PHILONIS
IUDAEI
OPERA OMNIA

AD

LIBRORUM OPTIMORUM FIDEM

EDITA.

EDITIO STEREOTYPA.

TOMUS V.

De mercede meretricis. De specialibus legibus lib. II. De septenario. De festo cophini. De parentibus colendis. De specialibus legibus lib. III. et IV. (De iudice et de concupiscentia.) De iustitia (et de constitutione s. creatione principum). De tribus virtutibus (de fortitudine, de humanitate s. caritate, de poenitentia). De praemiis et poenis. De exsecrationibus. De nobilitate. Quod omnis probus liber (s. quod liber sit quisquis virtuti studet). De vita contemplativa.

LIPSIAE
SUMTIBUS ET TYPIS CAROLI TAUCHNITII.
1852.

ΦΙΛΩΝΟΣ ΙΟΥΔΑΙΟΥ
ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΜΙΣΘΩΜΑ ΠΟΡΝΗΣ
ΕΙΣ ΤΟ
ΙΕΡΟΝ ΜΗ ΠΡΟΣΔΕΧΕΣΘΑΙ.

DE MERCEDE MERETRICIS
NON
ACCIPIENDA IN SACRARIUM.

[II, 264.]

„*Merces meretricis in templum ne inferatur*" — *quanto minus impuri animi munera Deo accepta erunt!*

1. [*†)] *Πάνυ καλῶς ἐν ταῖς ἱεραῖς τοῦ νόμου στήλαις καὶ ἐκεῖνο ἀναγέγραπται, „μίσθωμα πόρνης εἰς τὸ ἱερὸν μὴ προσδέχεσθαι"* (Deut. 23, 19), *πεπρακυίας τὴν ἰδίαν ὥραν, ἑλομένης ἕνεκα λημμάτων αἰσχρῶν ἐπονείδιστον βίον. Εἰ δὲ τὰ παρὰ γυναικὸς ἡταιρηκυίας δῶρα ἀνίερα, πῶς οὐχὶ μᾶλλον τὰ παρὰ ψυχῆς πεπορ-*

(†) Haec stellula eique respondens numerus in margine superiori positus tomum et paginam editionis Mangeyanae indicant.

νευμένης, ἢ παρέῤῥιψεν [*] ἑαυτὴν ἐπ' αἰσχύνῃ καὶ ὕβρεσι ταῖς ἐσχάταις, οἰνοφλυγίαις, ὀψοφαγίαις, φιλαργυρίαις, φιλοδοξίαις, φιληδονίαις, ἄλλαις μυρίαις παθῶν τε αὖ καὶ νοσημάτων καὶ κακιῶν ἰδέαις; Ὧν τὰ μιάσματα ἐκεῖνα τίς ἂν ἐκνίψαι χρόνος, ἔγωγε οὐκ οἶδα. Τῶν μὲν γὰρ ἑταιρῶν τὴν ἐργασίαν κατέλυσε πολλάκις γῆρας, ἐπειδήπερ ἐξώροις γενομέναις οὐδεὶς ἔτι πρόςεισιν, ἀπομαρανθείσης ὥςπερ τινῶν ἀνθῶν τῆς ἀκμῆς· ψυχῆς δὲ πορνείαν ἀκολασίᾳ συντρόφῳ καὶ συνήθει πεπαιδοτριβημένης τίς ἂν αἰὼν μεταβάλλοι πρὸς εὐκοσμίαν; Αἰὼν μὲν οὖν οὔ, θεὸς δὲ μόνος, ᾧ δυνατὰ τὰ παρ' ἡμῖν ἀδύνατα. Δεῖ δὴ τὸν μέλλοντα θύειν σκέπτεσθαι, μὴ εἰ τὸ ἱερεῖον ἄμωμον, ἀλλ' εἰ ἡ διάνοια ὁλόκληρος αὐτῷ καὶ παντελὴς καθέστηκε. Διερευνάτω μέντοι καὶ τὰς αἰτίας, ὧν ἕνεκα ἀνάγειν ἀξιοῖ θυσίας. Ἤτοι γὰρ εὐχαριστῶν ἐπὶ προϋπηργμέναις εὐεργεσίαις, ἢ βεβαιότητα παρόντων ἢ μελλόντων ἀγαθῶν κτῆσιν αἰτούμενος, ἢ κακῶν παρόντων ἢ προςδοκωμένων ἀποτροπήν, ἐφ' οἷς ἅπασιν ὑγείαν καὶ σωτηρίαν ἐκπορίζειν ὀφείλει τῷ λογισμῷ. Εἴτε γὰρ ἐπὶ προϋπηργμένοις εὐχαριστεῖ, μὴ ἀχαριστησάτω φαῦλος γενόμενος· σπουδαίῳ γὰρ ἐδόθησαν αἱ χάριτες. Εἴτε βεβαιούμενος τὰ παρόντα ἀγαθὰ καὶ χρηστὰ περὶ τῶν μελλόντων προςδοκᾶν, ἄξιον αὑτὸν παρεχέτω τῶν εὐπραγιῶν, ἀστεῖος ὤν. Εἴτε κακῶν φυγὴν αἰτούμενος μὴ δράτω κολάσεων ἐπάξια καὶ τιμωριῶν.

Duae in nostro cuiusque contubernio uxores. (Voluptas et virtus.) Alterius illecebrae.

2. Δύο γὰρ ἡμῶν ἑκάστῳ συνοικοῦσι γυναῖκες ἐχθραὶ καὶ δυςμενεῖς ἀλλήλαις, τῶν ζηλοτυπίας τὸν ψυ-

χικὸν οἶκον ἀναπιμπλᾶσαι φιλονεικιῶν. Τούτων τὴν μὲν ἑτέραν ἀγαπῶμεν, χειροήϑη καὶ τιϑασσὸν καὶ φιλτάτην καὶ οἰκειοτάτην αὑτοῖς νομίζοντες· καλεῖται δὲ ἡδονή. Τὴν δὲ ἑτέραν ἐχϑραίνομεν, ἀτίϑασσον, ἀνήμερον, ἐξηγριωμένην, πολεμιωτάτην ἡγούμενοι· ὄνομα δὲ καὶ ταύτης ἐστὶν ἀρετή. Ἡ μὲν οὖν προσέρχεται πόρνης καὶ χαμαιτύπης τρόπον, τεϑρυμμένη, κεκλασμένῳ τῷ βαδίσματι, ὑπὸ τρυφῆς τῆς ἄγαν καὶ χλιδῆς σαλεύουσα τὼ ὀφϑαλμὼ οἷς τὰς τῶν νέων ἀγκιστρεύεται ψυχάς, ϑάρσος μετὰ ἀναισχυντίας ἐμβλέπουσα, τὸν αὐχένα ἐπαίρουσα, πλέον τῆς φύσεως ἑαυτὴν ἐνορϑιάζουσα, σεσαρυῖα καὶ κιχλίζουσα, περιέργῳ ποικιλίᾳ τὰς τῆς κεφαλῆς τρίχας ἀναπεπλεγμένη, ὑπογεγραμμένη τὴν ὄψιν, ἐγκεκαλυμμένη τὰς ὀφρῦς, ϑερμολουσίαις ἐπαλλήλοις [*] χρωμένη, ἔρευϑος εἰργασμένη, πολυτελεῖς ἐσϑῆτας ἐπηνϑισμένας ἄκρως ἀμπεχομένη, περιβραχιόνια καὶ περιαυχένια, καὶ ὅσα ἄλλα χρυσοῦ καὶ λίϑων πολυτελῶν δημιουργηϑέντα κόσμος ἐστὶ γυναικεῖος, περικαϑειμένη, μύρων εὐωδεστάτων ἀποπνέουσα, τὴν ἀγορὰν οἰκίαν νομίζουσα, τριοδῖτις σοβάς, χήτει γνησίου κάλλους τὸ νόϑον μεταδιώκουσα. Συνομαρτοῦσι δὲ αὐτῇ τῶν συνηϑεστάτων πανουργία, προπέτεια, κολακεία, φενακισμός, ἀπάτη, ψευδολογία, ψευδοδοξία, ἀσέβεια, ἀδικία, ἀκολασία, ὧν ἐν μέσῳ καϑάπερ ἡγεμὼν χοροστατοῦσα φησὶ πρὸς τὸν νοῦν τάδε· „Εἰσίν, ὦ οὗτος, ϑησαυροὶ πάντων ἀγαϑῶν ὅσα ἀνϑρώπεια παρ᾽ ἐμοί — τὰ γὰρ ϑεῖα ἐν οὐρανῷ — ὧν ἐκτὸς οὐδὲν εὑρήσεις. Τούτους οὖν, ἢν ἐϑέλῃς μοι συνοικεῖν, τοὺς ϑησαυροὺς ἀναπετάσασα χρῆσιν καὶ ἀπόλαυσιν τῶν ἐνόντων ἀφϑονωτάτην εἰς ἀεὶ παρέξω. Βούλομαι δέ σοι προειπεῖν τὸ πλῆϑος τῶν

ταμιευομένων ἀγαθῶν, ἵνα, καὶ ἂν συναινῇς, ἑκὼν ἀσμενίζῃς, καὶ ἂν ἀποστρέφῃ, μὴ ἀγνοῶν ἀρνῇ. Ἄνεσίς ἐστι παρ᾽ ἐμοὶ καὶ ἄδεια καὶ ἐκεχειρία, καὶ πόνων ἀμελετησία, καὶ χρωμάτων ποικιλία, καὶ κλάσεις ἐμμελέσταται φωνῆς, σιτία τε πολυτελῆ καὶ ποτά, ὀσμῶν ἡδίστων παμπληθεῖς διαφοραί, συνεχεῖς ἔρωτες, ἀπαιδαγώγητοι παιδιαί, μίξεις ἀνεξέταστοι, ἀνουθέτητοι λόγοι, ἔργα ἀνυπεύθυνα, ἄφροντις βίος, μαλακώτατος ὕπνος, κόρος ἀπλήρωτος. Ἐὰν οὖν ἐθελήσῃς σὺν ἐμοὶ ποιεῖσθαι τὰς διατριβάς, ἐκ πάντων ὧν εὐτρέπισά σοι τὰ ἁρμόζοντα δωρήσομαι, συνεπισκοποῦσα τί ἂν φαγὼν ἢ τί πιὼν γανωθείης, ἢ τί τοῖς ὀφθαλμοῖς ἰδὼν ἢ τοῖς ὠσὶν ἀκούσας ἢ μυκτῆρσιν ὀσφραινόμενος ἡσθείης. Ἐλλείψει δὲ οὐδὲν ὧν ἂν ἐπιθυμήσῃς· πλείω γὰρ τῶν ἀναλισκομένων εὑρήσεις τὰ γεννώμενα. Φυτὰ γάρ ἐστιν ἐν τοῖς λεχθεῖσι θησαυροῖς ἀειθαλῆ, βλαστάνοντα καὶ τίκτοντα καρποὺς ἐπαλλήλους, ὡς τὴν τῶν ὡραίων καὶ νέων ἀκμὴν ἐπιτρέχειν καὶ καταλαμβάνειν τοὺς ἤδη πεπανθέντας. Πόλεμος δὲ οὐδὲ εἷς ἐμφύλιος ἢ ξενικὸς τὰ φυτὰ ταῦτα πώποτε ἔτεμεν, ἀλλ᾽ ἀφ᾽ οὗ τὸ πρῶτον αὐτὰ γῆ παρέλαβεν, ὥςπερ ἀγαθὴ τροφὸς τιθηνεῖται, ῥίζας μὲν οἱονεὶ θεμελίους εἰς τὸ κάτω βαλλομένη κραταιοτάτας, τὸ δὲ ὑπὲρ γῆς ἔρνος οὐρανόμηκες ἀνατείνασα, κλάδους δὲ ἐκφύσασα τῶν ἐν ζώοις χειρῶν καὶ ποδῶν ἀναλογοῦντα μιμήματα· πέταλα δέ, οἷον κόμας, σκέπην ἐν ταὐτῷ καὶ κόσμον ἐπανθῆσαι παρεσκεύασά σοι, καρποὺς δὲ ἐπὶ τούτοις, ὧν ἕνεκα καὶ ἐκεῖνα.“

Alterius sinceritas et veritas. (3. 4.)

3. [*] Τούτων ἀκούσασα ἡ ἑτέρα — καὶ γὰρ ἐν ἀπο-

κρύφῳ μέν, ἐν ἐπηκόῳ δὲ εἱστήκει — δείσασα μήποτε λαθὼν ὁ νοῦς αἰχμάλωτος ἀνδραποδισθεὶς ἀπαχθῇ τοσαύταις δωρεαῖς καὶ ὑποσχέσεσιν, ἔτι καὶ πρὸς τὴν ὄψιν ἐνδιδοὺς εὖ καὶ ποικίλως ἐπὶ ἀπάτῃ *τετεχνιτευμένην* — διὰ γὰρ τῶν περιάπτων καὶ μαγγανειῶν ἔνυττεν, ἐκήλει, γαργαλισμὸν ἐνειργάζετο — παρελθοῦσα ἐξαίφνης ἐπιφαίνεται, ἐλευθέρας καὶ ἀστῆς προςφερομένη πάντα, σταθερὸν βάδισμα, ἠρεμαιοτάτην ὄψιν, χρῶμα καὶ τὸ αἰδοῦς καὶ τὸ σώματος ἀκιβδήλευτον, ἀψευδὲς ἦθος, ἀνόθευτον βίον, ἀποίκιλον γνώμην, λόγον οὐ φένακα, διανοίας ὑγιοῦς ἀληθέστατον μίμημα, σχέσιν ἄπλαστον, οὐ σεσοβημένην κίνησιν, μετρίαν ἐσθῆτα, τὸν χρυσοῦ τιμιώτερον φρονήσεως καὶ ἀρετῆς κόσμον. Συνείποντο δὲ αὐτῇ εὐσέβεια, ὁσιότης, ἀλήθεια, θέμις, ἁγιστεία καὶ εὐορκία, δικαιοσύνη, ἰσότης, εὐσυνθεσία, κοινωνία, ἐχεμυθία, σωφροσύνη, κοσμιότης, ἐγκράτεια, πραότης, ὀλιγόδεια, εὐκολία, αἰδώς, ἀπραγμοσύνη, ἀνδρία, γενναιότης, εὐβουλία, προμήθεια, φρόνησις, προσοχή, διόρθωσις, εὐθυμία, χρηστότης, ἡμερότης, ἠπιότης, φιλανθρωπία, μεγαλοφροσύνη, μακαριότης, ἀγαθότης — ἐπιλείψει με ἡ ἡμέρα λέγοντα τὰ τῶν κατ' εἶδος ἀρετῶν ὀνόματα. Αὗται παρ' ἑκάτερα στᾶσαι μέσην αὐτὴν ἐδορυφόρουν.

4. Ἡ δὲ σχῆμα τὸ σύνηθες ἑαυτῇ λαβοῦσα λόγων ἤρξατο τοιῶνδε· „Τὴν τερατουργὸν καὶ μάχλον καὶ μυθολόγον εἶδον ἡδονὴν τραγικώτερον ἐνεσκευασμένην καὶ λιπαρῶς θαμινά σοι προσομιλοῦσαν. Ὥστε — εἰμὶ γὰρ μισοπόνηρος φύσει — δείσασα μὴ λάθῃς ἀπατηθεὶς καὶ συναινέσας κακοῖς μεγίστοις ὡς ὑπερβάλλουσιν ἀγαθοῖς, ἠξίωσα τὰ προσόντα τῇ γυναικὶ μετὰ πάσης ἀληθείας προειπεῖν, ἵνα μηδὲν ἀγνοίᾳ τῶν συμφερόντων

ἀπωσάμενος ἀβούλητον ἐμπορεύσῃ κακοπραγίαν. Τὴν μὲν οὖν σκευήν, ᾗ κέχρηται, πᾶσαν ἀλλοτρίαν ἴσθι· τῶν γὰρ εἰς γνήσιον κάλλος οὐδὲν οἰκεῖον ἐξ αὑτῆς ἐπιφέρεται, περιῆπται δὲ δίκτυα καὶ πάγας ἐπὶ τῇ σῇ θήρᾳ, νόθην καὶ κίβδηλον εὐμορφίαν· Ἃ προειδόμενος, ἢν εὖ φρονῇς, ἀτελῆ τὴν ἄγραν αὐτῇ παρασκευάσεις. Ὀφθαλμοὺς μὲν γὰρ φανεῖσα ἡδύνει, ὦτα δὲ φθεγξαμένη λιγαίνει· ψυχὴν δέ, τὸ πλεῖστον ἄξιον κτῆμα, καὶ διὰ τούτων καὶ τῶν ἄλλων ἁπάντων μερῶν πέφυκε λυμαίνεσθαι. Τῶν δὲ περὶ αὐτήν, ἃ μὲν ἔμελλεν ἀκούσαντί σοι [*] προςηνῆ γενήσεσθαι, διεξῆλθε· τὰ δὲ ἄλλα, ὅσα μὴ ῥᾳστώνην εἶχεν ἀμύθητα ὄντα, ἐθελοκακοῦσα ἐπεκρύψατο, οἷς οὐκ ἄν τινα συναινέσειν εὐχερῶς προςεδόκησεν. Ἐγὼ δὲ καὶ ταῦτα ἀπαμφιάσασα ἀναδείξω, καὶ οὐ μιμήσομαι τρόπους ἡδονῆς, ὡς ὅσα μὲν ἐστιν ἐπαγωγὰ ἐν ἐμοὶ μόνα ἐπιδείξασθαι, τὰ δὲ ἔχοντα δυςκολίαν συσκιάσαι καὶ περιστεῖλαι· ἀλλὰ τὸ ἐναντίον, τὰ μὲν τέρψιν ἐξ ἑαυτῶν καὶ χαρὰν ἐνδιδόντα ἡσυχάσω, εἰδυῖα ὅτι φωνὴν ῥήξει τὴν δι᾽ ἔργων, τὰ δὲ ἐπαχθῆ καὶ δυςυπομόνητα κυρίως ἑρμηνεύσω, τοῖς ὀνόμασι γυμνοῖς ἐν μέσῳ τιθεῖσα αὐτά, ὡς ἔκδηλον τὴν ἑκάστου φύσιν καὶ τοῖς ἀμυδρῶς ὁρῶσι προφαίνεσθαι. Τῶν γὰρ ἡδονῆς μεγίστων ἀγαθῶν τὰ παρ᾽ ἐμοὶ μέγιστα δοκοῦντα εἶναι κακὰ καλλίω καὶ τιμιώτερα τοῖς χρωμένοις ἐξελεγχθήσεται. Πρὶν δὲ περὶ τῶν ἰδίων ἄρξασθαι, ὅσα ἂν ἐνδέχηται τῶν ὑπ᾽ ἐκείνης ἡσυχασθέντων ὑπομνήσω. Εἰποῦσα γὰρ περὶ ὧν ἐθησαυρίσατο, χρωμάτων, φωνῶν, χυλῶν, ἀτμῶν, ποιοτήτων, δυνάμεων τῶν κατὰ ἁφὴν καὶ πᾶσαν αἴσθησιν, καὶ τῷ τῆς ἀκροάσεως ἐφηδύνασα προσαγωγῷ, τὰς ἄλλας νόσους καὶ κῆρας ἑαυτῆς οὐκ ἐμήνυσεν, αἷς ἐξ ἀνάγ-

κης ἐκεῖνα αἱρούμενος χρήσῃ, ἵνα αὔρᾳ τινὸς ὠφελείας ἐπαρθεὶς ἐντὸς ἀρκύων ληφθῇς. Ἴσθι οὖν, ὦ οὗτος, ὅτι γενόμενος φιλήδονος πάντα ἔσῃ ταῦτα· πανοῦργος, θρασύς, ἀνάρμοστος, ἄμικτος, δύςχρηστος, ἔκθεσμος, ἀργαλέος, ἀκρόχολος, ἀνεπίσχετος, φορτικός, ἀνουθέτητος, εὐχερής, κακότεχνος, ἀδιάγωγος, ἄδικος, ἄνισος, ἀκοινώνητος, ἀσύμβατος, ἄσπονδος, πλεονέκτης, κακονομώτατος, ἄφιλος, ἄοικος, ἄπολις, στασιώδης, ἄτακτος, ἀσεβής, ἀνίερος, ἀνίδρυτος, ἄστατος, ἀνοργίαστος, βέβηλος, ἐναγής, βωμολόχος, ἀλάστωρ, παλαμναῖος, ἀνελεύθερος, ἀπότομος, θηριώδης, ἀνδραποδώδης, δειλός, ἀκόλαστος, ἄκοσμος, αἰσχρουργός, αἰσχροπαθής, ἀχρώματος, ἄμετρος, ἄπληστος, ἀλαζών, δοκησίσοφος, αὐθάδης, βάναυσος, βάσκανος, φιλεγκλήμων, δύςερις, διάβολος, χαῦνος, ἀπατεών, ἀγύρτης, εἰκαῖος, ἀμαθής, ἀναίσθητος, ἀσύμφωνος, ἄπιστος, ἀπειθής, ἀφηνιαστής, γόης, εἴρων, κέρκωψ, δυςυπονόητος, δυςώνυμος, δυςεύρετος, δύςφευκτος, ἐξώλης, κακόνους, ἀσύμμετρος, ἀκαιρολόγος, μακρήγορος, ἀδολέσχης, ἀερόμυθος, κόλαξ, νωθής, βαρυπενθής, δυςάλγητος, ψοφοδεής, ὑπερθετικός, ἀπερίσκεπτος, ἀπροόρατος, ἀπρονόητος, ὀλίγωρος, ἀπαράσκευος, ἀπειρόκαλος, [*] πλημμμελής, σφαλλόμενος, διαπίπτων, ἀδιοίκητος, ἀπροστασίαστος, λίχνος, ἀγόμενος, διαῤῥέων, ἀνευένδοτος, δολιώτατος, διχόνους, δίγλωσσος, ἐπίβουλος, ἐνεδρευτικός, ῥᾳδιουργός, ἀδιόρθωτος, ἐνδεὴς ἀεί, ἀβέβαιος, ἀλήτης, ἑπόμενος, φορᾷ χρώμενος, εὐεπιχείρητος, ἐπιμανής, ἀψίκορος, φιλόζωος, δοξοκόπος, βαρύμηνις, βαρύσπλαγχνος, βαρύθυμος, μελλητής, ὕποπτος, δυςίατος, καχυπόνους, δύςελπις, ἀρίδακρυς, ἐπιχαιρέκακος, λελυττηκώς, παρακεκομ-

μένος, ἀδιατύπωτος, κακομήχανος, αἰσχροκερδής, φίλαυτος, ἐθελόδουλος, ἐθέλεχθρος, δημοκόπος, κακοικονόμος, σκληραύχην, θηλυδρίας, ἐξίτηλος, ἐκκεχυμένος, σκωπτικός, τρωκτικός, ἠλίθιος, βαρυδαιμονίας ἐμπεφορημένος ἀκράτου. Τοιοῦτα τῆς περικαλλοῦς καὶ περιμαχήτου μεγάλα μυστήρια ἡδονῆς ἐστιν, ἅπερ ἑκοῦσα ἀπεκρύψατο δέει τοῦ μὴ γνόντα σε ἀποστραφῆναι τὴν εἰς τὸ αὐτὸ σύνοδον αὐτῆς. Τῶν δὲ παρ᾽ ἐμοὶ θησαυριζομένων ἀγαθῶν τὸ πλῆθος ἢ μέγεθος τίς ἂν ἀξίως εἰπεῖν δυνηθείη;“

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΑΝΑΦΕΡΟΜΕΝΩΝ ΕΝ ΕΙΔΕΙ ΝΟΜΩΝ ΕΙΣ ΤΡΙΑ ΓΕΝΗ ΤΩΝ ΔΕΚΑ ΛΟΓΩΝ,

ΤΟ ΤΡΙΤΟΝ, ΤΟ ΤΕΤΑΡΤΟΝ, ΤΟ ΠΕΜΠΤΟΝ· ΤΟ ΠΕΡΙ ΕΥΟΡΚΙΑΣ ΚΑΙ ΣΕΒΑΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΕΒΔΟΜΗΣ ΚΑΙ ΓΟΝΕΩΝ ΤΙΜΗΣ.

DE SPECIALIBUS LEGIBUS QUAE REFERUNTUR AD TRIA DECALOGI CAPITA,

VIDELICET TERTIUM, QUARTUM QUINTUMQUE: DE IUREIURANDO RELIGIONEQUE, DE SACRO SABBATO, DE HONORE HABENDO PARENTIBUS.

LIB. II. *)

[II, 270.]

Harum legum specialium prima (tertia inter decem) nos admonet, „ne Dei nomine utamur in vanum". Primum, si iusiurandum necessitas postulat, ne per Deum iuremus, sed per parentes sive per coelum et terram, et alia.

1. Ἐν μὲν τῇ πρὸ ταύτης βίβλῳ δύο κεφάλαια ἠκρίβωται τῶν δέκα, τό τε περὶ τοῦ μὴ νομίζειν θεοὺς

*) Liber de specialibus legibus primus continere censendus est libros, qui praecedunt, de circumcisione, de monarchia duos, de sacerdotum praemiis, de animalibus sacrificio idoneis, de sacrificantibus, de mercede meretricis, maxima ex parte in T. IV. huius edit. comprehensos.

αὐτοκρατεῖς ἑτέρους καὶ τὸ περὶ τοῦ μηδὲν θεοπλαστεῖν χειρόκμητον· εἴρηται δὲ καὶ τὰ ἑκατέρῳ τῶν κατὰ μέρος διατεταγμένων ἁρμόττοντα νόμιμα. Νυνὶ δὲ περὶ τῶν τριῶν τῶν κατὰ *τὸν στίχον* ἑξῆς διαλεξόμεθα, πάλιν ἐφαρμόττοντες τὰ προσήκοντα τῶν ἐν εἴδει. Πρῶτον δέ ἐστι τῶν τριῶν τὸ μὴ θεοῦ ὄνομα λαμβάνειν ἐπὶ ματαίῳ. Ὁ γὰρ τοῦ σπουδαίου, φησί, λόγος ὅρκος ἔστω βέβαιος, ἀκλινής, ἀψευδέστατος, ἐρηρεισμένος ἀληθείᾳ. Καὶ ἂν εἰ ὀμνύναι μέντοι βιάζοιντο αἱ χρεῖαι, πατρὸς ἢ μητρὸς ζώντων μὲν ὑγίειαν καὶ εὐγηρίαν, [*] τετελευτηκότων δὲ τὴν μνήμην ὅρκον ποιητέον· ἀπεικονίσματα γὰρ οὗτοί γε καὶ μιμήματα θείας δυνάμεώς εἰσι, τοὺς μὴ ὄντας εἰς τὸ εἶναι παραγαγόντες. Ἀναγέγραπταί τις ἐν τοῖς νόμοις τῶν ἀρχηγετῶν καὶ ἐπὶ σοφίᾳ μάλιστα θαυμασθέντων ὀμνὺς „κατὰ τοῦ φόβου τοῦ πατρός“ (Gen. 31, 53), ὑπὲρ ὠφελείας οἶμαι τῶν ἔπειτα καὶ διδαχῆς ἀναγκαίας, ἵνα τοὺς γονεῖς ὃν χρὴ τρόπον τιμῶσι, στέργοντες ὡς εὐεργέτας καὶ εὐλαβούμενοι ὡς ὑπὸ φύσεως κατασταθέντας ἄρχοντας, καὶ μὴ ῥᾳδίως ἐπιχειρῶσιν ὀνομάζειν θεόν. Ἄξιον ἐπαινεῖν καὶ τούς, ὁπότε βιασθεῖεν ὀμνύναι, τῷ μέλλειν καὶ βραδύνειν καὶ ἀποκνεῖν ἐμποιοῦντας δέος οὐ μόνον τοῖς ὁρῶσιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς προκαλουμένοις εἰς τὸν ὅρκον· εἰώθασι γὰρ ἀναφθεγξάμενοι τοσοῦτον μόνον „νὴ τόν“, ἢ „μὰ τόν“, μηδὲν παραλαβόντες, ἐμφάσει τῆς ἀποκοπῆς, τρανοῦν ὅρκον οὐ γενόμενον. Ἀλλὰ καὶ παραλαβέτω τις, εἰ βούλοιτο, μὴ μὴν τὸ ἀνωτάτω καὶ πρεσβύτατον εὐθὺς αἴτιον, ἀλλὰ γῆν, ἥλιον, ἀστέρας, οὐρανόν, τὸν σύμπαντα κόσμον· ἀξιολογώτατα γὰρ ταῦτά γε, καὶ πρεσβύτερα τῆς ἡμετέρας γενέσεως καὶ προσέτι ἀγήρω διαιωνιοῦντα τῇ τοῦ πεποιηκότος γνώμῃ.

Temerarii in iurando.

2. Τοσαύτῃ δέ τινες εὐχερείᾳ καὶ ῥᾳθυμίᾳ χρῶνται, ὥςτ' ἐν γενέσει πάντα ταῦτα ὑπερβάντες ἐπὶ τὸν ποιητὴν καὶ πατέρα τῶν ὅλων ἀνατρέχειν τῷ λόγῳ τολμῶσι, μὴ τόπους εἰ βέβηλοι ἢ ἱεροί, μὴ καιροὺς εἰ ἐπιτήδειοι, μὴ αὑτοὺς εἰ καθαροὶ σῶμα καὶ ψυχήν, μὴ τὰ πράγματα εἰ μεγάλα, μὴ τὰς χρείας εἰ ἀναγκαῖαί εἰσι, προςεξετάσοντες, ἀλλά, τὸ λεγόμενον δὴ τοῦτο, ἀνίπτοις χερσὶ πάντα φύροντες, ὡς δέον, ἐπειδὴ γλῶτταν αὐτοῖς ἡ φύσις ἐδωρήσατο, λελυμένῃ χρῆσθαι καὶ ἀχαλίνῳ πρὸς ἃ μὴ θέμις. Οὓς ἐχρῆν ὀργάνων τῷ καλλίστῳ, ᾧ φωνὴ καὶ λόγος, τὰ βιωφελέστατα καὶ κοινωνίας αἴτια, συντετράνωται, πρὸς τιμὴν καὶ σεμνότητα καὶ εὐδαιμονισμὸν καταχρῆσθαι τοῦ πάντων αἰτίου. Νυνὶ δὲ ὑπὸ τῆς ἄγαν ἀσεβείας περὶ ὧν ἂν τύχῃ τὰς φρικωδεστάτας ὀνομάζουσι κλήσεις, καὶ ἄλλα ἐπ' ἄλλοις ἐπιφέροντες ὀνόματα σωρηδὸν οὐκ ἐρυθριῶσι, νομίζοντες τῇ πυκνότητι καὶ τῷ συνεχεῖ τῶν ἐπαλλήλων ὅρκων, ὧν διανοοῦνται, περιέσεσθαι, λίαν ὄντες εὐήθεις. Οὐ γὰρ πίστεως ἡ πολυορκία τεκμήριον, ἀλλ' ἀπιστίας ἐστὶ παρὰ τοῖς εὖ φρονοῦσιν.

Qui coactus iurat, hoc nonnisi in veritatis honorem faciat.

3. Ἐὰν δέ τις ἐκβιασθεὶς ὀμόσῃ περὶ παντὸς οὑτινοσοῦν, ὃ μὴ νόμος [*] ἀπειρήκει, παντὶ σθένει καὶ μηχανῇ πάσῃ τὸν ὅρκον βεβαιούτω, μηδὲν ἐμποδὼν τιθέμενος εἰς τὴν τοῦ γνωσθέντος τελείωσιν· καὶ μάλιστα ἐπειδὰν μὴ ὀργαὶ ἀτίθασσοι ἢ λελυττηκότες ἔρωτες ἢ ἐπιθυμίαι ἀκάθεκτοι τὴν διάνοιαν ἐκμαίνωσιν ὡς ἀγνοῆσαι τὰ λεγόμενα καὶ πραττόμενα, λογισμῷ δὲ καὶ διανοίᾳ

νηφούσῃ ποιῆται τὸν ὅρκον. Τί γὰρ ἄμεινον ἢ ἀψευδεῖν παρ᾽ ὅλον τὸν βίον καὶ ταῦτα μάρτυρι θεῷ χρώμενον; ὅρκος γὰρ οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ μαρτυρία θεοῦ περὶ πράγματος ἀμφισβητουμένου. Θεὸν δὲ μὴ ἐπ᾽ ἀληθείᾳ καλεῖν πάντων ἀνοσιώτατον. Ὁ γὰρ τοῦτο ποιῶν μόνον οὐκ ἄντικρυς βοᾷ, καὶ ἂν ἡσυχάζῃ· „Σοὶ χρῶμαι τοῦ ἀδικεῖν παρακαλύμματι· αἰδουμένῳ μοι *τὸ* δοκεῖν ἁμαρτάνειν συνέργησον· ἀντ᾽ ἐμοῦ πονηρευομένου τὴν αἰτίαν ὑπόστηθι. Μέλει γάρ μοι πλημμελοῦντι μὴ φαύλῳ νομίζεσθαι. Σὺ δὲ τῆς παρὰ τοῖς πιστοῖς δόξης ἀλογεῖς, οὐδὲν εὐφημίας ἐπιστρεφόμενος.“ Ἅπερ καὶ λέγειν καὶ ἐννοεῖσθαι ἀσεβέστατον. Ἀγανακτῆσαι γὰρ ἄν, οὐχ ὅτι θεὸς ὁ πάσης κακίας ἀμέτοχος, ἀλλὰ καὶ πατὴρ καὶ ὀθνεῖος ἄνθρωπος μὴ τελείως ἀρετῆς ἄγευστος, εἰ τοιαῦτα ἀκούοι. Πάντας μὲν οὖν ὅρκους, ὡς ἔφην, βεβαιωτέον, ὅσοι περὶ καλῶν καὶ συμφερόντων γίνονται πρὸς ἐπανόρθωσιν ἰδίων ἢ κοινῶν πραγμάτων, φρονήσεως καὶ δικαιοσύνης καὶ ὁσιότητος ἡγουμένων.

Ad firmandum mendacium vel aliam pravitatem iurare pro scelere est habendum. (4. 5.)

4. Τούτοις ἐμφέρονται καὶ τῶν εὐχῶν αἱ νομιμώταται διὰ περιουσίαν ἀγαθῶν ἢ παρόντων ἢ προσδοκωμένων γινόμεναι. Τοὺς δὲ ἕνεκα τῶν ἐναντίων ἐπικυροῦν οὐκ εὐαγές. Εἰσὶ γὰρ οἳ ὀμνύουσιν, ἐὰν τύχοι, κλοπὰς καὶ ἱεροσυλίας, ἢ μοιχείας καὶ φθοράς, ἢ τραύματα καὶ σφαγάς, ἤ τι τῶν ὁμοιοτρόπων κακῶν ἐργάσασθαι, καὶ ἀνυπερθέτως αὐτὰ δρῶσι, ποιούμενοι πρόφασιν τῷ εὐορκεῖν· ὡς οὐκ ἄμεινον καὶ θεῷ κεχαρισμένον μᾶλλον τῆς παραβάσεως τῶν ὅρκων τὸ μηδὲν ἀδικεῖν.

Ἐπὶ δικαιοσύνῃ καὶ πάσῃ ἀρετῇ νόμος ἐστὶ πάτριος καὶ θεσμὸς ἀρχαῖος. Νόμοι δὲ καὶ θεσμοὶ τί ἕτερον εἰσὶν ἢ φύσεως ἱεροὶ λόγοι τὸ βέβαιον καὶ τὸ πάγιον ἐξ αὑτῶν ἔχοντες, ὡς ὅρκων ἀδιαφορεῖν; Ἴστω δὲ πᾶς ἐνωμότως ἄδικα δρῶν, ὅτι εὐορκεῖ μὲν οὔ, τὸν δὲ πολλῆς φυλακῆς καὶ ἐπιμελείας ἄξιον ὅρκον ἀνατρέπει, ᾧ τὰ καλὰ καὶ δίκαια ἐπισφραγίζεται· προστίθησι γὰρ ὑπαίτια ὑπαιτίοις ἐν οὐ δέοντι γινομένοις ὅρκοις, οὓς πολὺ [*] βέλτιον ἦν ἡσυχάζεσθαι πράξεις παρανόμους. Ἀπεχόμενος οὖν τοῦ ἀδικοπραγεῖν ποτνιάσθω τὸν θεόν, ἵνα μεταδῷ τῆς ἵλεω δυνάμεως αὑτῷ συγγενοῦς, ἐφ᾽ οἷς ἀβουλίᾳ χρησάμενος ὤμοσε. Διπλάσια γὰρ αἱρεῖσθαι κακά, δυνάμενον τὴν ἡμίσειαν αὐτῶν ἀποφορτίσασθαι, μανία καὶ φρενοβλάβεια δυςίατος. Εἰσὶ δέ, οἳ τὴν φύσιν ἄμικτοι καὶ ἀκοινώνητοι δι᾽ ὑπερβολὴν μισανθρωπίας γεγονότες, ἢ καὶ ὑπ᾽ ὀργῆς οἷα χαλεπῆς δεσποίνης ἐκβιασθέντες, ὅρκῳ τὴν ἀγριότητα πιστοῦνται τῶν ἠθῶν, οἵτινες οὔ φασιν ὁμοτράπεζον ἢ ὁμορόφιον ἕξειν τὸν δεῖνα ἢ τὸν δεῖνα, ἢ πάλιν τῷ δεῖνι μὴ παρέξειν ὠφέλειάν τινα, ἢ παρ᾽ ἐκείνου τι λήψεσθαι μέχρι τελευτῆς. Ἔστι δὲ ὅτε καὶ μετὰ τὴν τελευτὴν τὸ ἀσύμβατον διαφυλάττουσιν, οὐδὲ νεκροῖς τοῖς σώμασιν ἐπιτρέποντες ἐν διαθήκαις τὰ νομιζόμενα παρασχεῖν. Οἷς παραινέσαιμι ἂν καθ᾽ ἃ καὶ τοῖς προτέροις, εὐχαῖς καὶ θυσίαις ἐξευμενίζεσθαι τὸ θεῖον, ἵνα εὕρωνταί τινα ψυχικῶν ἀῤῥωστημάτων θεραπείαν, ἃ μηδεὶς ἀνθρώπων ἱκανὸς ἰάσασθαι.

5. Ἕτεροι δέ εἰσι κομπασταὶ τῶν ὑπ᾽ ἀλαζονείας φυσσωμένων, οἳ λιμοδοξοῦντες οὐδενὶ τῶν εἰς ὠφελιμωτάτην ὀλιγόδειαν χρῆσθαι δικαιοῦσιν, ἀλλὰ καὶ ἂν προτρέπῃ τις ἕνεκα τοῦ τὸν ἀφηνιασμὸν τῶν ἐπιθυμιῶν ἀνα-

χαιτίσαι, τὴν νουθεσίαν ὕβριν εἶναι νομίζουσι καὶ πρὸς τὸν ἁβροδίαιτον ὠθούμενοι βίον ἀλογοῦσι τῶν σωφρονιστῶν, γέλωτα καὶ χλεύην τιθέμενοι τὰς φρονήσεως ὁμοῦ καλὰς καὶ λυσιτελεστάτας ὑφηγήσεις. Εἰ δὲ δὴ καὶ τύχοι τις οὖσα περιουσία καὶ ἀφθονία τῶν περὶ βίον, ὅρκοις ἐπισφραγίζονται τὴν χρῆσιν καὶ ἀπόλαυσιν τῶν εἰς πολυτέλειαν. Οἷον δή τι λέγω. Πρώην τις τῶν οὐκ ὀλίγα κεκτημένων ὑγρὸν καὶ διαῤῥέοντα βίον ἀσπασάμενος, ἐπειδὴ πρεσβύτης παρὼν συγγενὴς ἢ πατρικός γ᾽ οἶμαι φίλος ἐνουθέτει, πρὸς τὸ σεμνότερον καὶ αὐστηρότερον τὴν δίαιταν παρακαλῶν μεταβαλεῖν, τὴν παραίνεσιν οὐ μετρίως δυσχεράνας ὤμοσεν ἀντιφιλονεικῶν, ἕως ἂν τὰς χορηγίας ἔχῃ καὶ τὰς παρασκευάς, μηδενὶ χρήσεσθαι τῶν εἰς εὐτέλειαν, μὴ κατὰ πόλιν, μὴ κατ᾽ ἀγρούς, μὴ πλέων, μὴ πεζεύων, ἀλλ᾽ ἀεὶ καὶ πανταχοῦ τὸν πλοῦτον ἐπιδείξεσθαι. Πλούτου δὲ ταῦθ᾽, ὡς ἔοικεν, ἐπίδειξις οὐκ ἔστι μᾶλλον ἢ ἀλαζονείας καὶ ἀκρασίας. Καίτοι τῶν ἐν ταῖς μεγάλαις ἡγεμονίαις οὐκ ὀλίγοι μέχρι νῦν εἰσὶν οἳ παμπληθεῖς ἔχοντες παρασκευὰς καὶ χορηγίας ἀφθόνους, ὥςπερ ἐξ ἀεννάου τινὸς πηγῆς πλούτου ῥέοντος αὐτοῖς ἀδιάστως, ὅμως ἐφ᾽ ἃ καὶ οἱ πένητες ἡμεῖς ἔστιν ὅτε τρέπονται, κεραμιαίας κύλικας καὶ ὀβολιαίους ἄρτους καὶ ἐλαίας, ἢ τυρὸν ἢ λάχανα [*] προςόψημα, καὶ θέρους μὲν περίζωμα καὶ λινῆν ὀθόνην, χειμῶνος δὲ χλαῖναν ἀῤῥαγῆ καὶ στρυφνήν, καὶ τὰ πρὸς κοίτην ἔστιν ὅτε χαμαίστρωτα, πολλὰ χαίρειν φράσαντες κλίναις ἐλεφαντίναις, ἢ χελώνης ἢ χρυσοῦ πεποιημέναις, καὶ στρωμναῖς ἀνθοβαφέσι καὶ ἐσθῆσι καὶ ἁλουργίσι, καὶ πεμμάτων μελιπήκτων περιεργίαις, καὶ τραπεζῶν πολυτελείαις. Αἴτιον δὲ οὐ μόνον τὸ φύσεως αὐτοὺς εὐμοίρου λαχεῖν, ἀλλὰ

καὶ τὸ παιδείας ὀρθῆς ἐκ πρώτης ἡλικίας ἐφάψασθαι, ἥτις ἀνεδίδαξε πρὸ τῶν ἡγεμονικῶν τὰ ἀνθρώπινα τιμᾶν, ἥτις καὶ ἐνδιαιτωμένη τῇ ψυχῇ μόνον οὐ καθ' ἑκάστην ἡμέραν ὑπομιμνήσκει τῆς ἀνθρωπότητος, ἀπὸ τῶν ὑψηλῶν καὶ ὑπερόγκων ἀντισπῶσα καὶ στέλλουσα, καὶ τὸ ἄνισον ἰσότητι θεραπεύουσα. Τοιγαροῦν τὰς πόλεις εὐσθενείας, εὐπορίας, εὐνομίας, εἰρήνης ἀναπεπλήκασιν, ἀγαθὸν μὲν οὐδὲν ὑπεξελόμενοι, πάντα δὲ ἀφειδῶς καὶ ἀταμιεύτως χαριζόμενοι. Τὰ μὲν δὴ τῶν εὐγενῶν καὶ ὡς ἀληθῶς ἡγεμόνων ἔργα ταῦτα καὶ τὰ τούτοις παραπλήσια. Τὰ δὲ τῶν νεοπλούτων ἐκεῖνα, πλάνῳ τινὶ τύχης εἰς πολυχρηματίαν περιηκόντων, οἳ τὸν ἀληθῆ καὶ βλέποντα πλοῦτον, ἐξ ἀρετῶν τελείων συνεστῶτα καὶ τῶν κατ' ἀρετὰς πράξεων, οὐδ' ὄναρ ἴσασι, τῷ δὲ τυφλῷ προσέπταισαν, ἐφ' οὗ σκηριπτόμενοι, κατ' ἀναγκαῖον τὴν ἄγουσαν ὁδὸν οὐχ ὁρῶντες, εἰς ἀνοδίαν ἐκτρέπονται, θαυμάζοντες τὰ μηδεμιᾶς ἄξια τιμῆς καὶ τὰ φύσει τίμια γελῶντες, οἷς ὁ ἱερὸς λόγος ὅρκον ἐν οὐ δέοντι καιρῷ ποιουμένοις οὐ μετρίως ἐπιτιμᾷ καὶ ὀνειδίζει· δυςκάθαρτοι γὰρ καὶ δυςίατοι, ὡς μηδὲ παρὰ θεῷ τῷ τὴν φύσιν ἵλεῳ συγγνώμης ἀξιοῦσθαι.

Iuramenta feminarum. Periurorum poenae.

6. *Παρθένων δὲ καὶ γυναικῶν* (Num. 30, 4 ss.) τὸ περὶ τὰς εὐχὰς αὐτοκρατὲς ἀφείλετο, τῶν μὲν τοὺς πατέρας κυρίους, τῶν δὲ γυναικῶν τοὺς ἄνδρας ἀποφήνας, *ὡς* βεβαίωσιν ὅρκων καὶ λύσιν τῆς μὲν πατρός, τῆς δὲ ἀνδρὸς εἶναι. Καὶ μὴν εἰκότως· αἱ μὲν γὰρ διὰ νεότητα δύναμιν ὅρκων οὐκ ἴσασιν, ὡς χρῄζειν τῶν ἐπικρινούντων· αἱ δὲ πολλάκις ὑπὲρ εὐχερείας ὀμνύουσιν, ἃ μὴ

χαιτίσαι, τὴν νουθεσίαν ὕβριν εἶναι νομίζουσι καὶ πρὸς τὸν ἁβροδίαιτον ὠθούμενοι βίον ἀλογοῦσι τῶν σωφρονιστῶν, γέλωτα καὶ χλεύην τιθέμενοι τὰς φρονήσεως ὁμοῦ καλὰς καὶ λυσιτελεστάτας ὑφηγήσεις. Εἰ δὲ δὴ καὶ τύχοι τις οὖσα περιουσία καὶ ἀφθονία τῶν περὶ βίον, ὅρκοις ἐπισφραγίζονται τὴν χρῆσιν καὶ ἀπόλαυσιν τῶν εἰς πολυτέλειαν. Οἷον δή τι λέγω. Πρώην τις τῶν οὐκ ὀλίγα κεκτημένων ὑγρὸν καὶ διαῤῥέοντα βίον ἀσπασάμενος, ἐπειδὴ πρεσβύτης παρὼν συγγενὴς ἢ πατρικός γ᾽ οἶμαι φίλος ἐνουθέτει, πρὸς τὸ σεμνότερον καὶ αὐστηρότερον τὴν δίαιταν παρακαλῶν μεταβαλεῖν, τὴν παραίνεσιν οὐ μετρίως δυσχεράνας ὤμοσεν ἀντιφιλονεικῶν, ἕως ἂν τὰς χορηγίας ἔχῃ καὶ τὰς παρασκευάς, μηδενὶ χρήσεσθαι τῶν εἰς εὐτέλειαν, μὴ κατὰ πόλιν, μὴ κατ᾽ ἀγρούς, μὴ πλέων, μὴ πεζεύων, ἀλλ᾽ ἀεὶ καὶ πανταχοῦ τὸν πλοῦτον ἐπιδείξεσθαι. Πλούτου δὲ ταῦθ᾽, ὡς ἔοικεν, ἐπίδειξις οὐκ ἔστι μᾶλλον ἢ ἀλαζονείας καὶ ἀκρασίας. Καίτοι τῶν ἐν ταῖς μεγάλαις ἡγεμονίαις οὐκ ὀλίγοι μέχρι νῦν εἰσὶν οἳ παμπληθεῖς ἔχοντες παρασκευὰς καὶ χορηγίας ἀφθόνους, ὥσπερ ἐξ ἀεννάου τινὸς πηγῆς πλούτου ῥέοντος αὐτοῖς ἀδιάστως, ὅμως ἐφ᾽ ἃ καὶ οἱ πένητες ἡμεῖς ἔστιν ὅτε τρέπονται, κεραμιαίας κύλικας καὶ ὀβολιαίους ἄρτους καὶ ἐλαίας, ἢ τυρὸν ἢ λάχανα [*] προσόψημα, καὶ θέρους μὲν περίζωμα καὶ λινῆν ὀθόνην, χειμῶνος δὲ χλαῖναν ἀῤῥαγῆ καὶ στρυφνήν, καὶ τὰ πρὸς κοίτην ἔστιν ὅτε χαμαίστρωτα, πολλὰ χαίρειν φράσαντες κλίναις ἐλεφαντίναις, ἢ χελώνης ἢ χρυσοῦ πεποιημέναις, καὶ στρωμναῖς ἀνθοβαφέσι καὶ ἐσθῆσι καὶ ἁλουργίσι, καὶ πεμμάτων μελιπήκτων περιεργίαις, καὶ τραπεζῶν πολυτελείαις. Αἴτιον δὲ οὐ μόνον τὸ φύσεως αὐτοὺς εὐμοίρου λαχεῖν, ἀλλὰ

καὶ τὸ παιδείας ὀρθῆς ἐκ πρώτης ἡλικίας ἐφάψασθαι, ἥτις ἀνεδίδαξε πρὸ τῶν ἡγεμονικῶν τὰ ἀνθρώπινα τιμᾶν, ἥτις καὶ ἐνδιαιτωμένη τῇ ψυχῇ μόνον οὐ καθ᾿ ἑκάστην ἡμέραν ὑπομιμνήσκει τῆς ἀνθρωπότητος, ἀπὸ τῶν ὑψηλῶν καὶ ὑπερόγκων ἀντισπῶσα καὶ στέλλουσα, καὶ τὸ ἄνισον ἰσότητι θεραπεύουσα. Τοιγαροῦν τὰς πόλεις εὐσθενείας, εὐπορίας, εὐνομίας, εἰρήνης ἀναπεπλήκασιν, ἀγαθὸν μὲν οὐδὲν ὑπεξελόμενοι, πάντα δὲ ἀφειδῶς καὶ ἀταμιεύτως χαριζόμενοι. Τὰ μὲν δὴ τῶν εὐγενῶν καὶ ὡς ἀληθῶς ἡγεμόνων ἔργα ταῦτα καὶ τὰ τούτοις παραπλήσια. Τὰ δὲ τῶν νεοπλούτων ἐκεῖνα, πλάνῳ τινὶ τύχης εἰς πολυχρηματίαν περιηκόντων, οἳ τὸν ἀληθῆ καὶ βλέποντα πλοῦτον, ἐξ ἀρετῶν τελείων συνεστῶτα καὶ τῶν κατ᾿ ἀρετὰς πράξεων, οὐδ᾿ ὄναρ ἴσασι, τῷ δὲ τυφλῷ προσέπταισαν, ἐφ᾿ οὗ σκηριπτόμενοι, κατ᾿ ἀναγκαῖον τὴν ἄγουσαν ὁδὸν οὐχ ὁρῶντες, εἰς ἀνοδίαν ἐκτρέπονται, θαυμάζοντες τὰ μηδεμιᾶς ἄξια τιμῆς καὶ τὰ φύσει τίμια γελῶντες, οἷς ὁ ἱερὸς λόγος ὅρκον ἐν οὐ δέοντι καιρῷ ποιουμένοις οὐ μετρίως ἐπιτιμᾷ καὶ ὀνειδίζει· δυςκάθαρτοι γὰρ καὶ δυςίατοι, ὡς μηδὲ παρὰ θεῷ τῷ τὴν φύσιν ἵλεῳ συγγνώμης ἀξιοῦσθαι.

Iuramenta feminarum. Periurorum poenae.

6. *Παρθένων* δὲ καὶ γυναικῶν (Num. 30, 4 ss.) τὸ περὶ τὰς εὐχὰς αὐτοκρατὲς ἀφείλετο, τῶν μὲν τοὺς πατέρας κυρίους, τῶν δὲ γυναικῶν τοὺς ἄνδρας ἀποφήνας, *ὡς* βεβαίωσιν ὅρκων καὶ λύσιν τῆς μὲν πατρός, τῆς δὲ ἀνδρὸς εἶναι. Καὶ μὴν εἰκότως· αἱ μὲν γὰρ διὰ νεότητα δύναμιν ὅρκων οὐκ ἴσασιν, ὡς χρῄζειν τῶν ἐπικρινούντων· αἱ δὲ πολλάκις ὑπὲρ εὐχερείας ὀμνύουσιν, ἃ μὴ

τοῖς ἀνδράσι συνοίσει. Διόπερ αὐτοῖς ἀνέθηκε τὴν ἐξουσίαν τοῦ τὰ νομισθέντα διαφυλάττειν, ἢ τὸ ἐναντίον. Χῆραι δὲ μὴ ῥαδίως ὀμνύτωσαν. Οὐ γὰρ ἔχουσι τοὺς παραιτητάς, οὔτ' ἄνδρας ὧν διεζεύχθησαν, οὔτε πατέρας ἀφ' ὧν μετανέστησαν ὅτε τὴν πρὸς γάμον ἀποικίαν ἐστέλλοντο, ἐπειδὴ μένειν τοὺς τούτων ὅρκους ἀναγκαῖον, ἐρημίᾳ τῶν κηδομένων βεβαιουμένους. Ἐὰν δέ τις [*] ἐπιορκοῦντά τινα εἰδὼς μὴ καταμηνύσῃ ἢ ἀπελέγξῃ, φιλίᾳ ἢ αἰδοῖ ἢ φόβῳ διδοὺς πλέον ἢ εὐσεβείᾳ, τοῖς αὐτοῖς ἐπιτιμίοις ἔνοχος ἔστω (Lev. 5, 1)· διαφέρει γὰρ τοῦ ἀδικεῖν οὐδὲν τὸ συνεπιγράφεσθαι ἀδικοῦντι. Δίκαι δὲ κατ' ἐπιόρκων αἱ μὲν ἀνάκεινται θεῷ, αἱ δὲ ἀνθρώποις. Θεῷ μὲν αἱ ἀνωτάτω καὶ μέγισται· ἵλεως γὰρ οὐ γίνεται τοῖς οὕτως ἀσεβήσασιν, ἀλλὰ μένειν ἀεὶ δυςκαθάρτους ἐᾷ· δικαίως οἶμαι καὶ προςηκόντως. Ὁ γὰρ ἀμελὴς τί δεινὸν εἰ ἀνταμεληθήσεται, οἷς δίδωσι τὰ ἴσα καρπούμενος; Αἱ δὲ ἀπ' ἀνθρώπων *διάφοροι*, θάνατος ἢ πληγαί· τῶν μὲν ἀμεινόνων καὶ περιττῶν εἰς εὐσέβειαν θανάτου δίκας βεβαιούντων, τῶν δὲ μαλακώτερον χρωμένων ὀργαῖς δημοσίᾳ μάστιγι τυπτόντων ἀναφανδὸν ἐν κοινῷ. Εἰσὶ δὲ καὶ πληγαὶ τοῖς μὴ δουλοπρεπέσιν οὐκ ἔλαττον δίκης θανάτου.

Legis de feminis sensus allegoricus.

7. Ταῦτα μὲν οὖν αἱ ῥηταὶ προστάξεις περιέχουσιν. Ἔστι δὲ ἀλληγορῆσαι τὰ περὶ *τὸν τόπον*, ἔχοντα θεωρίαν τὴν διὰ συμβόλων. Εἰδέναι τοίνυν προςήκει· ὁ τῆς φύσεως ὀρθὸς λόγος πατρὸς ὁμοῦ καὶ ἀνδρὸς ἔχει δύναμιν, ἐπινοίαις διαφόροις· ἀνδρός μέν, ἐπειδὴ τῶν ἀρετῶν σπόρον ὥςπερ εἰς ἀγαθὴν ἄρουραν, τὴν ψυχήν, κατα-

βάλλεται· πατρὸς δέ, ὅτι βουλὰς ἀγαθὰς καὶ πράξεις καλὰς καὶ σπουδαίας γεννᾷν πέφυκε καὶ γεννήσας ἐκτρέφει ποτίμοις δόγμασιν, ἃ παιδεία καὶ σοφία χορηγοῦσι. Διάνοια δὲ ἀπεικάζεται τοτὲ μὲν παρθένῳ, τοτὲ δὲ γυναικί, ἢ χηρευούσῃ ἢ ἀνδρὶ ἔτι ἡρμοσμένῃ· παρθένῳ μέν, διάνοια ἁγνὴν καὶ ἀδιάφθορον διαφυλάττουσα ἑαυτὴν ἀπό τε ἡδονῶν καὶ ἐπιθυμιῶν, ἔτι δὲ λυπῶν καὶ φόβων, ἐπιβούλων παθῶν, ἧς τὴν προστασίαν ὁ γεννητὴς ἀνῆπται πατήρ· τῆς δὲ ὡς γυναικὸς ἀστείας ἀστείῳ λόγῳ τῷ κατ᾽ ἀρετὴν συμβιούσης τὴν ἐπιμέλειαν ὁ αὐτὸς οὗτος λόγος ἐπαγγέλλεται, σπείρων ἀνδρὸς τρόπον ἐννοίας ἀρίστας. Ἡ δὲ ἂν ἀπορφανισθῇ ψυχὴ καὶ γενεᾶς τῆς κατὰ φρόνησιν καὶ ἐπιγαμίας τῆς κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον, χηρεύουσα τῶν καλλίστων καὶ ἔρημος οὖσα σοφίας, ὑπαίτιον ἑλομένη ζωήν, ἔνοχος ἔστω οἷς ἔγνω καθ᾽ ἑαυτῆς, ἰατρὸν ἁμαρτημάτων οὐκ ἔχουσα, οὔθ᾽ ὡς ἄνδρα συμβιωτήν, οὔθ᾽ ὡς πατέρα γεννητήν, τὸν κατὰ σοφίαν λόγον.

Lex de votis solvendis: quoad homines.

8. Τῶν δὲ μὴ μόνον τὰς οὐσίας ἢ μέρη τούτων, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς ἀνάθημα ποιησαμένων ἐν εὐχαῖς ὥρισε τιμάς, οὐ πρὸς κάλλος ἢ μέγεθος ἤ τι τῶν ὁμοιοτρόπων ἀπιδών, [*] ἀλλὰ πρὸς ἀριθμὸν ἴσον, διακρίνας ἄνδρας αὐτὸ μόνον γυναικῶν καὶ νηπίους τελείων. Κελεύει γὰρ (Lev. 27, 3 ss.) ἀπὸ μὲν εἰκοσαετίας ἄχρις ἑξηκονταετίας ἀνδρὸς εἶναι τιμὴν δραχμὰς διακοσίας νομίσματος ὁλαργύρου, γυναικὸς δὲ εἴκοσι πρὸς ταῖς ἑκατόν· ἀπὸ δὲ πενταετίας ἄχρις εἰκοσαετίας τοῦ μὲν ἄῤῥενος δραχμὰς ὀγδοήκοντα, τῆς δὲ θηλείας τεσσαράκοντα· ἀπὸ δὲ

βρέφους εἰς πενταετίαν τοῦ μὲν ἄῤῥενος εἴκοσι, τοῦ δὲ θήλεος δώδεκα· τῶν δὲ ὑπὲρ ἑξήκοντα ἔτη βεβιωκότων, πρεσβυτῶν μὲν ἑξήκοντα, πρεσβυτίδων δὲ τεσσαράκοντα. Τὰ δὲ ἴσα καὶ ἐπὶ ἀῤῥένων καθ' ἡλικίαν ἑκάστην καὶ ἐπὶ θηλειῶν ὁμοίως διέταξε, τριῶν ἕνεκα τῶν ἀναγκαιοτάτων. Ἑνὸς μέν, ὅτι ἴσον ἐστὶ καὶ ὅμοιον τὸ ἀξίωμα τῆς εὐχῆς, ἐάν τε ὑπὸ μεγάλου τινός, ἐάν τε καὶ ὑπὸ εὐτελοῦς γίνηται. Δευτέρου δέ, ὅτι τοὺς εὐξαμένους ἁρμόττον οὐκ ἦν ταῖς τῶν ἀνδραπόδων ὑποβάλλεσθαι τύχαις· ἐκεῖνα γὰρ πρὸς τὰς τῶν σωμάτων εὐεξίας καὶ εὐμορφίας ἢ τὸ ἐναντίον προσεπευωνίζονται. Τρίτου δέ, ὃ καὶ ἀναγκαιότατον, ὅτι παρὰ μὲν ἡμῖν ἀνισότης, ἰσότης δὲ παρὰ θεῷ τίμιον.

Quoad animalia et domus.

9. Ταῦτα μὲν ἐπ' ἀνθρώπων. Ἐπὶ δὲ κτηνῶν ταῦτα νομοθετεῖται (Lev. 27, 9 ss.). Ἐάν τις ἀφορίσῃ κτῆνος, εἰ μὲν εἴη καθαρὸν ἔκ τινος γένους τῶν τριῶν ἅπερ εἰς θυσίαν ἀπενεμήθη, βοῦς ἢ πρόβατον ἢ αἴξ, ἐκεῖνο καταθυέτω, μὴ ὑπαλλαττόμενος, μήτε χεῖρον κρείττονος, μήτ' ἄμεινον χείρονος· οὐ γὰρ πολυσαρκίᾳ καὶ πιότητι ζώων χαίρει ὁ θεός, ἀλλ' ἀνυπαιτίῳ τοῦ εὐξαμένου διαθέσει. Ἐὰν δὲ ὑπαλλάττηται, δύο ἀνθ' ἑνὸς καθιερούτω, τό τε ἀρχαῖον, καὶ τὸ ἀντ' ἐκείνου. Ἐὰν δέ τις εὔξηταί τι τῶν μὴ καθαρῶν κτηνῶν, ἀγέτω πρὸς τὸν δοκιμώτατον τῶν ἱερέων. Ὁ δὲ τιμάσθω μὴ ὑπερβάλλων τὴν ἀξίαν, προςεπιθεὶς τῆς τιμῆς καὶ τὸ πέμπτον, ἵνα, εἰ δέοι καθαρὸν ἀντὶ τούτου ζῷον ἱερουργεῖν, μηδὲν ὑστερίζῃ τῆς ἀξίας τιμῆς. Καὶ ἄλλως ὑπὲρ τοῦ δυςωπῆσαι τὸν εὐξάμενον, ὅτι τὴν εὐχὴν ἐποιήσατο οὐ

συλλογισμῷ, τὸ μὴ καθαρὸν ζῶον, ὥς γε οἶμαι, τοῦτο νομίσας εἶναι πλάνῳ διανοίας κεκρατημένος ὑπὸ πάθους. Οἰκία δὲ εἰ γένοιτο ἀνάθεμα (Lev. 27, 14 s.), πάλιν ἐχέτω τιμητὴν ἱερέα. Οἱ δὲ ὠνούμενοι μὴ τὰ ἴσα κατατιθέτωσαν. Ἀλλ' εἰ μὲν ὁ εὐξάμενος ἀνακομίζεσθαι προέλοιτο, ἐπιδαψιλευέσθω τὸ πέμπτον, κολάζων τὴν εὐχέρειαν καὶ ἐπιθυμίαν, *διττὸν κακόν*· ἐν οἷς μὲν ηὔχετο τὴν εὐχέρειαν, [*] ἐν οἷς δὲ ἐφίεται ὧν πρότερον ἐξέστη, τὴν ἐπιθυμίαν. Εἰ δὲ ἕτερος, μηδὲν πλέον τῆς ἀξίας κατατιθέσθω. Ὁ δὲ εὐξάμενος μὴ μακροὺς ἐμποιείτω χρόνους πρὸς τὴν ὧν ηὔξατο τελείωσιν ἢ τίμησιν· ἄτοπον γὰρ τὰς μὲν πρὸς ἀνθρώπους ὁμολογίας ἐπιτέμνειν πειρᾶσθαι, τὰς δὲ πρὸς θεὸν τὸν ἀνεπιδεᾶ καὶ οὐδενὸς χρεῖον ἐκπροθέσμους ἀποφαίνειν, μελλήσει καὶ βραδυτῆτι διελέγχοντας αὐτοὺς ἐπὶ τῷ μεγίστῳ τῶν ἀδικημάτων, ὀλιγωρίᾳ τῇ πρὸς αὐτόν, οὗ τὴν θεραπείαν ἀρχὴν καὶ τέλος εὐδαιμονίας εἶναι νομιστέον. Ὅρκων μὲν δὴ πέρι καὶ εὐχῶν ἅλις.

ΠΕΡΙ
ΤΗΣ ΕΒΔΟΜΗΣ.

DE
SEPTENARIO.

[II, 278.]

In sacro numero septenario multa festorum genera continentur.

1. Ἑξῆς δέ ἐστι κεφάλαιον τὸ περὶ τῆς ἱερᾶς ἑβδομάδος, ᾧ μυρία καὶ ἀναγκαῖα ἐμφέρεται εἴδη τῶν ἑορτῶν· αἱ τῶν φύσει μὲν ἐλευθέρων, διὰ δὲ καιροὺς ἀβουλήτους θητευόντων καθ᾽ ἕβδομον ἐνιαυτὸν ἀφέσεις· αἱ πρὸς χρεώστας τῶν συμβαλλόντων φιλανθρωπίαι, τὰ δάνεια ἑβδόμῳ ἔτει τοῖς ὁμοφύλοις χαριζομένων· αἱ ἀνάπαυλαι τῆς βαθυγείου πεδιάδος τε καὶ ὀρεινῆς, αἳ γίνονται παρ᾽ ἑξαετίαν· τὰ περὶ τοῦ πεντηκοστοῦ ἔτους νομοθετηθέντα. Ὧν καὶ ἡ ἄνευ σκοποῦ ψιλὴ διήγησις ἱκανὴ τοὺς μὲν εὐφυεῖς τελειῶσαι πρὸς ἀρετήν, τοὺς δὲ ἀφηνιαστὰς καὶ σκληροὺς τὸ ἦθος εὐπειθεστέρους ἀπεργάσασθαι. Τὰ μὲν οὖν περὶ τῆς ἐν ἀριθμοῖς ἑβδόμης εἴρηται διὰ μακροτέρων πρότερον, ἥν τε ἔχει φύσιν ἐν δεκάδι, καὶ ἣν συγγένειαν πρός τε αὐτὴν δεκάδα καὶ πρὸς τετράδα, [*] τὴν δεκάδος ἀρχήν τε καὶ πηγήν· καὶ ὡς

συντεθεῖσα μὲν ἀπὸ μονάδος ἑξῆς γεννᾷ τὸν ὀκτὼ καὶ εἴκοσι τέλειον ἀριθμόν, τοῖς *αὐτοῦ* μέρεσιν ἴσον, εἰς ἀναλογίαν ἀχθεῖσα κύβον ὁμοῦ καὶ τετράγωνον ἀποτελεῖ· καὶ ὡς μυρία ἄλλα κάλλη θεωρημάτων ἐξ αὐτῆς ἐπιδείκνυται, περὶ ὧν οὐ καιρὸς μακρηγορεῖν. Ἕκαστον δὲ τῶν προκειμένων καὶ ἐμφερομένων εἰδῶν ἐπισκεπτέον, ἀπὸ τοῦ πρώτου τὴν ἀρχὴν ποιησαμένους. Ἦν δὲ πρῶτον τὸ περὶ τῶν ἑορτῶν.

Περὶ τῶν ἑορτῶν, ὡς εἰσὶ τὸν ἀριθμὸν δέκα. *)

2. *Εἰσὶ τοίνυν ἀριθμῷ δέκα ἑορταί, ἃς ἀναγράφει ὁ νόμος. Πρώτη μέν, ἣν ἀκούσας θαυμάσαι τις ἂν ἴσως· αὕτη δέ ἐστιν ἡμέρα πᾶσα. Δευτέρα δὲ ἡ ἐξ ἡμερῶν ἑβδόμη· σάββατον αὐτὴν Ἑβραῖοι πατρίῳ γλώττῃ καλοῦσι. Τρίτη δὲ ἡ μετὰ σύνοδον τὴν κατά τινα σελήνην νέαν, *νεομηνία*. Τετάρτη δὲ τῶν διαβατηρίων, ἣ καλεῖται Πάσχα. Πέμπτη δὲ ἡ τῶν ἀσταχύων ἀπαρχή, τὸ ἱερὸν δράγμα. Ἕκτη δὲ ἄζυμα, μεθ' ἣν ἡ τῆς τῶν ἑβδομάδων ὄντως ἑβδόμη. Ὀγδόη δὲ ἱερομηνία. Ἐννάτη δὲ νηστεία. Δεκάτη δὲ ἡ τῶν σκηνῶν, ἥτις ἐστὶν ἡ τῶν ἐτησίων ἑορτῶν συμπέρασμα, εἰς τέλειον ἀριθμὸν δεκάδα τελευτῶσα. Ἀρκτέον δὲ ἀπὸ τῆς πρώτης.*

α'. *Unusquisque dies — in virtute et pietate quippe colenda transigendus ad totam vitam beate degendam.* (3 - 5.)

3. Ἅπασαν ἡμέραν ἑορτὴν ἀναγράφει ὁ νόμος, πρὸς τὸν ἀνεπίληπτον βίον ἁρμοζόμενος, ὡς τῶν ἀνθρώπων ἑπομένων τῇ φύσει καὶ τοῖς ταύτης διατάγμασι. Καὶ εἴ γε μὴ παρευημέρησαν αἱ κακίαι, καταδυναστεύ-

---

*) Haec et aliae, quae sequuntur, paragraphorum inscriptiones graeca lingua expressae ab ipso auctore proficiscuntur.

σασαι τοὺς περὶ τῶν συμφερόντων λογισμοὺς οὓς τῆς ἑκάστων ψυχῆς ἐξῴκισαν, ἀλλ᾽ ἔμειναν αἱ τῶν ἀρετῶν δυνάμεις εἰς ἅπαν ἀήττητοι· μία ἂν ἦν, ὁ ἀπὸ γενέσεως ἄχρι τελευτῆς χρόνος, ἀδιάστατος ἑορτή, καὶ αἵ τε οἰκίαι καὶ αἱ πόλεις ἐν ἀδείᾳ καὶ ἐκεχειρίᾳ μεσταὶ πάντων ἂν ἦσαν ἀγαθῶν, εὐδίαν ἄγουσαι πραγμάτων. Νυνὶ δὲ αἱ πλεονεξίαι καὶ ἀντεπιθέσεις, ἃς ἄνδρες ὁμοῦ καὶ γυναῖκες μηχανῶνται κατά τε ἑαυτῶν καὶ κατ᾽ ἀλλήλων, τὸ συνεχὲς τῆς ἱλαρᾶς διέκοψαν εὐθυμίας. Ἐμφανὴς δὲ τοῦ λεγομένου ἡ πίστις. Ὅσοι γὰρ ἢ παρ᾽ Ἕλλησιν [*] ἢ παρὰ βαρβάροις ἀσκηταὶ σοφίας εἰσίν, ἀνεπιλήπτως καὶ ἀνυπαιτίως ζῶντες, μήτ᾽ ἀδικεῖν μήτ᾽ *ἀνταδικεῖν* αἱρούμενοι καὶ τὰς τῶν φιλοπραγμόνων ὁμιλίας ἐκτρεπόμενοι, κατὰ χωρία, ἐν οἷς ποιοῦνται τὰς διατριβάς, προβέβληνται δικαστήρια καὶ βουλευτήρια καὶ ἀγορὰς καὶ ἐκκλησίας, καὶ συνόλως ὅπου τις τῶν εἰκαιοτέρων ἀνθρώπων θίασος ἢ σύλλογος, οἷα βίον ἀπόλεμον καὶ εἰρηναῖον ἐζηλωκότες, θεωροὶ τῆς φύσεως καὶ τῶν ἐν αὐτῇ πάντων ἄριστοι, γῆν καὶ θάλατταν καὶ ἀέρα καὶ οὐρανὸν καὶ τὰς ἐν αὐτοῖς φύσεις διερευνώμενοι, σελήνῃ καὶ ἡλίῳ καὶ τῇ χορείᾳ τῶν ἄλλων ἀστέρων πλανήτων τε καὶ ἀπλανῶν ταῖς διανοίαις συμπεριπολοῦντες, τὰ μὲν σώματα κάτω πρὸς χέρσον ἱδρύμενοι, τὰς δὲ ψυχὰς ὑποπτέρους κατασκευάζοντες, ὅπως αἰθεροβατοῦντες τὰς ἄνω δυνάμεις περιαθρῶσιν, οἷα *χρηστοὶ τῷ ὄντι κοσμοπολῖται γενόμενοι*, οἳ τὸν μὲν κόσμον ἐνόμισαν πόλιν, πολίτας δὲ τοὺς σοφίας ὁμιλητάς, ἀρετῆς ἐγγραφούσης, ᾗ πεπίστευται τὸν κοινὸν πολίτευμα πρυτανεύειν.

4. Γέμοντες οὖν καλοκἀγαθίας καὶ τῶν περὶ σῶμα καὶ ἐκτὸς ἀλογεῖν ἐθιζόμενοι, καὶ ἐξαδιαφορεῖν τὰ ἀδιά-

φορα μελετῶντες, καὶ κατὰ τῶν ἡδονῶν καὶ ἐπιθυμιῶν ἀλειφόμενοι, καὶ συνόλως ἐπάνω τῶν παθῶν ἵστασθαι σπουδάζοντες ἀεὶ καὶ τὸν ἐπιτειχισμὸν αὐτῶν πάσῃ δυνάμει καθαιρεῖν παιδευόμενοι, καὶ ταῖς τῆς ψυχῆς μὴ καθαπτόμενοι προςβολαῖς διὰ τὸ προςεκλελογῆσθαι τὰς ἐπιθέσεις αὐτῆς — ἐπικουφίζει γὰρ καὶ τὰ βαρύτατα τῶν ἀβουλήτων ἡ πρόληψις — καινὸν οὐδὲν *ἔτι* τῆς διανοίας τῶν συμβαινόντων ὑπολαβούσης, ἀλλ᾽ ὡς ἐπὶ παλαιοῖς καὶ ἑώλοις ἀμαυρὰν τὴν ἀντίληψιν ποιουμένης, εἰκότως ἐνευφραινόμενοι ταῖς ἀρεταῖς ἅπαντά γε τὸν βίον ἑορτὴν ἄγουσιν. Οὗτοι μὲν οὖν ὀλίγος εἰσὶν ἀριθμός, ἐμπύρευμα κατὰ πόλεις ὑποτυφόμενοι σοφίας, ἕνεκα τοῦ μὴ κατὰ τὸ παντελὲς σβεσθεῖσαν ἀρετὴν ἐκ τοῦ γένους ἡμῶν ἀφανισθῆναι. Εἰ δὲ τοῖς ὀλίγοις συνεφρόνησαν οἱ πανταχοῦ, καὶ ἐγένοντο οἵους *ἐβουλήθη* φύσις, ἀνεπίληπτοι καὶ ἀνυπαίτιοι πάντες, ἐρασταὶ φρονήσεως, χαίροντες τῷ καλῷ δι᾽ αὐτὸ τὸ καλόν, καὶ τοῦτο μόνον ἀγαθὸν ἡγούμενοι, τὰ δὲ ἄλλα ὑπήκοα καὶ δοῦλα ὡς ἂν ἄρχοντες, εὐδαιμονίας ἂν αἱ πόλεις ἐγένοντο μεσταί, τῶν μὲν ὅσα λύπης αἴτια καὶ φόβων ἀμέτοχοι, πλήρεις δὲ τῶν ἀπεργαζομένων χαρὰς καὶ εὐπαθείας· ὡς μηδένα καιρὸν ἐπιλείπειν τοῦ ἱλαροῦ [*] βίου, πάντα δὲ τὸν τοῦ ἐνιαυτοῦ κύκλον εἶναι ἑορτήν.

5. Διὸ παρ᾽ ἀληθείᾳ δικαζούσῃ τῶν φαύλων οὐδείς, ἀλλ᾽ οὐδὲ τὸν βραχύτατον χρόνον ἑορτάζει, συνειδήσει τῶν ἀδικημάτων ἀγχόμενος, καὶ ἂν τῇ ψυχῇ καὶ τῇ φωνῇ καὶ τῷ προςώπῳ μειδιᾶν καθυποκρίνοιτο. Ποῦ γὰρ ἔχει καιρὸν ἀψευδοῦς εὐφροσύνης κακοβουλότατος ὢν καὶ συζῶν ἀφροσύνῃ καὶ περὶ πάντα ἀκαιρευόμενος, γλῶτταν, γαστέρα, τὰ γεννητικά; Δι᾽ ἧς μὲν ἐκβάλλει τὰ ἀπόῤῥητα

καὶ ἡσυχαστέα, τὴν δὲ ἀκράτου πολλοῦ καὶ ἐδεσμάτων ἀμέτρων ἀναπίμπλησιν ὑπὸ λαιμαργίας, τοῖς δὲ καταχρῆται πρὸς ἐκνομωτάτους οἴστρους καὶ μίξεις ἀθέσμους, ὁ οὐ μόνον ἀλλοτρίοις γάμοις ἐπιμεμηνώς, ἀλλὰ καὶ *παιδοφθορῶν* καὶ βιαζόμενος τὸν ἄῤῥενα τῆς φύσεως χαρακτῆρα παρακόπτειν καὶ μεταβάλλειν εἰς γυναικόμορφον ἰδέαν, ἕνεκα τοῦ μεμιασμένῳ καὶ ἐπαράτῳ πάθει χαρίσασθαι. Δι᾽ ἣν αἰτίαν ὁ πάντα μέγας Μωσῆς, τὰς ὑπερβολὰς τοῦ περὶ τὴν ὄντως ἑορτὴν κάλλους ἰδών, τελειοτέραν ἢ κατ᾽ ἀνθρωπίνην φύσιν ὑπέλαβεν εἶναι καὶ ἀνέθηκεν αὐτῷ θεῷ, φήσας κατὰ λέξιν οὕτως· „Ἑορταὶ κυρίου.“ (Lev. 23, 2.) Τὸ γὰρ ἐπίλοιπον καὶ περιδεὲς τοῦ ἡμετέρου γένους λογιζόμενος καὶ ὡς ἔστι μυρίων κακῶν μεστόν, ἃ γεννῶσι μὲν αἱ ψυχῆς πλεονεξίαι, γεννῶσι δὲ αἱ σώματος κῆρες, προσβάλλουσι δὲ αἱ τῆς ψυχῆς ἀνωμαλίαι καὶ τῶν συνόντων αἱ ἀντεπιθέσεις μυρία κακὰ δρώντων τε καὶ πασχόντων, εἶθ᾽ οὕτως ἐθαύμαζεν, εἰ δύναταί τις ἐν τοσούτῳ πελάγει πραγμάτων, ἑκουσίων τε καὶ ἀκουσίων, φορούμενος καὶ μηδέποτ᾽ ἠρεμῆσαι οἷός τε ὢν μήθ᾽ ἀκινδύνῳ βίῳ μετ᾽ ἀσφαλείας ἐνορμίσασθαι, τὴν μὴ λεγομένην, ἀλλὰ πρὸς ἀλήθειαν οὖσαν ὄντως ἄγειν ἑορτήν, ἐνευφραινόμενος καὶ ἐντρυφῶν θεωρίᾳ τε τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ, καὶ ἀκολουθίᾳ φύσεως, καὶ ἁρμονίᾳ πρὸς ἔργα λόγων καὶ πρὸς λόγους ἔργων. Ὅθεν ἀναγκαίως εἶπε, τὰς ἑορτὰς εἶναι μόνου θεοῦ· μόνος γὰρ εὐδαίμων καὶ μακάριος, πάντων μὲν ἀμέτοχος κακῶν, πλήρης δὲ ἀγαθῶν τελείων, μᾶλλον δέ, εἰ χρὴ τὸ ἀληθὲς εἰπεῖν, αὐτὸς ὢν τὸ ἀγαθόν, ὃς οὐρανῷ καὶ γῇ τὰ κατὰ μέρος ὤμβρισεν ἀγαθά. Παρ᾽ ὃ καὶ τῶν πάλαι τις ἀρετῶσα διάνοια (Gen. 18, 10 ss.), γαληνιασάν-

των αὐτῇ τῶν παθῶν, ἐμειδία, χαρᾶς ἐγκύμων καὶ ὑπόπλεως γενομένη, καὶ λογισαμένη παρ' αὐτῇ, μήποτ' ἄρα τὸ μὲν χαίρειν ἴδιόν ἐστι μόνου θεοῦ, αὐτὴ δὲ διαμαρτάνῃ σφετεριζομένη τὰς ὑπὲρ ἄνθρωπον εὐπαθείας, εὐλαβεῖται δὲ καὶ τὸν ψυχικὸν [*] γέλωτα ἀρνεῖται μέχρι τοῦ παρηγορηθῆναι. Τὸ γὰρ δέος αὐτῆς ἐπικουφίζει ὁ ἵλεως θεός, χρησμῷ κελεύσας ὁμολογεῖν, ὅτι ἐγέλασεν, ἵνα ἡμᾶς ἀναδιδάξῃ, ὅτι οὐ κατὰ τὸ παντελὲς ἐστέρηται τὸ γεννητικὸν χαρᾶς. Ἀλλ' ἔστιν ἡ μὲν ἀμιγὴς καὶ ἀκραιφνεστάτη, μηδὲν τῶν τῆς ἐναντίας ἐπιδεχομένη φύσεως, ἐξαίρετος θεοῦ. Ἡ δὲ ἀπ' ἐκείνης ῥυεῖσα μικτή, [οὐ] βραχέσιν ἀνακεκραμένη λυπηροῖς, ἀνδρὸς ἤδη σοφοῦ δωρεὰν μεγίστην λαβόντος τὴν τοιαύτην μῖξιν, ἐν ᾗ πλείω τὰ ἡδέα τῶν ἀηδῶν ἀνακέκραται. Ταῦτα μὲν οὖν ἐπὶ τοσοῦτον.

β΄. *Sabbatum* (6 - 16): *varie appellatum*, *revera mundi natalis* (6).

6. Μετὰ δὲ τὴν συνεχῆ καὶ ἀδιάστατον διαιωνίζουσαν ἑορτὴν ἄγεται δευτέρα, ἡ δι' ἓξ ἡμερῶν ἱερὰ ἑβδόμη. Ἣν οἱ μὲν ὠνόμασαν παρθένον, εἰς τὴν ὑπερβάλλουσαν ἁγνείαν ἀπιδόντες αὐτῆς, οἱ δὲ αὐτοὶ καὶ ἀμήτορα, σπαρεῖσαν ἐκ μόνου τοῦ πατρὸς τῶν ὅλων, ἰδέαν τῆς ἄρρενος γενεᾶς, ἀμέτοχον τῆς πρὸς γυναικῶν· ἀνδρειότατος γὰρ καὶ ἀλκιμώτατος ὁ ἀριθμός, εὖ πεφυκὼς πρὸς ἀρχὴν καὶ ἡγεμονίαν. Ἔνιοι δὲ αὐτὴν καιρὸν προσηγόρευσαν, ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν τεκμηράμενοι τὴν νοητὴν αὐτῆς οὐσίαν. Ὅσα γὰρ τῶν ἐν αἰσθητοῖς ἄριστα, δι' ὧν αἱ ἐτήσιοι ὧραι καὶ τῶν καιρῶν αἱ περίοδοι τεταγμένως ἐπιτελοῦνται, μετέσχηκεν ἑβδομάδος. Λέ-

γω δὲ πλάνητας ἑπτά, καὶ ἄρκτον, καὶ πλειάδας, καὶ σελήνης αὐξομένης τε καὶ μειουμένης ἀνακυκλήσεις, καὶ τῶν ἄλλων τὰς ἐναρμονίους καὶ παντὸς λόγου κρείττους περιφοράς. Μωσῆς δὲ ἀπὸ σεμνοτέρου πράγματος ἐκάλεσεν αὐτὴν συντέλειαν καὶ παντέλειαν· ἑξάδι μὲν τὴν γένεσιν τῶν τοῦ κόσμου μερῶν ἀναθείς, ἑβδομάδι δὲ τὴν τελείωσιν. Ἑξὰς μὲν γὰρ ἀρτιοπέριττος ἀριθμός, ἐκ τοῦ δὶς τρία παγείς, ἔχων ἄῤῥενα μὲν τὸν περιττόν, θῆλυν δὲ τὸν ἄρτιον, ἐξ ὧν εἰσὶν αἱ γενέσεις κατὰ φύσεως θεσμοὺς ἀκινήτους. Ἑβδομὰς δὲ ἀμιγέστατος καὶ φῶς, εἰ χρὴ τὸ ἀληθὲς εἰπεῖν, ἑξάδος· ἃ γὰρ ἐγέννησεν ἑξάς, ταῦθ᾽ ἑβδομὰς τελεςφορηθέντα ἐπεδείξατο. Παρ᾽ ὃ καὶ γενέθλιος τοῦ κόσμου δεόντως ἂν προςαγορεύοιτο, καθ᾽ ἣν τὸ τοῦ πατρὸς ἔργον τέλειον, ἐκ τελείων μερῶν ἀναφανέν, προςτέτακται πάντων ἀνέχειν ἔργων ἐν αὐτῇ· οὐκ ἐπειδὴ ῥαθυμίας ὁ νόμος εἰςηγητής — ἀεὶ γὰρ ἐθίζει κακοπαθεῖν, καὶ πρὸς πόνον ἀλείφει, καὶ τοὺς ἀργεῖν καὶ σχολάζειν θέλοντας προβέβληται, διείρηται γοῦν [*] ἓξ ἡμέρας ἐνεργεῖν (Exod. 20, 9) —, ἀλλ᾽ ἵνα τοὺς συνεχεῖς καὶ ἀτρύτους πόνους χαλάσῃ καὶ τὰ σώματα μεμετρημέναις ἀνέσεσιν ἀνακτησάμενος καινώσῃ πάλιν πρὸς τὰς αὐτὰς ἐνεργείας. Οἱ γὰρ ἀναπνεύσαντες, οὐκ ἰδιῶται μόνον ἀλλὰ καὶ ἀθληταί, ῥώμην συλλέγονται, καὶ ἀπὸ κραταιοτέρας δυνάμεως ἀνυπερθέτως ἕκαστα τῶν πρακτέων τλητικῶς ὑπομένουσι. Προςτάξας μέντοι μὴ διαπονεῖν τοῖς σώμασι κατὰ τὰς ἑβδομάδας, ἐφῆκε τὰς ἀμείνους πράξεις ἐπιτελεῖν. Αὗται δέ εἰσιν αἱ διὰ λόγων καὶ δογμάτων τῶν κατ᾽ ἀρετήν· προτρέπει γὰρ φιλοσοφεῖν τότε, βελτιοῦντας τὴν ψυχὴν καὶ τὸν ἡγεμόνα νοῦν. Ἀναπέπταται γοῦν ταῖς ἑβδό-

μαις μυρία κατὰ πᾶσαν πόλιν διδασκαλεῖα φρονήσεως καὶ σωφροσύνης καὶ ἀνδρείας καὶ δικαιοσύνης καὶ τῶν ἄλλων ἀρετῶν· ἐν οἷς οἱ μὲν ἐν κόσμῳ καθέζονται, σὺν ἡσυχίᾳ τὰ ὦτα ἀνωρθιακότες, μετὰ προσοχῆς πάσης, ἕνεκα τοῦ διψῆν λόγων ποτίμων, ἀναστὰς δέ τις τῶν ἐμπειροτάτων ὑφηγεῖται τὰ ἄριστα καὶ συνοίσοντα, οἷς ἅπας ὁ βίος ἐπιδώσει πρὸς τὸ βέλτιον. Ἔστι δέ, ὡς ἔπος εἰπεῖν, τῶν κατὰ μέρος ἀμυθήτων λόγων καὶ δογμάτων δύο τὰ ἀνωτάτω κεφάλαια, τό τε πρὸς θεὸν δι' εὐσεβείας καὶ ὁσιότητος, καὶ τὸ πρὸς ἀνθρώπους διὰ φιλανθρωπίας καὶ δικαιοσύνης· ὧν ἑκάτερον εἰς πολυσχιδεῖς ἰδέας, καὶ πάσας ἐπαινετάς, τέμνεται. Ἐξ ὧν δῆλόν ἐστιν, ὅτι Μωσῆς οὐδένα καιρὸν ἀπράκτους ἐᾷ τοὺς χρωμένους αὐτοῦ ταῖς ἱεραῖς ὑφηγήσεσιν. Ἀλλ' ἐπειδὴ συνέστημεν ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος, ἀπένειμε καὶ τῷ σώματι τὰ οἰκεῖα ἔργα καὶ τῇ ψυχῇ ἐπιβάλλοντα, καὶ ἐφεδρεύειν τὰ ἕτερα τοῖς ἑτέροις ἐσπούδασεν, ἵνα πονοῦντος μὲν τοῦ σώματος ἡ ψυχὴ διαναπαύηται, ἀναπαύλῃ δὲ χρωμένου διαπονῇ, καὶ οἱ ἄριστοι τῶν βίων, ὅ τε θεωρητικὸς καὶ πρακτικός, ἀμείβωσιν ἀντιπαραχωροῦντες ἀλλήλοις· ὁ μὲν πρακτικὸς λαχὼν ἑξάδα κατὰ τὴν τοῦ σώματος ὑπηρεσίαν, ὁ δὲ θεωρητικὸς ἑβδομάδα καὶ πρὸς ἐπιστήμην καὶ τελειότητα διανοίας.

Interdictum de igne per sabbatum non accendendo et quid allegorice significet.

7. Ἀπείρηται δὲ κατὰ ταύτην πῦρ ἐναύειν (Exod. 35, 2), ὡς [*] ἀρχὴν καὶ σπέρμα τῶν περὶ βίον πραγματειῶν, ἐπειδήπερ ἄνευ πυρὸς οὐδέν ἐστι τῶν εἰς τὰς πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίας χρείας ἐργάσασθαι· ὡς δι' ἑνὸς τοῦ

ἀνωτάτου καὶ πρεσβυτάτου τῶν εἰς τὰς τέχνας καὶ μάλιστα τὰς βαναύσους αἰτίου κεκωλῦσθαι καὶ τῶν κατὰ μέρος ὑπηρεσιῶν. Ἀλλ᾽ ἔοικε διὰ τοὺς ἀπειθεστέρους καὶ ἥκιστα προσέχοντας τὸν νοῦν τοῖς *προσταττομένοις* καὶ τὰ ἄλλα προσνομοθετεῖν, οὐ μόνον ἐλευθέρους ἀνέχειν ἔργων ἀξιῶν ταῖς ἑβδόμαις, ἀλλὰ καὶ θεράπουσι καὶ θεραπαίναις ἐφιεὶς ἄδειαν, καὶ μόνον [οὐ] ἐλευθερίαν δι᾽ ἓξ ἡμερῶν προκηρύττων τούτοις, ἵνα ἀμφοτέρους ἀναδιδάξῃ μάθημα κάλλιστον· τοὺς μὲν δεσπότας αὐτουργεῖν ἐθίζεσθαι, μὴ ἀναμένοντας τὰς ἀπὸ τῶν οἰκετῶν λατρείας καὶ ὑπηρεσίας, ἵνα, εἴ τινες ἀβούλητοι καιροὶ κατάσχοιεν κατὰ τὰς τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων μεταβολάς, μὴ τῷ ἀήθει τῆς αὐτουργίας προκάμνοντες τοῖς ἐπιτάγμασιν ἀπαγορεύωσιν, ἀλλ᾽ εὐκινητοτέροις χρώμενοι τοῖς τοῦ σώματος μέρεσιν εὐφόρως καὶ μετὰ ῥᾳστώνης ἐνεργῶσι· τοὺς δὲ οἰκέτας, μὴ ἀπογινώσκειν τὰς ἀμείνους ἐλπίδας, ἀλλ᾽ ἔχοντας τὴν δι᾽ ἓξ ἡμερῶν ἄνεσιν ἐμπύρευμά τι καὶ ζωπύρημα ἐλευθερίας, τὴν εἰς τὸ παντελὲς ἄφεσιν, εἰ διαμένοιεν χρηστοὶ καὶ φιλοδέσποτοι, προσδοκᾶν. Ἐκ δὲ τοῦ τοὺς μὲν ἐλευθέρους ὑπομεῖναι τὰς δούλων ὑπηρεσίας, τοῖς δὲ οἰκέταις ἐγγενέσθαι μετασχεῖν ἀδείας, συμβήσεται τὸν τῶν ἀνθρώπων βίον ἐπιδοῦναι πρὸς ἀρετὴν τελειοτάτην, ὑπομιμνησκομένων ἰσότητος καὶ ἀντεκτινόντων ἀλλήλοις χρέος ἀναγκαῖον, τῶν τε λαμπρῶν εἶναι δοκούντων καὶ τῶν ἀφανεστέρων. Ἀλλ᾽ οὐ θεράπουσι μόνον ἐκεχειρίαν ἔδωκεν ὁ νόμος ταῖς ἑβδόμαις, ἀλλὰ καὶ κτήνεσι· καίτοι φύσει θεράποντες μὲν ἐλεύθεροι γεγόνασιν — ἄνθρωπος γὰρ ἐκ φύσεως δοῦλος οὐδείς —, τὰ δὲ ἄλλα ζῶα πρὸς τὴν τῶν ἀνθρώπων χρείαν καὶ ὑπηρεσίαν εὐτρεπισθέντα δούλων ἔχει τάξιν.

Ἀλλ' ὅμως ἀχθοφορεῖν ὀφείλοντα καὶ τοὺς ὑπὲρ τῶν κεκτημένων ὑπομένειν πόνους τε καὶ καμάτους, ἀναπαύλας εὑρίσκεσθαι ταῖς ἑβδόμαις. Καὶ τί δεῖ τῶν ἄλλων μεμνῆσθαι; οὐδὲ γὰρ βοῦς, πρὸς τὰ ἀναγκαιότατα καὶ χρησιμώτατα τῶν ἐν τῷ βίῳ γεγονώς, *ἄροτον* γῆς προετοιμαζομένης εἰς σποράν, καὶ πάλιν δραγμάτων εἰςκομισθέντων [*] ἀλόητον εἰς καρποῦ κάθαρσιν, τότε καταζεύγνηται, τὴν τοῦ κόσμου γενέθλιον ἡμέραν ἑορτάζων. Οὕτως ἄρα διὰ πάντων τὸ ἱεροπρεπὲς αὐτῆς πεφοίτηται.

Beneficia debitoribus septimo quoque anno a lege concessa.

8. **Τοσούτου** δὲ ἀξιοῖ σεβασμοῦ τὴν ἑβδόμην, ὥςτε καὶ τὰ ἄλλα ὁπόσα ταύτης μετέχει, τετίμηται παρ' αὐτῷ. Κατὰ γοῦν ἕβδομον ἐνιαυτὸν ἀεὶ χρεωκοπίαν εἰςηγεῖται, πένησιν ἐπικουρῶν, καὶ τοὺς πλουσίους ἐπὶ φιλανθρωπίαν προκαλούμενος (Deut. 15, 1 ss.), ἵνα τῶν ἰδίων μεταδιδόντες ἀπόροις χρηστὰ καὶ περὶ αὐτῶν προςδοκῶσιν, εἰ γένοιτό τι πταῖσμα· πολλὰ δὲ τὰ ἀνθρώπινα καὶ οὐκ ἐπὶ τῶν αὐτῶν ὁ βίος ὁρμεῖ, πνεύματος ἀστάτου τρόπον μεταβάλλων πρὸς τὰ ἐναντία. Καλὸν μὲν οὖν τὴν ἀπὸ δανειστῶν χάριν ἐπὶ πάντας φθάνειν χρεώστας. Ἐπεὶ δὲ οὐ πάντες πρὸς μεγαλοφροσύνην πεφύκασιν, ἀλλ' εἰσὶν ἥττους ἔνιοι χρημάτων ἢ οὐ σφόδρα εὔποροι, καὶ τούτους ἐδικαίωσεν εἰςφέρειν ἃ μὴ λυπήσει διδόμενα. Παρὰ γὰρ τῶν ὁμοεθνῶν εἰςπράττειν οὐκ ἐάσας, ἐφῆκε παρὰ τῶν ἄλλων κομίζεσθαι· τοὺς μὲν καλέσας εὐθυβόλως ἀδελφούς, ἵνα μηδεὶς φθονῇ τῶν ἰδίων ὡς ἂν ἐκ φύσεως συγκληρονόμοις ἀδελφοῖς· τοὺς δὲ μὴ ὁμοεθνεῖς, ὅπερ εἰκός, ἀλλοτρίους ὠνόμασεν. Ἡ δὲ ἀλλοτριότης

ἀκοινώνητον, εἰ μὴ καὶ ταύτην τις ὑπερβολαῖς ἀρετῶν μεθαρμόσαιτο πρὸς συγγενικὴν οἰκειότητα· συνόλως γὰρ ἐνάρετος ἡ πολιτεία καὶ νόμοις, οἳ μόνον τὸ καλὸν ἀγαθὸν εἰσηγοῦνται. Ὑπαίτιον δὲ τὸ δανείζειν ἐπὶ τόκῳ· δανεῖται γάρ τις οὐ περιουσίᾳ ζῶν, ἀλλὰ δῆλον ὅτι χρεῖος ὤν, ὡς ἐπαναγκαζόμενος τόκους τοῖς ἀρχαίοις προσαποτίνειν, ἀπορώτατος ἐξ ἀνάγκης γίνεται, καὶ νομίσας ὠφελεῖσθαι ἔτι βλάπτεται, καθάπερ τὰ ὀλιγόφρονα τῶν ζώων τῷ δελέατι τῷ παρόντι. Σοὶ δέ, εἴποιμ᾽ ἄν, ὦ δανειστά, τί κοινωνίᾳ τρόπον ἀκοινώνητον συσκιάζεις; Τί δὲ λόγῳ μὲν δοκεῖν εἶναι χρηστὸς καὶ φιλάνθρωπος προςποιῇ, ἐν δὲ τοῖς ἔργοις ἀπανθρωπίαν δεικνύεις καὶ δεινὴν σκαιότητα, πλεῖον ὧν ἔδωκας ἀναπράττων, καὶ ἔστιν ὅτε διπλασιάσας πενιχρότερον ἀπεργαζόμενος τὸν πένητα; Τοιγάρτοι συναλγεῖ μὲν οὐδείς, ὅταν ὀρεχθεὶς πλειόνων προσαποβάλλῃς καὶ τὰ ὄντα· πάντες [*] δὲ ἐφήδονται, τοκογλύφον καὶ ὀβολοστάτην καὶ τὰ τοιαῦτα ὀνομάζοντες, ὡς ἔφεδρον ἀνθρωπίνων κακῶν καὶ τὴν ἑτέρων ἀτυχίαν κρίνοντα ἰδίαν εὐτυχίαν. Ἀλλὰ *πηρόν*, ὡς ἔφη τις, ἡ κακία· καὶ ὁ δανείζων τυφλός, τὸν χρόνον τῆς ἀποδόσεως οὐ βλέπων, ἐν ᾧ μόλις ἢ οὐδ᾽ ὅλως ὧν ἐκ πλεονεξίας τεύξεσθαι προςεδόκησεν ἐφίξεται. Οὗτος μὲν οὖν διδότω δίκας τῆς φιλαργυρίας, ἃ προήκατο μὴ κομιζόμενος, ἵνα μὴ ἀτυχίας ἀνθρώπων ἐργάζηται, προσοδευόμενος ἐξ ὧν οὐ προςῆκεν. Οἱ δὲ χρεῶσται τῆς ἀπὸ τῶν νόμων φιλανθρωπίας ἀξιούσθωσαν, τόκους καὶ ἐπιτοκίας μὴ τελοῦντες, αὐτὸ δὲ μόνον τὸ ἀρχαῖον ἐπιτιννύντες. Πάλιν γὰρ ἐν καιροῖς τὸν αὐτὸν ἔρανον ἀνταποτίσουσι τοῖς συμβάλλουσιν, ἀμειβόμενοι ταῖς ἴσαις ὠφελείαις τοὺς χάριτος ἄρξαντας.

Servus septimo anno manumittendus.

9. Τοιαῦτα διαταξάμενος ἑξῆς ἀναγράφει νόμον ἡμερότητος καὶ φιλανθρωπίας μεστόν. „Ἐάν," φησί, „πραθῇ σοί τις τῶν ἀδελφῶν, ἓξ ἔτη δουλευέτω, τῷ δὲ ἑβδόμῳ προῖκα ἐλεύθερος ἀφείσθω." (Deut. 15, 12.) Πάλιν ἀδελφὸν τὸν ὁμόφυλον εἶπεν, ὑποσπείρων τῇ τοῦ κεκτημένου ψυχῇ διὰ τῆς προςρήσεως τὴν πρὸς τὸ ὑπήκοον συγγένειαν, ἵνα μὴ ὡς ξένου, πρὸς ὃν οὐδὲν φίλτρον ἐστὶν εὐνοίας, κατολιγωρῇ, φιλοίκειον δέ τι πεπονθὼς πάθος ἐκ διδασκαλίας ἣν ὁ ἱερὸς λόγος ὑπηχεῖ, μὴ ἀγανακτῇ, μέλλοντος ἐλευθεροῦσθαι· τοὺς γὰρ τοιούτους δούλους μὲν ὀνομάζεσθαι συμβέβηκε, θῆτας δὲ τῷ ὄντι εἶναι, τῶν ἀναγκαίων χάριν ὑπηρετοῦντας. Καὶ ἂν εἰ μυριάκις αὐτεξούσιον δυναστείαν καὶ δεσποτείαν ἀπίδωσί τινες κατ᾽ αὐτῶν, οὐ τιθασσευτέον, ἐπιλέγοντας τὰ χρηστὰ ἐκεῖνα τοῦ νόμου παραγγέλματα; Μισθωτός ἐστιν, ὦ ἄνθρωπε, ὁ λεγόμενος δοῦλος, καὶ αὐτὸς ἄνθρωπος ὤν, ἔχων πρὸς σὲ τὴν ἀνωτάτω συγγένειαν· ἔπειτα καὶ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ ἔθνους, τάχα δὲ καὶ φυλέτης καὶ δημότης, ἐνδείας χάριν εἰς τουτὶ τὸ σχῆμα ἀπηγμένος. Ἀνελὼν οὖν ἐκ τῆς ψυχῆς ἐπίβουλον κακόν, ἀλαζονείαν, ὡς μισθωτῷ προςφέρου, τὰ μὲν διδούς, τὰ δὲ καὶ λαμβάνων. Παρέξει μὲν οὖν ἐκεῖνος ἀοκνότατα τὰς ὑπηρεσίας ἀεὶ καὶ πανταχοῦ, μηδὲν ὑπερτιθέμενος, ἀλλὰ φθάνων τὰς σὰς ἐπικελεύσεις τάχει καὶ προθυμίᾳ. Σὺ δὲ ἀντιδίδου τὰς τροφὰς καὶ ἐσθῆτα καὶ τὴν ἄλλην ἐπιμέλειαν, μὴ καταζεύξας ὡς ζῶον ἄλογον, μηδὲ πλείοσι καὶ βαρυτέροις τῆς δυνάμεως ἄχθεσι πιέζων, μηδ᾽ ὑβρίζων, μηδ᾽ ἀπειλαῖς καὶ ἐπανατάσεσιν εἰς [*] χαλεπὰς δυς-

θυμίας ἐφελκόμενος, ἀλλ᾽ ἀναχωρήσεις διδοὺς καὶ ἀνέσεις μεμετρημένας. Τὸ γὰρ „μηδὲν ἄγαν" ἐπὶ πάντων, καὶ μάλιστα πρὸς οἰκέτας δεσποτῶν. Ὑπηρετηθεὶς μέντοι χρόνον αὐταρκέστατον, ἑξαετίαν, ὅταν ὁ ἱερώτατος ἀριθμὸς ἐνίστασθαι μέλλῃ, τὸ ἕβδομον ἔτος, ἐλεύθερον μεθίεσο τὸν ἐλεύθερον φύσει, μηδὲν ἐνδοιάσας· ἀλλ᾽, ὦ γενναῖε, καὶ γεγηθὼς δίδου τὴν χάριν, ὅτι καιρὸν ἔλαβες τὸ ἄριστον ζῶον, ἄνθρωπον, ἐν τοῖς μεγίστοις εὐεργετῆσαι. Δούλῳ γὰρ οὐκ ἔστι μεῖζον ἐλευθερίας ἀγαθόν. Χαίρων οὖν καὶ προσεπιδαψίλευσαί τι τῶν ἰδίων, ἀφ᾽ ἑκάστου μέρους τῆς κτήσεως ἐφοδιάσας τὸν εὐεργετηθέντα. Σὸν γὰρ ἐγκώμιον, εἰ μὴ πένης ὢν ἀπαλλάττοιτο τῆς οἰκίας, ἀλλὰ τῶν εἰς τὰ ἀναγκαῖα ἀφορμῶν εὐπορηκώς· ἵνα μὴ πάλιν ὑπ᾽ ἐνδείας εἰς τὴν ἀρχαίαν ἀτυχίαν ὑπαχθῇ, δουλεύειν ἀναγκασθεὶς διὰ σπάνιν τῶν περὶ δίαιταν, καὶ ἡ σὴ χάρις ἀναιρεθῇ. Πενήτων μὲν δὴ πέρι τοσαῦτα.

Terra septimo quoque anno otium habeto, aratro non subacta. (10. 11.)

10. Κελεύει δὲ ἑξῆς ἀργὴν καὶ ἀνάροτον τὴν χώραν ἐᾶν ἔτει ἑβδόμῳ, διὰ πολλά. (Lev. 25, 4.) Πρῶτον μέν, ἵνα τὴν ἑβδομάδα τιμήσῃ κατὰ πάντας χρόνους ἡμερῶν καὶ μηνῶν καὶ ἐνιαυτῶν· ἑβδόμη τε γὰρ πᾶσα ἡμέρα ἱερά, τὸ καλούμενον παρ᾽ Ἑβραίοις σάββατον, μηνῶν τε ὁ ἕβδομος κατὰ πᾶν ἔτος ἑορτῶν ἔλαχε τὴν μεγίστην, ὥστ᾽ εἰκότως καὶ ὁ ἕβδομος ἐνιαυτὸς τοῦ περὶ τὸν ἀριθμὸν σεβασμοῦ τυχὼν ἐκτετίμηται. Δεύτερον δὲ ἐκεῖνο· „Μὴ πάντα," φησίν, „ἴσθι τοῦ κέρδους, ἀλλὰ καὶ ἑκὼν ζημίαν ὑπόμεινον," ἵνα καὶ τὴν ἀκούσιον βλάβην, εἴ ποτε

γένοιτο, ῥᾳδίως ἐνέγκῃς, ἀλλὰ μὴ ὡς ἐπὶ καινῷ καὶ ξένῳ δυσχεραίνων ἀθυμῇς. Εἰσὶ γάρ τῶν πλουσίων οὕτως ἀτυχεῖς τὰς γνώμας τινὲς, ὡς ἀπορίας ἐπισχούσης στένουσι καὶ κατηφοῦσιν οὐδὲν ἧττον, ἢ εἰ πᾶσαν ἀφῃρέθησαν τὴν οὐσίαν. Ἀλλὰ τῶν Μωσέως ὁμιλητῶν ὅσοι φοιτηταὶ γνήσιοι, καλοῖς ἐνασκούμενοι νομίμοις ἐκ πρώτης ἡλικίας ἐθίζονται τὰς ἐνδείας εὐμαρῶς ὑπομένειν, διὰ τοῦ καὶ τὴν ἀρετῶσαν χώραν ἐᾶν ἀργήν· ἅμα καὶ μεγαλοφροσύνην ἀναδιδασκόμενοι, καὶ τὰς ὁμολογουμένας προσόδους μόνον οὐκ ἐκ τῶν χειρῶν ἑκουσίῳ γνώμῃ μεθιέναι. Τρίτον καὶ ἐκεῖνο αἰνίττεσθαί μοι δοκεῖ, τὸ μηδενὶ προσήκειν τὸ [*] παράπαν ἀνθρώπους ἄχθει βαρύνειν καὶ πιέζειν. Εἰ γὰρ τοῖς μέρεσι τῆς γῆς, ἃ μήθ' ἡδονῆς μήτ' ἀλγηδόνος πέφυκε κοινωνεῖν, μεταδοτέον ἀναπαύλης, πῶς οὐχὶ μᾶλλον ἀνθρώποις, οἷς οὐ μόνον αἴσθησις πρόσεστιν ἡ κοινὴ καὶ τῶν ἀλόγων ζώων, ἀλλὰ καὶ λογισμὸς ἐξαίρετος, ᾧ τὰ ἐκ πόνων καὶ καμάτων ὀδυνηρὰ τρανοτέραις φαντασίαις ἐντυποῦται; Παύσασθε οὖν, οἱ λεγόμενοι δεσπόται, τῶν ἐπὶ δούλοις σφοδρῶν καὶ δυσυπομονήτων ἐπιταγμάτων, ἃ καὶ τὰ σώματα κατακλᾷ βιαζόμενα, καὶ τὰς ψυχὰς πρὸ τῶν σωμάτων ἀπαγορεύειν ἀναγκάζει. Φθόνος γὰρ οὐδεὶς προστάττειν τὰ μέτρια, δι' ὧν καὶ ὑμεῖς τῆς προσηκούσης ὑπηρεσίας ἀπολαύσετε, καὶ οἱ θεράποντες εὐφόρως τὰ κελευσθέντα δράσουσι καὶ τὰς διακονίας οὐ πρὸς ὀλίγον, ἅτε προκαμόντες καί, εἰ δεῖ τὸ ἀληθὲς εἰπεῖν, τοῖς πόνοις προγηράσαντες, ὑπομένουσιν, ἀλλὰ πρὸς μήκιστον ἀθλητῶν τρόπον ἀνηβῶντες, οὐ τῶν εἰς πολυσαρκίαν πιαινομένων, ἀλλ' οἷς ἔθος ἐγγυμνάζεσθαι διὰ ξηρῶν ἱδρώτων πρὸς τὴν τῶν περὶ βίον ἀναγκαίων καὶ χρησίμων κτῆσιν. Παυ-

σάσθωσαν καὶ οἱ τῶν πόλεων ἡγεμόνες φόροις καὶ δασμοῖς συνεχέσι καὶ μεγάλοις αὐτὰς ἐκτραχηλίζοντες, οἳ τὰ μὲν ἴδια ταμεῖα πληροῦσιν, ἅμα τοῖς χρήμασι καὶ τὰς ἀνελευθέρους κακίας καὶ τὸν σύμπαντα βίον αὐτῶν ῥυπαινούσας θησαυροφυλακοῦντες. Ἀνηλεεστάτους γὰρ καὶ γέμοντας ἀπανθρωπίας τοὺς τῶν φόρων ἐκλογεῖς ἐπίτηδες αἱροῦνται, τὰς πρὸς πλεονεξίαν ἀφορμὰς αὐτοῖς ἐνδιδόντες. Οἱ δὲ τῇ φυσικῇ σκαιότητι προςειληφότες καὶ τὴν ἐξ ἐπιταγμάτων δεσποτικῶν ἐκεχειρίαν, καὶ πάνθ' ὑπὲρ ἀρεσκείας τῆς ἐκείνων ἐγνωκότες πράττειν, οὐδὲν παραλείπουσι τῶν χαλεπωτάτων, ἐπιείκειαν καὶ ἡμερότητα μηδ' ὄναρ ἰδόντες. Τοιγάρτοι πάντα φύρουσι καὶ συγχέουσιν ἀργυρολογοῦντες, ὡς μὴ μόνον ἐκ τῶν οὐσιῶν ἀναπράττειν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν σωμάτων, ὕβρεσιν, αἰκίαις, πρὸς ἀποτομίαν κεκαινουργημέναις βασάνοις. Ἤδη δέ τινας ἀκούω μηδὲ νεκρῶν ἀποσχέσθαι δι' ἀγριότητα καὶ παρηλλαγμένην λύτταν, οἳ ἐπὶ τοσοῦτον ἐθηριώθησαν, ὡς καὶ τύπτειν ὕστριξι τολμᾶν τοὺς τεθνεῶτας· καὶ ἐπειδή τις τῆς ἄγαν ὠμότητος κατεμέμφετο, εἰ μηδ' ὁ θάνατος, ἡ κακῶν ἁπάντων ἀπαλλαγὴ καὶ ὡς ἀληθῶς τελευτή, περιποιήσαιτο οἷς ἐκποδὼν τὸ ἀνύβριστον, ἀλλ' ἀντὶ ταφῆς καὶ τῶν νομιζομένων αἰκίας ὑπομένουσιν, ἀπολογίᾳ χείρονι κατηγορίας ἐχρῶντο, φάσκοντες προπηλακίζειν τοὺς τεθνεῶτας, οὐχ ὑπὲρ τοῦ κωφὴν καὶ ἀναίσθητον κόνιν ὑβρίζειν — ἀνωφελὲς γάρ —, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ [*] τοὺς ἢ κατὰ γένος ἢ καθ' ἑταιρίαν προςήκοντας εἰς οἶκτον ἀγαγεῖν καὶ προκαλέσασθαι λύτρα καταθέσθαι τῶν σωμάτων, ὑστάτην ἀπονείμαντας χάριν.

11. Εἶτ', ὦ φαυλότατοι πάντων ἀνθρώπων, εἴποιμ' ἂν αὐτοῖς, ἃ διδάσκετε, οὐ προεμάθετε; ἢ προκαλεῖ-

σθαι μὲν εἰς ἔλεον ἑτέρους, εἰ καὶ δι᾽ ὠμοτάτων ἔργων, οἴδατε, τὰ δὲ χρηστὰ καὶ φιλάνθρωπα τῆς αὐτῶν ψυχῆς ἐκτέτμησθε; καὶ ταῦτα μὴ ἀποροῦντες ἀγαθῶν ὑφηγητῶν καὶ μάλιστα τῶν ἡμετέρων νόμων; οἳ καὶ τὴν γῆν μεθίεσαν ἀπὸ φόρτων τῶν ἐτησίων, ἄνεσιν καὶ ἀνάπαυλαν αὐτῇ παρασχόντες; Αὕτη δέ, καίτοι δοκοῦσα ἄψυχος εἶναι, πρὸς ἀμοιβὴν ηὐτρέπισται καὶ χάριτος ἀντίδοσιν, ἣν ἔλαβε δωρεὰν ἀντεκτίνειν ἐπειγομένη· τυχοῦσα γὰρ ἀδείας ἔτει τῷ ἑβδόμῳ καὶ μὴ πονηθεῖσα, σύμπαντα δὲ τὸν τοῦ ἐνιαυτοῦ κύκλον ἀπελευθεριάσασα, τῷ μετὰ ταῦτα διπλασίους, ἔστι δὲ ὅτε καὶ πολυπλασίους *ὑπ᾽* εὐφορίας ἤνεγκε καρπούς. Τὸ παραπλήσιον μέντοι καὶ τοὺς ἀλείπτας ἔστιν ἰδεῖν δρῶντας ἐπὶ τῶν ἀθλητῶν. Ὅταν γὰρ αὐτοὺς συγκροτήσωσιν ἐπαλλήλοις καὶ συνεχέσι γυμνασίαις, πρὶν εἰς ἅπαν καμεῖν, ἀνακτῶνται, παρέχοντες ἀνέσεις οὐ μόνον τῶν ἐν ἀθλήσει πόνων, ἀλλὰ καὶ τῶν πρὸς ἐδωδὴν καὶ πόσιν, τὸ σκληροδίαιτον χαλῶντες εἴς τε ψυχῆς εὐθυμίαν καὶ εὐπάθειαν σώματος. Καὶ οὐ δήπου διδάσκαλοι ῥᾳθυμίας καὶ τρυφῆς εἰσίν, οἷς ἐπάγγελμα τὸ πρὸς πόνους ἀλείφειν, ἀλλὰ μεθόδῳ καὶ τέχνῃ προςποιοῦσιν ἰσχὺν κραταιοτέραν ἰσχύϊ καὶ δυνάμεις σθεναρωτέρας δυνάμεσι, τὴν ῥώμην ἀνέσει καὶ ἐπιτάσει, καθάπερ ἁρμονίᾳ, συναύξοντες. Ἔμαθον δὲ παρὰ τῆς πανσόφου ταῦτα φύσεως, ἥτις, τὸ ἐπίπονον καὶ καματηρὸν τοῦ γένους ἡμῶν ἐπισταμένη, διένειμε τὸν χρόνον εἰς ἡμέραν τε καὶ νύκτα, τῇ μὲν ἐγρηγορεῖν, τῇ νυκτὶ δὲ ὕπνον παρασχοῦσα. Φροντὶς γὰρ αὐτὴν οἷα μητέρα κηδεμονικωτάτην εἰςῆλθε τοῦ τὰ ἔγγονα μὴ ἀποτρύχεσθαι· μεθ᾽ ἡμέραν γὰρ τὰ σώματα διανίστησι καὶ πρὸς τὰς τοῦ βίου χρείας καὶ ὑπηρεσίας ἁπάσας ἐγείρει, ἀναγ-

κάζουσα τοὺς ἀργίᾳ καὶ ἁβροδιαίτῳ βίῳ σχολάζειν ἐθιζομένους· νύκτωρ δέ, καθάπερ ἐν πολέμῳ τὸ ἀνακλητικὸν ὑποσημάνασα, πρὸς ἀνάπαυλαν καλεῖ καὶ τὴν τῶν σωμάτων ἐπιμέλειαν. Οἱ δὲ ἀποθέμενοι πολὺ βάρος πραγματειῶν, ὅσον ἕωθεν εἰς ἑσπέραν ἦσαν ἀπηχθισμένοι, καὶ ἐπανελθόντες οἴκαδε πρὸς ἡσυχίαν τρέπονται, καὶ καταδαρθέντες ὕπνῳ βαθεῖ τὸν μεθημερινὸν πόνον ἐκνοσηλεύονται· καὶ πάλιν νεαλεῖς καὶ ἀκμῆτες γενόμενοι σπεύδουσιν ἕκαστος πρὸς τὰ οἰκεῖα καὶ συνήθη. Τὸν δολιχὸν τοῦτον ἡ φύσις διά τε ὕπνου καὶ ἐγρηγόρσεως ἀπένειμεν [*] ἀνθρώποις, ἵνα ἐν μέρει μὲν ἐνεργῶσιν, ἐν μέρει δὲ ἀτρεμίζοντες ἑτοιμότερα καὶ εὐκινητότερα τὰ τοῦ σώματος ἴσχωσι μέρη.

In septimo quoque anno oliveta, vineta, pascua communia.

12. *Πρὸς ἅπερ ἀπιδὼν ὁ τοὺς νόμους ἡμῖν προφητεύσας*, ἄνεσιν ἐκήρυξε τῇ χώρᾳ, δι' ἐξαετίας γεωπόνους ἐπισχών. Ἀλλὰ γὰρ οὐχ ἕνεχ' ὧν εἶπον αὐτὸ μόνον ταῦτ' εἰςηγήσατο, ἀλλὰ καὶ τῆς συνήθους φιλανθρωπίας, ἣν ἅπαντι μέρει τῆς νομοθεσίας συνυφαίνειν ἀξιοῖ, τοῖς ἐντυγχάνουσι ταῖς ἱεραῖς γραφαῖς κοινωνικὰ καὶ χρηστὰ ἐνσφραγιζόμενος ἤθη. Κελεύει (Lev. 25, 3 ss.) γὰρ τῷ ἑβδόμῳ ἔτει μηδὲν συγκλείειν χωρίον, ἀλλὰ πάντας ἐλαιῶνας καὶ ἀμπελῶνας ἀναπεπταμένους ἐᾶν, καὶ τὰς ἄλλας κτήσεις ὅσαι σπαρτῶν εἰσὶν ἢ δένδρων, ἵνα τοῖς ἀπαυτοματισθεῖσι καρποῖς οἱ πένητες ἀδεῶς χρῆσθαι δύνωνται μᾶλλον ἢ οὐχ ἧττον τῶν κεκτημένων. Ὅθεν τοῖς μὲν δεσπόταις οὐκ ἐφῆκεν ἐργάζεσθαι, στοχαζόμενος τοῦ μηδεμιᾶς λύπης αἴτιος αὐτοῖς γενέσθαι ὡς τὰ μὲν ἀναλώματα παρασχοῦσι, τὰς δὲ ἀντὶ τούτων προς-

ὄδους οὐ λαμβάνουσι· τοὺς δὲ ἀπόρους ὡς ἰδίων ἀπολαύειν τότε γοῦν τῶν ἀλλοτρίων εἶναι δοκούντων ἠξίωσε, ταπεινοῦ σχήματος αὐτοὺς ἀπαλλάττων καὶ τῶν ἐπὶ μεταίταις ὀνειδῶν. Ἆρ' οὐκ ἄξιον ἐρασθῆναι τῶν νόμων, οἳ τοσαύτης γέμουσιν ἡμερότητος; δι' ἣν οἱ μὲν πλούσιοι διδάσκονται μεταδιδόναι καὶ κοινωνεῖν ὧν ἔχουσι, παρηγοροῦνται δὲ οἱ πένητες, μὴ πάντοτε ταῖς τῶν *εὐπόρων* οἰκίαις ἐπιφοιτᾶν ἀναγκαζόμενοι πρὸς ἐπανόρθωσιν ὧν ἐνδεεῖς εἰσιν, ἀλλ' ἔστιν ὅτε καὶ προσοδευόμενοι καθάπερ ἐξ ἰδίων κτημάτων τοὺς ἀπαυτοματίζοντας, ὡς ἔφην, καρπούς; Χῆραι καὶ ὀρφανοὶ παῖδες ὅσοι τε ἄλλοι τῶν ἠμελημένων καὶ ἀφανῶν ἕνεκα τοῦ μὴ περιουσιάζειν, τότε περιουσιάζουσι ταῖς τοῦ θεοῦ δωρεαῖς ἐξαπιναίως πεπλουτηκότες, ὃς αὐτοὺς πρὸς κοινωνίαν ἐκάλεσε τῶν κτητόρων, ἐν τῷ τῆς ἱερᾶς ἑβδόμης ἀριθμῷ. Καὶ ὅσοι μέντοι κτηνοτροφοῦσι, μετ' ἀδείας ἐπὶ χλοηφαγίας τὰ οἰκεῖα θρέμματα ἄγουσιν, ἐκλεγόμενοι πεδία εὔχορτα καὶ ἐπιτηδειότατα ἐμβόσκεσθαι, καταχρώμενοι τῆς ἐκεχειρίας ἀδείᾳ. Καὶ φθόνος οὐδεὶς ἐκ τῶν δεσποτῶν ἀναντᾷ, ἅτε παλαιοτάτῳ ἔθει κεκρατημένων, ὃ σύντροφον ἐκ μακρῶν χρόνων γενόμενον εἰς φύσιν ἐκνενίκηκεν.

Annus iubilaeus. (13. 14.)

13. Ἀρχὴν ταύτην βαλλόμενος ὥσπερ θεμέλιόν τινα ἐπιεικείας καὶ φιλανθρωπίας, ἑπτὰ ἑβδομάδας ἐτῶν συνθεὶς τὸν πεντηκοστὸν ὅλον ἀπέφηνεν ἱερόν (Lev. 25, 8 ss.), ἐξαίρετα καὶ πάντα διαφερόντως καλὰ νομοθετήσας ἐπ' αὐτῷ παρὰ τὰ κοινωνίαν ἔχοντα. Πρῶτον μὲν τόδε. Τὰς ἀλλοτριωθείσας κτήσεις οἴεται δεῖν ἀποδίδοσθαι τοῖς ἐξ ἀρχῆς κυρίοις, ἵνα αἱ κληρουχίαι τοῖς

γένεσι διαφυλάττωνται [*] καὶ μηδεὶς τῶν λῆξιν εἰληφότων εἰς ἅπαν στερῆται τῆς δωρεᾶς. Ἐπειδὴ καιροὶ συμπίπτουσι πολλάκις ἀβούλητοι, δι᾽ οὓς ἀναγκάζονταί τινες πιπράσκειν τὰ ἴδια, καὶ τῆς ἐν δέοντι τούτων χρείας προενόησε, καὶ τοὺς ὠνουμένους ἐκώλυσεν ἀπατᾶσθαι, τοῖς μὲν πιπράσκειν ἐφιείς, τοὺς δὲ ἐφ᾽ οἷς ὠνήσονται μάλα σαφῶς ἀναδιδάξας. „Μὴ γὰρ δίδοτε," φησί (Lev. 25, 23), „τὰς ἐπ᾽ *ἀεικτησίᾳ* τιμάς, ἀλλὰ πρὸς ἐνιαυτῶν ὡρισμένον ἀριθμόν, οἳ ἐντός εἰσι πεντηκονταετίας." Οὐ γὰρ κτημάτων αἱ πράσεις, ἀλλὰ καρπῶν ὀφείλουσιν εἶναι, διὰ δύο τὰ ἀναγκαιότατα· ἓν μέν, ὅτι σύμπασα ἡ χώρα θεοῦ κτῆμα κέκληται, τῶν δὲ θεοῦ κτημάτων οὐχ ὅσιον ἄλλους ἐπιγράφεσθαι δεσπότας· ἕτερον δὲ λῆξις ἀπονενέμηται ἑκάστῳ τῶν κληρούχων, ἧς στερεῖσθαι τὸν λαχόντα οὐκ ἐδικαίωσεν ὁ νόμος. Τὸν μὲν οὖν ἐντὸς τῆς πεντηκονταετίας δυνάμενον ἀναλαβεῖν τὰ οἰκεῖα ἤ τινα τῶν ἐγγυτάτω γένους ἀγχιστέων προςκαλεῖται πάσῃ μηχανῇ κατατιθέναι ἣν ἔλαβε τιμήν, καὶ μὴ τῷ πριαμένῳ, καθ᾽ ὃν ἐδεῖτο καιρὸν ὠφελήσαντι, ζημίας αἴτιον γενέσθαι. Τῷ δὲ ἀπόρως ἔχοντι συνεπάθησε καὶ μετέδωκεν ἐλέους, τὴν ἀρχαίαν δωρησάμενος αὖθις περιουσίαν, δίχα τῶν κατ᾽ εὐχὴν ἀνιερωθέντων ἀγρῶν ἐν τῇ τάξει τῶν ἀναθημάτων. Ἀνάθημα δὲ οὐχ ὅσιον ἀκυροῦσθαι χρόνῳ· διὸ προςτέτακται, τὴν ἀξίαν τιμὴν τούτων ἐκλέγειν, μηδὲν καταχαριζομένους τῷ ποιησαμένῳ τὸ ἀνάθημα.

(*Lex de aedium venditione temporaria sive perpetua, earumque redemtione.*)

14. Ταῦτα μὲν ἐπὶ ταῖς τῆς χώρας διανομαῖς καὶ κληρουχίαις διατέτακται. Ἕτερα δὲ ἐπὶ ταῖς οἰκίαις

(Lev. 25, 29 ss.). Ἐπειδὴ δὲ καὶ τούτων αἱ μὲν κατὰ πόλεις τειχῶν ἐντός εἰσιν, αἱ δὲ ἐν ἀγρῷ ἔξω τείχους ἐπαύλεις, τὰς μὲν ἐν τοῖς χωρίοις ἐπέτρεψεν ὁ νόμος ἀεὶ λυτροῦσθαι, τὰς δὲ μὴ λυτρωθείσας ἄχρι τοῦ πεντηκοστοῦ ἔτους ἀποδίδοσθαι προῖκα τοῖς πάλαι κυρίοις, καθάπερ καὶ τὰ κτήματα· μοῖρα γὰρ ἐπαύλεις κτημάτων. Ὅσαι δὲ τειχῶν ἐντός εἰσι, μέχρι μὲν ἐνιαυτοῦ τὴν ἀποπομπὴν ἐπὶ τοὺς πεπρακότας ἔχουσι· μετὰ δὲ τὸν ἐνιαυτὸν εἰς ἅπαν τοῖς ὠνησαμένοις βεβαιοῦνται, μηδὲν δὲ τοῦ πεντηκοστοῦ ἔτους ἐκεχειρίας βλαπτούσης τοὺς πριαμένους. Αἴτιον δὲ τοῦ βούλεσθαι καὶ ἐπηλύταις ἱδρύσεως τοῖς ἐνταυθοῖ βεβαίου παρασχεῖν ἀφορμήν. Ἐπειδὴ γὰρ μετουσίαν γῆς οὐκ ἔχουσιν, ἅτε μὴ καταριθμηθέντες ἐν ταῖς κληρουχίαις, οἰκιῶν αὐτοῖς κτῆσιν ὁ νόμος ἀπένειμε, φροντίσας τοῦ μὴ [*] μετανάστας γενέσθαι τοὺς τῶν νόμων ἱκέτας καὶ πρόσφυγας. Αἱ γὰρ πόλεις, ὅτ᾽ ἐκληροδοτεῖτο ἡ χώρα, κατὰ φυλὰς οὐ διενεμήθησαν, ἀλλ᾽ οὐδὲ τὴν ἀρχὴν ἦσαν συνῳκοδομημέναι, κατὰ τὰς ἐν ἀγροῖς ἐπαύλεις τῶν οἰκητόρων ποιουμένων τὰς διατριβάς· ἐξ ὧν ὕστερον ἀναστάντες καὶ συνελθόντες, ἐπίδοσιν κοινωνίας καὶ φιλανθρωπίας, ὥςπερ εἰκός, ἐν χρόνῳ μακρῷ λαμβανούσης, οἰκίας ἐν ταὐτῷ πόλεις ἐδείμαντο, ὧν καὶ *ἐπηλύταις*, καθάπερ εἶπον, μετέδοσαν, ἵνα μὴ πάντων ἀποροῖεν καὶ τῶν ἐν ἀγροῖς καὶ τῶν κατὰ πόλεις.

Levitarum aedes.

15. Περὶ δὲ τῆς ἱερωμένης φυλῆς τάδε νομοθετεῖται. Γῆς ἀποτομὴν οὐκ ἀπένειμε τοῖς νεωκόροις ὁ νόμος, ὑπολαβὼν αὐτάρκη πρόσοδον εἶναι τούτοις τὰς ἀπαρχάς. Ὀκτὼ δὲ καὶ τεσσαράκοντα πόλεις ἀπεκλήρωσεν εἰς οἰκη-

σιν καὶ δισχιλίους ἑκάστῃ πήχεις προάστειον ἐν κύκλῳ (Num. 35, 5 ss.). Τὰς οὖν ἐν ταύταις οἰκίας οὐ τὸν αὐτὸν τρόπον ταῖς ἄλλαις, ὅσαι τειχῶν εἴσω τυγχάνουσιν, ἐβεβαίωσε τοῖς πριαμένοις, ἐντὸς ἐνιαυτοῦ τῶν ἀποδιδομένων κομίσασθαι μὴ δυναμένων, ἀλλ' εἰς ἅπαν ἐφῆκεν αὐτὰς λυτροῦσθαι, καθάπερ καὶ τὰς ἀπὸ τοῦ ἔθνους τὰς ἐπαύλεις αἷς ἰσοδυναμοῦσιν· ἐπειδὴ μόνας ἐκ τοσαύτης χώρας διεκληρώσαντο τὰς οἰκίας, ὧν οὐκ ᾤετο δεῖν στερεῖσθαι τοὺς λαμβάνοντας, καθάπερ οὐδὲ τοὺς κληρούχους τῶν ἐπαύλεων. Οἰκιῶν μὲν δὴ πέρι τοσαῦτα.

Septimo anno servis contribulibus remissio.

16. Τὰ δὲ πρὸς χρεώστας δανειστῶν καὶ πρὸς θεράποντας δεσποτῶν ὅμοια τοῖς πρόσθεν νενομοθέτηται· ὅπως οἱ μὲν δανεισταὶ μὴ ἐκλέγωσι τόκους παρὰ τῶν ὁμοεθνῶν, ἀλλ' ὅσον προήκαντο μόνον ἄσμενοι κομίζωνται· οἱ δὲ δεσπόται τοῖς ἀργυρωνήτοις μὴ ὡς φύσει δούλοις, ἀλλ' ὡς μισθωτοῖς προςφέρωνται, παρέχοντες ἄδειαν ἐλευθερίας, εὐθὺς μὲν τοῖς ὑπὲρ αὐτῶν λύτρα καταθεῖναι δυναμένοις, αὖθις δὲ τοῖς ἀπόροις ἢ ὅταν ἐπιγίνηται ὁ τῆς ἀπ' ἀρχῆς δουλείας ἕβδομος ἐνιαυτὸς ἢ ὅταν ὁ πεντηκοστός, καὶ ἂν πρὸ μιᾶς ἡμέρας τύχῃ τις εἰς δουλείαν ὑπαχθείς. Ἄφεσις γὰρ ἐκεῖνος ἔστι τε καὶ νενόμισται, πάντων ἐπὶ ταῖς ἀρχαίαις διαυλοδρομούντων καὶ ἀνακαμπτόντων εὐπραγίαις. Ἐπιτρέπει δὲ ἐκ τῶν μὴ ὁμοφύλων, οἵτινες ἐξ ἑτέρων ἐθνῶν εἰσίν, οἰκέτας κτᾶσθαι, βουλόμενος πρῶτον μὲν διαφορὰν οἰκείων τε καὶ ἀλλοτρίων εἶναι, ἔπειτα δὲ μὴ κατὰ τὸ παντελὲς ἀναγκαιότατον κτῆμα, θεράποντας, ἀνεῖρξαι τῆς αὐτοῦ πολιτείας·

μυρία γὰρ τῶν ἐν τῷ βίῳ πραγμάτων ποθεῖ τὰς ἐκ δούλων ὑπηρεσίας.

γ. *Festum Novilunii.*

17. [*] Ἑπόμενοι δὲ τῇ τάξει τρίτην ἑορτὴν ἀναγράφομεν, τὴν κατὰ σελήνης νουμηνίαν. Πρῶτον μέν, ὅτι ἀρχὴ μηνός, ἀρχὴ δὲ καὶ ἀριθμοῦ καὶ χρόνου τίμιον. Ἔπειτα δέ, ὅτι κατ' αὐτὴν οὐδὲν ἀφώτιστον ἐν οὐρανῷ. Τρίτον δέ, ὅτι τῷ ἐλάττονι καὶ ἀσθενεστέρῳ κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον τὸ κρεῖττον καὶ δυνατώτερον ὠφελείας ἀναγκαίας μεταδίδωσι. Νουμηνίᾳ γὰρ ἄρχεται φωτίζειν αἰσθητῷ φέγγει σελήνην ἥλιος, ἡ δὲ τὸ ἴδιον κάλλος ἀναφαίνει τοῖς ὁρῶσι. Τοῦτο δὲ ἐναργής, ὡς ἔοικεν, ἐστὶ διδασκαλία χρηστότητος καὶ φιλανθρωπίας, ἵνα μηδέποτε τῶν ἰδίων ἀγαθῶν ἄνθρωποι φθονῶσιν, ἀλλὰ μιμούμενοι τὰς ἐν οὐρανῷ φύσεις ὑπερόριον τῆς ψυχῆς καὶ βασκανίαν ἐλαύνωσιν.

δ. *Pascha. Sensus proprius et mysticus.*

18. Μετὰ δὲ νουμηνίαν ἐστὶν ἑορτὴ τετάρτη τὰ διαβατήρια, ἣν οἱ Ἑβραῖοι Πάσχα (Exod. 12, 1 ss.) καλοῦσιν, ἐν ᾗ θύουσι πανδημεί, ἀρξάμενοι κατὰ μεσημβρίαν ἕως ἑσπέρας. Ὑπομνηστικὴ τῆς μεγίστης ἀποικίας ἐστὶν ἡ ἑορτὴ καὶ χαριστήριος, ἣν ἀπ' Αἰγύπτου μυριάσι πολλαῖς ἐστείλαντο κατὰ τὰ χρησθέντα λόγια. Τότε οὖν, ὡς εἰκὸς ἀπολελοιπότες χώραν γέμουσαν ἀπανθρωπίας καὶ ξενηλασίας ἐπιτηδεύουσαν καὶ — τὸ χαλεπώτατον — τὰς τοῦ θεοῦ τιμὰς ἀλόγοις ζῴοις προσνέμουσαν, ὑπὸ τῆς ἄγαν περιχαρείας ἔθυον, ἱερεῖς οὐκ ἀναμένοντες. Τὸ δὲ τότε πραχθὲν δρᾶν ἐφῆκεν ὁ νόμος ἅπαξ κατ'

ἐνιαυτὸν ἕκαστον, εἰς εὐχαριστίας ὑπόμνησιν. Ταῦτα μὲν κατὰ παλαιὰν *ἀφήγησιν* ἱστορεῖται. Οἷς δὲ τὰ ῥητὰ τρέπειν πρὸς ἀλληγορίαν ἔθος, ψυχῆς κάθαρσιν αἰνίττεται τὰ διαβατήρια. Φασὶ γὰρ τὸν σοφίας ἐραστὴν οὐδὲν ἕτερον ἐπιτηδεύειν, ἢ τὴν ἀπὸ τοῦ σώματος καὶ τῶν παθῶν διάβασιν. Ἑκάστη δὲ οἰκία κατ᾽ ἐκεῖνον τὸν χρόνον σχῆμα ἱεροῦ καὶ σεμνότητα περιβέβληται, τοῦ σφαγιασθέντος ἱερείου πρὸς τὴν ἁρμόττουσαν εὐωχίαν εὐτρεπιζομένου καὶ τῶν ἐπὶ τὰ συσσίτια συνειλεγμένων ἁγνευτικοῖς περιῤῥαντηρίοις κεκαθαρμένων· οἳ παραγεγόνασιν, οὐχ, ὡς εἰς τὰ ἄλλα συμπόσια, χαριούμενοι γαστρὶ δι᾽ οἴνου καὶ ἐδεσμάτων, ἀλλὰ πάτριον ἔθος ἐκπληρώσοντες μετ᾽ εὐχῆς τε καὶ ὕμνων. Ἄγεται δὲ ἡ πάνδημος θυσία τεσσαρεσκαιδεκάτῃ τοῦ μηνός, ἥτις ἐκ δυοῖν ἑβδομάδων συνέστηκεν, ἵνα μηδὲν ἀμοιρῇ τῶν ἀξίων τιμῆς ἑβδομάδος, ἀλλ᾽ αὕτη κατάρχῃ πᾶσιν ἐπιφανείας καὶ σεμνότητος.

ι'. *Festum azymorum. Duplex eius ratio.*

19. [*] Συνάπτει δὲ τοῖς διαβατηρίοις ἑορτὴ διάφορον ἔχουσα καὶ οὐ συνήθη τῆς τροφῆς χρῆσιν, ἄζυμα, ἀφ᾽ οὗ καὶ ὠνόμασται. Διττὸς δὲ περὶ αὐτῆς λόγος· ὁ μὲν ἴδιος τοῦ ἔθνους ἕνεκα τῆς λεχθείσης ἀποικίας, ὁ δὲ κοινὸς κατὰ φύσεως ἀκολουθίαν καὶ τὴν τοῦ κόσμου παντὸς ἁρμονίαν. Ὡς δὲ ἀψευδὴς ἡ ὑπόθεσις, ἐπισκεπτέον. Ἕβδομος ὢν ὁ μὴν οὗτος ἀριθμῷ τε καὶ τάξει κατὰ τὸν ἡλιακὸν κύκλον, δυνάμει πρῶτός ἐστι. Διότι καὶ πρῶτος ἐν ταῖς ἱεραῖς βίβλοις ἀναγράφεται. Αἴτιον δέ, ὥς γε οἶμαι, τόδε· τὴν ἐαρινὴν ἰσημερίαν ἀπεικόνισμά τε καὶ μίμημα συμβέβηκεν εἶναι τῆς ἀρχῆς ἐκείνης, καθ᾽

ἣν ὅδε ὁ κόσμος ἐδημιουργεῖτο. Καθ᾽ ἕκαστον οὖν ἐνιαυτὸν ὑπομιμνήσκων ὁ θεὸς τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως, ἀνέφηνε τὸ ἔαρ, ἐν ᾧ πάντα ἀνθεῖ καὶ βλαστάνει. Διόπερ οὐκ ἄπο σκοποῦ πρῶτος ἀναγέγραπται μὴν ἐν τοῖς νόμοις, ἐπειδὴ τρόπον τινὰ τῆς πρώτης ἀρχῆς ἐκμαγεῖόν ἐστιν, ἀπ᾽ ἐκείνης ὥςπερ ἀρχετύπου σφραγῖδος τυπωθείς. Τῆς δὲ ἑορτῆς διχόμηνος ἄρχει ἡ πεντεκαιδεκάτη, καθ᾽ ἣν σελήνη πλησιφαὴς γίνεται, προνοίᾳ τοῦ μηδὲν εἶναι σκότος κατ᾽ ἐκείνην τὴν ἡμέραν. Ἡ δὲ ἑορτὴ πάλιν ἐφ᾽ ἡμέρας ἑπτὰ ἄγεται, διὰ τὴν τοῦ ἀριθμοῦ τιμήν, ἵνα μηδὲν τῶν εἰς εὐθυμίαν καὶ εὐχαριστίαν τὴν πρὸς τὸν θεὸν ἀπολείπηται τῆς ἱερᾶς ἑβδομάδος. Τῶν δὲ ἑπτὰ ἡμερῶν δύο, τὴν πρώτην καὶ τὴν ὑστάτην, ἁγίας προςεῖπεν, ἀρχῇ καὶ τέλει ὡς εἰκὸς προνομίαν διδούς, καὶ ἅμα βουλόμενος, καθάπερ ἐν ὀργάνῳ μουσικῷ, συμφωνίαν τῶν ἄκρων ἁρμόσασθαι. Ὁ δὲ ἄρτος ἄζυμος, ἤτοι διὰ τὸ τοὺς προγόνους, ἡνίκα θείᾳ πομπῇ ἐστέλλοντο, τὰ ἄζυμα ἐπενέγκασθαι, ἢ ἐπειδὴ κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον — λέγω δὲ τὴν ἐαρινὴν ὥραν, ἐν ᾗ συμβαίνει τὴν ἑορτὴν ἄγεσθαι — ὁ τοῦ σίτου καρπὸς ἀτελής ἐστι, τῶν πεδίων σταχυοφορούντων καὶ μήπω καιρὸν ἐχόντων εἰς ἄμητον. Ἐδικαίωσεν ἐξ ὁμοιώσεως τὴν ἄζυμον τροφὴν — ἀτελὴς γάρ ἐστι καὶ αὕτη — πρὸς ἐλπίδα χρηστῆς ὑπομνήσεως, ὡς ἤδη τῆς φύσεως τὰς ἐτησίους εὐτρεπιζομένης ἀνθρώπων γένει δωρεὰς ἐν τῇ τῶν ἐπιτηδείων ἀφθονίᾳ καὶ περιουσίᾳ. Λέγεται δὲ καὶ ἐκεῖνο τοῖς ἐξηγηταῖς ἱερῶν γραμμάτων, ὅτι ἡ μὲν ἄζυμα τροφὴ δώρημα φύσεώς ἐστιν, ἡ δὲ ἐζυμωμένη τέχνης ἔργον. Ἐπεὶ οὖν ἐστὶν ἡ ἐαρινὴ ἑορτὴ τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως ὑπόμνημα, τοὺς δὲ παλαιοτάτους γηγενεῖς ἀναγκαῖον ἦν χρήσασθαι

ταῖς [*] τοῦ κόσμου δωρεαῖς ἀδιαστρόφοις μήπω τῆς ἡδονῆς παρευημερούσης, οἰκειοτάτην τροφὴν ἐνομοθέτησε τῷ καιρῷ, βουλόμενος ἀνὰ πᾶν ἔτος τὰ σεμνῆς καὶ αὐστηρᾶς διαίτης ἐμπορεύματα ζωπυρεῖν.

ϛ'. *Festum manipuli.*

20. Ἑορτὴ δὲ ἔστιν ἡ μετὰ τὴν πρώτην εὐθὺς ἡμέρα, ἥτις ἀπὸ τοῦ συμβεβηκότος ὀνομάζεται δ ρ ά γ μ α. Τοῦτο γὰρ ἀπαρχὴ *προςάγεται* τῷ βωμῷ, καὶ τῆς χώρας ἣν ἔλαχε τὸ ἔθνος οἰκεῖον, καὶ τῆς συμπάσης γῆς, ὡς εἶναι τὴν ἀρχὴν καὶ τοῦ ἔθνους ἰδίαν καὶ ὑπὲρ ἅπαντος ἀνθρώπων γένους κοινήν, καὶ τὸν ὄντα θεὸν θεραπεύειν ὑπέρ τε ἑαυτοῦ καὶ τῶν ἄλλων, ὅτι πάμφορον γῆν ἔλαχον. Ἐν αὐτῇ γὰρ οὐδέν ἐστι λυπρόγεων· ἀλλὰ καὶ ὅσα λιθώδη καὶ ἀπόκροτα εἶναι δοκεῖ, φλεψὶ μαλακαῖς διέζωσται καὶ σφόδρα βαθείαις, αἳ διὰ πιστότητα ζωοφυεῖν εἰσὶν ἀγαθαί. Πολλὰ μέντοι διὰ τῆς ἀπαρχῆς παρίσταται· πρῶτον μὲν θεοῦ μνῆμα, ἔπειτα τῷ πρὸς ἀλήθειαν αἰτίῳ τῆς εὐκαρπίας ἀμοιβὴ δικαιοτάτη. Κριθὴ δὲ τὸ τῆς ἀπαρχῆς δράγμα, πρὸς τὴν τῶν *ὑποβεβηκότων* ἀνυπαίτιον χρῆσιν. Ἐπειδὴ γὰρ οὔτ' εὐαγὲς ἦν ἐκ πάντων ἀπάρχεσθαι, τῶν πλείστων πρὸς ἡδονὴν μᾶλλον ἢ τὴν ἀναγκαίαν χρῆσιν γεγονότων, οὔθ' ὅσιον ἀπολαῦσαι καὶ μετασχεῖν τινὸς τῶν πρὸς ἐδωδήν, εἰ μὴ οἷς εὐπρεπὲς καὶ θέμις εὐχαριστήσαιτο· τὸ δευτερείοις τροφῆς τετιμημένον εἶδος, κριθήν, ἀπάρξεσθαι προςέταξεν ὁ νόμος. Οὐ γὰρ τοῦ σίτου τὰ πρεσβεῖα ἔλαχεν, οὔ πάλιν τὴν ἀπαρχὴν ἐπιφανεστέραν οὖσαν εἰς ἐπιτηδειότερον ἀνατέθεικε καιρόν.

ζʹ. *Pentecoste sive festum fructuum primitivorum.*

21. Τοσαύτας ἔχουσα προνομίας ἡ ἐπὶ τῷ δράγματι πανήγυρις, *προεόρτιός* ἐστιν ἑτέρας ἑορτῆς μείζονος. Ἀπὸ γὰρ ἐκείνης τῆς ἡμέρας πεντηκοστὴ ἀριθμεῖται, ἑπτὰ ἑβδομάδων ἱερὸν ἀριθμὸν ἐπισφραγιζομένης μονάδος. Πρόσρησιν δὲ ἔλαχεν κατὰ τὸν πεντηκοστὸν ἀριθμὸν ἐνισταμένη ἑορτὴ πρωτογεννημάτων, ἐν ᾗ δύο ἐζυμωμένους ἄρτους ἐκ πυροῦ γεγονότας ἔθος προσφέρειν, ἀπαρχὴν σίτου τῆς ἀρίστης τροφῆς· ἢ διότι, πρὶν εἰς τὴν ἀνθρώπων χρῆσιν ἐλθεῖν τὸν ἐπέτειον καρπόν, τοῦ νέου σίτου πρῶτον γέννημα καὶ ὁ πρῶτος *παραφανεὶς* καρπὸς ἀπαρχὴ προσάγεται, ἵνα διὰ βραχέος συμβόλου παραφήνωσιν εὐχάριστον ἦθος· ἢ διότι κατ' ἐξοχὴν πρῶτον καὶ ἄριστον γέννημα ὁ τοῦ σίτου καρπός ἐστιν. Ἐζυμωμένοι δέ εἰσιν οἱ ἄρτοι, τοῦ [*] νόμου ἄζυμα ἐπὶ τὸν βωμὸν ἀναφέρειν ἀπειπόντος *)· οὐχ ἵνα διαμάχῃ τις ἢ ἐν τοῖς προσταττομένοις, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ τρόπον τινὰ δι' ἑνὸς εἴδους δοῦναί τε καὶ λαβεῖν· λαβεῖν μὲν τὴν ἀπὸ τῶν προσφερόντων εὐχαριστίαν, δοῦναι δὲ ἀνυπερθέτως τὰ νομιζόμενα τοῖς προσφέρουσιν. Οὐ μὴν ὥστε [χρήσασθαι]· χρήσονται γὰρ τοῖς ἅπαξ καθιερωθεῖσιν οἷς ἔξεστιν, ἔξεστι δὲ τοῖς ἱερεῦσι. Σύμβολον δὲ ἐστὶν καὶ ἄλλων ἡ ζύμη δυοῖν. Ἑνὸς μὲν ἐντελεστάτου καὶ ὁλοκλήρου, τροφῆς, ἧς οὐκ ἔστιν εὑρεῖν ἐν τῇ καθ' ἡμέραν χρήσει κρείττονα καὶ λυσιτελεστέραν· κράτιστον δὲ καὶ ὁ τοῦ σίτου καρπὸς ἐν σπαρτοῖς, ὡς ἁρμόττειν ὑπὲρ τοῦ ἀρίστου ποιεῖσθαι τὴν ἀρίστην ἀπαρχήν. Ἑτε-

*) Mang. vult ἀνειπόντος.

ρον δὲ συμβολικώτερον, πᾶν τὸ ἐζυμωμένον ἐπαίρειν· χαρὰ δὲ ψυχῆς ἐστιν ἄλογος ἔπαρσις. Ἐπ᾿ οὐδενὶ δὲ τῶν ὄντων μᾶλλον χαίρειν πέφυκεν ἄνθρωπος, ἢ εὐπορίᾳ καὶ ἀφθονίᾳ τῶν ἀναγκαίων, ἐφ᾿ οἷς ἄξιον γεγηθότως εὐχαριστεῖν, ποιουμένους ἀοράτου τῆς περὶ τὴν διάνοιαν εὐπαθείας αἰσθητὴν διὰ τῶν ἐζυμωμένων ἄρτων εὐχαριστίαν. Ἄρτοι δέ εἰσιν, ἀλλ᾿ οὐ σῖτος, ἡ ἀπαρχή, διὰ τὸ μηδὲν ἐνδεῖν ἔτι τῶν εἰς ἀπόλαυσιν τροφῆς, σίτου γεγονότος· λέγεται γάρ, ὅτι τῶν σπαρτῶν ἁπάντων τελευταῖος ὁ πυρὸς γεννᾶσθαι πέφυκε καὶ πρὸς ἄμητον παρίσταται*). Δύο δέ εἰσιν ἄριστα δυοῖν χρόνοιν χαριστήρια· τοῦ τε παρεληλυθότος, ἐν ᾧ τῶν ἐξ ἐνδείας καὶ λιμοῦ κακῶν οὐκ ἐπειράθημεν, ἐν εὐετηρίᾳ διάγοντες· καὶ τοῦ μέλλοντος, διότι τὰς εἰς αὐτὸν χορηγίας καὶ παρασκευὰς ηὐτρεπισάμεθα.

η΄. *Hieromenia sive festum tubarum. Finis duplex.*

22. Ἑξῆς δέ ἐστιν ἱερομηνία, καθ᾿ ἣν ἅμα ταῖς ἀναγομέναις θυσίαις ἐν τῷ ἱερῷ σαλπίζειν ἔθος· ἀφ᾿ οὗ καὶ σαλπίγγων ἐτύμως ἑορτὴ προσαγορεύεται, διττὸν λόγον ἔχουσα, τὸν μὲν ἴδιον τοῦ ἔθνους, τὸν δὲ κοινὸν ἀνθρώπων ἁπάντων. Ἴδιον μέν, ὑπόμνησιν τεραστίου καὶ μεγαλουργηθέντος ἔργου, καθ᾿ ὃν χρόνον τὰ λόγια τῶν νόμων ἐθεσπίζετο. Τότε γὰρ ἀπ᾿ οὐρανοῦ φωνὴ σάλπιγγος ἐξήχησεν, ἣν εἰκὸς ἄχρι τῶν τοῦ παντὸς φθάσαι περάτων, ἵνα καὶ τοὺς μὴ παρόντας ἡ ποιὰ ἐπίστρεψις **), λογισαμένους, ὅπερ εἰκός, ὅτι τὰ οὕτω μεγάλα μεγάλων ἀποτελεσμάτων ἐστὶ σημεῖα. Τί δὲ μεῖζον ἢ ὠφελιμώ-

*) **Mang.** conlicit παρύστατος.
**) Conlicitur: ἡ ποιὰ φωνὴ ἐπιστρέψῃ.

τερον εἰς ἀνθρώπους ἐλθεῖν ἠδύνατο τῶν γενικῶν νόμων *); Κοινὸν δὲ πρὸς πάντας ἀνθρώπους ἐκεῖνο. Ἡ σάλπιγξ ὄργανόν ἐστι πολέμου, καὶ πρὸς [*] ἐφόρμησιν καὶ πρὸς ἀνάκλησιν... Ἔστι δὲ καὶ ἕτερος θήλατος πόλεμος, ὅτε ἡ φύσις ἐν ἑαυτῇ στασιάζει, τῶν μερῶν ἀντεπιτιθεμένων ἀλλήλοις. Ὑπ' ἀμφοτέρων δὲ τῶν πολέμων φθείρεται τὰ ἐπίγεια· πρὸς μὲν ἐχθρῶν δενδροτομίαις, ἐμπρήσεσιν, ὑπὸ δὲ τῶν κατὰ φύσιν αὐχμοῖς, ἐπομβρίαις, φλογώσεσι ταῖς ἀφ' ἡλίου, χιονώδει περιψύξει, τῆς ἁρμονίας τῶν ἐτησίων ὡρῶν περιηκούσης εἰς ἀναρμοστίαν. Διὰ τοῦτο ἐπώνυμον ἑορτὴν ὀργάνου πολεμικοῦ σάλπιγγος ἀπέφηνεν ὁ νόμος, ἐπ' εὐχαριστίᾳ τοῦ εἰρηνοποιοῦ θεοῦ, ὃς καὶ τὰς ἐν ταῖς πόλεσι καὶ τὰς ἐν τοῖς μέρεσι τοῦ παντὸς στάσεις ἀνελὼν εὐθηνίας καὶ εὐετηρίας ἀπεργάσατο, μηδὲν ἐμπύρευμα καρπῶν φθορᾶς ἐάσας ζωπυρηθῆναι.

ς'. Festum ieiunii sive sabbatum sabbatorum.

23. Μετὰ δὲ τῶν σαλπίγγων ἄγεται νηστείας ἑορτή, ἣν ἑορτὴν τὴν μεγίστην Μωσῆς ἀνεῖπεν, πατρίῳ γλώττῃ σάββατον σαββάτων ὀνομάσας, ὡς δὲ ἂν Ἕλληνες εἴποιεν, ἑβδομάδες ἑβδομάδων καὶ τῶν ἁγίων ἁγιώτεραι. Διὰ πολλά. Πρῶτον μὲν ἐγκράτειαν, ἣν ἀεὶ παραγγέλλει διά τε γλώττης καὶ γαστρὸς καὶ τῶν μετὰ γαστέρα ἐπιδείκνυσθαι, νυνὶ διαφερόντως κελεύει, ἐξαίρετον ἡμέραν ἀναθεὶς αὐτῇ. Σιτίων γὰρ *τις* καὶ ποτῶν μαθὼν ἀλογεῖν, τῶν οὕτως ἀναγκαίων, τίνα οὐκ ἂν ὑπερίδοι τῶν περισσῶν; Δεύτερον δέ, ἐπειδὴ πᾶς ἀνάκειται λιταῖς καὶ

*) Mang. pro γενικῶν νόμων legi vult σαλπίγγων.

ἱκεσίαις, περὶ μηδὲν ἕτερον ἄχρις ἑσπέρας ἐξ ἑωθινοῦ ἀνθρώπων σχολὴν ἀγόντων, ἢ δεκτικωτάταις εὐχαῖς αἷς σπουδάζουσι τὸν θεὸν ἐξευμενίζεσθαι, παραίτησιν ἁμαρτημάτων αἰτουμένων καὶ χρηστὰ ἐλπιζόντων, οὐ δι᾽ ἑαυτούς, ἀλλὰ διὰ τὴν ἵλεων φύσιν τοῦ συγγνώμην πρὸ κολάσεως ὁρίζοντος. Τρίτον δὲ διὰ τὸν καιρόν, ἐν ᾧ συμβέβηκε τὴν νηστείαν ἄγεσθαι· κατὰ γὰρ τοῦτον ἤδη συγκεκόμισται πάντα ὅσα δι᾽ ἔτους ἤνεγκεν ἡ γῆ. Τὸ μὲν οὖν εὐθὺς ἐμφορεῖσθαι τῶν γεγονότων ἀπληστίας ὑπέλαβεν ἔργον εἶναι, τὸ δὲ νηστεῦσαι καὶ τροφῆς μὴ προσάψασθαι παντελοῦς εὐσεβείας, ἥτις ἀναδιδάσκει τὴν διάνοιαν, μὴ πεποιθέναι τοῖς εὐτρεπισθεῖσιν ὡς ὑγιείας ἢ ζωῆς αἰτίοις. Οὐκοῦν οἱ μετὰ τὴν συγκομιδὴν τῶν καρπῶν ἀπεχόμενοι σιτίων, μόνον οὐχὶ βοῶσι· „Τὰς μὲν τῆς φύσεως χάριτας εἰλήφαμεν ἄσμενοι, καὶ ταμιευσόμεθα· φθαρτὸν δὲ οὐδὲν ἐπιγραφόμεθα τῆς ἡμετέρας διαμονῆς αἴτιον, ἀλλὰ τὸν σωτῆρα, τὸν ἐν τῷ κόσμῳ θεόν, ᾧ καὶ διὰ τούτων καὶ ἄνευ τούτων τρέφειν θέμις καὶ διαφυλάττειν. Ἰδοὺ γοῦν καὶ τοὺς προγόνους ἐν ἐρήμῳ ἔτη τεσσαράκοντα [*] διέθρεψεν.“ (Deut. 8, 2.) Ἡ δὲ ἡμέρα τῆς νηστείας ἄγεται *δεκάτῃ* μηνός, ὅτι ἡ δεκὰς παντέλεια. Τὴν οὖν σιτίων ἔνδειαν συντέταχε κατ᾽ ἀριθμὸν τέλειον γίνεσθαι, διὰ τὰς τοῦ ἀρίστου τοῦ ἐν ἡμῖν ἀρίστας τροφάς· ἵνα μηδεὶς ὑπολάβῃ, λιμόν, τὸ πάντων ἀφορητότατον κακόν, εἰσηγεῖσθαι τὸν ἱεροφάντην, ἀλλὰ τῆς εἰς τὰς τοῦ σώματος δεξαμενὰς φερομένης ἐπιῤῥοῆς ἀνακοπὴν βραχεῖαν. Οὕτω γὰρ ἔμελλε διαυγὲς τὸ ἀπὸ τῆς λογικῆς πηγῆς ἐπὶ ψυχὴν φέρεσθαι νᾶμα λείως, ἐπειδήπερ αἱ συνεχεῖς τροφαὶ κατακλύζουσαι τὸ σῶμα καὶ τὸν λογισμὸν προσεπισύρουσιν· εἰ δὲ ἐπισχεθεῖεν,

εὖ μάλα στηριχθεὶς ὡς ἐπὶ ξηρᾶς ἀτραποῦ τὴν πορείαν δυνήσεται ἄπταιστον ποιεῖσθαι. Ἄλλως τε ἁρμόττον ἦν, τῶν εἰς εὐθηνίαν ἁπάντων κατὰ νοῦν κεχωρηκότων ἐπὶ τελείοις, ἐν χορηγιῶν ἀφθονίᾳ λαβεῖν ἐνδείας ὑπόμνησιν ἀποχῇ σιτίων, καὶ λιτὰς ποιεῖσθαι ὑπὲρ τοῦ μὴ εἰς ἀληθῆ πεῖραν ἐλθεῖν ἀπορίας τῶν ἀναγκαίων.

ι'. *Festum tabernaculorum.*

24. Τελευταία δέ ἐστιν ἑορτὴ τῶν ἐνιαυσιαίων προςαγορευομένη σκηναί, καιρὸν ἔχουσαι τὸν μετοπωρινῆς ἰσημερίας. Ἐξ οὗ δύο παρίσταται· τό τε δεῖν ἰσότητα τιμᾶν, τὴν δικαιοσύνης ἀρχὴν καὶ ἀσκίου φωτὸς συγγενῆ· καὶ τὸ προςήκειν μετὰ τὴν ἁπάντων καρπῶν τελείωσιν εὐχαριστεῖν τῷ τελεςφόρῳ. Τὸ γὰρ μετόπωρον, ὡς αὐτό που δηλοῖ τὸ ὄνομα, καιρὸς ὁ μετὰ τὴν ὀπώραν ἐστὶν ἤδη συγκεκομισμένην, διὰ τὸ προμηθὲς τῆς φιλοζώου φύσεως. Καὶ μὴν ἐν σκηναῖς προστέτακται διαιτᾶσθαι τὸν χρόνον τῆς ἑορτῆς, ἤτοι διὰ τὸ μηκέτι εἶναι χρείαν ἐν ὑπαίθρῳ διάγειν τὰ περὶ γεωργίαν ἐκπονοῦντας, οὐδενὸς μὲν ὑπολειφθέντος, ἁπάντων δὲ σμὴ *) ἐναποκειμένων σιροῖς, διὰ τὰς εἰωθυίας βλάβας παρακολουθεῖν ἔκ τε φλογώσεως ἡλιακῆς καὶ φορᾶς ὑετῶν. Τὴν δὲ ὑπόμνησιν τῆς τῶν προγόνων μακρᾶς ὁδοιπορίας, ἣν δι' ἐρήμης ποιούμενοι *βαθείας* σκηναῖς πολυετοῦς χρόνου καθ' ἕκαστον σταθμὸν ἐνδιαιτῶντο. Προςήκει δὲ καὶ ἐν πλούτῳ πενίας μεμνῆσθαι, καὶ ἀδοξίας ἐν δόξῃ, καὶ ἐν εἰρήνῃ κινδύνων. Πάλιν δὲ ταύτης τῆς ἑορτῆς ἀρχὴ πεντεκαιδεκάτῃ μηνὸς ἐνίσταται, διὰ τὴν λεχθεῖσαν

---

*) Mang. coniicit σπερμάτων.

καὶ ἐπὶ τῆς ἐαρινῆς ὥρας αἰτίαν· ἵνα μὴ μεθ᾽ ἡμέραν μόνον, ἀλλὰ καὶ νύκτωρ πλήρης ὁ κόσμος ᾖ τοῦ παγκάλου φωτός, ἡλίου καὶ σελήνης κατ᾽ ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἀλλήλοις ἐπανατελλόντων αὐγαῖς *ἀδιαστάτοις*, αἷς [*] μεθόριον οὐ διακρίνει σκότος. Ἑπτὰ δὲ ἡμέραις ὀγδόην ἐπισφραγίζεται, καλέσας ἐξόδιον αὐτήν, οὐκ *ἐκείνης* ὡς ἔοικε μόνον τῆς ἑορτῆς, ἀλλὰ πασῶν τῶν ἐτησίων, ὅσας κατηριθμήσαμεν. Τελευταία γάρ ἐστι τοῦ ἐνιαυτοῦ καὶ συμπέρασμα σταθερώτερον καὶ ἁγιώτερον, τὰς ἀπὸ τῆς χώρας προσόδους εἰληφότων ἤδη καὶ μηκέτ᾽ ἐνδοιασμοῖς τοῖς περὶ ἀφορίας πλαζομένων καὶ δεδιότων. — Ταῦτα ἐπὶ πλέον ἐμήκυνα διὰ τὴν ἱερὰν ἑβδομάδα, ἐπιδείξασθαι βουλόμενος, ὅτι πάσας τὰς ἐτησίους ἑορτὰς συμβέβηκεν ὡς ἂν ἀπογόνους ἑβδομάδος εἶναι μητρὸς λόγον ἐχούσης.

ΠΕΡΙ
ΚΑΡΤΑΛΛΟΥ ΕΟΡΤΗΣ.

DE
FESTO COPHINI*).

(Cf. Deut. 26, 1 ss.)

[A. M. 1 - 3.]

Festum cophini inter maiora festa non referendum.

1. [*] ...ἀφροσύναι καὶ εὐφροσύναι. [*] Καὶ διότι ἐν πανηγύρεσι καὶ ἱλαρῷ βίῳ τέρψεις ἀμέτοχοι συννοίας καὶ κατηφείας συνίστανται, σῶμα καὶ ψυχὰς ἀνασχοῦσαι, τὰς μὲν τῷ ἁβροδιαίτῳ, τὰς δὲ τῷ φιλοσοφεῖν. Ἔστι δέ τις παρὰ ταῦτα ἑορτὴ μὲν θεοῦ, ἑορτῆς δὲ πανήγυρις, ἣν καλοῦσι Κάρταλλον ἀπὸ τοῦ συμβεβηκότος, ὡς μικρὸν [*] ὕστερον ἀποδείξομεν. Τὸ μὲν οὖν μὴ ἑορτῆς ἔχειν ἀξίωμα καὶ τάξιν δῆλον ἐκ πολλῶν· οὔτε γὰρ τοῦ ἔθνους ἐστὶν ἀπάνδημος, οἷαι τῶν ἄλλων ἑκάστη· οὔτε

*) Hic et sequens *de parentibus colendis* liber, qui libri in Mangeyi editione desunt, ex eorum editione ab Angelo Maio e codice Florentino seorsim (Mediolani 1818) instituta sumti sunt, ideoque etiam paginarum numeri in superiore margine additi ad hanc Maii editionem referendi.

καὶ ἐπὶ τῆς ἐαρινῆς ὥρας αἰτίαν· ἵνα μὴ μεθ' ἡμέραν μόνον, ἀλλὰ καὶ νύκτωρ πλήρης ὁ κόσμος ᾖ τοῦ παγκάλου φωτός, ἡλίου καὶ σελήνης κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἀλλήλοις ἐπανατελλόντων αὐγαῖς *ἀδιαστάτοις*, αἷς [*] μεθόριον οὐ διακρίνει σκότος. Ἑπτὰ δὲ ἡμέραις ὀγδόην ἐπισφραγίζεται, καλέσας ἐξόδιον αὐτήν, οὐκ *ἐκείνης* ὡς ἔοικε μόνον τῆς ἑορτῆς, ἀλλὰ πασῶν τῶν ἐτησίων, ὅσας κατηριθμήσαμεν. Τελευταία γάρ ἐστι τοῦ ἐνιαυτοῦ καὶ συμπέρασμα σταθερώτερον καὶ ἁγιώτερον, τὰς ἀπὸ τῆς χώρας προσόδους εἰληφότων ἤδη καὶ μηκέτ' ἐνδοιασμοῖς τοῖς περὶ ἀφορίας πλαζομένων καὶ δεδιότων. — Ταῦτα ἐπὶ πλέον ἐμήκυνα διὰ τὴν ἱερὰν ἑβδομάδα, ἐπιδεῖξασθαι βουλόμενος, ὅτι πάσας τὰς ἐτησίους ἑορτὰς συμβέβηκεν ὡς ἂν ἀπογόνους ἑβδομάδος εἶναι μητρὸς λόγον ἐχούσης.

ΠΕΡΙ
ΚΑΡΤΑΛΛΟΥ ΕΟΡΤΗΣ.

DE
FESTO COPHINI*).

(Cf. Deut. 26, 1 ss.)

[A. M. 1 - 3.]

Festum cophini inter maiora festa non referendum.

1. [*] ...ἀφροσύναι καὶ εὐφροσύναι. [*] Καὶ διότι ἐν πανηγύρεσι καὶ ἱλαρῷ βίῳ τέρψεις ἀμέτοχοι συννοίας καὶ κατηφείας συνίστανται, σῶμα καὶ ψυχὰς ἀνασχοῦσαι, τὰς μὲν τῷ ἁβροδιαίτῳ, τὰς δὲ τῷ φιλοσοφεῖν. Ἔστι δέ τις παρὰ ταῦτα ἑορτὴ μὲν θεοῦ, ἑορτῆς δὲ πανήγυρις, ἣν καλοῦσι Κάρταλλον ἀπὸ τοῦ συμβεβηκότος, ὡς μικρὸν [*] ὕστερον ἀποδείξομεν. Τὸ μὲν οὖν μὴ ἑορτῆς ἔχειν ἀξίωμα καὶ τάξιν δῆλον ἐκ πολλῶν· οὔτε γὰρ τοῦ ἔθνους ἐστὶν ὁ πάνδημος, οἷαι τῶν ἄλλων ἑκάστη· οὔτε

*) Hic et sequens *de parentibus colendis* liber, qui libri in Mangeyi editione desunt, ex eorum editione ab Angelo Maio e codice Florentino seorsim (Mediolani 1818) instituta sumti sunt, ideoque etiam paginarum numeri in superiore margine additi ad hanc Maii editionem referendi.

τι τῶν προσαγομένων ἢ προσφερομένων ἐπὶ τὸν βωμὸν καθαγιάζεται, παραδιδόμενον τῷ ἀσβέστῳ πυρὶ καὶ ἱερῷ· οὐδ' ἡμερῶν ἀριθμὸς ὃν χρὴ ἑορτάζειν εἴρηται.

Quomodo festum celebretur. Hymnus, qui in eo canitur.

2. Τὸ δὲ ἑορτώδη τύπον ἔχειν καὶ ἐγγὺς ἑστιᾶσθαι πανηγυρικῆς ἀδείας, εὐμαρῶς κατίδοι τις ἄν. Ἕκαστος γὰρ τῶν ἀγροὺς καὶ κτήσεις ἐχόντων ἀφ' ἑκάστου τῶν ἀκροδρύων εἴδους ἀγγεῖα πληρώσας, καθάπερ ἔφην, ἃ προσηγορεύουσι καρτάλλους, ἀπαρχὴν τῆς εὐκαρπίας εἰς τὸ ἱερὸν κομίζει [*] γεγηθώς, καὶ στὰς ἀντικρὺ τοῦ βωμοῦ δίδωσι τῷ ἱερεῖ, τὸ πάγκαλον καὶ θαυμάσιον ᾆσμα διεξιών, εἰ δὲ μὴ τύχοι μεμνημένος, ἀκούων παρὰ τοῦ ἱερέως μετὰ προσοχῆς πάσης. Ἔστι δὲ τοιόνδε ᾆσμα· „Συρίαν ἀπέβαλλον οἱ ἀρχηγέται τοῦ γένους ἡμῶν, καὶ μετανέστησαν εἰς Αἴγυπτον. Ὀλίγος ὄντες ἀριθμὸς ηὐξήθησαν εἰς πλῆθος ἔθνους. Οἱ ἀπόγονοι μύρια κακωθέντες ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων, οὐδεμίας ἔτι φαινομένης ἐξ ἀνθρώπων ἐπικουρίας ἐγένοντο θεοῦ ἱκέται, καταφυγόντες ἐπὶ τὴν ἐξ αὐτοῦ βοήθειαν. Προσδεξάμενος τὴν ἱκεσίαν ὁ πᾶσι τοῖς ἀδικουμένοις [*] εὐμενὴς τοὺς μὲν ἐπιτιθεμένους κατέπληξε σημείοις καὶ τέρασι καὶ φάσμασι καὶ τοῖς ἄλλοις ὅσα κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον ἐθαυματουργεῖτο, τοὺς δὲ ἐπηρεαζομένους καὶ πάσας ὑπομένοντας ἐπιβουλὰς ἐρρύσατο, οὐ μόνον εἰς ἐλευθερίαν ἐξελόμενος, ἀλλὰ καὶ χώραν πάμφορον δούς. Ἀπὸ τῶν ταύτης καρπῶν, εὐεργέτα, σοὶ φέρομεν τὴν ἀπαρχήν, εἰ δὲ θέμις εἰπεῖν ἐστὶ κομίζειν τὸν λαμβάνοντα. Σαὶ γάρ, ὦ δέσποτα, χάριτες καὶ δωρεαὶ τὰ πάντα, ὧν ἀξιωθέντες

ἐναβρυνόμεθα καὶ εὐφραινόμεθα τοῖς ἀπροσδοκήτοις ἀγαθοῖς, ἅπερ οὐκ ἐλπίσασιν ἡμῖν ἔδωκας.“

Hoc festum non ab omnibus eodem tempore celebratur.

3. [*] Τὸ ᾆσμα τοῦτο σχεδὸν ἀπὸ θέρους ἐνισταμένου μέχρι μετοπώρου λήγοντος ἀδιάστατον ὑφ᾽ ἑτέρων καὶ ἑτέρων ᾄδεται δυσὶ καιροῖς, ὁλοκλήρῳ μέρει ἡμίσει τοῦ ἐνιαυτοῦ, διὰ τὸ μὴ πάντας ἀθρόους κατὰ ῥητὴν προθεσμίαν τὰ ὡραῖα δύνασθαι κομίζειν, ἀλλ᾽ ἄλλοτε ἄλλους, ἔστι δὲ ὅτε καὶ τοὺς αὐτοὺς ἀπὸ τῶν αὐτῶν χωρίων. Ἐπειδὴ γὰρ τῶν καρπῶν οἱ μὲν θᾶττον, οἱ δὲ βραδύτερον πεπαίνονται, καὶ διὰ τὰς τῶν τόπων διαφορὰς ἀλεεινοτέρων ἢ κρυμωδεστέρων ὄντων, καὶ διὰ μυρίας ἄλλας αἰτίας, εἰκότως ἀόριστός ἐστι καὶ ἀπερίγραφος ὁ χρόνος τῆς τῶν ἀκροδρύων ἀπαρχῆς, ἐπὶ μήκιστον ἐκτεινόμενος. [*] Ἡ δὲ τούτων χρῆσις ἐπιτέτραπται τοῖς ἱερεῦσιν, ἐπεὶ τῆς μὲν ἀποτομῆς οὐκ ἔλαχον οὐδὲ προσοδευομένης κτήσεως. Κλῆροι δὲ εἰσὶν αὐτοῖς αἱ παρὰ τοῦ ἔθνους ἀπαρχαὶ ἀντὶ τῶν λειτουργιῶν, ἃς μεθ᾽ ἡμέραν καὶ νύκτωρ ὑπομένουσι.

Conclusio.

4. Τοσαῦτα μὲν περὶ ἑβδομάδος καὶ τῶν εἰς αὐτὴν ἀναφερομένων ἔν τε ἡμέραις καὶ μησὶ καὶ ἐνιαυτοῖς, καὶ περὶ ἑορτῶν, αἳ συγγένειαν ἔχουσι πρὸς ἑβδομάδα, διεξῆλθον, ἑπόμενος εἱρμῷ τῶν προκειμένων κεφαλαίων κατὰ τὴν ἐν λόγοις ἀκολουθίαν. Ἐπισκέψομαι δὲ ἑξῆς τὸ ἑπόμενον, ὃ περὶ γονέων ἀναγέγραπται τιμῆς.

ΠΕΡΙ
ΓΟΝΕΩΝ ΤΙΜΗΣ.

DE
PARENTIBUS COLENDIS.

[A. M. 8. 9.]

Praeceptum quintum, de parentibus colendis, inter divina et humana medium. Cur?

1. [*] *Τέτταρα εἴδη πρότερον ὑπειπών, ἃ καὶ τῇ τάξει καὶ τῇ δυνάμει πρῶτα ἦν ὡς ἀληθῶς, τό τε περὶ μοναρχίας ᾗ μοναρχεῖται ὁ κόσμος, καὶ τὸ περὶ τοῦ μηδὲν ἀπεικόνισμα καὶ μίμημα δημιουργεῖν θεόν, καὶ τὸ περὶ τοῦ μὴ ψευδορκεῖν ἢ συνόλως μάτην ὀμνύναι, καὶ τὸ περὶ ἱερᾶς ἑβδόμης, ἅπερ σύμπαντα τείνει πρὸς εὐσέβειαν καὶ ὁσιότητα· [*] μέτειμι ἐπὶ τὸ πέμπτον τὸ περὶ γονέων τιμῆς, ὅ, καθάπερ ἐν τοῖς ἰδίᾳ περὶ αὐτοῦ λόγοις ἔδειξα, μεθόριον ἀνθρωπείων τε καὶ θείων. Οἱ γὰρ γονεῖς μεταξὺ θείας καὶ ἀνθρωπίνης [φύσεως] εἰσί, μετέχοντες ἀμφοῖν· ἀνθρωπίνης μέν, ὡς ἔστι δῆλον, ὅτι καὶ γεγόνασι καὶ φθαρήσονται· θείας δέ, ὅτι γεγεννήκασι καὶ*

τὰ μὴ ὄντα εἰς τὸ εἶναι παρήγαγον. Ὅπερ γὰρ οἶμαι θεὸς πρὸς κόσμον, οὕτως πρὸς τέκνα γονεῖς, ἐπειδὴ ὡς ἐκεῖνος τῷ μὴ [*] ὑπάρχοντι ὕπαρξιν κατειργάσατο, καὶ οὗτοι μιμούμενοι, καθ᾽ ὅσον οἷόν τε, τὴν ἐκείνου δύναμιν, τὸ γένος ἀθανατίζουσιν.

Parentum ordo superior, liberorum inferior.

2. Ἄξιοι δὲ οὐ δι᾽ αὐτὸ μόνον τιμῆς πατήρ τε καὶ μήτηρ, ἀλλὰ καὶ δι᾽ ἕτερα πλείω. Παρ᾽ οἷς γὰρ λόγος ἀρετῆς ἐστί, πρεσβύτεροι νεωτέρων προκρίνονται καὶ διδάσκαλοι γνωρίμων καὶ εὐεργέται τῶν εὖ πεπονθότων καὶ ἄρχοντες ὑπηκόων καὶ δεσπόται δούλων. Ἐν μὲν οὖν τῇ ἀμείνονι τάξει κρίνονται γονεῖς, πρεσβύτεροι γάρ εἰσι καὶ ὑφηγηταὶ καὶ εὐεργέται καὶ ἄρχοντες καὶ δεσπόται· ἐν δὲ τῇ ἐλάττονι υἱοὶ καὶ θυγατέρες, νεώτεροι γὰρ καὶ μαθηταὶ καὶ εὖ πεπονθότες ὑπήκοοί [*] τε καὶ δοῦλοι. Ὡς δὲ οὐδὲν τούτων κατέψευσται, δῆλον μὲν ἐκ τῆς ἐνεργείας· αἱ δὲ ἐκ λόγου πίστεις ἔτι μᾶλλον ἐπισφραγιοῦνται τὴν ἀλήθειαν.

Parentes liberis sunt seniores eorumque magistri et erga eos benefici.

3. Λέγω τοίνυν, ὅτι τὸ ποιοῦν τοῦ γινομένου καὶ τὸ αἴτιον οὗπερ ἐστὶν αἴτιον ἀεὶ πρεσβύτερόν ἐστιν· οἱ δὲ γεννήσαντες αἴτιοι καὶ δημιουργοὶ τρόπον τινὰ τῶν γεννηθέντων εἰσί. Καὶ οἱ μὲν ὑφηγητῶν ἔχουσι τάξιν, ὅσαπερ ἂν εἰδότες τυγχάνωσι τοὺς παῖδας ἐκ πρώτης ἀναδιδάξαντες ἡλικίας, καὶ οὐ μόνον τὰ περὶ τὸ ἐπίστημα ἀσκοῦσι καὶ γυμνάζουσιν ἐναποματτόμενοι λογισμοὺς ἀκμάζουσι παίδων, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀναγκαιότατα [*] τῶν πρὸς αἱ-

ρέσεις καὶ φυγάς· αἱρέσεις μὲν ἀρετῶν, φυγὰς δὲ κακιῶν καὶ τῶν κατ᾽ αὐτὸ ἐνεργειῶν. Εὐεργέται μέντοι τίνες ἂν εἶεν μᾶλλον ἢ παίδων γονεῖς, οἳ καὶ μὴ ὄντας εἰργάσαντο, καὶ αὖθις τροφῆς ἠξίωσαν, καὶ μετὰ ταῦτα παιδείας τῆς κατά τε σῶμα καὶ ψυχήν, καὶ ἵνα μὴ μόνον ζῶσιν, ἀλλὰ καὶ εὖ ζῶσι; Τὸ μὲν οὖν σῶμα διὰ τῆς γυμναστικῆς καὶ ἀλειπτικῆς ὠφέλησαν εἰς εὐτονίαν τε καὶ εὐεξίαν σχήσεις τε καὶ κινήσεις εὐμαρεῖς, οὐκ ἄνευ ῥυθμοῦ καὶ τοῦ πρέποντος, τὴν δὲ ψυχὴν διά τε γραμμάτων καὶ ἀριθμῶν, [*] γεωμετρίας τε καὶ μουσικῆς καὶ τῆς συμπάσης φιλοσοφίας, ἣ τὸν νοῦν εἰςῳκισμένον θνητῷ σώματι μετέωρον αἴρουσα παραπέμπει μέχρις οὐρανοῦ καὶ τὰς ἐν αὐτῷ μακαρίας καὶ εὐδαίμονας φύσεις ἐπιδείκνυται, ζῆλον ἅμα καὶ πόθον ἐνεργαζομένη τῆς ἀτρέπτου καὶ ἐναρμονίου τάξεως, ἣν οὐδέποτε λείπουσι πειθόμενοι τῷ ταξιάρχῳ. Πρὸς δὲ ταῖς εὐεργεσίαις καὶ τὴν ἐφ᾽ οἷς ἐγέννησαν ἀρχὴν ἔλαβον, οὐχ,.ὥςπερ ἐν ταῖς πόλεσι, κατὰ κλῆρον ἢ χειροτονίαν, ὡς αἰτιᾶσθαι δύνασθαι τὸν μὲν ὀλίσθῳ τύχης γενόμενον, οὐ συλλογισμῷ, τὸν δὲ ὄχλου, [*] πράγματος ἀνεξετάστου καὶ ἀνεπισκέπτου, φορᾷ· γνώμης δὲ ἀρίστης καὶ τελειοτάτης τῆς ἄνω φύσεως, ἣ καὶ τὰ θεῖα καὶ τὰ ἀνθρώπινα σὺν δίκῃ πρυτανεύεται.

Parentum in liberos potestas.

4. Διὰ τοῦτ᾽ ἔξεστι τοῖς πατράσι καὶ κατηγορεῖν πρὸς τοὺς παῖδας, καὶ ἐμβριθέστερον νουθετεῖν, καί, εἰ μὴ ταῖς δι᾽ ἀκοῶν ἀπειλαῖς ὑπείκωσι, τύπτειν καὶ προπηλακίζειν καὶ καταδεῖν. Ἂν μέντοι γε καὶ πρὸς ταῦτα ἀφηνιάζωσι, τῇ ῥύμῃ τῆς ἀνιάτου μοχθηρίας ἀπαυχενίζοντες, ἐπέτρεψεν ὁ νόμος καὶ μέχρι θανάτου κολάζειν

(Deut. 21, 18 ss.), ἀλλ᾽ οὐκέτι μόνῳ πατέρι ἢ μόνῃ μητέρι, διὰ τὸ μέγεθος [*] τῆς τιμωρίας, ἣν οὐκ ἄξιον ὑφ᾽ ἑνός, ἀλλ᾽ ἀμφοῖν δικασθῆναι· συμφρονῆσαι γὰρ οὐκ εἰκὸς ἐπ᾽ ἀναιρέσεως τοῦ παιδὸς ἑκάτερον τῶν γονέων, μὴ βαρυνόντων καὶ καθελκόντων τῶν ἀδικημάτων ὁλκῇ τινὶ βεβαίῳ νικώσῃ τὴν ἐκ φύσεως ἐνεδρυμένην πάγιον εὔνοιαν. Ἀλλ᾽ οὐκ ἀρχὴν μόνον καὶ ἡγεμονίαν τὴν ἐπὶ τέκνοις, ἀλλὰ καὶ δεσπότειαν γονεῖς ἔλαχον κατ᾽ ἄμφω τὰς ἀνωτάτω θεραπόντων κτήσεως ἰδέας, τήν τε ἐπ᾽ οἰκότριψι καὶ ἀργυρωνήτοις· πολλαπλασίους τε γὰρ τῆς ἀξίας τιμῆς κατατιθέασιν εἴς τε παῖδας καὶ ὑπὲρ παίδων τιτθαῖς καὶ παιδαγωγοῖς καὶ διδασκάλοις, δίχα τῆς εἰς ἐσθῆτα καὶ τροφὴν καὶ τὴν ἄλλην ἐπιμέλειαν ὑγιαινόντων τε καὶ [*] καμνόντων ἐκ πρώτης ἡλικίας μέχρι τελείας. Οἰκότριβές τε ἂν εἶεν οἱ μὴ μόνον οἴκοι γεννηθέντες, ἀλλὰ καὶ οἱ ὑπὸ τῶν τῆς οἰκίας δεσποτῶν συνεισενεγκάντων τὴν πρὸς γένεσιν φύσεως θεσμοῖς εἰςφορὰν ἀναγκαίαν.

Hinc liberorum est, non solum parentes aequalesque eorum, senes, colere, sed etiam timere. (5. 6.)

5. *Τοσούτων* οὖν ὑπαρχόντων ἄξιον μὲν οὐδὲν δρῶσιν οἱ τιμῶντες γονεῖς, ἐπεὶ καὶ ἕν τι τῶν εἰρημένων αὐταρκέστατον εἰς σεβασμὸν αὐτοὺς προκαλέσασθαι; Ψόγου δὲ καὶ κατηγορίας καὶ τῆς ἀνωτάτης δίκης [οὐκ ἄξιοι] οἱ μήθ᾽ ὡς πρεσβυτέρους αἰδούμενοι, μήθ᾽ ὡς ὑφηγητὰς ἀποδεχόμενοι, μήθ᾽ ὡς εὐεργέτας ἀμοιβῆς ἀξιοῦντες, μήθ᾽ ὡς ἄρχουσιν πειθαρχοῦντες, μήθ᾽ ὡς δεσπότας εὐλαβούμενοι; [*] „Πατέρα“ οὖν φησὶ „μετὰ θεὸν καὶ μητέρα τίμα“ (Deut. 5, 16)

δευτεραίαν τὴν γέρασιν ἀναδουμένους, ἅπερ ἡ φύσις ἀπένειμεν, αὐτοὺς ἀθλοθετοῦσα. Τιμήσεις δὲ ἐπ' οὐδενὶ μᾶλλον ἢ πειρώμενος ἀγαθός τε εἶναι καὶ δοκῶν εἶναι, ὧν τὸ μὲν τὴν ἄτυφον καὶ ἄπλαστον ἀρετὴν ἐπιζητεῖ, τὸ δὲ τὴν σὺν ὑπολήψει χρηστῇ καὶ τῷ παρὰ τῶν συνόντων ἐπαίνῳ. Μικρὰ γὰρ [οἱ γονεῖς] τῶν ἰδίων φροντίζοντες ὠφελειῶν τέλος εὐδαιμονίας νομίζουσι τὴν τῶν παίδων καλοκἀγαθίαν, δι' ἣν καὶ τοῖς προσταττομένοις θελήσουσιν ὑπακούειν ἐκείνους καὶ ἐν ἅπασι καταπειθεῖς εἶναι τοῖς δικαίοις καὶ [*] συμφέρουσιν· οὐδὲν γὰρ ἀλλότριον ἀρετῆς ἢ τῆς ἀληθείας ὑφηγήσεται πατὴρ παιδί.

6. Τεκμηριώσαιτο δὲ ἄν τις τὴν πρὸς γονεῖς εὐσέβειαν οὐ μόνον ἐκ τῶν εἰρημένων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν πρὸς τοὺς ἥλικας ἐκείνων ἀποχῆς. Ὁ γὰρ πρεσβύτην καὶ πρεσβῦτιδα οὐδὲν γένει προσήκοντας αἰδούμενος ἔοικέ πως ὑπομιμνήσκεσθαι πατρός τε καὶ μητρός, ὃ καὶ ἀποβλέπων ὥσπερ εἰς ἀρχέτυπα τεθεικέναι τὰς εἰκόνας ἐκείνων. Ὅθεν ἐν τοῖς ἱεροῖς γράμμασιν οὐ μόνον προεδρίας ἐξίστασθαι διείρηται νέους πρεσβύταις, ἀλλὰ καὶ παριοῦσιν ὑπανίστασθαι (Lev. 19, 32) πολιὰν γήρως [*] αἰδουμένους, εἰς ὅπερ ἐλπὶς ἀφικέσθαι τοὺς προνομίας τοῦτο ἀξιοῦντας. Παγκάλως δέ μοι καὶ ἐκεῖνα νενομοθετεῖσθαι δοκεῖ, φησὶ γάρ· „Ἕκαστος πατέρα τε ἑαυτοῦ καὶ μητέρα φοβείσθω“ (Lev. 19, 3), φόβον πρὸ εὐνοίας τιθείς, οὐχ ὡς πρὸς ἅπαν ἄμεινον, ἀλλ' ὡς πρὸς τὸν παρόντα καιρὸν χρησιμώτερόν τε καὶ λυσιτελέστερον. Πρῶτον μὲν γὰρ τοῖς παιδευομένοις καὶ νουθετουμένοις ἄφροσιν εἶναι συμβέβηκεν· ἀφροσύνη δὲ οὐκ ἄλλῳ ἢ φόβῳ θεραπεύεται. Δεύτερον δὲ ἁρμόττον οὐκ ἦν νομοθέτου παραγγέλμασι τοὺς παῖδας εὔνοιαν διδάσκε-

σθαι τὴν πρὸς γονεῖς, ἣν αὐτοκελευστὶ ἡ φύσις ἐξαιτεῖ· [*] [ἐκ] σπαργάνων δὲ ταῖς ψυχαῖς τῶν οὕτως ἡνωμένων κατὰ γένος ἐνιδρύσατο, δι' ὠφέλειαν μὲν τὴν πρὸς τοὺς γεννήσαντας, ὡς αὐτομαθῆ καὶ αὐτοδίδακτον καὶ προστάξεως οὐ δεομένην ἀπέλιπε. Φόβον δὲ προστάττει διὰ τοὺς εἰωθότας ῥαθυμεῖν· ἐπειδὴ γὰρ γονεῖς παῖδας ὑπερβαλλούσῃ χρώμενοι φιλοστοργίᾳ περιέπουσι, καὶ πάντοθεν ἐκπορίζοντες αὐτοῖς τὰ ἀγαθὰ χαρίζοντες, μηδένα πόνον ἢ κίνδυνον ὑπερτιθέμενοι, δυνάμεσιν, ὅρκοις, εὐνοίαις συνδεδεμένοι, τὸ λίαν φιλόστοργον αὐτῶν οὐ δέχονταί τινες ἐπ' ὠφελείᾳ, τρυφὴν καὶ χλιδὴν ἐζηλωκότες, καὶ θαυμάζοντες μὲν τὸν [*] ὑγρὸν βίον, διαῤῥέοντες δὲ κατά τε σῶμα καὶ ψυχήν, τὸ μηδὲν μέρος ἐῶντες ὀρθοῦσθαι ταῖς οἰκείαις δυνάμεσιν, ἃς ὑποσκελίζοντες καὶ ἐκνευρίζοντες οὐκ ἐρυθριῶσιν ἑνὸς ἑκάστου μὴ δεδιέναι τοὺς σωφρονιστὰς πατέρας καὶ μητέρας, ἐνδιδόντες καὶ ἐπιχαλῶντες ταῖς ἰδίαις ἐπιθυμίαις. Ἀλλὰ καὶ τούτοις ἀναγκαῖον παραινεῖν, πῶς εὐτονωτέραις καὶ ἐμβριθεστέραις χρώμενοι νουθεσίαις θεραπεύσωσι τὸν τῶν παίδων ῥόον· καὶ τοῖς παισίν, ὅπως εὐλαβῶνται τοὺς γινομένους, δεδιότες καὶ ὡς ἄρχοντας καὶ ὡς φύσει δεσπότας, μόλις γὰρ οὕτως ἀδικεῖν ὀκνήσουσι.

Liberi, qui aut facto aut dicto parentes laedunt, morte sunt plectendi; eodem modo, quo qui sabbatum violant et per Deum falso iurant. (7 - 9.)

7. Τὰ μὲν δὲ κατὰ τὴν [*] προτέραν δέλτον πέντε κεφάλαια νόμων, καὶ ὅσα τῶν κατὰ μέρος εἰς ἕκαστον ἐλάμβανε τὴν ἀναφοράν, διεξῆλθον. Χρὴ δὲ καὶ τὰς ὁρισθείσας ἐπὶ τῇ τούτων παραβάσει τιμωρίας δηλῶσαι.

Κοινὸς μὲν οὖν ἐστι κατὰ πάντων θάνατος, δι' ὃν ἔχει τὰ ἀδικήματα πρὸς ἄλληλα συγγένειαν. Αἰτίαι δὲ τῆς δίκης διάφοροι. Ἀρκτέον δὲ ἀπὸ τοῦ τελευταίου τοῦ πρὸς γονεῖς, ἐπειδὴ καὶ περὶ αὐτοῦ λόγος ἔναυλος. „Ἄν," φησί, „τις τυπτήσῃ πατέρα ἢ μητέρα, καταλευέσθω." (Exod. 21, 15.) Πάνυ δικαίως· οὔτε θέμις ζῆν τῷ προπηλακίζοντι τοὺς τοῦ ζῆν αἰτίους. Ἀλλ' ἔνιοι τῶν [*] εὐπαρύφων καὶ νομοθετῶν, πρὸς δόξας ἀπιδόντες μᾶλλον ἢ τὴν ἀλήθειαν, ἐκομψεύσαντο κατὰ πατροτυπτῶν ὁρίσαντες χειρῶν ἀποκοπήν· ὑπὲρ τοῦ παρὰ τοῖς εἰκαιοτέροις καὶ ἀνεξετάστοις εὐδοκιμῆσαι νομίζουσιν ἁρμόττον εἶναι τὰ μέρη οἷς ἐτύπτησαν τοὺς γονεῖς ἀκρωτηριάζεσθαι. Ἔστι δὲ εὔηθες τοῖς ὑπηρετηκόσι πρὸ τῶν αἰτιῶν δυσχεραίνειν, τὴν γὰρ ὕβριν οὐ χεῖρες, ἀλλὰ διὰ χειρῶν ὑβρισταὶ δρῶσιν, οὓς ἀναγκαῖον κολάζειν· εἰ μὴ καὶ τοὺς ἀνδροφονήσαντας ξίφει μεθετέον ὑπερορίους τὸ ξίφος ῥίψαντας· καὶ τὸ ἐναντίον τοῖς [*] ἀριστεύσασιν ἐν πολέμῳ τιμὰς οὐ δοτέον, ἀλλὰ ταῖς ἀψύχοις πανευχίαις δι' ὧν ἠνδραγαθήσαντο· μὴ καὶ τῶν ἐν γυμνικοῖς ἀγῶσιν στάδιον ἢ δίαυλον ἢ δόλιχον νενικηκότων, ἢ πυγμὴν ἢ παγκράτιον, σκέλη καὶ χεῖρας αὐτῶν μόνον ταινιοῦν ἐπιχειρήσωσιν, ὅλα τὰ σώματα τῶν ἀθλητῶν παρέντες. Γέλως μέντοι ἂν εἴη τὰ τοιαῦτα εἰσηγεῖσθαι, ὧν οὐκ ἄνευ κολάζειν ἢ τιμᾶν δέον τοὺς αἰτίους· οὐδὲ γὰρ μουσικὴν ἐπιδεικνύμενόν τινα δι' αὐλῶν ἢ λύρας καὶ σφόδρα κατορθοῦντα παραλειψάμενοι τὰ ὄργανα κηρυγμάτων καὶ τιμῶν ἀξιοῦμεν. Τί οὖν ἔδει πατροτυπτάς, ὦ γενναῖοι νομοθέται, χειροκοπεῖν; Ἢ ἵνα πρὸς [*] τὸ εἶναι μηδὲν χρήσιμοι τὸ παράπαν, καὶ δασμὸν οὐκ ἐτήσιον, ἀλλ' ἐφήμερον ἀναπράττωσι παρὰ τῶν ἠδικημένων

τροφὰς ἀναγκαίας, ἅτε πορίζειν ἀδυνατοῦντες; Οὐ γὰρ σιδήριος πατήρ ἐστι τις οὕτως, ὡς λιμῷ περιϊδεῖν θνήσκοντα υἱὸν τὸν ταῦτα [ἐξημαρτηκότα] χρόνῳ τῆς ὀργῆς ἀμαυρουμένης. Καὶ ἂν μὴ ἐπενέγκῃ μέντοι χεῖρας, κακηγορεῖ δὲ οὓς χρέος ἀναγκαῖον εὐφημεῖν, ἢ καὶ τρόπῳ ἑτέρῳ δρᾷ τι τῶν ἐπ' ἀτιμίᾳ γονέων, θνησκέτω. (Exod. 21, 17.) Κοινὸς γὰρ ἐχθρὸς καί, εἰ δεῖ τὸ ἀληθὲς εἰπεῖν, δήμιος ἁπάντων ἐπὶ τίνι γένοιτο ἂν εὐμενὴς ἄλλῳ, μηδὲ τοῖς αἰτίοις τοῦ ζῆν, δι' οὓς εἰς γένεσιν ἦλθεν, ὧν ἐστὶ προσθήκη;

8. [*] Πάλιν δὲ ὁ τὴν ἱερὰν ἑβδόμην βέβηλον ἀποφήνας, τό γ' ἐπ' αὐτὸν ἧκον μέρος, ὑπόδικος ἔστω θανάτου. Τὸ ἐναντίον γὰρ τοῖς βεβήλοις καὶ πράγμασι καὶ σώμασι καθαρσίων εὐπορητέον εἰς τὴν ἀμείνω μεταβολήν, ἐπειδὴ „φθόνος“, ὡς ἔφη τις, „ἔξω θείου χοροῦ βαίνει“. Τὸ δὲ τολμᾶν τὰ καθόσιμα παρακόπτειν καὶ παραχαράττειν, ὑπερβάλλουσαν ἀσέβειαν ἐκφαίνει. Κατὰ τὴν παλαιὰν ἐκείνην ἐξ Αἰγύπτου μετανάστασιν ἡνίκα δι' ἐρήμης ἀτριβοῦς ἅπασα ἡ πληθὺς ὡδοιπόρει, γενομένης [*] ἑβδομάδος αἱ μὲν τοσαῦται μυριάδες, ὅσας ἐδήλωσα πρότερον, ἐν ταῖς σκηναῖς κατὰ πολλὴν ἡσυχίαν διέτριβον, εἷς δὲ οὐχὶ τῶν ἠμελημένων καὶ ἀφανῶν, ὀλίγα φροντίσας τῶν διατεταγμένων καὶ χλευάσας τοὺς φυλάττοντας, ἔξεισι μὲν ἐπὶ φρυγανισμόν, ἔργῳ δὲ εἰς παρανομίας ἐπίδειξιν. Καὶ ὁ μὲν ὑπέστρεφεν ἀγκαλίδα ἀγαγών, οἱ δὲ τῶν σκηνῶν, *καίτοι* ἐκκαυθέντες καὶ παρατεθηγμένοι, νεώτερον οὐδὲν ἕνεκα τοῦ περὶ τὴν ἡμέραν ἱεροπρεποῦς εἰργάσαντο, πρὸς δὲ τὸν ἄρχοντα ἀγαγόντες τὸ ἀσέβημα μηνύουσιν. Ὁ δὲ εἰς εἱρκτὴν ἀποθέμενος, ἐκπεσόντος λογίου [*] καταλεύειν, τὸν ἄνθρωπον

ἐκδίδωσι τοῖς πρῶτον θεασαμένοις εἰς ἀπώλειαν. Ὡς οὖν, οἶμαι, πῦρ ἐναύειν ἑβδομάσιν οὐκ ἐπιτέτραπται — δι᾽ ἣν αἰτίαν, πρόσθεν εἶπον —, οὕτως οὐδὲ τὰ πυρὸς ἐκκαύματα συλλέγειν.

9. Τοῖς μάρτυρα καλοῦσιν ἐπὶ μὴ ἀληθῆ θεὸν ὥρισται δίκη θανάτου (Deut. 19, 16 ss.)· προσηκόντως. Οὐδὲ γὰρ ἄνθρωπος τῶν μετρίων ἀνέξεταί ποτε παρακληθεὶς συνεπιγράψασθαι ψεύδεσιν, ἀλλ᾽ ἐχθρὸν ἄπιστον ὑπολαβεῖν ἄν μοι δοκεῖ τὸν εἰς ταῦτα προτρέποντα. Ὅθεν ῥητέον· Τὸν ὀμνύντα μάτην ἐπ᾽ ἀδίκῳ θεὸν ὁ τὴν φύσιν ἵλεως οὔποτε τῆς αἰτίας [*] ἀπαλλάξει, δυσκάθαρτον καὶ μιαρὸν ὄντα, καὶ ἂν διαφύγοι τὰς ἀπ᾽ ἀνθρώπου τιμωρίας. Διαδράσεται δὲ οὐδέποτε· μύριοι γὰρ ἔφοροι, ζηλωταὶ νόμων φύλακες τῶν πατρίων, ἀκριβέστεροι ἐπὶ καταλεύσει, τί δρῶσιν ἀμειλίκτως ἔχοντες· εἰ μὴ ἄρα ἐπὶ μὲν ἀτιμίᾳ πατρὸς ἢ μητρὸς φόνου ἄξιον, ἐπὶ δὲ ὀνόματι τῷ καὶ αὐτῆς εὐκλεεστέρῳ σεμνότητος ὑπ᾽ ἀσεβῶν ἀτιμουμένῳ μετριώτερον οἰστέον. Ἀλλ᾽ οὐχ οὕτως ἐστί τις ἀνόητος, ὡς ἕνεκα τῶν ἐλαττόνων κτείνων τοὺς αἰτίους, ἐπὶ τοῖς μείζοσιν — ἐὰν μεῖζον δὲ ἀσέβημα τοῦ πρὸς γονεῖς κατηγορουμένου καὶ ὑβριζομένου τὸ περὶ τὴν [*] ἱερὰν πρόσρησιν θεοῦ γενόμενον ἐκ ψευδορκίας — [ἐπιεικείᾳ χρήσεται]. Εἰ δὲ ὁ μὴ προσηκόντως ὀμνὺς ὑπαίτιος, πόσης ἄξιος τιμωρίας ὁ τὸν ὄντως ὄντα θεὸν ἀρνούμενος καὶ τοὺς γεγονότας πρὸ τοῦ πεποιηκότος τιμῶν, καὶ μὴ μόνον γῆν καὶ ὕδωρ ἢ ἀέρα ἢ πῦρ, τὰ στοιχεῖα τοῦ παντός, ἢ πάλιν ἥλιον καὶ σελήνην καὶ πλανήτας καὶ ἀπλανεῖς ἀστέρας, καὶ τὸν σύμπαντα οὐρανόν τε καὶ κόσμον σέβειν ἀξιῶν, ἀλλὰ καὶ ὅσα θνητοὶ δημιουργοὶ κατεσκεύασαν ξύλα καὶ λίθους, ἅπερ εἰς ἀν-

θρωπώδεις τύπους ἐμορφώθη! [*] Τοιγάρτοι καὶ αὐτὸς ἐξομοιούσθω τοῖς χειροτμήτοις· θέμις γὰρ μὴ μετέχειν ψυχῆς τὸν τὰ ἄψυχα τιμήσαντα, καὶ μάλιστα φοιτητὴν γενόμενον Μωσέως, οὗ πολλάκις ἤκουσε λέγοντός τε καὶ προφητεύοντος τὰς ἱερωτάτας καὶ καταθέους ἐκείνας ὑφηγήσεις· „Ὄνομα θεῶν ἑτέρων μήτε τῇ ψυχῇ παραδέξῃ εἰς ὑπόμνησιν, μήτε φωνῇ διερμηνεύσῃς, ἀλλ' ἑκάτερον, νοῦν καὶ λόγον, μακρὰν τῶν ἄλλων διαζεύξεων ἐπίστρεψον πρὸς τὸν πατέρα καὶ ποιητὴν τῶν ὅλων, ἵνα καὶ φρονῇς περὶ μοναρχίας τὰ ἄριστα καὶ κάλλιστα, καὶ λέγῃς τὰ πρέποντα καὶ λυσιτελέστατα σαυτῷ τε καὶ τοῖς ἀκουομένοις." (Exod. 23, 13.)

Praemia obtemperantium. (10. 11.)

10. [*] *Αἱ μὲν οὖν κατὰ τῶν παραβαινόντων τοὺς πέντε χρησμοὺς τιμωρίαι δεδήλωνται. Τὰ δὲ προκείμενα τοῖς φυλάττουσιν αὐτοὺς ἆθλα, καὶ εἰ μὴ ῥηταῖς προστάξεσι μεμήνυκεν ὁ νόμος, ἀλλά τοι δι' ὑπονοίας ἐκφαίνεται. Τὸ μὲν οὖν μὴ νομίζειν θεοὺς ἑτέρους μηδὲ χειρότμητα θεὸν πλαστεῖν μηδὲ ψευδορκεῖν ἑτέρου γέρως χρεῖον οὐκ ἔστιν· αὐτὸ γάρ, οἶμαι, τὸ ταῦτα ἐπιτηδεύειν ἄριστον καὶ τελεώτατόν ἐστι γέρας. Ἐπὶ τίνι γὰρ δύναιτο ἄν τις ἡσθῆναι μᾶλλον ἀληθείας ἐρῶν, ἢ τῷ ἑνὶ προσκεῖσθαι θεῷ καὶ τῆς τούτου θεραπείας ἀδόλως καὶ καθαρῶς περιέχεσθαι; Καλῶ δὲ μάρτυρας, οὐχ [*] οἵτινες θεραπεύουσι τῦφον, ἀλλὰ τοὺς ἀπλανῆ ζῆλον ἐζηλωκότας, παρ' οἷς ἀλήθεια τιμᾶται. Φρονήσεώς τε γὰρ ἆθλον αὐτὴ φρόνησις αὐτῇ, καὶ δικαιοσύνη καὶ ἑκάστη τῶν ἄλλων ἀρετῶν ἑαυτῆς ἐστὶ γέρας. Ἡ δέ, ὥσπερ ἐν χορῷ καλλιστεύουσα καὶ κατάρχουσα*

πασῶν ὁσιοτήτων, πολὺ πλέον ἐστὶν ἑαυτῆς καὶ ἀγώνισμα καὶ ἆθλον, παρέχουσα καὶ τοῖς χρωμένοις εὐδαιμονίαν καὶ τοῖς τούτων παισὶ καὶ ἐγγόνοις εὐπραγίας ἀναφαιρέτους.

11. *Πάλιν γε μὲν τοῖς τὴν ἱερὰν ἑβδόμην φυλάττουσι* συμβαίνει περὶ δύο τὰ ἀναγκαιότατα ὠφελεῖσθαι, σῶμα καὶ ψυχήν· τῷ μὲν ἀναπαύλαις ἐκ τῶν συνεχῶν καὶ [*] ἀτρύτων πόνων, τῇ δὲ ὑπολήψεσιν ἀρίσταις περὶ θεοῦ, ὡς κοσμοποιοῦ καὶ ἐπιμελουμένου ὧν ἐγέννησε· καὶ τὰ σύμπαντα ἐτελεςφόρησεν ἑβδομάδι. Δῆλον οὖν ἐκ τούτων, ὅτι τὴν ἑβδόμην τιμῶν αὐτὸς εὑρίσκεται τιμήν. Ὁμοίως μέντοι καὶ ὁ τοὺς γονεῖς ἀποδεχόμενος μὴ θηράσθω τι πλέον· εὑρήσει γὰρ σκοπῶν ἐν αὐτῷ τῷ ἔργῳ τὸ ἆθλον. Οὐ μὴν ἀλλ᾽ ἐπειδὴ τῶν προτέρων τεσσάρων κεφαλαίων, ἃ θειοτέρας ἔλαχε μοίρας, ἔλαττον τοῦτο ἐστὶ διὰ τὸ θνητῶν ἐφάπτεσθαι, παρηγόρησεν εἰπών· „Τίμα πατέρα καὶ μητέρα, ἵνα εὖ σοι γένηται, καὶ ἵνα μακροχρόνιος γένῃ" (Exod. 20, 12), δύο [*] γέρα τιθείς· ἓν μετουσίαν ἀρετῆς, τὸ γὰρ εὖ ἡ ἀρετή, ἢ οὐκ ἄνευ ἀρετῆς· ἕτερον δέ, εἰ δεῖ τὸ ἀληθὲς εἰπεῖν, ἀθανασίαν διὰ πολυχρονίου ζωῆς καὶ βίου μακραίωνος, ὃν καὶ μετὰ σώματος θρέψεις, ψυχῇ κεκαθαρμένῃ τελείᾳ καθάρσει βιῶν. Ταῦτα μὲν οὖν ἀποχρώντως λέλεκται. Τὰ δὲ ἐν τῇ δευτέρᾳ δέλτῳ μετὰ ταῦτα καιροῦ διδόντος ἐπισκεψόμεθα.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΑΝΑΦΕΡΟΜΕΝΩΝ
ΕΝ ΕΙΔΕΙ ΝΟΜΩΝ
ΕΙΣ ΔΥΟ ΓΕΝΗ ΤΩΝ ΔΕΚΑ ΛΟΓΩΝ,
ΤΟ ΕΚΤΟΝ ΚΑΙ ΤΟ ΕΒΔΟΜΟΝ· ΤΟ ΚΑΤΑ ΜΟΙΧΩΝ ΚΑΙ ΠΑΝΤΟΣ ΑΚΟΛΑΣΤΟΥ ΚΑΙ ΤΟ ΚΑΤΑ ΑΝΔΡΟΦΟΝΩΝ ΚΑΙ ΠΑΣΗΣ ΒΙΑΣ.

DE
SPECIALIBUS LEGIBUS
QUAE
REFERUNTUR AD DUO DECALOGI CAPITA,
SEXTUM SEPTIMUMQUE: CONTRA MOECHOS OMNESQUE LIBIDINOSOS ET CONTRA HOMICIDAS OMNEMQUE VIOLENTIAM.
LIB. III.

[Mang. II, 299.]

Auctor de se suisque studiis praefatus.

1. Ἦν ποτε χρόνος, ὅτε φιλοσοφίᾳ σχολάζων καὶ θεωρίᾳ τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ, τὸν καλὸν καὶ περιπόθητον καὶ μακάριον ὄντως νοῦν ἐκαρπούμην, ἀεὶ θείοις λογίοις συγκινούμενος καὶ δόγμασιν, ὧν ἀπλήστως καὶ ἀκορέστως ἔχων ἐνευφραινόμην, οὐδὲν ταπεινὸν φρονῶν ἢ χαμαίζηλον, οὐδὲ περὶ δόξαν ἢ πλοῦτον ἢ τὰς

σώματος εὐπαθείας ἰλυσπώμενος, ἀλλ᾿ ἄνω μετάρσιος ἐδόκουν ἀεὶ φέρεσθαι κατά τινα τῆς ψυχῆς ἐπιθειασμόν, καὶ συμπεριπολεῖν ἡλίῳ καὶ σελήνῃ καὶ τῷ παντὶ οὐρανῷ τε καὶ κόσμῳ. Τότε δὴ οὖν τότε διακύπτων ἄνωθεν ἀπ᾿ αἰθέρος καὶ τείνων ὥσπερ ἀπὸ σκοπιῆς τὸ τῆς διανοίας ὄμμα, κατεθεώμην τὰς ἀμυθήτους θεωρίας τῶν ἐπὶ γῆς ἁπάντων, καὶ εὐδαιμονίζων ἐμαυτὸν ὡς ἀνὰ κράτος ἐκπεφευγότα τὰς ἐν τῷ θνητῷ βίῳ κακὰς κῆρας. [*] Ἐφήδρευε δὲ ἄρα μοι τὸ κακῶν ἀργαλεώτατον, ὁ μισόκαλος φθόνος, ὃς ἐξαπιναίως ἐπιπεσὼν οὐ πρότερον ἐπαύσατο καθέλκων πρὸς βίαν ἤ με καταβαλεῖν εἰς μέγα πέλαγος τῶν ἐν πολιτείᾳ φροντίδων, ἐν ᾧ φορούμενος οὐδ᾿ ὅσον ἀνανήξασθαι δύναμαι. Στένων δὲ ὅμως ἀντέχω, τὸν ἐκ πρώτης ἡλικίας ἐνιδρυμένον τῇ ψυχῇ παιδείας ἵμερον ἔχων, ὃς ἔλεόν μου καὶ οἶκτον ἀεὶ λαμβάνων ἀνεγείρει καὶ ἀνακουφίζει. Διὰ τοῦτον ἔστιν ὅτε τὴν κεφαλὴν ἐπαίρω καὶ τοῖς τῆς ψυχῆς ὄμμασιν ἀμυδροῖς μέν — τὸ ὀξυδερκὲς γὰρ αὐτῶν ἡ τῶν ἀλλοκότων πραγμάτων ἀχλὺς ἐπεσκίασεν —, ἀλλ᾿ ἀναγκαίως γοῦν περιβλέπομαι τὰ ἐν κύκλῳ, καθαρᾶς καὶ ἀμιγοῦς κακῶν ζωῆς σπάσαι γλιχόμενος. Εἰ δέ μοι καὶ ἐξ ἀπροσδοκήτου βραχεῖα γένοιτο εὐδία καὶ γαλήνη θορύβων τῶν ἐκ πολιτείας, ὑπόπτερος ἐπικυματίζω, μόνον οὐκ ἀεροπορῶν, αὔραις ταῖς ἐπιστήμης καταπνεόμενος, ἥ με πολλάκις ἀναπείθει δραπετεύειν, συνημερεύοντα αὐτῇ, καθάπερ ἀπὸ δεσποτῶν ἀμειλίκτων, οὐκ ἀνθρώπων μόνον, ἀλλὰ καὶ πραγμάτων ἀλλαχόθεν ἄλλων χειμάῤῥου τρόπον ἐπιχεομένων. Ἀλλὰ γὰρ καὶ ἐπὶ τούτοις θεῷ προςῆκον εὐχαριστεῖν, ὅτι, καίτοι κατακλυζόμενος, οὐκ ἐγκαταπίνομαι βύθιος. Ἀλλὰ καὶ τοὺς τῆς ψυχῆς ὀφθαλ-

μούς, οὓς ἀπογνώσει τινὲς χρηστῆς ἐλπίδος ᾠήθησαν *) ἤδη πεπηρῶσθαι, διοίγω καὶ φωτὶ σοφίας ἐναυγάζομαι, μὴ πάντα τὸν βίον τῷ σκότῳ παραδοθείς. Ἰδού γέ τοι τολμῶ μὴ μόνον τοῖς ἱεροῖς Μωσέως ἑρμηνεύμασιν ἐντυγχάνειν, ἀλλὰ καὶ φιλεπιστημόνως διακύπτειν εἰς ἕκαστον, καὶ ὅσα μὴ γνώριμα τοῖς πολλοῖς διαφυλάττειν καὶ ἀναφαίνειν †σκοπεῖν†.

Praeceptum „non moechaberis" cur secundae tabulae primum.

2. Ἐπεὶ δὲ περὶ δέκα λογίων, ἅπερ αὐτὸς ἔχρησεν ὁ θεὸς ἄνευ προφήτου καὶ ἑρμηνέως, πέντε μὲν εἴρηται, τὰ χαραχθέντα ἐν τῇ προτέρᾳ δέλτῳ, καὶ ὅσα τῶν κατὰ μέρος συνέτεινεν εἰς ταῦτα, δεῖ ἐν τῷ παρόντι καὶ τὰ λοιπὰ τὰ κατὰ τὴν ἑτέραν δέλτον ὡς οἷόν τε ἄριστα συνυφῆναι. Πειράσομαι πάλιν καθ' ἕκαστον τῶν γενῶν ἐφαρμόζειν τοὺς ἐν εἴδει νόμους. Ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ δέλτῳ πρῶτον γράμμα τοῦτο ἐστίν· „Οὐ μοιχεύσεις", ὅτι, οἶμαι, πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης μέγα πνεῖ ἡδονὴ καὶ οὐδὲν μέρος τὴν δυναστείαν αὐτῆς ἐκπέφευγεν, οὐ τῶν κατὰ γῆν, οὐ τῶν κατὰ θάλατταν, οὐ τῶν ἐν ἀέρι. Χερσαῖά τε γὰρ καὶ πτηνὰ καὶ ἔνυδρα πάντα διὰ πάντων γέγηθε [*] καὶ περιέπει καὶ τοῖς ἐπιτάγμασιν αὐτῆς ὑπείκει, καὶ πρὸς τὸ βλέμμα καὶ νεῦμα ἀφορῶντα, καὶ ἂν εἰ φρυάττοιτο ὑπ' ἀλαζονείας, ἀσμενίζοντα, καὶ μόνον οὐ φθάνοντα τὰς προστάξεις ὀξύτητι καὶ ἀνυπερθέτῳ τύχει τῶν ὑπηρεσιῶν. Ἔχει μὲν οὖν καὶ ἡ κατὰ φύσιν ἡδονὴ πολλάκις μέμψιν, ὅταν ἀμέτρως καὶ ἀκορέστως

(*) Mang. mavult: τινὸς χρ. ἐλπ. ᾠήθην ἂν κτλ.

χρῆταί τις αὐτῇ, καθάπερ οἱ ἄπληστοι περὶ ἐδωδὴν καὶ ἂν εἰ μηδὲν τῶν ἀπηγορευμένων προςφέροιντο, καὶ οἱ φιλογυναίοις συνουσίαις ἐπιμεμηνότες, καὶ λαγνίστερον προσομιλοῦντες γυναιξὶν οὐκ ἀλλοτρίαις, ἀλλὰ ταῖς ἑαυτῶν. Ἡ δὲ μέμψις σώματός ἐστι μᾶλλον ἢ ψυχῆς κατὰ τοὺς πολλούς, πολλὴν μὲν ἔχοντος εἴσω φλόγα, ἣ τὴν παραβληθεῖσαν τροφὴν ἐξαναλίσκουσα ἑτέραν οὐκ εἰς μακρὰν ἐπιζητεῖ [, διὰ] πολλὴν ἰκμάδα, ἧς τὸ ῥοῶδες διὰ τῶν γεννητικῶν ἀποχετεύεται, κνησμοὺς καὶ ὀδαξισμοὺς ἐμποιοῦν καὶ γαργαλισμοὺς ἀπαύστους. Τοὺς δὲ γυναιξὶν ἄλλων καὶ ἔστιν ὅτε οἰκείων καὶ φίλων ἐπιμεμηνότας καὶ ἐπὶ λύμῃ τῶν πλησίων ζῶντας, ὅλα γένη πολυάνθρωπα κιβδηλεύειν ἐπιχειροῦντας, καὶ τὰς μὲν ἐπιγαμίους εὐχὰς παλιμφήμους, τὰς δὲ ἐπὶ τέκνοις ἐλπίδας ἀτελεῖς ἀπεργαζομένους, ἀνίατον νόσον ψυχῆς νοσοῦντας, ὡς κοινοὺς ἐχθροὺς ἅπαντος ἀνθρώπων γένους κολαστέον θανάτῳ, ὡς μήτε ζῶντες ἐν ἀδείᾳ πλείους διαφθείρειεν οἴκους, μηδὲ διδάσκαλοι γένοιντο ἑτέρων, οἷς τὰ πονηρὰ τῶν ἐπιτηδευμάτων ζηλοῦν ἐπιμελές.

Leges speciales ex illa summa fluentes: de non ducenda matre.

3. Εὖ μέντοι καὶ τὰ ἄλλα τὰ περὶ τὰς ὁμιλίας ὁ νόμος διετάξατο. Κελεύει γὰρ οὐ μόνον ἀλλοτρίων ἀπέχεσθαι γυναικῶν, ἀλλὰ καὶ *ἀγχιστευουσῶν*, αἷς οὐ θέμις συνέρχεσθαι. Τὸ Περσικὸν ἔθος εὐθὺς ἀποστραφεὶς καὶ μυσαξάμενος ἀπεῖπεν ὡς μέγιστον ἀνοσιούργημα. Μητέρας γὰρ αὐτῶν οἱ ἐν τέλει Περσῶν ἄγονται, καὶ τοὺς φύντας ἐκ τούτων εὐγενεστάτους νομίζου-

σιν καὶ βασιλείας τῆς μεγίστης, ὡς λόγος, ἀξιοῦσιν. Οὗ τί ἂν γένοιτο δυσσεβέστερον ἀνοσιούργημα, πατρὸς εὐνὴν τετελευτηκότος, ἣν ἄψαυστον ὡς ἱερὰν ἐχρῆν φυλάττεσθαι, καταισχύνειν, γήρως δὲ καὶ μητρὸς αἰδῶ μὴ λαμβάνειν, τὸν αὐτὸν τῆς αὐτῆς υἱὸν καὶ ἄνδρα γενέσθαι καὶ πάλιν τὴν αὐτὴν τοῦ αὐτοῦ μητέρα καὶ γυναῖκα, καὶ τοὺς ἀμφοῖν παῖδας, τοὺς μὲν πατρὸς ἀδελφούς, υἱωνοὺς δὲ τῆς μητρός, καὶ τὴν μὲν ὧν ἔτεκε μητέρα τε καὶ μάμμην, τὸν δὲ ὧν ἐγέννησεν ἐν ταὐτῷ πατέρα τε καὶ ὁμομήτριον ἀδελφόν; Ταῦτα ἐπράχθη τὸ παλαιὸν καὶ παρ᾽ Ἕλλησιν ἐν Θήβαις ἐπὶ τοῦ Λαΐου παιδὸς Οἰδίποδος, καὶ ἐπράχθη κατὰ ἄγνοιαν, [*] οὐχ ἑκουσίῳ γνώμῃ, καὶ ὅμως τοσαύτην φορὰν κακῶν ἤνεγκεν ὁ γάμος, ὡς μηδὲν ἐλλειφθῆναι τῶν εἰς τὴν ἀνωτάτω βαρυδαιμονίαν. Πολέμων τε γὰρ ἐμφυλίων καὶ ξενικῶν διαδοχαὶ καθάπερ κλῆρος παισὶ καὶ ἐγγόνοις παρὰ πατέρων καὶ προγόνων ἀπελείπετο, καὶ πορθήσεις πόλεων τῶν ἐν τῇ Ἑλλάδι μεγίστων ἐγίνοντο, καὶ φθοραὶ στρατιωτικῶν δυνάμεων, ἐγχωρίων τε καὶ τῶν κατὰ συμμαχίαν ἀφικνουμένων, καὶ ἡγεμόνων τῶν παρ᾽ ἑκατέροις ἀρίστων ἐπάλληλοι φθοραί, καὶ διὰ τὰς περὶ κράτους καὶ ἀρχῆς ἀσυμβάτους ἔχθρας ἀδελφοκτονίαι, δι᾽ ἃς οὐ μόνον αἱ συγγένειαι καὶ πατρίδες, ἀλλὰ καὶ ἡ πλείστη μοῖρα τοῦ Ἑλληνικοῦ παντὸς ἐξεφθάρη πανωλεθρίᾳ. Κεναὶ γὰρ αἱ πρότερον εὐανδροῦσαι πόλεις οἰκητόρων μνημεῖα τῶν τῆς Ἑλλάδος συμφορῶν ὑπελείφθησαν, ἀτυχὴς θέα τοῖς ὁρῶσιν. Οὐ μὴν οὐδὲ Πέρσαι παρ᾽ οἷς ταῦτα ἐπιτηδεύεται, τῶν παραπλησίων κακῶν ἀμοιροῦσιν. Ἀεὶ γὰρ ἐν στρατείαις καὶ μάχαις εἰσὶ κτείνοντες καὶ κτεινόμενοι, καὶ τοτὲ μὲν τοὺς πλησιοχώρους κατατρέχοντες, τοτὲ δὲ τοὺς

ἐπανισταμένους ἀμυνόμενοι. Πολλοὶ δὲ πολλαχόθεν ἐπανίστανται, τοῦ βαρβαρικοῦ μὴ πεφυκότος ἠρεμεῖν. Πρὶν οὖν καταλυθῆναι τὴν ἐν χερσὶ στάσιν, ἑτέρα φύεται, ὡς μηδένα τοῦ ἔτους ὑπεξῃρῆσθαι καιρὸν εἰς ἡσυχίαν, ἀλλὰ καὶ θέρους καὶ χειμῶνος καὶ μεθ᾽ ἡμέραν καὶ νύκτωρ ὁπλοφορεῖν, πλείονα χρόνον ἐν τοῖς στρατοπέδοις ἐν ὑπαίθρῳ ταλαιπωροῦντας ἢ ἐν ταῖς πόλεσιν οἰκοῦντας, διὰ πολλὴν ἔνδειαν εἰρήνης. Ἐῶ λέγειν τὰς τῶν βασιλέων μεγάλας καὶ ὑπερόγκους εὐπραγίας, οἷς ἀγώνισμα πρῶτον εὐθὺς ἅμα τῇ παραλήψει τῆς ἡγεμονίας τὸ μέγιστον ἄγος, ἀδελφοκτονία, μαντευομένων τὴν ἐκ τῶν ἀδελφῶν, οὐ γενησομένην ἴσως, ἐπίθεσιν, ὑπὲρ τοῦ δοκεῖν εὐλόγως κτείνειν. Ἅπερ μοι δοκεῖ πάντα συμβαίνειν διὰ τὰς ἀναρμόστους υἱῶν πρὸς μητέρας ὁμιλίας, τῆς ἐφόρου τῶν ἀνθρωπείων δίκης ἀμυνομένης τῶν ἀνοσιουργημάτων τοὺς ἀσεβοῦντας. Ἀσεβοῦσι γὰρ οὐχ οἱ δρῶντες μόνοι, ἀλλὰ καὶ ὅσοι τοῖς δρῶσιν ἑκουσίῳ γνώμῃ σὺν τῇ τῶν δρώντων ἐξουσίᾳ συνεπιγράφονται. Τοσαύτην δὲ ὁ ἡμέτερος νόμος φυλακὴν πεποίηται τοῦ πράγματος, ὥστ᾽ οὐδὲ προγόνῳ τελευτήσαντος πατρὸς ἄγεσθαι μητρυιὰν ἐφῆκε, διά τε τὴν εἰς τὸν πατέρα τιμὴν καὶ διότι μητρυιᾶς καὶ μητρὸς ὄνομα συγγενές, εἰ καὶ μὴ τὸ τῆς ψυχῆς συνῳδὸν πάθος. Ὁ γὰρ ἀλλοτρίας ἀπέχεσθαι διδαχθείς, ὅτι μητρυιὰ προσεῤῥήθη, πολὺ μᾶλλον ἀφέξεται τῆς φύσει μητρός· καὶ εἴ τις διὰ τὴν ἐπὶ τῷ πατρὶ μνήμην αἰδεῖται τὴν ἐκείνου [*] ποτὲ γενομένην γυναῖκα, δῆλός ἐστιν ἕνεκα τῆς εἰς ἀμφοτέρους τοὺς γονεῖς τιμῆς οὐδὲν βουλευσόμενος ἐπὶ τῇ μητρὶ νεώτερον, ἐπεὶ καὶ σφόδρα ἐστὶν εὔηθες, ἡμίσει μέρει τοῦ γένους χαριζόμενον ὀλιγωρεῖν δοκεῖν ὁλοκλήρου καὶ παντελοῦς.

De non ducenda sorore.

4. Ἑξῆς ἐστὶ παράγγελμα, μηδ' ἀδελφὴν ἐγγυᾶσθαι, πάνυ σπουδαῖον καὶ συντεῖνον εἰς ἐγκράτειαν ὁμοῦ καὶ εὐκοσμίαν. Ὁ μὲν οὖν Ἀθηναῖος Σόλων ὁμοπατρίους ἐφιεὶς ἄγεσθαι τὰς ὁμομητρίους ἐκώλυσεν· ὁ δὲ Λακεδαιμονίων νομοθέτης ἔμπαλιν, τὸν ἐπὶ ταῖς ὁμογαστρίοις γάμον ἐπιτρέψας τὸν πρὸς τὰς ὁμοπατρίους ἀπεῖπεν. Ὁ δὲ τῶν Αἰγυπτίων, χλευάζων τὴν ἑκατέρων εὐλάβειαν ὡς ἡμίεργα διαταττομένων, εὐφόρησεν εἰς ἀσέλγειαν, ἐπιδαψιλευόμενος δυςθεράπευτον κακὸν σώμασι καὶ ψυχαῖς, ἀκρασίαν, καὶ παρασχὼν ἄδειαν ἁπάσας ἀδελφὰς ἄγεσθαι, τάς τε ἰδίας τοῦ ἑτέρου τῶν γονέων, τοῦδε ἢ τοῦδε, καὶ τὰς ἐξ ἀμφοῖν, καὶ τὰς οὐ νεωτέρας μόνον, ἀλλὰ καὶ πρεσβυτέρας καὶ ἰσήλικας. Καὶ δίδυμοι γὰρ πολλάκις ἐγεννήθησαν, οὓς ἡ μὲν φύσις ἅμα τῇ γενέσει διήρτησε καὶ διέζευξεν, ἡ δὲ ἀκολασία καὶ φιληδονία εἰς κοινωνίαν ἐκάλεσεν ἀκοινώνητον καὶ ἁρμονίαν ἀνάρμοστον. Ἅπερ ἐκμυσαξάμενος ὁ ἱερώτατος Μωσῆς, ὡς ἀλλότρια καὶ ἐχθρὰ πολιτείας ἀνεπιλήπτου, καὶ προτρέποντα καὶ ἀλείφοντα πρὸς τὰ αἴσχιστα τῶν ἐπιτηδευμάτων, ἀνὰ κράτος ἀπεῖπεν ἀδελφῇ συνέρχεσθαι, εἴτε καὶ ἐξ ἀμφοῖν, εἴτε καὶ μόνου γένοιτο τοῦ ἑτέρου. Τί γὰρ δεῖ τὸ τῆς αἰδοῦς κάλλος αἰσχύνειν; Τί δὲ ἀχρωμάτους κατασκευάζειν παρθένους, ἃς ἐρυθριᾶν ἀναγκαῖον; Τί δὲ τὰς πρὸς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους κοινωνίας καὶ ἐπιμιξίας ἐπέχειν, εἰς βραχὺ χωρίον τὸ ἑκάστης οἰκίας συνωθοῦντας μέγα καὶ λαμπρὸν ἔργον, ἐκτείνεσθαι καὶ χεῖσθαι δυνάμενον εἰς ἠπείρους καὶ νήσους καὶ τὴν οἰκουμένην πᾶσαν; Αἱ γὰρ τῶν ὀθνείων ἐπιγαμίαι καινὰς ἀπεργάζονται συγγενείας, τῶν ἀφ' αἵματος ἀποδεούσας.

De aliis nuptiis prohibitis.

5. Ὧν χάριν πολλὰς καὶ ἄλλας ὁμιλίας ἐκώλυσε, προστάξας μὴ θυγατριδῆν, μὴ υἱιδῆν, μὴ τηθίδα πρὸς πατρὸς ἢ μητρός, μὴ θείου ἢ υἱοῦ ἢ ἀδελφοῦ γυναῖκα γενομένην ἐγγυᾶσθαι, μηδ᾽ αὖ προγονὴν ἢ χήραν ἢ παρθένον ζώσης μὲν τῆς γυναικὸς ἐπάγεσθαι, ἀλλὰ μηδ᾽ ἀποθανούσης· δυνάμει γάρ ὅ γε πατρῷος πατὴρ ὀφείλει τὴν ἐκ τῆς γυναικὸς ἐν τάξει θυγατρὸς τίθεσθαι. Πάλιν δύο ἀδελφὰς ἄγεσθαι τὸν αὐτὸν οὐκ ἐπιτρέπει, οὔτ᾽ ἐν τῷ αὐτῷ, [*] οὔτ᾽ ἐν διαφέρουσι χρόνοις, καὶ ἂν τύχῃ τις ἣν προέγημεν ἀπεωσμένος. Ζώσης γὰρ ἔτι τῆς συνοικούσης εἴτε καὶ ἀπηλλαγμένης, ἐάν τε χηρεύσῃ, ἐάν τε καὶ ἑτέρῳ γαμηθῇ, τὴν ἀδελφὴν οὐχ ὅσιον ὑπέλαβεν ἐπὶ τὰ τῆς ἠτυχηκυίας παρέρχεσθαι, προδιδάσκων ταύτας τὰ συγγενικὰ δίκαια μὴ λύειν, μηδ᾽ ἐπιβαίνειν πταίσμασι τῆς οὕτως ἡνωμένης κατὰ γένος, μηδ᾽ ἐναβρύνεσθαι καὶ ἐντρυφᾶν θεραπευομένην ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν ἐκείνης, καὶ ἀντιθεραπεύουσαν αὐτούς. Ἐγείρονται γὰρ ἐκ τούτων χαλεπαὶ ζηλοτυπίαι καὶ δυςπαρηγόρητοι φιλονεικίαι, φορὰς ἀμυθήτους ἄγουσαι κακῶν. Ὁμοίως γάρ, ὡς εἰ καὶ τὰ μέρη τοῦ σώματος τῆς κατὰ φύσιν ἁρμονίας ἐκστάντα καὶ κοινωνίας στασιάζοι πρὸς ἄλληλα, ἃ νόσους ἀνιάτους ἀπεργάζεται πάντως καὶ φθοράς· ἀδελφὰ δέ, εἰ καὶ διαίρετα τὰ μέρη γεγόνασιν, ἀλλ᾽ οὖν ἁρμόζονται καὶ ἑνοῦνται συγγενείᾳ μιᾷ· ἡ δὲ ζηλοτυπία, πάθος ἀργαλεώτατον, χαλεπὰ καινουργεῖ κακὰ καὶ δυςίατα. Ἀλλὰ μηδὲ ἀλλοεθνεῖ, φησί, κοινωνίαν γάμου συντίθεσο, μήποτε μαχομένοις ἔθεσιν ὑπαχθεὶς ἐνδῷς καὶ τῆς πρὸς εὐσέβειαν ὁδοῦ λάθῃς διαμαρτών, πρὸς

ἀνοδίαν ἐκτραπείς. Καὶ τάχα μὲν αὐτὸς ἀνθέξεις, ἐκ πρώτης ἡλικίας ἠρτημένος ὑποθήκαις ἀρίσταις, ἃς οἱ γονεῖς κατεπᾴδοντες ἀεὶ τοὺς ἱεροὺς νόμους ὑφηγοῦντο· δέος δὲ οὐ μικρόν ἐστι περὶ υἱῶν καὶ θυγατέρων, ἴσως γὰρ δελεασθέντες νόθοις πρὸ γνησίων ἔθεσι κινδυνεύσουσι τὴν τοῦ ἑνὸς θεοῦ ἀπομαθεῖν τιμήν, ὅπερ ἐστὶν ἀρχὴ καὶ τέλος τῆς ἀνωτάτω βαρυδαιμονίας. Ἐὰν δέ, φησίν, ἀνδρὸς ἀπαλλαγεῖσα γυνὴ καθ᾽ ἣν ἂν τύχῃ πρόφασιν, ἑτέρῳ γημαμένη πάλιν χηρεύσῃ, ζῶντος ἢ καὶ τετελευτηκότος τοῦ δευτέρου, μὴ ἐπανίτω πρὸς ἄνδρα τὸν πρότερον· ἀλλὰ πᾶσι τοῖς ἄλλοις ἔνσπονδος μᾶλλον ἢ τῷδε γινέσθω, θεσμοὺς παραβᾶσα τοὺς ἀρχαίους, ὧν ἐξελάθετο, φίλτρα καινὰ πρὸ τῶν παλαιῶν ἑλομένη. Πρὸς δὲ συμβάσεις εἴ τις ἐθέλοι χωρεῖν ἀνὴρ τῇ τοιαύτῃ γυναικί, μαλακίας καὶ ἀνανδρίας ἐκφερέσθω δόξαν, ὡς ἐκτετμημένος τῆς ψυχῆς τὸ βιωφελέστατον, μισοπόνηρον πάθος, ὑφ᾽ οὗ καὶ τὰ οἴκων καὶ πόλεων πράγματα κατορθοῦται, καὶ δύο τὰ μέγιστα τῶν ἀδικημάτων εὐφυῶς ἀπομαξάμενος, μοιχείαν τε καὶ προαγωγίαν. Αἱ γὰρ αὖθις καταλλαγαὶ μηνύματά εἰσι τοῦ ἑκατέρων θανάτου. Δίκην οὖν τινέτω σὺν τῇ γυναικί.

Cum mulieribus menstruis et sterilibus res non habenda.

6. [*] Φορὰ τῶν μηνιαίων ὁπότε γένοιτο, μὴ ψαυέτω τῆς γυναικὸς ὁ ἀνήρ, ἀλλὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον ὁμιλίας ἀνεχέσθω, νόμον φύσεως αἰδούμενος. Καὶ ἅμα διδασκέσθω, μὴ ἀτελεῖς γονὰς ἀκαίρου καὶ ἀμούσου χάριν ἡδονῆς προΐεσθαι· ὅμοιον γὰρ ὡς εἴ τις γεωπόνος ὑπὸ μέθης ἢ φρενοβλαβείας πυροὺς ἢ κριθὰς εἰς λίμνας καὶ χειμάῤῥους ἀντὶ πεδίων κατασπείροι, ξηραῖς γὰρ γενο-

μέναις ταῖς ἀρούραις καταβάλλεσθαι χρὴ τὸν σπόρον εἰς εὐκαρπίαν. Καθαίρει δὲ ἡ φύσις ἑκάστῳ μηνὶ τὴν μήτραν, οἷά τινα θαυμαστὴν ἄρουραν, ἧς τὸν καιρὸν ἀγαθοῦ γεωργοῦ τρόπον ἐπιτηρητέον, ἵνα ἔτι μὲν ἐπικλυζομένης ἐπέχοι τὸν σπόρον· λήσεται γὰρ ἡ σπορὰ κατασυρεῖσα ὑπὸ τῆς ὑγρότητος, τοὺς *σπερματικοὺς* τόνους οὐ χαλασθεῖσα μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς ἅπαν ἐκλυθεῖσα· οὗτοι δέ εἰσιν οἱ ἐν τῇ μήτρᾳ τῷ τῆς φύσεως ἐργαστηρίῳ ζωοπλαστοῦντες, καὶ τῶν μερῶν ἕκαστα σώματός τε καὶ ψυχῆς ἀκρότητι τέχνης τελεσιουργοῦντες. Εἰ δὲ ἐπίσχοι τὰ μηνιαῖα, θαῤῥῶν ἤδη γόνιμα καταπείροι, μηκέτι φθορὰν τῶν καταβληθησομένων δεδιώς. Ὀνειδιστέον καὶ τοῖς σκληρὰν καὶ λιθώδη γῆν ἀροῦσιν· οὗτοι δὲ τίνες ἂν εἶεν ἢ οἱ στείραις συνερχόμενοι γυναιξί; Θηραταὶ γὰρ οὗτοι μόνον ἡδονῆς ἀκράτορος, ὅσοι λαγνίστατοι τὰς γονὰς ἑκουσίῳ γνώμῃ διαφθείρουσιν· ἐπεὶ τίνος ἄλλου χάριν ἐγγυῶνται τὰς τοιαύτας; Οὐ μὴν δι' ἐλπίδα τέκνων, ἣν ἴσασιν ἐξ ἀνάγκης ἀτελῆ γενησομένην, ἀλλὰ δι' ὑπερβάλλοντα οἶστρον καὶ ἀκρασίαν ἀνίατον. Ὅσοι μὲν οὖν ἄγονται κόρας ἀγνοίᾳ τοῦ πῶς ἔχουσιν εὐθὺς εὐτοκίας ἢ τὸ ἐναντίον, ὁπότε χρόνῳ μακρῷ ὕστερον ἐκ τῆς ἀγονίας αἰσθανόμενοι στείρας αὐτὰς μὴ ἀποπέμπωνται, συγγνώμης εἰσὶν ἄξιοι, συνηθείας, βιαστικωτάτου πράγματος, ἡττώμενοι καὶ φίλτρα ἀρχαῖα μακρᾷ συμβιώσει ταῖς ψυχαῖς ἐνεσφραγισμένα λύειν ἀδυνατοῦντες. Ὅσοι δὲ προδεδοκιμασμένας ἑτέροις ἀνδράσιν ὡς εἰσὶν ἄγονοι μνῶνται, συῶν τρόπον ἢ τράγων ὀχεύοντες αὐτὸ μόνον ἐν ἀσεβῶν στήλαις ἐγγραφέσθωσαν, ὡς ἀντίπαλοι θεοῦ. Τῷ μὲν γὰρ ἅτε φιλοζώῳ καὶ φιλανθρώπῳ δι' ἐπιμελείας τῆς πάσης ἐστὶ σωτηρίαν

καὶ μονὴν τοῖς γένεσιν ἅπασιν ἐργάζεσθαι· οἱ δὲ ἅμα τῇ καταβολῇ σβέσιν τοῖς σπέρμασι τεχνάζοντες ἐχθροὶ τῆς φύσεως ὁμολογουμένως εἰσίν.

Contra puerorum amorem.

7. Ἐπεισκεκώμακε δὲ ταῖς πόλεσιν ἕτερον πολὺ τοῦ λεχθέντος μεῖζον κακόν, τὸ παιδεραστεῖν, ὃ πρότερον μὲν καὶ λεχθῆναι μέγα ὄνειδος ἦν, νυνὶ δέ ἐστιν αὔχημα οὐ τοῖς δρῶσι μόνον, ἀλλὰ καὶ [*] τοῖς πάσχουσιν, οἳ νόσον θήλειαν νοσεῖν ἐθιζόμενοι τάς τε ψυχὰς καὶ τὰ σώματα διαῤῥέουσι, μηδὲν ἐμπύρευμα τῆς ἄῤῥενος γενεᾶς ἐῶντες ὑποτύφεσθαι, περιφανῶς οὕτως τὰς τῆς κεφαλῆς τρίχας ἀναπλεκόμενοι καὶ διακοσμούμενοι, καὶ ψιμμυθίῳ καὶ φύκεσι καὶ τοῖς ὁμοιοτρόποις τὰς ὄψεις τριβόμενοι καὶ ὑπογραφόμενοι, καὶ εὐώδεσι μύροις λίπα χριόμενοι — προςαγωγὸν γὰρ μάλιστα ἐν τοῖς τοιούτοις τὸ εὐῶδες — ἐν ἅπασι τοῖς εἰς εὐκοσμίαν *ἠσκημένοι* καὶ τὴν ἄῤῥενα φύσιν ἐπιτηδεύσει τεχνάζοντες εἰς θήλειαν μεταβάλλειν οὐκ ἐρυθριῶσι. Καθ᾽ ὧν φονᾶν ἄξιον νόμῳ πειθαρχοῦντας, ὃς κελεύει τὸν ἀνδρόγυνον τὰ φύσεως νόμιμα παρακόπτοντα νηποινεὶ τεθνάναι, μηδεμίαν ἡμέραν, ἀλλὰ μηδ᾽ ὥραν ἐώμενον ζῆν, ὄνειδος αὑτοῦ καὶ οἰκίας καὶ πατρίδος ὄντα καὶ τοῦ σύμπαντος ἀνθρώπων γένους. Ὁ δὲ παιδεραστὴς ἔστω τὴν αὐτὴν δίκην ὑπομένων, ἐπειδὴ τὴν παρὰ φύσιν ἡδονὴν διώκει καὶ τὰς πόλεις, τό γε ἐπ᾽ αὐτὸν ἧκον μέρος, ἐρήμους καὶ κενὰς ἀποδείκνυσιν οἰκητόρων, διαφθείρων τὰς γονάς, καὶ προσέτι τῶν μεγίστων κακῶν, ἀνανδρίας καὶ μαλακίας, ὑφηγητὴς καὶ διδάσκαλος ἀξιοῖ γίνεσθαι, τοὺς νέους ὡραΐζων καὶ τὸ τῆς ἀκμῆς ἄνθος ἐκθηλύνων, ὃ πρὸς ἀλκὴν καὶ ῥώμην

ἀλείφειν ἁρμόττον ἦν, καὶ τελευταῖον ὅτι κακοῦ τρόπον γεωργοῦ τὰς μὲν βαθυγείους καὶ εὐκάρπους ἀρούρας χερσεύειν ἐᾷ μηχανώμενος ἐπ᾽ αὐταῖς ἀγονίαν, ἐξ ὧν δὲ οὐδὲν βλάστημα προσδοκᾶται τὸ παράπαν, εἰς ταῦτα πονεῖται καθ᾽ ἡμέραν καὶ νύκτωρ. Αἴτιον δὲ οἶμαι τὸ παρὰ πολλοῖς τῶν δήμων ἀκρασίας καὶ μαλακίας ἆθλα κεῖσθαι. Τοὺς γοῦν ἀνδρογύνους ἰδεῖν ἔστι διὰ πληθούσης ἀγορᾶς ἀεὶ σοβοῦντας, καὶ ἐν ταῖς ἑορταῖς προπομπεύοντας, καὶ τὰ ἱερὰ τοὺς ἀνιέρους διειληχότας, καὶ μυστηρίων καὶ τελετῶν κατάρχοντας, καὶ τὰ Δήμητρος ὀργιάζοντας. Ὅσοι δὲ αὐτῶν τὴν καλὴν νεανιείαν προσεπιτείναντες εἰς ἅπαν ὠρέχθησαν μεταβολῆς τῆς εἰς γυναῖκας, τὰ γεννητικὰ προσαπέκοψαν, ἁλουργίδας ἀμπεχόμενοι, καθάπερ οἱ μεγάλων ἀγαθῶν αἴτιοι ταῖς πατρίσι, προέρχονται δορυφορούμενοι, τοὺς ὑπαντῶντας ἐπιστρέφοντες. Εἰ δὲ ἦν ἀγανάκτησις, οἵα παρὰ τῷ ἡμετέρῳ νομοθέτῃ, κατὰ τῶν τὰ τοιαῦτα τολμώντων, καὶ ὡς κοινὰ τῶν πατρίδων ἄγη καὶ μιάσματα δίχα συγγνώμης ἀνηροῦντο, πολλοὺς ἂν ἑτέρους νουθετεῖσθαι συνέβαινεν· αἱ γὰρ τῶν προκαταγνωσθέντων τιμωρίαι ἀπαραίτητοι ἀνακοπὴν οὐ βραχεῖαν ἐργάζονται τοῖς ζηλωταῖς τῶν ὁμοίων ἐπιτηδευμάτων.

Contra coitum cum animalibus.

8. [*] Ἀλλὰ γὰρ ἔνιοι τὰς Συβαριτῶν καὶ τὰς τῶν ἔτι λαγνιστέρων ἐπιθυμίας ζηλώσαντες τὸ μὲν πρῶτον ὀψοφαγίαις καὶ οἰνοφλυγίαις καὶ ταῖς ἄλλαις ταῖς γαστρὸς καὶ μετὰ γαστέρα ἡδοναῖς ἐνησκήθησαν, εἶτα κορεσθέντες ἐξύβρισαν — ὕβριν δὲ κόρος γεννᾶν πέφυκεν —, ὡς ὑπὸ φρενοβλαβείας λυττᾶν καὶ ἐπιμεμηνέναι μηκέτι

ἀνθρώποις, εἴτ᾽ ἄῤῥεσιν εἴτε θηλείαις, ἀλλὰ καὶ ἀλόγοις ζώοις. Ὥςπερ ἐν Κρήτῃ φασὶ τὸ παλαιὸν τὴν γυναῖκα Μίνω τοῦ βασιλέως, ὄνομα Πασιφάην, ταύρου ἐρασθεῖσαν, καὶ τῷ πάθει σφαδάζουσαν ἕνεκα τῆς περὶ τὴν ὁμιλίαν ἀπογνώσεως — ἀποτυγχανόμενος γὰρ ἔρως οὐ μετρίως ἐπιτείνεται — Δαιδάλῳ τὴν κατέχουσαν συμφορὰν ἀνενεγκεῖν, ὃς ἦν τῶν καθ᾽ αὐτὸν ἄριστος δημιουργός· τὸν δὲ πάνυ δεινὸν οἷον ταῖς ἐπινοίαις ὄντα τὰ ἀθήρατα θηρᾶν, δούριον κατασκευάσαι βοῦν, καὶ διὰ τῆς ἑτέρας πλευρᾶς ἐνθεῖναι τὴν Πασιφάην· τὸν δὲ ταῦρον ὁρμήσαντα ὡς ἐπὶ ζῶον συγγενὲς ἐπιβαίνειν· ἐγκύμονα δὲ γενομένην χρόνοις ὕστερον ἀποτεκεῖν μιξόθηρα τὸν καλούμενον Μινώταυρον. Εἰκὸς δὲ καὶ ἄλλας ἔσεσθαι Πασιφάας, ἀχαλινώτων ἐωμένων τῶν παθῶν, καὶ οὐ γυναῖκας μόνον, ἀλλὰ καὶ ἄνδρας ἐπιμανήσεσθαι θηρίοις, ἐξ ὧν γενήσεσθαι τέρατα παλίμφημα, μηνύματα τῆς ἀνθρώπων ὑπερβαλλούσης βδελυρίας· δι᾽ ἣν ἴσως καὶ αἱ τῶν ἀνυπάρκτων καὶ μεμυθευμένων ἀγέννητοι φύσεις Ἱπποκενταύρων καὶ Χιμαιρῶν καὶ τῶν ὁμοιοτρόπων ἔσονται. Τοσοῦτον δὲ ἄρα τὸ προμηθὲς ἐν τοῖς ἱεροῖς νόμοις ἐστίν, ὥςθ᾽, ὑπὲρ τοῦ μηδεμίαν ἔκθεσμον ὁμιλίαν ἀνθρώπους προςίεσθαι, διείρηται μηδὲν ἐᾶν ὑπό τινος ἑτερογενοῦς ὀχεύεσθαι. Τράγον οὐδεὶς ἐάσει ποιμὴν Ἰουδαῖος ἐπιβαίνειν ἀμνάδι, οὐδὲ κριὸν χιμαίρᾳ, οὐδὲ βοῦν ἵππῳ. Εἰ δὲ μή, τίσει δίκας, ὡς φύσεως δόγμα λύων, ἣ τὰ ἀνωτάτω γένη διατηρεῖν ἐπιμελὲς οὐ νενοθευμένα. Τοὺς ὀρεῖς ἔνιοι τῶν ὑποζυγίων ἁπάντων προτιμῶσιν, ἐπειδὴ τὰ σώματα αὐτοῖς πέπηγε καὶ σφόδρα νενεύρωται, καὶ ἐν τοῖς ἱπποφορβίοις καὶ ταῖς ἱπποστάσεσιν ὄνους ὑπερμεγέθεις, οὓς προςαγορεύουσι κήλω-

νας, ἀνατρέφουσιν, ἵνα ταῖς θηλείαις ἀναβαίνωσι πώλοις. Αἱ δὲ μικτὸν ζῶον ἀποτίκτουσιν ἡμίονον, ἧς παρὰ φύσιν τὴν γένεσιν εἰδὼς ἀνὰ κράτος ἀπεῖπε Μωσῆς καθολικωτέρᾳ προστάξει, τοῖς ἀνομοίοις γένεσι μὴ ἐφεὶς ὀχεύειν ἢ ὀχεύεσθαι. Προενόησε μὲν οὖν ἀναλόγως τοῦ πρέποντος καὶ ἀκολούθου τῇ φύσει, μακρόθεν δὲ ὡς ἀπὸ σκοπιῆς ἐσωφρόνισεν ἀνθρώπους, ἵνα ἐκ τῶνδε προμαθόντες ἄνδρες ὁμοῦ καὶ γυναῖκες ἀνέχωσιν ὁμιλιῶν ἐκνόμων. Ἐάν τε οὖν ἀνὴρ ὀχεύῃ τετράπουν, ἐάν τε γυνὴ ὑπὸ τετραπόδων ὀχεύηται, θνησκέτωσαν καὶ οἱ ἄνθρωποι καὶ τὰ τετράποδα· οἱ μέν, ὅτι ὑπὲρ τοὺς [*] ὅρους ἀκρασίας αὐτῆς ἤλασαν, εὑρεταὶ γενόμενοι παρηλλαγμένων ἐπιθυμιῶν, καὶ ὅτι ἡδονὰς *ἀηθεστάτας* ἐκαινούργησαν, ὧν καὶ ἡ διήγησις αἰσχίστη· τὰ δέ, ὅτι τοιούτοις ὀνείδεσιν ὑπηρέτησε, καὶ ἵνα μηδὲν ἢ τέκῃ ἢ γεννήσῃ δύςφημον, οἷα εἰκὸς ἐκ τοιούτων μιασμάτων· — ἄλλως τε, οἷς καὶ ἂν βραχὺ μέλει τοῦ πρέποντος, οὐκέτι ἂν χρήσαιντο τοῖς τοιούτοις θρέμμασιν εἰς οὐδεμίαν τῶν περὶ βίον ὑπηρεσίαν, μυσαττόμενοι καὶ ἀποστρεφόμενοι καὶ τὴν ὄψιν αὐτὴν δυςχεραίνοντες, καὶ νομίζοντες ὧν ἂν προςάψαιντο καὶ ἐκεῖνα εὐθὺς ἀκάθαρτα εἶναι· τὰ δὲ μηδαμῇ χρήσιμα τῷ βίῳ οὐ ζῆν εἶναι λυσιτελές, περιττὸν ἄχθος ὄντα γῆς, ὡς εἶπέ τις.

Contra scortum.

9. Πάλιν πόρνην κατὰ τὸν ἱερὸν λόγον οὐ παραδέχεται ἡ πολιτεία, κοσμιότητος καὶ αἰδοῦς καὶ σωφροσύνης καὶ τῶν ἄλλων ἀρετῶν ἀλλοτρίαν, ἣ ἀναπίμπλασα τὰς ψυχὰς ἀνδρῶν ὁμοῦ καὶ γυναικῶν ἀκολασίας· τὸ μὲν τῆς διανοίας ἀθάνατον κάλλος αἰσχύνει, τὴν δὲ τοῦ σώ-

ματος ὀλιγοχρόνιον εὐμορφίαν προτιμᾷ· παραῤῥιπτοῦσα μὲν αὐτὴν τοῖς ἐπιτυχοῦσι, τὴν δὲ ὥραν ὥςπερ τι ὤνιον ἐπ᾽ ἀγορᾶς πιπράσκουσα· ἐπὶ μὲν θήρᾳ τῶν νέων ἕκαστα καὶ λέγει καὶ πράττει, τοὺς δὲ ἐραστὰς ἀλείφει κατ᾽ ἀλλήλων, αἴσχιστον ἆθλον αὐτὴν προτιθεῖσα τοῖς τὸ πλέον εἰςενεγκοῦσιν. Ὡς λύμη οὖν καὶ ζημία καὶ κοινὸν μίασμα καταλευέσθω, τὰς τῆς φύσεως διαφθείρασα χάριτας, ἃς ἥρμοττε καλοκἀγαθίᾳ προςεπικοσμῆσαι.

Περὶ μοιχαλίδος.

10. **Μοιχείας** δὲ τὰς μὲν αὐτοφώρους ἢ ἐναργέσιν ἐλέγχοις πιστουμένας ἐνθένδε ὑπαιτίους ἀπέφηνεν ὁ νόμος. Τὰς δὲ καθ᾽ ὑπόνοιαν οὐκ ἐδικαίωσεν ἐξετάζεσθαι πρὸς ἀνθρώπων, ἀλλὰ εἰς τὸ τῆς φύσεως ἤγαγε δικαστήριον, ἐπειδήπερ ἄνθρωποι μὲν τῶν ἐμφανῶν ἐπιγνώμονες, θεὸς δὲ καὶ τῶν ἀδήλων, ᾧ μόνῳ δυνατὸν ψυχὴν ἐναργῶς θεάσασθαι. Φησὶν οὖν τῷ ὑπονοήσαντι ἀνδρί (Num. 5, 14 ss.)· Γραψάμενος πρόκλησιν εἰς τὴν ἱερόπολιν ἴθι σὺν τῇ γυναικί, καὶ καταστὰς ἐπὶ τῶν δικαστῶν ἀπογύμνωσον τὸ παραστάν σοι τῆς ὑπονοίας πάθος, μὴ ὡς ἂν τις συκοφάντης ἢ κακοτεχνῶν ὑπὲρ τοῦ πάντως περιγενέσθαι, ἀλλ᾽ ὡς ἂν τις τῆς ἀληθείας ἀκριβὴς ἐξεταστὴς ἄνευ σοφιστείας. Ἡ δὲ γυνὴ δύο κινδύνους ὑπομείνασα, τὸν μὲν ὑπὲρ ψυχῆς, τὸν δὲ [*] αἰσχύνης, τοῦ παντὸς ἀργαλεώτερον θανάτου, κρινάτω παρ᾽ αὐτῇ τὸ πρᾶγμα· καὶ ἂν μὲν καθαρεύῃ, θαῤῥοῦσα ἀπολογείσθω· εἰ δὲ ὑπὸ τοῦ συνειδότος ἐλέγχοιτο, καταδυέσθω, προκάλυμμα τῶν ἁμαρτημάτων αἰδῶ

ποιησαμένη, τὸ γὰρ μέχρι τέλους ἀναισχυντεῖν ὑπερβολὴ κακίας. Ἐὰν δὲ ἀμφήριστα ᾖ τὰ λεχθέντα καὶ μηδέτερον καθέλκῃ μέρος, ἴτωσαν εἰς τὸ ἱερόν, καὶ ὁ μὲν ἀνὴρ στὰς ἀντικρὺ τοῦ βωμοῦ, παρόντος τοῦ κατ᾽ ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἱερωμένου, δηλούτω τὴν ὑπόνοιαν, ἅμα καὶ κομίζων ἄλευρον κρίθινον, εἶδός τι θυσίας ὑπὲρ τῆς γυναικός, εἰς ἔνδειξιν τοῦ μὴ κατ᾽ ἐπήρειαν, ἀλλ᾽ ἀπὸ γνώμης ὑγιοῦς κατ᾽ ἐνδοιασμὸν εὔλογον αἰτιᾶσθαι. Ὅ τε ἱερεὺς λαβὼν προτεινέτω τῇ γυναικί, καὶ τὸ ἐπίκρανον ἀφελών, ἵνα ἐπικρίνηται γεγυμνωμένη τῇ κεφαλῇ, τὸ τῆς αἰδοῦς περιῃρημένη σύμβολον, ᾧ ταῖς εἰς ἅπαν ἀναιτίαις ἔθος χρῆσθαι. Μήτε δὲ ἔλαιον, μήτε λιβανωτός, ὡς ἐπὶ τῶν ἄλλων θυσιῶν, παρέστω, διὰ τὸ μὴ ἐπὶ χαρτοῖς, ἀλλ᾽ ἄγαν ὀδυνηροῖς μέλλειν τὴν θυσίαν ἐπιτελεῖσθαι. Κρίθινον δέ ἐστι τὸ ἄλευρον, ἴσως ἐπειδὴ ὑπαμφίβολός ἐστιν ἡ ἀπὸ κριθῆς τροφή, καὶ ἀλόγοις ζώοις καὶ ἀτυχέσιν ἀνθρώποις *ἐφαρμόζεται*, σύμβολον τοῦ τὴν μεμοιχευμένην οὐδὲν θηρίων διαφέρειν, ὧν ἀδιακρίτους εἶναι καὶ ἀνεπιστάτους τὰς ὀχείας συμβέβηκε, τὴν δὲ καθαρεύουσαν τῶν ἐγκλημάτων οἰκεῖον ἀνθρώπων βίον ἐζηλωκέναι. Λαβὼν δέ, φησίν, ὁ ἱερεὺς κεραμεοῦν ἀγγεῖον ἐγχείτω καθαρὸν ὕδωρ, ἐκ πηγῆς ἀρυσάμενος, καὶ φερέτω βῶλον γῆς ἐκ τοῦ κατὰ τὸ ἱερὸν ἐδάφους, ἅπερ οἶμαι καὶ αὐτὰ συντείνειν πρὸς τὴν ἔρευναν τῆς ἀληθείας διὰ συμβόλων· τὸ γὰρ κεραμεοῦν ἀγγεῖον πρὸς τὸ μοιχεύεσθαι διὰ τὸ εὐκάτακτον, θάνατος γὰρ ἡ κατὰ μοιχῶν δίκη· ἡ δὲ γῆ καὶ τὸ ὕδωρ πρὸς τὸ καθαρεύειν τῆς αἰτίας, ἐπειδὴ δι᾽ ἀμφοτέρων αἱ γενέσεις καὶ αὐξήσεις καὶ τελειώσεις ἁπάντων. Ὅθεν ἑκάτερον οὐκ ἄπο σκοποῦ καὶ τοῖς ὀνόμασιν ἐπεκόσμησε, τὸ μὲν ὕδωρ

εἰπὼν δεῖν καθαρόν τι λαμβάνειν καὶ ζῶν, ἐπεὶ ἡ ἀνυπαίτιος γυνὴ καθαρεύει τὸν βίον καὶ ζῆν ὀφείλει· τὴν δὲ γῆν οὐκ ἀπὸ τοῦ τυχόντος, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ ἐδάφους, ὅπερ ἀναγκαῖον *ἀρετῶσαι*, ὡς καὶ γυναῖκα τὴν σώφρονα. Τούτων δὲ προευτρεπισθέντων ἡ μὲν ἀκατακαλύπτῳ τῇ κεφαλῇ τὸ κρίθινον ἄλευρον κομίζουσα, καθάπερ ἐλέχθη, παρίτω, ὁ δὲ ἱερεὺς ἀντικρὺ τὸ κεραμεοῦν ἀγγεῖον, ἐν ᾧ ὕδωρ ἐστὶ καὶ γῆ, στὰς ἐπιλεγέτω τάδε· „Εἰ μὲν τοὺς ἐπὶ γάμοις θεσμοὺς οὐ παραβέβηκας, οὐδ' ἀνὴρ ἕτερος ὡμίλησέ σοι, καθυφιεμένη τὰ πρὸς τὸν [*] νόμον συνεληλυθότα δίκαια, ἀνυπαίτιος καὶ ἀθῶα ἴσθι. Εἰ δὲ ὠλιγώρηκας μὲν ἀνδρός, κενὰς ζηλώσασα ἐπιθυμίας, ἢ ἐρασθεῖσα ἢ ἐρασθέντι ἐνδοῦσα, τὰ ἀναγκαιότατα καὶ φίλτατα προδοῦσα καὶ νοθεύσασα, μὴ ἀγνόει πάσαις ἀραῖς ἔνοχος γεγενημένη, ὧν τὰ δείγματα ἀναφανεῖς ἐπὶ τοῦ σώματος. Ἴθι δὴ καὶ ἔκπινε ποτὸν ἐλέγχου, ὃ τὰ κεκρυμμένα σοῦ καὶ τὰ ἀδηλούμενά σοι ἀπαμφιέσει καὶ ἀπογυμνώσει.“ Ταῦτα γράψας ἐν χαρτιδίῳ καὶ ἀπαλείψας τῷ κατὰ τὸ ἀγγεῖον ὕδατι, προτεινέτω τῇ γυναικί. Ἡ δὲ πιοῦσα ἀπαλλαττέσθω, προσδοκῶσα σωφροσύνης ἆθλον ἢ ἀκολασίας τὴν ἀνωτάτω τιμὴν ἢ τιμωρίαν. Εἰ μὲν γὰρ σεσυκοφάντηται, σπορὰν καὶ γέννησιν ἐλπιζέτω, τῶν ἐπὶ στειρώσει καὶ ἀγονίᾳ φόβων καὶ φροντίδων ἀλογοῦσα. Εἰ δέ ἐστιν ἔνοχος, ἐφεδρεύσονται εἰς αὐτὴν γαστρὸς ὄγκος οἰδούσης καὶ πιμπλαμένης, καὶ τῶν περὶ μήτραν δεινὴ κάκωσις, ἣν καθαρὰν οὐκ ἠξίωσεν ἀνδρὶ διατηρεῖν, τῷ κατὰ πάτρια γήμαντι. Τοσαύτην δὲ ἔχει πρόνοιαν ὁ νόμος τοῦ μηδ' ἐπὶ γάμοις νεωτερίζεσθαι, ὥστε καὶ τοὺς συνιόντας εἰς ὁμιλίαν ἄνδρας καὶ γυναῖκας κατὰ τοὺς ἐπὶ γάμοις θεσμούς, ὅταν εὐνῆς

ἀπαλλάττωνται, οὐ πρότερον ἐᾷ τινος ψαύειν, ἢ λουτροῖς καὶ περιῤῥαντηρίοις χρῆσθαι, πόῤῥωθεν μοιχείας ἀνείργων καὶ τῶν ἐπὶ μοιχείᾳ ἐγκλημάτων. Ἐὰν δέ τις χήραν ἀποθανόντος ἀνδρὸς ἢ καὶ διαζευχθεῖσαν ἄλλως βιασάμενος αἰσχύνῃ, κουφότερον ἢ κατὰ μοιχείαν ἁμάρτημα δρῶν, ἥμισυ σχεδὸν ἐκείνου, τῆς μὲν τοῦ θανάτου τιμωρίας ἀφιέσθω, βίαν δὲ καὶ ὕβριν καὶ ἀκολασίαν καὶ θράσος, τὰ αἴσχιστα ὡς κάλλιστα ἀποδεξάμενος κατηγορείσθω, καὶ ὅ τι χρὴ παθεῖν ἢ ἀποτίσαι τιμάσθω τὸ δικαστήριον ἐπ' αὐτῷ.

Περὶ φθορᾶς.

11. Ἀδελφὸν μὲν καὶ συγγενὲς ἀδίκημα μοιχείας φθορά, καθάπερ ἐκ μητρὸς μιᾶς, ἀκολασίας, φύντα. Ἔνιοι δὲ τῶν εἰωθότων εὐπρεπέσιν ὀνόμασι τὰ αἰσχρὰ ἐπικοσμεῖν, ἔρωτα ὀνομάζουσι, τὸ ἀληθὲς ὁμολογεῖν ἐρυθριῶντες. Ἀλλ' ὅμως, εἰ καὶ συγγενές, οὐ παντάπασιν ὅμοιον, τῷ τὸ ἀδίκημα οὐκ εἰς πλείους χωρεῖν οἰκίας, ὡς ἐπὶ τῆς μοιχείας συμβέβηκεν, ἀλλ' εἰς μίαν συνῆχθαι, τὴν τῆς παρθένου. Λεκτέον οὖν τῷ κόρης ἀστῆς ἐπιθυμοῦντι· „Προπέτειαν καὶ θράσος ἀναίσχυντον, ἢ τὰς ἐπ' ἐνέδρᾳ *πάγας* ἢ τι τῶν ὁμοιοτρόπων, ὦ [*] οὗτος, ἀποστραφεὶς μήτ' ἀνάφανδον μήτε λάθρα πόνηρος ἐξετασθῇς. Ἀλλ' εἴπερ ἄρα τι τῇ ψυχῇ πέπονθας πρὸς τὴν παῖδα οἰκεῖον, ἴθι πρὸς τοὺς γονεῖς αὐτῆς, ἐὰν ζῶντες τύχωσιν· εἰ δὲ μή, πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς ἢ ἐπιτρόπους ἢ ἄλλους κυρίους, καὶ ἀπογυμνώσας τὸ σαυτοῦ πάθος, ὡς χρὴ τὸν ἐλεύθερον, αἴτει πρὸς γάμον, καὶ παρακάλει μὴ ἀνάξιος λογισθῆναι. Σκαιὸς γὰρ οὐδεὶς οὕτως ἂν γένοιτο τῶν ἐπιμελουμένων τῆς παιδός, ὡς

ἐναντιωθῆναι πρὸς λιπαρεστέρας δεήσεις, καὶ μάλιστά σε, ἐπειδὰν ἐξετάσας ἀνευρίσκῃ μὴ κατεψευσμένον ἢ ἐπιπόλαιον ἄλλως τὸ πάθος, ἀλλ' ἐπαληθεῦον καὶ παντελῶς ἐνιδρυμένον.“ Ἐὰν δέ τις (Ex. 22, 15 s.) λυττῶν καὶ μεμηνώς, ἅπασι τοῖς ἐκ λογισμοῦ πολλὰ χαίρειν φράσας, δυναστείᾳ τὸν οἶστρον καὶ τὴν ἐπιθυμίαν ὑποβαλών*), νόμου βίαν, ὥς φασί τινες, προτιμοτέραν θέμενος, ἁρπάζῃ καὶ φθείρῃ, ταῖς ἐλευθέραις ὡς θεραπαίναις χρώμενος, καὶ τὰ πολέμου δρῶν ἐν εἰρήνῃ, πρὸς τοὺς δικαστὰς ἀγέσθω· καὶ ἂν μὲν ἢ πατὴρ τῇ βιασθείσῃ, βουλευέσθω περὶ ἐγγύης τῆς περὶ τὸν ἐφθαρκότα. Εἶτα ἐὰν μὲν ἀνανεύῃ, προικιζέτω τὴν παῖδα ὁ φθορεὺς ἄλλῳ, ζημιούμενος χρήμασιν. Ἐὰν δὲ συναινῇ καὶ συνεπιγράφηται, μηδὲν ὑπερτιθέμενος ἀγέσθω, προῖκα πάλιν τὴν ἴσην ὁμολογῶν, καὶ μήτ' ἀναδύεσθαι τὴν ἐξουσίαν ἐχέτω μήτε παραιτεῖσθαι· καὶ δι' αὐτόν, ἵνα μὴ λαγνείας ἕνεκα δοκῇ μᾶλλον ἢ ἱμέρῳ τὰ νόμιμα ἐφθαρκέναι· καὶ διὰ τὴν κόρην, ἵνα αὐτῆς τὸ περὶ τὴν πρώτην σύνοδον ἀτύχημα παρηγορηθῇ βεβαιοτάτῳ γάμῳ, ὃν οὐδὲν ἄλλο τι ἢ θάνατος διαζεύξει. Ἐὰν δὲ πατρὸς ὀρφανὴ τυγχάνῃ, πρὸς τῶν δικαστῶν ἐρωτάσθω, εἴτε βούλεται συνοικεῖν, εἴτε μή· ἐάν τε δὲ συναινῇ, ἐάν τε ἀρνῆται, τὰ αὐτὰ γινέσθω ἃ καὶ ἐπὶ ζῶντι διωμολογήσατο τῷ πατρί.

Περὶ ὑπογαμίου. (12-14.)

12. Μεθόριον ὑπολαμβάνουσί τινες ἀδίκημα εἶναι φθορᾶς καὶ μοιχείας ὑπογάμιον (Deut. 22, 23 ss.), ὅταν ὁμολογίᾳ μὲν ὑπερεγγυήσωσι, μήπω δὲ τῶν γάμων ἐπι-

*) Mang. legi vult: δυναστείαν ... ὑπολαβών.

τελεσθέντων ἕτερος ἀπαντήσας ἢ καὶ βιασάμενος εἰς ὁμιλίαν ἔλθῃ. Παρ᾽ ἐμοὶ δὲ κριτῇ μοιχείας καὶ τοῦτ᾽ ἐστὶν εἶδος· αἱ γὰρ ὁμολογίαι γάμοις ἰσοδυναμοῦσαι, εἰς ἀνδρὸς ὄνομα καὶ γυναικὸς καὶ τὰ ἄλλα τὰ ἐπὶ συνόδοις ἐγγράφεται. Ὧν χάριν καταλεύειν ὁ νόμος ἀμφοτέρους προςέταξεν, ἐὰν ἀπὸ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς γνώμης ἐπιθῶνται τοῖς ἀδικήμασι συμφρονήσαντες· οὐχ οἷόν τε γὰρ ἀπὸ μὴ τῶν αὐτῶν ὁρμηθέντας βουλευμάτων νομίζεσθαι συναδικεῖν, οὐ συναδικοῦντας. Παρὰ γοῦν τὰς τῶν τόπων διαφορὰς [*] αὔξεσθαι συμβέβηκε καὶ μειοῦσθαι τὸ ἀδίκημα. Μεῖζον μὲν γάρ, ὡς εἰκός, ἐστίν, εἰ πραχθείη κατὰ πόλιν· ἔλαττον δὲ τειχέων ἔξω κατ᾽ ἐρημίαν. Ἐνταῦθα μὲν γὰρ βοηθὸς οὐδείς ἐστι τῇ παιδί, πάνθ᾽ ὅσα περὶ τοῦ διατηρῆσαι τὴν παρθενίαν ἄψαυστον καὶ ἀνεπιβούλευτον λεγούσῃ τε καὶ δρώσῃ· ἐν ἄστει δὲ βουλευτήρια καὶ δικαστήρια, στρατηγῶν, ἀγορανόμων, ἀστυνόμων, ἄλλων ἀρχόντων ὅμιλοι μεγάλοι, καὶ σὺν τούτοις ὁ δῆμος. Ἔστι γὰρ ἐν ἑκάστου τῇ ψυχῇ, καὶ ἂν ἰδιώτης τυγχάνῃ, μισοπόνηρον πάθος, ὃ διακινηθὲν ἀποδείκνυσι τὸν ἔχοντα κατ᾽ ἐκεῖνον τὸν χρόνον ὑπέρμαχον καὶ προαγωνιστὴν αὐτοκέλευστον τοῦ δόξαντος ἠδικῆσθαι.

13. Τῷ μὲν οὖν διαπραξαμένῳ τὴν βίαν ἕπεται δίκη πανταχοῦ, μηδὲν ἐκ τῆς τῶν χωρίων διαφορᾶς εὑρισκομένῳ πρὸς ἐπανόρθωσιν ὧν ὕβρισε καὶ παρηνόμησε· τῇ δὲ παιδί, καθάπερ ἔφην, τοτὲ μὲν ἔλεος καὶ συγγνώμη, τοτὲ δὲ ἀπαραίτητος τιμωρία παρακολουθήσει. Καὶ περὶ ταύτης μέντοι πολυπραγμονητέον τῷ δικαστῇ, μὴ πάντα ἐπὶ τοὺς τόπους ἀναφέροντι· δύναται γὰρ κατὰ μέσην τὴν πόλιν ἄκουσα βεβιάσθαι, καὶ ἔξω πόλεως

ἑκοῦσα πρὸς ὁμιλίαν ἔκθεσμον ἐνδοῦναι. Διὸ παρατετηρημένως καὶ σφόδρα καλῶς ἀπολογούμενος ὑπὲρ τῆς ἐν ἐρημίᾳ φθειρομένης φησὶν ὁ νόμος· „Ἐβόησεν ἡ νεᾶνις, καὶ βοηθὸς οὐκ ἦν αὐτῇ“ (Deut. 22, 27), ὥστε, εἰ μήτ' ἐβόησε μήτ' ἠναντιώθη, βουλομένη δὲ συναπῆρε, γένοιτο ἂν ἔνοχος, σόφισμα τοῦ βεβιάσθαι δοκεῖν προστησαμένη τὸν τόπον. Καὶ μὴν ἐν πόλει τί γένοιτο ἂν ὄφελος τῇ πάντα ἐθελούσῃ ποιεῖν ὑπὲρ τῆς ἰδίας ἐπιτιμίας, ἀδυνατούσῃ δὲ ἕνεκα τῆς περὶ τὸν ὑβριστὴν ἰσχύος; τί γάρ, εἰ μετὰ τῶν κάλων ἀποδήσειεν ἢ τὸ στόμα ἀποφράξειεν ὡς μηδὲ φωνὴν ῥῆξαι δύνασθαι, γένοιτο ἂν ὄφελος ἐκ τῶν συνοικούντων; Τρόπον γάρ τινα ἥδε, καίπερ ἐν πόλει διατρίβουσα, κατ' ἐρημίαν ἐστὶν ἅτε βοηθῶν ἔρημος· *ἡ* δέ, καὶ ἂν μηδεὶς παρατυγχάνῃ, τῷ δὲ ἑκοῦσα συναπᾶραι λέγοιτο ἂν οὐδὲν διαφέρειν τῆς ἐν ἄστει.

14. Εἰσὶ δέ τινες περὶ τὰς ὁμιλίας ἀψίκοροι, γυναικομανεῖς ἐν τῷ αὐτῷ καὶ μισογύναιοι, συγκλύδων καὶ μιγάδων ἠθῶν ἀνάπλεοι, οἳ ταῖς πρώταις εὐθὺς ὁρμαῖς ἐνδιδόντες ὁποῖαίπερ ἂν οὖσαι τυγχάνωσιν, ἅς, ἡνιοχεῖν δέον, ἀχαλινώτους ἐῶσιν, ἀπερισκέπτως καὶ ἀπροοράτως σώμασιν ὁμοῦ καὶ πράγμασιν ἐπεμπίπτοντες τυφλῶν τρόπον, ἅτε ῥύμῃ καὶ φορᾷ βιαίῳ συνωθοῦντες καὶ ἀνατρέποντες, οὐκ ἐλάττω ὧν διατιθέασι πάσχουσι. Περὶ ὧν τάδε νομοθετεῖται (Deut. 22, 13 ss.). Κόρας οἱ ἠγόμενοι νόμῳ, καὶ γάμους θύσαντες καὶ ἑστιαθέντες, μηδὲν οἰκεῖον ἐπὶ ταῖς γαμεταῖς πάθος σώζοντες, ἀλλ' ὑβρίσαντες [*] καὶ ὡς ἑταίραις ταῖς ἀσταῖς προσενεχθέντες, ἐὰν διάζευξιν τεχνάζωσι, μηδεμίαν ἀπαλλαγῆς πρόφασιν ἀνευρίσκοντες, εἶτα ἐπὶ τὸ συκοφαντεῖν τραπόμενοι σπάνει τῶν φανερῶν ἐγκλημάτων πρὸς τὰ ἀφανῆ τρέπωσι

τὰς αἰτίας καὶ παρελθόντες κατηγορῶσιν, ὅτι ὡς παρθένοις δόξαντες συνεληλυθέναι γυναῖκας ἐν ταῖς πρώταις ὁμιλίαις ἐφώρασαν· ἀθροιζέσθω μὲν ἡ γερουσία πᾶσα πρὸς τὴν κρίσιν, παρίτωσαν δὲ οἱ τῶν κατηγορουμένων γονεῖς, ἀπολογησόμενοι περὶ κοινοῦ κινδύνου. Κίνδυνος γὰρ οὐ ταῖς θυγατράσι μόνον περὶ τῆς τῶν σωμάτων ἁγνείας ἐστίν, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐπιμεληταῖς· οὐ μόνον ὅτι εἰς τὸν ἀναγκαιότατον τῆς ἀκμῆς καιρὸν οὐ παρεφύλαξαν, ἀλλ᾽ ὅτι τὰς παρθένους τὰς ὑφ᾽ ἑτέρων ἐφθαρμένας ἐνεγγύησαν, ἀπατῶντες καὶ φενακίζοντες τοὺς λαμβάνοντας. Εἶτα ἐὰν περιγένωνται τοῖς δικαίοις, τιμάτωσαν οἱ δικασταὶ κατὰ τῶν τὰς ψευδεῖς αἰτίας πλασσομένων χρημάτων ζημίας καὶ τὰς διὰ πληγῶν εἰς τὰ σώματα ὕβρεις, καί, τὸ πάντων ἐκείνοις ἀηδέστατον, τὴν τῶν γάμων βεβαίωσιν, ἐὰν ὑπομένωσιν αἱ γυναῖκες αὐτοῖς ἔτι συνοικεῖν. Ταῖς μὲν γὰρ ἐφίησιν ὁ νόμος θελούσαις καὶ μένειν καὶ ἀπαλλάττεσθαι, τοὺς δὲ οὐδετέρου κυρίους ἀπέφηνεν, ἀνθ᾽ ὧν ἐσυκοφάντησαν.

Περὶ ἀνδροφόνων. (15-25.)

Homicida sacrilegus asylique iure privatus. (15. 16.)

15. Ὄνομα μὲν ἀνδροφονία κατὰ τοῦ κτείναντος ἄνθρωπον ἐπιφημίζεται, τὸ δὲ ἀληθὲς ἔργον ἐστὶν ἱεροσυλία καὶ ἱεροσυλιῶν ἡ μεγίστη, διότι τῶν ἐν κόσμῳ κτημάτων καὶ κειμηλίων οὐδὲν οὔτε ἱεροπρεπέστερον οὔτε θεοειδέστερόν ἐστιν ἀνθρώπου, παγκάλης εἰκόνος πάγκαλον ἐκμαγεῖον, ἀρχετύπου λογικῆς ἰδέας παραδείγματι τυπωθέν. Τὸν οὖν ἀνδροφόνον εὐθὺς ἀσεβῆ καὶ ἀνοσιουργὸν ὑποληπτέον, ἀνοσιουργημάτων καὶ ἀσεβημάτων τὸ μέγιστον δρῶντα, ὃν ἀμείλικτα ἐργασάμενον ἀναιρε-

τέον, ἐπειδὴ μυρίων θανάτων ἐπάξιος ὢν ἕνα ὑπομένει, διὰ τὸ τῆς τιμωρίας ἀθάνατον εἰς πλῆθος μὴ πεφυκυίας συναύξεσθαι. Χαλεπὸν δὲ οὐδέν, εἰ τὰ αὐτὰ οἷς διέθηκε πείσεται. Καίτοι πῶς ἐστὶ ταὐτόν, εἰ καὶ χρόνοις καὶ πράξει καὶ βουλεύμασι καὶ προσώποις διαλλάττον εἴη; Οὐχὶ τὸ χειρῶν ἄρχειν ἀδίκων ἐστὶ πρότερον, τὸ δὲ ἀμύνασθαι ὕστερον; καὶ ἀνδροφονία μὲν παρανομώτατον, ἡ δὲ κατ' ἀνδροφόνων κόλασις νομιμώτατον; καὶ ὁ μὲν κτείνας ἐκπεπλήρωκε τὴν ἐπιθυμίαν ὃν προῃρεῖτο ἀνελών, ὁ δὲ πεπονθὼς ἅτε γεγονὼς ἐκποδὼν οὐδ' ἀντιδιαθεῖναι οὔτ' ἀντεφησθῆναι δυνατός ἐστι; καὶ ὁ μὲν ἐπιβουλεύειν αὐτοχειρίᾳ [*] πέφυκε δι' αὑτοῦ, τῷ δὲ ἀτελὴς ἐπέξοδος, εἰ μὴ συγγενεῖς καὶ φίλοι προαγωνίσαιντο λαβόντες τοῦ πάθους οἶκτον; Ἐάν τις ἐπανατείνηται ξίφος ὥστ' ἀποκτεῖναι, καὶ ἂν μὴ ἀνέλῃ, ἔνοχος ἔσται, προαιρέσει γεγονὼς ἀνδροφόνος, εἰ καὶ μὴ τὸ τέλος τῇ γνώμῃ συνέδραμε. Τὰ δὲ αὐτὰ πασχέτω, καὶ ἂν σὺν τέχνῃ τις ἐξ ἐνέδρας, οὐ θαῤῥῶν ἄντικρυς ἐπιχειρεῖν, βουλεύηται καὶ μηχανᾶται δολερῶς τὸν φόνον· ἐναγὴς γὰρ καὶ οὗτος, εἰ καὶ μήπω ταῖς χερσίν, ἀλλά τοι τῇ ψυχῇ καθέστηκεν. Ὥςπερ γάρ, οἶμαι, πολεμίους οὐ μόνον τοὺς ἤδη ναυμαχοῦντας ἢ πεζομαχοῦντας νομιστέον, ἀλλὰ καὶ τοὺς εἰς ἑκάτερον παρεσκευασμένους καὶ τὰς ἑλεπόλεις ἐφιστάντας τοῖς λιμέσι καὶ τείχεσι, καὶ ἂν μὴ συμπλέκωνται, κρίνομεν· οὕτω καὶ ἀνδροφόνους χρὴ νομίζειν οὐ τοὺς κτείνοντας αὐτὸ μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς πάντα δρῶντας εἰς τὸ ἀνελεῖν, ἢ φανερῶς ἢ λάθρα, καὶ ἂν μὴ τὸ ἀδίκημα ὦσιν εἰργασμένοι. Ἐὰν δὲ καὶ ὑπὸ δειλίας ἢ θράσους, μαχομένων καὶ ἐπιλήπτων παθῶν, καταφεύγειν τολμῶσιν εἰς τὸ ἱερὸν ὡς ἀσυλίαν

εὑρησόμενοι, κωλυτέον. Καὶ ἐὰν φθάνωσι παρεισδύντες, ἐκδοτέον ἐπ᾽ ἀναιρέσει, ταῦτα ἐπιλέγοντας, ἀσυλίαν ἀνιέροις τὸ ἱερὸν μὴ παρέχεσθαι. Πᾶς γὰρ ὁ ἀνίατα δρῶν ἐχθρὸς θεῷ. Ἀνδροφόνοι δὲ ἀνίατα δρῶσιν, ἐπεὶ καὶ οἱ ἀνδροφονηθέντες ἀνίατα πεπόνθασιν. Ἢ τοῖς μὲν μηδὲν ἡμαρτηκόσιν, ἕως ἂν ἀπολούσωνται καὶ *περιῤῥανάμενοι* καθαρθῶσι τοῖς εἰωθόσι καθαρσίοις, ἄβατος ὁ νεώς ἐστι· τοὺς δὲ ἐνόχους ἀνεκπλύτοις ἄγεσιν, ὧν τὰ μιάσματα οὐδεὶς ἀπονίψει χρόνος, ἄξιον ἐπιφοιτᾶν καὶ ἐνδιατρίβειν τοῖς ἕδεσιν, οὓς οὐδ᾽ ἂν οἰκία δέξαιτο κοσμίων ἀνδρῶν οἷς μέλει τῶν ὁσίων;

16. Προστιθέντας οὖν ἀδικήματα ἀδικήμασιν, ἀνδροφονίᾳ παρανομίαν καὶ ἀσέβειαν, ἀναγκαῖον ἀπάγειν δώσοντας δίκην, τοὺς ὡς ἔφην ἄξια μυρίων θανάτων, οὐχ ἑνός, εἰργασμένους. Ἄλλως τε τοῖς συγγενέσιν ἢ φίλοις τοῦ δολοφονηθέντος ἀποκεκλείσεται τὸ ἱερόν, εἰ ὁ ἀνδροφόνος ἐνδιατρίβοι, μὴ ἂν ὑπομείνασιν εἰς ταὐτό ποτε ἐλθεῖν. Ἄτοπον δέ, ἑνὸς ἕνεκα τοὺς πολλούς, καὶ τοῦ παρανομωτάτου τοὺς παρανομηθέντας ἐξελαύνεσθαι, οἳ πρὸς τῷ μηθὲν ἁμαρτεῖν ἔτι καὶ πένθος πρόωρον ἀνεδέξαντο. Τάχα μέντοι καὶ τῇ μακρὰν ὀξύτητι λογισμοῦ πεφυκὼς ἐπιβλέπειν [*] προενόησε μὴ φόνον ἐν τῷ ἱερῷ γενέσθαι κατὰ τὰς ἐπιφοιτήσεις τῶν τοῦ σφαγέντος ἐπιτηδείων, οὓς στοργή, πάθος ἀδούλωτον, ὥσπερ τοὺς ἐνθουσιῶντας καὶ κατεχομένους προκαλέσεται μόνον οὐκ αὐτοχειρίᾳ κτεῖναι τὸν ἀνδροφόνον· οὗ γενομένου συμβήσεταί τι τῶν ἀνοσιωτάτων, αἵματι γὰρ ἀνδροφόνων αἷμα θυσιῶν ἀνακραθήσεται, τὸ καθοσιωμένον τῷ μὴ καθαρῷ. Διὰ μὲν δὴ ταῦτα κελεύει καὶ ἀπ᾽ αὐτῶν τῶν βωμῶν ἐκδιδόναι τὸν ἀνδροφόνον.

Venefici et venificae praesente morte plectendi. (17. 18.)

17. Ἀλλ᾽ οἱ μὲν ξίφεσιν ἢ δορατίοις ἢ βέλεσιν ἢ ξύλοις ἢ λίθοις ἤ τισιν ὁμοιοτρόποις ἀναιροῦντες δύνανται μὴ προβουλευόμενοι μηδ᾽ ἐκ πολλοῦ παρ᾽ αὐτοῖς λελογισμέναι τὸ ἄγος, ἐκ ταὐτομάτου διακινηθέντες καὶ θυμῷ δυνατωτέρῳ χρησάμενοι λογισμοῦ, δρᾶσαι τὸν φόνον, ὡς ἡμίεργον τὴν πρᾶξιν εἶναι, τῆς διανοίας μὴ προκατεσχημένης ἐκ μακροῦ τοῖς μιάσμασιν. Εἰσὶ δὲ ἕτεροι πονηρότατοι, χερσὶ καὶ γνώμαις ἐναγεῖς, οἱ μάγοι καὶ φαρμακευταί, σχολὴν καὶ ἀναχώρησιν ἐνδιδόντες αὑτοῖς πρὸς καιρίους ἐπιθέσεις, καὶ τέχνας καὶ μηχανὰς πολυτρόπους ἀνευρίσκοντες ἐπὶ ταῖς τῶν πλησίων συμφοραῖς. Ὅθεν κελεύει φαρμακευτὰς καὶ φαρμακίδας μηδεμίαν ἡμέραν, ἀλλὰ μηδ᾽ ὥραν ἐπιβιοῦν, ἀλλ᾽ ἅμα τῷ ἁλῶναι τεθνάναι, μηδεμιᾶς ἐγγινομένης προφάσεως εἰς ἀναβολὴν καὶ ὑπέρθεσιν τῆς τιμωρίας. Τοὺς μὲν γὰρ φανερῶς καὶ ἄντικρυς ἐπιβουλεύοντας δύναιτο ἄν τις φυλάξασθαι, τῶν δὲ κρύφα συντιθέντων καὶ συσκευωρούντων τὰς ἐπιθέσεις φαρμακείαις οὐ ῥᾴδιον τὰς τέχνας συνιδεῖν. Ἀναγκαῖον οὖν, ἃ μελλήσουσι δι᾽ αὐτῶν ἕτεροι παθεῖν, τοὺς δρῶντας προδιαθεῖναι. Καὶ γὰρ ἄλλως ὁ μὲν ἐμφανῶς ξίφει κτείνων ἤ τινι ὅπλῳ τῶν ὁμοιοτρόπων καθ᾽ ἕνα καιρὸν ὀλίγους ἀνελεῖ, φαρμάκοις δὲ θανασίμοις μυρίους ὅσους τὴν ἐπιβουλὴν οὐ προαισθανομένους, ἐδωδίμοις τισὶν ἀναμίξας καὶ συνανακερασάμενος. Ἤδη γοῦν πολυάνθρωπα συσσίτια καθ᾽ ἑταιρείαν συνεληλυθότων ἐπὶ τοὺς αὐτοὺς ἅλας καὶ τὴν αὐτὴν τράπεζαν ἐν σπονδαῖς ἄσπονδα ἔπαθεν, ἐξαίφνης διαφθαρέντα, καὶ θάνατον ἀντ᾽ εὐωχίας ὑπηλλάξαντο. Διὸ προσήκει κατὰ τῶν τοι-

ούτων καὶ τοὺς ἐπιεικεστάτους καὶ τοὺς μετριοπαθεστάτους φονᾶν, μόνον οὐ γινομένους αὐτόχειρας καὶ νομίζοντας εὐαγὲς εἶναι, τὸ μὴ ἑτέροις τὴν τιμωρίαν ἐπιτρέπειν, ἀλλ' ἑαυτοῖς. Πῶς γὰρ οὐκ ἔστι πάνδεινον, διὰ τροφῆς ἣ τοῦ ζῆν αἰτία καθέστηκε θάνατον τεχνάζεσθαι, καὶ τοῖς φύσει τροφίμοις φθοροποιὸν ἐργάζεσθαι μεταβολήν, ἵνα τινὲς διὰ φυσικὴν ἀνάγκην ἐπ' ἐδωδὴν καὶ πόσιν ἰόντες, οὐ προειδόμενοι τὴν ἐνέδραν, ὡς σωτήρια προςῶνται τὰ πανώλεθρα σιτία; Τὴν δὲ αὐτὴν ὑπομενέτωσαν τιμωρίαν, καὶ ἂν εἴ τινες θανάσιμα μὴ συντιθέντες, τὰ δι' ὧν μακραὶ κατασκευάζονται [*] νόσοι προσφέρωσι. Θάνατοι γὰρ πολλάκις αἱρετώτεροι νόσων εἰσί, καὶ μάλιστα τῶν τοιούτων, αἳ μήκεσι χρόνων ἀποτείνονται καὶ τέλος ἔχουσιν οὐκ αἴσιον· δυςίατα γὰρ ἤδη καὶ παντελῶς ἀθεράπευτα τὰ ἐκ φαρμακειῶν ἀῤῥωστήματα. Χαλεπώτερα μέντοι συμβαίνειν φιλεῖ τῶν ἐν τοῖς σώμασι *τὰ* περὶ τὰς ψυχὰς πάθη τῶν ἐπιβουλευομένων· ἐκστάσεις γὰρ καὶ παραφροσύναι καὶ ἀφόρητοι μανίαι κατασκήπτουσι, δι' ὧν ὁ νοῦς, ὃν μεγίστην ἀπένειμεν ἀνθρώπῳ δωρεὰν ὁ θεός, κακούμενος πάσας κακώσεις, ὅταν ἀπογνῷ τὰ σωτήρια, μετανίσταται καὶ μετοικίζεται, τὸ τῆς ψυχῆς φαυλότερον εἶδος ὑπολειπόμενος ἐν τῷ σώματι, τὸ ἄλογον, οὗ καὶ τὰ θηρία μετέσχηκεν, ἐπειδὴ πᾶς ὁ ἐρημωθεὶς λογισμοῦ τοῦ κρείττονος μέρους ψυχῆς, μεταβέβηκεν εἰς θήρειον φύσιν, καὶ ἂν ἔτι μένωσιν οἱ τοῦ σώματος χαρακτῆρες ἀνθρωπόμορφοι.

18. Τὴν μὲν οὖν ἀληθῆ μαγικήν, ὀπτικὴν ἐπιστήμην οὖσαν, ᾗ τὰ φύσεως ἔργα τρανωτέραις φαντασίαις αὐγάζεται, σεμνὴν καὶ περιμάχητον δοκοῦσαν εἶναι, οὐκ ἰδιῶται μόνον, ἀλλὰ καὶ βασιλεῖς καὶ βασιλέων οἱ μέγιστοι,

καὶ μάλιστα οἱ Περσῶν διαπονοῦσιν οὕτως, ὥστ' οὐδένα φασὶν ἐπὶ βασιλείαν παραληφθῆναι δύνασθαι παρ' αὐτοῖς, εἰ μὴ πρότερον τοῦ μάγων γένους κεκοινωνηκὼς πως τυγχάνοι. Ἔστι δέ τις ἡ — παράκομμα ταύτης κυριώτατα φάναι — κακοτεχνία, ἣν μηναγύρται καὶ βωμολόχοι μετίασι, καὶ γυναικῶν καὶ ἀνδραπόδων τὰ φαυλότατα, περιμάττειν καὶ καθαίρειν κατεπαγγελλόμενα, καὶ στέργοντας μὲν εἰς ἀνηκεστοτάτην ἔχθραν, μισοῦντας δὲ εἰς ὑπερβάλλουσαν εὔνοιαν ἄξειν ὑπισχνούμενα φίλτροις καὶ ἐπῳδαῖς τισίν, εἶτα τοὺς ἀπλάστοις καὶ ἀκακωτάτοις ἤθεσι χρωμένους ἀπατῶσι καὶ ἀγκιστρεύονται, μέχρις ἂν τὰς μεγίστας προςλάβωσι συμφοράς, δι' ἃς οἰκείων καὶ συγγενῶν ὅμιλοι μεγάλοι καὶ πολυάνθρωποι κατὰ μικρὸν ὑποῤῥέοντες ἀψοφητὶ ταχέως ἐξεφθάρησαν. Εἰς ἅπερ, οἶμαι, πάντα ἀπιδὼν ὁ ἡμέτερος νομοθέτης οὐκ ἐᾷ τὰς φαρμακευτῶν εἰς ὕστερον ἀναβάλλεσθαι δίκας, παραχρῆμα τὰς τιμωρίας ἀναπράττειν κελεύσας· αἱ γὰρ ὑπερθέσεις τοὺς μὲν ὑπαιτίους ἐνευκαιρεῖν τοῖς αὐτοῖς ἀδικήμασι παρορμῶσιν ἅτε θανατῶντας, τοὺς δὲ εἰς τὸ παθεῖν ὑπόπτους φοβερωτέρου δέους ἀναπιμπλᾶσι, τὴν ἐκείνων ζωὴν θάνατον αὐτῶν εἶναι νομίζοντας. Καθάπερ οὖν ἔχεις καὶ σκορπίους [*] καὶ ὅσα ἰοβόλα, πρὶν δακεῖν ἢ τρῶσαι καὶ συνόλως ὁρμῆσαι, θεασάμενοι μόνον χωρὶς ὑπερθέσεως κτείνομεν, προφυλαττόμενοι διὰ τὴν ἐνυπάρχουσαν ἐν αὐτοῖς κακίαν τὸ μηδὲν παθεῖν· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἀνθρώπους ἄξιον τιμωρεῖσθαι, οἳ φύσεως ἐπιλαχόντες ἡμέρου διὰ τὴν κοινωνίας αἰτίαν λογικὴν πηγήν, ἐπιτηδεύσει πρὸς θηρίων ἀτιθάσσων ἀγριότητας μεταβάλλουσι, ἐν ἡδονῇ καὶ ὠφελείᾳ τιθέμενοι τὸ κακῶς ποιεῖν ὅσους ἂν δύνωνται.

De caedibus et laesionibus non deliberatis.

19. Τοσαῦτα ἐν τῷ παρόντι περὶ φαρμακευτῶν ἀποχρώντως λελέχθω. Προςήκει μέντοι μηδὲ τοῦτο ἀγνοεῖν, ὅτι καιροὶ συμπίπτουσιν ἀβούλητοι πολλάκις, ἐν οἷς ἠνδροφόνησέ τις οὐκ ἐπὶ τοῦτο ἑαυτὸν παρασκευασάμενος, ἀλλ' ἐξαπιναίως ἁρπασθεὶς ὑπ' ὀργῆς, ἀνηκέστου καὶ ἐπιβόλου πάθους, ὃ καὶ τὸν ἔχοντα καὶ καθ' οὗ γίνεται τὰ μέγιστα βλάπτει. Προσελθὼν (Ex. 18, 21) γάρ ἐστιν ὅτε εἰς ἀγορὰν ἕνεκα πραγματείας ἐπειγούσης, ἐντυχών τινι προπετεστέρῳ κακηγορεῖν ἢ τύπτειν ἐπιχειροῦντι, ἢ καὶ αὐτὸς ἄρξας τῆς πρὸς ἐκεῖνον διαφορᾶς, συμπλοκῆς γενομένης ὑπὲρ τοῦ διαζευχθῆναι καὶ θᾶττον ἐκφυγεῖν ἢ πὺξ ἔπαισε τῇ χειρὶ ἢ λίθον ἀράμενος ἔῤῥιψε. Καιρίως δὲ τῆς πληγῆς ἐνεχθείσης εἰ μὲν εὐθὺς θνήσκει, καὶ ὁ παίσας θνησκέτω, τὰ ἴσα οἷς διέθηκε παθών. Ἐὰν δὲ παραχρῆμα μὲν ἐκ τῆς πληγῆς μὴ τελευτήσῃ, νόσῳ δὲ χρήσηται καὶ κλινήρης γενόμενος ἐπιμελείας τυχὼν τῆς προςηκούσης αὖθις ἐξαναστῇ, καὶ ἂν μὴ ποσὶν ἀρτίοις δύνηται βαδίζειν, ἀλλ' ὑπερειδόντων τινῶν, ἢ καὶ βακτηρίαις σκηριπτόμενος, διττὰς ὁ παίσας ἐκτινέτω ζημίας, τὴν μὲν εἰς ἀργίας ἐπανόρθωσιν, τὴν δὲ ἀντὶ τῶν ἰατρειῶν. Καταθεὶς δὲ ἀπηλλάχθω τῆς ἐπὶ τῷ θανάτῳ τιμωρίας, καὶ ἂν ὕστερον ὁ τὴν πληγὴν λαβὼν τελευτήσῃ· τάχα γὰρ οὐκ ἀπὸ τῆς πληγῆς, ἐπειδὴ ῥάων γενόμενος εἰς περίπατον προῆλθεν, ἀλλὰ καθ' ἑτέρας αἰτίας, αἳ καὶ τοὺς ὑγιεινοτάτους τὰ σώματα πολλάκις ἐξαίφνης ἐπιθέμεναι διέφθειραν. Ἐὰν δὲ συμπλακῇ τις (ib. 21, 22) γυναικὶ ἐγκύῳ καὶ πληγὰς ἐμφορήσῃ κατὰ τὴν γαστέρα, ἡ δὲ ἀμβλώσῃ· ἐὰν μὲν ἄπλαστον καὶ ἀδιατύπωτον τὸ

ἀμβλωθὲν τύχῃ, ζημιούσθω, καὶ διὰ τὴν ὕβριν καὶ ὅτι ἐμποδὼν ἐγένετο τῇ φύσει ζωογονῆσαι τὸ κάλλιστον, τεχνιτευούσῃ καὶ δημιουργούσῃ ζῶον, ἄνθρωπον· εἰ δὲ ἤδη μεμορφωμένον, ἁπάντων τῶν μερῶν τὰς οἰκείας τάξεις καὶ ποιότητας ἀπειληφότων, θνησκέτω. Τὸ γὰρ τοιοῦτον ἄνθρωπός ἐστιν, ὃν ἐν τῷ τῆς φύσεως ἐργαστηρίῳ διεχρήσατο, μήπω καιρὸν εἶναι νομιζούσης εἰς φῶς προαγαγεῖν, ἐοικὸς ἀνδριάντι [*] ἐν πλαστικῇ κατακειμένῳ, πλέον οὐδὲν ἢ τὴν ἔξω παραπομπὴν καὶ ἄνεσιν ἐπιζητοῦντι.

De infantium expositione.

20. Διὰ ταύτης τῆς προστάξεως καὶ ἕτερόν τι μεῖζον ἀπηγορεύεται, βρεφῶν ἔκθεσις, ὃ παρὰ πολλοῖς τῶν ἄλλων ἐθνῶν ἕνεκα τῆς φυσικῆς ἀπανθρωπίας χειροήθες ἀσέβημα γέγονεν. Εἰ γὰρ τοῦ μηδέπω ταῖς ὡρισμέναις τῶν καιρῶν περιόδοις ἀποκυηθέντος προνοητέον, ὡς μὴ ἐξ ἐπιβουλῆς τι δεινὸν πάθοι, πῶς οὐχὶ μᾶλλον τοῦ τελειογονηθέντος καὶ ὥσπερ εἰς ἀποικίαν ἣν ἔλαχον ἄνθρωποι προπεμφθέντος, ἐπὶ τῷ μεταλαχεῖν τῶν τῆς φύσεως δωρεῶν, ἃς ἀνίησιν ἐκ γῆς καὶ ὕδατος καὶ ἀέρος καὶ οὐρανοῦ, παρέχουσα τῶν μὲν οὐρανίων τὴν θέαν, τῶν δὲ ἐπιγείων τὸ κράτος καὶ τὴν ἡγεμονίαν, καὶ πάσαις μὲν χορηγοῦσα ταῖς αἰσθήσεσιν ἄφθονα τὰ πάντων, τῷ δὲ νῷ καθάπερ βασιλεῖ μεγάλῳ τὰ μὲν διὰ τούτων ὡς ἂν δορυφόρων, ὅσα αἰσθητά, τὰ δὲ ἄνευ τούτων, ὅσα λόγῳ καταληπτά; Τοσούτων γοῦν ἀποστεροῦντες ἀγαθῶν τοὺς παῖδας οἱ τροφεῖς, ἅμα τῇ γενέσει τούτων μηδενὸς μεταδιδόντες, ἴστωσαν νόμους φύσεως καταλύοντες καὶ τὰ μέγιστα κατηγοροῦντες αὑτῶν, φιληδονίαν,

μισανθρωπίαν, ἀνδροφονίαν καί, τὸ χαλεπώτατον ἄγος, τεκνοκτονίαν. Φιλήδονοι μὲν γάρ, οἳ μὴ σπορᾶς ἕνεκα τέκνων καὶ τοῦ διαιωνίσαι τὸ γένος συνέρχονται γυναιξίν, ἀλλὰ θηρώμενοι συῶν ἢ τράγων τρόπον τὴν ἐξ ὁμιλίας ἀπόλαυσιν. Μισάνθρωποι δὲ τίνες ἂν εἶεν μᾶλλον ἢ οἱ τῶν γεννηθέντων ἐχθροὶ ἀμείλικτοι καὶ δυσμενεῖς; εἰ μή τις οὕτως ἐστὶν ἠλίθιος, ὡς ὑπολαβεῖν, ὅτι πρὸς τοὺς ἀλλοτρίους ἔνσπονδοι γένοιντο ἂν οἱ [πρὸς] τοὺς ἡνωμένους κατὰ γένος ἔκσπονδα εἰργασμένοι. Τάς γε μὴν ἀνδροφονίας καὶ τεκνοκτονίας ἐναργεστάταις βεβαιοῦνται πίστεσιν οἱ μὲν αὐτόχειρες γινόμενοι, καὶ τὴν πρώτην εἰςπνοὴν τῶν βρεφῶν πιέζοντες καὶ ἀναθλίβοντες ὑπὸ ὠμότητος καὶ ἀναλγησίας δεινῆς, οἱ δὲ εἰς ποταμὸν καὶ θαλάσσης βυθὸν ἀφιέντες, ὅταν ἀπαιωρήσωσιν ἄχθος, ἵνα θᾶττον ἡ ὁλκὴ τῷ βάρει καταφέρηται, οἱ δὲ ἐπ᾽ ἐρημίαν κομίζουσιν ἐκθήσοντες, ὡς μὲν αὐτοί φασιν, ἐλπίδι σωτηρίας, ὡς δὲ τὸ ἀληθὲς ἔχει, πρὸς ἀνιαροτέρας συμφοράς. Ὅσα γὰρ σαρκῶν ἀνθρωπίνων ἅπτεται θηρία, μηδενὸς ἀνείργοντος ἐπιφοιτᾷ καὶ εὐωχεῖται τῶν βρεφῶν, καλῆς θοίνης, ἣν οἱ μόνοι κηδεμόνες καὶ πρὸ τῶν ἄλλων σώζειν ὀφείλοντες, μήτηρ καὶ πατήρ, προέθεσαν. Καὶ τὰ λείψανα μέντοι προςεπιλιχμῶνται αὐτῶν οἰωνῶν οἱ σαρκαβόροι καταπτάντες, ὅταν μὴ προαίσθωνται· αἰσθόμενοι γὰρ *περὶ* τῶν ὅλων πρὸς τοὺς χερσαίους θῆρας κονίονται. Φέρε δὲ οὖν [*] τῶν ὁδῷ παριόντων τινὰ ἡμέρῳ κινηθέντα πάθει λαβεῖν οἶκτον καὶ ἔλεον τῶν ἐκτεθέντων, ὡς ἀνελέσθαι τε καὶ τροφῆς μεταδοῦναι καὶ τῆς ἄλλης ἐπιμελείας ἀξιῶσαι· ταυτὶ τὰ οὕτω χρηστὰ ἔργα τί νομίζομεν; ἆρ᾽ οὐ τῶν γεννησάντων εἶναι καταδίκας, εἴ γε οἱ μὲν ἀλλότριοι τὰ

γονέων, οἱ δὲ γονεῖς οὐδὲ τὴν τῶν ἀλλοτρίων εὔνοιαν ἐπετήδευσαν; Πόῤῥωθεν οὖν τὴν βρεφῶν ἔκθεσιν ἀπεῖπε δι' ὑπονοιῶν, θάνατον, ὡς ἔφην, ὁρίσας κατὰ τῶν αἰτίων ἀμβλώσεως τὰ μεμορφωμένα ἤδη κυϊσκούσαις· καίτοι τὰ μὲν ἔτι κατὰ γαστρὸς *προσεχόμενα* τῇ μήτρᾳ τῶν κυουσῶν εἶναι μέρη λέγεται παρά τε φυσικοῖς ἀνδράσιν, οἷς ὁ θεωρητικὸς διαπονεῖται βίος, καὶ παρ' ἰατρῶν τοῖς δοκιμωτάτοις, οἱ τὴν ἀνθρώπου κατασκευὴν διηρεύνησαν, τά τε ἐν ὄψει καὶ τὰ ἀφανῆ μετ' ἐπιμελείας ἐξ ἀνατομῆς ἀκριβώσαντες, ἵνα, εἰ χρεία τις γένοιτο θεραπείας, μηδὲν ἀγνοίᾳ παρολιγωρηθὲν αἴτιον μεγάλου κινδύνου γένηται. Τὰ δὲ ἀποκυηθέντα τῆς τε συμφυΐας ἀπέζευκται καὶ διϋφειμένα καθ' αὑτὰ ζῶα γέγονεν, οὐδενὸς ἐπιδεᾶ τῶν ὅσα συμπληρωτικὰ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεώς ἐστιν, ὥστ' ἀνενδοιάστως ἀνδροφόνον εἶναι τὸν βρέφος ἀναιροῦντα, τοῦ νόμου μὴ ἐπὶ ταῖς ἡλικίαις, ἀλλ' ἐπὶ τῷ γένει τοῦ παρασπονδουμένου δυσχεραίνοντος. Εἰ μέντοι καὶ ἡλικιῶν ἔδει προμηθεῖσθαι, δοκεῖ μοί τις ἂν δεόντως ἀγανακτῆσαι μᾶλλον ἐπὶ τοῖς ἀναιροῦσι βρέφη· πρὸς μὲν γὰρ τοὺς τελείους μυρίαι προφάσεις εὔλογοι προσκρουσμάτων τε καὶ διαφορῶν, τοῖς δὲ κομιδῇ νηπίοις ἄρτι παρεληλυθόσιν εἰς φῶς καὶ τὸν ἀνθρώπινον βίον οὐδ' ἐπιψεύσασθαι κατηγορίαν ἀκακώτοις οὖσιν ἐνδέχεται. Διὸ πάντων ὠμότατοι καὶ ἀνηλεέστατοι κριθεῖεν ἂν οἱ ἐπαποδυόμενοι ταῖς τούτων ἐπιβουλαῖς, οὓς ἐχθαίρων ὁ ἱερὸς νόμος ἐνόχους ἀπέφηνε θανάτου.

De caede nolente animo facta deque asylis. (21-24.)

21. Τὸν ἀκουσίῳ γνώμῃ τοῦ κτείναντος ἀναιρεθέντα φησὶν ὁ ἱερὸς νόμος „παραδεδόσθαι ἀπὸ θεοῦ

χερσὶν ἀνδροφόνοις“ (Exod. 21, 13)· τῇ μὲν ἀπολογούμενος ὑπὲρ τοῦ δόξαντος ἀνελεῖν ὡς ἔνοχον ἀνελόντος, μὴ γὰρ ἄν ποτε τὸν ἵλεων καὶ συγγνώμονα θεὸν ἐπ' ἀναιρέσει τινὰ τῶν ἀναιτίων ἐκδοῦναι, ἀλλ' ὅςτις τὰς μὲν παρὰ ἀνθρώποις κρίσεις εὐμηχάνως ἕνεκα τοῦ πολυτρόπου διαδιδράσκει, πρὸς δὲ τὸ τῆς φύσεως ἀχθεὶς ἀφανὲς δικαστήριον ἑάλω, ἐν ᾧ μόνῳ τὸ ἀληθὲς ἀκραιφνέστατον ὁρᾶται, λόγων τέχναις οὐκ ἐπισκιαζόμενον, οὐδὲ γὰρ λόγους τὴν ἀρχὴν παραδέχεται, βουλήματα ἀπαμφίσκον καὶ διανοίας ἀφανεῖς εἰς τὸ ἐμφανέστατον ἄγον· τῇ δὲ καὶ τὸν ἀνελόντα φόνῳ μὲν οὐ ποιῶν ὑπόδικον ἅτε θείᾳ κρίσει δόξαντα ὑπηρετῆσαι, μιάσματι δὲ ἀδηλουμένῳ καὶ βραχεῖ πάντως, ὃ παραιτητὸν καὶ [*] συγγνωστόν ἐστι. Χρῆται γὰρ ὁ θεὸς τοῖς ὀλίγα καὶ ἰάσιμα διαμαρτάνουσι κατὰ τῶν τὰ μέγιστα καὶ ἀνίατα ἠδικηκότων ὑπηρέταις κολάσεως, οὐκ ἐκείνους ἀποδεχόμενος, ἀλλ' ὡς ἂν ὄργανα παραλαμβάνων ἐπιτήδεια πρὸς τιμωρίαν, ἵνα μηδείς, ὅλῳ βίῳ καθαρὸς ὢν καὶ ἐκ καθαρῶν, φόνου, καὶ ἂν δικαιότατος ᾖ, προςάψηται. Φυγὴν οὖν κατὰ τοῦ κτείναντος ἀκουσίως ὥρισεν· οὐδ' ὅπῃ τύχῃ οὐδ' ἐς ἀεί. Πόλεις μὲν γὰρ ἓξ ἀπένειμεν (Num. 35, 9 ss.), ὀγδόην μοῖραν ὧν ἔλαχεν ἡ ἱερωμένη φυλή, τοῖς ἁλοῦσιν, ἃς ἀπὸ τοῦ συμβεβηκότος ὠνόμασε φυγαδευτήρια. Χρόνον δὲ τῆς φυγῆς τὸν βίον τοῦ ἀρχιερέως προςενομοθέτησε, κάθοδον μετὰ τὴν ἐκείνου τελευτὴν ἐπιτρέπων.

22. Αἰτία δὲ τοῦ μὲν προτέρου ἥδε. Ἡ λεχθεῖσα φυλὴ τὰς πόλεις εἴληφεν ἆθλον ἀνδροφονίας εὐαγοῦς, ἣν ἀριστειῶν ὅσαι πώποτε γεγόνασιν ἐπιφανεστάτην καὶ μεγίστην ὑποληπτέον. Ἡνίκα γὰρ ὁ προφήτης εἰς τὸ περιμηκέστατον καὶ ἱερώτατον τῶν κατ' ἐκεῖνον τὸν τό-

που ὁρῶν ἀνακληθεὶς ἐθεσπίζετο τὰ γένη τῶν ἐν εἴδει νόμων (Exod. 32, 1 ss.) καὶ πλείους ἦν ἀφανὴς ἡμέρας, οἱ μὴ τὰς φύσεις εἰρηνικοὶ τῶν ἐξ ἀναρχίας κακῶν πάντα κατέπλησαν, καὶ τέλος προςέθηκαν ἀσέβειαν· τὰς μὲν ἀρίστας καὶ καλὰς ὑφηγήσεις περὶ τοῦ ὄντως ὄντος θεοῦ τιμῆς χλευάσαντες, ταῦρον δὲ κατασκευασάμενοι χρυσοῦν, Αἰγυπτιακοῦ μίμημα Τύφου, θυσίας ἀνῆγον ἀθύτους, καὶ ἑορτὰς ἀνεόρτους καὶ χοροὺς ἀχορεύτους ἐπετέλουν σὺν ᾠδαῖς καὶ ὕμνοις ἀντὶ θρήνων. Ἡ δὲ λεχθεῖσα φυλὴ πάνυ χαλεπῶς ἐνέγκασα τὴν αἰφνίδιον ἐκδιαίτησιν καὶ ζήλῳ πυρωθεῖσα διὰ μισοπόνηρον πάθος, ὑπόπλεοι πάντες ὀργῆς ἐνθουσιῶντες, ὡς ἀφ᾽ ἑνὸς συνθήματος ὁπλισάμενοι, διττὴν μεθύοντας μέθην, τὴν μὲν ἀσεβείᾳ, τὴν δὲ οἴνῳ, μάλα καταφρονητικῶς ἐπιστροφάδην ἀνῄρουν, ἀπὸ οἰκειοτάτων καὶ φιλτάτων ἀρξάμενοι, φίλων καὶ συγγενῶν ἓν τὸ θεοφιλὲς εἶναι νομίζοντες. Καὶ βραχεῖ μέρει ἡμέρας τέτταρες πρὸς ταῖς εἴκοσι χιλιάδες ἀνῃρέθησαν, ὧν αἱ συμφοραὶ τοὺς συναπονοεῖσθαι μέλλοντας ἐνουθέτησαν, δέει τοῦ μὴ τὰ παραπλήσια παθεῖν. Ταύτην τὴν στρατείαν ἐθελουργὸν καὶ αὐτοκέλευστον ὑπὲρ εὐσεβείας καὶ ὁσιότητος τὴν εἰς τὸν ὄντως ὄντα θεόν, γενομένην οὐκ ἄνευ μεγάλων κινδύνων τοῖς ἀραμένοις τοὺς ἀγῶνας, αὐτὸς ὁ πατὴρ τῶν ὅλων ἀπεδέξατο καί, τοὺς ἀνελόντας δικάσας παραυτὰ καθαροὺς εἶναι παντὸς ἄγους [*] καὶ μιάσματος, ἱερωσύνην τῆς ἀνδραγαθίας τούτοις ἀντιδωρεῖται.

23. Τὸν οὖν ἀκούσιον δράσαντα φόνον κελεύει φυγεῖν εἰς ἐνίας ὧν ἔλαχον οὗτοι πόλεις, ἕνεκα παρηγορίας καὶ τοῦ μὴ ἀπογινώσκειν τὴν εἰς ἅπαν ἀσφάλειαν, ὑπομιμνησκόμενον ἐκ τοῦ τόπου τὸ ἄφοβον, καὶ λογιζόμενον,

ὅτι τοῖς ἑκουσίως ἀπεκτονόσιν οὐ μόνον ἀμνηστία δέδοται, ἀλλὰ καὶ γέρα μεγάλα καὶ περιμάχητα καὶ πολλὴ εὐδαιμονία· εἰ δὲ τούτοις, πολὺ μᾶλλον τοῖς μὴ ἐκ προνοίας ἀνελοῦσιν, εἰ καὶ μηδὲν τῶν ἐπὶ τιμῇ, ἀλλὰ τὸ γοῦν πανύστατον, μὴ ἀνταναιρεθῆναι. Δι' οὗ παρίσταται τὸ μὴ πᾶσαν ἀνδροφονίαν ἐπίληπτον, ἀλλὰ τὴν σὺν ἀδικίᾳ μόνην εἶναι, καὶ τῶν ἄλλων ἐπαινετὴν μὲν τὴν κατὰ πόθον καὶ ζῆλον ἀρετῆς, οὐ ψεκτὴν δὲ τὴν ἀκούσιον. Ἡ δὲ μὲν αἰτία προτέρα λελέχθω, δευτέραν δὲ αὐτίκα μηνυτέον. Βούλεται ὁ νόμος τὸν ἀκουσίως ἀποκτείναντα διασώζειν, εἰδὼς γνώμῃ μὲν οὐκ ἔνοχον, χερσὶ δὲ ὑπηρετήσαντα τῇ τῶν ἀνθρωπείων ἐφόρῳ δίκῃ πραγμάτων. Ἐφεδρεύουσι γὰρ ἐχθροὶ φονῶντες οἱ τοῦ τεθνεῶτος ἀγχιστεῖς, οἳ δι' ὑπερβάλλοντα οἶκτον καὶ πένθος ἀπαρηγόρητον ἵενται πρὸς ἄμυναν ἀλόγῳ φορᾷ, τὸ ἀληθὲς καὶ τὸ φύσει δίκαιον οὐκ ἐξετάζοντες. Ἐπέτρεψεν οὖν τῷ τοιούτῳ καταφεύγειν οὔτ' εἰς ἱερὸν ἅτε μήπω κεκαθαρμένῳ, οὔτ' εἰς ἠμελημένον καὶ ἀφανὲς χωρίον, ἵνα μὴ ῥᾳδίως ἐκδοθῇ καταφρονηθείς, ἀλλ' εἰς ἱερόπολιν, ἥτις ἐστὶν ἱεροῦ καὶ βεβήλου τόπου μεθόριος, τρόπον τινὰ δεύτερον ἱερόν. Αἱ γὰρ τῶν ἱερωμένων πόλεις σεμνότεραι τῶν ἄλλων εἰσίν, ἐφ' ὅσον οἶμαι καὶ οἰκήτορες οἰκητόρων ἐντιμότεροι Βούλεται γὰρ τὴν τῆς ὑποδεξαμένης προνομίαν βεβαιοτάτην ἀσφάλειαν περιποιῆσαι τῷ καταφυγόντι. Χρόνον δέ, ὡς ἔφην, ὥρισε (Num. 35, 25) τῆς καθόδου τὴν μεγάλου ἱερέως τελευτήν, αἰτίας ἕνεκα τοιᾶσδε. Ὥσπερ ἑνὸς ἑκάστου τῶν δολοφονηθέντων συγγενεῖς εἰσὶν ἔφεδροι τῆς κατὰ τῶν δολοφονησάντων δίκης καὶ τιμωρίας, οὕτω τοῦ σύμπαντος ἔθνους συγγενὴς καὶ ἀγχιστεὺς κοινὸς ὁ ἀρχιερεύς ἐστι, πρυτα-

νέων μὲν τὰ δίκαια τοῖς ἀμφισβητοῦσι κατὰ τοὺς νόμους, εὐχὰς δὲ καὶ θυσίας τελῶν καθ' ἑκάστην ἡμέραν, καὶ τὰ ἀγαθὰ αἰτούμενος ὡς ὑπὲρ ἀδελφῶν καὶ γονέων καὶ τέκνων, ἵνα πᾶσα ἡλικία καὶ τὰ μέρη τοῦ ἔθνους ὡς ἑνὸς σώματος εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἁρμόζηται κοινωνίαν, εἰρήνης καὶ εὐνομίας ἐφιέμενα. Τοῦτον οὖν εὐλαβείσθω πᾶς ὁ ἀκουσίως ἀνελὼν ὡς ὑπέρμαχον καὶ προαγωνιστὴν τῶν ἀναιρεθέντων, καὶ εἴσω τῆς πόλεως εἰς ἣν κατέφυγε κατακεκλείσθω, [*] μηκέτι θαῤῥῶν ἔξω προέρχεσθαι τειχῶν, εἰ δή τινα ποιεῖται λόγον ἀσφαλείας καὶ τοῦ ζῆν ἀκινδύνως. Ὅταν οὖν λέγῃ· „Μὴ ἐπανίτω ὁ φυγάς, ἕως ἀποθάνῃ ὁ ἱερεὺς ὁ μέγας", ἴσον τι τούτῳ φησίν· Ἕως ἂν ἀποθάνῃ ὁ ἱερεὺς ὁ μέγας, ὁ πάντων κοινὸς ἀγχιστεὺς ὤν, ᾧ μόνῳ καὶ τὰ τῶν ζώντων καὶ τὰ τῶν τετελευτηκότων ἐφίεται βραβεύειν.

24. Τὴν μὲν οὖν καὶ νεωτέρων ἀκοαῖς ἐφαρμόζουσαν αἰτίαν τοιαύτην εἶναι συμβέβηκε. Τὴν δὲ πρεσβυτέροις καὶ τελείοις τὸ ἦθος θέμις ἀναφέρειν. Ἤδ' ἐστί. Τῶν μὲν *ἑκουσίων* ἀδικημάτων αὐτὸ μόνον ἰδιώτας καθαρεύειν ἐφιέσθω, λεγέτω δέ, εἰ βούλοιτό, τις καὶ τοὺς ἄλλους ἱερεῖς· ἀμφοτέρων δέ, ἑκουσίων τε καὶ ἀκουσίων, κατὰ τὸν ἐξαίρετον λόγον τὸν ἀρχιερέα. Προσάπτεσθαι γὰρ αὐτῷ μιάσματος συνόλως οὐ θεμιτόν, οὔτ' ἐκ προνοίας, οὔτε κατὰ τροπὴν τῆς ψυχῆς ἀβούλητον, ἵνα ἱεροφάντης ὢν κοσμῆται καθ' ἑκάτερον, διανοίᾳ τε χρώμενος ἀνεπιλήπτῳ καὶ εὐπραγίᾳ βίου, ᾧ μηδὲν ὄνειδος πρόσεστι. Τῷ δὴ τοιούτῳ γένοιτο ἂν ἀκόλουθον ὑποβλέπεσθαι καὶ τοὺς ἀκουσίως ἀπεκτονότας, οὐχ ὡς ἐναγεῖς, ἀλλ' οὐχ ὡς καθαροὺς καὶ πάντως ἀμετόχους ἁμαρτήματος, καὶ εἰ τὰ μάλιστα τοῖς τῆς φύσεως ὑπηρε-

τῆσαι βουλήμασιν ἔδοξαν, τισαμένης διὰ τούτων τοὺς ἀναιρεθέντας, ὧν ἀφανῶς αὐτὴ δικάσασα παρ' ἑαυτῇ θάνατον κατέγνω.

De caede in servo perpetrata.

25. Ταῦτα μὲν ἐπ' ἐλευθέροις καὶ ἀστοῖς. Ἑξῆς δὲ καὶ περὶ οἰκετῶν νομοθετεῖται βιαίως ἀναιρεθέντων. Θεράποντες τύχῃ μὲν ἐλάττονι κέχρηνται, φύσεως δὲ τῆς αὐτῆς μεταποιοῦνται τοῖς δεσπόταις. Τῷ δὲ θείῳ νόμῳ κανὼν τῶν δικαίων ἐστὶν οὐ τὸ τύχης, ἀλλὰ τὸ τῆς φύσεως ἐναρμόνιον. Διὸ προσήκει τοὺς κυρίους μὴ κατακόρως χρῆσθαι ταῖς ἐξουσίαις κατὰ τῶν οἰκετῶν, ἀλαζονείαν καὶ ὑπεροψίαν καὶ δεινὴν ὠμότητα ἐπιδεικνυμένους· ταῦτα γὰρ οὐκ ἔστι δείγματα ψυχῆς εἰρηνικῆς, ἀλλ' ὑπὸ ἀκρασίας τὸ ἀνεύθυνον ζηλούσης κατὰ τυραννικὴν δυναστείαν. Ὁ μὲν γὰρ τὴν ἰδίαν οἰκίαν ὥσπερ ἄκραν ἐπιτειχίσας, παῤῥησίας δὲ τῶν ἔνδον μηδενὶ μεταδιδούς, ἀλλὰ πρὸς ἅπαντας ἠγριωμένος ὑπὸ τῆς ἐμφύτου, τάχα δὲ καὶ ἐπιτετηδευμένης μισανθρωπίας, τύραννός ἐστιν ἐν ἐλάττοσι παρασκευαῖς. Ἐξ ὧν ἐλέγχεται μὴ στησόμενος ἐπὶ τῶν αὐτῶν, εἰ μειζόνων λάβοιτο χρημάτων· διαβήσεται γὰρ εὐθὺς ἐπὶ πόλεις τε καὶ χώρας καὶ ἔθνη τὴν αὑτοῦ πατρίδα προδουλωσάμενος, εἰς ἔνδειξιν τοῦ μηδενὶ μέλλειν τῶν ἄλλων ὑπηκόων ἡμέρως προσφέρεσθαι. Σαφῶς οὖν ὁ τοιοῦτος ἴστω, μὴ τοῦ συνεχῶς καὶ εἰς πολλοὺς ἁμαρτάνειν [*] ἄδειαν ἕξων· ἐναντιώσεται γὰρ ἡ μισοπόνηρος αὐτῷ δίκη, ἡ βοηθὸς καὶ ὑπέρμαχος τῶν ἀδικηθέντων, ἣ λόγον καὶ εὐθύνας αὐτὸν τῆς περὶ τοὺς πεπονθότας συμφορᾶς ἀπαιτήσει, καὶ ἂν ἄρα φάσκῃ πληγὰς ἕνεκα νουθεσίας ἐντεῖναι, μὴ διανοηθεὶς

ἀνελεῖν. Οὐ γὰρ εὐθὺς βαδιεῖται γεγηθώς, ἀλλ' εἰς δικαστήριον ἀχθεὶς παρ' ἀκριβέσι λογισταῖς τῆς ἀληθείας ἐξετασθήσεται, πότερον ἑκὼν ἀπέκτεινεν ἢ ἄκων. Καὶ ἂν ἐπιβεβουλευκὼς ἀνευρίσκηται γνώμῃ ἀνοσίᾳ, θνησκέτω, μηδὲν παρ' ὅσον δεσπότης ἐστὶ κερδαίνων εἰς τὸ σωθῆναι. Ἐὰν δὲ μὴ εὐθὺς ἐκ τῶν πληγῶν οἱ τυπτηθέντες ἀναιρεθῶσιν, ἀλλὰ βιώσωσιν ἡμέραν μίαν ἢ καὶ δύο, μηκέθ' ὁ δεσπότης ὑπόδικος ἔστω φόνου, πλεονέκτημα εἰς ἀπολογίαν πεπορισμένος τὸ μὴ παραχρῆμα τύπτων ἀνελεῖν μήθ' ὕστερον ἔχων κατὰ τὴν οἰκίαν, ἀλλὰ ζῆν ἐάσας ὅσον βιῶναι οἷοί τε ἦσαν χρόνον, εἰ καὶ παντάπασιν ὀλίγον. Χωρὶς τοῦ μηδένα οὕτως ἠλίθιον εἶναι, ὡς λυπεῖν ἕτερον ἐπιχειρεῖν, ἐν οἷς αὐτὸς ἀδικηθήσεται. Κτείνων δέ τις οἰκέτην πολὺ πρότερον βλάπτει ἑαυτόν, ὑπηρεσιῶν ἃς παρὰ ζῶντος εἶχε στερούμενος καὶ τὴν τιμὴν ζημιούμενος, καὶ πλείστην ἴσως. Ἐὰν μέντοι θανάτου ἄξια πεπραχὼς τυγχάνῃ, πρὸς τοὺς δικαστὰς ἀγέτω καὶ δηλούτω τὸ ἀδίκημα, τοὺς νόμους κυρίους ποιῶν τῆς τιμωρίας, ἀλλὰ μὴ ἑαυτόν.

Κατὰ ζώων ἀλόγων ἅπερ αἴτια γίνεται θανάτου.

26. Ἐάν τινα ταῦρος ἀναπείρας ἀποκτείνῃ, καταλευέσθω (Exod. 21, 28). Ἀσφαγῆ γὰρ ἱερείοις καὶ ἄβρωτα ἔστω τούτου τὰ κρέα. Διὰ τί; Ὅτι τροφὴν ἢ προσόψημα τροφῆς ἀνθρώπῳ γίνεσθαι τὰ τοῦ κτείναντος ἄνθρωπον οὐχ ὅσιον. Ἐὰν δὲ ὁ τοῦ κτήνους κύριος ἄγριον εἰδὼς καὶ ἀτίθασσον μήτε καταδήσῃ μήτε κατακλείσας φυλάττῃ, τύχῃ δὲ καὶ παρ' ἑτέρων πεπυσμένος ὅτι οὐκ ἔστι χειροήθης, ἄφετον ἐάσας ἐκνέμεσθαι, ὡς παραίτιος ὑπόδικος ἔστω· καὶ τὸ μὲν ἀναπεῖραν αὐ-

τίκα θνησκέτω, ὁ δὲ κύριος προςαναιρείσθω ἢ λύτρα καὶ σῶστρα κατατιθέσθω, τὸ δὲ δικαστήριον ὅ τι χρὴ παθεῖν ἢ ἀποτῖσαι διαγνώσεται. Εἰ μέντοι δοῦλος ἀναιρεθεὶς εἴη, τὴν τιμὴν ἐπανορθούτω τῷ δεσπότῃ. Ἐὰν δὲ μὴ ἄνθρωπον, ἀλλὰ [*] κτῆνος ἀναπείρῃ, τὸ τεθνηκὸς ὁ τοῦ κτείναντος λαβὼν δεσπότης τὸ ὅμοιον ἀποτισάτω, διότι τὸ ἀνήμερον τοῦ ἰδίου προαισθανόμενος οὐκ ἐφυλάξατο. Καὶ ἂν αὐτὸ μέντοι τὸ θρέμμα ἀλλότριον ἀνέλῃ, πάλιν ὅμοιον ἀποτινέτω, χάριν εἰδὼς ἐπὶ τῷ μὴ πλείονα ζημίαν ὑπομένειν, ἄρξας ἐπηρείας.

Περὶ ὀρυγμάτων.

27. Ὀρύγματα γῆς (Exod. 21, 33) εἰώθασί τινες εὖ μάλα βαθύνειν, ἢ φλέβας πηγαζούσας ἀναστέλλοντες, ἢ πρὸς ὑποδοχὴν ὀμβρίου ὕδατος, εἶθ᾽ ὑπονόμους εὐρύναντες ἀφανεῖς, δέον τὰ στόμια ἢ περιοικοδομῆσαι ἢ περιπωμάσαι, κατά τινα δεινὴν ῥᾳθυμίαν ἢ φρενοβλάβειαν ἐπ᾽ ὀλέθρῳ τινῶν εἴασαν ἀχανῆ. Ἐὰν οὖν τις τῶν ὁδῷ παριόντων μὴ προαισθόμενος κατὰ κενοῦ ἐπιβὰς ἐνεχθῇ καὶ τελευτήσῃ, ἐπιγραφέσθωσαν οἱ βουλόμενοι ὑπὲρ τοῦ τετελευτηκότος πρὸς τοὺς τὸ ὄρυγμα ποιησαμένους, καὶ τιμάτω τὸ δικαστήριον ὅ τι χρὴ παθεῖν ἢ ἀποτῖσαι. Ἐὰν δὲ θρέμμα κατενεχθὲν ἀποθάνῃ, τὴν ἀξίαν τιμὴν ὡς ζῶντος ἐπανορθούτωσαν τῷ δεσπότῃ, τὸ νεκρὸν αὐτοὶ λαβόντες. Ἀδελφὸν δὲ καὶ συγγενὲς ἀδίκημα δρῶσι τῷ λεχθέντι, ὅσοι κατασκευάζοντες οἰκίας ἰσόπεδα καταλείπουσι τὰ τέγη, περιστεφανοῦν θωρακίοις δέον ὑπὲρ τοῦ μή τινα κατακρημνισθῆναι λαθόντα· φόνον γάρ, εἰ δεῖ τὸ ἀληθὲς εἰπεῖν, δρῶσι, καὶ ἂν μηδεὶς ὑποσυρεὶς ἀποθάνῃ, τό γε ἐπ᾽ αὐτοῖς ἧκον μέρος. Κο-

λαξέσθωσαν γοῦν ἐν ἴσῳ τοῖς ἐχανῆ τὰ στόμια τῶν ὀρυγμάτων καταλείπουσι.

Homicida morte dignus morte plectitor.

28. Λύτρα παρ' ἀνδροφόνων, οὓς δέον τεθνάναι, διαγορεύει ὁ νόμος μὴ ἐξεῖναι λαμβάνειν ἐπὶ μειώσει τῆς τιμωρίας ἢ ὑπαλλαγῇ φυγῆς ἀντὶ θανάτου. Αἵματι γὰρ αἷμα καθαίρεται, τῷ τοῦ κτείναντος τὸ τοῦ ἐπιβουλευθέντος· ἐπεὶ κόρον οὐκ ἔχουσιν οἱ πονηροὶ τὰς φύσεις τοῦ πλημμελεῖν, ἀλλ' ἀεὶ μεγαλουργοῦσι προςυπερβάλλοντες, καὶ τὰς κακίας ἐπιτείνουσι καὶ διαίρουσι πρὸς τὸ ἄμετρον καὶ ἀπερίγραφον. Μυρίους μὲν γὰρ θανάτους, εἴπερ οἷόν τε ἦν, ἤνεγκεν ἂν κατ' αὐτῶν ὁ νομοθέτης. Ἐπεὶ δὲ τοῦτο οὐκ ἐνεδέχετο, τιμωρίαν ἄλλην προςδιατάττεται, κελεύων τοὺς ἀνελόντας ἀνασκολοπίζεσθαι. Καὶ τοῦτο προςτάξας ἀνατρέχει πάλιν πρὸς τὴν ἑαυτοῦ φιλανθρωπίαν, ἡμερούμενος πρὸς τοὺς ἀνήμερα εἰργασμένους, καί φησι· „Μὴ ἐπιδυέτω ὁ ἥλιος ἀνεσκολοπισμένοις" (Deut. 21, 23), ἀλλ' ἐπικρυπτέσθωσαν γῇ πρὸ δύσεως καθαιρεθέντες. Ἦν γὰρ ἀναγκαῖον, τοὺς ἅπασι τοῖς μέρεσι τοῦ κόσμου πολεμίους μετεωρίσαντας εἰς τὸ ἐμφανὲς ἐπιδείξασθαι μὲν αὐτοὺς ἡλίῳ καὶ οὐρανῷ καὶ ἀέρι καὶ ὕδατι καὶ γῇ [*] κολασθέντας, πάλιν δὲ εἰς τὸν νεκρῶν χῶρον ὑποσῦραί τε καὶ καταχῶσαι, ὅπως μὴ τὰ ὑπὲρ γῆς μιαίνωσι.

Ne alter pro altero moritor vel punitor. (29. 30.)

29. Παγκάλως μέντοι καὶ ἐκεῖνο διατέτακται (Deut. 24, 16), πατέρας ὑπὲρ υἱῶν μὴ ἀποθνήσκειν, μηδ' υἱοὺς ὑπὲρ γονέων, ἀλλ' ἕκαστον τῶν ἄξια θανάτου δε-

δρακότων αὐτὸν ἰδίᾳ μόνον ἀναιρεῖσθαι, διὰ τοὺς ἢ βίαν τοῦ δικαίου προτιμῶντας, ἢ πάνυ φιλοστόργους. Οὗτοι μὲν γὰρ διὰ περιττὴν καὶ ὑπερβάλλουσαν εὔνοιαν ἐθελήσουσι πολλάκις ἄσμενοι προςαποθνήσκειν, αὐτοὺς ἐπιδιδόντες ὑπὲρ τῶν ἐνόχων οἱ ἀναίτιοι, μέγα κέρδος νομίζοντες τὸ μὴ ἰδεῖν κολαζομένους ἢ τοὺς γεννήσαντας υἱοί, ἢ καὶ τοὺς παῖδας γονεῖς, ὡς ἀβίωτον καὶ παντὸς ἀργαλεώτερον θανάτου τὸν αὖθις χρόνον βιωσόμενοι. Πρὸς οὓς λεκτέον· „Ἡ εὔνοια ὑμῶν οὐκ ἔχει καιρόν, τὰ δὲ ὅσα μὴ ἐν καιρῷ ψέγεται δεόντως, ἐπεὶ καὶ τὰ καίρια ἐπαινεῖται. Χρῆ μέντοι φιλεῖν τοὺς ἄξια φιλίας δρῶντας, πονηρὸς δὲ οὐδεὶς πρὸς ἀλήθειαν φίλος, συγγενεῖς δὲ καὶ ἐν συγγενέσι φίλους καλουμένους ἠλλοτρίωσαν αἱ μοχθηρίαι πλημμελοῦντας. Συγγένεια γὰρ οἰκειοτέρα τῆς πρὸς αἵματος ἡ πρὸς δικαιοσύνην καὶ πᾶσαν ἄλλην ἀρετὴν ὁμολογία, ἣν ἐκλείπων τις οὐκ ὀθνείοις καὶ ξένοις μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν ἀσπόνδοις ἐχθροῖς ἀναγράφεται. Τί οὖν κατεψευσμένοι ὄνομα εὐνοίας ὅ τι χρηστὸν καὶ φιλάνθρωπόν ἐστιν ὑποδύεσθε, τὰ ἀληθῆ μαλακίαν καὶ ἀνανδρίαν παρακαλυπτόμενοι; Ἢ οὐκ ἄνανδροι, παρ᾽ οἷς οἴκτῳ λογισμὸς ἥττηται; καὶ ταῦθ᾽ ἵνα διπλοῦν ἀδίκημα δράσητε, τοὺς μὲν ὑπαιτίους ῥυόμενοι τῆς τιμωρίας, αὐτοὺς δὲ ἐπὶ μηδενὶ μεμφθέντας τὸ παράπαν οἰόμενοι δεῖν ἀντ᾽ ἐκείνων κολάζειν;“

30. Ἀλλ᾽ οὗτοι μὲν ὑποτίμησιν ἔχουσι τὸ μηδενὸς θηρᾶσθαι ἐπ᾽ ὠφελείᾳ καὶ τὸ λίαν πρὸς τοὺς ἐγγυτάτω γένους φιλόστοργον, ὑπὲρ ὧν τῆς σωτηρίας ἀποθνήσκειν ἄσμενοι διανοοῦνται. Τοὺς δὲ ὠμοθύμους καὶ τὴν φύσιν θηριώδεις τίς οὐκ ἂν προβάλοιτο τῶν, οὐ λέγω μετρίων, ἀλλὰ καὶ τῶν μὴ σφόδρα ἀτιθάσσων τὴν ψυχήν, οἳ

ἢ λάθρα τεχνάζουσιν ἢ ἐπιθαῤῥοῦσι φανερῶς, ἑτέροις ἀνθ᾿ ἑτέρων τὰς μεγίστας ἐπανατείνεσθαι συμφοράς, φιλίαν ἢ συγγένειαν ἢ κοινωνίαν ἤ τι ὁμοιότροπον ἐπ᾿ ὀλέθρῳ τῶν οὐδὲν ἠδικημένων προφασιζόμενοι; Καὶ ταῦτα δρῶσιν ἔστιν ὅτε μηδὲν πεπονθότες δεινόν, ἕνεκα δὲ πλεονεξίας ἢ ἁρπαγῆς. Πρώην τις ἐκλογεὺς φόρων ταχθεὶς παρ᾿ ἡμῖν, ἐπειδή τινες τῶν δοξάντων ὀφείλειν διὰ πενίαν ἔφευγον δέει τιμωριῶν ἀνηκέστων, γύναια τούτων [*] καὶ τέκνα καὶ γονεῖς καὶ τὴν ἄλλην γενεὰν ἀπαγαγὼν πρὸς βίαν, τύπτων καὶ προπηλακίζων καὶ πάσαις αἰκίαις αἰκιζόμενος, ἵνα ἢ τὸν φυγόντα καταμηνύσωσιν ἢ τὰ ὑπὲρ ἐκείνου καταθῶσιν, οὐδέτερον δυνάμενοι, τὸ μὲν ὅτι ἠγνόουν, τὸ δὲ ὅτι οὐχ ἧττον τοῦ φυγόντος ἀπόρως εἶχον, — οὐ πρότερον ἀνῆκεν, ἢ βασάνοις καὶ στρέβλαις τὰ σώματα κατατείνων ἀποκτεῖναι κεκαινουργημέναις ἰδέαις θανάτου. Ἄμμου σπυρίδα πλήρη βρόχοις ἐκδησάμενος ἀνῆρτα κατὰ τῶν αὐχένων, βαρύτατον ἄχθος, ἱστὰς ἐν ὑπαίθρῳ κατὰ μέσην ἀγοράν, ἵνα οἱ μὲν ἀθρόαις τιμωρίαις ἀνέμῳ, καὶ ἡλίῳ καὶ τῇ ἀπὸ τῶν παριόντων αἰσχύνῃ, καὶ τοῖς ἐκκρεμαμένοις ἄχθεσι βιαζόμενοι χαλεπῶς ἀπαγορεύσωσιν, οἱ δὲ θεώμενοι τὰς τούτων τιμωρίας προαλγῶσιν. Ὧν ἔνιοι τρανοτέραν τῆς διὰ τῶν ὀφθαλμῶν τὴν διὰ τῆς ψυχῆς λαβόντες αἴσθησιν, ὡς ἐν τοῖς ἑτέρων σώμασιν αὐτοὶ κακούμενοι, τῷ βίῳ προαπετάξαντο ξίφεσιν ἢ φαρμάκοις ἢ ἀγχόναις, μεγάλην ὡς ἐν κακοπραγίαις νομίζοντες ἐπιτυχίαν τὴν ἄνευ βασάνων τελευτήν. Οἱ δὲ μὴ φθάσαντες αὑτοὺς διαχρήσασθαι, καθάπερ ἐν ταῖς τῶν κλήρων ἐπιδικασίαις, κατὰ *στίχον* ἤγοντο οἱ ἀπὸ τοῦ γένους πρῶτοι καὶ μετ᾿ αὐτοὺς δεύτεροι καὶ τρίτοι, μέχρι τῶν ὑστάτων· καὶ ὁπότε μηδεὶς λοι-

πὸς εἴη συγγενῶν, διέβαινε τὸ κακὸν καὶ ἐπὶ τοὺς γειτνιῶντας, ἔστι δὲ ὅτε καὶ ἐπὶ κώμας καὶ πόλεις, αἳ ταχέως ἔρημοι καὶ κεναὶ τῶν οἰκητόρων ἐγένοντο, μετανισταμένων καὶ σκεδαννυμένων ἔνθα λήσεσθαι προςεδόκων. Ἀλλ᾽ οὐδὲν ἴσως θαυμαστόν, εἰ φορολογίας ἕνεκα βάρβαροι τὰς φύσεις, ἡμέρου παιδείας ἄγευστοι, πειθαρχοῦντες δεσποτικοῖς προςτάγμασι τοὺς ἐτησίους ἀναπράττουσι δασμούς, οὐ μόνον ἐκ τῶν οὐσιῶν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν σωμάτων, μέχρι καὶ ψυχῆς τοὺς κινδύνους ἐπιφέροντες ὑπὲρ ἑτέρων ἑτέροις. Ἤδη δὲ καὶ οἱ τῶν δικαίων ὅροι καὶ κανόνες, αὐτοὶ οἱ νομοθέται, πρὸς δόξαν μᾶλλον ἢ πρὸς ἀλήθειαν ἀπιδόντες, τῶν ἀδικωτάτων ὑπέμειναν γενέσθαι, κελεύσαντες τοῖς μὲν προδόταις τοὺς παῖδας συναναιρεῖσθαι, τοῖς δὲ τυράννοις τὰς ἐγγυτάτω πέντε οἰκίας*). Διὰ τί; φαίην ἄν. Εἰ μὲν γὰρ συνεξήμαρτον, καὶ συγκολαζέσθωσαν· εἰ δὲ μήτε κατεκοινώνησαν μήτε ζηλωταὶ τῶν ὁμοίων ἐγένοντο μήτε ταῖς τῶν οἰκείων εὐτυχίαις ἐπαρθέντες ἐνηδυπάθησαν, τίνος χάριν ἀναιρεθήσονται; ἢ δι᾽ ἓν τοῦτο μόνον, ὅτι συγγενεῖς εἰσί; Γένους γὰρ ἢ [*] παρανομημάτων αἱ τιμωρίαι; Χρηστῶν ἴσως ὑμεῖς, ὦ σεμνοὶ νομοθέται, τῶν οἰκείων ἐλάχετε. Μοχθηροὶ δὲ εἴπερ ἐγένοντο, δοκεῖτέ μοι μηδ᾽ ἂν εἰς νοῦν ποτὲ βαλέσθαι τὰς τοιαύτας προςτάξεις, ἀλλὰ καὶ γράφουσιν ἑτέροις δυςχερᾶναι, διὰ τὴν τοῦ μηδὲν ἀνήκεστον παθεῖν προφυλακὴν τὸν ἐν ἀσφαλεῖ βίῳ διάγοντα μετὰ τῶν κινδυνευόντων σκοπεῖν καὶ ἐν ταῖς ἴσαις κακοπραγίαις συνεξετάζεσθαι. Τὸ μὲν γὰρ ἔχει δέος, ὃ φυλαττόμενός τις οὐδ᾽ ἂν ἕτερον περιΐδοι·

*) Mang. pro τὰς... οἰκίας scribi vult: τοὺς... οἰκείους.

τὸ δὲ ἐστὶν ἄφοβον, ὑφ᾽ οὗ πολλάκις ἀνεπείσθησάν τινες ἀλογεῖν ἀνθρώπων ἀνυπαιτίων ἀσφαλείαις. Ταῦτα οὖν ἐκλογισάμενος ὁ ἡμέτερος νομοθέτης, καὶ τὰ παρ᾽ ἄλλοις ἁμαρτήματα συνιδὼν ὡς φθοροποιὰ τῆς ἀρίστης πολιτείας, ἀπεστράφη καὶ διεμίσησε τοὺς χρωμένους εἴτε ῥαθυμίαις, εἴτ᾽ ἀπανθρωπίαις καὶ κακίαις, καὶ οὐδέποτέ τινα τῶν συμβεβηκότων ἐξέδωκεν ἐπὶ τιμωρίᾳ, προςθήκην ποιησάμενος αὐτὸν ἀδικημάτων ἑτέρων. Διόπερ ἄντικρυς ἀπεῖπεν υἱοὺς ἀντὶ γονέων ἢ γονεῖς ἀνθ᾽ υἱῶν ἀναιρεῖσθαι, δικαιώσας ὧν τὰ ἁμαρτήματα, τούτων εἶναι καὶ τὰς τιμωρίας, εἴτε ζημίας χρημάτων, εἴτε καὶ πληγὰς καὶ βιαιοτέρας ὕβρεις, εἴτε τραύματα καὶ πηρώσεις καὶ ἀτιμίας καὶ φυγὰς καὶ ὅσα ἄλλα τῶν ἐπὶ δίκαις· ἑνὸς γάρ, τοῦ μὴ ἕτερον ἀνθ᾽ ἑτέρου κτείνειν, μνησθεὶς καὶ τὰ ἡσυχασθέντα προςπεριέλαβεν.

Περὶ τοῦ μὴ ἀναισχυντεῖν γυναῖκας. (31. 32.)

31. Ἀγοραὶ καὶ βουλευτήρια καὶ δικαστήρια καὶ θίασοι καὶ σύλλογοι πολυανθρώπων ὁμίλων καὶ ὁ ἐν ὑπαίθρῳ βίος διὰ λόγων καὶ πράξεων, κατὰ πολέμους καὶ κατὰ εἰρήνην, ἀνδράσιν ἐφαρμόζουσι· θηλείαις δὲ οἰκουρία καὶ ἔνδον μονή, παρθένοις μὲν εἴσω κλισιάδων τὴν μεσαύλιον ὅρον πεποιημέναις, τελείαις δὲ ἤδη γυναιξὶ τὴν αὔλιον. Διττὸν γὰρ εἶδος πόλεων, μειζόνων καὶ βραχυτέρων· αἱ μὲν οὖν μείζους ἄσται καλοῦνται, οἰκίαι δὲ αἱ βραχύτεραι. Τὴν δὲ ἑκατέρων προστασίαν διειλήχασιν ἄνδρες μὲν τῶν μειζόνων, ἧς ὄνομα πολιτεία, γυναῖκες δὲ τῶν βραχυτέρων, ἧς ὄνομα οἰκονομία. Μηδὲν οὖν ἔξω τῶν κατ᾽ οἰκονομίαν πολυπραγμονείτω γυνή, ζητοῦσα μοναυλίαν, μηδ᾽ οἷα νομὰς κατὰ τὰς ὁδοὺς ἐν

ὄψεσιν ἀνδρῶν ἑτέρων ἐξεταζέσθω· πλὴν εἰς ἱερὸν ὁπότε δέοι βαδίζειν, φροντίδα ποιουμένη καὶ τότε μὴ πληθούσης ἀγορᾶς, ἀλλ᾽ ἐπανεληλυθότων οἴκαδε τῶν πλείστων, ἐλευθέρας τρόπον καὶ τῷ ὄντι ἀστῆς, ἐν ἠρεμίᾳ θυσίας [*] ἐπιτελοῦσα καὶ εὐχὰς εἰς ἀποτροπὴν κακῶν καὶ μετουσίαν ἀγαθῶν. Τὸ δὲ λοιδορουμένων ἢ συμπλεκομένων ἀνδρῶν ἐπεκθεῖν τολμᾶν κατὰ πρόφασιν συμμαχίας ἢ βοηθείας γυναῖκας, ἐπίληπτον καὶ οὐ μετρίως ἀναίσχυντον, ἃς οὐδ᾽ ἐν πολέμοις καὶ στρατείαις καὶ τοῖς ὑπὲρ πάσης τῆς πατρίδος κινδύνοις ἐδικαίωσεν ὁ νόμος ἐξετάζεσθαι, τὸ πρέπον ἰδών, ὅπερ ἀκίνητον ἀεὶ καὶ πανταχοῦ φυλάττειν διενοήθη, νομίσας αὐτὸ τοῦτο εἶναι καθ᾽ αὑτὸ νίκης καὶ ἐλευθερίας καὶ πάσης ἄμεινον εὐτυχίας. Ἐὰν μέντοι τις καὶ πυθομένη ὑβρίζεσθαι τὸν ἄνδρα (Deut. 25, 11), πόθῳ τῷ πρὸς ἐκεῖνον ἡττηθεῖσα φιλανδρίας, ὑπὸ τοῦ παραστάντος πάθους ἐξορμῆσαι βιασθῇ, μὴ πλέον τῆς φύσεως ἀῤῥενούσθω θρασυνομένη, μενέτω δέ, καὶ ἐν οἷς βοηθεῖ, γυνή· πάνδεινον γάρ, εἰ βουλομένη τις ὑπεξελέσθαι τὸν ἄνδρα ὕβρεων ὑβρισθήσεται παρ᾽ αὑτῆς, κατάπλεων ἀποφαινούσης τὸν ἴδιον βίον αἰσχύνης καὶ μεγάλων ὀνειδῶν τῶν ἐπ᾽ ἀνιάτῳ θρασύτητι. Λοιδορηθήσεται γὰρ γυνὴ κατ᾽ ἀγορὰν ῥῆμά τε τῶν ἀπηγορευμένων φθέγξεται, ἑτέρου δὲ κακηγοροῦντος οὐκ ἀποδραμεῖται τὰ ὦτα ἐπιφράξασα; Νυνὶ δὲ προβαίνουσί τινες, ὡς μὴ μόνον γλωσσαλγίαις ἐν ἀνδρῶν ὄχλῳ γυναῖκες κακηγορεῖν καὶ προπηλακίζειν, ἀλλὰ καὶ τὰς χεῖρας ἐπιφέρειν, τὰς ὑφάσμασι καὶ ταλασίαις, ἀλλ᾽ οὐ πληγαῖς καὶ ὕβρεσι, καθάπερ παγκρατιαστῶν καὶ πυκτῶν, ἐνασκουμένας. Καὶ τὰ μὲν ἄλλα οἰστὰ καὶ φέρειν ἄν τις δύναιτο· χαλεπὸν δὲ ἐκεῖνο, εἴ τις γυνὴ το-

σοῦτον καταθρασύναιτο, ὡς διαδράξασθαι τῶν τοῦ διαφερομένου γεννητικῶν. Μὴ γάρ, παρ' ὅσον ἀνδρὶ βοηθοῦσα δοκεῖ τοῦτο πράττειν, ἀφιέσθω, τῆς δὲ ἄγαν θρασύτητος ἐπεχέσθω τίνουσα δίκην, ὑφ' ἧς αὐτὴ μὲν τὰ ὅμοια ἐξαμαρτάνειν ἐθέλουσα αὖθις οὐκ ἂν δύναιτο, τῶν δὲ ἄλλων ὅσαι προπετέστεραι φόβῳ μετριάσουσιν. Ἔστω δὲ ἡ δίκη χειρὸς ἀποκοπὴ τῆς ἁψαμένης ὧν οὐ θέμις (ib. v. 12). Ἄξιον ἐπαινεῖν καὶ τοὺς τῶν γυμνικῶν ἀγώνων ἀθλοθέτας, οἳ τῆς θέας ἀνεῖρξαν γυναῖκας, ἵνα μὴ γυμνουμένοις ἀνδράσι παρατυγχάνουσαι τὸ δόκιμον αἰδοῦς νόμισμα παρακόπτωσιν, ἀλογοῦσαι φύσεως θεσμῶν, οὓς ὥρισεν ἑκατέρῳ τμήματι τοῦ γένους ἡμῶν. Οὐδὲ γὰρ ἄνδρας ἀποτιθεμένων ἐσθῆτας γυναικῶν εὐπρεπὲς παρατυγχάνειν, ἀλλ' ἑκατέρους τὰς τῶν ἑτέρων ὄψεις ἐκτρέπεσθαι γυμνουμένων, τοῖς τῆς φύσεως βουλήμασιν ἑπομένους. Εἶθ' ὧν ἡ ὄψις ἐπίληπτος, οὐ πολὺ μᾶλλον ὑπαίτιοι χεῖρες; ὀφθαλμοὶ μὲν γάρ, καὶ ἃ μὴ βουλόμεθα, πολλάκις ὁρᾶν ἐπελευθεριάζοντες ὑποβιάζονται, χεῖρες δὲ ἐν τῇ τῶν ὑπηκόων τεταγμέναι τάξει [*] μερῶν, πειθαρχοῦσαι τοῖς ἡμετέροις ἐπιτάγμασιν ὑπηρετοῦσιν.

(*Sensus antecedentis loci altior.*)

32. Ἥδε μὲν αἰτία ἣ παρὰ πολλοῖς εἴωθε λέγεσθαι. Ἑτέραν δὲ ἤκουσα θεσπεσίων ἀνδρῶν, τὰ πλεῖστα τῶν ἐν τοῖς νόμοις ὑπολαμβανόντων εἶναι σύμβολα φανερὰ ἀφανῶν, καὶ ῥητὰ ἀῤῥήτων. Ἦν δὲ τοιάδε. Ψυχῆς, ὥσπερ ἐν ταῖς συγγενείαις, ἡ μέν ἐστιν ἄῤῥην καὶ πρὸς ἀνδρῶν, ἡ δὲ θήλεια καὶ πρὸς γυναικῶν· ἄῤῥην μὲν ἡ μόνῳ θεῷ προσκληροῦσα ἑαυτὴν ὡς πατρὶ καὶ ποιητῇ

τῶν ὅλων καὶ πάντων αἰτίῳ, θήλεια δὲ ἡ ἐκκρεμαμένη τῶν ἐν γενέσει καὶ φθορᾷ, καὶ ἀποτείνουσα καθάπερ χεῖρα τὴν δύναμιν αὐτῆς, ἵνα τυφλῶς τῶν ἐπιτυχόντων ἐφάπτηται, γένεσιν δεξιουμένη τὴν τροπαῖς ἀμυθήτοις χρωμένην καὶ μεταβολαῖς, δέον τὴν ἀμετάβλητον καὶ μακάριον καὶ τρισευδαίμονα θείαν φύσιν. Εἰκότως οὖν τὴν ἐφαψαμένην χεῖρα τῶν διδύμων ἀποκόπτειν (Deut. 25, 12) διείρηται συμβολικῶς, οὐχ ὅπως ἀκρωτηριάζηται τὸ σῶμα στερόμενον ἀναγκαιοτάτου μέρους, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ τῆς ψυχῆς ἀθέους ἐκτέμνειν λογισμούς, ἐπιβάθρᾳ χρωμένους ἅπασιν ὧν γένεσίς ἐστι· δίδυμοι γὰρ σύμβολον σπορᾶς καὶ γενέσεως. Ἑπόμενος δὲ ἀκολουθίᾳ φύσεως καὶ ἐκεῖνο λέξω, ὅτι μονὰς μέν ἐστιν εἰκὼν αἰτίου πρώτου, δυὰς δὲ παθητῆς καὶ διαιρετῆς ὕλης. Ὃς ἂν οὖν δυάδα πρὸ μονάδος τιμήσας δεξιώσηται, μὴ ἀγνοείτω ὕλην ἀποδεχόμενος μᾶλλον ἢ θεόν· ἧς χάριν αἰτίας ἐδικαίωσεν ὁ νόμος ταύτην τὴν ἐπιβολὴν τῆς ψυχῆς ἀποκόπτειν οἷα χεῖρα. Μεῖζον γὰρ οὐκ ἔστιν ἀσέβημα ἢ τῷ παθητῷ τὴν τοῦ δρῶντος ἀνατιθέναι δύναμιν.

Crimina similia similibus poenis mulctantor. Si quis servo oculum obtuderit. (33-35.)

33. Μέμψεται δὲ ἄν τις δεόντως τοὺς ἀνόμοια τοῖς ἀδικήμασι τάττοντας ἐπιτίμια κατὰ τῶν εἰργασμένων· ζημίας χρημάτων ἐπ' αἰκίαις, ἢ ἐπὶ τραύμασι καὶ πηρώσεσιν ἀτιμίας, ἢ ἐπ' ἀνδροφονίαις ἑκουσίοις ἐλάσεις ὑπερορίους καὶ τὰς εἰς ἀεὶ φυγὰς ἢ δεσμοὺς ἐπὶ κλοπαῖς. Τὸ γὰρ ἀνώμαλον καὶ ἄνισον ἐχθρὸν πολιτείας ζηλούσης τὴν ἀλήθειαν. Ἰσότητος δὲ ὑφηγητὴς ὁ ἡμέτερος νόμος τὰ ὅμοια κελεύει τοὺς ἁμαρτάνοντας ὑπομένειν οἷς

ἵδρασαν· ἐκ τῶν οὐσιῶν, ἐὰν περὶ τὰς οὐσίας ἀδικοπραγῶσι τὸν πλησίον· ἐκ τῶν σωμάτων, ἐὰν εἰς τὰ σώματα ἁμαρτάνωσι κατὰ μέρη, ἢ καὶ μέλη καὶ τὰς αἰσθήσεις· καὶ ἂν ἄχρι [*] μέντοι τῆς ψυχῆς ἐπιβουλεύσωσιν, εἰς ψυχὴν τιμωρεῖσθαι κελεύει. Ὑπομένειν γὰρ ἀνθ᾽ ἑτέρων ἕτερα μηδεμίαν ἔχοντα κοινωνίαν, ἀλλὰ τοῖς εἴδεσιν ἀπηρτημένα, καταλυόντων νόμους ἐστίν, οὐ βεβαιούντων. Ταυτὶ δέ φαμεν τῶν ἄλλων οὐχ ὁμοίως ἐχόντων· οὐ γὰρ ταὐτὸν πατρὶ καὶ ἀλλοτρίῳ πληγὰς ἐμφορῆσαι, οὐδ᾽ ἄρχοντα ἢ ἰδιώτην κακῶς εἰπεῖν, οὐδ᾽ ἐργάζεσθαί τι τῶν μὴ ἐφειμένων ἐν βεβήλοις ἢ ἱεροῖς χωρίοις, οὐδ᾽ ἐν ἑορταῖς καὶ πανηγύρεσι καὶ δημοτελέσι θυσίαις, καὶ πάλιν ἐν ἡμέραις αἷς μηδὲν πρόςεστι τῶν εἰς ἐκεχειρίαν, ἢ καὶ συνόλως ἀποφράσι, καὶ ὅσα ἄλλα τοιουτότροπα διερευνητέον εἰς συναύξησιν ἢ μείωσιν κολάσεως. Πάλιν „Ἐάν τίς“ φησιν „ὀφθαλμὸν οἰκέτου ἢ θεραπαίνης ἐκκόψῃ, ἐλευθέρους ἀφιέτω“ (Exod. 21, 26)· διότι ὥςπερ τὴν τοῦ σώματος ἡγεμονίαν ἡ φύσις ἀνῆψε κεφαλῇ, χαρισαμένη καὶ τόπον οἰκειότατον ὡς βασιλεῖ τὴν ἄκραν — ἄνω γὰρ αὐτὴν ἐπ᾽ ἀρχὴν ἀναπέμψασα ἱδρύσατο, καθάπερ ἀνδριάντι βάσιν ὑποθεῖσα τὴν ἀπ᾽ αὐχένος ἄχρι ποδῶν ἅπασαν ἁρμονίαν —, οὕτω καὶ τῶν αἰσθήσεων τὸ κράτος ἀνέδωκεν ὀφθαλμοῖς. Ὑπεράνω γοῦν καὶ τούτοις ὡς ἄρχουσιν ἀπένειμεν οἴκησιν, βουληθεῖσα μὴ μόνον τοῖς ἄλλοις, ἀλλὰ καὶ σημείῳ περισημοτάτῳ καὶ περιφανεστάτῳ τούτους γεραίρειν.

(Oculos inter et animum cognatio.)

34 Τὰς μὲν οὖν χρείας καὶ ὠφελείας, ἃς παρέχονται τῷ γένει ἡμῶν ὀφθαλμοί, μακρὸν ἂν εἴη καταριθμεῖ-

σθαι· μίαν δὲ τὴν ἀρίστην λεκτέον. Φιλοσοφίαν ὤμβρησε μὲν οὐρανός, ἐχώρησε δὲ ὁ ἀνθρώπινος νοῦς, ἐξενάγησε δὲ ὄψις· πρώτη γὰρ αὕτη κατεῖδε τὰς λεωφόρους ἀπ' αἰθέρος ὁδούς. Ἀγαθῶν δέ, ὅσα πρὸς ἀλήθειαν ἀγαθά, πηγὴ φιλοσοφία. Ἧς ὁ μὲν ἀρυόμενος εἰς κτῆσιν καὶ χρῆσιν ἀρετῆς ἐπαινετός, ὁ δὲ ἕνεκα πανουργίας καὶ τοῦ *κατασοφίσασθαί* τινα ψεκτός· ἔοικε γὰρ ὁ μὲν ἀνδρὶ συμποτικῷ καὶ ἑαυτὸν καὶ τοὺς συνεστιωμένους εὐφραίνοντι πάντας, ὁ δὲ τῷ ἄκρατον εἰς παροινίαν ἑαυτοῦ τε καὶ τοῦ πλησίον ἐμφορουμένῳ. Ὅτῳ γοῦν τρόπῳ φιλοσοφίαν ἐξενάγησεν ὄψις, ἤδη λεκτέον. Ἀναβλέψασα εἰς αἰθέρα κατεῖδεν ἥλιον καὶ σελήνην καὶ πλανήτας καὶ ἀπλανεῖς ἀστέρας, τὴν ἱεροπρεπεστάτην οὐρανοῦ στρατείαν, κόσμον ἐν κόσμῳ· εἶτ' ἀνατολὰς καὶ δύσεις, καὶ χορείας ἐμμελεῖς, καὶ τεταγμένας χρόνων περιόδους, συνόδους, ἐκλείψεις, ἐπιλάμψεις· εἶτ' αὐξήσεις καὶ μειώσεις σελήνης, ἡλίου κινήσεις τὰς κατὰ πλάτος, ἀπὸ μὲν τῶν νοτίων ἐπὶ τὰ βόρεια προσιόντος, ἀπὸ δὲ τῶν βορείων ἐξαναχωροῦντος [*] πρὸς τὰ νότια, εἰς καρπῶν τῶν ἐτησίων γένεσιν, ὡς τὰ πάντα τελεσφορεῖσθαι, καὶ πρὸς τούτοις μυρία ἄλλα θαυμάσια. Καὶ περιαθρήσασα κατά τε γῆν καὶ κατὰ θάλατταν καὶ ἀέρα καὶ τὰ κατὰ τάδε πάντα τῷ νῷ μετὰ σπουδῆς ἐπεδείξατο. Ὁ δὲ ὅπερ οὐχ οἷός τε ἦν δι' αὐτοῦ καταλαβεῖν, δι' ὁράσεως ἰδὼν οὐκ ἐπὶ τῶν ὁραθέντων αὐτὸ μόνον ἔστη, ἀλλ' ἅτε φιλομαθὴς καὶ φιλόκαλος, ἀγάμενος τὴν θέαν, λογισμὸν εἰκότα ἐλάμβανεν, ὅτι ταῦτ' οὐκ ἀπαυτοματισθέντα συνέστη φοραῖς ἀλόγοις, ἀλλὰ διανοίᾳ θεοῦ, ὃν πατέρα καὶ ποιητὴν ὀνομάζειν θέμις· καὶ ὅτι οὐκ ἔστιν ἄπειρα, πεπέρασται δὲ ἑνὸς κόσμου περιγραφῇ, πόλεως

τρόπον, τῇ τῶν ἀπλανῶν ἐξωτάτω σφαίρᾳ περιλαμβανόμενα· καὶ ὡς ὁ γεννήσας πατὴρ νόμῳ φύσεως ἐπιμελεῖται τοῦ γενομένου, προνοούμενος καὶ τοῦ ὅλου καὶ τῶν μερῶν. Εἶτα προςεπεσκέψατο, τίς οὐσία τοῦ ὁρατοῦ, καὶ εἰ πάντων ἡ αὐτὴ τῶν κατὰ κόσμον ἢ ἑτέρα ἑτέρων, καὶ ἐκ τίνων ἕκαστα ἐτελέσθη, καὶ τὰς αἰτίας δι' ἃς ἐγένετο, καὶ δυνάμεις αἷς συνέχεται καὶ πότερον αὗται σώματα ἢ ἀσώματοι. Ἡ γὰρ περὶ τούτων καὶ τῶν παραπλησίων ἔρευνα τί ἂν ἄλλο ἢ φιλοσοφία προςαγορεύοιτο; τί δὲ τῷ σκοπουμένῳ ταῦτα θεῖτο ἄν τις οἰκειότερον ὄνομα ἢ φιλόσοφον; Τὸ γὰρ περὶ θεοῦ σκοπεῖν καὶ κόσμου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ κοινῶς ζώων τε καὶ φυτῶν, καὶ περὶ νοητῶν παραδειγμάτων καὶ πάλιν αἰσθητῶν ἀποτελεσμάτων, καὶ τῆς καθ' ἕκαστον τῶν γεγονότων ἀρετῆς τε καὶ κακίας, φιλομαθῆ καὶ φιλοθεάμονα καὶ τῷ ὄντι φιλόσοφον διάθεσιν ἐμφαίνει. Μέγιστον δὴ τοῦτο τῶν βροτῶν ἀνθρώπων ἀγαθὸν ὄψις παρέχεται. Δοκεῖ δέ μοι ταύτης ἠξιῶσθαι τῆς προνομίας, ἐπειδὴ τῶν ἄλλων αἰσθήσεων συγγενεστέρα ψυχῇ καθέστηκεν· ἅπασαι μὲν γὰρ τὴν πρὸς διάνοιαν ἔχουσιν οἰκειότητα, αὕτη δὲ καθάπερ ἐν ταῖς οἰκίαις τὴν ἐγγυτάτω γένους πρώτην καὶ ἀνωτάτω τάξιν εἴληχε. Τεκμηριώσαιτο δὲ ἄν τις ἐκ πολλῶν. Τίς γὰρ οὐκ οἶδεν, ὅτι χαιρόντων μὲν ὀφθαλμοὶ γάννυνται καὶ μειδιῶσι, λυπουμένων δὲ συννοίας γέμουσι καὶ κατηφείας; Εἰ δὲ πλεονάσαν καὶ πιέζοι καὶ ἀναθλίβοι τὸ ἄχθος, ἐκδακρύουσι, καὶ κρατούσης μὲν ὀργῆς οἰδοῦσι καὶ ὕφαιμον καὶ πυρωπὸν ἐμβλέπουσιν, ἵλεων δὲ καὶ εὐμενές, εἰ χαλάσαι ὁ θυμός. Καὶ ἐν μὲν τῷ λογίζεσθαι ἢ σκοπεῖν πεπήγασιν αἱ κόραι τρόπον τινὰ συννοοῦσαι· τῶν δὲ εὐηθεστέρων πλάζεται ἀπὸ ἠλιθιότητος καὶ ἡ ὅρασις οὐκ

ἠρεμοῦσα. [*] Καὶ συνόλως τοῖς τῆς ψυχῆς πάθεσι συμπάσχουσιν ὀφθαλμοί, καὶ ταῖς ἀμυθήτοις τροπαῖς συμμεταβάλλειν πεφύκασι διὰ τὴν οἰκειότητα· δοκεῖ γάρ μοι μηδὲν οὕτως ὁ θεὸς ἐμφανὲς ἐμφανοῦς ἐργάσασθαι μίμημα, ὡς ὄψιν λογισμοῦ.

(*Hinc poena crimini consentanea.*)

35. Ἐάν τις οὖν εἰς τὴν ἀρίστην καὶ ἡγεμονικωτάτην τῶν αἰσθήσεων ὅρασιν ᾖ ἐπιβεβουλευκὼς καὶ καταφανῇ μὲν ἐλευθέρου ὀφθαλμὸν ἐκκόψας, τὰ αὐτὰ ἀντιπασχέτω· δούλου δέ, μή. Οὐχ ὅτι συγγνώμης ἐστὶν ἄξιος ἢ ἔλαττον ἀδικεῖ, ἀλλ' ὅτι πονηροτέρῳ χρήσαιτο ἂν ὁ πεπονθὼς τῷ δεσπότῃ ἀντιπηρωθέντι, μνησικακήσοντι τῆς συμφορᾶς τὸν ἀεὶ χρόνον, καὶ ἀμυνομένῳ καθ' ἑκάστην ἡμέραν ὡς ἐχθρὸν ἄσπονδον ἀφορήτοις καὶ βαρυτέραις τῆς δυνάμεως ἐπιτάγμασιν, οἷς πιεζόμενος καὶ τὴν ψυχὴν ἀποῤῥήξει. Προενόησεν οὖν ὁ νόμος τοῦ μήτε τὸν ἐπιβεβουλευκότα ἀθῷον ἀφεθῆναι, μήτε τὸν πεπηρωμένον προςαδικηθῆναι, κελεύσας, ἵνα, εἴ τις ἐκκόψῃ θεράποντος ὀφθαλμόν, ἀνενδοιάστως ἐλευθερίας μεταδιδῷ. Οὕτω γὰρ ὁ μὲν ἀνθ' ὧν ἔδρασε διττὴν ἐκδέξεται ζημίαν, ἅμα τῇ τιμῇ καὶ τὴν ὑπηρεσίαν ἀφαιρεθείς, καὶ τρίτον ἑκατέρου τῶν λεχθέντων χαλεπώτερον, ἀναγκαζόμενος ἐν τοῖς μεγίστοις εὐεργετεῖν ἐχθρόν, ὃν ἴσως ηὔχετο κακοῦν ἀεὶ δύνασθαι· ὁ δὲ ἀνθ' ὧν ὑπέμεινε παρηγορίαν ἕξει διπλῆν, οὐ μόνον ἐλευθερωθείς, ἀλλὰ καὶ ἀργαλέον καὶ ὠμὸν δεσπότην ἐκφυγών.

Si quis servo dentem excusserit.

36. Προστάττει δὲ καὶ ἄν τις ὀδόντα θεράποντος

ἐκκόψῃ, ἐλευθερίαν χαρίζεσθαι τῷ θεράποντι. Διὰ τί; Ὅτι ζωὴ μὲν τίμιον, ὄργανα δὲ ζωῆς ἐκτήσατο ἡ φύσις ὀδόντας, οἷς τὴν τροφὴν οἰκονομεῖσθαι συμβέβηκεν. Ὀδόντες δὲ οἱ *τομεῖς* τῷ τέμνειν σιτία καὶ ὅσα ἄλλα ἐδώδιμα, διὰ τοῦτο ταύτης τῆς προσηγορίας ἀξιωθέντες· οἱ δὲ μύλοι τῷ τὰ διατμηθέντα εἰς *μείονα* λεαίνειν δύνασθαι. Παρ' ἣν αἰτίαν ὁ ποιητὴς καὶ πατήρ, οὐδὲν εἰωθὼς δημιουργεῖν ὃ μὴ πρός τινι τετάξεται χρείᾳ, τοὺς ὀδόντας οὐχ, ὥσπερ τῶν ἄλλων μερῶν ἕκαστον, κατὰ τὴν πρώτην γένεσιν εὐθὺς εἰργάζετο, διανοηθεὶς ὅτι βρέφει μὲν γαλακτοτροφεῖσθαι μέλλοντι περιττὸν ἄχθος γενήσονται, μαστοῖς δὲ πηγάζουσιν, οἷς ἀρδεύεται ἡ τροφή, χαλεπὴ ζημία κατὰ τὴν ὁλκὴν τοῦ γάλακτος ὀδαξουμένοις. Τὸν ἐπιτήδειον οὖν καιρὸν προϊδόμενος — ἔστι δὲ οὗτος ἡνίκα τὸ βρέφος ἀπότιτθον γίνεται — τὴν ἔκφυσιν τῶν ὀδόντων, ἣν ἐταμιεύσατο πρότερον, ἀνέφηνεν, ἤδη τῆς τελειοτέρας ἀνέχεσθαι τροφῆς ὀργάνων ὧν εἶπον δεομένης, τὴν διὰ τοῦ γάλακτος ἀποστρεφόμενον. Ἐὰν οὖν τις ἐξ ἀλαζονείας [*] θεράποντος ὀδόντα ἐκκόψῃ, τὸν ὑπηρέτην καὶ ὑποδιάκονον τῶν ἀναγκαιοτάτων, τροφῆς τε καὶ ζωῆς, ἐλευθερούτω τὸν ἀδικηθέντα, στερόμενος αὐτὸς τῆς ἐκ τοῦ πεπονθότος λατρείας τε καὶ ὑπηρεσίας. Ἰσότιμον οὖν, φησί τις, ὀδοὺς ὀφθαλμῷ; Πρὸς ἃ γέγονεν ἑκάτερον, εἴποιμ' ἄν, ἰσότιμον· πρὸς μὲν τὰ ὁρατὰ ὀφθαλμός, πρὸς δὲ τὰ ἐδώδιμα ὀδούς. Εἰ δὲ καὶ συγκρῖναί τις θελήσει, σεμνότατον μὲν εὑρήσει τῶν ἐν σώματι μερῶν ὀφθαλμὸν ἅτε θεωρὸν ὄντα τοῦ σεμνοτάτου τῶν κατὰ κόσμον, οὐρανοῦ, χρήσιμον δὲ ὀδόντα, ὡς ἀνατροφῆς, τοῦ χρησιμωτάτου πρὸς τὸ ζῆν, ἐργάτην. Καὶ ὁ μὲν τὰς ὄψεις ἀποβαλὼν οὐ κεκώλυται βιοῦν, τῷ

δὲ ἐκκοπέντι τοὺς ὀδόντας ἐφεδρεύει θάνατος οἴκτιστο[ς].
Εἰ δή τις ἐπιβουλεύοι περὶ τὰ μέρη ταῦτα τοῖς οἰκέταις,
μὴ ἀγνοείτω λιμὸν ἐν εὐθηνίᾳ καὶ εὐετηρίᾳ κατασκευά-
ζων τούτοις χειροποίητον· τί γὰρ ὄφελος ἀφθονίαν μὲ[ν]
εἶναι τροφῶν, τὰ δὲ πρὸς τὴν διοίκησιν αὐτῶν ὄργανα
σεσυλῆσθαι καὶ ἀποβεβληκέναι, χαλεπῶν ἕνεκα καὶ ἀμει-
λίκτων καὶ ὠμοθύμων δεσποτῶν; Διὰ τοῦτο καὶ ἑτέρω-
θι (Deut. 24, 6) παρὰ χρεωστῶν ἀπαγορεύει δανειστα[ῖς]
μύλον ἢ ἐπιμύλιον ῥύσιον αἰτεῖν, ἐπειπών, ὅτι ὁ τοῦτο
δρῶν ψυχὴν ἐνεχυριάζει· ὁ γὰρ τὰ τοῦ ζῆν ὄργανα ἀφαι-
ρούμενος ἐπ' ἀνδροφονίαν ἵεται, μέχρι καὶ ψυχῆς ἐπι-
βουλεύειν διανοηθείς.

Cur impurus sit, qui cadaver hominis defuncti attigerit.

37. Τοσαύτην δὲ πρόνοιαν ἐποιήσατο τοῦ μηδένα
παραίτιόν τινι γενέσθαι θανάτου, ὡς καὶ τοὺς προσαψα-
μένους νεκροῦ σώματος, ὃ τελευτὴν ἐνδέδεκται τὴν κατὰ
φύσιν, οἴεται δεῖν μὴ εὐθὺς εἶναι καθαρούς, μέχρις ἂν
περιῤῥανάμενοι καὶ ἀπολουσάμενοι καθαρθῶσιν (Num.
19, 11 ss.). Εἰς μέντοι τὸ ἱερὸν οὐδὲ τοῖς σφόδρα κα-
θαροῖς ἐφῆκεν εἰσιέναι ἐντὸς ἡμερῶν ἑπτά, τρίτῃ καὶ
ἑβδόμῃ κελεύσας ἀφαγνίζεσθαι. Ἔτι μέντοι καὶ τοῖς
εἰσιοῦσιν εἰς οἰκίαν, ἐν ᾗ τετελεύτηκέ τις, προστάττει μη-
δενὸς ἅπτεσθαι μέχρις ἂν ἀπολούσωνται, καὶ τὰς ἐσθῆ-
τας αἷς ἀμπίσχοντο προσαποπλύναντες. Σκεύη δὲ καὶ ἔπι-
πλα καὶ ὅσα ἄλλα ἔνδον εἶναι συμβέβηκε, πάνθ' ὡς ἔπος
εἰπεῖν ἀκάθαρτα ἡγεῖται. Ψυχὴ γὰρ ἀνθρώπου τίμιον,
ἧς μετανισταμένης καὶ μετοικιζομένης τὰ ἀπολειφθησό-
μενα πάντα μιαίνεται, στερόμενα θείας εἰκόνος, ἐπειδὴ
θεοειδὴς ὁ ἀνθρώπινος νοῦς, πρὸς ἀρχέτυπον ἰδέαν, τὸν

ἀνωτάτω λόγον, τυπωθείς. Ἔστω δέ, φησίν, ἀκάθαρτα καὶ τὰ ἄλλα ὅσων ἂν ὁ ἀκάθαρτος προσάψηται, μετουσίᾳ τοῦ μὴ καθαροῦ μιαινόμενα. Καθολικωτέραν δὲ ἀπόφασιν ὁ χρησμὸς οὗτος ἔοικε παραδηλοῦν, οὐκ ἐπὶ σώματος αὐτὸ μόνον ἱστάμενος, ἀλλ' ἤδη καὶ τρόπους προσδιερευνώμενος ψυχῆς. Ἀκάθαρτος γὰρ κυρίως ὁ ἄδικος καὶ ἀσεβής, ὅτῳ μήτε τῶν ἀνθρωπίνων μήτε [*] τῶν θείων αἰδώς τις ἔρχεται, πάντα φύρων καὶ συγχέων διά τε τὰς ἀμετρίας τῶν παθῶν καὶ τὰς τῶν κακιῶν ὑπερβολάς, ὥστε, ὧν ἂν ἐφάψηται πραγμάτων, πάντα ἐστὶν ἐπίληπτα τῇ τοῦ δρῶντος συμμεταβάλλοντα μοχθηρίᾳ· καὶ γὰρ κατὰ τὸ ἐναντίον αἱ πράξεις τῶν ἀγαθῶν ἐπαινεταί, βελτιούμεναι ταῖς τῶν ἐνεργούντων ἀρεταῖς, ἐπειδὴ πέφυκέ πως τὰ γινόμενα τοῖς δρῶσιν ἐξομοιοῦσθαι.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΑΝΑΦΕΡΟΜΕΝΩΝ
ΕΝ ΕΙΔΕΙ ΝΟΜΩ[Ι]
ΕΙΣ ΤΡΙΑ ΓΕΝΗ ΤΩΝ ΔΕΚΑ ΛΟΓΩΝ,

ΤΟ Η̄ ΚΑΙ ΤΟ Θ̄ ΚΑΙ ΤΟ Ῑ, ΤΟ ΠΕΡΙ ΤΟΥ Μ[Η]
ΕΠΙΚΛΕΠΤΕΙΝ ΚΑΙ ΨΕΥΔΟΜΑΡΤΥΡΕΙΝ ΚΑ[Ι]
ΜΗ ΕΠΙΘΥΜΕΙΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΣ ΕΚΑΣΤΟ[Ν]
ΑΝΑΦΕΡΟΜΕΝΩΝ.

ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ Η ΠΑΣΙ ΤΟΙΣ
ΛΟΓΙΚΟΙΣ ΕΦΑΡΜΟΖΕΙ Ο ΕΣΤΙ ΤΗΣ
ΣΥΝΤΑΞΕΩΣ.

DE
SPECIALIBUS LEGIBUS
QUAE
REFERUNTUR AD TRIA DECALOGI CAPITA,

NIMIRUM OCTAVUM, NONUM ET DECIMUM: DE
NON COMMITTENDIS FURTI, FALSI TESTIMONII
ET CONCUPISCENTIAE CRIMINIBUS.

LIB. IV.

QUIN ET DE IUSTITIA QUAE CUM OMNIBUS IN UNIVERSUM DECALOGI PRAECEPTIS COGNATIONEM HABET.

[II, 335.]

Περὶ κλοπῆς.

1. Τὰ μὲν ἐπὶ μοιχείᾳ καὶ ἀνδροφονίᾳ καὶ ὅσα ἑκατέρᾳ τούτων ὑποστέλλει νόμιμα, μεθ᾽ ἁπάσης ἀκρι-

βείας, ὥς γε ἐμαυτὸν πείθω, λέλεκται πρότερον. Τὸ δὲ ἑπόμενον τῇ τάξει συνεπισκεπτέον, ὅ τι τρίτον μέν ἐστι τῶν ἐπὶ τῇ δευτέρᾳ στήλῃ, τοῖς δὲ ἐν ἀμφοτέραις ὄγδοον, περὶ τοῦ μὴ κλέπτειν (Exod. 20, 15 [13]). Ὃς ἂν ἄγῃ ἢ φέρῃ τὰ ἑτέρου, μὴ δέον, ἐὰν μὲν βίᾳ καὶ φανερῶς τοῦτο ποιῇ, κοινὸς ἀναγραφέσθω πολέμιος, [*] παρανομίᾳ συνυφαίνων ἀναίσχυντον θράσος· ἐὰν δὲ κρύφα λανθάνειν ἐπιχειρῶν, φωρὸς τρόπον, αἰδῶ προκάλυμμα ποιούμενος τῶν ἁμαρτημάτων [καὶ] τὸ σκότος, ἰδίᾳ κολαζέσθω μόνον ὧν ὑπόδικος ὢν ἐπεχείρησε βλάπτειν, καὶ κατατιθέσθω διπλοῦν τὸ φώριον (ib. 22, 3), ἄδικον ὠφέλειαν ἀξιώμενος βλάβῃ δικαιοτάτῃ. Ἐὰν δὲ ἄπορος ὢν ἐκτεῖσαι ἀδυνατῇ τό γε ἐπιτίμιον, πιπρασκέσθω — θέμις γὰρ ἐλευθερίας στερεῖσθαι τὸν ὑπομείναντα κέρδους παρανομωτάτου δοῦλον εἶναι —, ἵνα μηδὲ ὁ πεπονθὼς κακῶς ἀπαρηγόρητος ἀφεθεὶς διὰ τὴν τοῦ κεκλοφότος ἀχρηματίαν ὀλιγωρεῖσθαι δοκῇ. Ἀλλὰ μηδεὶς ἀπανθρωπίαν καταγνώτω τοῦ πράγματος· ὁ γὰρ πραθεὶς οὐκ εἰς ἅπαν ἔσται δοῦλος, ἀλλ' ἐντὸς ἑπταετίας ἀπαλλάττεσθαι κοινῷ κηρύγματι, καθάπερ ἐν τοῖς περὶ ἑβδομάδος ἐδήλωσα. Καὶ ἀγαπάτω διπλοῦν ἐκτείνων τὸ φώριον ἢ καὶ πιπρασκόμενος, ἀδικῶν οὐκ ὀλίγα· πρῶτον μέν, ὅτι τοῖς οὖσιν οὐκ ἀρκούμενος περιττοτέρων ὀρέγεται, πλεονεξίαν, ἐπίβουλον καὶ δυσίατον πάθος, ἐπιτειχίζων· δεύτερον δέ, ὅτι τοῖς ἀλλοτρίοις προσοφθαλμιῶν καὶ ἐπικεχηνὼς τὰς ἐπὶ νοσφισμῷ πάγας τίθησι, τοὺς κυρίους ὧν ἔχουσιν ἀφαιρούμενος· τρίτον δέ, ὅτι καὶ λανθάνειν *ἐπιτηδεύων τὰς* ἐκ τοῦ πράγματος ὠφελείας μόνος ἔστιν ὅτε καρποῦται, τὰ δὲ ἐγκλήματα τρέπει πρὸς τοὺς ἀναιτίους, τυφλὴν ἀπεργαζόμενος τὴν ἔρευναν τῆς

ἀληθείας. Ἔοικε δέ πως καὶ αὐτὸς ἑαυτοῦ κατηγορεῖ ὑπὸ τοῦ συνειδότος ἐλεγχόμενος ἐν οἷς ὑφαιρεῖται λάθρα πάντως αἰσχυνόμενος ἢ εὐλαβούμενος· ὧν τὸ μέν ἐστι σημεῖον τοῦ τὴν πρᾶξιν αἰσχρὰν ὑπειληφέναι — τὰ γὰρ αἰσχρὰ αἰσχύνην ἐπιφέρει —, τὸ δὲ τῆς κολάσεως ἄξιον νομίζεσθαι, δέος γὰρ ἐμποιοῦσιν αἱ κολάσεις.

Κατὰ τοιχωρύχων.

2. Ἐάν τις ἔρωτι τῶν ἀλλοτρίων ἐπιμανεὶς κλέπτειν ἐπιχειρῇ, καὶ μὴ δυνάμενος εὐπετῶς ὑφαιρεῖσθαι τοιχωρυχῇ νύκτωρ, προκάλυμμα ποιούμενος ὧν ἀδικεῖ τὸ σκότος, ἁλοὺς μὲν ἐπ' αὐτοφώρῳ, πρὶν ἥλιον ἀνισχεῖν, ἐν αὐτῷ τῷ διορύγματι πρὸς τοῦ δεσπότου τῆς οἰκίας αναιρείσθω· τὸ μὲν προηγούμενον [*] ἔργον ἔλαττον ἐργαζόμενος, κλοπήν, τὸ δὲ ἑπόμενον μεῖζον, ἀνδροφονίαν, *διώκων, τοῖς* ὀρυκτῆρσιν οἷς ἐπιφέρεται σιδηροῖς καὶ ἑτέροις ὅπλοις ἀμύνεσθαι παρεσκευασμένος. Εἰ δὲ ἥλιος ἀνάσχοι, μηκέθ' ὁμοίως αὐτοχειρίᾳ κτεινέσθω, πρὸς δὲ τοὺς ἄρχοντας καὶ δικαστὰς ἀγέσθω, δώσων δίκας, ἃς ἂν ἐπικελεύωσιν αὐτοί. Νύκτωρ μὲν οἴκοι διατριβόντων καὶ τετραμμένων πρὸς ἀνάπαυλαν ἀρχόντων ὁμοῦ καὶ ἰδιωτῶν οὐδεμία τῷ πλημμελουμένῳ καταφυγὴ πρὸς βοήθειαν, ὅθεν αὐτὸς ἔστω κύριος τῆς τιμωρίας, ὑπὸ τοῦ καιροῦ κατασταθεὶς ἄρχων καὶ δικαστής. Μεθ' ἡμέραν *δὲ* ἀναπέπταται δικαστήρια καὶ βουλευτήρια, ἐπλήθυνέν *τε* τῶν συλληψομένων ἡ πόλις· ὧν οἱ μὲν φύλακες τῶν νόμων κεχειροτόνηνται, οἱ δὲ ἄνευ χειροτονίας, μισοπονήρῳ πάθει τὴν ὑπὲρ τῶν ἠδικημένων τάξιν αἱροῦνται, πρὸς οὓς τὸν κλέπτην ἀκτέον. Οὕτως γὰρ τὰς ἐπ' αὐθαδείᾳ καὶ προπετείᾳ φεύγων αἰτίας δημοκρατι-

πώτερον αὐτῷ δόξει βοηθεῖν. Ἐὰν ὑπὲρ γῆν ὄντος ἡλίου τὸν φῶρά τις αὐτοχειρίᾳ κτείνῃ πρὸ δίκης, ἔνοχος ἔστω, θυμὸν λογισμοῦ προτιμήσας, καὶ τοὺς νόμους τῆς ἰδίας ἐπιθυμίας ἐν ὑστέρῳ θείς. Μὴ γάρ, ἐπειδὴ νύκτωρ ἠδίκησαι, φαίην ἄν, ὦ οὗτος, ὑπὸ κλέπτου, διὰ τοῦτο μεθ᾽ ἡμέραν κλοπὴν αὐτὸς ἀπειργάζου χαλεπωτέραν, οὐ τὴν ἐν τοῖς χρήμασιν, ἀλλὰ τὴν ἐν τοῖς δικαίοις, καθ᾽ ἃ συμβαίνει τὴν πολιτείαν διατετάχθαι;

Περὶ κλοπῆς προβάτου καὶ βοός.

3. Τὰ μὲν οὖν ἄλλα φωρία τετίμηται διπλῇ καταθέσει. Βοῦν δὲ ἢ πρόβατον εἴ τις ὑφέλοιτο, μείζονος ἠξίωσε δίκης, προνομίαν διδοὺς ζώοις, ἃ καλλιστεύει τῶν ἐν ταῖς ἡμέραις ἀγέλαις οὐ μόνον εὐμορφίᾳ σώματος, ἀλλὰ καὶ ταῖς ἐπὶ τὸν ἀνθρώπινον βίον ὠφελείαις. Ἧς χάριν αἰτίας οὐδὲ ἐπ᾽ ἀμφοῖν τὴν ποσότητα τῶν ἐπιτιμίων ἴσην ὥρισεν, ἀλλὰ τὰς χρείας διαριθμησάμενος, ἃς ἑκάτερον παρέχεται τῶν διειρημένων. Κελεύει γὰρ τέτταρα μὲν πρόβατα ἀποτίνειν, βοῦς δὲ πέντε τὸν κλέπτην ἀνθ᾽ ἑνὸς τοῦ ὑφαιρεθέντος· ἐπειδὴ πρόβατον μὲν φέρει δασμοὺς τέτταρας, γάλα καὶ τυρὸν καὶ ἔρια καὶ ἐτήσιον ἄρνα· ὁ δὲ βοῦς πέντε, τρεῖς μὲν τοὺς αὐτῆς ἐν γάλακτι καὶ τυρῷ καὶ γεννήμασι, δύω δὲ ἐξαιρέτους, ἄροτον γῆς καὶ ἀλόητον, ὧν ὁ μέν ἐστιν ἀρχὴ σπορᾶς καρπῶν, [*] ὁ δὲ τέλος, εἰς κάθαρσιν τῶν συγκομισθέντων πρὸς ἑτοιμοτέραν τροφῆς χρῆσιν.

Περὶ ἀνδραποδιστῶν.

4. Κλέπτης ἐστὶ καὶ ὁ ἀνδραποδιστής, ἀλλὰ τοῦ πάντων ἀρίστου, ὅσα ἐπὶ γῆς εἶναι συμβέβηκεν. Τὰ μὲν

οὖν ἄψυχα καὶ τῶν ζώων ἃ μὴ μεγάλας ὠφελείας παρέχεται τῷ βίῳ, διπλᾶ προστέταχεν ἀποδίδοσθαι παρὰ τῶν φερομένων τοῖς κυρίοις, ὡς ἐλέχθη πρότερον. Καὶ πάλιν τετραπλάσια καὶ πενταπλάσια ἐν ταῖς ἡμερωτάταις ἀγέλαις βοῶν τε καὶ προβάτων. Ἄνθρωπος δέ, ὡς ἔοικε, τὸν καλλιστεύοντα κλῆρον ἔλαχεν ἐν ζώοις, ἀγχίσπορος ὢν θεοῦ καὶ ἐγγενὴς κατὰ τὴν πρὸς λόγον κοινωνίαν, ὃς αὐτόν, καίτοι θνητὸν ὄντα, ἀπαθανατίζει. Διὸ καὶ πᾶς, ᾧτινι ζῆλος ἀρετῆς εἰσέρχεται, τραχύς ἐστιν ὀργὴν καὶ παντελῶς ἀμείλικτος κατ᾽ ἀνδραποδιστῶν, οἳ δουλείαν ἕνεκα κέρδους ἀδικωτάτου τοῖς γένει μὲν ἐλευθέροις, φύσεως δὲ μετέχουσι τῆς αὐτῆς ἐπάγειν τολμῶσιν. Εἰ γὰρ ἐπαινετὸν πρᾶγμα δεσπόται ποιοῦσιν, οἰκοτρίβας καὶ ἀργυρωνήτους, πολλάκις οὐκ ἐν μεγάλοις ὀνήσαντας, τῆς κατεχούσης δουλείας ἀπαλλάττοντες ἕνεκα φιλανθρωπίας ᾗ κέχρηνται, πόσης ἄξιοι κατηγορίας τυγχάνειν εἰσὶν οἱ τὸ πάντων ἄριστον κτῆμα, τὴν ἐλευθερίαν, ἀναφαιρούμενοι τοὺς ἔχοντας, ὑπὲρ ἧς ἀποθνήσκειν καλὸν τοῖς γεννηθεῖσιν εὖ καὶ τραφεῖσιν; Ἤδη τινὲς τὴν σύμφυτον μοχθηρίαν συναύξοντες καὶ τὸ ἐπίβουλον αὐτῶν ἦθος τρέποντες εἰς τὸ ἄσπονδον οὐκ ἐπ᾽ ἀλλοδαποῖς μόνον καὶ ἀλλογενέσιν ἀνδραποδισμὸν κατεσκεύασαν, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ ἔθνους, ἔστι δὲ ὅτε καὶ δημόταις καὶ φυλέταις, ἀλογήσαντες κοινωνίας νόμων τε καὶ ἐθῶν, οἷς ἐκ πρώτης ἡλικίας ἐνετράφησαν, ἅπερ βεβαιοτάτην ταῖς ψυχαῖς εὔνοιαν ἐνσφραγίζει τῶν μὴ λίαν ἀτιθάσσων καὶ μὴ ἐπιτηδευόντων ὠμότητα· οἳ χάριν κέρδους ἐκνομωτάτου πιπράσκουσιν *ἀνδραποδοκαπήλοις* καὶ οἷς ἂν τύχῃ δουλεύσοντας, ἐπὶ ξένης ἀνεπάκτου, μηδ᾽ ὄναρ τὸ τῆς πατρίδος ἔδαφος ἔτι προσκυνήσοντας ἢ χρηστῆς ἀπο-

γευσομένους ἐλπίδος. Ἧττον γὰρ ἂν ἠδίκουν ὑπηρετούμενοι πρὸς τῶν ἀνδραποδισθέντων· νυνὶ δὲ διπλάσιον ἀδίκημα δρῶσιν ἀπεμπωλοῦντες, ἀνθ᾽ ἑνὸς δύο δεσπότας καὶ διττὰς δουλείας ἐπιτειχίζοντες ἐφέδρους. Αὐτοὶ μὲν γάρ, ἐπιστάμενοι τὴν παλαιὰν εὐτυχίαν τῶν ὑπηγμένων, ἴσως ἂν μετανοήσειαν ὀψὲ λαβόντες οἶκτον τῶν ἐπταικότων, [*] τὸ τῆς ψυχῆς ἄδηλον καὶ ἀτέκμαρτον καταιδεσθέντες· οἱ δὲ πριάμενοι, δι᾽ ἄγνοιαν τοῦ γένους, ὡς ἐκ πατέρων καὶ προπάππων οἰκετῶν ὀλιγωρήσουσιν, οὐδὲν ἀγωγὸν ἐν ταῖς ψυχαῖς ἔχοντες εἰς ἡμερότητα καὶ φιλανθρωπίαν, ἣν εἰκὸς ἐπὶ τοῖς ἐλευθέροις σώζεσθαι φύσει. Δίκη δὲ ἔστω κατὰ μὲν τῶν ἑτεροεθνεῖς ἀνδραποδισαμένων, ἣν ἂν τιμήσηται τὸ δικαστήριον· κατὰ δὲ τῶν τοὺς *ὁμοφύλους* πρὸς τῷ ἀνδραποδίσασθαι καὶ πεπρακότων θάνατος ἀπαραίτητος. Ἤδη γὰρ οὗτοί γε συγγενεῖς εἰσὶν οὐ πόῤῥω ἀφ᾽ αἵματος. *κατὰ μείζονα περιγραφὴν* γειτνιῶντες.

Περὶ βλάβης.

5. „Καὶ ἐν ἀγρῷ,“ καθάπερ εἶπέ τις τῶν πάλαι, „φύονται δίκαι,“ ἐπειδὴ πλεονεξίαι καὶ ὁ τῶν ἀλλοτρίων ἵμερος οὐκ ἐν ἄστει μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔξω πόλεώς ἐστιν, ἅτε μὴ τόπων διαφοραῖς, ἀλλὰ διανοίαις ἀκορέστων καὶ φιλαπεχθημένων ἀνδρῶν ἐνιδρυμένος. Ἀφ᾽ ὧν καὶ τῶν πόλεων αἱ εὐνομώταται διττοὺς ἐπιμελητὰς καὶ ἄρχοντας αἱροῦνται τῆς κοινῆς εὐκοσμίας καὶ ἀσφαλείας, τοὺς μὲν ἐντὸς τοῦ τείχους, οὓς ἀστυνόμους προσαγορεύουσι, τοὺς δὲ ἐκτός, οἷς ὄνομα οἰκεῖον ἐπιτίθενται· καλοῦσι γὰρ αὐτοὺς ἀγρονόμους. Ἀγρονόμων δὲ τίς ἂν ἦν χρεία, εἰ μὴ καὶ ἐν τοῖς χωρίοις ἦσάν τινες ἐπὶ λύμῃ τῶν πλησίον

ζῶντες; Ἐὰν οὖν τις ποιμὴν ἢ αἰπόλος ἢ βουκόλος ἢ συνόλος ἀγελάρχης ἀγρὸν ἑτέρου βοσκήσῃ καὶ καταvέμῃ, φειδὼ μηδεμίαν ποιούμενος μήτε καρπῶν μήτε δένδρων, ὅμοιον ἀποτινέτω κτῆμα, πρόσοδον τὴν ἴσην. Καὶ ἀγαπάτω τοῦθ᾿ ὑπομένων, ἐπιεικοῦς καὶ σφόδρα συγγνώμονος τυχὼν τοῦ νόμου, ὃς αὐτὸν τὰ πολεμίων ἀσπόνδων ἐργασάμενον, οἷς τὰς ἀρούρας δῃοῦν ἔθος καὶ φυτὰ ἥμερα διαφθείρειν, οὐχ ὡς κοινὸν ἐχθρὸν ἐτιμωρήσατο, θάνατον ἢ φυγὴν ἢ τὸ γοῦν τελευταῖον, ἁπάσης στέρησιν τῆς οὐσίας, ὁρίσας, ἀλλ᾿ αὐτὸ μόνον δικαιώσας ἐπανορθώσασθαι τὸ βλάβος τῷ κυρίῳ. Προφάσεις γὰρ ἀεὶ ζητῶν, αἷς ἐπελαφριεῖ τὰ ἀτυχήματα δι᾿ ὑπερβάλλουσαν ἡμερότητα καὶ τὴν ἐκ φύσεως καὶ μελέτης φιλανθρωπίαν, εὗρεν ἀπολογίαν ὑπὲρ τοῦ νομέως, τὴν φύσιν τῶν θρεμμάτων ἄλογον οὖσαν καὶ ἀπειθῆ, καὶ μάλιστα ὅταν ὀρέγηται τροφῆς. Ἔστω μὲν οὖν ὑπόδικος, ὅτι τὴν ἀρχὴν ἤλασε τὴν ἀγέλην εἰς ἀνεπιτήδειον χωρίον· μὴ πάντων δὲ τῶν συμβεβηκότων ἐχέτω τὰς αἰτίας, εἰκὸς γὰρ αὐτὸν μὲν τοῦ κακοῦ [*] λαβόντα τὴν αἴσθησιν ἐξελαύνειν ἐπιχειρεῖν τάχιστα, τὴν δὲ ἅτε χλοηφαγοῦσαν ἁπαλῶν ἅτε καρπῶν καὶ βλαστῶν ἐμφορουμένων ἀντιφιλονεικεῖν.

Περὶ τοῦ μὴ ἀπερισκέπτως πῦρ ἐξάπτειν ἀκάνθαις.

6. Βλάπτουσι δὲ οὐ μόνον κατανέμοντες βοσκήμασιν ἀλλοτρίας κτήσεις, ἀλλὰ καὶ πῦρ ἀπερισκέπτως καὶ ἀπροοράτως ἀναφλέγοντες. Ἡ γὰρ τοῦ πυρὸς δύναμις ὕλης λαβομένη πανταχόσε ᾄττουσα νέμεται καὶ χεῖται, καὶ ἐπειδὰν ἅπαξ κρατήσῃ σβεστηρίων ὅσα ἂν ἐπιφέρῃ τις,

καταχρωμένη μὲν τούτοις ἀντὶ τροφῆς εἰς συναύξησιν, ἕως πάντα ἐξαναλώσασα αὐτὴ δαπανηθῇ πρὸς αὐτῆς. Προσήκει δὲ μήτε ἐν οἰκίαις μήτε ἐπαύλεσιν ἀφύλακτον πῦρ ἐᾶν, ἐπισταμένους, ὅτι σπινθὴρ ἐντυφόμενος εἰς πολλάκις ἀνεῤῥιπίσθη καὶ μεγάλας ἀνέπρησε πόλεις, καὶ μάλιστα ἐπιφόρῳ πνεύματι ῥυείσης τῆς φλογός. Ἐν γοῦν τοῖς ἀσυμβάτοις πολέμοις ἡ πρώτη καὶ μέση καὶ τελευταία δύναμις διὰ πυρός, ἣ *πιστεύουσι* μᾶλλον ἢ ταῖς πεζῶν καὶ ἵππων καὶ ναυμάχων τάξεσιν καὶ ταῖς ὅπλων καὶ ναυμαχητῶν ἀφθόνοις παρασκευαῖς. Πυρφόρον γάρ τις οἰστὸν βαλὼν καιρίως εἰς πολὺν νηῶν στόλον αὐτοῖς ἐπιβάταις κατέφλεξεν, καὶ στρατόπεδα πολυάνθρωπα μετὰ τῶν παρασκευῶν, ἐφ' αἷς ἐπεποίηντο τὰς τοῦ νικᾶν ἐλπίδας, ἐξανάλωσεν. Ἐὰν οὖν εἰς ἀκανθώδη φορυτὸν παρεμβάλῃ τις, ὁ δὲ ἀναφλεχθεὶς προσεμπρήσῃ ἅλω πυρῶν ἢ κριθῶν ἢ ὀρόβων ἢ δράγματα ἀσταχύων συγκεκομισμένα, ἢ βαθύγειον πεδιάδα χλοηφοροῦσαν, ἀποτιννύτω τὸ βλάβος ὁ τὸ πῦρ ἐμβαλών, ἵνα ἐκ τοῦ παθεῖν μάθῃ τὰς πρώτας τῶν πραγμάτων ἐνστάσεις εὖ μάλα φυλάττεσθαι, καὶ μὴ δύναμιν ἀήττητον καὶ φθοροποιὸν ἀνακινῇ καὶ ἀνεγείρῃ, δυναμένην ἠρεμεῖν.

Περὶ παρακαταθηκῶν. (Exod. 22, 6 ss.)

7. Ἱερώτατον παρακαταθήκη τῶν ἐν κοινωνίᾳ πραγμάτων ἐστίν, ἐπὶ τῇ τοῦ λαβόντος κειμένη πίστει. Δάνεια μὲν γὰρ ἐλέγχεται διὰ *συμβολαίων* καὶ γραμμάτων, τὰ δὲ ἄνευ δανείων ἐν χρήσει φανερῶς γινόμενα τοὺς θεασαμένους ἔχει μάρτυρας. Παρακαταθηκῶν δὲ οὐχ οὗτος ὁ τρόπος, ἀλλὰ μόνος τις αὐτὸς δίδωσι μόνῳ κρύφα, περιβλεπόμενος τὸν τόπον, μηδὲ ἀνδράποδον ἕνεκα τοῦ

διακομίσαι προσπαραλαβών, εἰ καὶ τύχοι φιλοδεσποτῶν· εἰς γὰρ τὸ ἀναπόδεικτον ἑκάτερος σπεύδειν ἔοικεν, ὁ μὲν ἵνα *λάθῃ* δούς, ὁ δὲ ἵνα ἀγνοῆται λαβών. Ἀοράτῳ δὲ πράγματι [*] πάντως ἀόρατος μεσιτεύει θεός, ὃν εἰκὸς ἐπ' ἀμφοῖν μάρτυρα καλεῖσθαι, τοῦ μὲν ὡς ἀποδώσοντος ὅταν ἀπαιτῆται, τοῦ δὲ ὡς ἐν καιρῷ κομιουμένου. Μέγιστον οὖν ἀδίκημα δρῶν ὁ παρακαταθήκην ἀρνούμενος μὴ ἀγνοείτω ψεύσας μὲν ἐλπίδος τὸν *ἐπιτρέψαντα*, μοχθηρὰ δὲ ἤθη κατασκευάσας λόγοις ἐπιεικέσιν, ἀπιστίᾳ δὲ καθυποκρινάμενος νόθην πίστιν, ἀσυμβάτους ἀποφήνας δεξιὰς καὶ ἀτελεῖς ὅρκους· ὡς ἀνθρωπίνων τε καὶ θείων ὠλιγωρηκέναι καὶ διττὰς ἀρνεῖσθαι παρακαταθήκας, τὴν μὲν τοῦ τὰ οἰκεῖα ἐπιτρέψαντος, τὴν δὲ τοῦ ἀψευδεστάτου μάρτυρος, ὃς τὰ πάντων ἐφορᾷ καὶ τὰ πάντων ἐπακούει, καὶ προαιρουμένων καὶ μὴ θελόντων. Ἐὰν δὲ ὁ μὲν λαβὼν ὡς ἱερὸν χρῆμα παρακαταθήκην ἄψαυστον οἴεται δεῖν φυλάττειν, σέβων ἀλήθειάν τε καὶ πίστιν, οἱ δὲ τῶν ἀλλοτρίων ἔφεδροι βαλαντιοτόμοι καὶ τοιχωρύχοι παρεισφθαρέντες ὑφέλωνται, συλληφθέντες ἐκτινέτωσαν ἐπιτίμια διπλᾶ † τὰ κλεπτῶν εὑρεθέντα †. Εἰ δὲ μὴ συλληφθεῖεν οὗτοι, *προσίτω* γνώμῃ ἑκουσίῳ ὁ λαβὼν εἰς τὸ θεῖον δικαστήριον, καὶ ἀνατείνας τὰς χεῖρας εἰς οὐρανὸν ὀμνύτω κατ' ἐξωλείας ἑαυτοῦ, μήτε ἱμέρῳ τῆς παρακαταθήκης νοσφίσασθαι, μήτε ἑτέρῳ κοινοφραγῆσαι, μήτε ὅλως συνεπιψεύσασθαι κλοπὴν οὐ γινομένην. Ἄτοπον γὰρ ἢ τὸν μηδὲν ἠδικηκότα ζημιοῦν ἢ τὸν συνδραμόντα εἰς φίλου τάξιν ὑφ' ἑτέρων ἀδικηθέντα βλάβης αἴτιον ἐκείνῳ γενέσθαι. Παρακαταθῆκαι δὲ οὐ μόνον ἐν τοῖς ἀψύχοις εἰσίν, ἀλλὰ καὶ ζώοις, ὧν διττὸς ὁ κίνδυνος· ὁ μὲν πρὸς τὰ ἄψυχα κοινὸς διὰ

κλοπῆς, ὁ δὲ ἴδιος καὶ ἐξαίρετος διὰ θανάτου. Λέλεκται μὲν οὖν περὶ τοῦ προτέρου, χρὴ δὲ καὶ περὶ τοῦ δευτέρου προσνομοθετεῖν. Ἐὰν οὖν *παρακαταθήκης* θρέμματα τελευτήσῃ, μεταπεμψάσθω τὸν ἐπιτρέψαντα ὁ λαβὼν καὶ ἐπιδεικνύτω, φαύλης ὑπονοίας ῥυόμενος ἑαυτόν. Εἰ δὲ ἔκδημος ὢν τυγχάνοι, καλείτω μὲν ἑτέρους οὐχ ἁρμόττον, οὓς λανθάνειν ἐσπούδασεν ὁ πιστεύσας, ὀμνύτω δὲ ἀναγκαῖον ἐπανήκοντι περὶ τοῦ μὴ ἐπισκιάζειν ἐψευσμένῳ θανάτῳ νοσφισμὸν ἄδικον. Ἐὰν δὲ λάβῃ τις μὴ ὡς παρακαταθήκην, ἀλλ' ἕνεκα τοῦ χρήσασθαι δεόμενος, σκεῦος ἢ ζῷον, ἔπειτα εἰ τὰ ἀμφότερα κλαπείη ἢ τὸ ζῷον ἀποθάνοι, συνδιατρίβοντος μὲν τοῦ χρήσαντος ὁ λαβὼν ὑπόδικος οὐκ ἂν γένοιτο, τοῦ μὴ σκήπτεσθαι μάρτυρι χρώμενος ἐκείνῳ, μὴ συνδιατρίβοντος δὲ ἀποτιννύτω. Διὰ τί; Ὅτι ἐνδέχεται μὴ παρόντος τοῦ κυρίου τὸν χρησάμενον ἢ πόνοις συνεχέσι ἀποτρῦσαι τὸ ζῷον ὡς ἀποκτεῖναι, ἢ παραρρῖψαι [*] τὸ σκεῦος ὀλιγωρήσαντα τοῦ ἀλλοτρίου, ταμιεύειν δέον καὶ μὴ παρέχειν εὐμάρειαν εἰς ὑφαίρεσιν κλέπταις. Ἀκολουθίαν δέ, εἴ τις ἄλλος, δεινὸς ὢν θεάσασθαι πραγμάτων, ἀπαγορεύσεις ἐπαλλήλους ἑξῆς νομοθετεῖ, στοχαζόμενος εἱρμοῦ καὶ συνῳδὰ τοῖς προτέροις τὰ ἑπόμενα συνυφαίνων. Τὴν δὲ τῶν λέγεσθαι μελλόντων ἁρμονίαν χρησμῷ θεσπισθῆναί φησιν ἐκ προσώπου τοῦ θεοῦ τὸν τρόπον τοῦτον· „Οὐ κλέψετε, οὐ ψεύσεσθε καὶ οὐ συκοφαντήσετε τοὺς πλησίον ὑμῶν. Καὶ οὐκ ὀμεῖσθε ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου ἐπ' ἀδίκῳ, καὶ τὸ ἐμὸν ὄνομα οὐ βεβηλώσετε“ (Lev. 19, 11 s.) — παγκάλως καὶ σφόδρα παιδευτικῶς. Ὅ τε γὰρ κλέπτης ὑπὸ τοῦ συνειδότος ἐλεγχόμενος ἀρνεῖται καὶ ψεύδεται, δεδιὼς τὰς ἐκ τοῦ ὁμολογῆσαι τιμωρίας· ὅ τε ἀρνούμε-

νος ἑτέρῳ σπουδάζει προςβάλλειν τὸ ἔγκλημα συκοφαντῶν, καὶ τέχνας ἐπινοεῖ δι' ὧν εὔλογον εἶναι δόξει τὸ συκοφάντημα. Πᾶς τε συκοφάντης εὐθύς ἐστιν ἐπίορκος, ὀλίγα φροντίζων εὐσεβείας. Ἐπειδήπερ ἐλέγχων ἀπορεῖ δικαίων, ἐπὶ τὴν ἄτεχνον λεγομένην καταφεύγει, τὴν δι' ὅρκων, οἰόμενος καταπλήσει θεοῦ πίστιν ἐργάσασθαι τοῖς ἀκούουσιν. Ἀνιερὸς δὲ ὁ τοιοῦτος ὢν καὶ ἀβέβηλος ἴστω, μιαίνων τὸ ἀμίαντον φύσει ἀγαθὸν καὶ θεῖον ὄνομα.

Οὐ ψευδομαρτυρήσεις. (Exod. 20, 16.)

8. Ἔννατον μέν ἐστι τουτὶ τῶν δέκα κεφαλαίων, τῶν δὲ ἐν τῇ δευτέρᾳ στήλῃ τὸ τέταρτον ἀριθμῷ, μυρία δὲ τὸν ἀνθρώπινον βίον ὀνῆσαι δυνάμενον, εἰ φυλάττοιτο, ὡς καὶ τὸ ἐναντίον ἀμελούμενον βλάψαι. Ψεκτὸς μὲν γὰρ ὁ συκοφάντης, ὁ δὲ τὰ ψεύδη μαρτυρῶν μᾶλλον ὑπαίτιος· ὁ μὲν γὰρ αὑτῷ βοηθῶν, ὁ δὲ ἄλλῳ συμπράττων πονηρός, ἐν δὲ συγκρίσει κακῶν ἀνδρῶν ὁ δι' αὑτὸν ἁμαρτάνων τοῦ δι' ἕτερον ἧττον ἄδικος. Καὶ τὸν μὲν κατήγορον ὑποβλέπεται πᾶς δικαστής, ὡς ὀλίγα φροντίζοντα τῆς ἀληθείας ἕνεκα τοῦ περιγενέσθαι, διὸ καὶ προοιμίων ἐδέησεν εἰς προςοχὴν ἀκροατοῦ τῷ λέγοντι· τοῦ δὲ μαρτυροῦντος ἐφ' αὑτῷ [οὐ] προπεπονθὼς ὕπουλον ἐλευθέρᾳ γνώμῃ καὶ ἀναπεπταμένοις ὠσὶν ἀνέχεται, πίστιν καὶ ἀλήθειαν ὑποδυομένου τὸ πρᾶγμα, τῶν μὲν ὠφελιμωτάτων τὰ ὀνόματα — ὀνομάτων δὲ προςαγωγότατος καθάπερ δελέασιν ἐπὶ θήρᾳ χρῆται ὧν ὀρέγεται καὶ ποθεῖ. Διὸ πολλαχοῦ παραινεῖ τῆς νομοθεσίας, ἀδίκῳ μηδενὶ συναινεῖν, μήτε ἀνθρώπῳ, μήτε τῷ πράγματι (Exod. 23, 1 s.). Προκαλεῖται γὰρ ἡ συναίνεσις ἐφ' ὑγιεῖ μὴ γενομένη τῷ ψευδομαρτυρεῖν, ἐπεὶ καὶ

πᾶς, [*] ὅτῳ προςαντὲς καὶ ἐχθρὸν τὸ ἄδικον, ἀληθείας φίλος. Ἑνὶ μὲν οὖν μοχθηρῷ μὴ συναπονοηθῆναι θαυμαστὸν οὐδέν, εἰς τὰ ὅμοια προκαλουμένῳ, πλήθει δὲ ἐπὶ παρανομίᾳ οἷα κατὰ πρανοῦς ἀθρόᾳ ῥύμῃ φερομένῳ μὴ συνενεχθῆναι, γενναίας ψυχῆς ἐστὶ καὶ φρονήματος ἀνδρείᾳ συγκεκροτημένου. *Ἔνιοι* γὰρ τὰ τοῖς πολλοῖς [δοξοῦντα], καὶ ἂν παρανομώτατα ᾖ, νόμιμα καὶ δίκαια εἶναι νομίζουσιν, κρίνοντες οὐκ εὖ. Φύσει γὰρ ἕπεσθαι καλόν, ἀκολουθίᾳ φύσεως δὲ ἀντίπαλον ὄχλου *φορά*. Ἐὰν οὖν κατὰ θιάσους καὶ πολυανθρώπους ὁμίλους ἐγηρόμενοί τινες νεωτερίζεσθαι [ἐπιχειροῦσι], *τούτοις* οὐ συναινετέον, ὡς τὸ ἀρχαῖον καὶ δόκιμον τῆς πολιτείας νόμισμα παρακόπτουσιν. Σοφὸν γὰρ ἓν βούλευμα τὰς πολλὰς χεῖρας νικᾷ, σὺν ὄχλῳ δὲ ἀμαθία μεῖζον κακόν. Ἀλλὰ τοσαύτῃ τινὲς ὑπερβολῇ χρῶνται μοχθηρίας, ὥςτ᾽ οὐ μόνον ἀνθρώπων *γεννητὰ* κατηγοροῦσιν, ἀλλ᾽ *ἐπιμανέντες τῇ μοχθηρίᾳ διαίρουσι καὶ τείνουσι* τὸ ψεῦδος ἄχρι οὐρανοῦ, τῆς μακαρίας καὶ εὐδαίμονος θεοῦ φύσεως καταμαρτυροῦντες. Εἰσὶ δὲ οὗτοι τερατοσκόποι καὶ οἰωνοσκόποι καὶ θυταὶ καὶ ὅσοι ἄλλοι μαντικὴν ἐκπονοῦσιν, τὴν σὺν τέχνῃ ἀτεχνίαν, εἰ δεῖ τὸ ἀληθὲς εἰπεῖν, ἐπιτηδεύοντες παράκομμα τῆς ἐντέχνου κατακωχῆς καὶ προφητείας. Προφήτης τε μὲν γὰρ οὐδὲν ἴδιον ἀποφαίνεται τὸ παράπαν, ἀλλ᾽ ἔστιν ἑρμηνεὺς ὑποβάλλοντος ἑτέρου πάνθ᾽ ὅσα προφέρει, καὶ καθ᾽ ὃν χρόνον ἐνθουσιᾷ γεγονὼς ἐν ἀγνοίᾳ, μετανισταμένου μὲν τοῦ λογισμοῦ καὶ παρακεχωρηκότος τὴν τῆς ψυχῆς ἀκρόπολιν, ἐπιπεφοιτηκότος δὲ καὶ ἐνῳκηκότος τοῦ θείου πνεύματος καὶ πᾶσαν τῆς φωνῆς ὀργανοποιΐαν κρούοντος καὶ ἐνηχοῦντος εἰς ἐναργῆ δήλωσιν ὧν

προθεσπίζει. Τῶν δὲ τὴν παράσημον καὶ βωμολόχον μαντικὴν ζηλούντων ἕκαστος ταῖς εἰκασίαις καὶ στοχασμοῖς ἀνοίκειον τάξιν παρατίθησιν τὴν τῆς ἀληθείας, καὶ τοὺς ἀβεβαίους τὸ ἦθος ὑπαγόμενος ῥᾳδίως, καθάπερ ἀνερμάτιστα σκάφη [ἄνεμος] πολὺς ἀντιπνεύσας ἀνωθεῖ καὶ ἀνατρέπει, διακωλύων ὑποδρόμοις ἀσφαλέσι προσσχεῖν τῆς εὐσεβείας· τὰ γὰρ τοπασθέντα προλέγειν οἴεται δεῖν ὡς οὐκ αὐτὸς εὑρών, ἀλλ' ὡς ἀφανῶς αὐτῷ μόνῳ χρησθέντα θεῖα λόγια, πρὸς βεβαιοτέραν πίστιν ἀπάτης μεγάλων καὶ πολυανθρώπων ὁμίλων. Τὸν τοιοῦτον εὐθυβόλῳ ὀνόματι ψευδοπροφήτην προσαγορεύει, κιβδηλεύοντα τὴν [*] ἀληθῆ προφητείαν καὶ τὰ γνήσια νόθοις εὑρέμασι ἐπισκιάζοντα. Χρόνῳ δὲ παντάπασιν ὀλίγῳ διακαλύπτεται τὰ τοιαῦτα στρατηγήματα, τῆς φύσεως οὐκ ἀεὶ κρύπτεσθαι φιλούσης, ἀλλ' ὁπόταν καιρὸς ᾖ, τὸ ἴδιον κάλλος ἀναφαινούσης ἀηττήτοις δυνάμεσιν. Ὡς γὰρ ἐν ταῖς ἡλιακαῖς ἐκλείψεσιν καὶ ἀκτῖνες πρὸς βραχύτατον ἀμαυρωθεῖσαι μικρὸν ὕστερον ἀναλάμπουσιν, ἄσκιον καὶ τηλαυγὲς ἐπιδεικνύμεναι φέγγος, μηδενὸς ἐπιπροσθοῦντος ἡλίῳ τὸ παράπαν, ἀλλ' ὡς ἐν αἰθρίᾳ καθαρᾷ ὁλοστὸν ἀναφαίνοντι· οὕτως καὶ ἂν χρησμολογῶσί τινες, μαντικὴν μὲν ἐψευσμένην τεχνάζοντες, ὑποδυόμενοι δὲ εὐπρεπὲς ὄνομα προφητείας *ἐνθουσιώσης*, καταψευδόμενοι θεοῦ, διελεγχθήσονται ῥᾳδίως. Ἥξει γὰρ πάλιν ἡ ἀλήθεια καὶ ἀναλάμψει φῶς ἀπαστράπτουσα τηλαυγέστατον, ὡς τό γε ἐπισκιάσαν ψεῦδος ἀφανισθῆναι. Πάγκαλον μὲν καὶ ἐκεῖνο προσδιετάξατο, κελευσάμενος „ἑνὸς μαρτυρίαν μὴ προσίεσθαι“ (Num. 35, 30. Deut. 17, 6. 19, 15). Πρῶτον μέν, ὅτι ἐνδέχεται ἕνα καὶ παριδεῖν τι κατ' ἀκούσιον, καὶ παρενθυμηθῆναι καὶ

ἀπατηθῆναι· δόξαι γὰρ αἱ ψευδεῖς μυρίαι καὶ ἀπὸ μυρίων εἰώθασι προςπίπτειν. Δεύτερον δέ, ὅτι κατὰ πλειόνων ἢ καὶ καθ' ἑνὸς ἀδικωτάτῳ χρῆσθαι μάρτυρι· πρῶτον μὲν ὅτι δὴ πρὸς πίστιν ἀξιονικώτεροι ἑνός, τοῦ δὲ ἐπειδὴ κατ' ἀριθμὸν οὐ προφέρει, τὸ δὲ ἴσον πλεονεξίας ἀλλότριον. Τί γὰρ μᾶλλον τῷ μάρτυρι καθ' ἑτέρου διεξιόντι ἢ τῷ κατηγορουμένῳ ὑπὲρ αὑτοῦ λέγοντι συναινετέον; Ἄριστον δέ, ὡς ἔοικεν, ἐπέχειν, ἔνθα μηδὲν ἐνδῇ μηδὲ ὑπερβάλλῃ.

ΤΑ ΠΕΡΙ ΔΙΚΑΣΤΟΥ.

DE IUDICE.

Iudex omnino integer esto.

1. Οἴεται δεῖν ὁ νόμος ἅπαντας τοὺς συμφερομένους τῇ κατὰ Μωσέα ἱερᾷ πολιτείᾳ παντὸς ἀλόγου πάθους καὶ πάσης κακίας ἀμετόχους εἶναι, διαφερόντως δὲ τοὺς τοῖς ἄλλοις λαχόντας ἢ χειροτονηθέντας δικάζειν. Ἄτοπον γὰρ ἁμαρτήμασιν ἐνόχους εἶναι [*] τοὺς τοῖς ἄλλοις τὰ δίκαια βραβεύειν ἀξιοῦντας, οἷς ἀναγκαῖον καθάπερ ἀπ' ἀρχετύπου γραφῆς ἀπομάττεσθαι τὰ φύσεως

ἔργα πρὸς μίμησιν. Ὡς γὰρ ἡ τοῦ πυρὸς δύναμις ἀλεαίνουσα ὧν ἂν προςάψηται, θερμὴ πολὺ πρότερον αὐτὴ καθέστηκεν ἐξ αὐτῆς, καὶ κατὰ τὸ ἐναντίον ἡ τῆς χιόνος τῷ κατεψύχθαι καὶ τὰ ἄλλα ἐπιψύχει· οὕτως ὀφείλει καὶ δικαστὴς ἀνάπλεως εἶναι δικαιοσύνης ἀκραιφνοῦς, εἴ γε μέλλει τὰ δίκαια τοῖς ἐντευξομένοις ἐπάρδειν, ἵνα ὥσπερ ἀπὸ πηγῆς γλυκείας φέρηται νᾶμα πότιμον τοῖς διψῶσιν εὐνομίας. Τουτὶ δὲ συμβήσεται, ἐάν τις δικάζειν εἰσιὼν ἐν ταὐτῷ νομίζῃ κρίνειν τε καὶ κρίνεσθαι, καὶ ἀναλαμβάνῃ ἅμα τῇ ψήφῳ σύνεσιν μὲν εἰς τὸ μὴ ἀπατᾶσθαι, δικαιοσύνην δὲ εἰς τὴν τῶν κατ' ἀξίαν ἐπιβαλλόντων ἑκάστοις ἀπονομήν, ἀνδρίαν δὲ πρὸς τὸ ἀνένδοτον πρὸς ἱκεσίας καὶ οἶκτον κατὰ τὰς τῶν ἑαλωκότων τιμωρίας. Ὁ γὰρ τούτων ἐπιμελούμενος τῶν ἀρετῶν κοινὸς εὐεργέτης εἰκότως ἂν νομίζοιτο, κυβερνήτου τρόπον ἀγαθοῦ, τοὺς χειμῶνας τῶν πραγμάτων ἐξευδιάζων ἕνεκα σωτηρίας καὶ ἀσφαλείας τῶν τὰ οἰκεῖα ἐπιτετραφότων αὐτῷ.

Ne verba vana accipito.

2. Κελεύει δὴ πρῶτον ὁ νόμος τῷ δικαστῇ „μὴ παραδέχεσθαι ἀκοὴν ματαίαν“ (Exod. 23, 1). Τί δὲ τοῦτ' ἐστίν; Ἔστω, φησίν, ὦ οὗτος, τὰ ὦτά σου κεκαθαρμένα· καθαρθήσεται δέ, ἐὰν νάματι σπουδαίων λόγων συνεχῶς ἐπαντλῆται, τὰς ματαίους καὶ πεπατημένας καὶ χλεύης ἀξίας μυθογράφων ἢ μιμολόγων ἢ τυφλοπλαστῶν τὰ μηδενὸς ἄξια σεμνοποιούντων μακρὰς ῥήσεις μὴ προςιέμενα. Δηλοῦται δὲ ἐκ τοῦ μὴ παραδέχεσθαι ματαίαν ἀκοὴν καὶ ἕτερόν τι τῷ προτέρῳ συνᾷδον. Τοῖς ἀκοῇ μαρτυροῦσι, φησίν, ὁ προσέχων ματαίως καὶ οὐχ ὑγιῶς προς-

ἔχει· διότι ὀφθαλμοὶ μὲν αὐτοῖς ἐντυγχάνουσι τοῖς γινομένοις, ἐφαπτόμενοι τρόπον τινὰ τῶν πραγμάτων καὶ ὅλα δι᾽ ὅλου καταλαμβάνοντες, φωτὸς συνεργοῦντος, ᾧ πάντα αὐγάζεταί τε καὶ διελέγχεται —, ὦτα δέ, ὥς ἔφη τις οὐκ ἄπο σκοποῦ τῶν προτέρων, ὀφθαλμῶν ἀπιστότερα, πράγμασι μὲν οὐκ ἐντυγχάνοντα, ἑρμηνεῦσι δὲ πραγμάτων λόγοις οὐκ ἀεὶ πεφυκόσιν ἀληθεύειν περιελκόμενα. Διὸ καὶ τῶν παρ᾽ Ἕλλησιν ἔνιοι νομοθετῶν, μεταγράψαντες ἐκ τῶν ἱερωτάτων Μωσέως στηλῶν, εὖ διατάξασθαι δοκοῦσι, μὴ μαρτυρεῖν ἀκοήν· ὡς δέον, ἃ μὲν εἶδέ τις, πιστὰ κρίνειν, ἃ δὲ ἤκουσε, μὴ πάντως βέβαια.

Ne munera accipito.

3. [*] Δεύτερον παράγγελμα κριτῇ „δῶρα μὴ λαμβάνειν" (Exod. 23, 8). „Τὰ γὰρ δῶρα," φησὶν ὁ νόμος, „πηροῖ μὲν ὀφθαλμοὺς βλέποντας, τὰ δὲ δίκαια λυμαίνεται" (ib.), τὴν δὲ διάνοιαν οὐκ ἐᾷ διὰ λεωφόρου βαίνειν ἐπ᾽ εὐθείας. Καὶ τὸ μὲν δωροδοκεῖν ἐπ᾽ ἀδίκοις παμπονήρων ἐστὶν ἀνθρώπων ἔργον, τὸ δὲ ἐπὶ δικαίοις ἐφ᾽ ἡμισείᾳ πονηρευομένων. Εἰσὶ γάρ εὐπάρυφοί τινες, ἡμιμόχθηροι, δικαιάδικοι, τὴν περὶ τῶν πεπλημμελημένων τεταγμένοι τάξιν κατὰ τῶν πλημμελησάντων, προῖκα δὲ οὐκ ἀξιοῦντες νικῶντας γράφειν, οὓς νικᾶν ἀναγκαῖον, ἀλλὰ τὴν γνῶσιν ὤνιον καὶ ἔμμισθον ἀποφαίνοντες. Εἶτ᾽ ἐπειδάν τις αἰτιᾶται, φασὶ μὴ παρατρέψασθαι τὸ δίκαιον· ἡττηθῆναί μὲν γὰρ οὓς ἁρμόττον ἦν ἡττῆσθαι, νενικηκέναι δὲ οὓς ἐχρῆν περιγενέσθαι· κακῶς ἀπολογούμενοι. Δύο γὰρ δεῖ προσφέρεσθαι τὸν ἀγαθὸν δικαστήν· νομικωτάτην γνῶσιν, καὶ τὸ ἀδέκαστον. Ὁ δὲ ἐπὶ δώροις βραβευτὴς τοῦ δικαίου καλὸν φύσει πρᾶγμα

λέληθεν αἰσχύνων. Ἐπεξαμαρτάνει δὲ καὶ δύο ἕτερα· τὸ μὲν ἐθίζων ἑαυτὸν εἶναι φιλοχρήματον, ὅπερ ὁρμητήριον τῶν μεγίστων παρανομημάτων ἐστί· τὸ δὲ βλάπτων ὃν ἄξιον ἦν ὠφελεῖν, τιμὴν τοῦ δικαίου κατατιθέντα. Διὸ σφόδρα παιδευτικῶς Μωσῆς „δικαίως τὸ δίκαιον“ προστάττει „μεταδιώκειν“ (Deut. 16, 19)· αἰνιττόμενος, ὅτι καὶ ἀδίκως ἔνεστι, διὰ τοὺς ἐπὶ δώροις τοῦ δικαίου βραβευτάς, οὐ μόνον ἐν δικαστηρίοις, ἀλλὰ καὶ πανταχοῦ κατά τε γῆν καὶ θάλατταν, καὶ ἐν ἅπασιν ὀλίγου δέω φάναι τοῖς τοῦ βίου πράγμασιν. Ἤδη γοῦν ὀλιγοχρήματόν τις παρακαταθήκην λαβὼν ἀπέδωκεν, ἐπ᾽ ἐνέδρᾳ μᾶλλον τοῦ λαμβάνοντος ἢ ὠφελείᾳ, ἵνα τὴν ἐν ὀλίγοις πίστιν δέλεαρ καθεὶς ἀγκιστρεύσηται τὴν ἐν μείζοσιν ἀπιστίαν*)· ὅπερ οὐδὲν ἦν ἕτερον ἢ τὸ δίκαιον μὴ δικαίως ἐπιτελεῖν. Δίκαιον μὲν γὰρ ἡ τῶν ἀλλοτρίων ἀπόδοσις, οὐ δικαίως δὲ γίνεται, παρ᾽ ὅσον ἐπὶ θήρᾳ πλειόνων. Αἴτιον δὲ τοιούτων ἁμαρτημάτων ἐστὶν ἐν τοῖς μάλιστα ἡ πρὸς τὸ ψεῦδος οἰκείωσις, ὅπερ ἐκ πρώτης γενέσεως καὶ σπαργάνων αὐτῶν τίτθαι καὶ μητέρες καὶ ὁ ἄλλος τῶν κατ᾽ οἰκίαν ἀνδραπόδων καὶ ἐλευθέρων ὅμιλος ἔργοις καὶ λόγοις αἰεὶ σύντροφον κατασκευάζουσιν, ἁρμοζόμενοι καὶ ἑνοῦντες αὐτὸ τῇ ψυχῇ ὡς μέρος ἐκ φύσεως ἀναγκαῖον, ὅπερ, εἰ καὶ τῷ ὄντι φύσει συνεγεγένητο, ὤφειλεν ἐπιτηδεύσει τῶν καλῶν ἐκτετμῆσθαι. Τί δὲ οὕτως ἐν βίῳ καλὸν ὡς ἀλήθεια; Ἣν ὁ πάνσοφος ἐστηλίτευσεν ἱερωτάτῳ χωρίῳ, κατὰ τὴν τοῦ ἀρχιερέως στολήν, [*] ἔνθα τὸ τῆς ψυχῆς ἡγεμονικόν, ἀναθημάτων τῷ καλλίστῳ καὶ διαπρεπεστάτῳ βουληθεὶς αὐτὸν ἐπικοσμῆσαι. Συγγενῆ δὲ δύναμιν ἀληθείᾳ παριδρύσατο, ἣν

*) Mang. legi mavult πίστιν (?).

ἐκάλεσε δήλωσιν· ἀμφοτέρων τῶν ἐν ἡμῖν λόγων εἰκόνας, ἐνδιαθέτου τε καὶ προφορικοῦ. Δεῖται γὰρ ὁ μὲν προφορικὸς δηλώσεως, ᾗ τὰ ἀφανῆ τῶν καθ' ἕκαστον ἡμῶν ἐνθύμια γνωρίζεται τῷ πέλας· ὁ δὲ ἐνδιάθετος ἀληθείας, εἰς τελειότητα βίου καὶ πράξεων, δι' ὧν ἐπ' εὐδαιμονίαν ὁδὸς ἀνευρίσκεται.

Ne personae servito.

4. Τὸ τρίτον παράγγελμα τῷ δικαστῇ· τὰ πράγματα πρὸ τῶν κρινομένων ἐξετάζειν, καὶ πειρᾶσθαι πάντα τρόπον ἀφέλκειν αὑτὸν τῆς τῶν δικαζομένων φαντασίας, εἰς ἄγνοιαν καὶ λήθην βιαζόμενον ὧν ἐπιστήμην εἶχε καὶ μνήμην, οἰκείων, φίλων, πολιτῶν, καὶ πάλιν ἀλλοτρίων, ἐχθρῶν, ξένων, ἵνα μήτ' εὔνοια μήτε μῖσος ἐπισκιάσῃ τὴν γνῶσιν τῶν δικαίων. Ἀνάγκη γάρ, οἷα τυφλὸν δίχα βάκτρου προερχόμενον καὶ τοὺς ποδηγετήσοντας οὐκ ἔχοντα οἷς βεβαίως ἐπερείσεται, πταίειν. Ὅθεν προσήκει τὸν ἀγαθὸν δικαστὴν τοὺς μὲν κρινομένους, οἵτινες ἂν ὦσι, παρακαλύπτεσθαι, τὴν δὲ φύσιν τῶν πραγμάτων ἄπλαστον καὶ γυμνὴν ὁρᾶν, μὴ πρὸς δόξαν, ἀλλὰ πρὸς ἀλήθειαν μέλλοντα κρίνειν, καὶ τοιαύτην ἔννοιαν λαβόντα, ὅτι „ἡ μὲν κρίσις τοῦ θεοῦ ἐστίν“ (Deut. 1, 17), ὁ δὲ δικαστὴς ἐπίτροπος τῆς κρίσεως. Ἐπιτρόπῳ δὲ οὐκ ἐφίεται τὰ τοῦ κυρίου χαρίζεσθαι, παρακαταθήκην εἰληφότι τὴν πάντων τῶν κατὰ τὸν ἀνθρώπινον βίον ἀρίστην παρὰ τοῦ πάντων ἀρίστου.

Ne miseretor pauperis in iudicio.

5. Πρὸς δὲ τοῖς λεχθεῖσιν ἤδη καὶ ἄλλο θαυμάσιον εἰσηγεῖται, κελεύων „πένητα κρίσει μὴ ἐλεεῖν“ (Exod. 23, 3),

ὁ πᾶσαν σχεδὸν τὴν νομοθεσίαν πεπληρωκὼς τῶν εἰς ἔλεον καὶ φιλανθρωπίαν διαταγμάτων, καὶ μεγάλας μὲν ἀπειλὰς ἐπανατεινόμενος ὑπερόπταις καὶ ἀλαζόσι, μεγάλα δὲ προθεὶς ἆθλα τοῖς τὰ ἀτυχήματα τῶν πέλας εἰς ἐπανόρθωσιν ἄγειν ἀξιοῦσι, καὶ τὰς περιουσίας οὐκ ἴδια κτήματα νομίζουσιν, ἀλλὰ κοινὰ τῶν ἐν ἐνδείαις. Ὁ γὰρ ἔφη τις οὐκ ἄπο σκοποῦ τῶν προτέρων, ἀληθές ἐστιν, ὅτι παραπλήσιον οὐδὲν ἄνθρωποι θεῷ δρῶσιν ἢ χαριζόμενοι. Τί δὲ αὖ εἴη κρεῖττον ἀγαθὸν ἢ μιμεῖσθαι θεὸν γεννητοῖς τὸν ἀΐδιον; Μήτ᾽ οὖν ὁ πλούσιος ἄργυρον καὶ χρυσὸν οἴκοι συναγαγὼν ἄφθονον θησαυροφυλακείτω, προφερέτω δὲ εἰς μέσον, ἵνα τὸ σκληροδίαιτον τῶν ἀπόρων ἱλαραῖς μεταδόσεσι λιπαίνῃ· μήτ᾽, εἴ τις ἔνδοξος, ὑψηλὸν αἴρων αὐτὸν αὐχείτω φρυαττόμενος, ἀλλ᾽ ἰσότητα τιμήσας μεταδιδότω παῤῥησίας τοῖς ἀδόξοις· [*] ὁ δὲ ῥώμῃ κεχρημένος σώματος ἔρεισμα τῶν ἀσθενεστέρων ἔστω, καὶ μή, καθάπερ ἐν τοῖς γυμνικοῖς ἀγῶσι, καταπαγκρατιαζέτω τοὺς ἐλάττους ταῖς δυνάμεσιν, ἀλλὰ φιλοτιμείσθω τῆς ἰδίας ἰσχύος μεταδιδόναι τοῖς ἐξ ἑαυτῶν ἀπειρηκόσιν. Ὅσοι μὲν γὰρ ἀπὸ πηγῶν ἠρύσαντο τῶν σοφίας, φθόνον ὑπερόριον τῆς διανοίας ἀπεληλακότες, ἄνευ προτροπῆς αὐτοκέλευστοι ταῖς τῶν πλησίον ὠφελείαις ἐπαποδύονται, τὰ λόγων νάματα ταῖς ψυχαῖς ἐκείνων δι᾽ ὤτων ἐπαντλοῦντες εἰς μετουσίαν τῆς ὁμοίας ἐπιστήμης. Καὶ ἐπειδὰν ἴδωσιν, ὥσπερ εὔβλαστα καὶ εὐγενῆ μοσχεύματα, νέους εὐφυεῖς, γεγήθασιν, οἰόμενοι κληρονόμους ἀνευρηκέναι τοῦ ψυχικοῦ πλούτου, ὃς μόνος ἀληθείᾳ πλοῦτός ἐστι, καὶ παραλαβόντες γεωργοῦσι τὰς ψυχὰς δόγμασι καὶ θεωρήμασι, μέχρις ἂν στελεχωθεῖσαι καρπὸν τὸν καλοκἀγαθίας ἐνέγκωσι. Τοιαῦτα τοῖς νόμοις

ἀγάλματα συνύφανται καὶ πεποίκιλται πρὸς εὐπορίαν ἀπόρων, οὓς ἐπὶ μόνης κρίσεως ἐλεεῖν οὐ θεμιτόν. Ἔλεος γὰρ ἐπ᾽ ἀτυχήμασιν· ὁ δὲ ἑκουσίᾳ γνώμῃ πονηρευόμενος οὐκ ἀτυχής, ἀλλ᾽ ἄδικος. Τιμωρία δὲ ἐπ᾽ ἀδίκοις, ὡς ἐπὶ δικαίοις τιμαὶ βεβαιούσθωσαν. Ὥστε μηδεὶς μοχθηρός, ἄπορος ὑπάρχων καὶ ὑποστέλλων, ἀχρηματίας οἴκτῳ τὸ δίκην δοῦναι παρακρουέσθω, δεδρακὼς οὐκ ἐλέου — πόθεν; — ἀλλ᾽ ὀργῆς ἄξια. Καὶ ὁ δικάζειν εἰσιών, καθάπερ ἀργυραμοιβὸς ἀγαθός, διαιρείτω καὶ διακρινέτω τὰς φύσεις τῶν πραγμάτων, ἵνα μὴ φύρηται συγχεόμενα τοῖς παρασήμοις τὰ δόκιμα. Πολλὰ μὲν οὖν ἄλλα πρός τε ψευδομάρτυρας καὶ δικαστὰς ἔνεστι λέγειν· ὑπὲρ δὲ τοῦ μὴ μακρηγορεῖν ἰτέον ἐπὶ τὸ τελευταῖον τῶν δέκα λογίων, ὃ κεφαλαιώδει τύπῳ, καθάπερ καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον, κεχρησμῴδηται. Τοῦτο δὲ ἐστίν· „Οὐκ ἐπιθυμήσεις."

ΟΥΚ ΕΠΙΘΥΜΗΣΕΙΣ.

DE CONCUPISCENTIA.

(1 - 3.)

Concupiscentiâ nullus affectus gravior et turpior.

1. Πᾶν μὲν πάθος ἐπίληπτον, ἐπεὶ καὶ πᾶσα ἄμετρος καὶ πλεονάζουσα ὁρμὴ καὶ τῆς ψυχῆς ἡ ἄλογος καὶ

παρὰ φύσιν κίνησις ὑπαίτιος· ἑκάτερον γὰρ τούτων [οὐκ] ἐστὶν ἕτερον ἢ παλαιὸν πάθος ἐξηπλωμένον. Εἴ τις οὖν μὴ μέτρα ταῖς ὁρμαῖς ὁρίζῃ μηδὲ χαλινόν, ὥςπερ τοῖς ἀφηνιασταῖς ἵπποις, ἐντίθησιν, πάθει χρῆται δυσιάτῳ καὶ ἔπειτα λήσεται διὰ τὸν ἀφηνιασμὸν ἐξενεχθεὶς, οἷα ὑπὸ ἁρμάτων ἡνίοχος, εἰς φάραγγας καὶ βάραθρα δυςαναπόρευτα, ἐξ ὧν μόλις ἔστι σώζεσθαι. Τῶν δὲ παθῶν οὔτως οὐδὲν ἀργαλέον ὡς ἐπιθυμία τῶν ἀπόντων ὅσα τῷ δοκεῖν ἀγαθῶν, πρὸς ἀλήθειαν οὐκ ὄντων, χαλεποὺς καὶ ἀνηνύτους [*] ἔρωτας ἐντίκτουσα· *ἀποτείνει* γὰρ καὶ *ἀπελαύνει* μέχρι πορρωτάτω τὴν ψυχὴν εἰς τὸ ἄπορον, φεύγοντος ἔστιν ὅτε τοῦ διωκομένου καταφρονητικῶς, οὐκ ἐπὶ νῶτα, ἀλλὰ ἀντικρύ. Ὅταν γὰρ ἐπιτρέχουσαν αἴσθηται μετὰ σπουδῆς τὴν ἐπιθυμίαν, *ἠρεμῆσαν* ἐπ' ὀλίγον ὑπὲρ τοῦ δελεάσαι καὶ ἐλπίδα συλλήψεως *τῇ ψυχῇ* κατ' αὐτοῦ παρασχεῖν, ἐξαναχωρεῖ μακροτέροις διαστήμασι *κατακερτομοῦν*· ἡ δὲ ἀπολιπομένη καὶ ὑστερίζουσα σφαδάζει Ταντάλειον τιμωρίαν ἐπιφέρουσα κακοδαίμονι τύχῃ. Καὶ γὰρ ἐκεῖνον λόγος ἔχει ποτὸν μὲν ἀρύσασθαι βουλόμενον ἀδυνατεῖν, ὑποφεύγοντος ὕδατος· εἰ δὲ καρπὸν ἐθελήσειεν δρέψασθαι, πάντα ἀφανίζεσθαι, στειρουμένης τῆς περὶ τὰ δένδρα εὐφορίας. Ὥςπερ γὰρ αἱ ἀμείλικτοι καὶ ἀπαραγόρητοι δέσποιναι τοῦ σώματος, δίψα [καὶ] πεῖνα; κατατείνουσιν αὐτό, μᾶλλον ἢ οὐχ ἧττον τῶν ἐκ βασανιστοῦ τροχιζομένων, ἄχρι θανάτου πολλάκις, εἰ μή τις αὐτὰς ἐξηγριωμένας τιθασσεύῃ ποτοῖς καὶ σιτίοις· οὕτως ἡ ἐπιθυμία, κενὴν ἀποδείξασα τὴν ψυχὴν λήθῃ μὲν τῶν παρόντων, μνήμῃ δὲ τῶν μακρὰν ἀφεστηκότων, οἶστρον καὶ μανίαν ἀκάθεκτον ἐγκατασκευάσασα βαρυτέρους μὲν τῶν πρότερον

δεσποτῶν, ὁμωνύμους δὲ ἐκείναις ἀπειργάσατο, δίψαν τε καὶ πεῖναν, οὐ τῶν περὶ γαστρὸς ἀπόλαυσιν, ἀλλὰ χρημάτων, δόξης, ἡγεμονιῶν, εὐμορφίας, ἄλλων ἀμυθήτων ὅσα κατὰ τὸν ἀνθρώπινον βίον ζηλωτὰ καὶ περιμάχητα εἶναι δοκεῖ. Καὶ καθάπερ ἡ λεγομένη παρὰ τοῖς ἰατροῖς ἑρπηνώδης νόσος οὐκ ἐφ᾽ ἑνὸς ἵσταται χωρίου, κινεῖται δὲ καὶ περιθέει καί, ὡς αὐτὸ δηλοῖ τὸ ὄνομα, διέρπει πάντη σκιδναμένη καὶ χεομένη, πᾶσαν τὴν κοινωνίαν τῶν τοῦ σώματος μερῶν ἀπὸ κεφαλῆς ἄκρας ἄχρι ποδῶν συλλαμβάνουσα καὶ *συναιροῦσα*· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡ ἐπιθυμία δι᾽ ὅλης ᾄττουσα τῆς ψυχῆς οὐδὲν οὐδὲ τὸ βραχύτατον ἀπαθὲς αὐτῆς ἐᾷ, μιμουμένη τὴν ἐν ἀφθόνῳ ὕλῃ πυρὸς δύναμιν· ἐξάπτει γὰρ καὶ ἀναφλέγει μέχρις ἂν διαφαγοῦσα πᾶσαν αὐτὴν ἐξαναλώσῃ.

Concupiscentia fons vitiorum itemque malorum.

2. Τοσοῦτον ἄρα καὶ οὕτως κακὸν ὑπερβάλλον ἐστὶν ἐπιθυμία, μᾶλλον δέ, εἰ δεῖ τὸ ἀληθὲς εἰπεῖν, ἁπάντων πηγὴ τῶν κακῶν· σῦλαι γὰρ καὶ ἁρπαγαὶ καὶ χρεωκοπίαι, συκοφαντίαι τε καὶ αἰκίαι, καὶ προσέτι φθοραὶ καὶ μοιχεῖαι καὶ ἀνδροφονίαι καὶ πάνθ᾽ ὅσα ἰδιωτικὰ ἢ δημόσια ἢ ἱερὰ ἢ βέβηλα ἀδικήματα πόθεν ἄλλοθεν ἐῤῥύη; Τὸ γὰρ ἀψευδῶς ἂν λεχθὲν ἀρχέκακον πάθος ἐστὶν ἐπιθυμία, ἧς ἓν τὸ βραχύτατον ἔγγονον, ἔρως, οὐχ ἅπαξ, ἀλλ᾽ ἤδη πολλάκις ἀμυθήτων κατέπλησε τὴν οἰκουμένην συμφορῶν, ἃς οὐδὲ ὁ σύμπας τῆς γῆς κύκλος ἐχώρησε· [*] ἀλλὰ διὰ πλῆθος ὥςπερ ὑπὸ χειμάῤῥου φορᾶς εἰς θάλατταν εἰςέπεσον, καὶ πανταχοῦ πάντα πελάγη πολεμίων κατεπλήσθη νηῶν, καὶ ὅσα καινουργοῦσιν οἱ ναυτικοὶ πόλεμοι συνηνέχθη, καὶ ἐπιπεσόντα ἀθρόα πάλιν εἰς νή-

σους καὶ ἠπείρους *ὑπεσύρη*, διαυλοδρομήσαντα, καθάπερ ἐν ταῖς παλιῤῥοίαις, ἀφ᾽ ὧν ἤρξαντο φέρεσθαι. Τρανοτέραν δὲ τοῦ πάθους ἐνέργειαν ληψόμεθα τὸν τρόπον τοῦτον. Ὅσων ἂν ἐπιθυμία προσάψηται, μεταβολὴν ἀπεργάζεται τὴν πρὸς τὸ χεῖρον, οἷα τὰ ἰοβόλα ζῶα καὶ τὰ θανάσιμα τῶν φαρμάκων. Τί δέ ἐστιν ὃ λέγω; Εἰ πρὸς χρήματα γένοιτο, κλέπτας ἀποτελεῖ καὶ βαλαντιοτόμους καὶ λωποδύτας καὶ τοιχωρύχους, χρεωκοπίαις τε καὶ παρακαταθηκῶν ἀρνήσεσι καὶ δωροδοκίαις καὶ ἱεροσυλίαις καὶ τοῖς ὁμοιοτρόποις ἅπασιν ἐνόχους. Εἰ δὲ πρὸς δόξαν, ἀλαζόνας, ὑπερόπτας, ἀβεβαίους καὶ ἀνιδρύτους τὸ ἦθος, φωναῖς τὰ ὦτα πεφρακότας, ταπεινουμένους ἐν ταὐτῷ καὶ πρὸς ὕψος ἐπαιρομένους διὰ τὰς τῶν πληθῶν ἀνομαλίας ἐπαινούντων καὶ ψεγόντων ἀκρίτῳ φορᾷ, πρὸς ἔχθραν ἢ φιλίαν ἀνεξετάστους, ὡς ῥαδίως ἑκάτερον ἀνθυπαλλάττεσθαι, καὶ τὰ ἄλλα ὅσα τούτοις ἀδελφὰ καὶ συγγενῆ. Πρὸς δὲ ἀρχὴν εἰ γένοιτο ἐπιθυμία, στασιώδεις, ἀνίσους, τυραννικοὺς τὰς φύσεις, ὠμοθύμους ἐχθροὺς τῶν πατρίδων, *ἀσθενεστέρων* δεσπότας ἀμειλίκτους, τὴν ἰσχὺν ἴσοις ἀσυμβάτους πολεμίους, δυνατωτέρων κόλακας εἰς τὴν δι᾽ ἀπάτης ἐπίθεσιν. Εἰ δὲ πρὸς σώματος κάλλος, φθορεῖς, μοιχούς, παιδεραστάς, ἀκολασίας καὶ λαγνείας ζηλωτάς, μεγίστων κακῶν ὡς εὐδαιμονικωτάτων ἀγαθῶν. Ἤδε δὲ καὶ ἐπὶ γλῶτταν φθάσασα μυρία ἐνεωτέρισεν· ἔνιοι γὰρ ἐπιθυμοῦσιν ἢ τὰ λεκτέα σιωπᾶν ἢ τὰ ἡσυχαστέα λέγειν, καὶ ἀναφαινομένοις ἕπεται τίμωρος δίκη, καὶ ἐχεμυθοῦσι καὶ τὸ ἐναντίον. Ἁψαμένη δὲ τῶν περὶ γαστέρα παρέχεται γαστριμάργους, ἀκορέστους, ἀσώτους, ὑγρούς, διαῤῥέοντας ζηλωτὰς βίου, χαίροντας οἰνο-

φλυγίαις, ὀψοφαγίαις, ἀκράτου καὶ ἰχθύων καὶ ἐδεσμάτων κακοὺς δούλους, περὶ συμπόσια καὶ τραπέζας ἰλυσπωμένους λίχνων τρόπον κυνιδίων, ἐξ ὧν τὴν ἀθλίαν καὶ ἐπάρατον συμβαίνει ζωὴν ἀποτελεῖσθαι, παντὸς ἀργαλεωτέραν θανάτου. Ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας οἱ μὴ χείλεσιν ἄκροις γευσάμενοι φιλοσοφίας, ἀλλὰ τῶν ὀρθῶν δογμάτων αὐτῆς ἐπὶ πλέον ἑστιαθέντες, διερευνησάμενοι φύσιν ψυχῆς καὶ τρίτον εἶδος ἐνιδόντες αὐτῆς, τὸ μὲν λόγου, τὸ δὲ θυμοῦ, τὸ δὲ ἐπιθυμίας· λόγῳ μὲν ὡς ἡγεμόνι τὴν ἄκραν ἀπένειμαν, οἰκειότατον ἐνδιαίτημα, κεφαλήν, ἔνθα καὶ [*] τῶν αἰσθήσεων *αἱ τοῦ νοῦ* καθάπερ βασιλέως δορυφόροι τάξεις παρίδρυνται· θυμῷ δὲ τὰ στέρνα, *τῇ* μὲν ἵνα στρατιώτου τρόπον θώρακα ἀμπεχόμενος, εἰ μὴ καὶ ἀπαθὴς ἐν πᾶσιν, ἀλλὰ καὶ δυσάλωτος ᾖ, τῇ δὲ ἵνα πλησίον τοῦ *νοῦ* παρῳκισμένος ὑπὸ τοῦ γείτονος *ὠφελῆται*, κατεπᾴδοντος *αὐτὸν* φρονήσει καὶ πρᾶα πάθη κατασκευάζοντος· ἐπιθυμίᾳ δὲ *τὸν* περὶ τὸν ὄμφαλον καὶ τὸ καλούμενον διάφραγμα χῶρον, ἔδει γὰρ αὐτὴν ἥκιστα μετέχουσαν λογισμοῦ πορρωτάτω τῶν βασιλείων αὐτοῦ διῳκίσθαι, μόνον οὐκ ἐπ᾿ ἐσχατιαῖς, καὶ πάντων ἀπληστότατον καὶ ἀκολαστότατον οὖσαν θρεμμάτων ἐμβόσκεσθαι *τόποις*, ἐν οἷς τροφαὶ καὶ ὀχεῖαι.

Hinc etiam Moses concupiscentiam vetat, temperantiam iubet.

3. Πρὸς ἅ μοι δοκεῖ πάντα ἀπιδὼν ὁ ἱερώτατος Μωσῆς ἐκδύσασθαι τὸ πάθος, καὶ μυσαξάμενος ὡς αἴσχιστον καὶ τῶν αἰσχίστων αἴτιον ἀπεῖπεν ἐν τοῖς μάλιστα τὴν ἐπιθυμίαν (Exod. 20, 17 [15]), ὥς τινα τῆς ψυχῆς ἑλέπολιν, ἧς ἀναιρεθείσης ἢ πειθαρχούσης κυ-

βερνήτῃ λογισμῷ πάντα διὰ πάντων εἰρήνης, εὐνομίας, ἀγαθῶν τελείων, ἀναπεπλήσεται πρὸς εὐδαιμονίαν παντελείαν. Φιλοσύντομος δὲ ὤν, καὶ εἰωθὼς ἐπιτέμνειν τὰ ἀπερίγραφα τῷ πλήθει, παραδειγματικῇ διδασκαλίᾳ μίαν τὴν περὶ γαστέρα πραγματευομένην ἐπιθυμίαν ἄρχεται νουθετεῖν τε καὶ παιδεύειν, ὑπολαμβάνων καὶ τὰς ἄλλας οὐκέθ' ὁμοίως ἀφηνιάσειν, ἀλλὰ σταλήσεσθαι τῷ τὴν πρεσβυτάτην καὶ ὡς ἡγεμονίδα μεμαθηκέναι τοῖς σωφροσύνης νόμοις πειθαρχεῖν. Τίς οὖν ἡ διδασκαλία τῆς ἀρχῆς; Συνεκτικώτατα δύω ἐστίν· ἐδωδὴ καὶ πόσις. Ἑκάτερον αὐτῶν οὐκ ἀνῆκεν, ἀλλ' ἐπεστόμισε διατάγμασιν καὶ πρὸς ἐγκράτειαν καὶ πρὸς φιλανθρωπίαν καί, τὸ μέγιστον, πρὸς εὐσέβειαν ἀγωγοτάτοις. Ἀπάρχεσθαι γὰρ ἀπό τε σίτου καὶ οἴνου καὶ ἐλαίου καὶ θρεμμάτων καὶ τῶν ἄλλων κελεύει (Num. 18, 12 s.), *καὶ τὰς ἀπαρχὰς διανέμειν εἴς τε θυσίας καὶ τοὺς ἱερωμένους, τὰς μὲν ἕνεκα εὐχαριστίας τῆς πρὸς θεὸν ὑπὲρ εὐγονίας καὶ εὐφορίας ἁπάντων, τοὺς δὲ ἕνεκα τῆς περὶ τὸ ἱερὸν ἁγιστείας, μισθὸν ληψομένους τῶν περὶ τὰς ἱερουργίας ὑπηρεσιῶν* (Num. 18, 31). *Ἐφίεται δὲ τὸ παράπαν οὐδενὶ γεύσασθαί τινος ἢ μεταβαλεῖν, πρὶν διακρῖναι τὰς ἀπαρχάς, ἅμα καὶ πρὸς ἄσκησιν τῆς βιωφελεστάτης ἐγκρατείας· ὁ γὰρ ταῖς περιουσίαις, αἷς ἤνεγκαν αἱ τοῦ ἔτους ὧραι, μαθὼν μὴ ἐπιτρέχειν, ἀλλ' ἐπιμένων ἄχρις ἂν αἱ ἀπαρχαὶ καθοσιωθῶσιν, τὸν ἀφηνιασμὸν τῶν ὁρμῶν ἔοικεν ἀναχαιτίζειν, ἐξευμαρίζων τὸ πάθος.*

Περὶ ζώων.

4. [*] *Οὐ μὴν οὐδὲ τῶν ἄλλων μετουσίαν ἀφῆκε καὶ χρῆσιν ἀδεᾶ τοῖς κοινωνοῦσι τῆς ἱερᾶς πολιτείας, ἀλλ' ὅσα*

τῶν χερσαίων ἢ ἐνύδρων ἢ πτηνῶν ἐστιν εὐσαρκότατα καὶ πιότατα, γαργαλίζοντα καὶ ἐρεθίζοντα τὴν ἐπίβουλον ἡδονήν, πάντα ἀνὰ κράτος ἀπεῖπεν, εἰδὼς ὅτι τὴν ἀνδραποδεστάτην τῶν αἰσθήσεων δελεάσαντα γεῦσιν, ἀπληστίαν *ἐργάσεται*, δυςίατον κακὸν ψυχαῖς τε καὶ σώμασιν· ἀπληστία γὰρ τίκτει δυςπεψίαν, ἥτις ἐστὶ νοσημάτων καὶ ἀῤῥωστημάτων ἀρχή τε καὶ πηγή. Χερσαίων μὲν οὖν τὸ ὑῶν γένος ἥδιστον ἀνωμολόγηται παρὰ τοῖς χρωμένοις, ἐνύδρων δὲ τὰ γένη τῶν ἀλεπίδων (Lev. 11, 7. 9. 10). Πρὸς γὰρ ἐγκράτειαν, εἴ κέ τις ἄλλος, ἱκανὸς ὢν ἀλεῖψαι τοὺς εὐφυῶς ἔχοντας, πρὸς ἄσκησιν ἀρετῆς δι' ὀλιγοδείας καὶ εὐκολίας γυμνάζει καὶ συγκροτεῖ, πειρώμενος ἀφελεῖν πολυτέλειαν· οὔτε σκληραγωγίαν, ὡς ὁ Λακεδαιμόνιος νομοθέτης, ἀποδεξάμενος, οὔτε τὸ ἁβροδίαιτον, ὡς ὁ τοῖς Ἴωσι καὶ Συβαρίταις, τὰ περὶ θρύψιν καὶ χλιδὴν εἰςηγησάμενος, ἀλλὰ μέσην ἀτραπὸν ἀμφοῖν ἀνατεμὼν τὸ μὲν σφοδρὸν ἐχάλασε, τὸ δὲ ἀνειμένον ἐπέτεινε, τὰς ἐφ' ἑκατέρων τῶν ἄκρων ὑπερβολὰς ὡς ἐν ὀργάνῳ μουσικῷ κερασάμενος τῇ μέσῃ, πρὸς ἁρμονίαν βίου καὶ συμφωνίαν *ἀνεπίληπτον*· ὅθεν οὐκ ἀμελῶς, ἀλλὰ καὶ πάνυ πεφροντισμένως οἷς χρηστέον ἢ τὸ ἐναντίον διετάξατο. Θηρία ὅσα σαρκῶν ἀνθρωπίνων ἅπτεται, τάχα μὲν ἄν τις ὑπολάβοι δίκαιον εἶναι ταὐτὰ πρὸς ἀνθρώπων πάσχειν οἷς διατίθησι. Μωσῇ δὲ τῆς τούτων ἀπολαύσεως ἀνέχειν δοκεῖ, καὶ προςηνεστάτην καὶ ἡδίστην εὐωχίαν παρασκευάζει, λογιζόμενος τὸ πρέπον ἡμέρῳ ψυχῇ· καὶ γὰρ εἰ τοῖς διατιθεῖσιν ἁρμόττει τὰ παραπλήσια παθεῖν, ἀλλὰ οὐχὶ τοῖς παθοῦσιν ἀντιδιατιθέναι, μὴ λαθῶσιν ὑπ' ὀργῆς, ἀγρίου πάθους, θηριωθέντες. Καὶ τοσαύτῃ χρῆται προφυλακῇ τοῦ πράγματος, ὥστε, μακρόθεν

ἀντεῖρξαι βουλόμενος τὴν ἐπὶ τὰ λεχθέντα ὁρμὴν, ἀπαγορεῦσαι καὶ τῆς τῶν ἄλλων σαρκοβόρων ἀνὰ κράτος χρήσεως, τὰ ποηφάγα διακρίνας εἰς ἡμέρους ἀγέλας, ἐπεὶ καὶ τὴν φύσιν ἐστὶ τιθασσὰ, τροφαῖς *ἡμέροις ἃς ἀναδίδωσι γῆ* χρώμενα, καὶ μηδὲν εἰς ἐπιβουλὴν πραγματευόμενα.

Τετραπόδων ὅσα καθαρά.

5. [*] Δέκα (Deut. 14, 4 s.) δέ ἐστιν ἀριθμῷ· μόσχος, ἀμνός, χίμαρος, ἔλαφος, δορκάς, βούβαλος, τραγέλαφος, πύγαργος, ὄρυξ, καμηλοπάρδαλις. Ἀεὶ γὰρ τῆς ἀριθμητικῆς θεωρίας περιεχόμενος ἦν, ἀκριβῶς κατανενοηκὼς ὅτι πλεῖστον ἐν τοῖς οὖσιν δύναται, οὐδὲν οὐ μικρόν, οὐ μέγα νομοθετεῖ, μὴ προςπαραλαβὼν καὶ ὥςπερ ἐφαρμόσας τὸν οἰκεῖον τοῖς νομοθετουμένοις. Ἀριθμῶν δὲ τῶν ἀπὸ μονάδος τελειότατος ἡ δεκὰς καί, ὥς φησι Μωσῆς, ἱερώτατός τε καὶ ἅγιος, ᾧ τὰ γένη τῶν καθαρῶν ζώων ἐπισφραγίζεται, βουληθεὶς τὴν τούτων χρῆσιν ἀπονεῖμαι τοῖς μετέχουσιν τῆς κατ' αὐτὸν πολιτείας. Βάσανον (Lev. 11, 3. Deut. 14, 6) δὲ καὶ δοκιμασίαν τῶν δέκα ζώων ὑπογράφεται κοινῇ κατὰ διττὰ σημεῖα, τό τε διχηλεῖν καὶ τὸ μηρυκᾶσθαι· οἷς γὰρ ἢ μηδέτερον ἢ θάτερον αὐτὸ μόνον πρόςεστιν, ἀκάθαρτα. Ταῦτα δὲ τὰ σημεῖα ἀμφότερα σύμβολα διδασκαλίας καὶ μαθήσεως ἐπιστημονικωτάτης ἐστίν, ᾗ πρὸς τὸ ἀσύγχυτον τὰ βελτίω τῶν ἐναντίων διακρίνεται. Καθάπερ γὰρ τὸ μηρυκώμενον ζῶον, ὅτε διατέμνον τὴν τροφὴν ἐναπερείσηται τῇ φάρυγγι, πάλιν ἐκ τοῦ κατ' ὀλίγον ἀναμάττει καὶ ἐπιλεαίνει, καὶ μετὰ ταῦτα εἰς κοιλίαν διαπέμπεται· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ παιδευόμενος, δεξάμενος δι' ὤτων τὰ

σοφίας δόγματα καὶ θεωρήματα παρὰ τοῦ διδάσκοντος, ἐπὶ πλέον ἔχει τὴν μάθησιν, οὐχ οἷός τε ὢν εὐθὺς συλλαβέσθαι καὶ περιδράξασθαι κραταιότερον, ἄχρις ἂν ἕκαστον ὧν ἤκουσεν ἀναπολῶν μνήμην συνεχέσι μελέταις — αἳ δέ εἰσι κόλλα νοημάτων — ἐνσφραγίσηται τῇ ψυχῇ βεβαίως τὸν τύπον. Ἀλλ' οὐδὲν ὡς ἔοικεν ὄφελος ἡ τῶν νοημάτων βεβαία κατάληψις, εἰ μὴ προςγένοιτο διαστολὴ τούτων καὶ διαίρεσις εἴς τε αἵρεσιν ὧν χρὴ καὶ φυγὴν τῶν ἐναντίων, ἧς τὸ διχηλοῦν σύμβολον. Ἐπεὶ τοῦ βίου διττὴ ὁδός, ἡ μὲν ἐπὶ κακίαν, ἡ δὲ ἐπ' ἀρετὴν ἄγουσα, καὶ δεῖ τῆς μὲν ἀποστρέφεσθαι, τῆς δὲ μηδέποτε ἀπολιπέσθαι.

Τετραπόδων τὰ μὴ καθαρά.

6. Διὰ τοῦθ' ὅσα ἢ μονώνυχα ἢ πολύχηλα τὰ μὲν ὅτι ἀκάθαρτα αἰνίττεται μίαν καὶ τὴν αὐτὴν φύσιν ἀγαθοῦ τε καὶ κακοῦ, καθάπερ κοίλου περιφεροῦς καὶ ἀνάντους ὁδοῦ καὶ κατάντους, τὰ δὲ ὅτι πολλὰς ὁδούς, μᾶλλον δὲ ἀνοδίας ἐμφαίνει τῷ [*] βίῳ πρὸς ἀπάτην· οὐ γὰρ ῥάδιον ἐν πλήθει τὴν ἀνυσιμωτάτην καὶ ἀρίστην ἀτραπὸν *καταλαβεῖν*.

Περὶ ἐνύδρων καθαρῶν.

7. Τούτους ἐπὶ τῶν χερσαίων τοὺς ὅρους θεὶς παρέρχεται καὶ τῶν ἐνύδρων τὰ πρὸς ἐδωδὴν καθαρὰ διαγράφειν, σημειωσάμενος καὶ ταῦτα διττοῖς χαρακτῆρσι· [πτερυγίοις] καὶ λεπίσι (Lev. 11, 9 s. Deut. 14, 10). Τὰ γὰρ ἢ μηδέτερον ἢ θάτερον ἔχοντα παραπέμπει καὶ παραιτεῖται. Τὸ δὲ αἴτιον οὐκ ἄπο σκοποῦ λεκτέον. Ὅσα μὲν ἢ ἀμφοῖν ἀμέτοχα ἢ τοῦ ἑτέρου, κατασύρεται πρὸς τοῦ

ῥοώδους, ἀντέχειν ἀδυνατοῦντα τῇ βίᾳ τῆς φορᾶς· οἷς δὲ ἑκάτερον πρόςεστιν, ἀποστρέφει, μετωπηδὸν ἀνθίσταται, καὶ φιλονεικοῦντα πρὸς τὸν ἀντίπαλον προθυμίαις καὶ τόλμαις ἀηττήτοις γυμνάζεται, ὡς ὠθούμενά τε ἀντωθεῖν καὶ διωκόμενα ἀντεπιτρέχειν, ὁδοὺς ἐν δυςοδίαις ἀναστέλλοντα εὐρείας πρὸς διεξόδους εὐμαρεῖς. Σύμβολα δὲ καὶ ταῦτ᾽ ἐστὶν τὰ μὲν πρότερα φιληδόνου ψυχῆς, τὰ δὲ ὕστερα καρτερίαν καὶ ἐγκράτειαν ποθούσης. Ἡ μὲν γὰρ ἐφ᾽ ἡδονὴν ἄγουσα κατάντης ἐστὶ καὶ ῥάστη, συρμὸν ἀπεργαζομένη μᾶλλον ἢ περίπατον· ἀνάντης δὲ ἡ πρὸς ἐγκράτειαν, ἐπίπονος μέν, ἐν δὲ τοῖς μάλιστα ὠφέλιμος. Καὶ ἡ μὲν ὑποφέρει καὶ ὑπονοστεῖν ἀναγκάζει τῷ πρανεῖ κατάγουσα, μέχρις ἂν εἰς τὰ τῆς ἐσχατιᾶς ἀποδράσῃ· ἡ δὲ εἰς οὐρανὸν ἄγει, τοὺς μὴ προκαμόντας ἀθανατίζουσα, τὸ τραχὺ καὶ δυςαναπόρευτον αὐτῆς ἰσχύσαντας ὑπομεῖναι.

Περὶ ἑρπετῶν. (Lev. 11, 20. 22. 42.)

8. Τῆς δὲ αὐτῆς ἰδέας ἐχόμενος τῶν ἑρπετῶν ὅσα ἢ ἄποδα ἢ συρμῷ τῆς γαστρὸς ἰλυσπώμενα, ἢ τετρασκελῆ καὶ πολύποδα, φησὶν εἶναι πρὸς ἐδωδὴν οὐ καθαρά· πάλιν αἰνιττόμενος διὰ μὲν ἑρπετῶν τοὺς ἐπὶ κοιλίαις τὸν αἰθύης τρόπον ἐμφορουμένους καὶ γαστρὶ τῇ ταλαίνῃ δασμοὺς ἀπαύστως εἰςφέροντας, ἀκράτου, πεμμάτων, ἰχθύων, συνόλως ὅσα σιτοπόνων καὶ ὀψαρτυτῶν τετεχνιτευμέναι περιεργίαι μετὰ παντοίων ἐδεσμάτων δημιουργοῦσιν, ἀναῤῥιπίζουσαι καὶ προςαναφλέγουσαι τὰς ἀπλήστους καὶ ἀκορέστους ἐπιθυμίας· διὰ δὲ τῶν τετρασκελῶν καὶ πολυπόδων τοὺς *μὴ ἑνὸς* πάθους, ἐπιθυμίας, ἀλλὰ συμπάντων κακοὺς δούλους, ὧν γένη μέν ἐστι τέτταρα

ἀριθμῷ, μυρία δὲ τοῖς εἴδεσιν. Χαλεπὴ μὲν οὖν καὶ ἡ ἑνὸς δεσποτεία, βαρυτάτη δὲ καὶ ἀφόρητος, ὡς εἰκός, ἡ πλειόνων. Οἷς δὲ τῶν ἑρπετῶν ὑπεράνω σκέλη τῶν ποδῶν ἐστίν, ὥςτε πηδᾶν ἀπὸ τῆς γῆς δύνασθαι, ταῦτα ἐν [*] καθαροῖς ἀναγράφει, καθάπερ τὰ τῶν ἀκρίδων γένη καὶ τὸν ὀφιομάχον καλούμενον· πάλιν διὰ συμβόλων ἤθη καὶ τρόπους λογικῆς ψυχῆς διερευνώμενος. Ἡ μὲν γὰρ τοῦ σώματος ὁλκὴ φύσει βρίθουσα τοὺς ὀλιγόφρονας συνεφέλκεται, τῷ πλήθει τῶν σαρκῶν αὐχενίζουσα καὶ πιέζουσα. Μακάριοι δὲ οἷς ἐξεγένετο κραταιοτέρᾳ δυνάμει πρὸς τὴν ῥοπὴν τῆς ὁλκῆς ἀντιβιάσασθαι παιδείας κανόσιν ὀρθῆς, ἄνω πηδᾶν δεδιδαγμένοις ἀπὸ γῆς καὶ τῶν χαμαιζήλων εἰς αἰθέρα καὶ τὰς οὐρανοῦ περιόδους, ὧν ἡ θέα ζηλωτὴ καὶ περιμάχητος τοῖς ἑκουσίως, ἀλλὰ μὴ παρέργως ἥκουσιν.

Περὶ πτηνῶν. (Lev. 11, 13 ss. Deut. 14, 12 ss.)

9. Ἐπεληλυθὼς οὖν τῷ λόγῳ τάς τε τῶν χερσαίων καὶ τὰς τῶν ἐνύδρων ζώων ἰδέας, καὶ νόμοις αὐτὰς ὡς ἐνῆν ἄριστα διακρίνας, ἄρχεται καὶ τὴν λοιπὴν φύσιν τῶν ἐν ἀέρι προςεξετάζειν, μυρία γένη τῶν πτηνῶν· ἀποδοκιμάσας ὅσα ἢ κατ᾽ ἄλλων ἢ κατ᾽ ἀνθρώπων φονᾷ, σαρκοβόρα καὶ ἰοβόλα καὶ συνόλως ἐπιβούλοις κεχρημένα ταῖς δυνάμεσι. Φάττας δὲ καὶ περιστερὰς καὶ τρυγόνας καὶ τὰς γεράνων καὶ χηνῶν καὶ ὁμοιοτρόπων ἀγέλας ἐν τῇ τιθασσῶν καὶ ἡμέρων τάξει καταριθμεῖ, παρέχων τοῖς βουλομένοις τὴν τούτων χρῆσιν ἀδεᾶ. — Οὕτως ἐφ᾽ ἑκάστου τῶν τοῦ κόσμου μερῶν, γῆς, ὕδατος, ἀέρος, γένη παντοίων ζώων, χερσαῖα καὶ ἔνυδρα καὶ

πτηνά, τῆς ἡμετέρας χρήσεως ὑφαιρῶν, καθάπερ ὕλη πυρός, σβέσιν τῆς ἐπιθυμίας ἀπεργάζεται.

Περὶ θνησιμαίων καὶ θηριαλώτων.

10. Κελεύει (Lev. 5, 2) μέντοι μήτε θνησιμαίου μήτε θηριάλωτον προσίεσθαι· τὸ μὲν ὡς οὐ δέον κοινωνεῖν τραπέζας ἀνθρώπων ἀτιθάσσοις θηρίοις, μόνον οὐ συνευωχούμενον ταῖς σαρκοφαγίαις· τὸ δὲ ὡς τάχα μὲν βλαβερὸν καὶ νοσῶδες, ἐναποτεθνηκότος τοῦ ἰχῶρος μετὰ τοῦ αἵματος, τάχα δὲ ἐπεὶ καὶ τελευτῇ προκατεσχημένον ἁρμόττον ἦν ἄψαυστον διαφυλάττειν, αἰδουμένους τὰς φύσεως ἀνάγκας αἷς προκατελήφθη. Τοὺς περὶ τὰ κυνηγέσια δεινούς, ἥκιστα διαμαρτάνοντας, καὶ ἐπ' εὐθήροις ἄγραις ὑψαυχενοῦντας, καὶ μάλιστα ὅταν σὺν τοῖς κυνηγοῖς ἀνδράσιν ὁμοῦ καὶ σκύλαξιν διανέμωσι τὰ μέρη τῶν ἑαλωκότων, ἐπαινοῦσι μὲν οἱ πολλοὶ τῶν παρ' Ἕλλησι καὶ βαρβάροις νομοθετῶν, ὡς οὐκ ἀνδρείους μόνον, ἀλλὰ καὶ κοινωνικοὺς τὸ ἦθος. [*] *Ἐμέμψατο δὲ αὖθις* εἰκότως ὁ τῆς ἱερᾶς εἰσηγητὴς πολιτείας, ἄντικρυς ἀπειρηκὼς θνησιμαίων καὶ θηριαλώτων ἀπόλαυσιν διὰ τὰς εἰρημένας αἰτίας. Εἰ δέ τις τῶν ἀσκητῶν φιλογυμναστὴς γένοιτο καὶ φιλόθηρος, μελέτας καὶ *προαγῶνας* ὑπολαμβάνων εἶναι πολέμων καὶ κινδύνων τῶν πρὸς ἐχθρούς, ὁπότε χρήσαιτο εὐτυχίᾳ τῇ περὶ ἄγραν, †καὶ† τοὺς ἑαλωκότας θῆρας προτιθέτω κυσὶν εὐωχίαν, μισθὸν ἢ γέρας εὐτολμίας καὶ ἀνυπαιτίου συμμαχίας· αὐτὸς δὲ μὴ ψαυέτω, προδιδασκόμενος ἐν ἀλόγοις ζώοις, ἃ χρὴ καὶ περὶ ἐχθρῶν φρονεῖν, οἷς πολεμητέον οὐ διὰ κέρδος ἄδικον, λωποδυτούντων τὰς πράξεις, ἀλλὰ ἤτοι διὰ κακῶν ὧν προπεπόνθασιν ἀμυνομένοις,

δι' ἃ προςδοκῶσι πείσεσθαι. Ἔνιοι δὲ Σαρδανάπαλλοι τῆς ἀκρασίας τὸ ἄγαν ἀβροδίαιτον αὐτῶν χανδὸν πρὸς τὸ ἀόριστον καὶ ἀτελεύτητον ἀποτείνονται, *καινὰς* ἐπινοοῦντες ἡδονὰς ἄθυτα παρασκευάζουσιν, ἄγχοντες καὶ ἀποπνίγοντες τὴν οὐσίαν τῆς ψυχῆς (Lev. 17, 11), ἣν ἐλεύθερον καὶ ἄφετον ἐχρῆν ἐᾶν, ἐντυμβεύοντες τῷ σώματι τὸ αἷμα. Σαρκῶν γὰρ αὐτὸ μόνον ἀπολαύειν αὐταρκὲς ἦν, μηδενὸς ἐφαπτομένους τῶν συγγένειαν πρὸς ψυχὴν ἐχόντων. Ὅθεν ἐν ἑτέροις τίθησι νόμον περὶ αἵματος μήθ' αἷμα μήτε στέαρ προσφέρεσθαι (Lev. 3, 17)· τὸ μὲν αἷμα δι' ἣν εἶπον αἰτίαν, ὅτι οὐσία ψυχῆς ἐστίν, οὐχὶ τῆς νοερᾶς καὶ λογικῆς, ἀλλὰ τῆς αἰσθητικῆς, καθ' ἣν ἡμῖν τε καὶ τοῖς ἀλόγοις κοινὸν τὸ ζῆν συμβέβηκεν

Περὶ ψυχῆς ἀνθρώπου.

11. — ἐκείνης γὰρ οὐσία πνεῦμα θεῖον καὶ μάλιστα κατὰ Μωσῆν, ὃς ἐν τῇ κοσμοποιΐᾳ φησὶν, ἀνθρώπῳ τῷ πρώτῳ καὶ ἀρχηγέτῃ τοῦ γένους ἡμῶν ἐμφυσῆσαι πνοὴν ζωῆς τὸν θεὸν εἰς τὸ τοῦ σώματος ἡγεμονικώτατον, τὸ πρόσωπον, ἔνθα αἱ δορυφόροι τοῦ νοῦ καθάπερ μεγάλου βασιλέως, αἰσθήσεις, παρίδρυνται, τὸ δὲ ἐμφυσώμενον δῆλον ὡς αἰθέριον ἦν πνεῦμα, καὶ εἰ δή τι αἰθερίου πνεύματος κρεῖττον, ἅτε τῆς μακαρίας καὶ τρισμακαρίας φύσεως ἀπαύγασμα. — τὸ δὲ στέαρ, διότι πιότατον, πάλιν εἰς διδασκαλίαν ἐγκρατείας καὶ ζῆλον αὐστηροῦ βίου· τὰ μὲν ῥᾷστα καὶ κατὰ χειρὸς μεθίεμεν, οὐ φροντίδας δὲ καὶ πόνους ἐθελοντὶ ἕνεκα κτήσεως ἀρετῆς ὑπομένοντες. Ἧς χάριν αἰτίας ἀπὸ παντὸς ἱερείου δύο ταῦτα ἐξαίρετα ὁλόκαυτα, ὥςπερ τινὲς ἀπαρχαί, στέαρ τε καὶ αἷμα· τὸ

[*] μὲν ὡς σπονδὴ τῷ βωμῷ προσχεόμενον, τὸ δὲ ὡς ὕλη φλογὸς ἐπιφερόμενον ἀντ' ἐλαίου διὰ τὴν πιότητα τῷ καθοσιωμένῳ καὶ ἱερῷ πυρί. Μέμφεται τινας τῶν καθ' αὑτὸν γεγονότων ὡς γαστριμάργους καὶ τὸ καθηδυπαθεῖν ὡς εὐδαιμονικὸν ἐν τοῖς μάλιστα εἶναι ὑπολαμβάνοντας, οἷς οὐκ ἀπέχρη κατὰ πόλεις αὐτὸ μόνον τρυφᾶν, ἐν αἷς αἱ χορηγίαι καὶ παρασκευαὶ τῶν ἐπιτηδείων ἄφθονοι, ἀλλὰ καὶ ἐρημίαις ἀβάτοις καὶ ἀτριβέσιν, ἀξιοῦντες ἐν ταύταις ἀγορὰς ἔχειν ἰχθύων καὶ κρεῶν καὶ τῶν ἐν εὐετηρίᾳ πάντων. Εἶτ' ἐπειδὴ σπάνις ἦν, συνιστάμενοι κατεβόων καὶ κατηγόρουν καὶ ἐδυσώπουν ἀναισχύντῳ θράσει τὸν ἄρχοντα καὶ οὐ πρότερον ἐπαύσαντο νεωτερίζοντες ἢ τυχεῖν μὲν ὧν ὠρέγοντο, τυχεῖν δὲ ἐπ' ὀλέθρῳ — δυοῖν ἕνεκα· τοῦ τε ἐπιδείξασθαι, ὅτι πάντα θεῷ δυνατὰ πόρον ἐξ ἀμηχάνων καὶ ἀπόρων ἀνευρίσκοντι, καὶ τοῦ τιμωρήσασθαι τοὺς γαστρὸς ἀκράτορας καὶ ἀφηνιαστὰς ὁσιότητος. Ἀπὸ γὰρ τῆς θαλάττης ἀρθὲν ὀρτυγομήτρας νέφος ἐγχεῖται παρὰ τὴν ἕω, καὶ τὸ μὲν στρατόπεδον καὶ τὰ πέριξ ἐφ' ἡμερήσιον ἀνδρὸς εὐζώνου πανταχόθεν ἐν κύκλῳ ὑπεσκίαστο (Ex. 16, 13. Num. 11, 31), τὸ δὲ ὕψος τῆς τῶν ζώων πτήσεως *ἐν* διπήχει συναριθμουμένῳ διαστήματι τῆς γῆς ἀφειστήκει πρὸς εὐμαρῆ σύλληψιν. Εἰκὸς μὲν οὖν τὸ τεράστιον τοῦ μεγαλουργηθέντος καταπλαγέντας ἀρκεσθῆναι τῇ θέᾳ, καὶ γεμισθέντας εὐσεβείας καὶ ταύτῃ τραφέντας ἀποσχέσθαι κρεωφαγίας· οἱ δὲ μᾶλλον ἢ πρότερον ἐπιθυμίαν ἐγείροντες ὡς ἐπὶ μέγιστον ἀγαθὸν ἵεντο καὶ τὰ ζῷα ταῖς ἀμφοτέραις χερσὶν ἐφελκόμενοι τοὺς κόλπους ἐπλήρουν (Num. 11, 32). Εἶτα ἐναποτιθέμενοι ταῖς σκηναῖς ἐφ' ἑτέρων σύλληψιν ἐξῄεσαν — αἱ γὰρ ἄγαν πλεονεξίαι μέ-

τρον οὐκ ἔχουσιν — καὶ σκευάζοντες πᾶσαν ἰδέαν ἀπλήστως ἐνεφοροῦντο, μέλλοντες, οἱ κενοὶ φρενῶν, ὑπὸ τῆς πλησμονῆς ἀπόλλυσθαι. Καὶ δῆτα οὐκ εἰς μακρὰν καθάρσεσι χολῆς ἐφθάρησαν (ibid. v. 20), ὡς καὶ τὸ χωρίον ἀπὸ τοῦ περὶ αὐτοὺς πάθους τὴν ἐπωνυμίαν λαβεῖν. Ἐκλήθη γὰρ „Μνήματα τῆς ἐπιθυμίας“ (ib. v. 34), ἧς οὐκ ἔστιν ἐν ψυχῇ, καθάπερ ἐδίδαξεν ὁ λόγος, μεῖζον κακόν. Διὸ παγκάλως ἐν ταῖς παραινέσεσι Μωσῆς φησίν· „Οὐ ποιήσει ἕκαστος τὸ ἀρεστὸν ἐνώπιον αὐτοῦ“ (Deut. 12, 8), τόδε ἐστὶν ἴσον τῷ „Μηδεὶς τῇ ἐπιθυμίᾳ τῇ αὑτοῦ χαριζέσθω· εὐαριστείτω γάρ τις θεῷ, κόσμῳ φύσει, νόμοις, σοφοῖς ἀνδράσι, φιλαυτίαν παραιτούμενος, εἰ μέλλει καλὸς κἀγαθὸς γενήσεσθαι.“

Conclusio.

12. Τοσαῦτα καὶ τῶν εἰς ἐπιθυμίαν ἀναφερομένων ἀποχρώντως κατὰ τὴν δύναμιν εἴρηται πρὸς συμπλήρωσιν τῶν δέκα λογίων καὶ τῶν τούτοις ὑποστελλόντων· [*] εἰ γὰρ δεῖ τὰ μὲν φωνῇ θείᾳ χρησμῳδηθέντα κεφάλαια γένη νόμων ἀποδεῖξαι, τοὺς δὲ κατὰ μέρος πάντας οὓς διερμήνευσε Μωσῆς ὑποστέλλων τὰ εἴδη, πρὸς δὲ τὸ *ἀσύγχυτον* τῆς ἀκριβοῦς καταλήψεως, φιλοτεχνίας ἐδέησεν, ᾗ χρησάμενος ἑκάστῳ τῶν γενῶν ἐξ ἁπάσης τῆς νομοθεσίας τὰ οἰκεῖα προσένειμα καὶ προσέφυσα. Τούτων μὲν δὲ ἅλις. Οὐ δεῖ δὲ ἀγνοεῖν, ὅτι, ὥσπερ ἰδίᾳ ἑκάστῳ τῶν δέκα συγγενῆ τινὰ τῶν ἐπὶ μέρους, ἃ πρὸς ἕτερον γένος οὐδεμίαν ἔχει κοινωνίαν, οὕτως ἔνια κοινὰ πάντων συμβέβηκεν οὐχ ἑνὶ ἢ δυσίν, ὡς ἔπος εἰπεῖν, τοῖς δέκα λογίοις ἐφαρμόττοντα. Ταῦτα δὲ εἰσὶν αἱ κοινωφελεῖς ἀρεταί· καὶ γὰρ ἕκαστος ἰδίᾳ τῶν δέκα χρησμῶν

καὶ κοινῇ πάντες ἐπὶ φρόνησιν καὶ δικαιοσύνην καὶ θεοσέβειαν καὶ τὸν ἄλλον χορὸν τῶν ἀρετῶν ἀλείφουσιν καὶ προτρέπουσι, βουλαῖς μὲν ἀγαθαῖς ὑγιαίνοντας λόγους, λόγοις δὲ σπουδαίας πράξεις συνείροντες, ἵνα τὸ ψυχῆς ὄργανον εὐαρμόστως ὅλον δι᾽ ὅλων *συνηχῇ* πρὸς ἐμμέλειαν βίου καὶ συμφωνίαν ἀνεπίληπτον. Περὶ μὲν οὖν τῆς ἡγεμονίδος τῶν ἀρετῶν, εὐσεβείας καὶ ὁσιότητος, ἔτι δὲ καὶ φρονήσεως καὶ σωφροσύνης εἴρηται πρότερον, νυνὶ δὲ περὶ τῆς ἐπιτηδευούσης ἀδελφὰ καὶ συγγενῆ ταύταις δικαιοσύνης λεκτέον.

ΠΕΡΙ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ.

DE IUSTITIA.

I.

Iustitia cordi imprimenda, manui alliganda, prae oculis vibranda.

1. Ἓν τὸ δικαιοσύνης οὐ βραχὺ μέρος *ἦν* τὸ πρὸς δικαστήρια καὶ δικαστήν, οὗ πρότερον ἐποίησα μὲν ὑπόμνησιν, ἡνίκα τὰ τῶν μαρτυριῶν ἐπὶ πλέον ἀπομηκύνων διεξῄειν ἕνεκα τοῦ μηδὲν *παραλειφθῆναι* τῶν ἐμφερο-

μένων. Οὐκ εἰωθὼς δὲ παλιλλογεῖν, εἰ μή πού τις ἀνάγκη γένοιτο βιαζομένων τῶν καιρῶν, ἐκεῖνο μὲν ἐάσω, πρὸς δὲ τὰ ἄλλα μέρη τρέψομαι, τοσοῦτον προειπών. Τὰ δίκαια, φησὶν ὁ νόμος (Deut. 6, 6. 8), ἐντιθέναι δεῖ τῇ καρδίᾳ, καὶ ἐξάπτειν εἰς σημεῖον ἐπὶ τῆς χειρός, καὶ εἶναι σειόμενα πρὸ ὀφθαλμῶν· αἰνιττόμενος διὰ τοῦ προτέρου, ὅτι χρὴ μὴ ὠσὶν ἀπίστοις παρακατίθεσθαι τὰ δίκαια — πίστις γὰρ ἀκοαῖς οὐκ ἔνεστιν —, ἀλλὰ τῷ ἡγεμονικωτάτῳ, πάντων ἀρίστῳ [*] ἀναθημάτων τυποῦν ταῦτα καὶ *χαράττειν* σφραγῖσι δοκίμοις· διὰ τοῦ δὲ δευτέρου τὸ μὴ μόνον ἐννοίας λαμβάνειν τῶν καλῶν, ἀλλὰ καὶ τὰ δόξαντα πράττειν ἀνυπερθέτως. Ἡ γὰρ χεὶρ πράξεως σύμβολον, ἧς ἐξάπτειν καὶ ἐξαρτᾶν τὰ δίκαια προστάττει, σημεῖον ἔσεσθαι τοῦτο φάσκων, καί τινος ἄντικρυς οὐ διείρηκε, διὰ τὸ *μὴ ἑνός*, ὥς γ᾽ ἐμοὶ δοκεῖ, πολλῶν δὲ γενέσθαι καὶ σχεδὸν ἁπάντων ἐν οἷς ὁ ἀνθρώπινος βίος. Διὰ δὲ τοῦ τρίτου τὸ ἀεὶ καὶ πανταχοῦ φαντασιοῦσθαι τὰ δίκαια, καθάπερ ἐγγὺς ὄντα ὀφθαλμῶν. Σάλον δὲ ἐχέτω ταῦτα κινούμενον, φησίν, οὐχ ἵνα ἀβέβαιον καὶ ἀνίδρυτον, ἀλλ᾽ ἵνα τῇ κινήσει τὴν ὄψιν ἐκκαλῇ πρὸς ἀρίδηλον θέαν· ὁράσεως γὰρ ἐπαγωγὸν ἡ κίνησις ἐξερεθίζουσα καὶ ἀνεγείρουσα, μᾶλλον δὲ ἀκοιμήτους καὶ ἐγρηγορότας κατασκευάζουσα ὀφθαλμούς. Ὅτῳ δὲ ἐξεγένετο τυπώσασθαι μὲν τῷ τῆς ψυχῆς ὄμματι μὴ ἡσυχάζοντα, ἀλλὰ κινούμενα καὶ ταῖς κατὰ φύσιν ἐνεργείαις χρώμενα, τέλειος ἀνὴρ ἀναγεγράφθω, μηκέτι ἐν τοῖς γνωρίμοις καὶ μαθηταῖς ἐξεταζόμενος, ἀλλ᾽ ἐν διδασκάλοις καὶ ὑφηγηταῖς· καὶ παρεχέτω τοῖς ἐθέλουσιν ἀρύεσθαι τῶν νέων ὥσπερ ἀπὸ πηγῆς τῶν λόγων καὶ δογμάτων ἄφθονον νᾶμα (Deut. 6, 7). Καὶ [ἂν] τῶν ἀτολμοτέ-

ρων τις ὑπ' αἰδοῦς μέλλει καὶ βραδύνει προσέρχεσθαι μαθησόμενος, αὐτὸς ἰὼν ἐπαντλείτω καὶ *ἐποχετευέτω* ταῖς ἀκοαῖς ἀθρόας ὑφηγήσεις, ἄχρις ἂν αἱ δεξαμεναὶ τῆς ψυχῆς γεμισθῶσι. Προδιδασκέτω δὴ τὰ δίκαια συγγενεῖς καὶ φίλους καὶ πάντας νέους (ibid.) οἴκοι καὶ ἐν ὁδῷ, καὶ πρὸς κοίτην ἰόντας καὶ ἀνισταμένους, ἵνα ἐν πάσαις μὲν σχέσεσι καὶ κινήσεσιν, ἐν πᾶσι δὲ χωρίοις ἰδίοις τε καὶ δημοσίοις, μὴ μόνον ἐγηγορότες, ἀλλὰ καὶ κοιμώμενοι, φαντασίαις τῶν δικαίων ἀνευφραίνωνται. Τέρψις γὰρ οὐκ ἔστιν ἡδίων ἢ τὴν ψυχὴν ὅλην δι' ὅλων πεπληρῶσθαι δικαιοσύνης, ἐμμελετῶσαν αὐτῆς τοῖς ἀϊδίοις δόγμασι καὶ θεωρήμασιν, οὐκ ἔχουσαν ἔρημον τόπον εἰς ὃν ἀδικία παρελεύσεται. Κελεύει δὲ καὶ γράψαντας αὐτὰ *πρόσθεν τῶν φλιῶν* οἰκίας ἑκάστης προτιθέναι καὶ πυλῶν τῶν ἐν τοῖς τείχεσι, ἵνα οἱ μὲν ἐκδημοῦντες καὶ ἐνδημοῦντες, ἀστοὶ καὶ ξένοι, τοῖς πρὸ τῶν πυλῶν γράμμασιν ἐστηλιτευμένοις ἐντυγχάνοντες, ἄληκτον ἔχωσι τὴν τῶν λεκτέων καὶ πρακτέων μνήμην, ἑκάτεροι φροντίζοντες τοῦ μήτε ἀδικεῖν μήτε ἀδικεῖσθαι, εἰς δὲ τὰς οἰκίας εἰσιόντες καὶ πάλιν ἐξιόντες, ἄνδρες ὁμοῦ καὶ γυναῖκες καὶ τέκνα καὶ θεραπεῖαι, [*] τὰ ἁρμόττοντα καὶ ἐπιβάλλοντα δρῶσιν ὑπέρ τε ἀλλήλων καὶ ὑπὲρ ἑαυτῶν.

Ὅτι οὐ δεῖ προστιθέναι ἢ ἀφαιρεῖν.

2. Θαυμασιώτατον δὲ καὶ ἐκεῖνο διαγορεύει, τὸ μηδὲν προστιθέναι ἢ ἀφαιρεῖν, ἀλλ' ἐν ἴσῳ καὶ ὁμοίῳ διαφυλάττειν ἀκίνητα τὰ ἐξ ἀρχῆς ὁρισθέντα νόμιμα· συμβαίνει γὰρ ὡς ἔοικε τὴν μὲν πρόσθεσιν [εἶναι] τῶν ἀδίκων. Οὐδὲν γὰρ ἔστιν ὃ παραλέλειπται τῷ σοφῷ νο-

μοθέτῃ πρὸς ὁλοκλήρου καὶ παντελοῦς μετουσίαν δικαιοσύνης. Αἰνίττεται μέντοι καὶ ταῖς ἄλλαις ἀρεταῖς ἀκρότητας· ἑκάστη γὰρ αὐτῶν ἀνελλιπής ἐστι καὶ πλήρης, τὸ ἐντελὲς ἔχουσα ἐξ αὑτῆς, ὥστε εἰ γένοιτο προςθήκη τις καὶ ἀφαίρεσις, ὅλην δι᾽ ὅλου τρέπεσθαι καὶ μεταβάλλεσθαι πρὸς τὴν ἐναντίαν ἕξιν. Ὃ δὲ λέγω, τοιοῦτόν ἐστιν. Τὴν ἀνδρείαν ἀρετὴν περὶ τὰ δεινὰ πραγματευομένην ἴσασιν οἱ μὴ παντελῶς ἄμουσοι καὶ ἀχόρευτοι, καὶ ἂν ἐπὶ βραχὺ παιδείας προςάψωνται, τῶν ὑπομενητέων οὖσαν ἐπιστήμην. Ἀλλ᾽ ἐάν τις εἴξας ἀμαθίᾳ τῇ δι᾽ ἀλαζονείαν, ὡς δὴ περιττὸς καὶ ἱκανὸς ἐπανορθοῦσθαι τὰ ἀνεπιδεᾶ, προςτιθέναι ἢ ἀφαιρεῖν τι τολμᾷ, σύμπασαν ἀλλάσσει τὴν εἰκόνα, μετατυπώσας αἰσχρὸν ἀντὶ καλοῦ χαρακτῆρος· ἀπεργάσεται γὰρ τῇ μὲν προςθέσει θρασύτητα, τῇ δὲ ἀφαιρήσει δειλίαν, μηδ᾽ ὄνομα τῆς βιωφελεστάτης ἀνδρείας καταλιπών. Τὸν αὐτὸν μὲν τρόπον καὶ ἂν τῇ βασιλίδι τῶν ἀρετῶν, εὐσεβείᾳ, προςθῇ τις ὅ τι οὖν μικρὸν ἢ μέγα, ἢ τὸ ἐναντίον ἀφέλῃ, καθ᾽ ἕτερον ἀπαλλάξει καὶ μεταμορφώσει τὸ εἶδος· γεννήσει γὰρ ἡ μὲν πρόςθεσις δεισιδαιμονίαν, ἡ δὲ ἀφαίρεσις ἀσέβειαν — ἀφανισθείσης αὖ τῆς εὐσεβείας, ἧς ἀνέχειν καὶ ἐπιλάμπειν εὐκτέον ἀγαθόν, ἐπειδὴ τοῦ D μεγίστου τῶν ἀγαθῶν αἰτία καθέστηκεν, ἐπιστήμην ἐμποιοῦσα θεραπείας θεοῦ, ἣν πάσης ἀρχῆς καὶ ἡγεμονίας ἀρχικωτέραν καὶ βασιλικωτέραν εἶναι νομιστέον. Παραπλήσια δὲ τοῖς εἰρημένοις καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἀρετῶν ἑκάστης ἐστὶ λέγειν· ἀλλ᾽ ἐπιτέμνειν εἰωθὼς τὰ μήκη τῶν λόγων ἀρκεσθήσομαι τοῖς εἰρημένοις, ἃ καὶ τῶν ἡσυχαζομένων ἱκανὰ μηνύματα γένοιντο ἄν.

Περὶ τοῦ μὴ παρακινεῖν ὅρια. (Deut. 19, 14.)

3. Ἔτι δὲ τοῦτο προςδιατέτακται κοινωφελὲς παράγγελμα, „μὴ μετακινεῖν ὅρια τοῦ πλησίον, ἃ ἔστησαν οἱ πρότεροί σου". Τοῦτο δὲ ὡς ἔοικεν οὐ περὶ κλήρων αὐτὸ μόνον καὶ γῆς ὅρου νομοθετεῖται, πρὸς πλεονεξίας ἀποκοπήν, ἀλλὰ καὶ πρὸς [*] φυλακὴν ἀρχαίων ἐθῶν. Ἔθη γὰρ ἄγραφοι νόμοι, δόγματα παλαιῶν ἀνδρῶν οὐ στήλαις ἐγκεχαραγμένα καὶ χαρτιδίοις ὑπὸ σητῶν ἀναλισκομένοις, ἀλλὰ ψυχαῖς μετειληφότων τῆς αὐτῆς πολιτείας. Ὀφείλουσι γὰρ παῖδες παρὰ γονέων τῶν οὐσιῶν κληρονομεῖν ἔθη πάτρια, οἷς ἐνετράφησαν καὶ ἐξ αὐτῶν σπαργάνων συνεβίωσαν, καὶ μὴ καταφρονεῖν παρ᾽ ὅσον ἄγραφος αὐτῶν ἡ παράδοσις. Ὁ μὲν γὰρ τοῖς ἀναγραφεῖσι νόμοις πειθαρχῶν οὐκ ἂν δεόντως ἐπαινοῖτο, νουθετούμενος ἀνάγκῃ καὶ φόβῳ κολάσεως· ὁ δὲ τοῖς ἀγράφοις ἐμμένων, ἑκουσίαν ἐπιδεικνύμενος τὴν ἀρετήν, ἐγκωμίων ἄξιος.

II.

ΠΕΡΙ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΣ ΑΡΧΟΝΤΩΝ.

DE CONSTITUTIONE (S. CREATIONE) PRINCIPUM.

Principes non sorte eligendi.

1. Ἔνιοι τὰς κληρωτὰς εἰσηγήσαντο ἀρχάς, — ἀλυσιτελῶς τοῖς πλήθεσιν· εὐτυχίαν γάρ, ἀλλ' οὐκ ἀρετὴν ὁ κλῆρος ἐμφαίνει. Πολλοὶ γοῦν πολλάκις τῶν ἀναξίων ἔλαχον, οὓς ἀνὴρ ἀγαθὸς λαβόμενος ἡγεμονίας ἀποδοκιμάσαι ἂν καὶ ἐν ὑπηκόοις ἐξετάζεσθαι· καὶ γὰρ οἱ μικροὶ λεγόμενοι παρά τισιν ἄρχοντες, οὓς δεσπότας ὀνομάζουσιν, οὐ πάντας ὅσους ἂν οἷοί τε ὦσιν οἰκότριβας ἢ ἀργυρωνήτους ἀπάγονται, μόνους δὲ τοὺς καταπειθεῖς γινομένους, ἀγεληδὸν ἔστιν ὅτε πιπράσκοντες τοὺς ἀνιάτως ἔχοντας τὸ ἦθος, ὡς καὶ δουλεύειν ἀγαθοῖς ἀνδράσιν οὐκ ἀξίους ὄντας. Οὐ τοίνυν προσήκει δεσπότας καὶ ἡγεμόνας ὅλων πόλεων καὶ ἐθνῶν ἀποφαίνειν, τοὺς κλήρῳ λαχόντας, ὀλίσθῳ τινὶ τύχης, ἀβεβαίου καὶ ἀϊδρύτου πράγματος. Ἀλλ' εἰς μὲν τὴν τῶν καμνόντων ἐπιμέλειαν κλῆρος τὸ μηδέν· ἰατροὶ γὰρ οὐ κλήρῳ λαγχάνουσιν, ἀλλὰ πείρᾳ δοκιμάζονται. Καὶ πρὸς εὔπλοιαν καὶ σωτηρίαν τῶν θαλαττευόντων οὐχ ὁ λαχὼν κυβερνᾶν εὐθὺς ἐπὶ πρύμναν παραπέμπεται, δι' ἀνεπιστημοσύνης ἐργασόμενος ἐν εὐδίᾳ καὶ γαλήνῃ χει-

ροποίητα ναυάγια, ἀλλ᾽ ὅστις ἂν ἐκ πρώτης ἡλικίας τὴν κυβερνητικὴν τέχνην ἐπιμελῶς φαίνηται δεδιδαγμένος. Οὗτός ἐστιν ὁ πολλάκις μὲν πεπλευκώς, τὰ δὲ σύμπαντα ἢ πλεῖστα πελάγη περαιωσάμενος, ἐμπόριά τε καὶ λιμένας καὶ ὑφόρμους καὶ ὑποδρόμους τοὺς ἔν τε ταῖς νήσοις καὶ ἠπείροις [*] ἐπιμελῶς ἐξητακώς, καὶ μᾶλλον ἢ οὐχ ἧττον τῶν κατὰ γῆν ὁδῶν τὰς διὰ θαλάσσης ἀτραποὺς ἐπιστάμενος ἐκ τῆς ἀκριβοῦς θέας τῶν οὐρανίων. Παρατηρήσας γὰρ τὰς χορείας τῶν ἀστέρων καὶ ἐπακολουθήσας αὐτῶν ταῖς τεταγμέναις κινήσεσιν ἐν ἀνοδίαις ἴσχυσεν ἀπλανεῖς καὶ λεωφόρους ὁδοὺς ἀνατεμεῖν, ἵνα — τὸ πάντων ἀπιστότατον πραγμάτων — ἡ χερσαία φύσις διὰ πλωτῆς οἷά τε ᾖ διαπεραιοῦσθαι. Πόλεις δέ τις μεγάλας καὶ πολυανθρώπους, μεστὰς οἰκητόρων, καὶ πολιτείας ἐγχειρίζεσθαι μέλλων, καὶ πραγμάτων ἰδιωτικῶν καὶ δημοσίων καὶ ἱερῶν ἐπιμέλειαν, ἣν οὐκ ἂν ἁμάρτοι τις εἰπὼν τέχνην τεχνῶν καὶ ἐπιστήμην ἐπιστημῶν εἶναι, πρὸς ἄστατον κλήρου φορὰν ταλαντεύει, τὴν ἀκριβῆ βάσανον τῆς ἀληθείας φυγών; Ἀληθείας δὲ βάσανος αἱ σὺν λόγῳ πίστεις.

Princeps e popularibus eligendus. (2. 3.)

2. Ταῦτα οὖν ὁ πάνσοφος Μωσῆς τῇ ψυχῇ θεασάμενος κληρωτῆς μὲν ἀρχῆς οὐδὲ μέμνηται, τὰς δὲ χειροτονητὰς διενοήθη εἰσηγεῖσθαι. Φησὶν οὖν· „Καταστήσεις ἐπὶ σεαυτὸν ἄρχοντα οὐκ ἀλλότριον, ἀλλ᾽ ἐκ τῶν σῶν ἀδελφῶν“ (Deut. 17, 15), δηλῶν ἐθελούσιον αἵρεσιν καὶ δοκιμασίαν ἀνεπίληπτον ἄρχοντος, ὃν σύμπασα ἡ πληθὺς ὁμογνωμονοῦσα ποιήσεται. Προσεπιψηφιεῖται δὲ τὴν αἵρεσιν ἐπισφραγιζόμενος καὶ ὁ τῶν κοινωφελῶν

ἁπάντων βεβαιωτὴς θεός, ἐκλογήν τινα τοῦ γένους ὑπολαβὼν εἶναι τὸν ἄνθρωπον, ὡς ὄψιν ἐν σώματι.

3. Τὰς δὲ αἰτίας τοῦ μὴ δεῖν ἀλλότριον αἱρεῖσθαι πρὸς ἀρχὴν διττὰς ἐπιγράφει· τὴν μέν, ἵνα μὴ πλῆθος ἀργυρίου καὶ χρυσίου καὶ θρεμμάτων συναγάγῃ, πολὺν πλοῦτον καὶ παντάδικον ἐκ τῆς πενίας τῶν ὑπηκόων θησαυρισάμενος· τὴν δέ, ἵνα μὴ τὸ ἔθνος ἐκ τῆς οἰκείας χώρας ἀναστήσας ἕνεκα τῶν ἰδίων πλεονεξιῶν ἀναγκάζῃ μετανίστασθαι πλάνον ἀνήνυτον ὧδε καὶ ἐκεῖσε φορούμενον, ὑποβαλὼν ἀτελεῖς ἐλπίδας μειζόνων ἀγαθῶν κτήσεως, εἰς ἀφαίρεσιν ὧν ἤδη βεβαίως ἐκαρποῦτο. Προσεπέλαβε γάρ, ὡς εἰκός, τὸν ὁμόφυλον καὶ συγγενῆ, μετέχοντα τῆς πρὸς τὴν ἀνωτάτω συγγένειαν οἰκειότητος — ἡ δὲ ἀνωτάτω συγγένειά ἐστι πολιτεία μία καὶ νόμος ὁ αὐτὸς καὶ εἷς θεός, ᾧ πάντες οἱ ἀπὸ τοῦ ἔθνους προσκεκλήρωνται —, μηδέποτε τὰ παραπλήσια τοῖς λεχθεῖσι διαμαρτεῖν, ἀλλ' ἔμπαλιν, ἀντὶ μὲν τοῦ μεθορμίζειν τοὺς οἰκήτορας, καὶ τοῖς ἐν τῇ ξένῃ σποράσιν ἀσφαλῆ κάθοδον παρέξειν, ἀντὶ δὲ τοῦ καὶ τὰ τῶν ἄλλων ἀφαιρεῖσθαι χρήματα προσεπιδώσειν τοῖς δεομένοις, τὴν ἰδίαν οὐσίαν ἀποφήναντα κοινήν.

Princeps in usum suum propria manu Deuteronomium scribat.

4. [*] Ἀφ' ἧς δὲ ἂν ἡμέρας παρέλθῃ τις ἐπὶ τὴν ἀρχήν, κελεύει (Deut. 17, 18 ss.) τὴν ἐπινομίδα γράψαι αὐτοχειρίᾳ, κεφαλαιώδη τύπον περιέχουσαν ἁπάντων τῶν νόμων, βουλόμενος ἔγκολλα τῇ ψυχῇ τὰ διατεταγμένα γενέσθαι. Τοῦ μὲν γὰρ ἀναγινώσκοντος ὑποῤῥεῖ τὰ νοήματα τῇ φορᾷ παρασυρόμενα, τῷ δὲ γράφοντι κατὰ

σχολὴν ἐνσφραγίζεται καὶ ἐνιδρύεται, τῆς διανοίας ἐνευκαιρούσης ἑκάστῳ καὶ ἐπερειδούσης ἑαυτήν, καὶ μὴ μετιούσης ἐφ᾽ ἕτερον, πρὶν ἢ περιδράξασθαι τοῦ προτέρου βεβαίως. Ὅταν μέντοι γράψῃ, πειράσθω καθ᾽ ἑκάστην ἡμέραν ἐντυγχάνειν καὶ ἀναγινώσκειν, ὑπέρ τε συνεχοῦς καὶ ἀδιαστάτου μνήμης καλῶν καὶ συμφερόντων ἅπασι διαταγμάτων, καὶ ὑπὲρ τοῦ βέβαιον ἔρωτα καὶ πόθον αὐτῶν αὐτῷ ἐγγενέσθαι, τῆς ψυχῆς ἀεὶ διδασκομένης καὶ ἐξεθιζομένης ἐνομιλεῖν νόμοις ἱεροῖς· αἱ γὰρ μακροχρόνιοι συνήθειαι φιλίαν ἄδολον καὶ καθαρὰν οὐ πρὸς ἀνθρώπους μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἰδέας ἀξιεράστους γραμμάτων ἀποτελοῦσι. Τουτὶ δὲ συμβήσεται, ἐὰν μὴ ἑτέρου γράμμασι καὶ ὑπομνήμασιν ὁ ἄρχων, ἀλλ᾽ οἷς αὐτὸς ἔγραψεν ἐντυγχάνῃ· τὰ γὰρ ἴδιά πως ἑκάστοις γνωριμώτερα καὶ πρὸς ἀναλήψεις ἑτοιμότερα. Καὶ ἄλλως ἀναγινώσκων ἀναλογισμὸν ἕξει τοιοῦτον· „Ἐγὼ ταῦτα ἔγραψα ὁ τοσοῦτος ἄρχων, μὴ προσχρησάμενος ὑπηρέτῃ ἑτέρῳ μυρίων ὄντων. Ἆρα ὅπως βίβλον ἀποπληρώσω, καθάπερ οἱ μισθοῦ γράφοντες, ἢ οἱ γυμνάζοντες ὀφθαλμούς τε καὶ χεῖρας, τοὺς μὲν εἰς ὀξυωπίαν, τὰς δὲ ἵνα ὦσιν ὀξυγράφοι; Πόθεν; Οὐκ ἔστιν. Ἀλλ᾽ ὅπως αὐτὰ ἐν βίβλῳ γράφων εὐθὺς εἰς τὴν ψυχὴν μεταγράφω, καὶ ἐναπομάττομαι τῇ διανοίᾳ θειοτέρους καὶ ἀνεκπλύντους χαρακτῆρας. Οἱ μὲν οὖν ἄλλοι βασιλεῖς βακτηρίας ἔχοντες σκηπτροφοροῦσιν, ἐμοὶ δὲ τὸ σκῆπτρον ἡ βίβλος ἔσται τῆς ἐπινομίδος, καύχημα καὶ κλέος ἀνανταγώνιστον, ἐπίσημον ἡγεμονίας ἀνεπιλήπτου, πρὸς ἀρχέτυπον τὴν θεοῦ βασιλείαν ἀπεικονισθείσης. Ἀεὶ δὲ ἐπερειδόμενος καὶ σκηριπτόμενος τοῖς ἱεροῖς νόμοις κτήσομαι δύο τὰ πάντων ἄριστα. Ἓν μὲν ἰσότητα, ἧς μεῖζον ἀγα-

θὸν οὐκ ἔστιν εὑρεῖν. Ἀλαζονεία γὰρ καὶ τὸ ὑπέραυχον ὀλιγόφρονος ψυχῆς τὸ μέλλον οὐ προορωμένης. Ἰσότης μὲν οὖν τὴν ἐκ τῶν ὑπηκόων εὔνοιαν καὶ ἀσφάλειαν ἀμοιβὰς δικαίας ἀντεκτινόντων ἀπεργάσεται, τὸ δὲ ἄνισον κινδύνους σφαλερωτάτους. Τούτους μὲν οὖν ἀποδράσομαι, μισήσας τὴν χορηγὸν σκότους καὶ πολέμων ἀνισότητα· βίον δὲ ἀνεπιβούλευτον ἕξω, τὴν ἀστασίαστον ἰσότητα τιμήσας, ἣ γεννᾷ φῶς καὶ εὐστάθειαν. Ἕτερον δὲ περιποιήσομαι, τὸ [*] μὴ ἐπὶ θάτερα καθάπερ ἐπὶ τρυτάνης ἀντιῤῥέπειν, ἐκτρέπων καὶ πλαγιάζων τὰ διατεταγμένα. Πειράσομαι δὲ ἄγειν αὐτὰ διὰ λεωφόρου τῆς μέσης, ὀρθαῖς καὶ ἀρτίοις βάσεσι χρησάμενος πρὸς μετουσίαν ἀπταίστου βίου.“ Βασιλικὴν δὲ εἴωθεν ὀνομάζειν Μωσῆς ὁδὸν τὴν μέσην, ὑπερβολῆς καὶ ἐλλείψεως οὖσαν μεθόριον, καὶ ἄλλως ἐπειδὴ τὸ μέσον ἐν τριάδι τὴν ἡγεμονίδα τάξιν εἴληφεν, ἁρμοζόμενον τὰ παρ᾽ ἑκάτερα εἰς ἕνωσιν ἀδιαλύτῳ δεσμῷ, ὑφ᾽ ὧν καὶ δορυφορεῖται τρόπον βασιλέως. Νομίμου δὲ ἄρχοντος ἰσότητα τιμῶντος ἀδέκαστον, τὰ δίκαια κρίνοντος δικαίως, ἐμμελετῶντος ἀεὶ τοῖς νόμοις, ἆθλον εἶναί φησι τὴν μακροχρόνιον *ἡγεμονίαν*· οὐχ ἵνα πολυετῆ ζωὴν αὐτῷ χαρίσηται μετὰ τοῦ τὰ κοινὰ πρυτανεύειν, ἀλλ᾽ ἵνα ἀναδιδάξῃ τοὺς ἀγνοοῦντας, ὅτι νόμιμος ἄρχων, καὶ ἂν τελευτήσῃ, βίον ζῇ μακραίωνα διὰ τῶν πράξεων, ἃς ἀθανάτους καταλέλοιπε, μνημεῖα καλοκἀγαθίας ἀκαθαίρετα.

Ad negotia administranda bonae notae socios sibi asciscito.

5. Προσήκει δὲ τῷ τῆς ἀνωτάτω καὶ μεγίστης ἀρχῆς ἀξιωθέντι αἱρεῖσθαι διαδόχους, οἳ συνάρξουσι καὶ συνδικάσουσι καὶ τὰ ἄλλα ὅσα κοινωφελῆ συνδιοικήσουσιν. Εἷς

γὰρ οὐκ ἂν ἐξαρκέσαι, καὶ ἂν προθυμότατος ᾖ καὶ πάντων ἐῤῥωμενέστατος ἑκάτερον, σῶμα καὶ ψυχήν, πρὸς τὰ μεγέθη καὶ πλήθη τῶν πραγμάτων, ἀπειρηκὼς ἐπὶ τῇ φορᾷ τῶν ἐπειςχεομένων καθ᾽ ἑκάστην ἡμέραν ἀλλαχόθεν ἄλλων, εἰ μὴ τοὺς συλληψομένους ἔχοι πάντας ἀριστίνδην ἐπιλελεγμένους φρονήσει, δυνάμει, δικαιοσύνῃ, θεοσεβείᾳ, τῷ μὴ μόνον ἐκτρέπεσθαι, ἀλλὰ καὶ μισεῖν ὡς ἐχθρὸν καὶ μέγιστον κακὸν ἀλαζονείαν. Βοηθοὶ γὰρ οὗτοι καὶ παραστάται γένοιντο ἂν ἀνδρὶ καλῷ καὶ ἀγαθῷ τὰ κοινὰ ἐπηχθισμένῳ συνεπικουφίζειν καὶ ἐπελαφρίζειν ἐπιτηδειότατοι. Καὶ ἄλλως, ἐπειδὴ τῶν ὑποθέσεων αἱ μέν εἰσι μείζους, αἱ δὲ βραχύτεραι, τὰς μὲν ἐλάττους, ἵνα μὴ περὶ μικρὰ τρίβηται, τοῖς ὑπάρχοις ἐνδίκως ἂν ἐπιτρέψαι, τῶν δὲ μειζόνων αὐτὸς αὖ γένοιτο ἀναγκαίως ἐξεταστὴς ἀκριβέστατος. Μεγάλας δὲ ὑποληπτέον ὑποθέσεις, οὐχ ἃς οἴονταί τινες, ὅταν ἔνδοξοι πρὸς ἐνδόξους διαφέρωνται καὶ πλούσιοι πρὸς πλουσίους καὶ ἡγεμόνες πρὸς ἡγεμόνας, ἀλλ᾽ ἔμπαλιν ὅταν ἰδιῶται καὶ ἄποροι καὶ ἄδοξοι πρὸς δυνατωτέρους, οἷς πρὸς τὸ μηδὲν ἀνήκεστον παθεῖν μία ἐλπὶς ὁ δικαστής. Ἑκατέρου δὲ τῶν εἰρημένων σαφῆ παραδείγματα εὑρεῖν ἔστιν ἐν τοῖς ἱεροῖς νόμοις, ἃ μιμεῖσθαι καλόν. Ἦν γάρ ποτε χρόνος, ἐν ᾧ μόνος αὐτὸς ἐβράβευε τὰ περὶ δίκας Μωσῆς, ἕωθεν εἰς νύκτα πονούμενος. Ἀλλ᾽ [*] αὖθις ἀφικόμενος ὁ πενθερὸς καὶ συνιδὼν ὅσῳ βάρει πιέζεται πραγμάτων (Exod. 18, 14), ἐπισυῤῥεόντων ἀεὶ τῶν τὰς ἀμφισβητήσεις ἐχόντων, ἄριστα συνεβούλευεν ἑλέσθαι διαδόχους, ἵνα οἱ μὲν τὰ βραχύτερα κρίνωσιν, αὐτὸς δὲ ἐφεδρεύῃ τοῖς μείζοσι, καιροὺς εἰς ἀνάπαυλαν αὑτῷ διδούς. Πεισθεὶς δὲ τοῖς λεγομένοις — καὶ γὰρ ἦν συμφέροντα — τοὺς δο-

τιμιωτάτους ἐξ ἅπαντος τοῦ πλήθους ἑλόμενος ὑπάρχους ἅμα καὶ δικαστὰς καθίστησι, κελεύσας τὰς μείζους κρίσεις ἐπ᾽ αὐτὸν ἀνάγειν. Ταύτην τὴν τάξιν ἀνάγραπτον αἱ ἱεραὶ βίβλοι περιέχουσιν, εἰς τὴν τῶν καθ᾽ ἑκάστην γενεὰν ἀρχόντων διδασκαλίαν, ἵνα πρῶτον μὲν μὴ ἀποδοκιμάζωσι συμβούλους ὡς ἱκανοὶ πάντα περιαθρεῖν, Μωσέως οὐκ ἀποδοκιμάσαντος τοῦ πανσόφου καὶ θεοφιλοῦς, ἔπειτα δὲ ἵνα δευτέρους καὶ τρίτους ἡγεμόνας αἱρῶνται, φροντίζοντες τοῦ μή, περὶ μικρὰ τριβόμενοι, τῶν ἀναγκαιοτέρων ἀμελεῖν. Ἀμήχανον γὰρ ἐφ᾽ ἅπαντα φθάνειν φύσιν ἀνθρωπίνην.

Inprimis proselytorum, orphanorum, viduarum causam agito.

6. Ἐν μὲν δὴ τῶν παραδειγμάτων μεμήνυται. Τοῦ δὲ δευτέρου τὴν πίστιν ἐφαρμοστέον. Μεγάλας ἔφην εἶναι δίκας τὰς τῶν ταπεινοτέρων· ἀσθενὲς δὲ καὶ ταπεινὸν χήρα καὶ ὀρφανὸς καὶ ἐπήλυτος. Τούτοις χρὴ δικάζειν τὸν ἀνωτάτω βασιλέα καὶ τὴν ἐφ᾽ ἅπασιν ἐναψάμενον ἀρχήν, ἐπεὶ κατὰ Μωσέα καὶ ὁ τῶν ὅλων ἡγεμὼν θεὸς οὐκ ἀπεσκοράκισεν αὐτοὺς τῆς ἀφ᾽ αὑτοῦ δικαιονομίας. Ὑμνήσας γὰρ τὰς τοῦ Ὄντος ἀρετὰς ὁ ἱεροφάντης τὸν τρόπον τοῦτον· „Ὁ θεὸς ὁ μέγας, ὁ κραταιός, ὅστις οὐ θαυμάζει πρόσωπον, οὐδ᾽ οὐ μὴ λάβῃ δῶρον, ποιῶν κρίσιν,“ (Deut. 10, 17) ἐπιλέγει τίσιν ἡ κρίσις; οὐ σατράπαις καὶ τυράννοις καὶ τῆς γῆς καὶ θαλάττης ἐναψαμένοις τὸ κράτος, ἀλλ᾽ ἐπηλύτῳ καὶ ὀρφανῷ καὶ χήρᾳ. Τῷ μέν, ὅτι τοὺς συγγενεῖς, οὓς μόνους εἰκὸς ἔχειν συναγωνιστάς, ἐχθροὺς ἀσυμβάτους εἰργάσατο ἑαυτῷ, μεταναστὰς εἰς ἀλήθειαν καὶ τὴν ἑνὸς τιμίου τιμὴν ἀπὸ μυθικῶν πλασμάτων καὶ πολυαρχίας, ἃ γονεῖς καὶ πάπ-

ποι καὶ πρόγονοι καὶ πάντες οἱ ἀφ᾽ αἵματος τοῦ στειλαμένου τὴν καλὴν ἀποικίαν ταύτην ἐξετίμησαν. Τῷ δέ, ἐπεὶ πατρὸς καὶ μητρὸς τῶν ἐκ φύσεως βοηθῶν καὶ ὑπερμάχων ἐστέρηται, δυνάμεως τῆς μόνης εἰς συμμαχίαν ἀναγκαίας ἐρημωθείς. Τῇ δέ, ὅτι τὸν διαδεξάμενον ἄνδρα τὴν γονέων ἐπιμέλειαν καὶ προστασίαν ἀφῄρηται· γυναικὶ γὰρ ἀνὴρ εἰς κηδεμονίαν, ὅπερ γονεῖς παρθένῳ. Σχεδὸν δὲ καὶ τὸ σύμπαν Ἰουδαίων ἔθνος ὀρφανοῦ λόγον ἔχει, συγκρινόμενον τοῖς ἁπανταχῆ πᾶσι. Τὰ μὲν γάρ, ὁπότε μὴ θεήλατοι κατασκήπτοιεν συμφοραί, διὰ [*] τὰς ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἐπιμιξίας οὐκ ἀπορεῖ βοηθῶν κοινοπραγοῦντα· τῷ δὲ ἥκιστά τις συναγωνίζεται νόμοις ἐξαιρέτοις χρωμένῳ. Σεμνοὶ δὲ εἰσὶν ἐξ ἀνάγκης, ἅτε πρὸς τὴν ἄκραν ἀρετὴν ἀλείφοντες· τὸ δὲ σεμνὸν αὐστηρόν· τοῦτο δὲ ὁ πολὺς ὅμιλος τῶν ἀνθρώπων ἀποστρέφεται, διὰ τὴν ἡδονῆς ἀποδοχήν. Ἀλλ᾽ ὅμως τῆς ὀρφανίας αὐτοῦ καὶ ἐρημίας ἔλεον καὶ οἶκτόν φησι Μωσῆς ἀεὶ λαμβάνειν τὸν ἡγεμόνα τῶν ὅλων ᾧ προσκεκλήρωται, διότι τοῦ σύμπαντος ἀνθρώπων γένους ἀπενεμήθη οἷά τις ἀπαρχὴ τῷ ποιητῇ καὶ πατρί. Τὸ δὲ αἴτιον αἱ τῶν ἀρχηγετῶν τοῦ ἔθνους περιμάχητοι δικαιοσύναι καὶ ἀρεταί, αἳ καθάπερ φυτὰ ἀθάνατα διαμένουσιν ἀειθαλέα καρπὸν φέρουσαι, τοῖς ἀπογόνοις σωτήριον καὶ πρὸς πάντα ὠφέλιμον, καὶ ἂν αὐτοὶ τύχωσι διαμαρτάνοντες ἰάσιμα, ἀλλὰ μὴ παντελῶς ἀνίατα. Μὴ μέντοι νομισάτω τις ἀγαθὸν εἶναι τέλειον τὴν εὐγένειαν, ὀλιγωρείτω καλῶν πράξεων, λογιζόμενος, ὅτι μείζονος ὀργῆς ἄξιος τυγχάνειν ἐστὶν ὁ γεννηθεὶς μὲν ἐκ τῶν ἀρίστων, αἰσχύνην δὲ ἐπιφέρων τοῖς γεννήσασι διὰ τὴν τῶν τρόπων κακίαν. Ἔχων γὰρ οἰκεῖα παραδείγματα καλοκἀγαθίας ἃ μιμή-

σεται, καὶ μηδὲν ἀποματτόμενος εἰς ὑγιαίνοντος βίου κατόρθωσιν, ἐπίληπτος.

Ne dolose in populo versetur.

7. Ἀπαγορεύει δὲ ὁ νόμος τῷ τὴν προστασίαν καὶ ἐπιμέλειαν τῶν κοινῶν ἀπειληφότι δικαιοτάτην ἀπαγόρευσιν, „μὴ πορεύεσθαι δόλῳ ἐν τῷ ἔθνει" (Lev. 19, 16)· ψυχῆς γὰρ ἀνελευθέρου καὶ πάνυ δουλοπρεποῦς ἐπίβουλα ἤθη, συσκιαζούσης ὑποκρίσει τὸ ἔργον. Τὸν γὰρ ἄρχοντα οὕτω χρὴ προεστάναι τῶν ὑπηκόων ὡς πατέρα παίδων, ἵνα καὶ αὐτὸς ὡς ὑπὸ γνησίων υἱῶν ἀντιτιμᾶται· διότι κοινοὶ πόλεων καὶ ἐθνῶν γονεῖς, εἰ δεῖ τὸ ἀληθὲς εἰπεῖν, ἄρχοντές εἰσιν οἱ ἀγαθοί, τὴν ἴσην, ἔστι δὲ ὅτε καὶ περιττοτέραν εὔνοιαν ἐπιδεικνύμενοι. Τοὺς δὲ ἐπὶ λύμῃ καὶ ζημίᾳ τῶν ὑπηκόων μεγάλας περιβαλλομένους δυναστείας οὐκ ἄρχοντας, ἀλλ' ἐχθροὺς προσαγορευτέον, τὰ πολεμίων ἀσυμβάτων δρῶντας. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ οἱ δολερῶς ἀδικοῦντες πονηρότεροι τῶν φανερῶς ἐναντιουμένων εἰσίν, εἴ γε τοὺς μὲν ἔνεστι ῥᾳδίως ἀμύνασθαι γυμνὴν ἀπαμπίσχοντας τὴν δυσμένειαν· τῶν δὲ ἐστὶ δύσληπτος καὶ δυσθήρατος ἡ μοχθηρία, καθάπερ ἐν θεάτρῳ σκευὴν ἀλλοτρίαν ἀναλαμβανόντων, εἰς ἀπόκρυψιν τῆς ἀληθοῦς ὄψεως. Φθάνει δὲ τὸ τῆς ἀρχῆς εἶδος, καὶ διαδέδυκεν, ὀλίγου δέω φάναι, πρὸς ἅπαντα τὰ τοῦ βίου μέρη, διαφέρον αὐτὸ μόνον μεγέθει καὶ τῷ ποσῷ. Ὅπερ γὰρ πόλεως βασιλεύς, τοῦτο καὶ κώμης ὁ πρῶτος, καὶ οἰκίας ὁ δεσπότης, καὶ νοσούντων ἰατρός, καὶ [*] στρατοπέδου μὲν στρατηγός, ναύαρχος δὲ ἐπιβατικοῦ καὶ πληρωμάτων, καὶ πάλιν φορτίδων μὲν καὶ ὁλκάδων ναύκληρος, κυβερνήτης δὲ πλωτήρων· οἳ πάντες δύνανται

ἄμφω, τό τε εὖ καὶ τὸ χεῖρον. Βούλεσθαι δὲ ὀφείλουσι τὸ ἄμεινον. Τὸ ἄμεινον δὲ ἐστὶν ὠφελεῖν, ἀλλὰ μὴ βλάπτειν, ὅσους ἂν οἷόν τε ᾖ. Τὸ γὰρ ἕπεσθαι θεῷ τοῦτο ἔστιν, ἐπεὶ καὶ ἐκείνῳ δύναμις μὲν ἐστι δρᾷν ἑκάτερα, βούλεται δὲ μόνα τὰ ἀγαθά. Μηνύει δὲ ἡ τοῦ κόσμου γένεσίς τε καὶ διοίκησις· τὰ γὰρ μὴ ὄντα ἐκάλεσεν εἰς τὸ εἶναι, τάξιν ἐξ ἀταξίας, καὶ ἐξ ἀποίων ποιότητας, καὶ ἐξ ἀνομοίων ὁμοιότητας, καὶ ἐξ ἑτεροτήτων ταὐτότητας, καὶ ἐξ ἀκοινωνήτων καὶ ἀναρμόστων κοινωνίας καὶ ἁρμονίας, καὶ ἐκ μὲν ἀνισότητος ἰσότητα, ἐκ δὲ σκότους φῶς ἐργασάμενος. Ἀεὶ γάρ ἐστιν ἐπιμελὲς αὐτῷ καὶ ταῖς εὐεργέτισιν αὐτοῦ δυνάμεσι τὸ πλημμελὲς τῆς χείρονος οὐσίας μεταποιεῖν καὶ μεθαρμόζεσθαι πρὸς τὴν ἀμείνω.

Ne pudeat eum nescire quae nesciat.

8. Ταῦτα οὖν μιμεῖσθαι προςήκει τοὺς ἀγαθοὺς ἄρχοντας, εἴ γέ τις αὐτοῖς φροντὶς ἐξομοιώσεως τῆς πρὸς θεόν. Ἐπεὶ δὲ ὑποῤῥεῖ μυρία καὶ λανθάνει τὸν ἀνθρώπινον νοῦν, ἅτε ἐνδεδεμένον αἰσθήσεων ὄχλῳ τοσούτῳ, παραγαγεῖν καὶ ἀπατῆσαι ψευδέσι δόξαις ἱκανωτάτῳ, μᾶλλον δὲ ἐντετυμβευμένον θνητῷ σώματι, ὃ κυρίως ἂν τις σῆμα καλέσειε, μηδεὶς αἰδείσθω δικαστὴς ὁμολογῶν ἀγνοεῖν, ὅπερ ἀγνοεῖ. Πρῶτον γὰρ ὁ ψευδόμενος αὐτὸς αὑτοῦ γενήσεται χείρων, ἀλήθειαν ὑπερόριον τῆς ψυχῆς πεφυγαδευκώς· ἔπειτα δὲ μυρία βλάψει τοὺς κρινομένους, τυφλὴν γνῶσιν ἀποφαινόμενος, τῷ μὴ βλέπειν τὰ δίκαια. Ὅταν οὖν ἀμαυρὰν ποιῆται τὴν ἀντίληψιν τῶν πραγμάτων, ἀσάφειαν καὶ πολὺ σκότος ἀπεργαζομένων, παραιτείσθω τὰς κρίσεις καὶ ἀναπεμπέτω πρὸς ἀκριβεστέρους δικαστάς. Οὗτοι δὲ τίνες ἂν εἶεν ἢ ἱερεῖς

καὶ ὁ τῶν ἱερέων ἔξαρχος καὶ ἡγεμών; Οἱ γὰρ λειτουργοὶ θεοῦ οἱ γνήσιοι τὴν διάνοιαν ἐπιμελῶς ἠκόνηνται, τὸ παρὰ μικρὸν οὐ μικρὸν σφάλμα ἡγούμενοι, διὰ τὰς ἐν ἅπασιν ὑπερβολὰς τοῦ θεραπευομένου βασιλέως. Διὸ καὶ προστέτακται πᾶσι τοῖς ἱερωμένοις νηφάλια θύειν (Lev. 10, 9), ἵνα μηδὲν τοῦ παραπαίειν καὶ παραληρεῖν φάρμακον ἐπεισελθὸν τοὺς τῆς διανοίας ὀφθαλμοὺς ἀμαυρώσῃ, τάχα δὲ ἐπειδὴ ὁ πρὸς ἀλήθειαν ἱερεὺς εὐθύς ἐστι προφήτης, οὐ γένει μᾶλλον ἢ ἀρετῇ παρεληλυθὼς ἐπὶ [*] τὴν τοῦ ὄντως ὄντος θεραπείαν. Προφήτῃ δὲ οὐδὲν ἄγνωστον, ἔχοντι νοητὸν ἥλιον ἐν αὐτῷ καὶ ἀσκίους αὐγάς, εἰς ἐναργεστάτην κατάληψιν τῶν αἰσθήσει μὲν ἀοράτων, διανοίᾳ δὲ καταληπτῶν.

Negotiatores, caupones etc. sibi ipsi pro magistratibus sunto, et sponte iustis ponderibus mensurisque utuntor.

9. Πάλιν οἱ μέτρα καὶ στάθμια καὶ ζυγὰ διαχειριοῦντες ἔμποροι καὶ κάπηλοι καὶ ἀγοραῖοι καὶ ὅσοι ἄλλοι τὰ πρὸς τὸ ζῆν ὤνια πιπράσκουσι (Lev. 19, 36), ξηρά τε καὶ ὑγρά, τάττονται μὲν ὑπ᾽ ἀγορανόμοις, ὀφείλουσι δὲ αὐτοὶ ἑαυτῶν ἄρχοντες εἶναι, ἐὰν σωφρονῶσι, μὴ φόβῳ τὰ δίκαια δρῶντες, ἀλλ᾽ ἑκουσίῳ γνώμῃ. Τοῦ γὰρ μετ᾽ ἀνάγκης τὸ αὐτοκέλευστον κατόρθωμα τιμιώτερον πανταχοῦ. Διὸ προστάττει τοῖς καπήλοις καὶ ἐμπόροις καὶ οἵτινες ἄλλοι τὴν τοιαύτην προαίρεσιν ἐπανῄρηνται τοῦ βίου, ζυγὰ δίκαια καὶ μέτρα καὶ στάθμια κατασκευάζεσθαι, μηδὲν ἐπὶ βλάβῃ τῶν ὠνουμένων κακοτεχνοῦντας, ἀλλ᾽ ἀπ᾽ ἐλευθέρου καὶ ἀδόλου ψυχῆς ἕκαστα καὶ λέγειν καὶ πράττειν, ἐκεῖνο λογιζομένους, ὅτι τὰ μὲν ἄδικα κέρδη βλαβερώτατα, ὁ δὲ μετὰ δικαιοσύνης

πλοῦτος ἀναφαίρετος. Ἐπεὶ δὲ φιλεργίας ἆθλα μισθοὶ πρόκεινται τοῖς δημιουργοῖς, δημιουργοῦσι δὲ οἱ ἐν ἐνδείαις, ἀλλ᾽ οὐχ οἷς ἄφθονος περιουσία, κελεύει (Deut. 24, 15) μὴ ὑπερτίθεσθαι τὰς δόσεις, ἀλλ᾽ αὐτῇ παρέχειν ἡμέρᾳ τὸν διομολογηθέντα μισθόν. Ἄτοπον γὰρ τὰ μὲν ἐκ τῆς τῶν πενήτων ὑπηρεσίας ἀπειληφέναι τοὺς εὐπόρους, τὰς δὲ ἀντὶ τούτων ἀμοιβὰς μὴ ἀντιπαρασχεῖν ἀπόροις εὐθὺς περιουσίᾳ ζῶντας. Ἆρ᾽ οὐκ ἐναργῆ δείγματα ταῦτα ἐστὶ προφυλακῆς μειζόνων ἀδικημάτων; Ὁ γὰρ μηδὲ μισθὸν τὸν πάντως ἀποδοθησόμενον ἐῶν ἐκπρόθεσμον γενέσθαι, προθεσμίαν ὁρίσας ἑσπέραν ἐν ᾗ δεήσει τὸν δημιουργὸν ἀπαλλαττόμενον οἴκαδε κομίσασθαι τὴν ἀμοιβήν, οὗτος οὐ πολὺ πρότερον ἁρπαγὴν ἀπαγορεύει καὶ κλοπὴν καὶ χρεωκοπίαν καὶ ὅσα τούτοις ὁμοιότροπα, διαπλάττων καὶ διαμορφῶν τὴν ψυχὴν πρὸς δόκιμα εἴδη τὰ καλοκἀγαθίας αὐτῆς;

Ne surdis convicium, caecis offensio fiat.

10. Εὖ μέντοι καὶ ἐκεῖνο διείρηται (Lev. 19, 14), ὅπως μηδένα βλασφημῇ καὶ κακηγορῇ, καὶ μάλιστα κωφόν, οὐδὲ αἴσθησιν ὧν ἀδικεῖται δυνάμενον λαβεῖν οὐδ᾽ ἐν τοῖς ἴσοις παρ᾽ αὐτὸ τοῦτο ἀμύνασθαι. Μάχη γὰρ πασῶν ἐκνομωτάτη, καθ᾽ ἣν τὸ μὲν ἕτερον μέρος ἐν τῷ δρᾶν ἐξετάζεται, τὸ δὲ ἕτερον ἐν τῷ μόνον πάσχειν. Τοῖς δὲ κακηγοροῦσι τοὺς ἀναύδους καὶ τὰ ὦτα βεβλαμμένους ὁμοίως ἄδικα δρῶσιν οἱ τυφλοῖς ὀλίσθους ἐμποιοῦντες καὶ ἕτερα ἄττα ἐν ποσὶ τιθέντες· ἀνάγκη γάρ, οὐχ οἵους τε ὄντας ὑπερβαίνειν δι᾽ ἄγνοιαν, παραπταίοντας ἀμφότερα καὶ τῆς ὁδοῦ διαμαρτάνειν καὶ τὰς βάσεις βλάπτεσθαι. Τοῖς δὲ τῶν τοιούτων εὑρεταῖς καὶ ζηλω-

ταῖς ἐπανατείνεται τὸν ἐκ τοῦ θεοῦ φόβον ὁ νόμος, εἰκότως καὶ [*] προσηκόντως, ἐπειδὴ μόνος οὗτος τὴν χεῖρα ὑπερέχει καὶ προασπίζει τῶν αὐτοῖς βοηθεῖν ἀδυνατούντων. Καὶ μόνον οὐκ ἄντικρύς φησι τοῖς ἀδικοπραγοῦσι τοὺς πεπλημμεληκμένους· „Ὦ κενοὶ φρενῶν, λήσεσθαι νομίζετε γέλωτα ἡγούμενοι τὰς ἐκείνων συμφορὰς καὶ εἰς ταῦτα ἐξαμαρτάνοντες περὶ ἃ συμβέβηκεν ἀτυχεῖν αὐτοῖς, ὦτα μὲν διὰ κακηγοριῶν, ὀφθαλμοὺς δὲ διὰ τῶν ἐν ποσὶν ὀλίσθων; Τὸν δὲ πάντων ἔφορον καὶ δίοπον θεὸν οὐδέποτε λήσεσθε, κακοπραγίαις ἀθλίων ἀνθρώπων ἐπεμβαίνοντες, ὡς τὰς ὁμοίας κῆρας οὐκ ἐνδεξόμενοι, σῶμα μὲν πάσαις ἁλωτὸν νόσοις περιφέροντες, αἰσθήσεις δὲ ἐπικήρως ἐχούσας, αἳ μικρᾶς ἕνεκα καὶ τῆς τυχούσης προφάσεως οὐκ ἀμαυροῦνται μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀνιάτους ὑπομένουσι πηρώσεις.“ Τοὺς οὖν ἐπιλελησμένους μὲν ἑαυτῶν, ἐπικυδεστέρους δὲ οἰομένους εἶναι τῆς φυσικῆς ἀνθρώπων ἀσθενείας, ἐκπεφευγέναι δὲ τὰς ἀδήλους καὶ ἀτεκμάρτους οὔσας τῆς τύχης ἐπιβουλάς, ἣ πολλάκις αἰφνιδίους σκηπτοὺς ἐπέῤῥιψε καὶ εὐπλοίᾳ βίου χρωμένοις μόνον οὐκ ἐν αὐτοῖς λιμέσιν εὐδαιμονίας κατέλυσε, τί δεῖ μεγαλαυχεῖν καὶ ἐπεμβαίνειν συμφοραῖς ἑτέρων, μηδὲ τὴν πάρεδρον δίκην τοῦ πάντων ἡγεμόνος αἰδουμένους, ἣ θέμις ἀκοιμήτοις καὶ ὀξυωπεστάτοις ὄμμασι καὶ τὰ ἐν μυχοῖς ὡς ἐν ἡλίῳ καθαρῷ περιαθρεῖν; Οὗτοί μοι δοκοῦσι μηδὲ ἂν τετελευτηκότων ἀποσχέσθαι, δι' ὑπερβολὴν ὠμότητος, ἀλλὰ — τὸ λεγόμενον δὴ τοῦτο παρὰ πολλοῖς — μὴ ἂν ὀκνῆσαι νεκροὺς ἐπισφάττειν, ἐπεὶ καὶ μέρεσι τοῖς τρόπον τινὰ προτεθνηκόσιν ἐναλύειν καὶ ἐνυβρίζειν ἀξιοῦσιν· ὀφθαλμοί τε γὰρ μὴ βλέποντες νεκροί, καὶ ὦτα μὴ ἀκούοντα. Ὥστε, εἰ καὶ οὐ μέρη

ταῦτα ἐστὶν ἐξ ἀνθρώπων ἀφανισθείη, τὸ ἀνηλεὲς καὶ ἀσύμβατον ἐπιδείξονται, μηδὲν ἀνθρώπινον καὶ συμπαθὲς δράσαντες, ἃ τετελευτηκόσι καὶ πρὸς ἐχθρῶν ἐν ἀκηρύκτοις πολέμοις σώζεται. Ταῦτα μὲν ἐπὶ τοσοῦτον.

De iumentis diversi generis non coitu miscendis et eius generis leges. (11. 12.)

11. Ἁρμονίαν δέ τινα ἑξῆς τίθησιν ὁμοιότροπον παραγγελμάτων, φάσκων τὰ κτήνη μὴ ὀχεύειν ἑτεροζύγοις, τὸν ἀμπελῶνα μὴ κατασπείρειν δίφορον, ἱμάτια ἐκ δυοῖν ὑφασμένα, κίβδηλον ἔργον, μὴ ἀμπέχεσθαι. Λέλεκται δὲ τὸ μὲν πρῶτον ἐν τοῖς κατὰ μοιχῶν, πρὸς ἔμφασιν τρανοτέραν τοῦ μὴ δεῖν ἀλλοτρίοις γάμοις [*] ἐφεδρεύειν, φθείραντας μὲν ἤθη γυναικῶν, φθείραντας δὲ καὶ τὰς ἐπὶ τέκνων σποραῖς γνησίων χρηστὰς ἐλπίδας· ὁ γὰρ τὰς ἐν ἀλόγοις ζώοις ἑτερογενῶν ὀχείας ἀπηγορευκὼς ἔοικε πόῤῥωθεν ἀνακοπὴν μοιχῶν ἀπεργάσασθαι. Λεκτέον δὲ καὶ νῦν ἐν τοῖς περὶ δικαιοσύνης· τὸ γὰρ αὐτὸ πλείοσιν ἐφαρμόττειν, εἰ δύναιτό πως, οὐ παραιτητέον. Ἔστιν οὖν δίκαιον εἰς ταὐτὸν ἄγειν τὰ δυνάμενα κοινωνεῖν. Τὰ δὲ ὁμογενῆ πέφυκεν εἰς κοινωνίαν, ἐπεὶ καὶ ὅσα ἑτερογενῆ κατὰ τὸ ἐναντίον ἄμικτα καὶ ἀκοινώνητα, οἷς ὁ μηχανώμενος ἐκθέσμους ὁμιλίας ἄδικος, νόμον φύσεως ἀναιρῶν. Ὁ δὲ ὄντως ἱερὸς νόμος τοσαύτῃ προμηθείᾳ κέχρηται τοῦ δικαίου, ὥστε οὐδὲ ἄροτον γῆς ἐπιτρέπει ποιεῖσθαι διὰ τῶν τὴν ἰσχὺν ἀνίσων, ἀλλ' ἐν ταὐτῷ καταζεύξαντας ὄνον τε καὶ μόσχον ἀροτριᾶν ἐκώλυσεν, ἵνα μὴ περιττῇ δυνάμει τοῦ μᾶλλον ἐῤῥωμένου τὸ ἀσθενέστερον ἁμιλλᾶσθαι βιασθὲν ἀπείπῃ καὶ προκάμῃ· καίτοι τὸ μὲν ἐῤῥωμενέστερον, ὁ ταῦρος, ἐν τῇ τάξει

τῶν καθαρῶν ζώων ἀναγράφεται, τὸ δὲ ἀσθενέστερον, ὄνος, ἐν τῇ τῶν μὴ καθαρῶν. Ἀλλ᾽ ὅμως καὶ τοῖς χείροσιν εἶναι δοκοῦσιν οὐκ ἐφθόνησεν ὠφελείας τῆς ἀπὸ τοῦ δικαίου, πρὸς ἀναγκαιοτάτην μάθησιν, ὥς γ᾽ οἶμαι, δικαστῶν, ἵνα μηδὲν ἐν ταῖς κρίσεσιν ἐλαττῶσι τοὺς δυςγενεῖς, ἐν οἷς οὐ γένους, ἀλλ᾽ ἀρετῆς ἢ κακίας ἐστὶν ἐξέτασις. Ἐμφερὲς τούτοις ἐστὶ διάταγμα καὶ τὸ τελευταῖον τῶν ἐν τῇ συζυγίᾳ, τὸ μὴ συνυφαίνειν τὰς ἑτεροειδεῖς οὐσίας, ἔρια καὶ λίνα· καὶ γὰρ ἐπὶ τούτων οὐ μόνον ἡ διαφορότης ἀκοινώνητον, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπικράτεια θατέρου ῥῆξιν ἀπεργασομένου μᾶλλον ἢ ἕνωσιν, ὅταν δέῃ χρῆσθαι.

12. Μέσον ἦν τῆς ἐν τῇ συζυγίᾳ τριάδος τὸ μὴ κατασπείρειν ἀμπελῶνα δίφορον. Πρῶτον μέν, ἵνα μὴ φύρηται συμφυόμενα τὰ γένους ὄντα ἑτέρου· σπαρτὰ γὰρ δένδροις καὶ δένδρα σπαρτοῖς ἀνοίκεια. Παρ᾽ ὃ καὶ ἡ φύσις οὐχὶ τὴν αὐτὴν προθεσμίαν ἀμφοτέροις ὥρισεν εἰς τὴν τῶν ἐτησίων καρπῶν γένεσιν, ἀλλὰ τοῖς μὲν εἰς ἄμητον ὥραν ἀπένειμε τὸ ἔαρ, τοῖς δὲ εἰς συγκομιδὴν ἀκροδρύων λῆγον θέρος. Συμβαίνει γοῦν κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον τὰ μὲν ἀφαυαίνεσθαι προανθήσαντα, τὰ δὲ βλαστάνειν προαφαυανθέντα· χειμῶνι μὲν γὰρ φυλλοῤῥοούντων δένδρων τὰ σπαρτὰ ἀνθεῖ, ἔαρι δὲ κατὰ τὸ ἐναντίον αὐαινομένων ὅσα σπαρτά, βλαστάνουσιν αἱ δένδρων ἡμέρων τε καὶ ἀγρίων ὗλαι. Καὶ σχεδὸν ὁ αὐτὸς ὅρος ἐστίν, ἐν ᾧ οἱ μὲν τῶν σπαρτῶν καρποὶ τελειοῦνται, οἱ δὲ τῶν δένδρων ἀρχὴν γεννήσεως λαμβάνουσιν. Εἰκότως οὖν τὰ τοσοῦτον ἀλλήλων [*] ἀπηρτημένα καὶ ταῖς φύσεσι καὶ ταῖς ἀνθήσεσι καὶ τοῖς εἰς τὸ γεννᾶν τὰ

οἰκεῖα καιροῖς, διέζευξε καὶ διῴκισε, τάξιν ἐξ ἀταξίας εἰσηγούμενος. Τάξει μὲν γὰρ τὸ συγγενὲς κόσμος, ἀταξίᾳ δὲ τὸ ἄκοσμον. Δεύτερον δέ, ἵνα μὴ ἑκάτερα τὰ εἴδη βλάπτηταί τε καὶ ἀντιβλάπτῃ, τὰ ἕτερα τῶν ἑτέρων τὴν τροφὴν παρασπώμενα, ἧς κατακερματιζομένης, οἷα ἐν λιμῷ καὶ σπάνει ἀναγκαίων, τὰ φυτὰ πάντα διὰ πάντων ἐξασθενήσει, καὶ ἡ στείρωσιν ἐνδέξεται πρὸς τὸ παντελὲς ἀφορήσαντα, ἢ εὐγενεῖς καρποὺς οὐδέποτε οἴσει, προσεξασθενήσαντα ταῖς ἐνδείαις. Τρίτον δέ, ὅπως ἀρετῶσα γῆ μὴ πιέζηται βαρυτάτοις ἄχθεσι, τοῦτο μὲν ὑπὸ τῆς τῶν σπειρομένων ἐν ταὐτῷ καὶ φυτευομένων συνεχοῦς καὶ ἐπαλλήλου πυκνότητος, τοῦτο δὲ ὑπὸ τῆς τῶν καρπῶν διπλασιαζομένης φορᾶς. Ἀπόχρη γὰρ ἐξ ἑνὸς χωρίου λαμβάνειν ἕνα δασμὸν ἐτήσιον τῷ κεκτημένῳ, καθάπερ ἐκ πόλεως βασιλεῖ. Τὸ δὲ φόρους ἐπιχειρεῖν πλείους ἐκλέγειν φιλοχρηματίας ὑπερβαλλούσης ἐστὶν ἔργον, ᾗ καὶ τὰ φύσεως ἀνατρέπεται νόμιμα. Διὸ φαίη ἂν ὁ νόμος τοῖς ἐγνωκόσι τοὺς ἀμπελῶνας ἕνεκα πλεονεξίας κατασπείρειν· „Μὴ χείρους γίνεσθε τῶν ὅπλοις καὶ στρατείαις πόλεις καὶ χώρας ὑπηγμένων βασιλέων, οἳ προνοίᾳ τοῦ μέλλοντος καὶ ἅμα φειδοῖ τῶν ὑπηκόων ἕνα δασμὸν ἐτήσιον ἐκλέγειν ἀξιοῦσι, στοχαζόμενοι τοῦ μὴ βραχεῖ καιρῷ κατὰ τὸ παντελὲς εἰς ἐσχάτην ἀπορίαν αὐτοὺς ἀγαγεῖν. Ὑμεῖς δὲ ἐὰν ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἐδάφους ἔαρι μὲν τοὺς κριθῶν καὶ πυρῶν φόρους ἀναπράττητε, θέρει δὲ τοὺς τῶν ἀκροδρύων, διπλασίοις αὐτὸ δασμοῖς ἐκτραχηλιεῖτε· ἀπαγορεύσει γάρ, κατὰ τὸ εἰκὸς ἀθλητοῦ τρόπον οὐκ ἐωμένου διαπνεῖν καὶ συλλέγεσθαι δύναμιν εἰς ἑτέραν ἀγωνίας ἀρχήν. Ἀλλ' ἐοίκατε ῥᾳδίως ὧν διεταξάμην κοινωφελῶν ἐκλανθάνεσθαι. Εἰ γοῦν

ἐμέμνησθε τῆς περὶ τοῦ ἑβδόμου ἔτους εἰσηγήσεως, καθ' ἣν ἐδικαίωσα τὴν ἱερὰν χώραν ἐξανίεσθαι, μηδενὶ τῶν κατὰ γεωργίαν ἔργων ἀποτρυχομένην, ἕνεκα τῶν ἐν ἑξαετίᾳ πόνων, οὓς ὑπέστη καρποφοροῦσα ταῖς ἐτησίοις ὥραις, κατὰ τοὺς φύσεως θεσμούς· οὐκ ἂν ἐπινεανιευόμενοι καὶ ἐπιχειρονομοῦντες ταῖς πλεονεξίαις καινοὺς σπόρους ἐπενοεῖτε, τὴν δενδρῖτιδα γῆν καὶ μάλιστα τὴν ἀμπελόφυτον κατασπείροντες, ἵνα διτταῖς προσόδοις καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν ἀμφοτέραις ἀδίκοις αὔξητε τὰς οὐσίας, ὑπὸ φιλοχρηματίας ἐκνόμοις ἐπιθυμίαις ἀργυρολογοῦντες. Οὐ γὰρ ἂν ὑπομεῖναι ὁ αὐτὸς ἔτει γε ἑβδόμῳ τὰ οἰκεῖα χωρία ἀνιέναι μὴ προσοδευόμενος ὑπὲρ τοῦ τὴν γῆν ἀνακτήσασθαι πονηθεῖσαν, καὶ βαρύνειν αὐτὴν καὶ πιέζειν διττοῖς ἄχθεσιν. Ἀναγκαίως οὖν ἀπεφηνάμην τῶν τοιούτων κτημάτων ἀνίερον εἶναι καὶ ἄναγνον [*] τό τε γῆς ὀπώρας γέννημα καὶ τὸν τοῦ σπόρου καρπόν, διότι αὐχενίζεται τρόπον τινὰ καὶ ἄγχεται πνεῦμα ζωοφυτοῦν ἐν ἀρετώσῃ γῇ, καὶ ὅτι ταῖς τοῦ θεοῦ δωρεαῖς ὁ κεκτημένος ἐναλύει καὶ ἐνσπαθᾷ, προσαναῤῥηγνὺς τὰς ἀδίκους ἐπιθυμίας αὐτοῦ, μέτροις αὐτὰς μὴ περιορίζων.“ Ἆρ' οὐκ ἄξιον ἐρασθῆναι τοιούτων ὑφηγήσεων, οἳ μακρόθεν τῶν ἐπ' ἀνθρώποις πλεονεξιῶν ἀνείργουσι καὶ ἀνακόπτουσιν; Ὁ γὰρ ἀπομαθὼν ἐν φυτοῖς ἰδιώτης κέρδος ἄδικον, εἰ λαβόμενος μειζόνων πραγμάτων γένοιτο βασιλεύς, χρήσεται πρὸς ἄνδρας ὁμοῦ καὶ γυναῖκας τῷ ἔθει, οὐ διssοὺς φόρους ἀναπράττων, οὐδὲ δασμοῖς τοὺς ὑπηκόους ἐκτραχηλίζων. Ἱκανὸν γὰρ τὸ σύντροφον ἔθος μαλάξαι σκληρὰ ἤθη καὶ τρόπον τινὰ παιδαγωγῆσαι καὶ διαπλάσαι πρὸς βελτίονας τύπους. Τύποι δὲ ἀμείνους εἰσίν, οὓς ἐνσφραγίζεται ψυχῇ δικαιοσύνη.

De bello et pace.

13. Ταῦτα μὲν καὶ ἑνὶ ἑκάστῳ νομοθετεῖ. Καθολικώτεραι δὲ προστάξεις εἰσὶν ἕτεραι, ἃς ἅπαντι τῷ ἔθνει κοινῇ διαγορεύει, παραινῶν ὡς προσενεκτέον οὐ φίλοις καὶ συμμάχοις αὐτὸ μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς τῆς συμμαχίας ἀφισταμένοις. Ἐὰν γάρ, φησίν (Deut. 20, 1 ss.), εἴσω τειχέων κατακλείσαντες αὑτοὺς ἀπαυχενίζωσιν, ἡ ὑμετέρα νεότης εὐοπλοῦσα μετὰ τῶν εἰς πόλεμον παρασκευῶν ἐπίτω καὶ στρατόπεδον ἐν κύκλῳ βαλομένη παραδοκείτω, μηδὲν ὀργῇ πρὸ λογισμοῦ χαριζομένη, βεβαιότερον ὅπως καὶ σταθηρότερον ἐγχειρῇ τοῖς πρακτέοις. Εὐθὺς οὖν πεμπέτω κήρυκας τοὺς προκαλεσομένους εἰς συμβάσεις καὶ ἅμα τὸ ἀξιόμαχον τῆς περιϊδρυμένης δυνάμεως δηλώσοντας. Καὶ ἐὰν μὲν ἐφ' οἷς ἐνεωτέρισαν μετανοήσαντες ὑπείκωσι πρὸς τὸ εἰρηναῖον ὁποιοῦν τραπόμενοι, δεχέσθωσαν ἄσμενοι τὰς σπονδάς· εἰρήνη γάρ, καὶ ἂν ᾖ σφόδρα ἐπιζήμιος, λυσιτελεστέρα πολέμου. Ἐὰν δὲ πρὸς ἀπόνοιαν ἀποτείνωνται θρασυνόμενοι, ῥωσθέντες εὐτολμίᾳ, ἔχοντες καὶ τὴν τοῦ Δικαίου συμμαχίαν ἀήττητον, ἐφορμάτωσαν τὰς ἑλεπόλεις τοῖς τείχεσιν ἐφιστάντες, εἶτα μέρη τούτων παραῤῥήξαντες ἐπεισχείσθωσαν ἀθρόοι, καὶ βάλλοντες μὲν τοῖς δορατίοις εὐσκόπως, ἐπιστροφάδην δὲ τοῖς ξίφεσιν ἀναιροῦντες ἀφειδῶς ἀμυνέσθωσαν, ἃ παθεῖν ἐμέλλησαν διατιθέντες, ἄχρις ἂν τὸν ἀντιτεταγμένον ἅπαντα στρατὸν ἡβηδὸν καταστορέσωσιν, ἄργυρον καὶ χρυσὸν καὶ τὴν ἄλλην λείαν λαβόντες. Καὶ τὴν πόλιν ἐμπρησάτωσαν πῦρ προσαγαγόντες, ἕνεκα τοῦ μηδ' αὖθίς ποτε δυνηθῆναι τὴν αὐτὴν πόλιν διαπνεύσασαν ἐγερθῆναι καὶ στασιάσαι, καὶ ὑπὲρ τοῦ νουθετῆσαι φό-

βίᾳ τοὺς ὁμόρους, [*] ἐπειδὴ τοῖς ἑτέρων πάθεσιν ἄνθρωποι διδάσκονται σωφρονεῖν. Παρθένους δὲ καὶ γυναῖκας μεθέσθωσαν, μηδὲν τῶν ὅσα νεωτερίζει πόλεμος ἐξ αὐτῶν πείσεσθαι προςδοκῶντες, ἕνεκα φυσικῆς ἀσθενείας τετιμημένων ἀστρατείας. Ἐξ οὗ δῆλον, ὅτι τὸ τῶν Ἰουδαίων ἔθνος ἔνσπονδον μὲν καὶ φίλον πᾶσι τοῖς ὁμογνώμοσι καὶ τὴν προαίρεσιν εἰρηνικοῖς ἐστιν, οὐ μὴν εὐκαταφρόνητον, ὡς τοῖς ἄρχουσι χειρῶν ἀδίκων ὑπ' ἀνανδρίας ἐνδιδόναι. Διακρίνει δὲ, ὁπότε πρὸς ἄμυναν ἴοι, τοὺς ἐπιβούλους ζῶντας, καὶ τὸ ἐναντίον· τὸ γὰρ κατὰ πάντων, καὶ τῶν ἐλάχιστα ἢ μηδὲν ἡμαρτηκότων, φονᾶν εἴποιμ' ἂν ἀνημέρου καὶ ἀτιθάσσου ψυχῆς, καὶ τὸ προςθήκην ἀνδρῶν πόλεμον κατασκευασάντων ποιεῖσθαι γυναῖκας, ὧν ὁ βίος εἰρηνικὸς φύσει καὶ κατοικίδιος. Τοσοῦτον δὲ ἔρωτα δικαιοσύνης ἐνεργάζεται τοῖς κατ' αὐτὸν πολιτευομένοις, ὡς οὐδὲ πόλεως ἐχθρᾶς τὴν ἀρετῶσαν γῆν ἐφίησι λυμαίνεσθαι δῃοῦντας, ἢ δενδροτομοῦντας ἐπὶ φθορᾷ καρπῶν. „Τί γάρ“ φησι „τοῖς ἀψύχοις μὲν, τὴν δὲ φύσιν ἡμέροις καὶ ἡμέρους καρποὺς ἀπογεννῶσι μνησικακεῖς; μὴ γάρ, ὦ οὗτος, ἀνθρώπου πολεμίου δυςμένειαν ἐπιδείκνυται δένδρον, ὡς, ἀνθ' ὧν διατίθησιν ἢ διατιθέναι παρεσκεύασται, ῥίζαις αὐταῖς ἀνασπᾶσθαι; Τὸ ἐναντίον δὲ ὠφελεῖ παρέχον τοῖς νενικηκόσιν ἀφθονίαν τῶν ἀναγκαίων καὶ τῶν πρὸς ἁβροδίαιτον βίον.“ Οὐ γὰρ ἄνθρωποι δασμὸν φέρουσι τοῖς κυρίοις, ἀλλὰ καὶ φυτὰ τοὺς ὠφελιμωτέρους κατὰ τὰς ἐτησίους ὥρας, ὧν ἄνευ ζῆν οὐκ ἔστιν. Ἀγόνων δὲ καὶ ἐστειρωμένων καὶ ὅσα τῆς ἀγρίας ὕλης ἔστω μηδεμία φειδὼ τοῖς ἐθέλουσι τέμνειν εἰς χαρακώματα καὶ σταυροὺς καὶ σκόλοπας καὶ τάφρους καί, ὁπότε δέοι, κλιμάκων καὶ

πύργων ξυλίνων κατασκευάς· εἰς γὰρ ταῦτα καὶ τὰ τούτοις ὅμοια γένοιτ᾽ ἂν αὐτοῖς χρεία προσήκουσα.

Iustitiae et aequalitatis laudes.

14. Τὰ μὲν οὖν εἰς δικαιοσύνην ἀναφερόμενα εἴρηται. Δικαιοσύνην δὲ αὐτὴν τίς ἂν ποιητὴς ἢ λογογράφος ὑμνῆσαι δύναιτο, παντὸς ἐπαίνου καὶ παντὸς ἐγκωμίου κρείττονα καθεστῶσαν; Ἓν γοῦν τὸ πρεσβύτατον ἀγαθὸν αὐτῆς, ἡ εὐμένεια, καὶ ἂν τὰ ἄλλα τις παραλιπὼν ἡσυχάζῃ, γένοιτο ἂν αὐταρκέστατος ἔπαινος. Ἔστι γὰρ ἰσότης, ὡς οἱ τὰ φύσεως ἀκριβοῦντες ἡμῖν παρέδοσαν, μήτηρ δικαιοσύνης. Ἰσότης δὲ φῶς ἄσκιον, ἥλιος, εἰ δεῖ τὸ ἀληθὲς εἰπεῖν, νοητός, ἐπειδὴ καὶ τὸ ἐναντίον ἀνισότης, ἐν ᾧ τό τε ὑπερέχον καὶ τὸ ὑπερεχόμενον, σκότους ἀρχή τε καὶ πηγή. Πάντα ἰσότης, τά τε κατ᾽ οὐρανὸν καὶ τὰ ἐπὶ γῆς, εὖ διετάξατο νόμοις καὶ θεσμοῖς ἀκινήτοις. Τίς γὰρ ἀγνοεῖ τοῦτο, ὅτι [*] ἡλίῳ μεμέτρηνται πρὸς νύκτας ἡμέραι καὶ πρὸς ἡμέρας νύκτες, ἰσότητι τῶν διαστημάτων ἀναλογούντων; Τὰς μὲν οὖν καθ᾽ ἕκαστον ἐνιαυτὸν ἀπὸ τοῦ συμβεβηκότος προσαγορευομένας ἰσημερίας, ἐαρινήν τε καὶ μετοπωρινήν, οὕτως ἡ φύσις ἐτράνωσεν, ὡς καὶ τοὺς ἀμουσοτάτους αἰσθάσθαι τῆς ἐν τοῖς μεγέθεσιν τῶν ἡμερῶν πρὸς νύκτας ἰσότητος. Τί δέ, αἱ σελήνης περίοδοι διαυλοδρομούσης, καὶ ἀπὸ συνόδου μέχρι πλησιφαοῦς καὶ ἀπὸ τελείας ἐπὶ σύνοδον, ἆρ᾽ οὐ διαστημάτων ἰσότητι μεμέτρηνται; Καθ᾽ ὅσα γὰρ καὶ ἡλίκα αἱ συναυξήσεις, κατὰ τοσαῦτα αἱ μειώσεις ἐπ᾽ ἀμφοτέραις ἰδέαις τοῦ ποσοῦ, τῇ τε κατὰ πλῆθος καὶ τῇ κατὰ μέγεθος. Ὥς γε μὴν ἐν τῷ καθαρωτάτῳ τῆς οὐσίας, οὐρανῷ, διαφερόντως ἰσότης τετίμη-

ται, οὕτω καὶ ἐν τῷ γείτονι ἀέρι. Τετραχῇ γὰρ τοῦ ἐνιαυτοῦ διανεμηθέντος, εἰς τὰς ἐπικαλουμένας ἐτησίους ὥρας, τρέπεσθαι καὶ μεταβάλλειν ὁ ἀὴρ πέφυκεν, ἐν ταῖς τροπαῖς καὶ μεταβολαῖς ἄλεκτον ἐπιδεικνύμενος ἐν ἀταξίᾳ τάξιν. Ἰσαρίθμοις γὰρ μησὶ διακρινόμενος, εἴς τε χειμῶνα καὶ ἔαρ, θέρος τε καὶ μετόπωρον, τρισὶν εἰς ἑκάστην ὥραν ἐκπληροῖ τὸν ἐνιαυτόν, καθάπερ αὐτὸ μηνύει τὸ ὄνομα· αὐτὸς γὰρ ἐν αὐτῷ περιέχει πάντα συμπεραιούμενος, ἑτέρως οὐκ ἂν τοῦτο ἐργάσασθαι δυνηθείς, εἰ μὴ ταῖς ἐτησίοις ὥραις αὐτὸν ἐπέχρησεν. Ἰσότης ἀπὸ τῶν οὐρανίων καὶ μεταρσίων καὶ πρὸς τὰ ἐπίγεια *τέταται*, τὴν μὲν ἀκραιφνῆ φύσιν ἑαυτῆς, αἰθέρος οὖσαν ἀγχίσπορον, ἄνω μετέωρον διαίρουσα, τὴν δὲ ὥσπερ αὐγὴν ἡλίου τρόπον ἀποστέλλουσα δεύτερον φέγγος. Ὅσα γὰρ πλημμελεῖ τῶν παρ᾽ ἡμῖν, ἀνισότης, ὅσα δὲ τάξιν ἔχει τὴν προσήκουσαν, ἰσότης ἀπειργάσατο, ἥτις ἐν μὲν τῇ τοῦ παντὸς οὐσίᾳ, κυριώτατα φάναι, κόσμος ἐστίν, ἐν δὲ ἄστεσιν ἡ εὐνομωτάτη καὶ πολιτειῶν ἀρίστη, δημοκρατία, ἐν δὲ αὖ σώμασιν ὑγεία καὶ ἐν ψυχαῖς καλοκἀγαθία. Καὶ γὰρ τὸ ἄνισον ἔμπαλιν νόσων καὶ κακιῶν αἴτιον. Ἐπιλείψει καὶ τὸν μακροβιώτατον χρόνος, εἰ πάντας ἐθελήσειε τοὺς ἐπαίνους ἰσότητος καὶ δικαιοσύνης, ἣν ἐγέννησε, διεξιέναι· παρ᾽ ὅ μοι δοκεῖ βέλτιον εἶναι τοῖς λεχθεῖσιν ἀρκεσθέντα, τοῦ διακινῆσαι χάριν τὴν τῶν φιλεπιστημόνων μνήμην, τὰ λοιπὰ ἐν ταῖς ἐκείνων ἀνάγραπτα ψυχαῖς παραλιπεῖν, ἱερωτάτῳ χωρίῳ θεῖα ἀγάλματα.

ΠΕΡΙ
ΤΡΙΩΝ ΑΡΕΤΩΝ
ΗΤΟΙ ΠΕΡΙ
ΑΝΔΡΕΙΑΣ ΚΑΙ ΦΙΛΑΝΘΡΩΠΙΑΣ ΚΑΙ ΜΕΤΑΝΟΙΑΣ.

DE
TRIBUS VIRTUTIBUS
SIVE
DE FORTITUDINE ET HUMANITATE (S. CARITATE) ET POENITENTIA.

ΠΕΡΙ ΑΝΔΡΕΙΑΣ. [II, 375.]

Falsa et vera fortitudo.

1. *Περὶ δικαιοσύνης καὶ τῶν κατ᾽ αὐτὴν ὅσα καίρια πρότερον εἰπὼν μέτειμι τὸ ἑξῆς ἐπ᾽ ἀνδρίαν, οὐχ ἣν οἱ πολλοὶ νομίζουσι τὴν ἀρειμάνειον λύτταν ὀργῇ συμβούλῳ χρωμένην, ἀλλὰ τὴν ἐπιστήμην. Θράσει μὲν γὰρ ἐπαιρόμενοί τινες, συμπραττούσης σωματικῆς,*

ἰσχύος ταχθέντες κατὰ πόλεμον ἐν ταῖς παντευχίαις ἤβηδὸν μυρίους ὅσους τῶν ἀντιπάλων κατέβαλον, ἀνοίκειον μέν, εὔφημον δὲ ἀριστείας ὄνομα καρπωσάμενοι, διαφερόντως ὑπὸ τῶν τὰ τοιαῦτα [*] κρινόντων εὐκλεεῖς νίκην νομισθέντες, ἄγριοι καὶ θηριώδεις ἐκ φύσεως καὶ μελέτης γεγονότες, αἵματος ἀνθρωπείου δεδιψηκότες. Εἰσὶ δὲ οἳ καὶ ἐν οἰκίᾳ διατρίβοντες, τῶν σωμάτων αὐτοῖς ἢ μακροῖς νόσοις ἢ ἐπιπόνῳ γήρᾳ κατεσκελετευμένων ὑγιαίνοντες καὶ νεάζοντες τῷ κρείττονι μέρει τῆς ψυχῆς, μεστοί τε φρονήματος καὶ θαῤῥαλεωτάτης γέμοντες εὐτολμίας, ἀμυντηρίων ὅπλων μηδ᾽ ὄναρ ψαύσαντες βουλευμάτων ἀγαθῶν κοινωφελεστάταις εἰσηγήσεσιν τά τε ἴδια ἑκάστων καὶ τὰ κοινὰ τῶν πατρίδων πεσόντα πολλάκις ἀνώρθωσαν, ἀνενδότοις καὶ ἀκαμπέσι χρώμενοι τοῖς περὶ τοῦ συμφέροντος λογισμοῖς. Οὗτοι μὲν οὖν τὴν ἀληθῆ διαπονοῦσιν ἀνδρίαν, ἀσκηταὶ σοφίας ὄντες, ἐκεῖνοι δὲ τὴν ψευδώνυμον, ἀμαθίᾳ, νόσῳ δυσθεραπεύτῳ, βιοῦντες, ἣν θρασύτητα κυρίως ἄν τις προσαγορεύσειεν, ὥσπερ φασὶν ἐν τοῖς νομίσμασι τὸ παράσημον ἐμφέρειαν τῆς ἀληθοῦς εἰκόνος.

Paupertas etiam, obscuritas, morbi et alia vitae mala ferenda sunt fortitudine, quippe quae fontem σωφροσύνην habeat. (2. 3.)

2. Οὐκ ὀλίγα μέντοι καὶ ἄλλα δυσυπομόνητα τῶν κατὰ τὸν ἀνθρώπινον βίον ὡμολόγηται, πενία καὶ ἀδοξία καὶ πήρωσις καὶ νόσων ἰδέαι πολύτροποι, πρὸς ἃς οἱ μὲν ὀλιγόφρονες μαλακίζονται, μηδ᾽ ὅσον ὑπ᾽ ἀτολμίας ἐγερθῆναι δυνάμενοι. Ὅσοι δὲ φρονήσεως ὑπόπλεοι καὶ γενναιότητος ἐπαποδύονται, καρτερῶς καὶ

σφόδρα. ἐῤῥωμένως ἀντιφιλονεικοῦντες, τὰς ἀπειλὰς καὶ ἐπαναστάσεις αὐτῶν πολὺν γέλωτα καὶ χλεύην τιθέμενοι· πενίᾳ μὲν πλοῦτον ἀντιτάττοντες, οὐ τὸν τυφλόν, ἀλλὰ τὸν ὀξὺ καθορῶντα, οὗ τὰ ἀγάλματα καὶ κειμήλια ψυχὴ πέφυκε ταμιεύειν. Μυρίους γὰρ πενία κατεπάλαισεν, οἳ τρόπον ἀθλητῶν ἀπειρηκότων ὑπ᾽ ἀνανδρίας κατέπεσον μαλακισθέντες. Ἐνδεὴς δὲ παρ᾽ ἀληθείᾳ δικαζούσῃ τὸ παράπαν οὐδὲ εἷς ἐστί, χορηγὸν ἔχων τὸν τῆς φύσεως ἀκαθαίρετον πλοῦτον· ἀέρα μέν, τὴν πρώτην καὶ ἀναγκαιοτάτην καὶ συνεχῆ τροφήν, ἀδιαστάτως μεθ᾽ ἡμέραν τε καὶ νύκτωρ ἀναπνεόμενον· ἔπειτα δὲ πηγὰς ἀφθόνους καὶ ποταμῶν, οὐ χειμάῤῥων μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐθιγενῶν ῥεῖθρα ἀένναα πρὸς ποτοῦ χρῆσιν· ἔπειτα εἰς ἐδωδὴν φορὰς παντοίων καρπῶν καὶ δένδρων ἰδέας, αἳ τὰς ἐτησίους ὀπώρας ἀεὶ φέρουσι. Τούτων γὰρ ἄπορος οὐδείς, ἀλλὰ πάντες οἱ πανταχοῦ πολλὴν ἄγουσι περιουσίαν. Εἰ δέ τινες τὸν τῆς φύσεως πλοῦτον παρ᾽ οὐδὲν θέμενοι τὸν τῶν κενῶν δοξῶν διώκουσι, τυφλῷ πρὸ βλέποντος σκηριπτόμενοι καὶ ἡγεμόνι τῆς ὁδοῦ χρώμενοι πεπηρωμένῳ, πίπτειν ἐξ ἀνάγκης ὀφείλουσιν.

3. Ὁ μὲν δὴ σώματος δορυφόρος πλοῦτος, φύσεως εὕρεμα καὶ δῶρον ὤν, ἤδη λέλεκται. Τὸν δὲ σεμνότερον, ὃς οὐ πᾶσιν, ἀλλὰ τοῖς ἀληθῶς σεμνοῖς καὶ θεσπεσίοις ἀνδράσι πρόσεστι, μηνυτέον. Τοῦτον τὸν πλοῦτον [*] σοφία χορηγεῖ διὰ λογικῶν καὶ ἠθικῶν καὶ φυσικῶν δογμάτων καὶ θεωρημάτων, ἐξ ὧν φύεσθαι τὰς ἀρετὰς συμβέβηκεν, αἳ τῆς ψυχῆς ὑποτέμνονται τὴν πολυτέλειαν, εὐκολίας καὶ ὀλιγοδείας ἔρωτας ἐντίκτουσαι, κατὰ τὴν πρὸς θεὸν ἐξομοίωσιν. Ἔστι γὰρ ὁ μὲν θεὸς ἀνεπιδεής,

οὐδενὸς χρῄζων, ἀλλ' αὐτὸς αὐταρκέστατος ἑαυτῷ. Ὁ δὲ φαῦλος *πολυδεής*, ἀεὶ διψῶν τῶν ἀπόντων, ἀπλήστου καὶ ἀκορέστου χάριν ἐπιθυμίας, ἣν πυρὸς τρόπον ἀναῤῥιπίζων καὶ ἀναφλέγων ἐπὶ πάντα αὖ μικρὰ καὶ μεγάλα τείνει. Ὁ δὲ σπουδαῖος ὀλιγοδεής, ἀθανάτου καὶ θνητῆς φύσεως μεθόριος, τὸ μὲν ἐπιδεὲς ἔχων διὰ σῶμα θνητόν, τὸ δὲ μὴ πολυτελὲς διὰ ψυχὴν ἐφιεμένην ἀθανασίας. Οὕτω μὲν πενίᾳ πλοῦτον ἀντιτάττουσιν, ἀδοξίᾳ δὲ εὔκλειαν. Ὁ γὰρ ἔπαινος ὁρμητήριον ἔχων καλοκἀγαθίαν καὶ ὥςπερ ἀπ' ἀεννάου πηγῆς ἐκεῖθεν ῥέων, ἀνεξετάστων ἀνθρώπων οὐκ ἐνομιλεῖ πλήθει, τὰς τῆς ψυχῆς ἀνωμαλίας ἀβεβαίοις φωναῖς ἀπογυμνοῦν εἰωθότων, ἃς ἔστιν ὅτε λημμάτων αἰσχρῶν ἐπευωνίζοντες οὐκ ἐρυθριῶσιν κατὰ τῶν ἀριστίνδην ἐπιλεγομένων. Ὀλίγος δὲ τούτων ἀριθμός ἐστιν· ἀρετὴ γὰρ οὐ πολύχουν ἐν θνητῷ γένει. Πηρώσει γε μὴν αἰσθήσεων, αἷς ζῶντες ἔτι μυρίοι προαπέθανον τῷ μηδὲν ἀλεξίκακον εὑρεῖν δύνασθαι φάρμακον, ἀντικάθηται φρόνησις, τὸ κρατιστεῦον τῶν ἐν ἡμῖν, ἐνομματοῦσα διάνοιαν, ἣ πρὸς ὀξυωπίαν τῶν τοῦ σώματος ὀφθαλμῶν ὅλῳ φασὶ καὶ τῷ παντὶ διενήνοχεν. Οἱ μὲν γὰρ τὰς ἐπιφανείας τῶν ὁρατῶν καταθεῶνται, ἅμα δεόμενοι φωτὸς ἔξωθεν· ἡ δὲ καὶ διὰ βάθους χωρεῖ τῶν σωμάτων, ὅλα δι' ὅλων καθ' ἕκαστα τῶν μερῶν ἀκριβοῦσα καὶ περιαθροῦσα, καὶ τὰς τῶν ἀσωμάτων φύσεις, ἃς ἐπισκοπεῖν αἴσθησις ἀδυνατεῖ. Σχεδὸν γὰρ ἅπασαν ὀξυωπίαν ὀφθαλμοῦ καταλαμβάνει, μὴ προςδεομένη νόθου φωτός, ἀστὴρ οὖσα αὐτή, καὶ σχεδόν τι τῶν ἐπουρανίων ἀπεικόνισμα καὶ μίμημα. Νόσοι γε μὴν σωμάτων ὑγιαινούσης ψυχῆς ἥκιστα βλάπτουσιν, ὑγεία δὲ ψυχῆς εὐκρα-

σία δυνάμεών ἐστι, τῆς τε κατὰ τὸν θυμὸν καὶ τὴν ἐπιθυμίαν καὶ τὸν λόγον, ἐπικρατούσης τῆς λογικῆς καὶ ὥσπερ ἀφηνιαστὰς ἵππους ἡνιοχούσης ἑκατέρας. Ὄνομα ταύτης ἴδιον τῆς ὑγείας ἐστὶ σωφροσύνη, σωτηρίαν τῷ [*] φρονοῦντι τῶν ἐν ἡμῖν ἀπεργαζομένη. Κινδυνεῦον γὰρ αὐτὸ πολλάκις ὑπὸ τῆς τῶν παθῶν φορᾶς κατακλύζεσθαι βρύχιον οὐκ ἐᾷ χωρεῖν, ἀλλ᾽ ἀνέλκει καὶ μετέωρον ἐξαίρει, ψυχοῦσα καὶ ζωογονοῦσα καὶ τρόπον τινὰ ἀπαθανατίζουσα. Πάντων δὲ τῶν εἰρημένων ὑφηγήσεις εἰσὶ καὶ διδασκαλίαι πολλαχοῦ τῆς νομοθεσίας ἐστηλιτευμέναι, τοὺς μὲν εὐπειθεῖς μαλακώτερον ἀναπείθουσαι, τοὺς δὲ ἀπειθεστέρους ἐμβριθέστερον, καταφρονεῖν τῶν περὶ τὸ σῶμα καὶ ἐκτός, ἓν μὲν τέλος ἡγούμεναι τὸν κατ᾽ ἀρετὴν βίον, ζηλοῦντας δὲ καὶ τὰ ἄλλα ὅσα ἀγωγὰ πρὸς τοῦτον. Καὶ εἴ γε μὴ διὰ τῶν πρότερον ἐτύγχανον ἕκαστα διεξεληλυθὼς τῶν ἐς ἀτυφίαν, ἐπειρώμην ἂν ἀπομηκύνειν ἐν τῷ παρόντι, συνυφαίνων καὶ συνείρων τὰ δοκοῦντα σποράδην κεῖσθαι ἐν τόποις διαφέρουσιν· εἰρηκὼς δὲ ὅσα δίδωσιν ὁ καιρός, παλιλλογεῖν οὐ δίκαιον. Τοὺς μέντοι μὴ ἀποκνοῦντας, ἀλλὰ διὰ σπουδῆς τιθεμένους ἐντυγχάνειν ταῖς πρὸ τούτων βίβλοις, δεῖ νοῆσαι, ὅτι πάντα τὰ περὶ ἀτυφίας λεχθέντα σχεδόν ἐστι περὶ ἀνδρείας, ἐπειδήπερ εὐτόνου καὶ γενναίας καὶ σφόδρα νενευρωμένης ψυχῆς ἐστὶ καταφρονῆσαι πάντων ὅσα τῦφος εἴωθε σεμνοποιεῖν, ἐπὶ διαφθορᾷ τοῦ πρὸς ἀλήθειαν βίου.

Fortitudinem etiam exercere vult Moses lege de vestimentis.

4. Τοσαύτη δή τίς ἐστι τῷ νόμῳ σπουδὴ καὶ φιλοτιμία περὶ τοῦ γυμνάσαι καὶ συγκροτῆσαι ψυχὴν πρὸς

ἀνδρίαν, ὥςτε καὶ περὶ ἐσθημάτων ὁποῖα ἐχρῆν ἀμπέχεσθαι διετάξατο, ἀπειπὼν ἀνὰ κράτος ἀνδρὶ γυναικὸς ἀμπεχόνην ἀναλαμβάνειν (Deut. 22, 5), ἕνεκα τοῦ μηδὲν ἴχνος ἢ σκιὰν αὐτὸ μόνον τοῦ θήλεος ἐπὶ λύμῃ τῆς ἄρσενος γενεᾶς προςάψασθαι· βούλεται γάρ, ἀεὶ ἑπόμενος τῇ φύσει, τὰ οἰκεῖα καὶ συνῳδὰ ἀλλήλοις ἄχρι τῶν ἐσχάτων καὶ δι' εὐτέλειαν ἀφανεστέρων εἶναι δοκούντων νομοθετεῖν. Ἐπειδὴ γὰρ τύπους σωμάτων ἑώρα, καθάπερ ἐπιπλάστους χαραχθέντας, ἀνομοίους ἀνδρός τε τε αὖ καὶ γυναικός, καὶ βίον ἑκατέρῳ τῶν εἰδῶν οὐ τὸν αὐτὸν ἀπονεμηθέντα — τῷ μὲν γὰρ ὁ κατοικίδιος, τῷ δὲ ὁ πολιτικὸς προςκεκλήρωται — καὶ τοῖς ἄλλοις ὅσα μὴ φύσεως μὲν ἔργα ἦν, φύσει δὲ ἀκόλουθα γνώμης ἀγαθῆς εὑρέματα, συμφέρον ἔκρινε διατάξασθαι. Ταῦτα δὲ ἦν τὰ περὶ δίαιταν καὶ ἀμπεχόνην καὶ εἴ τι ὁμοιότροπον. Ἠῤῥενῶσθαι γὰρ τόν γε πρὸς ἀλήθειαν ἄνδρα καὶ ἐν τούτοις ἠξίωσε, καὶ μάλιστα ἐν ἐσθήσεσιν, ἃς ἐπιφερόμενος μεθ' ἡμέραν τε καὶ νύκτωρ ὀφείλει μηδὲν ἔχειν ἀνανδρίας ὑπόμνημα. Κατὰ ταὐτὰ μέντοι καὶ τὴν γυναῖκα ἀσκήσας τοῖς ἁρμόττουσι κόσμοις, [*] ἐκώλυσεν ἀναλαμβάνειν ἀνδρὸς ἐσθῆτα, πόῤῥωθεν ὡς ἀνδρογύνους, οὕτω καὶ γυνάνδρους φυλαξάμενος. Ἑνὸς γάρ, καθάπερ ἐν ταῖς οἰκοδομίαις, ὑφαιρεθέντος ἤδει καὶ τὰ ἄλλα μενοῦντα οὐκ ἐν ὁμοί[ῳ]

Lex de deligendis militibus. (5. 6.)

5. Ἔτι τοίνυν τῶν ἀνθρωπείων πραγμάτων δυσὶ καιροῖς ἐμφερομένων, εἰρήνῃ τε καὶ πολέμῳ, τὰς ἀρετὰς ἔστιν ἰδεῖν ἐν ἀμφοτέροις ἐξεταζομένας. Περὶ μὲν οὖν τῶν ἄλλων λέλεκται πρότερον, καὶ αὖθις, εἰ γένοιτό τις

χρεία, λεχθήσεται· τὰ δὲ νῦν οὐ παρέργως ἐξεταστέον ἀνδρίαν, ἧς τὰ μὲν κατ᾽ εἰρήνην ἔργα πολλαχοῦ τῆς νομοθεσίας ὕμνησεν, ἀεὶ τῶν καιρῶν στοχαζόμενος, περὶ ὧν ἐν τοῖς οἰκείοις τόποις ὑπεμνήσαμεν. Τῶν δὲ κατὰ πόλεμον ἐνθένδε ποιησόμεθα τὴν ἀρχήν, ἐκεῖνο προειπόντες. Ὅταν ποιῆται τὸν στρατιωτικὸν κατάλογον, οὐχ ἅπασαν τὴν νεότητα καλεῖν οἴεται δεῖν, ἀλλ᾽ ἔστιν οὓς παραιτεῖται, προστιθεὶς αἰτίας εὐλόγους τῆς ἀστρατείας. Αὐτίκα τοὺς κατεπτηχότας καὶ δειλούς, μελλήσοντας ὑπὸ τῆς ἐμφύτου μαλακίας ἁλίσκεσθαι καὶ δέος τοῖς ἄλλοις συμμάχοις ἐμποιεῖν. Τὸ γὰρ ἑτέρου κακὸν εὖ πως ὁ πλησίον ἀναμάττεσθαι φιλεῖ, καὶ μάλιστα ἐν πολέμῳ, τοῦ λογισμοῦ διὰ τὴν ἀγωνίαν συγκεχυμένου καὶ τὰς τῶν πραγμάτων ἀντιλήψεις ἀκριβοῦν ἀδυνατοῦντος· τότε γὰρ εὐλάβειαν μὲν τὴν δειλίαν, τὸ δὲ φοβεῖσθαι προμηθές, ἀσφάλειαν δὲ τὴν ἀνανδρίαν εἰώθασι καλεῖν, αἴσχιστα ἔργα εὐπρεπέσι καὶ σεμναῖς κλήσεσιν ἐπαμπίσχοντες. Ὅπως οὖν μὴ τὰ μὲν οἰκεῖα βλάπτηται διὰ τὴν τῶν εἰς τὸν πόλεμον ἰόντων ἀνανδρίαν, ἐπικυδέστερα δὲ γίνηται τὰ τῶν ἐχθρῶν, αἱρούντων καταφρονητικῶς τοὺς ἀγεννεῖς, ὄχλον ἀργὸν εἰδὼς οὐκ ὠφέλιμον, ἀλλ᾽ ἐμπόδιον εἰς κατόρθωμα, ἀνεῖρξε τοὺς ἀτόλμους καὶ ἀναπίπτοντας δειλίᾳ, καθάπερ οἶμαι καὶ τοῖς τὰ σώματα νοσοῦσι στρατηγὸς οὐδεὶς ἀνάγκην ἐπιτίθησι πολεμεῖν, ὑποπαραιτουμένης ἀσθενείας. Νόσος δέ τις καὶ ἡ δειλία, βαρυτέρα τῶν κατὰ τὸ σῶμα, τὰς ψυχῆς δυνάμεις καθαιροῦσα· τῶν μὲν γὰρ βραχὺν εἶναι συμβαίνει τὸν χρόνον τῆς ἀκμῆς, ἡ δὲ ἐστὶ κακὸν σύντροφον, μᾶλλον ἢ οὐχ ἧττον τῶν ἡνωμένων μερῶν, προσπεφυκὸς ἐκ πρώτης ἡλικίας ἄχρι πανυστάτου γήρως, εἰ μὴ τύχοι

θεὸς ἰώμενος. Πάντα γὰρ θεῷ δυνατά. Καὶ μὴν οὐδ' ἅπαντας τοὺς εὐτολμοτάτους καλεῖ, καὶ ἂν σφόδρα ἐῤῥωμένοι καθ' ἑκάτερον, σῶμα καὶ ψυχήν, προαγωνίζεσθαι καὶ προκινδυνεύειν ἐθέλωσιν· ἀλλὰ τῆς γνώμης αὐτοὺς ἐπαινέσας, ὅτι κοινωνικὸν καὶ πρόθυμον καὶ ἀκατάπληκτον ἦθος ἐπιδείκνυνται, διερευνᾷ μή τισιν ἀνάγκαις ἐνδέδενται, ὧν ὁλκὸς ἡ δύναμις. „Εἰ γάρ τις“ φησί „νεωστὶ δειμάμενος [*] οἰκίαν οὐκ ἔφθη εἰσοικήσασθαι, ἢ ἀμπελῶνα φυτεύσας νεόφυτον, αὐτὸς εἰς γῆν τὰ κλήματα καθείς, μήπω τῆς καρπίας καιρὸν ἔσχεν, ἢ παρθένον ἐγγυησάμενος οὐκ ἔγημεν· ἀφιέσθω πάσης στρατείας“ (Deut. 20, 5-7), φιλανθρωπίας ὁμοῦ τὴν ἄδειαν ἀνευρισκόμενος, ἕνεκα δυοῖν. Ἑνὸς μέν, ἵνα, ἐπειδὴ τὰ κατὰ πολέμους ἄδηλα, μὴ τὰ τῶν πονησάντων ἀταλαιπώρως ἄλλοι λαμβάνωσι· χαλεπὸν γὰρ ἔδοξεν εἶναι, τῶν ἰδίων τινὰ μὴ ἀπόνασθαι δυνηθῆναι, ἀλλ' οἰκοδομεῖν μὲν ἕτερον, ἐνοικεῖν δὲ ἄλλον, καὶ φυτεύειν μέν τινα, τὸν δὲ μὴ φυτεύσαντα καρποῦσθαι, καὶ μνᾶσθαι μὲν ἄλλον, γαμεῖν δὲ τὸν μὴ μνώμενον, ὡς οὐ δεῖν ἀτελεῖς τὰς ἐλπίδας κατασκευάζειν τοῖς χρηστὰ τῶν κατὰ τὸν βίον προσδοκήσασιν. Ἑτέρου δέ, ἵνα μὴ σώματι στρατευόμενοι ταῖς ψυχαῖς ὑστερίζωσιν· ἀνάγκη γὰρ αὐτῶν τὴν διάνοιαν ἐκεῖ τετάσθαι, πόθῳ τῆς ἀπολαύσεως ὧν ἀφειλκύσθησαν. Ὡς γὰρ οἱ πεινῶντες ἢ διψῶντες, ὅταν σιτίον ἢ ποτόν που παραφανῇ, διώκουσι καὶ ἐπιτρέχουσιν ἀμεταστρεπτί, γλιχόμενοι μεταλαβεῖν· οὕτως οἱ περὶ νομίμου γυναικὸς ἢ οἰκίας ἢ χωρίου κτήσεως πονηθέντες, καὶ ὅσον οὔπω τῇ ἐλπίδι νομίζοντες εἰς τὸν ἑκάστου τῆς χρήσεως ἀφῖχθαι καιρόν, ὅταν ἀφαιρεθῶσι τὴν ἀπόλαυσιν,

σφαδάζουσιν, ὡς παρόντας μὴ παρεῖναι τῷ κρείττονι μέρει ψυχῆς, δι᾽ οὗ συμβαίνει κατορθοῦν ἢ τὸ ἐναντίον.

6. Τούτους οὖν καὶ τοὺς ὁμοίους οὐκ οἴεται δεῖν εἰς τὸν στρατιωτικὸν ἄγειν κατάλογον, ἀλλ᾽ οἷς οὐδὲν προεληλυθὸς οἰκουρεῖ πάθος, ὅπως ἐλευθέροις καὶ ἀφέτοις ὁρμαῖς ἀπροφασίστως τοῖς δεινοῖς ἐπαποδύωνται. Καθάπερ γὰρ πανευχίας οὐδὲν ὄφελος ἀσθενεῖ σώματι ἢ λελωβημένῳ, ἣν ἀδυνατοῦν ἀποῤῥίψει· τὸν αὐτὸν τρόπον ἐῤῥωμένον σῶμα φέρει τῇ κηραινούσῃ πάθος ψυχῇ, μὴ συνᾷδον τοῖς παροῦσιν. Εἰς ἅπερ ἀπιδὼν οὐ μόνον λοχαγοὺς καὶ στρατηγοὺς καὶ τοὺς ἄλλους τῆς στρατείας ἡγεμόνας, ἀλλὰ καὶ τῶν στρατιωτῶν ἕκαστον ἐπικρίνει, δοκιμάζων πῶς ἔχει πρός τε σώματος εὐεξίαν καὶ πρὸς εὐστάθειαν λογισμοῦ· σῶμα μὲν ἐξετάζων, εἰ ὁλόκληρον, εἰ ὑγιαῖνον ὅλον δι᾽ ὅλων, εἰ τοῖς μέρεσι καὶ μέλεσι πᾶσιν εὖ ἡρμοσμένον πρὸς τὰς ἐπιβαλλούσας ἑκάστῳ σχέσεις τε καὶ κινήσεις· ψυχὴν δέ, εἰ θαῤῥαλεωτάτη καὶ εὐτολμίας ἀνάπλεως, εἰ ἀκατάπληκτος καὶ μεστὴ φρονήσεως [*] εὐγενοῦς, εἰ φιλότιμος, καὶ ζωῆς ἀδόξου τὸν σὺν εὐκλείᾳ θάνατον προκρίνουσα. Τούτων γὰρ ἕκαστον ἰδίᾳ καθ᾽ αὑτό, εἰ δεῖ τὸ ἀληθὲς εἰπεῖν, δύναμίς ἐστιν· ἀθρόα δὲ εἰ συνέλθοιεν, ῥώμην ἄμαχόν τινα καὶ ἀνανταγώνιστον ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντος ἐπιδείξονται, κρατοῦντες ἀναιμωτὶ τῶν πολεμίων.

Exemplum verae fortitudinis e prisca Hebraeorum historia. (7. 8.)

7. Τῶν δὲ λεχθέντων σαφεστάτην πίστιν αἱ ἱεραὶ βίβλοι περιέχουσιν. Ἔθνος πολυανθρωπότατόν ἐστιν Ἄραβες, οἷς ὄνομα παλαιὸν ἦν Μαδιηναῖοι. Οὗτοι πρὸς

Ἑβραίους φιλαπεχθημόνως ἔχοντες, οὐδενὸς ἕνεκα ἑτέρου μᾶλλον, ἢ ὅτι τὸ ἀνωτάτω καὶ πρεσβύτατον αἴτιον σέβουσι καὶ τιμῶσι, τῷ ποιητῇ καὶ πατρὶ τῶν ὅλων προςκεκληρωμένοι, καὶ πάσας μὲν μηχανὰς τεχνάζοντες, πάσας δὲ πεῖρας καθιέντες, ἵνα ἀπὸ τῆς τοῦ ἑνὸς καὶ ὄντως ὄντος τιμῆς αὐτοὺς ἀποστήσωσι καὶ μεθαρμόσωνται πρὸς ἀσέβειαν ἐξ ὁσιότητος· οὕτω γὰρ περιέσεσθαι ῥᾳδίως ὑπελάμβανον. Ἐπεὶ δὲ μυρία καὶ λέγοντες καὶ δρῶντες ἀπειρήκεσαν, ὥςπερ οἱ θανατῶντες ἀπογνώσει σωτηρίας, καί τι τοιοῦτον ἐπινοοῦσι στρατήγημα. Γυναικῶν τὰς περικαλλεστάτας μεταπεμψάμενοι φασὶν αὐταῖς· „Ὁρᾶτε, ὡς ἀπερίληπτός ἐστιν ἡ τῶν Ἑβραίων πληθύς. Τῆς δὲ πληθύος ἀργαλεώτερόν ἐστιν ἐπιτείχισμα ἡ ὁμόνοια καὶ συμφωνία τούτων. Αἴτιον δὲ τῆς ὁμονοίας τὸ ἀνωτάτω καὶ μέγιστον ἡ περὶ τοῦ ἑνὸς θεοῦ δόξα, ἀφ᾽ ἧς οἷα πηγῆς ἑνωτικῇ καὶ ἀδιαλύτῳ φιλίᾳ κέχρηνται πρὸς ἀλλήλους. Ἡδονῇ δὲ ἁλωτὸν ἄνθρωπος, καὶ μάλιστα συνουσίᾳ τῇ πρὸς γυναῖκα. Διαπρεπέσταται δὲ ἐστέ· καὶ φύσει μὲν ἀγωγὸν τὸ κάλλος, ἡ δὲ νεότης εἰς ἀκρασίαν εὐόλισθον. Ἑταιρήσεως ἢ μοιχείας ὀνόματα μὴ δείσητε, ὡς αἰσχύνην ἐποίσοντα, τὰς ἐκ τοῦ πράγματος ὠφελείας ἀντιτιθεῖσαι, δι᾽ ἃς τὰς ἐφ᾽ ἡμέραν ἀδοξίας μεθαρμόσεσθε εἰς ἀγήρω καὶ ἀτελεύτητον εὔκλειαν, τὰ μὲν σώματα ὅσα τῷ δοκεῖν προέμεναι, σόφισμα κατ᾽ ἐχθρῶν καὶ στρατήγημα, παρθένους δὲ τὰς ψυχὰς διαφυλάττουσαι, αἷς καὶ τὴν πρὸς τὸ μέλλον ἁγνείαν ἐπισφραγιεῖσθε. Καὶ καινότατον ὁ πόλεμος οὗτος ἕξει κλέος διὰ γυναικῶν, ἀλλ᾽ οὐ δι᾽ ἀνδρῶν κατορθωθείς. Τὸ μὲν γὰρ ἡμέτερον ὁμολογοῦμεν γένος, οὐ γενήσεται ἧττα διὰ τὸ πᾶσι τοῖς εἰς μάχην τοὺς ἀντιπά-

λους ἐπικυδεστέρους εἶναι, τὸ δὲ ὑμέτερον παντελὲς τὴν νίκην καί, τὸ μέγιστον ἀγαθόν, τὰς δίχα κινδύνων ἀριστείας· ἀναιμωτὶ γάρ, μᾶλλον δὲ καὶ ἀκονιτί, κατὰ τὴν πρώτην φαντασίαν αὐτὸ μόνον ὀφθεῖσαι περιέσεσθε." Ταῦτα ἀκούσασαι, καθαροῦ βίου μηδὲ ὄναρ ᾐσθημέναι, παιδείας ὀρθῆς ἄγευστοι, συναινοῦσιν, ἅτε πεπλασμένον ἦθος σωφροσύνης [*] τὸν ἄλλον χρόνον καθυποκρινόμεναι, καὶ πολυτελέσιν ἐσθῆσι καὶ ὅρμοις καί, οἷς ἄλλοις εἴωθεν διακοσμεῖσθαι γυνή, πᾶσιν ἀσκηθεῖσαι, καὶ τὸ ἐκ φύσεως κάλλος εὐμορφότερον ταῖς ἐπιμελείαις ἀπεργασάμεναι — τὸ γὰρ ἀγώνισμα οὐ μικρὸν ἦν, θήρα νέων εὐθηράτων — εἰς τὸ ἐμφανὲς προέρχονται. Καὶ πλησίον γενόμεναι βλέμμασιν ἑταιρικοῖς καὶ στωμυλίᾳ λόγων καὶ ὀρχήσεσι καὶ κινήσεσιν ἀκολάστοις δελεάζουσι τῆς νεότητος τὴν ὀλιγόφρονα μοῖραν, ἀνερμάτιστα καὶ ἀνίδρυτα ἤθη· καὶ διὰ τῆς τῶν σωμάτων αἰσχύνης ἀγκιστρευσάμεναι τὰς ψυχὰς τῶν συνελθόντων, ἐπὶ θυσίας ἀθύτους καὶ σπονδὰς ἀσυμβάτους καλέσασαι τῶν χειροκμήτων, ἀλλοτριοῦσι δὴ τῆς τοῦ ἑνὸς καὶ ὄντως ὄντος θεραπείας θεοῦ. Τοῦτο διαπραξάμεναι τοῖς ἀνδράσιν εὐαγγελίζονται· καὶ ἐμέλλοσαν τοὺς ἄλλους ἐπισπᾶσθαι τῶν σφόδρα βεβαίων, εἰ μὴ τοῦ πάθους λαβὼν οἶκτον ὁ εὐεργέτης καὶ ἵλεως θεὸς ἀνυπερθέτῳ κολάσει τῶν απονοηθέντων — ἦσαν δὲ τέσσαρες πρὸς ταῖς εἴκοσι χιλιάδες — ὥσπερ ὑπὸ χειμάῤῥου κατακλυσθῆναι κινδυνεύσαντας ἀνεχαίτισε φόβῳ νουθετήσας. Ὁ δὲ τοῦ ἔθνους ἡγεμών, ἐπαντλῶν τοῖς ὠσὶ τὰ ὑπὲρ εὐσεβείας δόγματα καὶ τὰς ψυχὰς τῶν ὑπηκόων τούτοις ἐπᾴδων, ἐκ φυλῆς ἑκάστης χιλίους ἄνδρας ἀριστίνδην ἐπιλέξας καταλέγει, δίκας ἀναπρᾶξαι

τῆς ἐνέδρας, ἣν ἐμηχανήσαντο διὰ τῶν γυναικῶν, ἐλπίσαντες μὲν ἅπασαν τὴν πληθὺν ἄνωθεν ἐξ ἄκρας ὁσιότητος καταβαλόντες διαφθεῖραι, μόνους δὲ τοὺς λεχθέντας δυνηθέντες.

8. Οἱ δὲ πρὸς πολλὰς μυριάδας ὀλίγος ἀριθμὸς ἀντιταχθέντες, ἐμπειρίαις ἅμα καὶ εὐτολμίαις χρώμενοι, καθάπερ αὐτός τις ἕκαστος ὅμιλος ὤν, καταφρονητικῶς πυκναῖς ἐπιτρέχοντες ταῖς φάλαγξι καὶ τοὺς ἐν ποσὶν ἀναιροῦντες *ἠρήμουν* τὰ βύζην συνεστηκότα στίφη καὶ ὅσα ἐφέδρευε πρὸς ἀναπλήρωσιν τῶν κενουμένων τάξεων, ὡς καὶ αὐτοβοεὶ πολλὰς μυριάδας καταστορέσαι καὶ μηδένα τῆς ἀντιταχθείσης νεότητος ἀπολιπέσθαι. Κτείνουσι δὲ καὶ γυναῖκας τὰς συνεπιγραψαμένας ἀνδρῶν γνώμαις ἀνοσίοις, ζωγρήσαντες παρθένους, ἄκακον ἡλικίαν οἰκτισάμενοι. Καὶ τοσοῦτον πόλεμον κατορθώσαντες οὐδένα τῶν ἰδίων ἀπέβαλον, ἀλλ' ὁπόσοι καὶ ὁποῖοι προῆλθον εἰς τὴν μάχην ἐπανῆεσαν ἄτρωτοι καὶ ὁλόκληροι, μᾶλλον δέ, εἰ χρὴ τὸ ἀληθὲς εἰπεῖν, μετὰ διπλασίονος ῥώμης· ἡ γὰρ ἐκ τοῦ νικῆσαι χαρὰ τῆς πρότερον οὐκ ἐλάττονα τὴν ἰσχὺν ἐχαρίσατο. Αἴτιον δὲ οὐδὲν τούτων ἦν ἕτερον ἢ [*] τὸ σπουδάσαι φιλοκινδύνως τὸν ὑπὲρ εὐσεβείας ἀγῶνα ἄρασθαι, ἐν ᾧ καὶ προαγωνίζεται θεός, ἀήττητος ἐπικουρία, βουλὰς μὲν ἀγαθὰς ταῖς διανοίαις ὑφηγούμενος, ἀλκὴν δὲ τοῖς σώμασι κραταιοτάτην ἐντιθείς. Πίστις δὲ τῆς ἐκ θεοῦ συμμαχίας τό τε ὑπ' ὀλίγων πολλὰς μυριάδας ἁλῶναι καὶ τὸ μηδένα μὲν τῶν ἐχθρῶν διαφυγεῖν, μηδένα δὲ τῶν φίλων ἀναιρεθῆναι, μήτ' ἀριθμόν, μήτε σώματος δύναμιν ἐλαττωθῆναι. Ὅθεν ἐν τοῖς προτρεπτικοῖς φησίν (Deut. 28, 1 ss.)· Ἐὰν δικαιοσύνην καὶ ὁσιό-

τητα καὶ τὰς ἄλλας ἀρετὰς ἐπιτηδεύῃς, βίον ἀπόλεμον βιώσῃ καὶ εἰς ἅπαν εἰρηνικόν· ἢ ἐνστάντος πολέμου ῥᾳδίως τῶν ἐχθρῶν περικρατήσεις θεοῦ στραταρχοῦντος ἀοράτως, ᾧ διʼ ἐπιμελείας ἐστὶ τοὺς ἀγαθοὺς σώζειν ἀνὰ κράτος. Μήτʼ οὖν ἐὰν πολλαῖς μυριάσιν ἐπιτρέχωσιν ὁ πεζὸς ὁμοῦ καὶ ἱππότης στρατὸς εὐοπλοῦντες, μήτʼ ἐὰν ἐρυμνὰ καὶ ἐπίμαχα προκαταλαμβανόμενοι χωρία τοποκρατῶσι, μήτʼ ἐὰν ἀφθόνοις παρασκευαῖς χορηγῶνται, καταπλαγεὶς δείσῃς, καὶ ἂν ἀπορῇς, ὧν ἄγουσι περιουσίαν ἐκεῖνοι, συμμάχων, ὅπλων, τόπων εὐκαιρίας, παρασκευῶν· ἐκεῖνα γάρ, ὥσπερ ὁλκάδα πεπληρωμένην παντοίων ἀγαθῶν, πολλάκις ἐπιπεσὼν ἄνεμος ἐξαίφνης ἀνέτρεψε καὶ κατέλυσε, τοῖς δὲ ἀτελέσι καὶ λυπροῖς, ὥσπερ ἀστάχυσιν ἤδη μεμυκόσιν ἐξ αὐχμοῦ καὶ ἀνομβρίας, ἐπιψεκάζων καὶ ἐπινίφων ὁ θεὸς τὰς σωτηρίους δυνάμεις ἐμπαρέσχεν ἀνεγερθῆναί τε καὶ τελειογονῆσαι. Ἐξ οὗ δῆλον, ὅτι ἀεὶ τοῦ δικαίου καὶ ὁσίου περιέχεται· οἷς μὲν γὰρ τὸ θεῖον ἔνσπονδον, ἄκρως εὐδαίμονες, οἷς δὲ ἐχθρόν, ἐσχάτως κακοδαίμονες. Τοσαῦτα καὶ περὶ ἀνδρίας εἰς τὸ παρὸν ἀποχρώντως λελέχθω.

ΠΕΡΙ ΦΙΛΑΝΘΡΩΠΙΑΣ.

[II, 384.]

Humanitatis erga populum suum documenta Moses exhibuit inprimis in vitae exitu, quum successorem suum non ex cognatis neque arbitrio suo, sed Deo consulto constitueret, idque lubento laetoque animo. (1 - 3.)

1. Τὴν δὲ εὐσεβείας συγγενεστάτην καὶ ἀδελφὴν καὶ δίδυμον ὄντως ἑξῆς ἐπισκεπτέον, φιλανθρωπίαν, ἧς ἐρασθεὶς, ὡς οὐκ οἶδα εἴ τις ἕτερος, ὁ πατὴρ τῶν νόμων — ὁδὸν γὰρ οἷα λεωφόρον ἄγουσαν ἐφ᾽ ὁσιότητα ταύτην ἠπίστατο — τοὺς ὑφ᾽ αὑτὸν ἅπαντας ἤλειφε καὶ συνεκρότει πρὸς κοινωνίαν, παράδειγμα καλὸν ὥςπερ γραφὴν ἀρχέτυπον στηλιτεύσας τὸν ἴδιον βίον. Τὰ μὲν οὖν ἐκ πρώτης ἡλικίας ἄχρι γήρως εἰς ἐπιμέλειαν καὶ κηδεμονίαν ἑνὸς ἑκάστου καὶ πάντων ἀνθρώπων πεπραγμένα αὐτῷ δεδήλωται πρότερον ἐν τρισὶ [*] συντάξεσιν, ἃς ἀνέγραψα περὶ τοῦ βίου Μωσέως. Ἑνὸς δὲ ἢ δυοῖν, ὧν ἐπὶ τελευτῇ κατώρθωσεν, ἀναγκαῖον ἐπιμνησθῆναι· δείγματα γάρ εἰσι τῆς συνεχοῦς καὶ ἀδιαστάτου καλοκἀγαθίας, ἣν ἀσύγχυτον ἐπεσφραγίσατο τῇ ψυχῇ, χαρακτῆρι θείῳ τυπωθείσῃ. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ προθεσμία τῆς θνητῆς ζωῆς ἔμελλεν αὐτῷ περαιοῦσθαι καὶ λογίοις ἀριδήλοις ἔγνω τὴν ἐνθένδε μετανάστασιν, οὐδένα τῶν ἄλλων ἢ βασιλέων ἢ ἰδιωτῶν ἐμιμήσατο, οἷς μία σπουδή τε

καὶ εὐχὴ κληρονόμους παῖδας καταλιπεῖν, ἀλλά, καίτοι πατὴρ γεγονὼς δυοῖν υἱοῖν, οὐδετέρῳ τὴν ἀρχὴν ἀπέλιπεν ἡττηθεὶς εὐνοίας συγγενικῆς καὶ πάθους φιλοικείου. Καίτοι, εἰ καὶ τὰ τῶν τέκνων δι' ὑποψιῶν ἦν, ἀδελφιδῶν γοῦν οὐκ ἠπόρει καλῶν καὶ ἀγαθῶν, οἳ γέρας ἀρετῆς ἔσχον τὴν ἀνωτάτω ἱερωσύνην. Ἀλλ' ἴσως ἢ μεθέλκειν αὐτοὺς ἀπὸ τῆς θείας λειτουργίας οὐκ ἐδοκίμαζεν, ἢ καί, ὅπερ εἰκὸς ἦν, ἐνενόησεν, ὅτι ἀμήχανον τοὺς αὐτοὺς δύνασθαι ἄμφω ἐπιτροπεύειν, ἱερωσύνης τε καὶ βασιλείας, ὧν ἡ μὲν ἐπαγγέλλεται θεοῦ θεραπείαν, ἡ δὲ ἀνθρώπων ἐπιμέλειαν. Ἴσως δὲ καὶ κριτὴν αὐτὸν οὐκ ἠξίωσε γενέσθαι πράγματος μεγάλου· μέγιστον δέ, ὅτι τὸν εὖ πεφυκότα πρὸς ἀρχὴν δοκιμάσαι σχεδὸν θείας δυνάμεως, ᾗ μόνῃ καθορᾶν ἦθος ἀνθρώπων ῥᾴδιον.

2. Πίστις δὲ σαφεστάτη τοῦ δηλουμένου γένοιτο ἂν ἤδε. Φίλος ἦν αὐτῷ καὶ γνώριμος ἐκ πρώτης σχεδὸν ἡλικίας γενόμενος, Ἰησοῦς ὄνομα, οὗ τὴν φιλίαν προεξένησεν οὐδὲν τῶν παρὰ τοῖς ἄλλοις εἰωθότων, ἀλλ' ἔρως οὐράνιος καὶ ἀκήρατος, ἐξ οὗ πᾶσαν ἀρετὴν φύεσθαι συμβέβηκεν. Οὗτος ὁμορόφιος καὶ ὁμοδίαιτος ἦν αὐτῷ, πλὴν ὁπότε ἐπιθειάσαντι καὶ χρησμῳδουμένῳ προσταχθείη μόνωσις. Ὑπηρέτει μέντοι καὶ ἄλλας ὑπηρεσίας, ἃς τῷ πλήθει διέφερε, μόνον οὐχ ὕπαρχος ὢν καὶ τὰ τῆς ἡγεμονίας συνδιοικῶν. Ἀλλὰ καίτοι βάσανον ἀκριβῆ λαβὼν ἐκ μακρῶν χρόνων τῆς ἔν τε λόγοις αὐτοῦ καὶ ἔργοις καλοκἀγαθίας καὶ — τὸ ἀναγκαιότατον — εὐνοίας τῆς πρὸς τὸ ἔθνος, οὐδὲ τοῦτον ᾠήθη χρῆναι καταλιπεῖν διάδοχον, δεδιὼς μὴ ψευδοδοξῇ νομίζων ἀγαθὸν τὸν οὐκ ὄντα πρὸς ἀλήθειαν, ἐπειδὴ τὰ κριτήρια τῆς ἀνθρωπίνης γνώμης ἀμυδρὰ καὶ ἀβέβαιά πως εἶναι

πέφυκεν. Ὅθεν οὐ προςπιστεύων ἑαυτῷ ποτνιᾶται καὶ καθικετεύει τὸν ἀοράτου ψυχῆς ἔφορον θεὸν μόνον, ὃς διάνοιαν ἀκριβῶς θεωρεῖ, [*] ἀριστίνδην ἑλέσθαι τὸν ἐπιτηδειότατον εἰς ἡγεμονίαν, ὃς οἷα πατὴρ ἐπιμελήσεται τῶν ὑπηκόων. Καὶ τὰς καθαράς, καὶ ὡς ἂν εἴποι τις τροπικώτερον, παρθένους χεῖρας εἰς οὐρανὸν ἀνατείνας „Ἐπισκεψάσθω δή," φησί (Num. 27, 16), „κύριος ὁ θεὸς τῶν πνευμάτων καὶ πάσης σαρκὸς ἄνθρωπον ἐπὶ τῆς πληθύος εἰς ἐπιμέλειαν καὶ προστασίαν ποιμένος, ὃς ἀνυπαιτίως ἀφηγήσεται, ἵνα μὴ γένηται σαθρὸν τὸ ἔθνος, οἷα ποίμνη σποράδην ἀγελάρχην οὐκ ἔχουσα." Καίτοι τίς οὐκ ἂν κατεπλάγη τῶν τότε τῆς εὐχῆς ἐπακούσας, „Τί φῄς," εἰπών, „ὦ δέσποτα; οὐκ εἰσὶ μέν σοι γνήσιοι παῖδες, οὐκ εἰσὶ δὲ ἀδελφιδοῖ; Μάλιστα μέντοι τοῖς υἱοῖς — κληρονόμοι γὰρ οὗτοι τῇ φύσει — πρώτοις κατάλιπε τὴν ἀρχήν· εἰ δὲ ἀποδοκιμάζεις, τοῖς γοῦν ἀδελφιδοῖς. Εἰ δὲ καὶ τούτοις ἀνεπιτηδείους ὑπείληφας, τὸ ἔθνος προκρίνων τῶν συγγενεστάτων καὶ οἰκειοτάτων, ἀλλ᾽ ἔστι γέ σοι φίλος ἄμεμπτος, βάσανον ἀρετῆς τελείας δεδωκώς σοι τῷ πανσόφῳ. Τί δὴ τοῦτον, εἰ μὴ γένους, ἀλλὰ καλοκἀγαθίας ἡ αἵρεσίς ἐστιν, οὐκ ἀξιοῖς δοκιμάζειν;" Ἀλλ᾽ ἀποκρίνεται, ὅτι „Πάντων μὲν κριτὴν θεὸν ποιεῖσθαι ἄριστον, διαφερόντως δὲ ἐν οἷς τὸ εὖ γε ἢ χεῖρον μυρίους ὅσους εἰς εὐδαιμονίαν ἀνήγαγεν, ἢ τὸ ἐναντίον εἰς κακοδαιμονίαν. Μεῖζον δὲ οὐδὲν ἀρχῆς, ᾗ τὰ πόλεων ὅσα κατὰ πόλεμον ἢ κατ᾽ εἰρήνην ἐπιτέτραπται. Ὡς γὰρ πρὸς εὔπλοιαν ἀγαθοῦ καὶ τὴν γνώμην καὶ τὴν ἐπιστήμην δεῖ κυβερνήτου, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ πρὸς εὐνομίαν ὑπηκόων τῶν ἑκασταχοῦ πανσόφου τινὸς ἡγεμόνος. Σοφίαν δέ, πρεσβυτέραν οὐ

μόνον τῆς ἐμῆς γενέσεως, ἀλλὰ καὶ τῆς τοῦ κόσμου παντὸς οὖσαν, οὔτε θέμις οὔτε δυνατὸν ἄλλῳ τῳ κρίνειν, ἢ θεῷ καὶ τοῖς ἀδόλως καὶ καθαρῶς καὶ γνησίως αὐτῆς ἐρῶσιν. Ἐδιδάχθην δὲ ἀπ' ἐμαυτοῦ, μηδ' ἄλλον τινὰ τῶν ἐπιτηδείων εἶναι δοκούντων εἰς ἀρχὴν δοκιμάσαι. Τὴν γοῦν ἐπιμέλειαν καὶ προστασίαν τῶν κοινῶν οὔτ' αὐτὸς ἐθελοντὴς εἱλόμην οὔθ' ὑπό τινος ἀνθρώπου χειροτονηθεὶς ἔλαβον, ἀλλὰ χρησμοῖς ἐναργέσι καὶ λογίοις ἀριδήλοις θεοῦ ἐμφανῶς θεσπίζοντος καὶ προστάσσοντος ἄρχειν ἀνεδυόμην, ἱκετεύων καὶ ποτνιώμενος, εἰς τὸ μέγεθος ἀφορῶν τοῦ πράγματος, ἕως, ἐπειδὴ πολλάκις ἐκέλευσε, δείσας ἐπειθάρχησα. Πῶς οὖν οὐκ ἄτοπον ἦν μὴ τοῖς αὐτοῖς ἴχνεσιν ἐπακολουθῆσαι, καί, χρησάμενον ὅτ' ἔμελλον ἄρχειν δοκιμαστῇ θεῷ, πάλιν ἐπ' αὐτῷ μόνῳ θέσθαι τὴν χειροτονίαν τοῦ διαδόχου, μὴ [*] συνεφαψαμένης ἀνθρωπίνης γνώμης, ἣν εἰκὸς συγγενεστέραν εἶναι τοῦ εὐήθους, ἄλλως τε καὶ τῆς προστασίας οὐκ ἐπὶ τῷ τυχόντι ἔθνει γενησομένης, ἀλλὰ πολυανθρωποτάτῳ μὲν τῶν ἁπανταχῇ πάντων, ἐπαγγελλομένῳ μέγιστον, ἱκεσίαν τοῦ ὄντως ὄντος, ὅς ἐστι ποιητὴς τῶν ὅλων καὶ πατήρ; Ὅπερ γὰρ ἐκ φιλοσοφίας τῆς δοκιμωτάτης περιγίνεται τοῖς ὁμιληταῖς αὐτῆς, τοῦτο καὶ διὰ νόμων καὶ ἐθῶν Ἰουδαίοις, ἐπιστήμη τοῦ ἀνωτάτου καὶ πρεσβυτάτου πάντων, τὸν ἐπὶ τοῖς γενητοῖς θεοῖς πλάνον ἀπωσαμένοις. Γενητὸς γὰρ οὐδεὶς ἀληθείᾳ θεός, ἀλλὰ δόξῃ μόνον, τὸ ἀναγκαιότατον ἀφῃρημένος, ἀϊδιότητα."

3. Τοῦτο μὲν δὴ πρῶτον ἐναργέστατον δεῖγμα τῆς πρὸς ἅπαν τὸ ὁμόφυλον αὐτοῦ φιλανθρωπίας καὶ πί-

στεως †ἔργον†· ἕτερον δὲ τοῦ λεχθέντος οὐκ ἀποδέον. Ἐπειδὴ γὰρ ἄριστος ὢν ὁ φοιτητὴς αὐτοῦ καὶ μιμητὴς τῶν ἀξιεράστων ἠθῶν Ἰησοῦς, ἄρχων ἐδοκιμάσθη κριτηρίοις θείοις, οὐχ, ὥσπερ ἂν ἔνιοι, ἐπὶ τῷ μὴ τοὺς υἱοὺς ἢ τοὺς ἀδελφοὺς αἱρεθῆναι κατήφησε Μωσῆς, ἀλλ' ὑποπλησθεὶς ἀλέκτου χαρᾶς, ὅτι μελλήσοι τὸ ἔθνος ἐπιτρόπῳ χρῆσθαι τὰ πάντα ἀρίστῳ — καλὸν γὰρ καὶ ἀγαθὸν ἐξ ἀνάγκης ᾔδει τὸν εὐάρεστον θεῷ —, λαβόμενος τῆς τούτου δεξιᾶς παράγει μὲν αὐτὸν εἰς ἠθροισμένον τὸ πλῆθος, μηδὲν περὶ τῆς αὐτοῦ τελευτῆς εὐλαβηθείς, ἀλλὰ ταῖς ἀρχαίαις εὐφροσύναις νέας ἑτέρας προςειληφὼς οὐ μόνον διὰ μνήμης τῶν πρότερον εὐπαθειῶν, αἷς κατακόρως διὰ παντὸς εἴδους ἀρετῆς ἐνετρύφησεν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐλπίδα τοῦ μέλλειν ἀθανατίζεσθαι, μεταβαλὼν ἐκ φθαρτοῦ βίου εἰς ἄφθαρτον, ἱλαραῖς ὄψεσιν ἐκ τῆς κατὰ ψυχὴν εὐθυμίας φαιδρὸς καὶ γεγηθώς φησιν· „Ἐμοὶ μὲν ἀπαλλάττεσθαι καιρὸς ἤδη τῆς ἐν σώματι ζωῆς· ὁ δὲ τῆς ἡμετέρας ἐπιτροπῆς διάδοχος οὗτός ἐστιν, αἱρεθεὶς ὑπὸ θεοῦ.“ Καὶ τὰ χρησθέντα λόγια τῆς δοκιμασίας εὐθὺς ἐξεῖπεν, οἷς ἐπίστευσαν. Καὶ πρὸς τὸν Ἰησοῦν ἀποβλέψας ἀνδραγαθίζεσθαι παραινεῖ καὶ σφόδρα ἰσχύειν ἐν ταῖς εὐβουλίαις, ἀγαθὰς μὲν γνώμας εἰςηγούμενον, ἀνενδότοις δὲ καὶ ἐῤῥωμένοις λογισμοῖς τὰ γνωσθέντα καλῶς τελειοῦντα. Καὶ ταῦτα ἔλεγεν ἴσως οὐ δεομένῳ παραινέσεως, ἀλλὰ τὸ φιλάλληλον καὶ φιλοεθνὲς πάθος οὐ στέγων, ὑφ' οὗ τρόπον τινὰ κεντριζόμενος, ἃ συνοίσειν ἐνόμιζεν, ἀπεγύμνου. Ἦν δὲ καὶ χρησμὸς αὐτῷ παρακαλέσαι τὸν διάδοχον καὶ εὐθαρσέστατον ἀπεργάσασθαι πρὸς τὴν τοῦ ἔθνους ἐπιμέλειαν, τὸ βάρος μὴ καταδείσαντα τῆς ἀρχῆς, ἵνα τοῖς ἔπειτα γέ-

νηται κανὼν καὶ νόμος [*] ἅπασιν ἡγεμόσι πρὸς παράδειγμα Μωσῆν ἀποβλέπουσι, καὶ μηδεὶς φθονῇ βουλευμάτων ἀγαθῶν τοῖς διαδόχοις, ἀλλ' ὑποθήκαις καὶ παραινέσεσι τὰς ψυχὰς αὐτῶν ἀλείφωσι καὶ συγκροτῶσι. Δύναται γὰρ ἀνδρὸς ἀγαθοῦ παραίνεσις ἀναπεπτωκότας ταῖς γνώμαις ἐγεῖραι καὶ διᾶραι εἰς ὕψος, ἐπάνω τε καιρῶν καὶ πραγμάτων ἱδρύσασθαι, φρόνημα γενναῖον καὶ ἀκατάπληκτον ἐνθεῖσα. Τὰ γοῦν ἁρμόττοντα τοῖς τε ὑπηκόοις καὶ τῷ κληρονόμῳ τῆς ἡγεμονίας διαλεχθεὶς ἄρχεται τὸν θεὸν ὑμνεῖν μετ' ᾠδῆς, τελευταίαν αὐτῷ τοῦ βίου τοῦ μετὰ σώματος εὐχαριστίαν ἀποδιδούς, ἀνθ' ὧν ἀπὸ γενέσεως ἄχρι γήρως καιναῖς καὶ οὐχὶ ταῖς ἐν ἔθει χάρισιν εὐηργέτητο. Καὶ συναγαγὼν ἄθροισμα θεῖον, τὰ στοιχεῖα τοῦ παντὸς καὶ τὰ συνεκτικώτατα τοῦ κόσμου μέρη, γῆν καὶ οὐρανόν, τὴν μὲν θνητῶν ἑστίαν, τὸν δὲ ἀθανάτων οἶκον, ἐν μέσοις ὑμνῳδίας ἐποιεῖτο διὰ παντὸς ἁρμονίας καὶ συμφωνίας εἴδους, ἣν κατακούουσιν ἄνθρωποί τε καὶ ἄγγελοι λειτουργοί· οἱ μὲν ὡς γνώριμοι, πρὸς τὴν τῆς ὁμοίως εὐχαρίστου διαθέσεως διδασκαλίαν· οἱ δὲ ὡς ἔφοροι, κατὰ τὴν σφῶν ἐμπειρίαν θεασόμενοι, μή τι τῆς ᾠδῆς ἐκμελές, καὶ ἅμα διαπιστοῦντες, εἴ τις ἄνθρωπος ὢν δεδεμένος σώματι φθαρτῷ δύναται τὸν αὐτὸν τρόπον ἡλίῳ καὶ σελήνῃ καὶ τῷ τῶν ἄλλων ἀστέρων πανιερῷ χορῷ μεμουσῶσθαι τὴν ψυχήν, πρὸς τὸ θεῖον ὄργανον, τὸν οὐρανὸν καὶ τὸν σύμπαντα κόσμον, ἁρμοσάμενος. Ταχθεὶς δὲ ἐν τοῖς κατὰ τὸν αἰθέρα χορευταῖς ὁ ἱεροφάντης ἀνεκεράσατο ταῖς πρὸς τὸν θεὸν εὐχαρίστοις ὑμνῳδίαις τὰ γνήσια πάθη τῆς πρὸς τὸ ἔθνος εὐνοίας, ἐν οἷς ἦσαν ἔλεγχοι παλαιῶν ἁμαρτημάτων, αἱ πρὸς τὸν παρόντα καιρὸν νουθεσίαι

καὶ σωφρονισμοί, παραινέσεις αἱ πρὸς τὰ μέλλοντα διὰ χρηστῶν ἐλπίδων, αἷς ἐπακολουθεῖν ἀναγκαῖον αἴσια τέλη.

Faustae Mosis in populum suum preces.

4. Ὡς δὲ ἐτέλεσε τὰς χορείας, ὁσιότητι καὶ φιλανθρωπίᾳ τρόπον τινὰ συνυφασμένας, ἤρξατο μεταβάλλειν ἐκ θνητῆς ζωῆς εἰς ἀθάνατον βίον, καὶ ἐκ τοῦ κατ᾽ ὀλίγον συνῃσθάνετο τῶν ἐξ ὧν συνεκέκρατο διαζεύξεως, τοῦ μὲν σώματος *ὀστρέου* [*] δίκην περιαιρουμένου, τῆς δὲ ψυχῆς ἀπογυμνουμένης καὶ τὴν κατὰ φύσιν ποθούσης ἐνθένδε μετάστασιν. Εἶτα ἑτοιμασάμενος τὰ πρὸς ἔξοδον οὐ πρότερον ἐστείλατο τὴν ἀποικίαν, ἢ τὰς τοῦ ἔθνους φυλὰς ἁπάσας εὐχαῖς ἐναρμονίοις, ἀριθμῷ δώδεκα, γεραῖραι διὰ τῆς τῶν φυλαρχῶν κατακλήσεως. Ἃς ὅτι τελεσφορηθήσονται, πιστευτέον· ὅ τε γὰρ εὐξάμενος θεοφιλής, ὁ δὲ θεὸς φιλάνθρωπος, ὑπὲρ δὲ ὧν αἱ αἰτήσεις, εὐπατρίδαι καὶ εὐγενεῖς, τὴν ἀνωτάτω τεταγμένοι τάξιν, ὑπὸ στρατάρχῃ τῷ ποιητῇ πάντων καὶ πατρί. Αἰτήσεις δὲ ἦσαν αἱ τῶν ἀληθινῶν ἀγαθῶν, οὐ μόνον ἐν τῷ θνητῷ ὅπως ὑπάρχωσιν αὐτοῖς βίῳ, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον ἐπὰν ἄνετος τοῦ τῆς σαρκὸς δεσμοῦ γένηται ἡ ψυχή. Μόνος γὰρ Μωσῆς τὴν πρὸς τὰ θεῖα, ὡς ἔοικεν, ἐξ ἀρχῆς τὸ σύμπαν ἔθνος ὑπολαβὼν ἕξειν ἀναγκαιοτάτην συγγένειαν, πολὺ γνησιωτέραν τῆς ἀφ᾽ αἵματος, πάντων ἀγαθῶν ὧν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις χωρεῖ, κληρονόμον ἀπέφηνεν· ἃ μὲν αὐτὸς ἔσχεν, ἐξ ἑτοίμου διδούς, ἃ δὲ μὴ ἐκέκτητο, τὸν θεὸν ἱκετεύων παρασχεῖν, εἰδὼς τὰς τῶν χαρίτων αὐτοῦ ἀενάους πηγὰς μὲν οὔσας, οὐ πᾶσι δὲ ἀνειμένας, ἀλλὰ μόνοις ἱκέταις. Ἱκέται δὲ εἰσιν οἱ

καλοκἀγαθίας ἐρῶντες, οἷς ἀρύεσθαι θέμις ἀπὸ τῶν ἱερωτάτων πηγῶν διψῶσι σοφίας.

Mosis humanitas non solum ad homines, sed etiam ad bruta et plantas pertinuit.

5. Τὰ μὲν οὖν δείγματα τῆς τοῦ νομοθέτου φιλανθρωπίας, οἷς ἐχρήσατο πρὸς εὐμοιρίαν φύσεως ἀγαθῆς καὶ ἐκ τῆς τῶν ἱερῶν βίβλων ὑφηγήσεως, μεμήνυται. Λεκτέον δὲ ἃ καὶ τοῖς ἔπειτα διετάξατο, καὶ εἰ μὴ πάντα — οὐ γὰρ ῥᾴδιον — τὰ γοῦν ἀγχίσπορα καὶ ἐγγυτάτω τῶν ἐκείνου βουλευμάτων. Τὸ γὰρ ἐπιεικὲς καὶ ἥμερον οὐκ ἐν ταῖς πρὸς ἀνθρώπους αὐτὸ μόνον ἱδρύεται κοινωνίαις, ἀλλ' ἐπιδαψιλευόμενος ἀνέχει πλουσίως αὐτὸ καὶ τείνει πρός γε τὰς τῶν ἀλόγων ζώων φύσεις καὶ πρὸς τὰς τῶν ἡμέρων ἰδέας δένδρων. Ἃ δὲ περὶ ἑκάστων ἐνομοθέτησε, λεκτέον ἐν μέρει, τὴν ἀρχὴν ποιησαμένους ἀπ' ἀνθρώπων.

Feneratores e republica sua Moses abesse voluit.

6. Ἀπαγορεύει τοίνυν ἀδελφῷ δανείζειν (Deut. 23, 20), ἀδελφὸν ὀνομάζων οὐ μόνον τὴν ἐκ τῶν αὐτῶν φύντα γονέων, ἀλλὰ καὶ ὃς ἂν ἀστὸς ἢ ὁμόφυλος ᾖ, τόκους ἐπὶ χρήμασιν οὐ δίκαιον ἐκλέγειν, ὡς ἀπὸ θρεμμάτων ἔγγονα. Καὶ προτρέπει μὴ διὰ τοῦτο ἀναδύεσθαι καὶ συμβάλλειν ὀκνηρότερον, ἀλλ' ἀνειμέναις χερσὶ καὶ γνώμαις μάλιστα μὲν χαρίζεσθαι τοῖς δεομένοις, λογιζομένους, ὅτι καὶ ἡ χάρις τρόπον τινὰ δάνειον, ἀποδοθησόμενον ἐν καιρῷ βελτίονι ἀνάγκης, [*] ἑκουσίῳ διαθέσει τοῦ λαβόντος. Εἰ δὲ καὶ βούλοιντο δωρεῖσθαι, κιχράναι γοῦν ἑτοιμότατα καὶ προθυμότατα, μηδὲν ἔξω τῶν ἀρχαίων ἀπολη‌ψομένους. Οὕτω γὰρ οὔθ' οἱ πένη-

τες ἔμελλον ἀπορώτατοι γίνεσθαι, πλείονα ὧν ἔλαβον εἰςφέρειν ἀναγκαζόμενοι, οὔθ᾽ οἱ συμβαλόντες ἀδικεῖσθαι ἃ προήκαντο μόνα κομιζόμενοι — καίτοι γε οὐ μόνα· σὺν γὰρ τοῖς ἀρχαίοις ἀντὶ τόκων οὓς λαβεῖν οὐκ ἠξίωσαν, τὰ κάλλιστα καὶ τιμιώτατα τῶν ἐν ἀνθρώποις, χρηστότητα, μεγαλόνοιαν, εὐφημίαν, εὔκλειαν. Οἷς τίς κτῆσις ἐφάμιλλος; Ἀπορώτατος μὲν οὖν καὶ ὁ μέγας βασιλεὺς ἀναφαίνεται κατὰ σύγκρισιν μιᾶς ἀρετῆς· τοῦ μὲν γὰρ ὁ πλοῦτος ἄψυχος ἐν ταμείοις καὶ μυχοῖς γῆς κατορωρυγμένος, τῆς δὲ ἀρετῆς ἐν ψυχῆς τῷ ἡγεμονικῷ. Μεταποιεῖται δὲ αὐτοῦ καί, τὸ καθαρώτατον τῆς οὐσίας, οὐρανὸς καὶ ὁ γεννητὴς τῶν συμπάντων θεός. Ἔτι τοίνυν τὴν ὀβολοστατῶν καὶ τοκογλύφων εὔπορον ἀπορίαν λόγῳ θετέον, πολυχρύσων δοκούντων εἶναι βασιλέων, οὐδ᾽ ὄναρ ἑωρακότων τὸν βλέποντα πλοῦτον; Εἰσὶ δὲ οἳ τοσαύτῃ κέχρηνται μοχθηρίας ὑπερβολῇ, ὥςτε, οὐκ ἔχοντες ἀργύριον, τροφὰς δανείζουσιν, ὡς πλείους ὧν ἔδοσαν αὖθις κομισόμενοι. Ταχὺ γοῦν οὗτοι μεταιτοῦσιν ἔρανον παράσχοιεν, λιμὸν ἐν εὐθηνίᾳ καὶ εὐετηρίᾳ κατασκευάζοντες καὶ τῆς ἀθλίων ἀνθρώπων γαστρὸς ἔνδειαν προςοδευόμενοι, μόνον οὐκ ἐπὶ τρυτάνης ἱστάντες σιτία, καὶ μὴ καθέλκειν ῥοπήν. Τοῖς οὖν μεθέξουσι τῆς κατ᾽ αὐτὸν πολιτείας ἱερᾶς ἀναγκαίως παραγγέλλει τὰς ἰδέας τῶν τοιούτων πόρων ἐκτρέπεσθαι· δουλοπρεποῦς γὰρ καὶ σφόδρα ἀνελευθέρου ψυχῆς τὰ ἐπιτηδεύματα, μεταβεβηκυίας εἰς ἀγριότητα καὶ θηρίων φύσιν.

Merces pauperi eodem die redditor.

7· Ἔτι τῶν εἰς φιλανθρωπίαν τεινόντων παράγγελ-

μα καὶ ἐκεῖνο διατέτακται (Lev. 19, 13), μισθὸν πένητος αὐθήμερον ἀποδιδόναι, οὐ μόνον ὅτι τὴν χρείαν, ἐφ᾽ ἧ παρελήφθη παρασχόντα, δίκαιον ἦν τὸν ἐπὶ τῇ ὑπηρεσίᾳ μισθὸν ἀνυπερθέτως ἀπολαβεῖν, ἀλλ᾽ ὅτι καί, ὡς εἶπόν τινες, ἐφήμερος ὢν ὁ χειροτέχνης ἢ ἀχθοφόρος, ὅλῳ τῷ σώματι κακοπαθῶν ὑποζυγίου τρόπον, ἐπὶ τῷ μισθῷ τέθειται τὴν ἐλπίδα· ὃν εἰ μὲν εὐθὺς κομίσαιτο, γήθει, χαίρων νῦν τε καὶ πρὸς τὴν ἐπιοῦσαν προθυμίᾳ διπλάσιον ἐργασόμενος· εἰ δὲ μὴ κομίσαιτο, πρὸς τῷ σφόδρα ἄχθεσθαι καὶ τοὺς τόνους ὑπὸ λύπης ἐκλυθεὶς ἀναπέπτωκεν, ὡς ἀδυνατεῖν πρὸς τὰ ἐν ἔθει τῶν ἔργων ἀπαντᾶν.

Ne creditor violenter pignus capiat.

8. [*] Ἔτι φησί (Deut. 24, 10)· Δανειστὴς μὴ εἰσίτω χρεωστῶν οἰκίας, ἐνέχυρόν τι καὶ ῥύσιον ἐπὶ τῷ δανείῳ μετὰ βίας ληψόμενος, ἀλλ᾽ ἐν προθύροις ἔξω προεστὼς ἀναμενέτω κελεύων ἡσυχῇ προφέρειν. Οἱ δὲ ἂν ἔχωσι, μὴ ἀναδυέτωσαν, εἴ γε ἁρμόττει τὸν μὲν μὴ τῷ δύνασθαι καταχρῆσθαι πρὸς τὸ αὐθαδέστερον ἐφ᾽ ὕβρει τῶν δανεισαμένων, τοὺς δὲ πρὸς ὑπόμνησιν τῆς τῶν ἀλλοτρίων ἀποδόσεως ἄξια παρασχεῖν ἐνέχυρα.

Omnis messis pars aliqua pauperibus conceditor.

9. Τίς γε μὴν οὐκ ἂν ἀγάσαιτο τοῦ περὶ τοὺς θεριστὰς καὶ τρυγητὰς κηρύγματος ἢ διατάγματος; (Deut. 24, 19.) Κελεύει γὰρ ἐν μὲν ἀμήτῳ μήτε τὰ ἀποπίπτοντα τῶν δραγμάτων ἀναιρεῖσθαι, μήτε πάντα τὸν σπόρον κεῖραι, ἀλλ᾽ ὑπολιπέσθαι τὸ τοῦ κλήρου μέρος ἄτμητον, ἅμα μὲν τοὺς εὐπόρους μεγαλόφρονας καὶ κοινωνικούς

κατασκευάζων ἐκ τοῦ τι παριέναι τῶν ἰδίων καὶ μὴ πᾶσι προςκεχηνέναι μηδὲ πᾶν συμφορεῖν καὶ συγκομίζειν οἴκαδε θησαυροφυλακήσοντας, ἅμα δὲ καὶ τοὺς πένητας εὐθυμοτέρους ἀπεργαζόμενος. Ἐπειδὴ γὰρ κτημάτων ἰδίων ἀποροῦσιν, ἐφίησιν αὐτοῖς εἰς τὰ τῶν ὁμοφύλων εἰσιέναι καὶ ἐκ τῶν ὑπολειφθέντων ὡς οἰκείων ἀμᾶν. Ἐν δὲ τῷ καιρῷ τῆς ὀπώρας πάλιν δρεπομένοις τοῖς κληρούχοις προστάττει, μήτε ῥᾶγας ἀποπιπτούσας συλλέγειν, μήτε ἀνατρυγᾶν ἀμπελῶνας. Τὰ δὲ αὐτὰ καὶ τοῖς ἐλαιολογοῦσι διατάττεται (ibid. v. 20), καθάπερ φιλοστοργότατος πατὴρ, οὐχὶ ταῖς αὐταῖς εὐπραγίαις κεχρημένων τῶν παίδων, ἀλλὰ τῶν μὲν ἐν περιουσίᾳ ζώντων, τῶν δὲ εἰς ἀπορίαν ἐσχάτην περιηκόντων, οὓς ἐλεῶν καὶ οἰκτείρων ἐπὶ τὰ κτήματα τῶν ἀδελφῶν καλεῖ μεθέξοντας ὡς ἰδίων τῶν ἀλλοτρίων, οὐκ εἰς ἀναισχυντίαν, ἀλλ' εἰς ἐπανόρθωσιν ἐνδείας, καὶ οὐ μόνον καρπῶν μετουσίας, ἀλλὰ καὶ κτημάτων ὅσα τῷ δοκεῖν. Εἰσὶ δὲ οἳ οὕτω ῥυπῶσι τὰς διανοίας προςτετηκότες ἀργυρισμῷ καὶ δυςθανατῶντες περὶ πᾶσαν ἰδέαν κέρδους, τὸ πόθεν ἂν γένοιτο μὴ σκεπτόμενοι, ὥςτε ἐπανατρυγῶσι μὲν τοὺς ἀμπελῶνας καὶ ἐλαιῶνας, τήν τε κριθοφόρον καὶ σιτοφόρον γῆν ἀναθερίζουσι, τὴν δουλοπρεπῆ καὶ ἀνελεύθερον αὐτῶν μικροψυχίαν ἐλέγχοντες, καὶ ἅμα ἀσεβοῦντες. Ὀλίγα μὲν γὰρ αὐτοὶ εἰς γεωργίαν παρέσχον, τὰ δὲ πλεῖστα καὶ ἀναγκαιότατα τῶν εἰς καρποφορίαν καὶ εὐγονίαν ἡ φύσις, καιρίους ὑετούς, ἀέρος εὐκρασίας, τὰς *τιθήνας* τῶν φυομένων, συνεχεῖς καὶ μεγάλας δρόσους, ζωτικωτάτας αὔρας, ὡρῶν τε ἐτησίων ἀζημίους γενέσεις, ὡς [*] μήτε θέρος περιφλέγοι, μήτε κρύος περιψύχοι, μήτε ἔαρος καὶ μετοπώρου τροπαὶ ἐλαττοῖεν τὰ γεννώμενα. Καὶ

ταῦτα εἰδότες καὶ ὁρῶντες ἀεὶ τὴν φύσιν τελεσιουργοῦσαν καὶ πλουσίαις ταῖς χάρισι δωρουμένην ὅμως τὰς ἐκείνης εὐεργεσίας σφετερίζεσθαι τολμῶσι, καὶ ὡς αὐτοὶ πάντων αἴτιοι μεταδιδόασιν οὐδενὸς οὐδενί, μισανθρωπίαν ὁμοῦ καὶ ἀσέβειαν ἀσκοῦντες. Οὓς, ἐπεὶ μὴ γνώμαις ἑκουσίαις ἀρετὴν διεπόνησαν, ἄκοντας νουθετεῖ καὶ σωφρονίζει νόμοις ἱεροῖς, οἷς ὁ μὲν σπουδαῖος ἐθέλων, ὁ δὲ μοχθηρὸς ἄκων πειθαρχεῖ.

De reddendis decimis. De reducendo iumento errante.

10. *Κελεύουσιν οἱ νόμοι* (Deut. 18, 4) *δεκάτας μὲν ἀπὸ σίτου καὶ οἴνου καὶ ἐλαίου καὶ θρεμμάτων ἡμέρων καὶ ἐρίων ἀπάρχεσθαι τοῖς ἱερωμένοις, ἀπὸ δὲ τῆς κατ᾽ ἀγροὺς ὀπώρας καὶ τῶν ἄλλων ἀκροδρύων κατὰ ἀνάλογον τῆς κτήσεως ἐν ταλάροις πλήρεσι κομίζειν, σὺν ᾠδαῖς εἰς τὸν θεὸν πεποιημέναις, ἃς ἀναγράπτους στηλιτεύουσιν αἱ ἱεραὶ βίβλοι. Καὶ προςέτι βοῶν καὶ προβάτων καὶ αἰγῶν τὰ πρωτότοκα μὴ ὥςπερ ἴδια κατατάττειν ἐν ταῖς ἀγέλαις, ἀλλὰ καὶ ταῦτα νομίζειν ἀπαρχάς, ὅπως ἐξεθιζόμενοι τῇ μὲν τιμᾶν τὸ θεῖον, τῇ δὲ μὴ πάντα κερδαίνειν, εὐσεβείᾳ καὶ φιλανθρωπίᾳ, ταῖς ἀρετῶν ἡγεμόσι, ἐπικοσμῶνται. Πάλιν „Ἐὰν ἴδῃς“ φησί* (Exod. 23, 4) *„τινὸς τῶν οἰκείων ἢ φίλων ἢ συνόλως ὧν οἶδας ἀνθρώπων ὑποζύγιον ἐν ἐρημίᾳ πλανώμενον, ἀπαγαγὼν ἀπόδος. Καὶ ἐὰν ἄρα τύχῃ μακρὰν ἀφεστὼς ὁ δεσπότης, μετὰ τῶν σῶν διαφύλαξον, ἄχρις ἂν ἐπανελθὼν κομίσηται παρακαταθήκην ἣν οὐκ ἔδωκεν, ἀλλ᾽ ἣν αὐτὸς ἐξευρὼν ἐκ φυσικῆς κοινωνίας ἀποδίδως.“*

Lex de anno septimo et quinquagesimo.

11. *Τὰ δὲ περὶ τοῦ ἑβδόμου ἔτους νομοθετηθέντα,*

καθ᾽ ὃ δεῖ τὴν μὲν χώραν ἀνίεσθαι ἀργὴν πᾶσαν ἀφειμένην, τοὺς δὲ πένητας ἀδεῶς τοῖς τῶν πλουσίων χωρίοις ἐπιβατεύειν δρεψομένους αὐτοματισθέντα καρπόν, δώρημα φύσεως, ἆρ᾽ οὐχὶ χρηστὰ καὶ φιλάνθρωπα; „Ἑξαετίαν“ φησὶν (Exod. 23, 10) „ἀπολαυέτωσαν οἱ οἰκήτορες ἀνθ᾽ ὧν ἐκτήσαντο καὶ ἐγεωπόνησαν, ἕνα δὲ ἐνιαυτὸν ἕβδομον οἱ ἀκτήμονες καὶ ἀχρήματοι, μηδενὸς τῶν κατὰ γεωργίαν ἀποτελεσθέντος.“ Ἄτοπον γὰρ ἦν, ἑτέρους μὲν πονεῖν, ἑτέρους δὲ καρποῦσθαι· ἀλλ᾽ ἵνα τρόπον τινὰ τῶν χωρίων ἀδεσπότων ἐαθέντων, μὴ συνεφαψαμένης γεωργίας, ἄρτιοι καὶ πλήρεις αἱ χάριτες ἐκ θεοῦ μόνον γένωνται, προσαπαντῶσαι τοῖς δεομένοις. Τί δέ, ὅσα [*] περὶ τοῦ πεντηκοστοῦ ἐνιαυτοῦ διατέτακται (Lev. 25, 8), πᾶσαν οὐχ ὑπερβάλλει φιλανθρωπίαν; Καὶ τίς οὐκ ἂν εἴποι τῶν μὴ χείλεσιν ἄκροις ἀπογευσαμένων τῆς νομοθεσίας, ἀλλ᾽ ἐπὶ πλέον ἑστιαθέντων καὶ ἐπιτρυφησάντων ἡδίστοις ἅμα καὶ καλλίστοις δόγμασιν; Ἐπιτελεῖται μὲν γὰρ ἃ καὶ τῷ ἑβδόμῳ, προςείληφε δὲ ἔτι μείζονα, λῆψιν τῶν ἰδίων κτημάτων, ἃ διὰ καιροὺς ἀβουλήτους παρεχώρησαν ἑτέροις. Οὔτε γὰρ τὴν κτῆσιν ἔχειν τῶν ἀλλοτρίων ἐφίησι, τὰς εἰς πλεονεξίαν ἐπιφράττων ὁδούς, ἕνεκα τοῦ στεῖλαι τὴν ἐπίβουλον καὶ πάντων κακῶν αἰτίαν, πλεονεξίαν καὶ ἐπιθυμίαν· οὔτε τοὺς κληρούχους εἰς ἅπαν ᾠήθη χρῆναι τῶν οἰκείων ἀποστερεῖσθαι, πενίᾳ διδόντας δίκας, ἣν κολάζεσθαι μὲν οὐ θέμις, ἐλεεῖσθαι δὲ ἀναγκαῖον. Ἔστι δὲ καὶ ἄλλα μυρία τῶν ἐν μέρει διατεταγμένων πρὸς τοὺς ὁμοεθνεῖς χρηστὰ καὶ φιλάνθρωπα, ὧν ἀποχρώντως ἐν ταῖς προτέραις συντάξεσιν ἐπιμνησθείς, ἀρκεσθήσομαι τοῖς εἰρημένοις, ἃ παραδείγματος ἕνεκα καιρίου παρέλαβον.

ταῦτα εἰδότες καὶ ὁρῶντες ἀεὶ τὴν φύσιν τελεσιουργοῦσαν καὶ πλουσίαις ταῖς χάρισι δωρουμένην ὅμως τὰς ἐκείνης εὐεργεσίας σφετερίζεσθαι τολμῶσι, καὶ ὡς αὐτοὶ πάντων αἴτιοι μεταδιδόασιν οὐδενὸς οὐδενί, μισανθρωπίαν ὁμοῦ καὶ ἀσέβειαν ἀσκοῦντες. Οὕς, ἐπεὶ μὴ γνώμαις ἑκουσίαις ἀρετὴν διεπόνησαν, ἄκοντας νουθετεῖ καὶ σωφρονίζει νόμοις ἱεροῖς, οἷς ὁ μὲν σπουδαῖος ἐθέλων, ὁ δὲ μοχθηρὸς ἄκων πειθαρχεῖ.

De reddendis decimis. De reducendo iumento errante.

10. Κελεύουσιν οἱ νόμοι (Deut. 18, 4) δεκάτας μὲν ἀπὸ σίτου καὶ οἴνου καὶ ἐλαίου καὶ θρεμμάτων ἡμέρων καὶ ἐρίων ἀπάρχεσθαι τοῖς ἱερωμένοις, ἀπὸ δὲ τῆς κατ᾽ ἀγροὺς ὀπώρας καὶ τῶν ἄλλων ἀκροδρύων κατὰ ἀνάλογον τῆς κτήσεως ἐν ταλάροις πλήρεσι κομίζειν, σὺν ᾠδαῖς εἰς τὸν θεὸν πεποιημέναις, ἃς ἀναγράπτους στηλιτεύουσιν αἱ ἱεραὶ βίβλοι. Καὶ προσέτι βοῶν καὶ προβάτων καὶ αἰγῶν τὰ πρωτότοκα μὴ ὥσπερ ἴδια κατατάττειν ἐν ταῖς ἀγέλαις, ἀλλὰ καὶ ταῦτα νομίζειν ἀπαρχάς, ὅπως ἐξεθιζόμενοι τῇ μὲν τιμᾶν τὸ θεῖον, τῇ δὲ μὴ πάντα κερδαίνειν, εὐσεβείᾳ καὶ φιλανθρωπίᾳ, ταῖς ἀρετῶν ἡγεμόσι, ἐπικοσμῶνται. Πάλιν „Ἐὰν ἴδῃς“ φησί (Exod. 23, 4) „τινὸς τῶν οἰκείων ἢ φίλων ἢ συνόλως ὧν οἶδας ἀνθρώπων ὑποζύγιον ἐν ἐρημίᾳ πλανώμενον, ἀπαγαγὼν ἀπόδος. Καὶ ἐὰν ἄρα τύχῃ μακρὰν ἀφεστὼς ὁ δεσπότης, μετὰ τῶν σῶν διαφύλαξον, ἄχρις ἂν ἐπανελθὼν κομίσηται παρακαταθήκην ἣν οὐκ ἔδωκεν, ἀλλ᾽ ἣν αὐτὸς ἐξευρὼν ἐκ φυσικῆς κοινωνίας ἀποδίδως.“

Lex de anno septimo et quinquagesimo.

11. Τὰ δὲ περὶ τοῦ ἑβδόμου ἔτους νομοθετηθέντα,

καθ᾽ ὃ δεῖ τὴν μὲν χώραν ἀνίεσθαι ἀργὴν πᾶσαν ἀφιεμένην, τοὺς δὲ πένητας ἀδεῶς τοῖς τῶν πλουσίων χωρίοις ἐπιβατεύειν δρεψομένους αὐτοματισθέντα καρπόν, δώρημα φύσεως, ἆρ᾽ οὐχὶ χρηστὰ καὶ φιλάνθρωπα; „Ἑξαετίαν“ φησὶν (Exod. 23, 10) „ἀπολαυέτωσαν οἱ οἰκήτορες ἀνθ᾽ ὧν ἐκτήσαντο καὶ ἐγεωπόνησαν, ἕνα δὲ ἐνιαυτὸν ἕβδομον οἱ ἀκτήμονες καὶ ἀχρήματοι, μηδενὸς τῶν κατὰ γεωργίαν ἀποτελεσθέντος.“ Ἄτοπον γὰρ ἦν, ἑτέρους μὲν πονεῖν, ἑτέρους δὲ καρποῦσθαι· ἀλλ᾽ ἵνα τρόπον τινὰ τῶν χωρίων ἀδεσπότων ἐαθέντων, μὴ συνεφαψαμένης γεωργίας, ἄρτιοι καὶ πλήρεις αἱ χάριτες ἐκ θεοῦ μόνον γένωνται, προςαπαντῶσαι τοῖς δεομένοις. Τί δέ, ὅσα [*] περὶ τοῦ πεντηκοστοῦ ἐνιαυτοῦ διατέτακται (Lev. 25, 8), πᾶσαν οὐχ ὑπερβάλλει φιλανθρωπίαν; Καὶ τίς οὐκ ἂν εἴποι τῶν μὴ χείλεσιν ἄκροις ἀπογευσαμένων τῆς νομοθεσίας, ἀλλ᾽ ἐπὶ πλέον ἑστιαθέντων καὶ ἐπιτρυφησάντων ἡδίστοις ἅμα καὶ καλλίστοις δόγμασιν; Ἐπιτελεῖται μὲν γὰρ ἃ καὶ τῷ ἑβδόμῳ, προςείληφε δὲ ἔτι μείζονα, λῆψιν τῶν ἰδίων κτημάτων, ἃ διὰ καιροὺς ἀβουλήτους παρεχώρησαν ἑτέροις. Οὔτε γὰρ τὴν κτῆσιν ἔχειν τῶν ἀλλοτρίων ἐφίησι, τὰς εἰς πλεονεξίαν ἐπιφράττων ὁδούς, ἕνεκα τοῦ στεῖλαι τὴν ἐπίβουλον καὶ πάντων κακῶν αἰτίαν, πλεονεξίαν καὶ ἐπιθυμίαν· οὔτε τοὺς κληρούχους εἰς ἅπαν ᾠήθη χρῆναι τῶν οἰκείων ἀποστερεῖσθαι, πενίᾳ διδόντας δίκας, ἣν κολάζεσθαι μὲν οὐ θέμις, ἐλεεῖσθαι δὲ ἀναγκαῖον. Ἔστι δὲ καὶ ἄλλα μυρία τῶν ἐν μέρει διατεταγμένων πρὸς τοὺς ὁμοεθνεῖς χρηστὰ καὶ φιλάνθρωπα, ὧν ἀποχρώντως ἐν ταῖς προτέραις συντάξεσιν ἐπιμνησθείς, ἀρκεσθήσομαι τοῖς εἰρημένοις, ἃ παραδείγματος ἕνεκα καιρίου παρέλαβον.

De humanitate erga advenas.

12. Νομοθετήσας δὲ περὶ τῶν ὁμοεθνῶν καὶ τοὺς ἐπήλυδας οἴεται δεῖν προνομίας πάσης ἀξιοῦσθαι (Deut. 10, 19), γενεὰν μὲν τὴν ἀφ᾽ αἵματος καὶ πατρίδα καὶ ἔθη καὶ ἱερὰ ἀφιδρύματα θεῶν γέρα τε καὶ τιμὰς ἀπολελοιπότας, καλὴν δὲ †εἰς† ἀποικίαν στειλαμένους, τὴν ἀπὸ μυθικῶν πλασμάτων πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας ἐνάργειαν καὶ τὸν σεβασμὸν τοῦ ἑνὸς καὶ ὄντος ὄντως θεοῦ. Κελεύει δὴ τοῖς ἀπὸ τοῦ ἔθνους ἀγαπᾶν τοὺς ἐπήλυδας, μὴ μόνον ὡς φίλους καὶ συγγενεῖς, ἀλλὰ καὶ ὡς ἑαυτούς, κατά τε σῶμα καὶ ψυχὴν ὡς οἷόν τε κοινοπραγοῦντας, κατὰ δὲ τὴν διάνοιαν τὰ αὐτὰ λυπουμένους τε καὶ χαίροντας, ὡς ἐν διαιρετοῖς μέρεσιν ἓν ζῶον εἶναι δοκεῖν, ἁρμοζομένης καὶ συμφυὲς ἀπεργαζομένης αὐτὸ κοινωνίας. Οὐκέτι ἂν εἴποιμι περὶ σιτίων καὶ ποτῶν καὶ ἐσθῆτος καὶ τῶν ἄλλων ὅσα περὶ δίαιταν καὶ τὰς ἀναγκαίας χρείας, ἃ τοῖς ἐπηλύταις δίδωσιν ὁ νόμος παρὰ τῶν αὐτοχθόνων· ἕπεται γὰρ ταῦτα πάντα ἐν ἴσοις τῆς εὐνοίας τοῦ στέργοντος ὁμοίως καὶ ἀγαπῶντος τὸν ἔπηλυν ὡς αὑτόν.

Humanitas erga inquilinos.

13. Ἔτι τοίνυν ἐπιτείνων καὶ ἐπελαύνων ὁλκὸν φύσει φιλανθρωπίαν διατάττεται καὶ περὶ μετοίκων, ἀξιῶν τοὺς μετανάστας ἐν καιροῖς γενομένους ἀπονέμειν τινὰ τοῖς ὑποδεξαμένοις τιμήν· εὖ μὲν πεποιηκόσι καὶ φιλοξένως προσενεχθεῖσι πᾶσαν, [*] εἰ δὲ μηδὲν ἔξω τῆς ὑποδοχῆς παράσχοιεν, μετριωτέραν. Τὸ γὰρ ἐνορμίσασθαι πόλει μηδὲν προσηκούσῃ, μᾶλλον δὲ καὶ τὸ ἐπιβῆναι ἐδάφους αὐτὸ μόνον ἀλλοτρίου δωρεὰ κατ᾽ αὐτόν τίς

ἐστιν ἀποχρῶσα τοῖς μὴ δυναμένοις τὴν ἰδίαν οἰκεῖν. Ὁ δέ γε ὑπερβάλλων τοὺς ἐπιεικείας ὅρους αὐτοὺς οἴεται δεῖν καὶ τοῖς κακῶς πεποιηκόσι τῶν ξενοδόχων μὴ μνησικακεῖν, εἰ καὶ μὴ τὰς πράξεις, ὄνομα γοῦν ἔχουσι φιλάνθρωπον. Ἄντικρυς οὖν φησιν· „Οὐ βδελύξῃ Αἰγύπτιον, ὅτι πάροικος ἐγένου ἐν Αἰγύπτῳ.“ (Deut. 23, 8.) Καίτοι τί κακὸν Αἰγύπτιοι παρέλιπον, ὃ μὴ τῷ ἔθνει προςετρίψαντο, νέα παλαιοῖς ἐξυφαίνοντες ἀεὶ κεκαινουργημέναις ἐπινοίαις εἰς ὠμότητα; Ἀλλ' ὅμως ἐπεὶ τὴν ἀρχὴν ἐδέξαντο τὰς πόλεις οὐκ ἀποκλείσαντες, οὐδὲ τὴν χώραν ἄβατον τοῖς ἥκουσι παρασκευάσαντες, „Ἐχέτωσαν,“ φησί, „προνομίαν τῆς ὑποδοχῆς, τὸ ἔνσπονδον. Καὶ ἂν εἴ τινες ἐθελήσειαν αὐτῶν μετατάξασθαι πρὸς τὴν Ἰουδαίων πολιτείαν, οὐχ ὡς ἐχθρῶν παῖδας ἀσυμβάτως σκορακιστέον, ἀλλ' οὕτω προςενεκτέον, ὡς τρίτῃ γενεᾷ καλεῖν εἰς ἐκκλησίαν καὶ μεταδιδόναι θείων λόγων, οἷς θέμις τοὺς αὐτόχθονας καὶ εὐπατρίδας ἱεροφαντεῖσθαι.“

Humanitas in inimicos eorumque iumenta. (14. 15.)

14. Ταῦτα μὲν ὑπὲρ τῶν ὑποδεξαμένων πρὸς τοὺς μετοίκους νομοθετεῖ. Χρηστὰ δὲ ἕτερα καὶ μεστὰ ἡμερότητος ὑπὲρ τῶν πολεμίων. (Deut. 20, 10.) Ἀξιοῖ γὰρ αὐτούς, καὶ ἂν ἐπὶ θύραις ὦσιν, ἤδη τοῖς τείχεσιν ἐφεστῶτες ἐν ταῖς πανοπλίαις καὶ τὰς ἑλεπόλεις ἐφιστάντες, μήπω νομίζεσθαι πολεμίους, ἄχρις ἂν αὐτοὺς ἐπικηρυκευσάμενοι προκαλέσωνται πρὸς εἰρήνην, ἵνα εἰ μὲν ἐνδοῖεν, τὸ μέγιστον ἀγαθὸν εὕροιεν, φιλίαν, εἰ δὲ ἀπειθέστερον ἐναντιοῖντο, συμμαχίαν τὴν τοῦ Δικαίου προςειληφότες ἐλπίδι νίκης ἐπίωσι πρὸς ἄμυναν. „Ἢν μέντοι

καὶ ἐκ προνομῆς εὐμόρφου γυναικὸς εἰς ἐπιθυμίαν ἔλθῃς, μὴ ὡς αἰχμαλώτῳ“ φησὶν (Deut. 21, 10 ss.) „ἐπαπερύγῃς τὸ πάθος, ἀλλ᾽ ἡμερώτερον οἰκτισάμενος τῆς μεταβολῆς ἐπικούφισον τὴν συμφοράν, μεθαρμοσάμενος πάντα πρὸς τὸ βέλτιον. Ἐπικουφίσεις δέ, τὰς μὲν τῆς κεφαλῆς χαίτας ἀποκείρας, περιελὼν δὲ ὄνυχας, ἀπαμφιέσας δὲ τὴν ἐσθῆτα ἣν ἔχουσα ἐζωγρήθη, τριάκοντα δὲ ἡμέρας ἀνεὶς καὶ ἐπιτρέψας αὐτῇ πενθῆσαι καὶ δακρῦσαι μετ᾽ ἀδείας πατέρα καὶ μητέρα καὶ τοὺς ἄλλους οἰκείους, ὧν ἀπεζεύχθη τεθνεώτων ἢ θανάτου χείρους ὑπομενόντων τὰς ἐν δουλείᾳ συμφοράς. Μετὰ δὲ ταῦτα ὡς γαμετῇ νομίμῳ συνέρχου. Τὴν γὰρ μέλλουσαν [*] εὐνῆς ἀνδρὸς ἐπιβήσεσθαι μὴ κατὰ μισθαρνίαν, ὡς ἑταίραν τὸ τῆς ὥρας ἄνθος καπηλεύουσαν, ἀλλ᾽ ἢ δι᾽ ἔρωτα τοῦ συμβάντος ἢ διὰ τέκνων γένεσιν, ὅσιον θεσμῶν τῶν ἐπὶ τελείοις γάμοις ἀξιοῦσθαι.“ Πάνυ καλῶς ἕκαστα διαταξάμενος. Πρῶτον μὲν γὰρ οὐκ εἴασεν ἀχάλινον φέρεσθαι τὴν ἐπιθυμίαν ἀπαυχενίζουσαν, ἀλλ᾽ ἀνέστειλε τὸ σφοδρὸν αὐτῆς, ἡμέρας τριάκοντα ἐάσας. Δεύτερον δὲ τὸν ἔρωτα βασανίζει, πότερον ἐπιμανὴς καὶ ἀψίκορος καὶ ὅλος τοῦ πάθους ἐστίν, ἢ μετέχει τῆς καθαρωτάτης ἰδέας, ἀνακεκραμένου λογισμοῦ· λογισμὸς γὰρ πεδήσει τὴν ἐπιθυμίαν, οὐδὲν ὑβριστικὸν ἐάσας αὐτὴν ἐργάσασθαι, ἀλλὰ τὴν μηνιαίαν προθεσμίαν ἐπισχεῖν. Τρίτον δὲ ἐλεεῖ τὴν αἰχμάλωτον· εἰ μὲν παρθένος ἐστίν, ὅτι γονεῖς οὐκ ἐγγυῶσι τὴν εὐκταιοτάτην σύνοδον ἁρμοζόμενοι· εἰ δὲ χήρα, διότι τοῦ κουριδίου στερουμένη πεῖραν ἑτέρου λαβεῖν μελλήσει, καὶ ταῦτα ἐπανατεινομένου ἔτι δεσποτικὸν φόβον, καὶ ἂν ἰσότητα ἐπιτηδεύῃ· τὸ γὰρ ὑπακοῦον ἀεὶ τὴν τοῦ κρατοῦντος, καὶ ἂν ἡμερώτερος ᾖ,

δέδοικεν ἰσχύν. Ἐὰν δέ τις τῆς ἐπιθυμίας πληρωθεὶς καὶ διακορὴς γενόμενος μηκέτι κοινωνεῖν ὁμιλίας ἀξιοῖ τῆς πρὸς τὸν αἰχμάλωτον, οὐ ζημιοῖ μᾶλλον αὐτόν, ἢ νουθετεῖ καὶ σωφρονίζει πρὸς βελτίωσιν ἠθῶν· κελεύει γὰρ μήτε πιπράσκειν (Deut. 21, 14), μήτ᾽ ἔτι δούλην ἔχειν, ἀλλὰ χαρίζεσθαι μὲν ἐλευθερίαν αὐτῇ, χαρίζεσθαι δὲ καὶ τὴν ἐκ τῆς οἰκίας ἀπαλλαγὴν ἀδεᾶ, ὡς μὴ γυναικὸς ἑτέρας ἐπειςελθούσης ἐξ ἔριδος, οἷα φιλεῖ κατὰ ζηλοτυπίαν, πάθῃ τι τῶν ἀνηκέστων, ἅμα καὶ τοῦ δεσπότου καινοτέροις φίλτροις ὑπηγμένου καὶ καταφρονοῦντος τῶν παλαιοτέρων.

15. Ἕτερα δὲ ἐφ᾽ ἑτέροις ἐπαντλῶν ὠσὶ φιληκόοις ἡμερότητα προστάττει. „Καὶ ἂν ἐχθρῶν ὑποζύγια ἀχθοφοροῦντα τῷ βάρει πιεσθέντα προςπέσῃ, μὴ παρελθεῖν, ἀλλὰ συνεπικουφίσαι καὶ συνεγεῖραι“ (Exod. 23, 5) — πόῤῥωθεν ἀναδιδάσκων τὸ μὴ τοῖς ἀβουλήτοις τῶν ἐχθρανάντων ἐφήδεσθαι, βαρύμηνι πάθος τὴν ἐπιχαιρεκακίαν εἰδώς, ἀδελφὸν ὁμοῦ καὶ ἀντίπαλον φθόνου· συγγενὲς μέν, ὅτι ἐκ πάθους ἑκάτερον, καὶ γένοιτο ἂν ἄμφω προςερχόμενα, καὶ μόνον οὐκ ἀντακολουθοῦντα ἀλλήλοις· ἀντίπαλον δέ, ὅτι ὁ μὲν ἐπὶ τοῖς τοῦ πέλας ἀγαθοῖς λύπην, ἡ δὲ χαρὰν ἐπὶ τοῖς τοῦ πλησίον κακοῖς κατεργάζεται. „Καὶ ἂν πλανώμενον μέντοι,“ φησίν (ibid. v. 4), „ἐχθροῦ τινὸς [illegible]ς ὑποζύγιον, τὰ τῆς διαφορᾶς καταλιπὼν ὑπεκκαύμ[illegible]α, βαρυτέροις ἤθεσιν ἀπαγαγὼν ἀπόδος.“ Οὐ γὰρ ἐκεῖνον μᾶλλον ὀνήσεις ἢ σαυτόν, ἐπειδὴ τῷ μὲν ἄλογον ζῶον καὶ οὐδενὸς ἴσως ἄξιον περιγίνεται, σοὶ δὲ τὸ μέγιστον καὶ τιμιώτατον τῶν ἐν τῇ φύσει, καλοκἀγαθία. Ἕπεται δὲ κατὰ τὸ ἀναγκαῖον, ὥςπερ σκιὰ σώματι, καὶ τῆς ἔχθρας διάλυ-

σις· ὅ τε γὰρ εὖ πεπονθὼς ἄκων ἄγεται πρὸς τὸ ἔνσπονδον, χάριτι δουλωθείς, ὅ τε ὠφελήσας, συμβούλῳ χρώμενος καλῇ πράξει, σχεδὸν ἤδη πρὸς καταλλαγὰς τὴν διάνοιαν τέτραπται. Τοῦτο δὲ μάλιστα βούλεται διὰ πάσης νομοθεσίας ὁ ἱερώτατος προφήτης κατασκευάζειν, ὁμόνοιαν, κοινωνίαν, ὁμοφροσύνην, κρᾶσιν ἠθῶν, ἐξ ὧν οἰκίαι καὶ πόλεις, ἔθνη τε καὶ χῶραι, καὶ τὸ σύμπαν τῶν ἀνθρώπων γένος, εἰς τὴν ἀνωτάτω προέλθοιεν εὐδαιμονίαν. Ἀλλ᾽ ἄχρι μὲν τοῦ παρόντος ταῦτα εἰσὶν εὐχαί. Γενήσεται δέ, ὥς γ᾽ ἐμαυτὸν πείθω, καὶ ἔργα ἀψευδέστατα, τοῦ θεοῦ παρασχόντος ὥσπερ ἐτησίοις καρποῖς εὐφορίαν ἀρετῆς, ὧν μὴ ἀμοιρήσαιμεν οἱ πόθον αὐτῶν σχεδὸν ἀπὸ πρώτης ἡλικίας περιφέροντες.

Humanitas in servos.

16. Ἃ μὲν οὖν ἐπ᾽ ἐλευθέροις ἔγνω, ταῦτα καὶ τὰ τούτοις παραπλήσια. Συνῳδὰ δὲ ὡς ἔοικε καὶ τὰ περὶ δούλων νομοθετεῖ, πάντων τῶν συντεινόντων εἰς ἡμερότητα καὶ φιλανθρωπίαν καὶ τούτοις μεταδούς. Τοὺς μὲν οὖν ἕνεκα χρείας τῶν ἀναγκαίων ὑποβεβληκότας ἑαυτοὺς ἄλλων ὑπηρεσίαις, οἴεται δεῖν μηδὲν ἀνάξιον ὑπομένειν τῆς εὐγενοῦς ἐλευθερίας, παραινῶν τοῖς τυγχάνουσι τῆς διακονίας εἰς τὸ τῆς τύχης ἀτέκμαρτον ἀφορᾶν καὶ λαμβάνειν αἰ[illegible]ῆς μεταβολῆς· τοὺς δὲ ἐξ ἐφημερινῶν δανείων χρε[illegible]τας, τὸ τῆς περιβολῆς ὄνομα καὶ πάθος ὑποδύντας, ἢ καὶ τοὺς ἀνάγκῃ βιαστικωτέρᾳ γενομένους ἐξ ἐλευθέρων δούλους, οὐκ εἰς ἅπαν κακοπραγεῖν ἐᾷ, διδοὺς ἐκεχειρίαν, εἰς ἅπαν ἐνιαυτῷ ἑβδόμῳ (Deut. 15, 12). „Τοῖς μὲν γὰρ δανεισταῖς, οὐ νομισαμένοις τὸ χρέος, *ἢ τρόπον* ἕτερον κτησαμένοις τοὺς

πρότερον ἐλευθέρους, ἀρκεῖ," φησί, „χρόνος εἰς ὑπηρεσίαν ἑξαετία. Οἵ γε μὴν δοῦλοι χρηστῶν μὴ εἰς ἅπαν ἀμοιρείτωσαν, ἀλλ' ἰέτωσαν ἐπὶ τὴν παλαιὰν ἄδειαν, ἧς διὰ καιροὺς ἀβουλήτους ἐστέρηνται. Καὶ ἂν ἐκ τριγονίας μέν," [*] φησί, „δοῦλος ἑτέρου φόβῳ δεσποτικῶν ἀπειλῶν ἢ συνειδήσει τινῶν ἁμαρτημάτων, ἢ μηδὲν ἠδικηκώς, ἀμειλίκτῳ καὶ ὠμοθύμῳ χρώμενος ἄλλως δεσπότῃ καταφυγῇ χρῆται ὡς τευξόμενος ἐπικουρίας, μὴ περιίδητε — προδιδόναι γὰρ ἱκέτας οὐχ ὅσιον, ἱκέτης δὲ καὶ ὁ δοῦλος, ὥσπερ εἰς τὴν ἑστίαν καταπεφευγώς, ἐν ᾗ δίκαιόν ἐστιν ἀσυλίας τυγχάνειν — μάλιστα μὲν εἰς ἀδόλους καταλλαγὰς ἐλθόντα χωρὶς ἐνέδρας. Εἰ δὲ μή, τὸ γοῦν πανύστατον πραθείς· ἀλλαγαὶ γὰρ αἱ τῶν δεσποτῶν ἄδηλον ὅπου τὴν ῥοπὴν ἕξουσι, τοῦ δὲ ὁμολογουμένου κουφότερον τὸ ἄδηλον κακόν."

Humanitas in bruta. (17-19.)

17. Ταῦτα μὲν οὖν περὶ οἰκείων καὶ ἀλλοτρίων, καὶ φίλων καὶ ἐχθρῶν, καὶ δούλων καὶ ἐλευθέρων καὶ συνόλως ἀνθρώπων νομοθετεῖ. Τὸ δὲ ἐπιεικὲς καὶ ἥμερον καὶ ἐπὶ τὴν τῶν ἀλόγων τείνει φύσιν, ἀεὶ μεταδιδοὺς καὶ τούτοις, ὥσπερ ἀπὸ πηγῆς εὐμενοῦς, ἀρύσασθαί τινος χρηστοῦ. Κελεύει γὰρ ἐν ἡμέροις ἀγέλαις, κατά τε ποίμνας καὶ αἰπόλια καὶ βουκόλια, τῆς παραχρῆμα τῶν γεννωμένων ἀπολαύσεως ἀπέχεσθαι, μήτε πρὸς ἐδωδὴν μήτε προφάσει θυσιῶν λαμβάνοντας (Exod. 23, 19). Ὠμῆς γὰρ ὑπέλαβεν εἶναι ψυχῆς, ἐφεδρεύειν ἀποκυϊσκομένοις ἀνυπέρθετον διάζευξιν ἐγγόνων τε αὖ καὶ μητέρων, ἕνεκα γαστρὸς ἡδονῆς, μᾶλλον δὲ ἐκτόπου τινὸς ἀηδίας ψυχῆς καὶ παρηλλαγμένης. Φησὶν οὖν τῷ βιωσομένῳ κατὰ τὴν

ἱερωτάτην αὐτοῦ πολιτείαν· „Ὦ γενναῖε, πολλή τίς ἐστιν ἀφθονία σοὶ τῶν πρὸς ἀπόλαυσιν, οἷς μέμψις οὐ παρέπεται· συγγνωστὸν γὰρ ἂν ἦν ἴσως, ἐπειδὴ πολλὰ τῶν ἀβουλήτων ἀπορία καὶ σπάνις δρᾷν ἀναγκάζει. Σὺ δὲ καὶ διαφέρειν εἰς ἐγκράτειαν καὶ ἀρετὰς ὀφείλεις, τὴν καλλίστην τεταγμένος τάξιν, ὑπὸ ταξιάρχῃ τῷ τῆς φύσεως ὀρθῷ λόγῳ, δι᾽ ὧν ἡμερῶσθαί σε δεῖ, μηδὲν σκαιὸν τῇ διανοίᾳ παραδεχόμενον. Τί δὲ ἂν ταῖς περὶ τὴν ἀποκύησιν ὠδῖσιν ἐπιφέρειν ἔξωθεν ἑτέρας, ἐκ τῆς παραχρῆμα τῶν γεννωμένων διαζεύξεως; Ἀνάγκη γὰρ σφαδάζειν ἀποσπωμένων, διά τινα φυσικὴν μητέρων πρὸς ἔγγονα φιλοστοργίαν, καὶ μάλιστα ὑπὸ τὸν τῆς κυήσεως καιρόν, ἐπειδὴ πηγάζοντες οἱ μαστοὶ σπάνει τοῦ θηλάζοντος, ἀνακοπὴν τῆς ἐπιῤῥοίας λαμβανούσης, στειροῦνταί τε κατατεινόμενοι τῷ βάρει τοῦ γάλακτος, καὶ ἀλγηδόσι πιέζονται. Χάρισαι," φησί, „τῇ μητρὶ τὸ ἔγγονον, εἰ καὶ μὴ τὸν σύμπαντα χρόνον, [*] ἑπτὰ γοῦν τὰς πρώτας ἡμέρας γαλακτοτροφῆσαι· καὶ μὴ ἀνωφελεῖς ἃς ἡ φύσις ὤμβρησε πηγὰς τοῦ γάλακτος ἐν μαστοῖς ἐργάσῃ, τὰς δευτέρας χάριτας αὐτῆς ἀνελών, ἃς ἐκ πολλοῦ τοῦ προμηθοῦς ἡτοιμάσατο, τὸ ἀκόλουθον μακρόθεν αἰωνίᾳ καὶ τελείᾳ φρονήσει κατιδοῦσα. Προτέρα μὲν γὰρ δωρεὰ γέννησις, δι᾽ ἧς τὸ μὴ ὂν ἄγεται εἰς τὸ εἶναι· δευτέρα δὲ γάλακτος ἐπίῤῥοια, τροφὴ καιροῖς μαλακωτάτη ἐν ἁπαλῷ, μία δὲ οὖσα *), ποτόν ἐστιν ὁμοῦ καὶ σιτίον. Ἔστι γὰρ ὅσον μὲν ὑδατῶδες τοῦ γάλακτος, ποτόν, ὅσον δὲ ὑποπαχύνεται, σιτίον· προνοίᾳ τοῦ μὴ κα-

---

*) Mang. ad cod. Aug. legi vult: τροφὴν καιροῖς (scr. καιρίως) μαλακωτάτην ἁπαλοῖς μέρεσι δοῦσα, ὃ κτλ.

κοπαθεῖν τὸ ἀρτίγονον ἐφεδρευούσης χρόνοις διαφέρουσιν ἐνδείας, ἀλλ' ὑπὸ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν προσφορὰν ἑκατέρου τοῦ τῆς τροφῆς εἴδους τὰς πικρὰς δεσποίνας, δίψαν τε καὶ πεῖναν, ἐκφεύγειν. Τοῦτον ἀναγνόντες τὸν νόμον, οἱ χρηστοὶ καὶ περιμάχητοι γονεῖς, ἐγκαλύψασθε, οἱ ἐπὶ τοῖς βρέφεσιν ἀεὶ φονῶντες, οἱ κακὴν ἐφεδρεύοντες ἐφεδρείαν τοῖς ἀποκυομένοις εἰς ἔκθεσιν, οἱ τοῦ σύμπαντος ἀνθρώπων γένους ἄσπονδοι πολέμιοι. Τίνι γὰρ δι' εὐνοίας ἐγένεσθε, γενόμενοι τῶν ἰδίων τέκνων αὐτόχειρες; οἱ τὰς πόλεις τό γ' ἐφ' αὐτοῖς ἧκον μέρος ἐρημοῦντες, ἀπὸ τῶν ἐγγυτάτω γένους ἀρξάμενοι τῆς ἀπωλείας; οἱ τοὺς τῆς φύσεως θεσμοὺς ἀνατρέποντες καὶ ὅσα ἂν οἰκοδομῇ καθαιροῦντες; οἱ ἀνήμεροι καὶ ἀτίθασσοι ψυχῆς ὠμότητι γενέσει φθορὰν καὶ ζωῇ θάνατον ἐπιτειχίζοντες; Ἦ οὐχ ὁρᾶτε, ὅτι τῷ πάντα ἀρίστῳ νομοθέτῃ δι' ἐπιμελείας ἐγένετο, μηδὲ τῶν ἀλόγων τὰ ἔγγονα διαζευχθῆναι τῆς τεκούσης, ἄχρις ἂν γαλακτοτροφηθῇ; Τὸ πλέον, ὦ γενναῖοι, δι' ὑμᾶς, ἵνα, εἰ καὶ μὴ τῇ φύσει, μαθήσει γοῦν ἀναδιδάσκησθε τὸ φιλοίκειον, εἰς ἄρνας καὶ ἐρίφους ἀποβλέποντες, οἳ ἐν ἀφθόνοις χορηγίαις τῶν ἀναγκαίων τρυφᾶν οὐ κεκώλυνται, τῆς φύσεως μὲν αὐτὰς παρασκευασαμένης ἐν ἐπιτηδειοτάτοις χωρίοις, ἐξ ὧν εὐμαρεῖς τοῖς δεησομένοις αἱ ἀπολαύσεις γενήσονται· νομοθέτου δὲ μετὰ πολλῆς προθυμίας ἐφορῶντος, ἵνα μηδεὶς ἐμποδίζῃ τὰς εὐεργέτιδας καὶ σωτηρίους τοῦ θεοῦ δωρεάς.

18. *Βουλόμενος* δὲ τὰ ἡμερότητος καὶ ἐπιεικείας σπέρματα πολυτρόποις ἰδέαις ἐγκατασπεῖραι ταῖς διανοίαις, ἄλλο τίθησι διάταγμα συγγενὲς τοῖς προτέροις, ἀπαγορεύων ἡμέρᾳ τῇ αὐτῇ [*] συγκαταθύειν μητέρα

O 2

καὶ ἔγγονον· καὶ γὰρ εἰ φυτέον, ἀλλ᾽ οὖν γε ἐν χρόνοις διαφέρουσιν. Ὑπερβολὴ γὰρ ἀγριότητος, τὴν αἰτίαν τῆς γεννήσεως μετὰ τοῦ γεννηθέντος ζώου ἡμέρᾳ μιᾷ κτείνειν. Καὶ τοῦτο τοῦ χάριν; Ἢ γὰρ ἐπὶ προφάσει θυσιῶν, ἢ διὰ γαστρὸς ἀπόλαυσιν. Εἰ μὲν οὖν ἕνεκα θυσιῶν, ἐπέψευσται καὶ τὸ ὄνομα· τὰ γὰρ τοιαῦτα σφάγια, οὐ θυσία. Τίς δὲ δὴ καὶ θεοῦ βωμὸς οὕτως ἀνίερα ἱερεῖα παραδέξαιτο; Τὸ δὲ πῦρ οὐκ ἂν δίχα τμηθὲν ἐξ ἑαυτοῦ διασταίη, φεῦγον τὴν ἐξ ἀμίκτου πράγματος ἕνωσιν; Οἶμαι ἂν αὐτὸ μηδὲ πρὸς βραχύτατον χρόνον ὑπομεῖναι, αὐτίκα δὲ σβεσθῆναι προνοίᾳ τοῦ μὴ τὸν ἀέρα καὶ τὴν ἱερωτάτην πνεύματος φύσιν ὑπὸ τῆς καιομένης φλογὸς μιαίνεσθαι. Εἰ δὲ μὴ θυσιῶν χάριν ἀλλὰ θοίνης, τίς οὐκ ἂν τῆς ὑπερφυοῦς γαστριμαργίας προβάλλοιτο καινὰς καὶ παρηλλαγμένας; Ἐκτόπους μὲν γὰρ ἡδονὰς οἱ δὴ τοιοῦτοι μεταδιώκουσι. Τίς δὲ ἡδονὴ κρεωφαγοῦσι, γεύσασθαι σαρκῶν ἐν ταὐτῷ τῶν μητέρων καὶ ἐγγόνων; Ὧν εἰ τὰ μέλη τις ἀναμίξαι θελήσειεν ἀναπείρων ὀβελοῖσιν ὀπτῶν ἐμφορήσασθαι, οὐκ ἂν μοι δοκεῖ διατελέσειν ἥσυχα, ῥήξειν δὲ φωνὴν σχετλιάσαντα δι᾽ ὑπερβολὴν τοῦ καινουργηθέντος πάθους, καὶ μυρία λοιδορήσεσθαι τῆς λαιμαργίας τοῖς εὐτρεπίζουσιν ἄλεκτον εὐωχίαν. Ἀλλ᾽ ὅ γε νόμος ἔξω περιῤῥαντηρίων ἐλαύνει καὶ ὅσα τῶν ζώων κυοφορεῖ, μὴ ἐπιτρέπων ἄχρις ἂν ἀποτέκῃ σφαγιάζεσθαι, τὰ κατὰ γαστρὸς ἐν ἴσῳ τοῖς ἀποκυηθεῖσι λογισάμενος· οὐκ ἐπειδὴ τὴν ἴσην ἔλαχεν ἀξίαν ἃ μηδ᾽ εἰς φῶς πρότερον ἦλθεν, ἀλλ᾽ ὑπὲρ τοῦ μακρόθεν ἐπισχεῖν τὴν εὐχέρειαν τῶν εἰωθότων πάντα φύρειν. Εἰ γὰρ τὰ φυτῶν τρόπον ἐμπεριαυξανόμενα καὶ μέρη νομιζόμενα τῶν κυούντων, νῦν μὲν ἡνωμένα, μηνῶν δὲ

περιόδοις αὖθις ἀποσπασθησόμενα τῆς συμφυΐας, διὰ τὴν ἐλπίδα τοῦ γενήσεσθαι ζῶα φυλάττεται τῷ περὶ τὰς μητέρας ἀνεπιβουλεύτῳ, τοῦ μὴ τὸ λεχθὲν μίασμα συμβῆναι· πῶς οὐχὶ μᾶλλον τὰ ἀποτεχθέντα, καὶ κατ᾽ αὐτὰ ψυχῆς καὶ σώματος μεμοιραμένα; Πάντων γὰρ ἀνοσιώτατον ἑνὶ καιρῷ καὶ ἡμέρᾳ μιᾷ ἔγγονον ὁμοῦ καὶ μητέρα κτείνειν. Ἔνθεν δέ μοι δοκοῦσιν ὁρμηθέντες ἔνιοι τῶν νομοθετῶν καὶ τὸν ἐπὶ ταῖς κατακρίτοις γυναιξὶν εἰςηγήσασθαι νόμον, ὃς κελεύει τὰς ἐγκύους, καὶ ἂν ἄξια θανάτου δρῶσιν, μὴ θανεῖν μέχρις ἂν ἀποτέκωσιν, ἵνα μὴ ἀναιρουμένων συναπόληται τὸ κατὰ γαστρός. Ἀλλ᾽ οὗτοι μὲν ἐπ᾽ ἀνθρώπων [*] ταῦτα ἔγνωσαν· ὁ δὲ προςυπερβάλλων ἄχρι καὶ τῶν ἀλόγων ζώων τὸ ἐπιεικὲς ἐπιτείνει, ἵνα τοῖς νόμοις πᾶσιν *ἀσκηθέντες* πολλῇ τινι περιουσίᾳ χρώμεθα φιλανθρωπίας, τοῦ μὲν λυπεῖν καὶ ἀντιλυπεῖν ἀλλήλους ἀπεχόμενοι, τὰ δὲ οἰκεῖα ἀγαθὰ μὴ θησαυροφυλακοῦντες, ἀλλ᾽ εἰς μέσον προφέροντες καθάπερ συγγενέσι καὶ ἐκ φύσεως ἀδελφοῖς τοῖς πανταχῇ πᾶσιν. Ἔτι τοίνυν τὸ μὲν ἔθνος ἐπὶ μισανθρωπίᾳ διαβαλλέτωσαν, τοὺς δὲ νόμους ὡς ἄμικτα καὶ ἀκοινώνητα παραγγέλλοντας αἰτιάσθωσαν οἱ δεινοὶ συκοφάνται, περιφανῶς οὕτω τῶν μὲν νόμων ἐλέου μεταδιδόντων καὶ ταῖς τῶν θρεμμάτων ἀγέλαις, τοῦ δὲ ἔθνους ἐκ πρώτης ἡλικίας νομίμοις ὑφηγήσεσιν ὅσον ἐν ταῖς ψυχαῖς ἀπειθὲς μεθαρμοζομένου πρὸς τὸ τιθασσόν. Ἐπαποδύεται δὲ αὐτὸς αὐτῷ καὶ ἐπαγωνίζεται, πολύτροπος ὢν ἀρετῇ καί τινι εὐτροπίᾳ χρώμενος πρὸς τὰς καλὰς ὑφηγήσεις· κελεύει γάρ, πρὶν ἀπότιτθον γενέσθαι μὴ ἀποσπᾶν τῆς τεκούσης, μήτε ἄρνα, μήτε ἔριφον, μήτε ἄλλο τι τῶν ἐν ταῖς ἀγέλαις. Καὶ προςδιαταξάμενος μὴ θύειν τῇ αὐτῇ

ἡμέρᾳ μητέρα καὶ ἔγγονον, ἐπιδαψιλεύεται φάσκων ἄλλο· „Οὐχ ἑψήσεις ἄρνα ἐν γάλακτι μητρός.“ (Exod. 23, 19.) Πάνυ γὰρ ὑπέλαβεν εἶναι δεινὸν τὴν τροφὴν ζῶντος ἥδυσμα γενέσθαι καὶ παράρτυσιν ἀναιρεθέντος, καὶ τὴν μὲν φύσιν ἐπιμεληθεῖσαν αὐτοῦ τῆς διαμονῆς ὀμβρῆσαι γάλα, ὃ διὰ μαστῶν τῆς τεκούσης ὡς ἐκ δεξαμενῶν φέρεσθαι διετάξατο, τὴν δὲ τῶν ἀνθρώπων ἀκρασίαν τοσοῦτον ἐπιβῆναι, ὡς τῷ τῆς ζωῆς αἰτίῳ καταχρήσασθαι καὶ πρὸς τὴν τοῦ ὑπολοίπου σώματος ἀνάλωσιν. Εἰ δὲ τὰ ἐν γάλακτι κρέα συνέψειν ἀξιοῖ, μὴ σὺν ὠμότητι, χωρὶς δὲ ἀσεβείας ἑψέτω. Μυρίαι θρεμμάτων ἀγέλαι εἰσὶ πανταχοῦ, καὶ καθ᾽ ἑκάστην ἡμέραν ἀμελγόμεναι διὰ βουκόλων, αἰπόλων, ποιμένων, οἷς κτηνοτροφοῦσιν ἡ μεγίστη πρόσοδος τὸ γάλα, τῇ μὲν ἐγκεχυμένον, τῇ δὲ συνιστάμενον καὶ πηγνύμενον εἰς τυρόν· ὥστε ἀφθονίας ὑπαρχούσης τῶν ἀρνῶν ἢ ἐρίφων ἤ τινος ἑτέρου τὸν γάλακτι μητρῴῳ κρέα συνέψοντα χαλεπὴν ἐπιδείκνυσθαι τρόπων σκαιότητα, τὸ ἀναγκαιότατον καὶ συγγενέστατον λογικῇ ψυχῇ πάθος ἐκτετμημένον, τὸν ἔλεον.

19. Ἄγαμαι δὲ καὶ ἐκεῖνον τὸν νόμον, ὅς, καθάπερ ἐν χορῷ παναρμονίῳ συνᾴδων τοῖς προτέροις, διαγορεύει, „βοῦν ἀλοῶντα μὴ φιμοῦν“ (Deut. 25, 4). Οὗτος γάρ [*] ἐστιν ὁ πρὸ μὲν τῆς σπορᾶς οὔσης βαθυγείου πεδιάδος ἀνατεμὼν τὰς αὔλακας καὶ προετοιμασάμενος οὐρανῷ καὶ γεωπόνῳ τὰς ἀρούρας· τῷ μέν, ἵνα καιρίως κατασπείρῃ, τῷ δέ, ἵνα κόλποι βαθεῖς ὑποδεξάμενοι τὰς διὰ τῶν ὑετῶν χάριτας, ταμιεύσωσι καὶ χορηγήσωσιν ἐκ τοῦ κατ᾽ ὀλίγον τῷ σπόρῳ τροφὰς πίονας, ἄχρις ἂν σταχυοφορήσας τελειογονήσῃ τὸν ἐτήσιον καρπόν. Μετὰ

δὲ τὴν τελείωσιν πάλιν βοῦς ἐστὶ πρὸς ἑτέραν ὑπηρεσίαν ἀναγκαῖος, κάθαρσιν δραγμάτων καὶ διάκρισιν σκυβάλων ἀπὸ τοῦ γνησίου καὶ χρησίμου. Ἀλλ' *ἐπὶ δὴ* τοῖς ἀλοῶσι βουσὶν ἥμερον καὶ ῥητὴν πρόσταξιν εἰπὼν καὶ τὸν ἐπὶ τοῖς ἀροῦσι θρέμμασι τεθέντα νόμον ἑξῆς δίειμι τῆς αὐτῆς ὄντα συγγενείας. Ἀπαγορεύει γὰρ ἐν ταὐτῷ ζευγνύναι πρὸς ἄρουραν βοῦν καὶ ὄνον (Deut. 22, 10), οὐ μόνον τοῦ περὶ τὰ ζῶα ἀνοικείου στοχασάμενος, διότι τὸ μέν ἐστι καθαρόν, ὄνος δὲ τῶν οὐ καθαρῶν, τὰ δὲ οὕτως ἠλλοτριωμένα συνάγειν οὐκ εὐπρεπές· ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ τὴν ἰσχύν ἐστιν ἄνισα, προμηθεῖται τῶν ἀσθενεστέρων, ὡς μὴ πρὸς δυνατωτέρας βίας θλίβηται καὶ πιέζηται, καίτοι τὸ μὲν ἀσθενέστερον, ὄνος, ἔξω περιῤῥαντηρίων ἐλαύνεται, τὸ δὲ ἐῤῥωμενέστερον, βοῦς, ἐν ταῖς τελειοτάταις θυσίαις ἱερουργεῖται. Ἀλλ' ὅμως οὔτε τῆς τῶν ἀκαθάρτων ἀσφαλείας ὠλιγώρησεν, οὔτε τοῖς καθαροῖς ἐφῆκεν ἰσχύϊ πρὸ δίκης χρῆσθαι, μόνον οὐκ ἄντικρυς βοῶν καὶ κεκραγὼς τοῖς ὦτα ἔχουσιν ἐν ψυχῇ, μηδένα τῶν ἑτεροεθνῶν ἀδικεῖν, οὐδὲν ἔχοντας αἰτιάσασθαι ὅτι μὴ τὸ ἀλλογενές, ὅπερ ἐστὶν ἀναίτιον· ὅσα γὰρ μήτε κακία, μήτε ἀπὸ κακιῶν, ἔξω παντὸς ἐγκλήματος ἵσταται.

Humanitas in plantas. (20. 21.)

20. Ἐπιδαψιλευόμενος δὲ τὸ ἐπιεικὲς πάλιν πλουσίως αὐτῷ καὶ κατακόρως χρῆται, μετιὼν ἀπὸ μὲν τῶν λογικῶν ἐπὶ τὰ ἄλογα, ἀπὸ δὲ τῶν ἀλόγων ἐπὶ τὰ φυτά, περὶ ὧν αὐτίκα λεκτέον, ἐπειδή γε πρότερον περὶ τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ὅσα ψυχῆς μεμοίραται, λέλεκται. Ἀπείρηκε τοίνυν ἄντικρυς (Deut. 20, 19) μήτε δενδρο-

τομεῖν ὅσα τῆς ἡμέρου ὕλης, μήτε κείρειν ἐπὶ λύμῃ σταχυοφοροῦσαν πρὸ καιροῦ πεδιάδα, μήτε συνόλως καρπὸν διαφθείρειν, ἵνα περιουσίᾳ μὲν τροφῶν ἀφθόνων χορηγῆται τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, περιουσιάζῃ δὲ μὴ μόνον τῶν ἀναγκαίων, ἀλλὰ καὶ τῶν πρὸς τὸν ἁβροδίαιτον βίον. Ἀναγκαῖον μὲν γὰρ ὁ τοῦ σίτου καρπὸς εἰς τροφὴν ἀνθρώποις ἀποκριθείς, πρὸς δὲ τὸν ἁβροδίαιτον βίον αἱ τῶν ἀκροδρύων ἀμύθητοι ποικιλίαι. Γίνονται δὲ ἐν ἐνδείαις πολλάκις αὗται τροφαὶ δεύτεραι.

21. [*] Καὶ προσυπερβάλλων οὔτε τῶν πολεμίων χώραν τέμνειν ἐᾷ, παραγγέλλει δὲ ἀνέχειν δενδροτομιῶν, ἄδικον ὑπολαμβάνων τὴν πρὸς ἀνθρώπους ὀργὴν ἀποσκήπτειν εἰς τὰ μηδενὸς αἴτια κακοῦ. Ἔπειτα δὲ ἀξιοῖ μὴ μόνον τὸ παρὸν βλέπειν, ἀλλὰ καὶ τὸ μέλλον ὥσπερ ἀπὸ σκοπῆς μακρόθεν ὀξυωπίᾳ λογισμοῦ καθορᾶσθαι, μηδενὸς ἐν ὁμοίῳ μένοντος, ἀλλὰ πάντων τροπαῖς καὶ μεταβολαῖς χρωμένων, ὡς εἰκὸς εἶναι τοὺς τέως δυςμενεῖς ἐπικηρυκευσαμένους καὶ συμβατηρίων ἄρξαντας ἐνσπόνδους αὐτίκα γενέσθαι. Φίλους δὲ τροφῶν ἀναγκαίων ἀποστερεῖν χαλεπόν, μηδὲν ταμιευσαμένους τῶν ἐπ᾿ ὠφελείᾳ, διὰ τὴν τοῦ μέλλοντος ἀδηλότητα. Πάνυ γὰρ ἐκεῖνο καλῶς εἴρηται τοῖς παλαιοῖς, ὅτι καὶ φιλίας κοινωνητέον μὴ ἀπογινώσκοντας ἔχθραν, καὶ προςκρουστέον ὡς φιλίας ἐσομένης, ἵνα ἕκαστος ἐν τῇ ἑαυτοῦ φύσει ταμιεύηταί τι τῶν εἰς ἀσφάλειαν, καὶ μὴ ἀπογυμνωθεὶς ἐν ἔργοις καὶ λόγοις μετανοῇ, τῆς ἄγαν εὐχερείας, ὅτε οὐδὲν ὄφελος, αἰτιώμενος ἑαυτόν. Τὸ λόγιον τοῦτο χρὴ φυλάττειν καὶ τὰς πόλεις, ἐν μὲν εἰρήνῃ προνοουμένας τῶν κατὰ πόλεμον, ἐν δὲ τῷ πολέμῳ τῶν κατ᾿ εἰρήνην, καὶ μήτε τοῖς συμμάχοις ἀνέδην προςπιστεύειν ὡς οὐ

χρησομένοις μεταβολῇ πρὸς τὸ ἀντίπαλον, μήτε τοῖς πολεμίοις εἰς ἅπαν ἀπιστεῖν ὡς οὐ συνησομένοις ποτὲ μεθαρμόσασθαι πρὸς τὸ ἔνσπονδον. Εἰ μέντοι καὶ μηδὲν ὑπὲρ ἐχθροῦ πρακτέον δι' ἐλπίδα καταλλαγῶν, οὐδὲν ἐχθρὸν φυτόν, ἀλλὰ πάντα ἔνσπονδα καὶ ὠφέλιμα· τὰ δὲ ἥμερα καὶ διαφερόντως ἀναγκαῖα, ὧν ὁ καρπὸς ἢ τροφή ἐστιν ἢ ἰσότιμον τροφῇ κτῆμα. Τί δὲ δεῖ πεπολεμῶσθαι πρὸς τὰ μὴ πολέμια, τέμνοντας ἢ καίοντας ἢ ῥίζαις αὐταῖς ἀνασπῶντας, ἅπερ αὐτὴ ἡ φύσις ὑδάτων ἐπιῤῥοίαις καὶ θέρους εὐκρασίαις ἐτελειογόνησε, δασμοὺς ἐτησίους οἴσοντα ἀνθρώποις οἷα βασιλεῦσιν; Ἐμέλησε δὲ αὐτῷ καθάπερ ἀγαθῷ προστάτῃ *ἄληκτον* εἶναι μὴ μόνον ζώοις, ἀλλὰ καὶ φυτοῖς ἰσχύν τε καὶ ῥώμην· καὶ μάλιστα τοῖς ἡμέροις, ἐπειδὴ καὶ πλείονος ἄξια φροντίδος ἐστὶ καὶ οὐχ ὁμοίως τοῖς ἀγρίοις *εὔτονα*, γεωργικῆς ἐπιστήμης δεόμενα πρὸς κραταιοτέραν δύναμιν. Κελεύει γὰρ τὰ νέα φυτὰ τῶν δένδρων ἐπὶ [*] τριετίαν ἑξῆς τιθηνεῖσθαι, τάς τε περιττὰς ἐπιφύσεις ἀποτέμνοντας, ὑπὲρ τοῦ μὴ βαρυνόμενα πιέζεσθαι καὶ ὑπὲρ τοῦ μὴ κατακερματιζομένης τῆς τροφῆς δι' ἔνδειαν ἐξασθενεῖν, γυροῦν τε καὶ περισκάπτειν, ἵνα μηδὲν τῶν ἐπὶ ζημίᾳ παραβλαστάνῃ τὴν αὔξησιν κωλῦον. Τόν τε καρπὸν οὐκ ἐᾷ δρέπεσθαι κατὰ μετουσίαν ἀπολαύσεως, οὐ μόνον ἐπειδὴ ἀτελὴς ἐξ ἀτελῶν ἔμελλεν ἔσεσθαι — καὶ γὰρ τῶν ζώων ὅσα μὴ τέλεια οὐ τελειογονεῖ —, ἀλλὰ καὶ διότι βλάπτεσθαι τὰ νεόφυτα καὶ τρόπον τινὰ χαμαίζηλα ἔμελλε, κωλυόμενα ἐρνοῦσθαι. Πολλοὶ γοῦν τῶν γεωπόνων ἔαρος ὥρᾳ ἐπιτηροῦσι τὰ νέα τῶν δένδρων, ἵνα ὃν ἂν τέκῃ καρπὸν εὐθὺς ἀποθλίβωσι πρὶν ἐπίδοσιν καὶ συναύξησιν λαβεῖν, φόβῳ τῆς τῶν τεκόντων ἀσθενείας.

Συμβαίνει γάρ, εἰ μὴ προφυλάξαιτό τις, ὅτε χρὴ τελειωθέντα καρπὸν φέρειν, ἀγονεῖν, ἢ ἀμβλίσκειν ἐξασθενήσαντα, τῷ πρὸ καιροῦ πλησθῆναι φορᾶς, ὡς αἱ παλαιαὶ κληματίδες ἐπηχθισμέναι ῥίζαις αὐταῖς τρύχουσι τὰ στελέχη. Μετὰ δὲ τριετίαν, ὅταν αἱ μὲν ῥίζαι βαθύνωσι προσεχόμεναι τῷ ἐδάφει κραταιότερον, τὸ δὲ στέλεχος ὥσπερ ἀκλινέσι θεμελίοις ἐπερηρεισμένον αὔξηται σὺν εὐτονίᾳ, δύναται τελειογονεῖν ἔτει τετάρτῳ, κατὰ τέλειον ἀριθμόν. Τετράδι δὲ κελεύει δρέπεσθαι τὸν καρπόν, οὐ πρὸς ἀπόλαυσιν, ἀλλ' ὅλον αὐτὸν καθιεροῦν ἀπαρχὴν τῷ θεῷ, τῇ μὲν τῶν προγεγονότων χαριστήριον, τῇ δὲ ἐλπίδι τῆς εἰς τὸ μέλλον εὐκαρπίας, καὶ τῷ μετὰ τοῦτο προσοδεύεσθαι. Ὁρᾷς, ὅσον τὸ ἵλεων καὶ χρηστὸν ἐπιδείκνυται, καὶ ὡς ἀνακέχυκεν αὐτὸ πρὸς ἅπασαν ἰδέαν ἀνθρώπων τὸ πρῶτον, καὶ ἂν ἀλλόφυλός τις ἢ ἐχθρὸς ᾖ, εἶτα ζώων ἀλόγων, καὶ ἂν μὴ τυγχάνῃ καθαρά, ἐπὶ δὲ πᾶσι, σπαρτῶν ὁμοῦ καὶ δένδρων. Ὁ γὰρ ἐν ταῖς ἀφαντάστοις φύσεσι προμαθὼν ἐπιείκειαν, εἰς οὐδὲν ἂν τῶν ψυχῆς μεμοιραμένων ἐξαμάρτοι· ὅ τε μηδὲν ἐπιχειρῶν νεωτερίζειν περὶ τὰ ἔμψυχα, πόῤῥωθεν ἀναδιδάσκεται τῶν λογικῶν ἐπιμελεῖσθαι.

Quibus humanitatis praeceptis Moses cives suos ab arrogantia et superbia servare voluerit. (22-24.)

22. Τοιαύταις ὑφηγήσεσι τὰς διανοίας τῶν κατ' αὐτὸν πολιτευομένων ἐξημερώσας, ὑπεροψίας καὶ ἀλαζονείας, ἀργαλεωτάτων καὶ ἐπαχθεστάτων κακῶν, διέζευξεν, ὧν ὡς μεγίστων ἀγαθῶν οἱ πολλοὶ περιέχονται, καὶ μάλιστα ὅταν πλοῦτοι καὶ δόξαι καὶ ἡγεμονίαι περιουσίας ἀφθόνους χορηγῶσιν. Ἀλαζονεία γὰρ φύεται καὶ ἐν ἠμελημένοις πολλάκις καὶ ἀφανέσιν ἀνθρώποις, ὡς

καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον ψυχῆς παθῶν τε καὶ νοσημάτων καὶ ἀῤῥωστημάτων, τὴν δὲ ἐπὶ πλέον εὐλάβειαν καὶ παραύξησιν [*] οὐ λαμβάνει, ἀλλ' οἷα πυρὸς οὐσία σπάνει ὕλης ἀμαυροῦται· περιφαίνεται δὲ ἐν τοῖς μεγάλοις, χορηγοὺς ὡς ἔφην ἔχουσι τούτου τοῦ κακοῦ πλούτους καὶ δόξας καὶ ἡγεμονίας, ὧν ὑποπλησθέντες, καθάπερ οἱ πολὺν ἄκρατον ἐμφορησάμενοι, μεθύουσι καὶ ἐμπαροινοῦσι δούλοις ὁμοῦ καὶ ἐλευθέροις, ἔστι δὲ ὅτε καὶ ὅλαις πόλεσι. „Τίκτει γὰρ κόρος ὕβριν," ὡς ὁ τῶν παλαιῶν λόγος. Διὸ παγκάλως Μωσῆς ἱεροφαντῶν παραινεῖ πάντων μὲν ἁμαρτημάτων ἀπέχεσθαι, διαφερόντως δὲ ὑπεροψίας. Εἶτα ὑπόμνησιν ποιεῖται τῶν ἀναφλέγειν τὸ πάθος εἰωθότων· πλησμονῆς τὰς τροφὰς ἀμέτρους, καὶ οἰκιῶν καὶ κτημάτων καὶ θρεμμάτων ἀφθόνους περιουσίας. Γίνονται γὰρ εὐθὺς αὐτῶν ἀκράτορες, διαιρόμενοι καὶ φυσώμενοι, οἷς μία θεραπείας ἐλπίς, τὸ μηδέποτε ἐκλανθάνεσθαι θεοῦ. Καθάπερ γὰρ ἀνατείλαντος ἡλίου τὸ μὲν σκότος ἀφανίζεται, φωτὸς δὲ πληροῦται τὰ πάντα· τὸν αὐτὸν τρόπον ὅταν θεός, ὁ νοητὸς ἥλιος, ἀνάσχῃ καὶ ἐπιλάμψῃ ψυχήν, ὁ μὲν τῶν κακιῶν καὶ παθῶν ζόφος ἀνασκίδναται, τῆς δὲ αὐγοειδεστάτης ἀρετῆς τὸ καθαρώτατον καὶ ἀξιέραστον εἶδος ἐπιφαίνεται.

23. Στέλλει δὲ ἔτι μᾶλλον καὶ καθαιρεῖ ὑπεροψίαν, ἀξιῶν τὰς αἰτίας συλλέγειν, δι' ἃς ἄληστον θεοῦ μνήμην ἀγαλματοφορεῖ. „Οὗτος γάρ σοι" φησὶ (Deut. 8, 18) „δίδωσιν ἰσχὺν ποιῆσαι δύναμιν"· ἄγαν παιδευτικῶς. Ὁ γὰρ ἀκριβῶς ἀναδιδαχθείς, ὅτι δῶρον εἴληφε παρὰ θεοῦ τὸ εὔτονον καὶ ῥωμαλέον, τὴν ἰδίαν ἀσθένειαν ἐκλογιζόμενος, ἣν πρὶν ἀπολαῦσαι τῆς δωρεᾶς εἶχεν, ὑψη-

λὸν καὶ ὑπέραυχον φρόνημα διώσεται καὶ εὐχαριστήσει τῷ τῆς κρείττονος αἰτίῳ μεταβολῆς. Ψυχῆς δὲ εὐχαρίστου ἀλαζονεία πολέμιος, ἐπεὶ καὶ τὸ ἐναντίον ἀχαριστίᾳ συγγενὲς ὑπεροψίας. Εὐρωστεῖ σοι τὰ πράγματα; Λαβὼν καὶ κτησάμενος σώματος ἰσχύν, ἣν ἴσως οὐ προσεδόκησας, ποίει δύναμιν. Τί δὲ τοῦτο ἔστιν, ἀκριβωτέον τοῖς μὴ πάνυ συνορῶσι τὸ δηλούμενον. Πολλοὶ τὰ ἐναντία ὧν εὖ πεπόνθασι δρᾶν ἐπιχειροῦσιν· ἢ γὰρ πλουτήσαντες πενίαν ἄλλοις κατασκευάζουσιν, ἢ δόξης καὶ τιμῆς ἐπὶ μέγα μετασχόντες ἀδοξίας καὶ ἀτιμίας ἑτέροις αἴτιοι γίγνονται. Χρὴ δὲ καὶ τὸν φρόνιμον καὶ ἀγχίνουν, ὡς ἔνι μάλιστα, τοιούτους καὶ τοὺς πλησιάζοντας κατασκευάζειν, καὶ τὸν σώφρονα ἐγκρατεῖς, καὶ γενναίους τὸν ἀνδρεῖον, καὶ τὸν δίκαιον δικαίους, καὶ συνόλως ἀγαθοὺς τὸν ἀγαθόν. Ταῦτα γὰρ ὡς ἔοικε δυνάμεις, ὧν ὅ γε ἀστεῖος ὡς οἰκείων περιέξεται· [*] *ἀδυναμία* δὲ καὶ ἀσθένεια, τὰ ἐναντία, σπουδαίων ἀλλότρια ἠθῶν. Ἄλλως τε καὶ μάθημα ἀναδιδάσκει τῇ λογικῇ φύσει πρεπωδέστατον, μιμεῖσθαι θεὸν καθ᾿ ὅσον οἷόν τε, μηδὲν παραλιπόντα τῶν εἰς τὴν ἐνδεχομένην ἐξομοίωσιν.

24. Ἐπειδὴ τοίνυν ἔλαβες ἰσχὺν παρὰ τοῦ δυνατωτέρου, μετάδος ἄλλοις ἰσχύος, διαθεὶς ὃ ἔπαθες, ἵνα μιμήσῃ θεὸν τῷ παραπλήσια χαρίζεσθαι. Κοινωφελεῖς γὰρ αἱ τοῦ πρώτου ἡγεμόνος δωρεαί, ἃς δίδωσιν ἐνίοις, οὐχ ἵνα ἐκεῖνοι λαβόντες ἀποκρύψωσιν, ἢ καταχρήσωνται πρὸς ζημίαν ἑτέρων, ἀλλ᾿ ἵνα εἰς μέσον προενεγκόντες, ὥσπερ ἐν δημοθοινίᾳ, πάντας ὅσους οἷόν τε καλέσωσιν ἐπὶ τὴν χρῆσιν καὶ ἀπόλαυσιν αὐτῶν. Λέγομεν οὖν καὶ τῷ πολυχρηματῳ καὶ ἐνδόξῳ καὶ εὐέκτῃ καὶ ἐπιστήμονι, πλουσίους καὶ εὐέκτας καὶ ἐπιστήμονας καὶ

συνόλως ἀγαθοὺς ἀπεργάζεσθαι τοὺς ἐντυγχάνοντας, ἀλλὰ μὴ φθόνον καὶ βασκανίαν ἀρετῆς προτιμήσαντας τοῖς εὖ πράττειν δυναμένοις ἀντιβαίνειν. Τοὺς δὲ μέγα πνέοντας ὑπὸ ἀλαζονείας καὶ ἀθεραπεύτως εἰς ἅπαν ἔχοντας ὁ νόμος παγκάλως οὐκ ἤγαγεν εἰς κρίσιν ἀνθρωπίνην, ἀλλὰ μόνῳ τῷ θείῳ παρέδωκε δικαστηρίῳ. Φησὶ γάρ· „Ὃς ἂν ἐγχειρῇ τι πράττειν μεθ᾽ ὑπερηφανίας, τὸν θεὸν παροξύνει.“ (Num. 15, 30.) Διὰ τί; Ὅτι πρῶτον μὲν ἀλαζονεία ψυχῆς ἐστὶ κακία· ψυχὴ δὲ ἀόρατος ὅτι μὴ θεῷ. Κολαστὴς δὲ ὁ μὲν τυφλὸς ἐπίμεμπτος, ἄγνοιαν κατήγορον ἔχων· ὁ δὲ βλέπων ἐπαινετός, ἐπιστήμῃ πάντα δρῶν. Ἔπειτα δέ, ὅτι φρονήματος ὑπόπλεως ἀλόγου γενόμενος πᾶς ἀλαζών, „οὔτε ἄνδρα οὔτε ἡμίθεον μᾶλλον ἢ δαίμονα“ κατὰ τὸν Πίνδαρον ὑπολαμβάνει ἑαυτόν, ὑπὲρ τοὺς ὅρους τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως βαίνειν ἀξιῶν. Ἔστι δὲ αὐτῷ καθάπερ ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα ἐπίληπτον κατά τε τὰς σχέσεις καὶ κινήσεις ἁπάσας. Ἀκροβατεῖ τε γάρ, καὶ τὸν αὐχένα μετέωρον ἐξαίρει φρυαττόμενος, καὶ πλέον τῆς φύσεως ἐπῆρται καὶ πεφύσηται, καὶ ὁρῶν παραβλέπει πλαγίαις ὄψεσι καὶ ἀκούων παρακούει, κέχρηται δὲ τοῖς μὲν οἰκέταις ὡς θρέμμασι, τοῖς δὲ ἐλευθέροις ὡς οἰκέταις, καὶ τοῖς μὲν συγγενέσιν ὡς ἀλλοτρίοις, τοῖς δὲ φίλοις ὡς κόλαξι, τοῖς δὲ ἀστοῖς ὡς ξένοις· πάντων τε εἶναι οἴεται πλουσιώτατος, ἐπισημότατος, κάλλιστος, ἰσχυρότατος, φρονιμώτατος, σωφρονέστατος, δικαιότατος, λογικώτατος, ἐπιστημονικώτατος· εἶτα τοὺς ἄλλους ὑπολαμβάνει πένητας, [*] ἀδόξους, ἀτίμους, ἄφρονας, ἀδίκους, ἀνεπιστήμονας, καθάρματα, τὸ μηδέν. Εἰκότως οὖν ὁ τοιοῦτος ἀντιδίκῳ καὶ κολαστῇ χρήσαιτο ἄν, ὥς φησιν ὁ ἱεροφάντης, θεῷ.

ΠΕΡΙ ΜΕΤΑΝΟΙΑΣ.

[II, 405.]

Poenitentia non quidem in primum, at vero in secundum bonorum ordinem referenda (1) *et praecipue pietate in Deum assequenda* (2).

1. Φιλάρετος δὲ καὶ φιλόκαλος καὶ διαφερόντως φιλάνθρωπος ὢν ὁ ἱερώτατος Μωσῆς προτρέπει τοὺς πανταχοῦ πάντας εὐσεβείας καὶ δικαιοσύνης εἶναι ζηλωτάς, ἆθλα προτιθεὶς ὡς νικηφόροις μεγάλα τοῖς μετανοοῦσι· πολιτείας κοινωνίαν τῆς ἀρίστης καὶ τῶν κατ᾽ αὐτὴν ἀπόλαυσιν, μικρῶν τε καὶ μεγάλων. Ἀγαθὰ μὲν προηγούμενα ἐν σώμασιν ἡ ἄνοσος ὑγεία, ἐν δὲ ναυτιλίαις ἀκίνδυνος εὔπλοια, ἐν δὲ ψυχαῖς ἡ ἄληστος μνήμη τῶν ἀξίων μνημονεύεσθαι· δεύτερα δέ, τὰ κατ᾽ ἐπανόρθωσιν συνιστάμενα, ἥ τε ἐκ νόσων ἀνάληψις, καὶ ἡ ἐκ τῶν κατὰ πλοῦν κινδύνων εὐκταιοτάτη σωτηρία, καὶ ἡ [ἐκ] λήθης ἐγγινομένη ἀνάμνησις, ἧς ἀδελφὸν καὶ συγγενέστατον τὸ μετανοεῖν, οὐκ ἐν τῇ πρώτῃ καὶ ἀνωτάτω τεταγμένον τάξει τῶν ἀγαθῶν, ἀλλ᾽ ἐν τῇ μετὰ ταύτην φερόμενον δευτερεῖα. Τὸ μὲν γὰρ μηδὲν συνόλως ἁμαρτεῖν ἴδιον θεοῦ, τάχα δὲ καὶ θείου ἀνδρός· τὸ δὲ ἁμαρτόντα μεταβαλεῖν πρὸς ἀνυπαίτιον ζωὴν φρονίμου καὶ τὸ συμφέρον εἰς ἅπαν οὐκ ἀγνοήσαντος. Ὅθεν τοὺς τοιούτους συνάγων καὶ μυσταγωγῶν προσκαλεῖται, τὰς συμ-

βατηρίους καὶ φιλικὰς προτείνων ὑφηγήσεις, αἳ παραινοῦσιν ἀψεύδειαν ἀσκεῖν καὶ τῦφον προβεβλῆσθαι, καὶ ἀληθείας καὶ ἀτυφίας, ἀναγκαιοτάτων καὶ εὐδαιμονίας αἰτιωτάτων, περιέχεσθαι, μυθικῶν πλασμάτων κατεξαναστάντας, ἅπερ ἐκ πρώτης ἡλικίας ἁπαλαῖς ἔτι ψυχαῖς γονεῖς καὶ τίτθαι καὶ παιδαγωγοὶ καὶ μυρίοι ἄλλοι τῶν συνήθων ἐνεχάραξαν, πλάνον ἀνήνυτον περὶ τῆς τοῦ ἀρίστου γνώσεως ἀπεργασάμενοι. Τί δὲ ἂν εἴη τῶν ὄντων ἄριστον ἢ θεός; Οὗ τὰς τιμὰς προσένειμαν τοῖς οὐ θεοῖς, τοῖς μὲν ἀποσεμνύνοντες πλέον τοῦ μετρίου, τοῦ δὲ εἰς ἅπαν οἱ κενοὶ φρενῶν ἐκλαθόμενοι. Πάντας οὖν, ὅσοι τὸν κτίστην καὶ πατέρα τοῦ παντὸς εἰ καὶ μὴ ἐξ ἀρχῆς σέβειν ἠξίωσαν, ἀλλ᾿ ὕστερον, μοναρχίαν ἀντὶ πολυαρχίας ἀσπασάμενοι, φιλτάτους καὶ συγγενεστάτους ὑποληπτέον, τὸ μέγιστον εἰς φιλίαν καὶ οἰκειότητα [*] παρασχομένους, θεοφιλὲς ἦθος, οἷς χρὴ καὶ συνήδεσθαι, καθάπερ ἂν εἰ καὶ τυφλοὶ πρότερον ὄντες ἀνέβλεψαν, ἐκ βαθυτάτου σκότους αὐγοειδέστατον φῶς ἰδόντες.

2. Τὸ μὲν οὖν πρῶτον καὶ ἀναγκαιότατον τῶν εἰς μετάνοιαν εἴρηται. Μετανοείτω δέ τις, μὴ μόνον ἐφ᾿ οἷς ἠπατήθη πολὺν χρόνον τὰ γενητὰ πρὸ τοῦ ἀγενήτου καὶ ποιητοῦ θαυμάσας, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ὅσα περὶ βίον ἀναγκαῖα, μετιὼν ὥςπερ ἐκ τῆς φαυλοτάτης τῶν κακοπολιτειῶν, ὀχλοκρατίας, εἰς τὴν εὐνομωτάτην πολιτείαν, δημοκρατίαν, τοῦτο ἔστιν ἐξ ἀμαθίας εἰς ἐπιστήμην ὧν ἡ ἄγνοια αἰσχρόν, ἐξ ἀφροσύνης εἰς φρόνησιν, ἐξ ἀκρασίας εἰς ἐγκράτειαν, ἐξ ἀδικίας εἰς δικαιοσύνην, ἐξ ἀτολμίας εἰς θαῤῥαλεότητα. Πάγκαλον γὰρ καὶ συμφέρον αὐτομολεῖν ἀμεταστρεπτὶ πρὸς ἀρετήν, κακίαν, ἐπίβουλον δέσποιναν, ἀπολιπόντας· ἅμα δὲ ἀναγκαῖον ἕπε-

σθαι, ὡς ἐν ἡλίῳ σκιὰν σώματι, καὶ τῇ τοῦ ὄντος θεοῦ τιμῇ πᾶσαν τὴν τῶν ἄλλων ἀρετῶν κοινωνίαν. Γίνονται γὰρ εὐθὺς οἱ ἐπηλύται σώφρονες, ἐγκρατεῖς, αἰδήμονες, ἥμεροι, χρηστοί, φιλάνθρωποι, σεμνοί, δίκαιοι, μεγαλόφρονες, ἀληθείας ἐρασταί, κρείττους χρημάτων καὶ ἡδονῆς· ἐπεὶ καὶ τὸ ἐναντίον τοὺς τῶν ἱερῶν νόμων ἀποστάντας ἰδεῖν ἔστιν ἀκολάστους, ἀναισχύντους, ἀδίκους, ἀσέμνους, ὀλιγόφρονας, φιλαπεχθήμονας, ψευδολογίας ἑταίρους καὶ ψευδορκίας, τὴν ἐλευθερίαν πεπρακότας ὄψου καὶ ἀκράτου καὶ πεμμάτων καὶ εὐμορφίας εἴς τε τὰς γαστρὸς ἀπολαύσεις καὶ τῶν μετὰ γαστέρα, ὧν τὰ τέλη βαρύτατα ζημίαι σώματός τε καὶ ψυχῆς εἰσιν. Παγκάλους μέντοι καὶ τὰς εἰς μετάνοιαν ὑφηγήσεις ποιεῖται, αἷς διδασκόμεθα μεθαρμόζεσθαι τὸν βίον ἐξ ἀναρμοστίας εἰς τὴν ἀμείνω μεταβολήν. Φησὶ (Deut. 30, 11 ss.) γάρ, ὅτι τουτὶ τὸ πρᾶγμα οὐχ ὑπέρογκόν ἐστιν οὔτε μακρὰν ἀφεστώς, οὔτε κατὰ τὸν αἰθέρα ἀνωτάτω καὶ [ἐν] ἐσχατιαῖς τῆς μεγάλης θαλάττης, ὡς ἀδυνατῆσαι λαβεῖν, ἀλλ᾽ ἔστιν ἐγγυτάτω, τρισὶ μέρεσι τῶν καθ᾽ ἡμᾶς ἐνδιαιτώμενον, στόματι καὶ καρδίᾳ καὶ χερσί, διὰ συμβόλων, λόγοις καὶ βουλαῖς καὶ πράξεσι. Λόγου μὲν στόμα σύμβολον, καρδία δὲ βουλευμάτων, πράξεων δὲ χεῖρες, ἐν οἷς τὸ εὐδαιμονεῖν ἐστιν. Ὅταν μὲν γὰρ οἷος ὁ λόγος τοιάδε ἡ γνώμη, καὶ οἷον τὸ βούλευμα τοιάδε ἡ πρᾶξις, ἐπαινετὸς καὶ τέλειος ὁ βίος· ὅταν δὲ στασιάζῃ ταῦτα ἐν ἀλλήλοις, ἀτελής τε καὶ ψεκτός, εὖ μή τις τῆς ἁρμονίας ταύτης ἐπιλάβοιτο, γενόμενος ὁμοῦ καὶ θεοφιλὴς καὶ φιλόθεος. Ὅθεν εὖ καὶ [*] συμφώνως τοῖς εἰρημένοις ἐχρήσθη τὸ λόγιον ἐκεῖνο· „Τὸν κύριον ἀντηλλάξω σήμερον εἶναί σοι εἰς θεόν, καὶ κύριος ἀντηλ-

λάξατό σε σήμερον γενέσθαι λαὸν αὐτῷ." (Deut. 26, 17 s.) Παγκάλη γε τῆς αἱρέσεως ἡ ἀντίδοσις, σπεύδοντος ἀνθρώπου μὲν θεραπεύειν θεόν, θεοῦ δὲ ἀνυπερθέτως ἐξοικειοῦσθαι τὸν ἱκέτην καὶ προαπαντᾶν τῷ βουλεύματι τοῦ γνησίως καὶ ἀνόθως ἰόντος ἐπὶ τὴν θεραπείαν αὐτοῦ. Ὁ δὲ ἀληθὴς θεραπευτής τε καὶ ἱκέτης, καὶ ἂν εἷς ὢν ἀνὴρ ἀριθμῷ τυγχάνῃ, δυνάμει, καθάπερ αὐτὸς αἱρεῖται, σύμπας ἐστὶν ὁ λεώς, ἰσότιμος ὅλῳ ἔθνει γεγονώς. Καὶ πέφυκεν οὕτως ἔχειν· ὡς γὰρ ἐν νηῒ μὲν κυβερνήτης πᾶσι τοῖς ναύταις ἀντίῤῥοπος, ἐν δὲ στρατοπέδῳ στρατηγὸς ἅπασι τοῖς στρατιώταις, διαφθαρέντος γοῦν ἡττᾶσθαι συμβαίνει, καθάπερ ἂν εἰ καὶ πάσῃ δυνάμει ἡβηδὸν ἑάλω· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ σοφὸς ὅλου ἔθνους ἀξιώματι ἁμιλλᾶται, τείχει πεφραγμένος ἀκαθαιρέτῳ, θεοσεβείᾳ.

ΠΕΡΙ
ΑΘΛΩΝ ΚΑΙ ΕΠΙΤΙΜΙΩΝ.

DE
PRAEMIIS ET POENIS.

[II, 408.]

Proposita sunt bonis praemia, malis poenae.

1. Τὰς μὲν οὖν τῶν διὰ τοῦ προφήτου Μωσέως λογίων τρεῖς ἰδέας εἶναι συμβέβηκε· τὴν μὲν γὰρ περὶ κοσμοποιΐας, τὴν δὲ ἱστορικήν, τὴν δὲ τρίτην νομοθετικήν. Ἡ μὲν οὖν κοσμοποιΐα παγκάλως πᾶσα καὶ θεοπρεπῶς μεμήνυται, λαχοῦσα τὴν ἀρχὴν ἀπὸ γενέσεως οὐρανοῦ, καὶ λήξασα εἰς ἀνθρώπου κατασκευήν· ὁ μὲν γὰρ ἀφθάρτων τελειότατος, ὁ δὲ θνητῶν φθαρτός. Ἀθάνατα δὲ καὶ θνητὰ ἐν γενέσει συνυφαίνων ὁ ποιητὴς εἰργάσατο τὸν κόσμον, τὰ μὲν γενόμενα ἡγεμονικά, τὰ δὲ ὡς ὑπήκοα καὶ γενησόμενα. Τὸ δὲ ἱστορικὸν μέρος ἀναγραφὴ πονηρῶν καὶ σπουδαίων βίων ἐστί, καὶ τὰ ὁρισθέντα ἑκατέροις ἐπιτίμια καὶ γέρα ἐν ἑκάσταις γενεαῖς. Τοῦ δὲ νομοθετικοῦ τὸ μὲν καθολικωτέραν τὴν ὑπόθεσιν

ἔχει, τὸ δὲ ἕτερον μέρος νομίμων εἰσὶν ἐντολαί· κεφάλαια δὲ δέκα, ἅπερ λέγεται κεχρησμῳδῆσθαι οὐ διὰ ἑρμηνέως, ἀλλ᾽ ἐν τῷ ὑψώματι τοῦ ἀέρος σχηματιζόμενα καὶ ἄρθρωσιν ἔχοντα λογικήν· τὰ δὲ ἄλλα τὰ κατ᾽ εἶδος μέρη διὰ τοῦ [*] προφήτου θεσπισθέντα. Περὶ ὧν ἁπάντων, ὅσα καιρός, ἐν ταῖς προτέραις συντάξεσι διεξελθών, καὶ προςέτι τῶν ἀρετῶν ἃς ἀπένειμεν εἰρήνῃ τε καὶ πολέμῳ, μέτειμι κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἐπὶ τὸ προτεθέντα καὶ τοῖς ἀγαθοῖς ἆθλα καὶ τοῖς πονηροῖς ἐπιτίμια. Συνασκήσας γὰρ ὑφηγήσεσι καὶ προτροπαῖς μαλακωτέραις, καὶ πάλιν ἐπανατάσεσι καὶ νουθεσίαις ἐμβριθεστέραις τοὺς ὑπ᾽ αὐτοῦ πολιτευομένους, ἐκάλεσεν εἰς τὴν ὧν ἐνομοθέτησεν ἐπίδειξιν. Οἱ δέ, παρελθόντες ὥςπερ εἰς ἱερὸν ἀγῶνα, τὴν ἑαυτῶν προαίρεσιν ἀνέφηναν, εἰς ἐναργέστατον ἔλεγχον τῆς ἀληθείας. Εἶτα οἱ μὲν ἀθληταὶ ἀρετῆς ἀνευρίσκοντο, μὴ ψεύσαντες τῆς ἐπ᾽ αὐτοῖς χρηστῆς ἐλπίδος τοὺς ἀλείπτας νόμους· οἱ δὲ ἄνανδροι καὶ μαλακοὶ καὶ ἀγεννεῖς ὑπὸ τῆς ἐμφύτου μαλακίας τὰς ψυχάς, πρὶν ἢ δυνατώτερόν τι ἀντιβιάσασθαι, προκαταπίπτοντες αἰσχύνῃ καὶ γέλως θεατῶν ἐγένοντο. Δι᾽ ἣν αἰτίαν οἱ μὲν βραβείων καὶ κηρυγμάτων καὶ τῶν ἄλλων ὅσα νικῶσι δίδοται μετελάμβανον· οἱ δὲ οὐκ ἀστεφάνωτοι μόνον ἀπῄεσαν, ἀλλὰ καὶ ἧτταν *ἐπονείδιστον* ἐνδεξάμενοι τῶν ἐν τοῖς γυμνικοῖς ἀγῶσιν ἀργαλεωτέραν. Ἐκεῖ μὲν γὰρ ἀθλητῶν σώματα κλίνεται, ῥᾳδίως ὀρθοῦσθαι δυνάμενα· ἐνταῦθα δὲ ὅλοι βίοι πίπτουσιν, οὓς ἅπαξ ἀνατραπέντας μόγις ἔστιν ἀνεγεῖραι. Τῆς δὲ προνομίας καὶ τιμῆς, καὶ τὸ ἐναντίον κολάσεως τάξεις ἐναρμονίους ὑφηγεῖται, κατ᾽ ἄνδρας, κατ᾽ οἴκους, κατὰ πόλεις, κατὰ χώρας, κατὰ ἔθνη, κατὰ κλίματα γῆς μεγάλα.

Praemia singulis hominibus data. Primum huius generis praemium (Setho i. e. agro bono i. e. animae rationali datum) est spes i. e. Enos i. e. homo, quo nomine vere est dignus qui spem in Deo ponit.

2. *Πρότερον δὲ ἐρευνητέον τὰ ἐπὶ τιμαῖς, ἐπειδὴ καὶ λυσιτελέστερα καὶ ἡδίω πρὸς ἀκρόασιν, ἀρχὴν λαβόντας τὴν *ἀφ'* ἑκάστου τῶν ἐν μέρει. Φασὶ τὸν παλαιὸν ἐκεῖνον Τριπτόλεμον Ἕλληνες ἀρθέντα μετέωρον ἐπὶ πτηνῶν δρακόντων τὸν τοῦ σίτου καρπὸν εἰς ἅπασαν τὴν γῆν κατασπείρειν, ἀντὶ βαλανηφαγίας, ἵνα ἔχῃ τὸ ἀνθρώπων γένος ἥμερον καὶ ὠφέλιμον καὶ ἡδίστην τροφήν. Τοῦτο μὲν οὖν, ὥςπερ πολλὰ καὶ ἄλλα, τοῖς εἰωθόσι τερατεύεσθαι οἷον πλάσμα μύθου ὂν ἀπολελείφθω, πρὸ σοφίας σοφιστείαν καὶ γοητείαν πρὸ ἀληθείας ἐπιτετηδευκόσιν. Ἐξ ἀρχῆς γὰρ ἅμα τῇ πρώτῃ γενέσει τῶν ὅλων ὁ θεὸς τὰ ἐπιτήδεια πᾶσι ηὐτρεπίσατο ζώοις ἐκ γῆς ἀνιείς, καὶ μάλιστα τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων, ᾧ τὴν ἐφ' ἅπασι τοῖς γηγενέσιν ἡγεμονίαν ἐχαρίζετο. Τῶν γὰρ θείων ἔργων οὐδὲν ὀψίγονον, ἀλλὰ καὶ ὅσα τέχναις καὶ ἐπιμελείαις ὕστερον τελειοῦσθαι δοκεῖ, πάντως ἡμίεργα πρόκειται προμηθούσης φύσεως, ὡς μὴ ἄπο σκοποῦ τὰς [*] μαθήσεις ἀναμνήσεις εἶναι λέγεσθαι. Ταῦτα μὲν οὖν ὑπερκείσθω· τὴν δὲ ἀναγκαιοτάτην σπορὰν ἐπισκεπτέον, ἣν ὁ ποιητὴς ἐν ἀρετώσῃ χώρᾳ κατέσπειρε, λογικῇ ψυχῇ. Ταύτης δὲ ὁ πρῶτος σπόρος ἐστὶν ἐλπίς, ἡ πηγὴ τῶν βίων. Ἐλπίδι γὰρ κέρδους ὁ χρηματιστὴς ἐπαποδύεται πολυτρόποις ἰδέαις πορισμῶν· ἐλπίδι δὲ ὁ ναύκληρος εὐπλοίας περαιοῦται τὰ μακρὰ πελάγη· ἐλπίδι δόξης καὶ ὁ φιλότιμος αἱρεῖται πολιτείαν καὶ κοινῶν πραγμάτων ἐπιμέλειαν· δι' ἐλπίδα βραβείων*

καὶ στεφάνων καὶ οἱ τῶν σωμάτων ἀσκηταὶ τοὺς γυμνικοὺς ἀγῶνας διαθλοῦσιν· ἐλπὶς εὐδαιμονίας καὶ τοὺς ἀρετῆς ζηλωτὰς ἐπαίρει φιλοσοφεῖν, ὡς ταύτῃ δυνησομένους καὶ τὴν τῶν ὄντων φύσιν ἰδεῖν καὶ δρᾶσαι τὰ ἀκόλουθα πρὸς τὴν τῶν ἀρίστων βίων, θεωρητικοῦ τε καὶ πρακτικοῦ, τελείωσιν, ὧν ὁ τυχὼν ἐστιν εὐθὺς εὐδαίμων. Ἔνιοι μὲν οὖν τὰ ἐλπίδος σπέρματα ἢ ὡς πολέμιοι τὰς ἐν τῇ ψυχῇ κακίας ζωπυρήσαντες ἐνέπρησαν, ἢ ὡς ἀμελεῖς τέχνης τῆς γεωργικῆς ὑπὸ ῥαθυμίας διέφθειραν. Εἰσὶ δὲ οἳ καὶ δόξαντες ἐπιμεμελῆσθαι, φιλαυτίαν πρὸ εὐσεβείας ἀσπασάμενοι, τὰς αἰτίας τῶν κατορθωμάτων ἀνέθηκαν ἑαυτοῖς. Ὑπαίτιοι δὲ πάντες οὗτοι· μόνος δὲ ἀποδοχῆς ἄξιος ὁ ἀναθεὶς τὴν ἐλπίδα θεῷ, καὶ ὡς αἰτίῳ τῆς γενέσεως αὐτῆς, καὶ ὡς ἀσινῆ καὶ ἀδιάφθορον ἱκανῷ μόνῳ διαφυλάξαι. Τί οὖν ἆθλον πρόκειται τῷ στεφανωθέντι τὸν ἀγῶνα τοῦτον; Τὸ μικτὸν ἐκ θνητῆς καὶ ἀθανάτου φύσεως ζῶον ὁ ἄνθρωπος, οὔθ᾽ ὁ αὐτός, οὔθ᾽ ἕτερος ὢν τοῦ λαβόντος. Τοῦτον Χαλδαῖοι μὲν προσονομάζουσιν Ἐνώς, ὃς εἰς Ἑλλάδα γλῶτταν μεταληφθείς ἐστιν ἄνθρωπος, τὸ κοινὸν ὄνομα τοῦ γένους ἴδιον λαβών· ἆθλον ἐξαίρετον, ὡς δέον μηδένα νομίζεσθαι τὸ παράπαν ἄνθρωπον, ὃς ἂν μὴ ἐπὶ θεὸν ἐλπίζῃ.

Alterum praemium est poenitentia, quae in migratione et solitudine acquiritur.

3. Μετὰ δὲ τὴν ἐλπίδος νίκην ἀγὼν δεύτερός ἐστιν, ἐν ᾧ μετάνοια ἀγωνίζεται, τῆς μὲν ἀτρέπτου καὶ ἀμετανοήτου καὶ ἀεὶ κατὰ ταὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἐχούσης φύσεως ἀμοιρήσασα, ζήλῳ δὲ καὶ ἔρωτι τοῦ βελτίονος ἐξαίφνης κατασχεθεῖσα, καὶ σπεύδουσα καταλιπεῖν μὲν τὴν σύν-

τροφον πλεονεξίαν καὶ ἀδικίαν, μεθορμίσασθαι δὲ πρὸς σωφροσύνην καὶ δικαιοσύνην καὶ τὰς ἄλλας ἀρετάς. Ἆθλα γὰρ ταῦτα προτίθεται διττὰ ἐπὶ διττοῖς κατορθώμασιν, ἀπολείψει μὲν αἰσχρῶν, αἱρέσει δὲ τῶν καλλίστων. Τὰ δὲ ἆθλα ἀποικία καὶ μόνωσις. Φησὶ [*] γὰρ ἐπὶ τοῦ τὰς μὲν τοῦ σώματος νεωτεροποιΐας ἀποδράντος, αὐτομολήσαντος δὲ πρὸς ψυχήν· „Οὐχ εὑρίσκετο, διότι μετέθηκεν αὐτὸν ὁ θεός.“ Αἰνίττεται δὲ καὶ ἐναργῶς, διὰ μὲν τῆς μεταθέσεως τὴν ἀποικίαν, διὰ δὲ τοῦ μὴ εὑρίσκεσθαι τὴν μόνωσιν· καὶ σφόδρα οἰκείως. Εἰ γὰρ τῷ ὄντι ἐπάνω τῶν παθῶν ἀψευδῶς ἔγνωκεν ἵστασθαι ἄνθρωπος, καταφρονήσας ἡδονῶν καὶ ἐπιθυμιῶν, εὐτρεπιζέσθω φεύγων ἀμεταστρεπτὶ καὶ οἶκον καὶ πατρίδα καὶ συγγενεῖς καὶ φίλους· ὁλκὸν γὰρ ἡ συνήθεια, ὡς δέος εἶναι, μὴ καταμείνας ἁλῷ, τοσούτοις ἐν κύκλῳ φίλτροις ἀποληφθείς, ὧν αἱ φαντασίαι τὴν ἐγγενομένην ἡσυχίαν τῶν αἰσχρῶν ἐπιτηδευμάτων πάλιν ἀνακινήσουσι καὶ μνήμας ἐναύλους, ὧν ἐπιλελῆσθαι καλὸν ἦν, ἐνεργάσονται. Πολλοὶ γοῦν ἀποδημίαις ἐσωφρονίσθησαν, ἔρωτας ἐμμανεῖς καὶ λελυττηκότας θεραπευθέντες, οὐκέτι τῆς ὄψεως χορηγεῖν δυναμένης τῷ πάθει τῆς ἡδονῆς τὰ εἴδωλα· τῇ γὰρ διαζεύξει κατὰ κενοῦ βαίνειν ἀνάγκη, μηκέτι παρόντος ὑφ' οὗ διερεθισθήσεται. Καὶ ἂν μεταναστῇ μέντοι, τοὺς τῶν πολλῶν θιάσους ἐκτρεπέσθω, μόνωσιν ἀσπαζόμενος· πέφυκε γὰρ καὶ ἐπὶ τῆς ἀλλοδαπῆς ὅμοια τοῖς οἴκοι δίκτυα, οἷς ἀνάγκη περιπείρεσθαι τοὺς ἀπροόπτως ἔχοντας καὶ ταῖς τῶν πολλῶν χαίροντας ὁμιλίαις. Ὅ τι γὰρ ἄτακτον, ἄκοσμον, πλημμελές, ὑπαίτιον, τοῦτο ὄχλος ἐστί, μεθ' οὗ φέρεσθαι τῷ νῦν πρῶτον μετοικισαμένῳ πρὸς ἀρετὴν ἀλυσιτελέστατον. Ὡς

γὰρ τοῖς ἐκ νόσου μακρᾶς ἀρχομένοις ἀναλαμβάνειν εὐάλωτά πως ἐστι τὰ σώματα, οὕτω καὶ ψυχῇ ὑγιαζομένῃ πλαδῶσιν οἱ νοεροὶ τόνοι καὶ κραδαίνονται, ὡς δέος εἶναι, μὴ παλινδρομήσῃ τὸ πάθος, ὃ πέφυκεν ἐκ τῆς εἰκαιοτέρων συνδιαιτήσεως ἀνερεθίζεσθαι.

Tertium praemium est iustitia (Noë).

4. Μετὰ δὲ τοὺς τῆς μετανοίας ἀγῶνας τρίτα ἆθλα τίθεται δικαιοσύνης, ἧς ὁ μεταποιησάμενος λαμβάνει γέρα διττά· τὸ μὲν σωτήριον ἐν κοινῇ φθορᾷ, τὸ δὲ ταμίαν καὶ φύλακα γενέσθαι ἑκάστης ζώων ἰδέας ἡρμοσμένων ζυγάδην εἰς δευτέραν γένεσιν ἀντὶ τῆς ἀπολλυμένης. Ἠξίωσε γὰρ ὁ ποιητὴς τὸν αὐτὸν καὶ τέλος γενέσθαι τῆς κατακρίτου γενεᾶς καὶ ἀρχὴν τῆς ἀνυπαιτίου, διδάσκων τοὺς ἀπρονόητον εἶναι τὸν κόσμον λέγοντας, ἔργοις, οὐ ῥήμασιν, ὅτι, καθ᾽ ὃν εἰσηγήσατο νόμον ἐν τῇ φύσει τῶν ὅλων, αἱ σύμπασαι μυριάδες ἀνθρώπων [*] μετὰ ἀδικίας ζήσασαι ἑνὸς ἀνδρὸς οὐκ ἄξιαι δικαιοσύνῃ συμβιοῦντος. Τοῦτον Ἕλληνες μὲν Δευκαλίωνα, Χαλδαῖοι δὲ Νῶε ἐπονομάζουσιν, ἐφ᾽ οὗ τὸν μέγαν κατακλυσμὸν συνέβη γενέσθαι.

Alter praemiorum ternio isque praestantior.

Μετὰ δὲ τὴν τριάδα ταύτην ἑτέρα τριὰς ὁσιωτέρα καὶ θεοφιλεστέρα γίνεται, μιᾶς συγγενείας. Πατὴρ γὰρ καὶ υἱὸς καὶ υἱωνὸς ἐπὶ τὸ αὐτὸ τέλος ἔσπευσαν τοῦ βίου τῷ ποιητῇ καὶ πατρὶ τῶν ὅλων εὐαρεστῆσαι, καταφρονήσαντες μὲν ὧν θαυμάζουσιν οἱ πολλοί, δόξης καὶ πλούτου καὶ ἡδονῆς, γελάσαντες δὲ καὶ τῦφον, ὃς ἐκ ψευσμάτων ἀεὶ συνυφαίνεται καὶ καταποικίλλεται πρὸς

ἀπάτην τῶν ὁρώντων. Οὗτός ἐστιν ὁ γόης, ὁ τὰ ἄψυχα θεοπλαστῶν, ὁ μέγας καὶ δυσάλωτος ἐπιτειχισμός, οὗ τοῖς σοφίσμασι καὶ στρατηγήμασι πᾶσα πόλις δελεάζεται, προκαταλαμβάνοντος τὰς τῶν νέων ψυχάς· εἰσοικισάμενος γὰρ ἐκ πρώτης ἡλικίας ἄχρι γήρως ἐνιδρύεται, πλὴν οἷς ἂν ὁ θεὸς αὐγὴν ἐπιλάμψῃ τῆς ἀληθείας. Ἀληθείᾳ δὲ τῦφος ἀντίπαλον, ὃς μόγις μέν, ἀλλ' οὖν κραταιοτέρᾳ δυνάμει νικηθεὶς ὑπεξίσταται. Τοῦτο δὲ τὸ γένος ἀριθμῷ μέν ἐστιν ὀλίγον, δυνάμει δὲ πολὺ καὶ μέγιστον, ὡς μηδ' ἅπαντα τῆς γῆς κύκλον αὐτὸ χωρεῖν δύνασθαι, φθάνει δὲ εἰς οὐρανόν· καὶ γὰρ τοῦ θεωρεῖν ἔρωτι καὶ τοῖς θείοις ἀεὶ συνεῖναι κατεσχημένον ἀλέκτῳ τὴν ὁρατὴν ὅταν ἅπασαν φύσιν διερευνήσῃ καὶ διεξέλθῃ, πρὸς τὴν ἀσώματον καὶ νοητὴν εὐθὺς μέτεισιν, οὐδεμίαν τῶν αἰσθήσεων ἐπαγόμενον, ἀλλ' ὅσον μὲν τῆς ψυχῆς ἄλογον μεθιέμενον, τῷ δὲ ὃ κέκληται νοῦς καὶ λογισμὸς μόνῳ προσχρώμενον. Ὁ μὲν οὖν ἡγεμὼν τῆς θεοφιλοῦς δόξης, ὁ πρῶτος ἐκ τύφου μεθορμισάμενος πρὸς ἀλήθειαν, διδακτικῇ χρησάμενος ἀρετῇ πρὸς τελείωσιν, ἆθλον αἱρεῖται τὴν πρὸς τὸν θεὸν πίστιν· τῷ δὲ κατ' εὐμοιρίαν φύσεως αὐτήκοον καὶ αὐτομαθῆ καὶ αὐτοδίδακτον κτησαμένῳ τὴν ἀρετὴν βραβεῖον ἀναδίδοται χαρά· τοῦ δὲ ἀσκητοῦ καὶ πόνοις ἀτρύτοις καὶ ἀκαμπέσι περιποιησαμένου τὸ καλὸν ὁ στέφανός ἐστιν ὅρασις θεοῦ. Τοῦ δὲ πιστεύειν θεῷ καὶ διὰ παντὸς τοῦ βίου χαίρειν καὶ ὁρᾶν ἀεὶ τὸ ὂν τί ἂν ὠφελιμώτερον ἢ σεμνότερον ἐπινοήσειέ τις;

1) *Fides Deo habita i. e. Abrahamus.* 2) *Gaudium i. e. Isaac.*

5. Ἐπαυγασόμεθα δὲ αὐτῶν ἕκαστον ἀκριβέστερον,

μὴ τοῖς ὀνόμασι παραχθέντες, ἀλλὰ διακύψαντες εἴσω καὶ ταῖς διανοίαις ἐμβαθύναντες. Ὁ μὲν τοίνυν ἀψευδῶς πιστεύσας θεῷ τὴν ἐν τοῖς ἄλλοις ὅσα γεννητὰ καὶ φθαρτὰ κατείληφεν ἀπιστίαν, ἀρξάμενος δὲ ἀπὸ τῶν ἐν αὐτῷ μέγα πνεόντων, λογισμοῦ τε καὶ αἰσθήσεως· ἑκατέρῳ γὰρ ἴδιον [*] συνέδριον καὶ δικαστήριον προςκεκλήρωται, τῷ μὲν εἰς τὴν τῶν νοητῶν ἐπίσκεψιν, οὗ τέλος ἀλήθεια, τῇ δὲ εἰς τὴν τῶν ὁρατῶν, οὗ τέλος δόξα. Τὸ μὲν οὖν ἀνίδρυτον καὶ πεπλανημένον δόξης ἐνθένδε δῆλον· εἰκόσι γὰρ καὶ πιθανοῖς ἐφορμεῖ. Πᾶσα δὲ εἰκὼν ὁμοιότητος εὐπαραγώγου ψεύδεται τὸ ἀρχέτυπον. Ὅ τε ἡγεμὼν αἰσθήσεως λογισμός, τὰς κρίσεις οἰόμενος ἀνῆφθαι τῶν νοητῶν καὶ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἐχόντων, ἁλίσκεται περὶ πολλὰ κηραίνων· ὅταν γὰρ μυρίοις οὖσι τοῖς κατὰ μέρος ποιῆται τὰς προςβολάς, ἀδυνατεῖ καὶ ἐξασθενεῖ καὶ ἀπαγορεύει, καθάπερ ἀθλητὴς ὑπὸ ῥώμης δυνατωτέρας ἐκτραχηλιζόμενος. Ὅτῳ δὲ ἐξεγένετο πάντα μὲν σώματα, πάντα δὲ ἀσώματα ὑπεριδεῖν καὶ ὑπερκῦψαι, μόνῳ δὲ ἐπερείσασθαι καὶ στηρίσασθαι θεῷ μετ᾽ ἰσχυρογνώμονος λογισμοῦ καὶ ἀκλινοῦς καὶ βεβαιοτάτης πίστεως, εὐδαίμων καὶ τριςμακάριος οὗτος ἀληθῶς. Μετὰ πίστιν προέκειτο τῷ περιποιουμένῳ τὴν ἀρετὴν ἐκ φύσεως ἀκονιτὶ καὶ νικηφορήσαντι χαρὰ τὸ ἆθλον. Ὠνομάσθη γάρ, ὡς μὲν ἂν εἴποιεν Ἕλληνες, γέλως, ὡς δὲ Χαλδαῖοι προςονομάζουσιν, Ἰσαάκ. Γέλως δὲ σημεῖον ἐπὶ τοῦ σώματος ἀφανοῦς τῆς κατὰ διάνοιαν χαρᾶς ἐστί. Χαρὰν δὲ τῶν εὐπαθειῶν ἀρίστην καὶ καλλίστην εἶναι συμβέβηκεν, ὑφ᾽ ἧς ὅλη δι᾽ ὅλων εὐθυμίας ἡ ψυχὴ καταπίμπλαται, γεγηθυῖα μὲν ἐπὶ τῷ πατρὶ καὶ ποιητῇ τῶν ἁπάντων θεῷ, γεγηθυῖα δὲ καὶ ἐπὶ τοῖς ἄνευ κακίας

δρωμένοις, καὶ ἂν μὴ τυγχάνῃ καθ᾽ ἡδονὴν ὄντα, ὡς καλῶς γινομένοις, καὶ ἐπὶ τῇ τῶν ὅλων διαμονῇ. Καθάπερ γὰρ ἰατρὸς μὲν ἐν ταῖς μεγάλαις καὶ ἐπισφαλέσι νόσοις ἔστιν ὅτε σωμάτων μέρη ἀφαιρεῖ, στοχαζόμενος τῆς τοῦ λοιποῦ σώματος ὑγείας, κυβερνήτης δὲ χειμώνων ἐπιγινομένων ἀποφορτίζεται, προνοίᾳ τῆς τῶν ἐμπλεόντων σωτηρίας, καὶ μέμψις οὔτε τῷ ἰατρῷ τῆς πηρώσεως, οὔτε τῷ κυβερνήτῃ τῆς ἀποβολῆς ἕπεται, τὸ ἐναντίον δὲ ἔπαινος ἑκατέρῳ, τὸ συμφέρον πρὸ τοῦ ἡδέος ἰδόντι καὶ κατορθώσαντι· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τὴν τῶν ὅλων φύσιν ἀεὶ θαυμαστέον καὶ τοῖς ἐν τῷ κόσμῳ πραττομένοις ἅπασιν ἄνευ τῆς ἑκουσίου κακίας εὐαρεστητέον, ἐξετάζοντας, οὐκ εἴ τι μὴ καθ᾽ ἡδονὴν συμβέβηκεν, ἀλλ᾽ εἰ τρόπον εὐνόμου πόλεως ὁ κόσμος ἡνιοχεῖταί τε σωτηρίως καὶ κυβερνᾶται. Μακάριος οὖν καὶ οὗτος οὐχ ἧττον τοῦ προτέρου, συννοίας καὶ κατηφείας ἀμέτοχος ὤν, ἄλυπόν τε καὶ ἄφοβον ζωὴν καρπούμενος, αὐχμηροῦ καὶ αὐστηροῦ βίου μηδ᾽ ὄναρ προσαψάμενος, διὰ τὸ [*] πάντα τόπον τῆς ψυχῆς αὐτῷ χαρᾷ προκατέχεσθαι.

3) *Visio Dei (i. e. Israel) idque praemium summum* (6). *Deus autem non cognoscitur, qualis sit, sed esse eum* (7).

6. Μετὰ τὸν αὐτομαθῆ δὲ καὶ πλουσίῳ χρησάμενον τῇ φύσει τρίτος ὁ ἀσκητὴς τελειοῦται, λαμβάνων γέρας ἐξαίρετον, ὅρασιν θεοῦ. Πάντων γὰρ τῶν κατὰ τὸν ἀνθρώπινον βίον ἐφαψάμενος καὶ πᾶσιν ἐνομιλήσας οὐ παρέργως, καὶ μηδένα πόνον ἢ κίνδυνον παρελθών, εἴπως δυνηθείη τὴν ἀξιέραστον ἀλήθειαν ἰχνηλατῆσαι, παρὰ τῷ θνητῷ βίῳ καὶ γένει πολὺν ζόφον ἀνεύρισκε κατὰ γῆν καὶ ὕδωρ καὶ ἀέρα καὶ αἰθέρα. Καὶ γὰρ ὁ

αἰθὴρ καὶ ὁ σύμπας οὐρανὸς νυκτὸς αὐτῷ παρεῖχε φαντασίαν, ἐπειδὴ πᾶσα ἡ αἰσθητὴ φύσις ἀόριστος· τὸ δὲ ἀόριστον ἀδελφὸν σκότους καὶ συγγενές. Καταμύσας γοῦν τὸ τῆς ψυχῆς ὄμμα τὸν ἔμπροσθεν αἰῶνα τοῖς συνεχέσιν ἄθλοις μόγις ἤρξατο διοίγνυσθαι καὶ τὴν ἐπισκοτήσασαν διακρίνειν καὶ ἀποβάλλειν ἀχλύν· καθαρωτέρα γὰρ αἰθέρος ἀσώματος ἐξαίφνης ἐπιλάμψασα αὐγὴ τὸν νοητὸν κόσμον ἀνέφηνεν ἡνιοχούμενον. Ὁ δὲ ἡνίοχος, ἀκράτῳ φέγγει περιλαμπόμενος ἐν κύκλῳ, δυσόρατος καὶ δυστόπαστος ἦν, ταῖς μαρμαρυγαῖς τῆς ὄψεως ἀμυδρουμένης. Ἡ δέ, καίτοι πολλοῦ ῥέοντος εἰς αὐτὴν πυρός, ἀντεῖχεν ἔρωτι ἐκτόπῳ τοῦ θεάσασθαι. Γνήσιον δὲ ἵμερον καὶ πόθον ἰδὼν ὁ πατὴρ ἠλέησε, καὶ κράτος δοὺς τῇ τῆς ὄψεως προσβολῇ τῆς ἑαυτοῦ θέας οὐκ ἐφθόνησε, καθ᾽ ὅσον οἷόν τε ἦν χωρῆσαι γεννητὴν καὶ θνητὴν φύσιν, οὐχὶ τῆς ὅς ἐστιν ἐμφαινούσης, ἀλλὰ τῆς ὅτι ἔστιν. Ἐκεῖνο μὲν γάρ, ὃ καὶ ἀγαθοῦ κρεῖττον καὶ μονάδος πρεσβύτερον καὶ ἑνὸς εἰλικρινέστερον, ἀμήχανον ὑφ᾽ ἑτέρου τινὸς θεωρεῖσθαι, διότι μόνον θέμις.αὐτὸν ὑφ᾽ αὐτοῦ καταλαμβάνεσθαι.

7. Τὸ δὲ ὅτι ἔστιν, ὑπάρξεως ὀνόματι καταληπτὸν ὄν, ἢ οὐ πάντες, ἢ οὐχ ὁδῷ τῇ βελτίονι καταλαμβάνουσιν· ἀλλ᾽ οἱ μὲν ἄντικρυς ἀπεφήναντο μηδ᾽ ὅλως εἶναι τὸ θεῖον· οἱ δὲ ἐνεδοίασαν ἐπαμφοτερίσαντες, ὡς οὐκ ἔχοντες εἰπεῖν, εἴτε ἔστιν, εἴτε μή· οἱ δὲ καί, ἔθει μᾶλλον ἢ λογισμῷ τὰς περὶ ὑπάρξεως θεοῦ κομίσαντες ἐννοίας παρὰ τῶν τρεφόντων, ἔδοξαν εὐστόχως εὐσεβεῖν, δεισιδαιμονίᾳ τὴν εὐσέβειαν ἐγχαράξαντες. Εἰ δέ τινες καὶ δι᾽ ἐπιστήμης ἴσχυσαν φαντασιωθῆναι τὸν ποιητὴν καὶ ἡγεμόνα τοῦδε τοῦ παντός, — τὸ λεγόμενον δὴ τοῦ-

το — κάτωθεν ἄνω προῆλθον. Ὥσπερ γὰρ εἰς εὔνομον πόλιν, τόνδε τὸν κόσμον, παρελθόντες καὶ θεασάμενοι γῆν μὲν ἑστῶσαν, ὀρεινὴν καὶ πεδιάδα, σπαρτῶν καὶ δένδρων καὶ καρπῶν, ἔτι δὲ καὶ ζώων παντοίων [*] ἀνάπλέων, ἐπὶ δὲ αὐτῆς ἀνακεχυμένα πελάγη καὶ λίμνας καὶ ποταμοὺς αὐθιγενεῖς τε καὶ χειμάῤῥους, καὶ πνευμάτων καὶ ἀέρος εὐκρασίας, καὶ τῶν ἐτησίων ὡρῶν τὰς ἐναρμονίους μεταβολάς, καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἥλιον καὶ σελήνην, πλανῆτας καὶ ἀπλανεῖς ἀστέρας, καὶ τὸν σύμπαντα οὐρανὸν ἐν τάξεσι μετὰ τῆς οἰκείας στρατιᾶς, κόσμον ἀληθινὸν ἐν κόσμῳ περιπολοῦντα, θαυμάσαντες καὶ καταπλαγέντες εἰς ἔννοιαν ἦλθον ἀκόλουθον τοῖς φανεῖσιν, ὅτι ἄρα τοσαῦτα κάλλη καὶ οὕτως ὑπερβάλλοντα τάξει οὐκ ἀπαυτοματισθέντα γέγονεν, ἀλλ᾽ ὑπό τινος δημιουργοῦ κοσμοποιοῦ, καὶ ὅτι πρόνοιαν ἀναγκαῖον εἶναι· νόμος γὰρ φύσεως ἐπιμελεῖσθαι τὸ πεποιηκὸς γεγονότος. Ἀλλ᾽ οὗτοί γε θεσπέσιοι καὶ τῶν ἄλλων διενηνοχότες, ὥσπερ ἔφην, κάτωθεν ἄνω προῆλθον, οἷα διά τινος οὐρανίου κλίμακος ἀπὸ τῶν ἔργων εἰκότι λογισμῷ στοχασάμενοι τὸν δημιουργόν. Εἰ δέ τινες ἠδυνήθησαν αὐτὸν ἐξ ἑαυτοῦ καταλαβεῖν, ἑτέρῳ μηδενὶ χρησάμενοι λογισμῷ συνεργῷ πρὸς τὴν θέαν, ἐν ὁσίοις καὶ γνησίοις θεραπευταῖς καὶ θεοφιλέσιν ὡς ἀληθῶς ἀναγραφέσθωσαν. Τούτων ἐστὶν ὁ Χαλδαϊστὶ μὲν προσαγορευόμενος Ἰσραήλ, Ἑλληνιστὶ δὲ ὁρῶν θεόν, οὐχ οἷός ἐστιν ὁ θεός — τοῦτο γὰρ ἀμήχανον, ὡς ἔφην —, ἀλλ᾽ ὅτι ἔστιν, οὐ παρ᾽ ἑτέρου τινὸς μαθών, οὐχὶ τῶν κατὰ γῆν, οὐχὶ τῶν κατ᾽ οὐρανόν, οὐχὶ τῶν ὅσα στοιχεῖα ἢ συγκρίματα, θνητά τε αὖ καὶ ἀθάνατα, ἀλλὰ παρ᾽ αὐτοῦ μόνου καταβληθείς, τὴν ἰδίαν ὕπαρξιν ἀναφῆναι

θελήσαντος ἱκέτῃ. Πῶς δὲ ἡ προσβολὴ γέγονεν, ἄξιον διά τινος εἰκόνος ἰδεῖν. Τὸν αἰσθητὸν τοῦτον ἥλιον μὴ ἑτέρῳ τινὶ θεωροῦμεν ἢ ἡλίῳ; τὰ δὲ ἄστρα μή τισιν ἄλλοις ἢ ἄστροις θεωροῦμεν; καὶ συνόλως τὸ φῶς ἆρ᾿ οὐ φωτὶ βλέπεται; Τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ ὁ θεός, ἑαυτοῦ φέγγος ὤν, δι᾿ αὑτοῦ μόνου θεωρεῖται, μηδενὸς ἄλλου συνεργοῦντος ἢ δυναμένου συνεργῆσαι πρὸς τὴν εἰλικρινῆ κατάληψιν τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ. Στοχασταὶ μὲν οὖν οἱ ἀπὸ τῶν γεγονότων τὸν ἀγέννητον σπεύδοντες θεωρεῖν, ὅμοιόν τι δρῶντες τοῖς ἀπὸ δυάδος μονάδος φύσιν ἐρευνῶσιν, δέον ἔμπαλιν ἀπὸ μονάδος — ἀρχὴ γὰρ αὕτη — δυάδα σκοπεῖν. Ἀλήθειαν δὲ μετίασιν οἱ τὸν θεὸν θεῷ φαντασιωθέντες, φωτὶ φῶς.

Aliud Israelis praemium est latitudinis torpor (*πλάτους νάρκα*) *i. e. fastus contractio s. inhibitio. — Ternionis summa.*

8. *Τὸ μὲν οὖν μέγιστον ἆθλον εἴρηται. Πρὸς δὲ τούτοις λαμβάνει βραβεῖον ὁ ἀσκητής, λεχθῆναι μὲν οὐκ εὔφημον, νοηθῆναι δὲ ἄριστον· ὀνομάζεται δὲ τὸ βραβεῖον Πλάτους νάρκα* (Genes. 32, 26) *συμβολικῶς. Ἀλαζονεία γὰρ καὶ ὑπεροψία* [*] *διὰ τοῦ πλάτους ἐμφαίνεται, χεομένης τῆς ψυχῆς ἄμετρον ἐφ᾿ ἃ μὴ δεῖ χύσιν· διὰ δὲ τῆς νάρκης, μετεώρου καὶ πεφυσημένου πράγματος, οἰήσεως συστολή. Σύμφορον δὲ οὐδὲν οὕτως, ὡς τὸ κεχαλασμένον καὶ ἀνειμένον τῶν ὁρμῶν ἀνακοπῆναί τε καὶ ναρκῆσαι παρεθὲν τοὺς πνευματικοὺς τόνους, ἵνα ἡ τῶν παθῶν ἄμετρος ἰσχὺς ἐξασθενήσασα πλάτος ἐμπαράσχῃ ψυχῆς τῷ βελτίονι μέρει. — Προσεξεταστέον δέ, ὅτι καὶ οἰκειότατον ἑκάστῳ τῶν τριῶν ἀπενεμήθη τὸ ἆθλον.*

Τῷ μὲν γὰρ ἐκ διδασκαλίας τελειωθέντι πίστις, ἐπειδὴ τὸν μανθάνοντα πιστεῦσαι δεῖ τῷ διδάσκοντι, περὶ ὧν ὑφηγεῖται· δύσκολον γάρ, μᾶλλον δὲ ἀδύνατον ἀπιστοῦντα παιδευθῆναι. Τῷ δὲ κατ᾽ εὐμοιρίαν φύσεως ἐπ᾽ ἀρετὴν φθάσαντι χαρά· χαρτὸν γὰρ ἡ εὐφυΐα καὶ τὰ φύσεως δῶρα, τῆς διανοίας εὐθηξίαις καὶ εὐσκόποις ἐπιβολαῖς προσγανουμένης, ἐν οἷς ἀπόνως εὑρίσκει τὰ ζητούμενα, καθάπερ ὑποβολέως ἔνδοθεν ὑπηχοῦντος· ἡ γὰρ σύντομος τῶν ἀπορουμένων εὕρεσις χαρτόν. Τῷ δὲ δι᾽ ἀσκήσεως περιποιησαμένῳ φρόνησιν ὅρασις· μετὰ γὰρ τὸν ἐν νεότητι πρακτικὸν βίον ὁ ἐν γήρᾳ θεωρητικός, ἄριστος καὶ ἱερώτατος, ὃν οἷα κυβερνήτην ἄνωθεν παραπέμψας ἐπὶ πρύμναν ὁ θεὸς ἐνεχείρισε τοὺς οἴακας ὡς ἱκανῷ πηδαλιουχεῖν τὰ ἐπίγεια. Χωρὶς γὰρ θεωρίας ἐπιστημονικῆς οὐδὲν τῶν πραττομένων καλόν.

Mosis praemia: βασιλεία, νομοθεσία, προφητεία, ἀρχιερωσύνη.

9. Ἑνὸς ἔτι μνησθεὶς ἀνδρός, στοχαζόμενος τοῦ μὴ μακρηγορεῖν, ἐπὶ τὰ ἀκόλουθα τῶν λόγων τρέψομαι. Ὁ δὲ ἀνὴρ οὗτος τοὺς ἱεροὺς ἀγῶνας στεφανωθεὶς ἐκηρύχθη. Λέγω δὲ ἱερούς, οὐ τοὺς παρ᾽ ἄλλοις νομιζομένους — ἀνίεροι γὰρ οὗτοί γε, βίαις καὶ ὕβρεσι καὶ ἀδικίαις ἀντὶ τῶν ἀνωτάτω τιμωριῶν γέρα καὶ τιμὰς προτείνοντες — ἀλλ᾽ οὓς ἡ ψυχὴ πέφυκε διαθλεῖν, φρονήσει μὲν ἠλιθιότητα καὶ πανουργίαν ἐλαύνουσα, σωφροσύνῃ δὲ ἀσωτίαν καὶ φειδωλίαν, ἀνδρίᾳ δὲ θρασύτητα καὶ δειλίαν, καὶ ταῖς ἄλλαις ἀρεταῖς τὰς ἀντιθέτους κακίας, αἳ μήθ᾽ ἑαυταῖς μήτ᾽ ἄλλαις συμφέρονται. Πᾶσαι μὲν οὖν αἱ ἀρεταὶ παρθένοι, καλλιστεύει δὲ ὡς ἐν χορῷ

παραλαβοῦσα τὴν ἡγεμονίαν ἡ εὐσέβεια καὶ δικαιοσύνη, ἣν ἐκληρώσατο διαφερόντως ὁ θεολόγος Μωσῆς. Διὸ μετὰ μυρίων ἄλλων, ἅπερ ἐν τοῖς γραφεῖσι περὶ τοῦ κατ᾽ αὐτὸν βίου μεμήνυται, τεττάρων ἄθλων ἐξαιρέτων τυγχάνει, τυχὼν βασιλείας, νομοθεσίας, προφητείας, ἀρχιερωσύνης. Βασιλεύς τε γὰρ γέγονεν, οὐκ ἔθει τῷ καθεστῶτι μετὰ [*] στρατιᾶς τε καὶ ὅπλων, ναυτικῆς τε καὶ πεζικῆς καὶ ἱππικῆς δυνάμεως, ἀλλ᾽ ὑπὸ θεοῦ χειροτονηθεὶς ἑκουσίῳ γνώμῃ τῶν ἀρχομένων, ὃς τοῖς ὑπηκόοις ἐνειργάσατο τὴν εἰς τὸ ἑκούσιον αἵρεσιν. Ἄναυδος γὰρ καὶ ἀνακούσιος καὶ ἀκτήμων καὶ ἀχρήματος μόνος οὗτος βασιλεὺς ἡμῖν ἀνεγράφη, πρὸ τυφλοῦ τὸν βλέποντα πλοῦτον ἀσπασάμενος, καί, εἰ δεῖ μηδὲν ὑποστειλάμενον εἰπεῖν, τὸν θεοῦ κλῆρον ἰδίαν οὐσίαν ὑπολαμβάνων. Ὁ δὲ αὐτὸς γίνεται καὶ νομοθέτης· δεῖ γὰρ τὸν βασιλέα προστάττειν καὶ ἀπαγορεύειν. Νόμος δὲ οὐδέν ἐστιν ἕτερον ἢ λόγος προστάττων ἃ χρή, καὶ ἀπαγορεύων ἃ μὴ χρή. Ἐπεὶ δὲ ἄδηλον τὸ ἐν ἑκατέρῳ συμφέρον — ἀγνοίᾳ γὰρ πολλάκις κελεύομεν ἃ μὴ δεῖ, καὶ ἀπαγορεύομεν ἃ δεῖ πράττειν — οἰκεῖον ἦν λαβεῖν τρίτον, προφητείαν, εἰς τὸ ἄπταιστον· ἑρμηνεὺς γάρ ἐστιν ὁ προφήτης ἔνδοθεν ὑπηχοῦντος τὰ λεκτέα τοῦ θεοῦ, παρὰ δὲ θεῷ οὐδὲν ὑπαίτιον. Τέταρτον δὲ ἀρχιερωσύνην, δι᾽ ἧς προφητεύων ἐπιστημονικῶς θεραπεύσει τὸ Ὂν καὶ τὰς τῶν ὑπηκόων κατορθούντων μὲν εὐχαριστίας, εἰ δὲ διαμαρτάνοιεν, εὐχὰς καὶ ἱκεσίας ἱλασκόμενος ποιήσεται. Ταῦτα μιᾶς ὄντα ἰδέας ἀλληλουχεῖν ὀφείλει τῆς ἁρμονίας δεσμοῖς ἑνωθέντα καὶ περὶ τὸν αὐτὸν ἐξετάζεσθαι, ὡς ὅγε τινὸς τῶν τεττάρων ὑστερίζων ἀτελὴς εἰς ἡγεμονίαν, χωλὴν ἀνημμένος κοινῶν πραγμάτων ἐπιμέλειαν.

Gentis israeliticae praemium est principatus (10). *Sensus mysticus* (11).

10. Ἄλις μὲν δὴ τῶν καθ᾽ ἕκαστον ἄνδρα τιθεμένων ἄθλων. Τίθεται δὲ καὶ ὅλοις οἴκοις καὶ πολυανθρώποις συγγενείαις. Αὐτίκα τοῦ ἔθνους εἰς δώδεκα φυλὰς διανεμηθέντος ἰσάριθμοι ταῖς φυλαῖς εἰσὶν ἡγεμόνες, οὐ μόνον μιᾶς οἰκίας ἢ συγγενείας, ἀλλὰ καὶ γνησιωτέρας οἰκειότητος. Ἀδελφοὶ γὰρ ὁμοπάτριοι πάντες. Ὁ δὲ τούτων πάππος καὶ πρόπαππος σὺν τῷ πατρὶ γεγόνασιν ἀρχηγέται τοῦ ἔθνους. Ὁ μὲν οὖν πρῶτος πρὸς ἀλήθειαν ἐκ τύφου μεταθέμενος καὶ τῆς ἐν τοῖς μαθήμασι Χαλδαϊκῆς τερθρείας ὑπεριδὼν ἕνεκα τελειοτέρας ὄψεως, ἣν θεασάμενος θελχθεὶς ἠκολούθησε τῇ φαντασίᾳ, καθάπερ τὸν σίδηρόν φασιν ὑπὸ λίθου τῆς μαγνήτιδος ἕλκεσθαι, ἀντὶ σοφιστοῦ γενόμενος ἐκ διδασκαλίας σοφός. Οὗτος πολλοὺς μὲν ἔσχε παῖδας, ἅπαντας δὲ οὐ καλοὺς πλὴν ἑνὸς ἀνυπαιτίου, ᾧ τὰ πείσματα τοῦ γένους ἐκδησάμενος ἀσφαλῶς ἐνωρμίσατο. Τῷ δὲ υἱῷ πάλιν, αὐτομαθῆ καὶ αὐτοδίδακτον κτησαμένῳ φύσιν, δύο συνέβη παῖδας γενέσθαι· τὸν μὲν ἄγριον καὶ ἀτίθασσον, θυμοῦ γέμοντα καὶ ἐπιθυμίας, καὶ συνόλως τὸ τῆς ψυχῆς ἄλογον μέρος ἐπιτετειχικότα τῷ λογικῷ, τὸν δὲ ἥμερον καὶ φιλάνθρωπον καλοκἀγαθίας [*] ἐργάτην, ἰσότητός τε καὶ ἀτυφίας ἐν τῇ βελτίονι τεταγμένον τάξει, λογισμοῦ προαγωνιστήν, ἀφροσύνης ἀντίπαλον. Οὗτός ἐστιν ὁ τρίτος τῶν ἀρχηγετῶν, ὁ πολύπαις τε καὶ μόνος εὔτεκνος, ἀσινὴς ἐν ἅπασι τοῖς μέρεσι τῆς οἰκίας, οἷά τις γεωργὸς εὐδαίμων ἅπασαν τὴν σπορὰν ἐπιδὼν σῶον ἥμερόν τε καὶ καρποφόρον.

11. Ἔχει δὲ ἕκαστος τῶν τριῶν τὴν ῥητὴν διήγησιν, σύμβολον διανοίας ἀφανοῦς, ἣν ἐπισκεπτέον. Αὐτίκα παντὶ τῷ διδασκομένῳ συμβαίνει μετιόντι εἰς ἐπιστήμην ἀπολιπεῖν ἀμαθίαν, ἀμαθία δὲ πολύχουν. Διὰ τοῦτο ὁ πρῶτος λέγεται πολύπαις μέν, οὐδένα δὲ τῶν ἄλλων ἀξιώσας υἱὸν αὐτοῦ χρηματίζειν, πλὴν ἑνός. Τρόπον γάρ τινα καὶ ὁ μανθάνων ἀποκηρύττει τὰ τῆς ἀμαθίας ἔκγονα καὶ ὡς ἐχθρὰ καὶ δυσμενῆ παραιτεῖται. Φύσει γε μὴν πάντες οἱ ἄνθρωποι, πρὶν τελειωθῆναι τὸν ἐν αὐτοῖς λόγον, κείμεθα ἐν μεθορίῳ κακίας καὶ ἀρετῆς, πρὸς μηδέτερά πω ταλαντεύοντες. Ἐπειδὰν δὲ πτερυξάμενος ὁ νοῦς ὅλῃ τῇ ψυχῇ διὰ πάντων αὐτῆς τῶν μερῶν φαντασιωθῇ τὸ ἀγαθόν, ἄφετος πρὸς αὐτὸ καὶ πτηνὸς ὁρμᾷ, τὸ συγγεγενημένον ἀδελφὸν κακὸν ὀπίσω καταλιπών, ὃ καὶ ἀποφεύγει τὴν ἐναντίαν ὁδὸν ἀμεταστρεπτί. Τοῦτο ἔστιν ὃ αἰνίττεται φάσκων, υἱοὺς δύο γεγενῆσθαι διδύμους τῷ φύσεως εὐμοίρου λαχόντι. Παντὸς γὰρ ἀνθρώπου κατ᾽ ἀρχὰς ἅμα τῇ γενέσει κυοφορεῖ δίδυμα ἡ ψυχή, κακόν, ὡς ἔφην, καὶ ἀγαθόν, ἑκάτερον φαντασιουμένη. Μακαρίας δὲ καὶ εὐδαίμονος ὅταν τύχῃ μερίδος, ὁλκῇ μιᾷ ῥέπει πρὸς τὸ ἀγαθόν, μήτ᾽ ἐπὶ θάτερόν ποτε ταλαντεύσασα, μήτ᾽ ἐπαμφοτερίσασα πρὸς τὸ ἰσόῤῥοπον. Ἡ δὲ ἀγαθῆς μὲν φύσεως, ἀγαθῆς δὲ παιδεύσεως ἐπιλαχοῦσα, καὶ ἐκ τρίτου συνασκηθεῖσα τοῖς τῆς ἀρετῆς θεωρήμασιν, ὡς μηδὲν αὐτῶν ἐξ ἐπιπολῆς ἐπιπλαδᾶν, ἔγκολλα δὲ εἶναι καὶ ἐντετυπωμένα τὰ πάντα, καθάπερ νεύροις τισὶν ἑνωθέντα, κτᾶται μὲν ὑγείαν, κτᾶται δὲ δύναμιν, οἷς εὔχροια μὲν ἐξ αἰδοῦς, εὐεξία δὲ καὶ κάλλος ἐπιγίνεται. Γενομένη δὲ πλήρωμα ἀρετῶν ἡ ψυχὴ διὰ τριῶν τῶν ἀρίστων, φύσεως, μαθήσεως καὶ ἀσκή-

σεως, οὐδὲν ἐν αὐτῇ καταλιποῦσα κενὸν εἰς πάροδον ἄλλων, γεννᾷ τέλειον ἀριθμόν, διττὰς υἱῶν ἑξάδας, ἀπεικόνισμα καὶ μίμημα τοῦ ζωδιακοῦ κύκλου, πρὸς τὴν τῶν ἐνταῦθα βελτίωσιν. Οὗτός ἐστιν ὁ ἀσινὴς οἶκος, ὁ τέλειος καὶ συνεχὴς ἐν ταῖς ῥηταῖς γραφαῖς καὶ ἐν ταῖς καθ᾽ ὑπόνοιαν ἀλληγορίαις, ὃς ἔλαβεν ἆθλον, καθάπερ εἶπον, ἡγεμονίας τῶν τοῦ ἔθνους [*] φυλῶν. Ἐκ τοῦδε οὖν τοῦ οἴκου χρόνοις εἰς πολυανθρωπίαν ἐπιδιδόντος εὔνομοι πόλεις ἐκτίσθησαν, καὶ διδασκαλία φρονήσεως καὶ δικαιοσύνης καὶ ὁσιότητος, ἐν οἷς καὶ τῆς ἄλλης ἀρετῆς μεταποίησις μεγαλοπρεπῶς διερευνᾶται.

Poenae: Caini fratricidae.

12. Τὰ μὲν οὖν απονεμηθέντα πάλαι τοῖς ἀγαθοῖς ἆθλα, κοινῇ τε καὶ ἰδίᾳ, λέλεκται τυπωδέστερον, ἀφ᾽ ὧν καὶ τὰ παραλειφθέντα δύναιτο ἄν τις εὐμαρέστερον συνορᾶν. Ἑξῆς δὲ τὰς προτεθείσας τοῖς πονηροῖς κολάσεις ἐν μέρει πάλιν ἐπισκεπτέον γενικώτερον, ἐπεὶ τὰς κατὰ μέρος ἀναγράφειν οὐ καιρός. Ἐγένετό τις κατ᾽ ἀρχὰς εὐθύς, ὅτ᾽ οὔπω τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος ἐπλήθυνεν, ἀδελφοκτόνος. (Gen. 4, 1 ss.) Οὗτός ἐστιν ὁ πρῶτος ἐναγής, ὁ πρῶτος καθαρευούσῃ τῇ γῇ τὸ μίασμα προσβαλὼν ἄηθες τοῦ ἀνθρωπείου αἵματος, ὁ πρῶτος ἀνιεῖσαν καὶ βλαστάνουσαν γένη ζώων καὶ φυτῶν καὶ οἷς εὐτοκεῖ πᾶσι τεθηλυῖαν τῆς εὐτοκίας ἐπισχών, ὁ πρῶτος φθορὰν γενέσει καὶ θάνατον ζωῇ καὶ πένθος χαρᾷ καὶ κακὰ ἀγαθοῖς ἐπιτειχίσας. Τί ἂν οὖν παθὼν ἀξίαν ἐδεδώκει δίκην, ὃς διὰ μιᾶς πράξεως οὐδὲν τῶν βιαίων καὶ ἀσεβῶν παρέλειπεν; Ἴσως ἂν εἴποι τις· Ἀναιρεθεὶς θᾶττον. Ὁ λογισμὸς δὲ οὗτος ἀνθρώπινος τὸ μέγα δι-

καστήριον οὐ βλέποντος. Ἄνθρωποι μὲν γὰρ πέρας τιμωριῶν εἶναι νομίζουσι θάνατον· ἐν δὲ τῷ θείῳ δικαστηρίῳ μόγις ἐστὶν οὗτος ἀρχή. Ἐπεὶ τοίνυν καινὸν τὸ ἔργον, ἔδει καὶ τὴν ἐπ᾽ αὐτῷ τιμωρίαν καινὴν εὑρεθῆναι. Τίς οὖν ἐστὶν αὕτη; Ζῆν ἀποθνήσκοντα ἀεί, καὶ τρόπον τινὰ θάνατον ἀθάνατον ὑπομένειν καὶ ἀτελεύτητον. Θανάτου γὰρ διττὸν εἶδος· τὸ μὲν κατὰ τὸ τεθνάναι, ὅπερ ἀγαθόν ἐστιν ἢ ἀδιάφορον· τὸ δὲ κατὰ τὸ ἀποθνήσκειν, ὃ δὴ κακὸν πάντως, καὶ ὅσῳ χρονιώτερον, βαρύτερον. Πῶς οὖν ὁ θάνατος αὐτῷ συνδιαιωνίζει, σκόπει. Τεττάρων ὄντων ἐν τῇ ψυχῇ παθῶν, δυοῖν μὲν περὶ τὸ ἀγαθὸν ἐνεστὸς ἢ μέλλον, ἡδονῆς καὶ ἐπιθυμίας, δυοῖν δὲ περὶ τὸ κακὸν παρὸν ἢ προςδοκώμενον, λύπης καὶ φόβου, τὴν μὲν τοῦ ἀγαθοῦ ῥίζαις αὐταῖς ἐξέτεμε συζυγίαν, ἵνα μηδ᾽ ἐκ τύχης ἡσθῇ ποτὲ ἢ ἐπιθυμήσῃ τινὸς ἡδέος, τὴν δὲ τοῦ κακοῦ μόνον ἐνεφύτευσεν εἰς λύπην εὐθυμίας ἀμιγῆ καὶ φόβον ἄκρατον. Φησὶ (Gen. 4, 14 s.) γάρ, ὅτι ἀρὰν ἐπηρᾶτο τῷ ἀδελφοκτόνῳ, ὡς [*] „στένειν καὶ τρέμειν ἀεί“· „καὶ σημεῖον ἔθετο αὐτῷ μὴ ἀναιρεθῆναι πρός τινος“, ἵνα μὴ ἅπαξ ἀποθάνῃ, διαιωνίζῃ δέ, ὡς εἶπον, ἀποθνήσκων ἐν ἀλγηδόσι καὶ ἀνίαις καὶ συμφοραῖς ἀδιαστάτοις, καί, ὃ δὴ πάντων ἀργαλεώτατον, αἰσθάνηται τῶν ἰδίων κακῶν καὶ ἐπὶ τοῖς ἐν χερσὶν ἄχθηται, καί, τὴν φορὰν τῶν μελλόντων προορώμενος, μὴ δύνηται φυλάξασθαι, τῆς ἐλπίδος ἐκτετμημένης αὐτῷ, ἣν θεὸς ἀνθρώπων γένει κατέσπειρεν, ἵνα, ἔχοντες συμφυὲς παραμύθιον, ἐπελαφρίζοιντο τὰς ἀνίας οἱ μὴ ἀνίατα δράσαντες. Ὥςπερ οὖν τῷ συναρπασθέντι ὑπὸ χειμάῤῥου φοβερὸν μὲν τὸ πλησίον ῥεῦμα ᾧ κατασύρεται, φοβερώτερον δὲ τὸ ἄνωθεν ἐπιφερόμενον, ὃ τῇ μὲν βίᾳ

συντόνως ἐπωθεῖ καὶ ἀλήκτως, τῇ δὲ ἐπαναστάσει μετεωριζόμενον ἐπικλύζει· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τῶν κακῶν ἀνίαρα μὲν τὰ ἐν χερσίν, ἀργαλεώτερα δὲ τὰ ἐκ φόβου ῥέοντα· χορηγεῖ γὰρ ὁ φόβος καθάπερ ἐκ πηγῆς τὰ ὀδυνηρά.

Poena aedituorum adversus sacerdotes coortorum.

13. Ταῦτα μέν ἐστι τὰ ὁρισθέντα κατὰ τοῦ πρώτου γεγονότος ἀδελφοκτόνου. Ὡρίσθη δὲ καὶ ἐπ᾽ οἰκίαις ἕτερα, συνθεμέναις κοινοπραγίαν ἁμαρτημάτων. Ἦσαν δή τινες τεταγμένοι νεωκόροι καὶ ἱερόδουλοι, τὴν πυλωρῶν τεταγμένοι τάξιν. Οὗτοι φρονήματος ὑποπλησθέντες ἀλόγου τοῖς ἱερεῦσιν ἐπανέστησαν, ἀξιοῦντες τὰ ἐκείνων γέρα σφετερίσασθαι. Προστησάμενοι δὲ τῆς συστάσεως ἡγεμόνα τὸν πρεσβύτατον, ὃς καὶ τοῦ τολμήματος μετ᾽ ὀλίγων τῶν συναπονοηθέντων εἰσηγητὴς ἐγένετο, καταλιπόντες τὰ προπύλαια καὶ τὰς ἐσχατιάς, ἐπὶ τῶν ἀδύτων ἐχώρουν, τοὺς χρησμοῖς ἀξιωθέντας τῆς ἱερωσύνης μεθιστάντες. Ταραχὴ μὲν οὖν, ὡς εἰκός, ἐπέσχε τὴν πληθὺν ἅπασαν, ἅτε κινουμένων τῶν ἀκινήτων καὶ παρασπονδουμένων τῶν νόμων καὶ τοῦ περὶ τὸ ἱερὸν κόσμου σύγχυσιν λαμβάνοντος ὑπ᾽ ἀταξίας δεινῆς, ἐφ᾽ οἷς ὁ τοῦ ἔθνους ἐπιμελητὴς καὶ προστάτης ἠγανάκτει. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον, ἤθει βαρυτέρῳ χρώμενος χωρὶς ὀργῆς — ἦν γὰρ καὶ τὴν φύσιν ἀόργητος — λόγοις ἀναδιδάσκειν ἐπειρᾶτο μεταβάλλεσθαι, καὶ τοὺς ταχθέντας ὅρους μὴ ὑπερβαίνειν, μηδὲ νεωτερίζειν εἰς τὰ ἅγια καὶ καθωσιωμένα, ὧν αἱ τοῦ ἔθνους ἐλπίδες ἐκκρέμανται. Ἀλλ᾽ ἐπειδὴ οὐδὲν ἤνυεν, ἀλλ᾽ ἐκεκώφωντο πρὸς ἅπαντα, νομίζοντες αὐτὸν ἡττηθέντα φιλοικείου πάθους, ἀρχιε-

ρέα μὲν τὸν ἀδελφὸν καταστῆσαι, τοῖς δὲ ἀδελφιδοῖς ἐγχειρίσαι τὴν ἱερωσύνην, δεινὸν οὐχὶ τοῦτο ὑπελάμβανε, καίπερ ὂν δεινόν· ἀλλ' ἐκεῖνο [*] παγχάλεπον, εἰ δόξει τῶν λογίων, καθ' ἃ γέγονεν ἡ αἵρεσις τῶν ἱερέων, ἀλογεῖν . . . .

Benedictionum divinarum primam, de hostibus quidem victoriam (et felicitatem ex illa sequentem), nanciscuntur, quorum facta cum dictis et cogitationibus penitus congruunt.

14. Μαρτυρία δὲ σαφὴς ἐν τοῖς ἱεροῖς ἀνάκειται γράμμασι, λέγειν τὰς εὐχὰς πρότερον ἃς εὐλογίας εἴωθεν ὀνομάζειν. Ἐάν, φησί (Deut. 30, 10 ss.), τὰς θείας ἐντολὰς φυλάττητε καταπειθεῖς γενόμενοι τοῖς προστάγμασι, καὶ τὰ διαγορευόμενα μὴ μέχρις ἀκοῆς καταδέχησθε, ἀλλὰ διὰ τῶν τοῦ βίου πράξεων ἐπιτελῆτε, πρώτην δωρεὰν ἕξετε νίκην κατ' ἐχθρῶν. Οὐ γὰρ ὑπέρογκοι καὶ βαρύτεραι τῆς τῶν χρησομένων δυνάμεως αἱ προστάξεις εἰσίν, οὐδὲ μακρὰν τὸ ἀγαθὸν ἀφέστηκεν, ἢ πέραν θαλάσσης ἢ ἐν ἐσχατιαῖς γῆς, ὡς δεῖσθαι πολυχρονίου καὶ καματηρᾶς ἀποδημίας. Οὐδ' ἐξαίφνης ἐστείλατο τὴν ἐντεῦθεν εἰς οὐρανοὺς ἀποικίαν, ἵνα τις μετέωρος καὶ πτηνὸς ἀρθεὶς μόλις ἐφικέσθαι τούτων δυνηθῇ· πλησίον δέ ἐστι καὶ ἐγγυτάτω, τρισὶ μέρεσι τοῖς καθ' ἕκαστον ἡμῶν ἐνιδρυμένον, στόματι καὶ καρδίᾳ καὶ χερσί, λόγῳ καὶ διανοίᾳ καὶ πράξεσιν. Ἐὰν γὰρ οἷα τὰ βουλεύματα, τοιοῦτοι οἱ λόγοι, καὶ οἷα τὰ λεγόμενα, τοιαίδε αἱ πράξεις ὦσιν, καὶ ταῦτα ἀλλήλοις ἀνταχολουθῇ δεθέντα ἁρμονίας ἀλύτοις δεσμοῖς, εὐδαιμονία κρατεῖ, τοῦτ' ἔστιν ἡ ἀψευδεστάτη σοφία καὶ φρόνησις· σοφία μὲν γὰρ πρὸς θεραπείαν θεοῦ, φρόνησις δὲ πρὸς ἀνθρωπίνου βίου

διοίκησιν. Ἄχρι μὲν οὖν λέγεται μόνον τὰ τῶν νόμων παραγγέλματα, βραχείας ἢ οὐδεμιᾶς ἀποδοχῆς τυγχάνει· προςγενομένων δὲ ἀκολούθων καὶ ἑπομένων ἔργων ἐν τοῖς τοῦ βίου πᾶσιν ἐπιτηδεύμασιν, ὥςπερ ἐκ ζόφου βαθέος εἰς φῶς ἀναχθέντα περιλαμφθήσεται δι᾽ εὐκλείας καὶ εὐφημίας. Τίς γὰρ οὐκ ἂν εἴποι, καὶ τῶν φύσει βασκάνων, ὅτι σοφὸν ἄρα γένος καὶ ἐπιστημονικώτατον μόνον τοῦτό ἐστιν, ᾧ τὰς θείας παραινέσεις ἐξεγένετο μὴ κενὰς καὶ ἐρήμους ἀπολιπεῖν τῶν οἰκείων πράξεων, ἀλλὰ πληρῶσαι τοὺς λόγους ἔργοις ἐπαινετοῖς; Τοῦτο τὸ γένος οὐ μακρὰν ἀπῴκισται θεοῦ, φαντασιούμενον ἀεὶ τὰ αἰθέρια κάλλη, καὶ ποδηγετούμενον ὑπ᾽ ἔρωτος οὐρανίου· ὡς, καὶ ἂν εἰ πύθοιτό τις, ποῖον ἔθνος μέγα, προςφυῶς ἄν τινα ἀνταποκρίνασθαι· Ὧι ὁ θεός ἐστιν ἐπήκοος ἱεροπρεπεστάτων εὐχῶν, καὶ ταῖς ἀπὸ καθαροῦ τοῦ συνειδότος κατακλήσεσιν συνεγγίζων.

Hominum autem hostes duplicis sunt generis: alterum cupiditates humanae, alterum ferae bestiae; quod utrumque ut vincatur, summopere optandum. (15. 16.)

15. Ἐπεὶ δὲ ἐχθρῶν διττὸν εἶδος, τὸ μὲν ἀνθρώπων ἐκ πλεονεξίας ἐπιτηδεύσει γεγονός, τὸ δὲ θηρίων ἄνευ ἐπιτηδεύσεως ἀλλοτριότητι χρώμενον φυσικῇ, περὶ ἑκατέρου λεκτέον ἐν μέρει, καὶ πρότερόν γε τὸ κατὰ τοὺς φύσει πολεμίους θῆρας. Οὗτοι γὰρ οὐ μιᾶς πόλεως ἢ ἔθνους, ἀλλὰ τοῦ σύμπαντος ἀνθρώπων γένους δυςμενεῖς εἰσίν, οὐ πρὸς [*] ὡρισμένου χρόνου μῆκος, ἀλλὰ τὸν ἀόριστον καὶ ἀπερίγραφον αἰῶνα. Τούτων οἱ μὲν ὡς δεσπότην ἄνθρωπον δεδιότες ὑποπτήσσουσιν ἐγκότῳ μίσει· οἱ δὲ τολμηταὶ καὶ θρασύτεροι προεπιχειροῦσι καιροφυλακοῦντες. Εἰ μὲν οὖν ἀσθενέστεροι τυγχάνοιεν,

ἐξ ἐνέδρας, εἰ δὲ δυνατώτεροι, φανερῶς. Ἄσπονδος γὰρ καὶ ἀκήρυκτος εἷς πόλεμος οὗτος, ὡς λύκοις πρὸς ἄρνας, καὶ πᾶσι θηρίοις πρὸς πάντας ἀνθρώπους, ἐνύδροις τε καὶ χερσαίοις, ὃν θνητὸς μὲν οὐδεὶς δύναται καθαιρεῖν, ὁ δὲ ἀγέννητος μόνος καθαιρεῖ, ὅταν κρίνῃ τινὰς σωτηρίας ἀξίους, εἰρηνικοὺς μὲν τὸ ἦθος, ὁμοφροσύνην δὲ καὶ κοινωνίαν ἀσπαζομένους, οἷς φθόνος ἢ συνόλως οὐ συνῴκησεν ἢ τάχιστα μετανέστη, τὰ ἴδια προφέρειν εἰς μέσον ἀγαθὰ διεγνωκόσιν εἰς κοινὴν μετουσίαν καὶ ἀπόλαυσιν. Εἰ γὰρ ἐπιλάμψειέ ποτε τῷ βίῳ τὸ ἀγαθὸν τοῦτο καὶ δυνηθείημεν τὸν καιρὸν ἰδεῖν ἐκεῖνον, ἐν ᾧ χειροήθη ποτὲ γενήσεται τὰ ἀτίθασσα, πολύ γε πρότερον τὰ ἐν τῇ ψυχῇ θηρία τιθασσευθήσεται, οὗ μεῖζον ἀγαθὸν οὐκ ἔστιν εὑρεῖν οὐδέν. Ἢ οὐχὶ εὔηθες ὑπολαμβάνειν, ὅτι τὰς ὑπὸ τῶν ἐκτὸς θηρίων βλάβας ἐκφευξόμεθα, τὰ ἐν αὑτοῖς εἰς δεινὴν ἀγριότητα ἀεὶ συγκροτοῦντες; Ὅθεν οὐκ ἀπελπιστέον, ὅτι ἐξημερωθέντων τῶν κατὰ διάνοιαν καὶ τὰ ζῷα ἡμερωθήσεται. Τότε μοι δοκοῦσιν ἄρκτοι καὶ λέοντες καὶ παρδάλεις, καὶ τὰ παρ' Ἰνδοῖς, ἐλέφαντές τε καὶ τίγρεις, καὶ ὅσα ἄλλα τὰς ἀλκὰς καὶ τὰς δυνάμεις ἀήττητα, μεταβαλεῖν ἐκ τοῦ μονωτικοῦ τε καὶ μονοτρόπου πρὸς τὸ σύννομον, καὶ ἐκ τοῦ πρὸς ὀλίγον μιμήσει τῶν ἀγελαίων ἡμερωθήσεσθαι πρὸς τὴν ἀνθρώπου φαντασίαν, μηκέτι ὡς πρότερον ἀνερεθισθέντα, καταπλαγέντα δὲ ὡς ἄρχοντα καὶ φύσει δεσπότην εὐλαβῶς ἕξειν· ἔνια δὲ καὶ τοῦ χειροήθους ἅμα καὶ φιλοδεσπότου τῇ παραζηλώσει, καθάπερ τὰ Μελιταῖα τῶν κυνιδίων, ταῖς κέρκοις μεθ' ἱλαρωτέρας κινήσεως προσσαίνοντα. Τότε καὶ σκορπίων γένη καὶ ὄφεων καὶ τῶν ἄλλων ἑρπετῶν ἄπρακτον ἕξει τὸν ἰόν. Καὶ ποταμὸς ὁ Αἰγύπτιος ὁμο-

ρα τοῖς οἰκήτορσι τῆς χώρας ἀνθρωποβόρα ζῶα, τοὺς κροκοδείλους λεγομένους καὶ ποταμίους ἵππους, φέρει, καὶ τὰ πελάγη μυρίας ἰδέας ζώων, παρ᾽ οἷς πᾶσιν ἱερὸς καὶ ἄσυλος γένοιτο ἂν ὁ σπουδαῖος, ἀρετὴν τιμήσαντος θεοῦ καὶ γέρας παρασχόντος τὸ ἀνεπιβούλευτον.

16. Οὕτως μὲν ὁ πρεσβύτερος καὶ χρόνῳ καὶ φύσει καταλυθήσεται πόλεμος, ἡμερωθέντων καὶ μεταβαλόντων τῶν θηρίων πρὸς τὸ τιθασσόν. Ὁ δὲ [*] νεώτερος καὶ ἐπιτηδεύσει γενόμενος ἐκ πλεονεξίας ῥᾳδίως διαλυθήσεται, τῶν ἀνθρώπων, ὥς γ᾽ ἐμοὶ δοκεῖ, δυσωπηθέντων, εἰ μελλήσουσιν ἀγριώτεροι ζώων ἀλόγων ἐξετάζεσθαι, ὅτε τὰς ἀπὸ τῶν ἄλλων ζημίας καὶ βλάβας ἐκπεφεύγασιν. Αἴσχιστον γάρ, ὡς εἰκός, φανεῖται, τὰ μὲν ἰοβόλα καὶ ἀνθρωποβόρα καὶ ἄμικτα καὶ ἀκοινώνητα ἔνσπονδα γενενῆσθαι, μεταβάλλοντα πρὸς εἰρήνην, τὸ δὲ ἥμερον φύσει ζῶον, τὸν ἄνθρωπον, κοινωνίας καὶ ὁμονοίας συγγενές, ἀσπονδεῖν, φονᾶν κατὰ τῶν ὁμοίων. Ἢ τὸ παράπαν οὖν, φησίν, οὐ διελεύσεται πόλεμος διὰ χώρας εὐσεβῶν, ἀλλ᾽ αὐτὸς καταῤῥυήσεται καὶ συντριβήσεται πρὸς ἑαυτόν, πρὸς οἵους ἐστὶν ὁ ἀγὼν καὶ ὡς ἀηττήτους αἰσθανομένων τῶν ἀντιπάλων, ἅτε χρωμένους ἀνανταγωνίστῳ συμμαχίᾳ τοῦ Δικαίου. Μεγαλοπρεπὲς γὰρ καὶ περίσεμνον ἀρετή, καὶ μόνη καθ᾽ ἡσυχίαν ἱκανὴ φορὰς μεγάλων ἐξευμαρίζειν κακῶν. Ἢ καὶ ἂν μεμηνότες τινὲς λυττῶσιν αὐθεκάστῳ καὶ ἀπαρηγορήτῳ χρώμενοι τῇ τοῦ πολεμεῖν ἐπιθυμίᾳ, μέχρι μὲν συνίστανται καταλαζονεύσονται θρασυνόμενοι· πρὸς δὲ χειρῶν ἅμιλλαν ἥκοντες, αἰσθήσονται κενὸν αὔχημα αὐχήσαντες, ὡς μὴ δυνάμενοι νικᾶν. Ῥώμῃ γὰρ ἀντιβιασθέντες (Lev. 26, 8) κραταιοτέρᾳ φεύξονται προτροπάδην πρὸς πεντάδων ἑκα-

τοντάδες, καὶ πρὸς ἑκατοντάδων μυριάδες, πολλαῖς ὁδοῖς οἱ κατὰ μίαν ἐπελθόντες. Ἔνιοι δὲ μηδενὸς διώκοντος ὅτι μὴ φόβου, τὰ νῶτα τοῖς ἀντιπάλοις εἰς βολὰς εὐσκόπους ἀντιστρέψουσιν, ὡς εὐμαρίαν εἶναι πάντας ἡβηδὸν ἀναιρεθέντας πεσεῖν. Ἐξελεύσεται γὰρ ἄνθρωπος, φησὶν ὁ χρησμός (Num. 24, 7), καταστρατάρχῶν καὶ πολεμῶν ἔθνη τε μεγάλα καὶ πολυάνθρωπα χειρώσεται, τὸ ἁρμόττον ὁσίοις ἐπικουρικὸν ἐπιπέμψαντος θεοῦ. Τοῦτο δέ ἐστι θράσος ψυχῶν ἀκατάπληκτον καὶ σωμάτων ἰσχὺς κραταιοτάτη, ὧν καὶ θάτερον φοβερὸν ἐχθροῖς, ἄμφω δὲ εἰ συνέλθοι, καὶ παντελῶς ἀνυπόστατον. Ἐνίους δὲ τῶν ἐχθρῶν ἀναξίους ἔσεσθαί φησιν ἥττης ἀνθρώπων, οἷς σμήνη σφηκῶν (Exod. 23, 28. Deut. 7, 20) ἀντιτάξειν ἐπ᾽ ὀλέθρῳ αἰσχίστῳ, προπολεμοῦντα τῶν ὁσίων. Τοῦτον δὲ οὐ μόνον τὴν ἐν πολέμῳ νίκην ἀναιμωτὶ βεβαίως ἕξειν, ἀλλὰ καὶ κράτος ἀρχῆς ἀνανταγώνιστον ἐπ᾽ ὠφελείᾳ τῶν [*] ὑπηκόων, οἳ γένοιντο ἂν δι᾽ εὔνοιαν ἢ φόβον ἢ αἰδῶ. Τρία γὰρ ἐπιτηδεύουσι τὰ μέγιστα καὶ συντείνοντα πρὸς ἡγεμονίαν ἀκαθαίρετον, σεμνότητα καὶ δεινότητα καὶ εὐεργεσίαν, ἐξ ὧν ἀποτελεῖται τὰ λεχθέντα. Τὸ μὲν γὰρ σεμνὸν αἰδῶ κατασκευάζει, τὸ δὲ δεινὸν φόβον, τὸ δὲ εὐεργετικὸν εὔνοιαν, ἅπερ ἀνακραθέντα καὶ ἁρμοσθέντα ἐν ψυχῇ κατάπειθεῖς ἄρχουσιν ὑπηκόους ἀπεργάζεται.

Ad piorum in Deum proborumque praemia pertinent etiam divitiae et quae cum his cohaerent bona. (17-19.)

17. Ταῦτα μὲν δὴ πρῶτά φησιν συμβήσεσθαι τοῖς ἑπομένοις θεῷ, καὶ περιεχομένοις ἀεὶ καὶ πανταχοῦ τῶν προσταγμάτων αὐτοῦ, καὶ ἀφ᾽ ἑκάστων τῶν τοῦ βίου μερῶν ταῦτα ἐφαρμόττουσιν, ὡς μηδένα νόσῳ *πλα-

ζόμενον* ἐκδιαιτᾶσθαι. Δεύτερον δὲ πλοῦτον, ὃς κατὰ τὸ ἀναγκαῖον εἰρήνῃ καὶ ἀρχῇ ἕπεται. Πλοῦτος δὲ ὁ μὲν τῆς φύσεως εὐτελής ἐστι τροφὴ καὶ σκέπη. Τροφὴ μὲν οὖν ἄρτος καὶ ναματιαῖον ὕδωρ, ἃ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ἀνακέχυται· σκέπης δὲ διττὸν εἶδος, τὸ μὲν ἀμπεχόνη, τὸ δὲ οἰκία, διὰ τὰς ἀπὸ κρυμοῦ καὶ θάλπους παρακολουθούσας ζημίας· ὧν ἑκατέρα, εἴ τις ἐθελήσειε τὴν περίεργον καὶ περιττὴν ἀφελεῖν πολυτέλειαν, εὐποριστότατον. Οἳ δὲ ἂν ζηλώσωσι τὰ λεχθέντα, ἀσπασάμενοι τὰ φύσεως δῶρα, μὴ τὰ τῆς κενῆς δόξης, ὀλιγόδειαν καὶ ἐγκράτειαν ἀσκήσαντες, ἕξουσι κατὰ πολλὴν περιουσίαν καὶ τὸν τῆς ἁβροδιαίτου τροφῆς πλοῦτον οὐκ ἐπιτηδεύσαντες. Ἐπελεύσεται γὰρ ὡς πρὸς ἐπιτηδειοτάτους καὶ σεμνοὺς τῆς ἁρμοζούσης χρήσεως ἐπιστήμονας, ἀποδρὰς ἄσμενος τὰς τῶν ἀκολάστων καὶ ὑβριστῶν συνδιαιτήσεις, ἵνα μὴ χορηγῇ *τοῖς* ἐπὶ βλάβῃ τῶν πλησίον ζῶσιν, παρελθὼν τοὺς κοινωφελεῖς. Λόγιον γάρ ἐστιν (Lev. 26, 3 ss.), ὅτι „τοῖς τὰς ἱεροπρεπεῖς ἐντολὰς φυλάττουσιν ὁ μὲν οὐρανὸς ὀμβρήσει καιρίους ὑετούς, ἡ δὲ γῆ παντοδαπῶν οἴσει καρπῶν φοράν, ἡ μὲν πεδιὰς σπαρτῶν, ἡ δὲ ὀρεινὴ τῶν ἀκροδρύων," καὶ ὅτι χρόνος οὐδεὶς ἀπολειφθήσεται κενὸς εὐεργεσίας, ἀλλὰ τῷ συνεχεῖ καὶ ἐπαλλήλῳ τῶν τοῦ θεοῦ χαρίτων καταλήψεται ὁ μὲν ἀμητὸς τρυγητόν, καταλήψεται δὲ ὁ τρυγητὸς σπόρον, ὡς ἀνελλιπῶς καὶ ἀδιαστάτως ἀεὶ τὰ μὲν συγκομίζειν, τὰ δὲ ἐλπίζειν, ἐφεδρευόντων ἑτέρων ἑτέροις, ἵνα τοῖς πέρασι τῶν προτέρων αἱ τῶν ὕστερον ἀρχαὶ συνάπτουσαι κύκλον τινὰ καὶ χορείαν ἀποτελῶσι, μὴ ἐπιδεᾶ παντὸς ἀγαθοῦ. Τὸ γὰρ πλῆθος τῶν γινομένων ἐξαρκέσει, καὶ πρὸς τὴν παραυτίκα χρῆσιν καὶ ἀπόλαυσιν, καὶ πρὸς

τὴν τοῦ μέλλοντος ἄφθονον περιουσίαν, νέων ἐπακμαζόντων παλαιοῖς καὶ τὴν ἐκείνων ἔνδειαν προσαναπληρούντων. Ἔστι δὲ ὅπου καὶ ὑπ᾽ εὐφορίας ἀλέκτου τῶν [*] πάλαι συγκομισθέντων φροντίσει τὸ παράπαν οὐδείς, ἀλλ᾽ ἀταμίευτα καὶ ἀθησαύριστα καταλείψουσι τοῖς βουλομένοις ἀφέντες τὴν χρῆσιν ἀδεᾶ. Οἷς μὲν γὰρ ἀληθινὸς πλοῦτος ἐν οὐρανῷ κατάκειται διὰ σοφίας καὶ ὁσιότητος ἀσκηθείς, τούτοις καὶ ὁ τῶν χρημάτων ἐπὶ γῆς περιουσιάζει, προνοίᾳ καὶ ἐπιμελείᾳ θεοῦ τῶν ταμείων ἀεὶ πληρουμένων, ἐκ τοῦ τὰς ὁρμὰς τῆς διανοίας καὶ τὰς τῶν χειρῶν ἐπιβολὰς μὴ ἐμποδίζεσθαι πρὸς τὴν τῶν ἀεὶ σπουδαζομένων κατόρθωσιν. Οἷς δὲ ὁ κλῆρος οὐκ ἔστιν οὐράνιος δι᾽ ἀσέβειαν ἢ ἀδικίαν, οὐδὲ τῶν ἐπὶ γῆς ἀγαθῶν εὐοδεῖν πέφυκεν ἡ κτῆσις· ἀλλὰ καὶ ἂν προσγένηται, τάχιστα ἀπεπήδησεν, ὡς παραγενομένη τὴν ἀρχὴν οὐκ ἐπ᾽ ὠφελείᾳ τῶν λαβόντων, ἀλλ᾽ ὑπὲρ τοῦ βαρῦναι τὴν ἀνίαν σφοδρότερον, ἥτις ἐκ τοῦ στέρεσθαι κατὰ ἀναγκαῖον ἕπεται.

18. Τότε δέ, φησίν, ὑπὸ τῆς ἄγαν εὐφορίας, ὃ νῦν ὑπομένεις, ἐργάζῃ. Νῦν μὲν γὰρ μήτε τῶν νόμων μήτε τῶν πατρίων ἐθῶν αἰδῶ ποιούμενος, ἀλλὰ πάντων ἀθρόως ἀλογῶν, ὑστερίζεις μὲν τῶν ἀναγκαίων, θεραπεύεις δὲ τὰς τῶν δανειστῶν καὶ ὀβολοστατῶν οἰκίας ἐπὶ πολλῷ δανειζόμενος· τότε δέ, ὥσπερ ἔφην, δράσεις τὸ ἐναντίον. Ὑπὸ γὰρ ἀφθόνου περιουσίας αὐτὸς ἄλλοις δανιεῖς, καὶ οὐκ ὀλίγα, οὐδ᾽ ὀλίγοις, ἀλλὰ πολλὰ καὶ πολλοῖς, ὅλοις μὲν οὖν ἔθνεσι, πάντων καὶ τῶν κατὰ χώραν καὶ τῶν κατὰ πόλιν εὐτυχῶς ἐχόντων· τῶν μὲν κατὰ πόλιν ἀρχαῖς καὶ τιμαῖς καὶ εὐδοξίαις διά τε *εὐδικίας* καὶ εὐβουλίας καὶ τοῦ διὰ λόγων καὶ πράξεων κοινωφε-

λοῦς, τῶν δὲ κατ᾽ ἀγρὸν εὐφορίαις τῶν ἀναγκαίων, σίτου, οἴνου, ἐλαίου καὶ τῶν πρὸς ἁβροδίαιτον βίον, ταῦτα δέ ἐστι τὰ ἀμύθητα γένη τῶν ἀκροδρύων, καὶ ἔτι βουκολίων, αἰπολίων, τῶν ἄλλων θρεμμάτων εὐτοκία. Ἀλλὰ τί τούτων ὄφελος, εἴποι τις ἄν, τῷ μὴ μέλλοντι κληρονόμους καὶ διαδόχους ἀπολιπεῖν; Ἐπισφραγιζόμενος διὰ τοῦτο τὰς εὐεργεσίας, φησίν· Οὐδεὶς ἄγονος, οὐδὲ στεῖρα γενήσεται, πάντες δὲ οἱ θεραπευταὶ θεοῦ γνήσιοι νόμον ἐκπληρώσουσι φύσεως τὸν ἐπὶ παιδοποιΐᾳ. Καὶ γὰρ ἄνδρες ἔσονται πατέρες, καὶ πατέρες εὔπαιδες, καὶ γυναῖκες μητέρες εὔτεκνοι, ὡς ἕκαστον οἶκον πλήρωμα εἶναι πολυανθρώπου συγγενείας, μηδενὸς ἐλλειφθέντος ἢ μέρους ἢ ὀνόματος τῶν ὅσα ἐπιφημίζεται τοῖς προσήκουσι, καὶ πρὸς τοὺς ἄνω, γονεῖς, θείους, πάππους, καὶ πρὸς τοὺς κάτω πάλιν, *υἱούς*, ἀδελφούς, ἀδελφιδοῦς, υἱωνούς, θυγατριδοῦς, ἀνεψιούς, [*] ἀνεψιδοῦς, τοὺς ἐξ αἵματος πάντας. Ὠκύμορος δὲ ἢ ἀτελὴς οὐδεὶς ἂν γένοιτο τῶν κοσμουμένων νόμοις, οὐδέ τινος ἡλικίας ἄμοιρος, ὧν θεὸς ἔνειμεν ἀνθρώπων γένει· ἀλλ᾽ ἐκ βρέφους ἐπανιὼν ἑξῆς ὥσπερ δι᾽ ἀναβαθμῶν, τεταγμέναις χρόνων περιόδοις ἑκάστης ἡλικίας τοὺς ὁρισθέντας ἀριθμοὺς συνεκπληρώσας, ἐπὶ τὴν τελευταίαν ἀφίξεται, τὴν θανάτῳ, μᾶλλον δὲ ἀθανασίᾳ γειτνιῶσαν, ἣ πρὸς ἀλήθειαν εὐγήρως, εὔπαιδα οἶκον καὶ πολύπαιδα ἀνθ᾽ αὑτοῦ καταλιπών.

19. Τοῦτ᾽ ἔστιν ὅπερ εἶπέ που θεσπίζων, ὅτι „τὸν ἀριθμὸν τῶν ἡμερῶν σου ἀναπλήσεις“ (Exod. 23, 26), παγκάλως χρησάμενος τοῖς ὀνόμασι κυρίοις ἅμα καὶ προσφυέσιν. Ὁ μὲν γὰρ ἀμαθὴς καὶ ἔκνομος „οὔτ᾽ ἐν

λόγῳ“ φησίν, „οὔτ᾽ ἐν ἀριθμῷ“ *)· τῷ δὲ παιδείας καὶ νόμων ἱερῶν μεταποιουμένῳ πρώτη χάρις ἐστὶν ἐλλογίμῳ καὶ δοκίμῳ φανέντι μεταλαχεῖν ἀριθμοῦ καὶ τάξεως. Ὑπερφυῶς δὲ ἔχει καὶ ἡ πλήρωσις οὐ μηνῶν ἢ ἐνιαυτῶν ἀλλ᾽ ἡμερῶν, ὡς δὴ ἑκάστην ἡμέραν τοῦ σπουδαίου μηδὲν ἔρημον καὶ κενὸν ἐᾶν εἰς πάροδον ἁμαρτημάτων, ἀλλὰ πᾶσι τοῖς μέρεσι καὶ διαστήμασιν αὐτῆς καλοκἀγαθίας πεπληρῶσθαι· κρίνεται γὰρ οὐ ποσότητι, ἀλλὰ ποιότητι ἡ ἀρετὴ καὶ τὸ καλόν. Ὅθεν ἰσότιμον καλῷ βίῳ σοφοῦ καὶ μίαν ἡμέραν ὑπέλαβον εἶναι κατορθουμένην. Τοῦτ᾽ ἔστιν ὃ καὶ ἐν ἑτέροις αἰνίττεται, φάσκων „εὐλογίας ἄξιον ἔσεσθαι καὶ εἰσιόντα καὶ ἐξιόντα“ (Psalm. 120 [121], 8) τὸν τοιοῦτον ἄνδρα· διότι πάσαις μὲν ταῖς κινήσεσι, πάσαις δὲ ταῖς σχέσεσιν ὁ σπουδαῖος ἐπαινετός, ἔνδον τε καὶ ἔξω, πολιτικός τε ὁμοῦ καὶ οἰκονόμος, τὰ μὲν ἔνδον ἐξορθῶν οἰκονομικῶς, τὰ δὲ ἔξω πολιτικῶς, ᾗ συμφέρον ἐπανορθοῦσθαι. Ἐὰν μὲν οὖν εἷς ἀνὴρ τυγχάνῃ τοιοῦτος ὢν ἐν πόλει, τῆς πόλεως ὑπεράνω φανεῖται· ἐὰν δὲ πόλις, τῆς ἐν κύκλῳ χώρας· ἐὰν δὲ ἔθνος, ἐπιβήσεται πᾶσιν ἔθνεσιν, ὥςπερ κεφαλὴ σώματι τοῦ περιφαίνεσθαι χάριν, οὐχ ὑπὲρ εὐδοξίας μᾶλλον ἢ τῆς τῶν ὁρώντων ὠφελείας. Αἱ γὰρ συνεχεῖς τῶν καλῶν παραδειγμάτων φαντασίαι παραπλησίας εἰκόνας ἐγχαράττουσι ταῖς μὴ πάνυ σκληραῖς καὶ ἀποκρότοις ψυχαῖς· ὅπερ εἴρηται πρὸς τοὺς ἐθέλοντας μιμεῖσθαι τὰ σπουδαῖα καὶ θαυμαστὰ κάλλη, μὴ ἀπογινώσκεσθαι τὴν ἀμείνω μεταβολήν, μήτε τήν, ὥςπερ ἐκ διασπορᾶς ψυχῆς ἣν εἰργάσατο κακία, πρὸς ἀρετὴν καὶ σοφίαν ἐπάνοδον.

*) Vetus proverbium.

Ἵλεως γὰρ ὅταν ᾖ ὁ θεός, ἐξευμαρίζεται πάντα. [*] Γίνεται δὲ ἵλεως τοῖς αἰδουμένοις, καὶ μεθαρμοζομένοις ἐξ ἀκρασίας εἰς ἐγκράτειαν, καὶ τὰ μὲν τῆς ὑπαιτίου ζωῆς κακίζουσιν, καὶ ὅσα ἐναπεμάξαντο ταῖς ψυχαῖς αἰσχρὰ εἴδωλα μυσαττομένοις, εὐδίαν δὲ παθῶν ἐζηλωκόσι, καὶ εἰρήνην καὶ γαλήνην βίου μετατρέχουσι. Καθάπερ οὖν ἀνθρώπους ἐν ἐσχατιαῖς ἀπῳκισμένους ῥᾳδίως ἂν ἑνὶ κελεύσματι συναγάγοι θεὸς ἀπὸ περάτων εἰς ὅ τι ἂν θελήσῃ χωρίον, οὕτω καὶ τὸν νοῦν ἐξ ἄλης πολυχρονίου πάντῃ πλανηθέντα καὶ κακωθέντα πρὸς ἡδονῆς καὶ ἐπιθυμίας, δεσποινῶν ἐκτεταμένων, ἐλεῶν ὁ σωτὴρ ἐξ ἀνοδίας εἰς ὁδὸν εὐπετῶς ἂν ἀγάγοι, ἀμεταστρεπτὶ φεύγειν διεγνωκότα φυγήν, οὐ τὴν ἐπονείδιστον λεγομένην, ἀλλὰ τὴν σωτήριον, ἢ οὐκ ἄν τις ἁμάρτῃ λέγων καθόδου κρείττονα.

Corporis sanitas.

20. Τὰ μὲν οὖν ἐκτὸς ἀγαθὰ εἴρηται, νῖκαι κατ' ἐχθρῶν, κράτος πολέμων, εἰρήνης βεβαίωσις, καὶ τῶν κατ' εἰρήνην ἀγαθῶν περιουσίαι, πλοῦτοι καὶ τιμαὶ καὶ ἀρχαὶ καὶ τὰ παρεπόμενα τοῖς εὖ πράττουσιν ἐγκώμια, διὰ παντὸς στόματος καὶ φίλων καὶ δυσμενῶν ἐπαινουμένοις, τῶν μὲν διὰ φόβον, τῶν δὲ δι' εὔνοιαν. Λεκτέον δὲ καὶ τὰ τούτων οἰκειότερα, τὰ περὶ τὸ σῶμα. Φησὶν οὖν, ὅτι τοῖς ἀρετὴν διαπονοῦσι, καὶ τοὺς ἱεροὺς νόμους ἡγεμόνας τῶν κατὰ τὸν βίον λόγων καὶ ἔργων προστησαμένοις, ἰδίᾳ τε καὶ κοινῇ περιέσται τὸ εἰς ἅπαν ἄνοσον· εἰ δὲ καὶ γένοιτό τις ἀσθένεια, τοῦ μὲν κακῶσαι χάριν οὐκ ἂν γένοιτο ἄν, τοῦ δὲ ὑπομνῆσαι τὸν θνητὸν ὅτι θνητός ἐστιν, εἰς ὑπεραύχου φρονήματος κατάλυσιν

καὶ βελτίωσιν ἠθῶν. Ὑγεία δὲ ἕψεται καὶ εὐαισθησία καὶ τὸ ἐν ἅπασι τοῖς μέρεσιν ὁλόκληρον καὶ παντελές, εἰς τὰς πρὸς ὃ προγέγονεν ἕκαστον ἀκωλύτους ὑπηρεσίας. Ἐδικαίωσε γὰρ ὁ θεὸς γέρας τοῖς σπουδαίοις παρασχεῖν εὖ συνῳκοδομημένην καὶ συνηρμοσμένην ἐκ θεμελίων ἄχρι στέγους οἰκίαν — οἰκία δὲ ψυχῆς συμφυεστάτη σῶμα, ἅτε πολλὰ τῶν εἰς τὸν βίον ἀναγκαίων καὶ χρησίμων ἐνεργοῦν — καὶ μάλιστα διὰ τὸν καθάρσεσι τελείαις νοῦν καθαρθέντα· καὶ μύστην γεγονότα τῶν θείων τελετῶν καὶ μόναις συμπεριπολοῦντα ταῖς οὐρανίων χορείαις καὶ περιόδοις ἐγέραρεν ὁ θεὸς ἠρεμίᾳ, βουληθεὶς ἀμέθεκτον εἶναι, κηραίνοντα περὶ μηδὲν πάθος ὧν αἱ τοῦ σώματος γεννῶσι δυνάμεις, ἐπιτιθέμεναι κατὰ πλεονεξίαν παθῶν δυναστείας. [*] Ἢ γὰρ περιέψυξέ τι ἢ περιέφλεξεν οὐρανός, καὶ αὐχμηρὸν ἢ τὸ ἐναντίον ῥοῶδες ἀπειργάσατο, δι᾽ ὧν ἁπάντων ὁ νοῦς εὐθύνειν ἀδυνατεῖ τὴν τοῦ καθ᾽ αὑτὸν βίου πορείαν. Ἐνδιαιτώμενος δὲ ὑγιεινῷ σώματι, κατὰ πολλὴν εὐμάρειαν ἐνδιατρίψει καὶ ἐνσχολάσει τοῖς σοφίας θεωρήμασι, μακαρίας καὶ εὐδαίμονος ζωῆς ἐπιλαχών. Οὗτός ἐστιν ὁ πολὺν ἄκρατον σπάσας τῆς εὐεργέτιδος τοῦ θεοῦ δυνάμεως, καὶ λόγων ἱερῶν καὶ δογμάτων ἑστιαθείς. Οὗτος, ᾧ φησὶν ὁ προφήτης τὸν θεὸν ἐμπεριπατεῖν οἷα βασιλείῳ· καὶ γάρ ἐστι τῷ ὄντι βασίλειον καὶ οἶκος θεοῦ σοφοῦ διάνοια. Τούτου καλεῖται θεὸς ἰδίως ὁ τῶν συμπάντων θεός· καὶ λαὸς ἐξαιρέτῳ χάριτι πάλιν οὗτος, οὐ τῶν κατὰ μέρος ἀρχόντων, ἀλλὰ τοῦ ἑνὸς καὶ πρὸς ἀλήθειαν ἄρχοντος, ἁγίου ἅγιος. Οὗτός ἐστι ὁ πρὸ μικροῦ πολλαῖς μὲν ἡδοναῖς, πολλαῖς δὲ ἐπιθυμίαις, μυρίαις δὲ ἀνάγκαις κακιῶν καὶ ἐπιθυμιῶν ὑπεζευγμένος· τούτου τὰ

κακὰ καὶ ἐν δουλείᾳ συνέτριψεν ὁ θεός, εἰς ἐλευθερίαν ἐξαιρούμενος. Οὗτος ὁ μὴ ἀπαῤῥησιάστου τυχὼν εὐεργεσίας, ἀλλὰ διαβεβοημένος καὶ περιηγγελμένος πάντη διὰ τὴν τοῦ προασπίζοντος ἐξουσίαν, ὑφ᾽ ἧς „οὐχ ὑπεσύρη πρὸς τὰ οὐραῖα, ἀλλ᾽ ἐπὶ κεφαλὴν ἄνω παρεπέμφθη“. Ταῦτα δὲ ἀλληγορεῖται τροπικῶς ἐξενεχθέντα· καθάπερ γὰρ ἐν ζώῳ κεφαλὴ μὲν πρῶτον καὶ ἄριστον, οὐρὰ δὲ ὕστατον καὶ φαυλότατον, οὐ μέρος, συνεκπληροῦν τὸν τῶν μελῶν ἀριθμόν, σόβητρον τῶν ἐπιποτωμένων, τὸν αὐτὸν τρόπον κεφαλὴν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἔσεσθαί φησι τὸν σπουδαῖον, εἴτε ἄνδρα, εἴτε λαόν, τοὺς δὲ ἄλλους ἅπαντας οἷον μέρη σώματος ψυχούμενα ταῖς ἐν κεφαλῇ καὶ ὑπεράνω δυνάμεσιν. — Αὗται μὲν αἱ ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων τῶν ἀγαθῶν εἰσὶν εὐχαὶ καὶ τοὺς νόμους ἔργοις ἐπιτελούντων, ἃς φησι τελεσφορηθήσεσθαι χάριτι τοῦ φιλοδώρου θεοῦ, τὰ καλὰ διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν ὁμοιότητα σεμνοποιοῦντος καὶ γεραίροντος. Τὰς δὲ κατὰ τῶν ἐκνόμων καὶ ἀθέσμων ὁρισθείσας ἀρὰς ἐπισκεπτέον.

ΠΕΡΙ ΑΡΩΝ.

DE EXSECRATIONIBUS.

[II, 429.]

Prima hominum impiorum poena est omnis generis inopia. (1-3.)

1. [*] Πρώτην ἀρὰν ὡς κουφότατον κακὸν ἀναγράφει πενίαν καὶ ἔνδειαν καὶ σπάνιν τῶν ἀναγκαίων καὶ μετουσίαν παντελοῦς ἀπορίας. „Τὸν γὰρ σπόρον“ φησίν (Deut. 28, 33 sqq.) „ἀτελῆ μὲν ὄντα δῃώσουσι, τελειωθέντα δὲ ἀμήσουσιν ἐξαίφνης ἐπελθόντες πολέμιοι,“ διττὴν ἐργασόμενοι συμφοράν, λιμὸν μὲν φίλοις, ἐχθροῖς δὲ περιουσίαν. Λυπεῖ γὰρ μᾶλλον ἢ οὐχ ἧττον τῶν ἰδίων κακῶν τὰ δυςμενῶν ἀγαθά. Καὶ ἡσυχαζόντων μὲν τῶν ἐχθρῶν οὐχ ἡσυχάζουσιν αἱ ἐκ φύσεως, ἀργαλεώτεραι δέ, ζημίαι. Σὺ μὲν γὰρ κατασπείρεις τὴν βαθύγειον τῆς πεδιάδος, ἀκρίδων δὲ νέφος ἐξαίφνης καταπτάμενον ἐκθερίσει, καὶ τὰ ὑπολειφθέντα πολλοστὸν εἰς συγκομιδὴν ἔσται μέρος τῶν σπαρέντων. Καὶ σὺ μὲν ἀμπελῶνα φυτεύσεις δαπάναις ἀφειδέσι [καὶ] κακοπαθείαις ἀτρύτοις, ἃς εἰκὸς γεωπόνους ἀναδέχεσθαι· τελειωθέντα δὲ

ἤδη καὶ βλαστάνοντα καὶ βρίθοντα ὑπ' εὐφορίας σκώληκες ἐπιγενόμενοι τρυγήσουσι. Τοὺς ἐλαιῶνας ὅταν ἴδῃς εὐθηνοῦντας καὶ καρπῶν ἄφθονον πλῆθος, ἡσθήσῃ, ὥςπερ εἰκός, δι' ἐλπίδα συγκομιδῆς εὐτυχοῦς· ὅταν ἄρξῃ συγκομίζειν, αἰσθήσῃ τῆς ἀτυχίας μᾶλλον ἢ τῆς εὐσεβείας· τὸ μὲν γὰρ ἔλαιον καὶ ὅσον πῖον ἐκρυήσεται σύμπαν ἀφανῶς, ὁ δὲ ἐκτὸς ὄγκος αὐτὸς εἰς ἀπάτην ψυχῆς κενὸς κενῆς ὑπολειφθήσεται. Καὶ συνόλως ὅσα σπαρτὰ ἢ δένδρα καρποῖς αὐτοῖς ἐξαναλωθήσεται πρὸς ἐρυσίβης.

2. Ἐφεδρεύσουσι δὲ καὶ ἄλλαι συμφοραὶ δίχα τῶν εἰρημένων, ἐνδείας καὶ ἀπορίας δημιουργοί. Δι' ὧν γὰρ ἡ φύσις ἀνθρώποις ἐχορήγει τὰ ἀγαθά, στειρωθήσεται γῆ καὶ οὐρανός, ἡ μὲν ἀμβλίσκουσα καὶ τελειογονεῖν ἀδυνατοῦσα τοὺς καρπούς, ὁ δὲ μεταβεβηκὼς εἰς ἀγονίαν τῶν ἐτησίων ὡρῶν, μὴ χειμῶνος, μὴ θέρους, μὴ ἔαρος, μὴ μετοπώρου πρὸς τὰς οἰκείας τάξεις ἀνιόντων, ἀλλ' εἰς ἄποιον καὶ πεφορημένην σύγκρισιν ἀποκριθῆναι βιασθέντων δεσποτικοῦ κράτους ἀρχῇ. Οὐ γὰρ ὄμβρος, οὐχ ὑετός, οὐ λεπτὴ ψεκάς, οὐ βραχεῖα λιβάς, οὐ δρόσος, οὐκ ἄλλο τι τῶν αὔξειν δυναμένων ἐπιγενήσεται· τὸ ἐναντίον δὲ ὅσα λυμαντικὰ μὲν φυομένων, φθοροποιὰ δὲ καρπῶν καταπεπανθέντων καὶ ἵνα μὴ τελειωθῇ παρεσκευασμένα. „Θήσω γάρ," φησί (Deut. 28, 23), „τὸν οὐρανὸν ὑμῖν χαλκοῦν, καὶ τὴν γῆν σιδηρᾶν," αἰνιττόμενος τὸ μηδέτερον αὐτῶν [*] τὰ οἰκεῖα καὶ πρὸς ἃ γέγονεν ἐπιτελέσειν ἔργα. Ποῦ γὰρ ἢ σίδηρος ἐσταχυοφόρησεν, ἢ χαλκὸς ὑετὸν ἤνεγκε, ὧν χρεῖα τὰ ζῶα, καὶ μάλιστα τὸ ἐπίκηρον καὶ πολλῶν ἐπιδεές, ἄνθρωπος; Μηνύει δὲ οὐ μόνον ἀφορίαν καὶ τῶν ἐτησίων ὡρῶν φθοράν, ἀλλὰ καὶ πολέμων γενέσεις, καὶ τῶν ἐν τούτοις ἀφο-

ῥήτων καὶ ἀμυθήτων κακῶν· χαλκὸς γὰρ καὶ σίδηρος πολεμιστηρίων ὅπλων ὗλαι. „Καὶ γῆ μέντοι κονιορτὸν οἴσει, καὶ χοῦς ἄνωθεν ἐξ οὐρανοῦ καταχθήσεται“ (ib. v. 24), βαρύτατον ἐπιφέρων καρπὸν εἰς τὴν διὰ πνίγους ἀπώλειαν, ἵνα μηδὲν παραλειφθῇ τῶν ἐπ' ὀλέθρῳ. Πολυάνθρωποι μὲν ἐρημωθήσονται συγγένειαι, κεναὶ δὲ αἱ πόλεις ἐξαπιναίως οἰκητόρων ἔσονται, μνημεῖα παλαιᾶς μὲν εὐτυχίας, προςκαίρου δὲ βαρυδαιμονίας ὑπολειφθεῖσαι, πρὸς νουθεσίαν τῶν δυναμένων σωφρονίζεσθαι.

3. Τοσαύτη δὲ ἐφέξει σπάνις τῶν ἀναγκαίων, ὥςτε ἀλλοτριωθέντες τούτων τρέψονται ἐπ' ἀλληλοφαγίας οὐ μόνον ἐθνῶν καὶ μηδὲν προςηκόντων, ἀλλὰ καὶ τῶν οἰκειοτάτων καὶ φιλτάτων. „Ἅψεται γὰρ καὶ πατὴρ υἱοῦ σαρκῶν, καὶ μήτηρ σπλάγχνων θυγατρός, καὶ ἀδελφῶν ἀδελφοὶ καὶ γονέων παῖδες“ (Deut. 28, 53)· ἀεὶ δὲ οἱ ἀσθενέστεροι τῶν δυνατωτέρων κακαὶ καὶ ἐπάρατοι τροφαί — τὰ Θυέστου παιδία, καὶ συγκρινόμενα ταῖς ὑπερβολαῖς τῶν συμφορῶν, ἃς μεγαλουργήσουσιν οἱ καιροί. Μετὰ γὰρ τῶν ἄλλων ὥςπερ ἐν εὐτυχίαις ποθεινὸς ὁ βίος εἰς ἀπόλαυσιν ἀγαθῶν, οὕτως καὶ τοῖς βαρυδαίμοσιν ἐκείνοις ἔρως πολὺς ἐνιδρυθήσεται τοῦ ζῆν, πρὸς ἀμέτρων καὶ ἀπαύστων κακῶν μετουσίαν, ἁπάντων ἀνιάτων. Ἧττον γὰρ ἀπαλγήσαντας ἐπιτεμεῖν θανάτῳ τὰς ἀνίας, ὃ τοῖς μὴ λίαν φρενοβλαβέσιν ἔθος δρᾶν· οἱ δὲ ἐκ παραπληξίας ἐθέλοιεν ἂν καὶ μακροβιώτατοι γενέσθαι, τῆς ἀνωτάτω βαρυδαιμονίας ἀπλήστως καὶ ἀκορέστως ἔχοντες. Τοιαῦτα τὸ κουφότατον εἶναι δοκοῦν τῶν κακῶν, ἀπορία, προςεργάζεσθαι πέφυκεν, ὅταν θελήλατος ἐπάγηται δίκη. Καὶ γὰρ εἰ χαλεπὰ ῥῖγος, δίψος, ἔνδεια τροφῆς, ἀλλ' εὐκταιότατα γένοιτο ἂν ἐπὶ καιρῶν, εἰ μόνον

ἀνυπέρθετον φθορὰν ἐργάσοιτο· χρονίζοντα δὲ καὶ τήκοντα ψυχήν τε καὶ σῶμα, τῶν τετραγῳδημένων, ἃ δι᾿ ὑπερβολὰς μεμυθεῦσθαι δοκεῖ, βαρύτατον πέφυκε καινουργεῖν.

Alia poena est servitus.

4. Δουλεία τοῖς ἐλευθέροις ἀφορητότατόν ἐστιν, ὑπὲρ ἧς ἀποθνήσκειν σπουδάζουσιν οἱ σώφρονες, [*] ἀγωνιζόμενοι φιλοκινδύνως πρὸς τοὺς ἐπανατεινομένους δεσποτείαν. Ἀφόρητον δὲ καὶ ἐχθρὸς ἄμαχος. Εἰ δὲ ὁ αὐτὸς ἀμφότερα γένοιτο, δεσπότης ὁμοῦ καὶ πολέμιος, τίς ἂν ὑποσταίη; τὸ μὲν δύνασθαι ἀδικεῖν ἐκ δεσποτικῆς ἐξουσίας, τὸ δὲ μηδενὶ συγγινώσκειν ἐξ ἀσυμβάτου δυςμενείας περιπεποιημένος. Ἐχθροῖς οὖν φησὶ δεσπόταις εἰς τὸ ἀνηλεῶς χρήσεσθαι τοὺς ἀλογοῦντας νόμων ἱερῶν, οὐ μόνον ἐξ ἐπιθέσεως τῆς ἐκείνων ὑπαχθέντας, ἀλλὰ καὶ νόμοις ἑκουσίοις ἐκδόντας αὑτοὺς ἕνεκεν τῶν ἀβουλήτων, ἃ καὶ λιμὸς καὶ σπάνις τῶν ἀναγκαίων ἀπεργάζεται. Τὰ γὰρ ἐλάττω κακὰ φυγῇ μειζόνων αἱρετὰ νομίζουσί τινες, εἰ δή τι βραχὺ τῶν εἰρημένων ἐστί. Δουλεύοντες πικρῶν μὲν ἐπιταγμάτων ὑπηρεσίας ἀναδέξονται τοῖς σώμασι, πικροτέρων δὲ θεαμάτων ἀνίαις κατατεινόμενοι τὰς ψυχὰς ἀπαγορεύσουσιν. Ὄψονται γὰρ ὧν συνῳκοδόμησαν ἢ κατεφύτευσαν ἢ περιεποιήσαντο, κληρονόμους γεγονότας ἐχθρούς, ἀλλοτρίων ἀπολαύοντας ἀγαθῶν καὶ ἑτοίμων. Ὄψονται καὶ τὰ πίονα τῶν ἰδίων θρεμμάτων εὐωχουμένους, ἱεροῦντας καὶ παραρτύοντας εἰς ἀπόλαυσιν ἡδίστην, ὑστερούμενοι τῆς ὠφελομένης. Ὄψονται καὶ γυναῖκας, ἃς ἠγάγοντο κουριδίας ἐπὶ γνησίων παίδων σπορᾷ, σώφρονας, οἰκουροὺς καὶ φιλάν-

δρους, ἑταίρων τρόπον ὑβριζομένας. Καὶ πρὸς μὲν ἄμυναν ὁρμήσουσιν, ἔξω δὲ τοῦ σφαδάζειν οὐδὲν ἐργάσασθαι δυνήσονται, πᾶσαν ἰσχὺν ἐκτετμημένοι καὶ ἐκνενευρισμένοι. Προκείσονται γὰρ σκοποὶ τοῖς ἐθέλουσιν ἄγειν, φέρειν, ἁρπάζειν, ὑβρίζειν, τιτρώσκειν, εἰς βλάβας, εἰς αἰκίας, εἰς πανωλεθρίαν, ὡς μηδὲν ἀφεθῆναι τῶν βλημάτων κωφόν, ἀλλ' εὔσκοπα καὶ εὔστοχα πάντα. Ἐπάρατοι μὲν ἐν πόλεσι καὶ κώμαις, ἐπάρατοι δὲ ἐν οἰκίαις καὶ ἐπαύλεσιν ἔσονται· ἐπάρατος μὲν ἡ πεδιάς, καὶ ὅσα κατεβλήθη σπέρματα· ἐπάρατος δὲ ἡ βαθύγειος τῆς ὀρεινῆς, καὶ ὅσα γένη δένδρων ἡμέρων· ἐπάρατοι τῶν θρεμμάτων αἱ ἀγέλαι, στειρωθήσονται γὰρ πρὸς ἀγονίαν· ἐπάρατοι πάντες οἱ καρποί, τῷ γὰρ καιριωτάτῳ τῆς ἀκμῆς ἀνεμοφθόροι γενήσονται. Τὰ πλήρη ταμεῖα τροφῶν καὶ χρημάτων κενωθήσονται, πόρος οὐδεὶς εὐοδώσει· τέχναι πᾶσαι, πραγματεῖαι πολύτροποι, βίων ἰδέαι μυρίων τοῖς χρωμένοις οὐδὲν ὄφελος. Ἀτελεῖς γὰρ αἱ τῶν σπουδαζομένων [*] ἐλπίδες ἔσονται, καὶ συνόλως ὅτου ἐφάψονται διὰ πονηρῶν ἐπιτηδευμάτων ἢ ἔργων, ὧν κεφαλὴ καὶ τέλος ἀπόλειψις θεραπείας θεοῦ· τὰ γὰρ ἀσεβείας καὶ παρανομίας ἐπίχειρα ταῦτα.

Poenae etiam morbi.

5. Καὶ πρὸς τούτοις αἱ σωματικαὶ νόσοι, μέλος ἕκαστον καὶ μέρος ἰδίᾳ καταργαζόμεναι καὶ διεσθίουσαι, καὶ πάλιν ὅλα δι' ὅλων καταξαίνουσαι, πυρετοῖς, ῥίγεσι, φθινάσι τηκεδόσι, ψώραις ἀγρίαις, ἰκτέροις, σφακελίζουσιν ὀφθαλμοῖς, ἕλκεσιν ὑπονόοις, ἑρπηνώδεσι κατὰ πάσης χεομένοις τῆς δορᾶς, κακώσεσι τῶν ἐντοσθίων, ἀνατροπαῖς στομάχου, τῶν ἐν πνεύμονι πόρων ἀποφράξεσιν,

ὑπὲρ τοῦ μὴ εὐοδεῖν τὴν ἀναπνοήν· πάρεσις γλώσσης, κώφωσις ὤτων, πήρωσις ὀφθαλμῶν, τῶν ἄλλων ἀμυδρότης αἰσθήσεων καὶ σύγχυσις, καίτοι δεινὰ ὄντα, συγκρινόμενα βαρυτέροις οὐ φαίνεται δεινά· τοῦ μὲν ἐν φλεψὶν αἵματος ἀποβαλόντος ὅσον ἦν ἐν αὐτῷ ζωτικόν, τοῦ δὲ †ἑτέρου† ἐν ἀρτηρίαις πνεύματος τὴν ἔξωθεν ἀπὸ τοῦ συμφυοῦς ἀέρος μηκέθ' ὁμοίως ἐπιδεχομένου σωτήριον κρᾶσιν· τῶν δὲ νεύρων ἀνεθέντων καὶ χαλασθέντων, οἷς ἐπακολουθεῖ τῆς ἁρμονίας καὶ συμφωνίας τῶν μελῶν πάρεσις, πρότερον πονηθέντων ἁλμυροῦ καὶ πάνυ πικροῦ φορᾷ ῥεύματος εἰςπαραδυομένου, καὶ ὁπότε στενοῖς ἐγκατακλεισθείη πόροις εὐμαρεῖς διεξόδους οὐκ ἔχουσι, θλιβομένου τε καὶ θλίβοντος εἰς πικρῶν καὶ δυςυπομονήτων γένεσιν ἀλγηδόνων, ἐξ ὧν φύεται τὰ ποδαγρικὰ καὶ ἀρθριτικὰ πάθη καὶ νοσήματα, πρὸς ἃ σωτήριον οὐδὲν ἐπενοήθη φάρμακον, ἀλλ' ἔστιν ἀνθρωπίναις ἐπινοίαις ἀνίατα. Ταῦτα ὁρῶντες ἔνιοι καταπλαγήσονται, πῶς οἱ πρὸ μικροῦ πίονες, εὔσαρκοί τε καὶ εὐεξίᾳ μάλιστα θάλλοντες, οὕτως αἰφνίδιον ἐκτακέντες ῥικνοὶ γεγόνασιν ἶνες αὐτὸ μόνον καὶ λεπτὴ δορά· καὶ πῶς γυναῖκες ἁβροδίαιτοι καὶ πανάπαλοι, διὰ τὴν ἐκ πρώτης ἡλικίας συναυξηθεῖσαν τρυφήν, ὑπὸ κακώσεως δεινῆς ἅμα ταῖς ψυχαῖς καὶ τὰ σώματα ἐξηγρίωνται. Τότε δὴ τότε διώξονται μὲν ἐχθροί, μάχαιρα δὲ ἐκδικήσει δίκην. Οἱ δὲ εἰς τὰς πόλεις καταφεύγοντες, ὅταν ἐν ἀσφαλεῖ γεγενῆσθαι νομίσωσιν, ἐλπίδος ἀπάτῃ φεναкισθέντες ἡβηδὸν ἀπολοῦνται προκαταδύντων ἐνέδραις ἐχθρῶν.

Ignavia et pavor.

6. Καὶ ἂν ἐπὶ τούτοις μὴ σωφρονίζοιντο, πλαγιάζοντες καὶ τὰς ἐπ' ἀλήθειαν ἀγούσας εὐθυτενεῖς ὁδοὺς

ἐκτρεπόμενοι, δειλία καὶ φόβος ταῖς ψυχαῖς αὐτῶν ἐνιδρυθήσονται (Lev. 26, 36), καὶ φεύξονται μὲν οὐδενὸς διώκοντος, φήμαις δὲ οἷα φιλεῖ ψευδέσι πεσοῦνται προτροπάδην. [*] Φύλλων κτύπος κουφότατος δι' ἀέρος φερόμενος τοσαύτην ἀγωνίαν καὶ πτοίαν ἐργάσεται, ὅσην ὁ βαρύτατος πόλεμος ἐκ δυνατωτέρων ἐχθρῶν, ὡς καὶ τέκνα γονέων, καὶ γονεῖς τέκνων, καὶ ἀδελφοὺς ἀδελφῶν ὑπεριδεῖν, ἐκ μὲν τῆς ἀλλήλων ἐπιβοηθείας ἅλωσιν προσδοκήσαντες, σωτηρίαν δὲ ἐκ τοῦ ἑαυτοὺς ἀποδιδράσκειν ἕκαστοι. Πονηρῶν δὲ ἀνθρώπων ἀτελεῖς ἐλπίδες· μᾶλλον γὰρ ἢ οὐχ ἧττον οἱ διαπεφευγέναι δόξαντες τῶν προκαταληφθέντων ἁλώσονται· καὶ ἂν διαλάθωσι μέντοι τινές, ἐφεδρείαν ἕξουσι τῶν φύσει πολεμίων. Οὗτοι δέ εἰσιν ἀγριώτεροι θῆρες ἐξ ἑαυτῶν εὐοπλοῦντες, οὓς ὁ θεὸς ἅμα τῇ πρώτῃ γενέσει τοῦ παντὸς ἐδημιούργει πρὸς ἀνθρώπων τῶν μὲν δυναμένων νουθετεῖσθαι φόβον, τῶν δὲ ἀνιάτως ἐχόντων ἀπαραίτητον δίκην. Ἀπιστήσουσι δὲ οἱ θεασάμενοι τὰς αὐτοῖς θεμελίοις ἀναιρεθείσας πόλεις, εἴποτε ᾠκίσθησαν· ἐν εἴδει δὲ παροιμίας θήσονται τὰς ἐκ λαμπρῶν εὐτυχημάτων ἐξαπιναίους κακοπραγίας, ὅσαι καὶ ἀνεγράφησαν, καὶ εἰσὶν ἄγραφοι (Deut. 28, 61). Παρελεύσονται καὶ ἆσθμα καὶ μέχρι σπλάγχνων τηκεδόνες, ἀθυμίας τε καὶ ἀδημονίας ἐμποιοῦσαι σὺν ἐκθλίψει, ζωὴν ἀνίδρυτον καὶ κρεμαμένην ὥσπερ ἐξ ἀγχόνης ἐργάσονται. Φόβου διαδοχαὶ μεθ' ἡμέραν τε καὶ νύκτωρ τὴν ψυχὴν ἄνω καὶ κάτω κλινοῦσιν, ὡς πρωΐας μὲν ἑσπέραν, ἑσπέρας δὲ ὄρθρον εὔχεσθαι, διὰ τὰς καὶ ἐγρηγορότων κακώσεις ἐμφανεῖς, καὶ κοιμωμένων ἐξ ὀνειράτων ἀποτροπαίους φαντασίας. Ὁ μὲν ἔπηλυς ἄνω ταῖς εὐτυχίαις μετέωρος ἀρθεὶς περίβλεπτος

ἔσται, θαυμαζόμενος καὶ μακαριζόμενος ἐπὶ δυσὶ τοῖς καλλίστοις, τῷ τε αὐτομολῆσαι πρὸς θεόν, καὶ τῷ γέρας λαβεῖν οἰκειότατον τὴν ἐν οὐρανῷ τάξιν βεβαίαν, ἣν οὐ θέμις εἰπεῖν· ὁ δὲ εὐπατρίδης παρακόψας τὸ νόμισμα τῆς εὐγενείας ὑποσυρήσεται κατωτάτω, πρὸς αὐτὸν τάρταρον καὶ βαθὺ σκότος ἐνεχθείς, ἵνα ταῦτα ὁρῶντες τὰ παραδείγματα πάντες ἄνθρωποι σωφρονίζωνται, μανθάνοντες ὅτι τὴν ἐκ *δυςγενείας* ἀρετὴν φυομένην θεὸς ἀσπάζεται, τὰς μὲν ῥίζας ἐῶν χαίρειν, τὸ δὲ στελεχωθὲν ἔρνος, ὅτι μετέβαλεν ἡμερωθὲν πρὸς εὐκαρπίαν, ἀποδεχόμενος.

His dictis poenis inprimis afficiuntur qui septimum vel diem vel annum non observant.

7. Οὕτως καθάπερ ὑπὸ πυρὸς δαπανηθεισῶν τῶν πόλεων καὶ τῆς χώρας ἐρημωθείσης ἄρξεταί ποτε διαπνεῖν καὶ ἀνακύπτειν ἡ πολλὰ γυμνασθεῖσα καὶ τραχηλισθεῖσα γῆ πρὸς οἰκητόρων ἀφορήτου βίας, οἳ τὰς παρθένους [*] ἑβδομάδας ὑπερορίους καὶ τῆς χώρας καὶ τῆς αὐτῶν διανοίας ἀπήλασαν. Μόνας γάρ, ἢ τό γε ἀσφαλέστερον εἰπεῖν, πρώτας ἀνέδειξεν ἑορτὰς ἡ φύσις τὰς ἑβδομάδας ἡμερῶν τε καὶ ἐνιαυτῶν, πρὸς ἀνάπαυλαν, ἀνθρώποις μὲν τὰς ἡμερῶν, τῇ δὲ χώρᾳ τὰς ἐνιαυτῶν. Οἱ δὲ ὅλον τοῦτον παρακαλυψάμενοι τὸν νόμον, τοὺς ἅλας, τὰς σπονδάς, τὸν ἐλέου βωμόν, τὴν κοινὴν ἑστίαν, ἐξ ὧν φιλία καὶ ὁμόνοια ἡρμόζετο — πάντα γὰρ δι' ἑβδομάδος καὶ ἑβδομάς —, ἐβάρυναν μὲν ἀνθρώπους ἀσθενεστέρους οἱ δυνατώτεροι συνεχέσι καὶ ἀδιαστάτοις ἐπιτάγμασιν, ἐβάρυναν δὲ καὶ τὰς ἀρούρας, ἀεὶ κέρδη μεταδιώκοντες ἐκ πλεονεξιῶν ἄδικα, ταῖς ἐπιθυμίαις ἐπι-

στήσαντες ἀχαλίνους καὶ ἀδίκους ὁρμὰς ἐς τὸ ἀκόρεστον. Ἀντὶ γὰρ τοῦ παρασχεῖν μὲν ἀνθρώποις, κατὰ τὸν ἀψευδέστατον λόγον ἀδελφοῖς, ὧν μία μήτηρ ἡ κοινὴ φύσις, τὰς προστεταγμένας δι' ἓξ ἡμερῶν ἐκεχειρίας, *παρέχειν* δὲ καὶ τῇ χώρᾳ τὰς δι' ἓξ ἐνιαυτῶν ἀνέσεις, μήτε σποραῖς μήτε φυτείαις βαρύνοντας, ἵνα μὴ καμάτοις ἐπαλλήλοις ἀπαγορεύσῃ· ἀμελήσαντες τουτωνὶ τῶν χρηστῶν παραινέσεων εἰς ἡμερότητα προκαλουμένων τὰ μὲν σώματα καὶ τὰς ψυχὰς ὧν ἠδύναντο πάντων, ἀνάγκαις ἀτρύτοις ἐπίεσαν, τῆς δὲ βαθυγείου τὴν ἰσχὺν ὑπετέμοντο φοραῖς ταῖς ὑπὲρ δύναμιν ἀπλήστως προσοδευόμενοι, καὶ δασμοῖς οὐκ ἐτησίοις μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐφημέροις ὅλην δι' ὅλων ἐκτραχηλίζοντες. Ὑπὲρ ὧν οἱ μὲν τὰς λεχθείσας ἀρὰς καὶ δίκας ἀναπλήσουσιν· ἡ δὲ ἐκνευρισθεῖσα χώρα καὶ μυρίας ὑπομείνασα κακώσεις, ἀποφορτισαμένη τὸ τῶν ἀσεβῶν οἰκητόρων ἄχθος, ἐπελαφρισθήσεται. Καὶ ὅταν ἐν κύκλῳ περιβλεψαμένη μηδένα θεάσηται τῶν καθελόντων αὐτῆς τὸ μεγαλαύχημα καὶ ἀξίωμα, ἀλλὰ κενὰς μὲν αὐτοῦ τὰς ἀγορὰς θορύβων καὶ πολέμων καὶ ἀδικημάτων, πλήρεις δὲ ἡσυχίας καὶ εἰρήνης καὶ δικαιοσύνης, ἀνηβήσει καὶ ἐπακμάσει, καὶ τοὺς τῶν ἱερῶν ἑβδομάδων καιροὺς ἑορτώδεις ἠρεμήσει καὶ ἀναπαύσεται, συλλεγομένη καθάπερ ἀθλητὴς προηγωνισμένος δύναμιν. Εἶθ' οἷα μήτηρ φιλόστοργος οἰκτιεῖται μὲν υἱοὺς καὶ θυγατέρας οὓς ἀπέβαλεν, οἳ καὶ ἀποθανόντες, καὶ ζῶντες ἔτι μᾶλλον, τοῖς τοκεῦσι πένθος ἐγένοντο. Πάλιν δὲ νεάσασα εὐφορήσει καὶ τέξεται γενεὰν ἀνεπίληπτον, ἐπανόρθωμα τῆς προτέρας. „Ἡ γὰρ ἔρημος", ἥ φησιν ὁ προφήτης (Jes. 54, 1), „εὔτεκνός [*] τε καὶ πολύπαις", ὅπερ λόγιον καὶ ἐπὶ ψυχῆς ἀλληγορεῖται. Πολλὴ μὲν

γὰρ ὅταν ᾖ, παθῶν καὶ κακιῶν ἀνάπλεως, οἷα περικεχυμένων αὐτῇ τέκνων, ἡδονῶν, ἐπιθυμιῶν, ἀφροσύνης, ἀκολασίας, ἀδικίας, ἀσθενεῖ καὶ νοσεῖ καὶ ἐπικήρως ἔχουσα θανατᾷ, στειρωθεῖσα δὲ καὶ ἀγονήσασα τούτων ἢ καὶ ἀποβαλοῦσα ἀθρόως γίνεται μὲν ἐκ μεταβολῆς ἁγνὴ παρθένος, παραδεξαμένη δὲ τὸν θεῖον σπόρον διαπλάττει καὶ ζωογονεῖ περιμάχητα φύσει καὶ θαυμαστὰ κάλλη, φρόνησιν, ἀνδρίαν, σωφροσύνην, δικαιοσύνην, ὁσιότητα, εὐσέβειαν, τὰς ἄλλας ἀρετάς τε καὶ εὐπαθείας, ὧν οὐ μόνον ἡ γένεσις εὔτεκνον ἀγαθόν, ἀλλὰ καὶ ἡ προσδοκία τῆς γενέσεως ἐλπίδι προγανοῦσα τὴν ἀσθένειαν. Ἐλπὶς δὲ χαρὰ πρὸ χαρᾶς ἐστίν, εἰ καὶ ἐνδεὴς παρὰ τελείαν, ἀλλά τοι τῆς ἐπιγινομένης καθ᾽ ἑκάτερα βελτίων, ὅτι τε τὸ αὐχμηρὸν ἀναχαλᾷ καὶ λιπαίνει τῶν φροντίδων, καὶ ὅτι φθάνουσα τὸ μέλλον καὶ πλῆρες ἀγαθὸν εὐαγγελίζεται.

Has exsecrationes passi qui resipuerint, Deum propitium habebunt, tribus usuri intercessoribus: uno Dei ipsius bonitate, altero maiorum sanctitate, tertio ipsorum ad frugem reditu. (8. 9.)

8. *Τὰς* μὲν οὖν ἀρὰς καὶ τιμωρίας, ἃς ὑπομένειν ἄξιον τοὺς τῶν ἱερῶν νόμων δικαιοσύνης καὶ εὐσεβείας ὑπερορῶντας καὶ ταῖς πολυθέοις δόξαις ὑπαχθέντας, ὧν ἀθεότης τὸ τέλος, λήθη τῆς συγγενοῦς καὶ πατρίου διδασκαλίας, ἣν ἐκ πρώτης ἡλικίας ἐπαιδεύθησαν, τὴν τοῦ Ἑνὸς φύσιν τὸν ἀνωτάτω νομίζειν θεόν, ᾧ δεῖ μόνῳ προσκεκληρῶσθαι τοὺς ἄπλαστον ἀλήθειαν ἀντὶ πεπλασμένων μύθων μεταδιώκοντας, οὐδὲν ὑποστειλάμενος δεδήλωκα. Ἐὰν μέντοι μὴ ἐπ᾽ ὀλέθρῳ δέξωνται τὰς δυνά-

μεις μᾶλλον ἢ νουθεσίᾳ, καὶ καταιδεσθέντες ὅλῃ ψυχῇ μεταβάλωσι, κακίσαντες μὲν αὑτοὺς τῆς πλάνης, ἐξαγορεύσαντες δὲ καὶ ὁμολογήσαντες ὅσα ἥμαρτον καθʼ αὑτοὺς διανοίᾳ κεκαθαρμένῃ, τὸ πρῶτον εἰς τὸ τοῦ συνειδότος ἀψευδὲς καὶ ἀνύπουλον, ἔπειτα καὶ γλώττῃ πρὸς βελτίωσιν τῶν ἀκουόντων, εὐμενείας τεύξονται τῆς ἐκ τοῦ σωτῆρος καὶ ἵλεω θεοῦ, τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων ἐξαίρετον παρασχομένου καὶ μεγίστην δωρεάν, τὴν πρὸς τὸν αὑτοῦ λόγον συγγένειαν, ἀφʼ οὗ καθάπερ ἀρχετύπου γέγονεν ὁ ἀνθρώπειος νοῦς. Καὶ ἂν γὰρ ἐν ἐσχατιαῖς ὦσι γῆς, δουλεύοντες παρὰ τοῖς αἰχμαλώτους αὐτοὺς ἀπάγουσιν ἐχθροῖς, ὥςπερ ἀφʼ ἑνὸς συνθήματος ἡμέρᾳ μιᾷ πάντες ἐλευθερωθήσονται, τῆς ἀθρόας πρὸς ἀρετὴν μεταβολῆς κατάπληξιν ἐργασαμένης τοῖς δεσπόταις· μεθήσονται γὰρ αὐτούς, αἰδεσθέντες κρειττόνων ἄρχειν.

9. Ὅταν δὲ τύχωσιν τῆς ἀπροσδοκήτου ταύτης ἐλευθερίας οἱ πρὸ μικροῦ σποράδες ἐν Ἑλλάδι καὶ βαρβάρῳ κατὰ νήσους καὶ κατὰ ἠπείρους, ἀναστάντες [*] ὁρμῇ μιᾷ πρὸς ἕνα συντείνουσιν ἀλλαχόθεν ἄλλοι τὸν ἀποδειχθέντα χῶρον, ξεναγούμενοι πρός τινος θειοτέρας ἢ κατὰ φύσιν ἀνθρωπίνης ὄψεως, ἀδήλου μὲν ἑτέροις, μόνοις δὲ τοῖς ἀνασωζομένοις ἐμφανοῦς, τρισὶ χρησόμενοι παρακλήτοις τῶν πρὸς τὸν πατέρα καταλλαγῶν· ἑνὶ μὲν ἐπιεικείᾳ καὶ χρηστότητι τοῦ παρακαλουμένου, ὃς συγγνώμην πρὸ τιμωρίας ἀεὶ τίθεται· δευτέρῳ δὲ τῇ τῶν ἀρχηγετῶν τοῦ ἔθνους ὁσιότητι, ὅτι ταῖς ἀφειμέναις σωμάτων ψυχαῖς ἄπλαστον καὶ γυμνὴν ἐπιδεικνυμέναις πρὸς τὸν ἄρχοντα θεραπείαν τὰς ὑπὲρ υἱῶν καὶ θυγατέρων ἱκετείας οὐκ ἀτελεῖς εἰώθασι ποιεῖσθαι, γέρας αὐτοῖς παρέχοντος τοῦ πατρὸς τὸ ἐπήκοον ἐν εὐχαῖς· τρίτῳ δὲ

δι᾽ ὃ μάλιστα καὶ ἡ τῶν λεχθέντων εὐμένεια φθάνει προαπαντῶσα, τοῦτο δέ ἐστι βελτίωσις τῶν ἀγομένων εἰς σπονδὰς καὶ συμβάσεις, οἳ μόλις ἐξ ἀνοδίας εἰς ὁδὸν ἠδυνήθησαν ἐλθεῖν, ἧς τὸ πέρας οὐδὲν ἕτερον ἢ εὐαρεστεῖν τῷ θεῷ, καθάπερ υἱοὺς πατρί. Παραγενομένων δὲ πολισθήσονται πάλιν αἱ ἐρείπιοι γενόμεναι πρὸ μικροῦ, καὶ ἡ ἔρημος οἰκισθήσεται, καὶ ἡ στειρωθεῖσα γῆ μεταβαλεῖ πρὸς εὐγονίαν. Αἵ τε πατέρων καὶ προγόνων εὐτυχίαι βραχὺ μέρος εἶναι νομισθήσονται διὰ τὰς ἀφθόνους τῶν ἐν χερσὶν περιουσίας, αἳ καθάπερ ἀενάων πηγῶν τοῦ θεοῦ χαρίτων ῥέουσαι βαθὺν πλοῦτον ἰδίᾳ τε ἑκάστῳ καὶ πᾶσι κοινῇ περιποιήσουσι φθόνου κρείττονα. Μεταβολὴ δὲ πάντων ἐξαπιναίως ἔσται· τρέψει γὰρ ὁ θεὸς τὰς ἀρὰς ἐπὶ τοὺς μετανενοηκότων ἐχθρούς, οἵτινες κακοπραγίαις τοῦ ἔθνους ἐφήδοντο κατακερτομοῦντες καὶ ἐπιχλευάζοντες, ὡς αὐτοὶ μὲν ἀκαθαίρετον ἕξοντες καιρὸν εὐτυχίας, ὃν παισὶ καὶ ἐκγόνοις κατὰ διαδοχὴν ἀπολείψειν ἤλπισαν, ἀεὶ δὲ ἐποψόμενοι τοὺς ἀντιπάλους ἐν βεβαίῳ καὶ ἀκλινεῖ δυστυχίᾳ, ταμιευθησομένῃ καὶ ταῖς ἔπειτα γενεαῖς, ὑπὸ φρενοβλαβείας οὐ συνιέντες ὅτι καὶ τῆς πρὸ μικροῦ λαμπρότητος ἀπήλαυσαν οὐ δι᾽ ἑαυτούς, ἀλλὰ διὰ νουθεσίαν ἑτέρων, οἷς τὰ πάτρια καταλύσασι φάρμακον ἀνευρέθη σωτήριον, λύπη, τῶν δυσμενῶν ἀγαθὰ περιαλγήσασι. Κλαύσαντες οὖν καὶ στενάξαντες τὴν ἰδίαν τροπὴν ἐπὶ τὴν ἀρχαίαν καὶ προγονικὴν ἀνακάμψουσιν εὐτυχίαν διαυλοδρομήσαντες, οἷς μὴ εἰς ἅπαν ἐξοκεῖλαι συνέβη. Οἱ δὲ γελάσαντες τὰς ὀλοφύρσεις ἐκείνων, καὶ δημοτελεῖς ἑορτὰς ἄγειν ψηφισάμενοι τὰς ἀποφράδας αὐτῶν καὶ τὰ πένθη κατευωχηθέντες, καὶ συνόλως τὴν [*] ἑτέρων κακοδαιμονίαν

εὐδαιμονήσαντες, ὅταν ἄρξωνται κομίζεσθαι τὰ ἐπίχειρα τῆς ὠμότητος, αἰσθήσονται, διότι οὐκ εἰς ἀφανεῖς καὶ ἠμελημένους ἐξημάρτανον, ἀλλ᾽ εἰς εὐπατρίδας, ἔχοντας ἐναύσματα τῆς εὐγενείας, ἀφ᾽ ὧν ἀναῤῥιπισθέντων ἐξέλαμψεν ἡ πρὸ μικροῦ σβεσθεῖσα εὔκλεια. Καθάπερ γὰρ ὑποτμηθέντων τῶν στελεχῶν, ὅταν μὴ ἀφαιρεθῶσιν αἱ ῥίζαι, νέα ἔρνη βλαστάνουσιν, ὑφ᾽ ὧν τὰ γεράνδρυα παρευημερεῖται· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐν ψυχαῖς βραχυτάτου σπέρματος τῶν εἰς ἀρετὴν ὑπολειφθέντος, ἄλλων περιαιρεθέντων, οὐδὲν ἧττον ἀπὸ τοῦ βραχέος φύεται τὰ τιμιώτατα καὶ κάλλιστα τῶν ἐν ἀνθρώποις, δι᾽ ἃ πάλιν εὐανδροῦσαι αἱ πόλεις συνοικίζονται, καὶ ἔθνη πρὸς πολυανθρωπίαν ἐπιδίδωσιν.

ΠΕΡΙ

ΕΥΓΕΝΕΙΑΣ.

DE

NOBILITATE.

[II, 438.]

Nobilis non est illustri stirpe ortus, sed sapiens.

1. Τοῖς δὲ ὑμνοῦσι τὴν εὐγένειαν ὡς μέγιστον ἀγαθὸν καὶ μεγάλων ἀγαθῶν αἴτιον οὐ μετρίως ἐπιτιμητέον, εἰ πρῶτον μὲν οἴονται τοὺς ἐκ παλαιοπλούτων καὶ παλαιενδόξων εὐγενεῖς, μήτε τῶν προγόνων, ἀφ᾽ ὧν αὐχοῦσι γενέσθαι, διὰ τὰς ἀφθόνους περιουσίας εὐδαιμονησάντων, ἐπειδὴ τὸ πρὸς ἀλήθειαν ἀγαθὸν οὐδενὶ τῶν ἐκτός, ἀλλ᾽ οὐδὲ τῶν περὶ σῶμα, μᾶλλον δὲ οὐδὲ παντὶ μέρει ψυχῆς, ἀλλὰ μόνῳ τῷ ἡγεμονικῷ πέφυκεν ἐνδιαιτᾶσθαι. Βουληθεὶς γὰρ ὁ θεὸς διὰ ἡμερότητα καὶ φιλανθρωπίαν καὶ παρ᾽ ἡμῖν τοῦτο ἱδρύσασθαι, νεὼν ἀξιοπρεπέστερον ἐπὶ γῆς οὐχ εὗρε λογισμοῦ κρείττω· ὁ γὰρ νοῦς ἀγαλματοφορεῖ τὸ ἀγαθόν, καὶ ἂν ἀπιστῶσί τινες τῶν ἢ μὴ γευσαμένων σοφίας ἢ χείλεσιν ἄκροις — ἄργυρος γὰρ καὶ χρυσός, τιμαί τε καὶ ἀρχαί, καὶ σώματος [*] εὐεξίαι

μετ' εὐμορφίας ἐοίκασι τοῖς ἐν ταῖς ἡγεμονίαις ἐπὶ χρειῶν τεταγμένοις πρὸς τὴν οἷα βασιλίδος ἀρετῆς ὑπηρεσίαν — αὐγοειδέστατον φῶς μὴ ἰδόντες. Ἐπειδὴ τοίνυν ἡ εὐγένεια κεκαθαρμένης διανοίας †καὶ† καθαρσίοις τελείοις κλῆρος οἰκεῖος, μόνους χρὴ λέγειν εὐγενεῖς τοὺς σώφρονας καὶ δικαίους, καὶ ἂν τύχωσιν ἐξ οἰκοτρίβων ἢ ἀργυρωνήτων γεγονότες. Τοῖς δὲ ἐξ ἀγαθῶν πονηροῖς γεγονόσιν ἄβατον ἔστω τὸ εὐγενείας χωρίον· ἄοικος γὰρ καὶ ἄπολις πᾶς φαῦλος, ἐκ πατρίδος, ἀρετῆς, ἐληλαμένος, ἥτις καὶ τῷ ὄντι σοφῶν ἀνδρῶν ἐστὶ πατρίς. Τούτῳ κατὰ τὸ ἀναγκαῖον ἕπεται δυςγένεια, καὶ ἂν ἢ πάππων ἢ προπάππων γένοιτο τοὺς βίους ἀνεπιλήπτων, ἀλλοτριῶσιν ἐπιτηδεύοντι καὶ πορρωτάτω τῆς εὐγενείας διαζευγνύντι ἑαυτὸν ἔν τε λόγοις καὶ ἔργοις. Ἀλλὰ γὰρ πρὸς τῷ μὴ πεφυκέναι τοὺς πονηροὺς εὐγενεῖς, ἔτι καὶ πάντας αὐτοὺς ὁρῶ πολεμίους ἀσυμβάτους εὐγένειαν καθαιροῦντας τὸ προγονικὸν ἀξίωμα, καὶ ὅσον ἐν τῷ γένει λαμπρὸν ἐξαμαυροῦντάς τε καὶ σβεννύντας.

Hoc dictum probatur: rei perspicuitate.

2. Διό μοι δοκοῦσι φιλοστοργότατοι πατέρες ἀπαρνήσεις χρηματίζειν κατὰ υἱῶν, ἀποσχοινίζοντες αὐτοὺς τῆς οἰκίας καὶ συγγενείας, ὅταν τὴν ἐκ φύσεως ἐν τοῖς γεννήσασι περιττὴν καὶ ὑπερβάλλουσαν εὔνοιαν ἡ ἐν ἐκείνοις μοχθηρία κατακρατήσειεν. Τὸ δὲ ἀληθὲς τοῦ λόγου ῥάδιον καὶ ἀφ' ἑτέρων διαγνῶναι. Τί τῷ τὰς ὄψεις πεπηρωμένῳ γένοιτο ἂν εἰς τὸ βλέπειν ὄφελος, ὀξυωπίας προγονικῆς ἐστερημένῳ; ἢ πρὸς ἑρμηνείαν τῷ παρειμένῳ γλῶτταν, γονεῖς ἢ πάππους γενέσθαι μεγαλοφώνους; Τί δὲ ὀνήσει πρὸς εὐτονίαν τὸν ἐκ μακρᾶς καὶ φθινώδους

νόσου κατεσκελετευμένον, ἐὰν οἱ τοῦ γένους ἀρχηγέται δι᾽ ἀθλητικὴν ῥώμην ἐν Ὀλυμπιονίκαις ἢ περιοδονίκαις γράφονται; μένουσι γὰρ οὐδὲν ἧττον αἱ τοῦ σώματος κῆρες ἐν ὁμοίῳ, βελτίωσιν οὐκ ἐνδεχόμεναι διὰ τὰς τῶν οἰκείων εὐπραγίας. Τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον οὔτε τοῖς ἀδίκοις δίκαιοι γονεῖς, οὔτε ἀκολάστοις σώφρονες, οὔτε συνόλως ἀγαθοὶ πονηροῖς ὄφελος· οὔτε γὰρ οἱ νόμοι τοῖς παρανομοῦσιν, ὧν εἰσὶν αὐτοὶ κολασταί. Νόμοι δὲ τίνες ἂν εἶεν ἄγραφοι ἢ οἱ βίοι τῶν ζηλωσάντων ἀρετήν; Ὅθεν οἶμαι τὴν εὐγένειαν, εἰ θεὸς αὐτὴν εἰς ἀνθρωπόμορφον ἰδέαν ἐτύπωσεν, στᾶσαν πρὸς τοὺς ἀφηνιαστὰς ἀπογόνους ταῦτ᾽ ἂν εἰπεῖν· „Τὸ συγγενὲς οὐχ αἵματι μετρεῖται μόνον πρυτανευούσης ἀληθείας, ἀλλὰ πράξεων ὁμοιότητι καὶ θήρᾳ τῶν αὐτῶν. Ὑμεῖς δὲ τὰ ἐναντία ἐπετηδεύσατε, τὰ μὲν ἐμοὶ φίλα νομίσαντες ἐχθρά, τὰ δὲ καὶ [*] δυςμενῆ φίλα. Παρ᾽ ἐμοὶ μὲν γὰρ αἰδὼς καὶ ἀλήθεια μετριοπάθειά τε καὶ ἀτυφία καὶ ἀκακία τίμια, παρ᾽ ὑμῖν δὲ ἄτιμα. Καὶ ἐμοὶ μὲν ἐχθρὰ τὸ ἀναίσχυντον, τὸ ψεῦδος, ἡ ἀμετρία τῶν παθῶν, ὁ τῦφος, αἱ κακίαι, ὑμῖν δὲ οἰκειότατα. Τί δὴ μελετήσαντες ἀλλοτριώσιν τὴν δι᾽ ἔργων, τὴν ἐν λόγῳ συγγένειαν εὐπρεπὲς ὄνομα ὑποδυόμενοι καθυποκρίνεσθε; Παραγωγὰς γὰρ κεκομψευμένας καὶ ἀπάτας οὐκ ἀνέχομαι. Διότι ῥάδιον μὲν καὶ τῷ τυχόντι εὐπροσώπους λόγους εὑρεῖν, ἤθη δὲ ὑπαλλάξαι πονηρὰ χρηστοῖς οὐ ῥάδιον. Εἰς ἅπερ ἀφορῶσα καὶ νῦν ἐχθροὺς νομίζω καὶ αὖθις ἡγήσομαι τοὺς τὰ τῆς ἐχθρᾶς ὑπεκκαύματα ζωπυρήσαντας, καὶ μᾶλλον τῶν εἰς δυςγένειαν ὀνειδιζομένων ὑποβλέπομαι. Τούτοις μὲν γὰρ ἀπολογία τὸ μηδὲν οἰκεῖον ἔχειν καλοκἀγαθίας· ὑπόδικοι δὲ ὑμεῖς οἱ ἐκ μεγάλων φύντες

οἴκων, οἷς αὔχημα καὶ κλέος τὰ λαμπρὰ γένη. Παριδρυμένων γὰρ καὶ τρόπον τινὰ συμπεφυκότων ἀρχετύπων ἀγαθῶν οὐδὲν ἀπομάξασθαι καλὸν διενοήθητε. Ὅτι δὲ ἐν ἀρετῆς κτήσει τίθετε τὸ εὐγενές, καὶ τὸν ἔχοντα ταύτην εὐγενῆ μόνον ὑπειλήφατε, ἀλλ' οὐχ ὅςτις ἂν καλῶν καὶ ἀγαθῶν γένηται γονέων, δῆλον ἐκ πολλῶν."

Exemplis Caini et Adami.

3. Αὐτίκα τοὺς ἐκ τοῦ γηγενοῦς φύντας τίς οὐκ ἂν εὐπατρίδας εἴποι καὶ εὐπατρίδων ἀρχηγέτας; οἳ γένος ἐξαίρετον ἔλαχον παρὰ τοὺς ἔπειτα, βλαστήσαντες ἐκ τῶν πρώτων νυμφίων ἀνδρός τε καὶ γυναικός, τότε πρῶτον εἰς ὁμιλίαν κοινὴν ἐπὶ σπορᾷ τοῦ ὁμοίου συνελθόντων. Ἀλλ' ὅμως δυοῖν γενομένων ὁ πρεσβύτερος ὑπέμεινε (Gen. cap. IV. tot.) τὸν νεώτερον δολοφονῆσαι, καὶ τὸ μέγιστον ἄγος, ἀδελφοκτονίαν, ἐργασάμενος πρῶτος αἵματι ἀνθρωπίνῳ τὴν γῆν ἐμίανεν. Τί δὴ τοῦτον ὤνησεν ἡ εὐγένεια, τὴν ἐν ψυχῇ δυςγένειαν ἐπιδειξάμενον; Ἣν καὶ τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων ἔφορος θεὸς ἰδὼν ἐστύγησε, καὶ προβαλόμενος τιμωρίας ὥρισεν· οὐκ εὐθὺς ἀνελών, ὅπως ἀναισθήτως ἔχῃ συμφορῶν, ἀλλὰ μυρίους ἐπικρεμάσας τοὺς ἐν αἰσθήσει θανάτους, λύπαις καὶ φόβοις ἐπαλλήλοις, εἰς κακῶν ὀδυνηροτάτων ἀντίληψιν. Ἐγένετο δέ τις τῶν μετὰ ταῦτα σφόδρα δοκίμων ἀνὴρ ὁσιώτατος, οὗ τὴν εὐσέβειαν ἀνάγραπτον ἠξίωσεν ἐν ἱεραῖς βίβλοις (Gen. cap. VII. tot.) ὁ τοὺς νόμους διαταξάμενος. Ἐν γοῦν τῷ μεγάλῳ κατακλυσμῷ, τῶν πόλεων ἀφανιζομένων πανωλεθρίᾳ — καὶ γὰρ τῶν ὀρέων τὰ ὑψηλότατα [*] τῇ συναυξήσει καὶ ἐπιτάσει τῆς περὶ τὴν φορὰν πλημμύρας κατεπίνετο —, μόνος μετὰ τῶν οἰκείων

διασώζεται, τῆς καλοκἀγαθίας ἆθλον ἀράμενος, οὗ μεῖζον οὐκ ἔστιν εὑρεῖν. Ἀλλὰ καὶ τούτῳ τριῶν γενομένων παίδων καὶ συναπολελαυκότων τῆς πατρῴας δωρεᾶς εἷς ἐτόλμησε τὸν αἴτιον τῆς σωτηρίας πατέρα κατακερτομεῖν, γέλωτα καὶ χλεύην, εἴ τι παρεσφάλη μὴ καθ᾽ ἑκούσιον γνώμην, τιθέμενος, καὶ τοῖς μὴ εἰδόσιν ἀπογυμνῶν ἃ κρύπτειν θέμις, ἐπὶ τῇ τοῦ γεννήσαντος αἰσχύνῃ (Gen. 9, 22)· τοιγαροῦν ἀπὸ τῆς λαμπρᾶς εὐγενείας ἐπάρατος γενόμενος καὶ τοῖς μετ᾽ αὐτὸν ἀρχὴ κακοδαιμονίας, ὧν ἄξιον ἦν τυγχάνειν τὸ ἠμεληκότα γονέων τιμῆς. Ἀλλὰ τί τούτων μεμνῆσθαι προςῆκεν ἀφέμενον τοῦ πρώτου καὶ γηγενοῦς; ὃς ἕνεκα εὐγενείας οὐδενὶ θνητῷ σύγκριτος, χερσὶ μὲν θείαις εἰς ἀνδριάντα τὸν σωματοειδῆ τυπωθεὶς ἀκρότητι τέχνης πλαστικῆς, ψυχῆς δὲ ἀξιωθεὶς ἀπ᾽ οὐδενὸς ἔτι τῶν εἰς γένησιν ἡκόντων, ἐμπνεύσαντος θεοῦ τῆς ἰδίας δυνάμεως ὅσον ἠδύνατο δέξασθαι θνητὴ φύσις. Ἦν ἄρ᾽ οὐχ ὑπερβολὴ τῆς εὐγενείας, μηδεμιᾶς τῶν ἄλλων, αἳ δὴ ὠνομάσθησαν, εἰς σύγκρισιν ἐλθεῖν δυναμένης; τῶν μὲν γὰρ τὸ κλέος ἐκ προγόνων εὐγενείας. Ἄνθρωποι δὲ οἱ πρόγονοι, ζῶα ἐπίκηρα καὶ φθαρτά, καὶ αἱ τούτων ἀβέβαιοι καὶ ἐφήμεροι τὰ πολλὰ εὐπραγίαι. Τοῦ δὲ πατὴρ μὲν θνητὸς οὐδεὶς οὐδὲ αἴτιος, ἀλλ᾽ ἢ θεός. Οὗ τρόπον τινὰ γενόμενος εἰκὼν κατὰ τὸν ἡγεμόνα νοῦν ἐν ψυχῇ, δέον ἀκηλίδωτον τὴν εἰκόνα φυλάξαι, καθ᾽ ὅσον οἷόν τε ἦν ἐπακολουθήσαντα ταῖς τοῦ γεννήσαντος ἀρεταῖς, προτεθέντων εἰς αἱρέσεις καὶ φυγὰς τῶν ἐναντίων, ἀγαθοῦ τε καὶ κακοῦ, καὶ καλοῦ καὶ αἰσχροῦ, καὶ ἀληθοῦς καὶ ψευδοῦς, τὰ μὲν ψευδῆ καὶ αἰσχρὰ καὶ κακὰ προθύμως εἵλετο, τῶν δὲ ἀγαθῶν καὶ καλῶν καὶ ἀληθῶν ἠλόγησεν· ἐφ᾽ οἷς εἰκότως θνητὸν

ἀντ᾽ ἀθανάτου βίον ἀνθυπηλλάξατο, μακαριότητος καὶ εὐδαιμονίας ἀποσφαλείς, καὶ ῥᾷστα μετέβαλεν εἰς ἐπίπονον καὶ κακοδαίμονα ζωήν (Gen. 3, 19).

Exemplo Esavi.

4. Ἀλλ᾽ οὗτοι μὲν ἔστωσαν κοινοὶ πᾶσιν ἀνθρώποις ὅροι, τοῦ μὴ ἐπὶ μεγάλοις γένεσι σεμνύνεσθαι τοὺς καλοκἀγαθίας ἀμοιροῦντας· Ἰουδαίοις δὲ καὶ ἕτεροι δίχα τῶν κοινῶν ἐξαίρετοι. Τῶν γὰρ τοῦ γένους ἀρχηγετῶν εἰσίν, οὓς αἱ τῶν προγόνων ἀρεταὶ συνόλως οὐδὲν ὤνησαν, ἐπ᾽ ἐπιλήπτοις καὶ [*] ὑπαιτίοις πράξεσιν ἁλόντας, εἰ καὶ πρὸς ἑτέρου μηδενὸς ἐλεγχθέντας, ἀλλ᾽ οὖν ὑπὸ τοῦ συνειδότος, ὃ μόνον ἐξ ἁπάντων δικαστήριον, τέχναις λόγων οὐ παράγεται. Πολύπαις ἦν ὁ πρῶτος, ἐκ τριῶν παιδοποιησάμενος γυναικῶν, οὐ δι᾽ ἡδονῆς ἀπόλαυσιν, ἀλλὰ δι᾽ ἐλπίδα τοῦ πληθῦναι τὸ γένος. Ἀλλ᾽ ἐκ πολλῶν εἷς μόνος ἀπεδείχθη κληρονόμος τῶν πατρῴων ἀγαθῶν· οἱ δὲ ἄλλοι πάντες γνώμης ὑγιοῦς σφαλέντες καὶ μηδὲν τῶν τοῦ γεννήσαντος ἀπομαξάμενοι διῳκίσθησαν, ἀλλοτριωθέντες τῆς ἀοιδίμου εὐγενείας. Πάλιν ἐκ τοῦ δοκιμασθέντος κληρονόμου δύο δίδυμοι γεννῶνται, μηδὲν ὅτι μὴ χεῖρας, καὶ ταύτας ἕνεκά τινος οἰκονομίας, ὅμοιον ἐπιφερόμενοι, μήτε τοῖς σώμασι, μήτε ταῖς γνώμαις· ὁ μὲν γὰρ νεώτερος καταπειθὴς τοῖς γονεῦσιν ἀμφοτέροις ἦν καὶ ὄντως εὐάρεστος, ὡς καὶ θεοῦ τυχεῖν ἐπαινέτου· ὁ δὲ μείζων ἀπειθής, ἐκ τῶν γαστρὸς καὶ τῶν μετὰ γαστέρα ἡδονῶν ἀκρατῶς ἔχων, ὑφ᾽ ὧν ἀνεπείσθη καὶ πρεσβείων ἐξίστασθαι τῷ μετ᾽ αὐτόν, καὶ μετανοεῖν εὐθὺς ἐφ᾽ οἷς ἐξέστη, καὶ φονᾶν κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ, καὶ μηδὲν ἕτερον ἢ δι᾽ ὧν λυπήσει τοὺς γονεῖς πραγματεύεσθαι.

διασώζεται, τῆς καλοκἀγαθίας ἆθλον ἀράμενος, οὗ μεῖζον οὐκ ἔστιν εὑρεῖν. Ἀλλὰ καὶ τούτῳ τριῶν γενομένων παίδων καὶ συναπολελαυκότων τῆς πατρῴας δωρεᾶς εἷς ἐτόλμησε τὸν αἴτιον τῆς σωτηρίας πατέρα κατακερτομεῖν, γέλωτα καὶ χλεύην, εἴ τι παρεσφάλη μὴ καθ᾿ ἑκούσιον γνώμην, τιθέμενος, καὶ τοῖς μὴ εἰδόσιν ἀπογυμνῶν ἃ κρύπτειν θέμις, ἐπὶ τῇ τοῦ γεννήσαντος αἰσχύνῃ (Gen. 9, 22)· τοιγαροῦν ἀπὸ τῆς λαμπρᾶς εὐγενείας ἐπάρατος γενόμενος καὶ τοῖς μετ᾿ αὐτὸν ἀρχὴ κακοδαιμονίας, ὧν ἄξιον ἦν τυγχάνειν τὸ ἠμεληκότα γονέων τιμῆς. Ἀλλὰ τί τούτων μεμνῆσθαι προσῆκεν ἀφέμενον τοῦ πρώτου καὶ γηγενοῦς; ὃς ἕνεκα εὐγενείας οὐδενὶ θνητῷ σύγκριτος, χερσὶ μὲν θείαις εἰς ἀνδριάντα τὸν σωματοειδῆ τυπωθεὶς ἀκρότητι τέχνης πλαστικῆς, ψυχῆς δὲ ἀξιωθεὶς ἀπ᾿ οὐδενὸς ἔτι τῶν εἰς γένησιν ἡκόντων, ἐμπνεύσαντος θεοῦ τῆς ἰδίας δυνάμεως ὅσον ἠδύνατο δέξασθαι θνητὴ φύσις. Ἦν ἄρ᾿ οὐχ ὑπερβολὴ τῆς εὐγενείας, μηδεμιᾶς τῶν ἄλλων, αἳ δὴ ὠνομάσθησαν, εἰς σύγκρισιν ἐλθεῖν δυναμένης; τῶν μὲν γὰρ τὸ κλέος ἐκ προγόνων εὐγενείας. Ἄνθρωποι δὲ οἱ πρόγονοι, ζῷα ἐπίκηρα καὶ φθαρτά, καὶ αἱ τούτων ἀβέβαιοι καὶ ἐφήμεροι τὰ πολλὰ εὐπραγίαι. Τοῦ δὲ πατὴρ μὲν θνητὸς οὐδεὶς οὐδὲ αἴτιος, ἀλλ᾿ ὁ θεός. Οὗ τρόπον τινὰ γενόμενος εἰκὼν κατὰ τὸν ἡγεμόνα νοῦν ἐν ψυχῇ, δέον ἀκηλίδωτον τὴν εἰκόνα φυλάξαι, καθ᾿ ὅσον οἷόν τε ἦν ἐπακολουθήσαντα ταῖς τοῦ γεννήσαντος ἀρεταῖς, προτεθέντων εἰς αἱρέσεις καὶ φυγὰς τῶν ἐναντίων, ἀγαθοῦ τε καὶ κακοῦ, καὶ καλοῦ καὶ αἰσχροῦ, καὶ ἀληθοῦς καὶ ψευδοῦς, τὰ μὲν ψευδῆ καὶ αἰσχρὰ καὶ κακὰ προθύμως εἵλετο, τῶν δὲ ἀγαθῶν καὶ καλῶν καὶ ἀληθῶν ἠλόγησεν· ἐφ᾿ οἷς εἰκότως θνητὸν

ἀντ᾽ ἀθανάτου βίον ἀνθυπηλλάξατο, μακαριότητος καὶ εὐδαιμονίας ἀποσφαλείς, καὶ ῥᾷστα μετέβαλεν εἰς ἐπίπονον καὶ κακοδαίμονα ζωήν (Gen. 3, 19).

Exemplo Esavi.

4. Ἀλλ᾽ οὗτοι μὲν ἔστωσαν κοινοὶ πᾶσιν ἀνθρώποις ὅροι, τοῦ μὴ ἐπὶ μεγάλοις γένεσι σεμνύνεσθαι τοὺς καλοκἀγαθίας ἀμοιροῦντας· Ἰουδαίοις δὲ καὶ ἕτεροι δίχα τῶν κοινῶν ἐξαίρετοι. Τῶν γὰρ τοῦ γένους ἀρχηγετῶν εἰσίν, οὓς αἱ τῶν προγόνων ἀρεταὶ συνόλως οὐδὲν ὤνησαν, ἐπ᾽ ἐπιλήπτοις καὶ [*] ὑπαιτίοις πράξεσιν ἁλόντας, εἰ καὶ πρὸς ἑτέρου μηδενὸς ἐλεγχθέντας, ἀλλ᾽ οὖν ὑπὸ τοῦ συνειδότος, ὃ μόνον ἐξ ἁπάντων δικαστήριον, τέχναις λόγων οὐ παράγεται. Πολύπαις ἦν ὁ πρῶτος, ἐκ τριῶν παιδοποιησάμενος γυναικῶν, οὐ δι᾽ ἡδονῆς ἀπόλαυσιν, ἀλλὰ δι᾽ ἐλπίδα τοῦ πληθῦναι τὸ γένος. Ἀλλ᾽ ἐκ πολλῶν εἷς μόνος ἀπεδείχθη κληρονόμος τῶν πατρῴων ἀγαθῶν· οἱ δὲ ἄλλοι πάντες γνώμης ὑγιοῦς σφαλέντες καὶ μηδὲν τῶν τοῦ γεννήσαντος ἀπομαξάμενοι διῳκίσθησαν, ἀλλοτριωθέντες τῆς ἀοιδίμου εὐγενείας. Πάλιν ἐκ τοῦ δοκιμασθέντος κληρονόμου δύο δίδυμοι γεννῶνται, μηδὲν ὅτι μὴ χεῖρας, καὶ ταύτας ἕνεκά τινος οἰκονομίας, ὅμοιον ἐπιφερόμενοι, μήτε τοῖς σώμασι, μήτε ταῖς γνώμαις· ὁ μὲν γὰρ νεώτερος καταπειθὴς τοῖς γονεῦσιν ἀμφοτέροις ἦν καὶ ὄντως εὐάρεστος, ὡς καὶ θεοῦ τυχεῖν ἐπαινέτου· ὁ δὲ μείζων ἀπειθής, ἐκ τῶν γαστρὸς καὶ τῶν μετὰ γαστέρα ἡδονῶν ἀκρατῶς ἔχων, ὑφ᾽ ὧν ἀνεπείσθη καὶ πρεσβείων ἐξίστασθαι τῷ μετ᾽ αὐτόν, καὶ μετανοεῖν εὐθὺς ἐφ᾽ οἷς ἐξέστη, καὶ φονᾶν κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ, καὶ μηδὲν ἕτερον ἢ δι᾽ ὧν λυπήσει τοὺς γονεῖς πραγματεύεσθαι.

Τοιγαροῦν τῷ μὲν εὐχὰς τίθενται τὰς ἀνωτάτω, βεβαιοῦντος αὐτὰς θεοῦ καὶ μηδεμίαν ἀξιώσαντος ἀτελῆ καταλιπεῖν· τῷ δὲ κατ' ἔλεον χαρίζονται τὴν ὑπήκοον τάξιν, ἵνα δουλεύῃ τῷ ἀδελφῷ, νομίζοντες, ὅπερ ἐστὶν, ἀγαθὸν εἶναι τῷ φαύλῳ τὸ μὴ αὐτεξούσιον, καὶ εἴγε ὑπέμεινε τὴν δουλείαν ἄσμενος, δευτερείων ἂν ἠξιοῦτο, ὡς ἐν ἄθλοις, ἀρετῆς. Νυνὶ δὲ ἀπαυθαδιάσας καὶ δραπετεύσας τῆς καλῆς ἐπιστασίας αὑτῷ τε καὶ τοῖς ἀπογόνοις μεγάλων αἴτιος ὀνειδῶν ἐγένετο, ὡς τὸν ἀβίωτον αὐτοῦ βίον ἐστηλιτεῦσθαι — πρὸς σαφέστατον ἔλεγχον, τοῦ μηδὲν τὴν εὐγένειαν ὠφελεῖν τοὺς ἀναξίους εὐγενείας.

Exempla antecedentibus contraria: Abrahamus.

5. Οὗτοι μὲν οὖν εἰσὶ τῆς ἐπιλήπτου τάξεως, οὓς ἐξ ἀγαθῶν πονηροὺς γενομένους ὤνησαν μὲν οὐδὲν αἱ πατέρων ἀρεταί, αἱ δὲ ἐν τῇ ψυχῇ κακίαι μυρία ἔβλαψαν. Ἔχω δὲ εἰπεῖν ἑτέρους τοὺς ἐξ ἐναντίας ἀμείνω τεταγμένους τάξιν, οἷς πρόγονοι μὲν ὑπαίτιοι, ζηλωτὸς δὲ καὶ ἀνάπλεως εὐφημίας ὁ τούτων βίος. Τοῦ τῶν Ἰουδαίων ἔθνους ὁ πρεσβύτατος γένους μὲν ἦν Χαλδαίου, πατρὸς δὲ ἀστρονομικοῦ τῶν περὶ τὰ μαθήματα διατριβόντων, οἳ τοὺς ἀστέρας θεοὺς νομίζουσι καὶ τὸν [*] σύμπαντα οὐρανόν τε καὶ κόσμον, παρ' οὓς τό τε εὖ καὶ τὸ χεῖρον ἑκάστοις φησὶν ἀποβαίνειν, οὐδὲν ἔξω τῶν αἰσθητῶν αἴτιον ὑπολαμβάνοντες εἶναι. Τούτου δὲ τί ἂν εἴη χαλεπώτερον ἢ μᾶλλον ἀπελέγξαι τὴν ἐν τῇ ψυχῇ δυσγένειαν δυνάμενον, δι' ἐπιστήμης τῶν πολλῶν καὶ δευτέρων καὶ γεννητῶν εἰς ἀνεπιστημοσύνην ἰούσης τοῦ ἑνὸς καὶ πρεσβυτάτου καὶ γεννητοῦ καὶ ποιητοῦ τῶν ὅλων, καὶ διά τε ταῦτα ἀρίστου, καὶ διὰ μυρία ἄλλα, ἃ διὰ μέγεθος

ἀνθρώπινος λογισμὸς οὐ χωρεῖ; Ὃν ἐν νῷ λαβὼν καὶ ἐπιθειάσας καταλείπει μὲν πατρίδα καὶ γενεὰν καὶ πατρῷον οἶκον, εἰδὼς, ὅτι μένοντος μὲν αἱ τῆς πολυθέου δόξης ἐγκαταμένουσαι ἀπάται ἔννοιαν ἀνήνυτον κατασκευάζουσιν εἰς τὴν τοῦ ἑνὸς εὕρεσιν, ὅς ἐστιν ἀΐδιος μόνος, . καὶ τῶν ἄλλων πατὴρ, νοητῶν τε καὶ αἰσθητῶν, εἰ δὲ μεταναστείη, μεταναστήσεται καὶ τῆς διανοίας ἡ ἀπάτη, μεθαρμοσαμένη τὴν ψευδῆ δόξαν εἰς ἀλήθειαν. Ἅμα δὲ καὶ τὸν πόθον, ὃν ἐπόθει γνῶναι τὸ Ὄν, προσανεῤῥίπισε λόγια τὰ χρησθέντα, οἷς ποδηγετούμενος ἐπὶ τὴν τοῦ ἑνὸς ἀοκνοτάτῃ σπουδῇ ζήτησιν ᾔει· καὶ οὐ πρότερον ἀνῆκεν ἢ τρανοτέρας λαβεῖν φαντασίας, οὐχὶ τῆς οὐσίας — τοῦτο γὰρ ἀμήχανον —, ἀλλὰ τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ καὶ προνοίας, ἢ δίκαιον. Διὸ καὶ πιστεῦσαι λέγεται (Gen. 15, 6) τῷ θεῷ πρῶτος, ἐπειδὴ καὶ πρῶτος ἀκλινῆ καὶ βεβαίαν ἔσχεν ὑπόληψιν, ὡς ἔστιν ἓν αἴτιον τὸ ἀνωτάτω, καὶ προνοεῖ τοῦ τε κόσμου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ. Κτησάμενος δὲ ἐπιστήμην, τὴν ἀρετῶν βεβαιοτάτην, συνεκτᾶτο καὶ τὰς ἄλλας ἁπάσας, ὡς παρὰ τοῖς ὑποδεξαμένοις νομίζεσθαι βασιλεὺς (Gen. 23, 6), οὐχὶ ταῖς παρασκευαῖς — ἰδιώτης γὰρ ἦν —, ἀλλὰ τῷ περὶ τὴν ψυχὴν μεγέθει, φρονήματος ὢν βασιλικοῦ. Καὶ δὴ θεραπεύοντες αὐτὸν διετέλουν ὡς ἄρχοντα ὑπήκοοι, τὸ περὶ πάντα μεγαλεῖον τῆς φύσεως αὐτοῦ καταπληττόμενοι, τελειοτέρας οὔσης ἢ κατὰ ἄνθρωπον. Οὐδὲ γὰρ ὁμιλίαις ἐχρῆτο ταῖς αὐταῖς, ἀλλ᾽ ἐπιθειάζων τὰ πολλὰ σεμνοτέραις. Ὁπότε γοῦν κατασχεθείη, μετέβαλλε πάντα πρὸς τὸ βέλτιον, τὰς ὄψεις, τὴν χροιὰν, τὸ μέγεθος, τὰς σχέσεις, τὰς κινήσεις, τὴν φωνὴν, τοῦ θείου πνεύματος, ὅπερ ἄνωθεν καταπνευσθὲν εἰσῳκήσατο τῇ ψυχῇ, περιτιθέν-

τος τῷ μὲν [*] σώματι κάλλος ἐξαίρετον, τοῖς δὲ λόγοις πειθώ, τοῖς δὲ ἀκούουσι σύνεσιν. Ἆρ' οὐκ ἂν εἴποι τις τὸν μετανάστην τουτονί, τὸν πάντων ἔρημον οἰκείων καὶ φίλων εὐγενέστατον εἶναι; τῆς πρὸς θεὸν συγγενείας ὀρεχθέντα καὶ σπουδάσαντα μηχανῇ πάσῃ γνώριμον αὐτῷ γενέσθαι, καὶ ταχθέντα μὲν τάξιν τὴν ἀρίστην ἐν προφήταις, πιστεύσαντα μηδενὶ τῶν ἐν γενέσει πρὸ τοῦ ἀγενήτου καὶ πάντων πατρός; βασιλέα δέ, ὡς ἔφην, καὶ παρὰ τοῖς ὑποδεξαμένοις νομισθέντα, μήθ' ὅπλοις, μήτε στρατιωτικαῖς δυνάμεσιν, ὡς ἐνίοις ἔθος, λαβόντα τὴν ἀρχήν, ἀλλὰ χειροτονίᾳ θεοῦ τοῦ παναρέτου καὶ τοὺς εὐσεβείας ἐραστὰς αὐτοκρατέσιν ἐξουσίαις γεραίροντος ἐπ' ὠφελείᾳ τῶν συντυγχανόντων; Οὗτος ἅπασιν ἐπηλύτοις εὐγενείας ἐστὶν ὁ κανών, δυςγένειαν μὲν τὴν ἐξ ἀλλοκότων νομίμων καὶ ἐκθέσμων ἐθῶν, ἃ λίθοις καὶ ξύλοις καὶ συνόλως ἀψύχοις ἰσοθέους ἀπένειμε τιμάς, καταλιποῦσι, καλὴν δὲ ἀποικίαν στειλαμένοις πρὸς ἔμψυχον τῷ ὄντι καὶ ζῶσαν πολιτείαν, ἧς ἔφορος καὶ ἐπίσκοπος ἀλήθεια.

Nobiles mulieres.

6. Ταύτην τὴν εὐγένειαν οὐ μόνον θεοφιλεῖς ἄνδρες, ἀλλὰ καὶ γυναῖκες ἐζήλωσαν, ἀπομαθοῦσαι μὲν ἀμαθίαν τὴν σύντροφον περὶ τιμῆς τῶν χειροκμήτων, παιδευθεῖσαι δὲ τὴν περὶ μοναρχίας ἐπιστήμην, ᾗ μοναρχεῖται ὁ κόσμος. Θάμαρ (Gen. 38, 6) ἦν τῶν ἀπὸ τῆς Παλαιστίνης Συρίας γύναιον, ἐν οἰκείᾳ πόλει τραφὲν πολυθέῳ, γεμούσῃ ξοάνων καὶ ἀγαλμάτων, καὶ συνόλως ἀφιδρυμάτων. Ἀλλ' ἐπειδὴ καθάπερ ἐκ σκότους βαθέος ἐδυνήθη βραχεῖαν αὐγὴν ἀληθείας ἰδεῖν, θανάτου κινδύνῳ

πρὸς εὐσέβειαν ηὐτόνησεν, ὀλίγα φροντίσασα τοῦ ζῆν, εἰ μὴ μέλλοι καλῶς ζῆν· τὸ δὲ καλῶς ἀνέφερεν ἐπ᾽ οὐδὲν ἕτερον ἢ ἐπὶ τὴν θεραπείαν καὶ ἱκεσίαν τοῦ ἑνὸς αἰτίου. Καίτοι δυσὶν ἀδελφοῖς ἀμφοτέροις πονηροῖς ἐν μέρει γημαμένη, κουριδίῳ μὲν τῷ προτέρῳ, τῷ δὲ ὕστερον καὶ ἔχοντι ἐπιδικασίας νόμῳ, γενεὰν τοῦ προτέρου μὴ καταλιπόντος, ἀλλ᾽ ὅμως ἀκηλίδωτον διαφυλάξασα τὸν ἑαυτῆς βίον ἴσχυσε καὶ προσηκούσης τοῖς ἀγαθοῖς εὐφημίας ἐπιλαχεῖν καὶ τοῖς μεθ᾽ αὐτὴν ἅπασιν εὐγενείας ἀρχὴ γενέσθαι. Ἀλλ᾽ αὕτη μὲν εἰ καὶ ἀλλόφυλος, ἀλλ᾽ οὖν γε ἐλευθέρα, καὶ ἐξ ἐλευθέρων ἴσως καὶ οὐκ ἀσήμων· θεράπαιναι δὲ τῶν ὑπὲρ Εὐφράτην ἐν ἐσχατιαῖς τῆς Βαβυλῶνος γεννηθεῖσαι, προικίδιαι μὲν ἐδόθησαν γαμουμέναις ταῖς τροφιμαίαις, ἄξιαι δὲ κριθεῖσαι [*] παρελθεῖν εἰς εὐνὴν ἀνδρὸς σοφοῦ τὸ μὲν πρῶτον ἐκ παλλακίδων εἰς γαμετῶν ὄνομα καὶ σχῆμα παρῆλθον καὶ ἀντὶ θεραπαινίδων ἰσότιμοι ταῖς δεσποίναις ὀλίγου δέω φάναι κατέστησαν, ὑπ᾽ ἐκείνων, ὅπερ ἦν ἀπιστότατον, πρὸς τὸ αὐτὸ ἀξίωμα παραπεμφθεῖσαι· φθόνος γὰρ οὐκ εἰσοικίζεται σοφῶν ψυχαῖς, οὐ μὴ παρόντος κοινοπραγοῦσι τῶν ἀγαθῶν. Οἱ δὲ ἐκ τούτων νόθοι παῖδες γνησίων οὐδὲν διήνεγκαν, οὐ μόνον παρὰ τῷ γεννήσαντι — θαυμαστὸν γὰρ οὐδέν, εἰ τοῖς μὴ ὁμογαστρίοις ἁπάντων μόνος πατὴρ τὴν αὐτὴν εὔνοιαν παρεῖχεν —, ἀλλὰ καὶ παρὰ ταῖς μητρυιαῖς· αἱ μὲν γὰρ τὸ εἰς προγόνους μῖσος ἀναιρούμεναι εἰς ἄληκτον μεθηρμόσαντο κηδεμονίαν. Οἱ δὲ πρόγονοι τῇ κατ᾽ ἀντίδοσιν εὐνοίᾳ τὰς μητρυιὰς ὡς φύσει μητέρας ἐξετίμησαν· ἀδελφοί τε μόνῃ τῇ μίξει τοῦ γένους μερισθέντες οὐκ ἐφ᾽ ἡμισείας στοργῆς ἀλλήλους ἠξίωσαν, ἀλλ᾽ εἰς τὸ διπλάσιον τὸ τοῦ φιλεῖν καὶ ἀντιφιλεῖσθαι

πάθος συναυξήσαντες καὶ τὸ δοκοῦν ὑστερίζειν προσανεπλήρωσαν, τοῖς ἐξ ἀμφοῖν γεγονόσιν εἰς ἁρμονίαν καὶ κρᾶσιν ἠθῶν συνδραμεῖν σπουδάσαντες.

Qui aliud opinantur, reprobantur.

7. Ἔτι τοίνυν μεταδοτέον αὐτοῦ τοῖς ὡς ἴδιον ἀγαθὸν τὸ ἀλλότριον, εὐγένειαν, ὑποδυομένοις, οἳ δίχα τῶν εἰρημένων ἐχθροὶ δικαίως νομισθεῖεν καὶ τοῦ τῶν Ἰουδαίων ἔθνους, καὶ τῶν πανταχοῦ πάντων· τοῦ μέν, ὅτι διδόασι τοῖς ὁμοφύλοις ἐκεχειρίαν, ὀλιγωρεῖν ὑγιαινούσης βεβαίου, καὶ οὐ πεποιθήσει *) προγονικῆς ἀρετῆς· τῶν δέ, ὅτι καὶ ἂν ἐπ' αὐτὴν φθάσωσιν ἀκρότητα καλοκἀγαθίας, οὐδὲν ὠφεληθήσονται, διὰ τὸ μὴ τυχεῖν γονέων καὶ πάππων ἀνεπιλήπτων. Ἧς οὐκ οἶδ' εἴ τις βλαβερωτέρα γένοιτο ἂν εἰσήγησις, εἰ μήτε τοῖς ἐξ ἀγαθῶν πονηρευομένοις ἐπακολουθήσει τιμωρὸς δίκη, οὔτε τοῖς ἐκ πονηρῶν ἀγαθοῖς ἕψεται τιμή, τοῦ νόμου δικάζοντος ἕκαστον αὐτὸν ἀφ' ἑαυτοῦ, μὴ συγγενῶν ἀρεταῖς ἢ κακίαις ἐπαινοῦντος ἢ κολάζοντος.

---

*) **Mang.** emendari vult: ὑγιαίνοντος βίου τῇ πεποιθήσει.

ΠΕΡΙ

ΤΟΥ ΠΑΝΤΑ ΣΠΟΥΔΑΙΟΝ ΕΙΝΑΙ ΕΛΕΥΘΕΡΟΝ.

QUOD LIBER SIT QUISQUIS VIRTUTI STUDET.

[II, 445.]

Qui vere liber fieri cupit, sapientiam magistram adeat necesse est. (1. 2.)

1. Ὁ μὲν πρότερος λόγος ἦν ἡμῖν, ὦ Θεόδοτε, περὶ τοῦ πάντα δοῦλον εἶναι φαῦλον, ὡς καὶ διὰ πολλῶν καὶ εἰκότων καὶ ἀληθινῶν ἐπιστωσάμεθα. Οὑτοσὶ δὲ ἐκείνου συγγενής, ὁμοπάτριος καὶ ὁμομήτριος ἀδελφὸς καὶ τρόπον τινὰ δίδυμος, καθ᾽ ὃν ἐπιδείξομεν, ὅτι πᾶς ὁ ἀστεῖος ἐλεύθερος. Τὸν μὲν οὖν τῶν Πυθαγορείων ἱερώτατον θίασον, λόγος ἔχει, μετὰ πολλῶν καὶ ἄλλων καλῶν καὶ τοῦτο ἀναδιδάσκειν, „ταῖς λεωφόροις μὴ βαδίζειν ὁδοῖς", οὐχ ἵνα κρημνοβατῶμεν — οὐ γὰρ ποσὶ κάματον παρήγγελλεν —, ἀλλ᾽ αἰνιττόμενος διὰ συμβόλου τὸ μήτ᾽ ἔργοις μήτε λόγοις δημώδεσι καὶ πεπατημέ-

νοις χρῆσθαι. Ὅσοι δὲ φιλοσοφίαν γνησίως ἠσπάσαντο, καταπεισθεὶς γενόμενοι τῷ προστάγματι λόγον αὐτό, μᾶλλον δὲ θεσμὸν ἰσούμενον χρησμῷ ὑπετόπησαν, καὶ δόξας ἀγελαίους ὑπερκύψαντες ἀτραπὸν ἄβατον ἐκαινοτόμησαν ἰδιώταις λόγων καὶ δογμάτων, ἰδέας ἀναστείλαντες ὧν οὐδενὶ μὴ καθαρῷ θέμις ψαῦσαι. Λέγω δὲ μὴ καθαρούς, ὅσοι ἢ παιδείας εἰς ἅπαν ἄγευστοι [*] διετέλεσαν, ἢ πλαγίως ἀλλὰ μὴ ἐπ᾽ εὐθείας αὐτῆς ἐγεύσαντο, κάλλος τὸ σοφίας εἰς τὸ σοφιστείας αἶσχος παραχαράξαντες. Οὗτοι τὸ νοητὸν φῶς ἰδεῖν μὴ δυνάμενοι δι᾽ ἀσθένειαν τοῦ κατὰ ψυχὴν ὄμματος, ὃ ταῖς μαρμαρυγαῖς πέφυκεν ἐπισκιάζεσθαι, καθάπερ ἐν νυκτὶ διάγοντες ἀπιστοῦσι τοῖς ἐν ἡμέρᾳ ζῶσι, καὶ ὅσα ἂν αὐτοῖς ἡλιακῶν ἀκτίνων ἐπικρατούντων εἰλικρινέστατα περιαθρήσαντες διηγῶνται, τεράστια νομίζουσι φάσμασιν ἐοικότα, τῶν ἐν τοῖς θαύμασιν οὐ διαφέροντα. Πῶς γὰρ οὐκ ἐκτόπια καὶ θαύματα ὄντως, φυγάδας μὲν καλεῖν τοὺς μὴ μόνον ἐν μέσῃ τῇ πόλει διατρίβοντας, ἀλλὰ καὶ βουλεύοντας καὶ δικάζοντας καὶ ἐκκλησιάζοντας, ἔστι δὲ ὅτε καὶ ἀγορανομίας καὶ γυμνασιαρχίας καὶ τὰς ἄλλας λειτουργίας ὑπομένοντας; πολίτας δὲ τοὺς ἢ μὴ ἐγγραφέντας τὸ παράπαν ἢ ὧν ἀτιμία καὶ φυγὴ κατέγνωσται, πέραν ὅρων ἀνθρώπους ἐληλαμένους, οὐ μόνον οὐκ ἐπιβῆναι τῆς χώρας, ἀλλ᾽ οὐδ᾽ ἐξ ἀπόπτου τὸ πατρῷον ἔδαφος θεάσασθαι δυναμένους; εἰ μή τισι ποιναῖς ἐλαύνοιντο θανατῶντες· ἔφεδροι γὰρ καταστειχόντων κολασταὶ μυρίοι, καὶ δι᾽ ἑαυτῶν ἠκονημένοι, καὶ νόμων προστάξεσιν ὑπηρετοῦντες.

2. Πῶς δὲ οὐ παράλογα καὶ γέμοντα πολλῆς ἀναισχυντίας ἢ μανίας ἢ — οὐκ ἔχω τί λέγω· διὰ γὰρ ὑπερ-

βολὴν οὐδ' οἰκείων ὀνομάτων εὐπορῆσαι ῥᾴδιον — πλουσίους μὲν ὀνομάζειν τοὺς ἀπορωτάτους καὶ τῶν ἀναγκαίων ἐπιδεεῖς, λυπρῶς καὶ ἀθλίως ἀποζῶντας, μόλις τὸ ἐφήμερον κομίζοντας, ἐν εὐθηνίᾳ κοινῇ λιμὸν ἐξαίρετον ἔχοντας, ἀρετῆς αὔρᾳ, καθάπερ ἀέρι φασὶ τοὺς τέττιγας, τρεφομένους; πένητας δὲ τοὺς ἀργύρῳ καὶ χρυσῷ καὶ πλήθει κτημάτων καὶ προσόδων, καὶ ἄλλων ἀμυθήτων ἀγαθῶν ἀφθονίᾳ περιῤῥεομένους, ὧν ὁ πλοῦτος οὐ συγγενεῖς καὶ φίλους αὐτὸ μόνον ὤνησεν, ἀλλὰ καὶ τῆς οἰκίας ἔξω προελθὼν μεγάλους ὁμίλους δημοτῶν καὶ φυλετῶν, διαβὰς δέ τι μεῖζον καὶ πόλει χορηγεῖ τὰ πάντα, ὧν εἰρήνη χρεῖος ἢ πόλεμος; Ἀπὸ δὲ τῆς αὐτῆς ὀνειρώξεως τοῖς μὲν ἀμφιθαλέσι καὶ τῷ ὄντι εὐπατρίδαις, ὧν οὐ γονεῖς μόνοι, ἀλλὰ καὶ πάπποι καὶ πρόγονοι μέχρι τῶν ἀρχηγετῶν καὶ πρὸς ἀνδρῶν καὶ πρὸς γυναικῶν ἐπιφανέστατοι γεγόνασι, δουλείαν ἐπετόλμησαν ἐπιφημίσαι, τοῖς δὲ ἐκ τριγενείας στιγματίαις, παιδότριψι καὶ παλαιοδούλοις, ἐλευθερίαν. Ἔστι δὲ [*] τὰ τοιαῦτα, ὡς ἔφην, πρόφασις ἀνθρώπων, οἳ διάνοιαν μὲν ἠμαύρωνται, δοῦλοι δέ εἰσι δόξης, ἐπανέχοντες αἰσθήσεσιν, ὧν τὸ συνέδριον ὑπὸ τῶν κρινομένων ἀεὶ δεκαζόμενον, ἀβέβαιον. Χρῆν δὲ αὐτούς, εἴπερ ὅλως ἐζήλουν ἀλήθειαν, μὴ τῶν τὰ σώματα καμνόντων ἐν τῷ φρονεῖν ἐλαττοῦσθαι· ἐκεῖνοι μὲν γὰρ ἑαυτοὺς ἐπιτρέπουσιν ἰατροῖς ὑγείας ὀρεγόμενοι, κατοκνοῦσι δὲ οὗτοι νόσον ψυχῆς, ἀπαιδευσίαν, ἀπώσασθαι, γενόμενοι σοφῶν ἀνδρῶν ὁμιληταί, παρ' ὧν οὐ μόνον ἐστὶν ἀπομαθεῖν ἀμαθίαν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἴδιον ἀνθρώπου κτῆμα προσλαβεῖν, ἐπιστήμην. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὸν λιγυρώτατον Πλάτωνα „φθόνος ἔξω θείου χοροῦ ἵσταται", θειότατον καὶ κοινωνικώτατον, σοφία,

συγκλείει μὲν οὐδέποτε τὸ ἑαυτῆς φροντιστήριον, ἀναπεπταμένη δὲ ἀεὶ εἰςδέχεται τοὺς ποτίμων διψῶντας λόγων, οἷς ἀκράτου διδασκαλίας ἄφθονον ἐπαντλοῦσα νᾶμα, μεθύειν τὴν νηφάλιον ἀναπείθει μέθην. Οἱ δὲ ὥςπερ ἐν ταῖς τελεταῖς ἱεροφαντηθέντες, ὅταν ὀργίων γεμισθῶσι, πολλὰ τῆς πρόσθεν ὀλιγωρίας ἑαυτοὺς κακίζουσιν, ὡς οὐ φεισάμενοι χρόνου, βίον δὲ τρίψαντες ἀβίωτον, ἐν ᾧ φρονήσεως ἐχήρευσαν. Ἄξιον οὖν νεότητα τὴν πανταχοῦ πᾶσαν τὰς ἀπαρχὰς τῆς πρώτης ἀκμῆς μηδενὶ μᾶλλον ἢ παιδείᾳ ἀναθεῖναι, ᾗ καὶ ἐνηβῆσαι καὶ ἐγγηράσαι καλόν. Ὥςπερ γάρ φασι τὰ καινὰ τῶν ἀγγείων ἀναφέρειν τὰς τῶν πρώτων εἰς αὐτὰ ἐγχυθέντων ὀσμάς, οὕτω καὶ αἱ νέων ψυχαὶ τοὺς πρώτους τῶν φαντασιῶν τύπους ἀνεξαλείπτους ἐναποματτόμεναι, τῇ φορᾷ τῶν αὖθις ἐπεισρεόντων ἥκιστα κατακλυζόμεναι τὸ ἀρχαῖον διαφαίνουσιν εἶδος.

Libertas duplex. Liber est, qui Deum ducem sequitur, mortem non timet.

3. Ἅλις μὲν δὴ τούτων. Ἀκριβωτέον δὲ τὸ ζητούμενον, ἵνα μὴ τῇ τῶν ὀνομάτων ἀσαφείᾳ παραγόμενοι πλαζώμεθα, καταλαβόντες δὲ περὶ οὗ ὁ λόγος, τὰς ἀποδείξεις εὐσκόπως ἐφαρμόττωμεν. Δουλεία τοίνυν ἡ μὲν ψυχῶν, ἡ δὲ σωμάτων λέγεται. Δεσπόται δὲ τῶν μὲν σωμάτων ἄνθρωποι, ψυχῶν δὲ κακία καὶ πάθη. Κατὰ τὰ αὐτὰ δὲ καὶ ἡ ἐλευθερία· ἡ μὲν γὰρ ἄδειαν σωμάτων ἀπ' ἀνθρώπων σωμάτων δυνατωτέρων, ἡ δὲ διανοίας ἐκεχειρίαν ἀπὸ τῆς τῶν παθῶν δυναστείας [*] ἐργάζεται. Τὸ μὲν οὖν πρότερον οὐδὲ εἷς ζητεῖ· μυρίαι γὰρ ἀνθρώπων τύχαι, καὶ πολλοὶ πολλάκις καιροῖς ἀβουλήτοις τῶν

σφόδρα ἀστείων τὴν ἐκ γένους ἀπέβαλον ἐλευθερίαν. Ἀλλ᾽ ἔστιν ἡ σκέψις περὶ τρόπων, οὓς οὔτ᾽ ἐπιθυμίαι οὔτε φόβοι οὔθ᾽ ἡδοναὶ οὔτε λῦπαι κατέζευξαν, ὥςπερ ἐξ εἱρκτῆς προεληλυθότων, καὶ δεσμῶν οἷς ἐπεσφίγγοντο, διαφειμένων. Ἀνελόντες οὖν ἐκποδὼν τὰς προφασιστικὰς ἐλευθερίας καὶ τὰ φύσεως μὲν ἀλλότρια, δόξης δὲ ἠρτημένα ὀνόματα οἰκοτρίβων ἢ ἀργυρωνήτων ἢ αἰχμαλώτων, τὸν ἀψευδῶς ἐλεύθερον ἀναζητῶμεν, ᾧ μόνῳ τὸ αὐτοκρατὲς πρόςεστι, καὶ ἂν μυρίοι γράφωσι δεσπότας ἑαυτούς. Ἀναφθέγξεται γὰρ ἐκεῖνο τὸ Σοφόκλειον, οὐδὲν τῶν Πυθοχρήστων διαφέρον·

„Θεὸς ἐμοὶ ἄρχων, θνητῶν δὲ οὐδὲ εἷς."

Τῷ γὰρ ὄντι μόνος ἐλεύθερος, ὁ μόνῳ θεῷ χρώμενος ἡγεμόνι, κατ᾽ ἐμὴν δὲ διάνοιαν καὶ τῶν ἄλλων ἡγεμών, ἐπιτετραμμένος τὰ περίγεια, οἷα μεγάλου βασιλέως, θνητὸς ἀθανάτου, διάδοχος. Ἀλλ᾽ ὁ μὲν περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ σοφοῦ λόγος εἰς καιρὸν ἐπιτηδειότερον ὑπερκείσθω, τὸν δὲ περὶ ἐλευθερίας τανῦν ἀκριβωτέον. Εἰ δή τις εἴσω προελθὼν τῶν πραγμάτων ἐθελήσειε διακύψαι, γνώσεται σαφῶς, ὅτι οὐδὲν ἄλλο ἄλλῳ συγγενὲς οὕτως, ὡς αὐτοπραγία ἐλευθερίᾳ. Διότι πολλὰ μὲν τῷ φαύλῳ τὰ ἐμποδών, φιλαργυρία, φιλοδοξία, φιληδονία· τῷ δὲ ἀστείῳ τὸ παράπαν οὐδέν, ἐπανισταμένῳ καὶ ἐπιβεβηκότι καθάπερ ἐν ἄθλων ἀγωνισταῖς καταπαλαισθεῖσιν, ἔρωτι, φόβῳ, δειλίᾳ, λύπῃ, τοῖς ὁμοιοτρόποις. Ἔμαθε γὰρ ἀλογεῖν ἐπιταγμάτων, ὅσα οἱ ψυχῆς παρανομώτατοι ἄρχοντες ἐπιτάττουσι, διὰ ζῆλον καὶ πόθον ἐλευθερίας, ἧς τὸ αὐτοκέλευστον καὶ ἐθελουργὸν κλῆρος ἴδιος. Ἐπαινεῖται παρά τισιν ὁ τρίμετρον ἐκεῖνο ποιήσας·

„Τίς ἐστι δοῦλος, τοῦ θανεῖν ἄφροντις ὤν;“

ὡς μάλα συνιδὼν τὸ ἀκόλουθον. Ὑπέλαβε γάρ, ὅτι οὐδὲν οὕτω δουλοῦσθαι πέφυκε διάνοιαν, ὡς τὸ ἐπὶ θανάτῳ δέος, ἕνεκα τοῦ πρὸς τὸ ζῆν ἱμέρου.

Liber non timet paupertatem, obscuritatem, dolorem et alia mala.

4. Χρὴ δὲ λελογίσθαι, ὅτι οὐχ ὁ τοῦ θανεῖν μόνον ἄφροντις ὢν ἀδούλωτος, ἀλλὰ καὶ ὁ τοῦ πένεσθαι καὶ ἀδοξεῖν καὶ ἀλγεῖν καὶ τῶν ἄλλων ὅσα οἱ πολλοὶ κακὰ νομίζουσι, κακοὶ τῶν [*] πραγμάτων ὄντες αὐτοὶ κριταί, οἵτινες ἐκ τῶν χρειῶν δοκιμάζουσι τὸν δοῦλον, εἰς τὰς ὑπηρεσίας ἀφορῶντες, δέον εἰς τὸ ἀδούλωτον ἦθος. Ὁ μὲν γὰρ ἀπὸ ταπεινοῦ καὶ δουλοπρεποῦς φρονήματος ταπεινοῖς καὶ δουλοπρεπέσι παρὰ γνώμην ἐγχειρῶν τὴν ἑαυτοῦ, δοῦλος ὄντως. Ὁ δὲ πρὸς τὸν παρόντα καιρὸν ἁρμοζόμενος τὰ οἰκεῖα, καὶ ἑκουσίως ἅμα καὶ τλητικῶς ἐγκαρτερῶν τοῖς ἀπὸ τύχης, καὶ μηδὲν καινὸν ἀπ' ἀνθρώπων εἶναι νομίζων, ἀλλ' ἐξηταχὼς ἐπιμελῶς, ὅτι τὰ μὲν θεῖα αἰωνίῳ τάξει καὶ εὐδαιμονίᾳ τετίμηται, τὰ δὲ θνητὰ πάντα σάλῳ καὶ κλύδωνι πραγμάτων διαφερόμενα πρὸς ἀνίσους ῥοπὰς ταλαντεύει, καὶ γενναίως ὑπομένων τὰ συμπίπτοντα, φιλόσοφος εὐθύς τε καὶ ἐλεύθερος. Ὅθεν οὐδὲ παντὶ τῷ προστάττοντι ὑπακούσεται, καὶ ἂν αἰκίας καὶ βασάνους καί τινας φοβερωτέρας ἀπειλὰς ἐπανατείνηται, νεανιευόμενος δὲ ἀντικηρύξει·

„Πίμπρα, κάταιθε σάρκας, ἐμπλήσθητί μου
πίνων κελαινὸν αἷμα· πρόσθε γὰρ κάτω
γῆς εἶσιν ἄστρα, γῆ τ' ἄνω εἰς οὐρανόν,
πρὶν ἐξ ἐμοῦ σοι θῶπ' ἀπαντῆσαι λόγον.“ *)

*) Euripides in Syleo.

Res exemplis illustratur. (Duo athletae.)

5. Ἤδη ποτὲ εἶδον ἐν ἀγῶνι παγκρατιαστῶν τὸν μὲν ἐπιφέροντα τὰς πληγὰς καὶ χερσὶ καὶ ποσί, καὶ πάσας εὐσκόπως καὶ μηδὲν παραλελοιπότα τῶν εἰς τὸ νικᾶν, ἀπειρηκότα καὶ παρειμένον καὶ πέρας ἀστεφάνωτον ἐξελθόντα τοῦ σταδίου· τὸν δὲ τυπτόμενον ὑπὸ πυκνότητος σαρκῶν πεπιλημένον, στρυφνόν, ναστόν, ὄντως γέμοντα πνεύματος ἀθλητικοῦ, δι' ὅλου νενευρωμένον, οἷα πέτρον καὶ σίδηρον, οὐδὲν μὲν πρὸς τὰς πληγὰς ἐνδόντα, τὴν δὲ τοῦ ἀντιπάλου δύναμιν τῷ καρτερικῷ καὶ παγίῳ τῆς ὑπομονῆς καθῃρηκότα μέχρι παντελοῦς νίκης. Ὅμοιον δὴ τούτῳ πεπονθέναι μοι δοκεῖ ὁ ἀστεῖος· τὴν γὰρ ψυχὴν εὖ μάλα κραταιωθεὶς ἰσχυρογνώμονι λογισμῷ θᾶττον ἀναγκάζει τὸν βιαζόμενον ἀπειπεῖν ἢ ὑπομένει τι δρᾶσαι τῶν παρὰ γνώμην. Ἀλλ' ἄπιστον ἴσως τοῖς μὴ πεπονθόσιν ἀρετὴν τὸ λεγόμενον, καὶ γὰρ κἀκεῖνο τοῖς τοὺς παγκρατιαστὰς οὐκ ἰδοῦσι· γέγονε δὲ οὐδὲν ἧττον ἐπ' ἀληθείας. Εἰς ταῦτα δὲ ἀπιδὼν Ἀντισθένης „δυςβάστακτον" εἶπεν „εἶναι τὸν ἀστεῖον"· ὡς γὰρ ἡ ἀφροσύνη κοῦφον καὶ φερόμενον, ἡ φρόνησις ἐρηρεισμένον καὶ ἀκλινὲς καὶ βάρος ἔχον ἀσάλευτον. Ὁ δὲ δὴ τῶν Ἰουδαίων νομοθέτης (Gen. 16, 12?) τὰς τοῦ σοφοῦ χεῖρας [*] βαρείας εἰςάγει, διὰ συμβόλων τὰς πράξεις αἰνιττόμενος, οὐκ ἐπιπολαίως, ἀλλὰ παγίως ἐρηρεισμένας ἀπὸ διανοίας ἀῤῥεποῦς. Πρὸς οὐδενὸς οὖν ἀναγκάζεται, ἅτε καταπεφρονηκὼς μὲν ἀλγηδόνων, καταπεφρονηκὼς δὲ θανάτου, νόμῳ δὲ φύσεως ὑπηκόους ἔχων πάντας ἄφρονας. Ὅνπερ γὰρ τρόπον αἰγῶν μὲν καὶ βοῶν καὶ προβάτων αἰπόλοι καὶ βουκόλοι καὶ νομεῖς ἀφηγοῦνται,

τὰς δὲ ἀγέλας ἀμήχανον ἐπιτάξαι ποιμέσι· καὶ τὸν αὐτὸν τρόπον οἱ μὲν πολλοὶ θρέμμασιν ἐοικότες ἐπιστάτου καὶ ἄρχοντος δέονται. Ἡγεμόνες δέ εἰσιν οἱ ἀστεῖοι, τὴν τῶν ἀγελαρχῶν τεταγμένοι τάξιν. Ὅμηρος μὲν οὖν ποιμένας λαῶν εἴωθε καλεῖν τοὺς βασιλέας· ἡ δὲ φύσις τοῖς ἀγαθοῖς κυριώτερον τουτὶ τὸ ὄνομα ἐπεφήμισεν. Εἴγε ἐκεῖνοι ποιμαίνονται τὸ πλέον ἢ ποιμαίνουσιν — ἄκρατος γὰρ αὐτοὺς ἄγει καὶ εὐμορφία, πέμματά τε καὶ ὄψα, καὶ τὰ μαγείρων καὶ σιτοποιῶν ἡδύσματα, ἵνα τὰς ἀργύρου καὶ χρυσοῦ καὶ τῶν σεμνοτέρων ἐπιθυμίας παραλείπω —, τοῖς δὲ ὑπ' οὐδενὸς συμβέβηκε δελεάζεσθαι, νουθετεῖν δὲ μᾶλλον καὶ ὅσους ἂν αἴσθωνται πάγαις ἡδονῆς ἁλισκομένους.

Liber et in bello et in pace.

6. Ὅτι δὲ οὐχ αἱ ὑπηρεσίαι μηνύματά εἰσι δουλείας, ἐναργεστάτη πίστις οἱ πόλεμοι. Τοὺς γὰρ στρατευομένους ἰδεῖν ἔστιν αὐτουργοὺς ἅπαντας, οὐ μόνον τὰς πανοπλίας κομίζοντας, ἀλλὰ καὶ ὅσα πρὸς τὴν ἀναγκαίαν χρῆσιν ὑποζυγίων τρόπον ἐπηχθισμένους, ἅτ' ἐφ' ὑδρείαν ἐξιόντας καὶ φρυγανισμὸν καὶ χιλὸν κτήνεσι. Τὰ γὰρ πρὸς τοὺς ἐχθροὺς ἐν ταῖς στρατείαις τί δεῖ μακρηγορεῖν, τάφρους ἀνατεμνόντων ἢ τείχη κατασκευαζόντων ἢ τριήρεις ναυπηγουμένων, ἢ ὅσα ὑπουργίας ἢ τέχνης πάντα χερσὶ καὶ τῷ ἄλλῳ σώματι ὑπηρετούντων. Ἔστι δέ τις καὶ κατ' εἰρήνην πόλεμος τῶν ἐν τοῖς ὅπλοις οὐκ ἀποδέων, ὃν ἀδοξία καὶ πενία καὶ δεινὴ σπάνις τῶν ἀναγκαίων συγκροτοῦσιν, ὑφ' οὗ βιασθέντες ἐγχειρεῖν καὶ τοῖς δουλοπρεπεστάτοις ἀναγκάζονται, σκάπτοντες, γεωπονοῦντες, βαναύσους ἐπιτηδεύοντες τέχνας, ὑπηρετοῦντες ἀ-

όκνως ἕνεκα τοῦ παρατρέφεσθαι, πολλάκις δὲ καὶ κατὰ μέσην ἀγορὰν ἀχθοφοροῦντες ἐν ἡλικιωτῶν καὶ συμφοιτητῶν καὶ συνεφήβων ὄψεσιν. Ἕτεροι δέ εἰσιν ἐκ γένους δοῦλοι, τὰ τῶν ἐλευθέρων εὐμοιρίᾳ τύχης μετιόντες· ἐπίτροποι γὰρ οἰκιῶν, κτημάτων καὶ μεγάλων οὐσιῶν, ἔστι δὲ ὅτε καὶ ὁμοδούλων ἄρχοντες καθίστανται. Πολλοὶ δὲ καὶ γυναῖκας καὶ παῖδας ὀρφανοὺς δεσποτῶν ἐπετρόπησαν, φίλων καὶ συγγενῶν προκριθέντες εἰς πίστιν· ἀλλ' ὅμως εἰσὶ δοῦλοι, δανείζοντες, ὠνούμενοι, προσόδους ἐκλεγόμενοι, θεραπευόμενοι. Τί οὖν θαυμαστόν, εἰ καὶ κατὰ τὸ ἐναντίον ὀλίσθῳ *τις* εὐτυχίας [*] δουλικὰς χρείας ἐπιτελεῖ; Τῷ δὲ ὑπακούειν ἑτέρων τὴν ἐλευθερίαν ἀφαιρεῖται. Καὶ πῶς πατρὸς μὲν ἢ μητρὸς ἐπιταγμάτων παῖδες ἀνέχονται, γνώριμοι δὲ ὧν ἂν ὑφηγηταὶ διακελεύωνται; Δοῦλος γὰρ ἑκὼν οὐδείς. Οἵ γε μὴν τοκέες οὐ τοσαύτην ὑπερβολὴν ἐπιδείξονταί ποτε μισοτεκνίας, ὥςθ' ἃ μόνον σύμβολα δουλείας ἐστί, τὰς ὑπηρεσίας ἀναγκάσαι ἂν παῖδας τοὺς ἑαυτῶν ὑπομένειν. Εἰ δέ τινας ὑπ' ἀνδραποδοκαπήλων ἐπευωνιζομένους ἰδών τις οἴεται δούλους εὐθὺς εἶναι, πολὺ διαμαρτάνει τῆς ἀληθείας· οὐ γὰρ ἡ πρᾶσις κύριον ἀποφαίνει τὸν πριάμενον, ἢ τὸν πραθέντα δοῦλον, ἐπεὶ καὶ πατέρες υἱῶν τιμὰς κατέθεσαν, καὶ υἱοὶ πολλάκις πατέρων, ἢ κατὰ λῃστείας ἀπαχθέντων ἢ κατὰ πόλεμον αἰχμαλώτων γενομένων, οὓς οἱ τῆς φύσεως νόμοι, τῶν κάτωθεν ὄντες βεβαιότεροι, γράφουσιν ἐλευθέρους. Ἤδη δέ τινες καὶ προςυπερβάλλοντες εἰς τὸ ἐναντίον περιήγαγον τὸ πρᾶγμα, δεσπόται γενόμενοι τῶν πριαμένων ἀντὶ δούλων. Ἐγὼ γοῦν ἐθεασάμην πολλάκις εὔμορφα παιδισκάρια καὶ φύσει στωμύλα δυσὶν ὁρμητηρίοις, ὄψεως κάλλει καὶ τῇ περὶ

λόγους χάριτι, πορθοῦντα τοὺς κεκτημένους· ἑλεπόλεις γὰρ ταῦτά γε ψυχῶν ἀνιδρύτων καὶ ἀνερματίστων, μηχανημάτων ἁπάντων ὅσα ἐπ᾽ ἀνατροπῇ τειχῶν κατασκευάζεται σθεναρώτατα. Σημεῖον δέ· θεραπεύουσιν, ἱκετεύουσιν, εὐμένειαν ὡς παρὰ τύχης καὶ ἀγαθοῦ δαίμονος αἰτεῖσθαι γλίχονται, καὶ παρορώμενοι μὲν σφαδάζουσιν, εἰ δὲ αὐτὸ μόνον τὸ βλέμμα ἵλεων θεάσαιντο, γεγηθότες ἀνορχοῦνται. Εἰ μὴ καὶ τὸν λέοντας ὠνησάμενον δεσπότην φατέον εἶναι λεόντων, ὃς εἰ μόνον ἐπανατείνοι τὰς ὄψεις, οἵους ἐπρίατο κυρίους ὁ δύστηνος, ὡς χαλεποὺς καὶ ὠμοθύμους, αὐτίκα παθὼν εἴσεται. Τί οὖν; οὐκ οἰόμεθα τὸν σοφὸν ἀδουλότερον εἶναι λεόντων, ἐλευθερίᾳ καὶ ἀτρώτῳ ψυχῇ τὴν ἀλκὴν ἔχοντα μᾶλλον, ἢ εἰ σώμασι φύσει δούλοις καὶ εὐτονίᾳ κραταιοτάτῃ ἰσχύος ἀφηνιάζοι;

Liber est Dei amicus et qui sub legibus vivit.

7. Μάθοι δὲ ἄν τις τὴν ἐλευθερίαν, ἣ περὶ τὸν σπουδαῖόν ἐστι, καὶ ἐξ ἑτέρων·

„Δοῦλος εὐδαίμων πρὸς ἀλήθειαν οὐδείς.“

Τί γὰρ ἀθλιώτερον ἢ πάντων ἄκυρον εἶναί τινα, καὶ ἑαυτοῦ; Ὁ δέ γε σοφὸς εὐδαίμων, ἔρμα καὶ πλήρωμα καλοκἀγαθίας ἐπιφερόμενος, ἐν ᾗ τὸ κῦρος ἐστὶν ἁπάντων. Ἀναμφιβόλως καὶ ἐξ ἀνάγκης ὁ σπουδαῖος ἐλευθερός ἐστι. Πρὸς τούτοις ἔτι οὐκ ἂν εἴποι τις τοὺς φίλους τοῦ θεοῦ ἐλευθέρους εἶναι; εἰ μὴ τοῖς μὲν τῶν βασιλέων ἑταίροις [*] ἄξιον μὴ μόνον ἐλευθερίαν, ἀλλὰ καὶ ἀρχὴν συνομολογεῖν συνεπιτροπεύουσι καὶ συνδιέπουσι τὴν ἡγεμονίαν, τοῖς δὲ θεῶν τῶν Ὀλυμπίων δουλείαν ἐπιφημι-

στέον, οἳ διὰ τὸ φιλόθεον εὐθὺς γενόμενοι θεοφιλεῖς, ἴσῃ ἀντιτιμηθέντες εὐνοίᾳ παρ᾽ ἀληθείᾳ δικαζούσῃ, καθάπερ οἱ ποιηταί φασι, πανάρχοντές τε καὶ βασιλέων βασιλῆές εἰσι. Νεανικώτερον δὲ ὁ τῶν Ἰουδαίων νομοθέτης προσυπερβάλλων, ἅτε γυμνῆς ὡς λόγος ἀσκητὴς φιλοσοφίας, τὸν ἔρωτι θείῳ κατεσχημένον καὶ τὸ Ὂν μόνον θεραπεύοντα οὐκέτι ἄνθρωπον, ἀλλὰ θεὸν ἀπετόλμησεν εἰπεῖν· ἀνθρώπων μέντοι θεόν, οὐ τῶν τῆς φύσεως μερῶν, ἵνα τῷ πάντων καταλείπῃ πατρὶ τὸ θεὸν εἶναι βασιλεῖ καὶ θεῷ. Ἆρα ἄξιον τὸν προνομίας τοσαύτης τετυχηκότα δοῦλον, ἢ μόνον ἐλεύθερον εἶναι νομίζειν; Ὃς εἰ καὶ θείας οὐκ ἠξίωται μοίρας καθ᾽ αὑτόν, ἀλλά τοι διὰ τὸ φίλῳ θεῷ χρῆσθαι πάντως ὤφειλεν εὐδαιμονεῖν· οὔτε γὰρ ἀσθενὴς ὁ ὑπέρμαχος, οὔτε φιλικῶν ἀμελὴς δικαίων θεός, ἑταιρεῖος ὢν καὶ τὰ κατὰ τοὺς ἑταίρους ἐφορῶν. Ἔτι τοίνυν, ὥσπερ τῶν πόλεων αἱ μὲν ὀλιγαρχούμεναι καὶ τυραννούμεναι δουλείαν ὑπομένουσι, χαλεποὺς καὶ βαρεῖς ἔχουσαι δεσπότας τοὺς ὑπαγομένους καὶ κρατοῦντας, αἱ δὲ νόμοις ἐπιμεληταῖς χρώμεναι καὶ προστάταις εἰσὶν ἐλεύθεραι· οὕτω καὶ τῶν ἀνθρώπων, παρ᾽ οἷς μὲν ἂν ὀργὴ ἢ ἐπιθυμία ἤ τι ἄλλο πάθος ἢ καὶ ἐπίβουλος κακία δυναστεύει, πάντως εἰσὶ δοῦλοι, ὅσοι δὲ μετὰ νόμου ζῶσιν, ἐλεύθεροι. Νόμος δὲ ἀψευδής, ὁ ὀρθὸς λόγος, οὐχ ὑπὸ τοῦ δεῖνος ἢ τοῦ δεῖνος, θνητοῦ φθαρτός, ἐν χαρτιδίοις ἢ στήλαις, ἄψυχος ἀψύχοις, ἀλλ᾽ ὑπ᾽ ἀθανάτου φύσεως ἄφθαρτος ἐν ἀθανάτῳ διανοίᾳ τυπωθείς. Διὸ καὶ θαυμάσαι ἄν τις τῆς ἀμβλυωπίας τοὺς τρανὰς οὕτω πραγμάτων ἰδιότητας μὴ συνορῶντας, οἳ μεγίστοις μὲν δήμοις Ἀθηναίων καὶ Λακεδαιμονίων πρὸς ἐλευθερίαν αὐταρκεστάτους εἶναί φασι τοὺς Σόλωνος καὶ Λυ-

κούργου νόμους, κρατοῦντάς τε καὶ ἄρχοντας, πειθαρχούντων αὐτοῖς τῶν πολιτευομένων· σοφοῖς δὲ ἀνδράσι τὸν ὀρθὸν λόγον, ὃς καὶ τοῖς ἄλλοις ἐστὶ πηγὴ νόμοις, οὐχ ἱκανὸν εἶναι πρὸς μετουσίαν ἐλευθερίας τοῖς ὑπακούουσι πάντων, ἅττ' ἂν ἢ προτάττει ἢ ἀπαγορεύει. Πρὸς τοίνυν τοῖς εἰρημένοις ἐναργεστάτη πίστις ἐλευθερίας ἡ ἰσηγορία, ἣν οἱ σπουδαῖοι πάντες ἄγουσι πρὸς ἀλλήλους. Ὅθεν καὶ τὰ τρίμετρα φιλοσόφως ἐκεῖνά φασιν εἰρῆσθαι·

[*] „Οὐ γὰρ μετεῖναι τῶν νόμων δούλοις ἔφυ."

Καὶ πάλιν·

„Δοῦλος πέφυκας, οὐ μέτεστί σοι λόγου."

Καθάπερ οὖν ὁ μουσικὸς λόγος ἅπασι τοῖς ἐπιτετηδευκόσι μουσικὴν ἰσηγορίας τῆς ἐν τῇ τέχνῃ μεταδίδωσι, καὶ ὁ γραμματικὸς ἢ γεωμετρικὸς γραμματικοῖς ἢ γεωμέτραις· οὕτω καὶ ὁ ἐν τῷ βίῳ νόμος τοῖς ἐμπείροις τῶν βιωτικῶν. Οἱ δὲ σπουδαῖοι ἅπαντες ἔμπειροι τῶν κατὰ τὸν βίον πραγμάτων εἰσί, ὁπότε καὶ τῶν ἐν ἁπάσῃ τῇ φύσει· καὶ εἰσί τινες αὐτῶν ἐλεύθεροι, ὥςτε καὶ ὅσοι τούτοις ἰσηγορίας μετέχουσιν. Οὐδεὶς ἄρα τῶν σπουδαίων δοῦλος, ἀλλ' ἐλεύθεροι πάντες.

Contra insipiens vere servus.

8. Ἀπὸ δὲ τῆς αὐτῆς ἀφορμῆς καὶ ὅτι δοῦλος ὁ ἄφρων ἐστίν, ἐπιδειχθήσεται. Ὥςπερ γὰρ ὁ κατὰ μουσικὴν νόμος οὐ δίδωσιν ἰσηγορίαν ἀμούσοις πρὸς μεμουσωμένους, οὐδ' ὁ κατὰ γραμματικὴν ἀγραμμάτοις πρὸς γραμματικούς, οὐδὲ συνόλως ὁ τεχνικὸς πρὸς τεχνί-

τας ἀτέχνοις· οὕτως οὐδ᾽ ὁ βιωτικὸς νόμος ἰσηγορίας μεταδίδωσι τοῖς κατὰ τὸν βίον ἀπείροις πρὸς ἐμπείρους. Τοῖς δὲ ἐλευθέροις ἡ ἐκ νόμου πᾶσιν ἰσηγορία δίδοται, καὶ εἰσί τινες τῶν σπουδαίων ἐλεύθεροι· καὶ τῶν βιωτικῶν ἄπειροι μὲν οἱ φαῦλοι, ἐμπειρότατοι δὲ οἱ σοφοί. Οὐκ ἄρα εἰσί τινες τῶν φαύλων ἐλεύθεροι, δοῦλοι δὲ πάντες. Ὁ δὲ Ζήνων, εἰ καί τις ἄλλος ὑπ᾽ ἀρετῆς ἀχθείς, νεανικώτερον ἀποδείκνυσι περὶ τοῦ μὴ εἶναι τοῖς φαύλοις ἰσηγορίαν πρὸς ἀστείους. Φησὶ γάρ· „Οὐκ οἰμώξεται ὁ φαῦλος, ἐὰν ἀντιλέγῃ τῷ σπουδαίῳ;" Οὐκ ἄρ᾽ ἐστὶν ἰσηγορία τῷ φαύλῳ πρὸς σπουδαῖον. Οἶδ᾽ ὅτι πολλοὶ τοῦ λόγου κατακερτομήσουσιν, ὡς αὐθαδείᾳ τὸ πλέον ἐρωτηθέντος ἢ συνέσει. Μετὰ δὲ τὴν χλεύην παυσάμενοι τοῦ γέλωτος ἢν ἐθελήσωσι διακύψαι καὶ τὸ λεγόμενον σαφῶς ἐρευνῆσαι, καταπλαγέντες αὐτοῦ τὸ ἀψευδὲς εἴσονται, ὅτι ἐπ᾽ οὐδενὶ μᾶλλον οἰμώξεταί τις ἢ τῷ μὴ πειθαρχεῖν τῷ σοφῷ. Ζημία γὰρ χρημάτων ἢ ἀτιμία ἢ φυγαὶ ἢ αἱ διὰ πληγῶν ὕβρεις ἢ ὅσα ὁμοιότροπα, βραχέα ἢ τὸ μηδὲν ἔβλαψεν, ἀντιτιθέμενα κακίαις καὶ ὧν αἱ κακίαι δημιουργοί. Τοὺς δὲ πολλούς, οὐ συνορῶντας ψυχῶν βλάβας διὰ λογισμοῦ πήρωσιν, ἐπὶ μόναις ταῖς ἐκτὸς συμβέβηκεν ἄχθεσθαι, τὸ κριτήριον ἀφῃρημένους, δι᾽ οὗ μόνον καταλαβεῖν ἐστι διανοίας ζημίαν. Εἰ δὲ δυνηθεῖεν ἀναβλέψαι, θεώμενοι τὰς δι᾽ ἀφροσύνης ἀπάτας καὶ τὰς ἐκ [*] δειλίας ἀπορίας καὶ ὅσα ἀκολασία παρῴνησεν ἢ ἀδικία παρηνόμησεν, ἐπὶ ταῖς τοῦ ἀρίστου συμφοραῖς λύπης ἀπαύστου γεμισθέντες οὐδὲ παρηγορίας δι᾽ ὑπερβολὰς κακῶν ἀνέξονται. Ἔοικε δὲ ὁ Ζήνων ἀρύσασθαι τὸν λόγον, ὥσπερ ἀπὸ τῆς πηγῆς, τῆς Ἰουδαίων νομοθεσίας (Gen. 28, 1 ss.), ἐν ᾗ δυοῖν ὄντοιν

ἀδελφοῖν, τοῦ μὲν σώφρονος, τοῦ δὲ ἀκολάστου, λαβὼν οἶκτον ὁ κοινὸς ἀμφοῖν πατὴρ τοῦ μὴ ἐπ᾽ ἀρετὴν ἥκοντος εὔχεται ἵνα δουλεύσῃ τῷ ἀδελφῷ, τὸ δοκοῦν μέγιστον εἶναι κακόν, δουλείαν, ἀγαθὸν τελεώτατον ὑπολαμβάνων ἄφρονι, τὸ μὲν αὐτεξούσιον ἀφῃρημένῳ πρὸς τὸ μὴ σὺν ἀδείᾳ πλημμελεῖν, ἐκ δὲ τῆς τοῦ προεστῶτος προστασίας βελτιωθησομένῳ τὸ ἦθος.

Rei veritas syllogismis ostenditur.

9. Τὰ μὲν οὖν λεχθέντα πρὸς τὴν τοῦ ζητουμένου διασύστασιν ἔμοιγε ἀποχρῶντα ἦν. Ἐπεὶ δὲ τὰ ποικίλα τῶν νοσημάτων ἰατροῖς ἔθος ποικιλωτέραις θεραπείαις ἰᾶσθαι, ἀνάγκη καὶ τοῖς παραδόξοις νομιζομένοις τῶν προβλημάτων διὰ τὸ ἄηθες ἐπάγειν πίστεις ἐπαλλήλους προσεγχρίμπτοντας· μόλις γὰρ ἔνιοι συνεχείᾳ πληττόμενοι τῶν ἀποδείξεων αἰσθάνονται. Λέγεται τοίνυν οὐκ ἄπο σκοποῦ, ὅτι ὁ φρονίμως πάντα ποιῶν εὖ ποιεῖ πάντα· ὁ δὲ εὖ ποιῶν πάντα ὀρθῶς ποιεῖ πάντα· ὁ δὲ ὀρθῶς πάντα ποιῶν, καὶ ἀναμαρτήτως καὶ ἀμέμπτως καὶ ἀνεπιπλήκτως καὶ ἀνυπευθύνως καὶ ἀζημίως· ὥστ᾽ ἐξουσίαν σχήσει πάντα δρᾷν καὶ ζῆν ὡς βούλεται. Ὧι δὲ ταῦτ᾽ ἔξεστιν, ἐλεύθερος ἂν εἴη. Ἀλλὰ μὴν πάντα φρονίμως ποιεῖ ὁ ἀστεῖος· μόνος ἄρα ἐστὶν ἐλεύθερος. Καὶ μὴν ὃν μὴ ἐνδέχεται μήτ᾽ ἀναγκάσαι μήτε κωλῦσαι, ἐκεῖνος οὐκ ἂν εἴη δοῦλος· τὸν δὲ σπουδαῖον οὐκ ἐστὶν ἀναγκάσαι οὐδὲ κωλῦσαι, οὐκ ἄρα δοῦλος ὁ σπουδαῖος. Ὅτι δὲ οὔτ᾽ ἀναγκάζεται, οὔτε κωλύεται, δῆλον· κωλύεται μὲν γὰρ ὁ μὴ τυγχάνων ὧν ὀρέγεται· ὀρέγεται δὲ ὁ σοφὸς τῶν ἀπ᾽ ἀρετῆς ὧν ἀποτυγχάνειν οὐ πέφυκε· καὶ μὴν εἰ ἀναγκάζεται, δῆλον ὅτι ἄκων τι ποεῖ. Ἐν οἷς δὲ

αἱ πράξεις, ἢ ἀπ' ἀρετῆς εἰσι κατορθώματα, ἢ ἀπὸ κακίας ἁμαρτήματα, ἢ μέσα καὶ ἀδιάφορα. Τὰ μὲν οὖν ἀπ' ἀρετῆς οὐ βιασθεὶς, ἀλλ' ἑκών· αἱρετὰ γάρ εἰσιν αὐτῷ πάνθ' ὅσα δρᾷ. Τὰ δὲ ἀπὸ κακίας ἅτε φευκτὰ οὐδ' ὄναρ πράττει. Οὐδὲ μὴν τὰ ἀδιάφορα εἰκός, πρὸς ἃ καθάπερ ἐπὶ πλάστιγγος ἡ διάνοια ἰσοῤῥοπεῖ, δεδιδαγμένη μήτε ὡς ὁλκὸν ἔχουσι δύναμιν ἐνδιδόναι, μήτ' ὡς ἀποστροφῆς ἀξίοις δυςχεραίνειν. Ἐξ ὧν ἐστι δῆλον, ὅτι οὐδὲν ἄκων ποιεῖ, οὐδ' ἀναγκάζεται· δοῦλος δὲ εἴπερ ἦν, ἠναγκάζετο ἄν. Ὥςτ' ἐλεύθερος ἂν εἴη ὁ ἀστεῖος.

Reperiuntur vero etiam revera homines vera illa libertate gaudentes, quamvis pauci.

10. Ἐπειδὴ δέ τινες τῶν [*] ἥκιστα συγκεχορευκότων μούσαις, λόγων ἀποδεικτικῶν οὐ συνιέντες, οἳ τὰς καθόλου τῶν πραγμάτων ἐμφάσεις παριστᾶσιν, εἰώθασιν ἐρωτᾶν· Τίνες οὖν ἢ πρότερον γεγόνασιν ἄνδρες ἢ νῦν εἰσιν, ὁποίους ἀναπλάττεσθε; καλόν γε ἀποκρίνασθαι, ὅτι καὶ πάλαι τινὲς ἦσαν τῶν καθ' αὑτοὺς οἳ ἀρετῇ διέφερον, ἡγεμόνι μόνῳ θεῷ χρώμενοι καὶ κατὰ νόμον, τὸν ὀρθὸν φύσεως λόγον, ζῶντες, οὐκ ἐλεύθεροι μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς πλησιάζοντας ἐλευθέρου φρονήματος ἀναπίμπλαντες. Καὶ ἐφ' ἡμῶν αὐτῶν ἔτι εἰσὶν ὥςπερ εἰκόνες ἀπὸ ἀρχετύπου γραφῆς, σοφῶν ἀνδρῶν καλοκἀγαθίας, τυπωθέντες. Οὐ γὰρ εἰ αἱ τῶν ἀντιλεγόντων ψυχαὶ κεχηρεύκασιν ἐλευθερίας, ὑπ' ἀφροσύνης καὶ τῶν ἄλλων κακιῶν δουλαγωγηθεῖσαι, διὰ τοῦτο καὶ τὸ ἀνθρώπων γένος. Εἰ δὲ μὴ κατὰ στίφη μεγάλα προΐασιν ἀγεληδόν, θαυμαστὸν οὐδέν· πρῶτον μέν, ὅτι τὰ λίαν καλὰ σπάνια· εἶτα ἐπειδὴ τὸν τῶν εἰκαιοτέρων ἐκτρεπό-

μενοι πολὺν ὅμιλον θεωρίᾳ τῶν τῆς φύσεως σχολάζουσιν, εὐχόμενοι μέν, εἴπως ἐνῆν, ἐπανορθώσασθαι τὸν βίον — κοινωφελὲς γὰρ ἡ ἀρετή —, τὸ δὲ ἀδυνατοῦντες, πλημμυρούντων κατὰ πόλεις ἀλλοκότων πραγμάτων, ἃ ψυχῆς πάθη καὶ κακίᾳ συνηυξήθησαν, ἀποδιδράσκουσιν, ὡς μὴ τῇ ῥύμῃ τῆς φορᾶς καθάπερ ἀπὸ χειμάῤῥου βίας κατασυρῆναι. Ἡμᾶς δέ, εἰ βελτιώσεώς τις ζῆλος ἦν, ἰχνηλατεῖν ἔδει τὰς τούτων καταδύσεις καὶ ἱκέτας καθεζομένους παρακαλεῖν, ἵνα τεθηριωμένον τὸν βίον προσελθόντες ἐξημερώσωσιν, ἀντὶ πολέμου καὶ δουλείας καὶ κακῶν ἀμυθήτων εἰρήνην καὶ ἐλευθερίαν καὶ τὴν τῶν ἄλλων ἀγαθῶν ἀφθονίαν περιῤῥεομένην ἀπαγγείλαντες. Νυνὶ δὲ χρημάτων μὲν ἕνεκα πάντας μυχοὺς ἐρευνῶμεν καὶ γῆς στρυφνὰς καὶ ἀποκρότους φλέβας ἀναστέλλομεν, καὶ μεταλλεύεται μὲν πολλὴ τῆς πεδιάδος, μεταλλεύεται δὲ οὐκ ὀλίγη τῆς ὀρεινῆς, χρυσὸν καὶ ἄργυρον, χαλκόν τε καὶ σίδηρον, καὶ τὰς ἄλλας ὕλας ἀναζητούντων. Θεοπλαστοῦσα δὲ ἡ κενὴ δόξα τὸν τῦφον ἄχρι καὶ βυθοῦ κατέβη θαλάττης διερευνωμένη, μή τι τῶν πρὸς αἴσθησιν ἀφανὲς ἐναπόκειταί που καλόν· καὶ λίθων πολυτελῶν ἀνευροῦσα ἰδέας, τὰς μὲν πέτραις προσπεφυκυίας, τὰς δὲ ὀστρέοις, αἳ καὶ τιμαλφέστεραι γεγόνασιν, ὄψεως ἀπάτην ἐξετίμησε. Φρονήσεως δὲ ἢ σωφροσύνης ἢ ἀνδρίας ἢ δικαιοσύνης ἕνεκα γῆ μὲν ἀπόρευτός ἐστι καὶ ἡ βάσιμος, πελάγη δὲ ἄπλωτα, τὰ καθ᾽ ἑκάστην ὥραν τοῦ ἔτους ναυκλήροις ἐκπλεόμενα. Καίτοι τίς ἢ μακρᾶς ὁδοιπορίας ἢ τοῦ θαλαττεύειν ἐστὶ [*] χρεία πρὸς ἔρευναν καὶ ζήτησιν ἀρετῆς, ἧς τὰς ῥίζας ὁ ποιῶν οὐ μακράν, ἀλλ᾽ οὑτωσὶ πλησίον ἐβάλλετο; καθάπερ καὶ ὁ σοφὸς τῶν Ἰουδαίων νομοθέτης φησίν (Deut. 30, 14)· „Ἐν τῷ στόματί σου

καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ σου καὶ ἐν ταῖς χερσί σου," αἰνιττόμενος διὰ συμβόλων λόγους, πράξεις, βουλάς, ἃ δὴ πάντα γεωργικῆς τέχνης δεῖται. Οἱ μὲν οὖν ἀργίαν πόνου προτιμήσαντες οὐ μόνον τὰς βλάστας ἐκώλυσαν, ἀλλὰ καὶ τὰς ῥίζας ἀφανίσαντες ἔφθειραν. Οἱ δὲ σχολὴν μὲν βλαβερὸν ἡγούμενοι, πονεῖν δὲ ἐθέλοντες, ὥσπερ εὐγενῆ μοσχεύματα γεωργοῦντες, τῷ συνεχεῖ τῆς ἐπιμελείας οὐρανομήκεις ἐστελέχωσαν ἀρετάς, ἀειθαλῆ καὶ ἀθάνατα ἔρνη, καρπὸν φέροντα εὐδαιμονίας οὐδέποτε λήγοντα, ἤ, ὥς τινες, οὐ φέροντα, ἀλλ᾽ αὐτὰ ὄντα εὐδαιμονίαν, ἃ Μωσῆς ὀνόματι συνθέτῳ καλεῖν εἴωθεν ὁλοκαρπώματα. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἐκ γῆς βλαστανόντων οὐδ᾽ ὁ καρπὸς δένδρα, οὐδὲ τὰ δένδρα καρπός, ἐπὶ δὲ τῶν ἐν ψυχῇ φυομένων ὅλα δι᾽ ὅλων εἰς καρποῦ φύσιν μεταβέβληκε τὰ ἔρνη, τὸ φρονήσεως, τὸ δικαιοσύνης, τὸ ἀνδρίας, τὸ σωφροσύνης.

Inter paucos illos referendi sunt septem Graeciae sapientes, Persarum Magi, Indorum Gymnosophistae.

11. Ἔχοντες οὖν τοιαύτας πρὸς αὐτῆς ἀφορμὰς οὐκ ἐρυθριῶμεν ἔνδειαν σοφίας ἀνθρώπων γένει καταγγέλλοντες, ἣν δυνατὸν ἦν ἐκφυσήσαντας καθάπερ ἐν ὕλῃ σπινθῆρα τυφόμενον, ζωπυρῆσαι; Ἀλλὰ γὰρ πρὸς ἃ μὲν σπεύδειν ἐχρῆν ὡς συγγενέστατα καὶ οἰκειότατα, πολὺς ὁ ὄκνος καὶ ῥᾳθυμία συνεχής, ὑφ᾽ ὧν τὰ καλοκἀγαθίας σπέρματα διαφθείρεται· ὧν δὲ εἰκὸς ἦν ὑστερίζειν, ἵμερος καὶ πόθος ἄπληστος. Διὰ τοῦτο πλουσίων μὲν καὶ ἐνδόξων καὶ ταῖς ἡδοναῖς χρωμένων μεστὴ γῆ καὶ θάλαττα, φρονίμων δὲ καὶ δικαίων καὶ ἀστείων ὀλίγος ἀριθμός. Τὸ δὲ ὀλίγον, εἰ καὶ σπάνιον, οὐκ ἀνύπαρκτον.

*Μάρτυς δὲ ἡ Ἑλλὰς καὶ ἡ βάρβαρος. Ἐν τῇ μὲν γὰρ οἱ ἐτύμως *προσονομασθέντες* ἑπτὰ σοφοὶ ἤνθησαν, καὶ ἄλλων πρότερον καὶ αὖθις ὡς εἰκὸς ἀκμασάντων, ὧν ἡ μνήμη, παλαιοτέρων μὲν ὄντων, μήκει χρόνων οὐκ ἠφανίσθη, νεαζόντων δὲ ἔτι διὰ τὴν ἐπιπολάζουσαν τῶν συνόντων ὀλιγωρίαν ἐξαμαυροῦται. Κατὰ δὲ τὴν βάρβαρον, ἐν ᾗ πρεσβευταὶ λόγων καὶ ἔργων πολυανθρωπότατα στίφη καλῶν καὶ ἀγαθῶν ἐστὶν ἀνδρῶν· ἐν Πέρσαις μὲν τὸ Μάγων, οἳ τὰ φύσεως ἔργα διερευνώμενοι πρὸς ἐπίγνωσιν ἀληθείας καθ᾽ ἡσυχίαν τὰς θείας ἀρετὰς τρανωτέραις ἐμφάσεσιν ἱεροφαντοῦνταί τε καὶ ἱεροφαντοῦσιν· ἐν Ἰνδοῖς δὲ τὸ Γυμνοσοφιστῶν, οἳ πρὸς τῇ φυσικῇ καὶ τὴν ἠθικὴν φιλοσοφίαν [*] διαπονοῦντες ὅλον ἐπίδειξιν ἀρετῆς πεποίηνται τὸν βίον.*

Inter Iudaeos Essaei. (12. 13.)

12. *Ἔστι δὲ καὶ ἡ Παλαιστίνη καὶ Συρία καλοκἀγαθίας οὐκ ἄγονος, ἣν πολυανθρωποτάτου ἔθνους τῶν Ἰουδαίων οὐκ ὀλίγη μοῖρα νέμεται. Λέγονταί τινες παρ᾽ αὐτοῖς ὄνομα Ἐσσαῖοι, πλῆθος ὑπὲρ τετρακισχιλίους, κατ᾽ ἐμὴν δόξαν — οὐκ ἀκριβεῖ τύπῳ διαλέκτου Ἑλληνικῆς — παρώνυμοι ὁσιότητος, ἐπειδὴ καὶ ἐν τοῖς μάλιστα θεραπευταὶ θεοῦ γεγόνασιν, οὐ ζῶα καταθύοντες, ἀλλ᾽ ἱεροπρεπεῖς τὰς ἑαυτῶν διανοίας κατασκευάζειν ἀξιοῦντες. Οὗτοι τὸ μὲν πρῶτον κωμηδὸν οἰκοῦσι, τὰς πόλεις ἐκτρεπόμενοι διὰ τὰς τῶν πολιτευομένων χειροήθεις ἀνομίας, εἰδότες ἐκ τῶν συνόντων, ὡς ἀπ᾽ ἀέρος φθοροποιοῦ νόσον, ἐγγινομένην προσβολὴν ψυχαῖς ἀνίατον. Ὧν οἱ μὲν γεωπονοῦντες, οἱ δὲ τέχνας μετιόντες ὅσαι συνεργάτιδες εἰρήνης, ἑαυτούς τε καὶ τοὺς πλησιά-*

ζοντας ὠφελοῦσιν, οὐκ ἄργυρον καὶ χρυσὸν θησαυροφυλακοῦντες, οὐδ᾽ ἀποτομὰς γῆς μεγάλας κτώμενοι δι᾽ ἐπιθυμίαν προσόδων, ἀλλ᾽ ὅσα πρὸς τὰς ἀναγκαίας χρείας τοῦ βίου ἐκπορίζοντες. Μόνοι γὰρ ἐξ ἁπάντων σχεδὸν ἀνθρώπων ἀχρήματοι καὶ ἀκτήμονες γεγονότες ἐπιτηδεύσει τὸ πλεῖον ἢ ἐνδείᾳ εὐτυχίας πλουσιώτατοι νομίζονται, τὴν ὀλιγόδειαν καὶ εὐκολίαν, ὅπερ ἐστί, κρίνοντες περιουσίαν. Βελῶν ἢ ἀκόντων ἢ ξιφιδίων ἢ κράνους ἢ θώρακος ἢ ἀσπίδος οὐδένα παρ᾽ αὐτοῖς ἂν εὕροις δημιουργόν, ἢ ὁπλοποιὸν ἢ μηχανοποιόν, ἢ συνόλως τι τῶν κατὰ πόλεμον ἐπιτηδεύοντα, ἀλλ᾽ οὐδὲ ὅσα τῶν κατ᾽ εἰρήνην εὐόλισθα εἰς κακίαν· ἐμπορίας γὰρ ἢ καπηλείας ἢ ναυκληρίας οὐδ᾽ ὄναρ ἴσασι, τὰς εἰς πλεονεξίαν ἀφορμὰς ἀποδιοπομπούμενοι. Δοῦλός τε παρ᾽ αὐτοῖς οὐδὲ εἷς ἐστιν, ἀλλ᾽ ἐλεύθεροι πάντες ἀνθυπουργοῦντες ἀλλήλοις. Καταγινώσκουσί τε τῶν δεσποτῶν, οὐ μόνον ὡς ἀδίκων, ἰσότητα λυμαινομένων, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀσεβῶν, θεσμὸν φύσεως ἀναιρούντων, ἣ πάντας ὁμοίως γεννήσασα καὶ θρέψασα μητρὸς δίκην ὡς ἀδελφοὺς γνησίους, οὐ λεγομένους, ἀλλ᾽ ὄντας ὄντως [*] ἀπειργάσατο· ὧν τὴν συγγένειαν ἡ ἐπίβουλος πλεονεξία παρευημερήσασα διέσεισεν, ἀντ᾽ οἰκειότητος ἀλλοτριότητα, καὶ ἀντὶ φιλίας ἔχθραν ἐργασαμένη. Φιλοσοφίας τε τὸ μὲν λογικόν, ὡς οὐκ ἀναγκαῖον εἰς κτῆσιν ἀρετῆς, λογοθήραις, τὸ δὲ φυσικόν, ὡς μεῖζον ἢ κατὰ ἀνθρωπίνην φύσιν, μετεωρολέσχαις ἀπολιπόντες, πλὴν ὅσον αὐτοῦ περὶ ὑπάρξεως θεοῦ καὶ τῆς τοῦ παντὸς γενέσεως φιλοσοφεῖται. Τὸ ἠθικὸν εὖ μάλα διαπονοῦσιν, ἀλείπταις χρώμενοι τοῖς πατρίοις νόμοις, οὓς ἀμήχανον ἀνθρωπίνην ἐπινοῆσαι ψυχὴν ἄνευ κατακωχῆς ἐνθέου. Τούτους ἀναδιδάσκον-

ται μὲν καὶ παρὰ τὸν ἄλλον χρόνον, ἐν δὲ ταῖς ἑβδόμαις διαφερόντως. Ἱερὰ γὰρ ἡ ἑβδόμη νενόμισται, καθ᾽ ἣν τῶν ἄλλων ἀνέχοντες ἔργων καὶ εἰς ἱεροὺς ἀφικνούμενοι τόπους, οἳ καλοῦνται συναγωγαί, καθ᾽ ἡλικίας ἐν τάξεσιν ὑπὸ πρεσβυτέροις νέοι καθέζονται, μετὰ κόσμου τοῦ προσήκοντος ἔχοντες ἀκροατικῶς. Εἶθ᾽ ὁ μὲν τὰς βίβλους ἀναγινώσκει λαβών, ἕτερος δὲ τῶν ἐμπειροτάτων ὅσα μὴ γνώριμα παρελθὼν ἀναδιδάσκει· τὰ γὰρ πλεῖστα διὰ συμβόλων ἀρχαιοτρόπῳ ζηλώσει παρ᾽ αὐταῖς φιλοσοφεῖται. Παιδεύονται δὲ εὐσέβειαν, ὁσιότητα, δικαιοσύνην, οἰκονομίαν, πολιτείαν, ἐπιστήμην τῶν πρὸς ἀλήθειαν ἀγαθῶν καὶ κακῶν καὶ ἀδιαφόρων, αἱρέσεις ὧν χρή, καὶ φυγὰς τῶν ἐναντίων, ὅροις καὶ κανόσι τριττοῖς χρώμενοι, τῷ τε φιλοθέῳ, καὶ φιλαρέτῳ, καὶ φιλανθρώπῳ. Τοῦ μὲν οὖν φιλοθέου δείγματα παρέχονται μυρία· τὴν παρ᾽ ὅλον τὸν βίον συνεχῆ καὶ ἐπάλληλον ἁγνείαν, τὸ ἀνώμοτον, τὸ ἀψευδές, τὸ πάντων μὲν ἀγαθῶν αἴτιον, κακοῦ δὲ μηδενὸς νομίζειν εἶναι τὸ θεῖον. Τοῦ δὲ φιλαρέτου· τὸ ἀφιλοχρήματον, τὸ ἀφιλόδοξον, τὸ ἀφιλήδονον, τὸ ἐγκρατές, τὸ καρτερικόν, ἔτι δὲ ὀλιγοδείαν, ἀφέλειαν, εὐκολίαν, τὸ ἄτυφον, τὸ νόμιμον, τὸ εὐσταθές, καὶ ὅσα τούτοις ὁμοιότροπα. Τοῦ δὲ φιλανθρώπου· εὔνοιαν, ἰσότητα, τὴν παντὸς λόγου κρείττονα κοινωνίαν, περὶ ἧς οὐκ ἄκαιρον βραχέα εἰπεῖν. Πρῶτον μὲν τοίνυν οὐδενὸς οἰκία τίς ἐστιν ἰδία, ἣν οὐχὶ πάντων εἶναι συμβέβηκε· πρὸς γὰρ τῷ κατὰ θιάσους συνοικεῖν ἀναπέπταται καὶ τοῖς ἑτέρωθεν ἀφικνουμένοις τῶν ὁμοζήλων. Εἶτ᾽ ἐστὶ ταμεῖον ἓν πάντων καὶ δαπάναι, καὶ κοιναὶ μὲν ἐσθῆτες, κοιναὶ δὲ τροφαὶ συσσίτια πεποιημένων· τὸ γὰρ ὁμωρόφιον ἢ ὁμοδίαιτον ἢ ὁμοτράπεζον οὐκ ἄν τις εὕροι

ʾ ἑτέροις μᾶλλον ἔργῳ βεβαιούμενον, [*] καὶ μήποτʾ τως. Ὅσα γὰρ ἂν μεθʾ ἡμέραν ἐργασάμενοι λάβω- ἐπὶ μισθῷ, ταῦτα οὐκ ἴδια φυλάττουσιν, ἀλλʾ εἰς μέ- προτιθέντες κοινὴν τοῖς ἐθέλουσι χρῆσθαι τὴν ἀπʾ ὧν παρασκευάζουσιν ὠφέλειαν. Οἵτε νοσηλεύοντες , ὅτι πορίζειν ἀδυνατοῦσιν, ἀμελοῦνται, πρὸς τὰς νο- σίας ἐκ τῶν κοινῶν ἔχοντες ἐν ἑτοίμῳ, ὡς μετὰ πάσης ίας ἐξ ἀφθονωτέρων ἀναλίσκειν. Αἰδὼς δέ ἐστι σβυτέρων καὶ τιμὴ καὶ φροντίς, οἷα γονέων ὑπὸ γνη- ν παίδων, χερσὶ καὶ διανοίαις μυρίαις ἐν ἀφθονίᾳ τῇ ῃ γηροτροφουμένων.

13. Τοιούτους ἡ δίχα περιεργείας Ἑλληνικῶν ὀνο- ων ἀθλητὰς ἀρετῆς ἀπεργάζεται φιλοσοφία, γυμνά- τα προτιθεῖσα τὰς ἐπαινετὰς πράξεις, ἐξ ὧν ἡ ἀδού- ος ἐλευθερία βεβαιοῦται. Σημεῖον δὲ πολλῶν κατὰ ρούς ἐπαναστάντων τῇ χώρᾳ δυνατῶν, καὶ φύσεσι καὶ αιρέσεσι χρησαμένων διαφερούσαις. Οἱ μὲν γὰρ ς τὸ ἀτίθασσον ἀγριότητα θηρίων ἐκνικῆσαι σπου- αντες οὐδὲν παραλιπόντες τῶν εἰς ὠμότητα, τοὺς κόους ἀγεληδὸν ἱερεύοντες, ἢ καὶ ζῶντας ἔτι μαγείρων πον κατὰ μέλη καὶ μέρη κρεουργοῦντες, ἄχρι τοῦ τὰς ὰς ὑπομεῖναι συμφορὰς ὑπὸ τῆς τὰ ἀνθρώπεια ἐφο- της δίκης οὐκ ἐπαύσαντο. Οἱ δὲ τὸ παρακεκινημέ- καὶ λελυττηκὸς εἰς ἕτερον εἶδος κακίας μεθαρμοσά- οι, πικρίαν ἄλεκτον ἐπιτηδεύσαντες, ἡσυχῇ διαλαλοῦν- , ἠρεμαιοτέρας φωνῆς ὑποκρίσει βαρύμηνι ἦθος δει- μενοι, κυνῶν ἰοβόλων τρόπον προσσαίνοντες, ἀνιάτων όμενοι κακῶν αἴτιοι, κατὰ πόλεις μνημεῖα τῆς αὐτῶν βείας καὶ μισανθρωπίας ἀπέλιπον τὰς τῶν πεπονθό- ʾ ἀλήστους συμφοράς. Ἀλλὰ γὰρ οὐδεὶς οὐδὲ τῶν

σφόδρα ὠμοθύμων, οὐδὲ τῶν πάνυ δολερῶν καὶ ὑπούλων ἴσχυσε τὸν λεχθέντα ὅμιλον τῶν Ἐσσαίων ἢ ὁσίων αἰτιάσασθαι, πάντες δέ, ἀσθενέστεροι τῆς τῶν ἀνδρῶν καλοκἀγαθίας γενόμενοι, καθάπερ αὐτονόμοις καὶ ἐλευθέροις οὖσιν ἐκ φύσεως προσηνέχθησαν, ᾄδοντες αὐτῶν τὰ συσσίτια καὶ τὴν παντὸς λόγου κρείττονα κοινωνίαν, ἣ βίου τελείου καὶ σφόδρα εὐδαίμονός ἐστι σαφέστατον δεῖγμα.

Inter Gymnosophistas Indicos Calanus. Zenonis dictum.

14. Χρὴ δέ, ἐπειδὴ τὰς ἐν τοῖς πλήθεσιν ἀρετὰς οὐκ οἴονταί τινες εἶναι τελείας, ἀλλ' ἄχρι συναυξήσεως καὶ ἐπιδόσεως αὐτὸ μόνον ἵστασθαι, μάρτυρας βίους τῶν κατὰ μέρος ἀνδρῶν ἀγαθῶν παραγαγεῖν, οἳ σαφέσταται πίστεις ἐλευθερίας εἰσί. Κάλανος ἦν Ἰνδὸς γένος τῶν Γυμνοσοφιστῶν. Οὗτος καρτερικώτατος τῶν καθ' αὐτὸν ἁπάντων [*] νομισθείς, οὐ μόνον ὑπ' ἐγχωρίων, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀλλοφύλων, ὃ δὴ σπανιώτατόν ἐστιν, ἐχθρῶν βασιλέων ἐθαυμάσθη, λόγοις ἐπαινετοῖς σπουδαῖα ἔργα συνυφήνας. Ἀλέξανδρος γοῦν ὁ Μακεδὼν βουλόμενος ἐπιδείξασθαι τῇ Ἑλλάδι τὴν ἐν τῇ βαρβάρῳ σοφίαν, καθάπερ ἀπ' ἀρχετύπου γραφῆς ἀπεικόνισμα καὶ μίμημα, τὸ μὲν πρῶτον παρεκάλει Κάλανον συναποδημεῖν, μέγιστον περιποιήσοντα κλέος ὅλῃ Ἀσίᾳ καὶ ὅλῃ Εὐρώπῃ. Ὡς δὲ οὐκ ἔπειθεν, „Ἀναγκασθήσῃ" ἔφη „συνακολουθεῖν." Ὁ δὲ εὐθυβόλως πάνυ καὶ εὐγενῶς „Τίνος οὖν" εἶπεν „ἄξιόν με τοῖς Ἕλλησιν ἐπιδείξεις, Ἀλέξανδρε, εἴγε ἀναγκασθήσομαι ποιεῖν ἃ μὴ βούλομαι;" Ἆρ' οὐ γέμων μὲν ἐλευθερίας ὁ λόγος, πολὺ δὲ μᾶλλον ὁ νοῦς; Ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς βεβαιοτέροις φωνῶν

γράμμασιν ἤθους ἀδουλώτου τύπους ἐστηλίτευσεν ἀριδήλους. Μηνύει δὲ ἡ πεμφθεῖσα ἐπιστολὴ τῷ βασιλεῖ·

„Κάλανος Ἀλεξάνδρῳ.

Φίλοι πείθουσι χεῖρας καὶ ἀνάγκην προσφέρειν Ἰνδῶν φιλοσόφοις, οὐδ' ἐν ὕπνῳ ἑωρακότες ἡμέτερα ἔργα. Σώματα γὰρ μετοίσεις ἐκ τόπου εἰς τόπον, ψυχὰς δὲ οὐκ ἀναγκάσεις ποιεῖν, ἃ μὴ βούλονται, μᾶλλον ἢ πλίνθους καὶ ξύλα φωνὴν ἀφεῖναι. Πῦρ μεγίστους τοῖς ζῶσι σώμασι πόνους καὶ φθορὰν ἐργάζεται· τούτου ὑπεράνω ἡμεῖς γενόμεθα, ζῶντες καιόμεθα. Οὐκ ἔστι βασιλεὺς οὔτε ἄρχων ὃς ἀναγκάσει ἡμᾶς ποιεῖν ἃ μὴ προαιρούμεθα. Ἑλλήνων δὲ φιλοσόφοις οὐκ ἐξομοιούμεθα, ὅσοι αὐτῶν εἰς πανήγυριν λόγους ἐμελέτησαν· ἀλλὰ λόγοις ἔργα παρ' ἡμῖν ἀκόλουθα, καὶ ἔργοις λόγοι βραχεῖς ἄλλην ἔχουσι δύναμιν, καὶ μακαριότητα καὶ ἐλευθερίαν περιποιοῦντες."

Ἐπὶ δὴ τοιαύταις ἀποφάσεσι καὶ γνώμαις ἆρ' οὐκ ἄξιον τὸ Ζηνώνειον ἐπιφωνῆσαι, ὅτι „θᾶττον ἂν ἀσκὸν βαπτίσαι πλήρη πνεύματος, ἢ βιάσαιτο τὸν σπουδαῖον ὁντινοῦν ἄκοντα δρᾶσαι τι τῶν ἀβουλήτων"; Ἀνένδοτος γὰρ καὶ ἀήττητος ψυχή, ἣν ὀρθὸς λόγος δόγμασι παγίοις ἐνεύρωσε.

Dicta ex Euripide.

15. Τῆς δὲ σπουδαίων ἐλευθερίας μάρτυρές εἰσι ποιηταὶ καὶ συγγραφεῖς, ὧν ταῖς γνώμαις Ἕλληνες ὁμοῦ καὶ βάρβαροι σχεδὸν ἐξ αὐτῶν σπαργάνων ἐντρεφόμενοι βελτιοῦνται τὰ ἤθη, πᾶν ὅσον ἐξ ὑπαιτίου τροφῆς καὶ διαίτης ἐν ταῖς ψυχαῖς κεκιβδήλευται, μεταχαραττόμενοι

πρὸς τὸ δόκιμον. Ἴδε γοῦν οἷα παρ᾽ Εὐριπίδῃ φησὶν ὁ Ἡρακλῆς·

> [*] „Πίμπρα, κάταιθε σάρκας, ἐμπλήσθητί μου
> πίνων κελαινὸν αἷμα· πρόσθε γὰρ κάτω
> γῆς εἶσιν ἄστρα, γῆ τ᾽ ἄνεισ᾽ εἰς αἰθέρα,
> πρὶν ἐξ ἐμοῦ σοι θῶπ᾽ ἀπαντῆσαι λόγον.“

Τῷ γὰρ ὄντι θωπεία καὶ κολακεία καὶ ὑπόκρισις, ἐν οἷς λόγοι γνώμαις διαμάχονται, δουλοπρεπέστατα· τὸ δὲ ἀνόθως καὶ γνησίως ἐκ καθαροῦ τοῦ συνειδότος ἐλευθεροστομεῖν εὐγενέσιν ἁρμόττον. Πάλιν τὸν αὐτὸν σπουδαῖον οὐχ ὁρᾷς, ὅτι οὐδὲ πωλούμενος θεράπων εἶναι δοκεῖ, καταπλήττων τοὺς ὁρῶντας, ὡς οὐ μόνον ἐλεύθερος ὤν, ἀλλὰ καὶ δεσπότης ἐσόμενος τοῦ πριαμένου; Ὁ γοῦν Ἑρμῆς πυνθανομένῳ εἰ φαῦλός ἐστιν, ἀποκρίνεται·

> „Ἥκιστα φαῦλος, ἀλλὰ πᾶν τοὐναντίον
> πρόσχημα σεμνός, κ᾽ οὐ ταπεινός, οὐδ᾽ ἄγαν
> εὔογκος ὡς ἂν δοῦλος, ἀλλὰ καὶ στολὴν
> ἰδόντι λαμπρός, καὶ ξύλῳ δραστήριος.
> Οὐδεὶς δ᾽ ἐς οἴκους δεσπότας ἀμείνονας
> αὑτοῦ πρίασθαι βούλεται· σὲ δ᾽ εἰσορῶν
> πᾶς τις δέδοικεν. Ὄμμα γὰρ πυρὸς γέμεις,
> ταῦρος λέοντος ὡς βλέπων πρὸς ἐμβολήν.“

Εἶτ᾽ ἐπιλέγει τὸ ἦθος αὐτοῦ·

> „σου κατηγορῶ
> σιγῶντος, ὡς ἂν εἴης οὐχ ὑπήκοος,
> τάσσειν δὲ μᾶλλον ἢ ἐπιτάσσεσθαι θέλοις.“

Ἐπεὶ δὲ καὶ πριαμένου Συλέως εἰς ἀγρὸν ἐπέμφθη,

διέδειξεν ἔργοις τὸ τῆς φύσεως ἀδούλωτον. Τὸν μὲν γὰρ ἄριστον τῶν ἐκεῖ ταύρων καταθύσας Διὶ πρόφασιν εὐωχεῖτο· πολὺν δὲ οἶνον ἐμφορήσας ἄθροον εὖ μάλα κατακλιθεὶς ἠκρατίζετο. Συλεῖ δὲ ἀφικομένῳ καὶ δυςανασχετοῦντι ἐπί τε τῇ βλάβῃ καὶ τῇ τοῦ θεράποντος ῥαθυμίᾳ καὶ ἐπὶ τῇ περιττῇ καταφρονήσει, μηδὲν μήτε τῆς χρόας, μήτε ὧν ἔπραττε μεταβαλών, εὐτολμότατά φησι·

„Κλίθητι καὶ πίωμεν, ἐν τούτῳ δέ μου
τὴν πεῖραν εὐθὺ λάμβανε, καὶ κρείττων ἔσῃ."

Τοῦτον οὖν πότερον δοῦλον ἢ κύριον τοῦ δεσπότου ἀποφαντέον, μὴ μόνον ἀπελευθεριάζειν, ἀλλὰ καὶ ἐπιτάγματα ἐπιτάσσειν τῷ κτησαμένῳ τολμῶντα, ὡς καὶ εἰ ἀφηνιάζοι, τύπτειν καὶ προπηλακίζειν, εἰ δὲ καὶ βοηθοὺς ἐπάγοιτο, πάντας ἄρδην ἀπολλύναι; Γέλως οὖν ἂν εἴη καὶ φλυαρία πολλὴ τὰ κατὰ τὰς λεγομένας ὠνὰς γράμματα, ἐπειδὰν καθ᾿ ὧν γράφεται παρευημερηθῇ σθεναρωτέρᾳ δυνάμει, χαρτιδίων ἀγράφων ἀκυρότερα, ὑπὸ σητῶν ἢ χρόνων ἢ εὐρῶτος εἰς ἅπαν διαφθαρησόμενα.

Anaxarchus et Zeno.

16. [*] Ἀλλ᾿ οὐ χρή, φήσει τις, τὰς τῶν ἡρώων παράγειν εἰς πίστιν ἀρετάς· μείζους γὰρ ἢ κατὰ ἀνθρωπίνην φύσιν γενομένους Ὀλυμπίοις ἁμιλλᾶσθαι, μικτῆς γενέσεως, ἀθανάτων καὶ θνητῶν ἀνακραθέντων σπερμάτων, ἐπιλαχόντας, ἡμιθέους εἰκότως προςαγορευθέντας, τοῦ θνητοῦ μίγματος ὑπὸ τῆς ἀφθάρτου μερίδος κατακρατηθέντος, ὡς μηδὲν εἶναι παράδοξον, εἰ τῶν ἐπ᾿ αὐτοῖς δουλείαν τεχναζόντων ὠλιγώρουν. Ἔστω ταῦτα.

Μὴ καὶ Ἀνάξαρχος ἢ Ζήνων ὁ Ἐλεάτης ἥρωες ἢ ἐκ θεῶν; Ἀλλ' ὅμως ὑπὸ τυράννων ὠμοθύμων καὶ τῇ φύσει πικρῶν, ἔτι μᾶλλον ἐπ' αὐτοῖς ἐκθηριωθέντων στρεβλούμενοι κεκαινουργημέναις αἰκίαις, ὥςπερ ἀλλότρια ἢ ἐχθρῶν ἐπιφερόμενοι σώματα μάλα καταφρονητικῶς ἠλόγουν τῶν φοβερῶν. Τὴν γὰρ ψυχὴν ἐθίσαντες ἐξ ἀρχῆς δι' ἐπιστήμης ἔρωτα, τῆς μὲν πρὸς τὰ πάθη κοινωνίας ἀφίστασθαι, παιδείας δὲ καὶ σοφίας περιέχεσθαι, μετανάστασιν μὲν τοῦ σώματος εἰργάσαντο, φρονήσει δὲ καὶ ἀνδρείᾳ καὶ ταῖς ἄλλαις ἀρεταῖς σύνοικον ἀπέφηναν. Τοιγαροῦν ὁ μὲν κρεμάμενος καὶ κατατεινόμενος ὑπὲρ τοῦ τι τῶν ἀῤῥήτων ἐκλαλῆσαι, πυρὸς καὶ σιδήρου, τῶν ἐν τῇ φύσει κραταιοτάτων, φανεὶς δυνατώτερος, ἀποτρώγων τοῖς ὀδοῦσι τὴν γλῶτταν εἰς τὸν βασανιστὴν ἠκόντισεν, ἵνα μηδ' ἄκων ἃ καλὸν ἡσυχάζειν φθέγξοιτο βιασθείς. Ὁ δὲ τλητικώτατα εἶπε· „Πτίσσε τὸν Ἀναξάρχου ἀσκόν· Ἀνάξαρχον γὰρ οὐκ ἂν δύναιο.“ Αὗται γέμουσαι θράσους αἱ εὐτολμίαι τὴν ἡρωϊκὴν εὐγένειαν οὐ μετρίως ὑπερβάλλουσι· διότι τοῖς μὲν τὸ κλέος ἐν τοῖς φυτεύσασιν ἀκούσιον, τῶν δὲ ἐν ἑκουσίοις ἀρεταῖς, αἳ τοὺς ἀδόλως χρωμένους ἀθανατίζειν πεφύκασι.

Exempla ex aliis hominum ordinibus.

17. Παλαιστὰς οἶδα καὶ παγκρατιστὰς πολλάκις ὑπὸ φιλοτιμίας καὶ τῆς εἰς τὸ νικᾶν σπουδῆς, ἀπαγορευόντων αὐτοῖς τῶν σωμάτων, μόνῃ ψυχῇ διαπνέοντας ἔτι καὶ διαθλοῦντας, ἣν ἐθίσαντες καταφρονητικῶς ἔχειν τῶν φοβερῶν ἐγκαρτεροῦσιν ἄχρι τῆς τοῦ βίου τελευτῆς. Εἶτ' οἰόμεθα τοὺς μὲν ἀσκητὰς τῆς ἐν σώμασιν εὐτονίας ἐπιβεβηκέναι φόβῳ θανάτου ἢ δι' ἐλπίδα νίκης ἢ ὑπὲρ τοῦ

μὴ τὴν ἰδίαν ἧτταν ἐπιδεῖν, τοὺς δὲ τὸν ἀόρατον νοῦν γυμνάζοντας ἐν ἑαυτοῖς, ὃς ἀψευδῶς ἄνθρωπός ἐστιν οἶκον ἐπιφερόμενος τὸ αἰσθητὸν εἶδος, καὶ [*] λόγοις μὲν τοῖς ἐκ φιλοσοφίας, ἔργοις δὲ τῆς ἀρετῆς ἀλείφοντας, οὐχ ὑπὲρ ἐλευθερίας ἐθελήσειν ἀποθνήσκειν, ἵνα ἐν ἀδουλώτῳ φρονήματι τὴν εἱμαρμένην ἀνύσωσι πορείαν; Ἐν ἀγῶνί φασιν ἱερῷ δύο ἀθλητὰς ἰσοῤῥόπῳ κεχρημένους ἀλκῇ τὰ αὐτὰ ἀντιδρῶντάς τε καὶ ἀντιπάσχοντας, μὴ πρότερον ἀπειπεῖν, ἢ ἑκάτερον τελευτῆσαι.

„Δαιμόνιε, φθίσει σε σὸν μένος“ *) —

εἴποι ἄν τις ἐπὶ τῶν τοιούτων. Ἀλλὰ γὰρ ὑπὲρ κοτίνων καὶ σελίνων εὐκλεὴς ἀγωνισταῖς ἡ τελευτή, σοφοῖς δὲ οὐ πολλῷ μᾶλλον ἐλευθερίας, ἧς ὁ πόθος ταῖς ψυχαῖς μόνον, εἰ δεῖ τὸ ἀληθὲς εἰπεῖν, ἐνίδρυται, καθάπερ τι μέρος ἡνωμένων οὐ τῶν ἐπιτυχόντων, οὗ διακοπέντος ἅπασαν τὴν κοινωνίαν φθείρεσθαι συμβέβηκε; Λακωνικοῦ παιδὸς ᾄδεται, παρ᾽ οἷς ἰχνηλατεῖν ἔθος τὰς ἀρετάς, τὸ ἐκ γένους ἢ φύσεως ἀδούλωτον. Ἐπειδὴ γὰρ αἰχμάλωτος ἀπήχθη ὑπό τινος τῶν Ἀντιγόνου, τὰς μὲν ἐλευθέρας χρείας ὑπέμεινεν, ταῖς δὲ δουλικαῖς ἠναντιοῦτο, φάσκων οὐχὶ δουλεύσειν. Καίτοι μήπω τοῖς Λυκούργου νόμοις παγίως ἐντραφῆναι διὰ τὴν ἡλικίαν δυνηθείς, ὅτι μόνον αὐτῶν ἐγεύσατο, τοῦ παρόντος βιότου βίαιον θάνατον εὐτυχέστερον κρίνας, ἀπογνοὺς ἀπολύτρωσιν ἄσμενος ἑαυτὸν διεχρήσατο. Λέγεται δὲ καὶ πρὸς Μακεδόνων ἁλούσας τὰς Δαρδανίδας γυναῖκας αἴσχιστον κακὸν δουλείαν ὑπολαβούσας, οὓς ἐκουροτρόφουν παῖδας εἰς τὸ

*) Hom. Il. 6, 407.

βαθύτατον τοῦ ποταμοῦ ῥίπτειν, ἐπιφωνούσας· „Ἀλλ᾽ ὑμεῖς γε οὐ δουλεύσετε, πρὶν δὲ ἄρξασθαι βίου βαρυδαίμονος, τὸ χρέων ἐπιτεμόντες ἐλεύθεροι τὴν ἀναγκαίαν καὶ πανυστάτην ὁδὸν περαιώσεσθε." Πολυξένην δὲ ὁ τραγῳδὸς Εὐριπίδης, ἀλογοῦσαν μὲν θανάτου, φροντίζουσαν δὲ ἐλευθερίας εἰςάγει, δι᾽ ὧν φησιν·

„Ἑκοῦσα θνήσκω, μή τις ἅψηται χροὸς
τοῦ ᾽μου· παρέξω γὰρ δέρην εὐκαρδίως,
ἐλευθέραν δέ μ᾽, ὡς ἐλευθέρα θάνω,
πρὸς θεῶν μεθέντες κτείνατε." *)

Xanthiorum populus. Diogenes. Chareas. Theodorus.

18. Εἶτ᾽ οἰόμεθα γυναίοις μὲν καὶ μειρακίοις, ὧν τὰ μὲν φύσει ὀλιγόφρονα, τὰ δὲ ἡλικίᾳ εὐολίσθῳ χρώμενα, τοσοῦτον ἐλευθερίας ἔρωτα ἐντήκεσθαι, ὡς ὑπὲρ τοῦ μὴ ταύτην ἀφαιρεθῆναι, εἰς θάνατον ὡς ἐπ᾽ ἀθανασίαν ὁρμᾶν, τοὺς δὲ σοφίας ἀκράτου σπάσαντας οὐκ εὐθὺς ἐλευθέρους εἶναι, [*] πηγήν τινα εὐδαιμονίας τὴν ἀρετὴν ἑαυτοῖς περιφέροντας, ἣν ἐπίβουλος οὐδεμία πώποτε δύναμις κατέζευξε, τὸν ἀρχῆς καὶ βασιλείας ἔχουσαν αἰώνιον κλῆρον; Ἀλλὰ γὰρ καὶ δήμους ὅλους ἀκούομεν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἅμα καὶ πίστεως τῆς πρὸς ἀποθανόντας εὐεργέτας, αὐθαίρετον πανωλεθρίαν ὑποστάντας, ὥσπερ φασὶν οὐ πρὸ πολλοῦ Ξανθίους. Ἐπειδὴ γὰρ εἷς τῶν ἐπιθεμένων Ἰουλίῳ Καίσαρι, Βροῦτος, †καὶ† ἐπιὼν ἐπ᾽ αὐτοὺς ἐστράτευσε, δεδιότες οὐ πόρθησιν, ἀλλὰ δουλείαν τὴν ὑπ᾽ ἀνδροφόνου κτείναντος ἡγεμόνα καὶ εὐεργέτην — ἀμφότερα γὰρ αὐτῷ Καῖσαρ ἦν — ἀπεμάχοντο μὲν ἐφ᾽ ὅσον οἷοί τε ἦσαν δυνατῶς τὸ πρῶτον, ὑπαναλούμενοι

*) Hecub. v. 548 ss.

δὲ ἐκ τοῦ κατ᾽ ὀλίγον ἔτι ἀντίσχον. Ὡς δὲ ἅπασαν τὴν ἰσχὺν ἐδαπανήθησαν, γύναια καὶ γονεῖς καὶ τέκνα συνελάσαντες εἰς τὰς σφῶν οἰκίας ἕκαστοι καθιέρευον, καὶ σωρηδὸν τὰ σφάγια νήσαντες, πῦρ ἐνέντες καὶ ἑαυτοὺς ἐπικατασφάξαντες, ἐλεύθεροι τὸ πεπρωμένον ἀπ᾽ εὐγενοῦς καὶ ἐλευθέρου φρονήματος ἐξέτλησαν. Ἀλλ᾽ οὗτοι μὲν πικρίαν ἀμείλικτον τυραννικῶν ἐχθρῶν ἀποδιδράσκοντες πρὸ ἀδόξου βίου τὸν μετ᾽ εὐκλείας θάνατον ᾑροῦντο. Οἷς δὲ ἐπέτρεπε ζῆν τὰ πράγματα τὰ τυχηρά, τλητικῶς ὑπέμενον, τὴν Ἡράκλειον εὐτολμίαν ἀπομιμούμενοι· καὶ γὰρ ἐκεῖνος τῶν Εὐρυσθέως ἐπιταγμάτων διεφάνη κρείττων. Ὁ γοῦν κυνικὸς φιλόσοφος Διογένης ὕψει καὶ μεγέθει τοσούτῳ φρονήματος ἐχρήσατο, ὥςθ᾽ ἁλοὺς ὑπὸ λῃστῶν, ἐπεὶ γλίσχρως καὶ μόγις τὰς ἀναγκαίας παρεῖχον αὐτῷ τροφάς, οὔθ᾽ ὑπὸ τῆς παρούσης τύχης γναμφθείς, οὔτε τὴν ὠμότητα τῶν ὑπηγμένων δείσας, „Ἀτοπώτατον οὖν“ ἔφη „γίνεται, δελφάκια μὲν ἢ προβάτια, ὁπότε μέλλοι πιπράσκεσθαι, τροφαῖς ἐπιμελεστέραις εἰς εὐσαρκίαν πιαίνειν, ζώων δὲ τὸ ἄριστον, ἄνθρωπον, ἀσιτίαις καὶ συνεχέσι ἐνδείαις κατασκληκευθέντα, ἐπευωνίζεσθαι.“ Λαβὼν δὲ τροφὰς διαρκεῖς, ἐπειδὴ μεθ᾽ ἑτέρων αἰχμαλώτων ἔμελλεν ἀπεμπολεῖσθαι, καθίσας πρότερον ἠρίστα μάλ᾽ εὐθαρσῶς, ἐπιδιδοὺς καὶ τοῖς πλησίον. Ἑνὸς δὲ οὐ μόνον λυπουμένου, ἀλλὰ καὶ σφόδρα κατηφοῦντος, „Οὐ παύσῃ τῆς συννοίας;“ ἔφη· „χρῶ τοῖς παροῦσι·

καὶ γάρ τ᾽ ἠΰκομος Νιόβη ἐμνήσατο σίτου,
τῇ περ δώδεκα παῖδες ἐνὶ μεγάροισιν ὄλοντο,
ἓξ μὲν θυγατέρες, ἓξ δ᾽ υἱέες ἡβώοντες.“ *)

*) Hom. Il. 24, 602 ss.

[*] *Εἶτ' ἐπινεανιευόμενός τινι τῶν ὠνητικῶς ἐχόντων, πρὸς τὸν πυθόμενον· „Τί οἶδας;“ „Ἄρχειν“ εἶπεν „ἀνθρώπων,“ ἔνδοθεν, ὡς ἔοικε, τῆς ψυχῆς τὸ ἐλεύθερον καὶ εὐγενὲς καὶ φύσει βασιλικὸν ὑπηχούσης. Ἤδη δὲ καὶ πρὸς χαριεντισμὸν ὑπὸ τῆς συνήθους ἐκεχειρίας, ἐφ' ᾧ οἱ ἄλλοι συννοίας γέμοντες κατήφουν, ἐτράπετο. Λέγεται γοῦν, ὅτι θεασάμενός τινα τῶν ὠνουμένων, ὃν θήλεια νόσος εἶχεν, ἐκ τῆς ὄψεως οὐκ ἄῤῥενα, προσελθὼν ἔφη· „Σύ με πρίω· σὺ γὰρ ἀνδρὸς χρείαν ἔχειν μοι δοκεῖς,“ ὡς τὸν μὲν δυςωπηθέντα ἐφ' οἷς ἑαυτῷ σύνοιδε καταδῦναι, τοὺς δὲ ἄλλους τὸ σὺν εὐτολμίᾳ εὐθυβόλον ἐκπλήττεσθαι. Ἆρά γε τῷ τοιούτῳ δουλείαν, ἀλλ' οὐ μόνην ἐλευθερίαν δίχα ἀνυπευθύνου ἡγεμονίας ἐπιφημιστέον; — Ζηλωτὴς δὲ τῆς τούτου παῤῥησίας ἐγένετό τις Χαιρέας τῶν ἀπὸ παιδείας. Ἀλεξάνδρειαν γὰρ οἰκῶν τὴν πρὸς Αἰγύπτῳ, δυςχεράναντός ποτε Πτολεμαίου καὶ ἀπειλήσαντος οὐ μετρίως, τῆς ἐκείνου βασιλείας οὐδὲν ἐλάττονα τὴν ἐν τῇ ἑαυτοῦ φύσει νομίσας ἐλευθερίαν, ἀντέλεξεν·*

„*Αἰγυπτίοισιν ἄνασσε! σέθεν δ' ἐγὼ οὐκ ἀλεγίζω,*
οὐδ' ὄθομαι κοτέοντος“ —.

Ἔχουσι γάρ τι βασιλικὸν αἱ εὐγενεῖς ψυχαί, τὸ λαμπρὸν πλεονεξίᾳ τύχης οὐκ ἀμαυρούμεναι, ὃ προτρέπει καὶ τοῖς τὸ ἀξίωμα ὑπερόγκοις ἐξ ἴσου διαφέρεσθαι, ἀλαζονείᾳ παῤῥησίαν ἀντιτάττον. Θεόδωρον λόγος ἔχει τὸν ἐπικληθέντα ἄθεον, ἐκπεσόντα τῶν Ἀθηνῶν καὶ πρὸς Λυσίμαχον ἐλθόντα, ἐπειδή τις τῶν ἐν τέλει τὸν δρασμὸν ὠνείδισεν, ἅμα καὶ τὰς αἰτίας ἐπιλέγων, ὅτι ἐπὶ ἀθεότητι καὶ διαφθορᾷ τῶν νέων καταγνωσθεὶς ἐξέπεσεν, „Οὐκ

ἐξέπεσον“ φάναι, „τὸ δὲ αὐτὸ ἔπαθον τῷ Διὸς Ἡρακλεῖ· καὶ γὰρ ἐκεῖνος ἐξετέθη πρὸς τῶν Ἀργοναυτῶν, οὐκ ἀδικῶν, ἀλλ' ὅτι μόνος πλήρωμα καὶ ἕρμα καθ' αὑτὸν ὢν ἐναυβάρει, δέος παρασχὼν τοῖς συμπλέουσι, μὴ τὸ σκάφος ὑπέραντλον γένηται. Καὶ ἐγὼ διὰ τοῦτο μετανέστην, ὕψει καὶ μεγέθει τῆς ἐμῆς διανοίας τῶν πολιτευομένων Ἀθήνησιν οὐ δυνηθέντων συνδραμεῖν, ἀλλὰ καὶ φθονηθείς.“ Προςανερομένου δὲ Λυσιμάχου· „Μὴ καὶ ἐκ τῆς πατρίδος ἐξέπεσες φθόνῳ;“ — πάλιν ἀποκρίνασθαι· „Φθόνῳ μὲν οὔ, φύσεως δὲ ὑπερβολαῖς, ἃς ἡ πατρὶς οὐκ ἐχώρει. Καθάπερ γὰρ Σεμέλης, ἡνίκα Διόνυσον ἐκύει, τὸν ὡρισμένον ἄχρι τῆς [*] ἀποτέξεως χρόνον ἐνεγκεῖν οὐ δυνηθείσης, καταπλαγεὶς Ζεὺς τὴν τοῦ κατὰ γαστρὸς φύσιν ἠλιτόμηνον ἐξέκαυσε, καὶ ἰσότιμον τοῖς οὐρανίοις ἀπέφηνε θεοῖς· οὕτω καὶ ἐμέ, τῆς πατρίδος βραχυτέρας οὔσης ἢ ὥςτε δέξασθαι φιλοσόφου φρονήματος ὄγκον τοσοῦτον, δαίμων τις ἢ θεὸς ἀναστήσας εἰς εὐτυχέστερον τόπον Ἀθήνας ἀποικίσαι διενοήθη.“

Ex ipsis animalibus galli gallinacei.

19. Τῆς δὲ ἐν σοφοῖς ἐλευθερίας, ὥςπερ καὶ τῶν ἄλλων ἀνθρωπίνων ἀγαθῶν, καὶ ἐν τοῖς ἀλόγοις ζώοις παραδείγματα σκοπῶν ἄν τις εὕροι. Οἱ γοῦν ἀλεκτρυόνες οὕτως εἰώθασι φιλοκινδύνως ἀγωνίζεσθαι, ὥςτε ὑπὲρ τοῦ μὴ εἶξαι καὶ παραχωρῆσαι, καὶ ἂν ἡττῶνται ταῖς δυνάμεσιν, οὐχ ἡττῶνται ταῖς εὐτολμίαις· ἄχρι γὰρ θανάτου παραμένουσιν. Ὁ συνιδὼν Μιλτιάδης, ὁ τῶν Ἀθηναίων στρατηγός, ἡνίκα βασιλεὺς ὁ Περσῶν ἅπασαν τὴν ἀκμὴν τῆς Ἀσίας ἀναστήσας μυριάσι πολλαῖς διέβαινεν ἐπὶ τὴν Εὐρώπην, ὡς ἀναρπάσων αὐτοβοεὶ τὴν Ἑλ-

λάδα, συναγαγὼν ἐν τῷ παναθηναϊκῷ τοὺς συμμάχους ὀρνίθων ἀγῶνα ἐπέδειξε, λόγου παντὸς δυνατωτέραν ὑπολαβὼν ἔσεσθαι τὴν διὰ τῆς τοιαύτης ὄψεως παρακέλευσιν· καὶ γνώμης οὐχ ἥμαρτε. Θεασάμενοι γὰρ τὸ τλητικὸν καὶ φιλότιμον ἄχρι τελευτῆς ἐν ἀλόγοις ἀήττητον, ἁρπάσαντες τὰ ὅπλα πρὸς τὸν πόλεμον ὥρμησαν, ὡς ἐχθρῶν ἐναγωνιούμενοι σώμασι, τραυμάτων καὶ σφαγῶν ἀλογοῦντες, ὑπὲρ τοῦ καὶ ἀποθανόντες ἐν ἐλευθέρῳ τῷ γοῦν τῆς πατρίδος ἐδάφει ταφῆναι. Προτροπῆς γὰρ εἰς βελτίωσιν οὐδὲν οὕτως αἴτιον, ὡς ἡ τῶν ἀφανεστέρων ἐλπίδος μείζων κατόρθωσις. Τοῦ δὲ περὶ τοὺς ὄρνιθας ἐναγωνίου μέμνηται καὶ ὁ τραγικὸς Ἴων διὰ τούτων·

„Οὐδ' ὅγε σῶμα τυπεὶς διφυεῖς τε
κόρας ἐπιλάθεται ἀλκᾶς,
ἀλλ' ὀλιγοδρανέων φθογγάζεται·
θάνατον δ' ὅγε δουλοσύνας προβέβουλε."

Τοὺς οὖν σοφοὺς τί οἰόμεθα οὐκ ἀσμενέστατα δουλείας ἀνταλλάξεσθαι τελευτήν; τὰς δὲ τῶν νέων καὶ εὐφυῶν ψυχὰς ἆρ' οὐκ ἄτοπον λέγειν ἐν ἄθλοις ἀρετῆς ὀρνίθων ἐλαττοῦσθαι, καὶ μόλις φέρεσθαι τὰ δευτερεῖα; Καὶ μὴν οὐδ' ἐκεῖνά τις τῶν ἐπὶ βραχὺ παιδείας ἀψαμένων ἀγνοεῖ, ὅτι καλὸν μὲν πρᾶγμα ἐλευθερία, αἰσχρὸν δὲ δουλεία, καὶ ὅτι τὰ μὲν καλὰ πρόςεστι τοῖς ἀγαθοῖς, τὰ δὲ αἰσχρὰ τοῖς φαύλοις. Ἐξ ὧν ἐναργέστατα παρίσταται, τὸ μήτε τινὰ τῶν σπουδαίων δοῦλον εἶναι, καὶ ἂν μυρίοι τὰ δεσποτῶν σύμβολα προφέροντες ἐπανατείνωνται, μήτε τῶν ἀφρόνων ἐλεύθερον, καὶ ἂν Κροῖσος ἢ Μίδας ἢ ὁ μέγας βασιλεὺς ὢν τυγχάνῃ.

Studium libertatis apud Graecos. Athenienses. Argonautae. Antigenides tibicen.

20. [*] Τὸ δὲ ἐλευθερίας μὲν ἀοίδιμον κάλλος, δουλείας δὲ ἐπάρατον αἶσχος ὑπὸ τῶν παλαιοτέρων καὶ πολυχρονιωτέρων, καὶ ὡς ἐν θνητοῖς ἀθανάτων, οἷς θέμις ἀψευδεῖν, πόλεών τε καὶ ἐθνῶν μαρτυρεῖται. Βουλαί τε γὰρ καὶ ἐκκλησίαι καθ᾽ ἑκάστην σχεδὸν ἡμέραν ἀθροίζονται περί τινος μᾶλλον ἢ ἐλευθερίας, παρούσης μέν, βεβαιώσεως, εἰ δὲ ἀπείη, κτήσεως. Ἡ δὲ Ἑλλὰς καὶ βάρβαρος κατὰ ἔθνη στασιάζουσι καὶ πολεμοῦσιν ἀεί, τί βουλόμεναι ὅτι μὴ δουλείαν μὲν ἀποδιδράσκειν, ἐλευθερίαν δὲ περιποιεῖσθαι; Διὸ καὶ ἐν ταῖς μάχαις ἡ λοχαγῶν καὶ ταξιαρχῶν καὶ στρατηγῶν μεγίστη παρακέλευσις ἥδ᾽ ἐστί· „Κακῶν τὸ βαρύτατον, ἄνδρες σύμμαχοι, δουλείαν ἐπιφερομένην ἀπωσώμεθα! Τοῦ καλλίστου τῶν ἐν ἀνθρώποις ἀγαθῶν, ἐλευθερίας, μὴ περιίδωμεν! ἥδ᾽ ἐστὶν ἀρχὴ καὶ πηγὴ τῆς εὐδαιμονίας, ἀφ᾽ ἧς αἱ κατὰ μέρος ῥέουσιν ὠφέλειαι.“ Διό μοι δοκοῦσιν οἱ τῶν Ἑλλήνων ὀξυδερκέστατοι διάνοιαν Ἀθηναῖοι — ὅπερ γὰρ ἐν ὀφθαλμῷ κόρη ἢ ἐν ψυχῇ λογισμός, τοῦτ᾽ ἐν Ἑλλάδι Ἀθῆναι — τὴν ἐπὶ ταῖς σεμναῖς θεαῖς πομπὴν ὅταν στέλλωσι, δοῦλον μηδένα προσλαμβάνειν τὸ παράπαν, ἀλλὰ δι᾽ ἐλευθέρων ἕκαστα τῶν νενομισμένων, ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν, ἐπιτελεῖν, καὶ οὐχ οἵων ἂν τύχῃ, ἀλλὰ βίον ἐζηλωκότων ἀνεπίληπτον· ἐπεὶ καὶ τὰ πρὸς τὴν ἑορτὴν πέμματα τῶν ἐφήβων οἱ δοκιμώτατοι σιτοπονοῦσι, πρὸς εὐδοξίας καὶ τιμῆς, ὅσπερ ἐστί, τὴν ὑπηρεσίαν τιθέμενοι. Πρώην ὑποκριτῶν τραγῳδίαν ἐπιδεικνυμένων καὶ τὰ παρ᾽ Εὐριπίδῃ τρίμετρα διεξιόντων ἐκεῖνα·

λάδα, συναγαγὼν ἐν τῷ παναθηναϊκῷ τοὺς συμμάχους ὀρνίθων ἀγῶνα ἐπέδειξε, λόγου παντὸς δυνατωτέραν ὑπολαβὼν ἔσεσθαι τὴν διὰ τῆς τοιαύτης ὄψεως παρακέλευσιν· καὶ γνώμης οὐχ ἥμαρτε. Θεασάμενοι γὰρ τὸ τλητικὸν καὶ φιλότιμον ἄχρι τελευτῆς ἐν ἀλόγοις ἀήττητον, ἁρπάσαντες τὰ ὅπλα πρὸς τὸν πόλεμον ὥρμησαν, ὡς ἐχθρῶν ἐναγωνιούμενοι σώμασι, τραυμάτων καὶ σφαγῶν ἀλογοῦντες, ὑπὲρ τοῦ καὶ ἀποθανόντες ἐν ἐλευθέρῳ τῷ γοῦν τῆς πατρίδος ἐδάφει ταφῆναι. Προτροπῆς γὰρ εἰς βελτίωσιν οὐδὲν οὕτως αἴτιον, ὡς ἡ τῶν ἀφανεστέρων ἐλπίδος μείζων κατόρθωσις. Τοῦ δὲ περὶ τοὺς ὄρνιθας ἐναγωνίου μέμνηται καὶ ὁ τραγικὸς Ἴων διὰ τούτων·

„Οὐδ᾽ ὅγε σῶμα τυπεὶς διφυεῖς τε
κόρας ἐπιλάθεται ἀλκᾶς,
ἀλλ᾽ ὀλιγοδρανέων φθογγάζεται·
θάνατον δ᾽ ἅγε δουλοσύνας προβέβουλε."

Τοὺς οὖν σοφοὺς τί οἰόμεθα οὐκ ἀσμενέστατα δουλείας ἀνταλλάξεσθαι τελευτήν; τὰς δὲ τῶν νέων καὶ εὐφυῶν ψυχὰς ἆρ᾽ οὐκ ἄτοπον λέγειν ἐν ἄθλοις ἀρετῆς ὀρνίθων ἐλαττοῦσθαι, καὶ μόλις φέρεσθαι τὰ δευτερεῖα; Καὶ μὴν οὐδ᾽ ἐκεῖνό τις τῶν ἐπὶ βραχὺ παιδείας ἁψαμένων ἀγνοεῖ, ὅτι καλὸν μὲν πρᾶγμα ἐλευθερία, αἰσχρὸν δὲ δουλεία, καὶ ὅτι τὰ μὲν καλὰ πρόσεστι τοῖς ἀγαθοῖς, τὰ δὲ αἰσχρὰ τοῖς φαύλοις. Ἐξ ὧν ἐναργέστατα παρίσταται, τὸ μήτε τινὰ τῶν σπουδαίων δοῦλον εἶναι, καὶ ἂν μυρίοι τὰ δεσποτῶν σύμβολα προφέροντες ἐπανατείνωνται, μήτε τῶν ἀφρόνων ἐλεύθερον, καὶ ἂν Κροῖσος ἢ Μίδας ἢ ὁ μέγας βασιλεὺς ὢν τυγχάνῃ.

Studium libertatis apud Graecos. Athenienses. Argonautae. Antigenides tibicen.

20. [*] Τὸ δὲ ἐλευθερίας μὲν ἀοίδιμον κάλλος, δουλείας δὲ ἐπάρατον αἶσχος ὑπὸ τῶν παλαιοτέρων καὶ πολυχρονιωτέρων, καὶ ὡς ἐν θνητοῖς ἀθανάτων, οἷς θέμις ἀψευδεῖν, πόλεών τε καὶ ἐθνῶν μαρτυρεῖται. Βουλαί τε γὰρ καὶ ἐκκλησίαι καθ᾽ ἑκάστην σχεδὸν ἡμέραν ἀθροίζονται περί τινος μᾶλλον ἢ ἐλευθερίας, παρούσης μέν, βεβαιώσεως, εἰ δὲ ἀπείη, κτήσεως. Ἡ δὲ Ἑλλὰς καὶ βάρβαρος κατὰ ἔθνη στασιάζουσι καὶ πολεμοῦσιν ἀεί, τί βουλόμεναι ὅτι μὴ δουλείαν μὲν ἀποδιδράσκειν, ἐλευθερίαν δὲ περιποιεῖσθαι; Διὸ καὶ ἐν ταῖς μάχαις ἡ λοχαγῶν καὶ ταξιαρχῶν καὶ στρατηγῶν μεγίστη παρακέλευσις ἥδ᾽ ἐστί· „Κακῶν τὸ βαρύτατον, ἄνδρες σύμμαχοι, δουλείαν ἐπιφερομένην ἀπωσώμεθα! Τοῦ καλλίστου τῶν ἐν ἀνθρώποις ἀγαθῶν, ἐλευθερίας, μὴ περιίδωμεν! ἥδ᾽ ἐστὶν ἀρχὴ καὶ πηγὴ τῆς εὐδαιμονίας, ἀφ᾽ ἧς αἱ κατὰ μέρος ῥέουσιν ὠφέλειαι.“ Διό μοι δοκοῦσιν οἱ τῶν Ἑλλήνων ὀξυδερκέστατοι διάνοιαν Ἀθηναῖοι — ὅπερ γὰρ ἐν ὀφθαλμῷ κόρη ἢ ἐν ψυχῇ λογισμός, τοῦτ᾽ ἐν Ἑλλάδι Ἀθῆναι — τὴν ἐπὶ ταῖς σεμναῖς θεαῖς πομπὴν ὅταν στέλλωσι, δοῦλον μηδένα προςλαμβάνειν τὸ παράπαν, ἀλλὰ δι᾽ ἐλευθέρων ἕκαστα τῶν νενομισμένων, ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν, ἐπιτελεῖν, καὶ οὐχ οἵων ἂν τύχῃ, ἀλλὰ βίον ἐζηλωκότων ἀνεπίληπτον· ἐπεὶ καὶ τὰ πρὸς τὴν ἑορτὴν πέμματα τῶν ἐφήβων οἱ δοκιμώτατοι σιτοποιοῦσι, πρὸς εὐδοξίας καὶ τιμῆς, ὅπερ ἐστί, τὴν ὑπηρεσίαν τιθέμενοι. Πρώην ὑποκριτῶν τραγῳδίαν ἐπιδεικνυμένων καὶ τὰ παρ᾽ Εὐριπίδῃ τρίμετρα διεξιόντων ἐκεῖνα·

„Τ᾿ ἐλεύθερον γὰρ ὄνομα παντὸς ἄξιον,
κἂν σμίκρ᾿ ἔχῃ τις, μεγάλ᾿ ἔχειν νομιζέτω“

τοὺς οὖν θεατὰς ἅπαντας εἶδον ἐπ᾿ ἄκρων ποδῶν ὑπ᾿ ἐκπλήξεως ἀναστάντας καὶ φωναῖς μείζοσι καὶ ἐκβοήσεσιν ἐπαλλήλοις ἔπαινον μὲν τῆς γνώμης, ἔπαινον δὲ καὶ τοῦ ποιητοῦ συνείροντας, ὃς οὐ μόνον τὴν ἐλευθερίαν ἔργοις, ἀλλὰ καὶ τὸ ὄνομα αὐτῆς ἐσέμνυνεν. Ἄγαμαι καὶ τῶν Ἀργοναυτῶν, οἳ σύμπαν ἀπέφηναν ἐλεύθερον τὸ πλήρωμα, μηδένα μήτε τῶν εἰς ἀναγκαίας ὑπηρεσίας προσέμενοι δοῦλον, ἀδελφὸν ἐλευθερίας αὐτουργίαν ἐν τῷ τότε ἀσπασαμένων. Εἰ δὴ καὶ ποιηταῖς προσέχειν ἄξιον — διὰ τί δὲ οὐ μέλλομεν; παιδευταὶ γάρ οὗτοί γε τοῦ σύμπαντος βίου, καθάπερ ἰδίᾳ γονεῖς παιδός, καὶ οὗτοι τὰς πόλεις δημοσίᾳ σωφρονίζουσιν — οὐδ᾿ ἡ Ἀργὼ ναυαρχοῦντος Ἰάσονος ἐπέτρεπεν ἐπιβαίνειν οἰκέταις, μεμοιραμένη [*] καὶ ψυχῆς καὶ λογισμοῦ, φύσις οὖσα φιλελεύθερος. Ὅθεν καὶ Αἰσχύλος ἐπ᾿ αὐτῆς εἶπε·

„Ποῦ δ᾿ ἐστὶν Ἀργοῦς ἱερόν, αὔδασον, ξύλον.“

Ἐπανατάσεων δὲ καὶ ἀπειλῶν, ἃς σοφοῖς ἀνδράσιν ἐπανατείνονται καὶ ἀπειλοῦσί τινες, ἥκιστα φροντιστέον, καὶ τὰ ὅμοια λεκτέον Ἀντιγενίδᾳ τῷ αὐλητῇ. Καὶ γὰρ ἐκεῖνόν φασιν, ἐπειδή τις τῶν ἀντιτέχνων ὀργισθεὶς εἶπεν· „Ὠνήσομαί σε,“ βαθεῖ ἤθει φάναι· „Καὶ ἐγὼ τοιγαροῦν διδάξω σε αὐλεῖν.“ Ἄξιον οὖν καὶ τῷ σπουδαίῳ πρὸς μὲν τὸν ἔχοντα ὠνητικῶς λέγειν· „Σωφροσύνην ἄρα ἀναδιδαχθήσῃ“, πρὸς δὲ τὸν ἀπειλοῦντα φυγὴν ὑπερορίαν· „Πᾶσα γῆ μοι πατρίς“, πρὸς δὲ τὸν τὴν τῶν χρημάτων ζημίαν· „Ἀρκεῖ μετρία βιοτά μοι“, πρὸς δὲ

τὸν πληγὰς καὶ θάνατον ἐπανατεινόμενον· „Οὐ μορμολύττεταί με ταῦτα, οὐδ' εἰμὶ πυκτῶν ἢ παγκρατιαστῶν ἐλάττων, οἵτινες ἀμαυρὰ εἴδωλα ἀρετῆς ὁρῶντες, ἅτε σωμάτων αὐτὸ μόνον εὐεξίαν διαπονήσαντες, ἑκάτερα τλητικῶς ὑπομένουσιν. Ὁ γὰρ ἡγεμὼν σώματος ἐν ἐμοὶ νοῦς ἀνδρίᾳ τονωθεὶς οὕτω σφόδρα νενεύρωται, ὡς ἐπάνω πάσης ἀληγδόνος ἵστασθαι δύνασθαι.“

Asyla libertatis loca? Bias Prienensis. Manumissi num liberi?

21. Φυλακτέον οὖν τὸν τοιοῦτον θῆρα συλλαμβάνειν, ὃς οὐκ ἀλκὴν μόνον, ἀλλὰ καὶ ὄψιν φοβερὸς ὢν τὸ δυσάλωτον καὶ μὴ εὐκαταφρόνητον δείκνυται. Ἀσυλία τόπων πολλάκις οἰκετῶν τοῖς καταφυγοῦσιν ἄδειαν καὶ ἐκεχειρίαν ὡς ἰσοτίμοις καὶ ἰσοτελέσι παρέχει· καὶ τοὺς ἐκ προπάππων καὶ τῶν ἔτι ἄνω προγόνων κατά τινα συγγενικὴν διαδοχὴν παλαιοδούλους ἐστὶν ἰδεῖν, ὅταν ἐν ἱεροῖς ἱκέται καθέζωνται, μετὰ πάσης ἀδείας ἐλευθεροστομοῦντας. Εἰσὶν οἳ καὶ τοῖς κτησαμένοις οὐκ ἐξ ἴσου μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντος εὐτόνως ἅμα καὶ καταφρονητικῶς διαφέρονται περὶ τῶν δικαίων· οὓς μὲν γὰρ ὁ τοῦ συνειδότος ἔλεγχος, καὶ ἂν ὦσιν εὐπατρίδαι, πέφυκε δουλοῦσθαι, οἱ δὲ τὴν τοῦ σώματος ἄδειαν ἐκ τῆς περὶ τὸν τόπον ἀσυλίας πεπορισμένοι, ψυχῆς, ἣν ὁ θεὸς ἐκ πάντων ἀχείρωτον ἐδημιούργησεν, ἐλεύθερα καὶ εὐγενῆ σφόδρα ἀναφαίνουσιν ἤθη· εἰ μὴ λίαν οὕτω τίς ἐστιν ἀλόγιστος, ὡς χωρία μὲν θάρσους αἴτια καὶ παῤῥησίας ὑπολαμβάνειν εἶναι, τὸ δὲ τῶν ὄντων θεοειδέστατον, ἀρετήν, μηκέτι, δι' ἣν καὶ τοῖς [*] χωρίοις καὶ τοῖς ἄλλοις ὅσα φρονήσεως μετέχει, τὸ ἱεροπρεπὲς ἐγγίνεται. Καὶ μὴν τοῖς μὲν εἰς ἀσύλους τόπους καταφεύγουσιν, ἐκ

μόνων τῶν τόπων περιπεποιημένοις ἀσφάλειαν, ἐκ μυρίων ἄλλων ἀγωγίμοις συμβέβηκε γίνεσθαι, δώρων γυναικός, ἀδοξίας τέκνων, ἔρωτος ἀπάτης· τοῖς δὲ εἰς ἀρετὴν ὥςπερ εἰς ἀκαθαίρετον καὶ ἐρυμνότατον τεῖχος, ἀλογεῖν βλημάτων, ὧν αἱ ἐφεδρεῖαι τῶν παθῶν βάλλουσι καὶ τοξεύουσι. Ταύτῃ τις πεφραγμένος τῇ δυνάμει μετὰ παῤῥησίας ἂν εἴποι, ὅτι οἱ μὲν ἄλλοι πρὸς τῶν τυχόντων ἁλίσκονται,

„Ἐγὼ δ' ἐμαυτοῦ," κατὰ τὸν τραγικόν, „καὶ κλύειν ἐπίσταμαι,
ἄρχειν θ' ὁμοίως, τῇ ἀρετῇ σταθμώμενος
τὰ πάντα."

Λέγεται γοῦν ὁ Πριηνεὺς Βίας ἀπειλοῦντι Κροίσῳ, μάλα καταφρονητικῶς ἀνταπειλῆσαι, ἐπεσθίειν τῶν κρομμύων, αἰνιττόμενος τὸ κλαίειν, ἐπειδὴ δάκρυα κινεῖ ἡ κρομμύων βρῶσις. Οὕτως οἱ σοφοὶ βασιλικώτερον οὐδὲν ἀρετῆς νομίζοντες, ἣ τοῦ βίου παντὸς αὐτοῖς ταξιαρχεῖ, τὰς τῶν ἄλλων ἡγεμονίας ὡς ὑπηκόων οὐ δεδίασι· παρ' ὃ τοὺς δειγόνους καὶ δολεροὺς ἅπασιν ὀνομάζειν ἔθος ἀνελευθέρους τε καὶ δουλοπρεπεῖς. Ὅθεν καὶ ἐκεῖνα εὖ πεφώνηται·

„Οὔποτε δουλείη κεφαλὴ εὐθεῖα πέφυκεν,
ἀλλ' αἰεὶ σκολιή κ' αὐχένα λοξὸν ἔχει." *)

Τὸ γὰρ πλάγιον καὶ ποικίλον καὶ ἀπατηλὸν ἦθος ἀγενέστατον, ὥςπερ τὸ εὐθὺ καὶ ἄπλαστον καὶ ἀνύπουλον εὐγενέστατον, λόγων βουλήμασι καὶ βουλημάτων λόγοις

*) E Theognidis carm. 41.

συναδόντων. Ἄξιον καταγελᾶν τῶν, ἐπειδὰν ἀπαλλαγῶσι δεσποτικῆς κτήσεως, ἐλευθερωθῆναι νομιζόντων· οἰκέται μὲν γὰρ οὐκέθ᾽ ὁμοίως εἶεν οἵγε ἀφειμένοι, δοῦλοι δὲ καὶ μαστιγίαι πάντες, ὑπακούοντες οὐκ ἀνθρώπων — ἧττον γὰρ ἂν ἦν τὸ δεινόν —, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν ἀψύχοις ἀτιμοτάτων, ἀκράτου, λαχάνων, πεμμάτων, ὅσα ἄλλα σιτοπόνων τε καὶ ὀψαρτυτῶν περιεργίαι κατὰ γαστρὸς τῆς ταλαίνης δημιουργοῦσιν. Ὁ γοῦν Διογένης ἰδών τινα τῶν λεγομένων ἀπελευθέρων ἁβρυνόμενον καὶ πολλοὺς αὐτῷ συνηδομένους, θαυμάσας τὸ ἄλογον καὶ ἄκριτον, „Ὅμοιον," εἶπεν, „ὡς εἴ τις ἀνακηρύξειέ τινα τῶν οἰκετῶν ἀπὸ ταύτης τῆς ἡμέρας εἶναι γραμματικὸν ἢ γεωμέτρην ἢ μουσικόν, οὐδ᾽ [*] ὄναρ τῶν τεχνῶν ἐπῃσθημένον." Ὡς γὰρ ἐπιστήμονας οὐ ποιεῖ τὸ κήρυγμα, οὕτως οὐδὲ ἐλευθέρους — ἐπεὶ μακάριον ἦν —, ἀλλὰ μόνον οὐκ οἰκέτας.

Libertatis possessio a natura animi pendet. Libertatis finis: „Naturae convenienter vivere."

22. Ἀνελόντες τοίνυν τὴν κενὴν δόξαν, ἧς ὁ πολὺς ὅμιλος ἀνθρώπων ἀπῃώρηται, καὶ ἀληθείας ἱερωτάτου κτήματος ἐρασθέντες, μήτε τοῖς λεγομένοις ἀστοῖς πολιτείαν ἢ ἐλευθερίαν, μήτε τοῖς οἰκότριψιν ἢ ἀργυρωνήτοις δουλείαν ἐπιφημίσωμεν, ἀλλὰ γένη καὶ δεσποτικὰ γράμματα καὶ συνόλως σώματα παρελθόντες ψυχῆς φύσιν ἐρευνῶμεν. Εἰ μὲν γὰρ πρὸς ἐπιθυμίας ἐλαύνεται ἢ ὑφ᾽ ἡδονῆς δελεάζεται ἢ φόβῳ ἐκκλίνει ἢ λύπῃ συστέλλεται ἢ ὑπ᾽ ἀπορίας τραχηλίζεται, δούλην μὲν αὐτήν, δοῦλον δὲ καὶ τὸν ἔχοντα μυρίων δεσποτῶν ἀπεργάζεται· εἰ δὲ φρονήσει μὲν ἀμαθίαν, σωφροσύνῃ δὲ ἀκολασίαν, δειλίαν

δὲ ἀνδρίᾳ, καὶ πλεονεξίαν δικαιοσύνῃ κατηγωνίσατο, τῷ ἀδοθλώτῃ καὶ τὸ ἀρχικὸν προςείληφε. Ὅσαι δὲ μηδετέρας ἰδέας πω μετεσχήκασι, μήτε τῆς καταδεδουλωμένης, μήτε δι᾽ ἧς ἐλευθερία βεβαιοῦται, γυμναὶ δέ εἰσιν ἔτι, καθάπερ αἱ τῶν κομιδῇ νηπίων, ταύτας τιθηνοκομητέον, ἐντάττοντας τὸ μὲν πρῶτον ἀντὶ γάλακτος ἁπαλὰς τροφάς, τὰς διὰ τῶν ἐγκυκλίων ὑφηγήσεις, εἶτ᾽ αὖ τὰς κραταιοτέρας ὧν φιλοσοφία δημιουργός, ἐξ ὧν ἀνδρωθεῖσαι καὶ εὐεκτήσασαι πρὸς τέλος αἴσιον, οὐ Ζηνώνειον μᾶλλον ἢ Πυθόχρηστον, ἀφίξονται· „τὸ ἀκολούθως τῇ φύσει ζῆν.“

ΠΕΡΙ

ΒΙΟΥ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΥ

Η ΙΚΕΤΩΝ ΑΡΕΤΩΝ.

DE

VITA CONTEMPLATIVA

SIVE

SUPPLICUM VIRTUTIBUS.

[II, 471.]

Essaeorum nomen — Θεραπευταί — explicatur iisque vindicatur.

1. [*] Ἐσσαίων πέρι διαλεχθείς, οἳ τὸν πρακτικὸν ἐζήλωσαν καὶ διεπόνησαν βίον ἐν ἅπασιν ἢ — τὸ γοῦν φορητότερον εἰπεῖν — τοῖς πλείστοις μέρεσι διενεγκόντες, αὐτίκα καὶ περὶ τῶν θεωρίαν ἀσπασαμένων ἀκολουθίᾳ τῆς πραγματείας ἑπόμενος τὰ προσήκοντα λέξω, μηδὲν οἴκοθεν ἕνεκα τοῦ βελτιῶσαι προστιθείς, ὃ δρᾶν ἔθος ἐν σπάνει καλῶν ἐπιτηδευμάτων ἅπασι τοῖς ποιη-

ταῖς καὶ λογογράφοις, ἀλλ' ἀτεχνῶς αὐτῆς περιεχόμενος τῆς ἀληθείας, πρὸς ἣν οἶδ' ὅτι καὶ ὁ δεινότατος εἰπεῖν ἀπαγορεύσει. Διαθλητέον δὲ ὅμως καὶ διαγωνιστέον· οὐ γὰρ δεῖ τὸ μέγεθος τῆς τῶν ἀνδρῶν ἀρετῆς αἴτιον ἀφωνίας γενέσθαι τοῖς μηδὲν καλὸν ἡσυχάζεσθαι δικαιοῦσιν. Ἡ δὲ προαίρεσις τῶν φιλοσόφων εὐθὺς ἐμφαίνεται διὰ τῆς προσρήσεως· θεραπευταὶ γὰρ καὶ θεραπευτρίδες ἐτύμως καλοῦνται, ἤτοι παρ' ὅσον ἰατρικὴν ἐπαγγέλλονται κρείσσονα τῆς κατὰ πόλεις — ἡ μὲν γὰρ σώματα θεραπεύει μόνον, ἐκείνη δὲ καὶ ψυχὰς νόσοις κεκρατημένας χαλεπαῖς καὶ δυσιάτοις, ἃς κατέσκηψαν ἡδοναί τε καὶ ἐπιθυμίαι, καὶ λῦπαι καὶ φόβοι, πλεονεξίαι τε καὶ ἀφροσύναι καὶ ἀδικίαι καὶ τὸ τῶν ἄλλων παθῶν καὶ κακιῶν ἀνήνυτον πλῆθος —, ἢ παρ' ὅσον ἐκ φύσεως καὶ τῶν ἱερῶν νόμων [*] ἐπαιδεύθησαν θεραπεύειν τὸ Ὂν, ὃ καὶ ἀγαθοῦ κρεῖττόν ἐστι, καὶ ἑνὸς εἰλικρινέστερον, καὶ μονάδος ἀρχεγονώτερον. Οἷς τίνας συγκρίνειν ἄξιον τῶν ἐπαγγελλομένων εὐσέβειαν; ἆρά γε τοὺς τὰ στοιχεῖα τιμῶντας, γῆν, ὕδωρ, ἀέρα, πῦρ; Οἷς καὶ ἐπωνυμίας ἔθεντο ἑτέρας ἕτεροι, τὸ μὲν πῦρ Ἥφαιστον παρὰ τὴν ἔξαψιν, οἶμαι, καλοῦντες, Ἥραν δὲ τὸν ἀέρα παρὰ τὸ αἴρεσθαι καὶ μετεωρίζεσθαι πρὸς ὕψος, τὸ δὲ ὕδωρ Ποσειδῶνα τάχα που διὰ τὸ ποτόν, τὴν δὲ γῆν Δήμητρα, παρ' ὅσον μήτηρ εἶναι δοκεῖ πάντων φυτῶν τε καὶ ζώων. Ἀλλὰ τὰ μὲν ὀνόματα σοφιστῶν ἐστιν εὑρήματα, τὰ δὲ στοιχεῖα ἄψυχος ὕλη καὶ ἐξ ἑαυτῆς ἀκίνητος, ὑποβεβλημένη τῷ τεχνίτῃ πρὸς ἁπάσας σχημάτων καὶ ποιοτήτων ἰδέας. Ἀλλὰ τοὺς τὰ ἀποτελέσματα, ἥλιον, σελήνην, ἢ τοὺς ἄλλους ἀστέρας, πλανήτας ἢ ἀπλανεῖς, ἢ τὸν σύμπαντα οὐρανόν τε καὶ κόσμον; Ἀλλὰ καὶ

ταῦτα οὐκ ἐξ ἑαυτῶν γέγονεν, ἀλλ' ὑπό τινος δημιουργοῦ τελειοτάτου τὴν ἐπιστήμην. Ἀλλὰ τοὺς ἡμιθέους; Τοῦτό γε καὶ χλεύης ἄξιον· πῶς γὰρ ἂν ὁ αὐτὸς ἀθάνατός τε καὶ θνητὸς εἴη; δίχα τοῦ καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς τούτων γενέσεως ἐπίληπτον εἶναι, μειρακιώδους ἀκρασίας ἀνάπλεων, ἣν τολμῶσιν οὐκ εὐαγῶς προσάπτειν ταῖς μακαρίαις καὶ θείαις δυνάμεσιν, εἰ γυναιξὶ θνηταῖς ἐπιμανέντες ὡμίλησαν οἱ παντὸς πάθους ἀμέτοχοι καὶ τρισευδαίμονες. Ἀλλὰ τοὺς τὰ ξόανα καὶ ἀγάλματα σέβοντας; Ὧν αἱ οὐσίαι λίθοι καὶ ξύλα, τὰ μέχρι πρὸ μικροῦ τελείως ἄμορφα, λιθοτόμων καὶ δρυοτόμων τῆς συμφυΐας αὐτὰ διακοψάντων, ὧν τὰ ἀδελφὰ μέρη καὶ συγγενῆ λουτροφόροι γεγόνασι καὶ ποδόνιπτρα, καὶ ἄλλα ἄττα τῶν ἀτιμοτέρων, ἃ πρὸς τὰς ἐν σκότῳ χρείας ὑπηρετεῖ μᾶλλον ἢ τὰς ἐν φωτί. Τῶν μὲν γὰρ παρ' Αἰγυπτίοις οὐδὲ μεμνῆσθαι καλόν, οἳ ζῷα ἄλογα καὶ οὐχ ἥμερα μόνον, ἀλλὰ καὶ θηρίων τὰ ἀγριώτατα παραγηόχασιν εἰς θεῶν τιμάς, ἐξ ἑκάστου τῶν κάτω σελήνης· χερσαίων μὲν λέοντα, ἐνύδρων δὲ τὸν ἐγχώριον κροκόδειλον, ἀεροπόρων δὲ ἴκτινον, καὶ τὴν Αἰγυπτίαν ἶβιν. Καὶ ταῦτα ὁρῶντες γεννώμενα καὶ τροφῆς χρείαν ἔχοντα καὶ περὶ ἐδωδὴν ἄπληστα καὶ περιττωμάτων μεστά, ἰοβόλα τε καὶ ἀνθρωποβόρα, καὶ νόσοις ἁλωτὰ παντοίαις, καὶ οὐ μόνον θανάτῳ τῷ κατὰ φύσιν, ἀλλὰ καὶ βιαίως πολλάκις διαφθειρόμενα, προσκυνοῦσιν, οἱ ἥμεροι τὰ ἀνήμερα καὶ ἀτίθασσα, καὶ οἱ λογικοὶ τὰ ἄλογα, καὶ οἱ συγγένειαν ἔχοντες πρὸς τὸ θεῖον τὰ μηδ' ἂν θηρσί τισι [*] συγκριθέντα, οἱ ἄρχοντες καὶ δεσπόται τὰ ὑπήκοα φύσει καὶ δοῦλα.

Deum colentes eumque magis magisque cognoscere studentes divitias postponunt, non vero in Graecorum quorundam modum.

2. Ἀλλ' οὗτοι μὲν, ἐπειδήπερ οὐ τοὺς ὁμοφύλους μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς πλησιάζοντας ἀναπιμπλᾶσι φλυαρίας, αὐτοὶ ἀθεράπευτοι διατελείτωσαν, ὄψιν, τὴν ἀναγκαιοτάτην τῶν αἰσθήσεων, πεπηρωμένοι· λέγω δὲ οὐ τὴν τοῦ σώματος, ἀλλὰ τὴν τῆς ψυχῆς, ᾗ τὸ ἀληθὲς καὶ ψεῦδος μόνῃ γνωρίζεται. Τὸ δὲ θεραπευτικὸν γένος βλέπειν ἀεὶ προσδιδασκόμενον τῆς τοῦ Ὄντος θέας ἐφιέσθω, καὶ τὸν αἰσθητὸν ἥλιον ὑπερβαινέτω, καὶ μηδέποτε τὴν τάξιν ταύτην λειπέτω πρὸς τελείαν ἄγουσαν εὐδαιμονίαν. Οἱ δὲ ἐπὶ θεραπείαν ἰόντες οὔτε ἐξ ἔθους οὔτε ἐκ παρακλήσεως ἢ παραινέσεών τινων, ἀλλ' ὑπ' ἔρωτος ἁρπασθέντες οὐρανίου, καθάπερ οἱ βακχευόμενοι καὶ κορυβαντιῶντες, ἐνθουσιάζουσι, μέχρις ἂν τὸ ποθούμενον ἴδωσιν. Εἶτα διὰ τὸν τῆς ἀθανάτου καὶ μακαρίας ζωῆς ἵμερον τετελευτηκέναι νομίζοντες ἤδη τὸν θνητὸν βίον, ἀπολείπουσι τὰς οὐσίας υἱοῖς ἢ θυγατράσιν, εἴτε καὶ ἄλλοις συγγενέσιν, ἑκουσίῳ γνώμῃ προσκληρονομοῦμενοι· οἷς δὲ μὴ συγγενεῖς εἰσιν, ἑταίροις καὶ φίλοις. Ἔδει γὰρ τοὺς τὸν βλέποντα πλοῦτον ἐξ ἑτοίμου λαβόντας τὸν τυφλὸν παραχωρῆσαι τοῖς ἔτι τὰς διανοίας τυφλώττουσιν. Ἀναξαγόραν καὶ Δημόκριτον Ἕλληνες ᾄδουσιν, ὅτι φιλοσοφίας ἱμέρῳ πληχθέντες μηλοβότους εἴασαν γενέσθαι τὰς οὐσίας. Ἄγαμαι τοὺς ἄνδρας καὶ αὐτὸς γενομένους χρημάτων κρείττους. Ἀλλὰ πόσῳ βελτίονες οἱ μὴ θρέμμασιν ἐμβόσκεσθαι τὰς κτήσεις ἀνέντες, ἀλλὰ τὰς ἀνθρώπων ἐνδείας, συγγενῶν ἢ

φίλων, ἐπανορθωσάμενοι καὶ ἐξ ἀπόρων εὐπόρους ἀποφήναντες! Ἐκεῖνο μὲν γὰρ ἀπερίσκεπτον, ἵνα μὴ † μόνον † μανιῶδες, ἐπ' ἀνδρῶν, οὓς ἡ Ἑλλὰς ἐθαύμασεν, εἴπω τὸ ἔργον· τοῦτο δὲ νηφάλιον καὶ μετὰ φρονήσεως ἠκριβωμένον περιττῆς. Οἱ πολέμιοι τί πλέον δρῶσιν ἢ κείρουσι καὶ δενδροτομοῦσι τὴν τῶν ἀντιπάλων χώραν, ἵνα σπάνει τῶν ἀναγκαίων πιεσθέντες ἐνδῶσι; Τοῦτο οἱ περὶ Δημόκριτον τοῖς ἀφ' αἵματος εἰργάσαντο, χειροποίητον ἔνδειαν καὶ πενίαν αὐτοῖς κατασκευάσαντες· οὐκ ἐξ ἐπιβουλῆς ἴσως, ἀλλὰ τῷ μὴ προϊδέσθαι καὶ περιαθρῆσαι τὸ τοῖς ἄλλοις συμφέρον. Πόσῳ δὴ κρείττους οὗτοι καὶ θαυμασιώτεροι, χρησάμενοι μὲν οὐκ ἐλάττοσι ταῖς πρὸς φιλοσοφίαν ὁρμαῖς, μεγαλόνοιαν δὲ ὀλιγωρίας προτιμήσαντες, καὶ χαρισάμενοι τὰς οὐσίας, ἀλλὰ μὴ διαφθείραντες, ἵνα καὶ ἑτέρους καὶ ἑαυτοὺς ὠφελήσωσι, [*] καὶ τοὺς μὲν ἐν ἀφθόνοις περιουσίαις, ἑαυτοὺς δὲ ἐν τῷ φιλοσοφεῖν! αἱ γὰρ χρημάτων καὶ κτημάτων ἐπιμέλειαι τοὺς χρόνους ἀναλίσκουσι. Χρόνου δὲ φείδεσθαι καλόν, ἐπειδὴ κατὰ τὸν ἰατρὸν Ἱπποκράτην „ὁ μὲν βίος βραχύς, ἡ δὲ τέχνη μακρή.“ Τοῦτό μοι δοκεῖ καὶ Ὅμηρος αἰνίξασθαι ἐν Ἰλιάδι κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς τρισκαιδεκάτης ῥαψῳδίας *) διὰ τούτων τῶν ἐπῶν·

„Μυσῶν τ' ἀγχεμάχων καὶ ἀγαυῶν Ἱππημολγῶν,
γλακτοφάγων, Ἀβίων τε, δικαιοτάτων ἀνθρώπων.“

Ὡς τῆς μὲν περὶ βίον σπουδῆς καὶ χρηματισμὸν ἀδικίαν γεννώσης διὰ τὸ ἄνισον, δικαιοσύνην δὲ τῆς ἐναντίας προαιρέσεως ἕνεκα ἰσότητος, καθ' ἣν ὁ τῆς φύσεως πλοῦ-

*) Vss. 5 s.

τος ὥρισται καὶ παρευήμερεῖ τὸν ἐν ταῖς κεναῖς δόξαις. Ὅταν οὖν ἐκστῶσι τῶν οὐσιῶν, ὑπ' οὐδενὸς ἔτι δελεαζόμενοι, φεύγουσιν ἀμεταστρεπτὶ καταλιπόντες ἀδελφούς, τέκνα, γυναῖκας, γονεῖς, πολυανθρώπους συγγενείας, φιλικὰς ἑταιρείας, τὰς πατρίδας, ἐν αἷς ἐγεννήθησαν καὶ ἐτράφησαν, ἐπειδὴ τὸ σύνηθες ὁλκὸν καὶ δελεάσαι δυνατώτατον. Μετοικίζονται δὲ οὐκ εἰς ἑτέραν πόλιν, ὥςπερ οἱ πρᾶσιν αἰτούμενοι παρὰ τῶν κεκτημένων ἀτυχεῖς ἢ κακόδουλοι, δεσποτῶν ὑπαλλαγήν, οὐκ ἐλευθερίαν αὑτοῖς ἐκπορίζοντες, — πᾶσα γὰρ πόλις, καὶ ἡ εὐνομωτάτη, γέμει θορύβων καὶ κηρῶν καὶ ταραχῶν ἀμυθήτων, ἃς οὐκ ἂν ὑπομείναι τις ἅπαξ ὑπὸ σοφίας ἀχθείς —, ἀλλὰ τειχῶν ἔξω ποιοῦνται τὰς διατριβὰς ἐν κήποις ἢ μοναγρίοις, ἐρημίαν μεταδιώκοντες, οὐ διά τινα ὠμὴν ἐπιτετηδευμένην μισανθρωπίαν, ἀλλὰ διὰ τὰς ἐκ τῶν ἀνομοίων τὸ ἦθος ἐπιμιξίας, ἀλυσιτελεῖς καὶ βλαβερὰς εἰδότες.

Essaeorum patria, domicilia, divina studia, σεμνεῖον.

3. Πολλαχοῦ μὲν οὖν τῆς οἰκουμένης ἐστὶ τοῦτο τὸ γένος. Ἔδει γὰρ ἀγαθοῦ τελείου μετασχεῖν καὶ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν βάρβαρον· πλεονάζει δὲ ἐν Αἰγύπτῳ καθ' ἕκαστον τῶν ἐπικαλουμένων νομῶν, καὶ μάλιστα περὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Οἱ δὲ πανταχόθεν ἄριστοι, καθάπερ εἰς πατρίδα θεραπευτῶν, ἀποικίαν στέλλονται πρός τι χωρίον ἐπιτηδειότατον, ὅπερ ἐστὶν ὑπὲρ λίμνης Μαρίας κείμενον ἐπὶ γεωλόφου χθαμαλωτέρου, σφόδρα εὐκαίρου, ἀσφαλείας ἕνεκα καὶ ἀέρος εὐκρασίας. Τὴν μὲν οὖν ἀσφάλειαν αἱ ἐν κύκλῳ παρέχουσιν ἐπαύλεις τε καὶ κῶμαι, [*] τὴν δὲ περὶ τὸν ἀέρα εὐκρασίαν ἔκ τε τῆς

λίμνης ἀνεστομωμένης εἰς τὴν θάλατταν καὶ τοῦ πελάγους ἐγγὺς ὄντος ἀναδιδόμεναι συνεχεῖς αὖραι· λεπταὶ μὲν αἱ ἐκ τοῦ πελάγους, παχεῖαι δὲ αἱ ἀπὸ τῆς λίμνης ἀνεστομωμένης εἰς τὴν θάλατταν, ὧν ἡ μῖξις ὑγιεινοτάτην κατάστασιν ἀπεργάζεται. Αἱ δὲ οἰκίαι τῶν συνεληλυθότων σφόδρα μὲν εὐτελεῖς εἰσι, πρὸς δύο τὰ ἀναγκαιότατα σκέπην παρέχουσαι, πρός τε τὸν ἀφ᾽ ἡλίου φλογμὸν καὶ τὸν ἀπὸ ἀέρος κρυμόν. Οὔτε δὲ ἐγγύς, ὥσπερ αἱ ἐν τοῖς ἄστεσιν, ὀχληρὸν γὰρ καὶ δυςάρεστον τοῖς ἐρημίαν ἐζηλωκόσι καὶ μεταδιώκουσιν αἱ γειτνιάσεις· οὔτε πόῤῥω, δι᾽ ἣν ἀσπάζονται κοινωνίαν, καὶ ἵνα, εἰ ληστῶν γένοιτο ἔφοδος, ἀλλήλοις ἐπιβοηθῶσιν. Ἐν ἑκάστῃ δὲ οἰκίᾳ ἐστὶν ἱερόν, ὃ καλεῖται σεμνεῖον καὶ μοναστήριον, ἐν ᾧ μονούμενοι τὰ τοῦ σεμνοῦ βίου μυστήρια τελοῦνται, μηδὲν εἰςκομίζοντες, μὴ ποτόν, μὴ σιτίον, μηδέ τι τῶν ἄλλων ὅσα πρὸς τὰς τοῦ σώματος χρείας ἀναγκαῖα, ἀλλὰ νόμους καὶ λόγια θεσπισθέντα διὰ προφητῶν, καὶ ὕμνους, καὶ τὰ ἄλλα οἷς ἐπιστήμη καὶ εὐσέβεια συναύξονται καὶ τελειοῦνται. Ἀεὶ μὲν οὖν ἄληστον ἔχουσι τὴν τοῦ θεοῦ μνήμην, ὡς καὶ δι᾽ ὀνειράτων μηδὲν ἕτερον ἢ τὰ κάλλη τῶν θείων ἀρετῶν καὶ δυνάμεων φαντασιοῦσθαι. Πολλοὶ οὖν καὶ ἐκλαλοῦσιν ἐν ὕπνοις ὀνειροπολούμενοι τὰ τῆς ἱερᾶς φιλοσοφίας ἀοίδιμα δόγματα. Δὶς δὲ καθ᾽ ἑκάστην ἡμέραν εἰώθασιν εὔχεσθαι, περὶ τὴν ἕω καὶ περὶ τὴν ἑσπέραν, ἡλίου μὲν ἀνίσχοντος εὐημερίαν αἰτούμενοι τὴν ὄντως εὐημερίαν, φωτὸς οὐρανίου τὴν διάνοιαν αὐτῶν ἀναπλησθῆναι, δυομένου δὲ ὑπὲρ τοῦ τὴν ψυχὴν τοῦ τῶν αἰσθήσεων καὶ αἰσθητῶν ὄγκου παντελῶς ἐπικουφισθεῖσαν, ἐν τῷ ἑαυτῆς συνεδρίῳ καὶ βουλευτηρίῳ γενομένην, ἀλήθειαν ἰχνηλατεῖν. Τὸ δὲ ἐξ ἕω-

τος ὥρισται καὶ παρευημερεῖ τὸν ἐν ταῖς κεναῖς δόξαις. Ὅταν οὖν ἐκστῶσι τῶν οὐσιῶν, ὑπ' οὐδενὸς ἔτι δελεαζόμενοι, φεύγουσιν ἀμεταστρεπτὶ καταλιπόντες ἀδελφούς, τέκνα, γυναῖκας, γονεῖς, πολυανθρώπους συγγενείας, φιλικὰς ἑταιρείας, τὰς πατρίδας, ἐν αἷς ἐγεννήθησαν καὶ ἐτράφησαν, ἐπειδὴ τὸ σύνηθες ὁλκὸν καὶ δελεάσαι δυνατώτατον. Μετοικίζονται δὲ οὐκ εἰς ἑτέραν πόλιν, ὥσπερ οἱ πρᾶσιν αἰτούμενοι παρὰ τῶν κεκτημένων ἀτυχεῖς ἢ κακόδουλοι, δεσποτῶν ὑπαλλαγήν, οὐκ ἐλευθερίαν αὑτοῖς ἐκπορίζοντες, — πᾶσα γὰρ πόλις, καὶ ἡ εὐνομωτάτη, γέμει θορύβων καὶ κηρῶν καὶ ταραχῶν ἀμυθήτων, ἃς οὐκ ἂν ὑπομείναι τις ἅπαξ ὑπὸ σοφίας ἀχθείς —, ἀλλὰ τειχῶν ἔξω ποιοῦνται τὰς διατριβὰς ἐν κήποις ἢ μοναγρίοις, ἐρημίαν μεταδιώκοντες, οὐ διά τινα ὠμὴν ἐπιτετηδευμένην μισανθρωπίαν, ἀλλὰ διὰ τὰς ἐκ τῶν ἀνομοίων τὸ ἦθος ἐπιμιξίας, ἀλυσιτελεῖς καὶ βλαβερὰς εἰδότες.

Essaeorum patria, domicilia, divina studia, σεμνεῖον.

3. Πολλαχοῦ μὲν οὖν τῆς οἰκουμένης ἐστὶ τοῦτο τὸ γένος. Ἔδει γὰρ ἀγαθοῦ τελείου μετασχεῖν καὶ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν βάρβαρον· πλεονάζει δὲ ἐν Αἰγύπτῳ καθ' ἕκαστον τῶν ἐπικαλουμένων νομῶν, καὶ μάλιστα περὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Οἱ δὲ πανταχόθεν ἄριστοι, καθάπερ εἰς πατρίδα θεραπευτῶν, ἀποικίαν στέλλονται πρός τι χωρίον ἐπιτηδειότατον, ὅπερ ἐστὶν ὑπὲρ λίμνης Μαρίας κείμενον ἐπὶ γεωλόφου χθαμαλωτέρου, σφόδρα εὐκαίρου, ἀσφαλείας ἕνεκα καὶ ἀέρος εὐκρασίας. Τὴν μὲν οὖν ἀσφάλειαν αἱ ἐν κύκλῳ παρέχουσιν ἐπαύλεις τε καὶ κῶμαι, [*] τὴν δὲ περὶ τὸν ἀέρα εὐκρασίαν ἔκ τε τῆς

λίμνης ἀνεστομωμένης εἰς τὴν θάλατταν καὶ τοῦ πελάγους ἐγγὺς ὄντος ἀναδιδόμεναι συνεχεῖς αὖραι· λεπταὶ μὲν αἱ ἐκ τοῦ πελάγους, παχεῖαι δὲ αἱ ἀπὸ τῆς λίμνης ἀνεστομωμένης εἰς τὴν θάλατταν, ὧν ἡ μῖξις ὑγιεινοτάτην κατάστασιν ἀπεργάζεται. Αἱ δὲ οἰκίαι τῶν συνεληλυθότων σφόδρα μὲν εὐτελεῖς εἰσι, πρὸς δύο τὰ ἀναγκαιότατα σκέπην παρέχουσαι, πρός τε τὸν ἀφ᾿ ἡλίου φλογμὸν καὶ τὸν ἀπὸ ἀέρος κρυμόν. Οὔτε δὲ ἐγγύς, ὥςπερ αἱ ἐν τοῖς ἄστεσιν, ὀχληρὸν γὰρ καὶ δυςάρεστον τοῖς ἐρημίαν ἐζηλωκόσι καὶ μεταδιώκουσιν αἱ γειτνιάσεις· οὔτε πόῤῥω, δι᾿ ἣν ἀσπάζονται κοινωνίαν, καὶ ἵνα, εἰ λῃστῶν γένοιτο ἔφοδος, ἀλλήλοις ἐπιβοηθῶσιν. Ἐν ἑκάστῃ δὲ οἰκίᾳ ἐστὶν ἱερόν, ὃ καλεῖται σεμνεῖον καὶ μοναστήριον, ἐν ᾧ μονούμενοι τὰ τοῦ σεμνοῦ βίου μυστήρια τελοῦνται, μηδὲν εἰςκομίζοντες, μὴ ποτόν, μὴ σιτίον, μηδέ τι τῶν ἄλλων ὅσα πρὸς τὰς τοῦ σώματος χρείας ἀναγκαῖα, ἀλλὰ νόμους καὶ λόγια θεσπισθέντα διὰ προφητῶν, καὶ ὕμνους, καὶ τὰ ἄλλα οἷς ἐπιστήμη καὶ εὐσέβεια συναύξονται καὶ τελειοῦνται. Ἀεὶ μὲν οὖν ἄληστον ἔχουσι τὴν τοῦ θεοῦ μνήμην, ὡς καὶ δι᾿ ὀνειράτων μηδὲν ἕτερον ἢ τὰ κάλλη τῶν θείων ἀρετῶν καὶ δυνάμεων φαντασιοῦσθαι. Πολλοὶ οὖν καὶ ἐκλαλοῦσιν ἐν ὕπνοις ὀνειροπολούμενοι τὰ τῆς ἱερᾶς φιλοσοφίας ἀοίδιμα δόγματα. Δὶς δὲ καθ᾿ ἑκάστην ἡμέραν εἰώθασιν εὔχεσθαι, περὶ τὴν ἕω καὶ περὶ τὴν ἑσπέραν, ἡλίου μὲν ἀνίσχοντος εὐημερίαν αἰτούμενοι τὴν ὄντως εὐημερίαν, φωτὸς οὐρανίου τὴν διάνοιαν αὐτῶν ἀναπλησθῆναι, δυομένου δὲ ὑπὲρ τοῦ τὴν ψυχὴν τοῦ τῶν αἰσθήσεων καὶ αἰσθητῶν ὄγκου παντελῶς ἐπικουφισθεῖσαν, ἐν τῷ ἑαυτῆς συνεδρίῳ καὶ βουλευτηρίῳ γενομένην, ἀλήθειαν ἰχνηλατεῖν. Τὸ δὲ ἐξ ἕω-

θινοῦ μέχρι τῆς ἑσπέρας διάστημα σύμπαν ἐστὶν αὐτοῖς ἄσκησις. Ἐντυγχάνοντες γὰρ τοῖς ἱεροῖς γράμμασι φιλοσοφοῦσι τὴν πάτριον φιλοσοφίαν, ἀλληγοροῦντες, ἐπειδὴ σύμβολα τὰ τῆς ῥητῆς ἑρμηνείας νομίζουσι φύσεως ἀποκεκρυμμένης, ἐν ὑπονοίαις δηλουμένης. Ἔστι δὲ αὐτοῖς καὶ συγγράμματα παλαιῶν ἀνδρῶν, οἳ τῆς αἱρέσεως ἀρχηγέται γενόμενοι πολλὰ μνημεῖα τῆς ἀλληγορουμένης ἰδέας ἀπέλιπον, οἷς καθάπερ τισὶν ἀρχετύποις [*] χρώμενοι μιμοῦνται τῆς προαιρέσεως τὸν τρόπον. Ὥστ' οὐ θεωροῦσι μόνον, ἀλλὰ καὶ ποιοῦσιν ᾄσματα καὶ ὕμνους εἰς θεὸν διὰ παντοίων μέτρων καὶ μελῶν, ἃ ῥυθμοῖς σεμνοτέροις ἀναγκαίως χαράττουσι. Τὰς μὲν οὖν ἓξ ἡμέρας χωρὶς ἕκαστοι μονούμενοι παρ' ἑαυτοῖς ἐν τοῖς λεχθεῖσι μοναστηρίοις φιλοσοφοῦσι, τὴν αὔλειον οὐχ ὑπερβαίνοντες, ἀλλ' οὐδὲ ἐξ ἀπόπτου θεωροῦντες. Ταῖς δὲ ἑβδόμαις συνέρχονται καθάπερ εἰς κοινὸν σύλλογον, καὶ καθ' ἡλικίαν ἑξῆς καθέζονται μετὰ τοῦ πρέποντος σχήματος, εἴσω τὰς χεῖρας ἔχοντες, τὴν μὲν δεξιὰν μεταξὺ στέρνου καὶ γενείου, τὴν δὲ εὐώνυμον ὑπεσταλμένην παρὰ τῇ λαγόνι. Προελθὼν δὲ ὁ πρεσβύτατος καὶ τῶν δογμάτων ἐμπειρότατος διαλέγεται, καθεστῶτι μὲν τῷ βλέμματι, καθεστώσῃ δὲ τῇ φωνῇ, μετὰ λογισμοῦ καὶ φρονήσεως, οὐ δεινότητα λόγων, ὥσπερ οἱ ῥήτορες ἢ οἱ νῦν σοφισταί, παρεπιδεικνύμενος, ἀλλὰ τὴν ἐν τοῖς νοήμασι διηρευνηκὼς καὶ διερμηνεύων ἀκρίβειαν, ἥτις οὐκ ἄκροις ὠσὶν ἐφιζάνει, ἀλλὰ δι' ἀκοῆς ἐπὶ ψυχὴν ἔρχεται καὶ βεβαίως ἐπιμένει. Καθ' ἡσυχίαν δὲ οἱ ἄλλοι πάντες ἀκροῶνται, τὸν ἔπαινον νεύμασιν ὄψεως ἢ κεφαλῆς παραδηλοῦντες αὐτὸ μόνον. Τὸ δὲ κοινὸν τοῦτο σεμνεῖον, εἰς ὃ ταῖς ἑβδόμαις συνέρχονται, διπλοῦς ἐστι

περίβολος, ὁ μὲν εἰς ἀνδρῶνα, ὁ δὲ εἰς γυναικωνῖτιν ἀποκριθείς· καὶ γὰρ καὶ γυναῖκες ἐξ ἔθους συνακροῶνται, τὸν αὐτὸν ζῆλον καὶ τὴν αὐτὴν προαίρεσιν ἔχουσαι. Ὁ δὲ μεταξὺ τῶν οἰκιῶν τοῖχος, τὸ μὲν ἐξ ἐδάφους ἐπὶ τρεῖς ἢ τέσσαρας πήχεις εἰς τὸ ἄνω συνῳκοδόμηται θωρακείου τρόπον, τὸ δὲ ἄχρι τέγους ἀνώγεον ἀχανὲς ἀνίεται, δυοῖν ἕνεκα· τοῦ τε τὴν πρέπουσαν αἰδῶ τῇ γυναικείᾳ φύσει διατηρεῖσθαι, καὶ τοῦ τὴν ἀντίληψιν ἔχειν εὐμαρῆ καθεζομένας ἐν ἐπηκόῳ, ὡς μηδενὸς τὴν τοῦ διαλεγομένου φωνὴν ἐμποδίζοντος.

Summa Essaeorum virtus temperantia.

4. Ἐγκράτειαν δὲ ὥσπερ τινὰ θεμέλιον προκαταβαλόμενοι τῇ ψυχῇ, τὰς ἄλλας ἐποικοδομοῦσιν ἀρετάς. Σιτίον δὲ ἢ ποτὸν οὐδεὶς ἂν αὐτῶν προσενέγκαιτο πρὸ ἡλίου δύσεως, ἐπειδὴ τὸ μὲν φιλοσοφεῖν ἄξιον φωτὸς κρίνουσιν εἶναι, σκότους δὲ τὰς σωματικὰς ἀνάγκας, ὅθεν τῷ μὲν ἡμέρας, ταῖς δὲ βραχύ τι μέρος τῆς νυκτὸς ἔνειμαν. Ἔνιοι δὲ καὶ διὰ τριῶν ἡμερῶν ὑπομιμνήσκονται τροφῆς, οἷς πλείων ὁ πόθος ἐπιστήμης ἐνίδρυται. Τινὲς δὲ οὕτως ἀνευφραίνονται καὶ τρυφῶσιν ὑπὸ σοφίας ἑστιώμενοι, πλουσίως καὶ ἀφθόνως τὰ δόγματα χορηγούσης, ὡς καὶ πρὸς διπλασίονα χρόνον ἀντέχειν καὶ μόλις δι᾽ ἓξ ἡμερῶν ἀπογεύεσθαι τροφῆς ἀναγκαίας, ἐθισθέντες, ὥσπερ φασὶ τὸ τῶν τεττίγων [*] γένος, ἀέρι τρέφεσθαι, τῆς ᾠδῆς, ὡς γε οἶμαι, τὴν ἔνδειαν ἐξευμαριζούσης. Τὴν δὲ ἑβδόμην πανίερόν τινα καὶ πανέορτον νομίζοντες εἶναι ἐξαιρέτου γέρως ἠξιώκασιν, ἐν ᾗ μετὰ τὴν τῆς ψυχῆς ἐπιμέλειαν καὶ τὸ σῶμα λιπαίνουσιν, ὥσπερ ἀμέλει καὶ τὰ θρέμματα τῶν συνεχῶν πόνων ἀνιέν-

τες. Σιτοῦνται δὲ πολυτελὲς οὐδὲν, ἀλλὰ ἄρτον εὐτελῆ, καὶ ὄψον ἅλες, οὓς οἱ ἁβροδιαίτατοι παραρτύουσιν ὑσσώπῳ· ποτὸν ὕδωρ ναματιαῖον αὐτοῖς ἐστιν. Ἃς γὰρ ἡ φύσις ὑπέστησε τῷ θνητῷ γένει δεσποίνας, πεῖνάν τε καὶ δίψαν, ἀπομειλίσσονται, τῶν εἰς κολακείαν ἐπιφέροντες οὐδὲν, ἀλλ᾽ αὐτὰ τὰ χρήσιμα, ὧν ἄνευ ζῆν οὐκ ἔστι. Διὰ τοῦτο ἐσθίουσι μὲν ὥςτε μὴ πεινῆν, πίνουσι δὲ ὥςτε μὴ διψῆν, πλησμονὴν ὡς ἐχθρόν τε καὶ ἐπίβουλον ἐκτρεπόμενοι ψυχῆς καὶ σώματος. Ἐπεὶ δὲ καὶ σκέπης διττὸν εἶδος, τὸ μὲν ἐσθής, τὸ δὲ οἰκία, περὶ μὲν οἰκίας εἴρηται πρότερον, ὅτι ἐστὶν ἀκαλλώπιστος καὶ αὐτοσχέδιος, πρὸς τὸ χρειῶδες αὐτὸ μόνον εἰργασμένη. Καὶ ἐσθὴς δὲ ὁμοίως εὐτελεστάτη, πρὸς ἀλέξημα κρυμοῦ τε καὶ θάλπους· χλαῖνα μὲν ἀπὸ λασίου δορᾶς παχεῖα χειμῶνος, ἐξωμὶς δὲ θέρους, ἢ ὀθόνη. Συνόλως γὰρ ἀσκοῦσιν ἀτυφίαν, εἰδότες τύφου μὲν τὸ ψεῦδος ἀρχήν, ἀτυφίας δὲ ἀλήθειαν, ἑκάτερον δὲ πηγῆς λόγον ἔχον. Ῥέουσι γὰρ ἀπὸ μὲν τοῦ ψεύδους αἱ πολύτροποι τῶν κακῶν ἰδέαι, ἀπὸ δὲ τῆς ἀληθείας αἱ περιουσίαι τῶν ἀγαθῶν, ἀνθρωπίνων τε καὶ θείων.

Aliorum luxuriosa et sumptuosa convivia. (5. 6.)

5. Βούλομαι δὲ καὶ τὰς κοινὰς συνόδους αὐτῶν καὶ ἱλαρωτέρας ἐν συμποσίοις διαγωγὰς εἰπεῖν, ἀντιτάξας τὰ τῶν ἄλλων συμπόσια. Οἱ μὲν γὰρ ὅταν ἄκρατον ἐμφορήσωνται, καθάπερ οὐκ οἶνον πίνοντες, ἀλλὰ παρακινητικόν τι καὶ μανιῶδες καὶ εἴ τι χαλεπώτερον, ἐπ᾽ ἐκστάσει λογισμοῦ φυσικοῦ, ἀράσσουσι καὶ λυττῶσι κυνῶν τρόπον ἀτιθάσσων, καὶ ἐπανιστάμενοι δάκνουσιν ἀλλήλους καὶ ἀποτρώγουσι ῥῖνας, ὦτα, δακτύλους, ἕτερ᾽ ἄττα μέρη

τοῦ σώματος, ὡς τὸν ἐπὶ Κύκλωπος καὶ τῶν Ὀδυσσέως ἑταίρων μῦθον ἀποδεδειχέναι τούτους ἀληθῆ, „ψωμούς", ἦ φησιν ὁ ποιητής *), ἐπεσθίοντας „ἀνδρομέους", καὶ ὠμότερον ἢ ἐκεῖνος. Ὁ μὲν γὰρ ἐχθροὺς ὑποτοπήσας ἠμύνατο, οἱ δὲ συνήθεις καὶ φίλους, ἔστι δὲ ὅτε καὶ συγγενεῖς, ἐφ᾽ ἁλῶν καὶ τραπέζης, ἄσπονδα ἐν σπονδαῖς ἐργασάμενοι, τῶν ἐν τοῖς γυμνικοῖς ἀγῶσιν ὅμοια, καὶ παρακόπτοντες ὡς καὶ νόμισμα δόκιμον ἄσκησιν, οἱ ἀντὶ ἀθλητῶν ἄθλιοι· τοῦτο γὰρ αὐτοῖς ἐπιφημιστέον. Ἅπερ γὰρ νήφοντες ἐν σταδίοις ἐκεῖνοι, θεαταῖς χρώμενοι τοῖς παρ᾽ Ἕλλησι μεθ᾽ ἡμέραν, [*] ἕνεκα νίκης καὶ στεφάνων Ὀλυμπιονῖκαι σὺν τέχνῃ δρῶσιν, οὗτοι κιβδηλεύοντες ἐπὶ συμποσίων, νύκτωρ ἐν σκότῳ μεθύοντες, ἐμπαροινοῦντες, ἀνεπιστημόνως καὶ κακωτέχνως ἐπ᾽ ἀτιμίᾳ καὶ ὕβρει καὶ αἰκίᾳ χαλεπῇ τῶν ὑπομενόντων ἐνεργοῦσιν. Εἰ δὲ μηδεὶς οἷα βραβευτὴς παρελθὼν εἰς μέσον διαλύσειε, μετὰ πλείονος ἐξουσίας καταπαλαίουσι, φονῶντες ἐν ταὐτῷ καὶ θανατῶντες. Πάσχουσι γὰρ οὐκ ἐλάττονα ὧν διατιθέασιν, ἅπερ οὐκ ἴσασι παραπαίοντες, οἱ τὸν οἶνον οὐχ, ὡς ὁ κωμικός φησιν, ἐπὶ κακῷ τῶν πλησίον αὐτῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῷ ἰδίῳ πίνειν ὑπομένοντες. Τοιγαροῦν οἱ πρὸ μικροῦ παρελθόντες εἰς τὰ συμπόσια σῶοι καὶ φίλοι, μικρὸν ὕστερον ἐξίασιν ἐχθροὶ καὶ τὰ σώματα ἠκρωτηριασμένοι. Καὶ οἱ μὲν συνηγόρων καὶ δικαστῶν, οἱ δὲ καταπλάστων καὶ ἰατρῶν καὶ τῆς ὑπὸ τούτων δέονται βοηθείας. Ἕτεροι δὲ τῶν μετριωτέρων δοκούντων εἶναι συμποτῶν, ὥσπερ μανδραγόραν τὸν ἄκρατον πιόντες ὑποβεβλήκασι, καὶ τὸν εὐώνυμον ἀγκῶνα

*) Hom. Od. 9, 374.

προβαλόντες καὶ τὸν αὐχένα ἐγκάρσιον ἐπιστρέψαντες, * ἀνερευγόμενοι* ταῖς κύλιξιν, ὕπνῳ βαθεῖ πιέζονται, μηδὲν μήτε ἰδόντες μήτε ἀκούσαντες, ὡς μίαν μόνην ἔχοντες αἴσθησιν, τὴν ἀνδραποδωδεστάτην, γεῦσιν. Οἶδα δέ τινας, οἵ, ἐπειδὰν ἀκροθώρακες γένωνται, πρὶν τελέως βαπτισθῆναι, τὸν εἰς τὴν ὑστεραίαν πότον ἐξ ἐπιδόσεως καὶ συμβολῶν προευτρεπιζομένους, μέρος ὑπολαμβάνοντας τῆς ἐν χερσὶν εὐφροσύνης εἶναι τὴν περὶ τῆς εἰς τὸ μέλλον μέθης ἐλπίδα. Τοῦτον τὸν τρόπον διαζῶντες ἄοικοι καὶ ἀνέστιοι διατελοῦσιν, ἐχθροὶ μὲν γονέων καὶ γυναικῶν καὶ τέκνων, ἐχθροὶ δὲ καὶ τῆς πατρίδος, πολέμιοι δὲ καὶ ἑαυτῶν· ὑγρὸς γὰρ καὶ ἄσωτος βίος ἅπασιν ἐπίβουλος.

6. Ἴσως δὲ ἄν τις ἀποδέξαιτο τὴν ἐπιπολάζουσαν νυνὶ πανταχοῦ τῶν συμποσίων διάθεσιν, κατὰ πόθον τῆς Ἰταλικῆς πολυτελείας καὶ τρυφῆς, ἣν ἐζήλωσαν Ἕλληνές τε καὶ βάρβαροι, πρὸς ἐπίδειξιν μᾶλλον ἢ πρὸς εὐωχίαν ποιούμενοι τὰς παρασκευάς. Τρίκλινά τε καὶ περίκλινα χελώνης ἢ ἐλέφαντος κατεσκευασμένα, καὶ τιμαλφεστέρας ὕλης, ὧν τὰ πλεῖστα λιθοκόλλητα· στρωμναὶ ἁλουργεῖς ἐνυφασμένου χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, καὶ ἀνθοβαφεῖς ἕτεραι παντοίων χρωμάτων, πρὸς τὸ τῆς ὄψεως ἐπαγωγόν· ἐκπωμάτων πλῆθος ἐκτεταγμένων καθ' ἕκαστον εἶδος, ῥυτὰ γὰρ καὶ φιάλαι καὶ κύλικες, καὶ ἕτερα πολυειδῆ τεχνικώτατα θηρίκλεια καὶ τορείαις ἐπιστημονικῶν ἀνδρῶν ἠκριβωμένα· διακονικὰ ἀνδράποδα, εὐμορφότατα [*] καὶ περικαλλέστατα, ὡς ἀφιγμένα οὐχ ὑπηρεσίας ἕνεκα μᾶλλον ἢ τοῦ φανέντα τὴν τῶν θεωμένων ὄψιν ἡδῦναι. Τούτων οἱ μὲν παῖδες ἔτι ὄντες οἰνοχοοῦσι, ὑδροφοροῦσι δὲ βούπαιδες, λελουμένοι καὶ λελεια-

σμένοι, τά τε πρόσωπα ἐντρίβονται καὶ ὑπογράφονται καὶ τὰς τῆς κεφαλῆς τρίχας εὖ πως διαπλέκονται σφηκούμενοι· βαθυχαῖται γάρ εἰσιν, ἢ μὴ κειρόμενοι τὸ παράπαν, ἢ τὰς προμετωπιδίους αὐτὸ μόνον ἐξ ἄκρων εἰς ἐπανίσωσιν, καὶ γραμμῆς κυκλοτεροῦς ἠκριβωμένοι σχῆμα, χιτῶνάς τε ἀραχνοϋφεῖς καὶ ἐκλεύκους ἐπαναζωσάμενοι, τὰ μὲν ἐμπρόσθια κατωτέρω τῶν ὑπὸ γόνου, τὰ δὲ κατόπιν μικρὸν ὑπὸ τοῖς γονατίοις, ἑκάτερον δὲ μέρος οὐλοτέραις ταῖς σειραίαις ἐπιδιπλώσεσι κατὰ τὴν τῶν χιτωνίσκων συμβολὴν συστέλλοντες, ἐκ πλαγίων κόλπους ἀπαιωροῦντες, εὐρύναντες τὰ κοῖλα τῶν πλευρῶν ἐφεδρεύουσιν. Ἄλλοι δέ, μειράκια πρωτογένεια, τοὺς ἰούλους ἄρτι ἀνθοῦντες, ἀθύρματα πρὸ μικροῦ παιδεραστῶν γεγονότες, ἠσκημένοι σφόδρα περιέργως πρὸς τὰς βαρυτέρας ὑπηρεσίας, ἐπίδειξις ἑστιατόρων εὐπορίας, ὡς δὲ ἔχει τὸ ἀληθές, ἀπειροκαλίας, ὡς ἴσασιν οἱ χρώμενοι. Πρὸς δὲ τούτοις αἱ πεμμάτων καὶ ὄψων καὶ ἡδυσμάτων ποικιλίαι, περὶ ἃ σιτοπόνοι καὶ ὀψαρτυταὶ πονοῦνται, φροντίζοντες οὐ γεῦσιν, ὅπερ ἀναγκαῖον ἦν, ἡδύναι μόνον, ἀλλὰ καὶ ὄψιν τῇ καθαρειότητι. Ἑπτὰ γοῦν καὶ πλείους εἰςκομίζονται τράπεζαι, πλήρεις ἁπάντων ὅσα γῆ τε καὶ θάλαττα καὶ ποταμοὶ καὶ ἀὴρ φέρουσιν, ἔκλογα πάντα καὶ εὔσαρκα, χερσαίων, ἐνύδρων, ἀεροπόρων, ὧν ἑκάστη διαλλάσσει καὶ ταῖς παρασκευαῖς καὶ ταῖς παραρτύσεσιν. Ὑπὲρ δὲ τοῦ μηδὲν εἶδος ἀπολειφθῆναι τῶν ἐν τῇ φύσει, τελευταῖαι τῶν ἀκροδρύων εἰςκομίζονται γέμουσαι, δίχα τῶν εἰς τοὺς κώμους καὶ τὰς λεγομένας ἐπιδειπνίδας. Εἶτα αἱ μὲν ἐκκομίζονται κεναὶ διὰ τὴν τῶν παρόντων ἀπληστίαν, οἵ, τρόπον αἰθυῶν ἐμφορούμενοι, κατοψοφαγοῦσιν οὕτως, ὡς καὶ τῶν ὀστέων ἐπεντραγεῖν,

τὰς δὲ λωβήσαντες καὶ σπαράξαντες ἡμιβρώτους ἐῶσιν. Ὅταν δὲ τελέως ἀπαγορεύσωσι, τὰς μὲν γαστέρας ἄχρι φαρύγγων πεπληρωμένοι, κενοὶ δὲ πρὸς τὰς ἐπιθυμίας, ἀπειρηκότες πρὸς τὰς ἐδωδάς, τοὺς αὐχένας ἐν κύκλῳ περιάγοντες τοῖς ὀφθαλμοῖς καὶ τοῖς μυκτῆρσι περιϊχνεύουσι, τοῖς μὲν τὰς εὐσαρκίας καὶ τὸ πλῆθος, τοῖς δὲ τὴν ἀναδιδομένην κνίσσαν. Εἶτα ὅταν ἀμφοτέρων, ὄψεών τε καὶ ὀσμῶν, γένωνται διακορεῖς, ἐσθίειν διακελεύουσιν, ἐπαινέσαντες οὐκ ὀλίγα τὴν παρασκευὴν καὶ τὸν ἑστιάτορα τῆς πολυτελείας. Ἀλλὰ τί ταῦτα προσῆκε μηκύνειν, ἃ παρὰ πολλοῖς ἤδη τῶν μετριωτέρων καταγινώσκεται, προσαναῤῥηγνύντα τὰς ἐπιθυμίας, ὧν ἡ μείωσις ὠφέλιμον; Εὔξαιτο γὰρ ἄν τις τὰ ἀπευκταιότατα, [*] πεινάν τε καὶ δίψαν, ἢ τὴν ἐν ταῖς τοιαύταις εὐωχίαις ἄφθονον σιτίων καὶ ποτῶν περιουσίαν.

Xenophontis et Platonis symposia.

7. Τῶν γοῦν ἐν τῇ Ἑλλάδι συμποσίων τὰ περιβόητα καὶ σημειωδέστατα δύο ταῦτά ἐστιν, οἷς καὶ Σωκράτης παρετύγχανε· τὸ μὲν ἐν Καλλίου, ἡνίκα στεφανωθέντος Αὐτολύκου τὰ ἐπινίκια εἱστιᾶτο, τὸ δὲ ἐν Ἀγάθωνος, ἃ καὶ μνήμης ἠξίωσαν ἄνδρες τά τε ἤθη καὶ τοὺς λόγους φιλόσοφοι, Ξενοφῶν τε καὶ Πλάτων. Ἀνεγράψαντο γὰρ ὡς ἀξιομνημόνευτα, οἷς ὑπετόπασαν χρήσασθαι παραδείγμασι τοὺς ἔπειτα τῆς ἐν συμποσίοις ἐμμελοῦς διαγωγῆς. Ἀλλ' ὅμως καὶ ταῦτα συγκρινόμενα τοῖς τῶν ἡμετέρων, οἳ τὸν θεωρητικὸν ἠσπάσαντο βίον, γέλως ἀναφανεῖται. Ἡδονὰς μὲν οὖν ἔχει ἑκάτερον, ἀνθρωπικώτερον δέ ἐστι τὸ Ξενοφῶντος· αὐλητρίδες γὰρ καὶ ὀρχησταὶ καὶ θαυματοποιοὶ καὶ ποιηταὶ γελοίων ἐπὶ τῷ σκώ-

χαριεντίσασθαι μέγα φρονοῦντές εἰσι, καί τινα ιν ἐν ταῖς ἱλαρωτέραις ἀνέσεσι. Τὸ δὲ Πλατω-ον σχεδόν ἐστι περὶ ἔρωτος, οὐκ ἀνδρῶν ἐπὶ γυ-πιμανέντων, ἢ γυναικῶν ἀνδράσιν αὐτὸ μόνον — ἶνται γὰρ αἱ ἐπιθυμίαι αὗται νόμῳ φύσεως —, ·δρῶν ἄρσεσιν ἡλικίᾳ μόνον διαφέρουσι· καὶ γὰρ ρὶ ἔρωτος καὶ οὐρανίου Ἀφροδίτης κεκομψεῦσθαι ;άριν ἀστεισμοῦ παρείληπται. Τὸ γὰρ πλεῖστον ιέρος ὁ κοινὸς καὶ πάνδημος ἔρως διείληφεν, ἀν-μέν, τὴν βιωφελεστάτην ἀρετὴν κατὰ πόλεμον καὶ ρήνην, ἀφαιρούμενος, θήλειαν δὲ νόσον ταῖς ψυ-ιεργαζόμενος, καὶ ἀνδρογύνους κατασκευάζων, οὓς ιᾶσι τοῖς πρὸς ἀλκὴν ἐπιτηδεύμασι συγκροτεῖσθαι. άμενος δὲ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν καὶ εἰς ἐρωμένης και διάθεσιν ἀγαγὼν ἐζημίωσε καὶ τοὺς ἐραστὰς ὶ ἀναγκαιότατα, σῶμά τε καὶ ψυχὴν καὶ οὐσίαν· ι γὰρ τοῦ παιδεραστοῦ τὸν μὲν νοῦν τετάσθαι ὰ παιδικά, καὶ πρὸς ταῦτα μόνον ὀξυδερκοῦντα, ὲ τὰ ἄλλα πάντα, ἴδιά τε καὶ κοινά, τυφλούμενον ῆς ἐπιθυμίας, καὶ μάλιστα εἰ ἀποτυγχάνοι, συν-θαι· τὴν δὲ οὐσίαν ἐλαττοῦσθαι διχόθεν, ἔκ τε ίας καὶ τῶν εἰς τὸν ἐρώμενον ἀναλωμάτων. Πα-ιται δὲ καὶ μεῖζον ἄλλο πάνδημον κακόν· ἐρημίαν ιόλεων, καὶ σπάνιν τοῦ ἀρίστου γένους ἀνθρώπων, ιείρωσιν καὶ ἀγονίαν τεχνάζονται, οἱ μιμοῦνται τοὺς στήμονας τῆς γεωργίας, σπείροντες ἀντὶ τῆς [*] βα-ίου πεδιάδος ὑφάλμους ἀρούρας ἢ λιθώδη καὶ ἀπό-ι χωρία, ἃ πρὸς τῷ μηδὲν πεφυκέναι βλαστάνειν καὶ ηθέντα φθείρει σπέρματα. Σιωπῶ τὰ τῶν μύθων ματα καὶ τοὺς δισωμάτους, οἵ, κατ᾽ ἀρχὰς προς-

φύντες ἀλλήλοις ἐρωτικαῖς δυνάμεσιν, αὖθις οἷα μέρη συνεληλυθότα διεζεύχθησαν, τῆς ἁρμονίας ὑφ᾽ ἧς συνείχοντο λυθείσης. Εὐπαράγωγα γὰρ ταῦτα πάντα, δυνάμενα τῇ καινότητι τῆς ἐπινοίας τὰ ὦτα δελεάζειν, ὧν ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντος οἱ Μωσέως γνώριμοι, μεμαθηκότες ἐκ πρώτης ἡλικίας ἐρᾶν ἀληθείας, καταφρονοῦσιν, ἀνεξαπάτητοι διατελοῦντες.

His oppositi sacri Essaeorum conventus. (8. 9.)

8. Ἀλλ᾽ ἐπειδὴ τὰ διωνομασμένα συμπόσια τοιαύτης μεστὰ φλυαρίας ἐστίν, ἐν ἑαυτοῖς ἔχοντα τὸν ἔλεγχον, εἴ τις μὴ πρὸς δόξαν καὶ τὴν διαδοθεῖσαν περὶ αὐτῶν ὡς δὴ πάνυ κατωρθωμένων φήμην ἐθελήσειεν ἀφορᾶν, ἀντιτάξω [τὰ] τῶν ἀνατεθεικότων τὸν ἴδιον βίον καὶ ἑαυτοὺς ἐπιστήμῃ καὶ θεωρίᾳ τῶν τῆς φύσεως πραγμάτων κατὰ τὰς τοῦ προφήτου Μωσέως ἱερωτάτας ὑφηγήσεις. Οὗτοι τὸ μὲν πρῶτον ἀθροίζονται δι᾽ ἑπτὰ ἑβδομάδων, οὐ μόνον τὴν ἁπλῆν ἑβδομάδα, ἀλλὰ καὶ τὴν δύναμιν τεθηπότες· ἁγνὴν γὰρ καὶ ἀειπάρθενον αὐτὴν ἴσασιν. Ἔστι δὲ προεόρτιος μεγίστης ἑορτῆς, ἣν πεντηκοντὰς ἔλαχεν, ἁγιώτατος καὶ φυσικώτατος ἀριθμῶν, ἐκ τῆς τοῦ ὀρθογωνίου τριγώνου δυνάμεως, ὅπερ ἐστὶν ἀρχὴ τῆς τῶν ὅλων γενέσεως καὶ συστάσεως. Ἐπειδὰν οὖν συνέλθωσι λευχειμονοῦντες φαιδροὶ μετὰ τῆς ἀνωτάτω σεμνότητος, ὑποσημαίνοντός τινος τῶν ἐφημερευτῶν — οὕτω γὰρ ὀνομάζειν ἔθος τοὺς ἐν ταῖς τοιαύταις ὑπηρεσίαις — πρὸ τῆς κατακλίσεως στάντες ἑξῆς κατὰ στοῖχον ἐν κόσμῳ, καὶ τάς τε ὄψεις καὶ χεῖρας εἰς οὐρανὸν ἀνατείναντες, τὰς μέν, ἐπειδὴ τὰ θέας ἄξια καθορᾶν ἐπαιδεύθησαν, τὰς δέ, ὅτι καθαραὶ λημμάτων εἰσίν, ὑπ᾽ οὐδεμιᾶς

προφάσεως τῶν εἰς πορισμὸν μαινόμεναι, προσεύχονται τῷ θεῷ θυμήρη γενέσθαι καὶ κατὰ νοῦν ἀπαντῆσαι τὴν εὐωχίαν. Μετὰ δὲ τὰς εὐχὰς οἱ πρεσβύτεροι κατακλίνονται, ταῖς εἰςκρίσεσιν ἀκολουθοῦντες· πρεσβυτέρους γὰρ οὐ τοὺς πολυετεῖς καὶ παλαιοὺς νομίζουσιν ἀλλ' ἔτι κομιδῇ νέους παῖδας ἐὰν ὀψὲ τῆς προαιρέσεως ἐρασθῶσιν, ἀλλὰ τοὺς ἐκ πρώτης [*] ἡλικίας ἐνηβήσαντας καὶ ἐνακμάσαντας τῷ θεωρητικῷ μέρει φιλοσοφίας, ὃ δὴ κάλλιστον καὶ θειότατόν ἐστι. Συνεστιῶνται δὲ καὶ γυναῖκες, ὧν πλεῖσται γηραιαὶ παρθένοι τυγχάνουσι, τὴν ἁγνείαν οὐκ ἀνάγκῃ, καθάπερ ἔνιαι τῶν παρ' Ἕλλησιν ἱερειῶν, διαφυλάξασαι μᾶλλον ἢ καθ' ἑκούσιον γνώμην, διὰ δὲ ζῆλον καὶ πόθον σοφίας, ᾗ συμβιοῦν σπουδάζουσι, τῶν περὶ σῶμα ἡδονῶν ἠλόγησαν, οὐ θνητῶν ἐκγόνων, ἀλλ' ἀθανάτων ὀρεχθεῖσαι, ἃ μόνη τίκτειν ἀφ' ἑαυτῆς οἵα τέ ἐστιν ἡ θεοφιλὴς ψυχή, σπείραντος εἰς αὐτὴν ἀκτῖνας νοητὰς τοῦ πατρός, αἷς δυνήσεται θεωρεῖν τὰ σοφίας δόγματα.

9. Διανενέμηται δὲ ἡ κατάκλισις χωρὶς μὲν ἀνδράσιν ἐπὶ δεξιά, χωρὶς δὲ γυναιξὶν ἐπ' εὐώνυμα. Εἴ πού τις ὑπολαμβάνει στρωμνάς, εἰ καὶ οὐ πολυτελεῖς, ἀλλ' οὖν μαλακωτέρας ἀνθρώποις εὐγενέσι καὶ ἀστείοις καὶ φιλοσοφίας ἀσκηταῖς εὐτρεπίσθαι· στιβάδες εἰσὶν εἰκαιοτέρας ὕλης, ἀφ' ὧν εὐτελῆ πάνυ χαμαίστρωτα παπύρου τῆς ἐγχωρίου, μικρὸν ὑπερέχοντα κατὰ τοὺς ἀγκῶνας ἵνα ἐπερείδοιντο. Τὴν μὲν γὰρ Λακωνικὴν σκληραγωγίαν ὑπανιᾶσιν, ἀεὶ δὲ καὶ πανταχοῦ τὴν ἐλευθέριον εὐκολίαν ἐπιτηδεύουσιν, ἀνὰ κράτος τοῖς ἡδονῆς φίλτροις ἀπεχθόμενοι. Διακονοῦνται δὲ οὐχ ὑπ' ἀνδραπόδων, ἡγούμενοι συνόλως τὴν θεραπόντων ἢ δούλων κτῆσιν εἶναι παρὰ

φύσιν. Ἡ μὲν γὰρ ἐλευθέρους ἅπαντας γεγέννηκεν· αἱ δέ τινων ἀδικίαι καὶ πλεονεξίαι ζηλωσάντων τὴν ἀρχέκακον ἀνισότητα καταζεύξασαι τὸ ἐπὶ τοῖς ἀσθενεστέροις κράτος τοῖς δυνατωτέροις ἀνῆψαν. Ἐν δὴ τῷ ἱερῷ τούτῳ συμποσίῳ δοῦλος μὲν ὡς ἔφην οὐδείς, ἐλεύθεροι δὲ ὑπηρετοῦσι, τὰς διακονικὰς χρείας ἐπιτελοῦντες οὐ πρὸς βίαν, οὐδὲ προστάξεις ἀναμένοντες, ἀλλ' ἐθελουσίῳ γνώμῃ φθάνοντες μετὰ σπουδῆς καὶ προθυμίας τὰς ἐπικελεύσεις. Οὐδὲ γὰρ οἱ τυχόντες ἐλεύθεροι τάττονται πρὸς ταῖς ὑπουργίαις ταύταις, ἀλλ' οἱ νέοι τῶν ἐν τῷ συστήματι μετὰ πάσης ἐπιμελείας ἀριστίνδην ἐπικριθέντες, ὃν χρὴ τρόπον ἀστείους καὶ εὐγενεῖς πρὸς ἄκραν ἀρετὴν ἐπειγομένους· οἳ καθάπερ υἱοὶ γνήσιοι φιλοτίμως ἄσμενοι πατράσιν καὶ μητράσιν ὑπουργοῦσιν, κοινοὺς αὐτῶν γονεῖς νομίζοντες οἰκειοτέρους τῶν ἀφ' αἵματος, εἴγε καλοκἀγαθίας οὐδὲν οἰκειότερόν ἐστι τοῖς εὖ φρονοῦσιν. Ἄζωστοι δὲ καὶ καθειμένοι τοὺς χιτωνίσκους εἰσίασιν ὑπηρετήσοντες, [*] ἕνεκα τοῦ μηδὲν εἴδωλον ἐπιφέρεσθαι δουλοπρεποῦς σχήματος εἰς τοῦτο τὸ συμπόσιον. Οἶδα, ὅτι γελάσονταί τινες ἀκούσαντες· γελάσονται δὲ οἱ κλαυθμῶν καὶ θρήνων ἄξια δρῶντες. Οἶνος ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις οὐκ εἰσκομίζεται, ἀλλὰ διαυγέστατον ὕδωρ, ψυχρὸν μὲν τοῖς πολλοῖς, θερμὸν δὲ τῶν πρεσβυτάτων τοῖς ἁβροδιαίτοις. Καὶ τράπεζα καθαρὰ τῶν ἐναίμων, ἐφ' ἧς ἄρτος μὲν τροφή, προσόψημα δὲ ἅλες, οἷς ἔστιν ὅτε καὶ ὕσσωπος ἥδυσμα παραρτύεται διὰ τοὺς τρυφῶντας. Νηφάλια γὰρ ὡς τοῖς ἱερεῦσι θύειν, καὶ τούτοις βιοῦν ὁ ὀρθὸς λόγος ὑφηγεῖται· οἶνος μὲν γὰρ ἀφροσύνης φάρμακον, ὄψα δὲ πολυτελῆ τὸ θρεμμάτων ἀπληστότατον διερεθίζει, τὴν ἐπιθυμίαν.

Sermones eorum sacri.

10. Καὶ τὰ μὲν πρῶτα τοιαῦτα. Μετὰ δὲ τὸ κατακλιθῆναι μὲν τοὺς συμπότας ἐν αἷς ἐδήλωσα τάξεσι, στῆναι δὲ τοὺς διακονουμένους ἐν κόσμῳ πρὸς ὑπηρεσίαν ἑτοίμους, πότος δὲ οὐκ ἔστιν; εἴποι τις ἄν. Ἀλλ' ἔτι μᾶλλον ἢ πρότερον, ὡς μηδὲ γρύξαι τινὰ τολμᾶν ἢ ἀναπνεῦσαι βιαιότερον. Ζητεῖ τίς τι τῶν ἐν τοῖς ἱεροῖς γράμμασιν, ἢ καὶ ὑπ' ἄλλου προταθὲν ἐπιλύεται, φροντίζων μὲν οὐδὲν ἐπιδείξεως — οὐ γὰρ τῆς ἐπὶ δεινότητι λόγων εὐκλείας ὀρέγεται —, θεάσασθαι δέ τινα ποθῶν ἀκριβέστερον, καὶ θεασάμενος μὴ φθονῆσαι τοῖς ἄλλοις εἰ καὶ μὴ ὁμοίως ὀξυδερκοῦσι, τὸν γοῦν τοῦ μαθεῖν ἵμερον παραπλήσιον ἔχουσι. Καὶ ὁ μὲν σχολαιοτέρᾳ χρῆται τῇ διδασκαλίᾳ, διαμένων καὶ βραδύνων ταῖς ἐπαναλήψεσιν, ἐγχαράττων ταῖς ψυχαῖς τὰ νοήματα — τῇ γὰρ ἑρμηνείᾳ τοῦ εὐτρόχως καὶ ἀπνευστὶ συνείροντος ὁ τῶν ἀκροωμένων νοῦς συνομαρτεῖν ἀδυνατῶν ὑστερίζει καὶ ἀπολείπεται τῆς καταλήψεως τῶν λεγομένων —, οἱ δὲ ἀνωρθιακότες εἰς αὐτόν, ἐπὶ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς σχέσεως ἐπιμένοντες ἀκροῶνται, τὸ μὲν συνιέναι καὶ κατειληφέναι νεύματι καὶ βλέμματι διασημαίνοντες, τὸν δὲ ἔπαινον τοῦ λέγοντος ἱλαρότητι καὶ τῇ σχέδην περιαγωγῇ τοῦ προσώπου, τὴν δὲ διαπόρησιν ἠρεμαιοτέρᾳ κινήσει τῆς κεφαλῆς καὶ ἄκρῳ δακτύλῳ τῆς δεξιᾶς χειρός. Οὐχ ἧττον δὲ τῶν κατακεκλιμένων οἱ παρεστῶτες νέοι προσέχουσιν. Αἱ δὲ ἐξηγήσεις τῶν ἱερῶν γραμμάτων γίνονται δι' ὑπονοιῶν ἐν ἀλληγορίαις. Ἅπασα γὰρ ἡ νομοθεσία δοκεῖ τοῖς ἀνδράσι τούτοις ἐοικέναι ζώῳ, καὶ σῶμα μὲν ἔχειν τὰς ῥητὰς διατάξεις, ψυχὴν δὲ τὸν ἐναποκείμενον

ταῖς λέξεσιν ἀόρατον νοῦν, ἐν ᾧ ἤρξατο ἡ λογικὴ ψυχὴ διαφερόντως τὰ οἰκεῖα θεωρεῖν, ὥσπερ διὰ κατόπτρου τῶν ὀνομάτων, ἐξαίσια κάλλη νοημάτων [*] ἐμφερόμενα κατιδοῦσα, καὶ τὰ μὲν σύμβολα διαπτύξασα καὶ διακαλύψασα, γυμνὰ δὲ εἰς φῶς προαγαγοῦσα τὰ ἐνθύμια, τοῖς δυναμένοις ἐκ μικρᾶς ὑπομνήσεως τὰ ἀφανῆ διὰ τῶν φανερῶν θεωρεῖν. Ἐπειδὰν οὖν ἱκανῶς ὁ πρόεδρος διειλέχθαι δοκῇ, καὶ κατὰ προαίρεσιν ἀπηντηκέναι τῷ μὲν ἡ διάλεξις εὐστόχως ταῖς ἐπιβολαῖς, τοῖς δὲ ἡ ἀκρόασις, κρότος ἐξ ἁπάντων ὡς ἂν συνηδομένων εἰς τὸ ἐποψόμενον γίνεται. Καὶ ἔπειτα ὁ ἀναστὰς ὕμνον ᾄδει πεποιημένον εἰς τὸν θεόν, ἢ καινὸν αὐτὸς πεποιηκώς, ἢ ἀρχαῖόν τινα τῶν πάλαι ποιητῶν· μέτρα γὰρ καὶ μέλη καταλελοίπασι πολλὰ ἐπῶν τριμέτρων, προσοδίων, ὕμνων, παρασπονδείων, παραβωμίων, στασίμων, χορικῶν, στροφαῖς πολυστρόφοις εὖ διαμεμετρημένων. Μεθ᾽ ὃν καὶ οἱ ἄλλοι κατὰ τάξεις ἐν κόσμῳ προσήκοντι, πάντων κατὰ πολλὴν ἡσυχίαν ἀκροωμένων, πλὴν ὁπότε τὰ ἀκροτελεύτια καὶ ἐφύμνια ᾄδειν δέοι· τότε γὰρ ἐξηχοῦσι πάντες τε καὶ πᾶσαι. Ὅταν δὲ ἕκαστος διαπεράνηται τὸν ὕμνον, οἱ νέοι τὴν πρὸ μικροῦ λεχθεῖσαν τράπεζαν εἰςκομίζουσιν, ἐφ᾽ ἧς τὸ παναγέστατον σιτίον, ἄρτος ἐζυμωμένος μετὰ προσοψήματος ἁλῶν, οἷς ὕσσωπος ἀναμέμικται δι᾽ αἰδῶ τῆς ἀνακειμένης ἐν τῷ ἁγίῳ προνάῳ ἱερᾶς τραπέζης· ἐπὶ γὰρ ταύτης εἰσὶν ἄρτοι καὶ ἅλες ἄνευ ἡδυσμάτων, ἄζυμοι μὲν οἱ ἄρτοι, ἀμιγεῖς δὲ καὶ οἱ ἅλες. Προςῆκον γὰρ ἦν, τὰ μὲν ἁπλούστατα καὶ εἰλικρινέστατα τῇ κρατίστῃ τῶν ἱερῶν ἀπονεμηθῆναι μερίδι, λειτουργίας ἆθλον, τοὺς δὲ ἄλλους τὰ μὲν ὅμοια ζηλοῦν, ἀπέχεσθαι δὲ τῶν ἄρτων, ἵνα ἔχωσι προνομίαν οἱ κρείττονες.

Sacrum pervigilium.

11. Μετὰ δὲ τὸ δεῖπνον τὴν ἱερὰν ἄγουσι παννυχίδα. Ἄγεται δὲ ἡ παννυχὶς τὸν τρόπον τοῦτον. Ἀνίστανται πάντες ἀθρόοι, καὶ κατὰ μέσον τὸ συμπόσιον δύο γίνονται τὸ πρῶτον χοροί, ὁ μὲν ἀνδρῶν, ὁ δὲ γυναικῶν. Ἡγεμὼν δὲ καὶ ἔξαρχος [*] αἱρεῖται καθ᾽ ἑκάτερον ἐντιμότατός τε καὶ ἐμμελέστατος. Εἶτα ᾄδουσι πεποιημένους εἰς τὸν θεὸν ὕμνους πολλοῖς μέτροις καὶ μέλεσι, τῇ μὲν συνηχοῦντες, τῇ δὲ καὶ ἀντιφώνοις ἁρμονίαις ἐπιχειρονομοῦντες καὶ ἐπορχούμενοι, καὶ ἐπιθειάζοντες τοτὲ μὲν τὰ προσόδια, τοτὲ δὲ τὰ στάσιμα, στροφάς τε τὰς ἐν χρείᾳ καὶ ἀντιστρόφους ποιούμενοι. Εἶτα ὅταν ἑκάτερος τῶν ἀνδρῶν ἰδίᾳ καὶ τῶν γυναικῶν ἰδίᾳ καθ᾽ ἑαυτὸν ἑστιαθῇ, καθάπερ ἐν ταῖς βακχείαις ἀκράτου σπάσαντες τοῦ θεοφιλοῦς ἀναμίγνυνται, καὶ γίνονται χορὸς εἷς ἐξ ἀμφοῖν, μίμημα τοῦ πάλαι συστάντος κατὰ τὴν ἐρυθρὰν θάλασσαν, ἕνεκα τῶν θαυματουργηθέντων ἐκεῖ. Τὸ γὰρ πέλαγος προστάξει θεοῦ τοῖς μὲν σωτηρίας αἴτιον, τοῖς δὲ πανωλεθρίας γίνεται· ῥαγέντος μὲν γὰρ καὶ βιαίοις ἀνακοπαῖς ὑποσυρέντος καὶ ἑκατέρωθεν ἐξ ἐναντίας οἷα τειχῶν παγέντων τὸ μεθόριον διάστημα εἰς λεωφόρον ὁδὸν καὶ ξηρὰν πᾶσαν ἀνατμηθὲν εὐρύνετο, δι᾽ ἧς ὁ λεὼς ἐπέζευξεν ἄχρι τῆς ἀντιπέρας ἠπείρου, πρὸς τὰ μετέωρα παραπεμφθείς· ἐπιδραμόντος δὲ ταῖς παλιῤῥοίαις, καὶ τοῦ μὲν ἔνθεν, τοῦ δὲ ἔνθεν εἰς τὸ χερσωθὲν ἔδαφος ἀναχυθέντος, οἱ ἐπακολουθήσαντες τῶν πολεμίων κατακλυσθέντες διαφθείρονται. Τοῦτο καὶ ἰδόντες καὶ παθόντες, ὃ καὶ λόγου καὶ ἐννοίας καὶ ἐλπίδος μεῖζον ἔργον ἦν, ἐνθουσιῶντες ἄνδρες ὁμοῦ καὶ γυ-

ναῖκες, εἷς γενόμενοι χορός, τοὺς εὐχαριστηρίους ὕμνους εἰς τὸν σωτῆρα θεὸν ᾖδον, ἐξάρχοντος τοῖς μὲν ἀνδράσι Μωσέως τοῦ προφήτου, ταῖς δὲ γυναιξὶ Μαριὰμ τῆς προφήτιδος. Τούτῳ μάλιστα ἀπεικονισθεὶς ὁ τῶν θεραπευτῶν καὶ θεραπευτρίδων, μέλεσιν ἀντήχοις καὶ ἀντιφώνοις πρὸς βαρὺν ἦχον τῶν ἀνδρῶν ὁ γυναικῶν ὀξὺς ἀνακρινάμενος, ἐναρμόνιον συμφωνίαν ἀποτελεῖ καὶ μουσικὴν ὄντως. Πάγκαλα μὲν τὰ νοήματα, πάγκαλοι δὲ αἱ λέξεις, σεμνοὶ δὲ οἱ χορευταί· τὸ δὲ τέλος καὶ τῶν νοημάτων καὶ τῶν λέξεων καὶ τῶν χορευτῶν ἡ εὐσέβεια. Μεθυσθέντες οὖν ἄχρι πρωΐας τὴν καλὴν ταύτην μέθην, οὐ καρηβαροῦντες ἢ καταμύοντες, ἀλλὰ διεγηγερμένοι μᾶλλον ἢ ὅτε παρεγένοντο εἰς τὸ συμπόσιον, τάς τε ὄψεις καὶ ὅλον τὸ σῶμα πρὸς τὴν ἕω στάντες, ἐπὰν θεάσωνται τὸν ἥλιον ἀνίσχοντα, τὰς χεῖρας ἀνατείναντες εἰς οὐρανὸν εὐημερίαν καὶ [*] ἀλήθειαν ἐπεύχονται καὶ ὀξυωπίαν λογισμοῦ. Καὶ μετὰ τὰς εὐχὰς εἰς τὰ ἑαυτοῦ ἕκαστος σεμνεῖα ἀναχωροῦσι, πάλιν τὴν συνήθη φιλοσοφίαν ἐμπορευσόμενοι καὶ γεωργήσαντες. Θεραπευτῶν μὲν δὴ πέρι τοσαῦτα, θεωρίαν ἀσπασαμένων φύσεως καὶ τῶν ἐν αὐτῇ, καὶ ψυχῇ μόνῃ βιωσάντων, οὐρανοῦ μὲν καὶ κόσμου πολιτῶν, τῷ δὲ πατρὶ καὶ ποιητῇ τῶν ὅλων γνησίως συσταθέντων ὑπ' ἀρετῆς· ἥτις φιλίαν αὐτοῖς προεξένησεν, οἰκειότατον γέρας καλοκἀγαθίας προσθεῖσα, πάσης ἄμεινον εὐτυχίας, ἐπ' αὐτὴν ἀκρότητα φθάνον εὐδαιμονίας.

PHILONIS
IUDAEI
OPERA OMNIA

AD

LIBRORUM OPTIMORUM FIDEM

EDITA.

EDITIO STEREOTYPA.

TOMUS VI.

De incorruptibilitate mundi. In Flaccum. De virtutibus et legatione ad Caium. De mundo. Fragmenta. — Latine: Quaestionum et Solutionum in Genesin sermo I et II.

LIPSIAE

SUMTIBUS ET TYPIS CAROLI TAUCHNITII.

1853.

ΦΙΛΩΝΟΣ ΙΟΥΔΑΙΟΥ
ΠΕΡΙ
ΑΦΘΑΡΣΙΑΣ ΚΟΣΜΟΥ.

DE
INCORRUPTIBILITATE MUNDI.

[II, 487.]

Inter omnes ad quaestionem propositam invocatione Dei opus.

1. [* †)] Ἐπὶ μὲν παντὸς ἀδήλου καὶ σπουδαίου πράγματος θεὸν καλεῖν ἄξιον, διότι ἀγαθός ἐστι γενέτης καὶ οὐδὲν ἄδηλον παρ᾽ αὐτῷ τὴν τῶν ὅλων ἀκριβεστάτην ἐπιστήμην εἰληχότι, πρὸς δὲ τὸν ὑπὲρ ἀφθαρσίας τοῦ κόσμου λόγον ἀναγκαιότατον· οὔτε γὰρ ἐν αἰσθητοῖς παντελέστερόν τι τοῦ κόσμου, οὔτε ἐν νοητοῖς θεοῦ τελεώτερον. Ἀεὶ δὲ αἰσθήσεως ἡγεμὼν νοῦς καὶ νοητὸν αἰσθητοῦ, τὰ δὲ τῶν ὑπηκόων παρ᾽ ἡγεμόνος τε καὶ

---

†) Haec stellula eique respondens in margine superiori numerus in graeca huius tomi parte tomum et paginam editionis Mangeyanae indicant.

ἐπιστάτου πόνος φιλοπευστεῖν, οἷς ἐμπέφυκε πόθος ἀληθείας πλείων. Εἰ μὲν οὖν, ἐνασκηθέντες τοῖς φρονήσεως καὶ σωφροσύνης καὶ πάσης ἀρετῆς δόγμασιν, ἀπεῤῥιψάμεθα τὰς ἐκ παθῶν καὶ νοσημάτων κηλῖδας, οὐκ ἂν ἴσως ἀπηξίωσεν ὁ θεὸς ἄκρως κεκαθαρμέναις καὶ φαιδρυναμέναις *αὐγοειδῶς* ψυχαῖς ἐπιστήμην τῶν οὐρανίων ἢ δι' ὀνειράτων ἢ διὰ χρήσεων ἢ διὰ σημείων ἢ τεράτων ὑφηγεῖσθαι. Ἐπεὶ δὲ καὶ τοὺς ἀφροσύνης καὶ ἀδικίας καὶ τῶν ἄλλων κακιῶν ἀναμαξάμενοι στοχασμοὺς καὶ τύπους δυςεκπλύτους [*] ἔχομεν, ἀγαπᾶν χρὴ, καὶ ἂν εἰκόσι δι' αὐτῶν μίμημά τι τῆς ἀληθείας ἀνευρίσκωμεν. Ἄξιον οὖν τοὺς ζητοῦντας, εἰ ἄφθαρτος ὁ κόσμος, ἐπειδὴ καὶ „φθορὰ“ καὶ „κόσμος“ τῶν πολλαχοῦ λεγομένων ἐστίν, ἑκάτερον πρῶτον ἐρευνῆσαι τῶν ὀνομάτων, ἵνα καθ' ὃ σημαίνεται νυνὶ καὶ τέτακται διαγνῶμεν· καὶ οὐχ ὅσα δηλοῦνται καταριθμητέον, ἀλλ' ὅσα πρὸς τὴν παροῦσαν διδασκαλίαν χρήσιμα.

Τοῦ κόσμου et τῆς φθορᾶς sensus.

2. Λέγεται τοίνυν ὁ κόσμος καθ' ἓν μὲν πρῶτον σύστημα ἐξ οὐρανοῦ καὶ ἄστρων κατὰ περιοχὴν γῆς καὶ τῶν ἐπ' αὐτῆς ζώων καὶ φυτῶν. Καθ' ἕτερον δὲ μόνος οὐρανός· εἰς ὃν ἀπιδὼν Ἀναξαγόρας πρὸς τὸν πυνθανόμενον, ἧς ἕνεκα αἰτίας τὰ πολλὰ πειρᾶται διανυκτερεύειν ὕπαιθρος, ἀπεκρίνατο· Τοῦ τὸν κόσμον θεάσασθαι, τὰς χορείας καὶ περιφορὰς τῶν ἀστέρων αἰνιττόμενος. Κατὰ δὲ τρίτον, ὡς δοκεῖ τοῖς Στωϊκοῖς, διήκουσα ἄχρι τῆς ἐκπυρώσεως οὐσία τις, ἢ διακεκοσμημένη ἢ ἀδιακόσμητος, ἧς τῆς κινήσεώς φασιν εἶναι τὸν χρόνον διάστημα. Νῦν δέ ἐστιν ἡ σκέψις περὶ τοῦ κόσμου

τοῦ κατὰ τὸ πρῶτον σημαινόμενον, ὃς ἐξ οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς ἐξ ὧν συνέστηκε. Λέγεται μέντοι καὶ φθορὰ ἥ τε πρὸς τὸ χεῖρον μεταβολή· λέγεται δὲ καὶ ἡ τοῦ ὄντος ἀναίρεσις παντελής, ἣν καὶ ἀνύπαρκτον ἀναγκαῖον λέγειν. Ὥσπερ γὰρ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος οὐδὲν γίνεται, οὐδ᾽ εἰς τὸ μὴ ὂν φθείρεται· ἐκ τοῦ γὰρ οὐδαμῆ ὄντος ἀμήχανόν ἐστι γενέσθαι τι, τό τε ὂν ἐξαπολεῖσθαι ἀνήνυστον καὶ ἄπαυστον. Καὶ ὁ τραγικός·

„θνήσκει δ᾽ οὐδὲν
τῶν γινομένων, διακρινόμενον δ᾽
ἄλλο πρὸς ἄλλο
μορφὴν ἑτέραν ἀπέδειξεν."

Οὐδέ γε οὕτως ἐστὶν εὔηθες τὸ ἀπορεῖν, εἰ ὁ κόσμος εἰς τὸ μὴ ὂν φθείρεται, ἀλλ᾽ εἰ δέχεται τὴν ἐκ τῆς διακοσμήσεως μεταβολήν, τὰς ποικίλας μορφὰς στοιχείων τε καὶ συγκριμάτων εἰς μίαν τε καὶ τὴν αὐτὴν ἰδέαν ἀναλυθείς, ἢ ὥςπερ ἐν τοῖς θλάσμασι καὶ τοῖς κατάγμασι δεξάμενος παντελῆ σύγχυσιν.

Tres de quaestione sententiae. Democritus, Epicurus, Stoici. Aristoteles.

3. [*] Τριτταὶ δὲ περὶ τοῦ ζητουμένου γεγόνασι δόξαι· τῶν μὲν ἀΐδιον τὸν κόσμον φαμένων ἀγένητόν τε καὶ ἀνώλεθρον· τῶν δὲ ἐξ ἐναντίας γενητόν τε καὶ φθαρτόν. Εἰσὶ δὲ οἱ παρ᾽ ἑκατέρων ἐκλαβόντες τὸ μὲν γενητὸν παρὰ τῶν ὕστερον, παρὰ δὲ τῶν πρότερον τὸ ἄφθαρτον, μικτὴν δόξαν ἀπέλιπον, γενητὸν καὶ ἄφθαρτον οἰηθέντες εἶναι αὐτόν. Δημόκριτος μὲν οὖν καὶ Ἐπίκουρος καὶ ὁ πολὺς ὅμιλος τῶν ἀπὸ τῆς στοᾶς φιλοσόφων, γέ-

νεσιν καὶ φθορὰν ἀπολείπουσι τοῦ κόσμου, πλὴν οὐχ ὁμοίως. Οἱ μὲν γὰρ πολλοὺς κόσμους ὑπογράφουσιν, ὧν τὴν μὲν γένεσιν ἀλληλοτυπίαις καὶ ἐπιπλοκαῖς ἀτόμων ἀνατιθέασι, τὴν δὲ φθορὰν ἀντικοπαῖς καὶ προσράξεσι τῶν γεγονότων. Οἱ δὲ Στωϊκοὶ κόσμον ἕνα, γενέσεως δὲ αὐτοῦ θεὸν αἴτιον, φθορᾶς δὲ μηκέτι θεόν, ἀλλὰ τὴν ὑπάρχουσαν ἐν τοῖς οὖσι πυρὸς ἀκαμάτου δύναμιν, χρόνων μακραῖς περιόδοις ἀναλύουσαν τὰ πάντα εἰς ἑαυτήν, ἐξ ἧς πάλιν αὖ ἀναγέννησιν κόσμου συνίστασθαι προμηθείᾳ τοῦ τεχνίτου. Δύναται δὲ κατὰ τούτους ὁ μέν τις κόσμος ἀΐδιος, ὁ δέ τις φθαρτὸς λέγεσθαι· φθαρτὸς μὲν ὁ κατὰ διακόσμησιν, ἀΐδιος δὲ ὁ κατὰ τὴν ἐκπύρωσιν, παλιγγενεσίαις καὶ περιόδοις ἀθανατιζόμενος οὐδέποτε ληγούσαις. Ἀριστοτέλης δέ, μήποτ᾽ εὐσεβῶς καὶ ὁσίως ἐπιστάμενος, ἀγένητον καὶ ἄφθαρτον ἔφη τὸν κόσμον εἶναι· δεινὴν δὲ ἀθεότητα κατεγίνωσκε τῶν τὰ ἐναντία διεξιόντων, οἳ τῶν χειροκμήτων οὐδὲν ᾠήθησαν διαφέρειν τοσοῦτον ὁρατὸν θεόν, ἥλιον καὶ σελήνην καὶ τὸ ἄλλο τῶν πλανήτων καὶ ἀπλανῶν ὡς ἀληθῶς περιέχοντα πάνθειον. Ἔλεγέ τε, ὡς ἔστιν ἀκούειν, καὶ κατακερτομῶν, ὅτι πάλαι μὲν ἐδεδίει περὶ τῆς οἰκίας, μὴ βιαίοις πνεύμασιν ἢ χειμῶσιν ἐξαισίοις ἢ χρόνῳ ἢ ῥαθυμίᾳ τῆς ἁρμοττούσης ἐπιμελείας ἀνατραπῇ, νυνὶ δὲ φόβον ἐπικεκρεμάσθαι μείζονα πρὸς τῶν τὸν ἅπαντα κόσμον τῷ λόγῳ καθαιρούντων. Ἔνιοι δὲ οὐκ Ἀριστοτέλη τῆς δόξης εὑρετὴν λέγουσιν, ἀλλὰ καὶ τῶν Πυθαγορείων τινάς. Ἐγὼ δὲ καὶ Ὀκέλλου συγγράμματι, Λευκανοῦ γένος, ἐπιγραφομένῳ περὶ τῆς τοῦ παντὸς φύσεως ἐνέτυχον, ἐν ᾧ ἀγένητόν τε καὶ ἄφθαρτον οὐκ ἀπεφαίνετο μόνον, ἀλλὰ καὶ δι᾽ ἀποδείξεων [*] κατεσκεύαζε τὸν κόσμον εἶναι.

Plato.

4. *Γενητὸν δὲ καὶ ἄφθαρτόν φασιν ὑπὸ Πλάτωνος ἐν Τιμαίῳ *) δηλοῦσθαι, διὰ τῆς θεοπρεποῦς ἐκκλησίας, ἐν ᾗ λέγεται πρὸς τοὺς νεωτέρους θεοὺς ὑπὸ τοῦ πρεσβυτάτου καὶ ἡγεμόνος· „Θεοὶ θεῶν, ὧν ἐγὼ δημιουργὸς πατήρ τε ἔργων, ἄλυτα ἐμοῦ γε θέλοντος. Τὸ μὲν οὖν δὴ δεθὲν πᾶν λυτόν, τό γε μὴν καλῶς ἁρμοσθὲν καὶ ἔχον εὖ λύειν ἐθέλειν κακοῦ. Διὸ καὶ ἐπείπερ γεγένησθε, ἀθάνατοι μὲν οὐκ ἐστὲ οὐδὲ ἄλυτοι τὸ πάμπαν, οὔτι γε μὴν λυθήσεσθέ γε οὐδὲ τεύξεσθε θανάτου μοίρας, τῆς ἐμῆς βουλήσεως μείζονος ἔτι δεσμοῦ καὶ κυριωτέρου λαχόντες ἐκείνων, οἷς ὅτε ἐγίγνεσθε συνεδεῖσθε.“ Τινὲς δὲ οἴονται σοφιζόμενοι κατὰ Πλάτωνα γενητὸν λέγεσθαι τὸν κόσμον, οὐ τῷ λαβεῖν γενέσεως ἀρχήν, ἀλλὰ τῷ, εἴπερ ἐγίγνετο, μὴ ἂν ἑτέρως ἢ τὸν εἰρημένον συστῆναι τρόπον ἢ διὰ τὸ ἐν γενέσει καὶ μεταβολῇ τὰ μέρη θεωρεῖσθαι. Βέλτιον δὲ καὶ ἀληθέστερον ὑπονοεῖν τὸ πρότερον· οὐ μόνον ὅτι διὰ παντὸς τοῦ συγγράμματος πατέρα μὲν καὶ ποιητὴν καὶ δημιουργὸν τὸν θεοπλάστην ἐκεῖνόν φασιν, καλλίεργον δὲ καὶ ἔγγονον τουτονὶ τὸν κόσμον, ἀπ᾽ ἀρχετύπου καὶ νοητοῦ παραδείγματος μίμημα αἰσθητόν, πάνθ᾽, ὅσα ἐκεῖνο νοητά, περιέχοντα αἰσθητὰ ἐν αὑτῷ, τελειοτάτου πρὸς νοῦν τελειότατον ἐκμαγεῖον πρὸς αἴσθησιν· ἀλλ᾽ ὅτι καὶ Ἀριστοτέλης ταῦτα μαρτυρεῖ περὶ Πλάτωνος, διὰ τὴν τῆς φιλοσοφίας αἰδῶ μηδὲν ἂν ψευσάμενος, καὶ διότι πιστότερος οὐδεὶς ὑφηγητὴς γνωρίμου μαρτυρεῖν, καὶ μάλιστα τοιούτου, ὃς*

*) Ed. Steph. III, 41.

οὐ πάρεργον ἔθετο παιδείαν ἀψικόρῳ ῥᾳθυμίᾳ, προςυπερβάλλειν δὲ σπουδάσας τὰς τῶν παλαιῶν εὑρέσεις ἔνια τῶν ἀναγκαιοτάτων εἰς ἕκαστον φιλοσοφίας μέρος καινοτομήσας προςεξεύρετο.

Hesiodus. Moses. Duae corruptionis caussae, interior et exterior.

5. *Πατέρα* δὲ τοῦ *Πλατωνικοῦ* δόγματος ἔνιοι νομίζουσι τὸν ποιητὴν Ἡσίοδον, γενητὸν καὶ ἄφθαρτον οἰόμενοι τὸν κόσμον ὑπ᾽ ἐκείνου λέγεσθαι· γενητὸν μέν, ὅτι φησίν·

„Ἤτοι μὲν πρώτιστα χάος γένετ᾽, αὐτὰρ ἔπειτα
γαῖ᾽ εὐρύστερνος, πάντων ἕδος ἀσφαλὲς αἰεί“·

ἄφθαρτον δέ, ὅτι διάλυσιν καὶ φθορὰν οὐ μεμήνυκεν αὐτοῦ. Χάος δὲ ὁ μὲν Ἀριστοτέλης τόπον οἴεται εἶναι, ὅτι τὸ δεξόμενον ἀνάγκη προϋποκεῖσθαι σώματι· τῶν δὲ Στωϊκῶν ἔνιοι τὸ ὕδωρ, παρὰ τὴν χύσιν τὸ ὄνομα πεποιῆσθαι νομίζοντες. Ὁποτέρως δὲ ἂν ἔχοι, τὸ γενητὸν εἶναι τὸν κόσμον ἐναργέστατα παρ᾽ Ἡσιόδῳ μεμήνυται. Μακροῖς δὲ χρόνοις πρότερον ὁ τῶν Ἰουδαίων νομοθέτης Μωσῆς γενητὸν καὶ [*] ἄφθαρτον ἔφη τὸν κόσμον ἐν ἱεραῖς βίβλοις — εἰσὶ δὲ πέντε —, ὧν τὴν πρώτην ἐπέγραψε „Γένεσιν“, ἐν ᾗ ἄρχεται τὸν τρόπον τοῦτον· „Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος.“ (Gen. 1, 1.) Εἶτα προελθὼν ἐν τοῖς ἔπειτα μηνύει πάλιν, ὅτι ἡμέραι καὶ νύκτες, καὶ ὧραι καὶ ἐνιαυτοί, σελήνη τε καὶ ἥλιος, οἵ χρόνου μετρήσεως φύσιν ἐδέξαντο, μετὰ τοῦ παντὸς οὐρανοῦ μοίρας ἀθανάτου λαχόντες διατελοῦσιν ἄφθαρ-

τοι. Τοὺς δὲ ἀγένητον καὶ ἄφθαρτον κατασκευάζοντας λόγους, ἕνεκα τῆς πρὸς τὸ ὁρατὸν αἰδοῦς, τακτέον προτέρους, οἰκείαν ἀρχὴν λαβόντας. Ἅπασι τοῖς φθορὰν ἐνδεχομένοις αἰτίαι διτταὶ τῆς ἀπωλείας, ἡ μὲν ἐντός, ἡ δὲ ἐκτός, προϋπόκεινται. Σίδηρον οὖν καὶ χαλκὸν καὶ τὰς τοιουτοτρόπους οὐσίας εὕροις ἂν ἀφανιζομένας ἐξ ἑαυτῶν μέν, ὅταν ἑρπηνώδους νοσήματος τρόπον ἰὸς ἐπιδραμὼν διαφάγῃ· πρὸς δὲ τῶν ἐκτός, ὅταν ἐμπιπραμένης οἰκίας ἢ πόλεως συναναφλεχθεῖσαι τῇ πυρὸς βιαίῳ ῥιπῇ διαλυθῶσιν. Ὁμοιοτρόπως δὲ καὶ ζώοις ἐπιγίνεται τελευτή, νοσήσασι μὲν ἐξ ἑαυτῶν, ὑπὸ δὲ τῶν ἐκτὸς σφαττομένοις ἢ καὶ λευομένοις ἢ ἐμπιπραμένοις, ἢ θάνατον οὐ καθαρὸν τὸν δι᾽ ἀγχόνης ὑπομένουσιν. Εἰ δὲ φθείρεται καὶ κόσμος, ἐξ ἀνάγκης ἤτοι ὑπό τινος τῶν ἐκτός, ἢ πρός τινος τῶν ἐν αὐτῷ φθαρήσεται δυνάμεων. Ἀμήχανον δὲ ἑκάτερον. Ἐκτὸς μὲν γὰρ οὐδέν ἐστι τοῦ κόσμου, πάντων εἰς τὴν συμπλήρωσιν αὐτοῦ συνερανισθέντων. Οὕτω γὰρ εἷς τε ἔσται καὶ ὅλος καὶ ἀγήρως· εἷς μὲν διὰ τὸ ἀπολειφθέντων τινῶν ἕτερον ἂν τῷ νῦν ὄντι γενέσθαι ὅμοιον· ὅλος δὲ ἕνεκα τοῦ σύμπασαν τὴν οὐσίαν εἰς αὐτὸν ἐξανηλῶσθαι· ἀγήρως δὲ καὶ ἄνοσος, ἐπειδὴ τὰ νόσοις καὶ γήρᾳ σώματα ἁλωτὰ θερμότησι καὶ ψυχρότησι καὶ ταῖς ἄλλαις ἐναντιότησι προςεμπιπτούσαις ἔξωθεν ἰσχυρῶς ἀνατρέπεται, ὧν οὐδεμία δύναμις ἀποδρᾶσα κυκλοῦται καὶ ἐπιτίθεται, παθῶν, μηδενὸς ἀποστάντος μέρους, ὁλοκλήρων ἐγκατειλημμένων εἴσω. Εἰς δὲ ἄρα τι ἐστὶν ἐκτός, πάντως ἂν εἴη κενόν, ἢ ἡ ἀπαθὴς φύσις, ἣν ἀδύνατον παθεῖν τι ἢ δρᾶσαι. Καὶ μὴν οὐδὲ ὑπό τινος αἰτίας διαλυθήσεται τῶν ἐντὸς αὐτοῦ· πρότερον μὲν ἐπειδὴ τοῦ ὅλου τὸ μέρος καὶ μεῖζον ἔσται καὶ κρα-

ταιότερον, ὅπερ ἐστὶν ἀτοπώτατον, ὁ γὰρ κόσμος ἀνυπερβλήτῳ κράτει [*] χρώμενος ἄγει τὰ πάντα μέρη, πρὸς μηδενὸς αὐτῶν ἀγόμενος· ἔπειτα, διότι διττῶν οὐσῶν φθορᾶς αἰτιῶν, τῆς μὲν ἐντός, τῆς δὲ ἐκτός, ἃ τὴν ἑτέραν οἴεται ὑπομένειν, δεκτικὰ καὶ τῆς ἑτέρας ἐστὶ πάντως. Σημεῖον δὲ βοῦς καὶ ἵππος καὶ ἄνθρωπος καὶ τὰ παραπλήσια ζῶα, διότι πέφυκεν ἀναιρεῖσθαι ὑπὸ σιδήρου, καὶ νόσῳ τελευτήσει. Χαλεπὸν γάρ, μᾶλλον δὲ ἀδύνατον εὑρεῖν, ὃ τὴν νοητὴν ἔξωθεν αἰτίαν πεφυκὸς ὑπομένειν, τῆς φθορᾶς ἄδεκτον ἔσται . . ., ὑποστῆναι καθ' ἑαυτόν, ἡνίκα κόσμος οὐκ ἦν. Τὸ γὰρ μὴ ὑπάρχον οὐδὲ κινεῖται· διάστημα δὲ κοσμικῆς κινήσεως ἐδείχθη ὁ χρόνος ὤν. Ἀνάγκη τοίνυν ἑκάτερον ἐξ ἀϊδίου ὑφεστάναι, γενέσεως ἀρχὴν μὴ λαβόντα, τὰ δὲ διαφθορᾶς ἀνεπίδεκτα. Τάχα τις εὑρεσιλογῶν Στωϊκὸς ἐρεῖ, τὸν χρόνον ἀποδεδόσθαι διάστημα τῆς τοῦ κόσμου κινήσεως, οὐχὶ τοῦ νῦν ἰδίᾳ κεκοσμημένου μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦ κατὰ τὴν ἐκπύρωσιν ἐπινοουμένου. Πρὸς ὃν λεκτέον· „Τὴν ἀκοσμίαν, ὦ γενναῖε, μετατιθεὶς τὰ ὀνόματα, κόσμον καλεῖς. Εἰ γὰρ οὗτος ὃν ὁρῶμεν ἐτύμως καὶ προςφυέστατα κόσμος κέκληται, διατεταγμένος καὶ διακεκοσμένος ἅτ' ἀπ' ἀνθρώπου τέχνης ἀκρότητι, τὴν πρὸς τὸ πῦρ αὐτοῦ μεταβολὴν δεόντως ἄν τις ἀκοσμίαν ὀνομάσαι."

Critolai argumentum pluribus expositum. (6-10.).

6. Κριτόλαος δὲ τῶν κεχορευκότων Μούσαις, τῆς Περιπατητικῆς ἐραστὴς φιλοσοφίας, τῷ περὶ τῆς ἀϊδιότητος κόσμου δόγματι συνειπὼν ἐχρήσατο τοιαύταις πίστεσιν. „Εἰ γέγονεν ὁ κόσμος, ἀνάγκη καὶ τὴν γῆν γε-

γονέναι· εἰ δὲ ἡ γῆ γενητή, πάντως καὶ τὸ ἀνθρώπων γένος. Ἄνθρωπος δὲ ἀγέννητον, ἐξ ἀϊδίου τοῦ γένους ὑφεστώς", ὥςπερ ἐπιδειχθήσεται· „ἀΐδιος ἄρα καὶ ὁ κόσμος." Τὸ δὲ ὑπερτεθὲν ἤδη κατασκευαστέον, εἰ δεῖ καὶ ἀποδείξεως τοῖς οὕτως ἐμφανέσι. Δεῖ δέ, ὡς ἔοικεν, ἕνεκα τῶν μυθοπλαστῶν, οἳ ψευσμάτων ἀναπλήσαντες τὸν βίον, ἀλήθειαν ὑπερόριον πεφυγαδεύκασιν, οὐ μόνον πόλεις καὶ οἴκους, ἀλλὰ καὶ ἕνα ἕκαστον τοῦ κτήματος χηρεύειν βιασάμενοι, καὶ πρὸς τὸν τῆς *ῥήσεως* ὁλκὸν μέτρα καὶ ῥυθμοὺς δέλεαρ εἰς ἐνέδραν ἐπινοήσαντες, οἷς ἀφρόνων ὦτα καταγοητεύουσι, καθάπερ ὀφθαλμοὺς αἱ ἄμορφοι καὶ εἰδεχθεῖς ἑταῖραι περιάπτοις καὶ νόθῳ κόσμῳ, χηρείᾳ γνησίου. Λέγουσι γάρ, ὅτι ἡ ἐξ ἀλλήλων γένεσις ἀνθρώπων νεώτερον φύσεως ἔργον, ἀρχεγονώτερον δὲ καὶ πρεσβύτερον [*] ἡ ἐκ γῆς, ἐπειδὴ πάντων μήτηρ ἐστὶ καὶ νενόμισται. Τοὺς δὲ ᾀδομένους παρ' Ἕλλησι σπαρτοὺς λέγουσιν ἐκφῦναι, καθάπερ νῦν τὰ δένδρα, τελείους καὶ ἐνόπλους γῆς παῖδας. Ὅτι δὲ μύθου πλάσμα τοῦτ' ἐστί, συνιδεῖν ἐκ πολλῶν ῥᾴδιον. Αὐτίκα τῷ πρώτῳ γενομένῳ ἔδει, καθ' ὡρισμένα μέτρα καὶ ἀριθμοὺς χρόνων, αὐξήσεως. Βαθμοὺς γάρ τινας ἡ φύσις τὰς ἡλικίας ἐγέννησε, δι' ὧν τρόπον τινὰ ἀναβαίνει καὶ κάτεισιν ἄνθρωπος· ἀναβαίνει μὲν αὐξόμενος, κατέρχεται δὲ ἐν ταῖς μειώσεσιν. Ὅρος δὲ ὁ τῶν ἀνωτάτω βαθμῶν ἀκμή, πρὸς ὃν φθάσας τις οὐκέτι πρόεισιν, ἀλλ', ὥςπερ οἱ διαυλοδρομοῦντες ἀνακάμπτουσι τὴν αὐτὴν ὁδόν, ὅσα παρ' ἰσχυούσης νεότητος ἔλαβεν, ἀποδιδοὺς ἐν ἀσθενεῖ γήρᾳ. Τὸ δὲ γεννηθῆναί τινας οἴεσθαι τελείους ἠγνοηκότων ἐστὶ νόμους φύσεως, θεσμοὺς ἀκινήτους· αἱ μὲν γὰρ ἡμέτεραι γνῶμαι προςαναματτόμεναι τὸ πλημ-

μελὲς ἐκ τοῦ συνεζευγμένου θνητοῦ τροπὰς καὶ μεταβολὰς εἰκότως ἐνδέχονται, ἄτρεπτα δὲ τὰ τῆς τῶν ὅλων ἐστὶ φύσεως, ἅτε πάντων ἐπικρατούσης καὶ διὰ βεβαιότητα τῶν ἅπαξ γνωσθέντων τοὺς ἐξ ἀρχῆς παγέντας ὅρους ἀκινήτους διαφυλαττούσης. Εἴπερ οὖν ἐνόμιζεν ἁρμόττον ἀποτίκτεσθαι τελείους, καὶ νῦν ἂν ἐτελειογονεῖτο ἄνθρωπος, μὴ βρέφος, μὴ παῖς, μὴ μειράκιον γινόμενος, ἀλλ᾽ ἀνὴρ εὐθὺς ὤν, ἴσως δὲ καὶ πρὸς ἅπαν ἀγήρως καὶ ἀθάνατος· ᾧ γὰρ μὴ αὔξησις, μηδὲ μείωσις πρόςεστιν. Αἱ μὲν γὰρ ἄχρι τῆς ἀνδρὸς ἡλικίας μεταβολαὶ κατ᾽ αὔξησιν, αἱ δὲ ἀπὸ ταύτης ἄχρι καὶ γήρως καὶ τελευτῆς κατὰ μείωσιν συνίστανται. Τῷ δὲ μὴ κοινωνοῦντι τῶν προτέρων, καὶ τὰς ἑπομένας εὔλογον μὴ ἐπιγίγνεσθαι. Τί δὲ ἐμποδὼν ἦν, ἀνθρώπους καθάπερ φασὶ πρότερον, καὶ νῦν βλαστάνειν; Οὔπω καὶ ἡ γῆ γεγήρακεν, ὡς διὰ - χρόνου μῆκος ἐστειρῶσθαι δοκεῖν, ἀλλ᾽ ἐν ὁμοίῳ μένει νεάζουσα ἀεί, διότι τετάρτη μοῖρα τοῦ παντός ἐστι καὶ ἕνεκα τῆς τοῦ ὅλου διαμονῆς ὀφείλει μὴ φθίνειν, ἐπεὶ καὶ τὰ ἀδελφὰ στοιχεῖα αὐτῆς, ὕδωρ ἀήρ τε καὶ πῦρ, ἀγήρω διατελεῖ. Πίστις δὲ ἐναργὴς τῆς ἀδιαστάτου καὶ ἀϊδίου περὶ γῆν ἀκμῆς τὰ φυόμενα. Καθαρθεῖσα γὰρ ἢ ποταμῶν ἀναχύσεσιν, ὥςπερ φασὶν Αἴγυπτον, ἢ τοῖς ἐτησίοις ὄμβροις, τὸν ἐκ τῆς φθορᾶς κάματον ὑπανίεται καὶ χαλᾶται, καὶ ἔπειτα διαναπαυσαμένη τὴν οἰκείαν δύναμιν ἀνακτᾶται μέχρι παντελοῦς ῥώμης, εἶτ᾽ ἄρχεται πάλιν τῆς τῶν ὁμοίων γενέσεως τροφὰς ἀφθόνους ἁπάσαις ζώων ἰδέαις ἀναδιδοῦσα.

7. Παρ᾽ ὅ μοι δοκοῦσιν [*] οὐκ ἄπο σκοποῦ ποιηταὶ Πανδώραν αὐτὴν ὀνομάσαι, πάντα δωρουμένην, καὶ τὰ πρὸς ὠφέλειαν καὶ ἡδονῆς ἀπόλαυσιν, οὐ τισίν, ἀλλὰ

πᾶσιν ὅσα ψυχῆς μεμοίραται. Εἰ γοῦν τις ἔαρος ἀκμάσαντος πτερωθεὶς ἀρθείη μετάρσιος καὶ κατίδοι τὴν ὀρεινὴν καὶ πεδιάδα, τὴν μὲν εὔχορτον καὶ χλοηφόρον, πόας καὶ χιλόν, κριθάς τε καὶ πυροὺς καὶ μυρίας ἄλλας σπαρτῶν φύσεις ἀναδιδοῦσαν, ἅς τε γεωργοὶ κατεβάλοντο καὶ ἃς ἀπαυτοματίζουσα ἡ τοῦ ἔτους ὥρα παρέχεται, τὴν δὲ κλάδοις καὶ φυλλάσι κατάσκιον, οἷς ἐπικοσμεῖται τὰ δένδρα, καὶ καρπῶν περιπληθεστάτην, οὐχὶ τῶν πρὸς ἐδωδὴν μόνον, ἀλλὰ καὶ οἷς πόνους ἀκεῖσθαι συμβέβηκεν — ὁ μὲν γὰρ τῆς ἐλαίας καρπὸς σώματος κάματον ἰᾶται, ὁ δὲ τῆς ἀμπέλου ποθεὶς μετρίως ἐπιχαλᾷ τὰς σφοδρὰς ὀδύνας ψυχῆς —, ἔτι δὲ τὰς ἀπὸ τῶν ἀνθῶν ἀναφερομένας εὐωδεστέρας αὔρας, καὶ τὰς τῶν χρωμάτων ἀμυθήτους ἰδιότητας τέχνῃ δαιμονίῳ πεποικιλμένας, τὴν δὲ ὄψιν ἀποκλίνας ἀπὸ τῶν ἡμέρων ἐν μέρει πάλιν ἀγείρους καὶ κέδρους, πεύκας, ἐλάτας, δρυῶν ὕψη περιμηκέστατα, τὰς ἄλλων τῶν ἀγρίων συνεχεῖς καὶ βαθείας ὕλας περιαθρήσειεν, αἳ τὰ πλεῖστα καὶ μέγιστα τῶν ὀρῶν καὶ τὴν πολλὴν ὅση βαθύγειος τῆς ὑπερορίας συσκιάζουσι· γνώσεται τὴν ἀνένδοτον καὶ ἀκάματον τῆς γῆς ἀεὶ νεαζούσης ἀκμήν, ὥστ᾽ οὐδὲν ἐλαττωθεῖσα τῆς παλαιᾶς ἰσχύος καὶ νῦν ἄν, εἴγε τὸ πρότερον, ἔτικτεν ἀνθρώπους, ὑπὲρ δυοῖν τοῖν ἀναγκαιοτάτοιν· ἑνὸς μέν, τοῦ μὴ λειποτακτεῖν τάξιν οἰκείαν, καὶ μάλιστα ἐν σπορᾷ καὶ γενέσει τοῦ χερσαίων ἁπάντων ἀρίστου καὶ ἡγεμόνος, ἀνθρώπου· δευτέρου δέ, γυναικὸς ἐπικουρίας, αἳ κύουσαι μὲν βαρυτάτοις ἄχθεσι δέκα που μῆνας βιάζονται, μέλλουσαι δὲ ἀποτίκτειν πολλάκις ὠδῖσιν αὐταῖς ἀποθνήσκουσιν. Ὅλως οὐκ εὐήθεια δεινή, μήτραν ὑπολαμβάνειν γῆν ἐγκεκολπίσθαι πρὸς ἀνθρώπων σποράν; Τὸ γὰρ ζωογονοῦν χωρίον ἐστὶ μήτρα,

φύσεως, ὥς εἶπέ τις, ἐργαστήριον, ἐν ᾧ ζῶα μόνον διαπλάττεται· τὸ δὲ οὐ γῆς μέρος ἐστὶν, ἀλλὰ ζώου θήλεος, δημιουργηθὲν εἰς γένεσιν, ἐπεὶ καὶ μαζοὺς καθάπερ γυναικὶ γῇ φατέον, ἡνίκα ἠνθρωπογόνει, προςγενέσθαι, τροφὴν ἵνα ἔχωσιν οἰκείαν οἱ πρῶτοι ἀποκυηθέντες. Ἀλλὰ γὰρ οὐ ποταμός, οὐ πηγή τις οὐδαμοῦ τῆς οἰκουμένης ἀνθ᾽ ὕδατος μνημονεύεταί ποτε ὀμβρῆσαι γάλα. Πρὸς δὲ δὴ τούτοις, ὥςπερ γαλακτοτροφεῖσθαι χρὴ τὸ ἀρτίγονον, οὕτω καὶ τῇ δι᾽ ἀμπεχόνης σκέπῃ χρῆσθαι, διὰ τὰς ἀπὸ κρυμοῦ [*] καὶ θάλπους ἐγγινομένας τοῖς τρεφομένοις ζημίας· οὗ χάριν μαῖαι καὶ μητέρες, αἷς ἀναγκαία φροντὶς ἔρχεται τῶν γεννωμένων, κατασπαργανοῦσι τὰ βρέφη. Τοὺς δὲ γηγενεῖς φύντας, πῶς οὐκ ἄν τις εὐθὺς διέφθειρε γυμνοὺς ἐαθέντας ἢ ἀέρος κατάψυξις ἢ ἀφ᾽ ἡλίου φλογμός; κρυμνοὶ γὰρ καὶ θάλπη κρατήσαντα νόσους καὶ φθορὰς ἀπεργάζονται. Ἐπεὶ δὲ ἅπαξ ἤρξαντο ἀλογεῖν ἀληθείας οἱ μυθοπλάσται, τοὺς σπαρτοὺς ἐκείνους καὶ ἐνόπλους ἐτερατεύσαντο ἐκφῦναι. Τίς γὰρ ἦν κατὰ γῆς χαλκουργὸς ἢ τοσοῦτος Ἥφαιστος, ὡς αὐτίκα παντευχίας εὐτρεπίζεσθαι; Τίς δὲ τοῖς πρώτοις γενομένοις ἰσόπαις ἦν οἰκειότης *); Ἡμερώτατον γὰρ ζῶον ὁ ἄνθρωπος, λόγον δωρησαμένης φύσεως αὐτῷ γέρας, ᾧ καὶ τὰ ἐξηγριωμένα πάθη κατεπᾴδεται καὶ τιθασσεύεται. Πολὺ βέλτιον ἦν ἀνθ᾽ ὅπλων κηρύκιον ἀναδοῦναι, συμβατηρίων σπονδῶν σύμβολα, λογικῇ φύσει, ὅπως εἰρήνην πρὸ πολέμου πᾶσι τοῖς πανταχοῦ καταγγέλλῃ.

8. Τὰ μὲν οὖν τῶν ἐπιτειχιζόντων ψευδολογίαν κατὰ τῆς ἀληθείας φλυαρήματα μετρίως ἐξελήλεγκται. Χρὴ

*) Mang. emendari vult: παντευχίας ἦν χρεία;

δὲ εὖ εἰδέναι, ὅτι ἐξ ἀϊδίου κατὰ διαδοχὰς ἐξ ἀνθρώπων βλαστάνουσιν ἄνθρωποι, σπείροντος μὲν εἰς μήτραν ἀνδρὸς ὡςεὶ ἄρουραν, γυναικὸς δὲ ὑποδεχομένης τὰ σπέρματα σωτηρίως, τῆς δὲ φύσεως ἀοράτως ἕκαστα καὶ τῶν τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς διαπλαττούσης μερῶν, καὶ ὅπερ οὐκ ἴσχυε λαβεῖν ἡμῶν ἕκαστος, τοῦθ᾽ ἅπαντι τῷ γένει δωρησαμένης, τὸ ἀθάνατον· μένει γὰρ εἰς ἀεὶ φθειρομένων τῶν ἐν εἴδει τεράστιον ὡς ἀληθῶς καὶ θεῖον ἔργον. Εἰ δὲ ἀΐδιον ἄνθρωπος βραχεῖα, μοῖρα τοῦ παντός, ἀγέννητος δήπου καὶ ὁ κόσμος, ὥςτε ἄφθαρτος.

9. Ἐπαγωνιζόμενος δὲ ὁ Κριτόλαος ἐχρῆτο καὶ τοιούτῳ λόγῳ· „Τὸ αἴτιον αὐτῷ τοῦ ὑγιαίνειν ἄνοσόν ἐστιν, ἀλλὰ καὶ τὸ αἴτιον αὐτῷ τοῦ ἀγρυπνεῖν ἄγρυπνόν ἐστιν· εἰ δὲ τοῦτο, καὶ τὸ αἴτιον αὐτῷ τοῦ ὑπάρχειν ἀΐδιόν ἐστιν." Αἴτιος δὲ ὁ κόσμος αὐτῷ τοῦ ὑπάρχειν, εἴγε καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν· ἀΐδιος ἄρα ὁ κόσμος ἐστίν. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνο σκοπεῖν ἄξιον, ὅτι πᾶν τὸ γενόμενον ἐν ἀρχῇ μὲν δὴ πάντως δεῖ ἀτελὲς εἶναι, χρόνου δὲ προϊόντος αὔξεσθαι μέχρι παντελοῦς τελειώσεως· ὥςτε, εἰ γέγονεν ὁ κόσμος, ἦν μέν ποτε — ἵνα καὶ ἐγὼ χρήσωμαι τοῖς ἡλικιῶν ὀνόμασι — κομιδῇ νήπιος, ἐπιβαίνων δὲ αὖθις ἐνιαυτῶν περιόδοις καὶ μήκεσι χρόνων ὀψὲ καὶ μόλις ἐτελειώθη· τοῦ γὰρ μακροβιωτάτου βραδεῖα ἐξ ἀνάγκης ἀκμή. Τὸν δὲ κόσμον [*] εἴ τις νομίζει χρήσασθαί ποτε ταῖς τοιαύταις μεταβολαῖς, ἀθεραπεύτῳ μανίᾳ κεκρατημένος μὴ ἀγνοείτω. Δῆλον γάρ, ὡς οὐ μόνον αὐτοῦ τὸ σωματοειδὲς αὐξηθήσεται, λήψεται δὲ καὶ ὁ νοῦς ἐπίδοσιν, ἐπεὶ καὶ οἱ φθείροντες αὐτὸν λογικὸν εἶναι ὑπονοοῦσιν. Οὐκοῦν ἀνθρώπου τρόπον ἐν ἀρχῇ μὲν τῆς γενέσεως ἄλογος ἔσται, περὶ δὲ τὴν ἀκμάζουσαν

ἡλικίαν λογικός, ἅπερ οὐ μόνον λέγειν, ἀλλὰ καὶ ὑπονοεῖν ἀσεβές· τὸν γὰρ τελειότατον ὁρατὸν περίβολον καὶ τοὺς ἐν μέρει περιέχοντα κληρούχους πῶς οὐκ ἄξιον ὑπολαμβάνειν ἀεὶ τέλειον κατά τε σῶμα καὶ ψυχήν, ἀμέτοχον κηρῶν, αἷς τὸ γεννητὸν καὶ φθαρτὸν πᾶν συνέζευκται;

10. *Πρὸς δὲ τούτοις φησὶ τριττὰς αἰτίας δίχα τῶν ἔξωθεν ὑποβεβλῆσθαι ζώοις τελευτῆς, νόσον, γῆρας, ἔνδειαν, ὧν οὐδεμιᾷ τὸν κόσμον ἁλωτὸν *εἶναι· πεπηγέναι τε γὰρ* ἐξ ὅλων τῶν στοιχείων ὡς ἅτε μηδενὸς ὑπολειφθέντος καὶ ἀπελευθεριάζοντος μέρους βιασθῆναι· κατακρατεῖν τε καὶ τῶν δυνάμεων, ἐξ ὧν αἱ ἀσθένειαι, τὰς δὲ ὑπεικούσας ἄνοσον καὶ ἀγήρω αὐτὸν διαφυλάττειν· αὐταρκέστατόν τε αὐτὸν αὑτῷ καὶ ἀνεπιδεᾶ παντὸς γεγονέναι, μηδενὸς τῶν εἰς διαμονὴν ὑστερίζοντος, τὰς κενώσεως καὶ πληρώσεως ἐν μέρει διαδοχὰς ἀπωσάμενον, αἷς διὰ τὴν ἄμουσον ἀπληστίαν τὰ ζῶα χρῆσθαι, θάνατον ἀντὶ ζωῆς μνώμενα, ἤ, τό γε ἀσφαλέστερον εἰπεῖν, οἰκτρότερον βίον ἀπωλείας. Ἔτι τοίνυν εἰ μὲν μηδεμία φύσις ἀΐδιος ἑωρᾶτο, ἧττον ἂν ἐδόκουν οἱ φθορὰν εἰςηγούμενοι τοῦ κόσμου, μηδὲν ἔχοντες παράδειγμα ἀϊδιότητος τοῦ κόσμου, ἄνευ προφάσεως ἀδικεῖν. Ἐπεὶ δὲ εἱμαρμένη κατὰ τοὺς ἄριστα φυσιολογοῦντας ἄναρχος καὶ ἀτελεύτητός ἐστιν, εἴρουσα τὰς ἑκάστων ἀνελλιπῶς καὶ ἀδιαστάτως αἰτίας, τί δήποτ᾽ οὐχὶ καὶ τὴν τοῦ κόσμου φύσιν λεκτέον εἶναι μακραίωνα, τὴν τάξιν τῶν ἀτάκτων, τὴν ἁρμονίαν τῶν ἀναρμόστων, τὴν συμφωνίαν τῶν ἀσυμφώνων, τὴν ἕνωσιν τῶν διεστηκότων, τὴν ξύλων μὲν καὶ λίθων ἕξιν, σπαρτῶν τε καὶ δένδρων φύσιν, ψυχὴν δὲ ζώων ἁπάντων, ἀνθρώπων δὲ νοῦν καὶ λόγον, ἀρετὴν δὲ σπουδαίων τελειοτάτην; Εἰ δὲ ἡ τοῦ κόσμου φύσις ἀγέν-

νητός τε καὶ ἄφθαρτος, δῆλον ὅτι καὶ ὁ κόσμος αἰωνίῳ συνεχόμενος καὶ διακρατούμενος δεσμῷ.

Stoici convicti.

Νικηθέντες δὲ ὑπὸ τῆς ἀληθείας καὶ τῶν ἀντιδοξούντων ἔνιοι μετεβάλοντο· προσκλητικὴν γὰρ ἔχει δύναμιν τὸ κάλλος· τὸ δὲ ἀληθὲς [*] δαιμονίως ἐστὶ καλόν, ὡς τὸ ψεῦδος ἐκτόπως αἰσχρόν. Βόηθος γοῦν καὶ Ποσιδώνιος καὶ Παναίτιος, ἄνδρες ἐν τοῖς Στωϊκοῖς δόγμασιν ἰσχυκότες, ἅτε θεόληπτοι τὰς ἐκπυρώσεις καὶ παλιγγενεσίας καταλιπόντες πρὸς θειότερον δόγμα τὸ τῆς ἀφθαρσίας τοῦ κόσμου παντὸς ηὐτομόλησαν. Λέγεται δὲ καὶ Διογένης ἡνίκα νέος ἦν συνεπιγραψάμενος κατὰ τὸ παντελὲς τοῖς ἔνδοθεν. Ἐπειδὴ τοίνυν ἡ σύνταξις, ἅτε μηδενὸς ὑπολειφθέντος μέρους ὡς βιασθῆναι, ὑπ᾽ οὐδενὸς τῶν ἐκτὸς φθαρησόμενος ἐδείχθη ὁ κόσμος τῷ μηδὲν ἔξω καταλελεῖφθαι πάντως· οὐδ᾽ ὑπό τινος τῶν ἐν αὐτῷ, διὰ τὴν προεπιλογισθεῖσαν ἀπόδειξιν, καθ᾽ ἣν τὸ ἁλωτὸν τῇ ἑτέρᾳ τῶν αἰτιῶν καὶ τὴν ἑτέραν ἐπεφύκει δέχεσθαι.

Platonis testimonium.

11. Μαρτύρια δὲ καὶ τὰ ἐν Τιμαίῳ *) περὶ τοῦ τὸν κόσμον ἄνοσον εἶναι καὶ μὴ φθαρησόμενον τάδε· „Τῶν δὲ δὴ τεττάρων ἓν ὅλον ἕκαστον εἴληφεν ἡ τοῦ κόσμου σύστασις. Ἐκ γὰρ πυρὸς παντὸς ὕδατός τε καὶ ἀέρος καὶ γῆς συνέστησεν αὐτὸν ὁ συνιστάς, μέρος οὐδὲν οὐδενὸς οὐδὲ δύναμιν ἔξωθεν ὑπολιπών, τάδε διανοηθείς·

*) Ed. Steph. III, 32.

πρῶτον μὲν ἵνα ὅλον ὅτι μάλιστα ζῶον τέλειον ἐκ τελείων μερῶν εἴη· πρὸς δὲ τούτοις ἕν, ἅτε οὐχ ὑπολελειμένων ἐξ ὧν ἄλλο τοιοῦτο γένοιτο ἄν· ἔτι δὲ ἵνα ἀγήρων καὶ ἄνοσον ᾖ, κατανοῶν, ὡς τὰ τῷ σώματι θερμὰ καὶ ψυχρὰ καὶ πάνθ᾿ ὅσα δυνάμεις ἰσχυρὰς ἔχει, περιϊστάμενα ἔξωθεν καὶ προςπίπτοντα ἀκαίρως λύει, καὶ νόσους καὶ γῆρας ἐπάγοντα φθίνειν ποιεῖ. Διὰ τὴν αἰτίαν καὶ τὸν λογισμὸν τόνδε θεὸς ὅλον ἐξ ὅλων ἁπάντων τέλειον καὶ ἀγήρων καὶ ἄνοσον αὐτὸν ἐτεκτήνατο.“ Τοῦτο μὲν δὴ παρὰ Πλάτωνος πρὸς τὴν ἀφθαρσίαν τοῦ κόσμου μαρτύριον εἰλήφθω. Τὸ δὲ ἀγέννητον παρὰ τῆς φυσικῆς ἀληθείας· ἕπεται μὲν γὰρ τῷ γενομένῳ διάλυσις, ἀφθαρσία δὲ τῷ ἀγεννήτῳ, ἐπεὶ καὶ ὁ τὸ τρίμετρον ἐκεῖνο ποιήσας·

„Τό τοι γενόμενον κατθανεῖν ὀφείλεται,“

δοκεῖ μὴ ἄπο σκοποῦ συνθεὶς ἀκολουθίαν τῆς φθορᾶς ὧδ᾿ ἔχειν. Ἑτέρως δέ ἐστι τοιόνδε· [*] Πάνθ᾿ ὅσα τῶν συνθέτων φθείρεται, διάλυσιν εἰς τὰ ἐξ ὧν συνετέθη λαμβάνει· διάλυσις δὲ οὐδὲν ἦν ἄρα ἢ πρὸς τὰ κατὰ φύσιν ἑκάστων ἐπάνοδος· ὥςτε κατὰ τὸ ἐναντίον ἡ σύνθεσις εἰς τὸ παρὰ φύσιν τὰ συνελθόντα βεβίασται. Καὶ δῆτα οὕτως ἔοικεν ἀψευδέστατα ἔχειν· ἄνθρωποι γὰρ ἀπὸ τῶν τεττάρων στοιχείων, ἃ δὴ ὅλα τοῦ παντός ἐστιν, οὐρανοῦ, γῆς, ἀέρος τε καὶ πυρός, βραχέα κατὰ φύσιν μέρη δανεισάμενοι, συνεκράθημεν· τὰ δὲ ἀνακραθέντα τῆς κινήσεως ἐστέρηται, θερμότης μὲν τῆς ἀνωφοίτου, ψυχρότης δὲ τῆς κάτω, γεώδους καὶ βάρος ἐχούσης οὐσίας ἐπελαφρισθείσης καὶ τὸν ἄνω τόπον ἀντιλαβούσης, ὃν τὸ γεωδέστατον τῶν ἐν ἡμῖν ἐπέσχηκε, κεφαλή.

Δεσμῶν δὲ φαυλότατος ὃν ἔσφιγξε βία, βίαιος καὶ ὀλιγοχρόνιος· ῥήγνυται μὲν γὰρ θᾶττον ὑπὸ τῶν δεθέντων, ἅτε ἀπαυχενιζόντων διὰ πόθον ὑπὸ τῆς κατὰ φύσιν κινήσεως, πρὸς ἣν σπεύδοντες μετανίσταται. Κατὰ γὰρ τὸν τραγικὸν

„χωρεῖ δ' ὀπίσω τὰ μὲν ἐκ γαίας
φύντ' ἐς γαῖαν, τὰ δ' ἀπ' αἰθερίου
βλαστάνοντα γονῆς εἰς οὐράνιον
πόλον ἦλθε πάλιν· θνήσκει δ' οὐδὲν
τῶν γινομένων, διακρινόμενον δ'
ἄλλο πρὸς ἄλλο
μορφὴν ἑτέραν ἀπέδειξε."

Τοῖς μὲν δὴ φθειρομένοις ἅπασι νόμος ἀναγέγραπται καὶ θεσμὸς οὗτος· Ὁπότε μὲν ὑφέστηκε τὰ συνεληλυθότα ἐν τῇ κράσει, πρὸ τῆς κατὰ φύσιν τάξεως ἀταξίας μετειληφέναι καὶ πρὸς τοὺς ἐναντίους τόπους μετανίστασθαι, ὡς τρόπον τινὰ ξενιτεύειν δοκεῖν· ὁπότε δὲ διαλύοιτο, πρὸς τὴν οἰκείαν τῆς φύσεως λῆξιν ἀνακάμπτειν.

Incorruptibilitas mundi demonstratur ex ordine ubique conspicuo et partium suarum conservandarum studio.

12. *Ὁ δὲ κόσμος ἀμέτοχος τῆς ἐν τοῖς λεχθεῖσιν ἀταξίας ἐστίν. Ἐπεὶ φέρε θεασώμεθα. Φθειρομένου τὰ μέρη νυνὶ μὲν ἀνάγκη τετάχθαι τὴν παρὰ φύσιν ἕκαστα χώραν. Τοῦτο δὲ ὑπονοεῖν οὐκ εὐαγές· ἀρίστην γὰρ θέσιν καὶ τάξιν ἐναρμόνιον τὰ τοῦ κόσμου μέρη πάντα εἴληχεν, ὡς ἕκαστον καθάπερ πατρίδι φιλοχωροῦν μὴ ζητεῖν ἀμείνω μεταβολήν. Διὰ τοῦτο γῇ μὲν ὁ μεσαίτατος ἀπενεμήθη τόπος, ἐφ' ἣν πάντα τὰ γεώδη, καὶ ἂν ἀναῤῥίψῃς, καταφέρεται. Τόδε δέ ἐστι* [*] *σημεῖον.*

χώρας τῆς κατὰ φύσιν· ἔνθα γὰρ μὴ ὑπὸ βίας ὁτιοῦν ἐνεχθὲν ἵσταται καὶ ἠρεμεῖ, τὸν οἰκεῖον εἴληχε τόπον. Ὕδωρ δὲ ἐπὶ γῆν ἀνακέχυται δεύτερον. Ἀὴρ δὲ καὶ πῦρ ἀπὸ τοῦ μέσου πρὸς τὸν ἄνω κεχώρηκεν· ἀὴρ μὲν τὸν μεθόριον ὕδατος καὶ πυρὸς κληρωσάμενος τόπον, πῦρ δὲ τὸν ἀνωτάτω. Διὸ καὶ ἂν ἀναψάμενος δᾷδα πρὸς γῆν καταφέρῃς, ἡ φλὸξ οὐδὲν ἧττον ἀντιβιάσεται, καὶ πρὸς τὴν φυσικὴν τοῦ πυρὸς κίνησιν ἐπικουφίσασα αὐτὴν ἀναδραμεῖται. Εἰ δὴ φθορᾶς μὲν αἴτιον ἡ παρὰ φύσιν κίνησις τῶν ἄλλων ἔχει ζώων, ἐν δὲ τῷ κόσμῳ κατὰ φύσιν ἕκαστα τῶν μερῶν διατέτακται τὰς οἰκείας διακληρωσάμενα χώρας, ἐνδίκως ἂν λέγοιτο ὁ κόσμος ἄφθαρτος. Ἔτι τοίνυν ἐκεῖνο παντὶ δῆλον, ὅτι φύσις ἑκάστη διατηρεῖν καὶ διασώζειν, εἰ δὲ οἷόν τε εἴη, καὶ ἀθανατίζειν ἕκαστα, ὧν ἡ φύσις ἐστίν, ἐσπούδακεν, ἡ μὲν ἐν τοῖς δένδρεσι τὰ δένδρα, ἡ δὲ ἐν τοῖς ζώοις τῶν ζώων ἕκαστον. Ἐξασθενεῖ δὲ ἡ ἐπὶ μέρους ἀναγκαίως ἄγειν πρὸς ἀϊδιότητα· ἢ γὰρ ἔνδεια ἢ φλογμὸς ἢ κρυμνὸς ἢ μυρία ἄλλα τῶν εἰωθότων ἐπισυνίστασθαι κατασκήψαντα διέσεισε καὶ διέλυσε τὸν συνέχοντα δεσμὸν καὶ τέλος κατέῤῥηξε. Τοιοῦτον δὲ εἰ μηδὲν ἐφήδρευεν ἔξω, καὶ ἂν ὅσον ἐφ᾽ ἑαυτῇ μικρά τε αὖ καὶ μεγάλα ἀγήρω διεφύλαττεν. Ἀναγκαῖον οὖν καὶ τὴν τοῦ κόσμου φύσιν γλίχεσθαι τῆς τοῦ ὅλου διαμονῆς· οὐ γὰρ δὴ τῶν ἐπὶ μέρους ἐστὶ χείρων, ὡς ἀποδιδράσκουσα καὶ λειποτακτοῦσα νόσον ἀνθ᾽ ὑγείας καὶ φθορὰν ἀντὶ σωτηρίας παντελοῦς ἐπιχειρεῖν τεχνάζειν, ἐπειδὴ

„πασάων ὑπὲρ ἥγε κάρη ἔχει ἠδὲ μέτωπα,
ῥεῖά τ᾽ ἀριγνώτη πέλεται, καλαὶ δέ τε πᾶσαι.“ *)

*) Hom. Odyss. 6, 107 s.

Ἀλλ᾽ εἰ τοῦτ᾽ ἀληθές ἐστι, φθορὰν ὁ κόσμος οὐ δέξεται. Διὰ τί; Ὅτι ἡ συνέχουσα φύσις αὐτὸν ἀήττητός ἐστι κατὰ πολλὴν ἰσχύος ῥώμην, τῶν ἄλλων ὅσα βλάπτειν ἔμελλεν ἁπάντων ἐπικρατοῦσα. Διὸ καὶ Πλάτων εὖ „Ἀπῄει τε γάρ“ φησιν „οὐδέν, οὐδὲ προσῄει αὐτῷ ποθέν· οὐδὲ γὰρ ἦν. Αὐτὸ γὰρ ἑαυτῷ τροφὴν τὴν ἑαυτοῦ φθίσιν παρέχον, καὶ πάντα ἐν ἑαυτῷ καὶ ὑφ᾽ ἑαυτοῦ πάσχον καὶ δρῶν ἐκ τέχνης γέγονεν· ἡγήσατο γὰρ αὐτὸ ὁ συνθεὶς αὔταρκες ὂν ἄμεινον ἔσεσθαι μᾶλλον ἢ προσδεὲς ἄλλων.“ *)

Ex Dei utpote perfecti auctoris natura.

13. Ἀποδεικτικώτατός γε μὴν καὶ ἐκεῖνος ὁ λόγος ἐστίν, ἐφ᾽ ᾧ μυρίους οἶδα σεμνυνομένους ὡς ἠκριβωμένῳ καὶ πάνυ ἀνεξελέγκτῳ. Πυνθάνονται γάρ· Τίνος ἕνεκα τὸν κόσμον φθείρει ὁ θεός; ἤτοι γὰρ [*] ὑπὲρ τοῦ μηκέτι κοσμοποιῆσαι, ἢ ὑπὲρ τοῦ ἕτερον κατασκευάσαι; Τὸ μὲν δὴ πρότερον ἀλλότριον θεοῦ, πρὸς τάξιν γὰρ ἀταξίαν μεταβάλλειν δέον, οὐ πρὸς ἀταξίαν τάξιν· εἶτα δέ, ὅτι καὶ μετάνοιαν, πάθος καὶ νόσημα δέξεται ψυχῆς. Ἔδει γὰρ μὴ κοσμοποιῆσαι τὸ παράπαν, ἢ κρίνοντα πρέπον αὐτῷ τὸ ἔργον χαίρειν τῷ γενομένῳ. Τὸ δὲ δεύτερον ἄξιον οὐ βραχείας ἐρεύνης. Εἰ γὰρ ἕτερον ἀντὶ τοῦ νῦν ὄντος κατασκευάσει, πάντως ὁ γενόμενος ἢ χείρων ἢ ὅμοιος ἢ κρείττων ἀποτελεσθήσεται, ὧν ἕκαστον ἐπίληπτον. Εἰ μὲν γὰρ χείρων ὁ κόσμος, χείρων καὶ ὁ δημιουργός· ἀμώμητα δὲ καὶ ἀνεξέλεγκτα καὶ ἀνεπανόρθωτα τὰ τοῦ θεοῦ, τελειοτάτῃ τέχνῃ καὶ ἐπιστήμῃ δημιουργηθέντα·

*) In Timaeo, ed. Steph. III, 33.

„Οὐδὲ“ γὰρ „γυνή“ φασι „τοσσόνδε νόου ἐπιδεύεται ἐσθλοῦ,
ὥςτε χέρειον ἑλέσθαι ἀμεινοτέρων.“

Ἐμπρεπὲς δὲ θεῷ τὰ ἄμορφα μορφοῦ, καὶ τοῖς αἰσχίστοις περιτιθέναι θαυμαστὰ κάλλη. Εἰ δὲ ὅμοιος, ματαιοπόνος ὁ τεχνίτης, οὐδὲν κομιδῇ νηπίων παίδων διαφέρων, οἳ πολλάκις παρ᾽ αἰγιαλοῖς ἀθύροντες ψάμμου γεωλόφους διανιστᾶσι, καὶ ἔπειθ᾽ ὑφαιροῦντες ταῖς χερσὶ πάλιν ἐρείπουσι. Πολὺ γὰρ ἄμεινον τοῦ κατασκευάζειν ὅμοιον, μηδὲν μήτε ἀφαιροῦντα μήτε προςτιθέντα, μήτ᾽ αὖ πρὸς τὸ ἄμεινον ἢ χεῖρον μεταβάλλοντα τὸν ἐξ ἀρχῆς ἅπαξ γενόμενον κατὰ χώραν ἐᾶν. Εἰ δὲ κρείττονα δημιουργήσει, γενήσεται τότε κρείττων καὶ ὁ δημιουργός, ὥςθ᾽, ἡνίκα τὸ πρότερον κατεσκεύαζε, καὶ τὴν τέχνην καὶ τὴν διάνοιαν ἦν ἀτελέστερος, ὅπερ οὐδὲ θέμις ὑπονοεῖν ἐστίν. Ἴσος γὰρ αὐτὸς ἑαυτῷ καὶ ὅμοιος ὁ θεός, μήτε ἄνεσιν πρὸς τὸ χεῖρον, μήτ᾽ ἐπίτασιν πρὸς τὸ βέλτιον δεχόμενος. Ἐπὶ δὲ τὰς τοιαύτας ἀνωμαλίας ἄνθρωποι κεχωρήκασι, πρὸς ἑκάτερον, τό τε εὖ καὶ τὸ χεῖρον, πεφυκότες μεταβάλλειν, αὐξήσεσι καὶ προκοπαῖς καὶ βελτιώσεσι καὶ πᾶσι τοῖς ἐναντίοις εἰωθότες χρῆσθαι. Πρὸς δὲ τούτοις τὰ μὲν τῶν θνητῶν ἔργα ἡμῶν φθαρτὰ δεόντως ἂν γένοιτο, τὰ δὲ τοῦ ἀθανάτου κατὰ τὸν ἐοικότα λόγον ἄφθαρτα δήπου· τῇ γὰρ φύσει τῶν τεχνιτῶν εὔλογον τὰ δημιουργηθέντα ἐξομοιοῦσθαι.

Ex aliorum contrariis inter se de diis et mundo sententiis. (Chrysippus.)

14. Καὶ μὴν ἅπαντί που καὶ ἐκεῖνο δῆλον, ὅτι φθειρομένης μὲν τῆς γῆς ἀνάγκη καὶ τὰ χερσαῖα τῶν ζώων

καθ᾽ ὅλον τὸ γένος ἀπόλλυσθαι· φθειρομένου δὲ ὕδατος τὰ ἔνυδρα, καὶ ἀέρος μέντοι καὶ πυρὸς τὰ ἀεροπόρα καὶ πυρίγονα. Κατ᾽ ἀνάλογον οὖν εἰ φθείρεται ὁ οὐρανός, φθαρήσεται μὲν καὶ ἥλιος καὶ σελήνη, φθαρήσονται δὲ οἱ λοιποὶ πλάνητες, φθαρήσονται δὲ οἱ ἀπλανεῖς ἀστέρες, ὁ τοσοῦτος [*] αἰσθητῶν θεῶν εὐδαίμων τὸ πάλαι νομισθεὶς στρατός· ὃ δὴ γένοιτο ἂν οὐδὲν ἕτερον ἢ θεοὺς φθειρομένους ὑπονοεῖν, ἴσον γάρ ἐστι τῷ καὶ ἀνθρώπους ἀθανάτους ὑπονοεῖν. Καίτοι ἐν ἀτίμων συγκρίσει τοῦτο ἂν εὕροις σκοπῶν εὐλογώτερον ἐκείνου, χάριτι θεοῦ ὄν· θνητὸν μὲν γὰρ ἀθανασίας μεταλαχεῖν εἰκός ἐστιν, ἀφθαρσίαν δὲ θεοὺς ἀποβαλεῖν ἀδύνατον, καὶ ἂν αἱ ἀνθρώπων σοφίαι κακομανῶσι. Καὶ μὴν οἵ τε τὰς ἐκπυρώσεις καὶ τὰς παλιγγενεσίας εἰςηγούμενοι τοῦ κόσμου νομίζουσι καὶ ὁμολογοῦσι τοὺς ἀστέρας θεοὺς εἶναι, οὓς τῷ λόγῳ διαφθείρειν οὐκ ἐρυθριῶσιν. Ἔδει γὰρ ἢ μύδρους διαπύρους ἀποφήνασθαι, καθάπερ ἔνιοι τῶν οἷα περὶ δεσμωτηρίου φλυαρούντων τοῦ σύμπαντος οὐρανοῦ, ἢ θείας ἢ δαιμονίας φύσεις νομίζοντας τὴν ἁρμόττουσαν θεοῖς ἀφθαρσίαν προσομολογῆσαι. Νυνὶ δὲ τοσοῦτον δόξης ἀληθοῦς διήμαρτον, ὥςτε λελήθασιν αὐτοὺς καὶ τῇ προνοίᾳ — ψυχὴ δέ ἐστι τοῦ κόσμου — φθορὰν ἐπιφέροντες, ἐξ ὧν ἀνακόλουθα φιλοσοφοῦσι. Χρύσιππος οὖν ὁ δοκιμώτατος τῶν παρ᾽ αὐτοῖς ἐν τοῖς περὶ αὐξανομένου τερατεύεταί τι τοιοῦτον, καὶ προκατασκευάσας, ὅτι δύο εἰδοποιοὺς ἐπὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας ἀμήχανον συστῆναι, φησίν· „Ἔστω θεωρίας ἕνεκα τὸν μέν τινα ὁλόκληρον, τὸν δὲ χωρὶς ἐπινοεῖσθαι τοῦ ἑτέρου ποδός, καλεῖσθαι δὲ τὸν μὲν ὁλόκληρον Δίωνα, τὸν δὲ ἀτελῆ Θέωνα, καὶ ἔπειτα ἀποτέμνεσθαι Δίωνος

τὸν ἕτερον τοῖν ποδοῖν.“ Ζητουμένου δή, πότερος ἔφθαρται, τὸν Θέωνα φάσκειν οἰκειότερον εἶναι· τοῦτο δὲ παραδοξολογοῦντος μᾶλλόν ἐστιν ἢ ἀληθεύοντος. Πῶς γὰρ ὁ μὲν οὐδὲν ἀκρωτηριασθεὶς μέρος ὁ Θέων ἀνήρπασται, ὁ δὲ ἀποκοπεὶς τὸν πόδα Δίων οὐχὶ ἔφθαρται; „Δεόντως,“ φησίν. „Ἀναδεδράμηκε γὰρ ὁ ἐκτμηθεὶς τὸν πόδα Δίων ἐπὶ τὴν ἀτελῆ τοῦ Θέωνος οὐσίαν, καὶ δύο εἰδοποιοὶ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ὑποκειμένου οὐ δύναντο εἶναι. Τοιγαροῦν τὸν μὲν Δίωνα μένειν ἀναγκαῖον, τὸν δὲ Θέωνα ἐφθάρθαι.“

„Τὰ δ᾽ οὐχ ὑπ᾽ ἄλλων, ἀλλὰ τοῖς αὑτῶν πτεροῖς ἁλισκόμενα“

φησὶν ὁ τραγικός *). Ἀπομαξάμενος γάρ τις τὸν [*] τύπον τοῦ λόγου, καὶ ἐφαρμόσας τῷ παντὶ κόσμῳ, δείξει σαφέστατα καὶ τὴν αὐτὴν φθειρομένην τὴν πρόνοιαν. Σκόπει δὲ ὧδε. Ὑποκείσθω ὁ μὲν ὡςανεὶ Δίων ὁ κόσμος, τέλειος γάρ· ὁ δὲ ὡςανεὶ Θέων ἡ τοῦ κόσμου ψυχή, διότι τοῦ ὅλου τὸ μέρος ἔλαττον· καὶ ἀφαιρείσθω ὥςπερ ἀπὸ τοῦ Δίωνος ὁ πούς, οὕτω καὶ ἀπὸ τοῦ κόσμου ὅσον αὐτοῦ σωματοειδές. Οὐκοῦν ἀνάγκη λέγειν, ὅτι ὁ μὲν κόσμος οὐκ ἔφθαρται ὁ τὸ σῶμα ἀφαιρεθείς, ὥςπερ οὐδὲ ὁ ἀποκοπεὶς τὸν πόδα Δίων, ἀλλ᾽ ἡ τοῦ κόσμου ψυχή, ὥςπερ Θέων ὁ μηδὲν παθών· ὁ μὲν γὰρ κόσμος ἐπ᾽ ἐλάττονα οὐσίαν ἀνέδραμεν ἀφαιρεθέντος αὐτῷ τοῦ σωματοειδοῦς, ἐφθάρη δὲ ἡ ψυχὴ διὰ τὸ μὴ δύνασθαι δύο εἰδοποιοὺς εἶναι περὶ τὸ αὐτὸ ὑποκείμενον. Ἔκθεσμον δὲ τὸ λέγειν φθείρεσθαι τὴν πρόνοιαν,

*) Aeschylus in fabula Myrmidonum.

ἀφθάρτου δὲ ὑπαρχούσης ἀνάγκη καὶ τὸν κόσμον ἄφθαρτον εἶναι.

Ex temporis aeternitate.

15. Μεγίστην μέντοι παρέχεται πίστιν εἰς ἀϊδιότητα καὶ ὁ χρόνος. Εἰ γὰρ ἀγένητος ὁ χρόνος, ἐξ ἀνάγκης καὶ ὁ κόσμος ἀγένητος. Διὰ τί; Ὅτι, ἧ φησὶν ὁ μέγας Πλάτων *), „ἡμέραι καὶ νύκτες μῆνές τε καὶ ἐνιαυτῶν περίοδοι χρόνον ἔδειξαν“· ἀμήχανον δέ πη τοῦτον συστῆναι δίχα ἡλίου κινήσεως καὶ τῆς τοῦ παντὸς οὐρανοῦ περιφορᾶς· ὥςτ᾽ εὐθυβόλως ἀποδεδόσθαι πρὸς τῶν εἰωθότων τὰ πράγματα ὁρίζεσθαι χρόνον διάστημα τῆς τοῦ κόσμου κινήσεως. Ἐπεὶ δὲ τοῦθ᾽ ὑγιές ἐστι, γίνεται ὁ κόσμος ἰσῆλιξ τοῦ χρόνου καὶ αἴτιος. Πάντων δὲ ἀτοπώτατον ὑπονοεῖν, ὅτι ἦν ποτε χρόνος, ἡνίκα οὐκ ἦν κόσμος· ἄναρχος γὰρ καὶ ἀτελεύτητος ἡ τούτου φύσις, ἐπεὶ καὶ αὐτὰ ταῦτα, τὸ ἦν, τὸ πότε, τὸ ἡνίκα, χρόνον συνεμφαίνει. Τούτῳ δὲ ἀκολουθῶν, τὸ μηδὲ χρόνον τῷ δόγματι τῆς ἐκπυρώσεως . . . ὀψὲ τῆς ἡλικίας ἐνδοιάσας ἐπισχεῖν· οὐ γὰρ νεότητος, ἀλλὰ γήρως τὰ σεμνὰ καὶ περιμάχητα διϊδεῖν, καὶ μάλισθ᾽ ὅσα μὴ δικάζει ἡ ἄλογος καὶ ἀπατηλὴ αἴσθησις, ἀλλ᾽ ὁ καθαρώτατος καὶ ἀκραιφνέστατος νοῦς.

Boëthi argumenta.

16. Ἀποδείξεσι δὲ οἱ περὶ τὸν Βόηθον κέχρηνται πιθανωτάταις, ἃς αὐτίκα λέξομεν. „Εἰ,“ φασί, „γενητὸς καὶ φθαρτὸς ὁ κόσμος, ἐκ τοῦ μὴ ὄντος τι γενήσε-

*) In Timaeo, ed. Steph. III, 37.

ται· ὅπερ καὶ τοῖς Στωϊκοῖς ἀτοπώτατον εἶναι δοκεῖ. Διὰ τί; Ὅτι οὐδεμίαν [*] φθοροποιὸν εὑρεῖν αἰτίαν ἔστιν, οὔτ᾽ ἐντός, οὔτ᾽ ἐκτός, ἣ τὸν κόσμον ἀνελεῖ. Ἐκτὸς μὲν γὰρ οὐδέν ἐστιν, ὅτι μὴ τάχα που κενόν, τῶν στοιχείων ἀποκριθέντων εἰς αὐτὸν ὁλοκλήρων· εἴσω δὲ οὐδὲν νόσημα τοιοῦτον, ὃ γένοιτο ἂν αἴτιον τῷ τοσούτῳ διαλύσεως. Εἰ δὲ ἀναιτίως φθείρεται, δῆλον ὅτι ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ἔσται ἡ γένεσις τῆς φθορᾶς· ὅπερ οὐδ᾽ ἡ διάνοια παραδέξεται. Καὶ μήν φασιν, ὅτι γενικοὶ τρόποι φθορᾶς εἰσὶ τρεῖς· ὅ τε κατὰ διαίρεσιν, ὁ κατὰ ἀναίρεσιν τῆς ἐπεχούσης ποιότητος, καὶ ὁ κατὰ σύγχυσιν. Τὰ μὲν οὖν ἐκ διεστηκότων, αἰπόλια, βουκόλια, χοροί, στρατεύματα, ἢ πάλιν ἐκ συναπτομένων σώματα παγέντα τῇ διαστάσει καὶ διαιρέσει λύονται· κατὰ δὲ ἀναίρεσιν τῆς ἐπεχούσης ποιότητος ὁ μετασχηματιζόμενος κηρὸς ἢ καὶ λεαινόμενος, ἵνα μηδὲ ἑτεροειδῆ τινὰ παράσχῃ τύπον μορφῆς· κατὰ δὲ σύγχυσιν ὡς ἡ παρὰ ἰατροῖς τετραφάρμακος, αἱ γὰρ δυνάμεις τῶν συνενεχθέντων ἠφανίσθησαν εἰς ἐξαιρέτου μιᾶς γένεσιν ἀποτελεσθείσης. Ποίῳ δὴ τούτων ἄξιον τὸν κόσμον φθείρεσθαι φάναι; τῷ κατὰ διαίρεσιν; Ἀλλ᾽ οὔτ᾽ ἐκ διεστηκότων ἐστίν, ὡς τὰ μέρη σκεδασθῆναι, οὔτ᾽ ἐκ συναπτομένων, ὡς διαλυθῆναι, οὔτε τὸν αὐτὸν τρόπον τοῖς ἡμετέροις ἥνωται σώμασι· τὰ μὲν γὰρ ἐπικήρως τε ἐξ αὑτῶν ἔχει καὶ δυναστεύεται πρὸς μυρίων ὑφ᾽ ὧν βλάπτεται, τοῦ δὲ ἀήττητος ἡ ῥώμη πολλῇ τινι περιουσίᾳ πάντων κατακρατοῦσα. Ἀλλ᾽ ἀναιρέσει παντελεῖ τῆς ποιότητος; Ἀλλ᾽ ἀμήχανον τοῦτό γε· μένει γὰρ κατὰ τοὺς τὰ ἐναντία αἱρουμένους ἡ τῆς διακοσμήσεως ποιότης ἐπ᾽ ἐλάττονος οὐσίας, τὸ τοῦ δὲ ... κατὰ τὴν ἐκπύρωσιν. Ἀλλὰ τῷ κατὰ σύγχυ-

σιν; Ἄπαγε· δεήσει γὰρ πάλιν εἰς τὸ μὴ ὂν γίνεσθαι τὴν φθορὰν παραδέχεσθαι. Τοῦ χάριν; Ὅτι εἰ μὲν ἕκαστον ἐν μέρει τῶν στοιχείων ἐφθείρετο, μεταβολὴν ἐδύνατο τὴν εἰς ἕτερον δέχεσθαι· πάντων δὲ συλλήβδην ἀθρόον κατὰ σύγχυσιν ἀναιρουμένων ἀνάγκη ὑπονοεῖν τὸ ἀδύνατον. Ἔτι πρὸς τούτοις ἐὰν ἐκπυρωθῇ, φασί, τὰ πάντα, τί κατ᾽ ἐκεῖνον ὁ θεὸς πράξει τὸν χρόνον; ἢ τὸ παράπαν οὐδέν; Καὶ μήποτ᾽ εἰκότως. Νυνὶ μὲν γὰρ ἕκαστα ἐφορᾷ καὶ πάντων οἷα γνήσιος πατὴρ ἐπιτροπεύει, καὶ εἰ δεῖ τὸ ἀληθὲς εἰπεῖν, ἡνιόχου καὶ κυβερνήτου τρόπον ἡνιοχεῖ καὶ πηδαλιουχεῖ τὰ σύμπαντα, ἡλίῳ καὶ σελήνῃ καὶ τοῖς ἄλλοις πλάνησι καὶ ἀπλανέσιν, ἔτι δὲ ἀέρι καὶ τοῖς μέρεσι τοῦ κόσμου *παριστάμενος*, καὶ συνδρῶν ὅσα πρὸς τὴν τοῦ ὅλου διαμονὴν καὶ τὴν κατ᾽ ὀρθὸν λόγον ἀνυπαίτιον διοίκησιν. Πάντων δὲ ἀναιρεθέντων ὑπ᾽ ἀργίας καὶ ἀπραξίας [*] δεινῆς, ἀβιώτῳ βίῳ χρήσεται· οὗ τί γένοιτο ἂν ἀτοπώτερον; Ὀκνῶ λέγειν, ὃ μηδὲ θέμις εἰπεῖν, ὅτι ἀκολουθήσει θεῷ θάνατος, εἴ γε καὶ ἠρεμία· τὸ γὰρ ἀεικίνητον ἐὰν ἀνέλῃς ψυχῆς, καὶ αὐτὴν πάντως συνανελεῖς· ψυχὴ δὲ τοῦ κόσμου κατὰ τοὺς ἀντιδοξοῦντας ὁ θεός.

Quid de mundi exustione iudicandum.

17. Ἐκεῖνο δὲ οὐκ ἄξιον διαπορῆσαι, τίνα τρόπον ἔσται παλιγγενεσία πάντων εἰς πῦρ ἀναλυθέντων. Ἐξαναλωθείσης γὰρ τῆς οὐσίας ὑπὸ πυρός, ἀνάγκη καὶ τὸ πῦρ οὐκέτι ἔχον τροφὴν ἀποσβεσθῆναι. Μένοντος μὲν οὖν ὁ σπερματικὸς τῆς διακοσμήσεως ἐσῴζετο λόγος, ἀναιρεθέντος δὲ συνανῄρηται. Τὸ δέ ἐστιν ἔκθεσμον καὶ ἀσέβημα ἤδη διπλοῦν, μὴ μόνον φθορὰν τοῦ κόσμου

κατηγορεῖν, ἀλλὰ καὶ παλιγγενεσίαν ἀναιρεῖν, ὥσπερ ἀκοσμίᾳ καὶ ἀπραξίᾳ καὶ τοῖς πλημμελέσι πᾶσι χαίροντος θεοῦ. Τὸν δὲ λόγον ἀκριβέστερον ὧδε διερευνητέον. Πυρὸς τριττὸν εἶδος· τὸ μὲν ἄνθραξ, τὸ δὲ φλόξ, τὸ δὲ αὐγή. Ἄνθραξ μὲν οὖν ἐστι πῦρ ἐν οὐσίᾳ γεώδει, ὃ τρόπον ἕξεως πνευματικῆς πεφώλευκε καὶ ἐλλοχᾷ δι' ὅλης ἄχρι περάτων τεταμένον. Φλὸξ δέ ἐστιν ὅπερ ἐκ τροφῆς αἴρεται μετεωριζόμενον. Αὐγὴ δὲ τὸ ἀποστελλόμενον ἐκ φλογός, συνεργὸν ὀφθαλμοῖς εἰς τὴν τῶν ὁρατῶν ἀντίληψιν. Μέσην δὲ χώραν αὐγῆς τε καὶ ἄνθρακος εἴληχε φλόξ· σβεσθεῖσα μὲν γὰρ εἰς ἄνθρακα τελευτᾷ, ζωπυρουμένη δὲ ἔχει φέγγος, ὃ τὴν καυστικὴν ἀφῃρημένον δύναμιν ἀστράπτει. Εἰ κατὰ τὴν ἐκπύρωσιν οὖν τὸν κόσμον ἀναλύεσθαι φῶμεν, ἄνθραξ μὲν οὐκ ἂν γένοιτο, διότι παμπληθὲς ὑπολείψεται τοῦ γεώδους, ᾧ τὸ πῦρ ἐγκατειλῆφθαι συμβέβηκεν· ἀρέσκει δὲ μηδὲν τότε τῶν ἄλλων ὑφεστάναι σωμάτων, ἀλλὰ γῆν καὶ ὕδωρ καὶ ἀέρα εἰς ἄκρατον πῦρ ἀναλελύσθαι. Καὶ μὴν οὐδὲ φλόξ· ἅμα γὰρ τροφῇ ἐστίν, μηδενὸς δὲ καταλειφθέντος ἀτροφήσασα αὐτίκα ἀποσβεσθήσεται. Τούτοις ἕπεται τὸ μηδ' αὐγὴν ἀποτελεῖσθαι· καθ' ἑαυτὴν γὰρ ὑπόστασιν οὐκ ἔχει, ῥεῖ δὲ ἀπὸ τῶν προτέρων, ἄνθρακος καὶ φλογός, ἀφ' οὗ μὲν ἐλάττων, πολλὴ δὲ ἀπὸ φλογός, χεῖται γὰρ ἐπὶ μήκιστον. Ἐκείνων δέ, ὡς ἐδείχθη, κατὰ τὴν ἐκπύρωσιν οὐκ ὄντων, οὐδ' ἂν αὐγὴ γένοιτο· καὶ γὰρ ἡ μεθημερινὴ πολλὴ καὶ βαθεῖα αὐγή, τὸν ὑπὸ γῆς ἡλίου δρόμον ἰόντος, εὐθὺς ἀφανίζεται νυκτί, καὶ μάλιστ' ἀσελήνῳ. [*] Οὐ τοίνυν ἐκπυροῦται ὁ κόσμος, ἀλλ' ἔστιν ἄφθαρτος· εἰ δὲ ἐκπυρωθήσεται, ἕτερος οὐκ ἂν γένοιτο.

Stoici de mundi exustione.

18. *Διὸ καί τινες τῶν ἀπὸ τῆς στοᾶς ὀξυδερκέστερον ἐκ μακροῦ θεασάμενοι τὸν ἐπιφερόμενον ἔλεγχον, ἠξίωσαν ὥςπερ θανόντι κεφαλαίῳ βοηθήματα προευτρεπίζεσθαι· τὰ δὲ οὐδὲν ἦν ὄφελος. Ἐπειδὴ γὰρ αἴτιον κινήσεώς ἐστι τὸ πῦρ, κίνησις δὲ γενέσεως ἀρχή, γενέσθαι δὲ ἄνευ κινήσεως ὁτιοῦν ἀδύνατον, ἔφασαν, ὅτι μετὰ τὴν ἐκπύρωσιν, ἐπειδὰν ὁ νέος κόσμος μέλλῃ δημιουργεῖσθαι, σύμπαν μὲν τὸ πῦρ οὐ σβέννυται, ποσὴ δέ τις αὐτοῦ μοῖρα ὑπολείπεται· πάνυ γὰρ ηὐλαβήθησαν, μὴ σβεσθέντος ἀθρόου μένῃ τὰ πάντα ἡσυχάσαντα ἀδιακόσμητα, τοῦ τῆς κινήσεως αἰτίου μηκέτι ὄντος. Εὑρεσιλογούντων δὲ πλάσματα ταῦτ᾽ ἐστὶ καὶ κατὰ τῆς ἀληθείας τεχναζόντων. Τί δήποτε; Ὅτι τὸν κόσμον ἐκπυρωθέντα γενέσθαι μὲν ἄνθρακι παραπλήσιον ἀμήχανον, ὡς δέδεικται, γεώδους πολλῆς ἀνθυπολειφθείσης οὐσίας, ἣ δεήσει τὸ πῦρ ἐλλοχᾶν. Ἴσως δὲ οὐκ ἐκπυρώσεως τότε κρατούσης, εἴ γε μένει τὸ στοιχείων βαρύτατον καὶ δυςαναλώτατον ἔτι, γῆ μὴ διαλυθεῖσα, μεταβάλλειν δὲ ἢ εἰς φλόγα ἢ εἰς αὐγὴν ἀναγκαῖον· εἰς μὲν φλόγα, ὡς ᾤετο Κλεάνθης, εἰς δὲ αὐγήν, ὡς ὁ Χρύσιππος. Ἀλλ᾽ εἴτε φλὸξ γίνεται, τραπομένη πρὸς σβέσιν ἅπαξ οὐκ ἐκ μέρους, ἀλλ᾽ ἀθρόα σβεσθήσεται, συνυπάρχει γὰρ ἡ τροφή· διὸ πολλῆς μὲν οὔσης ἐπιδίδωσι καὶ χεῖται, στελλομένης δὲ μειοῦται. Τεκμηριώσαιτο δὲ ἄν τις ἀπὸ τῶν παρ᾽ ἡμῖν τὸ γινόμενον. Ὁ λύχνος ὡς μέν τις ἔλαιον ἄρδει, περιφεγγεστάτην ἀποδίδωσι φλόγα· ἐπειδὰν δὲ ἐπίσχῃ, δαπανήσας ὅσον τῆς τροφῆς λείψανον, αὐτίκα κατεσβέσθη, μηδὲν μέρος ταμιευσάμενος τῆς φλογός. Εἰ*

δὲ μὴ τοῦτο, ἀλλʼ αὐγὴ γίνεται, πάλιν ἀθρόα μεταβάλλει. Διὰ τί; Ὅτι ὑπόστασιν ἰδίαν οὐκ ἔχει, γεννᾶται δὲ ἐκ φλόγος, ἧς ὅλης διʼ ὅλων σβέσιν λαμβανούσης ἀνάγκη καὶ τὴν αὐγὴν μὴ κατὰ μέρος, ἀλλʼ ἀθρόαν ἀναιρεῖσθαι. Ὁ γὰρ πρὸς τροφὴν φλόξ, τοῦτο αὐγὴ πρὸς φλόγα. Καθάπερ οὖν τροφῇ συναναιρεῖται φλόξ, καὶ αὐγὴ φλογί. Ὥςτʼ ἀμήχανον παλιγγενεσίαν τὸν κόσμον λαβεῖν, μηδενὸς ἐντυφωμένου σπερματικοῦ λόγου, πάντων δὲ δαπανηθέντων, τῶν μὲν ἄλλων ὑπὸ πυρός, αὐτοῦ δὲ ὑπʼ ἐνδείας. Ἐξ ὧν ἐστὶ δῆλον, ὅτι ἀγένητος καὶ ἄφθαρτος ὢν διατελεῖ.

Refutantur Stoici.

19. *Φέρε* δὲ οὖν, ὥς φησι Χρύσιππος, τὸ ἀναστοιχειῶσαν τὴν διακόσμησιν εἰς αὐτὸ πῦρ τοῦ μέλλοντος ἀποτελεῖσθαι κόσμου σπέρμα εἶναι, καὶ ὧν ἐπʼ αὐτῷ πεφιλοσόφηκε, μηδὲν ἐψεῦσθαι, πρῶτον μέν, ὅτι καὶ ἐκ [*] σπέρματος ἡ γένεσις, καὶ εἰς σπέρμα ἡ ἀνάλυσις, ἔπειτα δέ, ὅτι φυσιολογεῖται ὁ κόσμος καὶ φύσις λογική, οὐ μόνον ἔμψυχος ὤν, ἀλλὰ καὶ νοερός, πρὸς δὲ καὶ φρόνιμος· ἐκ τούτων τὸ ἐναντίον οὗ βούλεται κατασκευάζεται, τὸ μηδέποτε φθαρήσεσθαι. Αἱ δὲ πίστεις προχειρόταται τοῖς συνεξετάζειν μὴ ἀποκνοῦσιν. Οὐκοῦν ὁ κόσμος ἢ φυτῷ ἔοικεν, ἢ ζώῳ. Ἀλλʼ εἴτε φυτόν ἐστι, εἴτε καὶ ζῶον, κατὰ τὴν ἐκπύρωσιν φθαρεὶς οὐδέποτε αὐτὸς αὑτοῦ γενήσεται σπέρμα. Μαρτυρεῖ δὲ τὰ παρʼ ἡμῖν, ὧν οὐδὲν οὐκ ἔλαττον, οὐ μεῖζόν ποτε φθαρὲν εἰς σπέρματος ἀπεκρίθη γένεσιν. Οὐχ ὁρᾷς, ὅσαι μὲν ἡμέρων φυτῶν ὗλαι, ὅσαι δὲ ἀγρίων κατὰ πᾶν μέρος τῆς γῆς ἀνα-

κέχυνται; Τούτων τῶν δένδρων ἕκαστον, ἄχρι μὲν ὑγιαίνει τὸ στέλεχος, ἅμα τῷ καρπῷ καὶ τὸ ὄχημα τίκτει· μήκει δὲ χρόνων ἀφανισθὲν καὶ ἄλλως αὐταῖς ῥίζαις φθαρὲν οὐδέποτε τὴν ἀνάλυσιν εἰς σπέρμα ἔλαβε. Τὸν αὐτὸν μέντοι τρόπον καὶ τὰ γένη τῶν ζώων, ἃ μηδὲ εἰπεῖν διὰ πλῆθος ῥάδιον, ἄχρι μὲν περίεστι καὶ ἡβᾷ, σπέρμα προΐεται γόνιμον· τελευτήσαντα δὲ οὐδαμῇ οὐδαμῶς γίνεται σπέρμα. Καὶ γὰρ εὔηθες ἄνθρωπον ζῶντα μὲν ὀγδόῳ μέρει ψυχῆς, ὃ καλεῖται γόνιμον, πρὸς τὴν τοῦ ὁμοίου σπορὰν χρῆσθαι, τελευτήσαντα δὲ ὅλῳ ἑαυτῷ· θάνατος γὰρ ζωῆς οὔτι ἀνυσιμώτερος. Ἄλλως τε τῶν ὄντων οὐδὲν ἐκ μόνου σπέρματος δίχα τῆς οἰκείας τροφῆς ἀποτελεῖται· σπέρμα γὰρ ἔοικεν ἀρχῇ, ἀρχὴ δὲ καθ' ἑαυτὴν οὐ τελειογονεῖ. Μὴ γὰρ αὖ νομίσῃς, τὸν στάχυν ἐκ μόνου τοῦ καταβληθέντος ὑπὸ γεωργῶν εἰς τὰς ἀρούρας βλαστάνειν πυροῦ· τὸ δὲ πλεῖστον εἰς αὔξησιν αὐτῶν συνεργεῖν ὑγράν τε καὶ ξηράν, διττὴν ἐκ γῆς τροφήν. Καὶ τὰ ἐν μήτραις μέντοι διαπλαττόμενα πέφυκεν οὐκ ἐκ μόνου ζωογονεῖσθαι σπέρματος, ἀλλὰ καὶ τῆς ἔξωθεν ἀρδομένης τροφῆς, ἣν ἡ κύουσα προςφέρεται. Πρὸς δὴ τί ταῦτα λέγω; Ὅτι κατὰ τὴν ἐκπύρωσιν σπέρμα μόνον ὑπολειφθήσεται τροφῆς μὴ ὑπαρχούσης, ἁπάντων ὅσα τρέφειν ἔμελλεν εἰς πῦρ ἀναλυθέντων, ὥςθ' ὁ κατὰ τὴν παλιγγενεσίαν ἀποτελούμενος κόσμος χωλὴν καὶ ἀτελῆ γένεσιν ἕξει, τοῦ μάλιστα πρὸς τελείωσιν συνεργοῦντος, ᾧ καθάπερ βάκτρῳ τινὶ τὴν σπερματικὴν ἀρχὴν ἐφιδρύεσθαι συμβέβηκεν, ἐφθαρμένου. Τοῦτο δὲ ἦν ἄτοπον, ἐξ αὐτῆς ἐλεγχόμενον τῆς ἐνεργείας. Ἔτι τοίνυν ὅσα λαμβάνει τὴν γένεσιν ἐκ σπέρματος, μείζονα τὸν ὄγκον ἐστὶ τοῦ πεποιηκότος, καὶ ἐν τόπῳ μείζονι θεω-

ρεῖται. Δένδρα γοῦν οὐρανομήκη πολλάκις ἀναβλαστάνει ἐκ βραχυτάτης κέγχρου, καὶ ζῷα πιότατα καὶ περιμηκέστατα ἐξ ὀλίγου τοῦ προεθέντος ὑγροῦ. Ἀλλὰ καὶ τὸ μικρῷ πρότερον εἰρημένον [*] συμβαίνει, κατὰ μὲν τὸν γειτνιῶντα τῇ γενέσει χρόνον βραχύτερα τὰ γεννηθέντα εἶναι, μεγεθύνεσθαι δὲ αὖθις ἄχρι παντελοῦς τελειώσεως. Ἐπὶ δὲ τοῦ παντὸς γενήσεται τὸ ἐναντίον. Τὸ μὲν γὰρ σπέρμα καὶ μεῖζον ἔσται καὶ πλείονα τόπον ἐφέξει, τὸ δὲ ἀποτέλεσμα βραχύτερον καὶ ἐν ἐλάττονι φανεῖται τόπῳ· καὶ ὁ κόσμος ἐκ σπέρματος συνιστάμενος οὐκ ἐκ τοῦ κατ' ὀλίγον ἐπιδώσει πρὸς αὔξησιν, ἀλλ' ἔμπαλιν ἐξ ὄγκου μείζονος εἰς ἐλάττονα συναιρεθήσεται. Τὸ δὲ λεγόμενον ῥᾴδιον συνιδεῖν. Ἅπαν σῶμα ἀναυόμενον εἰς πῦρ ἀναλύεται καὶ χεῖται, σβεννυμένης δὲ τῆς ἐν αὐτῷ φλογὸς στέλλεται καὶ συνάγεται. Πίστεων δὲ τοῖς οὕτως ἐμφανέσι πρὸς μαρτυρίαν ὡς ἀδηλουμένους οὐδεμία χρεία. Καὶ μὴν ὁ κόσμος ὁ πυρωθεὶς γενήσεται μείζων, ἅτε συμπάσης τῆς οὐσίας εἰς τὸν λεπτότατον ἀναλυθείσης αἰθέρα. Ὅ μοι δοκοῦσι καὶ οἱ Στωϊκοὶ προειδόμενοι κενὸν ἄπειρον ἐκτὸς τοῦ κόσμου τῷ λόγῳ καταλιπεῖν, ἵνα, ἐπειδὴ χύσιν ἀπέραντόν τινα ἔμελλε λήψεσθαι, μὴ ἀπορῇ τοῦ δεξομένου χωρίου τὴν ἀνάχυσιν. Ὅτε μὲν οὖν εἰς τοσοῦτον ἐπιδέδωκε καὶ συνηύξηται, ὡς μονονουχὶ καὶ τῇ ἀορίστῳ τοῦ κενοῦ φύσει τῷ τῆς ἐλάσεως ἀπείρῳ μεγέθει συνδραμεῖν, σπέρματος ἔχει κατ' αὐτοὺς λόγον· ὅτε δὲ κατὰ τὴν παλιγγενεσίαν ἐντελῆ τῶν μερῶν τῆς συμπάσης οὐσίας, — στελλομένου μὲν κατὰ τὴν σβέσιν τοῦ πυρὸς εἰς παχὺν ἀέρα, στελλομένου δὲ ἀέρος εἰς ὕδωρ καὶ συνίζοντος, παχυνομένου δὲ ἔτι μᾶλλον ὕδατος κατὰ τὴν εἰς γῆν, τὸ πυκνότατον τῶν στοιχείων, μεταβο-

λήν. Ἔστι δὲ ταῦτα παρὰ τὰς κοινὰς ἐννοίας τῶν *δυναμένων* ἀκολουθίαν πράγματος ἐκλογίζεσθαι.

Stoicae de mundi exustione sententiae in se ipsa repugnantia.

20. Δίχα τοίνυν τῶν εἰρημένων καὶ ἐκείνῳ χρήσαιτο ἄν τις εἰς πίστιν, ὃ καὶ τοὺς μὴ πέραν τοῦ μετρίου φιλονεικεῖν αἱρουμένους ἐπισπάσεται. Τῶν ἐν ταῖς συζυγίαις ἐναντίων ἀμήχανον τὸ μὲν εἶναι, τὸ δὲ μή· λευκοῦ γὰρ ὄντος ἀνάγκη καὶ μέλαν ὑπάρχειν, καὶ μεγάλου βραχύ, καὶ περιττοῦ ἄρτιον, καὶ γλυκέος πικρόν, καὶ ἡμέρας νύκτα, καὶ ὅσα τούτοις ὁμοιότροπα. Γενομένης δὲ ἐκπυρώσεως ἀδύνατόν τι συμβήσεται· τὸ μὲν γὰρ ἕτερον ὑπάρξει τῶν ἐν ταῖς συζυγίαις, τὸ δὲ ἕτερον οὐκ ἔσται. Φέρε δὲ οὑτωσὶ θεασώμεθα. Πάντων εἰς πῦρ ἀναλυθέντων κοῦφον μέν ἐστί τι καὶ μανὸν καὶ θερμόν, ἴδια γὰρ πυρὸς ταῦτα· βαρὺ δὲ οὐδὲν ἢ ψυχρὸν ἢ πυκνόν, τὰ τοῖς λεχθεῖσιν ἐναντία. Πῶς οὖν ἄν τις ἐπίσχοι μᾶλλον τὴν πεπλεγμένην ἐκ τῆς πυρώσεως ἀκοσμίαν, ἢ τὰ φύσει συνυπάρχοντα δεικνὺς ἀπαρτώμενα τῆς συζυγίας; Ἡ δὲ ἀλλοτρίωσις ἐπὶ τοσοῦτον κεχώρηκεν, ὡς τοῖς μὲν ἀϊδιότητα [*] προσομολογεῖν, τοῖς δὲ τὸ ἀνύπαρκτον. Ἔτι τοίνυν καὶ ἐκεῖνό μοι δοκεῖ μὴ ἀπο σκοποῦ τοῖς ἰχνηλατοῦσι τὸ ἀληθὲς εἰρῆσθαι. Φθειρόμενος ὁ κόσμος ἤτοι ὑπό τινος ἑτέρας φθαρήσεται αἰτίας, ἢ ὑπὸ θεοῦ. Ὑπ' ἄλλου μὲν οὐδενὸς τὸ παράπαν δέξεται διάλυσιν· οὐδὲν γάρ ἐστιν ὃ μὴ περιέχει· τὸ δὲ περιεχόμενον καὶ κρατούμενον ἀσθενέστερον δήπου τοῦ περιέχοντος, ὑφ' οὗ καὶ κατακρατεῖται. Ὑπὸ δὲ θεοῦ φθείρεσθαι λέγειν αὐτόν, πάντων ἀνοσιώτατον· ὁ γὰρ θεὸς οὐκ ἀταξίας καὶ ἀκοσμίας καὶ φθορᾶς, ἀλλὰ τάξεως καὶ εὐκοσμίας

καὶ ζωῆς, καὶ παντὸς αἴτιος ἀνωμολόγηται τοῦ ἀρίστου παρὰ τοῖς τὰ ἀληθῆ δοξάζουσι.

Cur mundi dissolutio in ignem? nonne in cetera etiam elementa?

21. Θαυμάσαι δὲ ἄν τις τοὺς τὰς ἐκπυρώσεις καὶ παλιγγενεσίας θρυλλοῦντας οὐ μόνον ἕνεκα τῶν εἰρημένων οἷς ἀπελέγχονται ψευδοδοξοῦντες, ἀλλὰ καὶ δι' ἐκεῖνο μάλιστα. Τεττάρων γὰρ ὄντων στοιχείων, ἐξ ὧν ὁ κόσμος συνέστηκε, γῆς, ὕδατος, ἀέρος, πυρός, τίνος ἕνεκεν, πάντων ἀποκληρωσάμενοι τὸ πῦρ, τὰ ἄλλα φασὶν εἰς τοῦτο μόνον ἀναλυθήσεσθαι; δέον γάρ, εἴποι τις ἄν, πῶς οὐκ εἰς ἀέρα ἢ ὕδωρ ἢ γῆν; ὑπερβάλλουσαι γὰρ καὶ ἐν τούτοις εἰσὶ δυνάμεις. Ἀλλ' οὐδεὶς ἐξαεροῦσθαι ἢ ἐξυδατοῦσθαι ἢ ἀπογεοῦσθαι τὸν κόσμον εἶπεν, ὥστ' εἰκὸς ἦν μηδὲ ἐκπυροῦσθαι φάναι. Χρὴ μέντοι καὶ τὴν ἐνυπάρχουσαν ἰσονομίαν τῷ κόσμῳ κατανοήσαντας ἢ δεῖσαι ἢ αἰδεσθῆναι τοσούτου θείου κατηγορεῖν θάνατον. Ὑπερβάλλουσα γάρ τις τῶν τεττάρων ἀντέκτισις δυνάμεων, ἰσότητος κανόσι καὶ δικαιοσύνης ὅροις σταθμωμένων τὰς ἀμοιβάς. Καθάπερ γὰρ αἱ ἐτήσιοι ὧραι κύκλον ἀμείβουσιν ἀλλήλαις ἀντιπαραδέχεσθαι πρὸς τὰς ἐνιαυτῶν οὐδέποτε ληγόντων περιόδους, εἰς τὸν αὐτὸν τρόπον, *τίθεσο*, καὶ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου ταῖς εἰς ἄλληλα μεταβολαῖς — τὸ παραδοξότατον — θνήσκειν δοκοῦντα ἀπαθανατίζεται, δολιχεύοντα ἀεὶ καὶ τὴν αὐτὴν ὁδὸν ἄνω καὶ κάτω συνεχῶς ἀμείβοντα. Ἡ μὲν οὖν προσάντης ὁδὸς ἀπὸ γῆς ἄρχεται· τηκομένη γὰρ εἰς ὕδωρ μεταλαμβάνει τὴν μεταβολήν· τὸ δὲ ὕδωρ ἐξατμιζόμενον εἰς ἀέρα· ὁ δὲ ἀὴρ λεπτυνόμενος εἰς πῦρ. Ἡ δὲ κατάντης ἀπὸ κεφαλῆς· συνιζόντος μὲν πυρὸς κατὰ τὸν σβέσιν

εἰς ἀέρα, συνίζοντος δὲ ὁπότε συνθλίβοιτο εἰς ὕδωρ ἀέρος, ὕδατος δὲ τὴν πολλὴν [*] ἀνάχυσιν κατὰ τὴν εἰς γῆν πυκνουμένου μεταβολήν. Εὖ καὶ ὁ Ἡράκλειτος ἐν οἷς φησί, „ψυχῆς θάνατον ὕδωρ γενέσθαι, ὕδατος θάνατον γῆν γενέσθαι.“ Ψυχὴν γὰρ οἰόμενος εἶναι τὸ πνεῦμα, τὴν μὲν ἀέρος τελευτὴν γένεσιν ὕδατος, τὴν δὲ ὕδατος γῆς πάλιν γένεσιν αἰνίττεται· θάνατον οὐ τὴν εἰς ἅπαν ἀναίρεσιν ὀνομάζων, ἀλλὰ τὴν εἰς ἕτερον στοιχεῖον μεταβολήν, ἀπαραβλήτου δὴ καὶ συνεχοῦς τῆς αὐτοκρατοῦς ἰσονομίας ταύτης ἀεὶ φυλαττομένης, ὥςπερ οὐκ εἰκὸς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀναγκαῖον, ἐπεὶ τὸ μὲν ἄνισον ἄδικον, τὸ δὲ ἄδικον κακίας ἔγγονον, κακία δὲ ἐξ οἴκου τῆς ἀθανασίας πεφυγάδευται. Θεῖον δέ τι μέγεθος ὁ κόσμος, καὶ οἶκος θεοῦ αἰσθητῶν ἀποδέδεικται. Τὸ δὲ φάσκειν ὅτι φθείρεται, μὴ συνορώντων ἐστὶ φύσεως εἱρμὸν καὶ πραγμάτων συνηρτημένην ἀκολουθίαν.

Corruptionis quatuor genera, additio, subtractio, transpositio, alteratio, in mundum non cadunt.

22. Προςφιλοτεχνοῦντες δέ τινες τῶν αἴδιον ὑπολαμβανόντων τὸν κόσμον εἶναι, καὶ τοιούτῳ πρὸς κατασκευὴν λόγῳ χρῶνται. Φθορᾶς τέτταρας εἶναι τρόπους τοὺς ἀνωτάτω συμβέβηκε· πρόςθεσιν, ἀφαίρεσιν, μετάθεσιν, ἀλλοίωσιν. Δυὰς μὲν οὖν προςθέσει μονάδος εἰς τριάδα φθείρεται, μηκέτι μένουσα δυάς· τετρὰς δὲ ἀφαιρέσει μονάδος εἰς τριάδα. Μεταθέσει δὲ τὸ Ζ στοιχεῖον εἰς τὸ Η, ὅταν αἱ μὲν ἐγκάρσιοι παράλληλοι πρὸς ὀρθὰς διαναστῶσιν, ἡ δὲ πρὸς ὀρθὰς ἐπεζευγμένη, πλαγιασθεῖσα συνάψῃ τὰς παρ᾽ ἑκάτερα. Κατ᾽ ἀλλοίωσιν δὲ μεταβάλλων οἶνος εἰς ὄξος. Τῶν δὲ κατειλεγμένων τρό-

πων οὐδεὶς ἐφάπτεται τοῦ κόσμου τὸ παράπαν· ἐπεὶ καὶ τί φῶμεν; Προστίθεσθαί τι τῷ κόσμῳ πρὸς ἀναίρεσιν; Ἀλλ᾽ οὐδέν ἐστιν ἐκτὸς ὃ μὴ μέρος γέγονεν αὐτοῦ ὅλου· περιέχεται γὰρ καὶ κατακρατεῖται. Ἀλλ᾽ ἀφαιρεῖσθαι; Πρῶτον μὲν τὸ ἀφαιρεθὲν πάλιν κόσμος ἔσται, τοῦ νῦν βραχύτερος· ἔπειτα ἀμήχανον ἔξω τι σῶμα τοῦ ὅλου διαρτηθὲν τῆς συμφυΐας σκεδασθῆναι. Ἀλλὰ τὰ μέρη μετατίθεσθαι; Μένει μὲν οὖν ἐν ὁμοίῳ τοὺς τόπους οὐκ ἐναλλάττοντα· οὐ γὰρ ἐποχήσεταί ποτε ἔτι ὕδατι πᾶσα γῆ, οὐθ᾽ ὕδωρ ἀέρι, οὔτε ἀὴρ πυρί, ἀλλὰ τὰ μὲν φύσει *βαρέα, γῆ καὶ ὕδωρ*, τὸν μέσον ἐφέξει τόπον, γῆς μὲν θεμελίου τρόπον ὑπερειδούσης, ὕδατος δὲ ἐπιπολάζοντος, ἀὴρ δὲ καὶ πῦρ, τὰ φύσει κοῦφα, τὸν [*] ἄνω, πλὴν οὐχ ὁμοίως· ἀὴρ γὰρ πυρὸς ὄχημα γέγονε, τὸ δὲ ἐποχούμενον ἐξ ἀνάγκης ὑπερφέρεται. Καὶ μὴν οὐδὲ κατ᾽ ἀλλοίωσιν φθείρεσθαι νομιστέον· ἰσοκρατὴς γὰρ ἡ τῶν στοιχείων μεταβολή. Τὸ δὲ ἰσοκρατὲς ἀκλινοῦς βεβαιότητος καὶ ἀσαλεύτου μονῆς αἴτιον, ἅτε μὴ πλεονεκτοῦν, μήτε πλεονεκτούμενον· ὥσθ᾽ ἡ ἀντίδοσις καὶ ἡ ἀντέκτισις τῶν δυνάμεων ἀναλογίας ἐξισουμένη κανόσιν, ὑγιείας καὶ ἀτελευτήτου σωτηρίας δημιουργός. Ἐξ ὧν ἀΐδιος ὁ κόσμος ἀποδείκνυται.

Falluntur ex Theophrasti sententia adversarii: soli inaequalitate, maris decessione, singularum universi partium dissolutione, morte animalium. (23. 24.)

23. Θεόφραστος μέντοι φησὶ τοὺς γένεσιν καὶ φθορὰν τοῦ κόσμου κατηγοροῦντας ὑπὸ τεττάρων ἀπατηθῆναι τῶν μεγίστων· γῆς ἀνωμαλίας, θαλάττης ἀναχωρήσεως, ἑκάστων τῶν τοῦ ὅλου μερῶν διαλύσεως, χερσαίων

φθορᾶς κατὰ γένη ζώων. Κατασκευάζει δὲ τὸ μὲν πρῶτον οὕτως. Εἰ μὴ γενέσεως ἀρχὴν ἔλαβεν ἡ γῆ, μέρος ὑπανεστὸς οὐδὲν ἂν ἔτι αὐτῆς ἑωρᾶτο, χθαμαλὰ δὲ ἤδη τὰ ὄρη πάντα ἐγεγένητο, καὶ οἱ γεώλοφοι πάντες ἰσόπεδοι τῇ πεδιάδι· τοσούτων γὰρ καθ᾽ ἕκαστον ἐνιαυτὸν ὄμβρων ἐξ ἀϊδίου φερομένων, εἰκὸς ἦν τῶν διῃρμένων πρὸς ὕψος τὰ μὲν χειμάῤῥοις ἀπεῤῥῆχθαι, τὰ δὲ ὑποστήσαντα κεχαλάσθαι, πάντα δὲ διὰ πάντων ἤδη λελειάνθαι. Νυνὶ δὲ συνεχεῖς ἀνωμαλίαι καὶ παμπόλλων ὀρῶν αἱ πρὸς αἰθέριον ὕψος ὑπερβολαὶ μηνύματα ἐστὶ τοῦ τὴν γῆν μὴ ἀΐδιον εἶναι. „Πάλαι γάρ, ὡς ἔφην, ἐν ἀπείρῳ χρόνῳ ταῖς ἐπομβρίαις ἀπὸ περάτων ἐπὶ πέρατα πᾶσα λεωφόρος ἐγεγένητο· πέφυκε γὰρ ἡ ὕδατος φύσις, καὶ μάλιστα ἀπὸ ὑψηλοτάτων καταράττουσα, τὰ μὲν ἐξωθεῖν τῇ βίᾳ, τὰ δὲ τῷ συνεχεῖ τῶν ψεκάδων κολάπτουσα κοιλαίνειν, ὑπεργάζεσθαί τε τὴν σκληρόγεων καὶ λιθωδεστάτην ὀρυκτήρων οὐκ ἔλαττον.“ Καὶ μὴν ἥ γε θάλασσα, φασίν, ἤδη μεμείωται· μάρτυρες δὲ αἱ νήσων εὐδοκιμώταται, Ῥόδος τε καὶ Δῆλος. Αὗται γὰρ τὸ μὲν παλαιὸν ἠφανισμέναι κατὰ τῆς θαλάσσης ἐδεδύκεσαν ἐπικλυζόμεναι, χρόνῳ δὲ ὕστερον ἐλαττουμένης ἠρέμα, κατ᾽ ὀλίγον ἀνίσχουσαι διεφάνησαν, ὡς αἱ περὶ αὐτῶν ἀναγραφεῖσαι μηνύουσιν ἱστορίαι.´ Τὴν δὲ Δῆλον καὶ Ἀναφὴν ὠνόμασαν, δι᾽ ἀμφοτέρων ὀνομάτων πιστούμενοι τὸ λεγόμενον, ἐπειδὴ ἀ ν α φ α ν ε ῖ σ α δήλη ἐγένετο, ἀδηλουμένη καὶ ἀφανὴς οὖσα τὸ πάλαι. Πρὸς δὲ τούτοις μεγάλων [*] πελαγῶν μεγάλους κόλπους καὶ βαθεῖς ἀναξηρανθέντας ἠπειρῶσθαι, καὶ γεγενῆσθαι τῆς παρακειμένης χώρας μοῖραν οὐ λυπράν, σπειρομένους καὶ φυτευομένους· οἷς σημεῖα τὰ τῆς παλαιᾶς ἐναπολελεῖφθαι

θαλαττώσεως ψηφῖδάς τε καὶ κόγχας, καὶ ὅσα ὁμοιότροπα πρὸς αἰγιαλοὺς εἴωθεν ἀποβράττεσθαι. Διὸ καὶ Πίνδαρος ἐπὶ τῆς Δήλου φησί·

„Χαῖρ᾽, ὦ θεοδμάτα, λιπαροπλοκάμου παιδὸς
Λατοῦς ἱμεροέστατον ἔρνος,
Πόντου θύγατερ, χθονὸς εὐρείας ἀκίνητον τέρας·
ἅν τε βροτοὶ Δᾶλον κικλήσκουσι, μάκαρες δ᾽ ἐν
Ὀλύμπῳ τηλέφατον
κυανέας χθονὸς ἄστρον.“

Θυγατέρα γὰρ Πόντου τὴν Δῆλον εἴρηκε, τὸ λεχθὲν αἰνιττόμενος. Εἰ δὲ μειοῦται ἡ θάλαττα, μειωθήσεται καὶ ἡ γῆ· μακραῖς δὲ ἐνιαυτῶν περιόδοις καὶ εἰς ἅπαν ἑκάτερον στοιχεῖον ἀναλωθήσεται. Δαπανηθήσεται δὲ καὶ ὁ σύμπας ἀήρ, ἐκ τοῦ κατ᾽ ὀλίγον ἐλαττούμενος· ἀποκριθήσεται δὲ τὰ πάντα εἰς μίαν οὐσίαν τὴν πυρός.

24. Πρὸς δὲ τὴν τοῦ τρίτου κεφαλαίου κατασκευὴν χρῶνται λόγῳ τοιῷδε. Φθείρεται πάντως ἐκεῖνο, οὗ πάντα μέρη φθαρτά ἐστι· τοῦ δὲ κόσμου πάντα τὰ μέρη φθαρτά ἐστι, φθαρτὸς ἄρα ὁ κόσμος ἐστίν. Ὃ δὲ ὑπερεθέμεθα, νῦν ἐπισκεπτέον. Ποῖον μέρος τῆς γῆς, ἵνα ἀπὸ ταύτης ἀρξώμεθα, μεῖζον ἢ ἔλαττον, οὐ χρόνῳ διαλύεται; Λίθων οἱ κραταιότατοι ἆρ᾽ οὐ μυδῶσι καὶ σήποντα, κατὰ τὴν ἕξεως ἀσθένειαν — ἥδε ἐστὶ πνευματικὸς τόνος, δεσμὸς οὐκ ἄῤῥηκτος, ἀλλὰ μόνον δυςδιάλυτος — θρυπτόμενοι καὶ ῥέοντες εἰς λεπτὴν τὸ πρῶτον ἀναλύονται κόνιν, εἶθ᾽ ὕστερον δαπανηθέντες ἐξαναλύονται; Ἔτι δὲ εἰ μὴ πρὸς ἀνέμων ῥιπίζοιτο τὸ ὕδωρ ἀκίνητον ἐαθὲν οὐχ ὑφ᾽ ἡσυχίας νεκροῦται; Μεταβάλλει γοῦν, καὶ τὸ δυςωδέστατον γίνεται, οἷα ψυχὴν ἀφῃρημέ-

νον ζῶον. Αἵ γε μὴν ἀέρος φθοραὶ παντί τῳ δῆλον· νοσεῖν γὰρ καὶ φθίνειν καὶ τρόπον τινὰ ἀποθνήσκειν πέφυκεν. Ἐπεὶ τί ἄν τις, μὴ στοχαζόμενος ὀνομάτων εὐπρεπείας ἀλλὰ τοῦ ἀληθοῦς, εἴποι λοιμὸν εἶναι πλὴν ἀέρος θάνατον, τὸ οἰκεῖον πάθος ἀναχέοντος ἐπὶ φθορᾷ ἁπάντων ὅσα ψυχῆς μεμοίραται; Τί χρὴ μακρηγορεῖν περὶ πυρός; ἀτροφῆσαν γὰρ αὐτίκα σβέννυται, χωλόν, [*] ᾗ φασὶν οἱ ποιηταί, γεγονὸς ἐξ ἑαυτοῦ. Διὸ σκηριπτόμενον ὀρθοῦται κατὰ τὴν τῆς ἀναφθείσης ὕλης μονήν, ἐξαναλωθείσης δὲ ἀφανίζεται. Τὸ παραπλήσιον μέντοι καὶ τοὺς κατὰ τὴν Ἰνδικὴν δράκοντάς φασι πάσχειν. Ἀνέρποντας γὰρ ἐπὶ τὰ μέγιστα ζώων, ἐλέφαντας, περὶ νῶτα καὶ νηδὺν ἅπασαν εἱλεῖσθαι, φλέβα δὲ ἣν ἂν τύχῃ διελόντας ἐμπίνειν τοῦ αἵματος, ἀπλήστως ἐπισπωμένους βιαίῳ πνεύματι καὶ συντόνῳ ῥοίζῳ. Μέχρι μὲν οὖν τινὸς ἐξαναλουμένους ἐκείνους ἀντέχειν ὑπ᾽ ἀμηχανίας ἀνασκιρτῶντας καὶ τῇ προνομαίᾳ τὴν πλευρὰν τύπτοντας, ὡς καθιξομένους τῶν δρακόντων, εἶτα ἀεὶ κενουμένου τοῦ ζωτικοῦ πηδᾶν μὲν μηκέτι δύνασθαι, κραδαινομένους δὲ ἑστάναι, μικρὸν δὲ ὕστερον καὶ τῶν σκελῶν ἐξασθενησάντων κατασεισθέντας ὑπὸ λειφαιμίας ἀποθνήσκειν· πεσόντας δὲ τοὺς αἰτίους τοῦ θανάτου συναπολλύναι τρόπῳ τοιῷδε. Μηκέτι ἔχοντες τροφὴν οἱ δράκοντες, ὃν περιέθεσαν δεσμὸν ἐπιχειροῦσιν ἐκλύειν, ἀπαλλαγὴν ἤδη ποθοῦντες. Ὑπὸ δὲ τοῦ βάρους τῶν ἐλεφάντων θλιβόμενοι πιέζονται, καὶ πολὺ μᾶλλον, ἐπειδὰν τύχῃ στερίφον καὶ λιθῶδες ἔδαφος· ἰλυσπώμενοι γὰρ καὶ πάντα ποιοῦντες εἰς διάλυσιν ὑπὸ τῆς τοῦ πιέσαντος βίας πεδηθέντες, ἑαυτοὺς πολυτρόπως ἐν ἀμηχάνοις καὶ ἀπόροις γυμνάσαντες ἐξασθενοῦσι, καθάπερ οἱ κα-

ταλευσθέντες ἢ τείχους αἰφνίδιον ὑπενεχθέντος προκαταληφθέντες, οὐδ᾽ ὅσον ἀνακῦψαι δυνάμενοι, πνιγῇ τελευτῶσιν. Εἰ δὴ τῶν μερῶν ἕκαστον τοῦ κόσμου φθορὰν ὑπομένει, δῆλον ὅτι καὶ ὁ ἐξ αὐτῶν παγεὶς κόσμος ἄφθαρτος οὐκ ἔσται. Τὸν δὲ τέταρτον καὶ λοιπὸν λόγον ἀκριβωτέον. Ὧδέ φασιν· Εἰ ὁ κόσμος ἀΐδιος ἦν, ἦν ἂν καὶ τὰ ζῶα ἀΐδια, καὶ πολύ γε μᾶλλον τὸ ἀνθρώπων γένος, ὅσῳ καὶ τῶν ἄλλων ἄμεινον. Ἀλλὰ καὶ ὀψίγονον φανῆναι τοῖς βουλομένοις ἐρευνᾶν τὰ φύσεως. Εἰκὸς γάρ, μᾶλλον δὲ ἀναγκαῖον, ἀνθρώποις συνυπάρξαι τὰς τέχνας, ὡς ἂν ἰσήλικας, οὐ μόνον ὅτι λογικῇ φύσει τὸ ἐμμέθοδον οἰκεῖον, ἀλλὰ καὶ ὅτι ζῆν ἄνευ τούτων οὐκ ἔνεστιν. Ἴδωμεν οὖν τοὺς ἑκάστων χρόνους, ἀλογήσαντες τῶν ἐπιτραγῳδουμένων θεοῖς μύθων. Εἰ μὴ ἀΐδιος ἄνθρωπος, οὐδ᾽ ἄλλο τι ζῶον, ὥστ᾽ οὐδ᾽ αἱ δεδεγμέναι ταῦτα χῶραι, γῆ καὶ ὕδωρ καὶ ἀήρ, ἐξ ὧν τὸ φθαρτὸν εἶναι τὸν κόσμον δῆλόν ἐστιν.

Error circa soli inaequalitatem.

25. Ἀναγκαῖον δὲ πρὸς τὴν τοσαύτην εὑρεσιλογίαν ἀπαντῆσαι, μή τις τῶν ἀπειροτέρων ἐνδοὺς ὑπαχθῇ· καὶ ἀρκτέον γε τῆς ἀντιῤῥήσεως ἀφ᾽ οὗ καὶ τῆς ἀπάτης [*] οἱ σοφισταί. Τὰς ἀνωμαλίας οὐκέτι ἐχρῆν εἶναι τῆς γῆς, εἴπερ ἀΐδιος ἦν ὁ κόσμος. Διὰ τί, ὦ γενναῖοι; Φήσουσι γὰρ ἕτεροι παρελθόντες, ὅτι δένδρων οὐδὲν αἱ φύσεις τῶν ὀρῶν διαφέρουσιν, ἀλλὰ καθάπερ ἐκεῖνα καιροῖς μέν τισι φυλλοῤῥοεῖ, καιροῖς δὲ πάλιν ἀνηβᾷ — διὸ καὶ τὸ ποιητικὸν εὖ εἴρηται·

„Φύλλα τὰ μέν τ᾽ ἄνεμος χαμάδις χέει, ἄλλα δέ θ᾽ ὕλη

τηλεθόωσα φύει, ἔαρος δ' ἐπιγίγνεται ὥρη" *) — τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τῶν ὀρῶν τὰ μὲν ἀποθραύεται μέρη, τὰ δὲ προςφύεται. Μακροῖς δὲ χρόνοις ἡ πρόςφυσις καθίσταται γνώριμος, διότι τὰ μὲν δένδρα ὠκυτέρᾳ χρώμενα τῇ φύσει θᾶττον καταλαμβανομένην ἔχει τὴν ἐπίδοσιν, τὰ δὲ ὄρη βραδυτέρᾳ, διὸ καὶ τὰς ἐκφύσεις αὐτῶν αἰσθητὰς ὅτι μὴ χρόνῳ μακρῷ μόλις εἶναι συμβέβηκεν. Ἐοίκασί γε τὸν τρόπον τῆς γενέσεως αὐτῶν ἀγνοεῖν, ἐπεὶ καὶ ἴσως αἰδεσθέντες ἡσύχασαν. Φθόνος δὲ οὐδεὶς ἀναδιδάσκειν. Ἔστι δὲ οὔτε τι νέον τῶν λεγομένων, οὔτε ῥήματα ἡμῶν, ἀλλὰ παλαιὰ σοφῶν ἀνδρῶν, οἷς οὐδὲν ἀδιερεύνητον τῶν εἰς ἐπιστήμην ἀναγκαίων ἀπολέλειπται. Ὅταν τὸ κατακεκλεισμένον ἐν τῇ γῇ πυρῶδες ἄνω τῇ τοῦ πυρὸς ἐλαύνηται φυσικῇ δυνάμει, πρὸς τὸν οἰκεῖον τόπον στείχει· καὶ ἂν τινος λάβηται βραχείας ἀναπνοῆς, ἄνωθεν μὲν συνανασπᾷ πολὺ τῆς γεώδους οὐσίας, ὅσον ἂν οἷόν τε ᾖ, ἔξω δὲ ἐπιγενόμενον φέρεσθαι βραχυτέραν· ἣ καὶ μέχρι πολλοῦ συμπαρελθεῖν βιασθεῖσα, πρὸς μήκιστον ἀρθεῖσα ὕψος στέλλεται ἀποκορυφουμένη, καὶ πρὸς ὀξεῖαν ἀποτελευτᾷ κορυφὴν τὸ πυρὸς σχῆμα μιμουμένη. Γίνεται γὰρ τοῦ κουφοτάτου καὶ βαρυτάτου τότε, τῶν φύσει ἀντιπάλων, ἀναγκαία συῤῥηξάντων διαμάχη, πρὸς τὴν οἰκείαν ἑκατέρου χώραν ἐπειγομένου καὶ πρὸς τὸ βιαζόμενον ἀντιτείνοντος· τὸ μὲν δὴ πῦρ συνανέλκον γῆν ὑπὸ τοῦ περὶ αὐτὴν νευστικοῦ βρίθειν ἀναγκάζεται, ἡ δὲ γῆ κατωτάτω ταλαντεύουσα, τῷ τοῦ πυρὸς ὀνωφοίτῳ συνεπελαφρισθεῖσα, μετέωρος ἐξαίρεται, καὶ κρατηθεῖσα μόλις ὑπὸ

*) Hom. Il. 6, 147 s.

δυνατωτέρας τῆς ἐπικουφιζούσης ἰσχύος ἄνω πρὸς τὴν τοῦ πυρὸς ἕδραν ὠθεῖται καὶ ἵσταται. Τί οὖν θαυμαστόν, εἰ μὴ τὰ ὄρη ταῖς τῶν ὑετῶν φοραῖς ἐξανήλωται, τῆς συνεχούσης αὐτὰ δυνάμεως, ὑφ᾽ ἧς καὶ διανίσταται μάλα παγίως καὶ κραταιῶς ἐνειλημμένης; Λυθέντα γὰρ δεσμοῦ τοῦ συνέχοντος, εἰκὸς ἦν διαλυθῆναι καὶ πρὸς ὕδατος σκεδασθῆναι· δυνάμει δὲ σφιγγόμενα τῇ τοῦ πυρὸς στεγανώτερα πρὸς τὰς τῶν ὑετῶν φορὰς ἀντέχει.

Error circa maris decrementum.

26. [*] Ταῦτα μὲν οὖν ἡμῖν λελέχθω περὶ τοῦ τὴν ἀνωμαλίαν τῆς γῆς πίστιν οὐκ εἶναι γενέσεως καὶ φθορᾶς κόσμου. Πρὸς δὲ τὸ ἀπὸ τῆς μειώσεως τῆς θαλάττης ἐπιχειρηθέν, ἐκεῖνο δεόντως ἂν λέγοιτο· „Μὴ τὰς ἀνασχούσας νήσους αὐτὸ μόνον, μηδ᾽ εἴ τινες ἀποτομαὶ κατακλυζόμεναι τὸ πάλαι χρόνοις αὖθις ἠπειρώθησαν, σκοπεῖτε· φυσιολογίας γὰρ ἀντίπαλον φιλονεικία, τριπόθητον ἡγουμένης ἀλήθειαν ἰχνηλατεῖν. Ἀλλὰ *πολυπραγμονεῖτε* καὶ τὸ ἐναντίον, ὅσαι μὲν ἐν ἠπείροις οὐ παράλιοι μόνον, ἀλλὰ καὶ μεσόγειοι μοῖραι κατεπόθησαν, ὅση δὲ χέρσος θαλαττωθεῖσα μυριοφόροις ναυσὶν ἐμπλεῖται. Τὴν περὶ τὸν ἱερώτατον Σικελικὸν πορθμὸν ᾀδομένην ἱστορίαν ἀγνοεῖτε, τὸ παλαιὸν ἠπείρῳ Ἰταλίας Σικελίαν συνάπτουσαν; Μεγάλων δὲ τῶν παρ᾽ ἑκάτερα πελαγῶν βιαίοις πνεύμασιν ἐξ ἐναντίας ἐπιδραμόντων ἡ μεθόριος ἐπεκλύσθη καὶ ἐνεῤῥάγη, παρ᾽ ἣν ἡ πόλις ἐπώνυμος τοῦ πάθους Ῥήγιον κτισθεῖσα ὠνομάσθη. Καὶ τὸ ἐναντίον ἢ προσεδόκησεν ἄν τις ἀπέβη· συνεζεύχθη μὲν γὰρ τὰ τέως διεστῶτα πελάγη κατὰ τὴν σύῤῥυσιν

ἑνωθέντα, ἡ δὲ ἡνωμένη γῆ τῷ μεθορίῳ πορθμῷ διεζεύχθη, παρ' ὃν ἤπειρος οὖσα Σικελία νῆσος ἐβιάσθη γενέσθαι." Πολλὰς δὲ καὶ ἄλλας λόγος τῆς θαλάττης ὑπερεχούσης ἠφανίσθαι πόλεις καταποθείσας, ἐπεὶ καὶ κατὰ Πελοπόννησόν φασι τρεῖς,

„Αἴγειραν Βοῦράν τε καὶ ὑψηλὴν Ἑλίκειαν
τείχεσιν, ᾗ τάχ' ἔμελλε περὶ βρύα μύρια φύσειν,"

εὐδαίμονας τὸ πάλαι γενομένας πολλῇ τοῦ πελάγους ἐπικλυσθῆναι φορᾷ. Ἡ δὲ Ἀτλαντὶς νῆσος, ἅμα Λιβύης καὶ Ἀσίας μείζων, ᾗ φησὶν ἐν Τιμαίῳ *) Πλάτων, ἡμέρᾳ μιᾷ καὶ νυκτί, σεισμῶν ἐξαισίων καὶ κατακλυσμῶν γενομένων, δῦσα κατὰ θαλάσσης ἐξαίφνης ἠφανίσθη, γενομένη πέλαγος, οὐ πλωτόν, ἀλλὰ βαραθρῶδες. Οὐδὲν οὖν εἰς τὸ φθείρεσθαι τὸν κόσμον ἡ πλασθεῖσα τῷ λόγῳ μείωσις τῇ θαλάττῃ συνεργεῖ· φαίνεται γὰρ ὧν μὲν ἐξαναχωροῦσα, τὰ δὲ ἐπικλύζουσα. Ἐχρῆν δὲ μὴ θάτερον τῶν γινομένων, ἀλλὰ συνάμφω θεωροῦντας ἐπικρίνειν, ἐπεὶ καὶ ἐν τοῖς περὶ βίον ἀμφισβητήμασιν [*] ὁ νόμιμος δικαστὴς πρὶν παρὰ τῶν ἀντιδίκων ἀκοῦσαι, γνώμην οὐκ ἀποφανεῖται.

Error circa totius cum partibus suis corruptionem.

27. Καὶ μὴν ὁ τρίτος λόγος ἐξ ἑαυτοῦ διελέγχεται, μὴ ὑγιῶς ἐρωτηθείς, ἀπὸ τῆς εὐθὺς ἐν ἀρχῇ φάσεως. Οὐ γὰρ δήπουθεν οὗ πάντα μέρη φθείρεται, φθαρτόν ἐστιν ἐκεῖνο, ἀλλ' οὗ πάντα τὰ μέρη ἅμα καὶ ἐν ταὐτῷ ἀθρόα κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον· ἐπεὶ καὶ ἄκρον ἀποκο-

*) Ed. Steph. III, 24 s.

πείς τις δάκτυλον ζῆν οὐ κεκώλυται, εἰ δὲ τὴν κοινωνίαν τῶν μερῶν καὶ μελῶν πᾶσαν, αὐτίκα τελευτήσει. Τὸν αὐτὸν οὖν τρόπον εἰ μὲν συλλήβδην ἅπαξ ἅπαντα τὰ στοιχεῖα ὑφ᾽ ἕνα καιρὸν ἠφανίζετο, φάσκειν ἐνδέχεσθαι τὸν κόσμον φθορὰν ἦν ἀναγκαῖον. Εἰ δὲ ἕκαστον ἰδίᾳ πρὸς τὴν τοῦ γείτονος μεταβάλλει φύσιν, ἀθανατίζεται μᾶλλον ἢ φθείρεται, κατὰ τὸ φιλοσοφηθὲν ὑπὸ τοῦ τραγικοῦ,

„θνήσκει δ᾽ οὐδὲν
τῶν γινομένων, διακρινόμενον δ᾽
ἄλλο πρὸς ἄλλο
μορφὴν ἑτέραν ἀπέδειξε."

Error eorum, qui genus humanum ab artibus aestimant.

Παντελής γε μὴν εὐήθεια τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τῶν τεχνῶν ἐξετάζεσθαι· τῇ γὰρ περὶ τὸν λόγον ἀτοπίᾳ τις ἀκολουθήσας νέον τὸν κόσμον ἀποφανεῖ κομιδῇ, μόλις πρὸ χιλίων παγέντα ἐνιαυτῶν, ἐπεὶ καὶ οὓς παρειλήφαμεν τῶν ἐπιστημῶν εὑρετάς, τὸν λεχθέντα τῶν ἐνιαυτῶν ἀριθμὸν οὐχ ὑπερβάλλουσιν. Εἰ δὲ δὴ καὶ λεκτέον τὰς τέχνας ἰσήλικας ἀνθρώπων γένει, μεθ᾽ ἱστορίας φυσικῆς, ἀλλ᾽ οὐκ ἀπερισκέπτως καὶ ῥᾳθύμως λεκτέον. Ἡ δὲ ἱστορία τί; Φθοραὶ τῶν κατὰ γῆν, οὐκ ἀθρόων ἁπάντων, ἀλλὰ τῶν πλείστων, δυσὶ ταῖς μεγίσταις αἰτίαις ἀνατίθενται· πυρὸς καὶ ὕδατος ἀλέκτοις φοραῖς. Κατασκήπτειν δὲ ἑκατέραν ἐν μέρει φασίν, ἐν πάνυ μακραῖς ἐνιαυτῶν περιόδοις. Ὅταν μὲν οὖν ἔμπρησις καταλαμβάνῃ, ῥεῦμα αἰθερίου πυρὸς ἄνωθεν ἐκχεόμενον πολλαχῇ σκεδάννυσθαι, μεγάλα κλίματα τῆς

οἰκουμένης ἐπιτρέχον. Ὅταν δὲ κατακλυσμὸς ἅπασαν τὴν ὕδατος κατομβρίαν κατασύρῃ φύσιν, αὐθιγενῶν καὶ χειμάῤῥων ποταμῶν οὐ πλημμυρούντων μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ καθεστὸς προςυπερβαλλόντων ἐπιβάσεως, καὶ τὰς ὄχθας ἢ τῇ βίᾳ παραῤῥηγνύντων, ἢ ὑπερπηδώντων ἀναβάσει τῇ πρὸς μήκιστον ὕψος· ὅθεν ὑπερβλύσαντας εἰς τὴν παρακειμένην ἀναχεῖσθαι πεδιάδα, τὴν δὲ τὸ μὲν πρῶτον εἰς μεγάλας λίμνας διανέμεσθαι, πρὸς τὰ κοιλότερα ἀεὶ τοῦ ὕδατος συνίζοντος, αὖθις δὲ ἐπιῤῥέοντος καὶ τοὺς μεθορίους ἰσθμοὺς [*] κατακλύζοντος, οἷς διεκρίνοντο αἱ λίμναι, εἰς μέγεθος ἀχανοῦς πελάγους κατὰ τὴν τῶν πολλῶν ἕνωσιν ἀποκρίνεσθαι. Πρὸς δὲ μαχομένων δυνάμεων ἐν μέρει τοὺς ἐν τοῖς ἐναντίοις οἰκοῦντας τόποις ἀπόλλυσθαι· πυρὶ μὲν τοὺς ἐν ὄρεσι καὶ γεωλόφοις καὶ δυςύδροις χωρίοις, ἅτ' οὐκ ἔχοντας φύσει πυρὸς ἀμυντήριον ἄφθονον ὕδωρ· ἔμπαλιν δὲ ὕδατι τοὺς παρὰ ποταμοῖς, ἢ λίμναις, ἢ θαλάττῃ. Γειτόνων γὰρ ἅπτεσθαι φιλεῖν τὰ κακὰ πρώτων ἢ γε μόνων. Κατὰ δὴ τοὺς λεχθέντας τρόπους δίχα μυρίων ἄλλων βραχυτέρων φθειρομένου τοῦ πλείστου μέρους ἀνθρώπων ἐπιλιπεῖν ἐξ ἀνάγκης καὶ τὰς τέχνας· δίχα γὰρ τοῦ μεθοδεύοντος οὐκ εἶναι καθ' αὑτὴν ἰδεῖν τὴν ἐπιστήμην. Ἐπειδὰν δὲ αἱ μὲν κοιναὶ νόσοι χαλάσωσιν, ἄρξηται δὲ ἀνηβᾶν καὶ βλαστάνειν τὸ γένος ἐκ τῶν μὴ προκαταληφθέντων τοῖς ἐπιβρίσασι δεινοῖς, ἄρχεσθαι καὶ τὰς τέχνας πάλιν συνίστασθαι, οὐ τὸ πρῶτον γενομένας, ἀλλὰ τῇ μειώσει τῶν ἐχόντων ὑποσπανισθείσας. Ἃ μὲν οὖν περὶ ἀφθαρσίας τοῦ κόσμου παρειλήφαμεν, εἴρηται κατὰ δύναμιν. Τὰς δὲ πρὸς ἕκαστον ἐναντιώσεις ἐν τοῖς ἔπειτα δηλωτέον.

Ε Ι Σ Φ Λ Α Κ Κ Ο Ν.

I N F L A C C U M.

[II, 517.]

Flacci vita bene ante acta.

1. [*] *Δεύτερος μετὰ Σηιανὸν Φλάκκος Ἀουίλλιος διαδέχεται τὴν κατὰ τῶν Ἰουδαίων ἐπιβουλήν· σύμπαν μὲν ἀδικῆσαι τὸ ἔθνος, ὥσπερ ἐκεῖνος, ἄντικρυς οὐ δυνηθείς — ἐλάττους γὰρ εἶχε τὰς εἰς τοῦτο ἀφορμάς —, ἐφ᾽ ὅσους δὲ ἔφθανεν ἀθρόους ἀνηκέστοις περιέπειρε κακοῖς. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ μέρει δόξας ἐπιτίθεσθαι, τὴν ἐπιβουλὴν ἐξέτεινεν ἐπὶ τοὺς πανταχοῦ· διὰ τέχνης τὸ πλέον ἢ δυνάμεως. Οἷς γὰρ οὐ πρόσεστιν ἰσχὺς τῶν τὰς φύσεις τυραννικῶν, πανουργίαις τὰς ἐπιβουλὰς κατορθοῦσιν. Ὁ Φλάκκος οὗτος ἐν τοῖς ἑταίροις κριθεὶς παρὰ Τιβερίῳ Καίσαρι, μετὰ τὴν Σεβήρου τελευτήν, ὃς ἐπετέτραπτο Αἴγυπτον, καθίσταται τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τῆς χώρας ἐπίτροπος, ἄνθρωπος ἐν ἀρχῇ μυρία καλοκἀγαθίας, ὅσα τῷ δοκεῖν, ἐξενεγκὼν δείγματα. Πυκνός τε γὰρ ἦν καὶ συνεχὴς καὶ ὀξὺς νοῆσαι, καὶ τὰ βουλευθέντα πρᾶξαι καὶ προχειρότατος εἰπεῖν, καὶ πρὸ τοῦ λεγομένου τὸ ἡσυχαζόμενον αἰσθέσθαι. Παντάπασιν*

οὖν ὀλίγῳ χρόνῳ τῶν κατὰ τὴν Αἴγυπτον πραγματειῶν ἐθὰς γίνεται· πολύτροποι δὲ εἰσὶ καὶ ποικίλαι, μόλις τοῖς ἐκ πρώτης ἡλικίας τὸ ἔργον ἐπιτήδευμα πεποιημένοις γνωριζόμεναι. Περιττὸς ὄχλος ἦσαν οἱ γραμματεῖς, ἤδη πρὸς πάντα μικρὰ καὶ μεγάλα φθάνοντος αὐτοῦ ταῖς ἐμπειρίαις, ὡς μὴ μόνον ὑπερβαλεῖν, ἀλλὰ χάριν ἀκριβείας ἀντὶ γνωρίμου διδάσκαλον γεγενῆσθαι τῶν τέως ὑφηγητῶν. Καὶ ὅσα μὲν περὶ λογισμοὺς καὶ τὴν τῶν προσοδευομένων κατόρθου διοίκησιν, εἰ καὶ μεγάλα καὶ ἀναγκαῖα ἦν, ἀλλ' οὐδέν γε δεῖγμα [*] ψυχῆς ὑπέφαινεν ἡγεμονικῆς. Ἃ δὲ λαμπροτέραν καὶ βασιλικὴν ἐδήλου φύσιν, μετὰ πλείονος παῤῥησίας ἐπεδείκνυτο. Οἷον σεμνότερον ἦγεν αὐτόν, ἄρχοντι δὲ λυσιτελέστατον ὁ τῦφος· ἐδίκαζε τὰ μεγάλα μετὰ τῶν ἐν τέλει· τοὺς ὑπεραύχους καθῄρει· μιγάδων καὶ συγκλύδων ἀνθρώπων ὄχλον ἐκώλυεν ἐπισυνίστασθαι· τάς τε ἑταιρείας καὶ συνόδους, αἳ ἀεὶ ἐπὶ προφάσει θυσιῶν εἱστιῶντο, τοῖς πράγμασιν ἐμπαροινοῦσαι, διέλυε, τοῖς ἀφηνιάζουσιν ἐμβριθῶς καὶ εὐτόνως προσφερόμενος. Εἶτ' ἐπειδὴ τὴν πόλιν καὶ τὴν χώραν ἀνέπλησεν εὐνομίας, ἐν μέρει πάλιν ταῖς στρατιωτικαῖς δυνάμεσιν ἐφήδρευεν, ἐκτάττων, συγκροτῶν, γυμνάζων πεζούς, ἱππεῖς, τοὺς τῆς κούφης ὁπλίσεως· τοὺς ἡγεμόνας, ἵνα μὴ τὰς μισθοφορίας τῶν στρατιωτῶν ἀφαιρούμενοι πρὸς λῃστείας καὶ ἁρπαγὰς αὐτοὺς ἀλείφωσι· πάλιν τῶν στρατιωτῶν ἕκαστον, ἵνα μηδὲν ἔξω τῶν κατὰ τὴν στρατείαν περιεργάζηται, μεμνημένος, ὅτι τέτακται καὶ τὴν εἰρήνην διαφυλάττειν.

Mutata Flacci mens eiusque caussae. Macro amicus deceptus. (2. 3.)

2. Ἴσως δὲ ἄν τις εἴποι· „Σὺ δέ, ὦ οὗτος, ἐγνωκὼς

ἀνθρώπου κατηγορεῖν, ἔγκλημα μὲν οὐδὲν διεξῆλθες, μακροὺς δὲ ἐπαίνους συνείρεις; μὴ ἄρα παραπαίεις καὶ μέμηνας;" — „Οὐ μέμηνα, ὦ οὗτος, οὐδὲ ἠλίθιός τίς εἰμι, ὡς μὴ δύνασθαι πράγματος ἀκολουθίαν ἰδεῖν. Ἐπαινῶ τὸν Φλάκκον, οὐκ ἐπειδὴ προςῆκεν ἐχθρὸν ἐγκωμιάζειν, ἀλλ' ἵνα αὐτοῦ τὴν μοχθηρίαν ἀριδηλοτέραν παραστήσω. Τῷ μὲν γὰρ ἀγνοίᾳ τοῦ κρείττονος διαμαρτάνοντι συγγνώμη δίδοται· ὁ δὲ ἐξ ἐπιστήμης ἀδικῶν ἀπολογίαν οὐκ ἔχει, προεαλωκὼς ἐν τῷ τοῦ συνειδότος δικαστηρίῳ."

3. Ἑξαετίαν γὰρ τὴν ἐπικράτειαν λαβών, πέντε μὲν ἔτη τὰ πρῶτα, ζῶντος Τιβερίου Καίσαρος, τήν τε εἰρήνην διεφύλαξε, καὶ οὕτως εὐτόνως καὶ ἐῤῥωμένως ἀφηγήσατο, ὡς τοὺς πρὸ αὐτοῦ πάντας ὑπερβαλεῖν. Τῷ δὲ ὑστάτῳ, Τιβερίου μὲν τελευτήσαντος, Γαΐου δὲ ἀποδειχθέντος αὐτοκράτορος, ὑφιέναι καὶ χαλᾶν ἤρξατο τὰ πάντα, εἴτε ἐπὶ Τιβερίου βαρύτατον πεπονθὼς πένθος — δῆλος γὰρ ἦν ὡς ἐπ' οἰκειοτάτῳ περιπαθῶν, ἔκ τε τῆς συνεχοῦς κατηφείας καὶ ἐκ τῆς τῶν δακρύων φορᾶς, ἃ καθάπερ ἀπὸ πηγῆς ἀπαύστως ἐξεχεῖτο —, εἴτε καὶ κακόνους ὢν τῷ διαδόχῳ, διὰ τὸ τὴν τῶν γνησίων πρὸ τῆς τῶν θετῶν τεθεραπευκέναι μερίδα, εἴτε τῶν συνεπιθεμένων τῇ Γαΐου μητέρι, καθ' ὃν χρόνον εἶχε τὰς αἰτίας ἐφ' αἷς ἀνῃρέθη, γεγονώς, καὶ διὰ φόβον ἁλώσεως ἐπιλελησμένος. Καὶ μέχρι μέν τινος ἔτι ἀντεῖχεν, μὴ κατὰ τὸ παντελὲς μεθιέμενος τὴν τῶν πραγμάτων ἀντίληψιν. Ὡς δὲ ἤκουσε, τὸν Τιβερίου μὲν υἱωνόν, κοινωνὸν δὲ τῆς ἀρχῆς, ἀναιρεθέντα [*] Γαΐου κελεύσαντος, ἀλέκτῳ πληγεὶς συμφορᾷ, καταβαλὼν αὑτὸν ἀχανὴς ἔκειτο, τῆς διανοίας πολὺ πρότερον ἀπειρηκυίας καὶ παρειμένης αὐτῷ. Ζῶντος μὲν

γὰρ τοῦ μειρακίου τὰ ζώπυρα τῆς ἰδίας σωτηρίας οὐκ ἀπεγίνωσκεν· ἀποθανόντος δὲ συντεθνάναι καὶ τὰς οἰκείας ἐλπίδας ἔδοξεν, εἰ καὶ μικρά τις ὑπελείπετο αὖρα βοηθείας, ἡ πρὸς Μάκρωνα φιλία, τὰ σύμπαντα παρὰ Γαΐῳ κατ' ἀρχὰς δυνηθέντα καὶ πλείστην μοῖραν, ὡς λόγος, εἰσενεγκάμενον αὐτῷ πρὸς τὸ τυχεῖν τῆς ἡγεμονίας, καὶ ἔτι μᾶλλον πρὸς τὸ σωθῆναι, πολλάκις μὲν ἐκποδὼν ποιήσασθαι τὸν Γάϊον διανοηθέντος Τιβερίου, ὡς κακοήθη καὶ οὐ πεφυκότα πρὸς ἀρχήν, καὶ ἅμα διὰ τὸν ἐπὶ τῷ υἱωνῷ φόβον — ἐδεδίει γὰρ μὴ παρανάλωμα γένηται τελευτήσαντος αὐτοῦ —, πολλάκις δὲ τοῦ Μάκρωνος τὰς ὑπονοίας ὑπεξαιρουμένου καὶ τὸν Γάϊον ἐπαινοῦντος ὡς ἁπλοῦν καὶ ἀπόνηρον καὶ κοινωνικὸν καὶ τοῦ ἀνεψιοῦ μάλιστα ἡττημένον, ὡς ἢ μόνῳ ἂν ἐθελῆσαι παραχωρῆσαι τὴν ἡγεμονίαν ἢ πάντως τὰ πρωτεῖα, ὑφ' ὧν ἀπατηθεὶς ἔλαθεν ἄσπονδον ἐχθρὸν αὐτῷ καὶ υἱωνῷ καὶ γένει καὶ παρακλήτῳ Μάκρωνι καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις καταλιπών. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ Μάκρων, ὁρῶν αὐτὸν ἐκδιαιτώμενον καὶ ἀχαλίνοις ταῖς ὁρμαῖς ἐφ' ἃ ἂν τύχῃ καὶ ὡς ἂν τύχῃ χρώμενον, ἐνουθέτει καὶ παρηγόρει, νομίζων ἐκεῖνον εἶναι Γάϊον, τόν, ἡνίκα ἔτι ἔζη Τιβέριος, ἐπιεικῆ καὶ πειθαρχικόν, ὁ κακοδαίμων εὐνοίας περιττῆς ἔδωκε τὰς ἀνωτάτω δίκας, πανοίκιος αὐτῇ γυναικὶ καὶ τέκνοις συναναιρεθείς, ὡς περιττὸν ἄχθος καὶ παρενόχλημα. Καὶ γὰρ ὁπότε πόῤῥωθεν αὐτὸν ἀφικνούμενον ἴδοι, τοιαῦτα πρὸς τοὺς συνόντας διεξῄει· „Μὴ μειδιῶμεν, κατηφιῶμεν· ὁ νουθετητὴς παραγίνεται, ὁ αὐθέκαστος, ὁ ἀνδρὸς τελείου καὶ αὐτοκράτορος ἀρξάμενος νῦν εἶναι παιδαγωγός, ὅτε καὶ τοὺς ἐκ πρώτης ἡλικίας ὁ καιρὸς ἀπήλασε καὶ διέζευξεν."

Res inde in ipsa Aegypto mutatae. Machinationes consiliariorum Flacci in Iudaeos.

4. Ἐπεὶ δὲ οὖν καὶ τοῦτον ἔγνω προανῃρημένον ὁ Φλάκκος, τὴν λοιπὴν ἐλπίδα κατὰ τὸ παντελὲς ἀπεγνώκει, καὶ οὐκέθ' ὁμοίως ἀντιλαμβάνεσθαι τῶν πραγμάτων οἷός τε ἦν, ἐξασθενῶν καὶ διαῤῥέων τὴν γνώμην. Ὅταν δὲ ἄρχων ἀπογνῷ τὸ δύνασθαι κρατεῖν, ἀνάγκη τοὺς ὑπηκόους εὐθὺς ἀφηνιάζειν, καὶ μάλιστα τοὺς ἐκ μικρῶν καὶ τῶν τυχόντων πεφυκότας ἀνερεθίζεσθαι· ἐν οἷς τὸ Αἰγυπτιακὸν τὰ πρωτεῖα φέρεται, διὰ βραχυτάτου σπινθῆρος εἰωθὸς ἐκφυσᾶν στάσεις μεγάλας. Ἐν ἀμηχάνοις δὲ καὶ ἀπόροις γεγονὼς ἐσφάδαζε, καὶ τὰ πρὸ μικροῦ πάντα ἤλλαξεν ἅμα τῇ τοῦ [*] λογισμοῦ πρὸς τὸ χεῖρον μεταβολῇ, ποιησάμενος τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τῶν συνηθεστάτων. Τοὺς μὲν γὰρ εὔνους καὶ μάλιστα φίλους ὑφεωρᾶτο καὶ διωθεῖτο, τοῖς δὲ ἐξ ἀρχῆς ἀνομολογηθεῖσιν ἐχθροῖς ἐσπένδετο καὶ συμβούλοις περὶ πάντων ἐχρῆτο. Οἱ δὲ — ἐγκότως γὰρ εἶχον — τὸ κατηλλάχθαι δοκεῖν λόγῳ μόνον ἐπιμορφώσαντες, ἔργοις δὲ κατὰ διάνοιαν ἀσύμβατα μνησικακοῦντες, καὶ ὥσπερ ἐν θεάτρῳ καθυποκρινόμενοι γνησίαν φιλίαν, ὅλον αὐτὸν συναρπάζουσι· καὶ γίνεται ὁ μὲν ἄρχων ὑπήκοος, οἱ δὲ ὑπήκοοι ἡγεμόνες, εἰσηγούμενοι μὲν ἀλυσιτελεστάτας γνώμας, εὐθὺς δὲ ταύτας ἐπισφραγιζόμενοι. Βεβαιωταὶ γὰρ ὧν ἐβουλεύσαντο πάντων ἐγίνοντο, κωφὸν ὡς ἐπὶ σκηνῆς προσωπεῖον ἕνεκα προσχήματος αὐτὸ μόνον παραλαμβάνοντες ἐπιγεγραμμένον ὄνομα ἀρχῆς, Διονύσιοι δημοκόποι, Λάμπωνες γραμματοκύφωνες, Ἰσίδωροι στασιάρχαι, φιλοπράγμονες, κακῶν εὑρεταί, ταραξιπόλιδες· τοῦτο

γὰρ κεκράτηκέ πως τὸ ὄνομα. Συνταξάμενοι πάντες οὗτοι βούλευμα βουλεύουσι κατὰ τῶν Ἰουδαίων ἀργαλεώτατον, καὶ τῷ Φλάκκῳ προςελθόντες ἰδίᾳ φασίν· „Ἔῤῥει μέν σοι τὰ ἀπὸ Τιβερίου Νέρωνος τοῦ παιδός, ἔῤῥει δὲ καὶ ἡ μετ᾽ ἐκεῖνον ἐλπὶς ὁ ἑταῖρός σοι Μάκρων, αἴσια δὲ οὐκ ἔστι σοι τὰ ἀπὸ τοῦ κρατοῦντος· δεῖ δὴ παράκλητον ἡμᾶς εὑρεῖν δυνατώτερον, ὑφ᾽ οὗ Γάϊος ἐξευμενισθήσεται. Ὁ δὲ παράκλητος ἡ πόλις Ἀλεξανδρέων ἐστίν, ἣν τετίμηκεν μὲν ἐξ ἀρχῆς ἅπας ὁ σεβαστὸς οἶκος, διαφερόντως δὲ ὁ νῦν ἡμῶν δεσπότης. Παρακλητεύσει δὲ τυχοῦσά τινος παρὰ σοῦ δωρεᾶς. Μεῖζον δὲ ἀγαθὸν οὐδὲν αὐτῇ παρέξεις ἢ τοὺς Ἰουδαίους ἐκδοὺς καὶ προέμενος.“ Ἐπὶ τούτοις ὀφείλων ἀπώσασθαι καὶ δυςχερᾶναι τοὺς λέγοντας ὡς νεωτεροποιοὺς καὶ κοινοὺς πολεμίους, συνεπιγράφεται τοῖς λεχθεῖσι. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἀδηλοτέρας ἐποιεῖτο τὰς ἐπιβουλάς, μήτ᾽ ἴσον παρέχων καὶ κοινὸν ἀκροατὴν ἑαυτὸν τοῖς τὰς ἀμφισβητήσεις ἔχουσιν ἀλλὰ πρὸς θάτερον ἀποκλίνων μέρος μήτ᾽ ἐν ἄλλοις ἰσηγορίαν διδούς, ἀλλὰ καὶ ὁπότε προσίοι τις τῶν Ἰουδαίων, ἀποστρεφόμενος καὶ τὸ δυςέντευκτον ἐπιτηδεύων ἐπὶ μόνων τούτων· αὖθις δὲ καὶ ἐκ τοῦ φανεροῦ τὴν δυςμένειαν ἐπεδείξατο.

Herodes Agrippa in itinere in patriam suscepto Alexandriae egressus ab urbis plebe opprobriis afficitur.

5. Προςεπέῤῥωσεν δὲ αὐτοῦ τὴν ἐκ μαθήσεως τὸ πλέον ἢ φύσεως ἐπιτετηδευμένην ἀπόνοιαν καὶ συντυχία τις τοιαύτη. Γάϊος Καῖσαρ Ἀγρίππᾳ τῷ Ἡρώδου βασιλέως υἱωνῷ δίδωσι βασιλείαν [*] τῆς παππῴας λήξεως τρίτην μοῖραν, ἣν Φίλιππος τετράρχης θεῖος ὢν αὐτῷ

πρὸς πατρὸς ἐκαρποῦτο. Μέλλοντι δὲ ἀπαίρειν συνεβούλευσεν ὁ Γάϊος, τὸν μὲν ἀπὸ Βρεντησίου καὶ μέχρι Συρίας πλοῦν μακρὸν ὄντα καὶ καματηρὸν παραιτήσασθαι, χρήσασθαι δὲ ἐπιτόμῳ, τοὺς ἐτησίους ἀναμείναντι, τῷ διὰ τῆς Ἀλεξανδρείας· τάς τε γὰρ ἐκεῖθεν ὁλκάδας ταχυναυτεῖν ἔφασκε, καὶ ἐμπειροτάτους εἶναι κυβερνήτας, οἳ καθάπερ ἀθλητὰς ἵππους ἡνιοχοῦσιν, ἀπλανῆ παρέχοντες τὸν ἐπ᾽ εὐθείας δρόμον. Ὁ δὲ πειθαρχεῖ ὡς δεσπότῃ τε ἅμα καὶ τὰ δοκοῦντα συμφέρειν παραγγέλλοντι. Καταβὰς δὲ εἰς Δικαιαρχίαν καὶ ναῦς ὑφόρμους Ἀλεξανδρίδας ἰδὼν εὐπρεπεῖς πρὸς ἀναγωγήν, ἐπιβὰς μετὰ τῶν ἰδίων, εὐπλοίᾳ χρησάμενος, ὀλίγαις ὕστερον ἡμέραις ἀνεπιφάτως καὶ ἀφωράτως κατάγεται· κελεύσας τοῖς κυβερνήταις — περὶ γὰρ δείλην ὥραν ὁ Φάρος ἀναφαίνεται — τὰ μὲν ἱστία συνάγειν, ἔξω δὲ περὶ αὐτὸν μὴ μακρὰν ἀφισταμένους θαλαττεύειν, ἄχρι τοῦ βαθεῖαν ἑσπέραν ἐπιγενέσθαι, καὶ νυκτὸς τοῖς λιμέσι προσσχεῖν. ἵνα ἀποβὰς ἤδη τετραμμένων πρὸς ὕπνον, μηδενὸς ὁρῶντος, ἀφίκηται πρὸς τὸν ξενοδόχον. Ὁ μὲν δὴ μετὰ τοσαύτης αἰδοῦς ἐπεδήμησεν, βουλόμενος, εἴ πως οἷόν τε ἦν, ἅπαντας τοὺς ἐν τῇ πόλει λαθὼν ὑπεξελθεῖν· οὐ γὰρ μετὰ θέαν ἀφῖκτο τῆς Ἀλεξανδρείας, ἐπιδεδημηκὼς αὐτῇ πρότερον, ἡνίκα τὸν ἐπὶ Ῥώμης πλοῦν ἐστέλλετο πρὸς Τιβέριον, ἀλλ᾽ ὁδῷ χρησόμενος ἐπιτόμῳ τῆς οἴκαδε ἀφίξεως. Οἱ δὲ ὑπὸ φθόνου ῥηγνύμενοι — βάσκανον γὰρ φύσει τὸ Αἰγυπτιακὸν καὶ τὰς ἑτέρων εὐπραγίας ἰδίας ὑπελάμβανον εἶναι κακοπραγίας — καὶ ἅμα διὰ τὴν παλαιὰν καὶ τρόπον τινὰ γεγενημένην πρὸς Ἰουδαίους ἀπέχθειαν ἤσχαλλον ἐπὶ τῷ γεγενῆσθαί τινα βασιλέα Ἰουδαίων, οὐχ ἧττον ἢ εἰ αὐτός τις ἕκαστος βασιλείαν

προγονικὴν ἀφῄρητο. Καὶ τὸν ἄθλιον Φλάκκον πάλιν οἱ συνόντες ἀνηρέθιζον, εἰς τὸν αὐτὸν ἐνάγοντες καὶ προσκαλούμενοι φθόνον, „Σὴ κατάλυσίς ἐστι," φάσκοντες, „ἡ ἐπιδημία τούτου· μείζονα τιμῆς καὶ εὐδοξίας ὄγκον ἢ σὺ περιβέβληται· πάντας εἰς αὐτὸν ἐπιστρέφει, τὴν δορυφόρον τῶν σωματοφυλάκων στρατιὰν ὁρῶντας ἐπαργύροις καὶ ἐπιχρύσοις ὅπλοις διακεκοσμημένην. Ἔδει γὰρ ἥκειν εἰς ἐπικράτειαν ἑτέρου, δυνάμενον πλῷ χρησάμενον εἰς τὴν οἰκείαν ἀσφαλῶς παραπεμφθῆναι; Καὶ γὰρ εἰ Γάϊος ἐπέτρεπε, μᾶλλον δὲ ἠνάγκαζεν, ἐχρῆν ἐκλιπαρήσαντα παραιτήσασθαι τὴν ἐνθάδε ἄφιξιν, ἵνα μὴ παρευημερηθεὶς ὁ τῆς χώρας ἡγεμὼν ἀδοξῇ." Ταῦτα ἀκούων ἔτι μᾶλλον ἢ πρότερον ᾤδει, καὶ ἐν μὲν τῷ φανερῷ τὸν ἑταῖρον καὶ φίλον καθυπεκρίνετο διὰ τὸν ἐκ τοῦ πέμψαντος φόβον, ἰδίᾳ δὲ ἐζηλοτύπει καὶ ἐξελάλει τὸ μῖσος, καὶ [*] πλαγίως αὐτὸν ὕβριζεν, ἐπειδήπερ ἄντικρυς οὐκ ἐθάῤῥει. Τῷ γὰρ ἀργοῦντι καὶ σχολάζοντι τῆς πόλεως ὄχλῳ — πλῆθος δὲ ἐστὶν ἐπιτετηδευκὸς γλωσσαλγίαν, καὶ ἐνευκαιροῦν διαβολαῖς καὶ βλασφημίαις — ἐπιτρέπει κακηγορεῖν τὸν βασιλέα· εἴτε ἀρξάμενος δι᾽ ἑαυτοῦ τῶν λοιδοριῶν, εἴτε προτρεψάμενος καὶ ἐνάγων αὐτὸς διὰ τῶν ὑπηρετεῖν ταῦτα εἰωθότων. Οἱ δὲ ἀφορμῆς λαβόμενοι διημέρευον ἐν τῷ γυμνασίῳ χλευάζοντες τὸν βασιλέα, καὶ σκώμματα συνείροντες· πῇ δὲ καὶ ποιηταῖς μίμων καὶ γελοίων διδασκάλοις χρώμενοι τὴν ἐν τοῖς αἰσχροῖς εὐφυΐαν ἐπεδείκνυντο, βραδεῖς μὲν ὄντες τὰ καλὰ παιδεύεσθαι, τὰ δὲ ἐναντία μανθάνειν ὀξύτατοι καὶ προχειρότατοι. Διὰ τί γὰρ οὐκ ἠγανάκτησεν, οὐκ ἀπήγαγεν, οὐκ ἐπέπληξε τῆς αὐθάδους βλασφημίας; Εἰ δὲ μὴ βασιλεὺς ἦν, ἀλλά τις τῶν ἐκ τῆς Καίσαρος οἰκίας,

οὐκ ὤφειλε προνομίαν τινὰ καὶ τιμὴν ἔχειν; Ἀλλὰ ταῦτα πίστις ἐναργὴς τοῦ συναίτιον γεγενῆσθαι τῶν βλασφημιῶν Φλάκκον· ὁ γὰρ ἐπιπλήττειν ἢ τὸ πανύστατον ἐπέχειν ἂν δυνηθεὶς εἰ μὴ κεκώλυκε, δῆλος ἦν ἐφιεὶς καὶ ἐπιτρέπων αὐτός. Πρὸς ὅ τι δὲ ἂν ὄχλος ἀσύντακτος ἀφορμὴν λάβῃ τῶν ἁμαρτημάτων, οὐχ ἵσταται, μέτεισι δὲ ἀφ' ἑτέρων ἐφ' ἕτερα προσεπεργαζόμενος ἀεί τι νεώτερον.

Insanus Carabas cumque eius ludificatione coniuncti tumultus. Statuae in Iudaeorum proseuchis vi positae. Quid Flaccus?

6. Ἦν τις μεμηνὼς ὄνομα Καραβᾶς, οὐ τὴν ἀγρίαν καὶ θηριώδη μανίαν — ἄσκηπτος γὰρ αὕτη γε καὶ τοῖς ἔχουσι καὶ τοῖς πλησιάζουσιν — ἀλλὰ τὴν ἀνειμένην καὶ μαλακωτέραν. Οὗτος διημέρευε καὶ διενυκτέρευε γυμνὸς ἐν ταῖς ὁδοῖς, οὔτε θάλπος οὔτε κρυμὸν ἐκτρεπόμενος, ἄθυρμα νηπίων καὶ μειρακίων σχολαζόντων. Συνελάσαντες τὸν ἄθλιον ἄχρι τοῦ γυμνασίου, καὶ στήσαντες μετέωρον, ἵνα καθορῷτο πρὸς πάντων, βύβλον μὲν εὐρύναντες ἀντὶ διαδήματος ἐπιτιθέασιν αὐτοῦ τῇ κεφαλῇ, χαμαιστρώτῳ δὲ τὸ ἄλλο σῶμα περιβάλλουσιν ἀντὶ χλαμύδος, ἀντὶ δὲ σκήπτρου βραχύ τι παπύρου τμῆμα τῆς ἐγχωρίου καθ' ὁδὸν ἐῤῥιμμένον ἰδόντες ἀναδιδόασιν. Ἐπεὶ δέ, ὡς ἐν θεατρικοῖς μίμοις, τὰ παράσημα τῆς βασιλείας ἀνειλήφει καὶ διεκεκόσμητο εἰς βασιλέα, νεανίαι ῥάβδους ἐπὶ τῶν ὤμων φέροντες ἀντὶ λογχοφόρων ἑκατέρωθεν εἱστήκεσαν, μιμούμενοι δορυφόρους. Εἶθ' ἕτεροι προσῄεσαν, οἱ μὲν ὡς ἀσπασόμενοι, οἱ δὲ ὡς δικασόμενοι, οἱ δὲ ὡς ἐντευξόμενοι περὶ κοινῶν πραγμάτων. Εἶτ' ἐκ περιεστῶτος ἐν κύκλῳ πλήθους ἐξήχει βοή τις

ἄτοπος Μάριν ἀποκαλούντων — οὕτως δέ φασιν τὸν κύριον ὀνομάζεσθαι παρὰ Σύροις —· ᾔδεισαν γὰρ Ἀγρίππαν καὶ γένει Σύρον καὶ Συρίας μεγάλην [*] ἀποτομὴν ἔχοντα ἧς ἐβασίλευσε.. Ταῦτα δὲ ἀκούων, μᾶλλον δὲ ὁρῶν ὁ Φλάκκος, δεόντως ἂν ἔπραξε καὶ τὸν μεμηνότα συλλαβὼν καὶ καθείρξας, ἵνα μὴ παρέχῃ τοῖς κατακερτομοῦσιν ἀφορμὴν εἰς ὕβριν τῶν βελτιόνων, καὶ τοὺς ἐνσκευάσαντας τιμωρησάμενος, ὅτι γε βασιλέα καὶ φίλον Καίσαρος καὶ ὑπὸ τῆς Ῥωμαίων βουλῆς τετιμημένον στρατηγικαῖς τιμαῖς ἐτόλμησαν καὶ ἔργοις καὶ λόγοις καὶ φανερῶς καὶ πλαγίως ὑβρίζειν. Ὁ δὲ οὐ μόνον οὐκ ἐπέπληξεν, ἀλλ᾽ οὐδ᾽ ἐπισχεῖν ἠξίωσεν, ἄδειαν καὶ ἐκεχειρίαν διδοὺς τοῖς ἐθελοκακοῦσι καὶ ἐθελέχθρως ἔχουσι, προσποιούμενος ἅτε ἑώρα μὴ ὁρᾶν, καὶ ὧν ἤκουε μὴ ἀκούειν. Ὅπερ συναισθόμενος ὁ ὄχλος, οὐχ ὁ καθεστὼς καὶ δημοτικός, ἀλλ᾽ ὁ πάντα θορύβου καὶ ταραχῆς εἰωθὼς ἀναπιμπλάναι διὰ φιλοπραγμοσύνην καὶ ζῆλον ἀβιώτου βίου καὶ τὴν ἐξ ἔθους ἀργίαν καὶ σχολήν, πρᾶγμα ἐπίβουλον, συῤῥυέντες εἰς τὸ θέατρον ἐξ ἑωθινοῦ, Φλάκκον ἤδη τιμῶν ἄθλιων ἐωνημένοι, ἃς ὁ δοξομανὴς καὶ παλίμπρατος ἐλάμβανεν οὐ κατ᾽ αὐτοῦ μόνου, ἀλλὰ καὶ τῆς κοινῆς ἀσφαλείας, ἀνεβόησαν ἀφ᾽ ἑνὸς συνθήματος εἰκόνας ἐν ταῖς προσευχαῖς ἀνατιθέναι, καινότατον καὶ μηδέπω πραχθὲν εἰσηγούμενοι παρανόμημα. Καὶ τοῦτ᾽ εἰδότες — ὀξύτατοι γὰρ τὴν μοχθηρίαν εἰσί — κατασοφίζονται τὸ Καίσαρος ὄνομα προκάλυμμα ποιησάμενοι, ᾧ προσάπτειν τὰ τῶν ὑπαιτίων οὐ θεμιτόν. Τί οὖν ὁ τῆς χώρας ἐπίτροπος; Ἐπιστάμενος, ὅτι καὶ ἡ πόλις οἰκήτορας ἔχει διττούς, ἡμᾶς τε καὶ τούτους, καὶ πᾶσα Αἴγυπτος, καὶ ὅτι οὐκ ἀποδέουσι μυριάδων ἑκατὸν οἱ τὴν

Ἀλεξάνδρειαν καὶ τὴν χώραν Ἰουδαῖοι κατοικοῦντες ἀπὸ τοῦ πρὸς Λιβύην καταβαθμοῦ μέχρι τῶν ὁρίων Αἰθιοπίας, καὶ ὡς ἡ πεῖρα κατὰ πάντων ἐστὶ καὶ ὡς οὐ λυσιτελὲς ἔθη πάτρια κινεῖν· ἀμελήσας ἁπάντων ἐπιτρέπει ποιήσασθαι τὴν ἀνάθεσιν, μυρία καὶ πάντα προνοητικὰ δυνάμενος ἢ ὡς ἄρχων κελεύειν, ἢ συμβουλεύειν ὡς φίλος.

Flacci Aegyptiorumque in Iudaeum populum crudelitates maximae et inauditae. (7-9.)

7. Ὁ δὲ — συνεχειρούργει γὰρ ἕκαστα τῶν ἁμαρτανομένων — καὶ ἀπὸ μείζονος ἐξουσίας ἀναῤῥιπίζειν καινοτέραις ἀεὶ κακῶν προςθήκαις τὴν στάσιν ἠξίου, καὶ τό γ' ἐφ' αὑτὸν ἧκον μέρος ἅπασαν, ὀλίγου δεῖν φάναι, τὴν οἰκουμένην ἐμφυλίων πολέμων ἐπλήρωσεν. Οὐ γὰρ ἦν ἄδηλον, ὅτι ἡ περὶ τὴν κατάλυσιν τῶν προςευχῶν φήμη, λαβοῦσα τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας, διαδοθήσεται μὲν εὐθὺς εἰς τοὺς ἐν Αἰγύπτῳ νομούς, [*] δραμεῖται δὲ ἀπὸ μὲν Αἰγύπτου πρὸς ἀνατολὰς καὶ ἔθνη τὰ ἑῷα, ἀπὸ δὲ τῆς ὑποταινίου καὶ Μαρείας, αἳ Λιβύης εἰσὶν ἀρχαί, πρὸς δυσμὰς καὶ ἔθνη τὰ ἑσπέρια. Ἰουδαίους γὰρ χώρα μία διὰ πολυανθρωπίαν οὐ χωρεῖ. Ἧς αἰτίας ἕνεκα τὰς πλείστας καὶ εὐδαιμονεστάτας τῶν ἐν Εὐρώπῃ καὶ Ἀσίᾳ κατά τε νήσους καὶ ἠπείρους ἐκνέμονται, μητρόπολιν μὲν τὴν ἱερόπολιν ἡγούμενοι καθ' ἣν ἵδρυται ὁ τοῦ ὑψίστου θεοῦ νεὼς ἅγιος· ἃς δὲ ἔλαχον ἐκ πατέρων καὶ πάππων καὶ προπάππων καὶ τῶν ἔτι ἄνω προγόνων οἰκεῖν ἕκαστοι πατρίδας νομίζοντες, ἐν αἷς ἐγεννήθησαν καὶ ἐτράφησαν· εἰς ἐνίας δὲ καὶ κτιζομένας εὐθὺς ἦλθον ἀποικίαν στειλάμενοι, τοῖς κτίσταις χαριζόμενοι. Καὶ δέος ἦν, μὴ οἱ πανταχοῦ τὴν ἀφορμὴν

ἐκεῖθεν λαβόντες ἐπηρεάζωσι τοῖς πολίταις αὐτῶν Ἰουδαίοις, εἰς τὰς προσευχὰς καὶ τὰ πάτρια νεωτερίζοντες. Οἱ δὲ — οὐ γὰρ ἔμελλον ἄχρι παντὸς ἡσυχάζειν, καίτοι πεφυκότες εὖ πρὸς εἰρήνην, οὐ μόνον ὅτι παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις οἱ περὶ τῶν ἐθῶν ἀγῶνες καὶ τοὺς περὶ ψυχῆς κινδύνους ὑπερβάλλουσιν, ἀλλ' ὅτι καὶ μόνοι τῶν ὑφ' ἥλιον ἅμα ταῖς προσευχαῖς ἀπεστεροῦντο τὴν εἰς τοὺς εὐεργέτας εὐσέβειαν, ὃ μυρίων θανάτων ἐτετίμηντο ἄν — οὐκ ἔχοντες ἱεροὺς περιβόλους οἷς ἐνδιαθήσονται τὸ εὐχάριστον, καὶ τοῖς ἐναντιουμένοις εἶπον ἄν· „Λελήθατε ἑαυτοὺς οὐ προστιθέντες τοῖς κυρίοις τιμήν, ἀλλ' ἀφαιρούμενοι. Τοῖς πανταχόθεν τῆς οἰκουμένης Ἰουδαίοις ὁρμητήρια τῆς εἰς τὸν σεβαστὸν οἶκον ὁσιότητός εἰσιν αἱ προσευχαὶ ἐπιδήλως, ὧν ἡμῖν ἀναιρεθεισῶν τίς ἕτερος ἀπολείπεται τόπος ἢ τρόπος τιμῆς; Εἰ μὲν γὰρ *ἀφεθέντων* τῶν ἐθῶν ὀλιγωροῦμεν, τῆς ἀνωτάτω τιμωρίας δίκαιοι τυγχάνειν ἐσμέν, μὴ παρέχοντες ἀρτίους καὶ πλήρεις τὰς ἀμοιβάς. Εἰ δὲ οὐκ ἐξόν, τοῖς ἰδίοις ὑποστέλλομεν νομίμοις, ἃ καὶ τῷ Σεβαστῷ φίλον βεβαιοῦν, τί μικρὸν ἢ μέγα πλημμελοῦμεν οὐκ οἶδα· πλὴν εἰ μὴ ψέγειν τις ἐθελήσειε τὸ μὴ γνώμῃ ἑκουσίῳ παρανομεῖν, τὰς ἐκδιαιτήσεις τῶν ἐθῶν οὐ φυλαξαμένους, αἳ καὶ ἂν ἀφ' ἑτέρων ἄρξωνται, τελευτῶσι πολλάκις εἰς τοὺς αἰτίους.“ Ἀλλ' ὁ μὲν Φλάκκος τά τε λεκτέα ἡσυχάζων, καὶ τὰ ἡσυχαστέα λέγων, οὕτως εἰς ἡμᾶς ἐξημάρτανεν. Ἐκεῖνοι δέ, οἷς ἐχαρίζετο, τίνα γνώμην εἶχον; Ἆρά γε τὴν τῶν τιμᾶν ἐθελόντων; εἶτα σπάνις ἦν ἱερῶν κατὰ τὴν πόλιν, ἧς τὰ πλεῖστα καὶ ἀναγκαιότατα μέρη τετεμένισται, πρὸς ἀνάθεσιν ὧν ἐβούλοντο; Τὴν μὲν οὖν τῶν φιλαπεχθημόνων ὁρμὴν ἔφημεν καὶ μετὰ τέχνης ἐπιβουλευόντων, δι' ἣν οἱ

μὲν [*] ἐπηρεάζοντες οὐ δόξουσιν ἀδικεῖν, τοῖς δὲ ἐπηρεαζομένοις οὐκ ἀσφαλὲς ἐναντιοῦσθαι. Οὐ γάρ ἐστιν, ὦ γενναῖοι, τιμὴ καταλύειν νόμους, ἔθη πάτρια κινεῖν, ἐπηρεάζειν τοῖς συνοικοῦσι, διδάσκειν καὶ τοὺς ἐν ταῖς ἄλλαις πόλεσιν ὁμοφροσύνης ἀλογεῖν.

8. Ἐπειδὴ τοίνυν ἡ κατὰ τοῦ νόμου πεῖρα εὐοδεῖν ἔδοξεν αὐτῷ, τὰς προσευχὰς ἁρπάσαντι καὶ μηδὲ τὸ ὄνομα ὑπολιπομένῳ, πάλιν ἐφ᾽ ἕτερον ἐτρέπετο, τὴν τῆς ἡμετέρας πολιτείας ἀναίρεσιν, ἵνα ἀποκοπέντων, οἷς μόνοις ἐφώρμει ὁ ἡμέτερος βίος, ἐθῶν τε πατρίων καὶ μετουσίας πολιτικῶν δικαίων, τὰς ἐσχάτας ὑπομένωμεν συμφοράς, οὐδενὸς ἐπειλημμένοι πείσματος εἰς ἀσφάλειαν. Ὀλίγαις γὰρ ὕστερον ἡμέραις τίθησι πρόγραμμα, δι᾽ οὗ ξένους καὶ ἐπήλυδας ἡμᾶς ἀπεκάλει, μηδὲ λόγου μεταδούς, ἀλλ᾽ ἀκρίτως καταδικάζων. Οὗ τί ἂν εἴη τυραννίδος ἐπάγγελμα μεῖζον; Αὐτὸς γενόμενος τὰ πάντα, κατήγορος, ἐχθρός, μάρτυς, δικαστής, κολαστής, εἶτα δυσὶ τοῖς προτέροις καὶ τρίτον προσέθηκεν, ἐφεὶς ὡς ἐν ἁλώσει τοῖς ἐθέλουσι πορθεῖν Ἰουδαίους. Οἱ δὲ λαβόντες ἄδειαν τί πράττουσιν; Πέντε μοῖραι τῆς πόλεώς εἰσιν, ἐπώνυμοι τῶν πρώτων στοιχείων τῆς ἐγγραμμάτου φωνῆς· τούτων δύο Ἰουδαϊκαὶ λέγονται, διὰ τὸ πλείστους Ἰουδαίους ἐν ταύταις κατοικεῖν. Οἰκοῦσι δὲ καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις οὐκ ὀλίγοι σποράδες. Τί οὖν ἐποίησαν; Ἐκ τῶν τεττάρων γραμμάτων ἐξῴκισαν τοὺς Ἰουδαίους καὶ συνήλασαν εἰς ἑνὸς μοῖραν βραχυτάτην. Οἱ δὲ ἐξεχέοντο διὰ τὸ πλῆθος εἰς αἰγιαλοὺς καὶ κοπρίας καὶ μνήματα, πάντων στερούμενοι τῶν ἰδίων. Ἐκεῖνοι δὲ τὰς ἐρήμους οἰκίας καταδραμόντες ἐφ᾽ ἁρπαγὴν ἐτράποντο, καὶ ὡς ἐκ πολέμου λείαν διενέμοντο, μηδενὸς δὲ κωλύοντος καὶ τὰ ἐργαστή-

ρια τῶν Ἰουδαίων, συγκεκλεισμένα διὰ τὸ ἐπὶ Δρουσίλλῃ πένθος, ἀναῤῥήξαντες, ὅσα εὗρον — πολλὰ δὲ καὶ ταῦτ᾽ ἦν — ἐξεφόρησαν καὶ διὰ μέσης ἀγορᾶς ἐκόμιζον, ὡς οἰκείοις τοῖς ἀλλοτρίοις καταχρώμενοι. Τῆς δὲ ἁρπαγῆς ἡ ἀπραξία κακὸν ἦν βαρύτερον, τὰς μὲν ἐνθήκας ἀπολωλεκότων τῶν ποριστῶν, μηδενὸς δὲ ἐωμένου, μὴ γεωργοῦ, μὴ ναυκλήρου, μὴ ἐμπόρου, μὴ τεχνίτου, τὰ συνήθη πραγματεύεσθαι, ὡς διχόθεν κατεσκευάσθαι πενίαν· ἔκ τε τῆς ἁρπαγῆς, ἐξουσίων μιᾷ ἡμέρᾳ γενομένων καὶ περιεσυλημένων τὰ ἴδια, καὶ ἐκ τοῦ μὴ δεδυνῆσθαι πορίζειν ἐκ τῶν συνήθων ἐπιτηδευμάτων.

9. [*] Καὶ ταῦτα μὲν εἰ καὶ ἀφόρητα, ἀλλ᾽ οὖν τοῖς αὖθις πεπραγμένοις συγκρινόμενα οἰστά. Πενία γὰρ χαλεπὸν μέν, καὶ μάλισθ᾽ ὅταν κατασκευάζηται πρὸς ἐχθρῶν, ἔλαττον δὲ τῆς εἰς τὰ σώματα ὕβρεως, καὶ ἂν ᾖ βραχυτάτη. Τοὺς δὲ ἡμετέρους διὰ τὰς ὑπερβολὰς ὧν ἔπαθον οὐδ᾽ ἂν εἴποι τις ὕβριν ἢ αἰκίαν ἐνδεδέχθαι, κυρίοις χρώμενος τοῖς ὀνόμασιν, ἀλλά μοι δοκεῖ προςρήσεων οἰκείων ἂν ἀπορῆσαι, διὰ μέγεθος κεκαινουργημένης ὠμότητος, ὡς τὰ τῶν πολεμίων μὲν κρατησάντων, ἐκ φύσεως δὲ ἀσπόνδων εἰς τοὺς ἑαλωκότας, συγκρινόμενα τοῖς τούτων, ἡμερώτατα ἂν εἶναι δόξαι. Χρήματα ἁρπάζουσιν ἐκεῖνοι καὶ πλῆθος αἰχμαλώτων σωμάτων, ἀλλὰ κινδυνεύσαντες εἰ ἡττήθησαν ἀποβαλεῖν τὰ οἰκεῖα. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ μυρίους, ὧν λύτρα κατατιθέασι συγγενεῖς ἢ φίλοι, μεθίενται τῶν δοριαλώτων, ἴσως μὲν ἀκαμπεῖς ὄντες πρὸς ἔλεον, ἡττώμενοι δὲ φιλαργυρίας. Ἀλλὰ τί τοῦτο; φαίη τις ἄν· τοῖς γὰρ εὖ πάσχουσιν ἀδιαφορεῖ τῆς σωτηρίας ὁ τρόπος. Ἤδη δὲ καὶ τοὺς πεσόντας ἐν τῷ πολέμῳ τῶν ἐχθρῶν ταφῆς ἀξιοῦσιν οἱ μὲν ἐπιεικεῖς

καὶ φιλάνθρωποι ταῖς οἴκοθεν δαπάναις, οἱ δὲ τὴν ἔχθραν καὶ πρὸς τοὺς νεκροὺς ἀποτείνοντες ὑπόσπονδα τὰ σώματα διδόντες, ὑπὲρ τοῦ μὴ τῆς τελευταίας χάριτος ἀμοιρῆσαι τῶν νομιζομένων. Ἐν πολέμῳ μὲν οἱ δυςμενεῖς ταῦτα· ἐν εἰρήνῃ δὲ οἱ πρὸ μικροῦ φίλοι, θεασώμεθα ὁποῖα. Μετὰ γὰρ τὰς ἁρπαγὰς καὶ τοὺς ἐξοικισμοὺς καὶ τὰς ἐκ τῶν πλείστων μερῶν τῆς πόλεως βιαίας ἐλάσεις καθάπερ τειχήρεις ἐν κύκλῳ περικαθημένων ἐχθρῶν γεγονότες, ἀπορίᾳ καὶ σπάνει δεινῇ τῶν ἀναγκαίων πιεζόμενοι, καὶ γύναια καὶ τέκνα νήπια ὁρῶντες ἐν ὀφθαλμοῖς παραπολλύμενα λιμῷ χειροποιήτῳ — πάντα γὰρ τὰ ἄλλα εὐθηνίας καὶ εὐετηρίας μεστὰ ἦν, τοῦ μὲν ποταμοῦ ταῖς πλημμύραις τὰς ἀρούρας πλουσίως λιμνάσαντος, τῆς δὲ πεδιάδος ὅση πυροφόρος ἀφθονώτατον ὑπεργονίας τὸν τοῦ σίτου καρπὸν ἀναγούσης — μηκέτι στέγειν δυνάμενοι τὰς ἐνδείας, οἱ μὲν ἐπὶ συγγενῶν καὶ φίλων, πρότερον οὐκ εἰωθότες, οἰκίας ἦλθον, ἔρανον αὐτὰ τὰ ἀναγκαῖα αἰτήσοντες, οἱ δὲ ἀπὸ φρονήματος εὐγενοῦς τὴν μεταιτῶν τύχην ὡς δουλοπρεπῆ καὶ ἀνελεύθερον ἐκτρεπόμενοι προῆλθον εἰς ἀγοράν, οὐδενὸς ἑτέρου χάριν ἢ τοῦ πρίασθαι τοῖς τε οἰκείοις καὶ ἑαυτοῖς τροφάς, οἱ δυςτυχεῖς. Εὐθὺ γὰρ συναρπασθέντες ὑπὸ τῶν τὴν ὀχλοκρατίαν ἐπιτειχισάντων δολοφονοῦνται, καὶ συρόμενοι καὶ πατούμενοι διὰ τῆς πόλεως ἁπάσης ἐξαναλώθησαν, οὐδενὸς ὑπολειφθέντος μέρους, ὃ δυνήσεται κοινωνῆσαι ταφῆς. Μυρίους μὲν καὶ ἄλλους πολυτρόποις κακῶν ἰδέαις ἐπιτετηδευμέναις εἰς χαλεπὴν ὠμότητα κατειργάσαντο καὶ διέφθειραν οἱ λελυττηκότες ὑπ' ἀγριότητος [*] εἰς θηρίων φύσιν· τοὺς γὰρ ὅπη τύχοι φανέντας τῶν Ἰουδαίων ἢ κατέλευον ἢ ξύλοις κατέκοπτον, οὐκ εὐ-

θύς ἐπὶ τὰ καιριώτατα μέρη τὰς πληγὰς φέροντες, ἵνα μὴ θᾶττον τελευτήσαντες θᾶττον καὶ τὴν τῶν ὀδυνηρῶν ἀντίληψιν ἀπόθωνται. Τῇ δὲ τῶν συμφορῶν ἀδικίᾳ καὶ ἐπεγειρίᾳ τινὲς ἐπινεανιευόμενοι, τῶν ἀμβλυτέρων ὅπλων ἀλογήσαντες, ἀνελάμβανον τὰ πάντων ἀνυσιμώτατα, πῦρ καὶ σίδηρον, καὶ πολλοὺς μὲν ξίφεσιν ἀνεῖλον, οὐκ ὀλίγους δὲ πυρὶ διέφθειραν. Ἤδη δὲ καὶ γενεὰς ὅλας, ἄνδρας μετὰ γυναικῶν, τέκνα νήπια μετὰ γονέων, ἐνέπρησαν οἱ πάντων ἀνηλεέστατοι κατὰ μέσην τὴν πόλιν, μὴ γῆρας, μὴ νεότητα, μὴ παίδων ἄκακον ἡλικίαν οἰκτισάμενοι· καὶ ὁπόταν ξύλων ὕλης ἀπορήσειαν, φρύγανα συλλέγοντες καπνῷ τὸ πλέον ἢ πυρὶ διέφθειρον, οἰκτρότερον καὶ ἐπιμηκέστερον ὄλεθρον τοῖς δειλαίοις τεχνάζοντες, ὧν τὰ σώματα ἡμίφλεκτα ἀναμὶξ ἔκειτο, χαλεπὴ καὶ ὀδυνηροτάτη θέα. Εἰ δὲ καὶ περιλειφθέντες ἐπὶ φρυγανισμὸν ἐβράδυνον, ἐπὶ τῶν ἰδίων σκευῶν τῶν ἐκ τῆς ἁρπαγῆς ἐνεπίμπρων τοὺς δεσπότας, τὰ μὲν πολυτελῆ νοσφιζόμενοι, τὰ δὲ μὴ πάνυ χρήσιμα συγκαταφλέγοντες, οἷς ἀντὶ ξύλων εἰκαίων ἐχρῶντο. Πολλοὺς δὲ καὶ ζῶντας τοῖν ποδοῖν τὸν ἕτερον ἐκδήσαντες κατὰ τὸ σφυρόν, εἷλκον ἅμα καὶ κατηλόων ἐναλλόμενοι, θάνατον ὠμότατον ἐπινοήσαντες· καὶ τελευτησάντων, οὐδὲν ἧττον ἀτελεύτητα μηνιῶντες, βαρυτέρας αἰκίας τοῖς σώμασιν ἐπέφερον, διὰ πάντων, ὀλίγου δέω φάναι, τῶν τῆς πόλεως στενωπῶν κατασύροντες, ἕως ὁ νεκρός, δοράς, σάρκας, ἶνας ὑπὸ τῆς τῶν ἐδάφων ἀνωμαλίας καὶ τραχύτητος περιδρυφθείς, καὶ τῶν ἡνωμένων μερῶν τῆς συμφυίας διαστάντων καὶ διασπαρέντων ἀλλαχόσε ἄλλων, ἐδαπανήθη. Καὶ οἱ μὲν ταῦτα δρῶντες ὥςπερ ἐν τοῖς θεατρικοῖς μίμοις καθυπεκρίνοντο τοὺς πάσχοντας· τῶν δὲ ὡς ἀληθῶς

πεπονθότων φίλοι καὶ συγγενεῖς, ὅτι μόνον ταῖς τῶν προςηκόντων συμφοραῖς συνήλγησαν, ἀπήγοντο, ἐμαστιγοῦντο, ἐτροχίζοντο, καὶ μετὰ πάσας τὰς αἰκίας ὅσας ἐδύναντο χωρῆσαι τὰ σώματα αὐτοῖς, ἡ τελευταία καὶ ἔφεδρος τιμωρία σταυρὸς ἦν.

Flacci in seniores populi Iudaei saevitia.

10. Πάντα δὲ διορύξας καὶ τοιχωρυχήσας ὁ Φλάκκος, καὶ μηδὲν μέρος τῶν Ἰουδαϊκῶν ἀμέτοχον ἐπιβουλῆς τῆς ἀνωτάτω καταλιπών, ἐπενόησεν ἔκτοπόν τινα καὶ παρηλλαγμένην ἐπίθεσιν ὁ μεγαλουργός, ὁ καινῶν ἀδικημάτων εὑρετής. Τῆς γὰρ ἡμετέρας γερουσίας, ἣν ὁ σωτὴρ καὶ εὐεργέτης Σεβαστὸς ἐπιμελησομένην τῶν Ἰουδαϊκῶν εἵλετο μετὰ τὴν τοῦ γενάρχου [*] τελευτὴν διὰ τῶν πρὸς Μάγνον Μάξιμον ἐντολῶν, μέλλοντα πάλιν †ἀπ᾽† Αἰγύπτου καὶ τῆς χώρας ἐπιτροπεύειν, ὀκτὼ καὶ τριάκοντα συλλαβὼν τοὺς εὑρεθέντας ἐν ταῖς οἰκίαις εὐθὺς μὲν δῆσαι κελεύει, καὶ στείλας καλὴν πομπὴν διὰ μέσης ἀγορᾶς, πρεσβύτας δεσμίους ἐξηγκωνισμένους τοὺς μὲν ἱμᾶσι, τοὺς δὲ σιδηραῖς ἁλύσεσιν εἰς τὸ θέατρον εἰςάγει — θέαν οἰκτίστην καὶ ἀλλοτριωτάτην τῷ καιρῷ! — καὶ στάντας ἀντικρὺ ἐχθρῶν καθεζομένων πρὸς ἐπίδειξιν αἰσχύνης προστάττει πάντας περιδυθέντας αἰκισθῆναι μάστιξιν, αἷς ἔθος τοὺς κακούργων πονηροτάτους προπηλακίζεσθαι, ὡς ἐκ τῶν πληγῶν τοὺς μὲν φοράδην ἐκκομισθέντας αὐτίκα τελευτῆσαι, τοὺς δὲ νοσήσαντας ἐπὶ πλεῖστον χρόνον εἰς ἀπόγνωσιν σωτηρίας ἐλθεῖν. Ἧς ἐπιβουλῆς τὸ μέγεθος ἐξελήλεγκται μὲν καὶ δι᾽ ἑτέρων, οὐχ ἧττον δὲ καὶ διὰ τοῦ μέλλοντος λέγεσθαι σαφέστερον ἐπιδειχθήσεται. Τῶν ἀπὸ τῆς γερουσίας

τρεῖς ἄνδρες, Εὐόδιος καὶ Τρύφων καὶ Ἄνδρων, ἐγεγένηντο ἐξούσιοι, πάνθ᾽ ὅσα εἶχον ἐν ταῖς οἰκίαις διαρπασθέντες ἐφόδῳ μιᾷ, οὓς οὐκ ἠγνόησε ταῦτα πεπονθότας· ἐδηλώθη γὰρ αὐτῷ μεταπεμψαμένῳ πρότερον τοὺς ἡμετέρους ἄρχοντας, ὅσα τῷ δοκεῖν ἐπὶ καταλλαγαῖς ταῖς πρὸς τὴν ἄλλην πόλιν. Καὶ ὅμως εἰδὼς ἀκριβῶς τοὺς στερομένους τῶν ἰδίων, ἐν ὄψεσι τῶν ἁρπασάντων ἔτυπτεν, ἵνα οἱ μὲν ὑπομένωσι διττὰς συμφοράς, πενίαν ὁμοῦ καὶ τὴν ἐν τοῖς σώμασιν ὕβριν, οἱ δὲ διττὴν ἡδονήν, ἀλλότριόν τε καρπούμενοι πλοῦτον καὶ τῆς τῶν ἀφαιρεθέντων ἀτιμίας εἰς κόρον ἀπολαύοντες. Ἔχων τι τῶν τότε πεπραγμένων εἰπεῖν, ἐπαμφοτερίζω, μὴ ἄρα εὐτελὲς εἶναι νομισθὲν ἐκλύσῃ τὰ μεγέθη τῶν τοσούτων. Ἔστι δὲ εἰ καὶ μικρόν, ἀλλ᾽ οὐ μικρᾶς δεῖγμα κακονοίας. Τῶν μαστίγων εἰσὶ διαφοραὶ διακεκριμέναι κατὰ τὴν πόλιν πρὸς τὰ τῶν τύπτεσθαι μελλόντων ἀξιώματα· τοὺς μὲν γὰρ Αἰγυπτίους ἑτέραις μαστίζεσθαι συμβέβηκε καὶ πρὸς ἑτέρων, τοὺς δὲ Ἀλεξανδρέας σπάθαις καὶ ὑπὸ σπαθηφόρων Ἀλεξανδρέων. Τὸ ἔθος τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ἡμετέρων διετήρησαν οἱ πρὸ Φλάκκου, καὶ Φλάκκος αὐτὸς τοὺς πρώτους χρόνους. Ἔστι γάρ, ἔστι καὶ ἐν ἀτιμίᾳ βραχύ τι τῶν εἰς ἐπιτιμίαν εὑρεῖν, καὶ ἐν ὕβρει παραφερόμενόν τι τῶν εἰς τὸ ἀνύβριστον, ὅταν τις αὐτὰς ἐφ᾽ ἑαυτῶν ἐᾷ τὰς φύσεις τῶν πραγμάτων ἐξετάζεσθαι, μὴ προστιθεὶς οἴκοθεν ἐπίβουλον πάθος, ὃ πάνθ᾽ ὅσα παραμέμικται τῆς ἐπιεικεστέρας ἰδέας, ὑφαιρεῖ καὶ διοικίζει. Πῶς οὖν οὐ παγχάλεπον, τῶν ἰδιωτῶν Ἀλεξανδρέων Ἰουδαίων ταῖς ἐλευθεριωτέραις καὶ πολιτικωτέραις μάστιξιν τετυπτημένων, εἴ ποτε ἔδοξαν πληγῶν ἄξια ἐργάσασθαι, τοὺς ἄρχοντας, [*] τὴν γερουσίαν, οἳ καὶ γέρως καὶ τιμῆς

εἰσιν ἐπώνυμοι, κατὰ τοῦτο τὸ μέρος ἔλαττον τῶν ὑπηκόων ἐνέγκασθαι, καθάπερ Αἰγυπτίων τοὺς ἀφανεστάτους καὶ ἐνόχους τοῖς μεγίστοις ἀδικήμασιν; Ἐῶ λέγειν, ὅτι εἰ καὶ μυρία ἦσαν ἡμαρτηκότες, ὤφειλε τὸν καιρὸν αἰδεσθεὶς τὰς τιμωρίας ὑπερθέσθαι. Τοῖς γὰρ ὀρθῶς πολιτευομένοις τῶν ἀρχόντων, καὶ μὴ προσποιουμένοις *τιμᾶν*, ἀλλ᾽ ὄντως τιμῶσιν εὐεργέτας, ἔθος ἐστὶ μηδένα κολάζειν τῶν κατακρίτων, ἄχρις ἂν αἱ ἐπιφανεῖς γενέθλιοι καὶ πανηγύρεις αὗται τῶν ἐπιφανῶν Σεβαστῶν διεξέλθωσιν. Ὁ δὲ ἐν αὐταῖς παρηνόμει καὶ ἐτιμωρεῖτο τοὺς μηδὲν ἀδικοῦντας, *οὓς δέον* ἦν αὖθις, εἴπερ ἐβούλετο, κολάζειν. Ἀλλ᾽ ἔσπευδε καὶ κατήπειγεν ἕνεκα τῆς πρὸς τὸν ἐναντίον ὄχλον ἀρεσκείας, ταύτῃ νομίζων ἐξοικειώσεσθαι μᾶλλον αὐτὸν εἰς ἅπερ διενοεῖτο. Ἤδη τινὰς οἶδα τῶν ἀνεσκολοπισμένων, μελλούσης ἐνίστασθαι τοιαύτης ἐκεχειρίας καθαιρεθέντας, καὶ τοῖς συγγενέσιν ἐπὶ τῷ ταφῆς ἀξιωθῆναι καὶ τυχεῖν τῶν νενομισμένων ἀποδοθέντας· ἔδει γὰρ καὶ νεκροὺς ἀπολαῦσαί τινος χρηστοῦ γενεθλιακαῖς αὐτοκράτορος, καὶ ἅμα τὸ ἱεροπρεπὲς τῆς πανηγύρεως φυλαχθῆναι. Ὁ δὲ οὐ τετελευτηκότας ἐπὶ σταυρῶν καθαιρεῖν, ζῶντας δὲ ἀνασκολοπίζεσθαι προσέταττεν, οἷς ἀμνηστίαν ἐπ᾽ ὀλίγον, οὐ τὴν εἰς ἅπαν ὁ καιρὸς ἐδίδου πρὸς ὑπέρθεσιν τιμωρίας, οὐκ ἄφεσιν παντελῆ. Καὶ ταῦτ᾽ εἰργάζετο μετὰ τὸ πληγαῖς αἰκίσασθαι ἐν μέσῳ τῷ θεάτρῳ, καὶ πυρὶ καὶ σιδήρῳ βασανίσαι· καὶ ἡ θέα διενενέμητο. Τὰ μὲν γὰρ πρῶτα τῶν θεαμάτων ἄχρι τρίτης ὥρας ἢ τετάρτης ἐξ ἑωθινοῦ ταῦτα ἦν· Ἰουδαῖοι μαστιγούμενοι, κρεμάμενοι, τροχιζόμενοι, καταδικαζόμενοι, διὰ μέσης τῆς ὀρχήστρας απαγόμενοι τὴν ἐπὶ θανάτῳ. Τὰ δὲ μετὰ τὴν καλὴν ταύτην

ἐπίδειξιν, καὶ ὀρχησταὶ καὶ μῖμοι καὶ αὐληταὶ καὶ ὅσα ἄλλα σκηνικῶν ἀθύρματα ἀγώνων.

Iudaeorum falso de celatis armis accusatorum domus perquiruntur.

11. *Καὶ τί ταῦτα μηκύνω; Δευτέρα γὰρ ἐπινοεῖται πόρθησις, βουλομένου καὶ τὸ στρατευόμενον πλῆθος ἡμῖν ἐπιτειχίσαι, ξένου συκοφαντήματος εὑρέσει. Τὸ δὲ συκοφάντημα ἦν, ὡς τῶν Ἰουδαίων πανοπλίας ἐν ταῖς οἰκίαις ἐχόντων. Μεταπεμψάμενος οὖν ἑκατόνταρχον ᾧ μάλιστα ἐπίστευε, Κάστορα ὄνομα, κελεύει παραλαβόντα τῆς ὑπηκόου τάξεως ἑαυτῷ τοὺς εὐτολμοτάτους στρατιώτας ἐπισπεύδειν καὶ ἄνευ προσρήσεως ἐπεισιόντα ταῖς τῶν Ἰουδαίων οἰκίαις ἐρευνᾶν, μή τις ὅπλων ἐναπόκειται παρασκευή. [*] Καὶ ὁ μὲν συντείνας ἔθει τὸ προσταχθὲν ἐργασόμενος. Οἱ δὲ τὴν ἐπίνοιαν οὐκ εἰδότες, ἀχανεῖς τὸ πρῶτον εἱστήκεσαν ὑπ' ἐκπλήξεως, γυναίων καὶ τέκνων αὐτοῖς ἐμπλεκομένων καὶ ῥεομένων δάκρυσι διὰ τὸν ἐπ' αἰχμαλώτοις φόβον· ὃ γὰρ λοιπὸν τῆς πορθήσεως, τοῦτο ἀεὶ προσεδόκων. Ὡς δὲ ἤκουσαν παρά τινος τῶν ἐρευνώντων ποῦ ταμιεύεσθαι τὰ ὅπλα, μικρὸν ἀνέπνευσαν, καὶ πάντα μὲν τὰ ἐν μυχοῖς ἀναπετάσαντες ἐπεδείκνυντο, τῇ μὲν ἡδόμενοι, τῇ δὲ στένοντες· ἡδόμενοι μὲν ἐπὶ τῷ διελεγχθήσεσθαι τὸ συκοφάντημα ἐξ ἑαυτοῦ, δυσχεραίνοντες δέ, ὅτι πρῶτον μὲν αἱ τηλικαῦται διαβολαὶ κατ' αὐτῶν προπιστεύονται συντιθέμεναι πρὸς ἐχθρῶν, ἔπειτα δέ, ὅτι γύναια κατάκλειστα μηδὲ τῆς αὐλείου προερχόμενα καὶ θαλαμευόμεναι παρθένοι, δι' αἰδῶ τὰς ἀνδρῶν ὄψεις καὶ τῶν οἰκειοτάτων ἐκτρεπόμεναι, τότε οὐ μόνον ἀσυνήθεσιν, ἀλλὰ καὶ στρατιωτικὸν δέος ἐπανα-*

τεινομένοις ἐμφανεῖς ἐγένοντο. Γενομένης δὲ ὅμως ἀκριβοῦς ἐρεύνης ὅσον πλῆθος ἀμυντηρίων ὅπλων εὑρέθη; κράνη, θώρακες, ἀσπίδες, ἐγχειρίδια, κοντοί, πανευχίαι σωρηδὸν προεκομίζοντο; καὶ ἐν μέρει τὰ ἐκηβόλα, παλτοί, σφενδόναι, τόξα, βέλη; Τούτων ἁπλῶς οὐδέν· ἀλλ' οὐδὲ τὰ πρὸς τὴν καθ' ἡμέραν δίαιταν ὀψαρτυτῶν αὐτάρκη μαχαιρίδια. Ἐξ οὗ καὶ ἡ περὶ τὸν βίον εὐθὺς εὐκολία διεφαίνετο, πολυτέλειαν καὶ τὸ ἁβροδίαιτον μὴ προσιεμένων, ἃ πέφυκε γεννᾶν κόρον, κόρου δὲ ὕβρις ἔκγονον, ἡ πάντων κακῶν ἀρχή. Καίτοι γε οὐ πρὸ πολλοῦ τῶν κατὰ τὴν χώραν Αἰγυπτίων ὁπλολογηθέντων ὑπὸ Βάσσου τινός, ᾧ προσέταξεν ὁ Φλάκκος τουτὶ τὸ ἔργον. Ἀλλ' ἦν τότε ἰδεῖν στόλον μὲν πολὺν νεῶν καταπεπλευκότα καὶ ἐνορμοῦντα τοῖς τοῦ ποταμοῦ λιμέσιν, γέμοντα παντοίων ὅπλων, ἀχθοφόρα δὲ ὑποζύγια παμπληθῆ συνδεδεμένων δοράτων φορμηδὸν ἀφ' ἑκατέρας πλευρᾶς εἰς τὸ ἰσόῤῥοπον, τὰς δὲ ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου πάσας σχεδὸν ἁρμαμάξας μεστὰς πανοπλιῶν, αἳ στοιχηδὸν ὑπὸ μίαν ὄψιν καὶ τὴν αὐτὴν σύνταξιν ἐν κόσμῳ προῄεσαν. Τὸ δὲ μεταξὺ τῶν λιμένων καὶ τῆς ἐν τοῖς βασιλείοις ὁπλοθήκης, εἰς ἣν ἔδει κατατεθῆναι τὰ ὅπλα, δέκα σταδίων που διάστημα σύμπαν ἔχον. Τὰς τῶν ταῦτα παρασκευασαμένων οἰκίας ἄξιον ἦν ἐρευνᾶσθαι· πρὸς γὰρ νεωτερισμὸν ὕποπτοι πολλάκις ἀποστάντες ἦσαν, καὶ ἔδει κατὰ μίμησιν τῶν ἱερῶν ἀγώνων τριετηρίδας ἄγειν καινὰς ἐν Αἰγύπτῳ συγκομιδῆς ὅπλων τοὺς προεστῶτας, ἵνα ἢ μὴ κατασκευάζεσθαι φθάνωσιν, ἢ ἀντὶ πολλῶν ὀλίγα, καιρὸν οὐκ ἔχοντες εἰς ἀναχώρησιν. Ἡμᾶς δὲ τί τοιοῦτον ἔδει. [*] παθεῖν; πότε γὰρ εἰς ἀπόστασιν ὑπωπτεύθημεν; πότε δὲ οὐκ εἰρηνικοὶ πᾶσιν ἐνο-

μίσθημεν; τὰ δὲ ἐπιτηδεύματα οἷς καθ᾽ ἑκάστην ἡμέραν χρώμεθα, οὐκ ἀνεπίληπτα, οὐ συντείνοντα πρὸς εὔνοιαν πόλεως καὶ εὐστάθειαν; Εἴ γε μὴν ὅπλα εἶχον Ἰουδαῖοι παρ᾽ αὐτοῖς, ὑπὲρ τετρακοσίας ἀφηρέθησαν οἰκίας, ἐξ ὧν μετανάσται ἐγένοντο, φυγαδευθέντες πρὸς τῶν τὰς οὐσίας ἁρπασάντων. Διὰ τί οὖν οὐχὶ καὶ τὰ παρὰ τούτοις ἠρεύνησέ τις, τοῖς εἰ καὶ μὴ ἴδια, ὅσα γοῦν ἥρπασαν ἔχουσιν; Ἀλλ᾽ ἦν, ὡς ἔφην, ὅλον τὸ πρᾶγμα ἐπιβουλὴ τῆς ἀποτομίας Φλάκκου καὶ τῶν ὄχλων, ὧν ἀπέλαυσαν καὶ γυναῖκες. Οὐκ ἐν ἀγορᾷ γὰρ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν μέσῳ τῷ θεάτρῳ καθάπερ αἰχμάλωτοι συνηρπάζοντο, καὶ ἐπὶ τὴν σκηνὴν ἐφ᾽ ὅτῳ δήποτε συκοφαντούμεναι παρήγοντο μετά τινος ἀφορήτου καὶ ἀργαλεωτάτης ὕβρεως. Εἶτ᾽ ἐπειδὰν μὲν ἐγνωρίσθησαν ἑτέρου γένους, ἀπελύοντο. Πολλὰς γὰρ ὡς Ἰουδαίας, ἀκριβῆ μὴ ποιούμενοι τῆς ἀληθείας τὴν ἔρευναν, συνελάμβανον. Εἰ δὲ ἐφάνησαν ἡμέτεραι, προσέταττον οἱ ἀντὶ θεατῶν τύραννοι καὶ δεσπόται γεγονότες, κρέα χοίρεια διδόναι κομίζοντας. Ὅσαι μὲν οὖν φόβῳ κολάσεως ἀπεγεύσαντο, μηδὲν ἔτι δεινὸν προσυπομείνασαι ἀπελύοντο· αἱ δὲ ἐγκρατέστεραι βασανισταῖς παρεδίδοντο πρὸς αἰκίας ἀνηκέστους, ὅπερ τοῦ μηδὲν ἀδικεῖν αὐτὰς σαφεστάτη πίστις ἐστὶ πρὸς τοῖς εἰρημένοις.

Postquam Flaccus Iudaeis etiam apud imperatorem Caium fraudem facere voluerat, ipsum tandem vindicta prehendit.

12. Οὐ δι᾽ ἑαυτοῦ δὲ μόνον, ἀλλ᾽ ἤδη καὶ διὰ τοῦ Αὐτοκράτορος ἐζήτει καὶ ἐπενόει κακοῦν ἡμᾶς. Τιμὰς γάρ, ὅσας οἷόν τε ἦν καὶ ἐπέτρεπον οἱ νόμοι, πάσας Γαΐῳ ψηφισάμενοι καὶ ἐπιτελέσαντες ἔργοις, ἀνέδομεν τὸ ψή-

φισμα αὐτῷ, δεηθέντες, ἐπειδὴ πρεσβείαν αἰτησαμένοις οὐκ ἂν ἐπέτρεψεν, ἵνα διαπέμψηται δι᾽ αὐτοῦ. Ἀναγνοὺς δὲ ἕκαστα τῶν ἐν τῷ ψηφίσματι, πολλάκις τῇ κεφαλῇ συνεπινεύσας, ὑπομειδιῶν καὶ γεγανωμένος, ἢ προσποιούμενος τὸν ἡδόμενον, „Ἀποδέχομαι πάντα ὑμᾶς“, ἔφη, „τῆς εὐσεβείας, καὶ πέμψω καθάπερ αἰτεῖσθε· ἢ πρεσβευτοῦ τάξιν ἐκπλήσω, ἵνα αἴσθηται Γάϊος τῆς ὑμετέρας εὐχαριστίας. Μαρτυρήσω δὲ καὶ αὐτὸς ὅσα σύνοιδα τῷ πλήθει τῶν εἰς κοσμιότητα καὶ εἰς εὐπείθειαν, προστιθεὶς οὐδέν· ἡ γὰρ ἀλήθεια αὐταρκέστατος ἔπαινος“. Ἐπὶ ταύταις ταῖς ὑποσχέσεσιν γεγηθότες εὐχαριστοῦμεν, ὡς ἤδη ταῖς ἐλπίσιν ἐπανεγνωσμένου Γαΐῳ τοῦ ψηφίσματος. Καὶ γὰρ ἦν εἰκός· ἐπειδὴ πάνθ᾽ ὅσα διὰ τῶν ὑπάρχων πέμπεται μετὰ σπουδῆς, [*] ἀνυπέρθετον ἔχει τὴν παρ᾽ ὑμῖν διάγνωσιν. Ὁ δὲ πολλὰ χαίρειν φράσας οἷς διενοήθημεν, οἷς εἶπεν, οἷς ὡμολόγησεν, τὸ ψήφισμα παρ᾽ αὐτῷ παρακατέσχεν, ἵνα μόνοι τῶν ὑφ᾽ ἥλιον ἀνθρώπων ἐχθροὶ νομισθῶμεν. Ταῦτα οὐ διηγρυπνηκότος ἦν ἐκ πολλοῦ καὶ περιεσκεμμένου τὴν καθ᾽ ἡμῶν ἐπιβουλήν, ἀλλὰ μὴ κατ᾽ ἐπίνοιαν αὐτοσχεδιάζοντος ἀκαίρῳ φορᾷ καὶ παραγωγῇ τινὶ λογισμοῦ; Θεὸς δὲ ὡς ἔοικεν ᾧ μέλει τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, τοὺς θῶπας αὐτοῦ λόγους καὶ κεκομψευμένους ἐπὶ φεναкισμῷ, καὶ τὸ τῆς ἐκνόμου διανοίας βουλευτήριον, ἐν ᾧ κατεστρατήγει προβαλλόμενος, λαβὼν οἶκτον ἡμῶν, ἀφορμὴν οὐκ εἰς μακρὰν ἐμπαρέχει τοῦ μὴ ψευσθῆναι τῆς ἐλπίδος. Ἀγρίππας γὰρ ἐπιδημήσας ὁ βασιλεὺς διηγησαμένοις ἡμῖν τὴν ἐκ Φλάκκου γενομένην ἐπιβουλὴν ἐπανορθοῦται τὸ πρᾶγμα, καὶ ὑποσχόμενος τὸ ψήφισμα διαπέμψεσθαι, λαβὼν ὡς ἀκούομεν ἔπεμψεν, ἀπολογη-

σάμενος καὶ περὶ τοῦ χρόνου· ὡς οὐκ ὀψὲ μαθόντων εὐσεβεῖν εἰς τὸν εὐεργέτην οἶκον, ἀλλ᾿ ἐξ ἀρχῆς μὲν σπουδασάντων, ἐπηρείᾳ δὲ τοῦ προεστῶτος τὴν καίριον ἐπίδειξιν ἀφαιρεθέντων. Ἐπὶ δὴ τούτοις ἤρξατο κονίεσθαι κατ᾿ αὐτοῦ ἡ ὑπέρμαχος μὲν καὶ παραστάτις ἀδικουμένων, τιμωρὸς δὲ ἀνοσίων καὶ ἔργων καὶ ἀνθρώπων, δίκη. Πρῶτον μὲν γὰρ καινοτάτην *ὑπέμεινεν* ὕβριν καὶ συμφοράν, οὐδενὶ τῶν πάλαι γεγενημένην ὑπάρχων, ἀφ᾿ οὗ τὴν ἡγεμονίαν ὁ Σεβαστὸς οἶκος ἀνήψατο γῆς καὶ θαλάττης. Ἔνιοι γὰρ καὶ ἐπὶ Τιβερίου καὶ ἐπὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Καίσαρος τῶν διεπόντων τὰς ἐπικρατείας, τὴν ἐπιμέλειαν καὶ προστασίαν εἰς δυναστείαν καὶ τυραννίδα μεθαρμοσάμενοι, τὰς χώρας ἐνέπλησαν κακῶν ἀνηκέστων, δωροδοκίαις, ἁρπαγαῖς, καταδίκαις, τῶν μηδὲν ἡμαρτηκότων ἐλάσεσι καὶ φυγαῖς, τῶν δυνατῶν ἀκρίτοις ἀναιρέσεσιν· οὓς μετὰ τὸν ὁρισθέντα χρόνον τῆς ἀρχῆς ἐπανελθόντας εἰς Ῥώμην οἱ αὐτοκράτορες λόγον καὶ εὐθύνας τῶν πεπραγμένων ᾔτουν, καὶ μάλισθ᾿ ὁπόταν πρεσβεύσαιντο αἱ ἀδικηθεῖσαι πόλεις. Τότε γὰρ κοινοὺς παρέχοντες ἑαυτοὺς δικαστάς, ἐξ ἴσου καὶ τῶν κατηγόρων καὶ τῶν ἀπολογουμένων ἀκροώμενοι, μηδενὸς ἀκρίτου προκαταγινώσκειν ἀξιοῦντες, ἐβράβευον οὔτε πρὸς ἔχθραν, οὔτε πρὸς χάριν, ἀλλὰ πρὸς τὴν φύσιν τῆς ἀληθείας, τὰ δόξαντα εἶναι δίκαια. Φλάκκῳ δὲ οὐ μετὰ τὴν ἀρχήν, ἀλλ᾿ ἐμπροθέσμως προϋπήντησεν ἡ μισοπόνηρος δίκη, ταῖς ἀμέτροις ὑπερβολαῖς ὧν ἠδίκει καὶ παρηνόμει δυσχεράνασα.

Bassus ab imperatore missus Flaccum a quodam convivio captivum deducit.

13. [*] Γίνεται δὲ ὁ τρόπος αὐτῷ τῆς συλλήψεως

τοιόςδε. Ὑπέλαβεν ἤδη τὸν Γάϊον περὶ ὧν ὕποπτος ἦν ἐξευμενίσθαι, τὰ μὲν ἐπιστολιμαίοις γράμμασιν, ἃ κολακείας ἦν ὑπέρμεστα, τὰ δὲ ἐν οἷς δημηγορῶν πολλάκις ἐθεράπευε, λόγους θῶπας καὶ μακρὰς ῥήσεις πεπλασμένων ἐγκωμίων συνείρων, τὰ δὲ καὶ ἐκ τοῦ σφόδρα εὐδοκιμεῖν παρὰ τῷ πλείστῳ μέρει τῆς πόλεως. Ἔλαθε δὲ αὑτὸν ἀπατῶν· ἀβέβαιοι γὰρ αἱ τῶν πονηρῶν ἀνθρώπων ἐλπίδες, εἰκαζόντων μὲν τὰ χρηστότερα, τὰ δὲ παλίμφημα, ὧν ἄξιοι τυγχάνειν εἰσί, πασχόντων. Πέμπεται μὲν γὰρ ἀπὸ τῆς Ἰταλίας Βάσσος ἑκατοντάρχης, ὑπὸ Γαΐου χειροτονηθείς, μετὰ τῆς τάξεως τῶν στρατιωτῶν, ἧς ἀφηγεῖτο. Σκάφους δὲ ἐπιβὰς τῶν μάλιστα ταχυναυτούντων ὀλίγαις ἡμέραις πρὸς τοῖς λιμέσι γίνεται τῆς Ἀλεξανδρείας κατὰ τὴν Φάρον νῆσον περὶ δείλην ἑσπέραν, καὶ κελεύει τῷ κυβερνήτῃ μέχρις ἡλίου καταδύσεως ἔξω θαλαττεύειν, τεχνάζων τὸ ἀνεπίφατον, ἕνεκα τοῦ μὴ προαισθόμενον Φλάκκον, καὶ βουλευσάμενόν τι νεώτερον, ἄπρακτον αὐτῷ τὴν ὑπηρεσίαν ἐργάσασθαι. Γενομένης δὲ ἑσπέρας ἡ μὲν ναῦς προςέσχεν, ὁ δὲ Βάσσος μετὰ τῶν ἰδίων ἀποβὰς προῄει, μήτε γνωρίζων τινά, μήτε γνωριζόμενος ὑπό του, στρατιώτην δέ τινα τῶν ἐν τοῖς τετραδίοις φυλάκων καθ᾽ ὁδὸν εὑρών, κελεύει δεικνύναι τὴν οἰκίαν στρατάρχου· τούτῳ γὰρ ἐβούλετο τὸ ἀπόῤῥητον ἀνενεγκεῖν, ἵνα, καὶ ἂν δέῃ πολυχειρίας, ἔχῃ τὸν συναγωνιούμενον. Πυθόμενος δὲ αὐτὸν ἑστιᾶσθαι παρά τινι σὺν Φλάκκῳ, μηδὲν τάχους ἀνιεὶς συνέτεινεν ἄχρι τῆς τοῦ κεκληκότος οἰκίας. (Στεφανίων ἦν τῶν Τιβερίου Καίσαρος ἀπελευθέρων παρ᾽ ᾧ κατήγοντο.) Καὶ μικρὸν ἄποθεν ὑποστείλας, ἐκπέμπει τινὰ τῶν ἰδίων κατασκεψόμενον, εἰς ἀκόλουθον ἀσκήσας, σόφισμα τοῦ μηδένα συναι-

σθέσθαι. Παρελθὼν δὲ εἰς τὸ συμπόσιον ὡς ἑνός τινος τῶν παρατυγχανόντων οἰκέτης, ἅπαντα μετὰ ἀκριβείας περιαθρήσας, ἐπανελθὼν διεμήνυε τῷ Βάσσῳ. Γνοὺς δὲ τὸ περὶ τὰς εἰςόδους ἀφύλακτον καὶ τὴν περὶ τὸν Φλάκκον ὀλιγότητα — μόγις γὰρ δέκα ἢ πεντεκαίδεκα τῶν διακονικῶν ἀνδραπόδων ἐπηκολουθήκει — σύνθημα δοὺς τοῖς περὶ ἑαυτὸν εἰςέδραμεν ἐξαίφνης, καὶ τῶν στρατιωτῶν οἱ μὲν παρὰ τὸ συμπόσιον ἐπιστάντες ὑπεζωσμένοι τὰ ξίφη κυκλοῦσιν αὐτὸν οὐ προειδόμενον· ἐτύγχανε γὰρ καὶ πρόποσίν τινι διδοὺς καὶ φιλοφρονούμενος τοὺς παρόντας. Εἰς μέσον δὲ τοῦ Βάσσου παρελθόντος ἰδὼν εὐθὺς ὑπ᾿ ἐκπλήξεως ἀχανὴς γίνεται, καὶ βουλόμενος ἀναστῆναι, τὴν ἐν κύκλῳ φρουρὰν θεασάμενος ἔγνω καὶ πρὶν ἀκοῦσαι, τί βούλεται Γάϊος ἐπ᾿ αὐτῷ καὶ τί προςτέτακται τοῖς ἥκουσι, καὶ τί παραυτίκα μελλήσει ὑπομένειν. Δεινὸς γὰρ ὁ νοῦς τὰ κατὰ μέρος ἐν χρόνῳ μακρῷ γενόμενα πάνθ᾿ ἅμα ἰδεῖν καὶ πάντων ἀθρόον ἀκοῦσαι. Τῶν μὲν [*] οὖν συνδειπνούντων ἕκαστος ἀναστὰς ὑπὸ δέους ἐπεφρίκει καὶ ἐπεπήγει, μή τις ὥρισται καὶ τοῦ συνεστιαθῆναι δίκη· φεύγειν γὰρ οὔτ᾿ ἀσφαλὲς ἦν, οὔτ᾿ ἄλλως ἐνεδέχετο προκατεχομένων τῶν εἰςόδων. Ὁ δὲ ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν τοῦ Βάσσου κελεύσαντος ἀπάγεται, τελευταίαν ταύτην ἀνάλυσιν ἐκ συμποσίου ποιησάμενος· ἔδει γὰρ ἀφ᾿ ἑστίας ἄρξασθαι τὴν δίκην κατὰ τοῦ μυρίους ἀνεστίους οἴκους οὐδὲν ἠδικηκότων ἀνθρώπων ἐργασαμένου.

Haec Flacci comprehensio non sine Dei numine facta est in Iudaeorum festo tabernaculorum.

14. Τοῦτο καινότατον ὑπέμεινε Φλάκκος, ἐν χώρᾳ

ἧς ἀφηγεῖτο, πολεμίου τρόπον ζωγρηθείς, ἕνεκά, μοι δοκῶ, Ἰουδαίων, οὓς ἄρδην ἀφανίσαι διεγνώκει, λιμοδοξῶν. Ἐναργὴς δὲ πίστις καὶ ὁ χρόνος τῆς συλλήψεως. Ἑορτὴ μὲν γὰρ ἦν πάνδημος τοῖς Ἰουδαίοις κατὰ τὴν μετοπωρινὴν ἰσημερίαν, ἐν ᾗ διάγειν Ἰουδαίοις ἔθος ἐν σκηναῖς. Οὐδὲν δὲ τῶν ἐν ἑορτῇ συνόλως ἀπετελεῖτο, τῶν μὲν ἀρχόντων ἔτι καθειργμένων μετὰ τὰς ἀνηκέστους καὶ ἀφορήτους αἰκίας καὶ ὕβρεις, τῶν δὲ ἰδιωτῶν τάς τε ἐκείνων συμφορὰς ἅπαντος τοῦ ἔθνους κοινὰς νομιζόντων, καὶ ἐπὶ ταῖς ἐξαιρέτοις, ἃς ἰδίᾳ ἕκαστος ὑπέμεινεν, οὐ μετρίως κατηφιώντων. Τὰ γὰρ ἀνιαρὰ διπλασιάζεσθαι φιλεῖ μάλιστα ἐν ἑορταῖς τοῖς μὴ δυναμένοις ἑορτάζειν, στερήσει τε ἱλαρᾶς εὐθυμίας, ἣν πανήγυρις ἐπιζητεῖ, καὶ μετουσίᾳ λύπης, ὑφ᾿ ἧς ἐξετραχηλίζοντο, μηδὲν ἄκος τῶν τοσούτων κακοπραγιῶν ἀνευρεῖν δυνάμενοι. Σφόδρα δὲ ἔχουσιν ὀδυνηρῶς καὶ πεπιεσμένοις ἄχθει βαρυτάτῳ — συνείληντο δὲ ἐν ταῖς οἰκίαις ἅτε νυκτὸς ἐπεχούσης — ἧκόν τινες ἀπαγγέλλοντες τὴν γενομένην σύλληψιν. Οἱ δὲ ἀπόπειραν εἶναι νομίσαντες, οὐκ ἀλήθειαν, ἔτι μᾶλλον ἐπὶ τῷ κατακερτομεῖσθαι καὶ ἐνεδρεύεσθαι δοκεῖν ὠδυνῶντο. Θορύβου δὲ ὄντος κατὰ τὴν πόλιν καὶ τῶν νυκτοφυλάκων ἄνω κάτω διαθεόντων, καί τινων ἱππέων εἰς τὸ στρατόπεδον καὶ ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου τάχει συντόνῳ μετὰ σπουδῆς ἀντεξελαυνόντων, τῷ τοῦ πράγματος ἀήθει κινηθέντες τινὲς προῆλθον ἐκ τῶν οἰκιῶν κατὰ πύστιν τοῦ συμβεβηκότος· ἐφαίνετο γὰρ εἶναί τι νεώτερον. Ὡς δὲ ᾔσθοντο τὴν ἀπαγωγὴν καὶ τὸν Φλάκκον ἐντὸς ἀρκύων ἤδη γεγενημένον, προτείνοντες τὰς χεῖρας εἰς οὐρανὸν ὕμνουν καὶ παιᾶνας ἐξῆρχον εἰς τὸν ἔφορον θεὸν τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, „Οὐκ ἐφηδόμεθα“,

λέγοντες, „ὦ δέσποτα, τιμωρίαις ἐχθροῦ, δεδιδαγμένοι πρὸς τῶν ἱερῶν νόμων ἀνθρωποπαθεῖν· ἀλλὰ σοὶ δικαίως εὐχαριστοῦμεν, οἶκτον καὶ ἔλεον ἡμῶν λαβόντι, καὶ τὰς συνεχεῖς καὶ ἐπαλλήλους [*] κακώσεις ἐπικουφίσαντι.“ Πάννυχοι δὲ διατελέσαντες ἐν ὕμνοις καὶ ᾠδαῖς, καὶ ἅμα τῇ ἕῳ διὰ πυλῶν ἐκχυθέντες, ἐπὶ τοὺς πλησίον αἰγιαλοὺς ἀφικνοῦνται — τὰς γὰρ προσευχὰς ἀφῄρηντο —, καὶ ἐν τῷ καθαρωτάτῳ στάντες ἀνεβόησαν ὁμοθυμαδόν· „Γῆν καὶ θάλασσαν ἀέρα τε καὶ οὐρανὸν καὶ τὰ μέρη τοῦ παντὸς καὶ σύμπαντα τὸν κόσμον, ὦ μέγιστε βασιλεῦ θνητῶν καὶ ἀθανάτων, παρακαλέσοντες εἰς εὐχαριστίαν τὴν σὴν ἥκομεν, οἷς μόνοις ἐνδιαιτώμεθα, τῶν ἄλλων ὅσα δημιουργεῖται πρὸς ἀνθρώπων ἐληλαμένοι καὶ στερόμενοι, πόλεως καὶ τῶν ἐν πόλει δημοσίων καὶ ἰδιωτικῶν περιβόλων, ἀπόλιδες καὶ ἀνέστιοι μόνοι τῶν ὑφ᾽ ἥλιον ἐξ ἐπιβουλῆς ἄρχοντος γενόμενοι. Χρηστὰς ὑπογράφεις ἡμῖν ἐλπίδας καὶ περὶ τῆς τῶν λειπομένων ἐπανορθώσεως, ἤδη ταῖς ἡμετέραις λιταῖς ἀρξάμενος συνεπινεύειν, εἴ γε τὸν κοινὸν ἐχθρὸν τοῦ ἔθνους, καὶ τῶν ἐπ᾽ αὐτῷ συμφορῶν ὑφηγητὴν καὶ διδάσκαλον, μέγα πνέοντα καὶ οἰηθέντα διὰ ταῦτα εὐδοκιμήσειν, ἐξαίφνης καθεῖλες· οὐ πόῤῥωτάτω γενόμενον, ἵνα αἰσθόμενοι δι᾽ ἀκοῆς οἱ κακῶς πεπονθότες ἀμβλύτερον ἥσθῶσιν, ἀλλ᾽ ἐγγὺς οὑτωσί, μόνον οὐκ ἐν ὄψει τῶν ἠδικημένων, πρὸς τρανωτέραν φαντασίαν τῆς ἐν βραχεῖ καὶ παρ᾽ ἐλπίδας ἐπεξόδου.“

Accusatores Flacci Romam abducti Lampo sunt et Isidorus, antehac subditi eius.

15. *Τρίτον* δὲ ἐστὶ πρὸς τοῖς εἰρημένοις, καὶ ἐκεῖνό

μοι δοκεῖ θείᾳ προνοίᾳ συμβῆναι. Ἐπεὶ γὰρ ἀναχθεὶς ἀρχομένου χειμῶνος — ἔδει γὰρ αὐτὸν καὶ τῶν ἐν θαλάττῃ φοβερῶν ἀπολαῦσαι, τὰ στοιχεῖα τοῦ παντὸς ἀσεβημάτων ἀναπλήσαντα — μυρία πονηθεὶς μόλις ἦλθεν εἰς Ἰταλίαν, εὐθὺς ἐκδέχονται τὰς ἐπ' αὐτῷ κατηγορίας δύο τῶν ἐχθίστων, Ἰσίδωρός τε καὶ Λάμπων, οἳ πρὸ μικροῦ μὲν τάξιν εἶχον ὑπηκόων, δεσπότην καὶ εὐεργέτην καὶ σωτῆρα καὶ τὰ τοιαῦτα καλοῦντες, νυνὶ δὲ ἀντιδίκων, οὐκ ἰσόῤῥοπον, ἀλλὰ δυνατωτέραν ἰσχὺν ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντος ἐπιδεικνυμένων, οὐ μόνον ἕνεκα τοῦ θαῤῥεῖν τοῖς δικαίοις, ἀλλ', ὃ δὴ μέγιστον ἦν, ὅτι τὸν πρύτανιν τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων ἐχθρὸν ἑώρων ἄσπονδον αὐτῷ, μέλλοντα σχῆμα μὲν δικαστοῦ ὑποδύεσθαι, προνοίᾳ τοῦ μὴ δοκεῖν ἀκρίτου τινὸς προκαταγινώσκειν, ἔργον δὲ ἐπιδείκνυσθαι δυσμενοῦς, πρὸ κατηγορίας καὶ ἀπολογίας ἤδη τῇ ψυχῇ κατεγνωκότος, καὶ τὰς ἀνωτάτω τιμωρίας ὡρικότος ἐπ' αὐτῷ. Χαλεπὸν δὲ οὐδὲν οὕτως, ὡς ὑπ' ἐλαττόνων κρείττους, καὶ πρὸς ὑπηκόων ἄρχοντάς ποτε γενομένους κατηγορεῖσθαι, ὥςπερ ἂν εἰ καὶ δεσπότας ὑπ' οἰκοτρίβων ἢ ἀργυρωνήτων.

Et Lampo homo qualis!

16. Ἀλλ' ἦν, ὡς ἔοικεν, τοῦτο κουφότερον κακόν, συγκρινόμενον ἑτέρῳ μείζονι. Οὐ γὰρ ἁπλῆν τινὰ τάξιν ἔχοντες ὑπηκόων αἰφνίδιον ἐπέθεντο, ταῖς [*] κατηγορίαις ἐπαποδυσάμενοι καὶ συμφρονήσαντες, ἀλλὰ καὶ τὸν πλεῖστον χρόνον τῆς ἐπιτροπῆς ἣν ἐπετρόπευσε τῆς χώρας, ἐκ πάντων οὗτοι μάλιστα αὐτῷ δι' ἀπεχθείας ἐγεγένηντο· Λάμπων μὲν ἀσεβείας τῆς εἰς Τιβέριον Καίσαρα δίκην σχὼν καὶ ἐπὶ διετίαν τριβομένου τοῦ πράγματος

ἀπειρηκώς. Ὑπερθέσεις γὰρ καὶ ἀναβολὰς ὁ δικαστὴς ἐθελοκακῶν ἐσκήπτετο, βουλόμενος καὶ ἂν ἀποφύγῃ τὸ ἔγκλημα, τὸν γοῦν περὶ τοῦ μέλλοντος ἄδηλον φόβον πρὸς μήκιστον χρόνον ἐπικρεμάσας αὐτῷ, ζωὴν ὀδυνηροτέραν θανάτου παρασχεῖν. Εἶθ' ὕστερον καὶ ὅτε νικᾶν ἔδοξεν, εἰς τὴν οὐσίαν ἐπηρεασθῆναι φάσκων — ἠναγκάσθη γὰρ γυμνασιαρχεῖν —, ἤτοι τῷ γλίσχρος καὶ ἀνελεύθερος εἶναι περὶ τὰς δαπάνας, προφασιζόμενος τὸ μὴ κεκτῆσθαι πρὸς τοσαύτην ἀφθονίαν ἀναλωμάτων ἱκανὴν οὐσίαν, ἢ τῷ ὄντι μὴ κεκτημένος, ἀλλὰ πρὶν μὲν εἰς ἀπόπειραν ἐλθεῖν ἐπιφάσκων τὸν πάνυ πλούσιον, ἐν δὲ τῇ δοκιμασίᾳ, μὴ φανεὶς ἄγαν πολυχρήματος ἄνθρωπος, ὅσα ἐκτήσατο σχεδὸν ἅπαντα ἐξ ἀδικημάτων περιποιησάμενος. Προσεστὼς γὰρ τοῖς ἡγεμόσιν ὁπότε δικάζοιντο, ὑπεμνηματίζετο τὰς δίκας εἰσάγων ὡς ἔχων τάξιν. Εἶτα τὰ μὲν ἀπήλειφεν ἢ παρήει ἑκών, τὰ δὲ οὐ λεχθέντα προσενέταττεν, ἔστι δὲ ὅτε καὶ ὑπηλλάττετο μεταποιῶν καὶ μετατιθεὶς καὶ στρέφων. ἄνω κάτω τὰ πράγματα, κατὰ συλλαβήν, μᾶλλον δὲ καὶ κεραίαν ἑκάστην ἀργυρολογῶν ὁ γραμματοκύφων, ὃν πολλάκις ὁ δῆμος ἅπας ὁμοθυμαδὸν εὐθυβόλως καὶ εὐσκόπως καλαμοσφάκτην ἐξεκήρυξεν, οἷς ἔγραφε μυρίους καὶ ἀνελόντα καὶ ζῶντας ἀθλιωτέρους καὶ ἀποθανόντων ἀπεργασάμενον, οἵ, δυνάμενοι νικᾶν καὶ περιουσιάζειν, ἧτταν καὶ πενίαν ἀδικωτάτην ὑπέμειναν, ὠνησαμένων ἀμφότερα τῶν ἐχθρῶν παρ' αὐτοῦ τὰς ἀλλοτρίας οὐσίας ἐπευωνίζοντος καὶ πιπράσκοντος. Ἀμήχανον μὲν γὰρ ἦν τοὺς ἡγεμόνας τοσαύτης χώρας ἐπιτροπεύοντας, διὰ καινοτέρων ἐπεισρεόντων ἰδιωτικῶν τε καὶ δημοσίων πραγμάτων, ἁπάντων μεμνῆσθαι, καὶ ταῦτα οὐ δικάζοντας μόνον,

ἀλλὰ καὶ λογισμοὺς τῶν προσόδων καὶ δασμῶν λαμβάνοντας, ὧν ἡ ἐξέτασις τὸν πλείονα τοῦ ἐνιαυτοῦ χρόνον ἀνήλισκεν. Ὁ δὲ φυλάττειν ἐπιτραπεὶς τὴν ἀναγκαιοτάτην παρακαταθήκην, τὰ δίκαια, καὶ τὰς ἐπ' αὐτοῖς γενομένας ὁσιωτάτας γνώμας, ἐνεπορεύετο τὴν λήθην τῶν δικαστῶν, τοὺς μὲν νικᾶν ὀφείλοντας, γράφων ἐν ἡττημένοις, τοὺς δὲ ἡττᾶσθαι, μετὰ τὸν ἐπάρατον μισθὸν ἤ, κυριώτερον εἰπεῖν, τὸ μίσθωμα, ἐν νενικηκόσιν.

Et Isidorus qualis!

17. [*] Ὁ μὲν δὴ Λάμπων τοιοῦτος ὢν ἐφειστήκει κατήγορος. Ὁ δὲ Ἰσίδωρος οὐκ ἀποδέων τὴν μοχθηρίαν· ἄνθρωπος ὀχλικός, δημοκόπος, ταράττειν καὶ συγχέειν πράγματα μεμελετηκώς, ἐχθρὸς εἰρήνῃ καὶ εὐσταθείᾳ, στάσεις καὶ θορύβους κατασκευάσαι μὲν οὐκ ὄντας, γενομένους δὲ συγκροτῆσαι καὶ συναυξῆσαι δεινός, ὄχλον ἀσύντακτον καὶ πεφορημένον ἐκ μιγάδων καὶ συγκλύδων ἡρμοσμένον περὶ αὑτὸν ἔχειν ἐσπουδακώς, ὃς εἰς μοίρας καθάπερ τινὰς συμμορίας διανενέμηται. Θίασοι κατὰ τὴν πόλιν εἰσὶ πολυάνθρωποι, ὧν κατάρχει τῆς κοινωνίας οὐδὲν ὑγιές, ἀλλ' ἄκρατος καὶ μέθη καὶ παροινίαι καὶ ἡ τούτων ἔκγονος ὕβρις· σύνοδοι καὶ κλῖναι προσονομάζονται ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων. Ἐν ἅπασι τοῖς θιάσοις ἢ τοῖς πλείστοις ὁ Ἰσίδωρος τὰ πρωτεῖα φέρεσθαι λέγεται· ὁ συμποσίαρχος, ὁ κλινάρχης, ὁ ταραξίπολις. Εἶτα ὅταν τι βουληθῇ διαπράξασθαι τῶν ἀλυσιτελῶν, ἀφ' ἑνὸς συνθήματος ἀθρόως συνέρχονται, καὶ τὸ κελευσθὲν λέγουσι καὶ δρῶσι. Καί ποτε τῷ Φλάκκῳ δυσχεράνας, ὅτι, δόξας παρ' αὐτῷ τις εἶναι κατ' ἀρχάς, οὐκέθ' ὁμοίως αὖθις ἐσπουδάζετο, μισθοδοτήσας τοὺς

ἀλειφοβίους καὶ φωνασκεῖν εἰωθότας, οἳ τὰς καταβοήσεις ὥσπερ ἐπ᾽ ἀγορᾶς πιπράσκουσι τοῖς ἔχουσιν ὠνητικῶς, παρακελεύει συνελθεῖν εἰς τὸ γυμνάσιον. Οἱ δὲ πληρώσαντες αὐτὸ τοῦ Φλάκκου ἀπ᾽ οὐδεμιᾶς προφάσεως κατηγόρουν, ἀγέννητα πλάττοντες ἐγκλήματα καὶ ψευδεῖς ῥήσεις δι᾽ ἀναπαίστων καὶ μακρὰς συνείροντες, ὡς καταπεπλῆχθαι μὴ μόνον Φλάκκον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους ἐπὶ τῷ παραλόγῳ, καί, ὅπερ ἦν, συμβαλεῖν, ὅτι πάντως ἔστι τις ᾧ χαρίζονται, μήτ᾽ αὐτοί τι πεπονθότες ἀνήκεστον, μήτε τὴν ἄλλην πόλιν εὖ εἰδότες πλημμεληθεῖσαν. Ἔπειτα βουλευομένοις ἔδοξε συλλαβεῖν τινὰς καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἀκρίτου καὶ αἰφνιδίου μανίας καὶ λύττης πυνθάνεσθαι. Οἱ δὲ συλληφθέντες ἄνευ βασάνων ὁμολογοῦσι τὸ ἀληθές, ἅμα καὶ τὰς διὰ τῶν ἔργων πίστεις ἐφαρμόζοντες· τὸν διομολογηθέντα μισθόν, τὸν ἤδη δεδομένον, τὸν καθ᾽ ὑποσχέσεις ὕστερον δοθησόμενον, τοὺς ἐπὶ τὴν διανομὴν αἱρεθέντας ὡς ἂν ἡγεμόνας τῆς στάσεως, τὸν τόπον, τὸν καιρόν, ἐν ᾧ γέγονεν ἡ δωροδοκία. Πάντων δέ, ὡς εἰκός, ἀγανακτούντων καὶ τῆς πόλεως χαλεπῶς φερούσης ἔτι τὴν τῶν ἐνίων ἀγνωμοσύνην προσαναμάττεσθαι τὸ ὄνομα αὐτῆς, ἔδοξε τὸ καθαρώτατον τοῦ δήμου μεταπεμψάμενον τῇ ὑστεραίᾳ παραγαγεῖν τοὺς τὸν μισθὸν ἐπινείμαντας, ἵνα καὶ τὸν Ἰσίδωρον ἀπελέγξῃ, καὶ ἀπολογήσηται περὶ τῆς αὐτοῦ πολιτείας ὡς ἀδίκως διαβληθείς. Αἰσθόμενοι δὲ τῆς παραγγελίας, [*] οὐχ οἱ ἐν τέλει μόνον ἧκον, ἀλλὰ καὶ σύμπασα ἡ πόλις, ἔξω τοῦ μέλλοντος ἀπελέγχεσθαι μέρους ἐπὶ τῷ μεμισθοδοτῆσθαι. Καὶ οἱ μὲν ὑπηρετήσαντες τὴν καλὴν ταύτην ὑπηρεσίαν, ἀναβιβασθέντες, ἵνα μετέωροι καὶ ἐμφανεῖς εἶεν καὶ γνωρίζοιντο πρὸς ἁπάν-

των, ἤλεγχον τὸν Ἰσίδωρον ὡς αἴτιον τῶν θορύβων καὶ τῶν βλασφημιῶν τῶν εἰς Φλάκκον γεγενημένων, οὐκ ὀλίγῳ πλήθει παρασχόντα καὶ ἀργύριον καὶ οἶνον δι᾽ αὐτόν. „Ἐπεὶ πόθεν“, ἔφασκον, „ἡμῖν ἀφθονία τοσαύτη; Πένητές ἐσμεν, καὶ μόλις τὸ ἐφήμερον εἰς αὐτὰ τὰ ἀναγκαῖα πορίζειν δυνάμεθα. Τί δὲ καὶ δεινὸν ἐπεπόνθειμεν ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος, ὡς βιασθῆναι μνησικακεῖν; Ἀλλ᾽ ὁ πάντων αἴτιος καὶ δημιουργὸς ἐκεῖνος, ἀεὶ τοῖς εὖ πράττουσι βασκαίνων καὶ εὐνόμῳ καταστάσει πολέμιος“. Ἃ γνωρίζοντες οἱ παρατυγχάνοντες — τύποι γάρ τινες ἦσαν ἀρίδηλοι καὶ χαρακτῆρες τὰ λεγόμενα τῆς τοῦ κατηγορημένου προαιρέσεως — ἀνεβόων, οἱ μὲν ἀτιμοῦν, οἱ δὲ φυγαδεύειν, οἱ δὲ αἴρειν. Πλείους δὲ ἦσαν οὗτοι· πρὸς οὓς καὶ οἱ ἄλλοι μετεβάλλοντο, ὡς ἅπαντας ὁμοθυμαδὸν μιᾷ φωνῇ κεκραγέναι, κτείνειν τὸν κοινὸν λυμεῶνα, τὸν ἀφ᾽ οὗ παρῆλθε καὶ διέκυψεν ἐπὶ τὰ κοινά, μηδὲν μέρος τῆς πόλεως ἄνοσον ἐάσαντα. Καὶ ὁ μὲν ἕνεκα τοῦ συνειδότος ἀπεδίδρασκεν ἔξω, τὴν σύλληψιν εὐλαβηθείς· ὁ δὲ Φλάκκος οὐδὲν ἐπ᾽ αὐτῷ περιειργάζετο, νομίσας ἐκποδὼν ἑκουσίῳ γνώμῃ γεγονότος, ἀστασίαστα καὶ ἀνέριστα τὰ κατὰ τὴν πόλιν ἔσεσθαι.

Flaccus rebus suis privatus in exsilium pellitur.

18. Ταῦτα ἐμήκυνα, οὐχ ὑπὲρ τοῦ παλαιῶν ἀπομνημονεύειν ἀδικημάτων, ἀλλὰ τεθαυμακὼς τὴν ἔφορον τῶν ἀνθρωπείων δίκην, ὅτι οἱ ἐξ ἀρχῆς γενόμενοι δυσμενεῖς αὐτῷ καὶ οἷς ἐκ πάντων ἀπηχθάνετο μάλιστα, οὗτοι καὶ ἐκληρώσαντο τὴν ἐπ᾽ αὐτῷ κατηγορίαν, εἰς ἀνίας ὑπερβολήν. Οὐ γὰρ οὕτως τὸ ἐγκαλεῖσθαί ἐστι χαλεπόν, ὡς τὸ πρὸς ὁμολογουμένων ἐχθρῶν. Ὁ δὲ οὐ κατηγορήθη

μόνον, ἄρχων πρὸς ὑπηκόων καὶ ὑπὸ δυςμενῶν ἀεὶ γενομένων ὁ πρὸ μικροῦ κύριος ὢν τῆς ἑκάστου ζωῆς, ἀλλὰ καὶ ἀνὰ κράτος ἡλίσκετο, διπλοῦν ἐκδεχόμενος κακόν· τὸ μεθ᾽ ἥττης γελᾶσθαι πρὸς ἐχθρῶν ἐφηδομένων, ὃ καὶ θανάτου χεῖρόν ἐστι τοῖς εὖ φρονοῦσιν· εἶτά τις εὐφορία γίνεται κακοπραγιῶν αὐτῷ. Τῆς τε γὰρ οὐσίας ἁπάσης εὐθὺς ἐξίσταται, ἥν τε παρὰ γονέων ἐκληρονόμησε καὶ ἣν αὐτὸς ἐκτήσατο — φιλόκοσμος ἐν τοῖς μάλιστα γεγονώς. Οὐ γὰρ ὡς [*] ἐνίων πολυχρημάτων ὁ πλοῦτος ἀργὸς ἦν ὕλη, πάντα δὲ ἐξητασμένα πρὸς τὸ περίεργον· ἐκπώματα, ἐσθῆτες, στρωμναί, ἔπιπλα, τὰ ἄλλα ὅσα οἰκίας κόσμος ἔκλογα πάντα. Καὶ πρὸς τούτοις ἡ οἰκετικὴ θεραπεία ἀριστίνδην ἐπικριθεῖσα, κατά τε τὰς τῶν σωμάτων εὐμορφίας ὁμοῦ καὶ εὐεξίας, καὶ κατὰ τὸ ἄπταιστον ἐν τῷ χρειώδει τῶν ὑπηρεσιῶν· ἐφ᾽ ὧν γὰρ ἦσαν ἕκαστοι τεταγμένοι, διέφερον, ὡς ἢ πρῶτοι νομίζεσθαι τῶν τὰ αὐτὰ ἐπιτηδευόντων, ἢ μηδενὸς δεύτεροι τὸ παράπαν. Ἐναργὴς δὲ πίστις τὸ μυρίων δημοπράτων γενομένων οὐσιῶν, αἳ τῶν κατακρίτων ἦσαν, μόνην τὴν Φλάκκου ταμιευθῆναι τῷ αὐτοκράτορι, δίχα τινῶν ὀλίγων, ὑπὲρ τοῦ μὴ παραβιασθῆναι τὸν ἐπὶ τοῖς οὕτως ἑαλωκόσι τεθέντα νόμον. Μετὰ δὲ τὴν ἀφαίρεσιν τῆς οὐσίας κατέγνωστο αὐτοῦ φυγή· καὶ ἐξ ἁπάσης μὲν ἠλαύνετο τῆς ἠπείρου — τόδε ἐστὶ μεῖζον καὶ ἄμεινον τμῆμα τῆς οἰκουμένης —, ἐξ ἁπάσης δὲ νήσου τῶν εὐδαιμόνων. Ἐμέλλησε γὰρ εἰς τὴν λυπροτάτην τῶν ἐν Αἰγαίῳ — Γύαρα καλεῖται — διώκεσθαι, μὴ παρακλήτῳ χρησάμενος Λεπίδῳ, δι᾽ ὃν ἀνθυπηλλάξατο Γυάρων Ἄνδρον ἐγγύτατα κειμένην. Εἶτα ἐστέλλετο τὴν ἀπὸ Ῥώμης ἄχρι Βρεντησίου πάλιν ὁδόν, ἣν καὶ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἐστείλα-

το, καθ᾽ ὃν καιρὸν ἐκεχειροτόνητο τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς ὁμόρου Λιβύης ἐπίτροπος, ἵνα αἱ τότε θεασάμεναι πόλεις αὐτὸν μέγα πνέοντα καὶ τὸν ὄγκον τῆς εὐτυχίας ἐπιδεικνύμενον, πάλιν θεάσωνται μεστὸν ἀτιμίας. Ὁ δὲ δακτυλοδεικτούμενος καὶ ὀνειδιζόμενος τῆς ἀθρόας μεταβολῆς πιέζεται βαρυτέραις ἀνίαις, ἀεὶ κινουμένης καὶ ζωπυρουμένης αὐτῷ τῆς συμφορᾶς νεωτέρων προςθήκαις, ἅ, καθάπερ ἐν ταῖς νόσοις, ὑποτροπιάζειν ἀναγκάζει καὶ τὰς τῶν ἀρχαίων κακοπραγιῶν ὑπομνήσεις, αἳ τέως ἔδοξαν ἠμαυρῶσθαι.

Iter eius maritimum adventusque in Andro.

19. Περαιωσάμενος δὲ τὸν Ἰώνιον κόλπον, ἔπλει τὴν ἄχρι Κορίνθου θάλατταν, ταῖς παραλίοις τῶν ἐν Πελοποννήσῳ πόλεων θέα γινόμενος, κατὰ πύστιν τῆς αἰφνιδίου μεταβολῆς. Ὁπότε γὰρ ἀποβαίη τῆς νεώς, συνέθεον οἱ μὲν μοχθηροὶ τὰς φύσεις ἐθελοκακοῦντες, οἱ δὲ ἄλλοι συναλγήσοντες, οἷς ἔθος ταῖς ἑτέρων τύχαις σωφρονίζεσθαι. Διελθὼν δὲ ἀπὸ Λεχαίου τὸν ἰσθμὸν εἰς τὴν ἀντίπεραν θάλατταν, καὶ καταβὰς εἰς Κεγχρεάς, τῶν Κορινθίων ἐπίνειον, ἀναγκάζεται πρὸς τῶν φυλάκων, ἀναχώρησιν οὐδ᾽ ἡντινοῦν ἐνδιδόντων, εὐθὺς ἐπιβὰς βραχείας [*] ὁλκάδος ἀνάγεσθαι, καὶ πνεύματος ἐναντίου καταῤῥαγέντος μυρία ταλαιπωρηθεὶς μόλις ἄχρι τοῦ Πειραιέως κατασύρεται. Λήξαντος δὲ τοῦ χειμῶνος παραμειψάμενος τὴν Ἀττικὴν ἄχρι τῆς Σουνιάδος ἄκρας τὰς ἑξῆς λοιπὸν ἐπεραιοῦτο νήσους, τὴν Ἑλένην, τὴν Κίανον, τὴν Κύθνον, τὰς ἄλλας ὅσαι κεῖνται στοιχηδὸν ἑξῆς, μέχρι τῆς ἐφ᾽ ἣν τελευταίαν ἐλθεῖν ἔδει, τὴν Ἀνδρίων. Ἣν πόῤῥωθεν ἰδὼν ὁ κακοδαίμων δακρύων τινὰ φορὰν ὥςπερ

ἀπὸ πηγῆς ἐξέχει κατὰ τῶν παρειῶν, καὶ τὰ στέρνα πλήξας, πικρότατα ἀνοιμώξας, „Ἄνδρες“, εἶπεν, „οἱ φύλακές μου καὶ προπομποί, καλήν γε χώραν Ἄνδρον, οὐκ εὐτυχῆ νῆσον, τῆς εὐδαίμονος Ἰταλίας ἀνθυπαλλάττομαι, Φλάκκος, ὁ γεννηθεὶς μὲν καὶ τραφεὶς καὶ παιδευθεὶς ἐν τῇ ἡγεμονίδι Ῥώμῃ, συμφοιτητὴς δὲ καὶ συμβιωτὴς γενόμενος τῶν θυγατριδῶν τοῦ Σεβαστοῦ, κριθεὶς δὲ τῶν πρώτων φίλων παρὰ Τιβερίῳ Καίσαρι, καὶ τὸ μέγιστον αὐτοῦ τῶν κτημάτων, Αἴγυπτον, ἐπὶ ἑξαετίαν ἐπιτραπείς. Τίς ἡ τοσαύτη μεταβολή; Νὺξ ἐν ἡμέρᾳ, καθάπερ ἐκλείψεως γενομένης, τὸν ἐμὸν ἐπέσχηκε βίον. Τὴν νησίδα ταύτην τί φῶ; πότερον φυγαδευτήριον ἐμὸν ἢ πατρίδα καινήν, ὑπόδρομον καὶ καταφυγὴν ἀτυχῆ; Τάφος ἂν εἴη τὸ κυριώτατον αὐτῆς ὄνομα. Στέλλομαι γὰρ ὁ κακοδαίμων ἐγὼ τρόπον τινὰ νεκροφορῶν ἐμαυτὸν ὥςπερ εἰς ἠρίον· ἢ γὰρ ταῖς ἀνίαις τὴν ζωὴν τὴν ἀθλίαν ἀποῤῥήξω, ἢ καὶ ἂν ἐπιβιῶναι δυνηθῶ, τὸν μακρὸν καὶ σὺν αἰσθήσει θάνατον ἐκδέξομαι“. Καὶ ὁ μὲν τοιαῦτα ἀπωδύρετο. Τῆς δὲ νεὼς τῷ λιμένι προςσχούσης ἀπέβαινε πᾶς εἰς τὸ ἔδαφος νεύων, ὥςπερ οἱ θλιβόμενοι πρὸς ἄχθους βαρυτάτου, τὸν αὐχένα ταῖς συμφοραῖς πιεζόμενος, οὐδ᾽ ὅσον ἀνακῦψαι σθένων, ἢ μὴ τολμῶν διὰ τοὺς συναντῶντας καὶ τοὺς ἐπὶ θέαν ἥκοντας, οἳ παρ᾽ ἑκάτερα τῆς ὁδοῦ προειστήκεισαν. Οἱ δὲ παραπέμψαντες αὐτὸν ἐπὶ τὸν δῆμον ἀγαγόντες τῶν Ἀνδρίων, ἐπεδείξαντο πᾶσι, μάρτυρας ποιούμενοι τῆς εἰς τὴν νῆσον ἀφίξεως τοῦ φυγάδος. Καὶ οἱ μὲν τὴν διακονίαν ἐκπλήσαντες ἀπήεσαν. Τῷ δὲ Φλάκκῳ μηδεμίαν ὄψιν οἰκείαν ἔτι θεωμένῳ τὸ πάθος ἐκαινοῦντο, τρανούμενον φαντασίαις ἐναργεστέραις· καὶ τὴν ἐν κύκλῳ κατανοοῦντι πολλὴν ἐρη-

μίαν, ἧς μέσος ἀπείληπτο, κουφότερον ἐδόκει κακὸν ἢ ἐν τῇ πατρίδι βίαιος ἀναίρεσις, μᾶλλον δὲ συγκρίσει τῶν παρόντων ἀσπαστὸν ἀγαθόν. [*] Οὕτως ἐσφάδαζεν, ὡς μηδὲν τῶν μεμηνότων διαφέρειν· ἐπήδα πολλάκις ἄνω κάτω διαθέων, τὰς χεῖρας συνεκρότει, τοὺς μηροὺς ἔπαιε, κατέβαλεν εἰς τὸ ἔδαφος αὑτόν, ἐξεφώνει πολλάκις· „Ἐγὼ Φλάκκος εἰμί, ὁ πρὸ μικροῦ τῆς μεγαλοπόλεως ἢ πολυπόλεως Ἀλεξανδρείας ἡγεμών, ὁ τῆς εὐδαιμονεστάτης χώρας ἐπίτροπος Αἰγύπτου, εἰς ὃν ἐπέστρεφον αἱ τοσαῦται μυριάδες τῶν οἰκητόρων, ὁ δυνάμεις πολλὰς πεζὰς καὶ ἱππικὰς καὶ ναυτικὰς οὐκ ἀριθμὸν ἄλλως, ἀλλ᾽ ὅσον δοκιμώτατον ἐν ὑπηκόοις ἔχων, ὁ καθ᾽ ἑκάστην ἡμέραν ἐν ταῖς ἐξόδοις ὑπὸ μυρίων ὅσων παραπεμπόμενος. Ἀλλὰ μὴ φάσμα ταῦτ᾽ ἦν, οὐκ ἀλήθεια; Καὶ κοιμώμενος ὄναρ εἶδον τὴν τότ᾽ εὐτυχίαν, εἴδωλα κατὰ κενοῦ βαίνοντα, πλάσματα ψυχῆς, ἴσως ἀναγραφούσης τὰ μὴ ὑπάρχοντα ὡς ὄντα; Διηπάτημαι· σκιὰ πραγμάτων ἄρ᾽ ἦσαν, οὐ πράγματα, μιμήσεις ἐναργείας, οὐκ ἐνάργεια τρανοῦσα τὸ ψεῦδος. Ὡς γὰρ τῶν ἐν τοῖς ὀνείροις φανέντων οὐδὲν περιαναστάντες εὑρίσκομεν, ἀλλ᾽ οἴχεται πάντα ἀθρόα διαπτάντα, οὕτως καὶ τὰ λαμπρὰ ἐκεῖνα, οἷς ποτε ἐνωμίλησα, ἐσβέσθη βραχυτάτου καιροῦ ῥοπῇ“.

Flacci in insula vita, animi angoribus plena.

20. Τοιούτοις ἀεὶ κατεπαλαίετο λογισμοῖς καὶ τρόπον τινὰ ἐξετραχηλίζετο· τὰς δὲ τῶν πολλῶν συνόδους ἀποδιδράσκων διὰ τὴν παρακολουθοῦσαν αἰσχύνην οὔτ᾽ εἰς λιμένα κατῄει, οὔτ᾽ εἰς ἀγορὰν προελθεῖν ὑπέμενεν, ἀλλ᾽ οἴκοι συγκλεισάμενος ἐφώλευε, μηδὲ τὴν αὔλειον ὑπερβαίνειν θαῤῥῶν. Ἔστι δὲ ὅτε καὶ περὶ βαθὺν ὄρθρον,

ἔτι τῶν ἄλλων ἐν εὐναῖς ὄντων, μηδενὶ φανεὶς τὸ παράπαν, ἔξω τείχους προῄει καὶ διημέρευεν ἐπὶ τῆς ἐρημίας, ἐκτρεπόμενος εἴ πού τις ὑπαντήσειν ἔμελλε, καὶ ταῖς ἐναύλοις μνήμαις τῶν κακοπραγιῶν διακναιόμενος, καὶ διεσθιόμενος τὴν ψυχήν, ὁ δείλαιος, νυκτὸς εἰςῄει βαθείας, εὐχόμενος διὰ τὰς ἀμετρούσας καὶ τὰς ἀτελευτήτους ἀδημονίας ἑσπέραν μὲν πρωΐαν γενέσθαι, πεφρικὼς τὸ σκότος καὶ τὰς ἀλλοκότους φαντασίας, ὁπότε τύχοι, καταδαρθών, ἅμα δὲ τῇ ἕῳ πάλιν ἑσπέραν· ὁ γὰρ περὶ αὐτὸν ζόφος ἠναντιοῦτο τοῖς φαιδροῖς ἅπασιν. Ὀλίγοις δὲ ὕστερον μησὶ βραχύ τι γήδιον πριάμενος, ἐν αὐτῷ πολλὰ διέτριβεν μονούμενος, καὶ τὸν οἰκεῖον ἐπιστένων καὶ κατακλαίων δαίμονα. Λέγεται δέ ποτε καὶ περὶ μέσας νύκτας ὥςπερ οἱ [*] κορυβαντιῶντες ἔνθους γενόμενος, ἐκ τῆς ἐπαύλεως ἔξω προελθὼν καὶ τὴν ὄψιν ἀνατείνας εἰς οὐρανὸν καὶ τοὺς ἀστέρας, τὸν ἐν κόσμῳ κόσμον ὄντως ἰδών, ἀναβοῆσαι· „Βασιλεῦ θεῶν καὶ ἀνθρώπων! Οὐκ ἄρα τοῦ τῶν Ἰουδαίων ἔθνους ἀμελῶς ἔχεις, οὐδ᾽ ἐπιψεύδονται τὴν ἐκ σοῦ πρόνοιαν, ἀλλ᾽ ὅσοι φασὶν αὐτοὺς μὴ προαγωνιστῇ σοὶ καὶ ὑπερμάχῳ χρῆσθαι, δόξης ὑγιοῦς διαμαρτάνουσι. Σαφὴς δὲ ἐγὼ πίστις. Ὅσα γὰρ κατεμάνην τῶν Ἰουδαίων, αὐτὸς πέπονθα. Τὰς οὐσίας ἁρπαζομένων περιεῖδον, ἐκεχειρίαν τοῖς λεηλατοῦσι διδούς· ἀφῃρέθην διὰ τοῦτο τὰ πατρῷα καὶ μητρῷα καὶ ὅσα ἐν μέρει χάριτος καὶ δωρεᾶς ἔλαβον, ἢ ὅσα ἄλλα καθ᾽ ἑτέρας ἰδέας ἐκτησάμην. Ὠνείδισά ποτε ἀτιμίαν καὶ ξενιτείαν αὐτοῖς ἐπιτίμοις οὖσι κατοίκοις, ἵνα ἡσθῶσιν οἱ ἀντίπαλοι, πλῆθος ἀσύντακτον καὶ πεφορημένον, ὑφ᾽ οὗ κολακευόμενος ὁ δυστυχὴς ἠπατώμην· διὰ τοῦτο ἠτίμωμαι, καὶ φυγὰς ἐξ ἁπάσης ἐλη-

λαμένος τῆς οἰκουμένης, ἐνταυθοῖ συγκέκλεισμαι. Παράγων εἰς τὸ θέατρον ἐνίους ἐν ὄψεσι τῶν ἐχθίστων αἰκίζεσθαι προσέταττον ἀδίκως· τοιγαροῦν ἐγὼ δικαίως οὐκ εἰς θέατρον ἓν ἢ μίαν πόλιν ἐπὶ ταῖς ἐσχάταις ὕβρεσι παρήχθην, αἰκισθεὶς πρὸ τοῦ σώματος τὴν ἀθλίαν ψυχήν, ἀλλ' ἐπόμπευσα διὰ μὲν πάσης Ἰταλίας ἄχρι Βρεντησίου, διὰ δὲ πάσης Πελοποννήσου μέχρι Κορίνθου, διὰ δὲ τῆς Ἀττικῆς καὶ τῶν νήσων ἄχρις Ἄνδρου, τῆς ἐμῆς εἱρκτῆς. Καὶ πέπεισμαι σαφῶς, ὅτι οὐκ ἔστιν ὅρος οὗτος τῶν ἐμῶν κακοπραγιῶν, ἀλλ' ἐφεδρεύουσιν ἕτεραι, πρὸς ἐκπλήρωσιν ἀντίῤῥοπον ὧν εἰργασάμην. Ἀνεῖλόν τινας, καὶ ἀναιρεθεῖσι πρὸς ἑτέρων οὐκ ἐπεξῆλθον· κατελύθησάν τινες, καὶ ζῶντες οἱ μὲν ἐνεπρήσθησαν, οἱ δὲ διὰ μέσης κατεσύρησαν ἀγορᾶς, ἕως ὅλα τὰ σώματα αὐτῶν ἐδαπανήθη. Τούτων οἶδ' ὅτι ἀνθμένουσί με αἱ ποιναί, καὶ οἱ ἀλάστορες ὥςπερ ἐπὶ βαλβῖσιν ἑστᾶσιν ἤδη, καὶ φονῶντες ἔγκεινται, καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν, μᾶλλον δὲ ὥραν προαποθνήσκω, πολλοὺς θανάτους ὑπομένων ἀνθ' ἑνὸς τοῦ τελευταίου". Πολλάκις δὲ ἐδειματοῦτο καὶ διεπτόητο, καὶ φρίκῃ μὲν τὰ μέλη καὶ μέρη τοῦ σώματος κατέσειστο, φόβῳ δὲ ὑπότρομον εἶχε τὴν ψυχήν, ἄσθματι καὶ παλμῷ τινασσομένην, ἅτε τοῦ μόνον παρηγορεῖν τὸν ἀνθρώπινον βίον ἐκ φύσεως δυναμένου στερόμενος, χρηστῆς ἐλπίδος. Ὄρνις αἴσιος οὐδεὶς αὐτῷ προεφαίνετο· πάντες δυςοιώνιστοι, κληδόνες παλίμφημοι, ἐπίπονος ἐγρήγορσις, περιδεὴς ὕπνος, ἡ μόνωσις θηριώδης. Ἀλλ' ἥδιστον αὐτῷ τὸ ἀγελαῖον; Ἀηδέστατον αἱ [*] κατὰ πόλιν διατριβαί· ἀσφαλὲς ὄνειδος ἡ κατ' ἀγρὸν ἐρημία, σφαλερόν, ἀδυςώπητον· ὁ ἠρέμα προσιὼν ὕποπτος. „Βουλεύεταί τι", φησί, „κατ' ἐμοῦ ὁ θᾶττον

βαδίζων· οὐ πρός ἕτερόν τι σπεύδων ἔοικεν, ἀλλ' ἐμὲ διώκει· ὁ ἡδὺς ἐνεδρεύει, ὁ παῤῥησιαστὴς καταφρονεῖ· σιτία μοι καὶ ποτὰ καθάπερ τοῖς θρέμμασιν ἐπὶ σφαγὴν δίδοται. Μέχρι τίνος ὁ σιδηροῦς πρὸς τοσαύτας ἀντέχω συμφοράς; Οἶδ' ὅτι μαλακίζομαι πρὸς θάνατον, ἐξ ἐπηρείας δαίμονος οὐκ ἐπιτρέποντός μοι τὴν ἀθλίαν ζωὴν συντόμως ἀποῤῥῆξαι, διά τινας ὑπερβολὰς ἀνηκέστων κακῶν, ἃ κατ' ἐμοῦ θησαυριζόμενος χαρίζεται τοῖς δολοφονηθεῖσι".

Mors Flacci fatalis.

21. Τοιαῦτα ἀναπολῶν καὶ σφαδάζων ἐκαραδόκει τῆς εἱμαρμένης τὸ πέρας. Καὶ τοῦ μὲν αἱ συνεχεῖς ὀδύναι τὴν ψυχὴν ἀνεκύκων καὶ ἀνέστρεφον. Γάϊος δὲ τὴν φύσιν ὠμόθυμος ὢν καὶ ἀκόρεστος ἐν ταῖς τιμωρίαις οὐχ, ὥςπερ ἔνιοι, μεθίετο τοὺς ἅπαξ κολασθέντας, ἀλλ' ἀτελεύτητα μηνιῶν ἀεί τινα καινὴν ἐπ' αὐτοῖς ἐμεγαλούργει συμφοράν· τὸν δὲ Φλάκκον καὶ διαφερόντως ἤχθαιρεν, ὡς καὶ τοὺς ὁμωνύμους ἀλλοτριώσει τῆς κλήσεως ὑποβλέπεσθαι. Καὶ πολλάκις αὐτὸν μετάνοια εἰςῄει, διότι κατέγνω φυγήν, ἀλλ' οὐχὶ θάνατον, καὶ τὸν παράκλητον αἰδούμενος ὅμως ᾐτιᾶτο Λέπιδον, ὡς ἐκεῖνος ἀπηγόρευσε φόβῳ τῆς καθ' αὑτοῦ τιμωρίας. Ἐδεδίει γάρ, ὡς εἰκός, μὴ παραίτιος ἄλλῳ γενόμενος κουφοτέρας δίκης βαρυτέραν αὐτὸς ἐνδέξηται. Μηδενὸς οὖν ἔτι τι τῶν εἰς παραίτησιν λέγειν θαῤῥοῦντος, ἀμειλίκτοις καὶ ἀφέτοις ἐχρῆτο ταῖς ὀργαῖς, αἵ, χρόνῳ δέον ἀμαυροῦσθαι, παρήγοντο μᾶλλον, καθάπερ αἱ ἐν τοῖς σώμασιν ὑποτροπιάζουσαι νόσοι· τῶν γὰρ προτέρων εἰσὶν ἀργαλεώτεραι. Φασίν, ὅτι νύκτωρ ποτὲ διαγρυπνῶν ὁ Γάϊος

F 2

εἰς ἔννοιαν ἦλθε τῶν ἐν τέλει φυγάδων, ὀνόματι μὲν ὑποπτευομένων ἀτυχεῖν, βίον δὲ ἀπράγμονα καὶ ἡσυχάζοντα καὶ ἐλεύθερον ὄντως περιπεποιημένων. Μετετίθει δὲ καὶ τὴν κλῆσιν, ἀποδημίαν προσαγορεύων. „Ἀποδημία γάρ τίς ἐστιν“, ἔφασκεν, „ἡ τῶν τοιούτων ἔλασις, ἐχόντων ἄφθονα τὰ ἐπιτήδεια καὶ σὺν ἀπραγμοσύνῃ καὶ εὐσταθείᾳ ζῆν δυναμένων· οὓς ἄτοπον εἶναι τρυφᾶν, ἀπολαύοντας εἰρήνης, βίον καρπουμένους φιλόσοφον“. Εἶτα προστάττει τοὺς ἐπιφανεστάτους καὶ ὧν πλεῖστος ὁ λόγος, ἀναιρεθῆναι, γραφὴν δοὺς ὀνομάτων, ἧς ἡγεῖτο Φλάκκος. Ἐπεὶ δὲ ἧκον εἰς Ἄνδρον οἷς κτείνειν διείρητο, Φλάκκος μὲν ἐτύγχανεν ἀγρόθεν εἰς ἄστυ παραγενόμενος, οἱ δὲ ἐκ τοῦ λιμένος [*] ὑπηντίαζον καὶ πόῤῥωθεν ἀντιπροεῖδον ἀλλήλους. Ὅθεν συναισθόμενος, ἐφ᾽ ὃ σπεύδουσι — μαντικώτατον γὰρ ἡ ἑκάστου ψυχή, καὶ μάλιστα τῶν ἐν κακοπραγίαις —, ἐκτραπόμενος τῆς ὁδοῦ διὰ τραχείας ἔθει φεύγων, ἐπιλελησμένος ἴσως, ὅτι νῆσος, ἀλλ᾽ οὐκ ἤπειρός ἐστιν, ἐν ᾗ τί ὄφελος ὠκύτητος περικλειούσης θαλάττης; Ἀνάγκη γὰρ τὸ δυοῖν θάτερον· ἢ προσωτέρω χωροῦντα κατὰ τοῦ πελάγους ἐνεχθῆναι, ἢ συλληφθῆναι πρὸς αὐτὸ τὸ πέρας ἥκοντα. Βέλτιον ἄρ᾽ ἐν συγκρίσει κακῶν ἡ κατὰ γῆν τῆς ἐν πελάγει φθορᾶς, ἐπειδήπερ ἀνθρώποις καὶ πᾶσι χερσαίοις οἰκειότατον ἡ φύσις χωρίον ἀπένειμε γῆν, οὐ μόνον ζῶσιν, ἀλλὰ καὶ ἀποθανοῦσιν, ἵνα ἡ αὐτὴ καὶ τὴν πρώτην ὑποδέχηται γένεσιν καὶ τὴν ἐκ τοῦ βίου τελευταίαν ἀνάλυσιν. Οἱ δὲ ἀπνευστὶ διώκοντες καταλαμβάνουσι. Καὶ οἱ μὲν εὐθὺς ὤρυττον βόθρον, οἱ δὲ πρὸς βίαν εἷλκον ἀφηνιάζοντα καὶ κεκραγότα καὶ διαπαλαίοντα· ὧν χάριν καὶ σύμπαν κατετρώθη τὸ σῶμα, καθάπερ τὰ θηρία ταῖς πληγαῖς

ἐπιτρέχων. Ἐμπλεκόμενος γὰρ καὶ τῶν κτεινόντων ἐλλαμβανόμενος, νῦν μὲν ἐπιφέρειν τὰ ξίφη κωλυομένων, ἐγκαρσίους δὲ πληγὰς καταφερόντων, αἴτιος ἐγίνετο βαρυτέρων ἑαυτῷ συμφορῶν. Διατμηθεὶς δὲ καὶ διακοπεὶς χεῖρας, βάσεις, κεφαλήν, στέρνα, πλευράς, ὡς ἱερείου τρόπον κρεουργηθῆναι, ἔκειτο, τῆς δίκης σφαγὰς ἰσαρίθμους τοῖς φόνοις τῶν ἐκνόμως ἀναιρεθέντων Ἰουδαίων ἑνὶ σώματι βουληθείσης ἐργάσασθαι. Καὶ ὁ μὲν τόπος ἅπας αἵματι κατεῤῥεῖτο διὰ πλειόνων φλεβῶν, αἳ κατὰ μέρος διεκόπησαν, κρουνηδὸν ἐκχεομένων· συρομένου δὲ εἰς τὸν ὀρωρυγμένων βόθρον τοῦ νεκροῦ τὰ πλεῖστα μέρη διελύετο, τῶν νεύρων κατεσχισμένων, οἷς ἡ κοινωνία συνεδεῖτο πᾶσα τοῦ σώματος. Τοιαῦτα καὶ Φλάκκος ἔπαθε, γενόμενος ἀψευδεστάτη πίστις τοῦ μὴ ὑπεροράσθαι τὸ Ἰουδαίων ἔθνος ἐπικουρίας τῆς ἐκ θεοῦ.

ΠΕΡΙ ΑΡΕΤΩΝ
ΚΑΙ
ΠΡΕΣΒΕΙΑΣ ΠΡΟΣ ΓΑΙΟΝ.

DE VIRTUTIBUS
ET
LEGATIONE AD CAIUM.

[II, 545. 546.]

Mentis humanae hebetudo — Dei maiestas severumque imperium.

1. [*] Ἄχρι τίνος ἡμεῖς οἱ γέροντες ἔτι παῖδές ἐσμεν, τὰ μὲν σώματα χρόνου μήκει πολιοί, τὰς δὲ ψυχὰς ὑπ᾽ ἀναισθησίας κομιδῇ νήπιοι, νομίζοντες τὸ μὲν ἀσταθμητότατον, τὴν τύχην, ἀκλινέστατον, τὸ δὲ παγιώτατον, τὴν φύσιν, ἀβεβαιότατον; Ὑπαλλαττόμεθα γὰρ καθάπερ ἐν ταῖς πεττείαις τὰς πράξεις μετατιθέντες, οἰόμενοι τὰ μὲν τυχηρὰ μονιμώτερα εἶναι τῶν φύσει, τὰ δὲ κατὰ φύσιν ἀβεβαιότερα εἶναι τῶν τυχηρῶν. Αἴτιον δὲ τὸ τὰ παρόντα βραβεύειν, ἀπροοράτως τῶν μελλόντων ἔχοντας, αἰσθήσει πεπλανημένῃ χρωμένους πρὸ διανοίας *ἀπλανοῦς*· ὀφθαλμοῖς μὲν γὰρ τὰ ἐν φανερῷ καὶ ἐν χερσὶ καταλαμβάνεται, λογισμὸς δὲ φθάνει καὶ πρὸς τὰ [*] ἀόρατα καὶ μέλλοντα, οὗ τὴν ὄψιν ὀξυωπεστέραν οὖσαν

τῆς δι' ὀμμάτων σώματος ἀμαυροῦμεν, οἱ μὲν ἀκράτῳ καὶ πλησμοναῖς ὑποσυγχέοντες, οἱ δὲ τῷ μεγίστῳ τῶν κακῶν, ἀμαθίᾳ. Πλὴν ὁ παρὼν καιρὸς καὶ αἱ κατ' αὐτὸν κριθεῖσαι πολλαὶ καὶ μεγάλαι ὑποθέσεις, καὶ ἂν εἰ ἄπιστοι γεγόνασί τινες τοῦ προνοεῖν τὸ θεῖον ἀνθρώπων, καὶ μάλιστα τοῦ ἱκετικοῦ γένους, ὃ τῷ πατρὶ καὶ βασιλεῖ τῶν ὅλων καὶ πάντων αἰτίῳ προςκεκλήρωται, ἱκαναὶ τοῦ πεῖσαι αὐτούς. Τοῦτο δὲ τὸ γένος Χαλδαϊστὶ μὲν Ἰσραὴλ καλεῖται, Ἑλληνιστὶ δὲ ἑρμηνευθέντος τοῦ ὀνόματος ὁρῶν θεόν, ὅ μοι δοκεῖ πάντων χρημάτων, ἰδίων τε καὶ κοινῶν, εἶναι τιμιώτατον. Εἰ γὰρ πρεσβυτέρων ἢ ὑφηγητῶν ἢ ἀρχόντων ἢ γονέων ὄψις κινεῖ τοὺς βλέποντας πρὸς αἰδῶ καὶ εὐκοσμίαν καὶ σώφρονος βίου ζῆλον, πόσον τι νομίζομεν ἀρετῆς ἕρμα καὶ καλοκἀγαθίας ἀνευρήσειν ἐν ψυχαῖς, αἳ τὸ γενητὸν πᾶν ὑπερκύψασαι, τὸ ἀγένητον καὶ θεῖον ὁρᾶν πεπαίδευνται, τὸ πρῶτον ἀγαθὸν καὶ καλὸν καὶ εὔδαιμον, καὶ μακάριον, εἰ δεῖ τὸ ἀληθὲς εἰπεῖν, τὸ κρεῖττον μὲν ἀγαθοῦ, κάλλιον δὲ καλοῦ, καὶ μακαρίου μὲν μακαριώτερον, εὐδαιμονίας δὲ αὐτῆς εὐδαιμονέστερον, καὶ εἰ δή τι τῶν εἰρημένων τελειότερον! Οὐ γὰρ φθάνει προσαναβαίνειν ὁ λόγος ἐπὶ τὸν ἄψαυστον καὶ ἀναφῆ πάντῃ θεόν, ἀλλ' ὑπονοστεῖ καὶ ὑποῤῥεῖ, κυρίοις ὀνόμασιν ἀδυνατῶν ἐπιβάθρᾳ χρῆσθαι πρὸς δήλωσιν, οὐ λέγω τοῦ Ὄντος — οὐδὲ γὰρ ὁ σύμπας οὐρανὸς ἔναρθρος φωνὴ γενόμενος εὐθυβόλων καὶ εὐσκόπων εἰς τοῦτο ἂν εὐποροίη ῥημάτων — ἀλλὰ τῶν δορυφόρων αὐτοῦ δυνάμεων, κοσμοποιητικῆς τε καὶ βασιλικῆς καὶ προνοητικῆς, καὶ τῶν ἄλλων ὅσαι εὐεργέτιδές τε καὶ κολαστήριοι. Εἰ μὴ καὶ τὰς κολαστηρίους ἐν εὐεργέτισι τακτέον, οὐ μόνον ἐπειδὴ νόμων καὶ θεσμῶν

εἰσὶ μοῖραι — νόμος γὰρ ἐκ δυοῖν συμπληροῦσθαι πέφυκε, τιμῆς ἀγαθῶν καὶ πονηρῶν κολάσεως — ἀλλ᾽ ὅτι καὶ ἡ κόλασις νουθετεῖ καὶ σωφρονίζει πολλάκις μὲν καὶ τοὺς ἁμαρτάνοντας, εἰ δὲ μή, πάντως γοῦν τοὺς πλησιάζοντας. Αἱ γὰρ ἑτέρων τιμωρίαι βελτιοῦσι τοὺς πολλούς, φόβῳ τοῦ μὴ παραπλήσια παθεῖν.

*Gaudia *de Caio ad summum imperium evecto quam brevi imminuta!*

2. Τίς γὰρ ἰδὼν Γάϊον μετὰ τὴν τοῦ Τιβερίου Καίσαρος τελευτὴν παρειληφότα τὴν ἡγεμονίαν πάσης γῆς καὶ θαλάττης ἀστασίαστον καὶ εὔνομον, καὶ πᾶσι τοῖς μέρεσιν ἡρμοσμένην εἰς τὸ σύμφωνον, ἑῴοις, ἑσπερίοις, μεσημβρινοῖς, ἀρκτικοῖς — τοῦ μὲν βαρβαρικοῦ γένους τῷ [*] Ἑλληνικῷ, τοῦ δὲ Ἑλληνικοῦ τῷ βαρβαρικῷ, καὶ τοῦ μὲν στρατιωτικοῦ τῷ κατὰ πόλεις, τοῦ δὲ πολιτικοῦ τῷ στρατευομένῳ συμφωνήσαντος εἰς μετουσίαν καὶ ἀπόλαυσιν εἰρήνης — οὐκ ἐθαύμασε καὶ κατεπλάγη τῆς ὑπερφυοῦς καὶ παντὸς λόγου κρείττονος εὐπραγίας, ἐξ ἑτοίμου τὰ ἀγαθὰ ἀθρόα σωρηδὸν κεκληρονομηκότα, παμπληθεῖς θησαυροὺς χρημάτων, ἄργυρον καὶ χρυσόν, τὸν μὲν ὡς ὕλην, τὸν δὲ ὡς νόμισμα, τὸν δὲ ὡς *προκόσμημα* δι᾽ ἐκπωμάτων καί τινων ἑτέρων ἃ πρὸς ἐπίδειξιν τεχνιτεύεται, παμπληθεῖς δυνάμεις, πεζάς, ἱππικάς, ναυτικάς, προσόδους ὥσπερ ἐκ πηγῶν ἀεννάῳ τινὶ φορᾷ χορηγουμένας, ἀρχὴν οὐχὶ τῶν πλείστων καὶ ἀναγκαιοτάτων μερῶν τῆς οἰκουμένης, ἃ δὴ καὶ κυρίως ἄν τις οἰκουμένην εἴποι, δυσὶ ποταμοῖς ὁριζομένην, Εὐφράτῃ τε καὶ Ῥήνῳ, τῷ μὲν ἀποτεμνομένῳ Γερμανίαν καὶ ὅσα θηριωδέστερα ἔθνη, Εὐφράτῃ δὲ *Παρθηνὴν* καὶ τὰ Σαρματῶν γένη

καὶ Σκυθῶν, ἅπερ οὐχ ἧττον ἐξηγρίωται τῶν Γερμανικῶν, ἀλλ᾽, ὡς εἶπον ἤδη, τὴν ἀφ᾽ ἡλίου ἀνιόντος ἄχρι δυομένου, τήν τε ἐντὸς ὠκεανοῦ καὶ ὑπερωκεάνιον, ἐφ᾽ οἷς ὅ τε Ῥωμαίων δῆμος ἐγεγήθει καὶ πᾶσα Ἰταλία, τά τε Ἀσιανὰ καὶ Εὐρωπαῖα ἔθνη; Ὡς γὰρ ἐπ᾽ οὐδενὶ τῶν πώποτε γενομένων αὐτοκρατόρων ἅπαντες ἠγάσθησαν, κτῆσιν καὶ χρῆσιν ἰδίων τε καὶ κοινῶν ἀγαθῶν οὐκ ἐλπίζοντες ἕξειν, ἀλλ᾽ ἔχειν ἤδη νομίζοντες πλήρωμά τινος εὐτυχίας, ἐφεδρευούσης εὐδαιμονίας. Οὐδὲν γοῦν ἦν ἰδεῖν ἕτερον κατὰ πόλεις ἢ βωμούς, ἱερεῖα, θυσίας, λευχειμονοῦντας, ἐστεφανωμένους, φαιδρούς, εὐμένειαν ἐξ ἱλαρᾶς τῆς ὄψεως προφαίνοντας, ἑορτάς, πανηγύρεις, μουσικοὺς ἀγῶνας, ἱπποδρομίας, κώμους, παννυχίδας μετ᾽ αὐλῶν καὶ κιθάρας, τέρψεις, ἀνέσεις, ἐκεχειρίας, παντοίας ἡδονὰς διὰ πάσης αἰσθήσεως. Τότε οὐ πλούσιοι πενήτων προέφερον, οὐκ ἔνδοξοι ἀδόξων, οὐ δανεισταὶ χρεωστῶν, οὐ δεσπόται δούλων περιῆσαν, ἰσονομίαν τοῦ καιροῦ διδόντος, ὡς τὸν παρὰ ποιηταῖς ἀναγραφέντα Κρονικὸν βίον μηκέτι νομίζεσθαι πλάσμα μύθου, διά τε τὴν εὐθηνίαν καὶ εὐετηρίαν, τό τε ἄλυπον καὶ ἄφοβον, καὶ τὰς πανοικίας ὁμοῦ καὶ πανδήμους μεθ᾽ ἡμέραν τε καὶ νύκτωρ εὐφροσύνας, αἳ μέχρι μηνῶν ἑπτὰ τῶν πρώτων ἄπαυστοι καὶ συνεχεῖς [*] ἐγένοντο. Τῷ δὲ ὀγδόῳ κατασκήπτει βαρεῖα νόσος τῷ Γαΐῳ, τὴν πρὸ μικροῦ δίαιταν, ὅτε ἔζη Τιβέριος, εὐκολωτέραν καὶ διὰ τοῦτο ὑγιεινοτέραν οὖσαν, εἰς πολυτέλειαν μεθαρμοσαμένῳ. Πολὺς γὰρ ἄκρατος καὶ ὀψοφαγία, καὶ ἐπὶ πλήρεσι τοῖς ὄγκοις ἀπλήρωτοι ἐπιθυμίαι, θερμολουσίαι τε ἄκαιροι, καὶ ἔμετοι, καὶ εὐθὺς πάλιν οἰνοφλυγίαι καὶ ἔφεδροι γαστριμαργίαι, λαγνεῖαι διὰ παίδων καὶ γυναικῶν, καὶ ὅσα ἄλλα καθαιρε-

τικὰ ψυχῆς καὶ σώματος καὶ τῶν ἐν ἑκατέρῳ δεσμῶν συνεπέθετο. Τὰ δὲ ἐπίχειρα ἐγκρατείας μὲν ὑγεία καὶ ἰσχύς, ἀκρασίας δὲ ἀσθένεια καὶ νόσος γειτνιῶσα θανάτῳ.

Caii morbus populorumque Romanorum affectio.

3. Διαγγελείσης οὖν τῆς ὅτι νοσεῖ φήμης, ἔτι πλοΐμων ὄντων — ἀρχὴ γὰρ ἦν μετοπώρου, τελευταῖος πλοῦς τοῖς θαλαττεύουσιν, ἀπὸ τῶν πανταχόθεν ἐμπορίων εἰς τοὺς οἰκείους λιμένας καὶ ὑποδρόμους ἐπανιοῦσι, καὶ μάλιστα οἷς πρόνοια τοῦ μὴ διαχειμάζειν ἐπὶ ξένης ἐστίν — μεθέμενοι τὸν ἁβροδίαιτον βίον ἐσκυθρώπαζον, συννοίας τε καὶ κατηφείας πᾶσα οἰκία καὶ πόλις ἐγένετο μεστή, ἰσοῤῥόπῳ λύπῃ τῆς πρὸ μικροῦ χαρᾶς ἀμφικλινοῦς γενομένης. Τὰ γὰρ μέρη πάντα τῆς οἰκουμένης αὐτῷ συνενόσησε, βαρυτέρᾳ νόσῳ χρησάμενα τῆς κατασχούσης Γάϊον· ἐκείνη μὲν γὰρ σώματος ἦν αὐτὸ μόνον, ἡ δὲ τῶν πανταχοῦ πάντων ψυχῆς, εὐσθενείας, εἰρήνης, ἐλπίδων, μετουσίας καὶ ἀπολαύσεως ἀγαθῶν. Ἀνεπόλουν γὰρ ὅσα καὶ ἡλίκα κακὰ ἐξ ἀναρχίας φύεται· λιμόν, πόλεμον, δενδροτομίας, δῃώσεις χωρίων, στερήσεις χρημάτων, ἀπαγωγάς, τοὺς περὶ δουλείας καὶ θανάτου φόβους ἀνηκέστους, ὧν ἰατρὸς ἦν οὐδείς, μίαν ἐχόντων θεραπείαν τὸ ῥωσθῆναι Γάϊον. Ὅτε γοῦν ἤρξατο λωφᾶν ἡ νόσος, ἐν βραχεῖ καὶ οἱ μέχρι περάτων συνῄσθοντο — φήμης γὰρ οὐδὲν ὠκύτερον — καὶ μετέωρος πᾶσα πόλις ἦν, ἀκοῆς ἀεὶ διψῶσα βελτίονος, ἕως διὰ τῶν ἐπιφοιτώντων παντελὴς ῥῶσις εὐηγγελίσθη, δι' ἣν πάλιν ἐξ ὑπαρχῆς ἐπὶ τὰς αὐτὰς ἐτρέποντο θυμηδίας, ἰδίαν ἑαυτῶν νομίζουσαι σωτηρίαν πᾶσαι μὲν ἤπειροι, πᾶσαι δὲ νῆσοι.

Μέμνηται γὰρ οὐδεὶς τοσαύτην χώρας μιᾶς ἢ ἑνὸς ἔθνους γενέσθαι χαρὰν ἐπὶ σωτηρίᾳ καὶ καταστάσει ἡγεμόνος, ὡς ἦν ἐπὶ Γαΐῳ συμπάσης τῆς οἰκουμένης, καὶ παραλαβόντι τὴν ἀρχὴν καὶ ῥωσθέντι ἐκ τῆς ἀσθενείας. Ὥςπερ γὰρ ἐκ νομάδος βίου καὶ θηριώδους νῦν πρῶτον ἀρχόμενοι μεταβάλλειν πρὸς τὸ σύννομον καὶ [*] ὁμοδίαιτον, καὶ ἐξ ἐρημίας καὶ σηκῶν καὶ ὑπωρειῶν εἰςοικίζεσθαι πόλεσι τειχήρεσι, καὶ ἐξ ἀνεπιτροπεύτου ζωῆς ὑπὸ ἐπιτρόπῳ τάττεσθαι νομεῖ τινι καὶ ἀγελάρχῳ τῆς ἡμερωτέρας ἀγέλης, ἐγεγήθεισαν, ἀγνοίᾳ τῆς ἀληθείας. Τυφλώττει γὰρ ὁ ἀνθρώπειος νοῦς πρὸς τὴν τοῦ συμφέροντος ὄντως αἴσθησιν, εἰκασίᾳ καὶ στοχασμῷ μᾶλλον ἢ ἐπιστήμῃ χρῆσθαι δυνάμενος.

Caii crudelitas incipiens. Patruelem suum sua ipsius manu se interficere cogit. (4. 5.)

4. Εὐθὺς γοῦν οὐκ εἰς μακρὰν ὁ σωτὴρ καὶ εὐεργέτης εἶναι νομισθεὶς καί τινας ἀγαθῶν πηγὰς νέας ἐπομβρήσειν Ἀσίᾳ τε καὶ Εὐρώπῃ πρὸς εὐδαιμονίαν ἀκαθαίρετον, ἰδίᾳ τε ἑκάστῳ καὶ πᾶσι κοινῇ, τὸ λεγόμενον δὴ τοῦτο „ἀφ᾽ ἑστίας“ ἤρξατο, μεταβαλὼν πρὸς τὸ ἀτίθασσον, μᾶλλον δὲ ἣν συνεσκίαζεν ἀγριότητα τῷ πλάσματι τῆς ὑποκρίσεως ἀναφήνας. Τὸν γὰρ ἀνεψιὸν καὶ κοινωνὸν ἀπολειφθέντα τῆς ἀρχῆς, καὶ οἰκειότερον αὐτοῦ διάδοχον — ὁ μὲν γὰρ θέσει υἱωνὸς ἦν, ὁ δὲ φύσει Τιβερίου — κτείνει, προφασισάμενος ἐπιβουλήν, μηδὲ τῆς ἡλικίας χωρούσης ἔγκλημα τοιοῦτον· ἄρτι γὰρ ἐκ παίδων εἰς μειράκιον ὁ δύστηνος μετῄει. Καὶ ὥς γέ φασί τινες, εἰ βραχὺν ἐπεβίω χρόνον Τιβέριος, ὁ μὲν ἂν ἐκποδὼν ἐγεγένητο Γάϊος, δι᾽ ὑποψιῶν κεχωρηκὼς ἀνη-

κέστων, ὁ δὲ γνήσιος υἱωνὸς μόνος ἀπεδέδεικτο ἡγεμὼν καὶ κληρονόμος τῆς παππῴας ἀρχῆς. Ἀλλ' ὁ μὲν ὑπὸ τῆς εἱμαρμένης ἔφθη συναρπασθείς, πρὶν ἐπὶ τέλος ἀγαγεῖν τὰ βουλεύματα. Γάϊος δὲ τὴν ἐκ τοῦ παραβαίνειν τὰ πρὸς τὸν κοινωνὸν δίκαια διαβολὴν ἐνόμιζεν ἀποδράσεσθαι καταστρατηγῶν. Τὸ δὲ σόφισμα τοιοῦτον ἦν. Συναγαγὼν τοὺς ἐν τέλει „Βούλομαι μέν", ἔφη, „τὸν γένει μὲν ἀνεψιόν, εὐνοίᾳ δὲ ἀδελφόν, ἑπόμενος καὶ τῇ τοῦ τετελευτηκότος Τιβερίου γνώμῃ, κοινοπραγεῖν τῆς αὐτοκρατοῦς ἐξουσίας. Ὁρᾶτε δὲ καὶ αὐτοὶ νήπιον ἔτι ὄντα κομιδῇ, καὶ χρῄζοντα ἐπιτρόπων καὶ διδασκάλων καὶ παιδαγωγῶν. Ἐπεὶ τί ἂν ἦν μεῖζον ἀγαθὸν ἢ τὰ τοσαῦτα βάρη τῆς ἡγεμονίας μὴ μίαν ψυχὴν ἢ σῶμα ἓν ἐπηχθίσθαι, ἀλλ' ἔχειν τὸν δυνησόμενον ἐπελαφρίζειν καὶ συνεπικουφίζειν; Ἐγὼ δέ", ἔφη, „παιδαγωγοὺς καὶ διδασκάλους καὶ ἐπιτρόπους ὑπερβαλὼν ἐμαυτὸν ἤδη γράφω πατέρα, υἱὸν δὲ ἐκεῖνον".

5. [*] Τούτοις καὶ τοὺς παρόντας ἀπατήσας καὶ τὸ μειράκιον — δέλεαρ γὰρ ἦν ἡ θέσις οὐκ ἐλπιζομένης ἡγεμονίας, ἀλλ' ἀφαιρέσεως, ἣν εἶχεν ἤδη — τῷ *συγκληρονόμῳ καὶ κοινωνῷ δικαίων*, μετὰ πολλῆς ἀδείας οὐδενὸς ἔτι πεφροντικώς, ἐπεβούλευεν. Ἡ γὰρ υἱοῦ παντελὴς ἐξουσία κατὰ τοὺς τῶν Ῥωμαίων νόμους ἀνάκειται πατρί, δίχα τοῦ καὶ ἀνυπεύθυνον ἀρχὴν εἶναι τὴν αὐτοκράτορα, μηδενὸς ἐπὶ τοῖς ὁπωσοῦν πεπραγμένοις λόγον ἀπαιτεῖν τολμῶντος ἢ δυναμένου. Τοῦτον μὲν δὴ καθάπερ ἐν τοῖς ἀγῶσιν ἔφεδρον ὑπολαβὼν εἶναι, καταπαλαίει, μήτε συντροφίας μήτε οἰκειότητος μήτε ἡλικίας οἶκτον λαβών, δύστηνον, ὠκύμορον, συνάρχοντα, συγκληρονόμον, τὸν ἐλπισθέντα ποτὲ καὶ μόνον οὐκ αὐτοκρά-

τορα διὰ τὴν πρὸς Τιβέριον ἐγγυτάτω συγγένειαν· υἱωνοὶ γὰρ πατέρων ἀποθανόντων ἐν υἱῶν τάξει παρὰ πάπποις καταριθμοῦνται. Λέγεται δέ, ὅτι καὶ κελευσθεὶς αὐτοχειρίᾳ κτείνειν ἑαυτόν, ἐφεστώτων ἑκατοντάρχου καὶ χιλιάρχου οἷς εἴρητο μὴ συνεφάψασθαι τοῦ ἄγους, ὡς οὐκ ἐξὸν αὐτοκρατόρων ἀπογόνους πρὸς ἑτέρων ἀναιρεῖσθαι — νόμων γὰρ ἐν ἀνομίαις, καὶ ὁσιότητος ἐν ἀνοσιουργίαις ἐμέμνητο, κατειρωνευόμενος τὴν φύσιν τῆς ἀληθείας —, ἀπείρως ἔχων — οὐδὲ γὰρ ἕτερόν τινα κτεινόμενον εἶδεν; οὐδ᾽ ἤσκητό πω ταῖς ὁπλομαχίαις, αἳ μελέται καὶ προγυμνάσματα παίδων ἐφ᾽ ἡγεμονίᾳ τρεφομένων εἰσὶ διὰ τοὺς ἐνισταμένους πολέμους — τὸ μὲν πρῶτον τοὺς ἥκοντας παρεκάλει, τὸν αὐχένα ἀποτείνας, ἀνελεῖν. Ὡς δὲ οὐχ ὑπέμενον, αὐτὸς λαβὼν τὸ ξίφος ἐπυνθάνετο τὸν καιριώτατον τόπον ὑπ᾽ ἀγνοίας καὶ ἀηθείας, ἵνα εὐσκόπῳ πληγῇ τὴν ἀθλίαν ζωὴν ἀποῤῥήξῃ. Καὶ οἱ μέν, οἷα διδάσκαλοι κακοδαιμονίας, ὑφηγοῦντό τε καὶ ἐδείκνυσαν τὸ μέρος, ᾧ χρὴ τὸ ξίφος ἐπενεγκεῖν· ὁ δὲ πρώτην καὶ ὑστάτην μάθησιν ἀναδιδαχθεὶς ἀνδροφόνος αὐτὸς αὑτοῦ γίνεται βιασθείς, ὁ δύστηνος.

Macro Caii amicus et consiliarius.

6. Ἐπεὶ δὲ ὁ πρῶτος καὶ μέγιστος ἆθλος οὗτος Γαΐῳ κατείργαστο, μηδενὸς ἔτι λειπομένου τῆς ἡγεμονίας πρὸς ὃν ἀποκλινοῦσί τινες τῶν ἐθελοκακούντων καὶ ἐν ὑποψίαις ὄντων, ἐπὶ δεύτερον εὐθὺς ἐκονίετο, τὸν Μάκρωνος, ἀνδρὸς εἰς πάντα αὐτῷ [*] συναγωνισαμένου τὰ τῆς ἀρχῆς, οὐ μόνον ἀποδειχθέντι ἡγεμόνι — κολακείας γὰρ ἴδιον τὰς εὐπραγίας θεραπεύειν — ἀλλὰ καὶ πρό-

τερον εἰς τὸ τυχεῖν τῆς ἡγεμονίας. Ὁ γὰρ Τιβέριος φρονήσει βαθείᾳ χρώμενος καὶ τῶν καθ᾽ αὑτὸν ἁπάντων δεινότατος ὢν ἀφανὲς ἀνθρώπου βούλημα συνιδεῖν, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον συνέσει διενεγκὼν ἐφ᾽ ὅσον καὶ εὐτυχίᾳ, πολλάκις ὑπεβλέπετο τὸν Γάϊον ὡς κακόνουν μὲν ἅπαντι τῷ Κλαυδίου οἴκῳ, προσκείμενον δὲ μόνῳ τῷ μητρῴῳ γένει, καὶ ἐδεδίει περὶ τοῦ υἱωνοῦ, μὴ νέος ἀπολειφθεὶς παραπόληται. Πρός τε ἀρχὴν τοσαύτην ἀνεπιτηδείως ἔχοντα ἔκρινε, διά τε τὸ τῆς φύσεως ἄμικτον καὶ ἀκοινώνητον καὶ τὴν τῶν ἠθῶν ἀνωμαλίαν· ἀλλόκοτα γὰρ αὐτῷ καὶ ἐπιμανῆ κατεφαίνετο, μηδεμιᾶς σωζομένης ἀκολουθίας, μήτε ἐν λόγοις, μήτε ἐν ἔργοις. Ἃ παντὶ σθένει κατὰ τὸ παρῆκον ὁ Μάκρων ἐθεράπευε, τὰς μὲν ὑπονοίας τοῦ Τιβερίου, καὶ ἐν οἷς μάλιστα ἐδόκει τὴν διάνοιαν ἑλκοῦσθαι, διὰ τὸν ἄληκτον ἐπὶ τῷ υἱωνῷ φόβον ἐξιώμενος. Εὔνουν·γὰρ καὶ πειθαρχικὸν ἀπέφαινε τὸν Γάϊον καὶ σφόδρα ἡττημένον τοῦ ἀνεψιοῦ, ὡς ἕνεκα φιλοστοργίας καὶ μόνῳ ἂν ἐθελῆσαι τῆς ἀρχῆς ὑπεκστῆναι· τὴν δὲ αἰδῶ μὴ λυσιτελῆσαι πολλοῖς, ὑφ᾽ ἧς καὶ Γάϊον ἁπλοῦν ὄντα, ποικίλον νομίζεσθαι. Καὶ ὁπότε μὴ πείθοι τὰ εἰκότα διεξιών, τὴν ἀπὸ συνθηκῶν ἐπέφερεν, „Ἐγγυῶμαι“ λέγων, „ἀξιόχρεώς εἰμι πρὸς πίστιν· ἱκανὰς ἀποδείξεις δέδωκα τοῦ φιλοκαῖσαρ ἰδίως καὶ φιλοτιβέριος εἶναι, τὴν ὑπόθεσιν καὶ καθαίρεσιν ἐγχειρισθεὶς Σηϊανοῦ“. Καὶ συνόλως δὲ ἱκανὸς ἦν ἐν τοῖς εἰς Γάϊον ἐπαίνοις, εἰ δεῖ καλεῖν ἀξίας ἐπαίνου τὰς ἀπολογίας, αἳ πρὸς τὰς ἐξ ὑπονοιῶν αἰτίας καὶ κατηγορίας ἀδήλους καὶ ἀσαφεῖς ἐγίνοντο. Συνόλως γάρ, ὅσα περὶ ἀδελφῶν εἴποι τις ἂν ἢ υἱῶν γνησίων ἐγκώμια, τοσαῦτα, καὶ ἔτι πλείω, Μάκρων ὑπὲρ Γαΐου διεξῄει πρὸς Τιβέριον. Αἴτιον δέ,

ὡς ὁ τῶν πολλῶν λόγος, οὐ μόνον τὸ ἀντιθεραπεύεσθαι πρὸς αὐτοῦ τὸν Μάκρωνα, πλεῖστον ἢ καὶ σύμπαν ἐν τῇ ἡγεμονίᾳ δυνάμενον, ἀλλὰ καὶ ἡ Μάκρωνος γυνὴ διὰ σιωπωμένην αἰτίαν, ἣ καθ᾽ ἑκάστην ἡμέραν ἤλειφε καὶ συνεκρότει τὸν ἄνδρα, μηδὲν ἀνιέναι σπουδῆς καὶ βοηθείας τῆς ὑπὲρ τοῦ νεανίσκου. Δεινὸν δὲ γυνὴ γνώμην ἀνδρὸς παραλῦσαι καὶ παραγαγεῖν, καὶ μάλιστα μαχλάς· ἕνεκα γὰρ τοῦ συνειδότος κολακικωτέρα γίνεται. Ὁ δὲ τὴν διαφθορὰν μὲν τοῦ γάμου καὶ τῆς οἰκίας ἀγνοῶν, τὴν [*] δὲ κολακείαν εὔνοιαν ἀκραιφνεστάτην εἶναι νομίζων, ἀπατᾶται, καὶ λανθάνει τοῖς στρατηγήμασι τοὺς ἐχθίστους ὡς φιλτάτους προσιέμενος.

Macronis ad Caium admonitiones.

7. Εἰδὼς οὖν ὅτι παρὰ μικρὸν ἐλθόντα μυριάκις αὐτὸν ἀπολέσθαι διέσωσεν, ἀνυπούλοις καὶ πεπαῤῥησιασμέναις ἐχρῆτο ταῖς νουθεσίαις. Ἐβούλετο γάρ, ὡς ἀγαθὸς δημιουργός, ἀκαθαίρετον διαμεῖναι τὸ οἰκεῖον ἔργον, μήτε ὑπ᾽ αὐτοῦ διαλυθέν, μήτε ὑφ᾽ ἑτέρου. Ὁπότε οὖν ἢ καταδαρθέντα ἐν συμποσίῳ θεάσαιτο, περιὼν ἀνίστη, στοχαζόμενος ἅμα μὲν τοῦ πρέποντος, ἅμα δὲ καὶ τῆς ἀσφαλείας — εὐεπιβούλευτον γὰρ ὁ κοιμώμενος — ἤ τινας ἐκμανῶς ὀρχήστὰς ὁρῶντα, ἢ †ὡς† ἔστιν ὅτε συνορχούμενον, ἢ ἐπὶ μίμοις αἰσχρῶν καὶ σκωμμάτων μὴ ὑπομειδιῶντα σεμνότερον, ἀλλὰ μειρακιωδέστερον καγχάζοντα, ἢ κιθαρῳδῶν ἢ χορῶν τῆς ἐμμελείας ἡττώμενον, ὡς ἔστιν ὅπου καὶ συνᾴδειν, ἔνυττε πλησίον καθιζόμενος ἢ κατακεκλιμένος, καὶ ἐπέχειν ἐπειρᾶτο. Πολλάκις δὲ καὶ ἐπικλίνας πρὸς οὖς, ἵνα μὴ κατακούοι τις ἕτερος, ἡσυχῇ καὶ πράως ἐνουθέτει, φάσκων· „Οὐδενὶ

τῶν παρόντων, ἀλλ᾽ οὐδὲ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων ὅμοιον εἶναί σε δεῖ, οὔτε ἐν θεάμασιν, οὔτε ἐν ἀκούσμασιν, οὔτε ἐν τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ὅσα κατὰ τὰς αἰσθήσεις· ἀλλὰ προφέρειν ἐπὶ τοσοῦτον ἐν ἑκάστῳ τῶν περὶ τὸν βίον, ἐφ᾽ ὅσον καὶ ταῖς εὐτυχίαις διενήνοχας. Ἄτοπον γὰρ τὸν ἡγεμόνα γῆς καὶ θαλάττης νικᾶσθαι πρὸς ᾠδῆς ἢ ὀρχήσεως ἢ χλευαστικοῦ σκώμματος ἤ τινος τῶν ὁμοιοτρόπων, ἀλλὰ μὴ ἀεὶ καὶ πανταχοῦ μεμνῆσθαι τῆς ἡγεμονίας, καθάπερ τινὰ ποιμένα καὶ ἐπιστάτην ἀγέλης, τὰ πρὸς βελτίωσιν ἀπὸ παντὸς οὑτινοσοῦν ἐφ᾽ ἑαυτὸν ἕλκοντα καὶ λόγου καὶ πράγματος". Εἶτα ἔφασκεν· „Ὅταν παρατυγχάνῃς σκηνικοῖς ἀγῶσιν ἢ γυμνικοῖς ἢ τοῖς κατὰ τὰς ἱπποδρομίας, μὴ σκόπει τὰ ἐπιτηδεύματα, ἀλλὰ τὴν ἐν τοῖς ἐπιτηδεύμασι κατόρθωσιν, καὶ λάμβανε τὸν τοιοῦτον λογισμόν. Εἰ τὰ μηδὲν ὠφελοῦντα τὸν ἀνθρώπινον βίον, τέρψιν δὲ μόνην καὶ ἡδονὴν παρέχοντα θεαταῖς, ἐκπονοῦσιν οὕτω τινές, ὡς ἐπαινεῖσθαί τε καὶ θαυμάζεσθαι καὶ γέρα καὶ τιμὰς καὶ στεφάνους μετὰ κηρυγμάτων λαμβάνειν, τί χρὴ πράττειν τὸν τῆς ἀνωτάτω καὶ μεγίστης τέχνης ἐπιστήμονα; Μεγίστη δὲ καὶ ἀρίστη πασῶν ἐστιν ἡ ἡγεμονία, δι᾽ ἧς πᾶσα μὲν ἡ ἀγαθὴ καὶ βαθεῖα πεδιάς τε καὶ ὀρεινὴ γεωργεῖται, πᾶσα δὲ θάλαττα φορτηγοῖς ὁλκάσιν ἀκινδύνως διαπλεῖται, κατὰ τὰς ἀντιδόσεις ὧν ἀλλήλαις ἀγαθῶν ἀντεκτείνουσιν αἱ χῶραι κοινωνίας ἱμέρῳ τὰ μὲν ἐνδέοντα λαμβάνουσαι, ὧν δὲ ἄγουσι περιουσίαν [*] ἀντιπέμπουσαι. Φθόνος γὰρ οὐδέποτε πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἐκράτησεν, ἀλλ᾽ οὐδὲ τὰς μεγάλας αὐτῆς ἀποτομάς, ὅλην Εὐρώπην ἢ ὅλην Ἀσίαν· ἀλλ᾽ ἰοβόλου τρόπον ἑρπετοῦ φωλεύει, βραχέσιν εἰσερπύσας χωρίοις ἀνδρὶ ἑνὶ ἢ οἴκῳ ἑνὶ ἤ, εἴποτε πολὺς

ἄγαν πνέοι, πόλει μιᾷ· πρὸς δὲ μείζονα κύκλον ἔθνους ἢ χώρας οὐ πρόςεισι, καὶ μάλιστα ἀφ᾽ οὗ τὸ ὑμέτερον γένος τὸ σεβάστιον ὄντως ἤρξατο πρυτανεύειν τῶν πανταχοῦ πάντων. Ὅσα μὲν γὰρ εὐημέρει τῶν βλαβερῶν καὶ ἐν μέσοις ἐξητάζετο, πρὸς ἐσχατιὰς ὑπερορίους καὶ Ταρτάρου μυχοὺς ἤλασε, τὰ δὲ τρόπον τινὰ φυγαδευθέντα τῶν λυσιτελῶν καὶ ὠφελίμων κατήγαγεν ἀπὸ περάτων γῆς καὶ θαλάττης εἰς τὴν καθ᾽ ἡμᾶς οἰκουμένην, ἃ πάντα μιᾷ χειρὶ σῇ κυβερνᾶν ἐπιτέτραπται. Παραπεμφθεὶς γοῦν ὑπὸ τῆς φύσεως ἐπὶ πρύμναν ἀνωτάτω καὶ τοὺς οἴακας ἐγχειρισθείς, πηδαλιούχει τὸ κοινὸν ἀνθρώπων σκάφος σωτηρίως, ἐπὶ μηδενὶ μᾶλλον χαίρων καὶ τερπόμενος ἢ τῷ τοὺς ὑπηκόους εὐεργετεῖν. Ἄλλοι μὲν γὰρ ἄλλων ἔρανοι, οὓς ἀναγκαίως εἰςφέρουσιν ἰδιῶται κατὰ πόλεις· ἄρχοντι δὲ οἰκειότατος ἔρανος, βουλὰς ἀγαθὰς εἰςηγεῖσθαι περὶ τῶν ὑποτεταγμένων καὶ πράττειν τὰ βουλευθέντα ὀρθῶς καὶ ἀταμίευτα προφέρειν τὰ ἀγαθὰ πλουσίᾳ χειρὶ καὶ γνώμῃ, πλὴν ὅσα κατὰ πρόνοιαν τῆς εἰς τὸ μέλλον ἀδηλότητος ἄξιον παραφυλάττειν“.

Macronis eiusque uxoris caedes.

8. Τοιούτοις κατεπῇδεν ὁ δυςτυχής, ὥςτε βελτιῶσαι τὸν Γάϊον. Ὁ δὲ φίλερις καὶ φιλόνεικος ὢν ἐπὶ τὰ ἐναντία τὴν διάνοιαν ἔτρεπεν, ὥςπερ εἰς ἐκεῖνα παρακληθείς, καὶ τὸν σωφρονιστὴν ἄντικρυς ἀπεθάῤῥει δυςωπεῖν, ἔστι δὲ ὅτε καὶ πόῤῥωθεν ἀφικνούμενον ὁρῶν πρὸς τοὺς πλησίον ταυτὶ διελάλει· „Πάρεστιν ὁ διδάσκαλος τοῦ μηκέτι μανθάνειν ὀφείλοντος, ὁ παιδαγωγὸς τοῦ μηκέτι παιδὸς ὄντος, ὁ νουθετητὴς τοῦ φρονιμωτέρου, ὁ τὸν αὐτοκράτορα τῷ ὑπηκόῳ πειθαρχεῖν ἀξιῶν, ἐθάδα τῆς

ἡγεμονικῆς ἐπιστήμης, καὶ παιδευτὴν ἑαυτὸν γράφει· παρὰ τίνι μαθὼν τὰ ἀρχικά, ἔγωγε οὐκ οἶδα. Ἐμοὶ γὰρ ἐξέτι σπαργάνων μυρίοι διδάσκαλοι γεγόνασι, πατέρες, ἀδελφοί, θεῖοι, ἀνεψιοί, πάπποι, πρόγονοι, μέχρι τῶν ἀρχηγετῶν, οἱ ἀφ᾽ αἵματος πάντες καθ᾽ ἑκάτερον γένος, τό τε πατρῷον καὶ μητρῷον, αὐτοκρατεῖς ἐξουσίας περιποιησάμενοι· χωρὶς τοῦ καὶ ἐν ταῖς πρώταις τῶν σπερμάτων καταβολαῖς εἶναί τινας δυνάμεις βασιλικὰς τῶν ἡγεμονικῶν. Ὡς γὰρ αἱ τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς ὁμοιότητες κατά τε τὴν μορφὴν καὶ σχέσεις καὶ κινήσεις βουλάς τε καὶ πράξεις ἐν τοῖς σπερματικοῖς σώζονται λόγοις, οὕτως εἰκὸς ἐν τοῖς αὐτοῖς ὑπογράφεσθαι [*] τυπωδέστερον καὶ τὴν πρὸς ἡγεμονίαν ἐμφέρειαν. Εἶτα ἐμέ, τὸν καὶ πρὸ τῆς γενέσεως ἔτι κατὰ γαστρὸς ἐν τῷ τῆς φύσεως ἐργαστηρίῳ διαπλασθέντα αὐτοκράτορα, τολμᾷ τις διδάσκειν, ἀνεπιστήμων ἐπιστήμονα; Ποῦ γὰρ τοῖς ἰδιώταις πρὸ μικροῦ θέμις εἰς ἡγεμονικῆς ψυχῆς παρακῦψαι βουλεύματα; Τολμῶσι δὲ ὑπ᾽ ἀναισχύντου θράσους ἱεροφαντεῖν καὶ τελεῖν τὰ ἡγεμονικά, μόλις ἂν ἐν μύσταις ἀναγραφέντες". Ἐκ δὲ τοῦ κατ᾽ ὀλίγον μελετῶν ἀλλοτριοῦσθαι τοῦ Μάκρωνος, ἤρχετο καὶ ψευδεῖς καὶ πιθανὰς δὲ καὶ εὐπαραγώγους κατ᾽ αὐτοῦ πλάττειν αἰτίας· δειναὶ γὰρ αἱ εὔθικτοι καὶ μεγάλαι φύσεις εἰκοτολογῆσαι. Τοιαῦται δὲ ἦσαν αἱ προφάσεις· „Ἐμόν ἐστι τοῦ Μάκρωνος ἔργον Γάϊος· μᾶλλον αὐτὸν ἢ οὐχ ἧττον τῶν γονέων γεγέννηκα. Τρίς, οὐχ ἅπαξ ἀνήρπαστο ἂν ἐπ᾽ αὐτῷ Τιβερίου φονῶντος, εἰ μὴ δι᾽ ἐμὲ καὶ τὰς ἐμὰς παρηγορίας. Ἀλλὰ καὶ τελευτήσαντος ἔχων ὑπηκόους τὰς στρατιωτικὰς δυνάμεις, εὐθὺς εἰς τὴν ἐκείνου παρέπεμψα τάξιν, ἀναδιδάσκων ὅτι ἀνδρὸς ἑνὸς γέγονεν ἔν-

δεια· μένει δὲ ἄρτιος καὶ πλήρης ἡ ἡγεμονία.“ Τούτοις συνεπείθοντό τινες ὡς ἀψευδέσιν, ἀγνοοῦντες τὸν φένακα τρόπον τοῦ λέγοντος· οὔπω γὰρ ἦν τὸ πεπλασμένον αὐτοῦ καὶ ποικίλον τῶν ἠθῶν ἐμφανές. Ἀλλὰ γὰρ οὐ πολλαῖς ὕστερον ἡμέραις ἐκποδὼν ὁ κακοδαίμων γίνεται σὺν τῇ γυναικί, τῆς περιττῆς εὐνοίας ἀμοιβὰς τὰς ἀνωτάτω τιμωρίας ἀντιλαβών. Τοιοῦτόν ἐστιν ἡ εἰς τοὺς ἀχαρίστους χάρις· ἀντὶ γὰρ ὧν ὠφελήθησαν, παρέχουσι τὰς μεγίστας ζημίας τοῖς εὐεργετήσασιν. Ὁ γοῦν Μάκρων πάντα ἐπ᾽ ἀληθείας πραγματευσάμενος μετ᾽ ἐκτενεστάτης σπουδῆς καὶ φιλοτιμίας, τὸ μὲν πρῶτον ὑπὲρ τοῦ σῶσαι Γάϊον, ἔπειτα δὲ ὑπὲρ τοῦ μόνον τὴν ἡγεμονίαν διαδέξασθαι, τοιαῦτα εὕρατο τὰ ἐπίχειρα. Λέγεται γάρ, ὅτι ἠναγκάσθη, ὁ δείλαιος, αὐτοχειρίᾳ κτεῖναι ἑαυτόν. Καὶ τὴν αὐτὴν ἀνεδέξατο συμφορὰν ἡ γυνή, καίτοι ποτὲ νομισθεῖσα διὰ συνηθείας αὐτῷ γενέσθαι. Βέβαιον δὲ οὐδέν φασι τῶν ἐν ἔρωτι φίλτρων εἶναι, διὰ τὸ τοῦ πάθους ἁψίκορον.

Caedes Silani soceri.

9. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ὁ Μάκρων πανοίκιος ἱερεύετο, τρίτῳ ἐπαπεδύετο δόλῳ βαρυτέρῳ. Πενθερὸς ἐγεγένητο αὐτῷ Μάρκος Σιλανός, μεστὸς φρονήματος ἀνὴρ καὶ γένει λαμπρός. Οὗτος ὠκυμόρου τῆς θυγατρὸς ἀποθανούσης ἔτι περιεῖπε τὸν Γάϊον, εὔνοιαν προςφερόμενος οὐ πενθεροῦ μᾶλλον ἢ γνησίου πατρός, ἣν ἐνόμιζεν ἀντιλήψεσθαι κατὰ νόμον ἰσότητος, μεθαρμοσάμενος τὸν γαμβρὸν εἰς υἱόν. Ἐλελήθει δὲ ἄρα ψευδοδοξῶν καὶ ἀπατώμενος. [*] Ὁ γὰρ τοὺς κηδομένους λόγους ἀεὶ διεξῄει, μηδὲν ἐπικρυπτόμενος τῶν εἰς βελτίωσιν καὶ ὠφέ-

λειαν ἠθῶν καὶ βίου καὶ ἡγεμονίας, ἔχων εἰς παῤῥησίαν καὶ μεγάλας ἀφορμὰς ὑπερβάλλουσάν τε εὐγένειαν καὶ τὴν κατ᾽ ἐπιγαμίαν οἰκειότητα. Καὶ γὰρ ἡ θυγάτηρ οὐ πρὸ πολλῶν ἐτεθνήκει χρόνων, ὡς ἀμαυρωθῆναι τὰ δίκαια τῶν κηδεστῶν, ἀλλὰ μόνον οὐκ ἔσπαιρεν ἔτι λειψάνων τινῶν ὑστάτων τοῦ ψυχικοῦ πνεύματος ἐνυπαρχόντων, καὶ ἐγκατειλημμένων τῷ σώματι. Ὁ δὲ πρὸς ὕβρεως τὰς νουθεσίας λαμβάνων τῷ πάντων οἴεσθαι φρονιμώτατος καὶ σωφρονέστατος, ἔτι δὲ ἀνδρειότατος εἶναι καὶ δικαιότατος, ἤχθαιρε μᾶλλον τῶν ὁμολογουμένων πολεμίων τοὺς διδάσκοντας. Ὑπολαβὼν οὖν καὶ τοῦτον εἶναι παρενόχλημα, τὴν πολλὴν αὐτῷ ῥύμην τῶν ἐπιθυμιῶν ἐφέξοντα, πολλὰ χαίρειν φράσας τοῖς δαίμοσι τῆς ἀποθανούσης γυναικός, εἰ πατέρα μὲν ἐκείνης, ἑαυτοῦ δὲ γενόμενον πενθερὸν μεταστήσεται, δολοφονεῖ.

Caii crudelitatum speciosae excusationes.

10. Καὶ τὸ πρᾶγμα ἤδη περιβόητον τοῖς ἐπαλλήλοις τῶν πρώτων ἀνδρῶν φόνοις ἐγεγένητο, ὡς διὰ παντὸς στόματος δυςκάθαρτα ἄγη συνηχεῖσθαι, φανερῶς μὲν οὐ διὰ δέος, ἠρεμαιοτέρᾳ δὲ τῇ φωνῇ. Καὶ ἔπειτα ἐκ μεταβολῆς — ὄχλος γὰρ ἀνίδρυτον ἐν ἅπασι καὶ βουλαῖς καὶ λόγοις καὶ πράγμασιν — ἀπιστοῦντες, εἰ οὕτως ἀθρόαν ἐνδέδεκται τροπὴν ὁ πρὸ μικροῦ χρηστὸς καὶ φιλάνθρωπος ἴσος τε καὶ κοινωνικὸς εἶναι νομισθεὶς Γάϊος, ἀπολογίας ἐσκόπουν, καὶ διερευνῶντες εὕρισκον, ἐπὶ μὲν τῷ ἀνεψιῷ καὶ συγκληρονόμῳ τοιαῦτα φάσκοντες· „Ἀκοινώνητον ἀρχὴν θεσμὸς φύσεως ἀκίνητος. Οὗτος ἃ παθεῖν ἐμέλλησεν ἂν ὑπὸ δυνατωτέρου, προδιέθηκεν. Ἰσχυρότερος ὢν ἠμύνατο. Τουτέστιν οὐκ ἀνδρο-

φονία. Τάχα δὲ καὶ προνοητικῶς ἐπ' ὠφελείᾳ τοῦ σύμπαντος ἀνθρώπων γένους τὸ μειράκιον ἐκποδὼν γεγένηται, τῶν μὲν τούτῳ, τῶν δὲ ἐκείνῳ προςκληρουμένων, ἐξ ὧν ταραχαὶ ἐμφύλιοί τε καὶ ξενικοὶ πόλεμοι συνίστανται. Τί δὲ ἄμεινον εἰρήνης; Εἰρήνη δὲ ἐξ ἡγεμονίας ὀρθῆς φύεται· ἡγεμονία δὲ ἀφιλόνεικος καὶ ἀνερίθευτος ὀρθὴ μόνη, δι' ἧς καὶ τὰ ἄλλα πάντα ὀρθοῦται.“ Ἐπὶ δὲ Μάκρωνι· „Πλέον ἐφυσήθη τοῦ μετρίου. Τὸ Δελφικὸν γράμμα οὐ διέγνω, τὸ „„γνῶθι σαυτόν““. Φασὶ δέ, τὴν μὲν ἐπιστήμην εὐδαιμονίας, τὴν δὲ ἄγνοιαν κακοδαιμονίας αἰτίαν εἶναι. Τί παθὼν ὑπηλλάττετο καὶ μετετίθει, τὸν μὲν ὑπήκοον αὐτὸν εἰς τάξιν ἄρχοντος, τὸν δὲ αὐτοκράτορα Γάϊον [*] εἰς ὑπηκόου χώραν; Οἰκειότατον ἡγεμόνι μὲν τὸ προστάττειν, ὅπερ ἐποίει Μάκρων· ὑπηκόῳ δὲ τὸ πειθαρχεῖν, ὅπερ ὑπομένειν ἠξίου Γάϊον“. Ἐκάλουν γὰρ οἱ ἀνεξέταστοι τὴν παραίνεσιν πρόσταξιν, καὶ τὸν σύμβουλον ἄρχοντα, ἤτοι μὴ συνιέντες ὑπ' ἀναισθησίας, ἢ διὰ κολακείαν τὰς φύσεις τῶν ὀνομάτων ὁμοῦ καὶ πραγμάτων μεταχαράττοντες. Ἐπὶ δὲ Σιλανῷ· „Χλεύης ἄξιον ὁ Σιλανὸς ἔπαθεν, οἰηθεὶς τὸν πενθερὸν τοσοῦτον παρὰ γαμβρῷ δύνασθαι, ὅσον πατέρα γνήσιον παρ' υἱῷ. Καίτοι πατέρες ἰδιῶται γενομένων ἐν ἀρχαῖς μεγάλαις καὶ ἐξουσίαις υἱῶν ὑποστέλλουσιν, ἀγαπητῶς φερόμενοι τὰ δευτερεῖα. Ὁ δὲ ἠλίθιος, οὐδὲ πενθερὸς ὢν ἔτι, τὰ μὴ καθ' ἑαυτὸν προςπεριειργάζετο, μὴ συνιείς, ὅτι τῷ θανάτῳ τῆς θυγατρὸς συνετεθνήκει καὶ ἡ κατ' ἐπιγαμίαν οἰκειότης. Δεσμὸς γὰρ οἴκων ὀθνείων αἱ ἐπιγαμίαι, τὴν ἀλλοτριότητα εἰς οἰκειότητα μετάγουσαι, οὗ λυθέντος λέλυται καὶ τὰ τῆς κοινωνίας, καὶ μάλιστα ὅταν ἀνεπανορθώτῳ πράγματι λυθῇ, τελευτῇ τῆς

εἰς ἀλλότριον οἶκον δεδομένης ἐπὶ γάμῳ". Τοιαῦτα ἐν ἅπασι τοῖς συλλόγοις ἐθρύλλουν, πλεῖστον διδόντες μέρος τῷ μὴ βούλεσθαι δοκεῖν ὠμὸν εἶναι τὸν αὐτοκράτορα. Χρηστότητα γὰρ καὶ φιλανθρωπίαν ἐλπίσαντες, ὅσην παρ' οὐδενὶ τῶν προτέρων ἐνιδρύσθαι τῇ Γαΐου ψυχῇ, σφόδρα ἄπιστον ἐνόμιζον, εἰ τοσαύτην καὶ οὕτως ἀθρόαν ἐνδέδεκται μεταβολὴν πρὸς τὰ ἐναντία.

Caius semideis se assimulat. (11. 12.)

11. Κατεργασάμενος οὖν τρεῖς τοὺς εἰρημένους ἄθλους ἐκ τριῶν τῶν ἀναγκαιοτάτων μερῶν, δυοῖν μὲν ἐκ τῆς πατρίδος, τοῦ τε βουλευτικοῦ καὶ τοῦ τῆς ἱππικῆς τάξεως, τρίτου δὲ τοῦ συγγενικοῦ, καὶ ὑπολαβὼν τῶν ἰσχυροτάτων καὶ δυνατωτάτων περιγενόμενος καταπληκτικώτατον δέος ἐνειργάσθαι τοῖς ἄλλοις ἅπασι, διὰ μὲν τῆς Σιλανοῦ σφαγῆς τοῖς βουλευταῖς — ἦν γὰρ οὐδενὸς τῶν ἐν συγκλήτῳ δεύτερος —, διὰ δὲ τῆς Μάκρωνος τοῖς ἱππικοῖς — οἷα γὰρ χοροῦ τινος ἡγεμὼν ἐγεγένητο φερόμενος τὰ πρωτεῖα τῆς τιμῆς καὶ εὐδοξίας —, διὰ δὲ τῆς τοῦ ἀνεψιοῦ καὶ συγκληρονόμου τοῖς ἀφ' αἵματος ἅπασιν· οὐκέτι ἠξίου μένειν ἐν τοῖς τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ὅροις, ἀλλ' ὑπερέκυπτε σπουδάζων θεὸς νομίζεσθαι. Καὶ ἐν ἀρχῇ ταύτης τῆς παραπληξίας φασὶν αὐτὸν χρήσασθαι τοιούτῳ λογισμῷ· Καθάπερ οἱ τῶν ἄλλων ζώων ἀγελάρχαι, βουκόλοι καὶ αἰπόλοι καὶ νομεῖς, οὔτε βόες εἰσὶν οὔτε αἶγες οὔτε ἄρνες, ἀλλ' [*] ἄνθρωποι κρείττονος μοίρας καὶ κατασκευῆς ἐπιλαχόντες· τὸν αὐτὸν τρόπον ἀγελαρχοῦντα καὶ ἐμὲ τῆς ἀρίστης ἀνθρώπων γένους ἀγέλης νομιστέον διαφέρειν καὶ μὴ κατ' ἄνθρωπον εἶναι, μείζονος δὲ καὶ θειοτέρας μοί-

ρας τετυχηκέναι. Ταύτην τὴν ὑπόληψιν ἐνσφραγισάμενος τῇ διανοίᾳ περιέφερεν ὁ ἠλίθιος ἐν ἑαυτῷ μυθικὸν πλάσμα ὡς ἀψευδεστάτην ἀλήθειαν. Καὶ ἐπειδὴ ἅπαξ ἐθρασύνατο καὶ ἀπετόλμησεν εἰς τοὺς πολλοὺς ἐξενεγκεῖν τὴν ἀθεωτάτην ἐκθέωσιν αὐτοῦ, τὰ ἀκόλουθα καὶ συνῳδὰ πράττειν ἐπεχείρει, καὶ οἷα δι᾽ ἀναβαθμῶν ἐκ τοῦ κατ᾽ ὀλίγον εἰς τὸ ἄνω προήει. Ἤρχετο γὰρ ἐξομοιοῦν τὸ πρῶτον τοῖς λεγομένοις ἡμιθέοις ἑαυτόν, Διονύσῳ καὶ Ἡρακλεῖ καὶ Διοςκούροις, Τροφώνιον καὶ Ἀμφιάραον καὶ Ἀμφίλοχον καὶ τοὺς ὁμοίους χρηστηρίοις αὐτοῖς καὶ ὀργίοις χλεύην τιθέμενος, κατὰ σύγκρισιν τῆς ἰδίας δυνάμεως. Εἶθ᾽, ὥςπερ ἐν θεάτρῳ, σκευὴν ἄλλοτε ἀλλοίαν ἐλάμβανε· τοτὲ μὲν λεοντῆν καὶ ῥόπαλον, ἀμφότερα ἐπίχρυσα, διακοσμούμενος εἰς Ἡρακλέα· τοτὲ δὲ πίλους ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, ὁπότε ἀσκοῖτο εἰς Διοςκούρους· ἔστι δὲ ὅτε κιττῷ καὶ θυρσῷ καὶ νεβρίσιν εἰς Διόνυσον ἠσκεῖτο. Καὶ ταύτῃ διαφέρειν ἀξιῶν, ὅτι ἐκείνων μὲν ἕκαστος ἰδίας ἔχων τιμὰς οὐ μετεποιεῖτο ὧν ἐκοινώνουν ἕτεροι, ὁ δὲ τὰς πάντων ἀθρόον ἐσφετερίζετο φθόνῳ καὶ πλεονεξίᾳ, μᾶλλον δὲ καὶ αὐτοὺς ἐκείνους, οὐκ εἰς Γηρυόνην τὸν τρισώματον μεταβαλών, ἵνα τῷ πλήθει παραγάγῃ τοὺς ὁρῶντας· ἀλλ᾽, ὃ δὴ παραδοξότατον ἦν, ἑνὸς σώματος οὐσίαν μετασχηματίζων καὶ μεταχαράττων εἰς πολυτρόπους μορφάς, Αἰγυπτίου τρόπον Πρωτέως, ὃν εἰςήγαγεν Ὅμηρος μεταβολὰς παντοίας ἐνδεχόμενον, εἴς τε τὰ στοιχεῖα καὶ τὰ ἐκ τούτων ζῶα καὶ φυτά. Καίτοι τί παρασήμων ἔδει σοί, Γάϊε, οἷς ἔθος ἀρκεῖσθαι τὰ τῶν εἰρημένων ἀφιδρύματα; ἐχρῆν γὰρ ζηλοῦν τὰς ἐκείνων ἀρετάς. Ἡρακλῆς ἐκάθηρε γῆν καὶ θάλατταν, ἄθλους ἀναγκαιοτάτους καὶ ὠφελιμωτάτους ἅπασιν ἀνθρώποις ὑποστὰς

ἕνεκα τοῦ τὰ βλαβερὰ καὶ κακωτικὰ φύσεως ἑκατέρας ἀνελεῖν. Διόνυσος ἡμερώσας ἄμπελον καὶ ποτὸν ἐξ αὐτῆς ἀναχέας ἥδιστον ὁμοῦ καὶ ὠφελιμώτατον ψυχαῖς τε καὶ σώμασι, τὰς μὲν ἄγει πρὸς εὐθυμίαν, κακῶν λήθην καὶ ἀγαθῶν ἐλπίδας ἐνεργαζόμενος, τὰ δὲ σώματα ὑγιεινότερα καὶ κραταιότερα καὶ εὐκινητότερα παρασκευάζει· καὶ ἰδίᾳ τε ἕκαστον αὐτῶν βελτίονα ποιεῖ, καὶ πολυανθρώπους οἰκίας καὶ συγγενείας ἐξ αὐχμηροῦ καὶ ἐπιπόνου βίου μεθαρμόζεται πρὸς ἀνειμένης σχῆμα καὶ ἱλαρᾶς διαίτης, καὶ πάσαις πόλεσιν, [*] Ἑλληνικαῖς τε καὶ βαρβαρικαῖς, εὐωχίας, εὐφροσύνας, θαλίας, ἑορτὰς ἐπαλλήλους παρέχει· πάντων γὰρ τῶν λεχθέντων αἴτιος ἄκρατος. Πάλιν Διοσκούρους λόγος ἔχει κοινώσασθαι τὴν ἀθανασίαν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ μὲν θνητός, ὁ δὲ ἀθάνατος ἦν, οὐκ ἐδικαίωσεν ὁ τῆς κρείττονος μοίρας ἀξιωθεὶς φιλαυτῆσαι μᾶλλον ἢ πρὸς τὸν ἀδελφὸν εὔνοιαν ἐπιδείξασθαι. Φαντασιωθεὶς γὰρ τὸν ἄπειρον αἰῶνα καὶ λογισάμενος, ὅτι αὐτὸς μὲν ἀεὶ βιώσεται, ὁ δὲ ἀδελφὸς ἀεὶ τεθνήξεται, καὶ μετὰ τῆς ἀθανασίας ἀθάνατον τὸ ἐπ' ἐκείνῳ πένθος ἀναδέξεται, θαυμαστὴν ἐμεγαλούργησεν ἀντίδοσιν, ἀνακερασάμενος αὐτῷ μὲν τὸ θνητόν, τῷ δὲ ἀδελφῷ τὸ ἄφθαρτον, καὶ ἀνισότητα τὴν ἀδικίας ἀρχὴν ἀνεκαίνισεν ἰσότητι, ἥτις ἐστὶ πηγὴ δικαιοσύνης.

12. Οὗτοι πάντες, ὦ Γάϊε, διὰ τὰς ὑπηργμένας εὐεργεσίας ἐθαυμάσθησαν, καὶ ἔτι νῦν θαυμάζονται, καὶ σεβασμοῦ τε καὶ τῶν ἀνωτάτω τιμῶν ἠξιώθησαν. Εἰπὲ δὲ καὶ αὐτὸς ἡμῖν, ἐπὶ τίνι γαυριᾷς καὶ πεφύσησαι τῶν παραπλησίων; Ἐμιμήσω τοὺς Διοσκούρους εἰς φιλαδελφίαν; ἵνα ἐντεῦθεν ἄρξωμαι. Τὸν μὲν ἀδελφὸν καὶ συγκληρονόμον οὐκ ἐν ἀκμῇ τῆς πρώτης ἡλικίας, ὦ σι-

θήρειε καὶ ἀνηλεέστατε, ὠμῶς ἀπέσφαξας, τὰς ἀδελφὰς ὕστερον ἐφυγάδευσας, μὴ καὶ αὗται τὸν περὶ ἀφαιρέσεως ἀρχῆς φόβον εἰργάζοντό σοι; Ἐμιμήσω Διόνυσον; εὑρετὴς καινῶν γέγονας χαρίτων ὡς ἐκεῖνος; εὐφροσύνης κατέπλησας τὴν οἰκουμένην; Ἀσία καὶ Εὐρώπη τὰς ἐκ σοῦ γεγενημένας δωρεὰς οὐ χωρεῖ; Καινὰς μὲν οὖν τέχνας καὶ ἐπιστήμας ἀνεῦρες, ὡς κοινὸς λυμεὼν καὶ παλαμναῖος, αἷς μεταβάλλεις τὰ ἡδέα καὶ χαρτὰ πρὸς ἀηδείας καὶ λύπας, καὶ ἀβίωτον βίον τοῖς πανταχοῦ πᾶσι, τὰ μὲν παρ᾽ ἑτέροις ἀγαθὰ καὶ καλὰ πάντα σφετεριζόμενος ἀπλήστοις καὶ ἀκορέστοις ταῖς ἐπιθυμίαις, τὰ ἀπὸ τῶν ἑῴων, τὰ ἀπὸ τῶν ἄλλων τοῦ παντὸς κλιμάτων, εἴ τινα ἢ κατὰ μεσημβρίαν ἦν ἢ πρὸς ἄρκτον, τὰ δὲ ἀπὸ τῆς σαυτοῦ πικρίας, καὶ ὅσα ταῖς ἐπαράτοις καὶ ἰοβόλοις ψυχαῖς γεννᾶν ἔθος βλαβερὰ καὶ ἐπιζήμια ἀντιδιδοὺς καὶ ἀντιπέμπων· διὰ ταῦτα ὁ νέος Διόνυσος ἡμῖν ἀνεφάνης; Ἀλλὰ καὶ Ἡρακλέα ἐζήλωσας τοῖς ἀκαμάτοις σαυτοῦ πόνοις καὶ ταῖς ἀτρύτοις ἀνδραγαθίαις, εὐνομίας καὶ εὐδικίας, εὐθηνίας τε καὶ εὐετηρίας, καὶ τῆς τῶν ἄλλων ἀγαθῶν ἀφθονίας, ὧν ἡ βαθεῖα εἰρήνη δημιουργός, ἀναπλήσας ἠπείρους τε καὶ νήσους; ὁ ἀγενέστατος, ὁ δειλίας μεστός, ὁ τῶν μὲν εἰς εὐστάθειαν καὶ εὐδαιμονίαν ἁπάντων κενώσας τὰς πόλεις, μεστὰς δὲ τῶν [*] εἰς ταραχὰς καὶ θορύβους καὶ τὴν ἀνωτάτω βαρυδαιμονίαν ἀναφήνας. Ἐπὶ δὴ ταῖς τοσαύταις φοραῖς ἃς ἤνεγκας ἐπ᾽ ὀλέθρῳ, εἰπέ μοι, ὦ Γάϊε, ζητεῖς ἀθανασίας μεταλαχεῖν, ἵνα μὴ ὀλιγοχρονίους καὶ ἐφημέρους, ἀλλὰ ἀθανάτους ἀπεργάσῃ συμφοράς; Ἐγὼ δὲ νομίζω τὸ ἐναντίον· εἰ καί τις ἔδοξας γεγενῆσθαι θεός, πάντως ἂν σε μεταβαλεῖν ἕνεκα τῶν πονηρῶν ἐπιτηδευμάτων εἰς κοινὴν φύσιν καὶ θνη-

τήν. Εἰ γὰρ ἀθανατίζουσιν ἀρεταί, πάντως φθείρουσι κακίαι. Μήτε οὖν ἐν Διοσκούροις ἐγγράφου τοῖς φιλαδελφοτάτοις, ὁ σφαγεὺς καὶ λυμεὼν τῶν ἀδελφῶν γεγονώς· μήτε Ἡρακλέους ἢ Διονύσου τιμαῖς κοινοπράγει τῶν τὸν βίον ὀνησάντων, ὁ κακωτὴς καὶ διαφθορεὺς ὧν ἔδρασαν ἐκεῖνοι.

Quo non contentus summorum deorum honorem captat. (13-15.)

13. Τοσαύτη δέ τις περὶ αὐτὸν ἦν λύττα καὶ παράφορος καὶ παράκοπος μανία, ὥστε καὶ τοὺς ἡμιθέους ὑπερβὰς ἐπανήει καὶ ἐπαπεδύετο τοῖς τῶν μειζόνων καὶ ἀμφιθαλῶν εἶναι δοκούντων σεβασμοῖς, Ἑρμοῦ καὶ Ἀπόλλωνος καὶ Ἄρεως. Ἑρμοῦ τὸ πρῶτον, κηρυκείοις καὶ πεδίλοις καὶ χλαμύσιν ἐνσκευαζόμενος, τάξιν τε ἐν ἀταξίᾳ καὶ τὸ ἀκόλουθον ἐν συγχύσει καὶ λογισμὸν ἐν φρενοβλαβείᾳ παρεπιδεικνύμενος. Εἶτα, ὁπότε δόξειεν αὐτῷ, τὰ μὲν ἀπετίθετο, εἰς δὲ Ἀπόλλωνα μετεμορφοῦτο καὶ μετεσκευάζετο, στεφάνοις μὲν ἀκτινοειδέσι τὴν κεφαλὴν ἀναδούμενος, τόξον δὲ τῇ εὐωνύμῳ καὶ βέλη κρατῶν χειρί, χάριτας δὲ τῇ δεξιᾷ προτείνων· ὡς δέον τὰ μὲν ἀγαθὰ ὀρέγειν ἐξ ἑτοίμου καὶ τετάχθαι τὴν βελτίονα τάξιν τὴν ἐπὶ δεξιά, τὰς δὲ κολάσεις ὑποστέλλειν καὶ τὴν καταδεεστέραν χώραν κεκληρῶσθαι τὴν ἐπ᾽ εὐώνυμα. Χοροί τε εὐθὺς εἱστήκεσαν συγκεκροτημένοι, παιᾶνας εἰς αὐτὸν ᾄδοντες, οἱ πρὸ μικροῦ Βάκχον καὶ Εὐήϊον καὶ Λυαῖον ὀνομάζοντες καὶ ὕμνοις γεραίροντες, ἡνίκα τὴν Διονυσιακὴν ἀνελάμβανε σκευήν. Πολλάκις δὲ καὶ θώρακα ἐνδυόμενος ξιφήρης προῄει μετὰ κράνους καὶ ἀσπίδος, Ἄρης ἀνακαλούμενος· καὶ παρ᾽ ἑκάτερα οἱ Ἄρεως τοῦ

καινοῦ καὶ νέου θεραπευταὶ συμπροῄεσαν, ἀνδροφόνων καὶ δημοκοίνων θίασος, ὑπηρετήσαντες κακὰς ὑπερησίας φονῶντι καὶ διψῶντι ἀνθρωπείου αἵματος. Εἶτα τοῖς ταῦτα ὁρῶσι κατάπληξις ἦν ἐπὶ τῷ παραλόγῳ, καὶ ἐθαύμαζον, πῶς ὁ τὰ ἐναντία δρῶν οἷς ἰσότιμος εἶναι προαιρεῖται, τὰς μὲν ἀρετὰς αὐτῶν ἐπιτηδεύειν οὐκ ἀξιοῖ, τοῖς δὲ παρασήμοις εἰς ἕκαστον σκευάζεται. Καίτοι τὰ περίαπτα ταῦτα καὶ προκοσμήματα ξοάνοις καὶ ἀγάλμασι προςκαθίδρυται, διὰ συμβόλων μηνύοντα τὰς ὠφελείας, [*] ἃς παρέχονται τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων οἱ τιμώμενοι. Πέδιλα Ἑρμῆς ὑποδεῖται πτερῶν τάρσους ἔχοντα. Διὰ τί; Ἆρα οὐχ ὅτι προςήκει τὸν ἑρμηνέα καὶ προφήτην τῶν θεῶν, ἀφ᾿ οὗ καὶ Ἑρμῆς προςωνόμασται, τὰ ἀγαθὰ διαγγέλλοντα — κακοῦ γὰρ οὐχ ὅτι θεός, ἀλλ᾿ οὐδὲ σοφὸς ἀνὴρ γίνεται μηνυτής — ποδωκύτατόν τε εἶναι καὶ μόνον οὐ πτηνὸν φέρεσθαι διὰ σπουδὴν ἀνυπέρθετον; ἐπειδὴ τὰ λυσιτελῆ φθάνοντα εὐαγγελίζεσθαι προςήκει, καθάπερ τὰ παλίμφημα μέλλοντα, εἰ μὴ ἐπιτρέποι τις αὐτὰ ἡσυχάζεσθαι. Πάλιν κηρύκειον ἀναλαμβάνει, δεῖγμα συμβατηρίων σπονδῶν· πόλεμοι γὰρ ἀνοχὰς καὶ διαλύσεις λαμβάνουσι διὰ κηρύκων εἰρήνην καθισταμένων· οἱ δὲ ἀκήρυκτοι συμφορὰς ἀτελευτήτους ἀπεργάζονται, καὶ τοῖς ἐπιφέρουσι καὶ τοῖς ἀμυνομένοις. Γάϊος δὲ πρὸς τίνα χρείαν πέδιλα ἀνελάμβανεν; ἢ ἵνα τὰ δύςφημα καὶ δυςώνυμα, δέον ἡσυχάζεσθαι, βοηδρομῆται, τάχει συντόνῳ πάντη συνηχοῦντα; Καίτοι τί κινήσεως ἐπεσπευμένης ἔδει; μένων γὰρ κακὰ ἐπὶ κακοῖς ἀμύθητα, ὥςπερ ἐξ ἀενάων πηγῶν, εἰς ἅπαντα τὰ μέρη τῆς οἰκουμένης ὤμβρει. Τί δὲ κηρύκειον τῷ μηδὲν εἰρηναῖόν ποτε μήτε εἰπόντι μήτε δράσαντι, πᾶσαν δὲ οἰκίαν καὶ πόλιν

ἐμφυλίων ἀναπλήσαντι πολέμων κατά τε τὴν Ἑλλάδα καὶ βάρβαρον; Ἀποθέσθω δὴ τὸν Ἑρμῆν, ἀφοσιωσάμενος τὴν ἀνοίκειον κλῆσιν, ὁ ψευδώνυμος.

14. Τί δὲ τῶν Ἀπολλωνιακῶν ἐμφερές ἐστι παρ' αὐτῷ; Στέφανον ἀκτινωτὸν φορεῖ, εὖ πως ἀπομαξαμένου τὰς ἡλιακὰς ἀκτῖνας τοῦ τεχνίτου. Ἐκείνῳ δὲ ἥλιος ἢ φῶς συνόλως ἀσπαστόν ἐστιν, ἀλλ' οὐχὶ νύξ, καὶ εἴ τι σκότους ἀφεγγέστερον, εἰς τὴν τῶν ἐκνόμων ἔργων διάθεσιν; ἐπειδὴ τὰ μὲν καλὰ περιαυγείας μεσημβρινῆς δεῖται πρὸς ἐπίδειξιν, τὰ δὲ αἰσχρά φασιν ἐσχατιᾶς Ταρτάρου, εἰς ὃν ἄξιον συνωθεῖσθαι δεόντως ἐπικρυφθησόμενα. Μεταθέτω καὶ τὰ ἐν ἑκατέρᾳ χειρί, καὶ μὴ κιβδηλευέτω τὴν τάξιν. Τὰ μὲν βέλη καὶ τόξα τῇ δεξιᾷ προφερέτω· βάλλειν γὰρ καὶ τοξεύειν εὐσκόπως οἶδεν, ἄνδρας, γυναῖκας, συγγενείας ὅλας, εὐανδρούσας πόλεις, ἐπ' ὀλέθρῳ παντελεῖ. Τὰς δὲ χάριτας ἢ ῥιψάτω θᾶττον, ἢ τῇ εὐωνύμῳ συσκιαζέτω· τὸ γὰρ κάλλος ᾔσχυνεν αὐτῶν, προσοφθαλμιῶν καὶ προσκεχηνὼς ταῖς μεγάλαις οὐσίαις εἰς ἁρπαγὰς ἀδίκους, αἷς ἐπικατεσφάττοντο οἱ δεσπόται, τῆς εὐτυχίας ἕνεκα κακοδαιμονοῦντες. Ἀλλὰ καὶ τὴν ἰατρικὴν Ἀπόλλωνος εὖ πως μετεχάραξεν. Ὁ μὲν γὰρ σωτηρίων φαρμάκων εὑρετὴς ἐγένετο πρὸς ὑγείαν ἀνθρώπων, ἀξιῶν καὶ τὰς ὑφ' ἑτέρων ἐγγινομένας νόσους αὐτὸς ἰᾶσθαι διὰ τὴν ἐκ φύσεως καὶ ἐπιτηδεύσεως ὑπερβάλλουσαν [*] ἡμερότητα. Ὁ δὲ ἔμπαλιν νόσους μὲν τοῖς ὑγιαίνουσι, πηρώσεις δὲ τοῖς ὁλοκλήροις, καὶ συνόλως θανάτους τοῖς ζῶσι χειροποιήτους πρὸ τοῦ μοιριδίου χαλεπῶς ἐπέφερε, πάντα τὰ φθοροποιὰ χορηγίαις ἀφθόνοις παρεσκευασμένος, οἷς εἰ μὴ ἔφθασε προαναιρεθεὶς ὑπὸ τῆς δίκης χρήσασθαι, καὶ ἂν τὸ ἐν ἑκάστῃ

πόλει δοκιμώτατον ἤδη διέφθαρτο. Πρὸς τοὺς γὰρ ἐν τέλει καὶ πλουσίους εὐτρεπεῖς ἦσαν αἱ παρασκευαί, καὶ μάλιστα τοὺς ἐν Ῥώμῃ καὶ τοὺς ἐν τῇ ἄλλῃ Ἰταλίᾳ, παρ᾽ οἷς ἄργυρος καὶ χρυσὸς ἐτεθησαύριστο τοσοῦτος, ὥστε, εἰ σύμπας ὁ ἐξ ἁπάσης τῆς ἄλλης οἰκουμένης ἀπὸ περάτων αὐτῶν συνενεχθείη, πολλῷ καταδεέστερος ἂν εὑρεθῆναι. Διὰ τοῦτο ἀπὸ τῆς πατρίδος ὥσπερ ἀφ᾽ ἱερᾶς ἤρχετο τὰ σπέρματα τῆς εἰρήνης ἀποῤῥίπτειν, ὁ μισόπολις, ὁ δημοβόρος, ἡ λύμη, τὸ φθοροποιὸν κακόν. Λέγεται μὴ μόνον ἰατρός, ἀλλὰ καὶ μάντις ἀγαθὸς Ἀπόλλων εἶναι, χρησμοῖς προλέγων τὰ μέλλοντα πρὸς ὠφέλειαν ἀνθρώπων, ἵνα μή τις ἐπισκιασθεὶς περὶ τὸ ἄδηλον, ἀπροοράτως καθάπερ τυφλός, τοῖς ἀβουλήτοις ὡς λυσιτελεστάτοις ἐπιτρέχων ἐπεμπίπτῃ, προμαθὼν δὲ τὸ μέλλον ὡς ἤδη παρὸν καὶ βλέπων αὐτὸ τῇ διανοίᾳ οὐχ ἧττον ἢ τὰ ἐν χερσὶν ὀφθαλμοῖς σώματος φυλάττηται, προνοούμενος τοῦ μηδὲν ἀνήκεστον παθεῖν. Ἆρα ἄξιον τούτοις ἀντιθεῖναι τὰ παλίμφημα Γαΐου λόγια, δι᾽ ὧν πενίαι καὶ ἀτιμίαι καὶ φυγαὶ καὶ θάνατοι προεμηνύοντο τοῖς πανταχοῦ τῶν ἐν τέλει καὶ δυνατῶν; Τίς οὖν κοινωνία πρὸς Ἀπόλλωνα, τῷ μηδὲν οἰκεῖον ἢ συγγενὲς ἐπιτετηδευκότι; Πεπαύσθω καὶ ὁ ψευδώνυμος Παιάν, τὸν ἀληθῆ παιᾶνα μιμούμενος· οὐ γάρ, ὥσπερ τὸ νόμισμα παράκομμα, καὶ θεοῦ μορφὴ γίνεται.

15. Πάντα γε μὴν ἐλπίσειεν ἄν τις μᾶλλον ἢ τοιοῦτον σῶμα καὶ ψυχήν, ἄμφω μαλακὰ καὶ κατεαγότα, τῇ περὶ ἑκάτερον Ἄρεως ἀλκῇ δυνηθῆναί ποτε ἐξομοιωθῆναι. Ὁ δὲ ὥσπερ ἐπὶ σκηνῆς ἐναλλάττων πολυειδῆ προσωπεῖα φαντασίαις ψευδέσιν ἠπάτα τοὺς ὁρῶντας. Φέρε οὖν, μηδὲν τῶν περὶ σῶμα καὶ ψυχὴν ἐξεταζέσθω, διὰ

τὴν ἐν πάσαις σχέσεσι καὶ κινήσεσιν ἀλλοτριότητα πρὸς τὸν εἰρημένον δαίμονα· τὴν Ἄρεως οὖν, οὐχὶ τοῦ μεμυθευμένου, τοῦ δὲ ἐν τῇ φύσει λόγου, ὃν ἀνδρία κεκλήρωται, δύναμιν οὐκ ἴσμεν ἀλεξίκακον οὖσαν καὶ βοηθὸν καὶ παραστάτιν ἀδικουμένων, ὡς καὶ αὐτό που δηλοῖ τὸ ὄνομα; Παρὰ γὰρ τὸ ἀρήγειν, ὅπερ βοηθεῖν ἐστί, κατὰ γλῶτταν Ἄρης ὠνομάσθαι μοι δοκεῖ, καθαιρετικὸς πολέμων, δημιουργὸς εἰρήνης, ἧς ἐχθρὸς μὲν ἦν ἕτερος, ἑταῖρος δὲ πολέμων, τὴν εὐστάθειαν εἰς ταραχὰς καὶ στάσεις μεθαρμοζόμενος.

Iudaei Caio ob religionem suspecti.

16. [*] Ἆρά γε ἤδη μεμαθήκαμεν ἐκ τούτων, ὅτι οὐδενὶ θεῶν, ἀλλ' οὐδὲ ἡμιθέων ἐξομοιοῦσθαι δεῖ Γάϊον, μήτε φύσεως μήτε οὐσίας, ἀλλὰ μηδὲ προαιρέσεως τετυχηκότα τῆς αὐτῆς; Τυφλὸν δέ, ὡς ἔοικεν, ἡ ἐπιθυμία, καὶ μάλισθ' ὅταν προςλάβῃ κενοδοξίαν ὁμοῦ καὶ φιλονεικίαν μετὰ τῆς μεγίστης ἐξουσίας, ὑφ' ἧς ἡμεῖς οἱ πρότερον ἀτυχεῖς ἐπορθούμεθα. Μόνους γὰρ Ἰουδαίους ὑπεβλέπετο, ὡς δὴ μόνους τὰ ἐναντία προῃρημένους καὶ δεδιδαγμένους ἐξ αὐτῶν τρόπον τινὰ σπαργάνων ὑπὸ γονέων καὶ παιδαγωγῶν καὶ ὑφηγητῶν, καὶ πολὺ πρότερον τῶν ἱερῶν νόμων, καὶ ἔτι τῶν ἀγράφων ἐθῶν, ἕνα νομίζειν τὸν πατέρα καὶ ποιητὴν τοῦ κόσμου θεόν. Οἱ μὲν γὰρ ἄλλοι πάντες, ἄνδρες, γυναῖκες, πόλεις, ἔθνη, χῶραι, κλίματα γῆς, ὀλίγου δέω φάναι πᾶσα ἡ οἰκουμένη, καίτοι στένοντες ἐπὶ τοῖς γινομένοις, οὐδὲν ἧττον ἐκολάκευον αὐτὸν ἀποσεμνύνοντες πλέον τοῦ μετρίου, καὶ τὸν τῦφον συναύξοντες. Ἔνιοι δὲ καὶ τὸ βαρβαρικὸν ἔθος εἰς Ἰταλίαν ἤγαγον, τὴν προςκύνησιν, τὸ *εὐγενὲς* τῆς Ῥωμαϊ-

κῆς ἐλευθερίας παραχαράττοντες. Ἓν δὲ μόνον ἔθνος ἐξαίρετον τῶν Ἰουδαίων ὕποπτον ἦν ἀντιπράξειν, εἰωθὸς ἑκουσίους ἀναδέχεσθαι θανάτους ὥςπερ ἀθανασίαν, ὑπὲρ τοῦ μηδὲν τῶν πατρίων περιϊδεῖν ἀναιρούμενον, εἰ καὶ βραχύτατον εἴη· διὰ τό, καθάπερ ἐπὶ τῶν οἰκοδομημάτων, ὑφαιρέσει ἑνὸς καὶ τὰ ἔτι παγίως ἑστάναι δοκοῦντα συμπίπτειν πρὸς τὸ κενωθὲν χαλώμενα καὶ καταῤῥέοντα. Μικρὸν δὲ οὐκ ἦν τὸ κινούμενον, ἀλλὰ τὸ μέγιστον τῶν ὄντων, ἀνθρώπου γενετὴν καὶ φθαρτὴν φύσιν εἰς ἀγένητον καὶ ἄφθαρτον, ὅσα τῷ δοκεῖν, θεοπλαστῆσαι, ὅπερ ἀσεβημάτων ἔκρινεν εἶναι χαλεπώτατον — θᾶττον γὰρ ἂν εἰς ἄνθρωπον θεόν, ἢ εἰς θεὸν ἄνθρωπον μεταβαλεῖν — · δίχα τοῦ καὶ τὰς ἄλλας τὰς ἀνωτάτω κακίας ἀναδέξασθαι, ἀπιστίαν ὁμοῦ καὶ ἀχαριστίαν πρὸς τὸν τοῦ κόσμου παντὸς εὐεργέτην, ὃς τῇ αὑτοῦ δυνάμει τοῖς μέρεσι πᾶσι τοῦ παντὸς ἀφθόνους περιουσίας ἀγαθῶν ἐκδίδωσι.

Bellum inde contra Iudaeos conflatum.

17. Μέγιστος οὖν καὶ ἀκήρυκτος πόλεμος ἐπὶ τῷ ἔθνει συνεκροτεῖτο. Τί γὰρ ἂν εἴη δούλῳ βαρύτερον κακὸν ἢ δεσπότης ἐχθρός; Δοῦλοι δὲ αὐτοκράτορος οἱ ὑπήκοοι, καὶ εἰ μηδενὸς ἑτέρου τῶν προτέρων, διὰ τὸ σὺν ἐπιεικείᾳ καὶ μετὰ νόμων ἄρχειν, ἀλλά τοι Γαΐου, πᾶσαν ἐκτετμημένου τῆς ψυχῆς ἡμερότητα καὶ παρανομίαν ἐζηλωκότος — νόμον γὰρ ἡγούμενος ἑαυτόν, τοὺς τῶν ἑκασταχοῦ νομοθετῶν ὡς κενὰς ῥήσεις ἔλυεν — ἡμεῖς δὲ οὐ μόνον ἐν δούλοις, ἀλλὰ καὶ δούλων τοῖς ἀτιμοτάτοις ἐγραφόμεθα, τοῦ ἄρχοντος τρέποντος εἰς δεσπότην.

Vexationes Iudaeorum Alexandriae.

18. [*] Ὅπερ συναισθόμενος ὁ Ἀλεξανδρέων μιγὰς καὶ συμπεφορημένος ὄχλος ἐπέθετο ἡμῖν, καιρὸν ἐπιτηδειότατον παραπεπτωκέναι ὑπολαβών, καὶ τὸ τυφόμενον ἐκ μακρῶν χρόνων μῖσος ἀνέφηνε, πάντα κυκῶν καὶ συνταράττων. Ὡς γὰρ ἐκδοθέντας εἰς ὁμολογουμένας καὶ τὰς ἀνωτάτω συμφορὰς ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος, ἢ πολέμῳ κρατηθέντας, ἐκμανέσι καὶ θηριωδεστάταις ὁρμαῖς κατειργάζοντο, ταῖς οἰκίαις ἐπιτρέχοντες, τοὺς δεσπότας αὐταῖς γυναιξὶ καὶ τέκνοις ἐλαύνοντες, ἃς κενὰς οἰκητόρων ἀπέφηναν. Ἔπιπλα καὶ κειμήλια οὐκέτι ὡς λῃσταί, νύκτα καὶ σκότον ἐπιτηροῦντες διὰ φόβον ἁλώσεως, ἔκλεπτον, ἀλλὰ φανερῶς μεθ' ἡμέραν ἐξεφόρουν ἐπιδεικνύμενοι τοῖς ἀπαντῶσιν, ὥςπερ οἱ κεκληρονομηκότες ἢ πριάμενοι παρὰ τῶν κυρίων. Εἰ δὲ καὶ πλείους συνέθεντο κοινοπραγῆσαι τῶν ἁρπάγων, τὴν λείαν ἐν ἀγορᾷ μέσῃ διενέμοντο, πολλάκις ἐν ὄψεσι τῶν δεσποτῶν, κατακερτομοῦντες καὶ ἐπιχλευάζοντες. Δεινὰ μὲν οὖν καθ' ἑαυτὰ καὶ ταῦτα. Πῶς γὰρ οὔ; Πένητας ἐκ πλουσίων καὶ ἀπόρους ἐξ εὐπόρων γεγενῆσθαι, μηδὲν ἀδικοῦντας, ἐξαίφνης, καὶ ἀνοίκους καὶ ἀνεστίους, ἐξεωσμένους καὶ πεφυγαδευμένους τῶν ἰδίων οἰκιῶν, ἵνα μεθ' ἡμέραν καὶ νύκτωρ ὕπαιθροι διατελοῦντες, ἢ ταῖς ἀφ' ἡλίου φλογώσεσιν, ἢ νυκτεριναῖς περιψύξεσι διαφθαρῶσι. Κουφότερα δὲ τῶν μελλόντων λέγεσθαι ταῦτα. Συνελάσαντες γὰρ τοσαύτας μυριάδας ἀνδρῶν ὁμοῦ καὶ γυναικῶν καὶ τέκνων, καθάπερ βοσκήματα καὶ θρέμματα, ἐξ ἁπάσης τῆς πόλεως εἰς μοῖραν ἐλαχίστην οἷά τινα σηκόν, ᾠήθησαν ὀλίγαις ἡμέραις *σωροὺς* ἀθρόων νεκρῶν ἐφευρή-

σειν, ἢ λιμῷ διαφθαρέντων διὰ σπάνιν τῶν ἀναγκαίων, οὐ προηυτρεπισμένων τὰ ἐπιτήδεια κατὰ μαντείαν τῶν ἐξαπιναίων κακοπραγιῶν, ἢ δι' ὠθισμὸν καὶ πνῖγος, μηδεμιᾶς εὐρυχωρίας προςφερομένης, ἀλλὰ καὶ τοῦ πέριξ ἀέρος κακωθέντος, καὶ ὅσον ἦν ἐν αὐτῷ ζωτικὸν ταῖς ἀναπνοαῖς, εἰ δὲ δεῖ τὸ ἀληθὲς εἰπεῖν, τοῖς ἐκπνεόντων ἄσθμασιν ἀποβαλόντος, ὑφ' ὧν φλεγόμενος καὶ τρόπον τινὰ καταβολῇ πυρετοῦ πιεσθεὶς θερμὸν καὶ ἄτοπον πνεῦμα διὰ μυκτήρων καὶ στόματος εἰςέπεμπε, τὸ λεγόμενον κατὰ τὴν παροιμίαν πῦρ ἐπιφέρων πυρί. Τῶν γὰρ ἐντὸς σπλάγχνων ἡ δύναμις ἐκ φύσεως φλογωδεστάτη καθέστηκεν, ἣν ὅταν μὲν αἱ θύραθεν αὖραι μετρίως ψυχραὶ καταπνέωσιν, εὐοδοῖ τὰ τῆς ἀναπνοῆς ὄργανα ταῖς εὐκρασίαις· ὅταν δὲ μεταβάλωσι πρὸς τὸ θερμότερον, ἀνάγκη δυςοδεῖν πυρὸς ἐπειςρέοντος πυρί.

Aliae in Iudaeos exquisitae crudelitates.

19. Μηκέτι οὖν ὑπομένειν τὴν δυςχωρίαν [*] οἷοί τε ὄντες, ἐξεχέοντο εἰς ἐρημίαν καὶ αἰγιαλοὺς καὶ μνήματα, γλιχόμενοι σπάσαι καθαροῦ καὶ ἀβλαβοῦς ἀέρος. Εἰ δέ τινες ἢ προκατελείφθησαν ἐν τοῖς ἄλλοις μέρεσι τῆς πόλεως, ἢ ἀγνοίᾳ τῶν κατασκηψάντων κακῶν ἀγρόθεν παρεγένοντο, πολυτρόπων ἀπήλαυον συμφορῶν, ἢ καταλευόμενοι, ἢ κεράμῳ τιτρωσκόμενοι, ἢ πρίνου κλάδοις καὶ δρυὸς τὰ κυριώτατα μέρη τοῦ σώματος καὶ μάλιστα κεφαλὴν ἄχρι θανάτου καταγνύμενοι. Περικαθήμενοι δὲ ἐν κύκλῳ τινὲς τῶν ἀργεῖν καὶ σχολάζειν εἰωθότων τοὺς συνεληλαμένους καὶ συνεωσμένους εἰς ἐσχατιᾶς βραχύ τι μέρος, ὡς ἔφην, καθάπερ τοὺς τειχήρεις γεγονότας ἐπετήρουν, μή τις ὑπεξέλθοι λαθών. Ἔμελλον δὲ ἄρα

οὐκ ὀλίγοι διὰ σπάνιν τῶν ἀναγκαίων, ἀλογήσαντες τῆς ἰδίας ἀσφαλείας, ἐξιέναι, δέει τοῦ μὴ λιμῷ πανοίκιοι παραπολέσθαι. Τούτων τὰς διαδύσεις καραδοκοῦντες ἐπετήρουν, καὶ τοὺς συλληφθέντας εὐθέως διέφθειρον αἰκιζόμενοι πάσαις αἰκίαις. Ἕτερος δὲ λόχος ἦν ἐφεδρεύων τοῖς τοῦ ποταμοῦ λιμέσι, πρὸς ἁρπαγὴν τῶν καταγομένων Ἰουδαίων καὶ ὧν κατ᾽ ἐμπορίαν ἐκόμιζον· ἐπεισβαίνοντες γὰρ ταῖς ναυσὶ τὸν φόρτον ἐν ὄψεσι τῶν κυρίων ἐξεφόρουν, καὶ αὐτοὺς ἐξαγκωνίζοντες ἐνεπίμπρασαν, ὕλῃ χρώμενοι πηδαλίοις, οἴαξι, κοντοῖς, καὶ ταῖς ἐπὶ τῶν καταστρωμάτων σανίσι. Τοῖς δὲ ἐν μέσῳ τῇ πόλει κατακαιομένοις οἰκτρότατος ἦν ὄλεθρος. Σπάνει γὰρ ἔστιν ὅτε ξύλων φρύγανα συνεφόρουν, καὶ ταῦτα ἀνάψαντες ἐπερρίπτουν τοὺς ἀθλίους. Οἱ δὲ ἡμίφλεκτοι καπνῷ τὸ πλέον ἢ πυρὶ διεφθείροντο, τῆς φρυγανώδους ὕλης πῦρ μὲν ἀμενηνὸν καὶ καπνῶδες ἐξαπτούσης καὶ αὐτίκα σβεννυμένης, ἀνθρακοῦσθαι δὲ διὰ κουφότητα μὴ δυναμένης. Πολλοὺς δὲ ἔτι ζῶντας ἱμᾶσι καὶ βρόχοις περιβαλόντες καὶ ἐπισφίγξαντες τὰ σφυρὰ διὰ μέσης κατέσυρον ἀγορᾶς ἐναλλόμενοι, καὶ μηδὲ νεκρῶν ἀπεχόμενοι τῶν σωμάτων· διαρταμῶντες γὰρ αὐτὰ κατὰ μέλη καὶ μέρη, καὶ πατοῦντες, οἱ καὶ τῶν ἀτιθάσσων θηρίων ὠμότεροι καὶ ἀγριώτεροι πᾶσαν ἰδέαν ἐξανήλισκον, ὡς μηδὲ λείψανον γοῦν, ὃ δυνήσεται ταφῆς ἐπιλαχεῖν, ὑπολιπέσθαι.

Caii statuae in Iudaeorum proseuchis a plebe ponuntur.

20. Τοῦ δὲ ἐπιτρόπου τῆς χώρας, ὃς μόνος ἐδύνατο βουληθεὶς ὥρᾳ μιᾷ τὴν ὀχλοκρατίαν καθελεῖν, προσποιουμένου ἅ τε ἑώρα μὴ ὁρᾶν καὶ ὧν ἤκουε μὴ ἐπακούειν, ἀλλ᾽ ἀνέδην ἐφιέντος πολεμοποιεῖν καὶ τὴν εἰρήνην συγ-

χέοντος, ἔτι μᾶλλον ἐξοτρυνόμενοι πρὸς ἀναισχύντους καὶ θρασυτέρας ὥρμησαν [*] ἐπιβουλάς, καὶ συνταξάμενοι στίφη πολυανθρωπότατα, τῶν προσευχῶν — πολλαὶ δέ εἰσι καθ' ἕκαστον τμῆμα τῆς πόλεως — τὰς μὲν ἐδενδροτόμησαν, τὰς δὲ αὐτοῖς θεμελίοις κατέσκαψαν, εἰς ἃς δὲ καὶ πῦρ ἐμβαλόντες ἐνέπρησαν, ὑπὸ λύττης καὶ μανίας ἔκφρονος ἀλογήσαντες καὶ τῶν πλησίον οἰκιῶν· πυρὸς γάρ, ὁπότε λάβοιτο ὕλης, οὐδὲν ὠκύτερον. Καὶ σιωπῶ τὰς συγκαθαιρεθείσας καὶ συμπρησθείσας τῶν αὐτοκρατόρων τιμὰς ἀσπίδων καὶ στεφάνων ἐπιχρύσων καὶ στηλῶν καὶ ἐπιγραφῶν, δι' ἃ καὶ τῶν ἄλλων ὤφειλον ἀνέχειν· ἀλλ' ἐθάῤῥουν, ἅτε τὴν ἐκ Γαΐου τίσιν οὐ δεδιότες, ὃν εὖ ἠπίσταντο μῖσος ἄλεκτον ἔχοντα πρὸς Ἰουδαίους, ὡς ὑπονοεῖν, ὅτι οὐδεὶς οὐδὲν αὐτῷ χαρίζοιτο μεῖζον ἢ πάσας κακῶν ἰδέας ἐπιφέρων τῷ ἔθνει. Βουλόμενοι δὲ καινοτέραις κολακείαις ὑπελθόντες αὐτὸν ἀνυπευθύνοις χρῆσθαι κατὰ τὸ παντελὲς ταῖς εἰς ἡμᾶς ἐπηρείαις, τί ποιοῦσι; Προσευχὰς ὅσας μὴ ἐδυνήθησαν ἐμπρήσεσι καὶ κατασκαφαῖς ἀφανίσαι, διὰ τὸ πολλοὺς καὶ ἀθρόους πλησίον οἰκεῖν Ἰουδαίους, ἕτερον τρόπον ἐλυμήναντο μετὰ τῆς τῶν νόμων καὶ ἐθῶν ἀνατροπῆς. Εἰκόνας γὰρ ἐν ἁπάσαις μὲν ἱδρύοντο Γαΐου, ἐν δὲ τῇ μεγίστῃ καὶ περισημοτάτῃ καὶ ἀνδριάντα χαλκοῦν ἐποχούμενον τεθρίππῳ. Καὶ τοσοῦτον ἦν τὸ τάχος καὶ σύντονον τῆς σπουδῆς, ὥςτε οὐκ ἔχοντες ἐν ἑτοίμῳ καινὸν τέθριππον, ἐκ τοῦ γυμνασίου παλαιότατον, ἰοῦ γέμον, ἠκρωτηριασμένον ὦτα καὶ οὐρὰς καὶ βάσεις καὶ ἕτερα οὐκ ὀλίγα, ὡς δέ φασί τινες καὶ ὑπὲρ γυναικὸς ἀνατεθὲν τῆς ἀρχαίας Κλεοπάτρας, ἥτις ἦν προμάμμη τῆς τελευταίας. Ἡλίκην μὲν οὖν καθ' αὐτὸ τοῦτο τοῖς ἀναθεῖ-

σιν ἐπέφερε κατηγορίαν, παντί τῳ δῆλον. Τί γάρ, εἰ καινὸν γυναικός; τί δέ, εἰ καὶ παλαιὸν ἀνδρός; τί δέ, εἰ συνόλως ἐπιφημισθὲν ἑτέρῳ; Τοὺς τοιοῦτον ἀνατιθέντας ὑπὲρ αὐτοκράτορος οὐκ εἰκὸς ἦν εὐλαβηθῆναι, μή τις γένηται μήνυσις τῷ πάντα σεμνοποιοῦντι τὰ κατ᾽ αὐτὸν διαφερόντως; Οἱ δέ γε ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντος ἤλπιζον ἐπαινεθήσεσθαι, καὶ μειζόνων καὶ λαμπροτέρων ἀπολαύσειν ἀγαθῶν, ἕνεκα τοῦ καινὰ τεμένη προσαναθεῖναι Γαΐῳ τὰς προσευχάς, οὐχ ἕνεκα τιμῆς τῆς εἰς ἐκεῖνον, ἀλλ᾽ ὑπὲρ τοῦ πάντα τρόπον ἐμφορεῖσθαι τῶν ἐπὶ τῷ ἔθνει κακοπραγιῶν. Ἐναργεῖς δὲ πίστεις [*] λαβεῖν ἔστι· πρῶτον μὲν ἀπὸ τῶν βασιλέων δέκα που σχεδὸν ἢ καὶ πλειόνων ἐν τριακοσίοις ἔτεσιν ἑξῆς γενομένων, οἳ ἀνάθεσιν εἰκόνων ἢ ἀνδριάντων ἐν προσευχαῖς οὐδεμίαν ἐποιήσαντο, καίτοι γε οἰκείων ὄντων καὶ συγγενῶν, οὓς θεοὺς καὶ ἐνόμιζον καὶ ἔγραφον καὶ ἐκάλουν. Τί δὲ οὐκ ἔμελλον ἀνθρώπους γε ὄντας; οἱ κύνας καὶ λύκους καὶ λέοντας καὶ κροκοδείλους, καὶ ἄλλα πλείονα θηρία, καὶ ἔνυδρα καὶ χερσαῖα καὶ πτηνά, θεοπλαστοῦντες, ὑπὲρ ὧν βωμοὶ καὶ ἱερὰ καὶ ναοὶ καὶ τεμένη κατὰ πᾶσαν Αἴγυπτον ἵδρυνται;

Quanto praestantior Caio Tiberius! (21.) *Quidni et huic statuae sunt positae?* (22.) *praesertim quum in Iudaeos tam benignum se praebuit?* (23. 24.)

21. Τάχα που νῦν φήσουσι, τότε οὐκ ἂν εἰπόντες — τὰς γὰρ τῶν ἀρχόντων εὐπραγίας μᾶλλον ἢ τοὺς ἄρχοντας αὐτοὺς εἰώθασι θεραπεύειν —, ὅτι μείζους μὲν οἱ αὐτοκράτορες τὰ ἀξιώματα καὶ τὰς τύχας τῶν Πτολεμαίων εἰσί, μειζόνων δὲ καὶ τιμῶν τυγχάνειν ὀφείλου-

σιν. *Εἶτα, ὦ πάντων ἀνθρώπων, ἵνα μηδὲν ἀναγκασθῶ βλάσφημον εἰπεῖν, εὐηθέστατοι, διὰ τί τὸν πρὸ Γαΐου Τιβέριον, ὃς καὶ ἐκείνῳ τῆς ἡγεμονίας αἴτιος γέγονε, τρία πρὸς τοῖς εἴκοσι ἔτη γῆς καὶ θαλάττης ἀναψάμενον τὸ κράτος, καὶ μηδὲν σπέρμα πολέμου μήτε κατὰ τὴν Ἑλλάδα μήτε κατὰ τὴν βάρβαρον ὑποτυφόμενον ἐάσαντα, τὴν δὲ εἰρήνην καὶ τὰ τῆς εἰρήνης ἀγαθὰ παρασχόμενον ἄχρι τῆς τοῦ βίου τελευτῆς ἀφθόνῳ καὶ πλουσίῳ χειρὶ καὶ γνώμῃ, τῆς ὁμοίας τιμῆς οὐκ ἠξιώσατε; Τὸ γένος ἦν ἐλάττων; Ἀλλ᾽ εὐγενέστατος κατ᾽ ἀμφοτέρους τοὺς γονεῖς. Ἀλλὰ τὴν παιδείαν; Καὶ τίς ἦν φρονιμώτερος ἢ λογιώτερος ἐκείνου τῶν κατ᾽ αὐτὸν ἀκμασάντων. Ἀλλὰ τὴν ἡλικίαν; Καὶ ποῖος μᾶλλον ἢ βασιλέων ἢ αὐτοκρατόρων εὐγήρως; Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἔτι νέος ὢν ὁ πρεσβύτης ἐλέγετο δι᾽ αἰδῶ τὴν περὶ τὴν ἀγχίνοιαν. Οὗτος οὖν ὁ τοιοῦτος καὶ τοσοῦτος ὑμῖν παρώφθη καὶ παρεσύρη. Τί δέ; ὁ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ὑπερβαλὼν ἐν ἁπάσαις ταῖς ἀρεταῖς, ὁ διὰ μέγεθος ἡγεμονίας αὐτοκρατοῦς ὁμοῦ καὶ καλοκἀγαθίας πρῶτος ὀνομασθεὶς Σεβαστός, οὐ διαδοχῇ γένους, ὥςπερ τι κλήρου μέρος, τὴν ἐπωνυμίαν λαβών, ἀλλ᾽ αὐτὸς γενόμενος ἀρχὴ σεβασμοῦ καὶ τοῖς ἔπειτα; ὁ τοῖς μὲν πράγμασι τεταραγμένοις καὶ συγκεχυμένοις ἐπιστάς, ὅτε εὐθὺς παρῆλθεν ἐπὶ τὴν τῶν κοινῶν ἐπιμέλειαν; Νῆσοι γὰρ πρὸς ἠπείρους, καὶ ἤπειροι πρὸς νήσους περὶ πρωτείων ἀντεφιλονίκουν, ἡγεμόνας ἔχουσαι καὶ προαγωνιστὰς Ῥωμαίων τοὺς ἐν τέλει δοκιμωτάτους· καὶ αὖθις τὰ μεγάλα τμήματα τῆς οἰκουμένης, Ἀσία πρὸς Εὐρώπην, καὶ Εὐρώπη πρὸς Ἀσίαν, ἡμιλλῶντο περὶ κράτους ἀρχῆς, τῶν Εὐρωπαίων καὶ Ἀσιανῶν ἐθνῶν ἀπὸ ἐσχάτων γῆς ἀναστάντων καὶ βαρεῖς [*] πολέμους ἀντ-*

ἐπιφερόντων διὰ πάσης γῆς καὶ θαλάττης πεζομαχίαις [καὶ ναυμαχίαις], ὡς σμικροῦ σύμπαν τὸ ἀνθρώπων γένος ἀναλωθὲν ταῖς ἀλληλοκτονίαις εἰς τὸ παντελὲς ἀφανισθῆναι, εἰ μὴ δι' ἕνα ἄνδρα καὶ ἡγεμόνα, τὸν Σεβαστόν, ἧκον ἐπὶ τὸ βέλτιον, ὃν ἄξιον καλεῖν ἀλεξίκακον. Οὗτός ἐστι Καῖσαρ ὁ τοὺς καταῤῥάξαντας πανταχόθι χειμῶνας εὐδιάσας, ὁ τὰς κοινὰς νόσους Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων ἰασάμενος, αἳ κατέβησαν μὲν ἀπὸ τῶν μεσημβρινῶν καὶ ἑῴων, ἔδραμον δὲ καὶ μέχρι δύσεως καὶ ἄρκτου, ὡς τὰ μεθόρια χωρία καὶ πελάγη κατασπεῖραι θαι τῶν ἀβουλήτων. Οὗτός ἐστιν ὁ τὰ δεσμά, οἷς κατέζευκτο καὶ ἐπεπίεστο ἡ οἰκουμένη, παραλύσας, οὐ μόνον ἀνείς. Οὗτος ὁ καὶ τοὺς φανεροὺς καὶ ἀφανεῖς πολέμους διὰ τὰς ἐκ λῃστῶν ἐπιθέσεις ἀνελών. Οὗτος ὁ τὴν θάλατταν πειρατικῶν μὲν σκαφῶν κενὴν ἐργασάμενος, φορτίδων δὲ πληρώσας. Οὗτος ὁ τὰς πόλεις ἁπάσας εἰς ἐλευθερίαν ἐξελόμενος, ὁ τὴν ἀταξίαν εἰς τάξιν ἀγαγών, ὁ τὰ ἄμικτα ἔθνη καὶ θηριώδη πάντα ἡμερώσας καὶ ἁρμοσάμενος, ὁ τὴν μὲν Ἑλλάδα Ἑλλάσι πολλαῖς παραυξήσας, τὴν δὲ βάρβαρον ἐν τοῖς ἀναγκαιοτάτοις τμήμασιν ἀφελληνίσας, ὁ εἰρηνοφύλαξ, ὁ διανομεὺς τῶν ἐπιβαλλόντων ἑκάστοις, ὁ τὰς χάριτας ἀταμιεύτους εἰς μέσον προθείς, ὁ μηδὲν ἀποκρυψάμενος ἀγαθὸν ἢ καλὸν ἐν ἅπαντι τῷ ἑαυτοῦ βίῳ.

22. Τοῦτον οὖν τὸν τοσοῦτον εὐεργέτην ἐν τρισὶ καὶ τεσσαράκοντα ἐνιαυτοῖς, οὓς ἐπεκράτησεν Αἰγύπτου, παρεκαλύψαντο, μηδὲν ἐν προσευχαῖς ὑπὲρ αὐτοῦ, μὴ ἄγαλμα, μὴ ξόανον, μὴ γραφὴν ἱδρυσάμενοι. Καὶ μὴν εἴ τινι καινὰς καὶ ἐξαιρέτους ἔδει ψηφίζεσθαι τιμάς, ἐκείνῳ προσῆκον ἦν, οὐ μόνον ὅτι τοῦ σεβαστίου γένους ἀρχὴ

τις ἐγένετο καὶ πηγή, οὐδὲ ὅτι πρῶτος καὶ μέγιστος καὶ κοινὸς εὐεργέτης, ἀντὶ πολυαρχίας ἑνὶ κυβερνήτῃ παραδοὺς τὸ κοινὸν σκάφος οἰακονομεῖν, ἑαυτῷ, θαυμασίῳ τὴν ἡγεμονικὴν ἐπιστήμην — τὸ γὰρ „Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη“ λέλεκται δεόντως, ἐπειδὴ πολυτρόπων αἰτίαι κακῶν αἱ πολυψηφίαι —, ἀλλ᾽ ὅτι καὶ πᾶσα ἡ οἰκουμένη τὰς ἰσολυμπίους αὐτῷ τιμὰς ἐψηφίσατο. Καὶ μαρτυροῦσι καὶ ναοί, προπύλαια, προτεμενίσματα, στοαί, ὥςτε ὅσαι τῶν πόλεων, ἢ νέαι ἢ παλαιαί, ἔργα φέρουσι μεγαλοπρεπῆ, τῷ κάλλει καὶ μεγέθει τῶν Καισαρείων παρευημερεῖσθαι, καὶ μάλιστα κατὰ τὴν ἡμετέραν Ἀλεξάνδρειαν. Οὐδὲν γὰρ τοιοῦτόν ἐστι τέμενος, οἷον τὸ λεγόμενον Σεβάστιον, ἐπιβατηρίου Καίσαρος νεώς, ἀντικρὺ τῶν εὐορμοτάτων λιμένων μετέωρος ἵδρυται μέγιστος καὶ ἐπιφανέστατος, καὶ [*] οἷος οὐχ ἑτέρωθι, καταπλέως ἀναθημάτων, ἐν γραφαῖς καὶ ἀνδριᾶσι, καὶ ἀργύρῳ καὶ χρυσῷ περιβεβλημένος ἐν κύκλῳ, τέμενος εὐρύτατον, στοαῖς, βιβλιοθήκαις, ἀνδρῶσιν, ἄλσεσι, προπυλαίοις, εὐρυχωρίαις, ὑπαίθροις, ἅπασι τοῖς εἰς πολυτελέστατον κόσμον ἠσκημένον, ἐλπὶς καὶ ἀναγομένοις καὶ καταπλέουσι σωτήριος.

23. Ἔχοντες οὖν τοιαύτας ἀφορμὰς καὶ τοὺς πανταχοῦ πάντας ὁμογνώμονας, οὔτε περὶ τὰς προςευχὰς ἐνεωτέρισαν, καὶ καθ᾽ ἕκαστον νόμιμον ἐφύλαξαν· ἢ τινα σεβασμὸν παρέλιπον τῶν ὀφειλομένων Καίσαρι; καὶ τίς ἂν εὖ φρονῶν εἴποι; Διὰ τί οὖν ἐστέρησαν; Ἐγὼ φράσω, μηδὲν ὑποστειλάμενος. Ἤιδεισαν αὐτοῦ τὴν ἐπιμέλειαν, καὶ ὅτι τοσαύτην ποιεῖται τῆς βεβαιώσεως τῶν παρ᾽ ἑκάστοις πατρίων, ὅσην καὶ τῶν Ῥωμαϊκῶν, καὶ ὅτι δέχεται τὰς τιμὰς οὐκ ἐπὶ καθαιρέσει τῶν παρ᾽ ἐνίοις

νομίμων τυφλοπλαστῶν ἑαυτόν, ἀλλὰ καὶ τῷ μεγέθει τῆς τοσαύτης ἡγεμονίας ἑπόμενος, ἣ διὰ τῶν τοιούτων πέφυκε σεμνοποιεῖσθαι. Τοῦ δὲ μὴ ταῖς ὑπερόγκοις τιμαῖς δεθῆναι καὶ φυσηθῆναί ποτε πίστις ἐναργεστάτη τὸ μὴ δεσπότην μήτε θεὸν ἑαυτὸν ἐθελῆσαι προςειπεῖν, ἀλλὰ καὶ ἂν εἰ λέγοιτό τις, δυςχεραίνειν, καὶ τὸ τοὺς Ἰουδαίους ἀποδέχεσθαι, οὓς ἀκριβῶς ᾔδει πάντα ἀφοσιουμένους τὰ τοιαῦτα. Πῶς οὖν ἀπεδέχετο τὴν πέραν τοῦ Τιβέρεως ποταμοῦ μεγάλην τῆς Ῥώμης ἀποτομήν, ἣν οὐκ ἠγνόει κατεχομένην καὶ οἰκουμένην πρὸς Ἰουδαίων; Ῥωμαῖοι δὲ ἦσαν οἱ πλείους ἀπελευθερωθέντες· αἰχμάλωτοι γὰρ ἀχθέντες εἰς Ἰταλίαν ὑπὸ τῶν κτησαμένων ἠλευθερώθησαν, οὐδὲν τῶν πατρίων παραχαράξαι βιασθέντες. Ἠπίστατο οὖν καὶ προςευχὰς ἔχοντας καὶ συνιόντας εἰς αὐτάς, καὶ μάλιστα ταῖς ἱεραῖς ἑβδόμαις, ὅτε δημοσίᾳ τὴν πάτριον παιδεύονται φιλοσοφίαν. Ἠπίστατο καὶ χρήματα συναγαγόντας ἀπὸ τῶν ἀπαρχῶν ἱερὰ καὶ πέμποντας εἰς Ἱεροσόλυμα διὰ τῶν τὰς θυσίας αναξόντων. Ἀλλ᾽ ὁ μὲν [*] οὔτε ἐξῴκισε τῆς Ῥώμης ἐκείνους, οὔτε τὴν Ῥωμαϊκὴν αὐτῶν ἀφείλετο πολιτείαν, ὅτι καὶ τῆς Ἰουδαϊκῆς ἐφρόντιζεν· οὔτε ἐνεωτέρισεν εἰς τὰς προςευχάς, οὔτε ἐκώλυσε συνάγεσθαι πρὸς τὰς τῶν νόμων ὑφηγήσεις, οὔτε ἠναντιώθη τοῖς ἀπαρχομένοις, ἀλλ᾽ οὕτως ὡσίωτο περὶ τὰ ἡμέτερα, ὥςτε μόνον οὐ πανοίκιος ἀναθημάτων πολυτελείαις τὸ ἱερὸν ἡμῶν ἐκόσμησε, προστάξας καὶ δι᾽ αἰῶνος ἀνάγεσθαι θυσίας ἐνδελεχεῖς ὁλοκαύτους καθ᾽ ἑκάστην ἡμέραν ἐκ τῶν ἰδίων προςόδων, ἀπαρχὴν τῷ ὑψίστῳ θεῷ, αἳ καὶ μέχρι τοῦ νῦν ἐπιτελοῦνται καὶ εἰς ἅπαν ἐπιτελεσθήσονται — μήνυμα τρόπων ὄντως αὐτοκρατορικῶν. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐν

ταῖς μηνιαίοις τῆς πατρίδος διανομαῖς, ἀργύριον ἢ σῖτον ἐν μέρει παντὸς τοῦ δήμου λαμβάνοντος, οὐδέποτε τοὺς Ἰουδαίους ἠλάττωσε τῆς χάριτος· ἀλλ' εἰ καὶ συνέβη τῆς ἱερᾶς ἑβδόμης ἐνεστώσης γενέσθαι τὴν διανομήν, ὅτε οὔτε λαμβάνειν οὔτε διδόναι ἢ συνόλως τι πράττειν τῶν κατὰ βίον καὶ μάλιστα τὸν ποριστὴν ἐφεῖται, προςετέτακτο τοῖς διανέμουσι ταμιεύειν τοῖς Ἰουδαίοις εἰς τὴν ὑστεραίαν τὴν κοινὴν φιλανθρωπίαν.

24. Τοιγαροῦν οἱ πανταχοῦ πάντες, εἰ καὶ φύσει διέκειντο πρὸς Ἰουδαίους οὐκ εὐμενῶς, εὐλαβῶς εἶχον ἐπὶ καθαιρέσει τινὸς τῶν Ἰουδαϊκῶν νομίμων προσάψασθαι· καὶ ἐπὶ Τιβερίου μέντοι τὸν αὐτὸν τρόπον, καίτοι τῶν ἐν Ἰταλίᾳ παρακινηθέντων, ἡνίκα Σηϊανὸς ἐσκευώρει τὴν ἐπίθεσιν. Ἔγνω γὰρ εὐθέως μετὰ τὴν ἐκείνου τελευτήν, ὅτι τὰ κατηγορηθέντα τῶν ᾠκηκότων τὴν Ῥώμην Ἰουδαίων ψευδεῖς ἦσαν διαβολαί, πλάσματα Σηϊανοῦ τὸ ἔθνος ἀναρπάσαι θέλοντος, ὅπερ ἢ μόνον ἢ μάλιστα ᾔδει βουλαῖς ἀνοσίοις καὶ πράξεσιν ἀντιβησόμενον, ὑπὲρ τοῦ παρασπονδηθῆναι κινδυνεύσαντος αὐτοκράτορος. Καὶ τοῖς πανταχόσε χειροτονουμένοις ὑπάρχοις ἐπέσκηψε, παρηγορῆσαι μὲν τοὺς κατὰ πόλεις τῶν ἀπὸ τοῦ ἔθνους, ὡς οὐκ ἐπὶ πάντας προβάσης τῆς ἐπεξελεύσεως, ἀλλ' ἐπὶ μόνους τοὺς αἰτίους — ὀλίγοι δὲ ἦσαν —, κινῆσαι δὲ μηδὲν τῶν ἐξ ἔθους, ἀλλὰ καὶ παρακαταθήκην ἔχειν, τούς τε ἄνδρας ὡς εἰρηνικοὺς τὰς φύσεις καὶ τὰ νόμιμα ὡς ἀλείφοντα πρὸς εὐστάθειαν.

Caius praecipue ab Aegyptiis supra modum cultus.

25. Ὁ δὲ Γάϊος ἑαυτὸν ἐξετύφωσεν, οὐ λέγων μόνον, ἀλλὰ καὶ οἰόμενος εἶναι θεός. Εἶτα οὐδένας εὗρεν

οὔτε Ἑλλήνων οὔτε βαρβάρων ἐπιτηδειοτέρους Ἀλεξανδρέων εἰς τὴν τῆς ἀμέτρου καὶ ὑπὲρ φύσιν ἀνθρωπίνην ἐπιθυμίας βεβαίωσιν. Δεινοὶ γάρ εἰσιν τὰς κολακείας καὶ γοητείας καὶ ὑποκρίσεις, παρεσκευασμένοι μὲν θῶπας λόγους, [*] ἀνειμένοις δὲ στόμασι καὶ ἀχαλίνοις πάντα φύροντες. Θεοῦ κλῆσις οὕτως ἐστὶ σεμνὸν παρ᾽ αὐτοῖς, ὥστε καὶ ἴβεσι καὶ ἰοβόλοις ἀσπίσι ταῖς ἐγχωρίοις καὶ πολλοῖς ἑτέροις τῶν ἐξηγριωμένων αὐτῆς θηρίων μεταδεδώκασιν, ὥστε εἰκότως ἀταμιεύτοις χρώμενοι ταῖς εἰς θεὸν τεινούσαις προσηγορίαις ἀπατῶσι μὲν τοὺς ὀλιγόφρονας καὶ ἀπείρους τῆς Αἰγυπτιακῆς ἀθεότητος· ἁλίσκονται δὲ ὑπὸ τῶν ἐπισταμένων τὴν πολλὴν αὐτῶν ἠλιθιότητα, μᾶλλον δὲ καὶ ἀσέβειαν. Ἧς ἄπειρος ὢν Γάϊος ὑπελάμβανε τῷ ὄντι νομίζεσθαι παρ᾽ Ἀλεξανδρεῦσι θεός, ἐπειδήπερ οὐ πλαγίως, ἀλλ᾽ ἄντικρυς ἅπασιν ἐχρῶντο κατακόρως τοῖς ὀνόμασιν, ὅσα τοῖς ἄλλοις ἔθος ἐπιφημίζεσθαι θεοῖς. Εἶτα καὶ τὴν περὶ τὰς προσευχὰς νεωτεροποιΐαν ἀπὸ καθαροῦ τοῦ συνειδότος καὶ τῆς εἰς αὐτὸν ἀκραιφνοῦς τιμῆς ᾤετο γεγενῆσθαι, τῇ μὲν ταῖς ὑπομνηματικαῖς ἐφημερίσιν, ἃς ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρείας διεπέμποντό τινες, προσέχων — ἥδιστον μὲν γὰρ ἦν ἀνάγνωσμα τοῦτο αὐτῷ, ὡς καὶ τὰ τῶν ἄλλων συγγραφέων καὶ ποιητῶν ἀηδέστατα συγκρίσει τῆς ἐν τούτοις χάριτος νομίζεσθαι —, τῇ δὲ καὶ δι᾽ ἐνίους οἰκέτας τοὺς τωθάζοντας ἀεὶ καὶ χλευάζοντας σὺν αὐτῷ.

Helicon eiusque artes nequissimae. (26. 27.)

26. Τούτων ἦσαν οἱ πλείους Αἰγύπτιοι, πονηρὰ σπέρματα, κροκοδείλων καὶ ἀσπίδων τῶν ἐγχωρίων ἀναμεμαγμένοι τὸν ἰὸν ὁμοῦ καὶ θυμὸν ἐν ταῖς ψυχαῖς.

Ἡγεμὼν δὲ οἷά τις ἦν χοροῦ τοῦ Αἰγυπτιακοῦ θιάσου παντὸς Ἑλικων, ἐπάρατον καὶ ἐξάγιστον ἀνδράποδον, παρεισφθαρὲν εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν οἰκίαν· ἀπεγεύσατο γὰρ τῶν ἐγκυκλίων κατὰ φιλοτιμίαν τοῦ προτέρου δεσπότου, ὃς αὐτὸν ἐδωρήσατο Τιβερίῳ Καίσαρι. Τότε μὲν οὖν οὐδεμιᾶς ἐτύγχανε προνομίας, ὅσα μειρακιώδη χαριεντίσματα Τιβερίου διαμεμισηκότος, ἐπειδὴ πρὸς τὸ σεμνότερόν τε καὶ αὐστηρότερον σχεδὸν ἐκ πρώτης ἡλικίας ἐπικλινῶς εἶχεν. Ἐπεὶ δὲ ὁ μὲν ἐτελεύτησε, Γάϊος δὲ τὴν ἡγεμονίαν διεδέξατο, νέῳ δεσπότῃ παρεπόμενος εἰς ἀνέσεις καὶ τρυφὴν τὴν διὰ πάσης αἰσθήσεως ἐπικαλοῦντι „Σός“, εἶπε, „νῦν ὁ καιρός ἐστιν, Ἑλικων· ἐπέγειρε σαυτόν. Ἔχεις πρὸς ἐπίδειξιν ἀκροατὴν καὶ θεατὴν τὸν πάντων ἄριστον. Εὔθικτος εἶ τὴν φύσιν· σκώπτειν καὶ χαριεντίζεσθαι δύνασαι μᾶλλον ἑτέρων· ἀθύρματα καὶ παιδιὰς ληρώδεις καὶ παρασεσυρμένας οἶδας· τῶν ἐγκυκλίων οὐχ ἧττον πεπαίδευσαι τὰ ἀχόρευτα· πρόςεστί σοι καὶ τὸ στωμύλον οὐκ ἀτερπές. Ἐὰν οὖν τι κέντρον ἐγκαταμίξῃς τοῖς τωθασμοῖς ὑποκακόηθες, ὡς μὴ γέλωτα κινεῖν μόνον, ἀλλὰ καὶ πικρίαν ἐκ τοῦ καχυπόνου, τὸν δεσπότην ὅλον [*] ἥρπακας, εὐφυῶς διακείμενον πρὸς ἀκρόασιν τῶν μετὰ χλεύης ἐγκλημάτων· ἀναπέπταται γὰρ αὐτοῦ, ὡς οἶδας, τὰ ὦτα καὶ ἀνωρθίασται πρὸς τοὺς ἐπιτετηδευκότας συνυφαίνειν τὸ βλάσφημεῖν τῷ συκοφαντεῖν. Ὕλας δὲ μὴ ζήτει περιττοτέρας· ἔχεις τὰς κατὰ Ἰουδαίων καὶ τῶν Ἰουδαϊκῶν ἐθῶν κοταβολάς, αἷς ἐνετράφης, ἐξέτι σπαργάνων ἀνεδιδάχθης αὐτάς, οὐ παρ' ἑνὸς ἀνδρός, ἀλλὰ τοῦ γλωσσαλγοτάτου μέρους τῆς Ἀλεξανδρέων πόλεως. Ἐπίδειξαι τὰ μαθήματα.“

27. Τούτοις τοῖς παραλόγοις καὶ ἐπαράτοις λογι-

σμοῖς ἐπάρας καὶ συγκροτήσας ἑαυτόν, συνεῖχε καὶ περιεῖπε τὸν Γάϊον, οὐ νύκτωρ, οὐ μεθ᾽ ἡμέραν ἀφιστάμενος, ἀλλὰ πανταχοῦ συμπαρὼν ταῖς ἐρημίαις καὶ ἀναπαύλαις αὐτοῦ κατεχρῆτο πρὸς τὰς κατὰ τοῦ ἔθνους αἰτίας, ἡδονὰς κινῶν τὰς διὰ σκωμμάτων ὁ πανουργότατος, ἵνα τιτρώσκωσιν αἱ διαβολαί· τὸν γὰρ ἐπ᾽ εὐθείας κατήγορον οὔτε ὡμολόγει, οὔτε ὁμολογεῖν ἐδύνατο, πλαγιάζων δὲ καὶ τεχνιτεύων χαλεπώτερος καὶ βαρύτερος ἦν ἐχθρὸς τῶν ἀπογεγραμμένων ἄντικρυς τὴν δυσμένειαν. Φασὶ δέ, ὅτι καὶ τῶν Ἀλεξανδρέων οἱ πρέσβεις εὖ τοῦτο εἰδότες ἀφανῶς ἐμεμίσθωντο αὐτὸν μεγάλοις μισθοῖς, οὐ διὰ χρημάτων μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐπὶ τιμαῖς ἐλπίδων, ἃς ὑπέσπειραν αὐτῷ παρέξειν οὐκ εἰς μακράν, ἐπειδὰν ἀφίκηται Γάϊος εἰς Ἀλεξάνδρειαν. Ὁ δὲ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον ὀνειροπολῶν, ἐν ᾧ, παρόντος τοῦ δεσπότου καὶ σὺν αὐτῷ σχεδόν τι τῆς οἰκουμένης — οὐ γὰρ ἦν ἄδηλον, ὅτι κατὰ θεραπείαν Γαΐῳ συνεισβαλεῖ τὸ δοκιμώτατον καὶ ὅσον τῶν πόλεων ὄψις ἐστὶν ἀναστὰν ἀπὸ περάτων αὐτῶν — ὑπὸ τῆς μεγίστης καὶ ἐνδοξοτάτης πόλεως τιμηθήσεται, πάντα ὑπισχνεῖτο. Μέχρι μὲν οὖν τινος τὸν ἐμφωλεύοντα ἔνδον πολέμιον ἀγνοοῦντες, ἐφυλαττόμεθα τοὺς ἔξω μόνους. Ἐπεὶ δὲ ᾐσθόμεθα, διηρευνῶμεν περιβλεπόμενοι πάσας ὁδούς, εἴπως δυνησόμεθα μαλθάξαι καὶ τιθασσεῦσαι τὸν ἄνθρωπον, ἐξ ἅπαντος τρόπου καὶ τόπου βάλλοντα καὶ τοξεύοντα ἡμᾶς εὐσκόπως. Συνεσφαίριζε γὰρ καὶ συνεγυμνάζετο καὶ συνελούετο καὶ συνηρίστα καὶ μέλλοντι κοιμᾶσθαι παρῆν Γαΐῳ, τὴν τοῦ κατακοιμιστοῦ καὶ κατ᾽ οἰκίαν ἀρχισωματοφύλακος τεταγμένος τάξιν, ὅση μηδενὶ προσῆν ἄλλῳ· ὡς μόνος ἔχειν εὐκαιρούσας καὶ σχολαζούσας ἀκοὰς αὐτοκράτορος, τῶν

ἔξω διαφειμένας θορύβων εἰς ἀκρόασιν ὧν μάλιστα ἐπόθει. Διασυρμοὶ δὲ ἦσαν ἀνακεκραμένοι κατηγορίαις, ἵνα τοῖς μὲν ἡδονὰς κινῇ, ἡμᾶς δὲ τὰ μέγιστα βλάπτῃ· τὸ μὲν γὰρ προηγούμενον ἔργον εἶναι δοκοῦν, ὁ διασυρμός, παρέργον ἦν αὐτῷ, τὸ δὲ φαινόμενον παρέργον, αἱ κατηγορίαι, πρῶτον καὶ μόνον ἔργον. Πάντα δὴ κάλων ἀνασείων, ὡς οἱ πνεῦμα δεξιὸν κατ᾽ οἰάκων ἔχοντες, ἐφέρετο πλησίστιος οὐριοδρομῶν, [*] ἄλλας ἐπ᾽ ἄλλαις συντιθεὶς καὶ συνείρων αἰτίας. Τοῦ δὲ ἐνετυποῦτο ἡ διάνοια παγιώτερον, ὡς ἄληστον εἶναι τὴν τῶν ἐγκλημάτων μνήμην. . .

Caio, qui Alexandriam venerat, Iudaei, inter quos libri auctor, libellum supplicem tradunt.

28. Ἐν ἀπόροις οὖν καὶ ἐν ἀμηχάνοις ὄντες, ἐπειδὴ πάντα λίθον κινοῦντες ὑπὲρ τοῦ τὸν Ἑλικῶνα ἐξευμενίσασθαι πάροδον οὐδεμίαν ἀνευρίσκομεν, μηδενὸς μήτε εἰπεῖν μήτε προςελθεῖν τολμῶντος ἕνεκα τῆς ἀλαζονείας καὶ βαρύτητος, ᾗ πρὸς πάντας ἐκέχρητο, καὶ ἅμα διὰ τὸ ἀγνοεῖν, εἴ τίς ἐστιν αὐτῷ πρὸς τὸ Ἰουδαίων γένος ἀλλοτρίωσις, ἀλείφοντι τὸν δεσπότην ἀεὶ καὶ συγκροτοῦντι κατὰ τοῦ ἔθνους· τὸ μὲν ἔτι πονεῖσθαι περὶ τοῦτο τὸ μέρος εἰάσαμεν, τοῦ δὲ ἀναγκαιοτέρου περιειχόμεθα. Γραμματεῖον γὰρ ἔδοξεν ἀναδοῦναι Γαΐῳ, κεφαλαιώδη τύπον περιέχον ὧν τε ἐπάθομεν καὶ ὧν τυχεῖν ἠξιοῦμεν. Ἦν δὲ σχεδὸν τοῦτο ἐπιτομή τις ἱκετείας μακροτέρας, ἣν ἐπεπόμφειμεν πρὸ ὀλίγου δι᾽ Ἀγρίππα τοῦ βασιλέως· ἐκ τύχης γὰρ ἐπεδήμησε τῇ πόλει, μέλλων εἰς Συρίαν κατὰ τὴν δοθεῖσαν αὐτῷ βασιλείαν ἀπαίρειν. Ἐλελήθειμεν δὲ ἄρα ἔτι ἀπατῶντες ἑαυτούς· καὶ γὰρ πρότερον, ὅτε

εὐθὺς ἠρξάμεθα πλεῖν, οἰόμενοι πρὸς κριτὴν ἀφίξεσθαι τευξόμενοι τῶν δικαίων. Ὁ δὲ ἦν ἐχθρὸς ἄσπονδος, δελεάζων, ὅσα τῷ δοκεῖν, φαιδρῷ τῷ βλέμματι καὶ ἱλαρωτέραις ταῖς προσρήσεσι. Δεξιωσάμενος γὰρ ἡμᾶς ἐν τῷ πρὸς Τιβέρει πεδίῳ τὸ πρῶτον — ἔτυχε δὲ ἐκ τῶν μητρῴων ἐξιὼν κήπων — ἀντιπροσηγόρευσε, καὶ τὴν δεξιὰν χεῖρα κατέσεισεν αἰνιττόμενος εὐμένειαν καὶ τὸν ἐπὶ τῶν πρεσβειῶν, Ὅμιλον ὄνομα, προσπέμψας „Αὐτὸς" ἔφη „τῆς ὑμετέρας ὑποθέσεως ἀκούσομαι προσευκαιρήσας", ὥστε τοὺς ἐν κύκλῳ πάντας συνήδεσθαι καθάπερ ἤδη νενικηκόσι, καὶ τῶν ἡμετέρων ὅσοι ταῖς ἐπιβολαίοις παράγονται φαντασίαις. Ἐγὼ δὲ φρονεῖν τι δοκῶν περιττότερον καὶ δι᾽ ἡλικίαν καὶ τὴν ἄλλην παιδείαν, εὐλαβέστερος ἤμην ἐφ᾽ οἷς ἔχαιρον οἱ ἄλλοι. „Διὰ τί γάρ", ἔφασκον, ἀνακινῶν τὸν ἐμαυτοῦ λογισμόν, „τοσούτων ὄντων πρεσβευτῶν σχεδὸν ἀπὸ πάσης γῆς ἀφιγμένων, ἡμῶν εἶπε τότε μόνων ἀκούσεσθαι; τί βουλόμενος; Οὐ γὰρ ἠγνόει γε ὄντας Ἰουδαίους, οἷς ἀγαπητὸν τὸ μὴ ἐλαττοῦσθαι. Τὸ δὲ δὴ καὶ προνομίας οἴεσθαι τυγχάνειν παρ᾽ ἀλλοεθνεῖ καὶ νέῳ καὶ αὐτεξουσίῳ δεσπότῃ μὴ καὶ μανίας ἐγγύς ἐστιν; Ἀλλ᾽ ἔοικε τῇ τῶν ἄλλων [*] Ἀλεξανδρέων μερίδι προσκεῖσθαι, ᾗ διδοὺς προνομίαν θᾶττον ὑπέσχετο δικάσειν. Ἐὰν ἄρα μή, τὸν ἴσον καὶ κοινὸν ἀκροατὴν ὑπερβάς, ἀντὶ δικαστοῦ γένηται τῶν μὲν συναγωνιστής, ἡμῶν δὲ ἀντίπαλος".

Legatis Iudaeis, inter quos etiam erat auctor, Caium Romam et Puteolos secutis in hac altera urbe nuncius affertur iussisse Caium in templo Hierosolymitano statuam suam poni.

29. Ταῦτα λογιζόμενος ἐσφάδαζον, καὶ οὔτε μεθ᾽

ἡμέραν οὔτε νύκτωρ ἠρέμουν. Ἀθυμοῦντος δέ μου καὶ τὴν ἄγνοιαν στένοντος — οὐδὲ γὰρ ἀνενεγκεῖν ἀσφαλὲς ἦν — ἕτερον κατασκήπτει βαρύτατον ἐξαπιναίως ἀπροσδόκητον κακόν, οὐχ ἑνὶ μέρει τοῦ Ἰουδαϊκοῦ τὸν κίνδυνον ἐπάγον, ἀλλὰ συλλήβδην ἅπαντι τῷ ἔθνει. Ἀφίγμεθα μὲν γὰρ ἀπὸ Ῥώμης εἰς Δικαιάρχειαν ἐπακολουθοῦντες Γαΐῳ· κατεληλύθει δὲ ἐπὶ θάλατταν καὶ διέτριβε περὶ τὸν κόλπον, ἀμείβων τὰς ἰδίας ἐπαύλεις, πολλὰς καὶ πολυτελῶς ἠσκημένας. Φροντίζουσι δὲ ἡμῖν τῆς ὑποθέσεως — ἀεὶ γὰρ κληθήσεσθαι προσεδοκῶμεν — προσέρχεταί τις ὕφαιμόν τι καὶ ταραχῶδες ὑποβλεπόμενος, ἄσθματος μεστός, καὶ μικρὸν ἀπὸ τῶν ἄλλων ἀπαγαγών — πλησίον γὰρ ἦσάν τινες — „Ἠκούσατε“ ἔφη „τὰ καινά;“ καὶ μέλλων ἀπαγγέλλειν ἐπεσχέθη, δακρύων ἀθρόας φορᾶς ἐνεχθείσης. Καὶ πάλιν ἀρξάμενος, δεύτερον ἐπεσχέθη, καὶ τρίτον. Ἅπερ ὁρῶντες ἡμεῖς ἐπτοήμεθα, καὶ παρεκαλοῦμεν μηνῦσαι τὸ πρᾶγμα, οὗ χάριν ἐλθεῖν ἔφασκεν· „Οὐ γὰρ ἕνεκα τοῦ διὰ μαρτύρων κλαίειν. Εἰ δὲ ἄξια δακρύων ἐστί, μὴ μόνος ἀπόλαυε τῆς λύπης· ἐθάδες γεγόναμεν ἤδη κακοπραγιῶν.“ Ὁ δὲ μόλις μέν, ἀναλύζων δὲ ὅμως κεκομμένῳ τῷ πνεύματί φησιν· „Οἴχεται ἡμῶν τὸ ἱερόν. Ἀνδριάντα κολοσσιαῖον εἰςωτάτω τῶν ἀδύτων ἀνατεθῆναι Γάϊος προσέταξε, Διὸς ἐπίκλησιν αὐτοῦ.“ Θαυμασάντων δὲ τὸ λεχθὲν καὶ πεπηγότων ὑπ᾽ ἐκπλήξεως καὶ μηδὲ προελθεῖν ἔτι δυναμένων — ἀχανεῖς γὰρ εἱστήκειμεν ὀλιγοδρανοῦντες καὶ καταῤῥέοντες περὶ αὐτοῖς, τῶν σωματικῶν τόνων ἐκνενευρισμένων — ἕτεροι παρῆσαν τὰς αὐτὰς φέροντες ὠδῖνας. Καὶ ἔπειτα συγκλεισάμενοι πάντες ἀθρόοι ἰδίας ὁμοῦ καὶ κοινὰς τύχας ἐθρηνοῦμεν, καὶ οἷα ὑπέβαλεν ὁ νοῦς, διέξει-

μεν — λαλίστατον γὰρ ἄνθρωπος ἀτυχῶν — ἀγωνιαζόμενοι. „Ὑπὲρ τοῦ μὴ εἰς ἅπαντας ταῖς ἐν αὐτοῖς παρανομίαις ἀφεθῆναι *) χειμῶνος μέσου διεπλεύσαμεν, ἀγνοοῦντες, ὅσος χειμὼν ἔφεδρός ἐστιν ὁ κατὰ γῆν, ἀργαλεώτερος πολλῷ τοῦ κατὰ θάλατταν. Τοῦ μὲν γὰρ ἡ φύσις αἰτία, διακρίνουσα τοὺς ἐτησίους καιρούς, φύσις δὲ σωτήριον· ἐκείνους δὲ ἄνθρωπος οὐδὲν φρονῶν ἀνθρώπινον, νέος καὶ νεωτεροποιός, ἀνημμένος τὴν ἐφ᾽ ἅπασιν [*] ἀνυπεύθυνον ἀρχήν. Νεότης δὲ μετ᾽ ἐξουσίας αὐτοκρατοῦς ὁρμαῖς ἀκαθέκτοις χρωμένη κακὸν δύςμαχον. Ἐξέσται δὲ προςελθεῖν ἢ διᾶραι τὸ στόμα περὶ προσευχῶν τῷ λυμεῶνι τοῦ πανιέρου; δῆλον γάρ, ὡς οὐ φροντιεῖ τῶν ἀφανεστέρων καὶ τιμῆς ἐλάττονος ἠξιωμένων ὁ τὸν περισημότατον καὶ ἐπιφανέστατον νεών, εἰς ὃν ἀνατολαὶ καὶ δύσεις ἀποβλέπουσιν ἡλίου τρόπον πανταχόσε λάμποντα, καθυβρίζων. Εἰ δὲ καὶ γένοιτό τις ἄδεια προσόδου, τί χρὴ προσδοκᾶν ἢ θάνατον ἀπαραίτητον; Ἀλλ᾽ ἔστω, τεθνηξόμεθα· ζωὴ γάρ τίς ἐστιν ὁ ὑπὲρ φυλακῆς νόμων εὐκλεέστατος θάνατος. Εἰ δὲ ἐκ τῆς ἡμετέρας τελευτῆς γενήσεται μηδὲν ὄφελος, οὐ μανία παραπολέσθαι, καὶ ταῦτα πρεσβεύειν δοκοῦντας, ὡς τῶν πεμψάντων μᾶλλον ἢ τῶν ὑπομενόντων εἶναι τὴν συμφοράν; Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὅσοι τὰς φύσεις μισοπονηρότατοι τῶν ὁμοφύλων, ἀσέβειαν ἡμῶν κατηγορήσουσιν ὡς, ἐν ἐσχάτῳ κινδύνῳ τῶν ὅλων σαλευόντων, ἐπιμνησθέντων ὑπὸ φιλαυτίας ἰδίου τινός. Τοῖς γὰρ μεγάλοις τὰ βραχέα καὶ τοῖς κοινοῖς τὰ ἴδια ὑποστέλλειν ἀναγκαῖον, ὧν

*) Mang. legi vult: εἰς ἅπαν τὰς ἀνηκίστους παρανομίας ἀφεθῆναι.

οἰχομένων ἔῤῥει καὶ ἡ πολιτεία. Ποῦ γὰρ ὅσιον ἢ θεμιτὸν ἄλλως ἀγωνίζεσθαι, δεικνύντας ὡς ἐσμὲν Ἀλεξανδρεῖς, οἷς ὁ περὶ τῆς καθολικωτέρας πολιτείας ἐπικρέμαται κίνδυνος τῆς Ἰουδαίων; Ἅμα γὰρ τῇ τοῦ ἱεροῦ καταλύσει δέος, μὴ καὶ τὸ κοινὸν τοῦ ἔθνους ὄνομα συναφανισθῆναι κελεύσῃ ὁ νεωτεροποιὸς καὶ μεγαλουργὸς ἄνθρωπος. Ἀμφοτέρων οὖν τῶν ὑποθέσεων δι᾽ ἃς ἐστάλημεν οἰχομένων ἴσως φήσει τις· Τί οὖν, οὐκ ᾔδεισαν πραγματεύεσθαι τὴν μετὰ ἀσφαλείας ἐπάνοδον; Πρὸς ὃν εἴποιμι ἄν· Ἢ οὐκ ἔχεις ἀνδρὸς εὐγενοῦς πάθος γνήσιον, ἢ οὐκ ἐνετράφης οὐδὲ ἐνησκήθης τοῖς ἱεροῖς γράμμασιν. Ἐλπίδων εἰσὶ πλήρεις οἱ ὄντως εὐγενεῖς, καὶ οἱ νόμοι τοῖς ἐντυγχάνουσι μὴ χείλεσιν ἄκροις ἐλπίδας ἀγαθὰς δημιουργοῦσιν. Ἴσως ἀπόπειρα ταῦτα τῆς καθεστώσης γενεᾶς ἐστί, πῶς ἔχει πρὸς ἀρετήν, καὶ εἰ πεπαίδευται φέρειν τὰ δεινὰ λογισμοῖς ἰσχυρογνώμοσιν, οὐ προκαταπίπτουσα. Τὰ μὲν οὖν ἐξ ἀνθρώπων ἅπαντα καὶ ἔῤῥει καὶ ἐῤῥέτω· μενέτω δὲ ἐν ταῖς ψυχαῖς ἀκαθαίρετος ἡ ἐπὶ τὸν σωτῆρα θεὸν ἐλπίς, ὃς πολλάκις ἐξ ἀμηχάνων καὶ ἀπόρων περιέσωσε τὸ ἔθνος.

Caussae istius iussi. Helicon et Apelles.

30. Ταῦτα, ἅμα μὲν ὀλοφυρόμενοι τὰς ἀπροσδοκήτους ἀτυχίας, ἅμα δὲ καὶ παρηγοροῦντες ἑαυτοὺς ἐλπίδι μεταβολῆς γαληνοτέρας, διέξειμεν. Μικρὸν δὲ ἐπισχόντες πρὸς τοὺς ἀπαγγείλαντας [*] „Τί καθ᾽ ἡσυχίαν“ εἴπομεν „κάθησθε, σπινθῆρας αὐτὸ μόνον τοῖς ὠσὶν ἡμῶν ἐνιέντες, ὑφ᾽ ὧν καιόμεθα καὶ πυρπολούμεθα, δέον προσεξηγεῖσθαι καὶ τὰ κεκινηκότα τὸν Γάϊον;“ Οἱ δέ· „Τὴν μὲν ἀνωτάτω καὶ πρώτην αἰτίαν ἴστε, ἣν καὶ πάντες ἴσα-

σιν ἄνθρωποι. Θεὸς βούλεται νομίζεσθαι, ὑπείληφε
μόνους Ἰουδαίους μὴ πείσεσθαι, οἷς μεῖζον οὐδὲν ἂ
προστρίψαιτο κακὸν ἢ λυμηνάμενος τὴν τοῦ ἱεροῦ σεμνό-
τητα. Κατήχηται δέ, ὅτι καὶ πάντων ἱερῶν τῶν παντα-
χοῦ κάλλιστόν ἐστιν, ἐξ ἀπείρων χρόνων ἀπαύστοις κα
ἀφειδέσι δαπάναις ἀεὶ προςκοσμούμενον. Δύςερις δ
καὶ φιλόνεικος ὢν σφετερίσασθαι τοῦτο εἰς ἑαυτὸν διανο-
εῖται. Παρατέθηκται δὲ νῦν μᾶλλον ἢ πρότερον ἐξ ἐπι-
στολῆς ἣν ἔπεμψε Καπίτων. Φόρων ἐκλογεὺς ὁ Καπί-
των ἐστὶν τῶν τῆς Ἰουδαίας, ἔχει δέ πως πρὸς τοὺς ἐγ-
χωρίους ἐγκότως. Πένης γὰρ ἀφιγμένος καὶ ἐξ ὧν νο-
σφίζεται καὶ παρεκλέγει ποικίλον τινὰ καὶ πολὺν πλοῦτον
ἠθροικώς, εἶτα εὐλαβηθείς, μήτις αὐτοῦ γένηται κατηγο-
ρία, τέχνην ἐπενόησεν ᾗ διαβολαῖς τῶν ἀδικηθέντων δια-
κρούσεται τὰς αἰτίας. Ἀφορμὴν δὲ αὐτῷ δίδωσιν εἰ
ὅπερ ἐβούλετο συντυχία τις τοιαύτη. Τὴν Ἰάμνειαν —
πόλις δέ ἐστι τῆς Ἰουδαίας ἐν ταῖς μάλιστα πολυανθρώ-
ποις — ταύτην μιγάδες οἰκοῦσιν, οἱ πλείους μὲν Ἰου-
δαῖοι, ἕτεροι δέ τινες ἀλλόφυλοι παρειςφθαρέντες ἀπ
τῶν πλησιοχώρων, οἱ τοῖς τρόπον τινὰ αὐθιγενέσιν ὄν-
τες μέτοικοι κακὰ καὶ πράγματα παρέχουσιν, ἀεί τι πα-
ραλύοντες τῶν πατρίων Ἰουδαίοις. Οὗτοι παρὰ τῶ
ἐπιφοιτώντων ἀκούοντες, ὅση σπουδῇ κέχρηται Γάιος
περὶ τὴν ἰδίαν ἐκθέωσιν, καὶ ὡς ἀλλοτριώτατα διάκειται
πρὸς ἅπαν τὸ Ἰουδαϊκὸν γένος, καιρὸν ἐπιτήδειον εἰ
ἐπίθεσιν παραπεπτωκέναι νομίζοντες, αὐτοσχέδιον ἀνι-
στῶσι βωμὸν εἰκαιοτάτης ὕλης, πηλὸν σχηματίσαντες εἰ
πλίνθους, ὑπὲρ τοῦ μόνον ἐπιβουλεύειν τοῖς συνοικοῦ-
σιν· ᾔδεσαν γὰρ οὐκ ἀνεξομένους καταλυομένων τῶν
ἐθῶν, ὅπερ καὶ ἐγένετο. Θεασάμενοι γὰρ καὶ δυςανα-

σχετήσαντες ἐπὶ τῷ τῆς ἱερᾶς χώρας τὸ ἱεροπρεπὲς ὄντως ἀφανίζεσθαι, καθαιροῦσι συνελθόντες. Οἱ δὲ εὐθὺς ἐπὶ τὸν Καπίτωνα ἧκον, ὃς ἦν τοῦ δράματος ὅλου δημιουργός. Ἕρμαιον δὲ εὑρηκέναι νομίσας, ὅπερ ἐκ πολλῶν χρόνων ἀνεζήτει, γράφει Γαΐῳ, διαίρων τὰ πράγματα καὶ μετεωρίζων. Ὁ δὲ διαγνοὺς πλουσιώτερον καὶ μεγαλοφρονέστερόν τι ἀντὶ τοῦ πλινθίνου βωμοῦ τοῦ κατ᾽ ἐπήρειαν ἀνασταθέντος ἐν Ἰαμνείᾳ κελεύει [*] κολοσσιαῖον ἀνδριάντα ἐπίχρυσον ἐν τῷ τῆς μητροπόλεως ἱερῷ καθιδρυθῆναι, συμβούλοις χρησάμενος τοῖς ἀρίστοις καὶ σοφωτάτοις, Ἑλίκωνι τῷ εὐπατρίδῃ, δούλῳ σπερμολόγῳ, περιτρίμματι, καὶ Ἀπελλῇ τινι τραγῳδῷ, ὃς ἀκμῇ μὲν τῆς πρώτης ἡλικίας, ὥς φασιν, ἐκαπήλευσε τὴν ὥραν, ἔξωρος δὲ γενόμενος ἐπὶ τὴν σκηνὴν παρῆλθεν. Ὅσοι δὲ σκηνοβατοῦσιν ἐμπορευόμενοι θεαταῖς καὶ θεάτροις, αἰδοῦς εἰσὶ καὶ σωφροσύνης, ἀλλ᾽ οὐκ ἀναισχυντίας καὶ ἀκοσμίας ἐρασταὶ τῆς ἀνωτάτω. Διὰ ταῦτα εἰς τὴν τοῦ συμβούλου τάξιν ὁ Ἀπελλῆς παρῆλθεν, ἵνα βουλεύσηται Γάϊος, μεθ᾽ οὗ μὲν ὡς σκωπτέον, μεθ᾽ οὗ δὲ ὡς ᾀστέον· ὑπερβὰς τὰς περὶ τῶν ὅλων σκέψεις, ὡς εἰρηνεύεσθαι καὶ εὐνομεῖσθαι τὰ πανταχοῦ πάντα. Ὁ μὲν οὖν Ἑλίκων, σκορπιῶδες ἀνδράποδον, τὸν Αἰγυπτιακὸν ἰὸν εἰς Ἰουδαίους ἤφιεν, ὁ δὲ Ἀπελλῆς τὸν ἀπὸ Ἀσκάλωνος· ἦν γὰρ ἐκεῖθεν. Ἀσκαλωνίταις δὲ ἀσύμβατός τις καὶ ἀκατάλλακτος δυςμένεια πρὸς τοὺς τῆς ἱερᾶς χώρας οἰκήτορας Ἰουδαίους ἐστίν, οὖσιν ὁμόροις". Ταῦτα ἀκούοντες ἐφ᾽ ἑκάστου ῥήματος καὶ ὀνόματος ἐτιτρωσκόμεθα τὰς ψυχάς. Ἀλλ᾽ οἱ μὲν καλῶν πράξεων καλοὶ σύμβουλοι μικρὸν ὕστερον τὰ ἐπίχειρα εὗρον τῆς ἀσεβείας· ὁ μὲν ὑπὸ Γαΐου σιδήρῳ δεθεὶς ἐφ᾽ ἑτέραις αἰ-

τίαις καὶ στρεβλούμενος καὶ τροχιζόμενος ἐκ περιτροπῆς ὥσπερ ἐν ταῖς περιοδιζούσαις νόσοις· ὁ δὲ Ἑλίκων ὑπὸ Κλαυδίου Γερμανικοῦ Καίσαρος ἀναιρεθείς, ἐφ᾽ οἷς ἄλλοις ὁ φρενοβλαβὴς ἠδίκησεν. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὕστερον ἐγένετο.

Petronius litteras de statua dedicanda scriptas exsequi iussus.

31. Ἡ δὲ περὶ τῆς ἀναθέσεως τοῦ ἀνδριάντος ἐπιστολὴ γράφεται, καὶ οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ᾽ ὡς οἷόν τε ἦν περιεσκεμμένως εἰς ἀσφάλειαν. Κελεύει γὰρ Πετρωνίῳ τῷ τῆς Συρίας ἁπάσης ὑπάρχῳ, πρὸς ὃν καὶ τὴν ἐπιστολὴν ἐγεγράφει, τῆς παρ᾽ Εὐφράτην στρατιᾶς, ἥτις διάβασιν τῶν ἑῴων βασιλέων καὶ ἐθνῶν παρεφύλαττε, τὴν ἡμίσειαν ἄγειν ἐπὶ τοὺς Ἰουδαίους, τὸν ἀνδριάντα παραπέμψουσαν, οὐχ ἵνα σεμνοποιήσῃ τὴν ἀνάθεσιν, ἀλλ᾽ ἵνα, εἰ διακωλύει τις, εὐθὺς ἀπόληται. Τί λέγεις, ὦ δέσποτα; Προειληφὼς οὐκ ἀνεξομένους, ἀλλ᾽ ὑπερασπιοῦντας τοῖς νόμοις καὶ προαποθανουμένους τῶν πατρίων πολεμοποιεῖς; Οὐ γὰρ ἔοικας δι᾽ ἄγνοιαν ὧν εἰκὸς ἦν ἀποβήσεσθαι τοῦ περὶ τὸ ἱερὸν ἅψασθαι νεωτερισμοῦ, προμαθὼν δὲ ἀκριβῶς τὰ μέλλοντα ὡς ἤδη παρόντα καὶ τὰ γενησόμενα ὡς χειριούμενα [*] τὴν στρατιὰν προσάγειν προσέταξας, ἵνα θυσίαις ἐναγέσι πρώταις καθιερωθῇ τὸ ἀφίδρυμα, σφαγαῖς ἀθλίων ἀνδρῶν ὁμοῦ καὶ γυναικῶν. Ὁ μὲν οὖν Πετρώνιος τὰ ἐπισταλέντα διαναγνοὺς ἐν ἀμηχάνοις ἦν, οὔτε ἐναντιοῦσθαι δυνάμενος διὰ φόβον — ᾔδει γὰρ ἀφόρητον οὐ μόνον κατὰ τῶν τὰ κελευσθέντα μὴ πραξάντων, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῶν μὴ εὐθύς — οὔτε ἐγχειρεῖν εὐμαρῶς· ᾔδει γὰρ ἀνθ᾽ ἑνὸς θανάτου μυρίους

ιν, εἴπερ δυνατὸν ἦν, ἐθελήσοντας ὑπομεῖναι μᾶλλον, ἢ περιϊδεῖν τι τῶν ἀπειρημένων δρώμενον. Ἅπαντες γὰρ ἄνθρωποι φυλακταὶ τῶν ἰδίων ἐθῶν εἰσιν, διαφερόντως δὲ τὸ Ἰουδαῖον ἔθνος. Θεόχρηστα γὰρ λόγια τοὺς νόμους εἶναι ὑπολαμβάνοντες, καὶ τοῦτο ἐκ πρώτης ἡλικίας τὸ μάθημα παιδευθέντες, ἐν ταῖς ψυχαῖς ἀγαλματοφοροῦσι τὰς τῶν διατεταγμένων εἰκόνας. Εἶτα ἐναργεῖς τύπους καὶ μορφὰς αὐτῶν καθορῶντες ἀεὶ τοῖς λογισμοῖς αὐτῶν τεθήπασι· καὶ τοὺς μὲν τιμητικῶς ἔχοντας ἀλλοφύλους αὐτῶν οὐχ ἧττον τῶν ἰδίων ἀποδέχονται πολιτῶν, τοῖς δὲ *ἢ δὴ* καθαιροῦσιν ἢ χλευάζουσιν ὡς πολεμιωτάτοις ἀπέχθονται, καὶ πεφρίκασι μὲν ἕκαστον τῶν διηγορευμένων οὕτως, ὡς ἅπασαν τὴν παρ᾽ ἀνθρώποις, εἴτε εὐτυχίαν εἴτε εὐδαιμονίαν χρὴ καλεῖν, μηδέποτ᾽ ἂν ὑπὲρ παραβάσεως καὶ τοῦ τυχόντος ἂν ὑπαλλάξασθαι. Περιττοτέρα δὲ καὶ ἐξαίρετός ἐστιν αὐτοῖς ἅπασιν ἡ περὶ τὸ ἱερὸν σπουδή. Τεκμήριον δὲ μέγιστον· θάνατος ἀπαραίτητος ὥρισται κατὰ τῶν εἰς τοὺς ἐντὸς περιβόλους παρελθόντων — δέχονται γὰρ εἰς τοὺς ἐξωτέρω τοὺς πανταχόθεν πάντας — τῶν οὐχ ὁμοεθνῶν. Εἰς δὴ ταῦτα ἀφορῶν ὁ Πετρώνιος βραδὺς ἦν ἐγχειρητής, ὅσον τόλμημα μεγαλουργεῖται σκεπτόμενος, καὶ συγκαλέσας ὡς ἐν συνεδρίῳ τοὺς τῆς ψυχῆς ἅπαντας λογισμοὺς τὴν ἑκάστου γνώμην διηρεύνα, καὶ πάντας εὕρισκεν ὁμογνομονοῦντας περὶ τοῦ μηδὲν κινεῖν τῶν ἐξ ἀρχῆς καθωσιωμένων· πρῶτον διὰ τὸ φύσει δίκαιον καὶ εὐσεβές, ἔπειτα διὰ τὸν ἐπικρεμάμενον κίνδυνον, οὐκ ἐκ θεοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐπηρεαζομένων. Ἔννοιά τε αὐτὸν εἰςῄει τοῦ ἔθνους, ὅσον ἐστὶν ἐν πολυανθρωπίᾳ, ὅπερ οὐκ ἐξεδέξατο, καθάπερ τῶν ἄλλων ἕκαστον, μιᾶς χώρας

τῆς ἀποκεκληρωμένης αὐτῷ μόνῳ περίβολος, ἀλλ' ὀλίγου δέω φάναι πᾶσα ἡ οἰκουμένη· κέχυται γὰρ ἀνά τε τὰς ἠπείρους καὶ νήσους ἁπάσας, ὡς τῶν αὐθιγενῶν μὴ πολλῷ τινι δοκεῖν ἐλαττοῦσθαι. Τοσαύτας μυριάδας ἐφέλκεσθαι πολεμίων ἆρ' οὐ σφαλερώτατον; ἀλλὰ μήποτε γένοιτο συμφρονήσαντας τοὺς ἑκασταχοῦ πρὸς ἄμυναν ἐλθεῖν, ἄμαχόν τι συμβήσεται χρῆμα; δίχα τοῦ καὶ τοὺς τὴν Ἰουδαίαν [*] κατοικοῦντας ἀπείρους τε εἶναι τὸ πλῆθος, καὶ τὰ σώματα γενναιοτάτους καὶ τὰς ψυχὰς εὐτολμοτάτους, καὶ προαποθνήσκειν αἱρουμένους τῶν πατρίων, ὑπὸ φρονήματος, ὡς μὲν ἔνιοι τῶν διαβαλλόντων εἴποιεν ἄν, βαρβαρικοῦ, ὡς δὲ ἔχει τὸ ἀληθές, ἐλευθερίου καὶ εὐγενοῦς. Ἐφόβουν δὲ αὐτὸν καὶ αἱ πέραν Εὐφράτου δυνάμεις· ᾔδει γὰρ Βαβυλῶνα καὶ πολλὰς ἄλλας τῶν σατραπειῶν ὑπὸ Ἰουδαίων κατεχομένας, οὐκ ἀκοῇ μόνον, ἀλλὰ καὶ πείρᾳ. Καθ' ἕκαστον γὰρ ἐνιαυτὸν ἱεροπομποὶ στέλλονται χρυσὸν καὶ ἄργυρον πλεῖστον κομίζοντες εἰς τὸ ἱερὸν τὸν ἀθροισθέντα ἐκ τῶν ἀπαρχῶν, δυςβάτους καὶ ἀτριβεῖς καὶ ἀνηνύτους ὁδοὺς περαιούμενοι, ἃς λεωφόρους εἶναι νομίζουσιν, ὅτι πρὸς εὐσέβειαν ἄγειν δοκοῦσι. Περιδεὴς οὖν, ὡς εἰκὸς ἦν, μή, πυθόμενοι τὴν καινουργουμένην ἀνάθεσιν, ἐπιφοιτήσωσιν ἐξαίφνης καὶ περίσχωσιν, οἱ μὲν ἔνθεν οἱ δὲ ἔνθεν, κύκλος γενόμενοι καὶ συνάψαντες ἀλλήλοις τοὺς ἐναποληφθέντας μέσους δεινὰ ἐργάσωνται. Τοιούτοις μὲν λογισμοῖς χρώμενος ἀπώκνει. Πάλιν δὲ ὑπὸ τῶν ἐναντίων ἀνθείλκετο, „Δεσπότου“ λέγων „ἡ πρόσταξίς ἐστι καὶ νέου καὶ ὅ τι ἂν βουληθῇ τοῦτο συμφέρον κρίνοντος, καὶ τὸ γνωσθὲν ἅπαξ ἐπιτελεσθῆναι, κἂν ἀλυσιτελέστατον ᾖ καὶ φιλονεικίας καὶ ἀλαζονείας γέμον, ὅς γε καὶ ὑπερπηδήσας

τὸν ἄνθρωπον ἐν θεοῖς ἤδη γράφει ἑαυτόν. Ἐπικρέμαται δή μοι κίνδυνος ὁ περὶ ψυχῆς καὶ ἐναντιωθέντι καὶ εἴξαντι· ἀλλ' εἴξαντι μέν, μετὰ πολέμου, καὶ τάχα ἀμφίβολος καὶ οὐ πάντως ἀποβησόμενος, ἐναντιωθέντι δὲ ἀπαραίτητος καὶ ὁμολογούμενος ἐκ Γαΐου." Συνελάμβανον δὲ τῇ γνώμῃ ταύτῃ πολλοὶ τῶν συνδιεπόντων τὰ κατὰ Συρίαν αὐτῷ Ῥωμαίων, εἰδότες, ὅτι καὶ ἐπ' αὐτοὺς πρώτους αἱ ἀπὸ Γαΐου χωρήσουσιν ὀργαὶ καὶ τιμωρίαι, ὡς συναιτίους τοῦ τὸ κελευσθὲν μὴ γενέσθαι. Παρέσχε δὲ εἰς ἀκριβεστέραν σκέψιν ἀναχώρησιν ἡ κατασκευὴ τοῦ ἀνδριάντος· οὔτε γὰρ ἀπὸ τῆς Ῥώμης διεπέμψαντο — θεοῦ μοι προνοίᾳ δοκῶ, τὴν χεῖρα τῶν ἀδικουμένων ἀφανῶς ὑπερέχοντος — οὔτε τῶν κατὰ Συρίαν, ὅς τις ἂν ἄριστος εἶναι δοκιμασθῇ, μετακομίζειν προσέταξεν, ἐπεὶ καὶ ἐν τῷ τάχει τῆς παρανομίας ταχὺς ἐξήφθη ὁ πόλεμος. Καιρὸν οὖν σχὼν εἰς τὴν τοῦ συμφέροντος διάσκεψιν [*] — τὰ γὰρ αἰφνίδια καὶ μεγάλα, ὅταν ἀθρόα προσπέσῃ, καταπλᾶ τὸν λογισμόν — προστάττει τὴν κατασκευὴν ἔν τινι τῶν ὁμόρων ποιεῖσθαι. Μεταπεμψάμενος οὖν ὁ Πετρώνιος δημιουργοὺς τῶν ἐν Φοινίκῃ τοὺς φρονιμωτάτους, δίδωσι τὴν ὕλην. Οἱ δὲ ἐν Σιδῶνι εἰργάζοντο. Μεταπέμπεται δὲ καὶ τοὺς ἐν τέλει τῶν Ἰουδαίων ἱερεῖς τε καὶ ἄρχοντας, ἅμα μὲν δηλώσων τὰ ἀπὸ Γαΐου, ἅμα δὲ καὶ συμβουλεύσων ἀνέχεσθαι τῶν ὑπὸ τοῦ δεσπότου προστατιομένων καὶ τὰ δεινὰ πρὸ ὀφθαλμῶν λαμβάνειν· εὐτρεπεῖς γὰρ εἶναι τῶν κατὰ Συρίαν στρατιωτικῶν δυνάμεων τὰς μαχιμωτέρας, αἳ πᾶσαν τὴν χώραν καταστορέσουσι νεκρῶν. Ὤιετο γάρ, εἰ προμαλάξειε τούτους, δυνήσεσθαι δι' αὐτῶν καὶ τὴν ἄλλην πληθὺν ἅπασαν ἀναδιδάξειν, μὴ ἐναντιοῦσθαι. Γνώμης

δέ, ὡς εἰκός, διημάρτανε. Πληχθέντας γάρ φασιν ὑπὸ τῶν πρώτων ῥημάτων εὐθὺς αὐτοὺς ἀληθοῦς κακοῦ διηγήσει καταπλαγῆναι, καὶ ἀχανεῖς γενομένους φοράν τινα δακρύων ὥςπερ ἀπὸ πηγῶν ἀθρόαν ἐκχεῖν, τὰ γένεια καὶ τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς τίλλοντας καὶ τοιαῦτα ἐπιλέγοντας· „Πολλὰ εἰςηνέγκαμεν εἰς εὐγήρων βίον οἱ λίαν εὐτυχεῖς, ἵνα, ὃ μηδεὶς πώποτε εἶδε τῶν προγόνων, ἡμεῖς θεασώμεθα. Τίσιν ὀφθαλμοῖς; Ἐκκοπήσονται πρότερον μετὰ τῆς ἀθλίας ψυχῆς καὶ τῆς ἐπωδύνου ζωῆς, ἢ τοιοῦτον ὄψονται κακόν, ἀθέατον θέαν, ἣν οὔτε ἀκοῦσαι θέμις, οὔτε νοῆσαι“.

Agunt Iudaei cum Petronio de iussu isto vel non exsequendo vel certe differendo.

32. Καὶ οἱ μὲν τοιαῦτα ὠλοφύροντο. Πυθόμενοι δὲ οἱ κατὰ τὴν ἱερόπολιν καὶ τὴν ἄλλην χώραν τὸ κινούμενον, ὥςπερ ἀφ᾽ ἑνὸς συνθήματος συνταξάμενοι, τοῦ κοινοῦ πάθους τὸ σύνθημα δόντος, ἐξεληλύθεισαν ἀθρόοι, καὶ κενὰς τὰς πόλεις καὶ κώμας καὶ οἰκίας ἀπολιπόντες μιᾷ ῥύμῃ συνέτεινον εἰς Φοινίκην· ἐκεῖ γὰρ ὢν ἐτύγχανεν ὁ Πετρώνιος. Ἰδόντες δὲ τῶν Πετρωνίου τινὲς ὄχλον ἀμύθητον φερόμενον, ἐβοηδρόμουν ἀπαγγέλλοντες ἵνα φυλάττηται, πόλεμον προςδοκήσαντες. Ἔτι δὲ διηγουμένων ὁ μὲν ἀφρούρητος ἦν, ἡ δὲ τῶν Ἰουδαίων πληθὺς ἐξαπιναίως ὥςπερ νέφος ἐπιστᾶσα πᾶσαν Φοινίκην ἐπέσχε, κατάπληξιν τοῖς οὐκ εἰδόσι τὴν τοῦ ἔθνους πολυανθρωπίαν ἐργασαμένη. Καὶ βοὴ μὲν τοσαύτη τὸ πρῶτον ἤρθη μετὰ κλαυθμῶν καὶ στερνοτυπιῶν, ὡς ἂν μηδὲ τὰς ἀκοὰς τῶν παρόντων χωρεῖν τὸ μέγεθος· οὐδὲ

γὰρ ἐπαύσατο παυσαμένων, ἀλλ᾿ ἡσυχασάντων ἔτι συνήχει. Ἔπειτα πρόσοδοι καὶ δεήσεις, οἵας ὁ καιρὸς ὑπέβαλλε. Διδάσκαλοι γὰρ τοῦ παρόντος αὐταὶ αἱ συμφοραί. Εἰς τάξεις δὲ ἓξ διενεμήθησαν· πρεσβυτῶν, νέων, παίδων, πάλιν ἐν μέρει πρεσβυτίδων, γυναικῶν τῶν ἐν ἡλικίᾳ, παρθένων. Ἐπεὶ δὲ ὁ Πετρώνιος ἐξ ἀπόπτου κατεφάνη, πᾶσαι αἱ τάξεις [*] καθάπερ κελευσθεῖσαι προσπίπτουσιν εἰς ἔδαφος, ὀλολυγὴν θρηνώδη τινὰ μεθ᾿ ἱκετηριῶν ἀφιεῖσαι. Παραινέσαντος δὲ ἀνίστασθαι καὶ προσελθεῖν ἐγγυτέρω, μόλις ἀνίσταντο, καὶ καταχεόμενοι πολλὴν κόνιν καὶ ῥεόμενοι δακρύοις, τὰς χεῖρας ἀμφοτέρας εἰς τὸ ὀπίσω περιαγάγοντες τρόπον ἐξηγκωνισμένων προςῄεσαν. Εἶτα ἡ γερουσία καταστᾶσα τοιάδε ἔλεξεν· „Ἄοπλοί ἐσμεν, ὡς ὁρᾷς, παραγενομένους δὲ αἰτιῶνταί τινες ὡς πολεμίους. Ἃ δὲ ἡ φύσις ἑκάστῳ προσένειμεν ἀμυντήρια μέρη, χεῖρας, ἀπεστρόφαμεν, ἔνθα μηδὲν ἐργάσασθαι δύνανται· παρέχοντες αὐτῶν τὰ σώματα πρὸς εὐσκόπους τοῖς θέλουσιν ἀποκτεῖναι βολάς. Γυναῖκας καὶ τέκνα καὶ γενεὰς ἐπηγαγόμεθά σοι, καὶ διὰ σοῦ προσπεσούμεθα Γαΐῳ, μηδένα οἴκοι καταλιπόντες, ἵνα ἢ περισώσητε πάντας, ἢ πάντας πανωλεθρίᾳ διαφθείρητε. Πετρώνιε, καὶ τὰς φύσεις ἐσμὲν εἰρηνικοὶ καὶ τὴν προαίρεσιν, καὶ αἱ διὰ παιδοτροφίαν φιλεργίαι τοῦτο ἡμᾶς ἐξ ἀρχῆς ἐπαίδευσαν τὸ ἐπιτήδευμα. Γαΐῳ παραλαβόντι τὴν ἡγεμονίαν πρῶτοι τῶν κατὰ Συρίαν ἁπάντων ἡμεῖς συνήσθημεν, Οὐϊτελλίου τότε, παρ᾿ οὗ διεδέξω τὴν ἐπιτροπήν, ἐν τῇ πόλει διατρίβοντος, ᾧ τὰ περὶ τούτων ἐκομίσθη γράμματα, καὶ ἀπὸ τῆς ἡμετέρας πόλεως εὐαγγελιουμένη πρὸς τὰς ἄλλας ἔδραμεν ἡ φήμη. Πρῶτον τὸ ἡμέτερον ἱερὸν ἐδέξατο τὰς ὑπὲρ τῆς ἀρχῆς Γαΐου θυ-

σίας, ἵνα πρῶτον ἢ καὶ μόνον ἀφαιρεθῇ τῆς θρησκείας τὸ πάτριον; Ἐξιστάμεθα τῶν πόλεων, παραχωροῦμεν τῶν οἰκιῶν καὶ κτημάτων, ἔπιπλα καὶ κτήματα καὶ κειμήλια καὶ τὴν ἄλλην ἅπασαν λείαν εἰςοίσομεν ἑκόντες· λαμβάνειν, οὐ διδόναι ταῦτα νομιοῦμεν. Ἓν ἀντὶ πάντων αἰτούμεθα, μηδὲν ἐν τῷ ἱερῷ γενέσθαι νεώτερον, ἀλλὰ φυλαχθῆναι τοιοῦτον, οἷον παρὰ τῶν πάππων καὶ προγόνων παρελάβομεν. Εἰ δὲ μὴ πείθομεν, παραδίδομεν ἑαυτοὺς εἰς ἀπώλειαν, ἵνα μὴ ζῶντες ἐπίδωμεν θανάτου χεῖρον κακόν. Πυνθανόμεθα πεζὰς καὶ ἱππικὰς δυνάμεις ηὐτρεπίσθαι καθ᾿ ἡμῶν, εἰ πρὸς τὴν ἀνάθεσιν ἀντιβαίημεν. Οὐδεὶς οὕτω μέμηνεν, ὡς δοῦλος ὢν ἐναντιοῦσθαι δεσπότῃ· παρέχομεν ἐν ἑτοίμῳ τὰς σφαγὰς ἄσμενοι, κτεινέτωσαν, ἱερευέτωσαν, κρεανομείτωσαν ἀμαχεὶ καὶ ἀναιμωτί, πάντα ὅσα κεκρατηκότων ἔργα δράτωσαν. Τίς δὲ χρεία στρατιᾶς; Αὐτοὶ κατάρξομεν [*] τῶν θυμάτων οἱ καλοὶ ἱερεῖς, παραστησόμενοι τῷ ἱερῷ γυναῖκας οἱ γυναικοκτόνοι, ἀδελφοὺς καὶ ἀδελφὰς οἱ ἀδελφοκτόνοι, κούρους καὶ κόρας, τὴν ἄκακον ἡλικίαν, οἱ παιδοφόνται. Τραγικῶν ὀνομάτων δεῖ τοῖς τὰς τραγικὰς συμφορὰς ὑπομένουσιν. Εἶτ᾿ ἐν μέσοις στάντες καὶ λουσάμενοι τῷ συγγενικῷ αἵματι — τοιαῦτα γὰρ τὰ λουτρὰ τοῖς εἰς ᾅδου φαιδρυνομένοις — ἀνακερασόμεθα τὸ ἴδιον ἐπικατασφάξαντες αὐτούς. Ἀποθανόντων τὸ ἐπίταγμα γινέσθω, μέμψαιτ᾿ ἂν οὐδὲ θεὸς ἡμᾶς, ἀμφοτέρων στοχαζομένους, καὶ τῆς πρὸς τὸν αὐτοκράτορα εὐλαβείας, καὶ τῆς πρὸς τοὺς καθωσιωμένους νόμους ἀποδοχῆς. Γενήσεται δὲ τοῦτο, ἐὰν ὑπεκστῶμεν ἀβιώτου βίου καταφρονήσαντες. Ἀκοὴν ἐδεξάμεθα παλαιοτάτην ὑπὸ τῶν κατὰ τὴν Ἑλλάδα λογίων παραδοθεῖσαν,

οἳ τὴν τῆς Γοργόνος κεφαλὴν τοσαύτην ἔχειν δύναμιν ὡμολόγουν, ὥστε τοὺς προσιδόντας εὐθὺς λίθους καὶ πέτρους γίνεσθαι. Τοῦτο μύθου μὲν πλάσμα ἔοικεν εἶναι, τὸ δὲ ἀληθὲς αἱ μεγάλαι καὶ ἀβούλητοι καὶ μέγισται συντυχίαι ἐπιφέρουσιν. Ὀργαὶ δεσπότου θάνατον ἀπεργάζονται, ἢ παραπλήσιόν τι θανάτῳ. Νομίζεις, ὃ μήποτε γένοιτο, παραπεμπόμενον εἰ θεάσαντό τινες τῶν ἡμετέρων εἰς τὸ ἱερὸν τὸν ἀνδριάντα, οὐκ ἂν εἰς πέτρον μεταβαλεῖν; παγέντων μὲν αὐτοῖς τῶν ἄρθρων, παγέντων δὲ τῶν ὀφθαλμῶν, ὡς μηδὲ κινηθῆναι δύνασθαι, ὅλου δὲ τοῦ σώματος τὰς φυσικὰς κινήσεις μεταβαλόντος καθ' ἕκαστον τῶν ἐν τῇ κοινωνίᾳ μερῶν αὐτοῦ; Τελευταίαν δέησιν, ὦ Πετρώνιε, ποιησώμεθα δικαιοτάτην. Οὐ φαμὲν μὴ δεῖν τὰ κελευσθέντα δρᾶν, ἀλλ' ἀναχώρησιν αἰτούμεθα προσικετεύοντες, ἵνα πρεσβείαν ἑλόμενοι πέμψωμεν τὴν ἐντευξομένην τῷ δεσπότῃ. Τάχα που πρεσβευσάμενοι πείσομεν, ἢ περὶ θεοῦ τιμῆς πως διεξελθόντες, ἢ περὶ νομίμων ἀκαθαιρέτων φυλακῆς, ἢ περὶ τοῦ μὴ πάντων καὶ τῶν ἐν ἐσχατιαῖς ἐθνῶν, οἷς τετήρηται τὰ πάτρια, ἔλαττον ἐνέγκασθαι, ἢ περὶ ὧν πάππος αὐτοῦ καὶ πρόπαππος ἔγνωσαν, ἐπισφραγιζόμενοι τὰ ἡμέτερα ἔθη μετὰ πάσης ἐπιμελείας. Ἴσως ταῦτα ἀκούων ἔσται μαλακώτερος. Οὐκ ἐν ὁμοίῳ μένουσιν αἱ γνῶμαι τῶν μεγάλων, αἱ δὲ σὺν ὀργῇ καὶ τάχιστα κάμνουσι. Διαβεβλήμεθα, τὰς διαβολὰς ἐπίτρεψον ἰάσασθαι. Ἀκρίτους καταγνωσθῆναι χαλεπόν. Ἂν δὲ μὴ πείσωμεν, τί λοιπὸν ἐμποδών ἐστιν ἢ ταῦτα ἃ καὶ [*] νῦν διανοῇ πράττειν; Ἕως οὐ πεπρεσβεύμεθα, μὴ ἀποκόψῃς τὰς ἀμείνους ἐλπίδας μυριάδων τοσούτων, αἷς οὐχ ὑπὲρ κέρδους, ἀλλ' ὑπὲρ εὐσεβείας ἐστὶν ἡ σπουδή — καίτοι γε

ἡμάρτομεν τοῦτο εἰπόντες· τί γὰρ ἂν εἴη κέρδος λυσιτελέστερον ὁσιότητος ἀνθρώποις;“

Petronius benevole et caute rem ad Caium defert.

33. Ταῦτα δὲ διεξῄεσαν ὑπ᾽ ἀγωνίας καὶ περιπαθήσεως ἄσθματι πολλῷ, κεκομμένῳ τῷ πνεύματι· ῥεόμενοι γὰρ κατὰ μελῶν ἁπάντων ἱδρῶτι, μετὰ φορᾶς ἀπαύστων δακρύων, ὡς ἤδη συναλγεῖν τοὺς ἀκούοντας, καὶ τὸν Πετρώνιον — ἔστι γὰρ καὶ τὴν φύσιν εὐμενὴς καὶ ἥμερος — ὑπὸ τῶν λεχθέντων καὶ ὁρωμένων συνηρπᾶσθαι· ἐδόκει γὰρ αὐτῷ καὶ τὰ λεγόμενα εἶναι δικαιότατα καὶ οἰκτρά τις ἡ τῶν ὁρωμένων περιπάθησις. Ἐπεξανάστας δὲ μετὰ τῶν συνέδρων ἐβουλεύετο τὰ πρακτέα, καὶ ἑώρα τοὺς μὲν πρὸ μικροῦ παντάπασιν ἐναντιουμένους ἐπαμφοτερίζοντας, τοὺς δὲ ἐνδοιαστὰς ἐπιῤῥέποντας ἤδη τῷ πλείονι μέρει πρὸς ἔλεον· ἐφ᾽ οἷς ἥδετο, καίτοι τὴν φύσιν εἰδὼς τοῦ προεστῶτος καὶ ὡς εἴη ἀπαραίτητος ὀργήν. Ἀλλ᾽ εἶχέ τινα καὶ αὐτός, ὡς ἔοικεν, ἐναύσματα τῆς Ἰουδαϊκῆς φιλοσοφίας ἅμα καὶ εὐσεβείας, εἴγε καὶ πάλαι προμαθὼν ἕνεκα τῆς περὶ παιδείαν σπουδῆς, εἴτε καὶ ἀφ᾽ οὗ τῶν χωρῶν ἐπετρόπευσεν, ἐν οἷς Ἰουδαῖοι καθ᾽ ἑκάστην πόλιν εἰσὶ παμπληθεῖς, Ἀσίας τε καὶ Συρίας, εἴτε καὶ τὴν ψυχὴν οὕτω διατεθείς, αὐτηκόῳ καὶ αὐτοκελεύστῳ καὶ αὐτομαθεῖ τινι πρὸς τὰ σπουδῆς ἄξια φύσει. Τοῖς δὲ ἀγαθοῖς ἀγαθὰς ὑπηχεῖν ἔοικε γνώμας ὁ θεός, δι᾽ ὧν ὠφελοῦντες ὠφεληθήσονται· ὅπερ καὶ ἐκείνῳ συνέβη. Τίνες οὖν ἦσαν αἱ γνῶμαι; Μὴ κατεπείγειν τοὺς δημιουργούς, ἀλλ᾽ ἀναπείθειν εὖ τετεχνιτευμένον ἀπεργάσασθαι τὸν ἀνδριάντα, στοχαζομένους, καθ᾽ ὅσον ἂν οἷόν τε ᾖ, μὴ ἀπολειφθῆναι τῶν διωνομασμένων

ἀρχετύπων, εἰς πλείονος χρόνου μῆκος· ἐπειδὴ τὰ μὲν αὐτοσχέδια φιλεῖ πως ἐπιτέμνεσθαι, τὰ δὲ σὺν πόνῳ καὶ ἐπιστήμῃ μῆκος χρόνων ἐπιζητεῖν. Ἣν δὲ ᾐτήσαντο πρεσβείαν, οὐκ ἐπιτρέπειν· ἀσφαλὲς γὰρ οὐκ εἶναι. Τοῖς βουλομένοις ἐπὶ τὸν πάντων ἡγεμόνα καὶ δεσπότην ἐκκαλεῖσθαι τὰ πράγματα μὴ ἐναντιοῦσθαι. Τῷ πλήθει μήτε ὁμολογεῖν, μήτε ἀρνεῖσθαι· ἑκάτερον γὰρ φέρειν κίνδυνον. Ἐπιστέλλειν [*] Γαΐῳ, μηδὲν μὲν τῶν Ἰουδαίων κατηγοροῦντα, μὴ δηλοῦντα δὲ ἐπ' ἀληθείᾳ τὰς ἱκετείας καὶ ἀντιβολίας αὐτῶν, καὶ τῆς περὶ τὴν ἀνάθεσιν βραδυτῆτος αἰτιᾶσθαι, τὸ μέν τι τὴν κατασκευὴν χρόνου μεμετρημένου δεομένην, τὸ δέ τι καὶ τὸν καιρὸν διδόντα μεγάλας ἀφορμὰς εἰς ἀναβολὰς εὐλόγους, αἷς συναινέσειν οὐκ ἴσως, ἀλλ' ἀναγκαίως καὶ αὐτὸν Γάϊον. Ἐν ἀκμῇ μὲν γὰρ τὸν τοῦ σίτου καρπὸν εἶναι καὶ τῶν ἄλλων ὅσα σπαρτά, δεδιέναι δὲ μὴ κατὰ ἀπόγνωσιν τῶν πατρίων ἄνθρωποι καὶ τοῦ ζῆν καταφρονοῦντες ἢ δῃώσωσι τὰς ἀρούρας ἢ ἐμπρήσωσι τὴν σταχυηφόρον, ὀρεινὴν καὶ πεδιάδα, φυλακῆς δὲ χρῄζειν εἰς ἐπιμελεστέραν τῶν καρπῶν συγκομιδήν, οὐ μόνον τῶν σπειρομένων, ἀλλὰ καὶ ὧν ἡ δενδροφόρος παρέχει. Διέγνωκε μὲν γάρ, ὡς λόγος, πλεῖν εἰς Ἀλεξάνδρειαν τὴν πρὸς Αἰγύπτῳ· πελάγει δὲ οὐκ ἀξιώσει τοσοῦτος ἡγεμὼν διά τε τοὺς κινδύνους καὶ διὰ τὸ πλῆθος τοῦ παραπέμποντος στόλου, καὶ ἅμα διὰ τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ σώματος, ἃ δὴ πάντα γίνεται ῥᾴως τὸν δι' Ἀσίας καὶ Συρίας κύκλον περαιουμένῳ. Δυνήσεται γὰρ καθ' ἑκάστην ἡμέραν καὶ πλεῖν καὶ ἀποβαίνειν, καὶ μάλιστα τὰς πλείστας ναῦς ἐπαγόμενος μακράς, ἀλλ' οὐχ ὁλκάδας, αἷς ὁ παρὰ γῆν πλοῦς ἀνυσιμώτερος, ὡς ταῖς φορτίσι διὰ πελάγους ἐστίν. Ἀναγκαῖον οὖν

καὶ χιλὸν κτηνέσι καὶ τροφὰς ἀφθόνους ἐν ἁπάσαις ταῖς Συριακαῖς πόλεσιν ηὐτρεπίσθαι, καὶ μάλιστα ταῖς παράλοις. Ἀφίξεται γὰρ παμπληθὴς ὄχλος καὶ διὰ γῆς καὶ διὰ θαλάττης, οὐ μόνον ἀπ' αὐτῆς Ῥώμης καὶ Ἰταλίας ἀναστάς, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν ἑξῆς ἄχρι Συρίας ἐπικρατειῶν ἐπηκολουθηκώς, ὁ μὲν τῶν ἐν τέλει, ὁ δὲ καὶ στρατιωτικάς, ἱππέων, πεζῶν, τῶν ἐν ταῖς ναυσίν, ὁ καὶ οἰκετικὸς οὐκ ἀποδέων τοῦ στρατιωτικοῦ. Δεῖ δὲ χορηγιῶν οὐ πρὸς τὰ ἀναγκαῖα συμμεμετρημένων *αὐτὸ* μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς περιττὴν δαψίλειαν, ἣν ἐπιζητεῖ Γάϊος. Τούτοις ἐὰν ἐντύχῃ τοῖς γράμμασιν, ἴσως, πρὸς τῷ μὴ δυςχεράναι, καὶ τῆς προνοίας ἡμᾶς ἀποδέξεται, ὡς ποιησαμένους τὴν ὑπέρθεσιν, οὐ χάριτι τῶν Ἰουδαίων, ἀλλ' ἕνεκα τῆς τῶν καρπῶν συγκομιδῆς.

Caius iratus Petronio respondet.

34. Ἀποδεξαμένων δὲ τὴν ἐπίνοιαν τῶν συνέδρων κελεύει γράφεσθαι τὰς ἐπιστολάς, καὶ ἐχειροτόνει τοὺς διακομιοῦντας ἄνδρας εὐζώνους, ἐθάδας δὲ καὶ τῶν κατὰ τὰς ὁδοιπορίας ἐπιτομῶν. Καὶ οἱ μὲν ἥκοντες ἀνέδοσαν τὰς ἐπιστολάς. Ὁ δὲ ἔτι μὲν ἀναγινώσκων [*] διῴδει, καὶ μεστὸς ἦν ὀργῆς ἐφ' ἑκάστῳ σημειούμενος. Ὡς δὲ ἐπαύσατο, συνεκρότει τὰς χεῖρας, „Εὖ, Πετρώνιε", φάσκων, „οὐκ ἔμαθες ἀκούειν αὐτοκράτορος· αἱ ἐπάλληλοί σε ἀρχαὶ πεφυσήκασιν. Ἄχρι τοῦ παρόντος οὐδὲ ἀκοῇ γνωρίζειν μοι δοκεῖς Γάϊον, οὐκ εἰς μακρὰν αὐτοῦ πεῖραν ἕξεις. Μέλει μὲν γάρ σοι τῶν Ἰουδαϊκῶν νομίμων, ἐχθίστου μοι ἔθνους, ἀλογεῖς δὲ τῶν ἄρχοντος ἡγεμονικῶν προστάξεων. Ἐφοβήθης τὸ πλῆθος· εἶτα οὐ παρῆσαν αἱ στρατιωτικαὶ δυνάμεις, ἃς δέδιεν ἔθνη τὸ

ἑῷα καὶ ἡγεμόνες αὐτῶν Παρθυαῖοι; Ἀλλ' ἠλέησας· εἶτα οἴκτῳ μᾶλλον ἐνέδωκας ἢ Γαΐῳ; Προφασίζου νῦν ἄμητον, τὸν ἀπροφάσιστον οὐκ εἰς μακρὰν ἐνδεξόμενος αὐτὸς τῇ κεφαλῇ. Συγκομιδὴν αἰτιῶ καρπῶν καὶ τὰς εἰς τὴν ἡμετέραν ἄφιξιν παρασκευάς. Εἰ γὰρ ἀφορία παντελὴς ἐπέσχε τὴν Ἰουδαίαν, οὐκ ἦσαν αἱ πλησιόχωροι τοσαῦται καὶ οὕτως εὐδαίμονες ἱκαναὶ χορηγεῖν τὰ ἐπιτήδεια καὶ τὴν μιᾶς ἔνδειαν ἀναπληρῶσαι; Ἀλλὰ τί προανίσταμαι τῶν χειρῶν; τί δέ μου τῆς γνώμης προαισθάνονταί τινες; Ὁ μέλλων τὰ ἐπίχειρα καρποῦσθαι, γινωσκέτω πρῶτος ἐξ ὧν ἂν πάθοι. Παύομαι λέγων· φρονῶν δὲ οὐ παύσομαι". Καὶ μικρὸν ὅσον ἐπισχὼν τινὶ τῶν πρὸς ταῖς ἐπιστολαῖς ὑπέβαλε τὰς πρὸς Πετρώνιον ἀποκρίσεις, ἐπαινῶν αὐτόν, ὅσα τῷ δοκεῖν, εἰς τὸ προμηθὲς καὶ τὴν τοῦ μέλλοντος ἀκριβῆ περίσκεψιν· σφόδρα γὰρ τοὺς ἐν ἡγεμονίαις εὐλαβεῖτο, τὰς πρὸς νεωτεροποιΐαν ἀφορμὰς ὁρῶν ἔχοντας ἐν ἑτοίμῳ, καὶ μάλιστα τοὺς ἐν ταῖς μεγάλαις,καὶ μεγάλοις ἐπιτάττοντας στρατοπέδοις, ἡλίκα τὰ πρὸς Εὐφράτῃ κατὰ Συρίαν ἐστίν. Θεραπεύων οὖν τοῖς ὀνόμασι καὶ γράμμασιν ἄχρι καιροῦ τὸ ἔγκοτον ἐπεσκίαζε, βαρύμηνις ὤν. Εἶτα ἐπὶ πᾶσι γράφει κελεύων μηδενὸς οὕτω φροντίζειν ἢ τοῦ θᾶττον ἀναθεῖναι τὸν ἀνδριάντα· καὶ γὰρ ἤδη τὰ θέρη τὴν εἴτε πιθανήν, εἴτε ἀληθῆ πρόφασιν συγκεκομίσθαι δύνασθαι.

Herodes Agrippa in rem implicatus.

35. Μετ' οὐ πολὺ μέντοι παρῆν Ἀγρίππας ὁ βασιλεύς, κατὰ τὸ εἰωθὸς ἀσπασόμενος Γάϊον. Ἤιδει δὲ ἁπλῶς οὐδὲν οὔτε ὧν ἐπεστάλκει ὁ Πετρώνιος, οὔτε ὧν

ὁ Γάϊος ἢ πρότερον ἢ ὕστερον. Ἐτεκμαίρετο δὲ διὰ τῆς οὐκ ἐν τάξει κινήσεως καὶ τῆς τῶν ὀμμάτων ταραχῆς ὑποτυφομένην ὀργήν, καὶ ἀνεσκόπει καὶ διηρεύνα ἑαυτὸν πάντη καὶ πρὸς πάντα μικρά τε αὖ καὶ μεγάλα τὸν λογισμὸν ἀποτείνων, μή τι δέδρακεν ἢ εἶπεν ὧν οὐ χρή. Ὡς δὲ συνόλως οὐδὲν εὕρισκεν, ἐτόπασεν, ὅπερ ἦν εἰκός, ἑτέροις τισὶ πικραίνεσθαι. Πάλιν δὲ ὅταν ὑποβλεπόμενον εἶδε καὶ τετακότα τὰς ὄψεις πρὸς μηδένα τῶν παρόντων ἢ μόνον ἐπ᾽ αὐτόν, ἐδεδίει, [*] καί, πολλάκις ἔρεσθαι διανοηθείς, ἐπέσχε, τοιοῦτον λαμβάνων τὸν λογισμόν· „Ἴσως τὴν ἀπειλὴν πρὸς ἑτέρους οὖσαν αὐτὸς ἕλξω, περιεργίας ὁμοῦ καὶ προπετείας καὶ θράσους ὑπόληψιν ἐξενεγκάμενος.“ Ἐπτοημένον δὲ οὖν καὶ ἀποροῦντα θεασάμενος αὐτὸν Γάϊος — ἦν γὰρ δεινὸς ἐκ τῆς φανερᾶς ὄψεως ἀφανὲς ἀνθρώπου βούλημα καὶ πάθος συνιδεῖν — „Ἀπορεῖς“, εἶπεν, „Ἀγρίππα; Παύσω σε τῆς ἀπορίας. Ἐπὶ τοσοῦτόν μοι χρόνον συνδιατρίψας ἠγνόησας, ὅτι οὐ τῇ φωνῇ μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς ὄμμασι φθέγγομαι, μᾶλλον ἢ οὐχ ἧττον ἕκαστα διασημαίνων; Οἱ καλοί σου καὶ ἀγαθοὶ πολῖται, παρ᾽ οἷς μόνοις ἐξ ἅπαντος ἀνθρώπων γένους θεὸς οὐ νομίζεται Γάϊος, ἤδη μοι δοκοῦσι καὶ θανατᾶν ἀφηνιάζοντες, ἐμοῦ κελεύσαντος ἐν τῷ ἱερῷ Διὸς ἀνδριάντα ἀνατεθῆναι, πανδημεὶ συνταξάμενοι τῆς πόλεως καὶ τῆς χώρας ὑπεξῆλθον, πρόφασιν ἱκετεύσοντες, τὸ δὲ ἀληθὲς ἐναντία τοῖς προστεταγμένοις ἐργασόμενοι.“ Μέλλοντος δὲ προσεπιφέρειν ἕτερα, ὑπ᾽ ἀγωνίας παντοδαπὰς χρόας ἐνήλλαττεν, ἐν ταὐτῷ γινόμενος αἱμωπός, ὠχρός, πελιδνός. Ἤδη δὲ καὶ ἀπὸ κεφαλῆς ἄκρας μέχρι ποδῶν φρίκη κατέσχητο, τρόμος τε καὶ σεισμὸς πάντα αὐτοῦ τὰ μέρη καὶ τὰ μέλη συνεκύκα, χαλωμένων

τε καὶ ἀνιεμένων τῶν σωματικῶν τόνων περὶ ἑαυτὸν κατέῤῥει, καὶ τὰ τελευταῖα παρεθεὶς μικροῦ κατέπεσεν, εἰ μὴ τῶν παρεστώτων τινὲς ὑπέλαβον αὐτόν· καὶ κελευσθέντες φοράδην οἴκαδε κομίζουσιν, οὐδενὸς συναισθανόμενον ὑπὸ κάρου τῶν ἀθρόον κατασκηψάντων κακῶν. Ὁ μὲν οὖν Γάϊος ἔτι μᾶλλον ἐξετραχύνθη, τὸ κατὰ τοῦ ἔθνους μῖσος ἐπιτείνων. „Εἰ γὰρ Ἀγρίππας", ἔφασκεν, „ὁ συνηθέστατος καὶ φίλτατος καὶ τοσαύταις ἐνδεδεμένος εὐεργεσίαις, ἥττηται τῶν ἐθῶν, ὡς μηδὲ ἀκοὴν ἀνέχεσθαι τὴν κατ᾽ αὐτῶν, ἀλλ᾽ ὑπ᾽ ἐκλύσεως μικροῦ καὶ τελευτῆσαι, τί χρὴ περὶ τῶν ἄλλων προσδοκᾶν, οἷς μηδεμία πρόσεστιν ὁλκὸς δύναμις εἰς τὸ ἐναντίον;" Ὁ δὲ Ἀγρίππας, τὴν μὲν πρώτην ἡμέραν καὶ τὸ πλεῖστον μέρος τῆς ὑστεραίας ὑπὸ κάρου πιεσθεὶς βαθέος, οὐδὲν ἐγνώριζε τῶν ὄντων. Περὶ δὲ δείλην ἑσπέραν μικρὸν ὅσον τὴν κεφαλὴν ἐπάρας καὶ βεβαρημένους τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐπὶ βραχὺ μόλις διοίξας, ἀμαυραῖς καὶ ἀχλυώδεσι ταῖς ὄψεσι τοὺς ἐν κύκλῳ παρεθεᾶτο, μήπω γνωρίζειν δυνάμενος ἐπ᾽ ἀκριβὲς τὰς ἑκάστων ἰδέας. Πάλιν δὲ ὑπενεχθεὶς εἰς ὕπνον ἠρέμει τῆς προτέρας ὑγιαινοτέρᾳ καταστάσει χρώμενος, ὡς ἐνῆν ἔκ τε τῆς ἀναπνοῆς καὶ ἐκ τῆς περὶ τὸ σῶμα σχέσεως τεκμήρασθαι. [*] Περιαναστὰς δὲ ὕστερον ἐπυνθάνετο· „Ποῦ τανῦν εἰμί; μήτι παρὰ Γαΐῳ; μὴ καὶ αὐτὸς πάρεστιν ὁ δεσπότης;" Ἀποκριναμένων δέ· „Θάῤῥει, παρὰ σαυτῷ διατρίβεις, Γάϊος οὐ πάρεστιν. Ἱκανῶς ἠρέμησας εἰς ὕπνον. Ἀλλ᾽ ἐπιστραφεὶς καὶ μετεωρίσας σεαυτὸν τὸν ἀγκῶνα πῆξον, γνώρισον τοὺς παρόντας· ἴδιοι πάντες εἰσί, φίλων καὶ ἀπελευθέρων καὶ οἰκετῶν οἱ μάλιστα τιμῶντες καὶ ἀντιτιμώμενοι." Ὁ δὲ — νήφειν γὰρ ἤρχετο — καθεώρα

τὸ παρ᾽ ἑκάστῳ συμπαθές. Καὶ κελευσάντων τοὺς πολλοὺς μεταστῆναι τῶν ἰατρῶν, ἵνα δι᾽ ἀλειμμάτων καὶ τροφῆς καιρίου τὸ σωμάτιον ἀνακτήσηται, „Πάνυ γὰρ“ εἶπε „φροντιστέον ὑμῖν ἐπιμελεστέρας τῆς εἰς ἐμὲ διαίτης; οὐ γὰρ ἐξαρκεῖ μοι τῷ βαρυδαίμονι λιμὸν ἀκέσασθαι διὰ ψιλῆς καὶ εἰς εὐτέλειαν ἀπηκριβωμένης τῆς τῶν ἀναγκαίων χρήσεως; Οὐδ᾽ αὐτὰ δὴ ταῦτα προσηκάμην ἄν, εἰ μὴ ἕνεκα τελευταίας βοηθείας, ἣν ὀνειροπολεῖ μοι ἡ διάνοια, τῷ ταλαιπώρῳ ἔθνει παρασχεῖν.“ Καὶ ὁ μὲν δεδακρυομένος καὶ ἀναγκοφαγῶν δίχα προσοψήματος, οὐδὲ κράματος προσενεχθέντος ἠνέσχετο, ἀλλ᾽ ὕδατος ἀπογευσάμενος, „Ἀπέχει μέν“, εἶπεν, „ἡ τάλαινα γαστὴρ ὃ ἀπῄτει δάνειον. Ἐμοὶ δὲ τί προσήκει ποιεῖν ἢ δεῖσθαι Γαΐου περὶ τῶν ἐνεστώτων;“

Litterae Agrippae ad Caium supplices. (36-41.)

36. Καὶ δέλτον λαβὼν ταῦτα ἐπιστέλλει· „Τὴν μὲν κατ᾽ ὄψιν ἔντευξιν, ὦ δέσποτα, φόβος με καὶ αἰδὼς ἀφείλοντο· ὁ μὲν ἀπειλὴν ἐκτρεπόμενος, ἡ δὲ τῷ μεγέθει τοῦ περὶ σὲ ἀξιώματος καταπλήττουσα. Γραφὴ δὲ μηνύσει μου τὴν δέησιν, ἣν ἀνθ᾽ ἱκετηρίας προτείνω. Πᾶσιν ἀνθρώποις, αὐτοκράτορ, ἐμπέφυκεν ἔρως μὲν τῆς πατρίδος, τῶν δὲ οἰκείων νόμων ἀποδοχή· καὶ περὶ τούτων οὐδεμιᾶς ἐστί σοι χρεία διδασκαλίας, ἐκθύμως μὲν στέργοντι τὴν πατρίδα, ἐκθύμως δὲ τὰ πάτρια τιμῶντι. Καλὰ δὲ ἑκάστοις, εἰ καὶ μὴ πρὸς ἀλήθειάν ἐστι, διαφαίνεται τὰ οἰκεῖα· κρίνουσιν γὰρ αὐτὰ οὐ λογισμῷ μᾶλλον ἢ τῷ τῆς εὐνοίας πάθει. Γεγένημαι μέν, ὡς οἶδας, Ἰουδαῖος. Ἔστι δέ μοι Ἱεροσόλυμα πατρίς, ἐν ᾗ ὁ τοῦ ὑψίστου θεοῦ νεὼς ἅγιος ἵδρυται. Πάππων δὲ καὶ προ-

γόνων βασιλέων ἔλαχον, ὧν οἱ πλείους ἐλέγοντο ἀρχιερεῖς, τὴν βασιλείαν τῆς ἱερωσύνης ἐν δευτέρᾳ τάξει τιθέμενοι καὶ νομίζοντες, ὅσῳ θεὸς ἀνθρώπων διαφέρει κατὰ τὸ κρεῖττον, τοσούτῳ καὶ βασιλείας ἀρχιερωσύνην· τὴν μὲν γὰρ εἶναι θεοῦ θεράπειαν, τὴν δὲ ἐπιμέλειαν ἀνθρώπων. Ἔθνει δὴ τοιούτῳ προσκεκληρωμένος καὶ πατρίδι καὶ ἱερῷ, δέομαι ὑπὲρ ἁπάντων· τοῦ μὲν ἔθνους, ἵνα μὴ τὴν ἐναντίαν δόξαν ἐξενέγκηται τῆς ἀληθείας, εὐσεβέστατα καὶ ὁσιώτατα διακείμενον [*] ἐξ ἀρχῆς πρὸς ἅπαντα τὸν ὑμέτερον οἶκον. Ἐν οἷς γὰρ ἐφεῖται καὶ ἔξεστι μετὰ νόμων εὐσεβεῖν, οὐδενὸς οὔτε τῶν Ἀσιανῶν οὔτε τῶν ἐν Εὐρώπῃ λείπεται τὰ παράπαν, εὐχαῖς, ἀναθημάτων κατασκευαῖς, πλήθει θυσιῶν, οὐ μόνον ἐν ταῖς κατὰ τὰς δημοτελεῖς ἑορτὰς ἀναγομέναις, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς καθ᾽ ἑκάστην ἡμέραν ἐντελεχέσιν, ἐξ ὧν οὐ στόματι καὶ γλώσσῃ μηνύουσι τὸ εὐσεβὲς μᾶλλον ἢ ψυχῆς ἀφανοῦς βουλεύμασιν, οἱ μὴ λέγοντες, ὅτι φιλοκαίσαρές εἰσιν, ἀλλ᾽ ὄντες ὄντως. Περὶ δὲ τῆς ἱεροπόλεως τὰ προσήκοντά μοι λεκτέον. Αὕτη, καθάπερ ἔφην, ἐμὴ μέν ἐστι πατρίς, μητρόπολις δὲ οὐ μιᾶς χώρας Ἰουδαίας, ἀλλὰ καὶ τῶν πλείστων, διὰ τὰς ἀποικίας ἃς ἐξέπεμψεν ἐπὶ καιρῶν εἰς μὲν τὰς ὁμόρους Αἴγυπτον, Φοινίκην, Συρίαν τήν τε ἄλλην καὶ τὴν Κοίλην προσαγορευομένην, εἰς δὲ τὰς πόῤῥω διῳκισμένας, Παμφυλίαν, Κιλικίαν, τὰ πολλὰ τῆς Ἀσίας ἄχρι Βιθυνίας καὶ τῶν τοῦ Πόντου μυχῶν, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ εἰς Εὐρώπην, Θετταλίαν, Βοιωτίαν, Μακεδονίαν, Αἰτωλίαν, τὴν Ἀττικήν, Ἄργος, Κόρινθον, τὰ πλεῖστα καὶ ἄριστα Πελοποννήσου. Καὶ οὐ μόνον αἱ ἤπειροι μεσταὶ τῶν Ἰουδαϊκῶν ἀποικιῶν εἰσιν, ἀλλὰ καὶ νήσων αἱ δοκιμώταται, Εὔβοια, Κύπρος, Κρήτη.

Καὶ σιωπῶ τὰς πέραν Εὐφράτου. Πᾶσαι γάρ, ἔξω μέρους βραχέος, Βαβυλὼν καὶ τῶν ἄλλων σατραπειῶν αἱ ἀρετῶσαν ἔχουσι τὴν ἐκ κύκλῳ γῆν, Ἰουδαίους ἔχουσι οἰκήτορας. Ὥστε, ἂν μεταλάβῃ σοῦ τῆς εὐμενείας ἡ ἐμὴ πατρίς, οὐ μία πόλις, ἀλλὰ καὶ μυρίαι τῶν ἄλλων εὐεργετοῦνται καθ᾽ ἕκαστον κλίμα τῆς οἰκουμένης ἱδρυθεῖσαι, τὸ Εὐρωπαῖον, τὸ Ἀσιανόν, τὸ Λιβυκόν, τὸ ἐν ἠπείροις, τὸ ἐν νήσοις, πάραλόν τε καὶ μεσόγειον. Ἁρμόττει δέ σου τῷ μεγέθει τῆς τοσαύτης τύχης, διὰ τῶν εἰς μίαν πόλιν εὐεργεσιῶν μυρίας ἄλλας συνευεργετεῖν, ὅπως διὰ πάντων τῶν τῆς οἰκουμένης μερῶν ᾄδηταί σου τὸ κλέος καὶ οἱ μετ᾽ εὐχαριστίας ἔπαινοι συνηχῶνται. Φίλων ἐνίων πατρίδας ὅλης τῆς Ῥωμαϊκῆς ἠξίωσας πολιτείας, καὶ γεγόνασιν οἱ πρὸ μικροῦ δοῦλοι δεσπόται ἑτέρων· καὶ τῶν ἀπολελαυκότων τῆς χάριτος μᾶλλον ἢ οὐχ ἧττον οἱ δι᾽ οὓς γέγονεν ἥδονται. Καὶ ἐγὼ τίς εἰμι τῶν εἰδότων μὲν ὅτι δεσπότην ἔχω καὶ κύριον, κεκριμένων δὲ ἐν τῇ τάξει τῶν ἑταίρων, ἀξιώματος μὲν ἕνεκα οὐ πολλῶν [*] ὕστερος, εὐνοίας δὲ οὐδενὸς δεύτερος, ἵνα μὴ λέγω πρῶτος. Διά τε τὸ πεφυκέναι καὶ διὰ τὸ πλῆθος τῶν εὐεργεσιῶν, αἷς με κατεπλούτισας, θαῤῥήσας ἂν ἴσως αἰτήσασθαι τῇ πατρίδι καὶ αὐτός, εἰ καὶ μὴ τὴν Ῥωμαϊκὴν πολιτείαν, ἐλευθερίαν γοῦν ἢ φόρων ἄφεσιν, οὐδὲν ἀπετόλμησα τοιοῦτον αἰτήσασθαι, τὸ δὲ φορητότατον, χάριν σοὶ μὲν ἀζήμιον δοῦναι, τῇ δὲ πατρίδι λαβεῖν ὠφελιμωτάτην. Τί γὰρ ἂν γένοιτο εὐμενείας ἡγεμόνος ὑπηκόοις ἄμεινον ἀγαθόν; Ἐν Ἱεροσολύμοις πρῶτον, αὐτοκράτορ, ἠγγέλη σοῦ ἡ εὐκταία διαδοχή, καὶ ἀπὸ τῆς ἱεροπόλεως ἐπὶ τὰς παρ᾽ ἑκάτερα ἠπείρους ἐχώρησεν ἡ φήμη. Τῆς προνομίας καὶ διὰ τοῦτο τυγχάνειν ἐστὶν

ἀξία παρὰ σοί. Καθάπερ γὰρ ἐν ταῖς συγγενείαις οἱ πρεσβύτατοι παῖδες τυγχάνουσι πρεσβείων, ὅτι πρῶτοι τὸ πατρὸς καὶ μητρὸς ὄνομα τοῖς γονεῦσιν ἐφήμισαν· τὸν αὐτὸν τρόπον, ἐπειδὴ τῶν ἀνατολικῶν πρώτη πόλις αὕτη σε προςεῖπεν αὐτοκράτορα, δικαία τυγχάνειν πλειόνων ἐστὶν ἀγαθῶν, εἰ δὲ μή, τῶν γοῦν ἴσων. Τοσαῦτα δικαιολογηθεὶς καὶ δεηθεὶς ἅμα περὶ τῆς πατρίδος, εἶμι τὸ τελευταῖον ἐπὶ τὴν τοῦ ἱεροῦ δέησιν. Τοῦτο, Γάϊε δέσποτα, τὸ ἱερὸν χειρόκμητον οὐδεμίαν ἐξ ἀρχῆς μορφὴν παρεδέξατο, διὰ τὸ ἕδος εἶναι θεοῦ. Γραφέων μὲν γὰρ καὶ πλασμάτων ἔργα μιμήματα τῶν αἰσθητῶν θεῶν εἰσιν· τὸν δὲ ἀόρατον εἰκονογραφεῖν ἢ διαπλάττειν οὐχ ὅσιον ἐνομίσθη τοῖς ἡμετέροις προγόνοις. Ἀγρίππας ἐτίμησε τὸ ἱερὸν ἐλθών, ὁ πάππος σου· καὶ ὁ Σεβαστὸς διὰ τοῦ κελεῦσαι τὰς πανταχόθεν ἀπαρχὰς ἐπιστολαῖς πέμπειν ἐκεῖσε, καὶ διὰ τῆς ἐντελεχοῦς θυσίας· καὶ ἡ προμάμμη σου. — Ὅθεν οὐδείς, οὐχ Ἕλλην, οὐ βάρβαρος, οὐ σατράπης, οὐ βασιλεύς, οὐκ ἐχθρὸς ἄσπονδος, οὐ στάσις, οὐ πόλεμος, οὐχ ἅλωσις, οὐ πόρθησις, οὐκ ἄλλο τι τῶν ὄντων οὐδὲν ἐνεωτέρισέ ποτε οὕτως εἰς τὸν νεών, ὡς ἄγαλμα ἢ ξόανον ἤ τι τῶν χειροκμήτων ἱδρύσασθαι. Καὶ γὰρ εἰ τοῖς οἰκήτορσι τῆς χώρας ἀπήχθοντο δυςμενεῖς ὄντες, ἀλλ' αἰδώς γέ [*] τις ἢ φόβος εἰςῄει παραλῦσαί τι τῶν ἐξ ἀρχῆς νενομισμένων ἐπὶ τιμῇ τοῦ ποιητοῦ τῶν ὅλων καὶ πατρός· ᾔδεσαν γὰρ ἐκ τούτων καὶ τῶν ὁμοιοτρόπων τὰς τῶν θεηλάτων κακῶν φυομένας ἀνηκέστους συμφοράς. Ἧς χάριν αἰτίας ἀσεβὲς σπέρμα σπείρειν εὐλαβοῦντο, δεδιότες, μὴ θερίζειν ἀναγκασθῶσι τοὺς ἐπ' ὀλέθρῳ παντελεῖς καρπούς.

37. „Ἀλλὰ τί μοι ξένους καλεῖν μάρτυρας, ἔχοντι

πολλοὺς τῶν οἰκειοτάτων σοὶ παραστῆσαι; Μάρκος Ἀγρίππας εὐθέως ὁ πρὸς μητρός σου πάππος, ἐν Ἰουδαίᾳ γενόμενος, ἡνίκα Ἡρώδης ὁ ἐμὸς πάππος ἐβασίλευε τῆς χώρας, ἀναβῆναι μὲν ἀπὸ θαλάττης εἰς τὴν μητρόπολιν ἐν μεσογείῳ κειμένην ἠξίωσε. Θεασάμενος δὲ τὸ ἱερὸν καὶ τὸν τῶν ἱερέων κόσμον καὶ τὴν τῶν ἐγχωρίων ἁγιστίαν, ἠγάσθη, χρῆμα νομίσας ὑπέρσεμνόν τι καὶ παντὸς λόγου μεῖζον ἑωρακέναι, καὶ διήγημα οὐδὲν ἦν ἕτερον αὐτῷ πρὸς τοὺς συνιόντας τότε τῶν ἑταίρων ἢ ὁ τοῦ νεῶ καὶ τῶν κατ' αὐτὸν ἁπάντων ἔπαινος. Ὅσας γοῦν ἡμέρας διέτριψεν ἐν τῇ πόλει κατὰ χάριν τὴν πρὸς Ἡρώδην, ἐφοίτησεν εἰς τὸ τέμενος, τερπόμενος τῇ θέᾳ καὶ τῆς κατασκευῆς καὶ τῶν θυσιῶν καὶ τῆς περὶ τὰ ἱερουργούμενα λειτουργίας καὶ τάξεως καὶ τῆς περὶ τὸν ἀρχιερέα σεμνότητος, ὁπότε ἀσκηθείη τῇ ἱερᾷ στολῇ καὶ κατάρχοι τῶν ἱερῶν. Ἀναθήμασι δὲ κοσμήσας ὅσοις ἐξῆν τὸ ἱερόν, καὶ τοὺς οἰκήτορας εὐεργετήσας ὅσα μὴ βλάψῃ χαριζόμενος, Ἡρώδην εὐφημήσας πολλὰ καὶ εὐφημηθεὶς μυρία παρεπέμφθη μέχρι λιμένων, οὐχ ὑπὸ μιᾶς πόλεως, ἀλλ' ὑπὸ τῆς χώρας ἁπάσης, φυλλοβολούμενός τε καὶ θαυμαζόμενος ἐπ' εὐσεβείᾳ. Τί δὲ ὁ ἕτερός σου πάππος Τιβέριος Καῖσαρ; οὐχὶ ταὐτὰ φαίνεται προῃρημένος; Ἐν γοῦν τρισὶν καὶ εἴκοσι ἔτεσιν οἷς αὐτοκράτωρ ἐγένετο, τὴν κατὰ τὸ ἱερὸν ἐκ μηκίστων χρόνων παραδεδομένην θρησκείαν ἐτήρησεν, οὐδὲν αὐτῆς παραλύσας ἢ παρακινήσας μέρος.

38. „Ἔχω δέ τι καὶ φιλοτίμημα αὐτοῦ προσδιηγήσασθαι, καίτοι μυρίων ἀπολελαυκὼς ὅτε ἔζη κακῶν· ἀλλὰ τὸ ἀληθὲς φίλον καὶ σοι τίμιον. Πιλάτος ἦν τῶν ὑπάρχων ἐπίτροπος ἀποδεδειγμένος τῆς Ἰουδαίας. Οὗτος

οὐκ ἐπὶ τιμῇ Τιβερίου μᾶλλον ἢ ἕνεκα τοῦ λυπῆσαι τὸ πλῆθος ἀνατίθησιν ἐν τοῖς κατὰ τὴν ἱερόπολιν Ἡρώδου βασιλείοις ἐπιχρύσους ἀσπίδας, μήτε [*] μορφὴν ἐχούσας, μήτε ἄλλο τι τῶν ἀπηγορευομένων, ἔξω τινὸς ἐπιγραφῆς ἀναγκαίας, ἣ δύο ταῦτα ἐμήνυε, τόν τε ἀναθέντα καὶ ὑπὲρ οὗ ἡ ἀνάθεσις. Ἐπεὶ δὲ ᾔσθοντο οἱ πολλοὶ καὶ περιβόητον ἦν ἤδη τὸ πρᾶγμα, προστησάμενοι τούς τε βασιλέως υἱεῖς τέτταρας, οὐκ ἀποδέοντας τό τε ἀξίωμα καὶ τὰς τύχας τῶν βασιλέων, καὶ τοὺς ἄλλους ἀπογόνους καὶ τῶν παρ' αὐτοῖς τοὺς ἐν τέλει, παρεκάλουν τὸ νεωτερισθὲν περὶ τὰς ἀσπίδας εἰς ἐπανόρθωσιν ἀγαγεῖν καὶ μὴ κινεῖν ἔθη πάτρια τὸν πρὸ τοῦ πάντα αἰῶνα διαφυλαχθέντα καὶ πρὸς βασιλέων καὶ πρὸς αὐτοκρατόρων ἀκίνητα. Στεῤῥῶς δὲ ἀντιλέγοντος — ἦν γὰρ τὴν φύσιν ἀκαμπὴς καὶ μετὰ τοῦ αὐθάδους ἀμείλικτος — ἀνεβόησαν· Μὴ στασίαζε, μὴ πολεμοποίει, μὴ κατάλυε τὴν εἰρήνην. Οὐκ ἔστιν ἀτιμία νόμων ἀρχαίων αὐτοκράτορος τιμή. Μὴ πρόφασις τῆς εἰς τὸ ἔθνος ἐπηρείας ἔστω σοὶ Τιβέριος· οὐδὲν ἐθέλει τῶν ἡμετέρων καταλύεσθαι. Εἰ δὲ φῄς, αὐτὸς ἐπίδειξον ἢ διάταγμα ἢ ἐπιστολὴν ἤ τι ὁμοιότροπον, ἵνα παυσάμενοι τοῦ σοι διενοχλεῖν πρέσβεις ἑλόμενοι δεησώμεθα τοῦ δεσπότου. Τὸ τελευταῖον τοῦτο μάλιστα αὐτὸν ἐξετράχυνε, καταδείσαντα, μὴ τῷ ὄντι πρεσβευσάμενοι καὶ τῆς ἄλλης αὐτοῦ ἐπιτροπῆς ἐξελέγξωσι τὰς δωροδοκίας, τὰς ὕβρεις, τὰς ἁρπαγάς, τὰς αἰκίας, τὰς ἐπηρείας, τοὺς ἀκρίτους καὶ ἐπαλλήλους φόνους, τὴν ἀνήνυτον καὶ ἀργαλεωτάτην ὠμότητα διεξελθόντες. Οἷα οὖν ἐγκότως ἔχων καὶ βαρύμηνις ἄνθρωπος ἐν ἀμηχάνοις ἦν, μήτε καθελεῖν τὰ ἅπαξ ἀνατεθέντα θαῤῥῶν, μήτε βουλόμενός τι τῶν πρὸς ἡδονὴν

τοῖς ὑπηκόοις ἐργάσασθαι, ἅμα δὲ καὶ τὴν ἐν τούτοις σταθερότητα Τιβερίου μὴ ἀγνοῶν. Ἅπερ ὁρῶντες οἱ ἐν τέλει, καὶ συνιέντες, ὅτι μετανοεῖ μὲν ἐπὶ τοῖς πεπραγμένοις, δοκεῖν δὲ οὐ βούλεται, γράφουσι Τιβερίῳ δεητικωτάτας ἐπιστολάς. Ὁ δὲ διαγνοὺς οἷα μὲν εἶπε Πιλάτον, οἷα δὲ ἠπείλησεν; Ὡς δὲ ὠργίσθη, καίτοι οὐκ εὔληπτος ὢν ὀργῇ, περιττόν ἐστι διηγεῖσθαι, τοῦ πράγματος ἐξ αὑτοῦ φωνὴν ἀφιέντος. Εὐθέως γὰρ οὐδὲν εἰς τὴν ὑστεραίαν ὑπερθέμενος ἐπιστέλλει, μυρία μὲν τοῦ καινουργηθέντος τολμήματος ὀνειδίζων καὶ ἐπιπλήττων, κελεύων δὲ αὐτίκα καθελεῖν τὰς ἀσπίδας καὶ μετακομισθῆναι ἐκ τῆς μητροπόλεως εἰς τὴν ἐπὶ θαλάττῃ Καισάρειαν, ἐπώνυμον τοῦ προπάππου Σεβαστήν, ἵνα ἀνατεθεῖεν ἐν τῷ Σεβαστείῳ. Καὶ ἀνετέθησαν. Οὕτως ἀμφότερα ἐφυλάχθη, καὶ ἡ τιμὴ τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ ἡ [*] περὶ τὴν πόλιν ἀρχαία συνήθεια.

39. „Τότε μὲν οὖν ἀσπίδες ἦσαν, αἷς οὐδὲν ἀνεζωγράφητο μίμημα. Νυνὶ δὲ κολοσσιαῖος ἀνδριάς. Καὶ τότε μὲν ἡ ἀνάθεσις ἐν οἰκίᾳ τῶν ἐπιτρόπων ἦν· τὴν δὲ μέλλουσάν φασιν ἐσωτάτω τοῦ ἱεροῦ κατ' αὐτὰ τὰ ἄδυτα γίνεσθαι, εἰς ἃ ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ ὁ μέγας ἱερεὺς εἰςέρχεται, τῇ νηστείᾳ λεγομένῃ μόνον ἐπιθυμιάσων καὶ κατὰ τὰ πάτρια εὐξόμενος φορὰν ἀγαθῶν εὐετηρίαν τε καὶ εἰρήνην ἅπασιν ἀνθρώποις. Καὶ ἂν ἄρα τίς που, οὐ λέγω τῶν ἄλλων Ἰουδαίων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἱερέων, οὐχὶ τῶν ὑστάτων, ἀλλὰ τῶν τὴν εὐθὺς μετὰ τὸν πρῶτον τάξιν εἰληχότων, ἢ καθ' αὑτὸν ἢ καὶ μετ' ἐκείνου συνειςέλθῃ, μᾶλλον δὲ καὶ ἂν αὐτὸς ὁ ἀρχιερεὺς δυσὶν ἡμέραις τοῦ ἔτους, ἢ καὶ τῇ αὐτῇ τρὶς ἢ καὶ τετράκις εἰςφοιτήσῃ, θάνατον ἀπαραίτητον ὑπομένει. Τοσαύτη τίς ἐστιν ἡ

περὶ τὰ ἄδυτα φυλακὴ τοῦ νομοθέτου, μόνα ἐκ πάντων ἄβατα καὶ ἄψαυστα βουληθέντος αὐτὰ διατηρεῖσθαι. Πόσους ἂν οὖν οἴει θανάτους ἑκουσίως ὑπομένειν τοὺς περὶ ταῦτα ὡσιωμένους, εἰ θεάσαιντο τὸν ἀνδριάντα εἰςκομιζόμενον; Ἐμοὶ μὲν δοκοῦσι γενεὰς ὅλας αὐταῖς γυναιξὶ καὶ τέκνοις ἀποσφάξαντες, ἐπὶ τοῖς τῶν οἰκείων πτώμασιν ἑαυτοὺς τελευταῖον καθιερεύσειν. Ταῦτα μὲν Τιβέριος ἔγνω. Τί δὲ ὁ σὸς πρόπαππος, ὁ τῶν πώποτε γενομένων αὐτοκρατόρων ἄριστος, ὁ πρῶτος ἀρετῆς ἕνεκα καὶ τύχης Σεβαστὸς ὀνομασθείς, ὁ τὴν εἰρήνην διαχέας πάντη διὰ γῆς καὶ θαλάττης ἄχρι τῶν τοῦ κόσμου περάτων; οὐκ ἀκοῇ πυνθανόμενος τὰ περὶ τὸ ἱερὸν καὶ ὅτι οὐδέν ἐστιν ἀφίδρυμα ἐν αὐτῷ χειρόκμητον, ὁρατὸν ἀοράτου μίμημα φύσεως, ἐθαύμαζε καὶ προσεκύνει; Φιλοσοφίας οὐκ ἄκροις χείλεσι γευσάμενος, ἀλλ᾽ ἐπιπλέον ἑστιαθεὶς καὶ σχεδόν τι καθ᾽ ἑκάστην ἡμέραν ἑστιώμενος, τὰ μὲν μνήμαις ὧν ἡ διάνοια προμαθοῦσα τὰ φιλοσοφίας ἀνεπόλει, τὰ δὲ καὶ ταῖς τῶν συνόντων ἀεὶ λογίων συνδιαιτήσεσι· κατὰ γὰρ τὰς ἐν δείπνῳ συνουσίας ὁ πλεῖστος χρόνος ἀπενέμετο τοῖς ἀπὸ παιδείας, ἵνα μὴ τὸ σῶμα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡ ψυχὴ τοῖς οἰκείοις ἀνατρέφοιτο.

40. „Τεκμηρίοις δὲ ἀφθόνοις πιστώσασθαι δυνάμενος τὸ βούλημα τοῦ Σεβαστοῦ προπάππου σοῦ, δυσὶν ἀρκεσθήσομαι. Τὸ μὲν γὰρ πρῶτον *ἐπέστειλε* τοῖς ἐπιτρόποις τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν ἐπικρατειῶν, πυθόμενος ὀλιγωρεῖσθαι τὰς ἱερὰς ἀπαρχάς, ἵνα ἐπιτρέπωσι τοῖς Ἰουδαίοις μόνοις εἰς τὰ συναγώγια συνέρχεσθαι· μὴ γὰρ εἶναι ταῦτα συνόδους ἐκ μέθης καὶ παροινίας ἐπὶ συστάσει ὡς λυμαίνεσθαι τὰ [*] τῆς εἰρήνης, ἀλλὰ διδασκα-

λεῖα σωφροσύνης καὶ δικαιοσύνης ἀνδρῶν ἐπιτηδευόντων μὲν ἀρετήν, ἀπαρχὰς δὲ ἐτησίους εἰςφερόντων, ἐξ ὧν ἀνάγουσι θυσίας, στέλλοντες ἱεροπομποὺς εἰς τὸ ἐν Ἱεροσολύμοις ἱερόν. Εἶτα κελεύει μηδένα ἐμποδὼν ἵστασθαι τοῖς Ἰουδαίοις μήτε συνιοῦσι μήτε συνειςφέρουσι μήτε διαπεμπομένοις κατὰ τὰ πάτρια εἰς Ἱεροσόλυμα· ταῦτα γὰρ εἰ καὶ μὴ τοῖς ῥήμασι, τοῖς γοῦν πράγμασιν ἐπέσταλται. Μίαν δὲ ἐπιστολὴν ὑποτέταχα πρὸς τὴν σὴν τοῦ δεσπότου πειθώ, ἣν Γάϊος Νορβανὸς Φλάκκος ἐπιστέλλει, δηλῶν τὰ ὑπὸ Καίσαρος αὐτῷ γραφέντα. Ἔστι δὲ τῆς ἐπιστολῆς τὸ ἀντίγραφον τόδε·

„„Γάϊος Νορβανὸς Φλάκκος ἀνθύπατος Ἐφεσίων ἄρχουσι χαίρειν.

Καῖσάρ μοι ἔγραψεν, Ἰουδαίους, οὗ ἂν ὦσιν, ἰδίῳ ἀρχαίῳ ἐθισμῷ νομίζειν συναγομένους χρήματα εἰςφέρειν ἃ πέμπουσιν εἰς Ἱεροσόλυμα. Τούτους οὐκ ἠθέλησε κωλύεσθαι τοῦτο ποιεῖν. Ἔγραψα οὖν ὑμῖν, ἵνα εἰδῆτε, ὡς ταῦτα οὕτω γίνεσθαι κελεύω.““

„Ἆρ᾽ οὐκ ἐναργὴς πίστις ἐστίν, αὐτοκράτορ, τῆς Καίσαρος προαιρέσεως, ᾗ περὶ τὴν τοῦ ἡμετέρου ἱεροῦ τιμὴν ἐκέχρητο, μὴ βουληθεὶς τῷ κοινῷ τόπῳ τῶν συνόδων ἀναιρεθῆναι τὰς τῶν Ἰουδαίων εἰς ταὐτὸ συμφοιτήσεις, ἃς ἀπαρχῶν ἕνεκα ποιοῦνται καὶ τῆς ἄλλης εὐσεβείας; Ἕτερον δέ ἐστιν οὐκ ἀποδέον τούτου δεῖγμα σαφέστατον τῆς βουλήσεως τοῦ Σεβαστοῦ. Διετάξατο γὰρ ἐκ τῶν ἰδίων προσόδων ἀνάγεσθαι θυσίας ἐντελεῖς ὁλοκαύστους τῷ ὑψίστῳ θεῷ καθ᾽ ἑκάστην ἡμέραν, αἳ καὶ μέχρι νῦν ἐπιτελοῦνται — ἄρνες εἰσὶ δύο καὶ ταῦρος τὰ ἱερεῖα, οἷς Καῖσαρ ἐφῄδρυνε τὸν βωμόν — ἐπιστά-

μενος σαφῶς, ὅτι οὐδέν ἐστιν ἀφίδρυμα, οὔτε φανερὸν οὔτε ἀφανές. Ἀλλ' ὁ τοσοῦτος ἡγεμών, κατὰ φιλοσοφίαν οὐδενὸς δεύτερος, ἐλογίσατο παρ' ἑαυτῷ, ὅτι ἀναγκαῖόν ἐστιν ἐν τοῖς περιγείοις ἐξαίρετον ἀπονενεμῆσθαι τόπον ἱερὸν τῷ ἀοράτῳ θεῷ, μηδὲν ὁρατὸν ἀπεικόνισμα περιέξοντα, πρὸς μετουσίαν ἐλπίδων χρηστῶν καὶ ἀπόλαυσιν ἀγαθῶν τελείων. Ὑφηγητῇ τοιούτῳ τῆς εὐσεβείας χρησαμένη καὶ ἡ προμάμμη σου Ἰουλία σεβαστὴ κατεκόσμησε τὸν νεὼν χρυσαῖς φιάλαις καὶ σπονδείοις καὶ ἄλλων ἀναθημάτων πολυτελεστάτων πλήθει· τί παθοῦσα καὶ αὕτη, μηδενὸς ἔνδον ὄντος ἀφιδρύματος; Ἀσθενέστεραι γάρ πως εἰσι γνῶμαι γυναικῶν, ἔξω τῶν αἰσθητῶν μηδὲν ἰσχύουσαι νοητὸν καταλαβεῖν. Ἡ δέ γε καθάπερ ἐν τοῖς ἄλλοις ὅλου [*] τοῦ γένους καὶ ἐν τούτῳ διήνεγκεν, ὑπὸ παιδείας ἀκράτου φύσει καὶ μελέτῃ περιγεγενημένης ἀῤῥενωθεῖσα τὸν λογισμόν, ὃς οὕτως ὀξυδερκὴς ἐγεγένητο, ὡς μᾶλλον τὰ νοητὰ καταλαμβάνειν τῶν αἰσθητῶν καὶ ταῦτα νομίζειν ἐκείνων εἶναι σκιάς.

41. „Ἔχων οὖν, δέσποτα, τῆς ἡμετέρας προαιρέσεως τοιαῦτα παραδείγματα, πάντα οἰκειότατα καὶ συγγενέστατα, ἀφ' ὧν ἐσπάρης καὶ ἀνέβλαστες καὶ τοσοῦτον ηὐξήθης, διατήρησον ἃ καὶ ἐκείνων ἕκαστος. Παρακλητεύουσι τοῖς νόμοις αὐτοκρατεῖς πρὸς αὐτοκράτορα, σεβαστοὶ πρὸς σεβαστόν, πάπποι καὶ πρόγονοι πρὸς ἔκγονον, πλείους πρὸς ἕνα, μονονουχὶ φάσκοντες· Ἐν ταῖς ἡμετέραις βουλήσεσιν ἃ μένει καὶ μέχρι τήμερον ἐφυλάχθη νόμιμα, μὴ καθέλῃς. Καὶ γὰρ εἰ μηδὲν ἐκ τῆς καταλύσεως αὐτῶν ἀπαντηθείη παλίμφημον, ἀλλ' ἥ γε τοῦ μέλλοντος ἀδηλότης καὶ τοῖς θαῤῥαλεωτάτοις, εἰ μὴ κα-

ταφρονηταὶ τῶν θείων εἰσίν, οὐ παντελῶς ἐστιν ἄφοβος. Ἐὰν καταλέγωμαι τὰς εἰς ἐμαυτὸν ἐκ σοῦ γενομένας εὐεργεσίας, ἐπιλείψει με ἡ ἡμέρα, πρὸς τῷ μηδὲ ἁρμόττον εἶναι προηγούμενον ἔργον παρέργον ἑτέρου ποιεῖσθαι λόγου. Καὶ ἂν ἡσυχάζω μέντοι, τὰ πράγματα αὐτὰ βοᾷ καὶ φωνὴν ἀφίησιν. Ἔλυσάς με σιδήρῳ δεδεμένον· τίς οὐκ οἶδεν; Ἀλλὰ μὴ χαλεπωτέροις δεσμοῖς, αὐτοκράτορ, ἐπισφίγξῃς. Οἱ μὲν γὰρ λυθέντες μέρει περιεβέβληντο τοῦ σώματος, οἱ δὲ νῦν προσδοκώμενοι ψυχῆς εἰσιν, ὅλην αὐτὴν δι᾽ ὅλων μέλλοντες πιέζειν. Τὸν ἐπικρεμάμενον ἀεὶ τοῦ θανάτου φόβον ἀπώσω, καὶ τεθνεῶτα τῷ δέει ζωπυρήσας, καθάπερ ἐκ παλιγγενεσίας ἀνήγειρας. Διατήρησον τὴν χάριν, αὐτοκράτορ, ἵνα μὴ ὁ σὸς Ἀγρίππας ἀποτάξηται τῷ βίῳ· δόξω γὰρ οὐ τοῦ σωθῆναι χάριν ἀφίεσθαι μᾶλλον ἢ τοῦ βαρυτέρας ἐνδεξάμενος συμφορὰς ἐπισημότερον τελευτῆσαι. Τὸν μέγιστον καὶ εὐτυχέστατον ἐν ἀνθρώποις κλῆρον ἐχαρίσω μοι, βασιλείαν, πάλαι μὲν μιᾶς χώρας, αὖθις δὲ καὶ ἑτέρας μείζονος, τὴν Τραχωνῖτιν λεγομένην καὶ τὴν Γαλιλαίαν συνάψας. Μὴ τὰ πρὸς περιουσίαν μοι χαρισάμενος, ὦ δέσποτα, τὰ ἀναγκαῖα ἀφέλῃς, μηδὲ εἰς φῶς ἀναγαγὼν τηλαυγέστατον ἐξ ὑπαρχῆς εἰς βαθύτατον σκότος ῥίψῃς. [*] Ἐξανίσταμαι τῶν λαμπρῶν ἐκείνων, τὴν πρὸ μικροῦ τύχην οὐ παραιτοῦμαι, πάντα ὑπαλλάττομαι ἑνός· τοῦ μὴ κινηθῆναι τὰ πάτρια. Τίς γὰρ ἄν μου γένοιτο λόγος, ἢ παρὰ τοῖς ὁμοφύλοις, ἢ παρὰ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἀνθρώποις; Ἀνάγκη γὰρ δυοῖν θάτερον· ἢ προδότην τῶν ἰδίων, ἢ σοι μηκέτι ὁμοίως φίλον νομισθῆναι· ὧν τί ἂν εἴη μεῖζον κακόν; Εἰ μὲν γὰρ ἐν τῇ τάξει τῶν ἑταίρων ἔτι καταριθμοῦμαι, προδοσίας

ἐξοίσομαι δόξαν, ἐὰν μήτε ἡ πατρὶς ἀπαθὴς παντὸς κακοῦ διαφυλαχθῇ, μήτε τὸ ἱερὸν ἄψαυστον· τὰ γὰρ τῶν ἑταίρων καὶ προςπεφευγότων ταῖς αὐτοκρατορικαῖς ἐπιφανείαις ὑμεῖς οἱ μεγάλοι διασώζετε. Εἰ δὲ ὑποικουρεῖ τι σοῦ τὴν διάνοιαν ἔχθος, μὴ δήσῃς ὡς Τιβέριος, ἀλλὰ καὶ τὴν τοῦ δεθῆναί ποτε αὖθις ἐλπίδα συνανελὼν κέλευσον ἐκποδὼν αὐτίκα γενέσθαι. Τί γάρ ἐμοὶ ζῆν καλόν, ᾧ μία σωτηρίας ἐλπὶς ἦν, τὸ σὸν εὐμενές;"

Flectitur quidem his precibus Caius ad breve tempus, sed nihilo minus pro Sidonia illa statua aliam Romae conficiendam curat, quam sibi, nomine Iovis illustris novi Caii, callide in Iudaeorum templo poni iubet. (42. 43.)

42. Ταῦτα γράψας καὶ σφραγισάμενος πέμπει Γαΐῳ, καὶ συγκλεισάμενος οἴκοι κατέμενεν, ἀγωνιῶν καὶ συγκεχυμένος, καὶ πῶς ἐντύχοι μάλιστα φροντίζων· οὐ γὰρ βραχὺς ἐπέῤῥιπτο κίνδυνος, ἀλλ' ὁ περὶ ἀναστάσεως καὶ ἀνδραποδισμοῦ καὶ παντελοῦς πορθήσεως, οὐ μόνον τοῖς τὴν ἱερὰν χώραν κατοικοῦσιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης Ἰουδαίοις. Λαβὼν δὲ καὶ διαναγινώσκων, ἐφ' ἑκάστῳ τῶν νοημάτων ἅμα μὲν ᾤδει μὴ κατορθουμένου τοῦ βουλήματος, ἅμα δὲ καὶ ἐπεκλᾶτο ταῖς δικαιολογίαις ὁμοῦ καὶ δεήσεσι· καὶ τὸν Ἀγρίππαν τῇ μὲν ἐπῄνει, τῇ δὲ ἐμέμφετο. Ἠτιᾶτο μὲν τῆς εἰς τοὺς ὁμοφύλους ἄγαν ἀρεσκείας, μόνους ἀνθρώπων ἀφηνιάζοντας καὶ ἐκτρεπομένους αὐτοῦ τὴν ἐκθέωσιν· ἐπῄνει δὲ τῷ μηδὲν ἐν αὑτῷ συσκιάζειν καὶ ἐπικρύπτειν, ἅπερ ἔλεγεν εἶναι δείγματα ἐλευθεριωτάτων καὶ εὐγενεστάτων ἠθῶν. Ἡμερωθεὶς οὖν, ὅσα τῷ δοκεῖν, ἀποκρίσεων

χρηστοτέρων ἠξίωσεν, Ἀγρίππα τὸ ἀνωτάτω καὶ μέγιστον δωρούμενος, τὸ μηκέτι γενέσθαι τὴν ἀνάθεσιν. Καὶ Ποπλίῳ Πετρωνίῳ, τῷ Συρίας ἐπιτρόπῳ, κελεύει γραφῆναι μηδὲν ἐπὶ τῷ ἱερῷ τῶν Ἰουδαίων ἔτι νεώτερον κινεῖν. Ὅμως μέντοι καὶ τὴν χάριν διδοὺς ἔδωκεν οὐκ ἀκέραιον, ἀλλ᾽ ἀναμίξας αὐτῇ δέος ἀργαλεώτερον. Προςγράφει γάρ· „Ἐὰν δέ τινες ἐν ταῖς ὁμόροις ἔξω μιᾶς τῆς μητροπόλεως ἐθέλοντες βωμοὺς ἢ ἱερὰ ἤ τινας εἰκόνας ἢ ἀνδριάντας ὑπὲρ ἐμοῦ καὶ τῶν ἐμῶν ἱδρύεσθαι κωλύωνται, τοὺς εἴργοντας ἢ παραχρῆμα κολάζειν ἢ εἰς αὐτὸν ἀνάγειν.“ Τοῦτο δὲ οὐδὲν ἦν ἕτερον ἢ στάσεων καὶ ἐμφυλίων πολέμων ἀρχὴ καὶ τῆς δωρεᾶς, ἣν ἐπ᾽ εὐθείας ἐδόκει παρασχεῖν, πλάγιός τις ἀναίρεσις. Ἔμελλον γὰρ οἱ μέν, κατὰ τὴν πρὸς Ἰουδαίους φιλονεικίαν μᾶλλον ἢ τὸ πρὸς Γάϊον εὐσεβές, καταπλήσειν τὴν χώραν ἅπασαν [*] ἀναθημάτων, οἱ δὲ ἐν ὄψεσι ταῖς αὐτῶν τὴν τῶν πατρίων ὁρῶντες κατάλυσιν, εἰ καὶ πάντων ἦσαν προπαθέστατοι, μὴ ἀνέχεσθαι, Γάϊος δὲ τοὺς παρακινηθέντας τιμωρίᾳ κρίνων μεγίστῃ ἀνατεθῆναι πάλιν κελεύειν τὸν ἀνδριάντα ἐν τῷ ἱερῷ. Προνοίᾳ δέ τινι καὶ ἐπιμελείᾳ τοῦ πάντα ἐφορῶντος καὶ σὺν δίκῃ πρυτανεύοντος θεοῦ, τῶν ὁμόρων παρεκίνησεν οὐδὲν οὐδὲ εἷς, ὥς μὴ χρείαν τινὰ γενέσθαι, ἣ πρὸ μετριωτέρας μέμψεως ἀπαραίτητοι ἔμελλον ἀπαρτᾶσθαι συμφοραί. Τί δὲ ὄφελος; εἴποι τις ἄν. Οὐδὲ γὰρ ἠρεμούντων ὁ Γάϊος ἠρέμει, μετανοῶν ἐπὶ τῇ χάριτι ἤδη καὶ τὴν πρὸ μικροῦ ζωπυρῶν ἐπιθυμίαν. Προστάττει γὰρ ἕτερον ἀνδριάντα δημιουργεῖσθαι κολοσσιαῖον, χαλκοῦν ἐπίχρυσον ἐν Ῥώμῃ, μηκέτι τὸν ἐν Σιδῶνι κινῶν, ἵνα μὴ τῇ κινήσει διαταράξῃ τὸ πλῆθος, ἀλλ᾽ ἠρεμοῦντος καὶ τῆς ὑπονοίας ἀπηλλαγμένου κατὰ

πολλὴν ἡσυχίαν ἀφανῶς ἐν ταῖς ναυσὶ κομισθέντα λαθὼν τοὺς πολλοὺς ἐξαίφνης ἱδρύσηται.

43. Τοῦτο δὲ πράξειν ἔμελλεν ἐν παράπλῳ κατὰ τὴν εἰς Αἴγυπτον ἀποδημίαν. Ἄλεκτος γάρ τις αὐτὸν ἔρως κατεῖχε τῆς Ἀλεξανδρείας, εἰς ἣν ἐπόθει σπουδῇ πάσῃ παραγενέσθαι, καὶ ἀφικόμενος πλεῖστον χρόνον ἐνδιαιτηθῆναι, νομίζων τὴν ἐκθέωσιν, ἣν ὠνειροπόλει, μίαν ταύτην πόλιν καὶ γεγεννηκέναι καὶ συναυξῆσαι, καὶ ταῖς ἄλλαις παράδειγμα γεγενῆσθαι τοῦ σεβασμοῦ, μεγίστην τε οὖσαν καὶ ἐν καλῷ τῆς οἰκουμένης· τὰ γὰρ τῶν μεγάλων εἴτε ἀνδρῶν εἴτε πόλεων τοὺς καταδεεστέρους ἄνδρας τε καὶ δήμους ζηλοῦν ἐπιχειρεῖν. Ἦν μέντοι καὶ πρὸς τὰ ἄλλα πάντα τὴν φύσιν ἄπιστος, ὡς, εἰ καί τι χρηστὸν ἐργάσαιτο, μετανοεῖν εὐθὺς καὶ τρόπον τινὰ δι᾽ οὗ καὶ τουτὶ λυθήσεται ζητεῖν, μετὰ μείζονος ἀνίας καὶ βλάβης. Οἷον δή τι λέγω· δεσμώτας ἔλυσεν ἐνίους, ἐπ᾽ οὐδεμιᾷ προφάσει πάλιν ἔδησε, βαρυτέραν τῆς προτέρας ἐπαγαγὼν συμφοράν, τὴν ἐκ δυσελπιστίας. Πάλιν κατέγνω φυγὴν ἑτέρων θάνατον προσδοκησάντων, οὐκ ἐπειδὴ συνῄδεσαν αὑτοῖς ἄξια θανάτου πεπραχέναι ἢ συνόλως βραχυτέρας ἡστινοσοῦν τιμωρίας, ἀλλὰ διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν ὠμότητα τοῦ δικαστοῦ μὴ προσδοκῶντες ἀποφεύξεσθαι. Τούτοις ἕρμαιον ἦν ἡ φυγὴ καὶ ἰσότιμος καθόδῳ, τὸν περὶ ψυχῆς ἀνωτάτω κίνδυνον ἀποδεδρακέναι νομίζουσιν. Ἀλλ᾽ οὐ μακρὸς διῆλθε χρόνος, καὶ τῶν στρατευομένων ἐπιπέμψας τινάς, μηδενὸς καινοτέρου προσπεσόντος, τοὺς ἀρίστους καὶ εὐγενεστάτους, ἤδη ζῶντας ὡς ἐν πατρίσι ταῖς νήσοις καὶ τὴν [*] ἀτυχίαν εὐτυχέστατα φέροντας, ἀθρόους ἀναιρεῖ, πένθος οἰκτρότατον καὶ ἀπροσδόκητον οἴκοις τῶν ἐν Ῥώμῃ μεγάλων

προςβαλών. Εἰ δέ τισι καὶ δωρεὰν ἔδωκεν ἀργύριον, οὐχ ὡς δάνειον ἀνέπραττε, τόκους προςεκλέγων καὶ ἐπιτοκίας, ἀλλ᾽ ὡς φώριον μετὰ μεγίστης τῶν λαβόντων ζημίας· οὐ γὰρ ἐξήρκει τὰ δοθέντα τοῖς ἀθλίοις ἀποτιννύειν, ἀλλὰ καὶ τὰς οὐσίας ὅλας προςειςέφερον, ἃς ἢ παρὰ γονέων ἢ παρ᾽ οἰκείων ἢ φίλων ἐκληρονόμουν, ἢ ποριστὴν ἑλόμενοι βίον ἐκτήσαντο αὐτοὶ δι᾽ ἑαυτῶν. Οἱ δὲ σφόδρα παρ᾽ αὐτῷ εὐδοκιμεῖν οἰόμενοι τρόπον ἕτερον, τὸν σὺν ἡδονῇ μετὰ προςποιήσεως φιλικῆς, ἐβλάπτοντο, πάμπολλα μὲν εἰς τὰς ἀκρίτους καὶ ἀτάκτους καὶ ἐξαπιναίους ἀποδημίας ἀναλίσκοντες, πάμπολλα δὲ εἰς τὰς ἑστιάσεις· ὅλας γὰρ οὐσίας ἐξανάλουν εἰς ἑνὸς δείπνου παρασκευήν, ὡς καὶ δανείζεσθαι· τοσαύτη τις ἦν ἡ πολυτέλεια. Τοιγαροῦν ἀπηύχοντό τινες ἤδη τὰς δεδομένας ὑπ᾽ αὐτοῦ χάριτας, ὑπολαμβάνοντες οὐκ ὠφέλειαν μόνον, ἀλλὰ δέλεαρ εἶναι καὶ ἐνέδραν ἀφορήτου ζημίας. Τοσαύτη μὲν οὖν τις περὶ τὸ ἦθος ἦν ἀνωμαλία πρὸς ἅπαντας, διαφερόντως δὲ πρὸς τὸ Ἰουδαίων γένος, ᾧ χαλεπῶς ἀπεχθανόμενος τὰς μὲν ἐν ταῖς ἄλλαις πόλεσι προςευχὰς ἀπὸ τῶν κατ᾽ Ἀλεξάνδρειαν ἀρξάμενος σφετερίζεται, καταπλήσας εἰκόνων καὶ ἀνδριάντων τῆς ἰδίας μορφῆς. Ὁ γὰρ ἑτέρων ἀνατιθέντων ἀφεὶς, αὐτὸς ἱδρύετο δυνάμει. Τὸν δὲ ἐν τῇ ἱεροπόλει νεών, ὃς λοιπὸς ἦν ἄψαυστος, ἀσυλίας ἠξιωμένος τῆς πάσης, μεθηρμόζετο καὶ μετεσχημάτιζεν εἰς οἰκεῖον ἱερόν, ἵνα Διὸς ἐπιφανοῦς νέου χρηματίζῃ Γαΐου. Τί φῄς; Σὺ μὲν ἄνθρωπος ὢν αἰθέρα καὶ οὐρανὸν ζητεῖς προςλαβεῖν, οὐκ ἀρκεσθεὶς τῷ πλήθει τῶν τοσούτων ἠπείρων, νήσων, ἐθνῶν, κλιμάτων, ὧν ἀνήψω τὴν ἀρχήν; τὸν δὲ θεὸν οὐδενὸς τῶν ἐνταῦθα καὶ παρ᾽ ἡμῖν ἀξιοῖς, οὐ χώρας,

οὗ πόλεως, ἀλλὰ καὶ τὸν βραχὺν οὕτως περίβολον αὐτῷ καθιερωθέντα καὶ καθοσιωθέντα χρησμοῖς καὶ λογίοις θεσφάτοις ὠφελέσθαι διανοῇ, ἵνα ἐν τῷ τῆς τοσαύτης γῆς [*] περιβόλῳ μηδὲν ἴχνος, μηδὲν ὑπόμνημα καταληφθῇ τιμῆς καὶ εὐσεβείας τῆς εἰς τὸν ὄντως ὄντα ἀληθῆ θεόν; Καλὰς ὑπογράφεις τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων ἐλπίδας. Ἀγνοεῖς, ὅτι πηγὰς ἀνατέμνεις ἀθρόων κακῶν, καινουργῶν καὶ μεγαλουργῶν ἃ μήτε δρᾶν μήτε λογίζεσθαι θέμις;

Iudaei coram Caio, iudice non admodum iusto, per legatos Alexandriae rem suam agunt. (44. 45.)

44. Ἄξιον δὲ ἐπιμνησθῆναι καὶ ὧν εἴδομέν τε καὶ ἠκούσαμεν, μεταπεμφθέντες ἀγωνίσασθαι τὸν περὶ τῆς πολιτείας ἀγῶνα. Εἰσελθόντες γὰρ εὐθὺς ἔγνωμεν ἀπὸ τοῦ βλέμματος καὶ τῆς κινήσεως, ὅτι οὐ πρὸς δικαστήν, ἀλλὰ κατήγορον ἀφίγμεθα, τῶν ἀντιτεταγμένων μᾶλλον ἐχθρόν. Δικαστοῦ μὲν γὰρ ἔργα ταῦτα ἦν· καθίσαι μετὰ συνέδρων ἀριστίνδην ἐπιλελεγμένων ἐξεταζομένης ὑποθέσεως μεγίστης, ἐν τετρακοσίοις ἔτεσιν ἡσυχασθείσης καὶ νῦν πρῶτον εἰσαγομένης ἐπὶ μυριάσι πολλαῖς τῶν Ἀλεξανδρέων Ἰουδαίων, ἑκατέρωθεν στῆναι τοὺς ἀντιδίκους μετὰ τῶν συναγορευόντων, ἐν μέρει μὲν ἀκοῦσαι τῆς κατηγορίας, ἐν μέρει δὲ τῆς ἀπολογίας πρὸς μεμετρημένον ὕδωρ, ἀναστάντα βουλεύσασθαι μετὰ τῶν συνέδρων τί χρὴ φανερῶς ἀποφήνασθαι, γνώμῃ τῇ δικαιοτάτῃ· τυράννου δὲ ἀμειλίκτου δεσποτικὴν ὀφρὺν ἐπανατεινομένου τὰ πραχθέντα. Χωρὶς γὰρ τοῦ μηδὲν ὧν ἀρτίως εἶπον ἐργάσασθαι, μεταπεμψάμενος τοὺς δυεῖν κήπων ἐπιτρόπους, τοῦ τε Μαικήνα καὶ Λαμία — πλη-

σίων δέ εἰσιν ἀλλήλων τε καὶ τῆς πόλεως, ἐν οἷς ἐκ τριῶν ἢ τεττάρων ἡμερῶν διέτριβε· κἀκεῖθι γὰρ ἐπὶ παροῦσιν ἡμῖν ἡ κατὰ παντὸς τοῦ ἔθνους ἔμελλε σκηνοβατεῖσθαι δραματοποιία — κελεύει τὰς ἐπαύλεις αὐτῷ πάσας περιανοιχθῆναι· βούλεσθαι γὰρ μετὰ ἀκριβείας ἕκαστα ἰδεῖν. Ἡμεῖς δέ, ὡς αὐτὸν εἰςαχθέντες ἅμα τῷ θεάσασθαι, μετ' αἰδοῦς καὶ εὐλαβείας τῆς ἁπάσης νεύοντες εἰς τὸ ἔδαφος ἐδεξιούμεθα, Σεβαστὸν Αὐτοκράτορα προςειπόντες. Ὁ δὲ οὕτως ἐπιεικῶς καὶ φιλανθρώπως ἀντιπροςηγόρευσεν, ὡς μὴ μόνον τὴν ὑπόθεσιν, ἀλλὰ καὶ τὸ ζῆν ἀπογνῶναι. Σαρκάζων γὰρ ἅμα καὶ σεσηρώς· „Ὑμεῖς" εἶπεν „ἐστὲ οἱ θεομισεῖς, οἱ θεὸν μὴ νομίζοντες εἶναί με, τὸν ἤδη παρὰ πᾶσι τοῖς ἄλλοις ἀνωμολογημένον, ἀλλὰ τὸν ἀκατονόμαστον ὑμῖν;" καὶ ἀνατείνας τὰς χεῖρας εἰς τὸν οὐρανὸν ἐπεφήμιζε πρόςρησιν, ἣν οὐδὲ ἀκούειν θεμιτόν, οὐχ ὅτι διερμηνεύειν αὐτολεξεί. Πάσης εὐθὺς ἀνεπλήσθησαν ἡδονῆς οἱ τῆς ἐναντίας μερίδος πρέσβεις, ἤδη κατωρθωκέναι διὰ τῆς πρώτης ἀναφθέγξεως Γαΐου τὴν πρεσβείαν νομίζοντες· ἐπεχειρονόμουν, [*] ἀνωρχοῦντο, τὰς τῶν θεῶν ἁπάντων ἐπωνυμίας ἐπεφήμιζον αὐτῷ.

45. Γανύμενον δὲ τοῖς ὑπὲρ ἀνθρωπίνην φύσιν προςρήσεσι θεασάμενος ὁ πικρὸς συκοφάντης Ἰσίδωρος· „Ἔτι μᾶλλον", ἔφη, „δέσποτα, μισήσεις τοὺς παρόντας καὶ τοὺς ὧν εἰσιν ὁμόφυλοι, ἐὰν γνῷς τὴν εἰς σὲ κακόνοιαν αὐτῶν καὶ ἀσέβειαν· ἁπάντων γὰρ ἀνθρώπων ὑπὲρ σωτηρίας τῆς σῆς θυσίας ἀναγόντων εὐχαριστηρίους οὐχ ὑπέμειναν οὗτοι μόνοι θύειν. Ὅταν δὲ οὗτοι λέγω, καὶ τοὺς ἄλλους Ἰουδαίους συμπαραλαμβάνω." Ἀναβοησάντων δὲ ἡμῶν ὁμοθυμαδὸν „Κύριε Γάϊε, συκοφαντού-

μεθα! καὶ γὰρ ἐθύσαμεν, καὶ ἑκατόμβας ἐθύσαμεν, ὧν τὸ αἷμα τῷ βωμῷ περισπείσαντες τὰ κρέα οὐκ εἰς θοινὴν καὶ εὐωχίαν οἴκαδε ἐκομίσαμεν, ὡς ἔθος ἐνίοις ποιεῖν, ἀλλ᾽ ὁλόκαυτα τὰ ἱερεῖα παραδόντες τῇ ἱερᾷ φλογί, καὶ τρίς, οὐχ ἅπαξ, ἤδη· πρῶτον μὲν ὅτε διεδέξω τὴν ἡγεμονίαν, δεύτερον δὲ ὅτε τὴν βαρεῖαν ἐκείνην νόσον ἣν πᾶσα ἡ οἰκουμένη συνενόσησεν ἐξέφυγες, τρίτον δὲ κατὰ τὴν ἐλπίδα τῆς Γερμανικῆς νίκης". „Ἔστω", φησί, „ταῦτα ἀληθῆ, τεθύκατε, ἀλλ᾽ ἑτέρῳ, καὶ οὐχ ὑπὲρ ἐμοῦ. Τί οὖν ὄφελος; οὐδὲ γὰρ ἐμοὶ τεθύκατε." Φρίκη βύθιος εὐθὺς κατέσχεν ἡμᾶς ἐπὶ τῷ προτέρῳ καὶ τοῦτο ἀκούσαντας, ἣ καὶ μέχρι τῆς ἐπιφανείας ἀνεχύθη. Καὶ ταῦθ᾽ ἅμα λέγων ἐπῄει τὰς ἐπαύλεις, ἀνδρῶνας κατανοῶν, γυναικωνίτιδας, τὰ ἐν ἐπιπέδῳ, τὰ ὑπερῷα ἅπαντα, αἰτιώμενος ἐνίας ὡς ἐλλιπεῖς κατασκευάς, ἑτέρας ἐπινοῶν καὶ προςδιατάττων πολυτελεστέρας αὐτός. Εἶτα ἡμεῖς ἐλαυνόμενοι παρηκολουθοῦμεν ἄνω κάτω, καταχλευαζόμενοι καὶ κερτομούμενοι πρὸς τῶν ἀντιπάλων, ὡς ἐν θεατρικοῖς μίμοις. Καὶ γὰρ τὸ πρᾶγμα μιμία τις ἦν· ὁ μὲν δικαστὴς ἀνειλήφει σχῆμα κατηγόρου, οἱ δὲ κατήγοροι φαύλου δικαστοῦ, πρὸς ἔχθραν ἀποβλέποντος, ἀλλ᾽ οὐ τὴν φύσιν τῆς ἀληθείας. Ὅταν δὲ αἰτιᾶται κρινόμενον δικαστὴς καὶ τοσοῦτος, ἀνάγκη σιωπᾶν· ἔστι γάρ πως καὶ δι᾽ ἡσυχίας ἀπολογεῖσθαι, καὶ μάλιστα πρὸς οὐδὲν ὧν ἐπεζήτει καὶ ἐπεπόθει δυναμένους ἀποκρίνασθαι, τῶν ἐθῶν καὶ νομίμων τὴν γλῶτταν ἐπεχόντων καὶ τὸ στόμα κλειόντων καὶ ἀποῤῥαπτόντων. Ἐπεὶ δὲ ἔνια τῶν περὶ τὰς οἰκοδομὰς διετάξατο, μέγιστον καὶ σεμνὸν ἐρώτημα ἠρώτα· „Διὰ τί χοιρείων κρεῶν ἀπέχεσθε;" Πάλιν πρὸς τὴν πεῦσιν γέλως ἐκ τῶν ἀντιδίκων κατεῤῥάγη το-

σοῦτος, τῇ μὲν ἡδομένων, τῇ δὲ καὶ ἐπιτηδευόντων ἕνεκα κολακείας ὑπὲρ τοῦ τὸ λεχθὲν δοκεῖν σὺν εὐτραπελίᾳ καὶ χάριτι εἰρῆσθαι, ὥς τινας τῶν ἑπομένων αὐτῷ θεραπόντων [*] ἀγανακτεῖν ἐπὶ τῷ καταφρονητικῶς ἔχειν αὐτοκράτορος, ἐφ' οὗ καὶ τὸ μετρίως μειδιάσαι τοῖς μὴ πάνυ συνήθεσιν οὐκ ἀσφαλές. Ἀποκριναμένων δὲ ἡμῶν, ὅτι „Νόμιμα παρ' ἑτέροις ἕτερα, καὶ χρῆσις ἐνίων ὡς ἡμῖν καὶ τοῖς ἀντιδίκοις ἀπείρηται", καὶ φαμένου τινὸς „Ὡς πολλοί γε καὶ τὰ προχειρότατα ἀρνία οὐ προσφέρονται", γελάσας „Εὖγε" εἶπεν, „ἔστι γὰρ οὐχ ἡδέα". Τοιαῦτα φλυαρηθέντες καὶ κατακερτομηθέντες ἐν ἀμηχάνοις ἦμεν. Εἶτα ὀψέ ποτε παρασεσυρμένως „Βουλόμεθα μαθεῖν", ἔφη, „τίσι χρῆσθε περὶ τῆς πολιτείας δικαίοις". Ἀρξαμένων δὲ λέγειν καὶ διδάσκειν, ἀπογευσάμενος τῆς δικαιολογίας καὶ συνεὶς ὡς οὐκ ἔστιν εὐκαταφρόνητος, πρὶν ἐπενεγκεῖν τὰ ἐχυρώτερα, συγκόψας καὶ τὰ πρότερα δρομαῖος εἰς μέγαν οἶκον εἰςεπήδησεν, καὶ περιελθὼν προστάττει τὰς ἐν κύκλῳ θυρίδας ἀναληφθῆναι τοῖς ὑάλῳ λευκῇ διαφανέσι παραπλησίοις λίθοις, οἳ τὸ μὲν φῶς οὐκ ἐμποδίζουσιν, ἄνεμον δὲ εἴργουσι καὶ τὸν ἀφ' ἡλίου φλογμόν. Εἶτα προελθὼν ἄνευ σπουδῆς μετριώτερον ἀνηρώτα· „Τί λέγετε;" Συνείρειν δὲ ἀρξαμένων τὰ ἀκόλουθα, εἰςτρέχει πάλιν εἰς ἕτερον οἶκον, ἐν ᾧ γραφὰς ἀρχετύπους ἀνατεθῆναι προσέταττεν. Οὕτω τῶν ἡμετέρων σπαραττομένων καὶ διαρτωμένων καὶ μόνον οὐ συγκοπτομένων καὶ συντριβομένων δικαίων, ἀπειρηκότες καὶ μηδὲν ἔτι σθένοντες, ἀεὶ δὲ οὐδὲν ἕτερον ἢ θάνατον προςδοκῶντες, οὐκέτι τὰς ψυχὰς ἐν αὐταῖς εἴχομεν, ἀλλ' ὑπ' ἀγωνίας ἔξω προεληλύθεσαν ἱκετεύειν τὸν ἀληθινὸν θεόν, ἵνα τοῦ ψευδωνύμου τὰς ὀργὰς ἐπίσχῃ. Ὁ δὲ

λαβὼν οἶκτον ἡμῶν, τρέπει τὸν θυμὸν αὐτοῦ πρὸς ἔλεον. Καὶ ἀνεθεὶς πρὸς τὸ μαλακώτερον καὶ τοσοῦτον εἰπών· „Οὐ πονηροὶ μᾶλλον ἢ δυστυχεῖς εἶναί μοι δοκοῦσιν ἄνθρωποι καὶ ἀνόητοι, μὴ πιστεύοντες, ὅτι θεοῦ κεκλήρωμαι φύσιν", ἀπαλλάττεται, προστάξας καὶ ἡμῖν ἀπέρχεσθαι.

Legati re infecta discedunt.

46. Τοιοῦτον ἀντὶ δικαστηρίου θέατρον ὁμοῦ καὶ δεσμωτήριον ἐκφυγόντες — ὡς μὲν γὰρ ἐν θεάτρῳ κλωγμὸς συριττόντων, καταμωκωμένων, ἄμετρα χλευαζόντων, ὡς δὲ ἐν εἱρκτῇ πληγαὶ κατὰ τῶν σπλάγχνων φερόμεναι, βάσανοι, κατατάσεις τῆς ὅλης ψυχῆς, διά τε τῶν εἰς τὸ θεῖον βλασφημιῶν καὶ διὰ τῶν ἐπανατάσεων, ἃς *τοσοῦτος* [*] αὐτοκράτωρ ἐπανετείνετο, μνησικακῶν οὐ περὶ ἑτέρου, ῥᾳδίως γὰρ ἂν μετέβαλεν, ἀλλὰ περὶ ἑαυτοῦ καὶ τῆς εἰς τὴν ἐκθέωσιν ἐπιθυμίας, ἣ μόνους ὑπελάμβανε μήτε συναινεῖν Ἰουδαίους, μήτε δύνασθαι συνυπογράψασθαι — μόλις ἀνεπνεύσαμεν. Οὐκ ἐπειδὴ φιλοζωοῦντες θάνατον κατεπτήχειμεν, ὃν ἄσμενοι καθάπερ ἀθανασίαν εἱλόμεθα ἄν, εἰ δή τι τῶν νομίμων ἔμελλεν ἐπανόρθωσιν ἕξειν· ἀλλ᾽ εἰδότες ἐπ᾽ οὐδενὶ λυσιτελεῖ παρανάλωμα γενησόμενοι μετὰ πολλῆς δυσκλείας. Ἃ γὰρ ἂν πρέσβεις ὑπομένωσιν, ἐπὶ τοὺς πέμψαντας λαμβάνει τὴν ἀναφοράν. Τούτων μὲν δὴ χάριν ἐπὶ ποσὸν ἐδυνήθημεν ἀνακύψαι. Τὰ δὲ ἄλλα ἡμᾶς ἐφόβει διεπτοημένους καὶ ἀποροῦντας τί γνώσεται, τί ἀποφανεῖται, ποταπὴ γένοιτ᾽ ἂν ἡ κρίσις. Ἤκουσε γὰρ τῆς ὑποθέσεως, ὃς πραγμάτων ἐνίων παρήκουσεν; Ἐν ἡμῖν δὲ πέντε πρεσβευταῖς σαλεύειν τὸ τῶν πανταχοῦ πάντων

Ἰουδαίων οὐ χαλεπόν; Εἰ γὰρ χαρίσαιτο τοῖς ἡμετέροις ἐχθροῖς, τίς ἑτέρα πόλις ἠρεμήσει; τίς οὐκ ἐπιθήσεται τοῖς συνοικοῦσι; τίς ἀπαθὴς καταλειφθήσεται προσευχή; ποῖον πολιτικὸν οὐκ ἀνατραπήσεται δίκαιον τοῖς κοσμουμένοις κατὰ τὰ πάτρια τῶν Ἰουδαίων; Ἀνατετράψεται, ναυαγήσει, κατὰ βυθοῦ χωρήσει καὶ τὰ ἐξαίρετα νόμιμα καὶ τὰ κοινὰ πρὸς ἕκαστα τῶν πόλεων αὐτοῖς δίκαια. Τοιούτοις ὑπέραντλοι γενόμενοι λογισμοῖς ὑπεσυρόμεθα καταποντούμενοι· καὶ γὰρ οἱ τέως συμπράττειν ἡμῖν δοκοῦντες ἀπειρήκεσαν. Καλουμένων γοῦν ἔνδον ὄντες οὐχ ὑπέμειναν, ἀλλ᾽ ὑπεξῆλθον διὰ φόβον, ἀκριβῶς ἐπιστάμενοι τὸν ἵμερον ᾧ κέχρηται πρὸς τὸ νομίζεσθαι θεός. Εἴρηται μὲν οὖν κεφαλαιωδέστερον ἡ αἰτία τῆς πρὸς ἅπαν τὸ Ἰουδαίων ἔθνος ἀπεχθείας Γαΐου· λεκτέον δὲ καὶ τὴν παλινῳδίαν πρὸς Γάϊον.

ΠΕΡΙ ΚΟΣΜΟΥ.

DE MUNDO.

[II, 601.]

Deus mundi auctor.

1. [*] Οὐδὲν τῶν ὄντων ἰσότιμον ὑφέστηκε θεῷ, ἀλλ' ἔστιν εἷς ἀρχὼν καὶ ἡγεμὼν καὶ βασιλεύς, ᾧ πρυτανεύειν καὶ διοικεῖν μόνῳ θέμις τὰ σύμπαντα. Τὸ γὰρ

„Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη, εἷς κοίρανος ἔστω,
Εἷς βασιλεύς“

οὐκ ἐπὶ πόλεων καὶ ἀνθρώπων λέγοιτ' ἂν ἐν δίκῃ μᾶλλον ἢ ἐπὶ κόσμου καὶ θεοῦ· ἑνὸς γὰρ ἕνα ποιητήν τε καὶ δεσπότην ἀναγκαῖον εἶναι. Τούτου δὴ προομολογηθέντος ἀκόλουθον ἂν εἴη συνυφαίνειν τὰ ἁρμόζοντα. Τίνα οὖν ἐστι, σκοπῶμεν. Εἷς ὢν ὁ θεὸς δύο [*] τὰς ἀνωτάτω δυνάμεις ἔχει. Διὰ τούτων τῶν δυνάμεων ὁ ἀσώματος καὶ νοητὸς ἐπάγη κόσμος, τὸ τοῦ φαινομένου τοῦδε ἀρχέτυπον, ἰδέαις ἀοράτοις συσταθείς, ὥσπερ οὗτος ὄμμασιν ὁρατός. Καταπλαγέντες οὖν τινες τὴν ἑκατέρου τῶν κόσμων φύσιν οὐ μόνον ὅλους ἐξεθείωσαν, ἀλλὰ καὶ τὰ κάλλιστα τῶν ἐν αὐτοῖς μερῶν, ἥλιον λέγω καὶ

σελήνην καὶ τὸν σύμπαντα οὐρανόν, ἅπερ οὐδὲν αἰδεσθέντες θεοὺς ἐκάλεσαν. Ὧν τὴν ἐπίνοιαν κατιδὼν Μωσῆς φησι· „Κύριε βασιλεῦ τῶν θεῶν“ (Deut. 10, 17), [εἰς] ἔνδειξιν τῆς παρ' ὑπηκόους ἄρχοντος διαφορᾶς. Καὶ ὁ τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους πρεσβύτατος γένει μὲν ἦν Χαλδαῖος, πατρὸς δὲ ἀστρονομικοῦ, τῶν περὶ τὰ μαθήματα διατριβόντων, οἳ τοὺς ἀστέρας θεοὺς νομίζουσι καὶ τὸν συμπάντα οὐρανόν τε καὶ κόσμον, παρ' οὓς τό τε εὖ καὶ τὸ χεῖρόν φασιν ἀποβαίνειν, οὐδὲν ἔξω τῶν αἰσθητῶν αἴτιον ὑπολαμβάνοντες εἶναι. Τούτου δὲ τί ἂν εἴη χαλεπώτερον ἢ μᾶλλον ἀπελέγξαι τὴν ἐν τῇ ψυχῇ δυςγένειαν δυνάμενον; δι' ἐπιστήμης τῶν πολλῶν καὶ δευτέρων καὶ γενητῶν εἰς ἀνεπιστημοσύνην *ἰούσην* τοῦ ἑνὸς καὶ πρεσβυτάτου καὶ ἀγενήτου καὶ ποιητοῦ τῶν ὅλων, καὶ διά τε ταῦτα ἀρίστου καὶ μυρία ἄλλα, ἃ διὰ μέγεθος ἀνθρώπινος λογισμὸς οὐ χωρεῖ; Ὃν ἐν νῷ λαβὼν καὶ ἐπιθειάσας καταλείπει μὲν πατρίδα καὶ γενεὰν καὶ πατρῷον οἶκον, εἰδώς, ὅτι μένοντος μὲν αἱ τῆς πολυθέου δόξης ἐγκαταμένουσαι ἀπάται ἔννοιαν ἀνήνυτον κατασκευάζουσιν εἰς τὴν τοῦ Ἑνὸς εὕρεσιν, ὅς ἐστιν ἀΐδιος μόνος καὶ τῶν ἄλλων πατὴρ νοητῶν τε καὶ αἰσθητῶν· εἰ δὲ μετανασταίη, μεταναστῆναί τε καὶ τῆς διανοίας τὴν ἀπάτην, μεταρμοσαμένης τὴν ψευδῆ δόξαν εἰς ἀλήθειαν. Ἅμα δὲ καὶ τὸν πόθον, ὃν ἐπόθει γνῶναι τὸ Ὄν, προςανεῤῥίπισε λόγια τὰ χρησθέντα, οἷς ποδηγετούμενος ἐπὶ τὴν τοῦ Ἑνὸς ἀοκνοτάτην σπουδὴν καὶ ζήτησιν ᾔει. Καὶ οὐ πρότερον ἀνῆκεν ἢ τρανωτέρας λαβεῖν φαντασίας, οὐχὶ τῆς οὐσίας [*] — τοῦτο γὰρ *ἀμήχανόν τι* —, ἀλλὰ τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ καὶ τῆς προνοίας. Διὸ καὶ πιστεῦσαι λέγεται τῷ θεῷ πρῶτος, ἐπειδὴ καὶ πρῶτος

ἀκριβῆ καὶ βεβαίαν ἔσχεν ὑπόληψιν, ὡς ἔστιν ἓν αἴτιον ἀνώτατον, τὸ προνοοῦν τοῦ τε κόσμου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ. Ἐπειδὴ γὰρ τὴν οὐσίαν ἄτακτον, συγκεχυμένην οὖσαν, εἰς τάξιν ἐξ ἀταξίας καὶ ἐκ συγχύσεως εἰς διάκρισιν ἄγων ὁ κοσμοπλάστης κοσμεῖν ἤρξατο, γῆν μὲν καὶ ὕδωρ ἐπὶ τὸ μέσον ἐῤῥίζου, τὰ δὲ ἀέρος καὶ πυρὸς δένδρα πρὸς τὴν μετάρσιον ἀνεῖλκεν ἀπὸ τοῦ μέσου χώραν, τὸν δὲ αἰθέριον ἐν κύκλῳ τόπον ὠχυροῦτο, τῶν ἐντὸς ὅρον τε καὶ φυλακτήριον αὐτὸν τιθείς, ἀφ᾽ οὗ καὶ οὐρανὸς ὠνομάσθαι δοκεῖ. Καὶ ταῦτα μὲν τὰ τέλεια τοῦ παντὸς ἦν μοσχεύματα, τὸ δὲ παμμέγεθες καὶ παμφορώτατον ἔρνος ὁ κόσμος οὗτος, οὗ παραφυάδες οἱ εἰρημένοι βλαστοί.

Mundi radix et basis est Dei νόμος.

2. Ὅπου ποτ᾽ οὖν ἄρα τὰς ῥίζας καθῆκε, καὶ τίς ἐστιν αὐτῷ βάσις, ἐφ᾽ ἧς ὥσπερ ἀνδριὰς ἐρήρεισται, σκεπτέον. Σῶμα μὲν οὐδὲν ἀπολειφθὲν εἰκὸς ἔξω πλανᾶσθαι, τὴν δι᾽ ὅλων ὕλην ἐργασαμένου καὶ διακοσμήσαντος θεοῦ· τελειότατον γὰρ ἥρμοττε τὸ μέγιστον τῶν ἔργων τῷ μεγίστῳ δημιουργῷ διαπλάσασθαι. Τελειότατον δὲ οὐκ ἂν ἦν, εἰ μὴ τελείοις συνεπληροῦτο μέρεσιν, ὥστε *ἐκ* τῆς ἁπάσης ὕλης, *μηδεμιᾶς* ἔξω, μηδὲ τῆς βραχυτάτης καταλειφθήσης, συνέστη ὅδε ὁ κόσμος. Ἀνάγκη τοίνυν ἐκτὸς ἢ κενὸν ἢ μηδὲν εἶναι. Εἰ μὲν δὴ κενόν, πῶς *τὸ πλῆρες* καὶ ναστὸν καὶ τῶν ὄντων βαρύτατον εὑρέθη ταλαντεῦον, στερεοῦ μηδενὸς ἐπερείδοντος; Ἐξ οὗ φάσματι ἂν ἐοικέναι δόξαι, ζητούσης ἀεὶ τῆς διανοίας βάσιν σωματικήν, ἣν πᾶν ἔχειν εἰκός, ἐάν γε κινούμενον τυγχάνῃ, τὸν δὲ δὴ κόσμον διαφερόντως, ὅτι τὸ μέγιστον σω-

μάτων ἐστὶ καὶ πλῆθος ἄλλων σωμάτων ὡς οἰκεῖα ἐγκεκόλπισται μέρη. Τὰς δυςωπίας οὖν εἴ τις ἀποδιδράσκειν βούλοιτο τὰς ἐν τοῖς διαπορηθεῖσι, λεγέτω μετὰ παῤῥησίας, ὅτι οὐδὲν τῶν [*] ὕλων κραταιὸν οὕτως, ὡς τὸν κόσμον ἀχθηφορεῖν ἰσχύσαι. Νόμος δὲ ὁ ἀΐδιος θεοῦ αἰωνίου τὸ ὀχυρώτατον καὶ βεβαιότατον ἔρεισμα τῶν ὅλων ἐστίν. Οὗτος ἀπὸ τῶν μέσων ἐπὶ τὰ πέρατα, καὶ ἀπὸ τῶν ἄκρων εἰς μέσα ταθεὶς δολιχεύει τὸν τῆς φύσεως δρόμον ἀήττητον, συνάγων πάντα τὰ μέρη καὶ σφίγγων· δεσμὸν γὰρ ἄῤῥηκτον τοῦ παντὸς ὁ γεννήσας ἐποίει πατήρ. Εἰκότως οὖν οὐδὲ γῆ πᾶσα διαλυθήσεται πρὸς ὕδατος, ὅπερ αὐτῆς οἱ κόλποι κεχωρήκασιν· οὐδ᾽ ὑπ᾽ ἀέρος σβεσθήσεται πῦρ· οὐδ᾽ ἔμπαλιν ὑπὸ πυρὸς ἀὴρ ἀναφλεχθήσεται, τοῦ θείου νόμου μεθόριον τάττοντος αὐτόν. *Οὕτω* μὲν δὴ παμφορώτατον φυτὸν ἐῤῥιζοῦτο, καὶ ῥιζωθὲν *ἐκρατύνοῦτο*. Τῶν δὲ ἐν μέρει καὶ βραχυτέρων φυτῶν τὰ μὲν μεταβατικῶς κινητά, τὰ δὲ ἄνευ μεταβάσεως ὡς ἂν ἑστῶτα κατὰ τὸν αὐτὸν τόπον ἐδημιουργεῖτο. Τὰ μὲν οὖν μεταβατικῇ κινήσει χρώμενα, ἃ δή φαμεν ἡμεῖς ζῶα εἶναι, ταῖς τοῦ παντὸς ὁλοσχερεστέραις προςεγένετο μοίραις· γῇ μὲν τὰ χερσαῖα, πλωτὰ δὲ τῷ ὕδατι, τὰ πτηνὰ δὲ ἀέρι, τοὺς ἀστέρας δὲ ἐν οὐρανῷ.

Creata quae mundus et in aëre et in aqua et in terra contineat. Angeli, et boni et mali. Plantae. Animalia. Homo.

3. Διττὰ δὲ ἔν τε γῇ καὶ ὕδατι καὶ ἀέρι γένη ὁ ποιῶν ἐποίει· ἀέρι μὲν τὰ πτηνὰ καὶ δυνάμεις ἄλλας αἰσθήσει οὐδαμῇ οὐδαμῶς καταλαμβανομένας. Ψυχῶν ὁ

θίασος οὗτος ἀσωμάτων ἐστὶ διακεκοσμημένων *οὐ ταῖς* αὐταῖς ἐν τάξεσι· τὰς μὲν γὰρ εἰσκρίνεσθαι λόγος ἔχει σώμασι θνητοῖς, καὶ κατά τινας ὡρισμένας περιόδους ἀπαλλάττεσθαι πάλιν· τὰς δὲ θειοτέρας κατασκευῆς λαχούσας ἅπαντας ἀλογεῖν τοῦ τῆς γῆς χωρίου· ἀνωτάτω δὲ εἶναι πρὸς αὐτῷ τῷ αἰθέρι τὰς καθαρωτάτας, ἃς οἱ μὲν παρ᾽ Ἕλλησι φιλοσοφήσαντες Ἥρωας καλοῦσι καὶ Δαίμονας, Μωσῆς δὲ εὐθυβόλῳ χρώμενος ὀνόματι Ἀγγέλους προσαγορεύει, πρεσβευομένας καὶ διαγγελλούσας τά τε παρὰ τοῦ ἡγεμόνος τοῖς ὑπηκόοις ἀγαθά, καὶ τῷ βασιλεῖ ὧν εἰσιν ὑπήκοοι χρεῖοι. Ἐκεῖναι δὴ ὥσπερ εἰς ποταμὸν τὸ σῶμα καταβᾶσαι ποτὲ μὲν ὑπὸ συρμοῦ δίνης βιαιοτάτης ἁρπασθεῖσαι κατεπόθησαν, ποτὲ δέ, πρὸς τὴν *φορὰν* ἀντίσχειν δυνηθεῖσαι, τὸ μὲν πρῶτον ἀνενήξαντο, εἶτα ὅθεν ὡρμήθησαν, ἐκεῖσε πάλιν ἀνέπτησαν. Αὗται μὲν οὖν εἰσιν ψυχαὶ τῶν ἄνωθεν εὐσθενῶς φιλοσοφούντων, ἐξ ἀρχῆς ἄχρι τέλους μελετῶσαι τὸν μετὰ σωμάτων ἀποθνήσκειν βίον, ἵνα [*] τῆς ἀσωμάτου καὶ ἀφθάρτου παρὰ τῷ ἀγεννήτῳ καὶ ἀφθάρτῳ ζωῆς μεταλάχωσιν· αἱ δὲ καταποθεῖσαι τῶν ἄλλων ἀνθρώπων ὅσοι σοφίας ἠλόγησαν, ἐκδόντες ἀστάτοις καὶ τυχηροῖς πράγμασιν ἑαυτούς, ὧν οὐδὲν εἰς ψυχὴν ἢ νοῦν ἀναφέρεται, πάντα δὲ ἐπὶ τὸν συμφυᾶ νεκρὸν ἡμῶν τὸ σῶμα, ἢ ἐπὶ τὰ ἀψυχότερα τούτου, δόξαν λέγω καὶ χρήματα καὶ ἀρχὰς καὶ τιμάς, καὶ ὅσα ἄλλα ὑπὸ τῶν μὴ τεθεαμένων τὰ πρὸς ἀλήθειαν καλὰ ἀπάτῃ ψεύδους δόξης ἀναπλάττεται ἢ ζωγραφεῖται. Ψυχὰς οὖν καὶ δαίμονας καὶ ἀγγέλους, ὀνόματι μὲν διαφέροντας, ἓν δὲ καὶ ταὐτὸν ὑποκείμενον διανοηθείς, ἄχθος βαρύτατον ἀποθήσεις δεισιδαιμονίαν. Ὥσπερ γὰρ ἀγα-

θοὺς δαίμονας καὶ κακοὺς λέγουσιν οἱ πολλοί, καὶ ψυχὰς ὁμοίως, οὕτω καὶ ἀγγέλους τοὺς μὲν τῆς προσρήσεως ἀξίους πρεσβευτάς τινας τῶν ἀνθρώπων πρὸς θεὸν καὶ θεοῦ πρὸς ἀνθρώπους, ἱεροὺς καὶ ἀσύλους φύλακας διὰ τὴν ἀνυπαίτιον καὶ παγκάλην ταύτην ὑπηρεσίαν, τοὺς δὲ ἔμπαλιν ἀνιέρους καὶ ἀναξίους τῆς προσρήσεως καὶ αὐτὸς ὑπολαμβάνων οὐχ ἁμαρτήσεις. Μαρτυρεῖ δέ μου τῷ λόγῳ ὁ ὑμνογράφος οὑτωσὶ λέγων· „Ἐξαπέστειλεν εἰς αὐτοὺς ὀργὴν θυμοῦ αὐτοῦ δι' ἀγγέλων πονηρῶν." (Psalm. 77 [78], 49.) Ὕδατι δὲ ζῶα πλωτὰ καὶ ζωόφυτα, τῇ γῇ δὲ αὖ ζῶά τε χερσαῖα καὶ φυτά. Καὶ τὰ μὲν φυτὰ κατωκάρα εἰργάσατο, τὰς κεφαλὰς αὐτῶν ἐν τοῖς βαθέσι τοῖς τῆς γῆς μέρεσι πήξας· ζώων δὲ τῶν ἀλόγων τὰς κεφαλὰς ἀνελκύσας ἀπὸ γῆς ἐπὶ προμήκους αὐχένος ἄκρας ἡρμόζετο τῷ αὐχένι, ὥςπερ ἐπίβασιν τοὺς ἐμπροσθίους πόδας θείς. Ἐξαιρέτου δὲ τῆς κατασκευῆς ἔλαχεν ἄνθρωπος. Τῶν μὲν γὰρ ἄλλων τὰς ὄψεις περιήγαγε κάτω κύψας, διὸ νένευκε πρὸς χέρσον. Ἀνθρώπου δὲ ἔμπαλιν ἀνώρθωσεν, ἵνα τὸν οὐρανὸν καταθεᾶται, — φυτὸν οὐκ ἐπίγειον, ἀλλ' οὐράνιον, ὡς παλαιὸς λόγος. Ἀλλ' οἱ μὲν ἄλλοι τῆς αἰθερίου φύσεως τὸν ἡμέτερον νοῦν μοῖραν εἰπόντες εἶναι, συγγένειαν ἀνθρώπῳ πρὸς αἰθέρα συνῆψαν. Ὁ δὲ δὴ μέγας Μωσῆς οὐδενὶ τῶν γεγονότων τῆς λογικῆς ψυχῆς τὸ εἶδος ὁμοίως ὠνόμασεν, [*] ἀλλ' εἶπεν αὐτὴν τοῦ θείου καὶ ἀοράτου θεοῦ ἐκείνου εἰκόνα, δόκιμον εἶναι νομίσας ἧς εἴωθε καὶ τυπωθὲν σφραγῖδα θεοῦ, ἧς ὁ χαρακτήρ ἐστιν ὁ ἀΐδιος λόγος· „Ἐνέπνευσε γάρ", φησίν, „ὁ θεὸς εἰς τὸ πρόςωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς" (Gen. 2, 7), ὥςτε ἀνάγκη πρὸς τὸν ἐκπέμποντα τὸν δεχόμενον ἀπεικονίζεσθαι. Διὸ καὶ τὸν

ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα φασὶ θεοῦ γεγενῆσθαι, οὐ μὴν κατ' εἰκόνα τινὸς τῶν γεγονότων.

Corporum aliorum ἕξις, *aliorum* φύσις, *aliorum* ψυχή, *aliorum* λογικὴ ψυχή.

4. Ἀλλ' ἐπαναλαβόντες τὸν λόγον σαφηνείας χάριν εἴπωμεν, ὅτι τῶν σωμάτων τὰ μὲν ἐνεδύσαντο ἕξιν, τὰ δὲ φύσιν, τὰ δὲ ψυχήν, τὰ δὲ λογικὴν ψυχήν. Λίθων μὲν οὖν καὶ ξύλων, ἃ δὴ τῆς συμφυΐας ἀπέσπασται, δεσμὸν κραταιότατον, ἕξιν, εἰργάσατο. Ἡδέ ἐστι πνεῦμα ἀναστρέφον ἐφ' ἑαυτό· ἄρχεται μὲν γὰρ ἀπὸ τῶν μέσων ἐπὶ τὰ πέρατα τείνεσθαι, ψαῦσαν δὲ ἄκρας ἐπιφανείας ἀνακάμπτει πάλιν, ἄχρις ἂν ἐπὶ τὸν αὐτὸν ἀφίκηται τόπον, ἀφ' οὗ τὸ πρῶτον ὡρμήθη. Ἕξεως ὁ συνεχὴς οὗτος δίαυλος. Τὴν δὲ φύσιν ἀπένειμε τοῖς φυτοῖς, κερασάμενος αὐτὴν ἐκ πλείστων δυνάμεων· θρεπτικῆς τε καὶ γεννητικῆς. Ψυχὴν δὲ φύσεως τρισὶ διαλλάττουσαν ὁ ποιῶν ἐποίει· αἰσθήσει, φαντασίᾳ, ὁρμῇ. Τὰ μὲν δὴ φυτὰ τούτων ἀμέτοχα, τῶν δὲ ζώων ἕκαστον ἀθρόον μετέχει τῶν εἰρημένων. Αἴσθησις μὲν οὖν, ὡς αὐτὸ δήπου δηλοῖ τὸ ὄνομα, εἴςθεσίς τις οὖσα, τὰ φανέντα ἐπειςφέρει τῷ νῷ. Φαντασία δὲ *τύπωσις* ἐν ψυχῇ, οἱονεὶ φαοστασία τις οὖσα· ἃ γὰρ εἰςήγαγεν ἑκάστη τῶν αἰσθήσεων, ὥςπερ δακτύλιός τις ἢ σφραγὶς ἐναπεμάξατο τὸν οἰκεῖον χαρακτῆρα ἢ τὸ ἐκμαγεῖον φυλάττει παρ' ἑαυτῇ, μέχρις ἂν ἡ ἀντίπαλος τῇ μνήμῃ τὸν τύπον λεάνασα λήθη ἀμυδρὸν ἐργάσηται ἢ παντελῶς ἀφανίσῃ. Τὸ δὲ φανὲν καὶ τυπῶσαν τοτὲ μὲν οἰκείως, τοτὲ δὲ ὡς ἑτέρου διέθηκε τὴν ψυχήν. Τοῦτο δὲ αὐτῆς πάθος ὁρμὴ καλεῖται, ἣν ὁριζόμενοι πρώτην ἔφησαν ψυχῆς κίνησιν.

Hominis prae ceteris creatis praestantia.

5. Τοσούτοις μὲν ζῷα ὑπερέχει φυτῶν. Ἴδωμεν τοίνυν, τίνι τῶν ἄλλων ζώων ὑπερβέβηκεν ἄνθρωπος. Οὗτος δὴ ἐξαίρετον γέρας ἔλαχε διάνοιαν, ἣ τὰς ἁπάντων φύσεις, [*] σωμάτων τε καὶ πραγμάτων, εἴωθε καταλαμβάνειν. Καθάπερ γὰρ ἐν μὲν τῷ σώματι τὸ ἡγεμονικώτατον ὄψις ἐστίν, ἐν δὲ τῷ παντὶ ἡ τοῦ φωτὸς φύσις· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τῶν ἐν ἡμῖν τὸ κρατιστεῦον ὁ νοῦς. Ψυχῆς γὰρ ὄψις οὗτος, ταῖς οἰκείαις περιλαμπόμενος αὐγαῖς, δι' ὧν ὁ πολὺς καὶ βαθὺς ζόφος, ὃν κατέχεεν ἄγνοια τῶν πραγμάτων, ἀνασκίδναται. Τοῦτο τῆς ψυχῆς τὸ εἶδος οὐκ ἐκ τῶν αὐτῶν στοιχείων, ἐξ ὧν τὰ ἄλλα ἀποτελεῖτο, διεπλάσθη, καθαρωτέρας δὲ καὶ ἀμείνονος ἔλαχε τῆς οὐσίας, ἐξ ἧς αἱ θεῖαι φύσεις ἐδημιουργοῦντο. Παρ' ὃ καὶ μόνον τῶν ἐν ἡμῖν εἰκότως ἄφθαρτον ἔδοξεν εἶναι διάνοια· μόνην γὰρ αὐτὴν ὁ γεννήσας πατὴρ ἐλευθερίας ἠξίωσε καὶ τὰ τῆς ἀνάγκης ἀνεὶς δεσμὰ ἄφετον εἴασε, δωρησάμενος αὐτῇ τοῦ πρεπωδεστάτου καὶ οἰκείου κτήματος αὐτῷ, τοῦ ἑκουσίου μοῖραν, ἣν ἠδύνατο δέξασθαι. Τὰ μὲν γὰρ ἄλλα ζῷα, ὧν ἐν ταῖς ψυχαῖς ἡ ἐξαιρουμένη εἰς ἐλευθερίαν διάνοια οὐκ ἔστι, καταζευχθέντα καὶ χαλινωθέντα πρὸς ὑπηρεσίαν ἀνθρώποις παραδέδοται, ὥσπερ οἰκέται δεσπόταις. Ὁ δὲ ἄνθρωπος ἐθελουργοῦ καὶ αὐτοκελεύστου γνώμης λαχὼν καὶ προαιρετικαῖς χρώμενος ταῖς ἐνεργείαις, εἰκότως ψόγον μὲν ἔσχεν ἐφ' οἷς ἐκ προνοίας ἀδικεῖ, ἔπαινον δὲ ἐφ' οἷς ἑκὼν κατορθοῖ. Παρὰ γὰρ θεοῦ τὴν ἑκούσιον κίνησιν εἰληφὼς καὶ κατὰ τοῦτο ὁμοιωθεὶς αὐτῷ, χαλεπῆς καὶ ἀργαλεωτάτης δεσποίνης, τῆς ἀνάγκης, ἐλευ-

θερωθείς, κατηγορίας δεόντως τυγχάνει, ὅτι τὸν ἐλευθερώσαντα οὐ περιέπει· τοιγάρτοι τὴν κατ' ἀπελευθέρων ἀχαρίστων ἀπαραίτητον δίκην ὀρθότατα ἀποτίσει. Τῷ τοι καὶ τὸ σῶμα ἀνεγερθὲν πρὸς τὴν καθαρωτάτην τοῦ παντὸς μοῖραν, οὐρανόν, τὰς ὄψεις ἀνέτεινεν, ἵνα τῷ φανερῷ τὸ ἀφανὲς ἐκδήλως καταλαμβάνηται. Ἐπειδὴ τοίνυν τὴν πρὸς τὸ Ὂν διανοίας ὁλκὴν ἀμήχανον ἦν ἰδεῖν ἔτι μὴ τοὺς ἀχθέντας πρὸς αὐτὸν μόνους — ἃ γὰρ πέπονθεν ἕκαστα, αὐτὸς ἐξαιρέτως οἶδεν — εἴδωλον ἐναργὲς ἀειδοῦς ὄμματος τὰ τοῦ σώματος ποιεῖ, δυνάμενα πρὸς αἰθέρα ἀπονεύειν. Ὁπότε γὰρ οἱ ἐκ φθαρτῆς παγέντες ὕλης ὀφθαλμοὶ τοσοῦτον ἐπέβησαν, ὡς ἀπὸ τοῦ τῆς γῆς χωρίου πρὸς τὸν μακρὰν ὄντως ἀφεστῶτα ἀνατρέχειν οὐρανὸν καὶ ψαύειν τῶν περάτων αὐτοῦ, πόσον τινὰ χρὴ νομίσαι τὸν δρόμον τῶν τῆς ψυχῆς ὀμμάτων, ἅπερ, ὑπὸ πολλοῦ τοῦ τὸ Ὂν κατιδεῖν τηλαυγῶς ἱμέρου πτερωθέντα, οὐ μόνον πρὸς τὸν ἔσχατον αἰθέρα [*] τείνεται, ἀλλὰ κάτω που λιπὼν παντὸς τοῦ κόσμου τοὺς ὅρους ἐπείγεται πρὸς τὸν ἀγέννητον;

Arbores in homine.

6. Διεξελθόντες οὖν περὶ τῶν ὁλοσχερεστέρων ἐν κόσμῳ φυτῶν, ἴδωμεν, ὃν τρόπον καὶ τὰ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, τῷ βραχεῖ κόσμῳ, δένδρα ὁ πάνσοφος ἐδημιούργει θεός. Αὐτίκα τοίνυν ὥσπερ βαθύγειον χωρίον σῶμα τὸ ἡμέτερον λαβὼν δεξαμενὰς αὐτῷ, τὰς αἰσθήσεις, ἀπειργάζετο, καὶ ἔπειτα οἷα φυτὸν ἥμερον καὶ ὠφελιμώτατον ἑκάστην αὐτῶν ἐνετίθει· ἀκοὴν μὲν εἰς οὖς, ὄψιν δὲ εἰς ὄμματα, καὶ εἰς μυκτῆρας ὄσφρησιν, καὶ τὰς ἄλλας εἰς τὰ οἰκεῖα συγγενῆ χωρία. Μαρτυρεῖ δέ μου τῷ λόγῳ

ὁ θεσπέσιος ἀνὴρ, ἐν ὕμνοις λέγων ὧδε· „Ὁ φυτεύων οὖς οὐκ ἀκούει; ὁ πλάσσων ὀφθαλμὸν οὐκ ἐπιβλέπει;“ (Psalm. 93 [94], 9.) Καὶ τὰς *διηκούσας* μέντοι μέχρι σκελῶν τε καὶ χειρῶν, καὶ τῶν ἄλλων τοῦ σώματος μερῶν, ὅσα ἐντός τε καὶ ἐκτός, δυνάμεις ἁπάσας *ἀγενῆ* μοσχεύματα εἶναι συμβέβηκε. Τὰ δὲ ἀμείνω καὶ τελειότερα τῷ μεσαιτάτῳ, καὶ καρποφορεῖν δυνάμενα διαφερόντως ἡγεμόνι προςεῤῥίζου. Ταῦτα δέ εἰσι νόησις, κατάληψις, εὐστοχία, μελέται, μνῆμαι, ἕξεις, διαθέσεις, τεχνῶν ἰδέαι πολύτροποι, βεβαιότης ἐπιστημῶν, τῶν ἀρετῆς ἁπάσης θεωρημάτων ἄληστος ἀνάληψις. Τούτων οὐδὲν οὐδεὶς ἱκανῶς ἐντὸς φυτουργῆσαι, πάντων δὲ ἀθρόον εἷς ὁ ἀγένητος τεχνίτης, οὐ πεποιηκὼς μόνον, ἀλλὰ καὶ ποιῶν ἀεὶ καθ᾽ ἕκαστον τῶν γιγνομένων τὰ φυτὰ ταῦτα.

Homo paradisus. Deus omnium rerum opifex.

7. Τοῖς εἰρημένοις ἐστὶν ἀκόλουθος καὶ ἡ τοῦ παραδείσου φυτουργία. Λέγεται γάρ· „Ἐφύτευσεν ὁ θεὸς παράδεισον ἐν Ἐδὲμ κατὰ ἀνατολάς, καὶ ἔθετο ἐκεῖ τὸν ἄνθρωπον ὃν ἔπλασε.“ (Gen. 2, 8.) Τὸ μὲν οὖν ἀμπέλους καὶ ἐλαιῶν ἢ μηλεῶν ἢ ῥοιῶν ἢ τῶν παραπλησίων δένδρα οἴεσθαι πολλὴ καὶ δυςθεράπευτος εὐήθεια. Ἀλλ᾽ ὅπως μηδεὶς ὑπολάβῃ τὸν ποιητὴν χρεῖον εἶναί τινος τῶν γεγονότων, ἀναγκαίως ἐπεβόησε Μωσῆς, λέγων· „Κύριος βασιλεύων τῶν αἰώνων καὶ ἐπ᾽ αἰῶνα καὶ ἔτι.“ (Exod. 15, 18.) Ὁ γὰρ δὴ θεὸς καὶ πατὴρ καὶ τεχνίτης καὶ ἐπίτροπος τῶν ἐν οὐρανῷ τε καὶ ἐν κόσμῳ πρὸς ἀλήθειάν ἐστι. Καὶ μὴν τά γε μέλλοντα συσκιάζεται ὑπὸ τοῦ αὖθις χρόνου [*] τοτὲ μὲν βραχεῖ, τοτὲ δὲ μακρῷ διαστή-

ματι. Δημιουργὸς δὲ καὶ χρόνου ὁ θεός, καὶ γὰρ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ πατήρ· πατὴρ δὲ κόσμος χρόνου, τὴν αὐτοῦ κίνησιν γένεσιν ἀποφήνας ἐκείνου. Ὥστε οὐδὲν παρὰ θεῷ μέλλον, τῷ καὶ τὰ χρόνων ὑπηγμένῳ πέρατα. Καὶ γὰρ οὐ χρόνος, ἀλλὰ τὸ ἀρχέτυπον τοῦ χρόνου καὶ παράδειγμα· ἐν αἰῶνι δὲ οὔτε παρελήλυθεν οὐδέν, οὔτε μέλλει, ἀλλὰ μόνον ὑφέστηκεν.

Incorruptibilitas mundi. Variae de ea sententiae.

8. Ἱκανῶς οὖν διαλεχθέντος περὶ τούτων, σκεπτέον ἤδη καὶ περὶ ἀφθαρσίας αὐτοῦ. Τρίτται τοίνυν δόξαι παρὰ τοῖς φιλοσόφοις περὶ τούτων γεγόνασι· τῶν μὲν ἀΐδιον φαμένων ἀγένητόν τε καὶ ἀνώλεθρον· τῶν δὲ ἐξ ἐναντίας γενητόν τε καὶ φθαρτόν· εἰσὶ δὲ οἱ παρ᾽ ἑκατέρων ἐκλαβόντες τὸ μὲν γενητὸν ἀπὸ τῶν ὑστέρων, παρὰ δὲ τῶν προτέρων τὸ ἄφθαρτον, μικτὴν δόξαν ἀπέλιπον, γενητὸν καὶ ἄφθαρτον οἰηθέντες αὐτὸν εἶναι. Δημόκριτος μὲν οὖν καὶ Ἐπίκουρος καὶ ὁ πολὺς ὅμιλος τῶν ἀπὸ τῆς στοᾶς φιλοσόφων γένεσιν καὶ φθορὰν ἀπολείπουσι τοῦ κόσμου, πλὴν οὐχ ὁμοίως. Οἱ μὲν γὰρ πολλοὺς κόσμους ὑπογράφουσιν, ὧν τὴν γένεσιν ἀλληλοτυπίαις καὶ ἐπιπλοκαῖς ἀτόμων ἀνατιθέασι, τὴν δὲ φθορὰν ἀντικοπαῖς καὶ προσράξεσι τῶν γεγονότων. Οἱ δὲ Στωϊκοὶ κόσμον μὲν ἕνα, γενέσεως δὲ αὐτοῦ τὸν θεὸν αἴτιον, φθορᾶς δὲ μηκέτι θεόν, ἀλλὰ τὴν ὑπάρχουσαν ἐν τοῖς οὖσι *πυρὸς ἀκάματον* δύναμιν, χρόνων μακραῖς περιόδοις *ἀναλύουσαν* τὰ πάντα εἰς ἑαυτήν, ἐξ ἧς πάλιν ἀναγένεσιν τοῦ κόσμου συνίστασθαι προμηθείᾳ τοῦ τεχνίτου. Ἀριστοτέλης δὲ ἀγένητον καὶ ἄφθαρτον ἔφη τὸν κόσμον εἶναι, δεινὴν δὲ ἀθεότητα καταγινώσκει τῶν

τὰ ἐναντία διεξιόντων, οἳ τῶν χειροκμήτων οὐδὲν ᾠήθησαν διαφέρειν τὸ τοσοῦτον ἔργον θεοῦ. Γενητὸν δὲ καὶ ἄφθαρτόν φασιν ὑπὸ Πλάτωνος ἐν Τιμαίῳ δηλοῦσθαι. Τινὲς δὲ οἴονται σοφιζόμενοι κατὰ Πλάτωνα γενητὸν λέγεσθαι τὸν κόσμον, οὐ τῷ λαβεῖν τὴν γενέσεως ἀρχήν, ἀλλὰ τῷ, εἴπερ ἐγίγνετο, μὴ ἂν ἑτέρως ἢ τὸν εἰρημένον συστῆσαι τρόπον, διὰ τὸ ἐν γενέσει καὶ μεταβολῇ τὰ μέρη θεωρεῖσθαι. Βέλτιον δὲ καὶ ἀληθέστερον ὑπονοεῖν τὸ πρότερον· οὐ μόνον ὅτι διὰ παντὸς τοῦ συγγράμματος πατέρα μὲν καὶ ποιητὴν καὶ δημιουργὸν τὸν [*] θεοπλάστην ἐκεῖνον, καλλίεργον δὲ καὶ ἔγγονον τουτονὶ τὸν κόσμον, ἀπ᾿ ἀρχετύπου καὶ νοητοῦ παραδείγματος μίμημα αἰσθητόν, πάνθ᾿ ὅσα *ἐκεῖνο* νοητά, περιέχοντα αἰσθητὰ ἐν αὐτῷ, τελειότατον πρὸς νοῦ τελειότητα, ἐκμαγεῖον πρὸς αἴσθησιν· ἀλλ᾿ ὅτι καὶ Ἀριστοτέλης ταῦτα μαρτυρεῖ περὶ Πλάτωνος, διὰ τὴν τῆς φιλοσοφίας αἰδῶ μηδὲν ἂν ψευσάμενος. Πατέρα δὲ τοῦ Πλατωνικοῦ δόγματος ἔνιοι νομίζουσιν τὸν ποιητὴν Ἡσίοδον, γενητὸν καὶ ἄφθαρτον οἰόμενον τὸν κόσμον ὑπ᾿ ἐκείνου λέγεσθαι· γενητὸν μέν, ὅτι φησίν·

„Ἤτοι μὲν πρώτιστα χάος γένετ᾿, αὐτὰρ ἔπειτα
Γαῖ᾿ εὐρύστερνος, πάντων ἕδος ἀσφαλὲς αἰεί.“

ἄφθαρτον δέ, ὅτι διάλυσιν καὶ φθορὰν οὐ μεμήνυκεν αὐτοῦ. Χάος δὲ ὁ μὲν Ἀριστοτέλης τόπον οἴεται, ὅτι τὸ δεξόμενον ἀνάγκη προϋποκεῖσθαι σώματι. Τὸ τοίνυν γενητὸν εἶναι τὸν κόσμον ἐναργέστατα παρ᾿ Ἡσιόδῳ μεμήνυται. Μακροῖς δὲ χρόνοις πρότερον ὁ τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους νομοθέτης Μωσῆς γενητὸν καὶ ἄφθαρτον ἔφη τὸν κόσμον ἐν ἱεραῖς βίβλοις. Εἰσὶ δὲ πέντε,

ὧν τὴν πρώτην ἐπέγραψε Γένεσιν, ἐν ᾗ ἄρχεται τὸν τρόπον τοῦτον· „Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν.“ (Gen. 1, 1.)

Refutantur qui contra disputant.

9. Τοὺς δὲ ἀγένητον καὶ ἄφθαρτον κατασκευάζοντας λόγους προτέρους τακτέον, οἰκείαν ἀρχὴν λαβόντας. Ἅπασι δὲ τοῖς φθορὰν ἐνδεχομένοις αἰτίαι διτταὶ τῆς ἀπωλείας, ἡ μὲν ἐντός, ἡ δὲ ἐκτός, προϋπόκεινται. Σίδηρον γοῦν καὶ χαλκὸν καὶ τὰς τοιουτοτρόπους οὐσίας εὕροις ἂν ἀφανιζομένας· ἐξ ἑαυτῶν μέν, ὅταν ἑρπινώδους νοσήματος τρόπον ἰὸς ἐπιδραμὼν διαφάγοι· πρὸς δὲ τῶν ἐκτός, ὅταν ἐμπιπραμένης οἰκίας ἢ πόλεως συναναφλεχθεῖσαι τῇ πυρὸς βιαίῳ *ῥιπῇ* διαλυθῶσιν. Ὁμοιοτρόπως δὲ καὶ ζώοις ἐπιγίνεται τελευτή· νοσήμασι δὲ ἐξ ἑαυτῶν, ὑπὸ δὲ τῶν ἐκτὸς σφαττομένοις ἢ καὶ λευκομένοις ἢ ἐμπιπραμένοις ἢ θάνατον οὐ καθαρὸν τὸν δι᾽ ἀγχόνης ὑπομένουσιν. Εἰ δὲ φθείρεται καὶ ὁ κόσμος, ἐξ ἀνάγκης ἤτοι ὑπό τινος τῶν ἐκτός, ἢ πρός τινος τῶν ἐν αὐτῷ διαφθειρήσεται δυνάμεων. Ἀμήχανον δὲ ἑκάτερον. [*] Ἐκτὸς μὲν γὰρ οὐδέν ἐστι τοῦ κόσμου, πάντων εἰς τὴν συμπλήρωσιν αὐτοῦ συνερανισθέντων. Οὗτος γὰρ εἷς τέ ἐστι καὶ ὅλος καὶ ἀγήρως· εἷς μὲν καὶ ὅλος διὰ τὴν προειρημένην αἰτίαν· ἀγήρως δὲ καὶ ἄνοσος, ἐπειδὴ τὰ νόσοις καὶ γήρᾳ σώματα ἁλωτὰ θερμότησι καὶ ψύχεσι καὶ ταῖς ἄλλαις ἐναντιώσεσι προσεπιπιπτούσαις ἔξωθεν ἰσχυρῶς ἀνατρέπεται, ὧν οὐδεμία δύναμις ἀποδρᾶσα κυκλοῦται καὶ ἐπιτίθεται, παθῶν μηδενὸς ἀποστατοῦντος μέρους, ἀλλ᾽ ὁλοκλήρων ἐγκατειλημμένων εἴσω. Εἰ δὲ ἄρα τί ἐστιν ἐκτός, πάντως ἂν εἴη κενὸν ἢ ἀπαθὴς φύσις, ἣν ἀδύνα-

τον παθεῖν τι ἢ δρᾶσαι. Καὶ μὴν οὐδὲ ὑπό τινος αἰτίας διαλυθήσεται τῶν ἐντὸς αὐτοῦ. Πρότερον μὲν, ἐπειδὴ τοῦ ὅλου τὸ μέρος καὶ μεῖζον ἔσται καὶ κραταιότερον, ὅπερ ἐστὶν ἀτοπώτατον. Ὁ γὰρ κόσμος ἀνυπερβλήτῳ κράτει χρώμενος ἄγει τὰ πάντα μέρη, πρὸς μηδενὸς αὐτῶν ἀγόμενος. Ἔπειτα, διότι διττῶν οὐσῶν τῶν φθορᾶς αἰτιῶν, τῆς μὲν ἐντός, τῆς δὲ ἐκτός, ἃ τὴν ἑτέραν *οἷά τε* ὑπομένειν, δεκτικὰ καὶ τῆς ἑτέρας ἐστὶ πάντως. Σημεῖον δὲ βοῦς, ἵππος, ἄνθρωπος καὶ τὰ παραπλήσια ζῶα, διότι πέφυκεν ἀναιρεῖσθαι ὑπὸ σιδήρου, καὶ νόσῳ τελευτήσει.

Platonis testimonium.

10. Ἐπειδὴ τοίνυν ὑπ᾽ οὐδενὸς τῶν ἐκτὸς φθαρησόμενος ἐδείχθη ὁ κόσμος, τῷ μηδὲν ἔξω καταλελεῖφθαι πάντως, οὐδ᾽ ὑπό τινος ἐν τῷ αὐτῷ, διὰ τὴν προεπιλογισθεῖσαν ἀπόδειξιν, καθ᾽ ἣν τὸ ἁλωτὸν τῇ ἑτέρᾳ τῶν αἰτιῶν καὶ τὴν ἑτέραν ἐπεφύκει δέχεσθαι. Μαρτύρια δὲ καὶ τὰ ἐν Τιμαίῳ *) περὶ τοῦ τὸν κόσμον ἄνοσον εἶναι καὶ μὴ φθαρησόμενον τάδε· „Τῶν δὲ δὴ τεττάρων ἓν ἕκαστον εἴληφεν ὅλον ἡ τοῦ κόσμου σύστασις· ἐκ γὰρ πυρὸς παντὸς ὕδατός τε καὶ ἀέρος καὶ γῆς συνέστησεν αὐτὸν ὁ συνιστάς, μέρος οὐδὲν οὐδενὸς οὐδὲ δύναμιν ἔξωθεν ἀπολιπών, τάδε διανοηθείς· πρῶτον μὲν ἵνα ὅλον ὅ τι μάλιστα ζῶον τέλειον ἐκ τελείων μερῶν εἴη, πρὸς δὲ τούτοις ἕν, ἅτε οὐχ ὑπολελειμμένων ἐξ ὧν ἄλλο τοιοῦτο γένοιτ᾽ ἄν, ἔτι δὲ ἵνα ἀγήρων καὶ ἄνοσον ᾖ, κατανοῶν, ὡς τὰ τῷ σώματι θερμὰ καὶ ψυχρὰ καὶ [*] πάνθ᾽ ὅσα δυ-

*) Ed. Steph. III, 32.

νάμεις ἔχει ἰσχυράς, καὶ περιϊστάμενα ἔξωθεν, καὶ προσπίπτοντα ἀκαίρως, λύει καὶ νόσους καὶ γῆρας ἐπάγοντα φθίνειν ποιεῖ. Διὰ δὴ τὴν αὐτὴν αἰτίαν καὶ τὸν λογισμὸν τόνδε θεὸς ὅλον ἐξ ὅλων ἁπάντων τέλειον καὶ ἀγήρων καὶ ἄνοσον αὐτὸν ἐτεκτήνατο."

Argumentum pro mundi incorruptibilitate ex ipsius rei natura ductum.

11. Τοῦτο μὲν δὴ παρὰ Πλάτωνος πρὸς τὴν ἀφθαρσίαν τοῦ κόσμου μαρτύριον εἰλήφθω. Τὸ δὲ ἀγένητον παρὰ τῆς φυσικῆς ἀληθείας. Ἕπεται γὰρ τῷ γενομένῳ διάλυσις, ἀφθαρσία δὲ τῷ ἀγενήτῳ, ἐπεὶ καὶ ὁ τὸ τρίμετρον ἐκεῖνο ποιήσας

„Τό τοι γενόμενον κατθανεῖν ὀφείλεται"

δοκεῖ *μὴ* ἄπο σκοποῦ συνθείς, ἀλλ' *ἀκολουθία* τῆς φθορᾶς ὧδ' ἔχει. *Ἑτέρως* δέ ἐστι τοιόνδε. Πάνθ' ὅσα τῶν συνθέτων φθείρεται, διάλυσιν εἰς τὰ ἐξ ὧν συνετέθη λαμβάνει. Διάλυσις δὲ οὐδὲν ἦν ἄρα ἢ πρὸς τὴν κατὰ φύσιν ἑκάστων ἐπάνοδος, ὥςτε κατὰ τὸ ἐναντίον ἡ σύνθεσις εἰς τὸ παρὰ φύσιν τὰ συνελθόντα βεβίασται. Καὶ δῆτα οὕτως ἔοικεν ἀψευδέστατα ἔχειν. Ἄνθρωποι γὰρ ἀπὸ τῶν τεσσάρων στοιχείων, ἃ δὴ ὅλα τοῦ παντός ἐστιν, οὐρανοῦ, γῆς, ἀέρος τε καὶ πυρός, βραχέα μέρη δανεισάμενοι συνεκράθησαν. Τὰ δὲ ἀνακραθέντα τῆς κατὰ φύσιν θέσεως ἐστέρηται· θερμότης μὲν τῆς *ἀνωφοίτου*, [ψυχρότης δὲ τῆς] κάτω, τῆς γεώδους καὶ βάρος ἐχούσης οὐσίας ἐπελαφρισθείσης καὶ τὸν ἄνω τόπον ἀντιλαβούσης, *ὗν* τὸ γεωδέστατον τῶν ἐν ἡμῖν ἐπέσχε, κεφαλή. Δεσμὸς δὲ φαυλότατος ὃν ἔσφιγξε βία, *βαιός* ἐστι καὶ ὀλιγοχρόνιος· ῥήγνυται γὰρ θᾶττον

ὑπὸ τῶν δεθέντων, ἅτε ἀπαυχενιζόντων διὰ πόθον ὑπὸ τῆς κατὰ φύσιν κινήσεως, πρὸς ἣν σπεύδοντα μετανίσταται. Κατὰ γὰρ τὸν τραγικὸν *)

„χωρεῖ δ᾽ ὀπίσω τὰ μὲν ἐκ γαίας
φύντ᾽ ἐς γαῖαν, τὰ δ᾽ ἀπ᾽ αἰθερίου
βλαστάνοντα γονῆς εἰς οὐράνιον
πόλον ἦλθε πάλιν· θνήσκει δ᾽ οὐδὲν
τῶν γενομένων, διακρινόμενον δ᾽
ἄλλο πρὸς ἄλλο
μορφὴν ἑτέραν ἀπέδειξε.“

[*] Τοῖς μὲν δὴ φθειρομένοις ἅπασι νόμος ἀναγέγραπται καὶ θεσμὸς οὗτος· Ὁπότε μὲν ὑφέστηκε τὰ συνεληλυθότα ἐν τῇ κράσει πρὸ τῆς κατὰ φύσιν τάξεως ἀταξίας ἀντιμετειληφέναι, τὸ πρὸς τοὺς ἐναντίους τόπους μετανίστασθαι, ὡς τρόπον τινὰ ξενιτεύειν δοκεῖν· ὁπότε δὲ διαλύοιτο, πρὸς τὴν οἰκείαν τῆς φύσεως λῆξιν ἀνακάμπτειν. Ὁ δὲ κόσμος ἀμέτοχος τῆς ἐν τοῖς λεχθεῖσιν ἀταξίας ἐστίν· ἐπεὶ φέρε θεασώμεθα. Φθειρομένου τὰ μέρη νυνὶ μὲν ἀνάγκη τετάχθαι *κατὰ* φύσιν ἕκαστα χώραν· τοῦτο δὲ ὑπονοεῖν οὐκ εὐαγές. Ἀρίστην γὰρ θέσιν καὶ τάξιν ἐναρμόνιον τὰ τοῦ κόσμου μέρη εἴληχεν, ὡς ἕκαστον καθάπερ πατρίδι φιλοχωροῦν, μὴ ζητεῖν ἀμείνω μεταβολήν. Διὰ τοῦτο γῇ μὲν ὁ μεσαίτατος ἀπενεμήθη τόπος, ἐφ᾽ ᾗ πάντα τὰ γεώδη, καὶ ἂν ἀναῤῥίψῃς τι τῶν γεωδῶν, κάτω φέρεται. Τόδε ἐστὶ σημεῖον χώρας τῆς κατὰ φύσιν. Ἔνθα γὰρ μὴ ὑπὸ βίας ὁτιοῦν ἐνεχθὲν ἵσταται καὶ ἠρεμεῖ, τὸν οἰκεῖον εἴληχε χῶρον.

*) Euripides in Chrysippo.

Ὕδωρ δὲ ἐπὶ γῆν ἀνακέχυται δεύτερον. Ἀὴρ δὲ καὶ πῦρ ἀπὸ τοῦ μέσου πρὸς τὸν ἄνω κεχώρηκεν· ἀὴρ μὲν τὸν μεθόριον ὕδατος καὶ πυρὸς κληρωσάμενος τόπον, πῦρ δὲ τὸ ἀνώτατον. Διὸ καὶ ἂν ἁψάμενος δᾶδα πρὸς γῆν καταφέρῃς, ἡ φλὸξ οὐδὲν ἧττον ἀντιβιάσεται καὶ πρὸς τὴν φυσικὴν τοῦ πυρὸς κίνησιν ἐπικουφίσασα αὐτὴν ἀναδραμεῖται. Εἰ δὴ φθορᾶς μὲν αἴτιον ἡ παρὰ φύσιν κίνησις τῶν ἄλλων ἔχει ζώων, ἐν δὲ τῷ κόσμῳ κατὰ φύσιν ἕκαστα τῶν μερῶν διατέτακται τὰς οἰκείας διακληρωσάμενα χώρας, ἐνδίκως ἂν λέγοιτο ὁ κόσμος ἄφθαρτος.

Argumentum ex rerum sese conservandi studio.

12. Ἔτι τοίνυν ἐκεῖνο παντί τῳ δῆλον, ὅτι φύσις ἑκάστη διατηρεῖν καὶ διασώζειν, εἰ δὲ οἷόν τε ἦν, καὶ ἀθανατίζειν ἕκαστα ὧν φύσις ἐστὶν ἐσπούδακεν, ἡ μὲν ἐν τοῖς δένδρεσι τὰ δένδρα, ἡ δὲ ἐν τοῖς ζώοις τῶν ζώων ἕκαστον. Ἐξασθενεῖ δὲ ἡ ἐπὶ μέρους ἀναγκαίως ἄγειν πρὸς ἀϊδιότητα· ἢ γὰρ ἔνδεια ἢ φλογμὸς ἢ κρυμὸς ἢ μυρία ἄλλα τῶν εἰωθότων ἐπισυνίστασθαι κατασκήψαντα διέσεισε καὶ διέλυσε τὸν συνέχοντα δεσμόν, καὶ τέλος κατέῤῥηξε. Τοιοῦτον δὲ εἰ μηδὲν ἐφήδρευεν ἔξω, καὶ ἂν ὅσον ἐφ᾽ ἑαυτῇ μικρά τε αὖ καὶ μεγάλα [*] ἀγήρω διεφύλαττεν. Ἀναγκαῖον οὖν τὴν τοῦ κόσμου φύσιν γλίχεσθαι τὴν ὅλου διαμονήν· οὐ γὰρ δὴ τῶν ἐπὶ *μέρους* ἐστὶ χείρων, ὡς ἀποδιδράσκουσα καὶ λειποτακτοῦσα νόσον ἀνθ᾽ ὑγείας καὶ φθορὰν ἀντὶ σωτηρίας παντελοῦς ἐπιχειρεῖν τεχνάζειν, ἐπειδὴ

„πασάων ὑπὲρ ἥδε κάρη ἔχει ἠδὲ μέτωπα,
ῥεῖά τ᾽ ἀριγνώτη πέλεται, καλαὶ δέ τε πᾶσαι.“

Ἀλλ' εἰ τοῦτ' ἀληθές ἐστι, φθορὰν ὁ κόσμος οὐ δέξεται. Διὰ τί; Ὅτι ἡ συνέχουσα φύσις αὐτὸν ἀήττητός ἐστι κατὰ πολλὴν ἰσχύος ῥώμην, τῶν ἄλλων ὅσα βλάπτειν ἔμελλεν ἅπαξ ἁπάντων ἐπικρατοῦσα. Διὸ καὶ Πλάτων *) *φησίν· „Ἀπῄει τε γὰρ οὐδέν, οὐδὲ προςῄειν αὐτῷ ποθέν· οὐδὲ γὰρ ἦν. Αὐτὸ γὰρ ἑαυτῷ τροφὴν τὴν ἑαυτοῦ φθίσιν παρέχον καὶ πάντα ἐν ἑαυτῷ καὶ ὑφ' ἑαυτοῦ πάσχον καὶ δρῶν ἐκ τέχνης γέγονεν· ἡγήσατο γὰρ αὐτὸ ὁ συνθεὶς αὔταρκες ὂν ἄμεινον ἔσεσθαι μᾶλλον ἢ προςδεὲς ἄλλων."*

Argumentum ex Dei natura.

13. *Ἀποδεικτικώτατός γε μὴν καὶ ἐκεῖνος ὁ λόγος ἐστίν, ἐφ' ᾧ μυρίους οἶδα σεμνυνομένους ὡς ἠκριβωμένῳ καὶ πάνυ ἀνεξελέγκτῳ. Πυνθάνονται γάρ· Τίνος ἕνεκα τὸν κόσμον φθείρει ὁ θεός; Ἤτοι γὰρ ὑπὲρ τοῦ μηκέτι κοσμοποιῆσαι, ἢ ὑπὲρ τοῦ ἕτερον κατασκευάσαι. Τὸ μὲν δὴ πρότερον ἀλλότριον θεοῦ· πρὸς τάξιν γὰρ ἀταξίαν μεταβάλλειν δέον, οὐ πρὸς ἀταξίαν τάξιν. Εἶτα δέ, ὅτι καὶ μετάνοιαν, πάθος καὶ νόσημα, δέξεται, ψυχῆς· ἔδει γὰρ ἢ μὴ κοσμοποιῆσαι τὸ παράπαν, ἢ κρίνοντα πρέπον αὐτῷ τὸ ἔργον χαίρειν τῷ γενομένῳ. Τὸ δὲ δεύτερον ἄξιον οὐ βραχείας ἐρευνῆς. Εἰ γὰρ ἕτερον ἀντὶ τοῦ νῦν ὄντος κατασκευάσει, πάντως ὁ γενόμενος ἢ χείρων ἢ κρείττων ἢ ὅμοιος ἀποτελεσθήσεται· ὧν ἕκαστον ἐπίληπτον. Εἰ μὲν γὰρ χείρων ὁ κόσμος, χείρων καὶ ὁ δημιουργός. Ἀμώμητα δὲ καὶ ἀνεξέλεγκτα καὶ ἀνεπανόρθωτα τὰ τοῦ θεοῦ, τελειοτάτῃ τέχνῃ καὶ*

---

*) Ed. Steph. III, 33.

[*] ἐπιστήμῃ δημιουργηθέντα· εὐπρεπὲς δὲ θεῷ τὰ ἄμορφα μορφοῦν καὶ τοῖς αἰσχίστοις περιτιθέναι θαυμαστὰ κάλλη. Εἰ δὲ ὅμοιος, ὁ τεχνίτης οὐδὲν κομιδῇ νηπίων παίδων διαφέρων, οἳ πολλάκις παρ᾿ αἰγιαλοῖς ἀθύροντες ψάμμους γεωλόφους ἀνιστᾶσι, καὶ ἔπειτα ὑφαιροῦντες ταῖς χερσὶ πάλιν ἐρείπουσι. Πολὺ γὰρ ἄμεινον τοῦ κατασκευάζειν ὅμοιον μηδὲν μήτε ἀφαιροῦντα μήτε προστιθέντα μήτε πρὸς τὸ ἄμεινον ἢ χεῖρον μεταβάλλοντα τὸν ἐξ ἀρχῆς γενόμενον ἅπαξ κατὰ χώραν ἐᾶν. Εἰ δὲ κρείττονα δημιουργήσει, γενήσεται τότε κρείττων καὶ ὁ δημιουργός, ὥστε, ἡνίκα κατεσκεύασε, καὶ τὴν τέχνην καὶ τὴν διάνοιαν ἦν ἀτελέστερος, ὅπερ οὐδὲ θέμις ὑπονοεῖν. Πρὸς δὲ τούτοις τὰ μὲν τῶν θνητῶν ἔργα ἡμῶν φθαρτὰ δεόντως ἂν γένοιτο, τὰ δὲ τοῦ ἀθανάτου κατὰ τὸν εἰκότα λόγον ἄφθαρτα δήπου· τῇ γὰρ φύσει τῶν τεχνιτῶν εὔλογον τὰ δημιουργηθέντα ἐξομοιοῦσθαι.

Argumentum Boëthi.

14. Ἀποδείξεσι δὲ οἱ περὶ τὸν Βόηθον κέχρηνται πιθανοτάταις, ἃς αὐτίκα λέξομεν. Φησὶ γάρ· „Εἰ γεννητὸς καὶ φθαρτὸς ὁ κόσμος, ἐκ τοῦ μὴ ὄντος τι γενήσεται, ὅπερ καὶ τοῖς Στωϊκοῖς ἀτοπώτατον δοκεῖ εἶναι. Διὰ τί; Ὅτι οὐδεμίαν φθοροποιὸν αἰτίαν εὑρεῖν ἐστιν οὔτ᾿ ἐντὸς οὔτ᾿ ἐκτός, ἣ τὸν κόσμον ἀνελεῖ. Ἐκτὸς μὲν γὰρ οὐδέν ἐστιν, ὅτι μὴ τάχα που κενόν, τῶν στοιχείων ἀποκριθέντων εἰς αὐτὸν ὁλοκλήρων. Εἴσω δὲ οὐδὲν νόσημα τοιοῦτον, ὃ γένοιτ᾿ ἂν αἴτιον τῷ τοσούτῳ διαλύσεως. Εἰ δὲ ἀναιτίως φθείρεται, δῆλον, ὅτι ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ἔσται ἡ γένεσις *καὶ φθορά*, ὅπερ οὐδ᾿ ἡ διάνοια παραδέξεται.“ Καὶ μήν φασιν, ὅτι γενικοὶ

φθορᾶς τρόποι εἰσὶ τρεῖς· ὅ τε κατὰ διαίρεσιν, καὶ ὁ κατὰ ἀναίρεσιν τῆς ἐπεχούσης ποιότητος, καὶ ὁ κατὰ σύγχυσιν. Τὰ μὲν οὖν ἐκ διεστηκότων, αἰπόλια, βουκόλια, στρατεύματα, χοροί, ἢ πάλιν ἐκ συναπτομένου σώματος παγέντα, διαστάσει καὶ διαιρέσει λύεται. Κατὰ δὲ ἀναίρεσιν τῆς ἐπεχούσης ποιότητος, ὁ μετασχηματιζόμενος [κηρὸς ἢ καὶ λεαινόμενος], ἵνα μηδὲ ἑτεροειδῆ τινα τύπον παράσχῃ μορφῆς. Κατὰ δὲ σύγχυσιν, ὡς ἡ παρὰ ἰατροῖς τετραφάρμακος· αἱ γὰρ δυνάμεις τῶν συνενεχθέντων ἠφανίσθησαν εἰς *ἐξαιρέτου* μιᾶς γένεσιν ἀποτελεσθεῖσαι. [*] Ποίῳ δὴ τούτων ἄξιον τὸν κόσμον φθείρεσθαι φάναι; Τῷ κατὰ διαίρεσιν; Ἀλλ' οὔτε ἐκ διεστηκότων ἐστὶν ὡς τὰ μέρη σκεδασθῆναι, οὔτε ἐκ συναπτομένων ὡς διαλυθῆναι, οὔτε τὸν αὐτὸν τρόπον τοῖς ἡμετέροις ἥνωται σώμασι. Τὰ μὲν γὰρ ἐπικήρως τε ἐξ ἑαυτῶν ἔχει καὶ δυναστεύεται πρὸς μυρίων ἀφ' ὧν βλάπτεται· τοῦ δὲ ἀήττητος ἡ ῥώμη, πολλῇ τινι περιουσίᾳ πάντων κατακρατοῦσα. Ἀλλ' ἀναιρέσει παντελεῖ τῆς ποιότητος; Ἀλλ' ἀμήχανον τοῦτό γε. Μένει γὰρ κατὰ τοὺς τὰ ἐναντία αἱρουμένους ἡ τῆς διακοσμήσεως ποιότης, ἐπ' ἐλάττονος οὐσίας τῇ ταύτου ἰδιοσταλοῦσα *) κατὰ τὴν ἐκπύρωσιν. Ἀλλὰ τῷ κατὰ σύγχυσιν; Ἄπαγε. Δεήσει γὰρ πάλιν *εἰς* τὸ μὴ ὂν γίνεσθαι τὴν φθορὰν παραδέχεσθαι. Τοῦ χάριν; Ὅτι εἰ μὲν ἕκαστον ἐν μέρει τῶν στοιχείων ἐφθείρετο, μεταβολὴν ἠδύνατο τὴν εἰς ἕτερον δέχεσθαι· πάντων [δὲ] συλλήβδην ἀθρόον κατὰ σύγχυσιν ἀναιρουμένων, ἀνάγκη ὑπονοεῖν τὸ ἀδύνατον.

---

*) Mang. conicit: τῆς τοῦδε συσταλεῖσα.

Refutatur de mundi exustione sententia.

15. Ἐκεῖνο δὲ ἄξιον διαπορῆσαι, τίνα τρόπον ἔσται παλιγγενεσία πάντων εἰς πῦρ ἀναλυθέντων. Ἐξαναλωθείσης γὰρ τῆς οὐσίας ὑπὸ πυρὸς ἀνάγκη καὶ τὸ πῦρ οὐκέτι ἔχον τροφὴν ἀποσβεσθῆναι. Μένοντος μὲν οὖν, ὁ σπερματικὸς ἐσώζετο λόγος τῆς διακοσμήσεως, *ἀναλωθέντος* δὲ συνανήρηται. Τόδε ἐστὶν ἔκθεσμον καὶ ἀσέβημα ἤδη διπλοῦν, μὴ μόνον φθορὰν τοῦ κόσμου κατηγορεῖν, ἀλλὰ καὶ παλιγγενεσίαν ἀναιρεῖν, ὥσπερ ἀκοσμίᾳ καὶ ἀπραξίᾳ καὶ τοῖς πλημμελέσι πᾶσι χαίροντος θεοῦ. Τὸν δὲ λόγον ἀκριβέστερον ὧδε διερευνητέον. Πυρὸς τριττὸν εἶδος· τὸ μὲν ἄνθραξ, τὸ δὲ φλόξ, τὸ δὲ αὐγή. Ἄνθραξ μὲν οὖν ἐστι πῦρ ἐν γεώδει, ὃ τρόπον ἕξεως πνευματικῆς πεφώλευκε καὶ ἐλλοχᾷ δι' ὅλης ἄχρι περάτων τεταμένον. Φλὸξ δέ ἐστιν, ὅπερ ἐκ τροφῆς αἴρεται μετεωριζόμενον. Αὐγὴ δὲ τὸ ἀποστελλόμενον ἐκ φλογός, συνεργὸν ὀφθαλμοῖς εἰς τὴν τῶν ὁρατῶν ἀντίληψιν. Μέσην δὲ χώραν αὐγῆς τε καὶ ἄνθρακος εἴληχε φλόξ· σβεσθεῖσα μὲν γὰρ εἰς ἄνθρακα τελευτᾷ, ζωπυρουμένη δὲ ἔχει φέγγος, ὃ τὴν καυστικὴν ἀφῃρημένον δύναμιν ἀστράπτει. Εἰ κατὰ τὴν ἐκπύρωσιν οὖν τὸν κόσμον ἀναλύεσθαι [*] φῶμεν, ἄνθραξ μὲν οὐκ ἂν γένοιτο, διότι παμπληθὲς ὑπολήψεως τοῦ γεώδους, ᾧ τὸ πῦρ ἐγκατειλῆφθαι συμβέβηκεν. Ἀρέσκει δὲ μηδὲν τότε τῶν ἄλλων ὑφεστάναι σωμάτων, ἀλλὰ γῆν καὶ ὕδωρ καὶ ἀέρα εἰς ἄκρατον πῦρ ἀναλύεσθαι. Καὶ μὴν οὐδὲ φλόξ, ἅμμα γὰρ τροφῆς ἐστι· μηδενὸς δὲ καταλειφθέντος ἀτροφήσασα αὐτίκα ἀποσβεσθήσεται. Τούτοις ἕπεται τὸ μηδ' αὐγὴν ἀποτελεῖσθαι· καθ' ἑαυτὴν γὰρ ὑπόστασιν

οὐκ ἔχει, ῥεῖ δὲ ἀπὸ τῶν προτέρων, ἄνθρακος καὶ φλογός, ἀφ' οὗ μὲν ἔλαττον, πολὺ δὲ ἀπὸ φλογός. Ἐκείνων δέ, ὡς ἐδείχθη, κατὰ τὴν ἐκπύρωσιν οὐκ ὄντων οὐδ' ἂν αὐγὴ γένοιτο· ὥστ' ἀμήχανον παλιγγενεσίαν τὸν κόσμον λαβεῖν, μηδενὸς ἐντυφομένου σπερματικοῦ λόγου. Ἐξ ὧν ἐστι δῆλον, ὅτι ἀγένητος καὶ ἄφθαρτος ὢν διατελεῖ.

Argumentum ex rerum coniugatione.

16. Δίχα τοίνυν τῶν εἰρημένων καὶ ἐκείνῳ χρήσαιτο ἄν τις εἰς πίστιν, ὃ καὶ τοὺς μὴ πέρα τοῦ μέτρου φιλονεικεῖν αἱρουμένους ἐπισπάσεται. Τῶν ἐν ταῖς συζυγίαις ἐναντίων ἀμήχανον τὸ μὲν εἶναι, τὸ δὲ μή. Λευκοῦ γὰρ ὄντος ἀνάγκη καὶ μέλαν ὑπάρχειν, καὶ μεγάλου βραχύ, καὶ περιττοῦ ἄρτιον, καὶ γλυκέος πικρόν, καὶ ἡμέρας νύκτα, καὶ ὅσα τούτοις ὁμοιότροπα. Γενομένης δὲ ἐκπυρώσεως ἀδύνατόν τι συμβήσεται· τὸ μὲν γὰρ ἕτερον ὑπάρξει τῶν ἐν ταῖς συζυγίαις, τὸ δὲ ἕτερον οὐκ ἔσται. Φέρε δὲ οὑτωσὶ θεασώμεθα. Πάντων γὰρ εἰς πῦρ ἀναλυθέντων κοῦφον μὲν ἔσται καὶ μανὸν καὶ θερμόν, ἴδια γὰρ πυρὸς ταῦτα· βαρὺ δὲ οὐδὲν ἢ πυκνὸν ἢ ψυχρόν, τὰ τοῖς λεχθεῖσιν ἐναντία. Πῶς οὖν ἄν τις ἐπισχῆται μᾶλλον τὴν πεπλεγμένην ἐκ τῆς ἐκπυρώσεως ἀκοσμίαν ἢ τὰ φύσει συνυπάρχοντα δεικνύς, ἀπαρτώμενα τῆς συζυγίας; Ἡ δὲ ἀλλοτρίωσις ἐπὶ τοσοῦτον κεχώρηκεν, ὡς τοῖς μὲν ἀϊδιότητα προσομολογεῖν, τοῖς δὲ τὸ ἀνύπαρκτον. Ἔτι τοίνυν καὶ ἐκεῖνό μοι δοκεῖ μὴ ἄπο σκοποῦ τοῖς ἰχνηλατοῦσι τὸ ἀληθὲς εἰρῆσθαι. Φθειρόμενος ὁ κόσμος ἤτοι ὑπό τινος φθαρήσεται αἰτίας, ἢ ὑπὸ θεοῦ· ὑπ' ἄλλου δὲ οὐδενὸς τὸ παράπαν δέξεται διάλυσιν· οὐδὲν γάρ ἐστι

ὃ μὴ περιέχει. Τὸ δὲ περιεχόμενον καὶ κρατούμενον [*] ἀσθενέστερον δήπου τοῦ περιέχοντος, ὑφ' οὗ καὶ κατακρατεῖται. Ὑπὸ δὲ θεοῦ φθείρεσθαι λέγειν αὐτὸν πάντων ἀνοσιώτατον. Ὁ γὰρ θεὸς οὐκ ἀταξίας καὶ ἀκοσμίας καὶ φθορᾶς, ἀλλὰ τάξεως καὶ εὐκοσμίας καὶ ζωῆς, καὶ παντὸς αἴτιος ἀγαθοῦ ἀνωμολόγηται παρὰ τοῖς τὰ ἀληθῆ δοξάζουσι.

Notiones additionis, ademptionis, transpositionis et mutationis in mundum universe spectatum non cadunt.

17. Προσφιλοτεχνοῦντες δέ τινες τῶν ἀΐδιον ὑπολαμβανόντων τὸν κόσμον εἶναι, καὶ τοιούτῳ πρὸς κατασκευὴν λόγῳ χρῶνται. Φθορᾶς τέτταρας εἶναι τρόπους τοὺς ἀνωτάτω συμβέβηκε· πρόςθεσιν, ἀφαίρεσιν, μετάθεσιν καὶ ἀλλοίωσιν. Δυὰς μὲν οὖν προςθέσει μονάδος εἰς τριάδα φθείρεται, μηκέτι μένουσα δυάς· τετρὰς δὲ ἀφαιρέσει μονάδος εἰς τριάδα. Μεταθέσει δὲ τὸ Ζ στοιχεῖον εἰς Η, ὅταν αἱ μὲν ἐγκάρσιοι παράλληλοι πρὸς ὀρθὰς διαναστῶσιν, ἡ δὲ πρὸς ὀρθὰς ἐπεζευγμένη πλαγιασθεῖσα συνάψῃ τὰς παρ' ἑκάτερα. Κατ' ἀλλοίωσιν δὲ μεταβάλλων οἶνος εἰς ὄξος. Τῶν δὲ κατειλεγμένων τρόπων οὐδεὶς ἐφάπτεται τοῦ κόσμου τὸ παράπαν. Ἐπεὶ καί τι φῶμεν; *Προςτεθῆναί* τι τῷ κόσμῳ πρὸς ἀναίρεσιν; Ἀλλ' οὐδέν ἐστιν ἐκτός, ὃ μὴ μέρος γέγονεν αὐτοῦ ὅλου· περιέχεται γὰρ καὶ κατακρατεῖται. Ἀλλ' ἀφαιρεῖσθαι; Πρῶτον μὲν τὸ ἀφαιρεθὲν πάλιν κόσμος ἔσται τοῦ νῦν βραχύτερος. Ἔπειτα ἀμήχανον ἔξω τι σῶμα τοῦ ὅλου διαρτηθὲν τῆς συμφυΐας σκεδασθῆναι. Ἀλλὰ τὰ μέρη μετατίθεσθαι; Μένει μὲν οὖν ἐν ὁμοίῳ, τοὺς τόπους οὐκ ἐναλλάττοντα· οὐ γὰρ ἐποχηθήσεταί ποτε

ἔτι ὕδατι πᾶσα ἡ γῆ, οὐθ' ὕδωρ ἀέρι, καὶ οὗτος πυρί, ἀλλὰ τὰ μὲν φύσει βαρέα, *ἡ γῆ* καὶ ὕδωρ, τὸ μέσον ὑφέξει τόπον, γῆς μὲν θεμελίου τρόπον ὑπερειδούσης, ὕδατος δὲ ἐπιπολάζοντος· ἀὴρ δὲ καὶ πῦρ τὰ φύσει κοῦφα τὸν ἄνω. Καὶ μὴν οὐδὲ κατὰ ἀλλοίωσιν φθείρεσθαι νομιστέον· ἰσοκρατὴς γὰρ ἡ τῶν στοιχείων μεταβολή, τὸ δὲ ἰσοκρατὲς ἀκλινοῦς βεβαιότητος καὶ ἀσαλεύτου μονῆς αἴτιον, ἅτε μὴ [πλεονεκτοῦν μήτε] πλεονεκτούμενον. Ὥςτε ἡ ἀντίδοσις [*] καὶ ἡ ἀντέκτισις τῶν *δυνάμεων ἀναλογίας* ἐξισουμένη κανόσιν, ὑγιείας καὶ ἀτελευτήτου σωτηρίας δημιουργός. Ἐξ ὧν ἀΐδιος ὁ κόσμος ἀποδείκνυται.

Ex Theophrasti sententia, qui negant incorruptibilitatem mundi, falluntur terrae inaequabilitate, maris recessu, singularum partium universi dissolutione, internecione per animalia grassante. Quae opiniones deinceps refelluntur. (18-22.)

18. Θεόφραστος μέντοι φησὶ τοὺς γένεσιν καὶ φθορὰν τοῦ κόσμου καθηγοροῦντας ὑπὸ τεττάρων ἀπατηθῆναι τῶν μεγίστων· γῆς ἀνωμαλίας, θαλάττης ἀναχωρήσεως, ἑκάστων τῶν τοῦ ὅλου μερῶν διαλύσεως, χερσαίων φθορᾶς κατὰ γένη ζώων. Κατασκευάζει δὲ τὸ μὲν πρῶτον οὕτως. Εἰ μὴ γενέσεως ἀρχὴν ἔλαβεν ἡ γῆ, μέρος ὑπανεστὸς οὐδὲν ἂν ἔτι αὐτῆς ἑωρᾶτο, χθαμαλὰ δὲ ἤδη τὰ ὄρη πάντα ἐγεγένητο, καὶ οἱ γεώλοφοι πάντες ἰσόπεδοι τῇ πεδιάδι· τοσούτων γὰρ καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν ὄμβρων ἐξ ἀϊδίου φερομένων, εἰκὸς ἦν τῶν διηρμένων εἰς ὕψος τὰ μὲν χειμάῤῥοις ἀπεῤῥῆχθαι, τὰ δὲ ὑπονοστήσαντα κεχαλᾶσθαι, πάντα δὲ διὰ πάντων ἤδη λελει-

ἀνθαι. Νυνὶ δὲ συνεχεῖς ἀνωμαλίαι καὶ παμπόλλων ὀρῶν αἱ πρὸς ὕψος ὑπερβολαὶ μηνύματα ἐστὶ τοῦ τὴν γῆν μὴ ἀΐδιον εἶναι· πάλαι γάρ, ὡς ἔφην, ἐν ἀπείρῳ χρόνῳ ταῖς ἐπομβρίαις ἀπὸ περάτων ἐπὶ πέρατα πᾶσα λεωφόρος ἐγεγένητο. Πέφυκε γὰρ ἡ ὕδατος φύσις καὶ μάλιστα ἀπὸ ὑψηλοτάτων καταράττουσα, τὰ μὲν ἐξωθεῖν τῇ βίᾳ, τὰ δὲ τῷ συνεχεῖ τῶν ψεκάδων *κολάπτουσα* κοιλαίνειν, ὑπεργάζεσθαί τε τὴν σκληρόγεων καὶ λιθωδεστάτην ὀρυκτήρων οὐκ ἔλαττον. Καὶ μὴν ἥ γε θάλασσά, φασιν, ἤδη μεμείωται. Μάρτυρες δὲ αἱ νήσων εὐδοκιμώταται Ῥόδος τε καὶ Δῆλος. Αὗται γὰρ τὸ μὲν παλαιὸν ἠφανισμέναι κατὰ τῆς θαλάττης ἐδεδύκεσαν ἐπικλυζόμεναι, χρόνῳ δὲ ὕστερον ἐλαττουμένης ἠρέμα κατ᾽ ὀλίγον ἀνίσχουσαι διεφάνησαν, ὡς αἱ περὶ αὐτῶν γραφεῖσαι μηνύουσιν ἱστορίαι. Πρὸς δὲ τούτοις μεγάλων πελαγῶν μεγάλους κόλπους καὶ βαθεῖς ἀναξηρανθέντας ἠπειρῶσθαι, καὶ γεγενῆσθαι τῆς παρακειμένης χώρας μοῖραν οὐ λυπράν, σπειρομένους καὶ φυτευομένους, οἷς σημεῖα τὰ τῆς παλαιᾶς ἐναπολελεῖφθαι θαλαττώσεως ψηφῖδάς τε καὶ κόγχας, καὶ ὅσα ὁμοιότροπα πρὸς αἰγιαλοὺς εἴωθεν ἀποβράττεσθαι. Εἰ δὲ μειοῦται ἡ θάλαττα, μειωθήσεται μὲν καὶ ἡ γῆ, μακραῖς δὲ ἐνιαυτῶν περιόδοις καὶ εἰς ἅπαν ἑκάτερον στοιχεῖον ἀναλυθήσεται. Δαπανηθήσεται καὶ ὁ σύμπας ἀήρ, ἐκ τοῦ κατ᾽ ὀλίγον ἐλαττούμενος. Ἀποκριθήσεται δὲ πάντα εἰς μίαν οὐσίαν τὴν πυρός. Πρὸς δὲ τὴν τοῦ τρίτου κατασκευὴν κεφαλαίου χρῶνται λόγῳ τοιῷδε. Φθείρεται πάντως ἐκεῖνο, οὗ πάντα τὰ μέρη [*] φθαρτά ἐστι. Τοῦ δὲ κόσμου πάντα τὰ μέρη φθαρτά ἐστι· φθαρτὸς ἄρα καὶ ὁ κόσμος. Ὃ δὲ ὑπερεθέμεθα, νῦν ἐπισκεπτέον. Ποῖον

μέρος τῆς γῆς, ἵνα ἀπὸ ταὐτοῦ ἀρξώμεθα, μεῖζον ἢ ἔλαττον, οὐ χρόνῳ διαλυθήσεται; Λίθων οἱ κραταιότατοι ἆρ' οὐ μυδῶσι καὶ σήπονται κατὰ τὴν ἕξεως ἀσθένειαν — ἥδ' ἐστι πνευματικὸς τόνος, δεσμὸς οὐκ ἄῤῥηκτος, ἀλλὰ μόνον δυςδιάλυτος —, θρυπτόμενοι καὶ ῥέοντες εἰς λεπτὴν τὸ πρῶτον ἀναλύονται κόνιν, εἶθ' ὕστερον δαπανηθέντες ἐξαναλύονται; Τί δέ, εἰ μὴ πρὸς ἀνέμου ῥιπίζοιτο τὸ ὕδωρ, οὐκ ἀκίνητον ἐαθὲν ὑφ' ἡσυχίας νεκροῦται; Μεταβάλλει γοῦν καὶ δυςωδέστατον γίγνεται, οἷα ψυχὴν ἀφῃρημένον ζῶον. Αἵ γε μὴν ἀέρος φθοραὶ παντί τῳ δῆλον· νοσεῖν γὰρ καὶ φθίνειν, καὶ τρόπον τινὰ ἀποθνήσκειν πέφυκεν. Ἐπεὶ τί ἄν τις, μὴ στοχαζόμενος ὀνομάτων *εὐπρεπείας*, ἀλλὰ τοῦ ἀληθοῦς, εἴποι λοιμὸν εἶναι πλὴν ἀέρος θάνατον, τὸ οἰκεῖον πάθος ἀναχέοντος ἐπὶ φθορᾷ πάντων, ὅσα ψυχῆς μεμοίραται; Τί χρὴ μακρηγορεῖν περὶ πυρός; Ἀτροφῆσαν γὰρ αὐτίκα σβέννυται. Εἰ δὴ τῶν μερῶν ἕκαστον τοῦ κόσμου φθορὰν ἐπιμένει, δῆλον, ὅτι καὶ ὁ ἐξ αὐτῶν παγεὶς κόσμος ἄφθαρτος οὐκ ἔσται.

19. Τὸν δὲ τέταρτον καὶ λοιπὸν λόγον ἀκριβέστερον ὧδέ φασιν. Εἰ ὁ κόσμος ἀΐδιος ἦν, ἦν ἂν καὶ τὰ ζῶα ἀΐδια, καὶ πολύ γε μᾶλλον τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, ὅσῳ καὶ τῶν ἄλλων ἄμεινον. Ἀλλὰ καὶ ὀψίγονον φανῆναι τοῖς βουλομένοις ἐρευνᾶν τὰς φύσεις. Εἰκὸς γάρ, μᾶλλον δὲ ἀναγκαῖον, ἀνθρώπους συνυπάρξαι τὰς τέχνας ὡς ἂν ἰσήλικας· οὐ μόνον, ὅτι λογικῇ φύσει ἐμμέθοδον τὸ οἰκεῖον, ἀλλὰ καὶ ὅτι ζῆν ἄνευ τούτων οὐκ ἔστιν. Ἴδωμεν οὖν τοὺς ἑκάστων χρόνους, ἀλογήσαντες τῶν ἐπιτραγῳδουμένων θεοῖς μύθων. Εἰ μὴ ἀΐδιος ἄνθρωπος, οὐδ' ἄλλο τι ζῶον, ὥςτε οὐδὲ αἱ δεδεγμέναι ταῦτα χῶραι,

καὶ ὕδωρ καὶ ἀήρ, ἐξ ὧν τὸ φθαρτὸν εἶναι τὸν κό-
ον δῆλόν ἐστιν. [*] Ἀναγκαῖον δὲ πρὸς τὴν τοσαύτην
ρεσιλογίαν ἀπαντῆσαι, μή τις τῶν ἀπειροτέρων ὑπαχθῇ·
ὶ ἀρκτέον γε τῆς ἀντιῤῥήσεως, ἀφ᾽ οὗ καὶ τῆς ἀπάτης
σοφισταί. Τὰς ἀνωμαλίας οὐκέτι ἐχρῆν εἶναι τῆς
ς, εἴπερ ἀΐδιος ἦν ὁ κόσμος. Διὰ τί, ὦ γενναῖοι; Φή-
υσι γὰρ ἕτεροι παρελθόντες, ὅτι δένδρων οὐδὲν αἱ φύ-
ις τῶν ὀρῶν διαφέρουσιν, ἀλλὰ καθάπερ ἐκεῖνα καιροῖς
ν τισι φυλλοῤῥοεῖ, καιροῖς δὲ πάλιν ἀνηβᾷ, τὸν αὐτὸν
όπον καὶ τῶν ὀρῶν τὰ μὲν ἀποθραύεται μέρη, τὰ δὲ
ροσφύεται. Μακροῖς δὲ χρόνοις ἡ πρόσφυσις καθίστα-
αι γνώριμος, διότι τὰ μὲν δένδρα ὠκυτέρᾳ χρώμενα τῇ
ύσει, θᾶττον καταλαμβάνειν ἔχει τὴν ἐπίδοσιν, τὰ δὲ
ρη βραχυτέρᾳ, διὸ καὶ τὰς ἐκφύσεις αὐτῶν αἰσθητὰς
τι μὴ χρόνῳ μακρῷ μόλις εἶναι συμβέβηκεν. Ἐοίκασί
ε τὸν τρόπον τῆς γενέσεως αὐτῶν ἀγνοεῖν, ἐπεὶ καὶ ἂν
σως αἰδεσθέντες ἡσύχασαν. Φθόνος δὲ οὐδεὶς ἀναδι-
άσκειν. Ἔστι δὲ οὔτε νέον τὸ λεγόμενον οὐθ᾽ ἡμέτερον
ῆμα, ἀλλὰ παλαιῶν καὶ σοφῶν ἀνδρῶν, οἷς οὐδὲν ἀδι-
ρεύνητον τῶν εἰς ἐπιστήμην ἀναγκαίων ἀπολέλειπται.
Ὅταν τὸ κατακεκλεισμένον ἐν τῇ γῇ πυρῶδες ἄνω τῇ τοῦ
υρὸς ἐλαύνηται φυσικῇ δυνάμει, πρὸς τὸν οἰκεῖον τόπον
πείχει· καὶ ἂν τινος λάβηται βραχείας ἀναπνοῆς, ἄνω
ιὲν συναναςπᾷ πολλὴν τῆς γεώδους οὐσίας, ὅσον ἂν οἷόν
ε ᾖ· ἔξω δὲ ἐπιγινόμενον φέρεσθαι βραχυτέραν, ἢ μέ-
χρι πολλοῦ συμπαρελθεῖν βιασθεῖσα, πρὸς μήκιστον
ρθεῖσα ὕψος συστέλλεται κορυφουμένη, καὶ πρὸς ὀξεῖαν
ἀποτελευτᾷ κορυφὴν πυρὸς σχῆμα μιμουμένη. Γίνεται
γὰρ τοῦ κουφοτάτου καὶ βαρυτάτου τότε, τῶν φύσει ἀν-
τιπάλων, ἀναγκαῖα συῤῥαξάντων διαμάχη, πρὸς τὴν οἰ-

κείαν ἑκατέρου χώραν ἐπειγομένου καὶ τὸ βιαζόμενον ἀ-
τιτείνοντος. Τὸ μὲν δὴ πυρῶν συνανέλκον γῆν ὑπὸ τ
περὶ αὐτὴν νευστικοῦ βρίθειν ἀναγκάζεται· ἡ δὲ γῆ κ
τωτάτω ταλαντεύουσα, τῷ τοῦ πυρὸς ἀνωφοιτῷ ἐπει
φρισθεῖσα, μόλις ὑπὸ δυνατωτέρας τῆς ἐπικουφιζούση
ἰσχύος ἄνω πρὸς τὴν τοῦ πυρὸς ἕδραν ὠθεῖται καὶ ἵστα-
ται. Τί οὖν θαυμαστόν, εἰ μὴ τὰ ὄρη ταῖς τῶν ὑετῶ
φοραῖς ἐξανήλωται, τῆς συνεχούσης αὐτὰ δυνάμεως, [·]
ὑφ᾽ ἧς καὶ διανίσταται μάλα παγίως καὶ κραταιῶς ἐπ-
ειλημμένης; Λυθέντος γὰρ δεσμοῦ τοῦ συνέχοντος εἰκὸ
ἦν διαλυθῆναι καὶ πρὸς ὕδατα σκεδασθῆναι, δυνάμ
τε σφιγγόμενα τῇ τοῦ πυρὸς στεγανώτερον πρὸς τὰς τῶ
ὑετῶν φορὰς ἀντέχειν.

20. Ταῦτα μὲν οὖν ἡμῖν λελέχθω περὶ τοῦ τὴν ἀνω-
μαλίαν τῆς γῆς πιστὶν οὐκ εἶναι γενέσεως καὶ φθορᾶ
κόσμου. Πρὸς δὲ τὸ ἀπὸ τῆς μειώσεως τῆς θαλάσση
ἐπιχειρηθὲν ἐκεῖνο δεόντως ἂν λέγοιτο. Μὴ τὰς ἀνι-
σχούσας νήσους αὐτὸ μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰ *μηδέ τινες* ἀπο-
τομαὶ κατακλυζόμεναι τοῖς πάλαι χρόνοις αὖθις ἠπειρώ-
θησαν, σκοπεῖν χρή. Φυσιολογίας γὰρ ἀντίπαλον φι-
λονεικία, τριπόθητον ἡγουμένης ἀλήθειαν ἰχνηλατῆσαι.
Ἀλλὰ πολυπραγμονεῖται καὶ τὸ ἐναντίον· ὅσαι μὲν ἠπεί-
ροις οὐ παράλιοι μόνον, ἀλλὰ καὶ μεσόγειοι μοῖραι κατ-
επόθησαν, ὅση δὲ χέρσος θαλαττωθεῖσα μυριοφόροις
ναυσὶν ἐμπλεῖται. Ἡ περὶ τὸν Σικελικὸν πορθμὸν ᾀδο-
μένη ἱστορία ἀγνοεῖται παρ᾽ οὐδενὸς τῶν ἐλλογίμων, τὸ
παλαιὸν ἠπείρῳ Ἰταλίᾳ Σικελίαν προσάπτουσα. Μεγά-
λων δὲ τῶν παρ᾽ ἑκάτερα πελαγῶν βιαίοις πνεύμασιν ἐξ
ἐναντίας ἐπιδραμόντων ἡ μεθόριος ἐπεκλύσθη καὶ ἀνεῤ-
ῥάγη, παρ᾽ ἣν καὶ πόλις ἐπώνυμος τοῦ πάθους Ῥήγιον

ɾθεῖσα ὠνομάσθη. Καὶ τὸ ἐναντίον οὗ προςεδόκησεν τις ἀπέβη· συνεζεύχθη μὲν γὰρ τὰ τέως διεστῶτα άγη κατὰ τὴν σύῤῥευσιν ἑνωθέντα, ἡ δὲ ἡνωμένη γῆ μεθορίῳ πορθμῷ διεζεύχθη, παρ᾽ ὃν ἤπειρος οὖσα ιελία νῆσος ἐβιάσθη γενέσθαι.

21. Πολλὰς δὲ καὶ ἄλλας λόγος τῆς θαλάττης ὑπερκύσης ἠφανίσθαι πόλεις καταποθείσας. Ἐπεὶ καὶ τὰ Πελοπόννησόν φασι τρεῖς, Αἴγειραν, Βοῦράν τε ὶ ὑψηλὴν Ἑλικείαν, πολλῇ τοῦ πελάγους ἐπικλυσθῆναι ορᾷ. Ἡ δὲ Ἀτλάντις νῆσος, ἅμα Λιβύης καὶ Ἀσίας ιίζων, ᾗ φησιν ἐν Τιμαίῳ Πλάτων, ἡμέρᾳ μίᾳ καὶ νυκτί, ισμῶν ἐξαισίων καὶ κατακλυσμῶν γενομένων δῦσα καὶ τῆς θαλάττης ἐξαίφνης ἠφανίσθη, γενομένη πέλαγος, ὐ πλωτόν, ἀλλὰ βαραθρῶδες. Οὐδὲν οὖν εἰς τὸ φθείεσθαι τὸν κόσμον ἡ πλασθεῖσα τῷ λόγῳ μείωσις τῆς θαλάττης συνεργεῖ. Φαίνεται γὰρ ὧν [*] μὲν ἐξαναχωοῦσα, τὰ δὲ ἐπικλύζουσα. Ἐχρῆν δὲ μὴ θάτερον τῶν ινομένων, ἀλλὰ συνάμφω θεωροῦντας ἐπικρίνειν, ἐπεὶ καὶ ν τοῖς περὶ βίον ἀμφιςβητήμασι ὁ νόμος δικαστής, πρὶν παρὰ τῶν ἀντιδίκων ἀκοῦσαι, γνώμην οὐκ ἀποφανεῖται.

22. Καὶ μὴν ὁ τρίτος λόγος ἐξ ἑαυτοῦ διελέγχεται, μὴ ὑγιῶς ἐρωτηθείς, ἀπὸ τῆς εὐθὺς ἐν ἀρχῇ φάσεως. Οὐ γὰρ δήπουθεν οὗ πάντα τὰ μέρη φθείρεται, φθαρτόν ἐστιν ἐκεῖνο, ἀλλ᾽ οὗ πάντα τὰ μέρη ἅμα καὶ ἐν ταὐτῷ ἀθρόα κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον· ἐπεὶ καὶ ἂν ἄκρον ἀποκοπείς τις δάκτυλον ζῆν οὐ κεκώλυται, εἰ δὲ τὴν κοινωνίαν τῶν μερῶν καὶ μελῶν πᾶσαν, αὐτίκα τελευτήσει. Τὸν αὐτὸν οὖν τρόπον, εἰ μὲν συλλήβδην ἅπαξ ἅπαντα τὰ στοιχεῖα ὑφ᾽ ἕνα καιρῶν ἠφανίζετο, φάσκειν ἐνδέχεσθαι τὸν κόσμον φθορὰν ἦν ἀναγκαῖον. Εἰ δὲ ἕκαστον

ἰδίᾳ πρὸς τὴν τοῦ γείτονος μεταβάλλει φύσιν, ἀθα-
ζεται μᾶλλον ἢ φθείρεται. Παντελής γε μὴν εὐή-
τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τῶν τεχνῶν ἐξετάζεσ-
Τῇ γὰρ περὶ τὸν λόγον ἀτοπίᾳ τις ἀκολουθήσας,
τὸν κόσμον ἀποφανεῖ κομιδῇ, μόλις πρὸ χιλίων παγ-
ἐνιαυτῶν· ἐπεὶ καὶ οὓς παρειλήφαμεν τῶν ἐπιστη-
εὑρετάς, τὸν λεχθέντα ἐνιαυτῶν ἀριθμὸν οὐχ ὑπερ-
λουσιν. Εἰ δὲ δὴ καὶ λεκτέον τὰς τέχνας ἰσήλικα-
θρώπων γένει, μεθ᾽ ἱστορίας φυσικῆς, ἀλλ᾽ οὐκ ἀπε-
σκέπτως καὶ ῥαθύμως λεκτέον. Ἡ δὲ ἱστορία τί; Φθο-
ραὶ τῶν κατὰ γῆν, οὐκ ἀθρόων ἁπάντων, ἀλλὰ τῶν πλεί-
στων, δυσὶ ταῖς μεγίσταις αἰτίαις ἀνατίθενται· πυρὸς
καὶ ὕδατος ἀλέκτοις φοραῖς. Κατασκήπτειν δὲ ἑκατέ-
ραν φασὶν ἐν μέρει, ἐν πάνυ μακραῖς ἐτῶν περιόδοις.
Ὅτε μὲν οὖν *ἐμπρησμὸς* καταλαμβάνει, ῥεῦμα αἰθέριον
πυρὸς ἄνωθεν ἐγχεόμενον πολλαχῇ σκεδάννυται, μεγάλα
κλίματα τῆς οἰκουμένης ἐπιτρέχον· ὅτε δὲ κατακλυσμὸς,
ἅπασαν τὴν ὕδατος κατασύρει φύσιν, αὐθιγενῶν ποτα-
μῶν καὶ χειμάῤῥων οὐ πλημμυρούντων μόνον, ἀλλὰ καὶ
τὸ καθεστὸς προσυπερβαλλόντων τῆς ἐπιβάσεως. Κατὰ
δὴ τοὺς λεχθέντας τρόπους, δίχα μυρίων ἄλλων βραχυ-
τέρων, φθειρομένου τοῦ πλείστου μέρους ἀνθρώπων,
ἐπιλιπεῖν ἐξ ἀνάγκης καὶ τὰς τέχνας· [*] δίχα γὰρ τοῦ
μεθοδεύοντος οὐκ εἶναι καθ᾽ αὑτὴν ἰδεῖν τὴν ἐπιστήμην.
Ἐπειδὰν δὲ αἱ μὲν κοιναὶ νόσοι χαλάσωσιν, ἄρξηται δὲ
ἀνηβᾶν καὶ βλαστάνειν τὸ γένος ἐκ τῶν προσκαταλει-
φθέντων τοῖς ἐπιβρίσασι δεινοῖς, ἄρχεσθαι καὶ τὰς τέ-
χνας πάλιν ἀνίστασθαι, οὐ τὸ πρῶτον γινομένας, ἀλλὰ
τῇ μειώσει τῶν ἐχόντων ὑποσπανισθείσας. Ἃ μὲν οὖν
περὶ κόσμου παρειλήφαμεν, εἴρηται κατὰ δύναμιν.

PHILONIS IUDAEI
R A G M E N T A.

I. EX EUSEBII PRAEPARATIONE EVANGELICA.

[II, 625.]

Lib. VII. Cap. XIII s. (*De Gen.* 1, 27.)

[*] Ἵνα δὲ μὴ σοφίζεσθαί με ταῦτα νομίσῃς, ἑρμη-
α σοι τῆς ἐν τῇ γραφῇ διανοίας Ἑβραῖον ἄνδρα παρα-
τήσω, τὰ οἰκεῖα πατρόθεν ἀκριβοῦντα καὶ παρὰ διδα-
ιάλων τὸ δόγμα μεμαθηκότα, εἰ δή σοι τοιοῦτος ὁ
ίλων. Ἐπάκουσον οὖν καὶ τοῦδε, ὅπως τὰς θείας ἑρ-
ηνεύει φωνάς·

Διὰ τί, ὡς περὶ ἑτέρου θεοῦ φησι τὸ „ἐν εἰκόνι θεοῦ
ποίησα τὸν ἄνθρωπον“, ἀλλ᾽ οὐχὶ τῇ ἑαυτοῦ; Παγκά-
ως καὶ σοφῶς τουτὶ κεχρησμῴδηται. Θνητὸν γὰρ οὐ-
ὲν ἀπεικονισθῆναι πρὸς τὸν ἀνωτάτω καὶ πατέρα τῶν
λων ἐδύνατο, ἀλλὰ πρὸς τὸν δεύτερον θεόν, ὅς ἐστιν
κείνου λόγος. Ἔδει γὰρ τὸν λογικὸν ἐν ἀνθρώπου ψυ-
ῇ τύπον ὑπὸ θείου λόγου χαραχθῆναι, ἐπειδὴ ὁ πρὸ
οῦ λόγου θεὸς κρείσσων ἐστὶν ἢ πᾶσα λογικὴ φύσις· τῷ
ὲ ὑπὲρ τὸν λόγον ἐν τῇ βελτίστῃ καί τινι ἐξαιρέτῳ κα-
θεστῶτι ἰδέᾳ οὐδὲν θέμις ἦν γεννητὸν ἐξομοιοῦσθαι.

Ταῦτα ἐκ τοῦ πρώτου μοι κείσθω τῶν Φίλω[νος] „ζητημάτων καὶ λύσεων".

Cap. XXI. (*Materiam ortu non carere.*)

Καὶ ὁ Ἑβραῖος δὲ Φίλων ἐν τῷ „περὶ τῆς προνοία[ς]" ταῦτα περὶ τῆς ὕλης διέξεισι·

Περὶ δὲ τοῦ ποσοῦ τῆς οὐσίας, εἰ δὴ γέγονεν ὄντ[ως] ἐκεῖνο, λεκτέον. Ἐστοχάσατο πρὸς τὴν τοῦ κόσμου [γέ]νεσιν ὁ θεὸς αὐταρκεστάτης ὕλης, ὡς μήτε ἐνδέοι, μ[ήτε] ὑπερβάλλοι. Καὶ γὰρ [*] ἄτοπον ἦν τοῖς μὲν κατὰ μ[έ]ρος τεχνίταις, ὁπότε τι δημιουργοῖεν, καὶ μάλιστα τ[ῶν] πολυτελῶν τὸ ἐν ὕλαις αὔταρκες σταθμήσασθαι, τὸ[ν δ'] ἀριθμοὺς καὶ μέτρα καὶ τὰς ἐν τούτοις ἰσότητας ἀνευ[ρη]κότα μὴ φροντίσαι τοῦ ἱκανοῦ. Λέξω δὴ μετὰ παῤῥ[η]σίας, ὅτι οὔτε ἐλάττονος, οὔτε πλείονος οὐσίας ἔδει τ[ῷ] κόσμῳ πρὸς κατασκευήν, ἐπεὶ οὐκ ἂν ἐγεγένητο τέλειο[ς] οὐδὲ ἐν πᾶσι τοῖς μέρεσιν ὁλόκληρος, εὖ δὲ δεδημιουργη[]μένος, ἐκ τελείας οὐσίας ἀποτετέλεσται. Πανσόφου γὰ[ρ] τὴν τέχνην ἴδιον, πρὶν ἄρξασθαί τινος κατασκευῆς, τὴ[ν] ἱκανὴν ἰδεῖν ὕλην. Ἄνθρωπος μὲν οὖν, καὶ ἂν εἰ τῶ[ν] ἄλλων τὴν ἐπιστήμην διαφέροι, μὴ δυνάμενος κατὰ τὸ παντελὲς ἐκφυγεῖν τὴν συγγενῆ τῶν θνητῶν πλάνη[ν] ἀπατῷτο ἂν ἴσως περὶ τὴν ποσότητα τῆς ὕλης, ὁπότε τεχνιτεύοι, τοτὲ μὲν ὡς ἔλαττον προστιθέναι, τοτὲ δὲ ὡς περιττῆς ἀφαιρεῖν, ὁ δὲ πηγή τις ὢν ἐπιστημῶν, ἐνδέον ἢ περιττεῦον οὐδὲν ἔμελλεν ὑποβάλλεσθαι, μέτροις ἅπ[ασι] χρώμενος εἰς ἀκρίβειαν ὑπερφυῶς πεπονημένοις, ἅπασιν ἐπαινετοῖς. Ὁ δὲ βουλόμενος ἄλλως ὑθλεῖν, οὐκ ἂν φθάνοι καὶ τὰ πάντων ἔργα τῶν τεχνιτῶν ἄντια τιθέμενος, ὡς ἄμεινον τῆς κατασκευῆς ἐπιλαχόντα προσθέσε[ι]

νὸς ἢ μειώσει τῶν ἐν ὕλαις. Ἀλλὰ γὰρ σοφιστείας ἐν ἔργον εὑρεσιλογεῖν, σοφίας δὲ ἕκαστα διερευνᾶν τῶν ν τῇ φύσει. — Καὶ τὰ μὲν τοῦ Φίλωνος τοῦτον ἐχέτω ὸν τρόπον.

Lib. VIII. Cap. V s. (*De Iudaeorum ex Aegypto profectione.*)

Πρῶτα δὲ θήσω Φίλωνος τὰ περὶ τῆς ἀπ' Αἰγύπτου πορείας τῶν Ἰουδαίων, ἣν πεποίηνται Μωσέως ἡγουμένου, ἀπὸ τοῦ πρώτου συγγράμματος, ὧν ἐπέγραψεν „ὑποθετικῶν“· ἔνθα τὸν ὑπὲρ Ἰουδαίων, ὡς πρὸς κατηγόρους αὐτῶν, ποιούμενος λόγον, ταῦτά φησιν·

Τὸν μὲν παλαιὸν αὐτοῖς πρόγονον ἀπὸ Χαλδαίων εἶναι, τὸν δὲ λαὸν ἀναστῆναι τοῦτον ἐξ Αἰγύπτου μετῳκισμένον ἀπὸ Συρίας τὸ πάλαι, μυριάσι τε ἀμυθήτοις πλήθοντα, καὶ τῆς γῆς οὐκ οὔσης ἱκανῆς, πρὸς δὲ ἔτι καὶ νεότητι φρονημάτων ἐντεθραμμένον μεγάλως, καὶ ἅμα τοῦ θεοῦ διὰ φασμάτων καὶ ὀνειράτων ἔξοδον αὐτοῖς δηλοῦντος, καὶ οὐδενὸς ἧττον εἰς πόθον κατὰ δαίμονα ἐμπεσόντας τῆς πατρίου καὶ ἀρχαίας [*] γῆς· ὅθεν δὴ καὶ τὸν πρόγονον ἐκεῖνον αὐτοῖς μετελθεῖν εἰς Αἴγυπτον, εἴτε τῷ θεῷ δὴ δόξαν, εἴτε προνοίᾳ τινί, πάντων εὐδαιμονῆσαι μάλιστα, ὡς ἀπ' ἐκείνου μέχρις εἰς τὸ παρὸν τό τε ἔθνος αὐτοῖς καὶ γεγενῆσθαι καὶ διαμένειν, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ὑπερβάλλειν εἰς πολυανδρίαν. — Καὶ μετὰ βραχέα φησίν· Ἀνήρ γε μὴν αὐτοῖς ἡγεῖτο τῆς τε ἐξόδου καὶ τῆς πορείας, εἰς οὐδὲν τῶν πολλῶν, εἰ βούλει, διάφορος· οὕτω καὶ ἐλοιδόρουν γόητα καὶ κέρκωπα λόγων. Καλῆς μέντοι γοητείας καὶ πανουργίας, ἐξ ἧς τόν γε λαὸν ἅπαντα ἐν ἀνυδρίᾳ καὶ λιμῷ καὶ τῶν ὁδῶν ἀγνοίᾳ καὶ

ἀπορίᾳ τῶν συμπάντων οὐ μόνον εἰς τὸ παντελὲς διεσώσατο, καὶ ὥςπερ ἐν εὐθηνίᾳ πάσῃ καὶ παραπομπῇ τῶν μεταξὺ κειμένων ἐθνῶν, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀλλήλους ἀστασιάστους αὐτοὺς καὶ πρὸς ἑαυτὸν μάλιστα εὐπειθεῖς διεφύλαξε. Καὶ ταῦτα οὐκ ὀλίγον δήπου χρόνον, ἀλλ' ὅσον οὐδὲ οἰκίαν ἐν ὁμοφροσύνῃ συμμεῖναι μετὰ πάσης εὐθηνίας εἰκός ἐστιν. Καὶ οὐ δίψος, οὐ λιμός, οὐ φθορὰ σωμάτων, οὐχὶ φόβος περὶ τῶν μελλόντων, οὐκ ἄγνοια τῶν συμβησομένων, ἐπὶ τὸν γόητα ἐκεῖνον ἐπῆρε τοὺς ἐξαπατωμένους καὶ περιφθειρομένους λαούς. Καίτοι εἰ βούλει, φῶμεν ἐκείνῳ τινὰ εἶναι τοσαύτην τέχνην ἢ δεινότητα λόγων ἢ σύνεσιν, ὡς τῶν τοσούτων καὶ τοιούτων ἀτόπων καὶ πρὸς ὄλεθρον ἅπαντας ἀγόντων ἐπικρατεῖν; Ἡ γὰρ τὰς φύσεις τῶν ὑπ' αὐτὸν ἀνθρώπων οὐκ ἀμαθῶς οὐδὲ δυςκόλως, ἀλλ' εὐπειθῶς καὶ τοῦ μέλλοντος οὐκ ἀπρονοήτως ἔχειν· ἢ τούτους μὲν ὡς μάλιστα κακοὺς εἶναι, τὸν δὲ θεὸν τὰς δυςκολίας αὐτῶν πραΰνειν, καὶ τοῦ παρόντος καὶ τοῦ μέλλοντος ὥςπερ ἐπιστατεῖν; Ὅπερ γάρ σοι μάλιστα ἂν ἐκ τούτων ἀληθὲς εἶναι δόξῃ, πρὸς ἐπαίνου καὶ τιμῆς καὶ ζήλου περὶ αὐτῶν συμπάντων ἰσχύειν φαίνεται. Καὶ τὰ μὲν τῆς ἐξόδου δὴ ταῦτα. Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὴν γῆν ταύτην ἦλθον, ὅπως μέν ποτε ἄρα ἱδρύθησαν καὶ τὴν χώραν ἔσχον, ἐν ταῖς ἱεραῖς ἀναγραφαῖς δηλοῦσιν· οὐ μὴν ἔγωγε δικαιῶ μᾶλλον καθ' ἱστορίαν ἢ κατά τινα λογισμὸν περὶ αὐτῶν τὰ εἰκότα ἐπεξελθεῖν. Πότερον γάρ ποτε βούλει; τῷ πλήθει τῶν σωμάτων ἔτι περιόντας, καίπερ εἰς τέλος κεκακωμένους, ὅμως δὲ διϊσχύοντας καὶ τὰ ὅπλα ἐν χερσὶν ἔχοντας, εἶτα [*] κατὰ κράτος ἑλεῖν τὴν χώραν, Σύρους τε ὁμοῦ καὶ Φοίνικας ἐν αὐτῇ τῇ ἐκείνων γῇ μαχομένους νικῶντας, ἢ

τοὺς μὲν ἀπολέμους καὶ ἀνάνδρους εἶναι, καὶ παντελῶς ὀλίγους ὑποθώμεθα καὶ τῶν εἰς πόλεμον παρασκευῶν ἀπόρους, αἰδέσεως δὲ τυχεῖν παρὰ τούτοις καὶ τὴν γῆν λαβεῖν παρ' ἑκόντων, ἔπειτα δὲ εὐθὺς οὐκ εἰς μακρὸν τόν τε νεὼν οἰκοδομῆσαι καὶ τὰ ἄλλα εἰς εὐσέβειαν καὶ ἁγιστείαν καταστήσασθαι; Δηλοῖ γάρ, ὡς ἔοικε, ταῦτα, καὶ θεοφιλεστάτους αὐτοὺς ἀνωμολογῆσθαι καὶ παρὰ τοῖς ἐχθροῖς· ἐχθροὶ γὰρ ἦσαν ἐξ ἀνάγκης, ὧν ἐπὶ τὴν γῆν ἐξαίφνης ἦλθον ὡς ἀφαιρησόμενοι. Παρὰ τούτοις δὲ οὖν αἰδέσεως καὶ τιμῆς τυγχάνοντες, πῶς οὐχ ὑπερβάλλειν εὐτυχίᾳ τοὺς ἄλλους φαίνονται; Τίνα δὲ τὰ δεύτερα ἐφεξῆς ἢ τὰ τρίτα πρὸς τούτοις λέγωμεν; πότερον τὸ τῆς εὐνομίας καὶ εὐπειθείας αὐτῶν, ἢ τῆς ὁσιότητος καὶ δικαιοσύνης καὶ εὐσεβείας; Ἀλλὰ τὸν μὲν ἄνδρα ἐκεῖνον, ὅςτις ποτὲ ἦν, ὁ τοὺς νόμους αὐτοῖς θείς, οὕτω σφόδρα ἐθαύμασαν, ὡς ὅ τι δήποτε ἔδοξεν ἐκείνῳ, καὶ αὐτοῖς· εἴτε οὖν λελογισμένος αὐτός, εἴτε ἀκούων παρὰ δαίμονος ἔφρασε, τοῦτο ἅπαν εἰς τὸν θεὸν ἀνάγειν, καὶ πλειόνων ἐτῶν διεληλυθότων — τὸ μὲν ἀκριβὲς οὐκ ἔχω λέγειν ὁπόσα, πλέω δὲ οὖν ἢ διςχίλια ἔτη — μὴ ῥῆμά γε αὐτοὺς μόνον τῶν ὑπ' αὐτοῦ γεγραμμένων κινῆσαι, ἀλλὰ καὶ ἂν μυριάκις αὐτοὺς ἀποθανεῖν ὑπομεῖναι θᾶττον, ἢ τοῖς ἐκείνου νόμοις καὶ ἔθεσιν ἐναντία πεισθῆναι.

Ταῦτα εἰπὼν ἐπιτέμνεται τὴν ἐκ τοῦ Μωσέως νόμων καταβεβλημένην τῷ Ἰουδαίων ἔθνει πολιτείαν, γράφων οὕτως.

Cap. VII. (*De religiosa Mosaicae reipublicae forma.*)

Ἆρά τι τούτων ἢ τούτοις προσόμοιον παρ' ἐκείνοις ἐστί, πρᾷον εἶναι *δοκοῦν* καὶ τιθασσόν, καὶ δικῶν

κείαν ἑκατέρου χώραν ἐπειγομένου καὶ τὸ βιαζόμενον ἀντιτείνοντος. Τὸ μὲν δὴ πυρῶν συνανέλκον γῆν ὑπὸ τοῦ περὶ αὐτὴν νευστικοῦ βρίθειν ἀναγκάζεται· ἡ δὲ γῆ κατωτάτω ταλαντεύουσα, τῷ τοῦ πυρὸς ἀνωφοίτῳ ἐπελαφρισθεῖσα, μόλις ὑπὸ δυνατωτέρας τῆς ἐπικουφιζούσης ἰσχύος ἄνω πρὸς τὴν τοῦ πυρὸς ἕδραν ὠθεῖται καὶ ἵσταται. Τί οὖν θαυμαστόν, εἰ μὴ τὰ ὄρη ταῖς τῶν ὑετῶν φοραῖς ἐξανήλωται, τῆς συνεχούσης αὐτὰ δυνάμεως, [*] ὑφ᾽ ἧς καὶ διανίσταται μάλα παγίως καὶ κραταιῶς ἐνειλημμένης; Λυθέντος γὰρ δεσμοῦ τοῦ συνέχοντος εἰκὸς ἦν διαλυθῆναι καὶ πρὸς ὕδατα σκεδασθῆναι, δυνάμει τε σφιγγόμενα τῇ τοῦ πυρὸς στεγανώτερον πρὸς τὰς τῶν ὑετῶν φορὰς ἀντέχειν.

20. Ταῦτα μὲν οὖν ἡμῖν λελέχθω περὶ τοῦ τὴν ἀνωμαλίαν τῆς γῆς πιστὶν οὐκ εἶναι γενέσεως καὶ φθορᾶς κόσμου. Πρὸς δὲ τὸ ἀπὸ τῆς μειώσεως τῆς θαλάσσης ἐπιχειρηθὲν ἐκεῖνο δεόντως ἂν λέγοιτο. Μὴ τὰς ἀνισχούσας νήσους αὐτὸ μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰ *μηδέ τινες* ἀποτομαὶ κατακλυζόμεναι τοῖς πάλαι χρόνοις αὖθις ἠπειρώθησαν, σκοπεῖν χρή. Φυσιολογίας γὰρ ἀντίπαλον φιλονεικία, τριπόθητον ἡγουμένης ἀλήθειαν ἰχνηλατήσειν. Ἀλλὰ πολυπραγμονεῖται καὶ τὸ ἐναντίον· ὅσαι μὲν ἠπείροις οὐ παράλιοι μόνον, ἀλλὰ καὶ μεσόγειοι μοῖραι κατεπόθησαν, ὅση δὲ χέρσος θαλαττωθεῖσα μυριοφόροις ναυσὶν ἐμπλεῖται. Ἡ περὶ τὸν Σικελικὸν πορθμὸν ᾀδομένη ἱστορία ἀγνοεῖται παρ᾽ οὐδενὸς τῶν ἐλλογίμων, τὸ παλαιὸν ἠπείρῳ Ἰταλίᾳ Σικελίαν προσάπτουσα. Μεγάλων δὲ τῶν παρ᾽ ἑκάτερα πελαγῶν βιαίοις πνεύμασιν ἐξ ἐναντίας ἐπιδραμόντων ἡ μεθόριος ἐπεκλύσθη καὶ ἀνερράγη, παρ᾽ ἣν καὶ πόλις ἐπώνυμος τοῦ πάθους Ῥήγιον

·θεῖσα ὠνομάσθη. Καὶ τὸ ἐναντίον οὗ προςεδόκησεν τις ἀπέβη· συνεζεύχθη μὲν γὰρ τὰ τέως διεστῶτα άγη κατὰ τὴν σύῤῥευσιν ἑνωθέντα, ἡ δὲ ἡνωμένη γῆ μεθορίῳ πορθμῷ διεζεύχθη, παρ᾽ ὃν ἤπειρος οὖσα εελία νῆσος ἐβιάσθη γενέσθαι.

21. Πολλὰς δὲ καὶ ἄλλας λόγος τῆς θαλάττης ὑπερ-ούσης ἠφανίσθαι πόλεις καταποθείσας. Ἐπεὶ καὶ τὰ Πελοπόννησόν φασι τρεῖς, Αἴγειραν, Βοῦράν τε :ὶ ὑψηλὴν Ἑλικείαν, πολλῇ τοῦ πελάγους ἐπικλυσθῆναι ορᾷ. Ἡ δὲ Ἀτλάντις νῆσος, ἅμα Λιβύης καὶ Ἀσίας ιίζων, ἣ φησιν ἐν Τιμαίῳ Πλάτων, ἡμέρᾳ μίᾳ καὶ νυκτί, εισμῶν ἐξαισίων καὶ κατακλυσμῶν γενομένων δῦσα κα-ὰ τῆς θαλάττης ἐξαίφνης ἠφανίσθη, γενομένη πέλαγος, ὐ πλωτόν, ἀλλὰ βαραθρῶδες. Οὐδὲν οὖν εἰς τὸ φθεί-εσθαι τὸν κόσμον ἡ πλασθεῖσα τῷ λόγῳ μείωσις τῆς θαλάττης συνεργεῖ. Φαίνεται γὰρ ὧν [*] μὲν ἐξαναχω-ροῦσα, τὰ δὲ ἐπικλύζουσα. Ἐχρῆν δὲ μὴ θάτερον τῶν γινομένων, ἀλλὰ συνάμφω θεωροῦντας ἐπικρίνειν, ἐπεὶ καὶ ἐν τοῖς περὶ βίον ἀμφιςβητήμασι ὁ νόμος δικαστής, πρὶν παρὰ τῶν ἀντιδίκων ἀκοῦσαι, γνώμην οὐκ ἀποφανεῖται.

22. Καὶ μὴν ὁ τρίτος λόγος ἐξ ἑαυτοῦ διελέγχεται, μὴ ὑγιῶς ἐρωτηθείς, ἀπὸ τῆς εὐθὺς ἐν ἀρχῇ φάσεως. Οὐ γὰρ δήπουθεν οὗ πάντα τὰ μέρη φθείρεται, φθαρ-τόν ἐστιν ἐκεῖνο, ἀλλ᾽ οὗ πάντα τὰ μέρη ἅμα καὶ ἐν ταὐ-τῷ ἀθρόα κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον· ἐπεὶ καὶ ἂν ἄκρον ἀποκοπείς τις δάκτυλον ζῆν οὐ κεκώλυται, εἰ δὲ τὴν κοι-νωνίαν τῶν μερῶν καὶ μελῶν πᾶσαν, αὐτίκα τελευτήσει. Τὸν αὐτὸν οὖν τρόπον, εἰ μὲν συλλήβδην ἅπαξ ἅπαντα τὰ στοιχεῖα ὑφ᾽ ἕνα καιρῶν ἠφανίζετο, φάσκειν ἐνδέχε-σθαι τὸν κόσμον φθορὰν ἦν ἀναγκαῖον. Εἰ δὲ ἕκαστον

ἰδίᾳ πρὸς τὴν τοῦ γείτονος μεταβάλλει φύσιν, ἀθανατίζεται μᾶλλον ἢ φθείρεται. Παντελὴς γε μὴν εὐήθεια τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τῶν τεχνῶν ἐξετάζεσθαι. Τῇ γὰρ περὶ τὸν λόγον ἀτοπίᾳ τις ἀκολουθήσας, νέον τὸν κόσμον ἀποφανεῖ κομιδῇ, μόλις πρὸ χιλίων παγέντα ἐνιαυτῶν· ἐπεὶ καὶ οὓς παρειλήφαμεν τῶν ἐπιστημῶν εὑρετάς, τὸν λεχθέντα ἐνιαυτῶν ἀριθμὸν οὐχ ὑπερβάλλουσιν. Εἰ δὲ δὴ καὶ λεκτέον τὰς τέχνας ἰσήλικας ἀνθρώπων γένει, μεθ' ἱστορίας φυσικῆς, ἀλλ' οὐκ ἀπερισκέπτως καὶ ῥαθύμως λεκτέον. Ἡ δὲ ἱστορία τί; Φθοραὶ τῶν κατὰ γῆν, οὐκ ἀθρόων ἁπάντων, ἀλλὰ τῶν πλείστων, δυσὶ ταῖς μεγίσταις αἰτίαις ἀνατίθενται· πυρὸς καὶ ὕδατος ἀλέκτοις φοραῖς. Κατασκήπτειν δὲ ἑκατέραν φασὶν ἐν μέρει, ἐν πάνυ μακραῖς ἐτῶν περιόδοις. Ὅτε μὲν οὖν *ἐμπρησμὸς* καταλαμβάνει, ῥεῦμα αἰθέριον πυρὸς ἄνωθεν ἐγχεόμενον πολλαχῇ σκεδάννυται, μεγάλα κλίματα τῆς οἰκουμένης ἐπιτρέχον· ὅτε δὲ κατακλυσμὸς ἅπασαν τὴν ὕδατος κατασύρει φύσιν, αὐθιγενῶν ποταμῶν καὶ χειμάῤῥων οὐ πλημμυρούντων μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ καθεστὸς προςυπερβαλλόντων τῆς ἐπιβάσεως. Κατὰ δὴ τοὺς λεχθέντας τρόπους, δίχα μυρίων ἄλλων βραχυτέρων, φθειρομένου τοῦ πλείστου μέρους ἀνθρώπων, ἐπιλιπεῖν ἐξ ἀνάγκης καὶ τὰς τέχνας· [*] δίχα γὰρ τοῦ μεθοδεύοντος οὐκ εἶναι καθ' αὐτὴν ἰδεῖν τὴν ἐπιστήμην. Ἐπειδὰν δὲ αἱ μὲν κοιναὶ νόσοι χαλάσωσιν, ἄρξηται δὲ ἀνηβᾶν καὶ βλαστάνειν τὸ γένος ἐκ τῶν προςκαταλειφθέντων τοῖς ἐπιβρίσασι δεινοῖς, ἄρχεσθαι καὶ τὰς τέχνας πάλιν ἀνιστᾶσθαι, οὐ τὸ πρῶτον γινομένας, ἀλλὰ τῇ μειώσει τῶν ἐχόντων ὑποσπανισθείσας. Ἃ μὲν οὖν περὶ κόσμου παρειλήφαμεν, εἴρηται κατὰ δύναμιν.

PHILONIS IUDAEI
FRAGMENTA.

I. EX EUSEBII PRAEPARATIONE EVANGELICA.

[II, 625.]

Lib. VII. Cap. XIII s. (*De Gen.* 1, 27.)

[*] Ἵνα δὲ μὴ σοφίζεσθαί με ταῦτα νομίσῃς, ἑρμηνέα σοι τῆς ἐν τῇ γραφῇ διανοίας Ἑβραῖον ἄνδρα παραστήσω, τὰ οἰκεῖα πατρόθεν ἀκριβοῦντα καὶ παρὰ διδασκάλων τὸ δόγμα μεμαθηκότα, εἰ δή σοι τοιοῦτος ὁ Φίλων. Ἐπάκουσον οὖν καὶ τοῦδε, ὅπως τὰς θείας ἑρμηνεύει φωνάς·

Διὰ τί, ὡς περὶ ἑτέρου θεοῦ φησι τὸ „ἐν εἰκόνι θεοῦ ἐποίησα τὸν ἄνθρωπον", ἀλλ᾽ οὐχὶ τῇ ἑαυτοῦ; Παγκάλως καὶ σοφῶς τουτὶ κεχρησμῴδηται. Θνητὸν γὰρ οὐδὲν ἀπεικονισθῆναι πρὸς τὸν ἀνωτάτω καὶ πατέρα τῶν ὅλων ἐδύνατο, ἀλλὰ πρὸς τὸν δεύτερον θεόν, ὅς ἐστιν ἐκείνου λόγος. Ἔδει γὰρ τὸν λογικὸν ἐν ἀνθρώπου ψυχῇ τύπον ὑπὸ θείου λόγου χαραχθῆναι, ἐπειδὴ ὁ πρὸ τοῦ λόγου θεὸς κρείσσων ἐστὶν ἢ πᾶσα λογικὴ φύσις· τῷ δὲ ὑπὲρ τὸν λόγον ἐν τῇ βελτίστῃ καί τινι ἐξαιρέτῳ καθεστῶτι ἰδέᾳ οὐδὲν θέμις ἦν γεννητὸν ἐξομοιοῦσθαι.

Ταῦτα ἐκ τοῦ πρώτου μοι κείσθω τῶν Φίλω[νος] „ζητημάτων καὶ λύσεων".

Cap. XXI. (*Materiam ortu non carere.*)

Καὶ ὁ Ἑβραῖος δὲ Φίλων ἐν τῷ „περὶ τῆς προνοίας" ταῦτα περὶ τῆς ὕλης διέξεισι·

Περὶ δὲ τοῦ ποσοῦ τῆς οὐσίας, εἰ δὴ γέγονεν ὄντως ἐκεῖνο, λεκτέον. Ἐστοχάσατο πρὸς τὴν τοῦ κόσμου γένεσιν ὁ θεὸς αὐταρκεστάτης ὕλης, ὡς μήτε ἐνδέοι, μήτε ὑπερβάλλοι. Καὶ γὰρ [*] ἄτοπον ἦν τοῖς μὲν κατὰ μέρος τεχνίταις, ὁπότε τι δημιουργοῖεν, καὶ μάλιστα τῶν πολυτελῶν τὸ ἐν ὕλαις αὔταρκες σταθμήσασθαι, τὸν δὲ ἀριθμοὺς καὶ μέτρα καὶ τὰς ἐν τούτοις ἰσότητας ἀνευρηκότα μὴ φροντίσαι τοῦ ἱκανοῦ. Λέξω δὴ μετὰ παῤῥησίας, ὅτι οὔτε ἐλάττονος, οὔτε πλείονος οὐσίας ἔδει τῷ κόσμῳ πρὸς κατασκευήν, ἐπεὶ οὐκ ἂν ἐγεγένητο τέλειος οὐδὲ ἐν πᾶσι τοῖς μέρεσιν ὁλόκληρος, εὖ δὲ δεδημιουργημένος, ἐκ τελείας οὐσίας ἀποτετέλεσται. Πανσόφου γὰρ τὴν τέχνην ἴδιον, πρὶν ἄρξασθαί τινος κατασκευῆς, τὴν ἱκανὴν ἰδεῖν ὕλην. Ἄνθρωπος μὲν οὖν, καὶ ἂν εἰ τῶν ἄλλων τὴν ἐπιστήμην διαφέροι, μὴ δυνάμενος κατὰ τὸ παντελὲς ἐκφυγεῖν τὴν συγγενῆ τῶν θνητῶν πλάνην, ἀπατῷτο ἂν ἴσως περὶ τὴν ποσότητα τῆς ὕλης, ὁπότε τεχνιτεύοι, τοτὲ μὲν ὡς ἔλαττον προστιθέναι, τοτὲ δὲ ὡς περιττῆς ἀφαιρεῖν, ὁ δὲ πηγή τις ὢν ἐπιστημῶν, ἐνδέον ἢ περιττεῦον οὐδὲν ἔμελλεν ὑποβάλλεσθαι, μέτροις ἅτε χρώμενος εἰς ἀκρίβειαν ὑπερφυῶς πεπονημένοις, ἅπασιν ἐπαινετοῖς. Ὁ δὲ βουλόμενος ἄλλως ὑθλεῖν, οὐκ ἂν φθάνοι καὶ τὰ πάντων ἔργα τῶν τεχνιτῶν ἄντια τιθέμενος, ὡς ἄμεινον τῆς κατασκευῆς ἐπιλαχόντα προσθέσει

τινὸς ἢ μειώσει τῶν ἐν ὕλαις. Ἀλλὰ γὰρ σοφιστείας μὲν ἔργον εὑρεσιλογεῖν, σοφίας δὲ ἕκαστα διερευνᾶν τῶν ἐν τῇ φύσει. — Καὶ τὰ μὲν τοῦ Φίλωνος τοῦτον ἐχέτω τὸν τρόπον.

Lib. VIII. Cap. V s. (*De Iudaeorum ex Aegypto profectione.*)

Πρῶτα δὲ θήσω Φίλωνος τὰ περὶ τῆς ἀπ᾽ Αἰγύπτου πορείας τῶν Ἰουδαίων, ἣν πεποίηνται Μωσέως ἡγουμένου, ἀπὸ τοῦ πρώτου συγγράμματος, ὧν ἐπέγραψεν „ὑποθετικῶν“· ἔνθα τὸν ὑπὲρ Ἰουδαίων, ὡς πρὸς κατηγόρους αὐτῶν, ποιούμενος λόγον, ταῦτά φησιν·

Τὸν μὲν παλαιὸν αὐτοῖς πρόγονον ἀπὸ Χαλδαίων εἶναι, τὸν δὲ λαὸν ἀναστῆναι τοῦτον ἐξ Αἰγύπτου μετῳκισμένον ἀπὸ Συρίας τὸ πάλαι, μυριάσι τε ἀμυθήτοις πλήθοντα, καὶ τῆς γῆς οὐκ οὔσης ἱκανῆς, πρὸς δὲ ἔτι καὶ νεότητι φρονημάτων ἐντεθραμμένον μεγάλως, καὶ ἅμα τοῦ θεοῦ διὰ φασμάτων καὶ ὀνειράτων ἔξοδον αὐτοῖς δηλοῦντος, καὶ οὐδενὸς ἧττον εἰς πόθον κατὰ δαίμονα ἐμπεδόντας τῆς πατρίου καὶ ἀρχαίας [*] γῆς· ὅθεν δὴ καὶ τὸν πρόγονον ἐκεῖνον αὐτοῖς μετελθεῖν εἰς Αἴγυπτον, εἴτε τῷ θεῷ δὴ δόξαν, εἴτε προνοίᾳ τινί, πάντων εὐδαιμονῆσαι μάλιστα, ὡς ἀπ᾽ ἐκείνου μέχρις εἰς τὸ παρὸν τό τε ἔθνος αὐτοῖς καὶ γεγενῆσθαι καὶ διαμένειν, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ὑπερβάλλειν εἰς πολυανδρίαν. — Καὶ μετὰ βραχέα φησίν· Ἀνήρ γε μὴν αὐτοῖς ἡγεῖτο τῆς τε ἐξόδου καὶ τῆς πορείας, εἰς οὐδὲν τῶν πολλῶν, εἰ βούλει, διάφορος· οὕτω καὶ ἐλοιδόρουν γόητα καὶ κέρκωπα λόγων. Καλῆς μέντοι γοητείας καὶ πανουργίας, ἐξ ἧς τόν γε λαὸν ἅπαντα ἐν ἀνυδρίᾳ καὶ λιμῷ καὶ τῶν ὁδῶν ἀγνοίᾳ καὶ

ἀπορίᾳ τῶν συμπάντων οὐ μόνον εἰς τὸ παντελὲς διεσώσατο, καὶ ὥςπερ ἐν εὐθηνίᾳ πάσῃ καὶ παραπομπῇ τῶν μεταξὺ κειμένων ἐθνῶν, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀλλήλους ἀστασιάστους αὐτοὺς καὶ πρὸς ἑαυτὸν μάλιστα εὐπειθεῖς διεφύλαξε. Καὶ ταῦτα οὐκ ὀλίγον δήπου χρόνον, ἀλλ᾽ ὅσον οὐδὲ οἰκίαν ἐν ὁμοφροσύνῃ συμμεῖναι μετὰ πάσης εὐθηνίας εἰκός ἐστιν. Καὶ οὐ δίψος, οὐ λιμός, οὐ φθορὰ σωμάτων, οὐχὶ φόβος περὶ τῶν μελλόντων, οὐκ ἄγνοια τῶν συμβησομένων, ἐπὶ τὸν γόητα ἐκεῖνον ἐπῆρε τοὺς ἐξαπατωμένους καὶ περιφθειρομένους λαούς. Καίτοι τί βούλει, φῶμεν ἐκείνῳ τινὰ εἶναι τοσαύτην τέχνην ἢ δεινότητα λόγων ἢ σύνεσιν, ὡς τῶν τοσούτων καὶ τοιούτων ἀτόπων καὶ πρὸς ὄλεθρον ἅπαντας ἀγόντων ἐπικρατεῖν; Ἢ γὰρ τὰς φύσεις τῶν ὑπ᾽ αὐτὸν ἀνθρώπων οὐκ ἀμαθῶς οὐδὲ δυςκόλως, ἀλλ᾽ εὐπειθῶς καὶ τοῦ μέλλοντος οὐκ ἀπρονοήτως ἔχειν· ἢ τούτους μὲν ὡς μάλιστα κακοὺς εἶναι, τὸν δὲ θεὸν τὰς δυςκολίας αὐτῶν πραΰνειν, καὶ τοῦ παρόντος καὶ τοῦ μέλλοντος ὥςπερ ἐπιστατεῖν; Ὅπερ γάρ σοι μάλιστα ἂν ἐκ τούτων ἀληθὲς εἶναι δόξῃ, πρὸς ἐπαίνου καὶ τιμῆς καὶ ζήλου περὶ αὐτῶν συμπάντων ἰσχύειν φαίνεται. Καὶ τὰ μὲν τῆς ἐξόδου δὴ ταῦτα. Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὴν γῆν ταύτην ἦλθον, ὅπως μέν ποτε ἄρα ἱδρύθησαν καὶ τὴν χώραν ἔσχον, ἐν ταῖς ἱεραῖς ἀναγραφαῖς δηλοῦσιν· οὐ μὴν ἔγωγε δικαιῶ μᾶλλον καθ᾽ ἱστορίαν ἢ κατά τινα λογισμὸν περὶ αὐτῶν τὰ εἰκότα ἐπεξελθεῖν. Πότερον γάρ ποτε βούλει; τῷ πλήθει τῶν σωμάτων ἔτι περιόντας, καίπερ εἰς τέλος κεκακωμένους, ὅμως δὲ διϊσχύοντας καὶ τὰ ὅπλα ἐν χερσὶν ἔχοντας, εἶτα [*] κατὰ κράτος ἑλεῖν τὴν χώραν, Σύρους τε ὁμοῦ καὶ Φοίνικας ἐν αὐτῇ τῇ ἐκείνων γῇ μαχομένους νικῶντας, ἢ

τοὺς μὲν ἀπολέμους καὶ ἀνάνδρους εἶναι, καὶ παντελῶς ὀλίγους ὑποθώμεθα καὶ τῶν εἰς πόλεμον παρασκευῶν ἀπόρους, αἰδέσεως δὲ τυχεῖν παρὰ τούτοις καὶ τὴν γῆν λαβεῖν παρ' ἑκόντων, ἔπειτα δὲ εὐθὺς οὐκ εἰς μακρὸν τόν τε νεὼν οἰκοδομῆσαι καὶ τὰ ἄλλα εἰς εὐσέβειαν καὶ ἁγιστείαν καταστήσασθαι; Δηλοῖ γάρ, ὡς ἔοικε, ταῦτα, καὶ θεοφιλεστάτους αὐτοὺς ἀνωμολογῆσθαι καὶ παρὰ τοῖς ἐχθροῖς· ἐχθροὶ γὰρ ἦσαν ἐξ ἀνάγκης, ὧν ἐπὶ τὴν γῆν ἐξαίφνης ἦλθον ὡς ἀφαιρησόμενοι. Παρὰ πούτοις δὲ οὖν αἰδέσεως καὶ τιμῆς τυγχάνοντες, πῶς οὐχ ὑπερβάλλειν εὐτυχίᾳ τοὺς ἄλλους φαίνονται; Τίνα δὲ τὰ δεύτερα ἐφεξῆς ἢ τὰ τρίτα πρὸς τούτοις λέγωμεν; πότερον τὸ τῆς εὐνομίας καὶ εὐπειθείας αὐτῶν, ἢ τῆς ὁσιότητος καὶ δικαιοσύνης καὶ εὐσεβείας; Ἀλλὰ τὸν μὲν ἄνδρα ἐκεῖνον, ὅςτις ποτὲ ἦν, ὁ τοὺς νόμους αὐτοῖς θείς, οὕτω σφόδρα ἐθαύμασαν, ὡς ὅ τι δήποτε ἔδοξεν ἐκείνῳ, καὶ αὐτοῖς· εἴτε οὖν λελογισμένος αὐτός, εἴτε ἀκούων παρὰ δαίμονος ἔφρασε, τοῦτο ἅπαν εἰς τὸν θεὸν ἀνάγειν, καὶ πλειόνων ἐτῶν διεληλυθότων — τὸ μὲν ἀκριβὲς οὐκ ἔχω λέγειν ὁπόσα, πλέω δὲ οὖν ἢ δισχίλια ἔτη — μὴ ῥῆμά γε αὐτοὺς μόνον τῶν ὑπ' αὐτοῦ γεγραμμένων κινῆσαι, ἀλλὰ καὶ ἂν μυριάκις αὐτοὺς ἀποθανεῖν ὑπομεῖναι θᾶττον, ἢ τοῖς ἐκείνου νόμοις καὶ ἔθεσιν ἐναντία πεισθῆναι.

Ταῦτα εἰπὼν ἐπιτέμνεται τὴν ἐκ τοῦ Μωσέως νόμων καταβεβλημένην τῷ Ἰουδαίων ἔθνει πολιτείαν, γράφων οὕτως.

Cap. VII. (*De religiosa Mosaicae reipublicae forma.*)

Ἆρά τι τούτων ἢ τούτοις προσόμοιον παρ' ἐκείνοις ἐστί, πρᾶον εἶναι *δοκοῦν* καὶ τιθασσόν, καὶ δικῶν

ἐπαγωγὰς καὶ σκήψεις καὶ ἀναβολάς, καὶ τιμήσεις καὶ πάλιν ὑποτιμήσεις ἔχον; Οὐδέν, ἀλλὰ πάντα ἁπλᾶ καὶ δῆλα. Ἐὰν παιδεραστῇς, ἐὰν μοιχεύῃς, ἐὰν βιάσῃ παῖδα — ἄῤῥενα μὲν μηδὲ λέγε, ἀλλὰ καὶ ἂν θήλειαν —, ὁμοίως ἐὰν σαυτὸν καταπορνεύῃς, ἐὰν καὶ παρ᾽ ἡλικίαν αἰσχρόν τι παθῇς ἢ δοκῇς ἢ μέλλῃς· θάνατος ἡ ζημία. Ἐὰν εἰς δοῦλον σῶμα, ἐὰν εἰς ἐλεύθερον ὑβρίζῃς, ἐὰν δεσμοῖς συνέχῃς, ἐὰν ἀπάγων πωλῇς, ἐὰν βέβηλα, ἐὰν ἱερὰ παρακλέπτῃς, ἐὰν ἀσεβῇς, οὐκ ἔργῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐὰν ῥήματι τῷ τυχόντι, εἰς μὲν θεὸν αὐτόν — ἵλεως ἡμῖν ὁ θεὸς καὶ αὐτῆς τῆς περὶ τούτων ἐννοίας γένοιτο — οὐδὲ [*] ἄξιον λέγειν, ἀλλ᾽ εἰς πατέρα ἢ μητέρα ἢ εὐεργέτην σαυτοῦ· θάνατος ὁμοίως, καὶ οὗτος οὐ κοινός, οὐδὲ ὁ τυχών, ἀλλὰ δεῖ καταλευσθῆναι τὸν εἰπόντα μόνον, ὡς οὐ χείρονα ἀσεβείας πράξαντα. Ἄλλα δὲ αὖ πάλιν, ὁποῖά τινα· Γυναῖκας ἀνδράσι δουλεύειν, πρὸς ὕβρεως μὲν οὐδεμιᾶς, πρὸς εὐπείθειαν δὲ ἐν ἅπασι. Γονεῖς παίδων ἄρχειν ἐπὶ σωτηρίᾳ καὶ πολυωρίᾳ. Τῶν ἑαυτοῦ κτημάτων ἕνα ἕκαστον κύριον εἶναι, μὴ θεόν γε ἐπιφημίσαντα αὐτοῖς, μηδὲ ὡς τῷ θεῷ ταῦτα ἀνίησιν. Εἰ δὲ λόγῳ μόνον ὑποσχέσθαι προςπέσοι, ψαῦσαι καὶ θίγειν αὐτῶν οὐκ ἔστιν, ἀλλ᾽ εὐθὺς ἁπάντων ἀποκεκλεῖσθαι. Μή μοι τὰ τῶν θεῶν ἁρπάζειν; μηδὲ ἀποσυλᾶν ἑτέρων ἀναθημάτων· ἀλλὰ καὶ τῶν οἰκείων, ὥςπερ ἔφην, προςπεσόν τι καὶ λαθὸν αὐτὸν ῥῆμα *ἐπ᾽ ἀναθέσει* εἰπόντα πάντων στέρεσθαι, μεταγινώσκοντι δὲ ἢ ἐπανορθουμένῳ *) τὰ λελεγμένα, καὶ τὴν ψυχὴν προσαφαιρεῖσθαι. '-
Καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων, ὧν κυριεύει, ὁ αὐτὸς λόγος. Ἐὰν

*) Mang. scribi vult: ἀπαρνουμένῳ.

ἐπιφημίσῃ τροφὴν γυναικὸς ἀνήρ, ἱερὰν εἶναι, τροφῆς ἀνέχειν. Ἐὰν πατὴρ υἱῷ, ἐὰν ἄρχων τῷ ὑπηκόῳ, ταὐτόν. Καὶ ἔκλυσις δὲ ἐπιφημισθέντων ἡ μὲν τελειοτάτη καὶ μεγίστη, τοῦ ἱερέως ἀποφήσαντος· ὑπὸ γὰρ τοῦ θεοῦ κύριος οὗτος δέξασθαι. Καὶ μετὰ ταύτην δὲ ἡ παρὰ τῶν μᾶλλον ἀεὶ κυρίων ὁσία, ἵλεων τὸν θεὸν ἀποφαίνειν, ὡς μηδὲ ἐπ᾽ ἀνάγκαις *) τὴν ἀνάθεσιν δέχεσθαι. Μυρία δὲ ἄλλα ἐπὶ τούτοις, ὅσα καὶ ἐπὶ ἀγράφων ἐθῶν καὶ νομίμων, καὶ ἐν τοῖς νομίμοις αὐτοῖς. Ἅ τις παθεῖν ἐχθαίρει, μὴ ποιεῖν αὐτόν. Ἃ μὴ κατέθηκεν, μηδὲ ἀναιρεῖσθαι, μηδὲ ἐκ πρασιᾶς, μηδὲ ἐκ ληνοῦ, μηδὲ ἐξ ἅλωνος· μὴ θημῶνος ὑφαιρεῖσθαι μέγα ἢ μικρὸν ἁπλῶς μηθέν. Μὴ πυρὸς δεηθέντι φθονεῖν. Μὴ νάματα ὑδάτων ἀποκλείειν· ἀλλὰ καὶ πτωχοῖς καὶ πηροῖς τροφὴν ἐρανίζουσι πρὸς τὸν θεὸν εὐαγῶς ἀνέχειν. Μὴ ταφῆς νεκρῶν ἐξείργειν, ἀλλὰ καὶ γῆς αὐτοῖς ὅσον γε εἰς τὴν ὁσίαν, προσεπιβάλλειν· μὴ θήκας, μὴ μνήματα ὅλως κατοιχομένων κινεῖν. [*] Μὴ δεσμά, μὴ κακὸν μηδὲν πλέον τῷ ἐν ἀνάγκαις προσεπιφέρειν. Μὴ γονὴν ἀνδρῶν ἐκτέμνοντας, μὴ γυναικῶν ἀτοκίοις καὶ ἄλλαις μηχαναῖς ἀμβλοῦν. Μὴ ζώοις ἔμπαλιν, ἢ κατέδειξεν εἴτε οὖν ὁ θεός, εἴτε τις καὶ νομοθέτης, προσφέρεσθαι. Μὴ σπέρμα ἀφανίζειν· μὴ γέννημα δουλοῦν. Μὴ ζυγὸν ἄδικον ἀνθυποβάλλειν, μὴ χοίνικα ἄμετρον, μὴ νόμισμα ἄδικον. Μὴ φίλων ἀπόῤῥητα ἐν ἔχθρᾳ φαίνειν. Ποῖ δὴ πρὸς τοῦ θεοῦ ἡμῖν τὰ βουζύγια ἐκεῖνα; Ἀλλὰ δὲ πρὸς τούτοις ὅρα. Μὴ παίδων διοικίζειν γονέας, μηδὲ ἂν αἰχμαλώτους ἔχῃς· μὴ γυναῖκα ἀνδρός, καὶ ἂν νομίμως ἐωνημέ-

*) Apud Mang. locus ita emendatur: ἡ παραπτωμάτων ἀκουσίων θυσία ἵλεων τὸν θεὸν ἀποφαίνει, ὡς μηδ᾽ ἐπαναγκὲς κτλ.

κείαν ἑκατέρου χώραν ἐπειγομένου καὶ τὸ βιαζόμενον ἀντιτείνοντος. Τὸ μὲν δὴ πυρῶν συνανέλκον γῆν ὑπὸ τοῦ περὶ αὐτὴν νευστικοῦ βρίθειν ἀναγκάζεται· ἡ δὲ γῆ κατωτάτω ταλαντεύουσα, τῷ τοῦ πυρὸς ἀνωφοίτῳ ἐπελαφρισθεῖσα, μόλις ὑπὸ δυνατωτέρας τῆς ἐπικουφιζούσης ἰσχύος ἄνω πρὸς τὴν τοῦ πυρὸς ἕδραν ὠθεῖται καὶ ἵσταται. Τί οὖν θαυμαστόν, εἰ μὴ τὰ ὄρη ταῖς τῶν ὑετῶν φοραῖς ἐξανήλωται, τῆς συνεχούσης αὐτὰ δυνάμεως, [*] ὑφ᾽ ἧς καὶ διανίσταται μάλα παγίως καὶ κραταιῶς ἐνειλημμένης; Λυθέντος γὰρ δεσμοῦ τοῦ συνέχοντος εἰκὸς ἦν διαλυθῆναι καὶ πρὸς ὕδατα σκεδασθῆναι, δυνάμει τε σφιγγόμενα τῇ τοῦ πυρὸς στεγανώτερον πρὸς τὰς τῶν ὑετῶν φορὰς ἀντέχειν.

20. Ταῦτα μὲν οὖν ἡμῖν λελέχθω περὶ τοῦ τὴν ἀνωμαλίαν τῆς γῆς πιστὶν οὐκ εἶναι γενέσεως καὶ φθορᾶς κόσμου. Πρὸς δὲ τὸ ἀπὸ τῆς μειώσεως τῆς θαλάσσης ἐπιχειρηθὲν ἐκεῖνο δεόντως ἂν λέγοιτο. Μὴ τὰς ἀνισχούσας νήσους αὐτὸ μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰ *μηδέ τινες* ἀποτομαὶ κατακλυζόμεναι τοῖς πάλαι χρόνοις αὖθις ἠπειρώθησαν, σκοπεῖν χρή. Φυσιολογίας γὰρ ἀντίπαλον φιλονεικία, τριπόθητον ἡγουμένης ἀλήθειαν ἰχνηλατήσειν. Ἀλλὰ πολυπραγμονεῖται καὶ τὸ ἐναντίον· ὅσαι μὲν ἠπείροις οὐ παράλιοι μόνον, ἀλλὰ καὶ μεσόγειοι μοῖραι κατεπόθησαν, ὅση δὲ χέρσος θαλαττωθεῖσα μυριοφόροις ναυσὶν ἐμπλεῖται. Ἡ περὶ τὸν Σικελικὸν πορθμὸν ᾀδομένη ἱστορία ἀγνοεῖται παρ᾽ οὐδενὸς τῶν ἐλλογίμων, τὸ παλαιὸν ἠπείρῳ Ἰταλίᾳ Σικελίαν προσάπτουσα. Μεγάλων δὲ τῶν παρ᾽ ἑκάτερα πελαγῶν βιαίοις πνεύμασιν ἐξ ἐναντίας ἐπιδραμόντων ἡ μεθόριος ἐπεκλύσθη καὶ ἀνερράγη, παρ᾽ ἣν καὶ πόλις ἐπώνυμος τοῦ πάθους Ῥήγιον

τισθεῖσα ὠνομάσθη. Καὶ τὸ ἐναντίον οὐ προςεδόκησεν ἄν τις ἀπέβη· συνεζεύχθη μὲν γὰρ τὰ τέως διεστῶτα πελάγη κατὰ τὴν σύῤῥευσιν ἑνωθέντα, ἡ δὲ ἡνωμένη γῆ τῷ μεθορίῳ πορθμῷ διεζεύχθη, παρ' ὃν ἤπειρος οὖσα Σικελία νῆσος ἐβιάσθη γενέσθαι.

21. Πολλὰς δὲ καὶ ἄλλας λόγος τῆς θαλάττης ὑπερεχούσης ἠφανίσθαι πόλεις καταποθείσας. Ἐπεὶ καὶ κατὰ Πελοπόννησόν φασι τρεῖς, Αἴγειραν, Βοῦράν τε καὶ ὑψηλὴν Ἑλικείαν, πολλῇ τοῦ πελάγους ἐπικλυσθῆναι φορᾷ. Ἡ δὲ Ἀτλάντις νῆσος, ἅμα Λιβύης καὶ Ἀσίας μείζων, ᾗ φησιν ἐν Τιμαίῳ Πλάτων, ἡμέρᾳ μιᾷ καὶ νυκτί, σεισμῶν ἐξαισίων καὶ κατακλυσμῶν γενομένων δῦσα κατὰ τῆς θαλάττης ἐξαίφνης ἠφανίσθη, γενομένη πέλαγος, οὐ πλωτόν, ἀλλὰ βαραθρῶδες. Οὐδὲν οὖν εἰς τὸ φθείρεσθαι τὸν κόσμον ἡ πλασθεῖσα τῷ λόγῳ μείωσις τῆς θαλάττης συνεργεῖ. Φαίνεται γὰρ ὢν [*] μὲν ἐξαναχωροῦσα, τὰ δὲ ἐπικλύζουσα. Ἐχρῆν δὲ μὴ θάτερον τῶν γινομένων, ἀλλὰ συνάμφω θεωροῦντας ἐπικρίνειν, ἐπεὶ καὶ ἐν τοῖς περὶ βίον ἀμφιςβητήμασι ὁ νόμος δικαστής, πρὶν παρὰ τῶν ἀντιδίκων ἀκοῦσαι, γνώμην οὐκ ἀποφανεῖται.

22. Καὶ μὴν ὁ τρίτος λόγος ἐξ ἑαυτοῦ διελέγχεται, μὴ ὑγιῶς ἐρωτηθείς, ἀπὸ τῆς εὐθὺς ἐν ἀρχῇ φάσεως. Οὐ γὰρ δήπουθεν οὗ πάντα τὰ μέρη φθείρεται, φθαρτόν ἐστιν ἐκεῖνο, ἀλλ' οὗ πάντα τὰ μέρη ἅμα καὶ ἐν ταὐτῷ ἀθρόα κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον· ἐπεὶ καὶ ἂν ἄκρον ἀποκοπείς τις δάκτυλον ζῆν οὐ κεκώλυται, εἰ δὲ τὴν κοινωνίαν τῶν μερῶν καὶ μελῶν πᾶσαν, αὐτίκα τελευτήσει. Τὸν αὐτὸν οὖν τρόπον, εἰ μὲν συλλήβδην ἅπαξ ἅπαντα τὰ στοιχεῖα ὑφ' ἕνα καιρῶν ἠφανίζετο, φάσκειν ἐνδέχεσθαι τὸν κόσμον φθορὰν ἦν ἀναγκαῖον. Εἰ δὲ ἕκαστον

N 2

ἰδίᾳ πρὸς τὴν τοῦ γείτονος μεταβάλλει φύσιν, ἀθανατίζεται μᾶλλον ἢ φθείρεται. Παντελής γε μὴν εὐήθεια τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τῶν τεχνῶν ἐξετάζεσθαι. Τῇ γὰρ περὶ τὸν λόγον ἀτοπίᾳ τις ἀκολουθήσας, νέον τὸν κόσμον ἀποφανεῖ κομιδῇ, μόλις πρὸ χιλίων παγέντα ἐνιαυτῶν· ἐπεὶ καὶ οὓς παρειλήφαμεν τῶν ἐπιστημῶν εὑρετάς, τὸν λεχθέντα ἐνιαυτῶν ἀριθμὸν οὐχ ὑπερβάλλουσιν. Εἰ δὲ δὴ καὶ λεκτέον τὰς τέχνας ἰσήλικας ἀνθρώπων γένει, μεθ᾽ ἱστορίας φυσικῆς, ἀλλ᾽ οὐκ ἀπερισκέπτως καὶ ῥᾳθύμως λεκτέον. Ἡ δὲ ἱστορία τί; Φθοραὶ τῶν κατὰ γῆν, οὐκ ἀθρόων ἁπάντων, ἀλλὰ τῶν πλείστων, δυσὶ ταῖς μεγίσταις αἰτίαις ἀνατίθενται· πυρὸς καὶ ὕδατος ἀλέκτοις φοραῖς. Κατασκήπτειν δὲ ἑκατέραν φασὶν ἐν μέρει, ἐν πάνυ μακραῖς ἐτῶν περιόδοις. Ὅτε μὲν οὖν *ἐμπρησμὸς* καταλαμβάνει, ῥεῦμα αἰθέριον πυρὸς ἄνωθεν ἐγχεόμενον πολλαχῇ σκεδάννυται, μεγάλα κλίματα τῆς οἰκουμένης ἐπιτρέχον· ὅτε δὲ κατακλυσμός, ἅπασαν τὴν ὕδατος κατασύρει φύσιν, αὐθιγενῶν ποταμῶν καὶ χειμάῤῥων οὐ πλημμυρούντων μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ καθεστὸς προςυπερβαλλόντων τῆς ἐπιβάσεως. Κατὰ δὴ τοὺς λεχθέντας τρόπους, δίχα μυρίων ἄλλων βραχυτέρων, φθειρομένου τοῦ πλείστου μέρους ἀνθρώπων, ἐπιλιπεῖν ἐξ ἀνάγκης καὶ τὰς τέχνας· [*] δίχα γὰρ τοῦ μεθοδεύοντος οὐκ εἶναι καθ᾽ αὑτὴν ἰδεῖν τὴν ἐπιστήμην. Ἐπειδὰν δὲ αἱ μὲν κοιναὶ νόσοι χαλάσωσιν, ἄρξηται δὲ ἀνηβᾶν καὶ βλαστάνειν τὸ γένος ἐκ τῶν προςκαταλειφθέντων τοῖς ἐπιβρίσασι δεινοῖς, ἄρχεσθαι καὶ τὰς τέχνας πάλιν ἀνιστᾶσθαι, οὐ τὸ πρῶτον γινομένας, ἀλλὰ τῇ μειώσει τῶν ἐχόντων ὑποσπανισθείσας. Ἃ μὲν οὖν περὶ κόσμου παρειλήφαμεν, εἴρηται κατὰ δύναμιν.

PHILONIS IUDAEI
FRAGMENTA.

I. EX EUSEBII PRAEPARATIONE EVANGELICA.

[II, 625.]

Lib. VII. Cap. XIII s. (*De Gen.* 1, 27.)

[*] Ἵνα δὲ μὴ σοφίζεσθαί με ταῦτα νομίσῃς, ἑρμηνέα σοι τῆς ἐν τῇ γραφῇ διανοίας Ἑβραῖον ἄνδρα παραστήσω, τὰ οἰκεῖα πατρόθεν ἀκριβοῦντα καὶ παρὰ διδασκάλων τὸ δόγμα μεμαθηκότα, εἰ δή σοι τοιοῦτος ὁ Φίλων. Ἐπάκουσον οὖν καὶ τοῦδε, ὅπως τὰς θείας ἑρμηνεύει φωνάς·

Διὰ τί, ὡς περὶ ἑτέρου θεοῦ φησι τὸ „ἐν εἰκόνι θεοῦ ἐποίησα τὸν ἄνθρωπον", ἀλλ' οὐχὶ τῇ ἑαυτοῦ; Παγκάλως καὶ σοφῶς τουτὶ κεχρησμῴδηται. Θνητὸν γὰρ οὐδὲν ἀπεικονισθῆναι πρὸς τὸν ἀνωτάτω καὶ πατέρα τῶν ὅλων ἐδύνατο, ἀλλὰ πρὸς τὸν δεύτερον θεόν, ὅς ἐστιν ἐκείνου λόγος. Ἔδει γὰρ τὸν λογικὸν ἐν ἀνθρώπου ψυχῇ τύπον ὑπὸ θείου λόγου χαραχθῆναι, ἐπειδὴ ὁ πρὸ τοῦ λόγου θεὸς κρείσσων ἐστὶν ἢ πᾶσα λογικὴ φύσις· τῷ δὲ ὑπὲρ τὸν λόγον ἐν τῇ βελτίστῃ καί τινι ἐξαιρέτῳ καθεστῶτι ἰδέᾳ οὐδὲν θέμις ἦν γεννητὸν ἐξομοιοῦσθαι.

Ταῦτα ἐκ τοῦ πρώτου μοι κείσθω τῶν Φίλωνος „ζητημάτων καὶ λύσεων“.

Cap. XXI. (*Materiam ortu non carere.*)

Καὶ ὁ Ἑβραῖος δὲ Φίλων ἐν τῷ „περὶ τῆς προνοίας“ ταῦτα περὶ τῆς ὕλης διέξεισι·

Περὶ δὲ τοῦ ποσοῦ τῆς οὐσίας, εἰ δὴ γέγονεν ὄντως ἐκεῖνο, λεκτέον. Ἐστοχάσατο πρὸς τὴν τοῦ κόσμου γένεσιν ὁ θεὸς αὐταρκεστάτης ὕλης, ὡς μήτε ἐνδέοι, μήτε ὑπερβάλλοι. Καὶ γὰρ [*] ἄτοπον ἦν τοῖς μὲν κατὰ μέρος τεχνίταις, ὁπότε τι δημιουργοῖεν, καὶ μάλιστα τῶν πολυτελῶν τὸ ἐν ὕλαις αὔταρκες σταθμήσασθαι, τὸν δὲ ἀριθμοὺς καὶ μέτρα καὶ τὰς ἐν τούτοις ἰσότητας ἀνευρηκότα μὴ φροντίσαι τοῦ ἱκανοῦ. Λέξω δὴ μετὰ παῤῥησίας, ὅτι οὔτε ἐλάττονος, οὔτε πλείονος οὐσίας ἔδει τῷ κόσμῳ πρὸς κατασκευήν, ἐπεὶ οὐκ ἂν ἐγεγένητο τέλειος, οὐδὲ ἐν πᾶσι τοῖς μέρεσιν ὁλόκληρος, εὖ δὲ δεδημιουργημένος, ἐκ τελείας οὐσίας ἀποτετέλεσται. Πανσόφου γὰρ τὴν τέχνην ἴδιον, πρὶν ἄρξασθαί τινος κατασκευῆς, τὴν ἱκανὴν ἰδεῖν ὕλην. Ἄνθρωπος μὲν οὖν, καὶ ἂν εἰ τῶν ἄλλων τὴν ἐπιστήμην διαφέροι, μὴ δυνάμενος κατὰ τὸ παντελὲς ἐκφυγεῖν τὴν συγγενῆ τῶν θνητῶν πλάνην, ἀπατῷτο ἂν ἴσως περὶ τὴν ποσότητα τῆς ὕλης, ὁπότε τεχνιτεύοι, τοτὲ μὲν ὡς ἔλαττον προστιθέναι, τοτὲ δὲ ὡς περιττῆς ἀφαιρεῖν, ὁ δὲ πηγή τις ὢν ἐπιστημῶν, ἐνδέον ἢ περιττεῦον οὐδὲν ἔμελλεν ὑποβάλλεσθαι, μέτροις ἅτε χρώμενος εἰς ἀκρίβειαν ὑπερφυῶς πεπονημένοις, ἅπασιν ἐπαινετοῖς. Ὁ δὲ βουλόμενος ἄλλως ὑθλεῖν, οὐκ ἂν φθάνοι καὶ τὰ πάντων ἔργα τῶν τεχνιτῶν ἄντια τιθέμενος, ὡς ἄμεινον τῆς κατασκευῆς ἐπιλαχόντα προσθέσει

τινὸς ἢ μειώσει τῶν ἐν ὕλαις. Ἀλλὰ γὰρ σοφιστείας μὲν ἔργον εὑρεσιλογεῖν, σοφίας δὲ ἕκαστα διερευνᾶν τῶν ἐν τῇ φύσει. — Καὶ τὰ μὲν τοῦ Φίλωνος τοῦτον ἐχέτω τὸν τρόπον.

Lib. VIII. Cap. V s. (*De Iudaeorum ex Aegypto profectione.*)

Πρῶτα δὲ θήσω Φίλωνος τὰ περὶ τῆς ἀπ' Αἰγύπτου πορείας τῶν Ἰουδαίων, ἣν πεποίηνται Μωσέως ἡγουμένου, ἀπὸ τοῦ πρώτου συγγράμματος, ὧν ἐπέγραψεν „ὑποθετικῶν“· ἔνθα τὸν ὑπὲρ Ἰουδαίων, ὡς πρὸς κατηγόρους αὐτῶν, ποιούμενος λόγον, ταῦτά φησιν·

Τὸν μὲν παλαιὸν αὐτοῖς πρόγονον ἀπὸ Χαλδαίων εἶναι, τὸν δὲ λαὸν ἀναστῆναι τοῦτον ἐξ Αἰγύπτου μετῳκισμένον ἀπὸ Συρίας τὸ πάλαι, μυριάσι τε ἀμυθήτοις πλήθοντα, καὶ τῆς γῆς οὐκ οὔσης ἱκανῆς, πρὸς δὲ ἔτι καὶ νεότητι φρονημάτων ἐντεθραμμένον μεγάλως, καὶ ἅμα τοῦ θεοῦ διὰ φασμάτων καὶ ὀνειράτων ἔξοδον αὐτοῖς δηλοῦντος, καὶ οὐδενὸς ἧττον εἰς πόθον κατὰ δαίμονα ἐμπεσόντας τῆς πατρίου καὶ ἀρχαίας [*] γῆς· ὅθεν δὴ καὶ τὸν πρόγονον ἐκεῖνον αὐτοῖς μετελθεῖν εἰς Αἴγυπτον, εἴτε τῷ θεῷ δὴ δόξαν, εἴτε προνοίᾳ τινί, πάντων εὐδαιμονῆσαι μάλιστα, ὡς ἀπ' ἐκείνου μέχρις εἰς τὸ παρὸν τό τε ἔθνος αὐτοῖς καὶ γεγενῆσθαι καὶ διαμένειν, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ὑπερβάλλειν εἰς πολυανδρίαν. — Καὶ μετὰ βραχέα φησίν· Ἀνήρ γε μὴν αὐτοῖς ἡγεῖτο τῆς τε ἐξόδου καὶ τῆς πορείας, εἰς οὐδὲν τῶν πολλῶν, εἰ βούλει, διάφορος· οὕτω καὶ ἐλοιδόρουν γόητα καὶ κέρκωπα λόγων. Καλῆς μέντοι γοητείας καὶ πανουργίας, ἐξ ἧς τόν γε λαὸν ἅπαντα ἐν ἀνυδρίᾳ καὶ λιμῷ καὶ τῶν ὁδῶν ἀγνοίᾳ καὶ

ἀπορίᾳ τῶν συμπάντων οὐ μόνον εἰς τὸ παντελὲς διεσώσατο, καὶ ὥςπερ ἐν εὐθηνίᾳ πάσῃ καὶ παραπομπῇ τῶν μεταξὺ κειμένων ἐθνῶν, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀλλήλους ἀστασιάστους αὐτοὺς καὶ πρὸς ἑαυτὸν μάλιστα εὐπειθεῖς διεφύλαξε. Καὶ ταῦτα οὐκ ὀλίγον δήπου χρόνον, ἀλλ' ὅσον οὐδὲ οἰκίαν ἐν ὁμοφροσύνῃ συμμεῖναι μετὰ πάσης εὐθηνίας εἰκός ἐστιν. Καὶ οὐ δίψος, οὐ λιμός, οὐ φθορὰ σωμάτων, οὐχὶ φόβος περὶ τῶν μελλόντων, οὐκ ἄγνοια τῶν συμβησομένων, ἐπὶ τὸν γόητα ἐκεῖνον ἐπῆρε τοὺς ἐξαπατωμένους καὶ περιφθειρομένους λαούς. Καίτοι τί βούλει, φῶμεν ἐκείνῳ τινὰ εἶναι τοσαύτην τέχνην ἢ δεινότητα λόγων ἢ σύνεσιν, ὡς τῶν τοσούτων καὶ τοιούτων ἀτόπων καὶ πρὸς ὄλεθρον ἅπαντας ἀγόντων ἐπικρατεῖν; Ἢ γὰρ τὰς φύσεις τῶν ὑπ' αὐτὸν ἀνθρώπων οὐκ ἀμαθῶς οὐδὲ δυςκόλως, ἀλλ' εὐπειθῶς καὶ τοῦ μέλλοντος οὐκ ἀπρονοήτως ἔχειν· ἢ τούτους μὲν ὡς μάλιστα κακοὺς εἶναι, τὸν δὲ θεὸν τὰς δυςκολίας αὐτῶν πραΰνειν, καὶ τοῦ παρόντος καὶ τοῦ μέλλοντος ὥςπερ ἐπιστατεῖν; Ὅπερ γάρ σοι μάλιστα ἂν ἐκ τούτων ἀληθὲς εἶναι δόξῃ, πρὸς ἐπαίνου καὶ τιμῆς καὶ ζήλου περὶ αὐτῶν συμπάντων ἰσχύειν φαίνεται. Καὶ τὰ μὲν τῆς ἐξόδου δὴ ταῦτα. Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὴν γῆν ταύτην ἦλθον, ὅπως μέν ποτε ἄρα ἱδρύθησαν καὶ τὴν χώραν ἔσχον, ἐν ταῖς ἱεραῖς ἀναγραφαῖς δηλοῦσιν· οὐ μὴν ἔγωγε δικαιῶ μᾶλλον καθ' ἱστορίαν ἢ κατά τινα λογισμὸν περὶ αὐτῶν τὰ εἰκότα ἐπεξελθεῖν. Πότερον γάρ ποτε βούλει; τῷ πλήθει τῶν σωμάτων ἔτι περιόντας, καίπερ εἰς τέλος κεκακωμένους, ὅμως δὲ διϊσχύοντας καὶ τὰ ὅπλα ἐν χερσὶν ἔχοντας, εἶτα [*] κατὰ κράτος ἑλεῖν τὴν χώραν, Σύρους τε ὁμοῦ καὶ Φοίνικας ἐν αὐτῇ τῇ ἐκείνων γῇ μαχομένους νικῶντας, ἢ

τοὺς μὲν ἀπολέμους καὶ ἀνάνδρους εἶναι, καὶ παντελῶς ὀλίγους ὑποθώμεθα καὶ τῶν εἰς πόλεμον παρασκευῶν ἀπόρους, αἰδέσεως δὲ τυχεῖν παρὰ τούτοις καὶ τὴν γῆν λαβεῖν παρ' ἑκόντων, ἔπειτα δὲ εὐθὺς οὐκ εἰς μακρὸν τόν τε νεὼν οἰκοδομῆσαι καὶ τὰ ἄλλα εἰς εὐσέβειαν καὶ ἁγιστείαν καταστήσασθαι; Δηλοῖ γάρ, ὡς ἔοικε, ταῦτα, καὶ θεοφιλεστάτους αὐτοὺς ἀνωμολογῆσθαι καὶ παρὰ τοῖς ἐχθροῖς· ἐχθροὶ γὰρ ἦσαν ἐξ ἀνάγκης, ὧν ἐπὶ τὴν γῆν ἐξαίφνης ἦλθον ὡς ἀφαιρησόμενοι. Παρὰ πούτοις δὲ οὖν αἰδέσεως καὶ τιμῆς τυγχάνοντες, πῶς οὐχ ὑπερβάλλειν εὐτυχίᾳ τοὺς ἄλλους φαίνονται; Τίνα δὲ τὰ δεύτερα ἐφεξῆς ἢ τὰ τρίτα πρὸς τούτοις λέγωμεν; πότερον τὸ τῆς εὐνομίας καὶ εὐπειθείας αὐτῶν, ἢ τῆς ὁσιότητος καὶ δικαιοσύνης καὶ εὐσεβείας; Ἀλλὰ τὸν μὲν ἄνδρα ἐκεῖνον, ὅστις ποτὲ ἦν, ὁ τοὺς νόμους αὐτοῖς θείς, οὕτω σφόδρα ἐθαύμασαν, ὡς ὅ τι δήποτε ἔδοξεν ἐκείνῳ, καὶ αὐτοῖς· εἴτε οὖν λελογισμένος αὐτός, εἴτε ἀκούων παρὰ δαίμονος ἔφρασε, τοῦτο ἅπαν εἰς τὸν θεὸν ἀνάγειν, καὶ πλειόνων ἐτῶν διεληλυθότων — τὸ μὲν ἀκριβὲς οὐκ ἔχω λέγειν ὁπόσα, πλέω δὲ οὖν ἢ δισχίλια ἔτη — μὴ ῥῆμά γε αὐτοὺς μόνον τῶν ὑπ' αὐτοῦ γεγραμμένων κινῆσαι, ἀλλὰ καὶ ἂν μυριάκις αὐτοὺς ἀποθανεῖν ὑπομεῖναι θᾶττον, ἢ τοῖς ἐκείνου νόμοις καὶ ἔθεσιν ἐναντία πεισθῆναι.

Ταῦτα εἰπὼν ἐπιτέμνεται τὴν ἐκ τοῦ Μωσέως νόμων καταβεβλημένην τῷ Ἰουδαίων ἔθνει πολιτείαν, γράφων οὕτως.

Cap. VII. (*De religiosa Mosaicae reipublicae forma.*)

Ἆρά τι τούτων ἢ τούτοις προσόμοιον παρ' ἐκείνοις ἐστί, πρᾷον εἶναι *δοκοῦν* καὶ τιθασσόν, καὶ δικῶν

ἐπαγωγὰς καὶ σκήψεις καὶ ἀναβολάς, καὶ τιμήσεις καὶ πάλιν ὑποτιμήσεις ἔχον; Οὐδέν, ἀλλὰ πάντα ἁπλᾶ καὶ δῆλα. Ἐὰν παιδεραστῇς, ἐὰν μοιχεύῃς, ἐὰν βιάσῃ παῖδα — ἄῤῥενα μὲν μηδὲ λέγε, ἀλλὰ καὶ ἂν θήλειαν —, ὁμοίως ἐὰν σαυτὸν καταπορνεύῃς, ἐὰν καὶ παρ᾽ ἡλικίαν αἰσχρόν τι παθῇς ἢ δοκῇς ἢ μέλλῃς· θάνατος ἡ ζημία. Ἐὰν εἰς δοῦλον σῶμα, ἐὰν εἰς ἐλεύθερον ὑβρίζῃς, ἐὰν δεσμοῖς συνέχῃς, ἐὰν ἀπάγων πωλῇς, ἐὰν βέβηλα, ἐὰν ἱερὰ παρακλέπτῃς, ἐὰν ἀσεβῇς, οὐκ ἔργῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐὰν ῥήματι τῷ τυχόντι, εἰς μὲν θεὸν αὐτόν — ἵλεως ἡμῖν ὁ θεὸς καὶ αὐτῆς τῆς περὶ τούτων ἐννοίας γένοιτο — οὐδὲ [*] ἄξιον λέγειν, ἀλλ᾽ εἰς πατέρα ἢ μητέρα ἢ εὐεργέτην σαυτοῦ· θάνατος ὁμοίως, καὶ οὗτος οὐ κοινός, οὐδὲ ὁ τυχών, ἀλλὰ δεῖ καταλευσθῆναι τὸν εἰπόντα μόνον, ὡς οὐ χείρονα ἀσεβείας πράξαντα. Ἀλλὰ δὲ αὖ πάλιν, ὁποῖά τινα· Γυναῖκας ἀνδράσι δουλεύειν, πρὸς ὕβρεως μὲν οὐδεμιᾶς, πρὸς εὐπείθειαν δὲ ἐν ἅπασι. Γονεῖς παίδων ἄρχειν ἐπὶ σωτηρίᾳ καὶ πολυωρίᾳ. Τῶν ἑαυτοῦ κτημάτων ἕνα ἕκαστον κύριον εἶναι, μὴ θεόν γε ἐπιφημίσαντα αὐτοῖς, μηδὲ ὡς τῷ θεῷ ταῦτα ἀνίησιν. Εἰ δὲ λόγῳ μόνον ὑποσχέσθαι προσπέσοι, ψαῦσαι καὶ θίγειν αὐτῶν οὐκ ἔστιν, ἀλλ᾽ εὐθὺς ἁπάντων ἀποκεκλεῖσθαι. Μή μοι τὰ τῶν θεῶν ἁρπάζειν· μηδὲ ἀποσυλᾶν ἑτέρων ἀναθημάτων· ἀλλὰ καὶ τῶν οἰκείων, ὥςπερ ἔφην, προςπεσόν τι καὶ λαθὸν αὐτὸν ῥῆμα *ἐπ᾽ ἀναθέσει* εἰπόντα πάντων στέρεσθαι, μεταγινώσκοντι δὲ ἢ ἐπανορθουμένῳ *) τὰ λελεγμένα, καὶ τὴν ψυχὴν προσαφαιρεῖσθαι. Καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων, ὧν κυριεύει, ὁ αὐτὸς λόγος. Ἐὰν

*) Maug. scribi vult: ἀπαρνουμένῳ.

ἐπιφημίσῃ τροφὴν γυναικὸς ἀνήρ, ἱερὰν εἶναι, τροφῆς ἀνέχειν. Ἐὰν πατὴρ υἱῷ, ἐὰν ἄρχων τῷ ὑπηκόῳ, ταὐτόν. Καὶ ἔκλυσις δὲ ἐπιφημισθέντων ἡ μὲν τελειοτάτη καὶ μεγίστη, τοῦ ἱερέως ἀποφήσαντος· ὑπὸ γὰρ τοῦ θεοῦ κύριος οὗτος δέξασθαι. Καὶ μετὰ ταύτην δὲ ἡ παρὰ τῶν μᾶλλον ἀεὶ κυρίων ὁσία, ἵλεων τὸν θεὸν ἀποφαίνειν, ὡς μηδὲ ἐπ᾽ ἀνάγκαις *) τὴν ἀνάθεσιν δέχεσθαι. Μυρία δὲ ἄλλα ἐπὶ τούτοις, ὅσα καὶ ἐπὶ ἀγράφων ἐθῶν καὶ νομίμων, καὶ ἐν τοῖς νομίμοις αὐτοῖς. Ἅ τις παθεῖν ἐχθαίρει, μὴ ποιεῖν αὐτόν. Ἃ μὴ κατέθηκεν, μηδὲ ἀναιρεῖσθαι, μηδὲ ἐκ πρασιᾶς, μηδὲ ἐκ ληνοῦ, μηδὲ ἐξ ἅλωνος· μὴ θημῶνος ὑφαιρεῖσθαι μέγα ἢ μικρὸν ἁπλῶς μηθέν. Μὴ πυρὸς δεηθέντι φθονεῖν. Μὴ νάματα ὑδάτων ἀποκλείειν· ἀλλὰ καὶ πτωχοῖς καὶ πηροῖς τροφὴν ἐρανίζουσι πρὸς τὸν θεὸν εὐαγῶς ἀνέχειν. Μὴ ταφῆς νεκρῶν ἐξείργειν, ἀλλὰ καὶ γῆς αὐτοῖς ὅσον γε εἰς τὴν ὁσίαν, προσεπιβάλλειν· μὴ θήκας, μὴ μνήματα ὅλως κατοιχομένων κινεῖν. [*] Μὴ δεσμά, μὴ κακὸν μηδὲν πλέον τῷ ἐν ἀνάγκαις προσεπιφέρειν. Μὴ γονὴν ἀνδρῶν ἐκτέμνοντας, μὴ γυναικῶν ἀτοκίοις καὶ ἄλλαις μηχαναῖς ἀμβλοῦν. Μὴ ζώοις ἔμπαλιν, ἢ κατέδειξεν εἴτε οὖν ὁ θεός, εἴτε τις καὶ νομοθέτης, προσφέρεσθαι. Μὴ σπέρμα ἀφανίζειν· μὴ γέννημα δουλοῦν. Μὴ ζυγὸν ἄδικον ἀνθυποβάλλειν, μὴ χοίνικα ἄμετρον, μὴ νόμισμα ἄδικον. Μὴ φίλων ἀπόῤῥητα ἐν ἔχθρᾳ φαίνειν. Ποῖ δὴ πρὸς τοῦ θεοῦ ἡμῖν τὰ βουζύγια ἐκεῖνα; Ἀλλὰ δὲ πρὸς τούτοις ὅρα. Μὴ παίδων διοικίζειν γονέας, μηδὲ ἂν αἰχμαλώτους ἔχῃς· μὴ γυναῖκα ἀνδρός, καὶ ἂν νομίμως ἐωνημέ-

*) Apud Mang. locus ita emendatur: ἡ παραπτωμάτων ἀκουσίων θυσία ἵλεων τὸν θεὸν ἀποφαίνει, ὡς μηδ᾽ ἐπαναγκὲς κτλ.

νος ἧς δεσπότης. Ἢ που σεμνότερα καὶ μείζω ταῦτα· ἄλλα δὲ μικρὰ καὶ τὰ τυχόντα. Μὴ νεοττίαν, φησί, κατοικίδιον ἐρημοῦν. Μὴ ζώων ἱκεσίαν, οἷα ἔστιν ὅτε, προσφευγόντων ἀναιρεῖν· μὴ εἴ τι τῶν τοιούτων ἧττόν ἐστιν. Οὐδενὸς ἄξια ταῦτά γε εἴποις ἄν. Ἀλλὰ ὅ γε ἐπ᾽ αὐτοῖς νόμος ἐστὶ μέγας καὶ πάσης ἐπιμελείας αἴτιος· καὶ αἱ προῤῥήσεις μεγάλαι καὶ ἀραὶ κατά τε ἐξωλείας, καὶ ὁ θεὸς ἐπόπτης τῶν τοιούτων καὶ τιμωρὸς ἁπανταχοῦ. — Καὶ μετὰ βραχέα φησίν· Ὅλην δὲ ἡμέραν εἰ τύχοι, μᾶλλον δὲ οὐδὲ μίαν, ἀλλὰ πολλάς, καὶ ταύτας οὐκ εὐθὺς ἐφεξῆς ἀλλήλαις, ἀλλὰ ἐκ διαλειμμάτων — καὶ τούτων δὲ παρὰ ἑπτά, κρατοῦντος, ὡς καὶ εἰκὸς ἀεί, τοῦ παρὰ τὰς βεβήλους ἔθους — μήτε ἓν ἂν παραβῆναι τῶν προστεταγμένων, οὐ θαυμάζεις; Ἆρ᾽ *οὖν* πρὸς ἀσκήσεως μόνον αὐτοῖς τοῦτο ἐγκρατείας ἐστίν, ὡς ἐξ ἴσου καὶ δρᾶν τι πονοῦντας, καὶ ἀνέχειν ἰσχύειν ἀπὸ τῶν ἔργων, εἰ δέοι; Οὐ δῆτα· ἀλλὰ καὶ πρὸς ἔργου μεγάλου καὶ θαυμαστοῦ τινος ᾠήθη δεῖν ὁ νομοθέτης, αὐτοὺς μήτ᾽ ἄλλα μόνον ἱκανοὺς εἶναι δρᾶν ὡσαύτως, ἀλλ᾽ ἔτι καὶ τῶν πατρίων νόμων καὶ ἐθῶν ἐμπείρως ἔχειν. Τί οὖν ἐποίησε ταῖς ἑβδόμαις ταύταις ἡμέραις; Αὐτοὺς εἰς ταὐτὸν ἠξίου συνάγεσθαι καὶ καθεζομένους μετ᾽ ἀλλήλων, σὺν αἰδοῖ καὶ κόσμῳ τῶν νόμων ἀκροᾶσθαι, τοῦ μηδένα ἀγνοῆσαι χάριν. Καὶ δῆτα συνέρχονται μὲν ἀεὶ καὶ συνεδρεύουσι μετ᾽ ἀλλήλων· οἱ μὲν πολλοὶ σιωπῇ, πλὴν εἴ τι προσεπιφημίσαι τοῖς ἀναγινωσκομένοις νομίζεται. Τῶν ἱερέων δέ τις ὁ παρὼν ἢ τῶν γερόντων εἷς ἀναγινώσκει τοὺς [*] ἱεροὺς νόμους αὐτοῖς καὶ καθ᾽ ἕκαστον ἐξηγεῖται μέχρι σχεδὸν δείλης ὀψίας· καὶ ἐκ τοῦδε ἀπολύονται, τῶν τε νόμων τῶν ἱερῶν ἐμπείρως ἔχοντες, καὶ πολὺ δὴ πρὸς

εὐσέβειαν ἐπιδεδωκότες. Ἄρά σοι οὐ δοκεῖ ταῦτα παντὸς σπουδάσματος μᾶλλον ἀναγκαῖα αὐτοῖς; Τοιγαροῦν οὐκ ἐπὶ θεσμῳδοὺς ἔρχονται περὶ τῶν πρακτέων, καὶ μὴ διερωτῶντες, οὐδὲ καθ᾽ ἑαυτοὺς ὑπ᾽ ἀγνοίας τῶν νόμων ῥαδιουργοῦσιν· ἀλλὰ ὅντινα αὐτῶν κινεῖς καὶ περὶ τῶν πατρίων διαπυνθάνῃ, προχείρως ἔχει καὶ ῥᾳδίως εἰπεῖν· καὶ ἀνὴρ γυναικί, καὶ παισὶ πατήρ, καὶ δούλοις δεσπότης ἱκανὸς εἶναι δοκεῖ τοὺς νόμους παραδιδόναι. Καὶ μὴν περὶ τοῦ γε ἔτους τοῦ ἑβδόμου ῥᾴδιον ὡσαύτως λέγειν, οὐ μὴν ταὐτὸν ἴσως. Οὐ γὰρ αὐτοὶ τῶν ἔργων ἀφεστᾶσιν, ὥσπερ ταῖς ἑβδόμαις ἐκείναις ἡμέραις· ἀλλὰ τὴν γῆν ἀργὴν ἀφιᾶσιν εἰς τὰ μέλλοντα αὖθις, εὐθηνίας χάριν. Πολὺ γὰρ διαφέρειν, αὐτὴν ἀνάπαυλαν λαβοῦσαν, εἶτα δὲ εἰς νέωτα γεωργεῖσθαι, καὶ μὴ τῇ συνεχείᾳ τῆς ἐργασίας κατεξάνθαι. Ταὐτὸν δὲ καὶ περὶ τὰ σώματα ἂν ἴδοις συμβαῖνον εἰς ῥώμην· οὐ γὰρ δὴ πρὸς ὑγείαν μόνον διαλείμματα, καί τινας ἀναπαύλας ἀπὸ τῶν ἔργων τοὺς ἰατροὺς προστάττοντας. Τὸ γὰρ συνεχὲς καὶ ὁμοιοειδὲς ἀεί, μάλιστα δὲ ἐπ᾽ ἔργων, βλάπτειν ἔοικε. Σημεῖον δέ· τὴν γὰρ γῆν αὐτὴν εἴ τις ἐπαγγέλλοιτο αὐτοῖς *ἐξεργάσεσθαι* πολὺ μᾶλλον [ἢ] πρόσθεν τὸ ἕβδομον ἔτος τουτί, καὶ τῶν καρπῶν πάντων συμπαραχωρήσειν ὅλων, οὐκ ἂν οὐδαμῶς δέξαιντο. Οὐ γὰρ αὐτοὶ τῶν πόνων ἀνέχειν οἴονται δεῖν μόνοι — καίτοι καὶ ἂν εἰ τοῦτο ἐποίουν, οὐδὲν ἂν θαυμαστὸν ἦν —, ἀλλὰ τὴν χώραν αὐτοῖς ἄνεσίν τινα καὶ ῥαστώνην, εἰς ἀρχὴν ἑτέραν τῆς αὖθις ἐπιμελείας καὶ γεωργίας λαβεῖν. Ἐπεὶ τί ἐκώλυε πρὸς τοῦ θεοῦ, ἐπὶ τοῦ παρελθόντος ἔτους αὐτὴν προεκδοῦναι καὶ παρὰ τῶν ἐργαζομένων τὸν ἐκείνων φόρον τοῦ ἔτους ἐκλέγειν; Ἀλλ᾽ ὥσπερ ἔφην, κατὰ οὐδένα τρύ-

πον οὐδὲν τῶν τοιούτων προνοίᾳ, μοὶ δοκεῖ, τῆς χώρας ἐκδέχονται. Τῆς δὲ φιλανθρωπίας αὐτῶν, καὶ τοῦτο μέγα, ὡς ἀληθῶς, σημεῖον. Ἐπεὶ γὰρ αὐτοὶ τῶν ἔργων ἐκείνου τοῦ ἔτους ἀνέχουσι, τοὺς γινομένους καρποὺς οὐκ οἴονται δεῖν συλλέγειν οὐδὲ ἀποτίθεσθαι, μὴ ἐκ τῶν οἰκείων πόνων περιόντας αὐτοῖς, ἀλλά, ἅτε τοῦ θεοῦ παρεσχηκότος αὐτοῖς, ἀνιείσης ἐπὶ αὐτομάτου τῆς γῆς, τοὺς βουλομένους ἢ δεομένους τῶν τε ὁδοιπόρων καὶ τῶν ἄλλων ἀξιοῦσι μετ᾽ ἀδείας [*] χρῆσθαι. Καὶ περὶ μὲν τούτων ἅλις σοι. Τὸ γὰρ ταῖς ἑβδόμαις ἤδη τὸν νόμον αὐτοῖς στῆσαι, ταῦτα οὐκ ἂν ἐμὲ ἀπαιτήσαις, ἴσως πολλῶν πολλάκις καὶ ἰατρῶν καὶ φυσιολόγων καὶ φιλοσόφων ἀκηκοὼς περὶ τοῦ ἑβδόμου πρότερον, ἣν ἄρα δύναμιν ἔχει πρός τε τὴν τῶν συμπάντων καὶ δὴ πρὸς τὴν ἀνθρώπειαν φύσιν. Οὗτος ὁ τῆς ἑβδόμης λόγος.

Cap. XI. (*De Essaeis.*)

Τῇ τοῦ Φίλωνος ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀρκεσθήσομαι μαρτυρίᾳ, ἣν περὶ τῶν δηλουμένων κατὰ πολλὰ τῶν οἰκείων ὑπομνημάτων τέθειται. Τούτων δὲ ἀπὸ τῆς ὑπὲρ Ἰουδαίων ἀπολογίας λαβὼν σύγε ἀνάγνωθι ταῦτα·

Μυρίους δὲ τῶν γνωρίμων ὁ ἡμέτερος νομοθέτης ἤλειψεν ἐπὶ κοινωνίαν, οἳ καλοῦνται μὲν Ἐσσαῖοι, παρὰ τὴν ὁσιότητα, μοὶ δοκῶ, τῆς προσηγορίας ἀξιωθέντες. Οἰκοῦσι δὲ πολλὰς μὲν πόλεις τῆς Ἰουδαίας, πολλὰς δὲ κώμας, καὶ μεγάλους καὶ πολυανθρώπους ὁμίλους. Ἔστι δὲ αὐτοῖς ἡ προαίρεσις οὐ γένει — γένος γὰρ ἐφ᾽ ἑκουσίοις οὐ γράφεται —, διὰ δὲ ζῆλον ἀρετῆς καὶ φιλανθρωπίας ἵμερον. Ἐσσαίων γοῦν κομιδῇ νήπιος οὐδείς, ἀλλ᾽ οὐδὲ πρωτογένειος, ἢ μειράκιον, ἐπεὶ τά γε τούτων

ἀβέβαια ἤθη τῷ τῆς ἡλικίας ἀτελεῖ συννεωτερίζονται· τέλειοι δὲ ἄνδρες καὶ πρὸς γῆρας ἀποκλίναντες ἤδη, μηκέτι ὑπὸ τῆς τοῦ σώματος ἐπιῤῥοῆς ἐπικλυζόμενοι, μήτε ὑπὸ τῶν παθῶν ἀγόμενοι, τὴν ἀψευδῆ δὲ καὶ μόνην ὄντως ἐλευθερίαν καρπούμενοι. Μάρτυς δὲ τῆς ἐλευθερίας αὐτῶν ὁ βίος. Ἴδιον οὐδεὶς οὐδὲ ὑπομένει κτήσασθαι τὸ παράπαν οὐδέν, οὐκ οἰκίαν, οὐκ ἀνδράποδον, οὐ χωρίον, οὐ βοσκήματα, οὐχ ὅσα ἄλλα παρασκευαὶ καὶ χορηγίαι πλούτου· πάντα δὲ εἰς μέσον ἀθρόα κατατιθέντες, κοινὴν καρποῦνται τὴν ἁπάντων ὠφέλειαν. Οἰκοῦσι δὲ ἐν ταὐτῷ, κατὰ θιάσους ἑταιρίας καὶ συσσίτια ποιούμενοι, καὶ πάντα ὑπὲρ τοῦ κοινωφελοῦς πραγματευόμενοι διατελοῦσιν. Ἀλλ᾽ [*] ἑτέρων ἕτεραι πραγματεῖαι, αἷς ἐπαποδύντες ἀόκνως διαθλοῦσιν, οὐ κρυμόν, οὐ θάλπος, οὐχ ὅσα ἀέρος νεωτερίσματα προφασιζόμενοι, πρὶν δὲ ἥλιον ἀνασχεῖν ἐπὶ τὰ συνήθη τρεπόμενοι, δυομένου μόλις ἐπανίασι χαίροντες, οὐχ ἧττον τῶν ἐν τοῖς γυμνικοῖς ἐξεταζομένων ἀγῶσιν. Ὑπολαμβάνουσι γάρ, ἅττα ἂν ἐπιτηδεύσωσιν, εἶναι βιωφελέστερα καὶ ἡδίω ψυχῇ καὶ σώματι τὰ γυμνάσματα καὶ πολυχρονιώτερα τῶν ἐν ἀθλήσεσι, μὴ συναφηβῶντα τῇ τοῦ σώματος ἀκμῇ. Εἰσὶ γὰρ αὐτῶν οἱ μὲν γεηπόνοι τῶν περὶ σπορὰν καὶ γεωργίαν ἐπιστήμονες, οἱ δὲ ἀγελάρχαι, παντοδαπῶν θρεμμάτων ἡγεμόνες, ἔνιοι δὲ σμήνη μελιττῶν ἐπιτροπεύουσι, ἄλλοι δὲ δημιουργοὶ τῶν κατὰ τέχνας εἰσίν, ὑπὲρ τοῦ μηδὲν ὧν αἱ ἀναγκαῖαι χρεῖαι βιάζονται παθεῖν, οὐδὲν ἀναβαλλόμενοι τῶν εἰς πορισμὸν ἀνυπαίτιον. Ἐκ δὴ τῶν οὕτως διαφερόντων ἕκαστοι τὸν μισθὸν λαβόντες, ἑνὶ διδόασι τῷ χειροτονηθέντι ταμίᾳ. Λαβὼν δὲ ἐκεῖνος αὐτίκα τὰ ἐπιτήδεια ὠνεῖται, καὶ παρέχει τροφὰς

ἀφθόνους καὶ τὰ ἄλλα ὧν ὁ ἀνθρώπινος βίος χρειώδης. Οἱ δὲ ὁμοδίαιτοι καὶ ὁμοτράπεζοι καθ᾽ ἑκάστην ἡμέραν εἰσὶ τοῖς αὐτοῖς ἀσμενίζοντες, ὀλιγοδείας ἐρασταί, πολυτέλειαν, ὡς ψυχῆς καὶ σώματος νόσον, ἐκτρεπόμενοι. Κοινὴ δὲ οὐ τράπεζα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐσθὴς αὐτοῖς ἐστι. Πρόκεινται γὰρ χειμῶνι μὲν στρυφναὶ χλαῖναι, θέρει δὲ ἐξωμίδες εὐτελεῖς, ὡς εὐμαρῶς ἐξεῖναι τῷ βουλομένῳ, ἣν ἂν ἐθελήσοι λαβεῖν, ἐπειδὴ καὶ τὰ ἑνὸς ἁπάντων καὶ τὰ πάντων ἔμπαλιν ἑνὸς ὑπείληπται. Καὶ μὴν εἴ τις αὐτῶν ἀσθενήσειεν, ἐκ τῶν κοινῶν νοσηλεύεται, θεραπευόμενος ταῖς ἁπάντων ἐπιμελείαις καὶ φροντίσιν. Οἱ δὲ δὴ πρεσβύται, καὶ ἂν εἰ τύχοιεν ἄτεκνοι, καθάπερ οὐ πολύπαιδες μόνον, ἀλλὰ καὶ σφόδρα εὔπαιδες, ἐν εὐτυχεστάτῳ καὶ λιπαρωτάτῳ γήρᾳ τὸν βίον εἰώθασι καταλύειν, ὑπὸ τοσούτων προνομίας ἀξιούμενοι καὶ τιμῆς, ἑκουσίῳ γνώμῃ μᾶλλον ἢ φύσεως ἀνάγκῃ θεραπεύειν ἀξιούντων. Ἔτι τοίνυν, ὅπερ ἢ μόνον ἢ μάλιστα τὴν κοινωνίαν ἔμελλε διαλύειν, ὀξυδερκέστερον ἰδόντες, γάμον παρῃτήσαντο, μετὰ τοῦ διαφερόντως ἀσκεῖν ἐγκράτειαν. Ἐσσαίων γὰρ οὐδεὶς ἄγεται γυναῖκα, διότι φίλαυτον ἡ γυνὴ καὶ ζηλότυπον οὐ μετρίως καὶ δεινὸν ἀνδρὸς ἤθη παρασαλεῦσαι καὶ συνεχέσι γοητείαις ὑπάγεσθαι. Μελετήσασα γὰρ θῶπας λόγους καὶ τὴν ἄλλην [*] ὑπόκρισιν, ὥςπερ ἐπὶ σκηνῆς, ὄψεις καὶ ἀκοὰς ὅταν δελεάσῃ, διηπατημένων οἷα ὑπηκόων, τὸν ἡγεμόνα νοῦν φενακίζει. Παῖδες δὲ εἰ γένοιντο, φρονήματος ὑποπλησθεῖσα καὶ παῤῥησίας, ὅσα κατ᾽ εἰρωνείαν πρότερον ὑπούλως ὑπῃνίττετο, ταῦτα ἀπ᾽ εὐτολμοτέρου θράσους ἐκλαλεῖ, καὶ ἀναισχυντοῦσα βιάζεται πράττειν ὧν ἕκαστον κοινωνίας ἐχθρόν. Ὁ γὰρ ἢ γυναικὸς φίλτροις ἐνδεθείς, ἢ τέκνων ἀνάγκῃ φύσεως

προκηδόμενος, οὐκέτι πρὸς ἄλλους ὁ αὐτός ἐστιν, ἀλλ' ἕτερος γέγονε, λεληθὼς ἀντὶ ἐλευθέρου δοῦλος. — Οὗτος γοῦν ὁ βίος ἐστὶν αὐτῶν περιμάχητος, ὥστε οὐκ ἰδιῶται μόνον, ἀλλὰ καὶ μεγάλοι βασιλεῖς ἀγάμενοι τοὺς ἄνδρας τεθήπασι καὶ τὸ σεμνὸν αὐτῶν ἀποδοχαῖς καὶ τιμαῖς ἔτι μᾶλλον σεμνοποιοῦσι.

Cap. XIIIs. (*Divina providentia mundum administrari.*)

Ταῦτα μὲν οὖν περὶ τοῦ γεννητὸν εἶναι τὸν κόσμον. Ὁ δὲ αὐτὸς ἀνὴρ καὶ περὶ τοῦ προνοίᾳ διοικεῖσθαι τὸ πᾶν ἐν τῷ „περὶ προνοίας“ νεανικώτατα διέξεισι, τὰς τῶν ἀθέων ἀντιθέσεις προστάξας καὶ πρὸς αὐτὰς ἑξῆς ἀποκρινάμενος. Καὶ τούτων δέ, εἰ καὶ μακρότερα δόξειεν, ἀλλ' ὡς ἀναγκαῖα, τὰ πλεῖστα συντεμὼν ἐκθήσομοι. Κατασκευάζει δὲ τὸν λόγον τοῦτον τὸν τρόπον·

Πρόνοιαν εἶναι λέγεις ἐν τοσαύτῃ τῶν πραγμάτων ταραχῇ καὶ συγχύσει; τί γὰρ τῶν κατὰ τὸν ἀνθρώπινον βίον διατέτακται; τί μὲν οὖν οὐκ ἀταξίας γέμει καὶ φθορᾶς; Ἢ μόνος ἀγνοεῖς, ὅτι τοῖς μὲν κακίστοις καὶ πονηροτάτοις ἄφθονα ἐπικωμάζει τὰ ἀγαθά, πλοῦτος, εὐδοξία, τιμαὶ παρὰ τοῖς πλήθεσιν, ἡγεμονία πάλιν, ὑγεία, εὐαισθησία, κάλλος, ἰσχύς, ἀπόλαυσις ἡδονῶν ἀκώλυτος, διά τε παρασκευῶν περιουσίαν καὶ διὰ τὴν εἰρηνικωτάτην σώματος εὐμοιρίαν, οἱ δὲ φρονήσεως καὶ ἀρετῆς ἁπάσης ἐρασταί τε καὶ ἀσκηταὶ πάντες εἰσίν, ὀλίγου δέω φάναι, πένητες, ἀφανεῖς, ἄδοξοι, ταπεινοί;

Ταῦτα εἰς ἀνασκευὴν καὶ μυρία ἄλλα πλείω τούτων εἰπὼν ἑξῆς ἐπιλύεται τὰς ἀντιθέσεις διὰ τούτων· Οὐ

τύραννος ὁ θεός, ὠμότητα καὶ βίαν καὶ ὅσα δεσπότης ἀνημέρου [*] ἀρχῆς ἔργα ἐπιτετηδευκώς, ἀλλὰ βασιλεὺς ἥμερον καὶ νόμιμον ἀνημμένος ἡγεμονίαν, μετὰ δικαιοσύνης τὸν σύμπαντα οὐρανόν τε καὶ κόσμον βραβεύει. Βασιλεῖ δὲ οὐκ ἔστι πρόσρησις οἰκειοτέρα πατρός· ὃ γὰρ ἐν ταῖς συγγενείαις πρὸς τέκνα γονεῖς, τοῦτο βασιλεὺς μὲν πρὸς πόλιν, πρὸς δὲ κόσμον ὁ θεός, δύο κάλλιστα φύσεως θεσμοῖς ἀκινήτοις ἀδιαλύτῳ ἑνώσει ἁρμοσάμενος· τὸ ἡγεμονικὸν μετὰ τοῦ κηδεμονικοῦ. Καθάπερ οὖν τῶν ἀσώτων υἱέων οὐ περιορῶσιν οἱ τοκέες, ἀλλὰ τῆς ἀτυχίας οἶκτον λαμβάνοντες περιέπουσι καὶ τημελοῦσι, νομίζοντες ἐχθρῶν ἀσπόνδων ἔργον εἶναι, κακοπραγίαις ἐπεμβαίνειν, φίλων δὲ καὶ συγγενῶν, ἐπελαφρίζειν τὰ πταίσματα, πολλάκις δὲ καὶ τούτοις μᾶλλον ἢ τοῖς σώφροσιν ἐπιδαψιλευόμενοι χαρίζονται, σαφῶς εἰδότες, ὡς ἐκείνοις μὲν ἄφθονος εἰς εὐπορίαν ἀφορμὴ πάρεστιν ἡ σωφροσύνη, τοῖς δὲ ἐλπὶς μία οἱ γονεῖς, ἧς εἰ σφαλεῖεν ἀπορήσουσι καὶ τῶν ἀναγκαίων· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ θεός, λογικῆς συνέσεως πατὴρ ὢν, ἁπάντων μὲν τῶν λογικοῦ μεμοιραμένων κήδεται, προμηθεῖται δὲ καὶ τῶν ὑπαιτίως ζώντων, ἅμα μὲν καιρὸν εἰς ἐπανόρθωσιν αὐτοῖς διδούς, ἅμα δὲ καὶ τὴν ἵλεων φύσιν αὐτοῦ μὴ ὑπερβαίνων, ἧς ὀπαδὸς ἀρετὴ καὶ φιλανθρωπία γέγονεν, ἐπαξία τὸν θεῖον περιπολεῖν κόσμον. Ἕνα μὲν δὴ λόγον τοῦτον, ὦ ψυχή, δέξαι τέως αὐτοῦ παρακαταθήκην, ἕτερον δὲ συνῳδὸν καὶ ἐναρμόνιον αὐτῷ τοιόνδε. Μὴ τοσοῦτόν ποτε ψευσθείης τῆς ἀληθείας, ὡς εὐδαίμονά τινα τῶν φαύλων εἶναι νομίσαι, καὶ ἂν πλουσιώτερος μὲν ᾖ Κροίσου, Λυγκέως δὲ ὀξυωπέστερος, ἀνδρειότερος δὲ τοῦ Κροτωνιάτου Μίλωνος, καλλίων δὲ Γανυμήδους,

„ὃν καὶ ἀνηρείψαντο θεοὶ Διῒ οἰνοχοεύειν
κάλλεος εἵνεκα οἷο“ *).

Τὸν γοῦν ἴδιον δαίμονα, λέγω δὲ τὸν ἑαυτοῦ νοῦν, μυρίων ὅσων δεσποτῶν δοῦλον ἀποφήνας, ἔρωτος, ἐπιθυμίας, ἡδονῆς, φόβου, λύπης, ἀφροσύνης, ἀκολασίας, δειλίας, ἀδικίας, οὐκ ἂν εἶναί ποτε δύναιτο εὐδαίμων, καὶ ἂν οἱ πολλοὶ σφαλλόμενοι κρίσεως ἀληθοῦς νομίζωσι, δεκασθέντες ὑπὸ κακοῦ διδύμου, τύφου καὶ κενῆς δόξης, *δεινῶν* παρασαλεῦσαι καὶ παραγαγεῖν ἀνερματίστους ψυχάς, περὶ ἃ κηραίνει γένος τὸ πλεῖστον ἀνθρώπων. Εἰ μέντοι τὸ τῆς ψυχῆς [*] ὄμμα τείνας βουληθείης περιαθρῆσαι θεοῦ πρόνοιαν, ὡς ἔνεστιν ἀνθρωπίνῳ λογισμῷ, τρανωτέραν τὸν τοῦ πρὸς ἀλήθειαν ἀγαθοῦ λαβὼν φαντασίαν, γελάσῃ τὰ παρ᾽ ἡμῖν, ἃ τέως ἐθαύμαζες. Ἀεὶ γὰρ ἀπουσίᾳ τῶν κρειττόνων τιμᾶται τὰ χείρονα, τὴν ἐκείνων κληρονομοῦντα τάξιν, *ἐπιφανείᾳ* δὲ ὑποστέλλει, δευτερείοις ἄθλων ἀρκούμενα. Καταπλαγεὶς οὖν τὸ θεοειδὲς ἐκεῖνο ἀγαθόν τε καὶ καλόν, πάντως ἐννοήσεις, ὅτι παρὰ θεῷ τῶν εἰρημένων πρότερον οὐδὲν καθ᾽ ἑαυτὸ τῆς ἀγαθῆς μοίρας ἠξίωται. Διότι τὰ μὲν ἀργύρου μέταλλα καὶ χρυσοῦ γῆς ἐστι ἡ φαυλοτάτη μοῖρα, τῆς πρὸς καρπῶν ἀνειμένης γένεσιν ὅλῳ καὶ τῷ παντὶ λειπομένη. Οὐ γάρ ἐστι ὅμοιον τροφῆς, ἧς ἄνευ ζῆν ἀδύνατον, εὐπορία χρημάτων. Μία τούτων ἐστὶ βάσανος ἐναργεστάτη λιμός, ᾧ τὸ πρὸς ἀλήθειαν ἀναγκαῖον καὶ χρήσιμον δοκιμάζεται· θησαυροὺς γὰρ τοὺς πανταχοῦ πάντας ἀντικαταλλάξαιτο ἂν τις βραχείας ποτὲ τροφῆς ἄσμενος. Ὅταν δὲ ἡ τῶν ἀναγκαίων ἀφθονία, μυρίῳ φορᾶς

*) Hom. Il. 20, 234.

[καὶ] ἀκατασχέτῳ πλήθει ῥυεῖσα, κατὰ πόλεις ἀναχέηται, τοῖς τῆς φύσεως ἀγαθοῖς ἐντρυφῶντες ἐπ᾽ αὐτῶν μόνων οὐκ ἀξιοῦμεν ἵστασθαι, κόρον ὑβριστὴν ἡγεμόνα τοῦ βίου ποιησάμενοι, ἀργύρου τε καὶ χρυσοῦ κτήσεσιν ἐπαποδύντες, ἅπασι παρ᾽ ὧν ἄν τι κερδανεῖν ἐπελπίσωμεν, κονιόμεθα καθάπερ τυφλοί, μηκέτι τῇ διανοίᾳ βλέποντες ὑπὸ φιλαργυρίας, ὅτι γῆς εἰσιν ὄγκοι, περὶ ὧν ἐκ μὲν εἰρήνης συνεχὴς καὶ ἀδιάστατος πόλεμος. Ἐσθῆτές γε μὴν προβάτων εἰσίν, ὥς οἱ ποιηταί που φασίν, ἄνθος, κατὰ δὲ τὴν δημιουργὸν τέχνην ὑφαντῶν ἔπαινος. Εἰ δέ τις ἐπὶ δόξῃ μέγα φρονεῖ, τὴν παρὰ τῶν φαύλων ἀποδοχὴν ἀσπαζόμενος, ἴστω μὲν καὶ αὐτὸς φαῦλος ὢν — τὸ γὰρ ὅμοιον χαίρει τῷ ὁμοίῳ —, εὐχέσθω δέ, καθαρσίων μεταλαχών, ἰαθῆναι τὰ ὦτα, δι᾽ ὧν αἱ μεγάλαι ψυχῇ νόσοι κατασκήπτουσι. Μαθέτωσαν δὲ καὶ ὅσοι ἐπ᾽ εὐτονίᾳ πεφύσηνται, μὴ ὑψαυχεῖν, ἀπιδόντες εἰς τὰς τῶν ἡμέρων καὶ ἀτιθάσσων ζώων ἀμυθήτους ἀγέλας, αἷς ἰσχὺς καὶ ῥώμη συγγεγένηνται· τῶν γὰρ ἀτοπωτάτων ἐστίν, ἐπὶ θηρίων ἀρεταῖς, καὶ ταῦτα παρευημερούμενον ὑπ᾽ αὐτῶν, ἄνθρωπον ὄντα, σεμνύνεσθαι. Διὰ τί δὲ ἄν τις εὐφρονῶν ἐπὶ σώματος εὐμορφίᾳ ἀγάλλοιτο, ἣν βραχὺς καιρὸς ἔσβεσε, πρὶν ἐπὶ μήκιστον ἀνθῆσαι, [*] τὴν ἀπατηλὴν αὐτῆς ἀκμὴν ἀμαυρώσας; καὶ ταῦτα ὁρῶν ἐν ἀψύχοις περιμάχητα καλλιγράφων ἔργα καὶ πλαστῶν καὶ ἄλλων τεχνιτῶν ἔν τε ζωγραφήμασι καὶ ἀνδριάσι καὶ ὑφασμάτων ποικιλίαις, ἐν Ἑλλάδι καὶ βαρβάρῳ κατὰ πόλιν ἑκάστην εὐδοκιμοῦντα. Τούτων οὖν, ὅπερ ἔφην, οὐδὲν παρὰ θεῷ τῆς ἀγαθῆς μοίρας ἠξίωται. Καὶ τί θαυμάζομεν, εἰ μὴ παρὰ θεῷ; Οὐδὲ γὰρ παρ᾽ ἀνθρώποις τοῖς θεοφιλέσι, παρ᾽ οἷς τὰ πρὸς ἀλήθειαν ἀγαθὰ καὶ

καλὰ τετίμηται, φύσεως μὲν εὐμοίρου λαχοῦσι, μελέτῃ δὲ μετ᾽ ἀσκήσεως τὴν φύσιν ἐπικοσμήσασιν, ὧν ἡ ἄνοδος φιλοσοφία δημιουργός. Ὅσοι δὲ νόθου παιδείας ἐπεμελήθησαν, οὐδὲ τοὺς ἰατροὺς ἐμιμήσαντο, τὸ δοῦλον ψυχῆς σῶμα θεραπεύοντας, οἱ τὴν δέσποιναν ἐπιφάσκοντες ἰᾶσθαι. Ἐκεῖνοι μὲν γάρ, ἐπειδάν τις εὐτυχὴς νοσήσῃ, καὶ ἂν ὁ μέγας ᾖ βασιλεύς, πάντα ὑπερβάντες τὰ περίστωα, τοὺς ἀνδρῶνας, τὰς γυναικωνίτιδας, γραφάς, ἄργυρον, χρυσόν, ἄσημον, ἐπίσημον, ἐκπωμάτων ἢ ὑφασμάτων πλῆθος, τὸν ἄλλον τῶν βασιλέων ἀοίδιμον κόσμον, ἔτι δὲ τὸν οἰκετικὸν ὄχλον, καὶ τὴν φίλων ἢ συγγενῶν, ὑπηκόων, τῶν ἐν τέλει θεραπείαν ἐάσαντες, τῶν σωματοφυλάκων, ἄχρι τῆς εὐνῆς ἀφικόμενοι, καὶ τῶν περὶ αὐτὸ τὸ σῶμα ἀλογήσαντες, οὔτε ὅτι κλίναι λιθοκόλλητοι καὶ ὁλόχρυσοι θαυμάσαντες, οὔτε ὅτι ἀραχνοϋφεῖς ἢ λίθῳ γεγραφημέναι στρωμναί, οὔτε ὅτι ἐσθημάτων ἰδέαι διάφοροι, προςέτι δὲ τὰς περὶ αὐτὸν χλαίνας ἀπαμφιέσαντες ἅπτονται χειρῶν, καὶ τὰς φλέβας προςπιεζοῦντες ἀκριβοῦσι τοὺς παλμούς, εἰ σωτήριοι· πολλάκις δὲ καὶ τοὺς χιτῶνας ἀναστείλαντες, εἰ περιπληθής ἐστι ἡ γαστήρ, ἐξετάζουσιν, εἰ πεπυρωμένος ὁ θώραξ, εἰ ἄτακτα ἡ καρδία πηδᾷ· καὶ ἔπειτα τὴν οἰκείαν προσφέρουσι θεραπείαν. Ἔδει δὲ καὶ τοὺς φιλοσόφους ἰατρικὴν ὁμολογοῦντες ἐπιτηδεύειν τῆς φύσει βασιλίδος ψυχῆς, καταφρονεῖν μὲν ἁπάντων ὅσα αἱ κεναὶ δόξαι τυφοπλαστοῦσιν, εἴσω δὲ προσιόντας ἅπτεσθαι διανοίας αὐτῆς, εἰ ὑπ᾽ ὀργῆς ἀνισοταχεῖς καὶ παρὰ φύσιν κεκινημένοι παλμοί· ἅπτεσθαι καὶ γλώττης, εἰ τραχεῖα καὶ [*] κακήγορος, εἰ πεπορνευκυῖα καὶ ἀταμίευτος· ἅπτεσθαι καὶ γαστρός, εἰ ἀπλήστῳ σχήματι ἐπιθυμίας διῴδηκε· καὶ συν-

ὅλως παθῶν καὶ νοσημάτων καὶ ἀῤῥωστημάτων, εἰ κεκρᾶσθαι δοκεῖ, διερευνᾶν ἕκαστον, ἵνα μὴ διαμαρτάνωσι τῶν προςφόρων εἰς τὸ σώζειν. Νυνὶ δὲ ὑπὸ τῆς τῶν ἔξω περιαυγασθέντες λαμπρότητος, ἅτε νοητὸν φῶς ἰδεῖν ἀδυνατοῦντες, πλαζόμενοι διετέλεσαν τὸν αἰῶνα, πρὸς μὲν τὸν βασιλέα λογισμὸν φθάσαι μὴ δυνηθέντες, ἄχρι δὲ τῶν προπυλαίων μόλις ἀφικνούμενοι καὶ τοὺς ἐπὶ θύραις ἀρετῆς πλοῦτόν τε καὶ δόξαν καὶ ὑγείαν καὶ τὰ συγγενῆ τεθαυμακότες προςεκίνουν. Ἀλλὰ γὰρ ὡς ὑπερβολὴ μανίας, χρωμάτων κριταῖς χρῆσθαι τυφλοῖς, ἢ κωφοῖς τῶν κατὰ μουσικὴν φθόγγων, οὕτω καὶ φαύλοις ἀνδράσι τῶν πρὸς ἀλήθειαν ἀγαθῶν· καὶ γὰρ οὗτοι τὸ κυριώτατον τῶν ἐν αὐτοῖς, διάνοιαν, πεπήρωνται, ἧς βαθὺ σκότος ἀφροσύνη κατέχεεν. Εἶτα νῦν θαυμάζομεν, εἰ Σωκράτης καὶ ὁ δεῖνα τῶν σπουδαίων ἐν πενίᾳ διῆγον; ἄνθρωποι μηδὲν πώποτε τῶν εἰς πορισμὸν ἐπιτηδεύσαντες, ἀλλὰ μηδὲ ὅσα ἢ παρὰ φίλων πολυχρημάτων ἢ παρὰ βασιλέων δωρεὰς μεγάλας προτεινόντων παρῆν λαβεῖν ἀξιώσαντες, ἕνεκα τοῦ μόνον ἀγαθὸν καὶ καλὸν τὴν τῆς ἀρετῆς κτῆσιν ἡγεῖσθαι, περὶ ἣν πονούμενοι τῶν ἄλλων ἀγαθῶν πάντων ἠλόγουν; Τίς δὲ οὐκ ἂν ἀλογήσαι νόθων ἕνεκα προνοίας τῶν γνησίων; Εἰ δὲ σώματος θνητοῦ μεταλαχόντες καὶ κηρῶν γέμοντες ἀνθρωπίνων καὶ μετὰ τοσούτου πλήθους ἀδίκων ζῶντες, ὧν οὐδὲ ἀριθμὸν εὑρεῖν εὔπορον, ἐπεβουλεύθησαν, τί τὴν φύσιν αἰτιώμεθα, δέον τὴν τῶν ἐπιθεμένων κακίζειν ὠμότητα; καὶ γὰρ εἰ ἐν ἀέρι γεγένηντο λοιμικῷ, πάντως ὤφειλον νοσῆσαι. Καταστάσεως δὲ λοιμικῆς μᾶλλον ἢ οὐχ ἧττον φθοροποιός ἐστιν ἡ κακία. Ὡς δὲ ὁπόταν ὑετοῦ μὲν ὄντος ἀνάγκη τὸν σοφόν, εἰ ἐν ὑπαίθρῳ διάγοι, κα-

ταβρέχεσθαι, βορέου δὲ ψυχροῦ καταπνέοντος ῥίγει πιεσθῆναι καὶ ψύχει, θέρους δὲ ἀκμάζοντος ἀλεαίνεσθαι — ταῖς γὰρ ἐτησίοις τροπαῖς τὰ σώματα συμπάσχειν νόμος φύσεως —, τὸν αὐτὸν τρόπον τὸν ἐν τοῖς τοιούτοις χωρίοις ἐνοικοῦντα,

„ἔνθα φόνοι τε λιμοί τε καὶ ἄλλων ἔθνεα κηρῶν", ἐναλλάττεσθαι τὰς ἀπὸ τῶν τοιούτων τιμὰς ἀναγκαῖον. Ἐπεὶ Πολυκράτει γε, ἐφ' οἷς δεινοῖς ἠδίκησε καὶ ἠσέβησε, χορηγὸς ἀπήντησε χείρων [*] μὲν ἡ τοῦ βίου βαρυδαιμονία. Πρόσθες δέ, ὡς ὑπὸ μεγάλου βασιλέως ἐκολάζετο καὶ προσηλοῦτο, χρησμὸν ἐκπιπλὰς „Οἶδα" ἔφη „καὶ ἐμαυτὸν πρὸ πολλοῦ θεωρῆσαι δόξαντα, ὑπὸ μὲν Ἡλίου ἀλείφεσθαι, λούεσθαι δὲ ὑπὸ Διός". Αἱ γὰρ διὰ συμβόλων αἰνιγματώδεις αὗται φάσεις, ἀδηλούμεναι τὸ πάλαι, τὴν διὰ τῶν ἔργων ἀριδηλοτάτην ἐλάμβανον πίστιν. Οὐκ ἐπὶ τέλει δὲ μόνον, ἀλλὰ παρὰ πάντα τὸν ἐξ ἀρχῆς βίον ἐλελήθει πρὸ τοῦ σώματος τὴν ψυχὴν κρεμάμενος· αἰεὶ γὰρ φοβούμενος καὶ τρέμων τὸ πλῆθος τῶν ἐπιτιθεμένων ἐπτόητο, σαφῶς ἐξεπιστάμενος, ὅτι εὔνους μὲν ἦν οὐδείς, ἐχθροὶ δὲ πάντες δυσπραξίᾳ ἀμείλικτοι. Τῆς δὲ ἀνηνύτου καὶ συνεχοῦς εὐλαβείας μάρτυρες οἱ τὰ Σικελικὰ συγγράψαντες, οἵ φασιν, ὅτι καὶ τὴν θυμηρεστάτην ὕποπτον εἶχε γυναῖκα. Σημεῖον δέ· τὴν εἰς τὸ δωμάτιον εἴσοδον, δι' ἧς φοιτήσειν ἔμελλεν ὡς αὐτόν, ἐκέλευσε στορεσθῆναι σανίσιν, ἵνα μὴ λάθῃ ποτὲ παρεισερπύσασα, ψόφῳ δὲ καὶ κτύπῳ τῆς ἐπιβάσεως προμηνύῃ τὴν ἄφιξιν. Εἶτα οὐκ ἀνείμονα μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς μέρεσι γυμνήν, ἃ μὴ θέμις ὑπ' ἀνδρῶν ὁρᾶσθαι, παρέρχεσθαι, πρὸς δὲ τούτοις τὸ συνεχὲς τοῦ κατὰ τὴν ὁδὸν ἐδάφους εἰς τάφρου γεωργικῆς εὖρος καὶ βάθος

διακοπῆναι, κατὰ δέος, μή τι πρὸς ἐπιβουλὴν ἀφανῶς ἐπικρύπτηται, ὅπερ ἢ ἅλμασιν ἢ μακραῖς διαβάσεσιν ἔμελλε διελέγχεσθαι. — Πόσων ἄρα κακῶν ὁ ταῦτα παρατηρῶν καὶ τεχνάζων ἐπὶ γυναικός, ἢ πρὸ τῶν ἄλλων ὤφειλε πιστεύειν, μεστὸς ἦν; Ἀλλὰ γὰρ ἐῴκει τοῖς δι᾽ ἀποῤῥῶγος ὄρους ἐπὶ τῷ τὰς ἐν οὐρανῷ φύσεις ἀριδηλοτέρως κατανοῆσαι κρημνοβατοῦσιν, οἳ μόλις φθάνοντες ἄχρι προνενευκότος αὐχένος οὔτε ἀναχωρεῖν ἔτι δύνανται, πρὸς τὸ λειπόμενον ὕψος ἀπειρηκότες, οὔτε καταβαίνειν θαῤῥοῦσι, πρὸς τὴν ὄψιν τῶν χασμάτων ἰλιγγιῶντες. Ἐρασθεὶς γάρ, ὡς θείου πράγματος καὶ περιμαχήτου, τυραννίδος, οὔτε μένειν οὔτε ἀποδιδράσκειν ἀσφαλὲς εἶναι ὑπελάμβανε· μένοντι μὲν γὰρ ἀλλεπάλληλα ἐπέῤῥει κακὰ ἀμύθητα, βουλομένῳ δὲ ἀποδιδράσκειν ὁ περὶ τοῦ ζῆν ἐπεκρέματο κίνδυνος, ὡπλισμένων, [*] εἰ καὶ μὴ τοῖς σώμασιν, ἀλλά τοι ταῖς διανοίαις κατ᾽ αὐτοῦ. Δηλοῖ δὲ καὶ τὸ ἔργον, ᾧ πρὸς τὸν μακαρίζοντα τὸν τῶν τυράννων βίον φασὶ χρήσασθαι Διονύσιον. Καλέσας γὰρ αὐτὸν ἐπὶ λαμπροτάτου καὶ πολυτελεστάτου δείπνου παρασκευήν, ἐκ μηρίνθου πάνυ λεπτῆς προςέταξεν ἠκονημένον ὑπεραιωρηθῆναι πέλεκυν. Ἐπεὶ δὲ κατακλιθεὶς εἶδεν αἰφνίδιον, οὔτε ἐξαναστῆναι θαῤῥῶν διὰ τὸν τύραννον, οὔτε ἀπολαῦσαί τινος τῶν παρεσκευασμένων διὰ δέος οἷός τε ὤν, ἀφθόνων καὶ πλουσίων ἀλογήσας ἡδονῶν, ἀνατείνας τὸν αὐχένα καὶ τὰς ὄψεις, ἐκαραδόκει τὸν οἰκεῖον ὄλεθρον. Συνεὶς δὲ ὁ Διονύσιος „Ἆρα ἤδη κατανοεῖς“ ἔφη „τὸν ἀοίδιμον καὶ περιμάχητον ἡμῶν βίον; ἔστι γὰρ τοιοῦτος, εἰ μὴ βούλοιτό τις ἑαυτὸν φενακίζειν, ἐπειδὴ περιέχει παμπληθεῖς μὲν χορηγίας, ἀπόλαυσιν δὲ οὐδενὸς χρηστοῦ, φόβους δὲ ἐπαλλήλους καὶ κινδύνους

ἀνηκέστους, καὶ νόσον ἑρπιγνώδους καὶ φθινώδους χαλεπωτέραν, ἀθεράπευτον ἀεὶ φέρουσαν ὄλεθρον." Οἱ δὲ πολλοὶ τῶν ἀνεξετάστων ὑπὸ τῆς λαμπρᾶς φανερότητος ἀπατώμενοι, ταὐτὸν πεπόνθασι τοῖς ἀγκιστρευομένοις ὑπὸ τῶν εἰδεχθῶν ἑταιριδίων, ἃ τὴν δυσμορφίαν ἐσθῆτι καὶ χρυσῷ καὶ ταῖς τῆς ὄψεως ὑπογραφαῖς ἐπισκιάζοντα γνησίου κάλλους ἀπορίᾳ νόθον ἐπ' ἐνέδρᾳ τῶν θεωμένων δημιουργεῖ.

Τοιαύτης γέμουσι βαρυδαιμονίας οἱ λίαν εὐτυχεῖς, ἧς τὰς ὑπερβολὰς αὐτοὶ δικάσαντες παρ' ἑαυτοῖς οὐ στέγουσιν, ἀλλ' ὥςπερ οἱ τὰ ἄῤῥητα ὑπ' ἀνάγκης ἐκλαλοῦντες, ἀφιᾶσι τὰς ἐκ πάθους ἀψευδεστάτας φωνάς, ἐπὶ συνουσίᾳ τιμωριῶν καὶ παρουσῶν καὶ προσδοκωμένων ζῶντες, καθάπερ τῶν θρεμμάτων τὰ πρὸς ἱερουργίαν πιαινόμενα. Καὶ γὰρ ταῦτα τῆς πλείστης ἐπιμελείας ἐπὶ τῷ σφαγῆναι τυγχάνει διὰ πολύκρεων εὐωχίαν. Εἰσὶ δὲ οἳ καὶ περὶ χρημάτων ἀσεβῶν οὐκ ἀδήλους, ἀλλὰ φανερὰς ἔδοσαν δίκας, ὧν τὰ πλήθη καταλέγεσθαι περιττὸς πόνος, ἀπόχρη δὲ ἓν ἔργον παράδειγμα πάντων ἐστάναι. Λέγεται τοίνυν ὑπὸ τῶν ἀναγεγραφότων τὸν ἱερὸν πόλεμον τὸν ἐν Φωκίδι, νόμου κειμένου, τὸν ἱερόσυλον κατακρημνίζεσθαι ἢ καταποντοῦσθαι ἢ καταπίμπρασθαι, τρεῖς συλήσαντας τὸ ἐν Δελφοῖς ἱερόν, Φιλόμηλον καὶ Ὀνόμαρχον καὶ Φάϋλλον, διανείμασθαι τὰς τιμωρίας. Τὸν μὲν γὰρ διὰ λόφου τραχέως καὶ λιθώδους, ῥαγείσης πέτρας κατακρημνισθῆναί τε καὶ καταλευσθῆναι· τὸν δέ, ἀφηνιάσαντος τοῦ κομίζοντος [*] ἵππου καὶ μέχρι θαλάσσης καταβάντος, ἐπιδραμόντος τοῦ πελάγους, εἰς ἀχανῆ βυθὸν αὐτῷ ζώῳ καταδῦναι· Φάϋλλον δὲ φθινώδει νόσῳ — διττὸς γὰρ ὁ περὶ αὐτοῦ λόγος —

συντακῆναι, ἢ ἐν τῷ ἐν Ἄβαις ἱερῷ συνεμπρησθέντα ἀπολέσθαι. Ταῦτα γὰρ φιλονεικότατον λέγειν ἀποβῆναι κατὰ τύχην. Εἰ μὲν γάρ τινες ἢ ἐν διαφέρουσι καιροῖς ἢ ἑτέραις ἐκολάσθησαν τιμωρίαις, εἰκὸς ἦν τὸ ἄστατον τῆς τύχης προφασίζεσθαι, πάντων δὲ ἀθρόως καὶ ὑφ' ἕνα καιρὸν καὶ μὴ ἑτέραις τιμωρίαις, ἀλλὰ ταῖς περιεχομέναις ἐν τοῖς νόμοις κολασθέντων, εὔλογον φάσκειν, ὅτι θεοῦ δικάσαντος ἑάλωσαν. Εἰ δέ τινες τῶν ὑπολειφθέντων βιαίων καὶ τοῖς πλήθεσιν ἐπαναστάντων καὶ δουλωσαμένων οὐ μόνον δήμους ἑτέρους, ἀλλὰ καὶ πατρίδας τὰς ἑαυτῶν, ἀτιμώρητοι διετέλεσαν, θαυμαστὸν οὐδέν. Πρῶτον μὲν γὰρ οὐχ ὁμοίως ἄνθρωπος δικάζει καὶ θεός, διότι τὰ μὲν φανερὰ ἡμεῖς ἐρευνῶμεν, ὁ δὲ ἄχρι μυχῶν ψυχῆς εἰςδυόμενος ἀψοφητί, καθάπερ ἐν ἡλίῳ, λαμπρὰν διάνοιαν αὐγάζει, ἀπαμπίσχων μὲν τὰ περίαπτα οἷς ἐγκεκάλυπται, γυμνὰ δὲ περιαθρῶν τὰ βουλήματα καὶ διαγινώσκων εὐθὺς τά τε παράσημα καὶ δόκιμα.

Μηδέποτε οὖν τὸ οἰκεῖον δικαστήριον τοῦ θείου προκρίναντες, ἀψευδέστερον αὐτὸ καὶ εὐβουλότερον εἶναι φῶμεν· οὐ γὰρ ὅσιον. Ἐν ᾧ μὲν γὰρ πολλὰ τὰ σφάλλοντα, ἀπατηλαὶ αἰσθήσεις, πάθη ἐπίβουλα, κακιῶν ὁ βαρύτατος ἐπιτειχισμός· ἐν ᾧ δὲ οὐδὲν μὲν τῶν ἐπ' ἐξαπάτῃ, δικαιότης δὲ καὶ ἀλήθεια, αἷς ἕκαστον βραβευόμενον ἐπαινετῶς ἐξορθοῦσθαι πέφυκεν. Ἔπειτα, ὦ γενναῖε, μὴ νομίσῃς ἀλυσιτελὲς ἐπίκαιρον εἶναι τυραννίδα. Οὐδὲ γὰρ ἡ κόλασις ἀλυσιτελές, ἀλλὰ τιμωρίας διδόναι, τοῖς ἀγαθοῖς ἢ ὠφελιμώτερον ἢ οὐκ ἀποδέον. Οὗ χάριν ἐν ἅπασι μὲν τοῖς ὀρθῶς γραφεῖσι παρείληπται νόμοις, οἱ δὲ γράψαντες ὑπὸ πάντων ἐπαινοῦνται. Ὅπερ γὰρ ἐν δήμῳ τύραννος, τοῦτο ἐν νόμῳ κόλασις. Ἐπει-

θὰν οὖν ἔνδεια μὲν καὶ σπάνις δεινὴ καταλάβῃ τὰς πόλεις ἀρετῆς, ἀφθονία δὲ ἀφροσύνης ἐπιπολάσῃ, τηνικαῦτα ὁ θεός, ὥςπερ ῥεῦμα χειμάῤῥου, τὴν φορὰν τῆς κακίας ἀποχετεῦσαι γλιχόμενος, ἵνα καθάρῃ τὸ γένος ἡμῶν, ἰσχὺν καὶ κράτος δίδωσι τοῖς [*] τὰς φύσεις ἀρχικοῖς. Ὠμῆς γὰρ δίχα ψυχῆς οὐ καθαίρεται κακία. Καὶ ὅνπερ τρόπον αἱ πόλεις ἐπ' ἀνδροφόνοις καὶ προδόταις καὶ θεοσύλοις δημίους ἀνατρέφουσιν, οὐ τὴν γνώμην ἀποδεχόμεναι τῶν ἀνδρῶν, ἀλλὰ τὸ τῆς ὑπηρεσίας χρήσιμον ἐξετάζουσαι; τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ τῆς μεγαλοπόλεως, τοῦδε τοῦ κόσμου, κηδεμὼν οἷα δημίους κοινοὺς ἐφίστησι τοὺς τυράννους ταῖς πόλεσιν, ἐν αἷς ἂν αἴσθηται βίαν, ἀδικίαν, ἀσέβειαν, τὰ ἄλλα κακὰ πλημμύροντα, ὅπως ἤδη ποτὲ στάντα λωφήσῃ. Τηνικαῦτα καὶ τοὺς αἰτίους, ὡς ἐκ δυςκαθάρτου καὶ ἀνηλεοῦς ψυχῆς ὑπηρετήσαντας, ἐφ' ἅπασιν ὥςπερ τινὰς κορυφαίους ἀξιοῖ μετέρχεσθαι. Καθάπερ γὰρ ἡ τοῦ πυρὸς δύναμις, ὅταν παραβληθεῖσαν ὕλην ἀναλώσῃ, τελευταῖον αὑτὴν ἐπινέμεται, τοῦτον τὸν τρόπον καὶ οἱ ἐπὶ τοῖς πλήθεσι δυναστείας εἰληφότες, ὅταν δαπανήσαντες τὰς πόλεις, κενὰς ἀνδρῶν ἐργάσωνται, τὰς ὑπὲρ ἁπάντων τίνοντες δίκας ἐπιδιαφθείρονται. Καὶ τί θαυμάζομεν, εἰ διὰ τυράννων ὁ θεὸς κακίαν ἀναχυθεῖσαν ἐν πόλεσι καὶ χώραις καὶ ἔθνεσιν ἀποδιοπομπεῖται; Πολλάκις γὰρ μὴ χρώμενος ὑπηρέταις ἄλλοις, αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ τοῦτο ἐργάζεται, λιμὸν ἐπάγων, ἢ λοιμὸν ἢ σεισμὸν καὶ ὅσα ἄλλα θεήλατα, οἷς ὅμιλοι μεγάλοι καὶ πολυάνθρωποι καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἀπόλλυνται καὶ πολλὴ μοῖρα τῆς οἰκουμένης ἐρημοῦται διὰ προμήθειαν ἀρετῆς.

Ἱκανῶς μὲν οὖν εἴς γε τὰ παρόντα περὶ τοῦ μή τινα

τῶν φαύλων εὐδαιμονεῖν, ὡς οἶμαι, λέλεκται, δι' ὧν μάλιστα παρίσταται τὸ εἶναι πρόνοιαν. Εἰ δὲ μηδέ πω πέπεισαι, τὸν ἔτι ὑποικουροῦντα ἐνδοιασμὸν εἰπὲ θαῤῥῶν· ἀμφότεροι γὰρ ᾗ τὸ ἀληθὲς ἔχει, συνδιαπονήσαντες εἰσόμεθα.

Καὶ μεθ' ἕτερα πάλιν φησίν· Ἀνέμων καὶ ὑετῶν φορὰς οὐκ ἐπὶ λύμῃ τῶν πλεόντων, ὡς ἐνόμιζες, ἢ γεωργούντων, ἀλλ' ἐπ' ὠφελείᾳ τοῦ παντὸς ἡμῶν γένους ὁ θεὸς ἐργάζεται. Ὕδασι μὲν γὰρ τὴν γῆν καθαίρει, τὸν δὲ ὑπὸ σελήνην ἅπαντα χῶρον πνεύμασιν, ἀμφοτέροις δὲ ζῶα καὶ φυτὰ τρέφει καὶ αὔξει καὶ τελειοῖ. Εἰ δὲ τοὺς μὴ ἐν καιρῷ πλωτῆρας ἢ γεωπόνους ἔστιν ὅτε βλάπτει, θαυμαστὸν οὐδέν, βραχὺ γὰρ οὗτοι μέρος· ἡ δὲ ἐπιμέλεια τοῦ παντὸς ἀνθρώπων γένους. Ὥςπερ οὖν τὸ ἐν τῷ γυμνασίῳ ἄλειμμα τίθεται μὲν ἐπ' ὠφελείᾳ, πολλάκις δὲ ὁ γυμνασίαρχος ἕνεκα πολιτικῶν χρειῶν ὥρας τῆς ἐν ἔθει μετέθηκε τὴν τάξιν, δι' ἧς [*] ὑστέρησαν ἔνιοι τῶν ἀλειφομένων· οὕτω καὶ ὁ θεός, οἷα πόλεως, τοῦ παντὸς ἐπιμελούμενος κόσμου, θέρη χειμαίνοντα καὶ χειμῶνας ἐαρίζοντας εἴωθε ποιεῖν ἐπὶ τῇ τοῦ παντὸς ὠφελείᾳ, καὶ ἂν εἰ ναύκληροί τινες ἢ γῆς ἐργάται μέλλοιεν ταῖς τούτων ἀνωμαλίαις ζημιοῦσθαι. Τὰς οὖν τῶν στοιχείων εἰς ἄλληλα μεταβολάς, ἐξ ὧν ὁ κόσμος ἐπάγη καὶ συνέστηκεν, εἰδὼς ἀναγκαιότατον ἔργον, ἀκωλύτους παρέχεται· πάχναι δὲ καὶ χιόνες καὶ ὅσα ὁμοιότροπα, ἀέρος ἐπακολουθεῖ καταψύξει, καὶ πάλιν προςράξει καὶ παρατρίψει νεφῶν ἀστραπαί τε καὶ βρονταί. Ὧν οὐδὲν ἴσως κατὰ πρόνοιαν, ἀλλ' ὑετοὶ καὶ πνεύματα, ζωῆς καὶ τροφῆς καὶ αὐξήσεως τοῖς περὶ γῆν αἴτια, ὧν ταῦτα ἐπακολουθήματα. Οἷα γυμνασιάρχου φιλοτιμίαις πολλάκις ἀνειμέ-

νας ποιουμένου δαπάνας, ἀνθ᾽ ὕδατος ἐλαίῳ καταιονούμενοί τινες τῶν ἀπειροκάλων εἰς τὸ ἔδαφος ῥανίδας ἀποστάζουσιν, ὁ δὲ ὀλισθηρότατος αὐτίκα γίνεται πηλός, ἀλλ᾽ οὐκ ἄν τις εὖ φρονῶν εἴποι, τὸν πηλὸν καὶ τὸν ὄλισθον προμηθείᾳ τοῦ γυμνασιάρχου γεγονέναι, παρηκολουθηκέναι δὲ ἄλλως τῇ ἀφθονίᾳ τῶν χορηγιῶν ταῦτα. Ἶρις δὲ καὶ ἅλως καὶ ὅσα ὁμοιότροπα, πάλιν ἐστὶν αὖ τῶν ἐγκιρναμένων τοῖς νέφεσιν ἐπακολουθήματα, οὐκ ἔργα φύσεως προηγούμενα, φυσικοῖς δὲ ἐπισυμβαίνοντα ἔργοις. Οὐ μὴν ἀλλὰ παρέχει τινὰ καὶ ταῦτα χρείαν ἀναγκαίαν τοῖς φρονιμωτέροις· νηνεμίας γὰρ καὶ πνεύματα, εὐδίας τε καὶ χειμῶνας ἀπὸ τούτων τεκμαιρόμενοι προλέγουσι. Τὰς κατὰ πόλιν στοὰς οὐχ ὁρᾷς; Τούτων αἱ πλείους πρὸς μεσημβρίαν νενεύκασιν, ὑπὲρ τοῦ τοὺς ἐμπεριπατοῦντας χειμῶνος μὲν ἀλεαίνεσθαι, θέρους δὲ καταπνεῖσθαι. Παρακολουθεῖ δέ τι καὶ ἕτερον, ὃ μὴ τῇ γνώμῃ τοῦ κατεσκευακότος ἐπιγίνεται. Τί δὲ τοῦτο ἔστιν; Αἱ ἀπὸ τῶν ποδῶν ἐκπίπτουσαι σκιαὶ τῇ ἡμετέρᾳ πείρᾳ διασημαίνουσι τὰς ὥρας. Καὶ μὴν δὴ τὸ πῦρ φύσεως ἀναγκαιότατον ἔργον,, ἐπακολούθημα δὲ τούτου καπνός· ἀλλ᾽ ὅμως παρέχεταί τινα ὠφέλειαν ἔστιν ὅτε καὶ αὐτός. Ἐν γοῦν ταῖς μεθημεριναῖς πυρσείαις, ἡνίκα τὸ πῦρ ὑπὸ τῶν ἡλιακῶν καταλαμπόμενον αὐγῶν ἐξαμαυροῦται, καπνῷ μηνύεται πολεμίων ἔφοδος. Οἷός γε οὖν ἐπὶ τῆς ἴριδος, τοιοῦτος καὶ ἐπὶ τῶν ἐκλείψεων ὁ λόγος. Θείαις γὰρ φύσεσιν ἡλίου καὶ σελήνης ἐπακολουθοῦσιν ἐκλείψεις· αἱ δὲ μηνύματά εἰσιν ἢ βασιλέων τελευτῆς ἢ πόλεων φθορᾶς· ὃ καὶ [*] Πίνδαρος ᾐνίξατο γενομένης ἐκλείψεως, διὰ τῶν πρόσθεν εἰρημένων. Ὁ δὲ δὴ τοῦ γάλακτος κύκλος τῶν μὲν αὐτῆς οὐσίας τοῖς ἀλ-

λοις ἄστροις μετέσχηκε, δυσαιτιολόγητος δὲ εἴπερ ἐστί, μὴ ἀποκνείτωσαν οἱ τὰ φύσεως ἐρευνᾶν εἰωθότες. Ὠφελιμώτατον γὰρ ἡ εὕρεσις, ἥδιστον δὲ καὶ κατ᾽ αὐτὸ τοῖς φιλομαθέσιν ἡ ζήτησις. Ὥςπερ οὖν ἥλιος καὶ σελήνη προνοίᾳ γεγόνασιν, οὕτω καὶ τὰ ἐν οὐρανῷ πάντα, κἂν ἡμεῖς τὰς ἑκάστων φύσεις τε καὶ δυνάμεις ἰχνηλατεῖν ἀδυνατοῦντες ἡσυχάζωμεν. Σεισμοί τε καὶ λοιμοὶ καὶ κεραυνῶν βολαὶ καὶ ὅσα τοιαῦτα λέγεται μὲν εἶναι θεήλατα, πρὸς δὲ ἀλήθειαν οὐκ ἔστι· θεὸς γὰρ οὐδενὸς αἴτιος κακοῦ τὸ παράπαν, ἀλλ᾽ αἱ τῶν στοιχείων μεταβολαὶ ταῦτα γεννῶσιν, οὐ προηγούμενα ἔργα φύσεως, ἀλλ᾽ ἑπόμενα τοῖς ἀναγκαίοις καὶ τοῖς προηγουμένοις ἐπακολουθοῦντα. Εἰ δέ τινες τῶν χαριεστέρων συναπολαύουσι τῆς ἀπὸ τούτων βλάβης, οὐκ αἰτιατέον τὴν διοίκησιν. Πρῶτον μὲν γὰρ οὐκ, εἴ τινες ἀγαθοὶ παρ᾽ ἡμῖν νομίζονται, καὶ πρὸς ἀλήθειάν εἰσιν, ἐπειδὴ τὰ θεοῦ κριτήρια τῶν κατὰ τὸν ἀνθρώπινον νοῦν πάντων ἀκριβέστερα. Δεύτερον δὲ τὸ προμηθὲς ἐπὶ τὰ τῶν ἐν κόσμῳ συνεκτικώτατα ἐφορᾶν ἀγαπᾷ, καθάπερ ἐν ταῖς βασιλείαις καὶ στραταρχίαις ἐπὶ τὰς πόλεις καὶ τὰ στρατόπεδα, οὐκ ἐπί τινα τῶν ἠμελημένων καὶ ἀφανῶν ἕνα τὸν προςτυχόντα. Λέγουσι δέ τινες, καθάπερ ἐν ταῖς τυραννοκτονίαις καὶ τοὺς συγγενεῖς ἀναιρεῖσθαι νόμιμόν ἐστι ὑπὲρ τοῦ μεγέθει τῆς τιμωρίας ἐπισχεθῆναι τὰ ἀδικήματα, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐν ταῖς λοιμώδεσι νόσοις παραπόλλυσθαί τινας τῶν μὴ ὑπαιτίων, ἵνα πόῤῥωθεν οἱ ἄλλοι σωφρονίζωνται, δίχα τοῦ ἀναγκαῖον εἶναι τοὺς ἐμφερομένους ἀέρι νοσώδει νοσεῖν, ὥςπερ καὶ τοὺς ἐν νηῒ χειμαζομένους κινδυνεύειν ἐξίσου. Τὰ δὲ ἄλκιμα τῶν θηρίων γέγονεν — οὐ γὰρ ὑποσιωπητέον, †ὡς ἂν† εἰ

καὶ τῷ δεινῶς εἰπεῖν οἰομένῳ προλαβὼν τὴν ἀπολογίαν διέσυρες — ἀσκήσεως ἕνεκα τῆς πρὸς τοὺς πολεμικοὺς ἀγῶνας. Τὰ γὰρ γυμνάσια καὶ αἱ συνεχεῖς θῆραι συγκροτοῦσι καὶ νευροῦσιν εὖ μάλα τὰ σώματα, καὶ πρὸ τῶν σωμάτων τὰς ψυχὰς ἐθίζουσιν ἐχθρῶν ἐξαπιναίας ἐφόδους τῷ καρτερῷ τῆς ῥώμης ἀλογεῖν. [*] Τοῖς δὲ τὰς φύσεις εἰρηνικοῖς ἔξεστιν οὐ μόνον τειχῶν ἐντός, ἀλλὰ καὶ κλεισιάδων θαλαμευομένοις ἀποζῆν ἀνεπιβουλεύτως, ἔχουσιν εἰς ἀπόλαυσιν ἀφθονωτάτας ἡμέρων ἀγέλας, ἐπειδὴ σῦς καὶ λέοντες καὶ ὅσα ὁμοιότροπα, ἑκουσίᾳ φύσει χρώμενα, μακρὰν ἄστεος ἀπελήλαται, τὸ μηδὲν παθεῖν ἀγαπῶντα τῆς ἀνθρώπων ἐπιβουλῆς. Εἰ δέ τινες ὑπὸ ῥαθυμίας ἄοπλοι καὶ ἀπαράσκευοι ταῖς καταδύσεσι τῶν θηρίων ἀδεῶς ἐνδιαιτῶνται, τῶν συμβαινόντων ἑαυτούς, ἀλλὰ μὴ τὴν φύσιν αἰτιάσθωσαν, διότι φυλάξασθαι παρόν, ὠλιγώρησαν. Ἤδη γοῦν καὶ ἐν ἱπποδρομίαις εἶδόν τινας εἴξαντας ἀλογιστίᾳ, οἵ, δέον ἐγκαθέζεσθαι καὶ σὺν κόσμῳ θεωρεῖν, ἐν μέσῳ στάντες, ὑπὸ τῆς ῥύμης τῶν τεθρίππων ἀνωσθέντες, ποσὶ καὶ τροχοῖς κατηλοήθησαν, ἀνοίας τὰ ἐπίχειρα εὑράμενοι.

Περὶ μὲν οὖν τούτων ἀπόχρη τὰ λεχθέντα. Τῶν δὲ ἑρπετῶν τὰ ἰοβόλα γέγονεν οὐ κατὰ πρόνοιαν, ἀλλὰ κατ' ἐπακολούθησιν, ὡς καὶ πρότερον εἶπον. Ζωογονεῖται γάρ, ὅταν ἡ ἐνυπάρχουσα ἰκμὰς μεταβάλῃ πρὸς τὸ θερμότερον. Ἔνια δὲ καὶ σῆψις ἐψύχωσεν, ὡς ἕλμινθας μὲν ἡ περὶ τροφήν, φθεῖρας δὲ ἡ ἀπὸ τῶν ἱδρώτων. Ὅσα δὲ ἐξ οἰκείας ὕλης κατὰ φύσιν σπερματικὴν καὶ προηγουμένην ἔχει γένεσιν, εἰκότως ἐπιγέγραπται πρόνοιαν. Ἤκουσα δὲ καὶ περὶ ἐκείνων διττοὺς λόγους, ὡς ἐπ' ὠφελείᾳ τοῦ ἀνθρώπου γεγονότων, οὓς οὐκ ἂν ἐπι-

κρυψαίμην. Ἦν δὲ ὁ μὲν ἕτερος τοιόςδε· πρὸς πολλὰ τῶν ἰατρῶν ἔφασάν τινες τὰ ἰοβόλα συνεργεῖν, καὶ τοὺς μεθοδεύοντας τὴν τέχνην εἰς ἃ δεῖ καταχρωμένους αὐτοῖς ἐπιστημόνως, ἀλεξιφαρμάκων εὐπορεῖν, ἐπὶ τῇ τῶν μάλιστα ἐπισφαλῶς ἐχόντων ἀπροσδοκήτῳ σωτηρίᾳ. Καὶ μέχρι νῦν ἔστιν ἰδεῖν τοὺς μὴ ῥαθύμως καὶ ἀμελῶς ἰατρεύειν ἐπιχειροῦντας, ἐν ταῖς συνθέσεσι τῶν φαρμάκων καταχρωμένους ἑκάστοις οὐ παρέργως. Ὁ δὲ ἕτερος λόγος οὐκ ἰατρικός, ἀλλὰ φιλόσοφος ἦν, ὡς ἔοικε. Τῷ γὰρ θεῷ ταῦτα ἔφασκεν ηὐτρεπίσθαι κατὰ τῶν ἁμαρτανόντων κολαστήρια, ὡς στρατηγοῖς καὶ ἡγεμόσι ὕστριχας ἢ σίδηρον· οὗ χάριν, ἠρεμοῦντα τὸν ἄλλον χρόνον, ἀνερεθίζεσθαι πρὸς ἀλκὴν ἐπὶ τοῖς κατακριθεῖσιν, ὧν ἡ φύσις ἐν τῷ ἀδωροδοκήτῳ δικαστηρίῳ ἑαυτῆς κατέγνω θάνατον. Τὸ δὲ ἐν ταῖς οἰκίαις πεφωλευκέναι μᾶλλον, ἐστὶ μὲν ψεῦδος· ἔξω γὰρ ἄστεος, ἐν ἀγρῷ καὶ ἐρημίαις θεωρεῖται, [*] φεύγοντα ὡς δεσπότην τὸν ἄνθρωπον. Οὐ μὴν ἀλλ᾽ εἰ καὶ ἀληθές ἐστιν, ἔχει τινὰ λόγον· ἐν γὰρ μυχοῖς σεσώρευται φορυτὸς καὶ σκυβάλων πλῆθος, οἷς εἰςδύεσθαι φιλεῖ, δίχα τοῦ καὶ τὴν κνίσσαν ὁλκικὴν ἔχειν δύναμιν. Εἰ δὲ καὶ χελιδόνες ἡμῖν συνδιαιτῶνται, θαυμαστὸν οὐδέν· τῆς γὰρ τούτων θήρας ἀπεχόμεθα, σωτηρίας δὲ πόθος ἐν ταῖς ψυχαῖς οὐ λογικαῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀλόγοις *ἐνίδρυται*. Τῶν δὲ πρὸς ἀπόλαυσιν οὐδὲν ὁμοδίαιτον διὰ τὰς ἐξ ἡμῶν ἐπιβουλάς, πλὴν παρ᾽ οἷς ἡ τῶν τοιούτων χρῆσις ἀπηγόρευται νόμῳ. Τῆς Συρίας ἐπὶ θαλάττῃ πόλις ἐστίν, Ἀσκάλων ὄνομα· γενόμενος ἐν ταύτῃ, καθ᾽ ὃν χρόνον εἰς τὸ πατρῷον ἱερὸν ἐστελλόμην εὐξόμενός τε καὶ θύσων, ἀμήχανόν τι πελειάδων πλῆθος ἐπὶ τῶν τριόδων καὶ κατ᾽ οἰκίαν ἑκάστην ἐθεασάμην.

Πυνθανομένῳ δέ μοι τὴν αἰτίαν, ἔφασαν οὐ θεμιτὸν εἶναι συλλαμβάνειν· ἀπειρῆσθαι γὰρ ἐκ παλαιοῦ τοῖς οἰκήτορσι τὴν χρῆσιν. Οὕτως ἡμέρωται τὸ ζῶον ὑπ᾽ ἀδείας, ὥστε οὐ μόνον ὑπωρόφιον, ἀλλὰ καὶ ὁμοτράπεζον ἀεὶ γίνεσθαι καὶ ταῖς ἐκεχειρίαις ἐντρυφᾶν. Ἐν Αἰγύπτῳ δὲ καὶ θαυμασιώτερον ἰδεῖν ἐστιν. Τὸ γὰρ ἀνθρωποβόρον καὶ θηρίων ἀργαλεώτατον, κροκόδειλος, γεννώμενος καὶ τρεφόμενος ἐν τῷ ἱερωτάτῳ Νείλῳ, τῆς ὠφελείας, καίτοι βύθιος ὤν, ἐπαισθάνεται. Παρ᾽ οἷς μὲν γὰρ τιμᾶται, πληθύνει μάλιστα, παρὰ δὲ τοῖς λυμαινομένοις οὐδ᾽ ὄναρ φαίνεται, ὡς τῶν πλεόντων ὅπου μὲν καὶ τοὺς πάνυ θρασεῖς μηδ᾽ ἄκρον ἐπιτολμᾶν καθιέναι δάκτυλον, ἀγεληδὸν ἐπιφοιτῶντας, ὅπου δὲ καὶ τοὺς ἄγαν δειλούς, ἐξαλλομένους νήχεσθαι μετὰ παιδιᾶς. Χώρα δὲ ἡ Κυκλώπων, ἐπειδὴ τὸ γένος αὐτῶν ἐστι πλάσμα μύθου, δίχα σπορᾶς καὶ γεωπόνων ἀνδρῶν ἥμερος καρπὸς οὐ φύεται, καθάπερ οὐδὲ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος τι γεννᾶται. Τῆς δὲ Ἑλλάδος οὐ κατηγορητέον, ὡς λυπρᾶς καὶ ἀγόνου· πολὺ γὰρ καὶ ἐν ταύτῃ τὸ βαθύγειον. Εἰ δὲ ἡ βάρβαρος διαφέρει ταῖς εὐκαρπίαις, πλεονεκτεῖ μὲν τροφαῖς, ἐλαττοῦται δὲ τοῖς τρεφομένοις, ὧν χάριν αἱ τροφαί. Μόνη γὰρ ἡ Ἑλλὰς ἀψευδῶς ἀνθρωπογονεῖ, φυτὸν οὐράνιον καὶ [*] βλάστημα θεῖον ἠκριβωμένον, λογισμὸν ἀποτίκτουσα οἰκειούμενον ἐπιστήμῃ. Τὸ δὲ αἴτιον· λεπτότητι ἀέρος ἡ διάνοια πέφυκεν ᾀκονᾶσθαι. Διὸ καὶ Ἡράκλειτος οὐκ ἄπο σκοποῦ φησιν· „Οὗ γῆ ξηρή, ψυχὴ σοφωτάτη καὶ ἀρίστη.“ Τεκμηριώσαιτο δὲ ἂν τις καὶ ἐκ τοῦ τοὺς μὲν νήφοντας καὶ ὀλιγοδεεῖς συνετωτέρους εἶναι, τοὺς δὲ ποτῶν ἀεὶ καὶ σιτίων ἐμπιπλαμένους ἥκιστα φρονίμους, ἅτε βαπτιζομένου τοῖς ἐπιοῦσι

τοῦ λογισμοῦ. Διὸ κατὰ τὴν βάρβαρον ἔρνη μὲν ταῖς εὐτροφίαις καὶ στελέχη περιμήκιστα καὶ ζώων ἀλόγων σφοδρὰ τὰ γονιμώτατα, νοῦς δὲ οὐ ἢ ἥκιστα γεννᾶται· διότι τὸ ὑψωθῆναι ἐξ ἀέρος *) αὐτοῦ, αἱ γῆς καὶ ὕδατος ἐπάλληλοι καὶ συνεχεῖς ἀναθυμιάσεις κατεκράτησαν **). Ἰχθύων δὲ καὶ ὀρνίθων καὶ χερσαίων γένη ζώων οὐκ ἔστιν ἐγκλήματα φύσεως ἐφ᾽ ἡδονὴν παρακαλούσης, ἀλλὰ δεινὸς ψόγος τῆς ἡμῶν αὐτῶν ἀκρασίας. Ἀναγκαῖον μὲν γὰρ ἦν εἰς τὴν τοῦ ὅλου συμπλήρωσιν, ἵνα γένηται κόσμος ἐν ἑκάστῳ μέρει, φῦναι ζώων ἰδέας ἁπάντων, οὐκ ἀναγκαῖον δὲ ἐπὶ τὴν τούτων ἀπόλαυσιν ὁρμῆσαι τὸ σοφίας συγγενέστατον χρῆμα, τὸν ἄνθρωπον, μεταβαλόντα εἰς ἀγριότητα θηρίων. Διὸ καὶ μέχρι νῦν, οἷς λόγος ἐγκρατείας, ἅπαξ ἁπάντων ἀπέχονται, λαχανώδει χλόῃ καὶ καρποῖς δένδρων προσοψήμασιν, ἡδίστῃ ἀπολαύσει, χρώμενοι. Τοῖς δὲ τὴν τῶν εἰρημένων θοίνην ἡγουμένοις εἶναι κατὰ φύσιν ἐπέστησαν διδάσκαλοι, σωφρονισταί, νομοθέται κατὰ πόλεις, οἷς ἐμέλησε τὴν ἀμετρίαν τῶν ἐπιθυμιῶν στεῖλαι, μὴ ἐπιτρέψασι τὴν χρῆσιν ἀδεᾶ πᾶσι πάντων. Εἰ δὲ καὶ ῥόδα καὶ κρόκος καὶ ἡ ἄλλη τῶν ἀνθῶν ποικιλία, πρὸς ὑγίειαν, οὐ πρὸς ἡδονὴν γέγονεν. Ἄπλετοι γὰρ τούτων αἱ δυνάμεις, καὶ καθ᾽ αὑτὰς διὰ τῶν ὀσμῶν ὠφελοῦσιν, εὐωδίας *πάντα* ἀναπιμπλᾶσαι, καὶ πολὺ μᾶλλον ἐν ταῖς ἰατρικαῖς συνθέσεσι τῶν φαρμάκων. Ἔνια γὰρ ἀναμιχθέντα τὰς ἑαυτῶν δυνάμεις ἀριδηλοτέρας παρέχεται, καθάπερ εἰς ζώου γένεσιν ἡ ἄῤῥενος καὶ θήλεος μῖξις, ἰδίᾳ ἑκατέρου μὴ πεφυκότος

---

*) Vigerus scribi mavult δι᾽ ἀέρος.

**) Mang. coniicit: διὰ τὸ μὴ ψυχωθῆναι ἐξ ἀέρος αὐτοῦ, οὗ ἃ γῆς . . . κατεκράτησαν.

ποιεῖν, ἅπερ ἄμφω συνελθόντα. Ταῦτα ἀναγκαίως λέλεκται πρὸς τὰ λοιπὰ τῶν ὑπό σου διαπορηθέντων, ἱκανὴν πίστιν ἐργάσασθαι δυνάμενα τοῖς μὴ φιλονείκως ἔχουσι· περὶ τοῦ τὸν θεὸν τῶν ἀνθρωπίνων ἐπιμελεῖσθαι πραγμάτων.

II. EX IOHANNIS DAMASCENI SACRIS PARALLELIS.

Περὶ τῆς ἀστάτου καὶ ἀβεβαίου τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων καταστάσεως.

[*] Pag. *) 326 C. *Πάντων μὲν, εἰ δεῖ τὸ ἀληθὲς εἰπεῖν, ἄκυρον ἄνθρωπος, οὐδενὸς ἐνειλημμένος, οὐχ ὅ τι τῶν ἄλλων, ἀλλ' οὐδὲ τῶν περὶ αὐτὸν βεβαίως, οὐχ ὑγείας, οὐκ εὐαισθησίας, οὐκ ἀρτιότητος τῆς περὶ τὰ ἄλλα τοῦ σώματος, οὐχὶ φωνῆς, οὐκ ἀγχινοίας. Τὰ γὰρ κατὰ πλοῦτον ἢ δόξαν ἢ φίλους ἢ ἀρχὰς ἢ ὅσα ἄλλα τυχηρά, τίς οὐκ οἶδεν, ὡς ἐστὶν ἀβέβαια; Ὥςτε ἀνάγκη ὁμολογεῖν, ὅτι περὶ ἕνα τὸ κῦρος τῶν ἁπάντων ἐστὶ, τὸν ὄντα ὄντος κύριον.*

Περὶ ἀσεβῶν καὶ ἁμαρτωλῶν κτλ.

P. 341 D. *Εἰ βούλει ὑπὸ τοῦ θεοῦ βασιλεύεσθαι, μὴ βούλει ἁμαρτάνειν. Εἰ δὲ ἁμαρτάνεις, πῶς βασιλεύσῃ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ;*

---

*) Haec et quae sequuntur paginae sunt Iohannis Damasceni a Le Quien (Paris. 1712) editi, Tomi secundi.

Περὶ ἀποταξαμένων καὶ ἐξ ὑποστροφῆς ἐκεῖνα πραττόντων οἷς ἀπετάξαντο.

P. 343 D. *Ἔνιοι προκόψαντες ἐπ' ἀρετὴν ὑπενόστησαν πρὶν ἐφικέσθαι τοῦ τέλους, τὴν ἄρτι φυομένην ἀριστοκρατείαν ἐν ψυχῇ καθελούσης τῆς παλαιᾶς ὀλιγοκρατείας, ἣ πρὸς ὀλίγον ἠρεμήσασα πάλιν ἐξ ὑπαρχῆς μετὰ πλείονος δυνάμεως ἐναπέθετο.*

Ibid. *Ὅταν ἄνθρωπος καθορθώσῃ βίον ἐνάρετον δι' ἀσκήσεως καὶ ἀγαθῆς πολιτείας, καὶ ἔστιν ὑπὸ πάντων ἐγνωσμένος, ὅτι ἔστιν εὐσεβὴς καὶ φοβούμενος τὸν θεόν, καὶ ἐκπέσῃ εἰς ἁμαρτίαν· τοῦτό ἐστι παράπτωμα. Ἀνῆλθεν γὰρ εἰς τὸ ὕψος τοῦ οὐρανοῦ, καὶ πέπτωκεν εἰς τὸν πυθμένα τοῦ ᾅδου.*

Περὶ ἀναστάσεως καὶ κρίσεως.

[*] P. 349 A. *Οὐκ ἔστι παρὰ θεῷ, οὔτε πονηρὸν ὄντα ἀπολέσαι τὸν ἀγαθὸν μισθὸν περὶ ἑνὸς ἀγαθοῦ μετὰ πλειόνων κακῶν πεπραγμένου, οὔτε πάλιν ἀγαθὸν ὄντα ἀπολέσαι τὴν κόλασιν καὶ μὴ λαβεῖν αὐτήν, εἰ μετὰ πλειόνων ἀγαθῶν ἔν τινι γένηται πονηρεύων· ἀνάγκη γὰρ ζυγῷ καὶ σταθμῷ πάντα ἀποδιδόναι τὸν θεόν.*

Ibid. B. *Ὁ νοῦς ἑκάστῳ μάρτυς ἐστὶν ὧν ἐν ἀφανεῖ ἐβουλεύσαντο, καὶ τὸ συνειδὸς ἔλεγχος ἀδέκαστος καὶ πάντων ἀψευδέστατος.*

Περὶ ἀρχομένων.

P. 359 A. *Ὁ μαθὼν ἄρχεσθαι καὶ ἄρχειν εὐθὺς μανθάνει. Οὐδὲ γὰρ εἰ πάσης γῆς καὶ θαλάττης τὸ*

κράτος ἀνάψοιτό τις, ἄρχων ἂν εἴη πρὸς ἀλήθειαν, εἰ μὴ μάθοι καὶ προπαιδευθείη τὸ ἄρχεσθαι.

Περὶ ἀναρχίας.

Ibid. D. *Ὦ πόσα καὶ ἡλίκα κακὰ ἐξ ἀναρχίας φύεται! λιμός, πόλεμος, δηώσεις χωρίων, στέρησις χρημάτων, ἀπαγωγαί, οἱ περὶ δουλείας καὶ θανάτου φόβοι!*

Περὶ ἄφρονος καὶ ἀνοήτου κτλ.

P. 362 E. *Τῶν φαύλων πλούσιος οὐδείς, καὶ ἂν τὰ πανταχοῦ μέταλλα κέκτηται· ἀλλ' εἰσὶ πάντες οἱ ἄφρονες πένητες. Στενοχωρεῖται πᾶς ἄφρων, θλιβόμενος ὑπὸ φιλαργυρίας καὶ φυλοδοξίας καὶ φιληδονίας καὶ τῶν ὁμοιοτρόπων ἅπερ οὐκ ἐᾷ τὴν διάνοιαν ἐν εὐρυχωρίᾳ διάγειν.*

P. 363 A. *Μεῖζον ἀνθρώπῳ κακὸν ἀφροσύνης οὐδέν ἐστι, τοῦ ἰδίου τοῦ λογισμοῦ γένους, τὸν νοῦν ζημιωθέντι.*

Ibid. *Νόσου καὶ φθορᾶς αἴτιον ἀπαιδευσία.*

Περὶ ἀπάτης κατ' οἰκονομίαν γινομένης.

P. 367 D. *Οὐ πᾶς δόλος ὑπαίτιός ἐστιν, ἐπεὶ καὶ λῃστὰς νυκτοφύλακες καὶ πολεμίους στρατηγοί, οὓς ἀδόλως συλλαβεῖν οὐκ ἔστιν, ἐνεδρεύοντες κατορθοῦν δοκοῦσι. Καὶ τὰ λεγόμενα στρατηγήματα τοιοῦτον ἔχει λόγον καὶ τὰ τῶν ἀθλητῶν ἀγωνίσματα· καὶ γὰρ ἐπὶ τούτων ἡ ἀπάτη νενόμισται τίμιον.*

Περὶ ἀδυνάτων πραγμάτων.

P. 370 B. *Ἀμήχανον συνυπάρχειν τὴν πρὸς κόσμον*

ἀγάπην τῇ πρὸς τὸν θεὸν ἀγάπῃ, ὡς ἀμήχανον συνυπάρχειν ἀλλήλοις φῶς καὶ σκότος.

Περὶ ἁγίων.

[*] P. 372 E. Μακαρία φύσις ἡ ἐπὶ παντὶ χαίρουσα καὶ μηδενὶ δυςαρεστοῦσα τῶν ἐν τῷ κόσμῳ τὸ παράπαν, ἀλλ᾽ εὐαρεστοῦσα τοῖς γινομένοις ὡς καλῶς καὶ συμφερόντως γινομένοις.

Περὶ ἀπραγμοσύνης καὶ ἡσυχίας.

P. 376 A. Ὁ σοφὸς ἠρεμίαν καὶ ἀπραγμοσύνην καὶ σχολὴν μεταδιώκει, ἵνα τοῖς θείοις θεωρήμασιν ἐν ἡσυχίᾳ ἐντύχῃ.

Περὶ αἰσχρολογίας.

P. 379 D. Αἰσχροὶ καὶ εἰκαῖοι οἱ ἐν τοῖς ματαίοις εὐφυΐαν ἀνεπιδεικνύντες, βραδεῖς μὲν ὄντες τὰ καλὰ παιδεύεσθαι, τὰ δὲ ἐναντία μανθάνειν ὀξύτατοι καὶ προχειρότατοι.

Περὶ βουλῆς.

P. 397 D. Τὰ μὴ σὺν λόγῳ πάντα αἰσχρά, ὥςπερ τὰ σὺν λόγῳ κόσμια.

Περὶ γερόντων.

P. 404 C. Ἀκύμαντος λιμὴν πολιά.
Ibid. Σώματος παρακμὴ καταστολὴ παθῶν.

Περὶ γυμνασίου.

P. 405 D. Ἡ συνεχὴς ἄσκησις ἐπιστήμην παγίαν ἐργάζεται, ὡς ἀμαθίαν ἀμελετησία. Καὶ πάλιν αὔξει τὴν πεῖραν ἡ περὶ αὐτὴν τριβή.

Ibid. Μελέτη τροφὸς ἐπιστήμης.

Περὶ διαβολῆς.

P. 436 D. Διάβολοι καὶ θείας ἀπόπεμπτοι χάριτος οἱ τὴν αὐτὴν ἐκείνῳ διαβολικὴν νοσοῦντες κακοτεχνίαν, θεοστυγεῖς τε καὶ θεομισεῖς πάντη καὶ πάσης εὐδαιμονίας ἀλλότριοι.

Ibid. Τί ἂν γένοιτο διαβολῆς χεῖρον; κηλεῖ γὰρ τὰ ὦτα καὶ ἐκπλήττει τὴν διάνοιαν τῶν ἀκροατῶν, ἐκθηριοῖ δὲ αὐτοὺς οἷόν τι θήραμα τοῖς κακοῖς ἀεὶ ἐφεδρεύοντας. Οἱ δὲ τῷ σώφρονι λογισμῷ μάλα ἑρματισμένοι καὶ ἀναχαιτιζόμενοι τῷ διαβάλλοντι ἀπεχθαίνουσι μάλιστα ἢ τῷ διαβεβλημένῳ, ἐπιτιμήσαντες καὶ ἐπιστομίσαντες ταῖς πρὸς μέμψιν ὁρμαῖς, ἄχρις ἂν ἐναργὴς μαρτυρίῳ ἡ ἀπόδειξις γένηται.

Περὶ δικαιοσύνης καὶ ἀρετῆς.

P. 438 D. Εἴ τις πάσας τὰς ἀρετὰς διὰ σπουδῆς καὶ νήψεως ἐγκεκόλπισται, οὗτος βασιλεὺς χρηματίζει, καὶ ἂν ἰδιώτης τυγχάνοι.

Περὶ ἑκουσίων καὶ ἀκουσίων ἁμαρτημάτων.

[*] P. 520 B. Ὡς τὸ ἑκουσίως ἁμαρτάνειν ἐστὶν ἄδικον, οὕτω τὸ ἀκουσίως καὶ κατ᾽ ἄγνοιαν οὐκ εὐθὺς

δίκαιον, ἀλλὰ τάχα που μεθόριον ἀμφοῖν, δικαίου και ἀδίκου, τὸ ὑπό τινων καλούμενον ἀδιάφορον. Ἁμάρτημα γὰρ οὐδὲν ἔργον δικαιοσύνης.

Περὶ θείας μυσταγωγίας.

P. 533 C. Οὐ θέμις τὰ ἱερὰ μυστήρια ἐκλαλεῖν ἀμυήτοις.

Περὶ θαλάσσης.

P. 551 D. Ἄξιον θαυμάσαι θάλασσαν, δι᾽ ἧς τὰς ἀντιδόσεις τῶν ἀγαθῶν αἱ χῶραι ἀλλήλαις ἀντεκτείνουσιν καὶ τὰ μὲν ἐνδέοντα λαμβάνουσιν, ὧν δὲ ἀργοῦσι περιουσίαν ἀναπέμπουσι.

Περὶ ἰσότητος.

P. 556 D. Τὸ νέμειν ἴσα τοῖς ἀνίσοις τῆς μεγίστης ἐστὶν ἀδικίας.

Περὶ ἰατρῶν καὶ ἰατρείας.

Ἀγαθὸς ἰατρὸς οὐ μιᾷ ἡμέρᾳ τῷ νοσοῦντι πάντα ἀθρόα τὰ ὑγιεινὰ ἐπιφέρειν ἂν ἐθελήσειεν, εἰδὼς βλάβην ἐργασόμενος μᾶλλον ἢ ὠφέλειαν· ἀλλὰ διαμετρησάμενος τοὺς καιροὺς ἐπιδιανέμει τὰ σωτήρια, καὶ ἄλλοτε ἄλλα προστιθεὶς πράως ὑγιείαν ἐμποιεῖ.

Περὶ καιροῦ.

P. 563 C. Λάλει ἃ δεῖ καὶ ὅτε δεῖ, καὶ οὐκ ἀκούσεις ἃ μὴ δεῖ.

Ibid. Χρόνου φείδεσθαι καλόν.

Περὶ μυστηρίων.

P. 576 D. *Οἱ λάλοι, τὰ ὀφείλοντα ἡσυχάζεσθαι ῥηγνύντες, τρόπον τινὰ ὑπὸ γλωσσαλγίας προχέουσιν εἰς ὦτα ἀκοῆς οὐκ ἄξια.*

Περὶ μαθητευομένων.

P. 613 D. *Τὸ ζητεῖν καὶ πυνθάνεσθαι πρὸς διδασκαλίαν ἀνυσιμώτατον.*

Ibid. *Ὁ πεινῶν καὶ διψῶν ἐπιστήμης καὶ τοῦ μαθεῖν ἃ μὴ οἶδεν, τὰς ἄλλας μεθιέμενος φροντίδας, ἐπείγεται πρὸς ἀκρόασιν, καὶ νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν θυρωρεῖ τὰς τῶν σοφῶν οἰκίας.*

Ibid. *Τὸ εἰδέναι τινὰ ὅτι ἀγνοεῖ, σοφίας ἐστίν, ὡς καὶ τὸ εἰδέναι ὅτι ἠδίκησε, δικαιοσύνης.*

Περὶ ὀνειδισμοῦ.

[*] P. 630 C. *Μηδενὶ συμφορὰν ὀνειδίσῃς — κοινὴ γὰρ ἡ φύσις, καὶ τὰ ἐπιόντα ἄδηλα —, μήποτε τοῖς αὐτοῖς ἁλοὺς αὐτοκατάκριτος ἐν τῷ συνειδότι εὑρεθῇς.*

Περὶ πολιτείας σεμνῆς.

P. 657 C. *Τὸ ὑποτάσσεσθαι κρείττοσιν ὠφέλιμον.*

Περὶ πολιτείας ψεκτῆς. (*Ἐκ τοῦ ε' τῶν ἐν Γενέσει.*)

P. 658 E. *Ἀναιδὲς βλέμμα καὶ μετέωρος αὐχὴν καὶ συνεχὴς κίνησις ὀφθαλμῶν καὶ βάδισμα σεσοβημένον καὶ τὸ ἐπὶ μηδενὶ τῶν φαυλῶν ἐρυθριᾶν σημεῖά ἐστι ψυχῆς*

αἰσχίστης, τοὺς ἀφανεῖς τῶν οἰκείων ὀνειδῶν τόποις ἐγγραφούσης τῷ φανερῷ σώματι.

Περὶ συνηθείας.

P. 681 D. *Αἱ πάντων ἀθρόως πρὸς τὰ ἐναντία μεταβολαὶ σκληρόταται, καὶ μάλιστα ὅταν μήκει χρόνου αἱ ὑποῦσαι στηριχθῶσι δυνάμεις.*

Περὶ σωφρονισμοῦ.

P. 683 D. *Χρήσιμον καὶ ταῖς ἑτέρων ἀτυχίαις σωφρονίζεσθαι.*

Ibid. *Ἡ κόλασις νουθετεῖ καὶ σωφρονίζει πολλάκις μὲν καὶ ἁμαρτάνοντας· εἰ δὲ μή, πάντως γοῦν τοὺς πλησιάζοντας. Αἱ γὰρ ἑτέρων τιμωρίαι βελτιοῦσι τοὺς πολλούς, φόβῳ τοῦ μὴ παραπλήσια παθεῖν.*

Περὶ συνδιαγωγῆς κακῶν ἀνδρῶν.

P. 692 A. *Βλαβεραὶ αἱ τῶν ἀνοήτων συνουσίαι· καὶ ἄκουσα πολλάκις ἡ ψυχὴ τῆς ἐκείνων φρενοβλαβείας ἀπομάττεται τὰ εἴδωλα.*

Περὶ σοφίας.

P. 693 E. *Πᾶς σοφὸς θεοῦ φίλος.*

Περὶ ὑπερηφάνων.

P. 704 A. *Οἴησις, ὥς ὁ τῶν ἀρχαίων λόγος, ἐστὶν ἐκκοπὴ προκοπῆς. Ὁ γὰρ κατοιόμενος βελτίωσιν οὐκ ἀνέχεται.*

Οἴησις ἀκάθαρτον φύσει.

Περὶ φυσικῶν.

P. 711 C. Ὥςπερ τὸ παρὰ φύσιν ἐγκεντρίσαι καὶ εἰςοικίσαι τι τῇ φύσει δυςεργόν, οὕτω καὶ αὖ πάλιν τὰ φύσει πεφυκότα μεταθεῖναι καὶ [*] ἀναχαιτίσαι. Εἴρηται γὰρ εὖ· Φύσεως ἀντιπραττούσης κενὰ πάντα.

Περὶ τοῦ ἀνθρώπου.

(Ἐκ τῶν ἐν Γενέσει ζητουμένων.)

P. 748 A. Τί ἐστιν „ἕως τοῦ ἐπιστρέψαι σε εἰς τὴν γῆν, ἐξ ἧς ἐλήφθης"; (Gen.3,19.) Οὐ γὰρ ἐκ γῆς διεπλάσθη μόνον ὁ ἄνθρωπος, ἀλλὰ καὶ θείου πνεύματος. Ἐπειδὴ δὲ οὐ διέμεινεν ἀδιάστροφος, προςτάξεως θείας ἠλόγηκε καὶ τοῦ κρείττονος μέρους ἀποτεμνόμενος οὐρανομίμητον πολιτείαν, ὅλον αὐτὸν προςένειμε τῇ γῇ. Εἰ μὲν γὰρ ἀρετῆς, ἥτις ἀθανατίζει, ἐραστὴς ἐγένετο, πάντως ἂν ἐλάμβανε κλῆρον τὸν οὐρανόν· ἐπειδὴ δὲ ἡδονὴν ἐζήτησε, δι᾽ ἧς ψυχικὸς θάνατος ἐπιγίνεται, τῇ γῇ προςενεμήθη.

Περὶ τοῦ Ἀδάμ. (Ἐκ τῶν ἐν Γενέσει ζητουμένων.)

P. 748 B. „Ἤγαγεν ὁ θεὸς τὰ ζῶα πρὸς τὸν Ἀδάμ, ἰδεῖν τί καλέσει αὐτά". (Gen. 2, 19.) Οὐ γὰρ ἐνδοιάζει θεός, ἀλλ᾽ ἐπειδὴ νοῦν ἔδωκε τῷ ἀνθρώπῳ τῷ πρωτογενεῖ καὶ σπουδαίῳ, καθ᾽ ὃ ἐπιστημονικὸς ὢν πέφυκε λογίζεσθαι, καθάπερ ὑφηγητὴς γνώριμον κινεῖ πρὸς ἐπίδειξιν οἰκείαν καὶ ἀφορᾷ τὰ ἄριστα αὐτοῦ τῆς ψυχῆς ἔγγονα. Φανερῶς δὲ πάλιν καὶ διὰ τούτου πᾶν τὸ ἑκούσιον καὶ ἐφ᾽ ἡμῖν διατυποῖ, τοὺς πάντα κατ᾽ ἀνάγκην

εἶναι λέγοντας δυςωπῶν. Ἧι ἐπεὶ ἔμελλον οἱ ἄνθρωποι χρῆσθαι, διὰ τοῦτο ἄνθρωπον αὐτὰ θέσθαι προςέταττεν. Ἀνδρὸς δὲ ἐπιστημονικωτάτου καὶ φρονήσει διαφέροντος οἰκειότατον τοῦτο τὸ ἔργον· οὐ σοφῷ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ πρώτῳ εὐγενεῖ τῶν ὀνομάτων ἡ θέσις. Ἔδει γὰρ ἡγεμόνα μὲν τοῦ ἀνθρωπείου, βασιλέα δὲ τῶν γηγενῶν πάντων, καὶ τοῦτο λαχεῖν γῆρας ἐξαίρετον, ἵνα, ὥςπερ πρῶτος ἤδει τὰ ζῶα, καὶ πρῶτος ἀξιωθῇ τῆς ἐπὶ πᾶσιν ἀρχῆς· καὶ πρῶτος εἰςηγητὴς καὶ εὑρετὴς γένηται τῶν ἐπωνυμιῶν. Ἄτοπον γὰρ ἦν, ἀνώνυμα αὐτὰ καταλειφθέντα ὑπό τινος νεωτέρου προςονομασθῆναι, ἐπὶ καταλύσει τῆς τοῦ πρεσβυτέρου τιμῆς τε καὶ εὐκλείας. Καὶ θεασάμενος ὁ Ἀδὰμ τὸ πλάσμα τῆς γυναικός, ὥς προφήτης φησίν, οὔτε γεγονέναι ἐκ συνομιλίας, οὔτε ἐκ γυναικός, ὡς οἱ μετέπειτα, ἀλλά τινα φύσιν ἐν μεθορίῳ, καθάπερ ἀπὸ ἀμπέλου κληματίδος ἀφαιρεθείσης εἰς ἑτέρας ἀμπέλου γένεσιν, διό φησιν· „Ἕνεκεν τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ, καὶ προςκολληθήσεται πρὸς τὴν [*] γυναῖκα αὐτοῦ· καὶ ἔσονται δύο εἰς σάρκα μίαν“ (Gen. 2, 24) *† ἔφη † — τὸ εὐαφέστατον καὶ αἰσθητικώτατον, ἐν ᾧ καὶ τὸ ἀλγεῖν καὶ τὸ ἥδεσθαι.*

·

Περὶ τοῦ ἀκατάληπτον εἶναι τὸν θεόν.
(*Ἐκ τοῦ αὐτοῦ, ἤτοι τοῦ τελευταίου τῶν ἐν Ἐξόδῳ ζητουμένων.*)

P. 748 E. *Ἄβατος καὶ ἀπροςπέλαστος ὄντως ἐστὶν ὁ θεῖος χῶρος, οὐδὲ τῆς καθαρωτάτης διανοίας τοσοῦτον ὕψος προςαναβῆναι δυναμένης, ὡς θίξει μόνον ἐπιψαῦσαι. Ἀμήχανον ἀνθρωπίνῃ φύσει τὸ τοῦ Ὄντος*

πρόσωπον θεάσασθαι. Τὸ δὲ πρόσωπον οὐ κυριολογεῖται, παραβολὴ δέ ἐστιν εἰς δήλωσιν τῆς καθαρωτάτης καὶ εἰλικρινεστάτης τοῦ Ὄντος ἰδέας, ἐπειδὴ καὶ ἄνθρωπος οὐδενὶ γνωρίζεται μᾶλλον ἢ προσώπῳ κατὰ τὴν ἰδίαν ποιότητα καὶ μορφήν. Οὐ γάρ φησιν ὁ θεός, ὅτι „οὐκ εἰμὶ ὁρατὸς τὴν φύσιν" — τίς δὲ μᾶλλον ὁρατὸς ἢ ὁ τὰ ἄλλα πάντα γεννήσας ὁρατά; — „πεφυκὼς δὲ τοιοῦτος εἰς τὸ ὁρᾶσθαι ὑπ' οὐδενὸς ἀνθρώπων ὁρῶμαί" φησι. Τὸ δὲ αἴτιον ἡ ἀδυναμία τοῦ γενητοῦ. Καὶ ἵνα μὴ περιπλέκων μηκύνω· Θεὸν γενέσθαι δεῖ πρότερον — ὅπερ οὐδὲ οἷόν τε —, ἵνα θεὸν ἰσχύσῃ τις καταλαβεῖν. Ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ μέν τις τὸν θνητὸν βίον, ζήσῃ δὲ ἀντιλαβὼν τὸν ἀθάνατον, ἴσως ὃ μηδέποτε εἶδεν ὄψεται. Αἱ φιλοσοφίαι πᾶσαι κατά τε τὴν Ἑλλάδα καὶ βάρβαρον ἀκμάσασαι, ζητοῦσαι τὰ φύσεως, οὐδὲ τὸ βραχύτατον ἠδυνήθησαν τηλαυγῶς ἰδεῖν. Σαφὴς δὲ πίστις· αἱ διαφωνίαι, αἱ διαμάχαι καὶ ἑτεροδοξίαι τῶν ἑκάστης αἱρέσεως ἀνασκευαζόντων καὶ ἀνασκευαζομένων μέρη, καὶ πᾶσιν ὁρμητήρια πολέμων γεγόνασιν αἱ τῶν αἱρεσιομάχων οἰκίαι, τυφλοῦσαι τὸν δυνάμενον βλέπειν ἀνθρώπινον νοῦν ταῖς ἀντιλογικαῖς ἔρισιν, μηχανοῦντα τίνα δεῖ *προσέσθαι* καὶ τίνα διώσασθαι. Δεῖ τὸν βουλόμενον φαντασιωθῆναι τὸν τῶν ὅλων ἄριστον, στῆναι τὸ πρῶτον κατὰ ψυχήν, ἱδρυνθέντα παγίως γνώμῃ μιᾷ καὶ μηκέτι πρὸς πολλὰ πλάζεσθαι, ἔπειτα δὲ στῆναι ἐπὶ φύσεως καὶ γνώμης ξηρᾶς καὶ ἀγόνου παντός, ὅσα φθαρτά· ἐὰν γὰρ προσήσηταί τι τῶν μαλακωτέρων, σφαλήσεται τῆς προθέσεως. Ἀδυνατήσει καὶ τὸ ὀξυωπέστατον βλέπον ἰδεῖν τὸ ἀγένητον, ὡς τυφλωθῆναι πρότερον ἢ θεάσασθαι, διὰ τὴν ὀξυαύγειαν καὶ τὸν *ἐπεισρέοντα* χείμαῤ-

[*] P. 754 E. (Ἐκ τοῦ ε' τῶν αὐτῶν.) *Οὕτως γὰρ ὁ σοφίας ἐραστὴς οὐδενὶ τῶν εἰκαιοτέρων, καὶ ἂν συμπεφυκὼς τυγχάνῃ, σύνεστιν ἢ συνδιατρίβει πονηροτάτῳ, διεζευγμένος τῶν πολλῶν διὰ λογισμῶν, δι' οὓς οὔτε συμπλεῖν, οὔτε συμπολιτεύεσθαι οὔτε συζῆν λέγεται.*

Ὁ σοφὸς μέτοικος καὶ μεταναστής ἐστιν ἐκ τοῦ περιπεφυρμένου βίου πρὸς εἰρηναίοις καὶ μακαρίοις πρέπουσαν ζωήν.

Περὶ τῆς φοβερᾶς ἀναστάσεως.

(*Ἐκ τοῦ α' τῶν ἐν Γενέσει ζητουμένων.*)

P. 772 B. *Πνευματικὴ δὲ ἡ τῶν ἀγγέλων οὐσία. Εἰκάζοντα δὲ πολλάκις ἀνθρώπων ἰδέαις, πρὸς τὰς ὑποκειμένας χρείας μεταμορφούμενοι.*

Ibid. (*Ἐκ τοῦ β' τῶν αὐτῶν.*) *Αἱ τοῦ θεοῦ πᾶσαι δυνάμεις πτεροφυοῦσι, τῆς ἄνω πρὸς τὸν πατέρα *ὁδοῦ* γλιχόμεναί τε καὶ ἐφιέμεναι.*

Περὶ αἱρετικῶν.

(*Ἐκ τοῦ α' τῶν ἐν Ἐξόδῳ ζητημάτων.*)

P. 774 B. *Ὥσπερ οἱ προσπταίσαντες, ἀρτίοις βαίνειν ποσὶν ἀδυνατοῦντες, μακρὰν τοῦ κατὰ τὴν ὁδὸν τέλους ὑστερίζουσι προσκάμνοντες· οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ τὴν πρὸς εὐσέβειαν ἄγουσαν ὁδὸν ἀνύειν κωλύεται, προεντυγχάνουσα ταῖς ἀσεβέσιν ἀνοδίαις. Αὗται γάρ εἰσιν ἐμπόδιοι καὶ προσπταισμάτων αἰτίαι, δι' ὧν κυλλαίνων ὁ νοῦς ὑστερίζει τῆς κατὰ φύσιν ὁδοῦ. Ἡ δὲ ὁδός ἐστιν ἡ ἐπὶ τὸν πατέρα τῶν ὅλων τελευτῶσα.*

Αἱ περὶ τῶν τοῦ θεοῦ ἀρετῶν ἐναγώνιοι ζητήσεις βελτιοῦσι τὴν διάνοιαν καὶ ἀθλοῦσιν ἄθλους ἡδίστους ἅμα καὶ ὠφελιμωτάτους, καὶ μάλιστα ὅταν μή, ὥς οἱ νῦν, τὴν ψευδώνυμον κλῆσιν ὑποδυόμενοι μέχρι τοῦ δοκεῖν ὑπερμαχοῦσι τῶν δογμάτων, ἀλλὰ πάθει γνησίῳ μετ᾽ ἐπιστήμης ἰχνηλατοῦσιν ἀλήθειαν.

(Ἐκ τοῦ β΄ τῶν αὐτῶν.)... τὸ ἐμμελὲς καὶ εὔρυθμον οὐκ ἐν φωνῇ μᾶλλον ἢ διανοίᾳ ἐπιδείκνυσθαι πειρωμένους. Ὁ τοῦ σοφοῦ λόγος οὐκ ἐν ῥήμασι, ἀλλ᾽ ἐν τοῖς δηλουμένοις πράγμασιν ἐπιδείκνυσιν τὸ κάλλος.

(Ἐκ τοῦ τελευταίου τῶν ἐν Ἐξόδῳ ζητημάτων.) Τοὺς ἐντυγχάνοντας τοῖς ἱεροῖς γράμμασιν οὐ δεῖ συλλαβομαχεῖν, ἀλλὰ πρὸ τῶν ὀνομάτων καὶ [*] ῥημάτων τὴν διάνοιαν σκοπεῖν, καὶ τοὺς καιροὺς καὶ τρόπους, καθ᾽ οὓς ἕκαστα λέγεται. Πολλάκις γὰρ αἱ αὐταὶ λέξεις ἑτέροις καὶ ἑτέροις πράγμασιν ἐφαρμόζουσιν, καὶ κατὰ τὸ ἐναντίον διαφέρουσαι λέξεις ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ τιθέμεναι πράγματος συνᾴδουσιν.

(Ἐκ τῶν ἐν Γενέσει ζητημάτων.) Ἀτόπως δρῶσιν, ὅσοι ἐκ μέρους τινὸς κρίνουσι τὸ ὅλον, ἀλλὰ τὸ ἐναντίον ἐκ τοῦ ὅλου τὸ μέρος. Οὕτω γὰρ ἄμεινον καὶ σῶμα καὶ πρᾶγμα δογματίζοιτο ἄν. Ἔστιν οὖν ἡ θεία νομοθεσία τρόπον τινὰ ζῶον ἡνωμένον, ἣν ὅλην δι᾽ ὅλου χρὴ μεγάλοις ὄμμασι περισκοπεῖν, καὶ τὴν βουλὴν τῆς συμπάσης γραφῆς ἀκριβῶς καὶ τηλαυγῶς περιαθρεῖν, μὴ κατακόπτοντας τὴν ἁρμονίαν, μηδὲ τὴν ἕνωσιν διαρτῶντας. Ἑτερόμορφα γὰρ καὶ ἑτεροειδῆ φανεῖται τῆς κοινωνίας στερούμενα.

(Ἐκ τοῦ δ΄ τῶν αὐτῶν.) Νόμος ἔστω κατὰ τῶν τὰ

σεμνὰ καὶ θεῖα μὴ σεμνῶς καὶ θεοπρεπῶς ὁρᾶν ἀξιούντων, κόλασιν ἐπιφέρειν ἀορασίας.

Περὶ βασιλέως χρηστοῦ κτλ.

(*Ἐκ τοῦ β΄ τῶν ἐν Ἐξόδῳ ζητημάτων.*)

P. 775. *Οὐδὲν οὔτε ἥδιον οὔτε σεμνότερον ἢ θεῷ δουλεύειν, ὃ καὶ τὴν μεγίστην βασιλείαν ὑπερβάλλει. Καί μοι δοκοῦσιν οἱ πρῶτοι βασιλεῖς ἅμα καὶ ἀρχιερεῖς γενέσθαι, δηλοῦντες ἔργοις, ὅτι χρὴ τοὺς τῶν ἄλλων δεσπόζοντας δουλεύειν τοῖς λατρεύουσι θεῷ.*

Ibid. E. (*Ἐκ τοῦ α΄ τῶν ἐν Γενέσει ζητημάτων.*) *Τῶν μὲν ἀφρόνων βασιλεὺς οὐδείς, καὶ ἂν τὸ πάσης γῆς καὶ θαλάσσης ἀνάψηται κράτος· μόνος δὲ ὁ ἀστεῖος καὶ θεοφιλής, καὶ ἂν τῶν παρασκευῶν καὶ τῶν χορηγιῶν ἀμοιρῇ, δι᾽ ὧν οἱ πολλοὶ κρατύνονται τὰς δυναστείας. Ὥςπερ γὰρ τῷ κυβερνητικῆς ἢ ἰατρικῆς ἢ μουσικῆς ἀπείρῳ παρέλκον πρᾶγμα οἴακες καὶ φαρμάκων σύνθεσις καὶ αὐλοὶ καὶ κιθάραι, διότι μηδενὶ τούτων δύναται χρῆσθαι πρὸς ὃ πέφυκε, κυβερνήτῃ δὲ καὶ ἰατρῷ καὶ μουσικῷ λέγοιτο ἂν ἐφαρμόζειν δεόντως· οὕτως, ἐπειδὴ τέχνη τίς ἐστι βασιλικὴ καὶ τεχνῶν ἀρίστη, τὸν μὲν ἀνεπιστήμονα χρήσεως ἀνθρώπων ἰδιώτην νομιστέον, βασιλέα δὲ μόνον τὸν ἐπιστήμονα.*

Περὶ βεβαίου καὶ ἀβεβαίου ἀνδρός.

(*Ἐκ τῶν ἐν Γενέσει ζητουμένων.*)

P. 776 E. *Ἀνθρώποις τὸ εὐμετάβλητον διὰ τὴν ἐν τοῖς ἐκτὸς ἀβεβαιότητα συμβαίνειν ἀνάγκη.* [*] *Οὕτω*

γοῦν φίλους ἑλόμενοι πολλάκις καὶ βραχύν τινα αὐτοῖς διατρίψαντες χρόνον, οὐδὲν ἐγκαλεῖν ἔχοντες ἀπεστράφημεν ὡσεὶ ἐχθρῶν.

Περὶ τῶν γνωσιμαχούντων καὶ ἑαυτοὺς καταμεμφομένων.

P. 776 E. *Ὁ μὲν Κάϊν, ἐπειδὴ τὸ μέγεθος τοῦ ἄγους ἠγνόησε, τοῦ μηδέποτε περιπεσεῖν θανάτῳ, τιμωρίας δίδωσιν ἁπλουστέρας. Ὁ δὲ μιμητὴς ἐκείνου, μὴ δυνάμενος εἰς τὴν ἀπολογίαν τῆς ἀγνοίας καταφυγεῖν, διπλᾶς εἰκότως ὑπομένει δίκας. Διὰ τοῦτο ἐκ δὲ Λάμεχ ἑβδομηκοντάκις ἑπτά· διὰ τὴν εἰρημένην αἰτίαν, καθ' ἣν ὁ δεύτερος ἁμαρτὼν καὶ μὴ σωφρονισθεὶς τῇ τοῦ προηδικηκότος τιμωρίᾳ τήν τε ἐκείνου παντελῶς ἀναδέχεται ἁπλουστέραν οὖσαν. Καθάπερ ἐν ἀριθμοῖς αἱ μονάδες ἔχουσι καὶ πολυπλασιωτέραν ὁμοιουμένην ταῖς ἐναρίθμοις δεκάσιν, ἣν γνωσιμαχῶν Λάμεχ καθ' ἑαυτοῦ.*

P. 777 A. (*Ἐκ τῶν αὐτῶν.*) *Τὸ ἐπαισθάνεσθαι τῶν ἐσφαλμένων καὶ ἑαυτοῦ καταμέμφεσθαι πρὸς δικαίου ἀνδρός· τὸ δὲ ἀνεπαισθήτως διακεῖσθαι — ἀργαλεώτερα ποιεῖ τῇ ψυχῇ τὰ δεινά — πρὸς κακοῦ ἀνδρός.*

Περὶ γυναικὸς ἀνδρείας.

(*Ἐκ τῶν ἐν Ἐξόδῳ ζητημάτων.*)

Ibid. B. *Λέγεται ὑπὸ φυσικῶν ἀνδρῶν, οὐδὲν ἕτερον εἶναι θῆλυ ἢ ἀτελὲς ἄρσεν.*

Περὶ θείων λογίων.

(*Ἐκ τοῦ β' τῶν ἐν Γενέσει ζητημάτων.*)

P. 782 A. *Οὐ θέμις τὰ ἱερὰ μυστήρια ἐκλαλεῖν ἀμυ-*

ἤτοις, ἄχρις ἂν καθαρθῶσι τελείᾳ καθάρσει. Ὁ γὰρ ἀνοργίαστος καὶ εὐχερής, ἀσώματον καὶ νοητὴν φύσιν ἀκούειν ἢ βλέπειν ἀδυνατῶν, ὑπὸ τῆς φανερᾶς ὄψεως ἀπατηθεὶς μωμήσεται τὰ ἀμώμητα. Τοῖς ἀμυήτοις ἐκλαλεῖν μυστήρια καταλύοντός ἐστι τοὺς θεσμοὺς τῆς ἱερατικῆς τελετῆς.

Ibid. B. Ἄτοπον ἐν μὲν ταῖς πόλεσιν νόμον εἶναι, τοῦ μυστικὰ μυστήρια μὴ ἐξαγγεῖλαι τοῖς ἀμυήτοις, τὰς δὲ ἀληθεῖς τελετάς, αἳ πρὸς εὐσέβειαν ἄγουσιν καὶ ὁσιότητα, εἰς ὦτα μεστὰ φλυαρίας ἐκρίπτειν. Οὐ πάντων κοινωνητέον [*] πᾶσιν, οὔτε λόγων, οὔτε πραγμάτων, καὶ μάλιστα ἱερῶν. Πολλὰ γὰρ προϋπάρξαι δεῖ τοῖς ἐφιεμένοις τῆς μετουσίας τούτων· πρῶτον μὲν καὶ μέγιστον καὶ ἀναγκαιότατον, πρὸς τὸν ἕνα καὶ ὄντα θεὸν εὐσέβειαν καὶ ὁσιότητα ἔχειν, τὴν ἐπὶ τοῖς ἀγάλμασι καὶ ξοάνοις καὶ συνόλως ἀφιδρύμασι, τελεταῖς τε ἀτελέστοις καὶ μυστηρίοις ἀνοργιάστοις ἀνήνυτον πλάνην ἀπωσαμένοις· δεύτερον δὲ καθαρθῆναι τὰς ἁγνευούσας καθάρσεις, κατά τε σῶμα καὶ ψυχήν, διὰ νόμων πατρίων καὶ ἠθῶν· τρίτον, ἀξιόπιστον τοῦ συνασμενισμοῦ παρασχεῖν ἐνέχυρον, ἵνα μὴ τροφῆς μεταλαβόντες τῆς ἱερᾶς, ἀσώτων μειρακίων τρόπον, ὑπὸ κόρου καὶ πλησμονῆς ἐναλλοιωθῶσιν, ἐμπαροινοῦντες οἷς οὐ θέμις.

Περὶ κακοποιῶν.

(Ἐκ τῶν ἐν Ἐξόδῳ ζητουμένων.)

Ibid. D. Ἐντὸς φέρει τὸν ὄλεθρον ὁ τῇ κακίᾳ συζῶν, ἐπεὶ σύνοικον ἔχει τὴν ἐπίβουλον καὶ πολέμιον. Ἱκανὸς γὰρ πρὸς τιμωρίαν ἡ τοῦ φαύλου συνείδησις, οἰκόθεν ὡς ἐκ πληγῆς δειλίαν προτείνουσα τῇ ψυχῇ.

Ibid. *Τοῦ φαύλου ὁ βίος ἐπίλυπος καὶ περιδεής, καὶ ὅσα κατὰ τὰς αἰσθήσεις ἐνεργεῖ, φόβοις καὶ ὀδύναις ἀνακέκραται.*

Περὶ μοναχῶν παλιμβόλων.

(*Ἐκ τῶν ἐν Ἐξόδῳ ζητημάτων.*)

P. 784 C. *Ἐνίοις ἀψίκορος ἐγγίνεται λογισμός, οἱ πρὸς ὀλίγον ἀναπτεροφορηθέντες αὐτίκα ὑπενόστησαν, οὐκ ἀναπτάντες μᾶλλον ἢ ὑποσυρέντες εἰς ταρτάρου, φησίν, ἐσχατιάς. Εὐδαίμονες δὲ οἱ μὴ παλινδρομοῦντες.*

Ibid. *Ἤδη τινὲς ἀψίκοροι γευσάμενοι καλοκἀγαθίας καὶ ἐλπίδα παρασχόντες ὑγείας εἰς τὴν αὐτὴν ἐπανέστρεψαν νόσον.*

Ibid. D. (*Ἐκ τῶν ἐν Γενέσει ζητημάτων.*) *Τὸ ἐπιορκεῖν ἀνόσιον καὶ ἀλυσιτελέστατον.*

Περὶ φίλων χρηστῶν.

(*Ἐκ τοῦ α΄ τῶν ἐν Γενέσει ζητημάτων.*)

P. 788 C. *Φίλους ἡγητέον τοὺς βοηθεῖν καὶ ἀντωφελεῖν ἐθέλοντας, καὶ ἂν μὴ δύνωνται. Φιλία γὰρ ἐν τῷ χρειώδει μᾶλλον ἢ κράσει καὶ συμφωνίᾳ βεβαίῳ τῶν ἠθῶν, ὡς ἕκαστον τῶν συνελθόντων εἰς φιλικὴν κοινωνίαν τὸ Πυθαγόρειον ῥῆμα ἐπιφθέγξασθαι, ὅτι „ἆρά ἐστι φίλος ἕτερον ὡς ἐγώ;“*

[*] *Περὶ χαρισμάτων θεοῦ.*

(*Ἐκ τοῦ α΄ τῶν ἐν Ἐξόδῳ.*)

P. 789 A. *Ὅταν οἱ τῶν σπαρτῶν καρποὶ τελειω-*

θῶσιν, οἱ τῶν δένδρων γενέσεως ἀρχὴν λαμβάνουσιν, ἵνα δολιχεύωσιν αἱ τοῦ θεοῦ χάριτες τὸν αἰῶνα, ἵνα αἱ ἄλλαι ἄλλην διαδεχόμεναι καὶ συνάπτουσαι τέλη μὲν ἀρχαῖς, ἀρχὰς δὲ τέλεσιν, ἀτελεύτητοι ὦσιν.

Ibid. (Ἐκ τοῦ β′ τῶν αὐτῶν.) Αἱ τοῦ Θεοῦ χάριτες οὐ μόνον ἀναγκαῖα παρέχονται, ἀλλὰ καὶ ὅσα πρὸς περιττὴν καὶ δαψιλεστέραν ἀπόλαυσιν.

III. EX IOHANNE MONACHO *).

Περὶ τοῦ ἀνθρώπου.

Ὅτι αὐτεξούσιον αὐτὸν πεποίηκεν ὁ θεός.

Σοὶ λέγεται, ὦ γενναῖε καὶ τῶν θείων ὑπήκοε· Παντὶ σθένει πειρῶ μὴ μόνον ἀσινῆ καὶ ἀκιβδήλευτα φυλάττειν ἃ ἔλαβες, ἀλλὰ καὶ πάσης ἐπιμελείας ἀξιοῦν, ὡς αὐτεξούσιος καὶ δυνατός, ἵνα ὁ παρακαταθέμενος μηδὲν ἔχῃ τῆς παραφυλακῆς αἰτιάσασθαι. Παρακατέθετο δὲ τῇ σῇ προαιρέσει ψυχήν, λόγον, αἴσθησιν ὁ ζωοπλάστης. Οἱ μὲν οὖν ταῦτα καλῶς δεξάμενοι, καὶ φυλάξαντες τῷ

---

*) Sunt haec fragmenta extracta ex Cod. MS. Collegii Ludovici Magni Soc. Ies. Qui Cod. sic inscribitur: Ἰωάννου πρεσβυτέρου καὶ μοναχοῦ τοῦ Δαμασκηνοῦ ἐκλόγων βιβλίον Α καὶ Β. Titulorum vero discrepantia, tum inversa ordinis ratio, liquido sunt argumento excerptorem hunc alium esse a Damasceno illo Sacrorum Parallelorum auctore. Cui sententiae suffragatur *Michael Le Quien*, Iohannis Damasceni operum praeclarus editor, qui docet Codicem istum noni esse saeculi. Eius Apographum, cui Iohannis Monachi inediti nomen damus, magno fuit nobis subsidio, non solum in restituendis Philonis deperditis, verum et in innumeris editorum locis emendandis. Mang.

δεδωκότι, τὴν μὲν διάνοιαν ἐτήρησαν, ἵνα μηδὲν ἄλλο ἢ περὶ θεοῦ καὶ τῶν ἀρετῶν αὐτοῦ διανοῆται· τὸν δὲ λόγον, ἵνα ἀχαλίνῳ στόματι ἐγκωμίοις καὶ ὕμνοις γεραίρῃ τὸν τῶν ὅλων πατέρα· τὴν δὲ αἴσθησιν, ἵνα φαντασιουμένη τὸν αἰσθητὸν ἅπαντα κόσμον, οὐρανὸν καὶ γῆν καὶ τὰς μεταξὺ φύσεις, ἀδόλως καὶ καθαρῶς τῇ ψυχῇ διαγγέλλῃ.

[*] *Περὶ ἀρχομένων κτλ.*

(*Ἐκ τῆς δ' τῶν νόμων ἱερῶν ἀλληγορίας.*)

Τῶν πολιτικῶν ἐὰν τὰς ὕλας ἀφέλῃς, κενὸν τῦφον εὑρήσεις νοῦν οὐκ ἔχοντα. Μέχρι μὲν γὰρ ἡ τῶν ἐκτὸς πρόςεστιν ἀφθονία, σύνεσις ἐπακολουθεῖν δοκεῖ καὶ ἀγχίνοια· ὅταν δὲ περιαιρεθῇ, συμπεριαιρεῖ καὶ τὸ δοκεῖν ἔτι φρονεῖν.

Περὶ ἀρίστων ἀνδρῶν κτλ. (*Ἐκ τοῦ περὶ μέθης.*)

*Ἄνδρες ἀγαθοί, τροπικώτερον εἰπεῖν, *κίονές* εἰσι δήμων ὅλων, ὑπερείδοντες, καθάπερ οἰκίας μεγάλας, τὰς πόλεις καὶ πολιτείας.*

*Ἕνεκα μὲν τῶν φαύλων οὐδεμία πόλις ἠρέμησεν ἄν. Διαμένουσι δὲ ἀστασίαστοι δι' ἑνὸς ἢ δευτέρου δικαιοσύνην *ἀσκοῦντος*, οὗ ἡ ἀρετὴ τὰς πολεμικὰς νόσους ἰᾶται, γέρας ἀπονέμοντος τοῦ φιλανθρώπου θεοῦ *καλοκἀγάθῳ*, τοῦ μὴ μόνον αὐτόν, ἀλλὰ καὶ τοὺς πλησιάζοντας ὠφελεῖσθαι.*

Τόπος τῶν κατὰ γῆν ἱερώτερος σοφοῦ διανοίας οὐδὲ εἷς ἐστιν, ἣν τρόπον ἀστέρων ἀρεταὶ περιπολοῦσιν.

Περὶ ἀδήλων καὶ ἀγνοουμένων ὑμῖν πραγμάτων.

Ἡ τῶν μελλόντων κατάληψις ἀνοίκειος ἀνθρώπῳ.
Οὐ πάντα τῷ θνητῷ γένει γνώριμα.
Τὸ τέλος τῶν ἀποβησομένων θεὸς οἶδε μόνος.

Περὶ ἀγγελίας κακῆς.

Βελτίων τῶν καθ' ἡδονὴν λόγων ἡ ἀκίνδυνος ἡσυχία.

Περὶ αὐταρέσκων κτλ.

„Οὐ ποιήσετε," φησιν ὁ νομοθέτης, „πάντα ὅσα ἡμεῖς *ποιοῦμεν* ὧδε σήμερον, ἕκαστος τὸ ἀρεστὸν ἐναντίον αὐτοῦ" (Deut. 12, 8), μονονουχὶ βοῶν ὅτι πάντα τὰ κακὰ ἡ φιλαυτία καὶ αὐταρεσκία δημιουργεῖ, ἣν ὡς ἀνίερον ἐκθυτέον τῆς διανοίας. Μηδεὶς οὖν τὸ ἀρεστὸν ἑαυτῷ μᾶλλον ἢ τῇ φύσει δεξιωσάσθω· τὸ μὲν γὰρ βλάβης, τὸ δὲ ὠφελείας εὑρίσκεται αἴτιον.

[*] Οἱ ἑαυτῶν μόνον ἕνεκα πάντα πράττοντες φιλαυτίαν, μέγιστον κακόν, ἐπιτηδεύουσιν, ὃ ποιεῖ τὸ ἄμικτον, τὸ ἀκοινώνητον, τὸ ἄφιλον, τὸ ἄδικον, τὸ ἀσεβές. Τὸν γὰρ ἄνθρωπον ἡ φύσις κατεσκεύασεν, οὐχ ὡς τὰ μονωτικὰ θηρία, ἀλλ' ὡς ἀγελαῖα καὶ σύννομα, κοινωνικώτατον, ἵνα μὴ μόνῳ ἑαυτῷ ζῇ, ἀλλὰ καὶ πατρὶ καὶ μητρὶ καὶ ἀδελφοῖς καὶ γυναικὶ καὶ τέκνοις καὶ τοῖς ἄλλοις συγγενέσι καὶ φίλοις, καὶ δημόταις καὶ φυλέταις καὶ πατρίδι καὶ ὁμοφύλοις, καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις, ἔτι μέντοι καὶ τοῖς μέρεσι τοῦ παντός, καὶ τῷ ὅλῳ κόσμῳ, καὶ πολὺ πρότερον τῷ πατρὶ καὶ ποιητῇ. Δεῖ γὰρ εἶναι, εἴγε ὄν-

τως ἐστὶ λογικός, κοινωνικόν, φιλόκοσμον, φιλόθεον, ἵνα γένηται καὶ θεοφιλής.

Περὶ τοῦ ἀκατάληπτον εἶναι τὸν θεόν.
(Ἐκ τοῦ α΄ τῶν ἐν Ἐξόδῳ ζητημάτων.)

Μυρία γε, οὐ λέγω τῶν ἀναγκαίων, ἀλλὰ καὶ τῶν βραχυτάτων εἶναι δοκούντων ἐκφεύγει τὸν ἀνθρώπινον νοῦν.

Οὐδεὶς αὐχήσει τὸν ἀόρατον θεὸν ἰδεῖν, εἶξας ἀλογιστίᾳ.

Περὶ τοῦ ὅτι ἀγγέλους φύλακας ἡμῖν ἐποίησεν ὁ θεός. (Ἐκ τοῦ α΄ τῶν ἐν Γενέσει ζητημάτων.)

Ὥσπερ κίονες οἰκίας ὅλας ὑπερείδουσιν, οὕτω καὶ αἱ θεῖαι δυνάμεις τὸν σύμπαντα κόσμον, καὶ τοῦ ἀνθρωπείου τὸ ἄριστον καὶ θεοφιλέστατον γένος.

Περὶ ἀναμαρτησίας. (Ἐκ τοῦ περὶ γιγάντων.)

Ἀδύνατον οἶμαι μηδὲν ῥυπωθῆναι τῆς ψυχῆς, μηδὲ τὰ τελευταῖα καὶ κατωτάτω αὐτῆς, κἂν ὡς ἐν ἀνθρώποις τέλειος εἶναι δοκεῖ.

Περὶ βραδυβουλίας.

Ἀκερδὴς ὁ βραδὺς λογισμός, καὶ ἀνωφελὴς ὁ ἐν ἐσχάτοις μετάμελος.

Περὶ διδασκάλων αἱρετικῶν κτλ.

Ὁ καλὸς καὶ ἀγαθὸς τοῦ διδασκάλου τρόπος, καὶ

ἂν ἐν ἀρχῇ σκληραύχενας ἴδῃ φύσει, οὐκ ἀπογινώσκει τὴν ἀμείνω μεταβολήν· ἀλλ' ὥςπερ ἀγαθὸς ἰατρὸς οὐκ εὐθὺς ἐπιφέρει τὴν θεραπείαν ἅμα τῷ κατασκῆψαι τὴν νόσον, ἀλλ' ἀναχώρησιν τῇ φύσει δούς, ἵνα προανατέμνῃ [*] τὴν εἰς σωτηρίαν ὁδόν, τηνικαῦτα χρῆται τοῖς ὑγιεινοῖς καὶ σωτηρίοις φαρμάκοις, οὕτω καὶ σπουδαῖος λόγοις κατὰ φιλοσοφίαν καὶ δόγμασιν.

Ἐὰν ἄρτι πρῶτον εἰςαγομένου καὶ μανθάνοντος σπουδάσεις πᾶσαν τὴν ἀμαθίαν ἐκτεμὼν ἀθρόαν ἐπιστήμην εἰςοικίσαι, τὸ ἐναντίον οὗ διανοῇ πράξεις· οὔτε γὰρ τὴν ἀφαίρεσιν ἐνὶ καιρῷ γινομένην ὑπομεῖναι, οὔτε ἄφθονον ῥύμην καὶ φορὰν τῆς διδασκαλίας χωρῆσαι, ἀλλὰ καθ' ἑκάτερον, τό τε ἐκτεμνόμενον καὶ προςτιθέμενον, ὀδυνηθεὶς καὶ περιαλγήσας ἀφηνιάσει. Τὸ δὲ ἡσυχῇ καὶ μετρίως ἀφαιρεῖν μὲν τῆς ἀπαιδευσίας, προςτιθέναι δὲ τῆς παιδείας τὸ ἀνάλογον, ὠφελείας γένοιτο ἂν ὁμολογουμένης αἴτιον.

Περὶ διανοουμένων καὶ ἐνθυμουμένων τὰ κακά.

(Ἐκ τοῦ περὶ μετονομαζομένων.)

Ἡ τυχοῦσα τῆς κακίας γένεσις δουλοῖ τὸν λογισμόν, καὶ ἂν μήπω τέλειον αὐτῆς ἐκφυτήσῃ τὸ γέννημα. Ἶσον γάρ ἐστι τῷ κατὰ τὴν παροιμίαν λεγομένῳ „πλίνθον πλύνειν ἢ δικτύῳ ὕδωρ κομίζειν“ τὸ κακίαν ἐξελεῖν ἀνθρώπου ψυχῆς. „Ὅρα γὰρ αἷς ἐγκεχάρακται πάντων ἡ διάνοια“, ὥς φησιν, „ἐπιμελῶς“ (Gen. 8, 21) καὶ οὐ παρέργως· τουτέστιν *συγκεκόλληται* καὶ προςήρμοσται. Τὸ δὲ σὺν ἐπιμελείᾳ καὶ φροντίδι κατεσκεμμένον

ἐστὶ καὶ διηγορευμένον εἰς ἀκρίβειαν, καὶ τοῦτο οὐκ * ὀψὲ * καὶ μόλις, ἀλλ' „ἐκ νεότητος“, μονονουχὶ λέγων· „ἐξ αὐτῶν τῶν σπαργάνων“, ὥςπερ τι μέρος τεινόμενον.

Περὶ δειλῶν καὶ διψύχων.

Οἱ ἄνανδροι ὑπὸ τῆς ἐμφύτου μαλακίας, πρὶν ἢ δυνατώτερον ἀντιβιάσονται προκαταπίπτοντες, αἰσχύνη καὶ γέλως ἑαυτῶν γίνονται.

Ἡ ἐν τῷ φαύλῳ κακία διδυμοτοκεῖ. Διχόνους γὰρ [καὶ] ἐπαμφοτερὴς ὁ ἄφρων, τὰ ἄμικτα μιγνύς, καὶ φύρων καὶ συγχέων τὰ διακρίνεσθαι δυνάμενα, τοιαῦτα ἐν ψυχῇ χρώματα ἐπιφέρων, οἷάπερ ὁ λεπρὸς ἐν τῷ σώματι, μαίνων καὶ τοὺς ὑγιεῖς λογισμοὺς ἀπὸ τῶν θανατούντων ἅμα καὶ *φονώντων*.

Τοῦ φαύλου ἕτερα μὲν τὰ ἐνθύμια, ἕτερα δὲ τὰ ῥήματα, πολλαὶ δὲ αἱ πράξεις, διάφορα δὲ καὶ μαχόμενα πάντα πᾶσι· λέγει γὰρ οὐχ ἃ φρονεῖ, καὶ βεβούλευται τὰ ἐναντία οἷς διέξεισι, καὶ πράττει τὰ τούτοις μὴ συνᾴδοντα· ὥςτε κυρίως εἰπεῖν, ὅτι τοῦ φαύλου ὁ βίος πολέμιος.

[*] Περὶ διακρίσεως.

Ἀνελεύθερον τὸ ἀδιάκριτον, ἀπονοίας καὶ ὑπεροψίας αἴσχιστον βλάστημα. Ὡς γὰρ συνέσεως καὶ φρονήσεως ἅμα ἡ ἐφ' ἑκάστου τῶν πρακτέων διάκρισις, τιμητικόν τε καὶ ἐπαίνετον, οὕτω γε ἀφροσύνης καὶ ἀτιμίας τὸ ἀνερυθρίαστον. Ὅθεν *ἐν* ἀσεβέσιν ὁ ἕτερος λόγος συντάττει τὸν τοιόνδε νοσοῦντα πάθος, φάσκων· „Ἀσεβὴς ὁ μὴ εἰδὼς τιμῆσαι πρόςωπον ἐντίμου, μηδὲ

ἐξανίστασθαι ἀπὸ προσώπου πρεσβυτέρου" (Lev. 19, 32), *μηδὲ κατευθύνων αὐτὸν πρὸς τὸ εὖ ἔχον.*

Περὶ τῶν δουλευόντων τῷ θεῷ.

Οἱ ὑπηρέται τῶν σπουδαίων τὴν πρὸς τὸν θεὸν ἑκούσιον ἀναδέχονται λατρείαν· οὐ γὰρ ἀνθρώποις ἀνθρωπίνοις δουλεύουσιν, ἀλλὰ σοφοῖς. Ὁ δὲ σοφίας δοῦλος θεραπευτὴς λέγοιτο ἂν δικαίως εἶναι θεοῦ.

Περὶ δικαίων.

Ἄσπονδος καὶ ἀκήρυκτος πόλεμός ἐστι ἀθέοις πρὸς τοὺς φιλοθέους, οὕτως ὥστε καὶ δεσποτείαν ἀπειλεῖν.

Περὶ δικαιοσύνης.

Σωτήριον ἐν τοῖς μάλιστα δικαιοσύνη, καὶ ἀνθρώπων καὶ τῶν τοῦ κόσμου μερῶν, γῆς καὶ οὐρανοῦ.

Περὶ τῶν τοῦ θεοῦ κριμάτων.

Καλόν ἐστιν ἀρξαμένους καθ᾽ ἑκάστην ἡμέραν ἀπὸ τῶν θείων καὶ ἁγίων ἔργων ἐπὶ τὰς κατηναγκασμένας ὑπηρεσίας τοῦ βίου χωρεῖν. Διὰ τοῦτο καὶ τὴν τῶν προσταγμάτων μελέτην προσέταξεν (Deut. 6, 7) *ἀεί, μάλιστα δὲ εὐθὺς περιαναστάντας ἅμα *τῇ* ἕω ποιεῖσθαι, ἵνα πάσης ἀνθρωπίνης πράξεως αἱ ἅγιαι σπουδαὶ προηγῶνται, χορηγὸν ἔχουσαι τὴν περὶ θεοῦ μνήμην.*

*Ψυχὴ πᾶσα ἣν εὐσέβεια λιπαίνει τοῖς ἰδίοις ὀργίοις, *ἀκοιμήτως* ἔχει πρὸς τὰ θεῖα καὶ διανίσταται πρὸς τὴν θέαν τῶν θέας ἀξίων. Τοῦτο γὰρ τὸ πάθος τῆς*

ψυχῆς ἐν ἑορτῇ μεγίστῃ καὶ καιρὸς ἀψευδὴς εὐφροσύνης.

Περὶ διαφορᾶς θεοῦ καὶ ἀνθρώπων.

Μακρὰν τὰ τῆς γενέσεως τοῦ ἀγεννήτου, καὶ ἂν σφόδρα συνεγγίζῃ, ταῖς ὁλκαῖς χάρισι τοῦ σωτῆρος ἐπακολουθοῦντα.

[*] *Περὶ θαρσέων καὶ ἀνδρείων.*

(Ἐκ τοῦ περὶ γιγάντων.)

Ἀνδρείας ἐστὶ τὸ δύςπληκτον εἶναι ὑπὸ φόβων τῶν περὶ θάνατον, καὶ τὸ εὐθαρσῆ ἐν τοῖς δεινοῖς, καὶ τὸ εὔτολμον ἐν τοῖς κινδύνοις, καὶ τὸ μᾶλλον αἱρεῖσθαι τεθνάναι καλῶς ἢ αἰσχρῶς σωθῆναι, καὶ τὸ νίκης αἴτιον εἶναι. Παρέπεται δὲ τῇ ἀνδρείᾳ ἡ εὐτολμία καὶ εὐψυχία καὶ τὸ θάρσος.

Περὶ ἰσότητος.

Ὥςπερ τῶν τελειοτάτων ἀγαθῶν τὸ ἰσόμετρον αἴτιον, οὕτω τῶν μεγίστων κακῶν ἡ ἀμετρία, τὸν ὠφελιμώτατον λύουσα δεσμὸν ἰσότητος.

(*Περὶ μέθης.*) Τὸ ἄνισον λυπηρὸν καὶ διαστατικόν, ὥςπερ καὶ τὸ ἴσον ἄλυπον καὶ συνδετικὸν εἰς ὠφέλειαν.

Τὸ ἔννομον καὶ τὸ ἴσον εἰρήνης σπέρμα, καὶ σωτηρίας αἴτιον καὶ τῆς εἰς *ἅπαν* διαμονῆς. Ἀνισότης δὲ καὶ πλεονεξία ὁρμητήρια πολέμου καὶ λυτικὰ τῶν ὄντων.

Περὶ κακούργων.

Τὰ τῶν προτέρων κολαστήρια τῶν δευτέρων εἰσίν, εἰ σωφρονοῖεν, φυλακτήρια καὶ σωτήρια.

Περὶ ὀφθαλμοῦ καὶ ὁράσεως.

(Ἐκ τοῦ περὶ κοσμοποιΐας.)

Αἱ αἰσθήσεις θυρίσιν ἐοίκασι. Διὰ γὰρ τούτων ὡςανεὶ θυρίδων ἐπεισέρχεται τῷ νῷ ἡ κατάληψις τῶν αἰσθητῶν· καὶ πάλιν ὁ νοῦς ἐκκύπτει δι᾽ αὐτῶν. Μέρος δέ ἐστι τῶν θυρίδων, λέγω δὴ τῶν αἰσθήσεων, ἡ ὅρασις, ἐπεὶ καὶ ψυχῆς μάλιστα συγγενής, ὅτιπερ καὶ τῷ καλλίστῳ τῶν ὄντων, φωτί, οἰκεία, καὶ ὑπηρέτης τῶν θείων. Ἥτις καὶ τὴν εἰς φιλοσοφίαν ὁδὸν ἔτεμε τὴν πρώτην. Θεασάμενος γὰρ ἡλίου κίνησιν καὶ σελήνης, καὶ τὰς τῶν ἀστέρων περιόδους, καὶ τὴν ἀπλανῆ περιφορὰν τοῦ σύμπαντος οὐρανοῦ, καὶ τὴν παντὸς τοῦ λόγου κρείττονα τάξιν τε καὶ ἁρμονίαν, καὶ τὸν τοῦ κόσμου μόνον ἀψευδέστατον κοσμοποιόν, διήγγελλε τῷ ἡγεμόνι λογισμῷ ἃ εἶδεν. Ὁ δὲ ἐν ὄμματι ὀξυδερκεστέρῳ θεασάμενος καὶ ταῦτα καὶ παραδείγματι καὶ εἴδει διὰ τούτων*) ἀνωτέρω καὶ τῶν ἁπάντων αἴτιον, εὐθὺς εἰς ἔννοιαν ἦλθε θεοῦ καὶ γενέσεως καὶ προνοίας, λογισάμενος, ὅτι ὅλη φύσις οὐκ αὐτοματισθεῖσα [*] γέγονεν, ἀλλ᾽ ἀνάγκη ποιητὴν εἶναι καὶ πατέρα, κυβερνήτην τε καὶ ἡνίοχον, ὃς καὶ πεποίηκε καὶ ποιήματα αὐτοῦ σώζει.

---

*) Mang. coniicit: παραδειγματικὰ εἴδη τούτων.

Περὶ ὀλιγοδείας.

Ἐὰν πολὺς ῥέῃ πλοῦτος, μὴ συγκατασυρῇς τῇ φορᾷ, πειρῶ δὲ ἀντιλαμβάνεσθαί τινος ξηροῦ πρὸς ἵδρυσιν τῆς γνώμης βεβαιοτάτην· τοῦτο δὲ ἦν ἡ μετὰ δικαιοσύνης καὶ χρηστότητος ἐπιδέξιος χρῆσις. Καὶ ἂν τὰ ποιητικὰ τῶν μετὰ γαστέρα ἐπιθυμιῶν ἀφθόνως χορηγῆται, μὴ συναρπασθῇς αὐτῶν τῇ περιουσίᾳ, τὴν σωτήριον εὐκολίαν ἀντιθείς, οἷα ξηρὸν ἔδαφος εἰς πορείαν ἀντὶ βαραθρώδους τέλματος.

Ἡ αὐτάρκεια, πηγὴν ἔχουσα σωφροσύνης, μέτρον ἐστὶ τῶν ἀναγκαίων καὶ χρησίμων εἰς τὸν βίον — ταύτης ἀδελφὰς συμβέβηκεν ὀλιγοδείαν, εὐκολίαν, ἀπερίττους ἄρτους — πάντα ὅσα τῦφος διαίρει εἰς ὕψος, ἐπιχειροῦσα καθαιρεῖν.

Ἀσκητέον ὀλίγων δεηθῆναι· τοῦτο γὰρ ἐγγυτάτω θεῷ, τὸ δὲ ἐναντίον μακροτάτω.

Περὶ πίστεως καὶ εὐσεβείας εἰς θεόν.

Ἡ ἀληθὴς ἱερουργία τίς ἂν εἴη πλὴν ψυχῆς θεοφιλοῦς εὐσέβεια; Ἧς τὸ εὐχάριστον ἀθανατίζεται παρὰ τῷ θεῷ, συνδιαιωνίζουσα ἡλίῳ καὶ σελήνῃ καὶ τῷ παντὶ κόσμῳ.

Περὶ πονηρῶν καὶ ἀσεβῶν.

Ἀβέβαιοι αἱ πονηρῶν ἀνθρώπων ἐλπίδες, εἰκαζόντων μὲν τὰ χρηστότερα, τὰ δὲ παλίμφημα, καὶ ὧν ἄξιοί εἰσι, πάσχοντες.

Περὶ συνειδήσεως πονηρᾶς.

(Ἐκ τοῦ περὶ μετονομαζομένων.)

Τίς ἐξαμαρτὼν οὐχί, ὥςπερ ἐν δικαστηρίῳ, ὑπὸ τοῦ συνειδότος κατηγορεῖται, καὶ ἂν μηδεὶς ἐλέγχῃ;

Περὶ συμβούλων.

(Ἐκ τῶν ἐν Γενέσει ζητημάτων.)

Ἐπειδὴ πρὸς πολλὰ τῶν κατὰ τὸν βίον τυφλὸς ὁ τῶν μὴ πεφιλοσοφηκότων νοῦς, χρηστέον τοῖς βλέπουσι τὰς τῶν πραγμάτων ἰδέας πρὸς ὁδηγίαν.

Περὶ ταχυλόγων.

Τῷ μὴ ἐφεδρεύει αἰδὼς ἢ φόβος, ἀχάλινον τὸ στόμα καὶ ἀνειμένη γλῶττα λέλυται.

[*] Περὶ τελειότητος.

Ἐν θεῷ μόνον τὸ τέλειον καὶ ἀνενδεές, ἐν δὲ ἀνθρώπῳ τὸ ἐπιδεὲς καὶ ἀτελές. Δίδακτος γὰρ ὁ ἄνθρωπος, καὶ ἂν γὰρ σοφώτατος, ἄλλος ἀπ᾽ ἄλλου, ἀλλ᾽ οὐκ ἀδιδάκτως, οὐδὲ αὐτοφυῶς· καὶ εἰ ἐπιστημονικώτερος ἕτερος ἑτέρου, οὐκ ἐμφύτως, ἀλλὰ μεμαθημένως.

Περὶ ταπεινοφρονούντων.

Φυσικώτατα ταῦτα δέδεικται· κατάβασιν μὲν ψυχῆς τὴν δι᾽ οἰήσεως ἀνάβασιν, ἄνοδον δὲ καὶ ὕψος τὴν ἀλαζονείας ὑπονόστησιν.

Τῆς καρτερίας καὶ φρονήσεως καὶ δικαιοσύνης ἐραστὴν οἴησιν χρὴ καὶ τὸ μεγάλαυχον καθαιρεῖν. Τοῦ γὰρ ἐπιτηδεύειν ἀνόθως ἀρετὴν δεῖγμα οὐ μικρὸν ἄσκησις ἀτυφίας.

Ἐὰν δόξαις καὶ ἀρχαῖς μέγα φυσώσαις ἐφίεσθαι, καθάπερ νηὸς ἀγαθῆς κυβερνήτης τὴν πολλὴν τῶν ἱστίων χύσιν στεῖλον, ἵνα μὴ εἰς ἀτόπους πράξεις ἐκτραχηλισθῇς.

Περὶ ὕπνου.

*Ὁ ὕπνος κατὰ τὸν προφήτην ἔκστασίς ἐστιν, οὐχὶ κατὰ μανίαν, ἀλλὰ κατὰ τὴν τῶν αἰσθήσεων ὕφεσιν καὶ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ λογισμοῦ. Τότε γὰρ αἱ μὲν αἰσθήσεις ἐξίστανται τῶν αἰσθητῶν, ὁ δὲ οὐκέτι *νευροσπαστῶν* οὐδὲ παρέχων κίνησιν αὐταῖς ἠρεμεῖ, αἱ δὲ τὰς ἐνεργείας ἀποτετμεμέναι τῷ διεζεῦχθαι τῶν αἰσθήσεων ἀκίνητοι καὶ ἀργαὶ ὑπεκλέλυνται.*

Εἰκότως μελέτην μὲν θανάτου, σκιὰν δὲ καὶ ὑπόγραμμον τῆς αὖθις ἑπομένης ἀναβιώσεως τὸν ὕπνον οἱ τὰ ἀληθῆ πεφρονηκότες ἀπεφήναντο. Ἑκατέρων γὰρ ἐναργεῖς φέρει τὰς εἰκόνας· μεθιστᾷ γὰρ καὶ παριστᾷ τὸν αὐτὸν ἐξ ὁλοκλήρου.

Περὶ τῶν ὑπισχνουμένων κτλ.

Τοῦ μὴ προθύμως ὠφελεῖν ἄμεινον τὸ μηδὲ ὅλως ὑπισχνεῖσθαι. Τῷ μὲν γὰρ οὐδεμία μέμψις ἕπεται, τῷ δὲ παρὰ μὲν τῶν ἀσθενεστέρων ἄχθος, παρὰ δὲ τῶν δυνατωτέρων μέγα μῖσος καὶ κόλασις αἰώνιος.

Περὶ ἀδήλων καὶ ἀγνοουμένων ὑμῖν πραγμάτων.

Ἡ τῶν μελλόντων κατάληψις ἀνοίκειος ἀνθρώπῳ.
Οὐ πάντα τῷ θνητῷ γένει γνώριμα.
Τὸ τέλος τῶν ἀποβησομένων θεὸς οἶδε μόνος.

Περὶ ἀγγελίας κακῆς.

Βελτίων τῶν καθ᾽ ἡδονὴν λόγων ἡ ἀκίνδυνος ἡσυχία.

Περὶ αὐταρέσκων κτλ.

„Οὐ ποιήσετε," φησιν ὁ νομοθέτης, „πάντα ὅσα ἡμεῖς *ποιοῦμεν* ὧδε σήμερον, ἕκαστος τὸ ἀρεστὸν ἐναντίον αὐτοῦ" (Deut. 12, 8), μονονουχὶ βοῶν ὅτι πάντα τὰ κακὰ ἡ φιλαυτία καὶ αὐταρεσκία δημιουργεῖ, ἣν ὡς ἀνίερον ἐκθυτέον τῆς διανοίας. Μηδεὶς οὖν τὸ ἀρεστὸν ἑαυτῷ μᾶλλον ἢ τῇ φύσει δεξιωσάσθω· τὸ μὲν γὰρ βλάβης, τὸ δὲ ὠφελείας εὑρίσκεται αἴτιον.

[*] Οἱ ἑαυτῶν μόνον ἕνεκα πάντα πράττοντες φιλαυτίαν, μέγιστον κακόν, ἐπιτηδεύουσιν, ὃ ποιεῖ τὸ ἄμικτον, τὸ ἀκοινώνητον, τὸ ἄφιλον, τὸ ἄδικον, τὸ ἀσεβές. Τὸν γὰρ ἄνθρωπον ἡ φύσις κατεσκεύασεν, οὐχ ὡς τὰ μονωτικὰ θηρία, ἀλλ᾽ ὡς ἀγελαῖα καὶ σύννομα, κοινωνικώτατον, ἵνα μὴ μόνῳ ἑαυτῷ ζῇ, ἀλλὰ καὶ πατρὶ καὶ μητρὶ καὶ ἀδελφοῖς καὶ γυναικὶ καὶ τέκνοις καὶ τοῖς ἄλλοις συγγενέσι καὶ φίλοις, καὶ δημόταις καὶ φυλέταις καὶ πατρίδι καὶ ὁμοφύλοις, καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις, ἔτι μέντοι καὶ τοῖς μέρεσι τοῦ παντός, καὶ τῷ ὅλῳ κόσμῳ, καὶ πολὺ πρότερον τῷ πατρὶ καὶ ποιητῇ. Δεῖ γὰρ εἶναι, εἴγε ὄν-

τως ἐστὶ λογικός, κοινωνικόν, φιλόκοσμον, φιλόθεον, ἵνα γένηται καὶ θεοφιλής.

Περὶ τοῦ ἀκατάληπτον εἶναι τὸν θεόν.
(Ἐκ τοῦ α' τῶν ἐν Ἐξόδῳ ζητημάτων.)

Μυρία γε, οὐ λέγω τῶν ἀναγκαίων, ἀλλὰ καὶ τῶν βραχυτάτων εἶναι δοκούντων ἐκφεύγει τὸν ἀνθρώπινον νοῦν.

Οὐδεὶς αὐχήσει τὸν ἀόρατον θεὸν ἰδεῖν, εἶξας ἀλογιστίᾳ.

Περὶ τοῦ ὅτι ἀγγέλους φύλακας ἡμῖν ἐποίησεν ὁ θεός. (Ἐκ τοῦ α' τῶν ἐν Γενέσει ζητημάτων.)

Ὥςπερ κίονες οἰκίας ὅλας ὑπερείδουσιν, οὕτω καὶ αἱ θεῖαι δυνάμεις τὸν σύμπαντα κόσμον, καὶ τοῦ ἀνθρωπείου τὸ ἄριστον καὶ θεοφιλέστατον γένος.

Περὶ ἀναμαρτησίας. (Ἐκ τοῦ περὶ γιγάντων.)

Ἀδύνατον οἶμαι μηδὲν ῥυπωθῆναι τῆς ψυχῆς, μηδὲ τὰ τελευταῖα καὶ κατωτάτω αὐτῆς, καὶ ἂν ὡς ἐν ἀνθρώποις τέλειος εἶναι δοκεῖ.

Περὶ βραδυβουλίας.

Ἀκερδὴς ὁ βραδὺς λογισμός, καὶ ἀνωφελὴς ὁ ἐν ἐσχάτοις μετάμελος.

Περὶ διδασκάλων αἱρετικῶν κτλ.

Ὁ καλὸς καὶ ἀγαθὸς τοῦ διδασκάλου τρόπος, καὶ

ἂν ἐν ἀρχῇ σκληραύχενας ἴδῃ φύσει, οὐκ ἀπογινώσκει τὴν ἀμείνω μεταβολήν· ἀλλ᾽ ὥςπερ ἀγαθὸς ἰατρὸς οὐκ εὐθὺς ἐπιφέρει τὴν θεραπείαν ἅμα τῷ κατασκῆψαι τὴν νόσον, ἀλλ᾽ ἀναχώρησιν τῇ φύσει δούς, ἵνα προανατέμνῃ [*] τὴν εἰς σωτηρίαν ὁδόν, τηνικαῦτα χρῆται τοῖς ὑγιεινοῖς καὶ σωτηρίοις φαρμάκοις, οὕτω καὶ σπουδαῖος λόγοις κατὰ φιλοσοφίαν καὶ δόγμασιν.

Ἐὰν ἄρτι πρῶτον εἰςαγομένου καὶ μανθάνοντος σπουδάσεις πᾶσαν τὴν ἀμαθίαν ἐκτεμὼν ἀθρόαν ἐπιστήμην εἰςοικίσαι, τὸ ἐναντίον οὗ διανοῇ πράξεις· οὔτε γὰρ τὴν ἀφαίρεσιν ἑνὶ καιρῷ γινομένην ὑπομεῖναι, οὔτε ἄφθονον ῥύμην καὶ φορὰν τῆς διδασκαλίας χωρῆσαι, ἀλλὰ καθ᾽ ἑκάτερον, τό τε ἐκτεμνόμενον καὶ προςτιθέμενον, ὀδυνηθεὶς καὶ περιαλγήσας ἀφηνιάσει. Τὸ δὲ ἡσυχῇ καὶ μετρίως ἀφαιρεῖν μὲν τῆς ἀπαιδευσίας, προςτιθέναι δὲ τῆς παιδείας τὸ ἀνάλογον, ὠφελείας γένοιτο ἂν ὁμολογουμένης αἴτιον.

Περὶ διανοουμένων καὶ ἐνθυμουμένων τὰ κακά.

(Ἐκ τοῦ περὶ μετονομαζομένων.)

Ἡ τυχοῦσα τῆς κακίας γένεσις δουλοῖ τὸν λογισμόν, καὶ ἂν μήπω τέλειον αὐτῆς ἐκφυτήσῃ τὸ γέννημα. Ἶσον γάρ ἐστι τῷ κατὰ τὴν παροιμίαν λεγομένῳ „πλίνθον πλύνειν ἢ δικτύῳ ὕδωρ κομίζειν“ τὸ κακίαν ἐξελεῖν ἀνθρώπου ψυχῆς. „Ὅρα γὰρ αἷς ἐγκεχάρακται πάντων ἡ διάνοια“, ὥς φησιν, „ἐπιμελῶς“ (Gen. 8, 21) καὶ οὐ παρέργως· τουτέστιν *συγκεκόλληται* καὶ προςήρμοσται. Τὸ δὲ σὺν ἐπιμελείᾳ καὶ φροντίδι κατεσκεμμένον

ἐστὶ καὶ διηγορευμένον εἰς ἀκρίβειαν, καὶ τοῦτο οὐκ *ὀψὲ* καὶ μόλις, ἀλλ' „ἐκ νεότητος", μονονουχὶ λέγων· „ἐξ αὐτῶν τῶν σπαργάνων", ὥςπερ τι μέρος τεινόμενον.

Περὶ δειλῶν καὶ διψύχων.

Οἱ ἄνανδροι ὑπὸ τῆς ἐμφύτου μαλακίας, πρὶν ἢ δυνατώτερον ἀντιβιάσονται προκαταπίπτοντες, αἰσχύνη καὶ γέλως ἑαυτῶν γίνονται.

Ἡ ἐν τῷ φαύλῳ κακία διδυμοτοκεῖ. Διχόνους γὰρ [καὶ] ἐπαμφοτερὴς ὁ ἄφρων, τὰ ἄμικτα μιγνύς, καὶ φύρων καὶ συγχέων τὰ διακρίνεσθαι δυνάμενα, τοιαῦτα ἐν ψυχῇ χρώματα ἐπιφέρων, οἷάπερ ὁ λεπρὸς ἐν τῷ σώματι, μαίνων καὶ τοὺς ὑγιεῖς λογισμοὺς ἀπὸ τῶν θανατούντων ἅμα καὶ *φονώντων*.

Τοῦ φαύλου ἕτερα μὲν τὰ ἐνθύμια, ἕτερα δὲ τὰ ῥήματα, πολλαὶ δὲ αἱ πράξεις, διάφορα δὲ καὶ μαχόμενα πάντα πᾶσι· λέγει γὰρ οὐχ ἃ φρονεῖ, καὶ βεβούλευται τὰ ἐναντία οἷς διέξεισι, καὶ πράττει τὰ τούτοις μὴ συνᾴδοντα· ὥςτε κυρίως εἰπεῖν, ὅτι τοῦ φαύλου ὁ βίος πολέμιος.

[*] Περὶ διακρίσεως.

Ἀνελεύθερον τὸ ἀδιάκριτον, ἀπονοίας καὶ ὑπεροψίας αἴσχιστον βλάστημα. Ὡς γὰρ συνέσεως καὶ φρονήσεως ἅμα ἡ ἐφ' ἑκάστου τῶν πρακτέων διάκρισις, τιμητικόν τε καὶ ἐπαινετον, οὕτω γε ἀφροσύνης καὶ ἀτιμίας τὸ ἀνερυθρίαστον. Ὅθεν *ἐν* ἀσεβέσιν ὁ ἕτερος λόγος συντάττει τὸν τοιόνδε νοσοῦντα πάθος, φάσκων· „Ἀσεβὴς ὁ μὴ εἰδὼς τιμῆσαι πρόσωπον ἐντίμου, μηδὲ

ἐξανίστασθαι ἀπὸ προσώπου πρεσβυτέρου" (Lev. 19, 32), μηδὲ κατευθύνων αὐτὸν πρὸς τὸ εὖ ἔχον.

Περὶ τῶν δουλευόντων τῷ θεῷ.

Οἱ ὑπηρέται τῶν σπουδαίων τὴν πρὸς τὸν θεὸν ἑκούσιον ἀναδέχονται λατρείαν· οὐ γὰρ ἀνθρώποις ἀνθρωπίνοις δουλεύουσιν, ἀλλὰ σοφοῖς. Ὁ δὲ σοφίας δοῦλος θεραπευτὴς λέγοιτο ἂν δικαίως εἶναι θεοῦ.

Περὶ δικαίων.

Ἄσπονδος καὶ ἀκήρυκτος πόλεμός ἐστι ἀθέοις πρὸς τοὺς φιλοθέους, οὕτως ὥςτε καὶ δεσποτείαν ἀπειλεῖν.

Περὶ δικαιοσύνης.

Σωτήριον ἐν τοῖς μάλιστα δικαιοσύνη, καὶ ἀνθρώπων καὶ τῶν τοῦ κόσμου μερῶν, γῆς καὶ οὐρανοῦ.

Περὶ τῶν τοῦ θεοῦ κριμάτων.

Καλόν ἐστιν ἀρξαμένους καθ᾽ ἑκάστην ἡμέραν ἀπὸ τῶν θείων καὶ ἁγίων ἔργων ἐπὶ τὰς κατηναγκασμένας ὑπηρεσίας τοῦ βίου χωρεῖν. Διὰ τοῦτο καὶ τὴν τῶν προςταγμάτων μελέτην προςέταξεν (Deut. 6, 7) ἀεί, μάλιστα δὲ εὐθὺς περιαναστάντας ἅμα *τῇ* ἕω ποιεῖσθαι, ἵνα πάσης ἀνθρωπίνης πράξεως αἱ ἅγιαι σπουδαὶ προηγῶνται, χορηγὸν ἔχουσαι τὴν περὶ θεοῦ μνήμην.

Ψυχὴ πᾶσα ἣν εὐσέβεια λιπαίνει τοῖς ἰδίοις ὀργίοις, *ἀκοιμήτως* ἔχει πρὸς τὰ θεῖα καὶ διανίσταται πρὸς τὴν θέαν τῶν θέας ἀξίων. Τοῦτο γὰρ τὸ πάθος τῆς

ψυχῆς ἐν ἑορτῇ μεγίστῃ καὶ καιρὸς ἀψευδὴς εὐφροσύνης.

Περὶ διαφορᾶς θεοῦ καὶ ἀνθρώπων.

Μακρὰν τὰ τῆς γενέσεως τοῦ ἀγεννήτου, καὶ ἂν σφόδρα συνεγγίζῃ, ταῖς ὁλκαῖς χάρισι τοῦ σωτῆρος ἐπακολουθοῦντα.

[*] *Περὶ θαρσέων καὶ ἀνδρείων.*

(*Ἐκ τοῦ περὶ γιγάντων.*)

Ἀνδρείας ἐστὶ τὸ δύςπληκτον εἶναι ὑπὸ φόβων τῶν περὶ θάνατον, καὶ τὸ εὐθαρσῆ ἐν τοῖς δεινοῖς, καὶ τὸ εὔτολμον ἐν τοῖς κινδύνοις, καὶ τὸ μᾶλλον αἱρεῖσθαι τεθνάναι καλῶς ἢ αἰσχρῶς σωθῆναι, καὶ τὸ νίκης αἴτιον εἶναι. Παρέπεται δὲ τῇ ἀνδρείᾳ ἡ εὐτολμία καὶ εὐψυχία καὶ τὸ θάρσος.

Περὶ ἰσότητος.

Ὥςπερ τῶν τελειοτάτων ἀγαθῶν τὸ ἰσόμετρον αἴτιον, οὕτω τῶν μεγίστων κακῶν ἡ ἀμετρία, τὸν ὠφελιμώτατον λύουσα δεσμὸν ἰσότητος.

(*Περὶ μέθης.*) Τὸ ἄνισον λυπηρὸν καὶ διαστατικόν, ὥςπερ καὶ τὸ ἶσον ἄλυπον καὶ συνδετικὸν εἰς ὠφέλειαν.

Τὸ ἔννομον καὶ τὸ ἶσον εἰρήνης σπέρμα, καὶ σωτηρίας αἴτιον καὶ τῆς εἰς *ἅπαν* διαμονῆς. Ἀνισότης δὲ καὶ πλεονεξία ὁρμητήρια πολέμου καὶ λυτικὰ τῶν ὄντων.

Περὶ κακούργων.

Τὰ τῶν προτέρων κολαστήρια τῶν δευτέρων εἰσίν, εἰ σωφρονοῖεν, φυλακτήρια καὶ σωτήρια.

Περὶ ὀφθαλμοῦ καὶ ὁράσεως.

(Ἐκ τοῦ περὶ κοσμοποιΐας.)

Αἱ αἰσθήσεις θυρίσιν ἐοίκασι. Διὰ γὰρ τούτων ὡςανεὶ θυρίδων ἐπεισέρχεται τῷ νῷ ἡ κατάληψις τῶν αἰσθητῶν· καὶ πάλιν ὁ νοῦς ἐκκύπτει δι᾽ αὐτῶν. Μέρος δέ ἐστι τῶν θυρίδων, λέγω δὴ τῶν αἰσθήσεων, ἡ ὅρασις, ἐπεὶ καὶ ψυχῆς μάλιστα συγγενής, ὅτιπερ καὶ τῷ καλλίστῳ τῶν ὄντων, φωτί, οἰκεία, καὶ ὑπηρέτης τῶν θείων. Ἥτις καὶ τὴν εἰς φιλοσοφίαν ὁδὸν ἔτεμε τὴν πρώτην. Θεασάμενος γὰρ ἡλίου κίνησιν καὶ σελήνης, καὶ τὰς τῶν ἀστέρων περιόδους, καὶ τὴν ἀπλανῆ περιφορὰν τοῦ σύμπαντος οὐρανοῦ, καὶ τὴν παντὸς τοῦ λόγου κρείττονα τάξιν τε καὶ ἁρμονίαν, καὶ τὸν τοῦ κόσμου μόνον ἀψευδέστατον κοσμοποιόν, διήγγελλε τῷ ἡγεμόνι λογισμῷ ἃ εἶδεν. Ὁ δὲ ἐν ὄμματι ὀξυδερκεστέρῳ θεασάμενος καὶ ταῦτα καὶ παραδείγματι καὶ εἴδει διὰ τούτων*) ἀνωτέρω καὶ τῶν ἁπάντων αἴτιον, εὐθὺς εἰς ἔννοιαν ἦλθε θεοῦ καὶ γενέσεως καὶ προνοίας, λογισάμενος, ὅτι ὅλη φύσις οὐκ αὐτοματισθεῖσα [*] γέγονεν, ἀλλ᾽ ἀνάγκη ποιητὴν εἶναι καὶ πατέρα, κυβερνήτην τε καὶ ἡνίοχον, ὃς καὶ πεποίηκε καὶ ποιήματα αὐτοῦ σώζει.

---

*) Mang. coniicit: παραδειγματικὰ εἴδη τούτων.

Περὶ ὀλιγοδείας.

Ἐὰν πολὺς ῥέῃ πλοῦτος, μὴ συγκατασυρῇς τῇ φορᾷ, πειρῶ δὲ ἀντιλαμβάνεσθαί τινος ξηροῦ πρὸς ἵδρυσιν τῆς γνώμης βεβαιοτάτην· τοῦτο δὲ ἦν ἡ μετὰ δικαιοσύνης καὶ χρηστότητος ἐπιδέξιος χρῆσις. Καὶ ἂν τὰ ποιητικὰ τῶν μετὰ γαστέρα ἐπιθυμιῶν ἀφθόνως χορηγῆται, μὴ συναρπασθῇς αὐτῶν τῇ περιουσίᾳ, τὴν σωτήριον εὐκολίαν ἀντιθείς, οἷα ξηρὸν ἔδαφος εἰς πορείαν ἀντὶ βαραθρώδους τέλματος.

Ἡ αὐτάρκεια, πηγὴν ἔχουσα σωφροσύνης, μέτρον ἐστὶ τῶν ἀναγκαίων καὶ χρησίμων εἰς τὸν βίον — ταύτης ἀδελφὰς συμβέβηκεν ὀλιγοδείαν, εὐκολίαν, ἀπερίττους ἄρτους — πάντα ὅσα τῦφος διαίρει εἰς ὕψος, ἐπιχειροῦσα καθαιρεῖν.

Ἀσκητέον ὀλίγων δεηθῆναι· τοῦτο γὰρ ἐγγυτάτω θεῷ, τὸ δὲ ἐναντίον μακροτάτω.

Περὶ πίστεως καὶ εὐσεβείας εἰς θεόν.

Ἡ ἀληθὴς ἱερουργία τίς ἂν εἴη πλὴν ψυχῆς θεοφιλοῦς εὐσέβεια; Ἧς τὸ εὐχάριστον ἀθανατίζεται παρὰ τῷ θεῷ, συνδιαιωνίζουσα ἡλίῳ καὶ σελήνῃ καὶ τῷ παντὶ κόσμῳ.

Περὶ πονηρῶν καὶ ἀσεβῶν.

Ἀβέβαιοι αἱ πονηρῶν ἀνθρώπων ἐλπίδες, εἰκαζόντων μὲν τὰ χρηστότερα, τὰ δὲ παλίμφημα, καὶ ὧν ἄξιοί εἰσι, πάσχοντες.

Περὶ συνειδήσεως πονηρᾶς.

(*Ἐκ τοῦ περὶ μετονομαζομένων.*)

Τίς ἐξαμαρτὼν οὐχί, ὥςπερ ἐν δικαστηρίῳ, ὑπὸ τοῦ συνειδότος κατηγορεῖται, καὶ ἂν μηδεὶς ἐλέγχῃ;

Περὶ συμβούλων.

(*Ἐκ τῶν ἐν Γενέσει ζητημάτων.*)

Ἐπειδὴ πρὸς πολλὰ τῶν κατὰ τὸν βίον τυφλὸς ὁ τῶν μὴ πεφιλοσοφηκότων νοῦς, χρηστέον τοῖς βλέπουσι τὰς τῶν πραγμάτων ἰδέας πρὸς ὁδηγίαν.

Περὶ ταχυλόγων.

Τῷ μὴ ἐφεδρεύει αἰδὼς ἢ φόβος, ἀχάλινον τὸ στόμα καὶ ἀνειμένη γλῶττα λέλυται.

[*] *Περὶ τελειότητος.*

Ἐν θεῷ μόνον τὸ τέλειον καὶ ἀνενδεές, ἐν δὲ ἀνθρώπῳ τὸ ἐπιδεὲς καὶ ἀτελές. Δίδακτος γὰρ ὁ ἄνθρωπος, καὶ ἂν γὰρ σοφώτατος, ἄλλος ἀπ' ἄλλου, ἀλλ' οὐκ ἀδιδάκτως, οὐδὲ αὐτοφυῶς· καὶ εἰ ἐπιστημονικώτερος ἕτερος ἑτέρου, οὐκ ἐμφύτως, ἀλλὰ μεμαθημένως.

Περὶ ταπεινοφρονούντων.

Φυσικώτατα ταῦτα δέδεικται· κατάβασιν μὲν ψυχῆς τὴν δι' οἰήσεως ἀνάβασιν, ἄνοδον δὲ καὶ ὕψος τὴν ἀλαζονείας ὑπονόστησιν.

Τῆς καρτερίας καὶ φρονήσεως καὶ δικαιοσύνης ἐραστὴν οἴησιν χρὴ καὶ τὸ μεγάλαυχον καθαιρεῖν. Τοῦ γὰρ ἐπιτηδεύειν ἀνόθως ἀρετὴν δεῖγμα οὐ μικρὸν ἄσκησις ἀτυφίας.

Ἐὰν δόξαις καὶ ἀρχαῖς μέγα φυσῶσαις ἐφίεσθαι, καθάπερ νηὸς ἀγαθῆς κυβερνήτης τὴν πολλὴν τῶν ἱστίων χύσιν στεῖλον, ἵνα μὴ εἰς ἀτόπους πράξεις ἐκτραχηλισθῇς.

Περὶ ὕπνου.

Ὁ ὕπνος κατὰ τὸν προφήτην ἔκστασίς ἐστιν, οὐχὶ κατὰ μανίαν, ἀλλὰ κατὰ τὴν τῶν αἰσθήσεων ὕφεσιν καὶ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ λογισμοῦ. Τότε γὰρ αἱ μὲν αἰσθήσεις ἐξίστανται τῶν αἰσθητῶν, ὁ δὲ οὐκέτι *νευροσπαστῶν* οὐδὲ παρέχων κίνησιν αὐταῖς ἠρεμεῖ, αἱ δὲ τὰς ἐνεργείας ἀποτετμεμέναι τῷ διεζεῦχθαι τῶν αἰσθήσεων ἀκίνητοι καὶ ἀργαὶ ὑπεκλέλυνται.

Εἰκότως μελέτην μὲν θανάτου, σκιὰν δὲ καὶ ὑπόγραμμον τῆς αὖθις ἑπομένης ἀναβιώσεως τὸν ὕπνον οἱ τὰ ἀληθῆ πεφρονηκότες ἀπεφήναντο. Ἑκατέρων γὰρ ἐναργεῖς φέρει τὰς εἰκόνας· μεθιστᾷ γὰρ καὶ παριστᾷ τὸν αὐτὸν ἐξ ὁλοκλήρου.

Περὶ τῶν ὑπισχνουμένων κτλ.

Τοῦ μὴ προθύμως ὠφελεῖν ἄμεινον τὸ μηδὲ ὅλως ὑπισχνεῖσθαι. Τῷ μὲν γὰρ οὐδεμία μέμψις ἕπεται, τῷ δὲ παρὰ μὲν τῶν ἀσθενεστέρων ἄχθος, παρὰ δὲ τῶν δυνατωτέρων μέγα μῖσος καὶ κόλασις αἰώνιος.

[*] *Περὶ ὑπερηφάνων κτλ.*

(*Ἐκ τοῦ α΄ τῆς νόμων ἱερῶν ἀλληγορίας.*)

Φασί τινες, ὅτι ὕστατον ἀποδύεται τὸν τῆς κενοδοξίας χιτῶνα ὁ σοφός. Καὶ ἂν γὰρ τῶν ἄλλων τις παθῶν περικρατήσῃ, ἀλλὰ τῆς δόξης καὶ τοῦ παρὰ τοῖς πολλοῖς ἐπαίνου πέφυκεν ἡττᾶσθαι.

Οἴησις ἀκάθαρτον φύσει.

Περὶ ὑποσχέσεων κτλ.

*Τὸ εὐχαριστεῖν θεῷ καθ᾽ ἑαυτό, ὀρθῶς ἔχον ἐστί· τὸ δὲ μήτε πρῶτον, μήτε ἐκ τῶν πρώτων *ἀπαρχόμενον*, ψεκτόν. Οὐ γὰρ δεῖ τὰ μὲν πρεσβεῖα ἐν τῇ γενέσει τιθέναι, τὰ δὲ δεύτερα τῷ δωρησαμένῳ θεῷ προςφέρειν. Ἡ δέ ἐστιν ἐπίληπτος διαίρεσις, ἀταξίαν τινὰ τάξεως εἰςηγουμένη.*

Περὶ φθόνου.

Πέφυκε τοῖς μεγάλοις ἀκολουθεῖν φθόνος.

Περὶ φιλέργων.

Τὰ τέλεια καὶ μέγιστα τῶν ἀγαθῶν ἀσκητικαῖς ἀθλήσεσι καὶ ἡβῶσι πόνοις εἴωθε περιγίγνεσθαι.

Ἄτοπόν ἐστι διώκοντα τὰς τιμὰς φεύγειν τοὺς πόνους, δι᾽ ὧν αἱ τιμαί.

Περὶ ψυχῆς καὶ νοῦ.

Τί ἐστιν „Ἐν αἵματι ψυχῆς κρέας οὐ φάγεσθε“;

(Gen. 9, 4.) Ἔοικε διὰ *τούτου* δηλοῦν, ὅτι ψυχῆς οὐσία αἷμά ἐστι· ψυχῆς μέντοι τῆς αἰσθητικῆς, οὐχὶ τῆς κατ᾽ ἐξοχὴν γενομένης, ἥτις ἐστὶ λογικὴ καὶ νοερά. Τρία γὰρ μέρη ψυχῆς· τὸ μὲν θρεπτικόν, τὸ δὲ αἰσθητικόν, τὸ δὲ λογικόν. Τοῦ μὲν οὖν λογικοῦ τὸ θεῖον πνεῦμα οὐσία, κατὰ τὸν θεολόγον. Φησὶ γάρ, ὅτι „Ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόςωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς“ (Gen. 2, 7). Τοῦ δὲ αἰσθητικοῦ καὶ ζωτικοῦ τὸ αἷμα οὐσία. Λέγει γὰρ ἐν ἑτέροις, ὅτι „Ψυχὴ πάσης σαρκὸς αἷμά ἐστιν“ (Deut. 12, 23)· καὶ κυριώτατα ψυχὴν „σαρκὸς αἷμα“ εἴρηκε. Περὶ σάρκα δὲ ἡ αἴσθησις καὶ τὸ πάθος, οὐχ ὁ νοῦς καὶ ὁ λογισμός. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὸ ἐν αἵματι ψυχῆς μηνύει, ὅτι ἕτερόν ἐστι ψυχὴ καὶ ἕτερον σῶμα, ὡς εἶναι ψευδῶς ψυχὴν *) μὲν οὐσίαν πνεῦμα, μὴ καθ᾽ ἑαυτὸ δὲ χωρὶς αἵματος τόπον ἐπέχειν, ἀλλ᾽ ἐμφέρεσθαι καὶ συγκεκρᾶσθαι αἵματι.

Περὶ βοηθείας θεοῦ.

(Ἐκ τοῦ δ´ τῆς νόμων ἱερῶν ἀλληγορίας.)

Τῆς εὐδαιμονίας ἐστὶ τὸ πέρας θεοῦ βοήθεια. Οὐ γὰρ ἐνδεῖν ἔτι δύναται βοηθοῦντος θεοῦ.

[*] Περὶ δημιουργίας κόσμου.

(Ἐκ τοῦ α´ τῶν ἐν Γενέσει ζητημάτων.)

Ἀμήχανον ἁρμονίαν καὶ τάξιν καὶ λόγον καὶ ἀναλογίαν καὶ τοσαύτην συμφωνίαν καὶ τῷ ὄντι εὐδαιμονίαν ἀπαυτοματισθεῖσαν γενέσθαι. Ἀνάγκη γὰρ εἶναι ποιη-

*) Mang. conicit: ἀψευδῶς ψυχῆς.

τὴν καὶ πατέρα, κυβερνήτην τε καὶ ἡνίοχον, ὃς γεγέννη-
κεν καὶ γεννηθέντα σώζει.

Περὶ ἐκκλησίας θεοῦ.

Βουληθεὶς ὁ θεὸς τῆς θείας ἀρετῆς ἀπ᾽ οὐρανοῦ καταπέμψαι τὴν εἰκόνα ἐπὶ τὴν γῆν, δι᾽ ἔλεον τοῦ γένους ἡμῶν, ἵνα μὴ ἀτυχήσῃ τῆς ἀμείνονος μοίρας ... καὶ ἀπολουσόμενον τὰ καταῤῥυπαίνοντα ἡμῶν τὸν ἄθλιον καὶ δυςκλείας γέμοντα βίον.

Περὶ τοῦ ζητεῖν τὸν θεόν.

(Ἐκ τοῦ τελευταίου τῶν ἐν Ἐξόδῳ ζητημάτων.)

Μία ἀνάπαυσις ψυχῆς ἐστιν ἡ κρατίστη εἰς τὸν ἱερὸν τοῦ ὄντος πόθον, ἡγεμόνι χρῆσθαι θεῷ καὶ βουλευμάτων καὶ λόγων καὶ πράξεων.

Πέρας εὐδαιμονίας τὸ ἀκλινῶς καὶ ἀῤῥεπῶς ἐν μόνῳ θεῷ στῆναι.

Περὶ ἡμέρας ἐσχάτης.

(Ἐκ τοῦ β′ τῶν ἐν Ἐξόδῳ ζητημάτων.)

Οἱ ἀστέρες στρέφονται, καὶ εἰλοῦνται κύκλον· οἱ μὲν κατὰ τὰ αὐτὰ τῷ σύμπαντι οὐρανῷ, οἱ δὲ καὶ κινήσεσιν ἰδίαις ἔλαχον ἐξαιρέτοις.

Περὶ μισοπονηρίας θεοῦ.

(Ἐκ τοῦ β′ τῶν ἐν Γενέσει ζητημάτων.)

Ἔνιοι νομίζουσι μεταμέλειαν ἐμφαίνεσθαι περὶ τὸ

θεῖον διὰ τῶν ὀνομάτων· οὐκ εὖ δὲ ὑπονοοῦσι. Χωρὶς γὰρ τοῦ μὴ τρέπεσθαι τὸ θεῖον, οὔτε τὸ „ἐνεθυμήθη" οὔτε τὸ „ἐνενόησεν" (Gen. 6, 6) δηλωτικὰ μεταμελείας ἐστὶν — τὸ δὲ θεῖον ἄτρεπτον — ἀλλ' ἀκραιφνοῦς λογισμοῦ περιεσκεμμένου τὴν αἰτίαν, ἧς ἕνεκα ἐποίησεν τὸν ἄνθρωπον ἐπὶ τῆς γῆς.

(Ἐκ τῶν αὐτῶν.) Οὔτε ἐνδυασμὸς οὔτε φθόνος περὶ θεόν. Χρῆται δὲ πολλάκις ὀνόμασιν ἐνδυαστικοῖς ἢ διανοητικοῖς κατ' ἀναφορὰν ἐπὶ τὸ „ὡς ἄνθρωπος" κεφάλαιον. Διττὰ γάρ, ὡς πολλάκις ἔφην, ἐστὶν τὰ ἀνωτάτω [*] κεφάλαια· τὸ μὲν „οὐχ ὡς ἄνθρωπος ὁ θεός", τὸ δὲ „ὡς ἄνθρωπος παιδεύει τὸν υἱόν". Τὸ μὲν πρότερον ἐξουσίας, τὸ δὲ δεύτερον παιδείας καὶ εἰςαγωγῆς ἐστιν.

Περὶ ὑποσχέσεων.

(Ἐκ τοῦ τελευταίου τῶν ἐν Ἐξόδῳ ζητημάτων.)

Ὁ μὴ ἐκ προαιρέσεως ἀπάρχων θεῷ, καὶ ἂν τὰ μεγάλα πάντα κομίζῃ μετὰ τῶν βασιλικῶν θησαυρῶν, ἀπαρχὰς οὐ φέρει. Οὐ γὰρ ἐν ὕλαις, ἀλλ' ἐν *εὐσεβεῖ* διαθέσει τοῦ κομίζοντος ἡ ἀληθὴς ἀπαρχή.

Περὶ φιλανθρωπίας καὶ πραότητος θεοῦ.

(Ἐκ τῶν ἐν Ἐξόδῳ ζητουμένων.)

Ἀεὶ φθάνουσι τὴν δίκην αἱ τοῦ θεοῦ χάριτες. Ἔργον γὰρ αὐτῷ προηγούμενον τὸ εὐεργετεῖν, τὸ δὲ κολάζειν ἑπόμενον. Φιλεῖ δέ, ὅταν μέλλῃ μεγάλα συνίστασθαι κακά, μεγάλων καὶ πολλῶν ἀγαθῶν ἀφθονία προγενέσθαι.

IV. EX ANTONIO.

Ser. I. *Ἀρεταὶ μόναι τὰ τῶν ἀνθρώπων πράγματα κυβερνᾶν ἐπίστανται.*

Ἡ θεωρία τῆς ἀρετῆς παγκάλη, καὶ ἡ πρᾶξις καὶ ἡ χρῆσις περιμάχητος.

Ser. II. *Εἰ βούλει διττῶς εὐδοκιμεῖν, καὶ τοὺς κάλλιστα πράττοντας προτίμα, καὶ τοὺς τὰ χείρονα πράττοντας ἐπιτίμα.*

Ser. VIII. *Συγγνώμην αἰτούμενος ἁμαρτημάτων, συγγίνωσκε καὶ αὐτὸς τοῖς εἰς σε πλημμελοῦσιν· ὅτι ἀφέσει ἀντιδίδοται ἄφεσις, καὶ ἡ πρὸς τοὺς ὁμοδούλους ἡμῶν καταλλαγὴ τῆς θείας ὀργῆς γίνεται ἀπαλλαγή.*

Ser. IX. *Φιλάνθρωπος ὁ ἀστεῖος καὶ εὐμενής, καὶ συγγνώμων οὐδενὶ μνησικακεῖ τὸ παράπαν, ἀλλὰ νικᾶν ἀξιῶν ἐν τῷ ποιεῖν εὖ μᾶλλον ἢ βλάπτειν.*

Ibid. *Καλὸν τότε καλόν ἐστι, ὅταν τῆς ἀφ᾽ ἑτέρου συστάσεως οὐ δέηται, ἀλλ᾽ ἐν αὑτῷ περιφέρῃ τῆς οἰκείας καλλονῆς τὰ γνωρίσματα.*

Ser. X. *Καλὸν ἀεὶ τῷ κρείττονι τὸ χεῖρον ἀκολουθεῖν, διὰ βελτιώσεως ἐλπίδα.*

[*] Ser. XI. *Εὐδαιμονιστέον μὲν καὶ πόλιν καὶ χώραν καὶ οἰκίαν, ὅταν ἔχῃ τινὰ σπουδαῖον· κακοδαιμονιστέον δέ, ὅταν ἔρημος ᾖ τοιούτου.*

Ser. XVI. *Οἷς ἰσχὺς οὐ πρόςεστι τῶν τὰς φύσεις τυραννικῶν, πανουργίαις τὰς ἐπιβουλὰς κατορθοῦσι.*

Ser. XX. *Βλαβεραὶ τῶν ἀνοήτων αἱ συνουσίαι· καὶ ἀκούουσα πολλάκις ψυχὴ τῶν ἐκείνων φρενοβλαβείας ἀπομάττεται εἴδωλα.*

Οὐ ποιεῖ ἀγρὸς φαύλους, οὐδὲ ἄστυ σπουδαίους, ἀλλ' ἡ μετὰ τοιῶνδε συνδιατριβή.

Ser. XXVIII. *Οὔτε ἀῤῥώστου πληγὴν, οὔτε ἀνοήτου ἀπειλὴν δεῖ εὐλαβεῖσθαι.*

Οἱ ἔλαφροι τῶν ἀνθρώπων, ὥςπερ τὰ κενὰ τῶν ἀγγείων, εὐβάστακτοι τοῖς ὠτίοις εἰσίν.

Ser. XXX. *Χωρὶς θεωρίας ἐπιστημονικῆς οὐδὲν τῶν πραττομένων καλόν. Ἐπιστήμη γὰρ ἔγγονον εὐβουλίας· ἀβουλία δὲ πηγὴ κακῶν πάντων.*

Περισσὸς ὑπὲρ τοῦ δικαίου πᾶς ὁ λόγος, ὅταν ἡ τῶν ἀκουόντων πρὸς τὸ χεῖρον ὁμόνοια ᾖ.

Ser. XXXVIII. *Ὁ φαῦλος πόλιν τε καὶ τὸν κατὰ πόλιν ὄχλον τε καὶ φυρμὸν ἀνθρώπων ὁμοῦ καὶ πραγμάτων μεταδιώκει. Φιλοπραγμοσύναι γὰρ καὶ πλεονεξίαι, δημοκοπίαι τε καὶ δημαρχίαι τῷ τοιούτῳ τιμαί, τὸ δὲ ἡσυχάζειν ἀτιμώτατον.*

Δυςεύρετον ἢ καὶ παντελῶς ἀνεύρετον ἐν πεφυρμένῳ βίῳ τὸ καλόν.

Ser. XLIII. *Οὐδὲν οὕτως εὐάγωγον εἰς εὔνοιαν ὡς ἡ εὐεργετημάτων εὐφημία.*

Ser. XLVII. *Τὸ μὴ ἑαυτὸν μαρτυρεῖν ἱκανόν, τῆς δὲ ἀφ' ἑτέρου χρῇζον συνηγορίας, ἀβέβαιον εἰς πίστιν.*

Ser. LII. *Ἀποστρέφου τῶν κολάκων τοὺς ἀπατηλοὺς λόγους· ἐξαμβλύνοντες γὰρ τοὺς λογισμοὺς οὐ συγχωροῦσι τῶν πραγμάτων τὴν ἀλήθειαν. Ἢ γὰρ ἐπαινοῦσι τὰ ψόγου ἄξια, ἢ ψέγουσι πολλάκις τὰ ἐπαίνων κρείττονα.*

Ser. LVI. *Τὸ μέγιστον ἀγαθὸν εἰρήνη, ὃ μηδεὶς ἱκανὸς ἀνθρώπων παρασχεῖν, ἐπεὶ θεῖον τοῦτο ἔργον.*

[*] Ser. LVII. *Τοιοῦτος γίνου περὶ τοὺς σοὺς*

οἰκέτας, οἷον εὔχῃ σοι τὸν θεὸν γενέσθαι. Ὡς γὰρ ἀκούομεν, ἀκουσθησόμεθα, καὶ ὡς ὁρῶμεν, ὁρασθησόμεθα ὑπ' αὐτοῦ. Προσενέγκωμεν οὖν τοῦ ἐλέου τὸν ἔλεον, ἵνα τῷ ὁμοίῳ τὸ ὅμοιον ἀντιλάβωμεν.

Ser. LXIX. Ὕπνος ἐστὶ φύσεως †ποσὸς† σύστασις*), εἰκὼν θανάτου, αἰσθήσεων ἀργία.

Εἷς μὲν ὁ ὕπνος, πολλὰς δὲ ὑποθέσεις καὶ ἡ ἐπιθυμία ἔχει· λέγω δὴ ἐκ φύσεως, ἐκ βρωμάτων, ἐκ δαιμόνων, ἢ τάχα καὶ ἄκρας καὶ ἐπιτεταμένης νηστείας, ἐξ ἧς ἐξατονοῦσα ἡ σὰρξ δι' ὕπνου λοιπὸν αὐτὴν παραμυθήσασθαι βούλεται.

Ὥςπερ ἡ πολυποσία συνήθεια εἴρηται, οὕτως καὶ πολυπνία· χαλεπὸν οὖν συνήθειαν μακρὰν ἰάσασθαι.

Ser. LXXIV. Συγγνώμη μετάνοιαν πέφυκε γεννᾶν.

Ser. LXXIX. Ἀναισχυντία μὲν ἴδιον φαύλου, αἰδὼς δὲ σπουδαίου. Τὸ δὲ μήτε αἰσχύνεσθαι μήτε ἀναισχυντεῖν τοῦ ἀκαταλήπτως ἔχοντος καὶ ἀσυγκαταθέτως.

Ser. LXXXII. Ἐπειδήπερ ἀοράτως εἰς τὸν τῆς ψυχῆς χῶρον εἰςδύεται ὁ θεός, παρασκευάζωμεν τὸν τόπον ἐκεῖνον ὡς ἔνεστι κάλλιστον, ἀξιόχρεων ἐνδιαίτημα θεοῦ γενησόμενον. Εἰ δὲ μή, λήσεται μεταναστὰς εἰς ἕτερον οἶκον ὁ θεός.

Οἶκος θεοῦ σοφοῦ διάνοια· τούτου καλεῖται θεὸς ἰδίως ὁ συμπάντων, ὥς φησιν ὁ προφήτης, „ᾧ θεὸς ἐμπεριπατεῖ" (Lev. 26, 12), οἷα βασιλείῳ.

Ὀφθαλμοῖς μὲν τὰ ἐν φανερῷ καὶ τὰ ἐν χερσὶ καταλαμβάνεται. Λογισμὸς δὲ ἀκέραιος φθάνει πρὸς τὰ ἀόρατα καὶ μέλλοντα.

---

*) Mang. conicit: φύσεως ὑπονόστησις.

Ser. LXXXVII. *Τὸν ὀμνύντα μάτην ἐπ᾽ ἀδίκῳ, Θεός, ὁ τὴν φύσιν ἵλεως, οὔ ποτε τῆς αἰτίας ἀπαλλάξει, δυςκάθαρτον καὶ μιαρὸν ὄντα· καὶ ἂν διαφεύγῃ τὰς ἀπ᾽ ἀνθρώπων τιμωρίας.*

Ser. XCIX. *Τὰ [καλά,] καὶ ἂν φθόνῳ πρὸς ὀλίγον ἐπισκιασθέντα χρόνον, ἐπὶ καιρῷ λυθέντα αὖθις ἀναλάμπει.*

[*] Ser. CIV. *Τῇ μὲν οὐσίᾳ ἴσος τοῦ παντὸς ἀνθρώπου ὁ βασιλεύς, τῇ ἐξουσίᾳ δὲ τοῦ ἀξιώματος ὅμοιός ἐστι τῷ ἐπὶ πάντων θεῷ· οὐκ ἔχει γὰρ ἐπὶ γῆς αὐτοῦ ὑψηλότερον. Χρὴ τοίνυν καὶ ὡς θνητὸν μὴ ἐπαίρεσθαι, καὶ ὡς θεὸν μὴ ὀργίζεσθαι. Εἰ γὰρ καὶ εἰκόνι θεϊκῇ τετίμηται, ἀλλὰ καὶ κόνει χοϊκῇ συμπέπλεκται, δι᾽ ἧς ἐκδιδάσκεται τὴν πρὸς πάντας ἁπλότητα.*

Ser. CXVI. *Καὶ ἀναγώγοις καὶ ἄφροσιν οἰκέταις φοβερὸς δεσπότης ὠφέλιμος. Τὰς γὰρ ἐπαναστάσεις αὐτοῦ δεδιότες ἄκοντες φόβῳ νουθετοῦνται.*

Ser. CXVIII. *Μέγιστον ἐγκώμιον οἰκέτου, μηδενὸς ὧν ἂν ὁ οἰκοδεσπότης προστάξει ὀλιγωρεῖν, ἀόκνως δὲ καὶ φιλοπόνως ὑπὲρ δύναμιν πάντα σπουδάζειν αἰσίῳ γνώμῃ κατορθοῦν.*

Ser. CXXIII. *Ἡ Φίλωνος γυνὴ ἐρωτηθεῖσα ἐν συνόδῳ πλειόνων γυναικῶν, διὰ τί μόνη τῶν ἄλλων οὐ φορεῖ κόσμον χρυσοῦν, ἔφη· „Αὐτάρκης κόσμος ἐστὶ γυναικὶ ἡ ἀνδρὸς ἀρετή.“*

Ser. CXXX. *Τέκνων ἀρεταὶ δόξα πατέρων. Εὔπαιδες οἱ τῶν καλῶν καὶ ἀγαθῶν ἐπιστήμονες.*

Ser. CXXXV. *Ἐκ χρυσοῦ ποτηρίου πίνειν φάρμακον καὶ ἐκ φίλου ἀγνώμονος συμβουλίαν λαμβάνειν ταὐτόν ἐστιν.*

Σκεύη μὲν τὰ καινὰ κρείττονα, φιλία δὲ ἡ παλαιοτέρα.

Οἱ μὲν ἐκ γῆς καρποὶ κατ' ἐνιαυτόν, οἱ δὲ ἐκ τῆς φιλίας κατὰ πάντα καιρὸν φύονται.

Πολλοὶ φίλους αἱροῦνται, οὐ τοὺς ἀρίστους, ἀλλὰ πλουτοῦντας.

Πολλοὶ δοκοῦντες φίλοι οὐκ εἰσι, καὶ οὐ δοκοῦντές εἰσι· σοφοῦ οὖν ἐστι γιγνώσκειν ἕκαστον.

Ser. CLII. *Νεότης πονεῖν οὐκ ἐθέλουσα πρὸς τὸ γῆρας κακοπραγεῖ.*

Ser. CLVI. *Οὐ τὸ κολάζεσθαι ἐνταῦθα κακόν, ἀλλὰ τὸ ἄξιον τῆς ἐκεῖσε γενέσθαι κολάσεως.*

Ser. CXXV. *Ἐλπίδα ὁ θεὸς τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων ἐγκατέσπειρεν, ἵνα ἔχοντες συμφυὲς παραμύθιον ἐπελαφρύνωνται τὰς ἀνίας οἱ μὴ ἀνίατα δράσαντες.*

[*] Ser. CLXXXII. *Δοκεῖ μὲν λεία τις εἶναι κίνησις ἡ ἡδονή, τὸ δὲ ἀληθὲς τραχεῖα εὑρίσκεται, καὶ ἐστί.*

V. Ex Anonymi Collectione Florilega. MS. Barocc. No. 143. in Bibliotheca Bodleiana Oxonii.

Περὶ φίλων.

*Ἡ πρὸς τοὺς φίλους βεβαιότης τῆς ὅλης ἐστὶ τῶν ἠθῶν εὐσταθείας σημεῖον. Διὸ χρὴ πρότερον δοκιμάσαντα οὕτως συναινεῖν εἰς φιλίαν. Μετὰ γὰρ τὸ κτήσασθαι φίλον ἅμα *χρὴ* φέρειν τὰ βάρη ὅσα ψυχὴν*

καθέλκοι, καὶ μὴ διΐστασθαι τῆς συναφείας. Ἀγνοούμενος γὰρ τοῖς πολλοῖς ὁ τῆς διαστάσεως αἴτιος, κοινὴν κατηγορίαν ἀμφοῖν, πολλάκις δὲ καὶ ἀναιτίου μᾶλλον ἢ αἰτίου εἴωθε ποιεῖσθαι.

Τῶν ἀποῤῥήτων ἃ μὲν τὴν σὴν ἀρετὴν αὐξάνει, κοινώνει τοῖς *φίλοις*· ἃ δὲ τὴν γνώμην φαυλίζει, μήτε αὐτὸς μετέρχου, μήτε τοῖς φίλοις ἀνατίθη.

Ὁ τῶν ἀνθρώπων βίος, ὁμοιούμενος πελάγει, κυματώσεις καὶ στροφὰς παντοίας προσεπιδέχεται, κατά τε εὐπραγίας*). Ἵδρυται γὰρ οὐδὲν τῶν γηγενῶν, ἀλλ' ὧδε καὶ ἐκεῖσε διαφέρεται, οἷα σκάφος θαλαττεῦον ὑπ' ἐναντίων πνευμάτων.

Περὶ ἁμαρτίας.

Φοβηθῶμεν οὐχὶ νόσον τὴν ἔξωθεν, ἀλλ' ἁμαρτήματα, δι' ἃ ἡ νόσος· νόσον ψυχῆς, οὐχὶ σώματος.

Περὶ λύπης.

Στενοχωρεῖται πᾶς ἄφρων, θλιβόμενος ὑπὸ φιλαργυρίας καὶ φιλοδοξίας καὶ φιληδονίας καὶ τῶν ὁμοιοτρόπων, ἅπερ οὐκ ἐᾷ τὴν διάνοιαν εὐρυχωρίᾳ διαβαίνειν.

Περὶ γαστριμαργίας.

Τὴν εὐταξίαν μητέρα τῆς κατὰ σῶμα εὐεξίας ἰατρῶν παῖδες ἐδογμάτισαν, τῆς κατὰ ψυχὴν ὑγιείας ἥκιστα φροντίσαντες. Ἡμεῖς δὲ οὐ τὴν τῶν σωματικῶν περιττωμάτων ἀναιρετικὴν τιθέμεθα μόνον εὐταξίαν, πολλῷ

*) Mang. addi vult: καὶ τὰς δυςπραγίας.

δὲ μᾶλλον τὴν τῶν ψυχοφθόρων παθῶν καθαιρετικὴν ὑγιείαν ἀληθεστάτην γνωρίζομεν.

Περὶ συνηθείας καὶ ἔθους.

Ἐγχρονίζον ἔθος φύσεως κραταιότερόν ἐστι, καὶ τὰ μικρὰ μὴ κωλυόμενα φύεται καὶ ἐπιδίδοται πρὸς μέγεθος αὐξάνοντα.

VI. Ex Catęna Inedita Cod. Reg. No. 1825. in Bibliotheca Regis Christianissimi.

Ad Genesin.

Cap. 6, 7. [*] Διὰ τί ἄνθρωπον ἀπειλῶν ἀπαλεῖψαι, καὶ τὰ ἄλογα προςδιαφθείρει; Διότι οὐ προηγουμένως δι᾽ ἑαυτὰ γέγονε τὰ ἄλογα, ἀλλὰ χάριν ἀνθρώπων καὶ τῆς τούτων ὑπηρεσίας, ὧν διαφθειρομένων εἰκότως καὶ ἐκεῖνα συνδιαφθείρεται, μηκέτι ὄντων δι᾽ οὓς γέγονε.

Cap. 17, 14. Οὐδὲν τῶν ἀκουσίων ἔνοχον ἀποφαίνει ὁ νόμος, ὁπότε καὶ τῷ φόνον ἀκούσιον δράσαντι συγγινώσκει. Τὸ δὲ ὀκτὼ ἡμερῶν μετὰ γέννησιν βρέφος εἰ μὴ περιτέμνηται, τί ἀδικεῖ, ὡς καὶ θανάτου τιμωρίαν ὑπομένειν; Ἔνιοι μὲν οὖν φασιν ἀναφορικὸν εἶναι τὸν τῆς τιμωρίας τρόπον ἐπὶ τοὺς γονεῖς, καὶ ἐκείνους κολάζεσθαι οἴονται δεινῶς, ὡς ὠλιγορηκότας τῆς τοῦ νόμου διατάξεως. Ἔνιοι δέ, ὅτι ὑπερβολῇ χρώμενος

κατὰ τοῦ βρέφους, ὅσα τῷ δοκεῖν, ἠγανάκτησεν, ἵνα τοῖς τελείοις καταλύσασι τὸν νόμον ἀπαραίτητος ἐπάγηται τιμωρία· οὐκ ἐπειδὴ τὸ ἔργον τῆς περιτομῆς ἀναγκαῖον, ἀλλ᾽ ὅτι ἡ διαθήκη ἀθετεῖται, τοῦ σημείου, δι᾽ οὗ γνωρίζεται, μὴ πληρουμένου.

Cap. 19, 23. *Διὰ τί „ἐξῆλθεν ὁ ἥλιος ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ Λὼτ εἰςῆλθεν εἰς Σηγώρ"; Καί φησιν· Ὁ αὐτὸς χρόνος γίνεται καὶ τοῖς προκόπτουσιν εἰς σωτηρίαν, καὶ τοῖς ἀνιάτως ἔχουσι πρὸς κόλασιν. Καὶ ἐν ἀρχῇ δὴ ἡμέρας εὐθὺς ἀνατείλαντος τοῦ ἡλίου τὴν δίκην ἐπάγει, βουλόμενος ἐπιδεῖξαι, ὅτι ἥλιος καὶ ἡμέρα καὶ φῶς καὶ ὅσα ἄλλα ἐν κόσμῳ καλὰ καὶ τίμια μόνοις ἀπονέμεται τοῖς ἀστείοις, φαύλῳ δὲ οὐδενὶ τῶν ἀθεράπευτον κακίαν ἐχόντων.*

Cap. 25, 24-27. *Κατάσκοποι μᾶλλον ἢ ἔνσπονδοι γενησόμενοι, καὶ πρὸς ἑκάτερον παρεσκευασμένοι· πόλεμον μέν, εἰ ἀσθενοῦντα κατίδοιεν, εἰρήνην δέ, εἰ δυνατώτερον αὐτῶν.*

[*] Cap. 26, 28 ss. *Αὗται αἱ συνθῆκαι ἃς ἐποίησαν, μὴ ἀναιρεθῆναι, καθάπερ καὶ τὰ λοιπὰ ἔθνη, τοὺς Φιλισταίους ὕστερον, παρὰ τῶν Ἰσραηλιτῶν, οὓς ἡ θεῖα γραφὴ ποτὲ μὲν Χαναναίους καλεῖ, ποτὲ δὲ Καππάδοκας. Ὕστερον δὲ Καππάδοκες μετῴκησαν.*

Vs. 30. *Οὐ διὰ τὸν ἔπαινον· οὐ γὰρ κολάκειαν ἤ τινα ἄλλην θεραπείαν ὁ σοφὸς ἀσπάζεται, ἀλλὰ ἀποδεξάμενος αὐτῶν τὴν μετάνοιαν.*

Cap. 27, 6 ss. *Δυοῖν ὄντων τῶν υἱῶν, τοῦ μὲν ἀγαθοῦ, τοῦ δὲ ὑπαιτίου, τὸν μὲν ὑπαίτιον εὐλογήσειν φη-*

σίν· οὐκ ἐπειδὴ τοῦ σπουδαίου προκρίνει τοῦτον, ἀλλ' ὅτι ἐκεῖνον οἶδε δι' αὐτοῦ καθορθοῦν δυνάμενον, τοῦτον δὲ τοῖς ἰδίοις τρόποις ἁλισκόμενον, μηδεμίαν δὲ ἔχοντα σωτηρίας ἐλπίδα, εἰ μὴ τὰς εὐχὰς τοῦ πατρός· ὧν εἰ μὴ τύχοι, πάντων ἂν εἴη κακοδαιμονέστατος.

Vs. 13 ss. Ἄξιον καὶ τὴν μητέρα τῆς εὐνοίας θαυμάσαι, τὰς κατάρας ὁμολογοῦσαν ἐκδέξασθαι τὰς ὑπὲρ ἐκείνου, καὶ τὸν υἱὸν τῆς εἰς ἀμφοτέρους τιμῆς. Ἀνθέλκεται γὰρ ὑπὸ τῆς πρὸς ἑκάτερον εὐσεβείας· τὸν μὲν γὰρ πατέρα ἐδεδίει, μὴ δόξῃ φενακίζειν καὶ ὑφαρπάζειν ἑτέρου γέρας, τὴν δὲ μητέρα, μὴ καὶ ταύτης νομισθῇ παρακούειν λιπαρῶς ἐγκειμένης. Ὅθεν ἄγαν εὐλαβῶς καὶ ὁσίως φησίν· Οὐχ ὁ πατήρ με καταράσεται, ἀλλ' ἐγὼ τὰς κατάρας ἐπ' ἐμαυτὸν ἄξω. Ἐθάῤῥει μὲν τῇ ἐπαγγελίᾳ τοῦ θεοῦ τῇ λεγούσῃ· „Ὁ μείζων δουλεύσει τῷ ἐλάσσονι.“ Πάλιν δὲ ἐφοβεῖτο ὡς ἄνθρωπος, μήπως ἡ εὐλογία τοῦ πατρὸς ὡς δικαίου μεταθήσῃ τὴν ἀπόφασιν τοῦ θεοῦ.

Vs. 30 ss. Οὐκ ἐπὶ τῷ μὴ τυχεῖν τῶν εὐλογιῶν οὕτω δυςχεραίνει, ὡς ἐπὶ τῷ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ἀξιωθῆναι. Βάσκανος γὰρ ὢν ἐπιμελέστερον προκρίνει τῆς ἰδίας ὠφελείας τὴν ἐκείνου ζημίαν. Ταῦτα γὰρ ἐμφαίνεται διὰ τοῦ μέγα καὶ πικρὸν ἀνοιμῶξαι καὶ ἐπιλέγειν· Εὐλόγησον δὴ καὶ ἐμέ, πάτερ.

Ἀλλ' εἴ γε μετὰ δόλου ἔλαβεν, εἴποι τις ἄν, οὐκ ἐπαινετός. Τί οὖν φησί; „Καὶ εὐλογημένος ἔσται.“ Ἀλλ' ἔοικεν αἰνίττεσθαι διὰ τοῦ λεχθέντος, ὅτι οὐ πᾶς δόλος ὑπαίτιός ἐστιν, ἐπεὶ καὶ [*] λῃστὰς νυκτοφύλακες,

καὶ πολεμίους στρατηγοί, οὓς ἀδόλως συλλαβεῖν οὐκ ἔστιν, ἐνεδρεύοντες κατορθοῦν δοκοῦσι. Καὶ τὰ λεγόμενα στρατηγήματα τοιοῦτον λόγον ἔχει καὶ τὰ τῶν ἀθλητῶν ἀγωνίσματα· καὶ γὰρ ἐπὶ τούτων ἡ ἀπάτη νενόμισται τίμιον, καὶ οἱ δι᾽ ἀπάτης περιγενόμενοι τῶν ἀντιπάλων βραβείων ἀξιοῦνται καὶ στεφάνων. Ὥςτε οὐ διαβολὴ τὸ μετὰ δόλου, ἀλλ᾽ ἐγκώμιον ἰσοδυναμοῦν τῷ μετὰ τέχνης· οὐδὲν γὰρ ἀτεχνῶς πράττει ὁ σπουδαῖος.

Ad Exodum.

Cap. 20, 25. *Τί ἐστι „τὸ ἐγχειρίδιόν σου“ καὶ τὰ ἑξῆς; Οἱ τὴν φύσιν παρεγχειρεῖν τολμῶντες καὶ τὰ ἔργα τῆς φύσεως ἐγχειρήμασιν ἰδίοις μεταμορφοῦντες τὰ ἀμίαντα μιαίνουσι. Τέλεια γὰρ καὶ πλήρη τὰ τῆς φύσεως, προςθήκης οὐδεμιᾶς δεόμενα.*

Cap. 22, 19. *Ἐμφανέστατα παρίστησιν, ὅτι προςήλυτός ἐστιν, οὐχ ὁ περιτμηθεὶς τὴν ἀκροβυστίαν, ἀλλ᾽ ὁ τὰς ἡδονὰς καὶ τὰς ἐπιθυμίας καὶ τὰ ἄλλα πάθη τῆς ψυχῆς. Ἐν Αἰγύπτῳ γὰρ τὸ Ἑβραῖον γένος οὐ περιτέτμητο, κακωθὲν δὲ πάσαις κακώσεσι τῆς παρὰ τῶν ἐγχωρίων περὶ τοὺς ξένους ὠμότητος ἐγκρατείᾳ καὶ καρτερίᾳ συνεβίου· οὐκ ἀνάγκῃ μᾶλλον ἢ ἐθελουσίῳ γνώμῃ, διὰ τὴν ἐπὶ τὸν σωτῆρα θεὸν καταφυγήν, ὃς ἐξ ἀπόρων καὶ ἀμηχάνων ἐπιπέμψας τὴν εὐεργέτιν δύναμιν ἐῤῥύσατο τοὺς ἱκέτας. Διὰ τοῦτο προστίθησιν· „Ὑμεῖς γὰρ οἴδατε τὴν ψυχὴν τοῦ προςηλύτου.“* (Exod. 23, 9.) *Τίς δὲ προςηλύτου διάνοιά ἐστιν; Ἀλλοτρίωσις τῆς πολυθέου δόξης, οἰκείωσις δὲ τῆς πρὸς τὸν ἕνα καὶ πατέρα τῶν ὅλων τιμῆς. Δεύτερον ἐπήλυδας ἔνιοι καλοῦσι τοὺς*

ξένους. Ξένοι δὲ καὶ οἱ πρὸς τὴν ἀλήθειαν αὐτομοληκότες, τὸν αὐτὸν τρόπον τοῖς ἐν Αἰγύπτῳ ξενιτεύσασιν· οὗτοι μὲν γὰρ ἐπήλυδες χώρας, ἐκεῖνοι δὲ νομίμων καὶ ἐθῶν εἰσί, τὸ δὲ ὄνομα κοινὸν ἑκατέρων „ἐπηλύδων“ ὑπογράφεται.

Cap. 22, 22. *Χήραν καὶ ὀρφανὸν ἀπείρηται κακοῦν· ἐξαιρέτου γὰρ προνοίας μεταδίδωσιν, ἐπειδὴ τοὺς ἀναγκαίους βοηθοὺς καὶ κηδεμόνας ἀφῄρηνται. Βούλεται γὰρ τῇ φυσικῇ κοινωνίᾳ χρωμένους τὰς ὑπὸ τῶν ἐν περιουσίᾳ ἀναπληροῦσθαι.*

Cap. 23, 1. *Μάταιόν, φησιν, οὔτε ἀκοαῖς οὔτε ἄλλῃ τινὶ τῶν αἰσθήσεων *προσετέον*. Ἐπακολουθοῦσι γὰρ ταῖς [*] ἀπάταις αἱ μέγισται ζημίαι. Διὸ καὶ παρ᾽ ἐνίοις νομοθέταις ἀπείρηται μαρτυρεῖν ἀκοῇ· ὡς τὸ μὲν ἀληθὲς ὄψει *πιστούμενον*, τὸ δὲ ψεῦδος ἀκοῇ.*

Cap. 23, 6. *Πενία καθ᾽ ἑαυτὴν μὲν ἐλέου χρῄζει εἰς ἐπανόρθωσιν ἐνδείας, εἰς δὲ κρίσιν ἰοῦσα βραβευτῇ χρῆται τῷ τῆς ἰσότητος νόμῳ. Θεῖον γὰρ ἡ δικαιοσύνη καὶ ἀδέκαστον. Ὅθεν καὶ ἐν ἑτέροις* (Deut. 32, 4) *εὖ εἴρηται, ὅτι „ἡ κρίσις τοῦ θεοῦ δίκαιά ἐστιν.“*

Vs. 18. *Ἀντὶ τοῦ „Οὐ δεῖ ζυμωτὸν παρεῖναι ἐπὶ τῶν θυσιαζομένων, ἀλλὰ πάντα τὰ προσαγόμενα εἰς θυσίαν ἤτοι προσφορὰν ἄζυμα δεῖ εἶναι“ αἰνίττεται διὰ συμβόλου δύο τὰ ἀναγκαιότατα· ἓν μὲν τὸ καταφρονεῖν ἡδονῆς, ζύμη γὰρ ἥδυσμα τροφῆς, οὐ τροφή· ἕτερον δὲ τὸ μὴ δεῖν ἐπαίρεσθαι φυσωμένους ὑπὸ κενῆς οἰήσεως. Ἀνίερον γὰρ ἑκάτερον, ἡδονή τε καὶ οἴησις, μητρὸς μιᾶς, ἀπάτης, ἔγγονα.*

Τὸ αἷμα τῶν θυσιῶν δεῖγμα ψυχῆς ἐστι σπενδομέ-
ης θεῷ, μιγνύναι δὲ τὰ ἄμικτα οὐχ ὅσιον.

Vs. 20. Φωνὴν θεοῦ τὸν πρὸ μικροῦ λεχθέντα
γγελον ὑπονοητέον μηνύεσθαι. Τοῦ γὰρ λέγοντος ὁ
ροφήτης ἄγγελος κυρίου ἐστίν. Ἀνάγκη γὰρ τὸν ἀκοῇ
κούοντα, τουτέστι τὸν τὰ λεγόμενα βεβαίως παραδεχό-
ιενον, ἔργοις ἐπιτελεῖν τὰ λεχθέντα. Λόγου γὰρ πίστις
ργον· ὁ δὲ καὶ τοῖς εἰρημένοις καταπειθὴς καὶ ἐνεργῶν
ὰ ἀκόλουθα, σύμμαχον καὶ ὑπερασπιστὴν ἐξ ἀνάγκης
χει τὸν διδάσκαλον, ὅσα μὲν τῷ δοκεῖν, βοηθοῦντα τῷ
νωρίμῳ, τὸ δὲ ἀληθὲς τοῖς αὐτοῦ δόγμασι καὶ παραγ-
έλμασιν ... ἅπερ οἱ ἐναντίοι καὶ ἐχθροὶ βούλονται καθ-
ιρεῖν.

Vs. 24. Στῆλαί εἰσι τὰ δόγματα συμβολικῶς, ἅπερ
ἑστάναι καὶ ἐρηρεῖσθαι δοκεῖ. Τῶν δὲ κατεστηλιτευμέ-
νων δογμάτων τὰ μὲν ἀστεῖά ἐστιν, ἃ καὶ θέμις ἀνακεῖ-
σθαι καὶ βεβαίαν ἔχειν τὴν ἵδρυσιν· τὰ δὲ ἐπίληπτα, ὧν
τὴν καθαίρεσιν ποιεῖσθαι λυσιτελές. Τὸ δὲ „καθαιρῶν
καθελεῖς“ καὶ „συντρίβων συντρίψεις“ τοιοῦτον ὑπο-
βάλλει νοῦν. Ἔνιά τινες καθαιροῦσιν ὡς *ἀναστήσον-
τες*, καὶ συντρίβουσιν ὡς αὖθις ἁρμοσόμενοι· βούλε-
ται δὲ τὰ καθαιρεθέντα ἅπαξ καὶ συντριβέντα μηκέτι
τυχεῖν ἀνορθώσεως, [*] ἀλλ' εἰς ἅπαν ἠφανίσθαι τὰ
ἐναντία τοῖς ἀγαθοῖς καὶ καλοῖς.

Vs. 28. Σύμβολον δὲ ὑποληπτέον εἶναι τοὺς σφῆ-
κας ἀνελπίστου δυνάμεως θείᾳ πομπῇ σταλησομένης,
ἥτις, ἀφ' ὑψηλοτέρων κατ' ἄκρον τὸ οὖς ὑποφέρουσα
τὰς πληγάς, εὐστοχήσει πᾶσι τοῖς βλήμασι, καὶ δια-
θεῖσα οὐδὲν *ἀντιπεισεται* τὸ παράπαν.

Vs. 31. Ταῦτα μὲν αὐτοῖς ὁ θεὸς ἐπηγγείλα πειθομένοις αὐτῷ καὶ τὰ προστεταγμένα φυλάττουσ Ἐπειδὴ δὲ παραβάται καὶ ἀπειθεῖς τοῦ θείου νόμ ἀπεδείκνυντο, συνέστειλε τὴν ἐπαγγελίαν ἀπὸ Δὰν ἕ Βηρσαβεέ.

Cap. 24, 9 ss. Τὸ μὲν ῥητὸν διήγημα φανερὰν ἔχ τὴν ἀπόδοσιν ὡς ἁπάντων σώων διατηρηθέντων, τὸ δ πρὸς διάνοιαν τὸ πάντας περὶ τὴν εὐσέβειαν σύμφρον εἶναι καὶ ἐν μηδενὶ τῶν ἀγαθῶν διαφωνεῖν.

Τοὺς ἑβδομήκοντα ἄνδρας λέγει τοὺς μετὰ Μωσέ καὶ Ἀαρὼν καὶ Ναδὰβ καὶ Ἀβιούδ. Τὸ δὲ „οὐ διεφώνησαν“ τοῦτο μᾶλλον δηλοῖ, ὅτι πάντες ἐπίσης εἶδο τὸν τόπον ἐν ᾧ εἱστήκει ὁ θεός, ἢ ὅτι οὐδὲν ἀπελείφθ

Vs. 12. Ἐναργέστατα δυσωπεῖ τοὺς ἐγγὺς ὑπὸ ἀσεβείας εἴτε ἠλιθιότητος οἰομένους τοπικὰς καὶ μεταβατικὰς κινήσεις εἶναι περὶ τὸ θεῖον. Ἰδοὺ γὰρ ἐμφανῶς οὐ τὸν οὐσιώδη θεόν, τὸν κατὰ τὸ εἶναι μόνον ἐπινοούμενον, κατεληλυθέναι φησίν, ἀλλὰ τὴν δόξαν αὐτοῦ. Διττὴ δὲ ἡ περὶ τὴν δόξαν ἐκδοχή· ἡ μὲν παρουσίαν ἐμφαίνουσα τῶν δυνάμεων, ἐπεὶ καὶ βασιλέως λέγεται δόξα ἡ στρατιωτικὴ δύναμις· ἡ δὲ τῇ δοκήσει αὐτοῦ μόνου καὶ ὑπολήψει δόξης θείας, ὡς ἐνεργάσασθαι ταῖς τῶν παρόντων διανοίαις φαντασίαν ἀφίξεως θεοῦ, ὡς ἥκοντος εἰς βεβαιοτάτην πίστιν τῶν μελλόντων νομοθετεῖσθαι.

Vs. 17. Τὸ δὲ εἶδος τῆς δόξης κυρίου φησὶν ἐμφερέστατον εἶναι φλογί, μᾶλλον δὲ οὐκ εἶναι, ἀλλὰ φαίνεσθαι τοῖς ὁρῶσι· τοῦ θεοῦ δεικνύντος ὅπερ ἐβούλετο

οκεῖν εἶναι, πρὸς τὴν τῶν θεωμένων [*] κατάπληξιν· ἢ ὢν τοῦτο ὅπερ ἐφαίνετο. Ἐπιφέρει γοῦν „τὸ ἐνώπιον τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ“, ἐναργέστατα μηνύων, ὅτι φαντασία φλογὸς ἦν, ἀλλ᾽ οὐ φλὸξ ἀληθής. Ὥςπερ δὲ ἡ φλὸξ πᾶσαν τὴν παραβληθεῖσαν ὕλην ἀναλίσκει, οὕτως, ὅταν ἐπιφοιτήσῃ εἰλικρινὴς τοῦ θεοῦ ἔννοια τῇ ψυχῇ, πάντας τοὺς ἑτεροδόξους ἀσεβείας λογισμοὺς διαφθείρει, καθοσιοῦσα τὴν ὅλην διάνοιαν.

Vs. 18. Ὅτι ἔμελλε κατάκριτος ἔσεσθαι ἡ ἀποιωσθεῖσα γενεά, καὶ ἐπὶ τεσσαράκοντα ἔτεα φθείρεσθαι· μυρία μὲν εὐεργετηθεῖσα, διὰ μυρίων δὲ ἐπιδειξαμένη τὸ ἀχάριστον.

PHILONIS IUDAEI

PERA IN LINGUA ARMENIA

CONSERVATA

LATINE REDDITA

PER

IO. BAPTISTAM AUCHER.

QUAESTIONES ET SOLUTIONES

IN GENESIN.

SERMO I.*)

[II, 1.]

[* †)] *Quare mundi creationem in mente revolvens ac recensens dicit: „Hic est liber generationis caeli et terrae, quum facta sunt?"* (Gen. 2, 4.)

1. Illud *quum facta sunt* indeterminatum atque incircumscriptum, ut visum est, tempus indicat. Hoc autem argumentum erit confutans illos, qui supputant numerum quendam annorum in unum redactum ex illo tempore quo mundus creari potuerit.

*) Qui in hoc VI. et in VII. tomo sequuntur Philonis sermones, excepta de Jona particula ab Angelo Maio edita, sumti sunt ex libro, qui inscribitur: „Philonis Iudaei Paralipomena Armena. Libri videlicet quatuor *in Genesin*, libri duo *in Exodum*, sermo unus *de Sampsone*, alter *de Jona*, tertius *de tribus angelis Abraamo apparentibus*. Opera hactenus inedita ex Armena versione antiquissima ab ipso originali textu Graeco ad verbum stricte exequuta saeculo V. nunc primum in Latium fideliter translata per P. Io. Baptistam Aucher, Vic. gen. Congr. Mechitaristarum. Venetiis, typis Coenobii PP. Armenorum in insula S. Lazari. MDCCCXXVI. Superiorum permissu." Quem librum, alio 1822 edito, qui tomo nostro VIII. comprehenditur, posteriorem, liceat nobis in paginarum notatione vocare Tomum Aucherianum *secundum* (II.), a nobis materiae caussa hoc loco exhibitum.

†) Haec stellula cum numero respondente in margine superiore in latinis quae sequuntur indicat tomum et paginam Aucherianam. vid. notam anteced.

Hic autem *liber generationis* ceu indicativus est libri suppositi, qui mundi continet creationem, [*] ubi innuitur, dicta de mundo condito ad veritatem ipsam pertinere.

Quid est „Et fecit deus omne viride agri, antequam esset super terram, et omne foenum, priusquam germinasset"? (Gen. 2, 5.)

2. Incorporeas species assimulat (s. Ideas sub aenigmate designat) per haec: quoniam illud *antequam esset* consummationem innuit omnis virgulti et herbae, seminabilium arborumque. Quod autem dicit: *priusquam germinasset super terram.* fecerit viride et foenum et caetera, patet quod incorporeas species sicut indicativas (prius) creavit secundum naturam intellectualem, quas ista, quae in terra sunt sensilia, imitatura erant.

Quid est „Fons ascendebat de terra et irrigabat omnem faciem terrae"? (Gen. 2, 6.)

3. At quomodo fieri queat, ut ex uno fonte irrigaretur universa terra, non solum prae magnitudine, verum etiam ob inaequalitatem montani campestrisque situs? Ne forte, sicut equus dicitur regis tota equitatus vis, ita fons (dicatur) universa terrae vena aquam potabilem administrans, quae ad instar fontis scaturit. Optime vero dicitur et illud, non totam (terram), sed *faciem* eius irrigasse, sicut in animante principem [*] moderatorem (s. vultum): siquidem bona, fertilis, primaque pars terrae ea est, quae fructifera esse potest, eaque fontium adiuvamen desiderat.

Quis est „homo creatus“? et quo (modo) distinguitur ille, qui „secundum imaginem“ est?

4. *Creatus* ille sensibilis homo est et similitudo exempli intelligibilis; qui vero *secundum formam*, intellectualis atque incorporeus, similitudo est archetypi secundum visum; et iste est forma principalioris characteris. Hoc autem est Verbum dei, primum principium, originalis species (s. archetypa idea), praemetitor (s. prima mensura) universorum. Propterea creandus (s. fingibilis) ille tamquam a figulo, ex pulvere terraque formatus fuit secundum corpus; animam autem sortitus est insufflante deo vitam in eius vultum, ita ut commixtum esset temperamentum [*] naturae ex corruptibili et incorruptibili. Alter vero qui secundum formam est, merus comperitur, expers mixturae, (proveniens) ex invisibilii natura, simplici atque lucida.

Cur „in faciem insufflasse“ dicitur „vitam“? (Gen. 2, 7.)

5. Primum: quia primaria (pars) est corporis; reliqua enim velut basis facta fuit, at ista tamquam imago (s. statua) supra est condita. Ad haec animalis formae fons est sensus, sensus autem (totalis) in facie est. Secundo: homo non solum animae, sed etiam rationalis animae particeps est factus; caput autem templum est mentis, ut quidam dixere.

Cur deus dicitur „paradisum plantasse“? et cui? et quid est paradisus?

6. Paradisus ad litteram nihil opus habet solutionis expressivae; densus enim locus est omnimodis arboribus confertus. Symbolice tamen est sa-

pientia, intelligentia divina humanaque, et (intellectio) causarum istarum. Quoniam conveniens erat post mundi creationem constituere vitam contemplativam, ut per visionem mundi, eorumque quae in eo sunt, perveniri possit etiam ad laudem patris. Quandoquidem non dabatur naturam ipsam videre, neque laudare universorum conditorem sine sapientia: cuius ideas velut arbores plantavit in principalis ducis (mentis) [*] rationali anima *) creator. Quod autem in medio lignum erat vitae, scientia est non solum creaturarum, sed maioris quoque supremaeque causae universornm. Nam si quis poterit istius suscipere certam apparitionem, fortunatus erit et felix atque vere immortalis. Porro post mundum istum sapientia (humana) fuit, siquidem post mundi creationem paradisus (factus est): sicut poetae musicorum chorum dicunt (constitutum fuisse), ut laudarent creatorem et opera sua; quemadmodum dixit Plato creatorem velut maximum optimumque causarum, mundum vero sicut pulcherrimum creaturarum.

Quare „in Adin (s. Edem) orientem versus“ dicitur plantasse paradisum? (Gen. 2, 8.)

7. Primum: quia mundi motus est ex ortu solis in occasum; atqui unde est motus, primus est. Secundo: quia illa, quae est e regione orientis, dextra dicitur esse pars mundi; quae vero e regione occidentis, sinistra. Testatur etiam poeta, dexteras vocans aves orientales, et sinistras occidentales, quum

*) s. melius fortasse: *in principali duce (mente) rationalis animae.* Auch.

dicit: Si enim in partem dextram vadant, ad diem solemque (pergunt); si vero in sinistram, vesperam versus obscuram. Adin autem nomen interpretatum omnino est indicium deliciarum, gaudii et laetitiae; quoniam bona omnia atque grata initium accipiunt a loco dominico (divino). Tertio: quoniam et sapientia ipsa et splendor (est) et lux.

[*] *Cur in paradiso ponit „creatum hominem"*), minime vero illum, qui „secundum imaginem" est?* (Gen. 2, 15.)

8. Nonnulli dixerunt, putantes nempe paradisum hortum esse, quod nimirum, quia *creatus* ille sensibilis sit, ergo iure meritoque in sensibilem locum pergit; alter vero, *qui secundum imaginem*, intelligibilis et invisibilis est, pro classe habuit species incorporales. Ego tamen dixerim paradisum symbolum esse putandum sapientiae: nam *creatus* ille mixtura quaedam est, ut compositus ex anima et corpore, opus habens doctrinae ac disciplinae, desiderando secundum legem philosophiae, ut felix fiat; ille vero, qui est *secundum formam*, haud indigus est, per se auditor, per se edoctus et sui ipsius magister ex natura compertus.

Cur dicit, in paradiso „omne lignum (fuisse) speciosum ad adspectum et bonum ad vescendum"? (Gen. 2, 9.)

9. Quoniam duplex est arborum virtus, frondosum esse et fructiferum, quorum unum ad oblectationem visus refertur, alterum ad gustus fruitionem. Verum haud frustra dictum est *speciosum:* decet uti-

*) τὸν ἄνθρωπον ὃν ἔπλασε LXX.

que ut semper virides et perpetuo virescentes sint plantae, tamquam ad divinum paradisum pertinentes, velut sempiternum, nec umquam [*] degenerantes destituantur frondibus. Fructum vero non ita pulchrum dixit, sed *bonum:* philosophice sane, utpote cibis homines non solum ad delectationem, sed etiam ad utilitatem utantur; utilitas autem est fluxus stillatioque boni.

Quid est „lignum vitae" et quare in medio paradisi? (ib.)

10. Nonnulli crediderunt, quasi vero plantae sint corporeae ac mortiferae, similiter etiam vitae immortalitatisque (causae): quoniam, inquiunt, vita et mors opponuntur sibi invicem; et quia plantarum quaedam exitiosae comperiuntur, ex necessitate salus erit (ab aliis plantis). Quod autem id sanum sit, nesciunt*); generatio enim, ut sapientum fert sententia, corruptionis est principium. At ne forte allegorice haec prolata sint. Nam quidam dicunt: Lignum vitae terra est, quippe quae omnia ad usum vitae producit, tam hominum, quam caeterorum omnium; quamobrem medium locum destinavit huic plantae: medium vero universi terra est. Sunt alii, qui inter septem circulos caeli medium asserunt lignum vitae dictum fuisse. Nonnulli vero solem, quoniam medius fere est inter planetas, temporumque (quatuor) causa, per quam omnia nascuntur. Aliqui demum vitae lignum dixere directionem animae: nam ista nervosum reddit ac solidum sensum ad actum sibi convenientem, et communitatem cor-

*) s. ita: *Quod haec autem secunda sana sit, ignorant.* Sed integer locus obscurus est. Auch.

poris partium; [*] medium vero quodam modo primarium est et principium, sicut dux choreae. Verumtamen optimi viri lignum vitae dixerunt in homine optimam virtutum, pietatem, qua sola potius mens immortalitem assequitur.

Quid est „lignum ad sciendum, cognoscibile boni et mali“? (Gen. 2, 9.)

11. Hoc sane perspicacius sententiam illam ex littera desideratam in conspectu exhibet, allegoriam prae se ferens. Est ergo figurate declarata prudentia, quae est intelligentia scientiae, qua noscuntur bona pulchraque, et mala ac foeda, atque omnia sibi invicem contraria: quorum aliqua praestantioris sunt classis, aliqua deterioris. Quae ergo in hoc mundo sapientia est, non deus ipse est, sed opus dei profecto; naturam illa cernit pervestigatque. Quae vero in homine est, vidit praepostere atque commixtim oculis subobscuris; imbecillis enim comperitur ad sincere clariusque videndum ac intelligendum unumquodque singillatim. Proinde mixtum est cum humana sapientia genus deceptionis, quemadmodum oculis etiam saepe saepius umbrae quaedam impedimento sunt ad intuendum lumen nitidum: quoniam sicut se habet oculus in [*] corpore, ita mens et sapientia in anima.

Qui fluvius sit, qui ex Adin procedebat, unde paradisus irrigatur et quatuor dividuntur flumina, Phison et Gehon et Tigris et Euphrates? (Gen. 2, 10 ss.)

12. Dicuntur Deglathis et Arazaniae (s. Tigridis et Euphratis) fontes exoriri ex montibus Armeniae: ibi vero paradisus non est (hodie), neque residui

ambo fontes amnis. Ne forte itaque paradisus sit in longinquo a nostra habitatione mundi situ, fluviumque habeat sub terra currentem, qui plurimas maximasque irriget venas: ita ut illae consurgentes mittant sese in alias venas recipientes ob vastitatem, et istae gurgitibus fluctuum suppressae sint, unde violentia eis insita urgente superius erumpant tum in montibus Armeniae, cum alibi. Isti sunt ergo fontes putati, fluviorum potius fluxus; vel etiam fontes revera putati, eo quod omnino infallibilis sit scriptura divina denotans rem quatuor fluviorum: initium enim fluvius est, non fons. Verum forte locus ipse allegoriam prodit. Quatuor enim flumina signa sunt quatuor virtutum: prudentiae videlicet Phison dictae [*] secundum parsimoniam; et sobrietatis Gehon, quippe quae in cibis elaborat et potibus, atque ventris eorumque quae sunt sub ventre voluptates operatur, utpote terrena; et fortitudinis Tigris, haec enim furentem in nobis commotionem iracundiae regit; iustitiae autem Euphrates, quoniam in nullo ita laetatur hominis cogitatio magis quam in iustitia.

Quare Euphratem solum non describit quoad locum, sed „Phison" ait „circuit omnem terram Evilat, et Gehon circuit omnem terram Aethiopiae, et Tigris vadit contra Assyriam"? (Gen. 2, 11 ss.)

13. Tigris nimium immitis ac perniciosus inter amnes est, ut Babylonii testantur, et Magi, ipsum comperientes tamquam alienum ab aquae natura. Verum potuit (s. potuerunt) aliam quoque habere rationem aversandi. Euphrates autem mitior est et salubrior magisque nutritorius, quare adaugentem

et proferentem ipsum vocant Hebraeorum Assyriorumque sapientes. Propterea non aliunde hic, sicut alii tres, sed de se ipso agnoscitur. Mihi sane videtur symbolice res se habere: nam prudentia est virtus partis rationalis, in qua malitia consistit; et fortitudo, irascibilis; et [*] sobrietas, concupiscibilis. Ira autem et concupiscentia ferinae sunt. Tria itaque flumina per loca, quae circumeunt, denotavit; Euphraten vero, ut symbolum iustitiae, minime: non enim certa sua pars data fuit animae, sed omnino possidetur harmonia quaedam trium animae partium et totidem virtutum.

Cur hominem in paradiso propter duplicem rem locat, „ut nempe operaretur et custodiret illum": quum nullius operae egebat paradisus, eo quod perfectus erat cunctis rebus, sicut a deo plantatus; nec etiam custodis, quis enim erat qui popularetur? (Gen. 2, 15.)

14. Duo haec sunt, quae agricola oportet attendat et consequatur: operatio campi, et custodia rerum, quae ibi sunt; alias aut ex otio aut ex rapina corrumpitur. Paradisus autem etsi harum rerum non indigebat, verumtamen oportuit, ut ille qui accepit eius praesidentiam et curam, primus inquam homo, tamquam lex quaedam esset operariis omnium rerum, quicquid operari fas est. Immo conveniens fuit, ut, quamquam omni plenus erat re, relinqueret agricolae curam ac opus diligentiae: [*] ex. gr. circumfodere, circumfovere, emollire, fossam cavare, aqua irrigare. Custodia vero opus erat, quamvis nullus homo esset, saltem ferarum ratione, maxime etiam aëris et aquae: ut, aestu praevalente, abundantiore aqua afficere, humidiore autem tempestate

aquam superabundantem compescendo alio cursum dirigere.

Cur quando iubet comedere ex omni ligno paradisi, singulariter dicit: ,,Comede''; quando vero abstinere facit ex ligno notitiam dante boni et mali, pluraliter dicit: ,,Ne edatis; qua enim die edetis, moriemini''?)* (Gen. 2, 16 ss.)

15. Primum: quia unum ex multis factum bonum est; id autem haud exiguum his etiam rationibus, quoniam ille, qui utilitatem fecit, unus est, et qui utilitatem consequitur, itidem unus. ,,Unum'' autem dico non de illo, quod iuxta numerum antecedit duitatem, sed de virtute unifica, quatenus rite coalescunt plures et per concordiam imitantur unum: ut grex, armentum, pecus, chorus, exercitus, gens, tribus, soboles et civitas. Haec enim omnia per multa sunt una communitas, dilectione velut osculo connexa; ubi immixta et incommunia sub duitatem multitudinemque cadent discerpta, nam discordiae initium [*] est duitas. Duo autem sicut unum eadem philosophia utentes illibatam ac nitidam exercent virtutem, quae expers malitiae est; ubi vero bonum et malum commixta sint, principium habent mixturae mortis.

Quid est ,,Morte moriemini''? (Gen. 2, 17.)

16. Proborum mors alterius vitae principium est. Duplex est enim vita: una in corpore corruptibilis; altera sine corpore incorruptibilis. Ergo unus improbus morte moritur, qui etiam adhuc spirans in

---

*) Οὐ φάγεσθε κτλ. LXX.

viventibus iam pridem sepultus erat, ut nullam penitus scintillam in se conservaret verae vitae, quae est optima probitas. Probus autem vir tanto nomine dignus non morte moritur, sed ex vivente prolixo finem sortitur aeternum.

Cur dicit: „Non est bonum esse hominem solum; faciamus ei adiutorem secundum ipsum"? (Gen. 2, 18.)

17. His designat communitatem habendam esse, non cum omnibus, sed cum iis, qui adiuvari, et vicissim prodesse volunt, etsi vix possint; quoniam amor non magis in utilitate quam in concordia harmonica stabilis moris consistit: ita ut unusquisque convenientium in communitatem amoris Pythagoream [*] valeat vocem edere: *Utique amicus est alter ego*).*

Quare, quum antea dixisset: „Faciamus adiutorem homini", bestias creat et pecora? (Gen. 2, 19.)

18. Helluones fortassis insatiabilesque ventre dixerint, bestias ac volucria tamquam cibos necessarios adiutorio homini esse; cooperatur enim ventri esus carnis ad salutem vigoremque corporis. Ego tamen putarem, quod nunc homini ob malum sibi insitum inimica et oppugnantia sint animalia tam terrestria quam volatilia: primo vero (homini) omnino virtutibus exornato tamquam socios belli in subsidium fuisse et amicos familiares ex natura cicuritate praeditos. Familiaritatis autem ratio sola erat: sic enim decebat servos apud principem esse.

*) Conf. Philonis Fragm. supra p. 245.

Cur iterato nunc creantur animantia et volatilia, quum iam antea denuntiata fuerit creatio eorum in ordine sex dierum?

19. Fortasse illa quae (creata) sex diebus fuere, incorporei erant (angeli), symbolice declarati species animalium volatiliumque. Nunc vero producta reapse, similitudines eorum, sensibilia invisibilium.

[*] *Quare cuncta animalia adducit ad hominem, ut nomina imponat eis?* (Gen. 2, 19.)

20. Magnam haesitationem philosophiae studentium exposuit admonendo, quod nomina ex positione sunt, minime vero ex natura. Namque apte singulis naturalis accedit nomenclatio, quum homo sapiens scientiaque praestantior interveniat. Et profecto propria est menti sapientis solius, immo primo terrigenae positio nominum; quoniam oportebat principem humani generis regemque universorum terrigenarum hanc quoque sortiri dignitatem. Qui nempe primus vidit animantia et ipse primus dignus fuit qui praeesset cunctis sicut princeps, decuit ut esset etiam primus nomenclator et inventor nominum. Siquidem abs re fuisset et insanum anonyma ea relinquendo praetermittere, vel a iuniore quopiam nomina accipere in contemptum dissolutionemque honoris ac laudis senioris. Verum et illud praeterea arbitrari nobis liceat, quod ita facile accommodata fuerit positio nominum, ut illico simul atque ipse nomen posuerit, animal etiam id audierit, compulsum tamquam ex familiari sibi cognatoque indicio impositi nominis.

[*] *Cur dicit: „Adduxit animalia ad Adam, ut videret quid vocaret ea", quandoquidem non dubitat deus?* (Gen. 2, 19.)

21. Vere alienum est a divina virtute dubitare. Visum est itaque non dubitare. Sed quoniam intellectum dedit homini, maxime primo terrigenae atque virtutis studioso, quatenus sapiens est effectus, ita ut ex ipsa natura praeditus fuerit, ut perpenderet sicut dux et princeps familiaris, dedit ei ut moveretur demonstraretque officium proprium; atque vidit reapse animi eius partum optimum. Adhaec evidenter per hoc omne voluntarium in nobis quoque imprimit, illos confutans, qui omnia ex necessitate fieri dictitant. Vel etiam quia hominum erat uti animantibus, ideo homini dedit, ut nomina illis poneret*).

Quid est „Omne quodcumque vocavit animae viventi, hoc est nomen eius"? (ib.)

22. Existimandum, quod nomina posuerit non solum animantibus, verum etiam plantis et caeteris omnino inanimatis, initio ducto a genere praestantiori: praestat autem animal (vivens). Satis ergo duxit (scriptura) mentionem melioris partis, non ita perfecte insipientibus ostendens nomenclaturam omnium**); quoniam inanimantium facilis erat appellatio, quae nec locum [*] mutatura erant neque usum affectuum animae habebant. At difficilior erat (nomenclatura) viventium ob motum corporis et

---

*) Conf. Philonis Fragm. supra p. 235.

**) Gloss. videtur melius legisse vel intellexisse: *nomina sensu carentium omnium.* Auch.

propter animae impetum varium secundum imaginationem varietatemque sensuum et variantes turbationes animi*), quibus exsurgunt effectus operum. Mens itaque potuit nomen dare difficilioribus animantium generibus: quare conveniens erat dicere, quod appellaverit ea tamquam facilia, quae praesto sunt.

Quid est „Adae vero non est inventus adiutor similis ei“? (Gen. 2, 20.)

23. Adiuvabat et cooperabatur principi humani generis omne quidvis, terra, fluvii, mare, aër, lux, et caelum; cooperabantur etiam fructuum ac plantarum species omnes, et pecudum coetus atque bestiae inibi minime efferatae. Nihilominus nihil eorum erat utique simile ei coadiutor, quoniam non homo erant. Certum itaque indicium dedit, ut hominem homini demonstraret auxiliatorem cooperatoremque fieri debere, similitudine perfecta praeditum secundum corpus et animam.

Quid est „Et immisit ecstasin super Adam et dormire fecit“? (Gen. 2, 21.)

24. Quomodo dormitur, mirum quantum huc haereat aqua philosophis. Verum quaestionem ipsam distincte explanavit propheta noster. Somnus enim in se proprie ecstasis est, non ea, quae propior est amentiae, sed secundum [*] sensuum solutionem absentiamque consilii. Tunc enim sensus recedunt a sensibilibus et intellectus abest a sensibus, non

*) s. *passiones* modernis dictas. Vel ita: *secundum autem sensuum differentiam sunt et vitia affectionum.* Auch.

roborans nervos eorum neque praestans motum illis quoque, qui usum operationis sortiti sint, abductis a sensibilibus.

Quid est costa, quam tulit ex Terrigena, et quare costam in mulierem effingit? (ib.)

25. Littera manifesta est: dicitur enim quasi iuxta symbolum partis dimidium totius, uterque, vir et mulier, ceu sectiones naturae, coaequales ad constitutionem generis, quod vocatur homo. Ad mentem vero vir est symbolice intellectus, et huius costa una virtus sensitiva; sensatio autem consilii magis variabilis erit mulier. Virtutem etiam ac vigorem aliqui costam nuncupant, unde et pugilem validae costae vocant apprime robustum. Itaque legislator ex viri costa factam mulierem dicit, significans dimidium corpus maris feminam esse. Testantur (id) etiam corporis apparatus, coniunctura, motus, virtus, vires animae, et robur. Nam omnia velut in duplici ratione cernuntur. Siquidem ut perfectior et (si liceat dici) duplicior est viri formatio formatione mulieris: sic etiam dimidio tempore opus habuit, diebus videlicet XL, ubi imperfectae atque, ut ita dicam, dimidiae viri sectioni, scilicet mulieri, (opus esset) duplici mensura, nempe diebus LXXX, ita ut commutetur etiam [*] duplicatio temporis naturae viri ad comparationem proprietatis mulieris. Cuius enim natura corporis et animae, viri inquam, est in duplici ratione, delineatio et formatio est dimidiata; cuius vero natura corporis et constructio est in dimidia ratione, puta mulieris, ipsius formatio et delineatio est in duplici.

Quare formam mulieris „aedificationem“ vocat? (Gen. 2, 22.)

26. Ex viro et muliere congregatio concordiae et plenitudo symbolice est domus; at imperfectum et domo carens omnino est omne, quod desolatum est a muliere. Nam viro publicae res civitatis commissae sunt, mulieri vero res propriae domus: cuius defectus destructio erit (domus), praesentia autem actualis oeconomiam ostendit.

Cur non, ut caetera animantia et vir, pariter et mulier e terra formata est, sed ex costa viri?

27. Primo, ne aequalis dignitatis cum viro sit mulier. Secundo, ne aequalis aetatis, sed iunior. Quapropter quicumque aetate provectas sibi ducunt mulieres, vituperandi sunt velut destruentes legem naturae. Tertio vult, ut vir gerat tamquam pernecessariae suae partis curam mulieris, mulier vero sicut totalitati partis mutuo servitium ei rependat. Quarto admonet virum sub aenigmate, ut sibi procuret mulierem veluti filiam; et mulierem, ut honoret virum sicuti patrem: iure quidem, quoniam habitationem mutat mulier (transiens) de sua progenie ad virum. [*] Quapropter debet et decet, ut qui suscipit, mutuo sibi assumat fidem datorum (s. dantium); quae vero translata fuit, quem parentibus iam antea honorem, eundem viro suo praestet condigne. Nam depositum commendatum sibi sumit vir mulierem a parentibus, mulier autem virum a lege.

Cur videns vir formatam mulierem, adiecit dicens: „Haec (s. Hoc, Τοῦτο) nunc os ex ossibus meis, et caro ex carne mea: haec vocabitur mulier (vira, virago), quoniam ex viro sumpta est"? (Gen. 2, 23.)

28. Potuit negative, obstupefactus de ea quam videbat, dicere: Quomodo ista talis miranda ac optabilis species ex ossibus fuerit, exque carne informi et impolita, tanto pulchrioris formae et nimis decora vivens? Incredibilis res, quia similis est; et credibilis, quia deus ipse creator erat et pictor. Potuit etiam assertive dicere: Vere haec est vivens os meum et caro mea, nam de meis illis disiuncta constitit. Caeterum ossis et carnis mentionem facit nimis naturaliter· humanum (vel corporeum) enim tabernaculum compago est ossium carniumque, viscerum, venarum, nervorum, ligaminum, et vasorum spiraminis sanguinisque. Dicitur autem mulier (gr. γυνή*)) vis generandi (viventis) foecundae veraciter: sive quod accepto semine praegnans parit, sive ut propheta [*] dicit, quia de viro facta fuit, non ex terra, quemadmodum ille, neque ex semine, ut caeteri post illum, sed natura quadam mediocri, atque sicut ex vite ramus eductus ad alterius vitis generationem.

Cur dicit: „Propterea relinquet homo patrem suum et matrem, et adhaerebit uxori suae; et erunt duo in carne una"? (Gen. 2, 24.)

29. Summa excessione se gerere virum erga mulierem in communitate, ita ut et parentes patienter derelinquere iubeat: non ut sic magis conveniens

*) γεννάω, γέννα, γένος.

sit, sed velut vix futuros causa fidelitatis erga mulierem. Optime sane et caute illud, quod non dixerit, quod mulier debeat relictis parentibus viro suo adhaerere — quoniam audacior mulieris natura est praesumptio (viri) —, sed quod mulieris gratia id facere debet vir. Namque libenti ac facili impetu fertur ad concordiam scientiae, cui totus deditus impedit atque coërcet cupiditates suas, ad instar visci adhaerens soli coniugi. Maxime quod ipse dominico principatu gaudens verendus est de fastu, mulier autem servitii sumens ordinem probata est assentiri consorti vitae. Duos vero carnem unam dici, indicat nimium tangibilem ac sensibilem esse, in qua dolore affici et voluptate frui consistit, utpote eadem gaudeant, doleant sentiantque, imo et magis cogitent.

[*] *Quare uterque, Terrigena et mulier, „nudi" dicuntur esse, „et non confundebantur"?* (ib. v. 25.)

30. Primum, quia propinqui sunt mundi; huius autem partes nudae sunt, singulae proprias qualitates indicantes, propriisque tegumentis usae. Secundo, ob morum simplicitatem sinceritatemque, eamque, quae naturae inerat, superbiae inexpertam indolem; necdum enim ambitio enata erat. Tertio, quod clima vel caeli clementia tegmen erat eis satis sufficiens, ita ut nec frigus neque aestus laederet eos. Quarto propter affinitatem cum mundo, a nulla istius parte velut a proxima noxam sufferentes.

Cur cunctis bestiis sapientiorem refert serpentem? (Gen. 3, 1.)

31. Par est vere dicere, quod revera sapientior

cunctis bestiis sit serpens. Mihi tamen videtur sic dictus fuisse ob pronitatem ad vitium, cuius symbolum est. Vitium autem dico concupiscentiam; quoniam callidiores sunt voluptati dediti inventoresque artium ac mediorum, astuti profecto in adinveniendis strategematis, tam illis quae voluptati favent, quam illis quae fruitionis modum procurant. Caeterum mihi videtur, quod, quoniam praestans illud sapientia animal seducturum erat hominem, argumentum sit sapientioris non integrum genus, sed ille solus serpens ob rationem dictam.

[*] *An humaniter loquutus est serpens?* (ib.)

32. Primum poterit esse, sub principio mundi conditi neque reliqua animantia ratione verbi plane carere, hominem tamen excellere voce copiosa ut evidentiori. Secundo quando mira quaedam patranda sunt, subiectas naturas commutat deus. Tertio quia anima nostra multis peccatis impleta est et surda reddita ad omnia dicta, praeter unam vel alteram linguam, quae est secundum solitum: protoplastorum autem (animae) ut a malo mundae erant et intemeratae, acutae erant omnino ad perceptionem cuiuscumque vocis. Siquidem neque sensus habemus tales: nos enim depravatos sortiti sumus, sicut et constructionem corporis exiguam; illi vero quemadmodum corpus sortiti sunt nimis grande et proceritatem gigantis, necesse fuit ut prae se ferrent sensus etiam certiores, et quod his praestantius est, philosophicos intuitus auditusque. Non enim frustra arbitrantur (nonnulli) oculis illos praeditos esse, quibus potuerunt etiam eas, quae in caelo sunt, naturas essentiasque et operationes videre, quemad-

modum et auribus cuiuscumque generis voces percipere.

Quare mulierem alloquitur serpens, non vero virum? (ib.)

33. Virtute perpensa ob mortalitatem inferendam artem machinatur [*] fallacitatis*); mulier autem consuevit potius quam vir decipi. Huius enim consilium, sicut et corpus, masculinum est, et sufficiens ad solvendam sententiam seductionis; mulieris autem magis effeminatum, ita ut propter mollitiem facile concedat et captetur falsitate persuasiva, veri similitudinem imitante. Quoniam ergo in senectute serpens exuit se squama a vertice capitis usque ad caudam, nuditate sua vituperat hominem, quia mortem cum immortalitate commutavit. A bestia natura innovatur et singulis temporibus assimilatur. Haec videns (mulier) decepta est: quam oportebat tamquam in exemplum perspicere in eum, qui contra se ingenium demonstrans machinabatur atque satagere ut vitam acquireret immunem senio ac immarcidam.

Cur mentitur serpens dicens: „Dixit deus: Ne edatis ex omni ligno paradisi“ (Gen. 1, 3), *quum ex adverso dixerat, ex omni ligno paradisi edere praeter unum* (1, 16s.)*?*

34. Pugnantium mos est mentiri arte, ut ignorentur res. Ita modo actum fuit. Quoniam in mandatis datum erat omnia usurpare excepto uno, malitiae vero insidiator interveniens dicit ex omnibus

*) s. *Ob virtualem mortalitatem artem usurpat deceptionis.* Auch.

iussum datum fuisse non comedendi. Lubricum lapsum proposuit animae ancipitem rem, nam illud *Non de omni comedere* manifestat primum, ne vel ex uno, quod falsum est; secundo *Non ex omni*, quasi vero diceretur: non ex aliquibus, quod [*] verum est. Talem ergo falsitatem manifestius asseruit.

Cur, si in mandatis erat non edere de una sola planta, adiecit mulier adhaec etiam accessum ad eam, dicens: „Dixit: Non edetis ex illa, neque tangetis"? (Gen. 3, 3.)

35. Primum, quia gustus omnisque sensus ex genere consistit in suo tactu. Secundo ad condemnandos se ipsos, qui id commiserunt. Si enim vel solus tactus erat prohibitus, quomodo qui praeter tactum praesumentes ut comederent, maiorem iniuriam minori addidere, non sui ipsius damnatores fuerint et castigatores?

Quid est „Eritis sicut dii ad cognoscendum bonum et malum"? (3, 5.)

36. Unde reperit serpens plurale id nomen *dii*, quum unus est verus deus, et nunc primum id nominavit? Sed ni forte praescia quaedam virtus erat, declarans sententiam multitudinis deorum, quae deinceps futura esset apud homines; remque verificavit primum historia, non ex rationali quodam, neque ex melioribus animalibus, sed ex bestiarum et serpentum virulentissimo ac vilissimo initium duxisse. Siquidem latescunt similia sub terra, et cavernae eorum sunt in foraminibus fissurisque terrae. Etenim ratione praedito vere proprium est unum essentialiter ens aestimare deum,

bestiae vero plures deos fingere, eosque brutos, veraciter vix exsistentes. Praeterea artem molitur (diabolus in ore serpentis): nam in divinitate non sola est boni et mali scientia, sed complacentia quoque boni et [*] recusatio mali. Haec autem non exposuit, quoniam utilia erant, sed meram scientiam amborum contrariorum, boni videlicet et mali, suggessit. Secundo *sicut dii* pluraliter nunc dictum est haud inconsulto, sed ut bonus et malus (deus) induceretur: sunt autem isti duplicis qualitatis. Peculiaribus itaque diis convenit scientiam habere contrariorum, suprema tamen causa praeexcellit.

Quare mulier prius attigit lignum comeditque de eius fructu, et postea vir quoque ab illa sumens? (Gen. 3, 6.)

37. Littera sua vi id primum asserit, quod immortalitas et omne bonum conveniens erat ut sub facultate viri esset, mors autem et omne malum sub muliere. Ad mentem vero mulier est symbolice sensus, et vir intellectus. Porro ex necessitate tangit sensus sensibilia. Medio vero sensu res transmittuntur etiam in mentem; nam movetur sensus ab obiecto*), intellectus autem a sensu.

Quid est „Deditque viro suo secum"? (ib.)

38. Nuper dictum refert, quoniam fere unum idemque tempus apparentiae est, in quo simul ex obiecto sensus percipitur et in intellectum sensus imprimit.

*) s. ad verb. *subiecto.*

Quid est „Aperti sunt oculi amborum"? (ib. v. 7.)

39. Quod non caeci sunt conditi, patet vel ex illo, quoniam caetera quoque [*] omnia perfecta sunt creata, animalia et plantae: nonne et potioribus partibus exornari homo debuit, oculis scilicet? Maxime quod paulo ante quibuscumque animantibus imponebat Terrigena nomina, liquet porro ea prius vidisse. Nisi forte oculos symbolice animae visum dixerit, per quem unum bonorum et malorum, elegantium et turpium omniumque contrariorum fiunt perceptiones. Quod si consilium oculus est seorsim, quod vocatur monitum intellectionis, etiam aliud quoddam ratione carens oculus est separatus, quod opinio vocatur.

Quid est, quod „agnoverunt, quia nudi erant"? (ib.)

40. Huius rei primum receperunt scientiam, propriae scilicet nuditatis, postquam comederunt de fructu prohibito. Idque malitiae opinio et principium fuit, quum advertissent nondum operimento se usos fuisse, quippe quod partes universi immortales sunt et incorruptibiles, ipsi vero deinceps manufactura illa corruptibili indiguere. Haec autem scientia in nuditate ipsa fuit: non quod varietatis secundum se causa erat, sed quia novitatem anima concepit dissimilem universo mundo.

Cur folia ficus consuunt in perizomata? (ib.)

41. Primum, quia suavior est ficulneus fructus et gustui iucundus. [*] Symbolice itaque designat eos, qui consuunt contexuntque voluptates volupta-

tibus multiplici ratione: ideo circumcingunt circa locum genitalium, quod instrumentum est maiorum negotiorum. Secundo quod quamvis fructus, ut dixi, ficulneus suavior caeteris est, at folia duriora. Vult ergo per symbolum patefacere, quod quidem lubricus ac laevis videtur motus voluptatis, vere tamen durus reperitur: ita ut fieri nequeat, ut quis sentiat gaudere, nisi prius dolens et iterum de novo dolens; semper enim dolere est inter duplicem moerorem dolorosum, alterum puta incipientem et alterum supervenientem.

Quid est „vox audita deambulationis dei“: num verborum, an pedum strepitus est? atque deambuletne deus? (ib. v. 8.)

42. Qui in caelo sunt sensibiles dii, in gyrum ambulant circumitionibus procedentes; suprema vero causa stabilis est et immobilis, ut antiquis placet. Quoniam (deus verus) indicium quoddam praebet, quasi vero velit motus sensum dare: etenim non voce missa audiunt prophetae, virtute quadam vocis divinitatis*) sonante vel ipsa dicta. Sicut ergo auditur non proferens, sic etiam sensum dat ambulandi, non ambulans, imo omnino immotus. Vides autem**), quod, priusquam degustassent de malitia, sicut ipsi stabiles, constantes, immobiles, tranquilli et uniformes erant, aeque et pariter ens esse existimabant divinitatem, ut vere profecto est: quum autem calliditatis participes facti fuerint, de se movent et demutant [*] immobilem, variationem commutationemque in eo autumantes.

*) ad verb. *divinioris*.
**) s. interrogative: *Viden'...?* Auch.

Quare dum abscondunt se a facie dei, non prius mulier, quae prima comedit de fructu vetito, sed primo loco vir scribitur? Dicit enim: „Absconderunt se Adam et mulier eius.“ (Gen. 3, 8.)

43. Initium praevaricandi peccandique in legem facit imperfecta et prava (natura) femina; erubescendi vero pudendique, immo totius boni, mas, utpote melius et perfectius (opus).

Cur abscondunt se non alibi, sed „in medio ligni paradisi“? (ib.)

44. Non omnia consilio et sapientia aguntur a peccantibus, sed occurrit, ut dum supra furtum resident fures, non videntes praesidem (s. quod convenit), proximum et pedi subiacens (furtum) exquisite intercipiatur quam ocissime. Tale quippiam et modo actum est. Quum enim oportebat longius de ligno fugere, unde fuit delictum (ortum), medio ipso in loco captio facta est: quo evidentius arguerentur peccati, quin fuga ipsa illud mederentur. Et illud symbolice notat, (nempe) malo cuicumque malitiam in refugio esse, et cupidini quemcumque deditum quasi ad asylum ad cupiditatem confugere.

[*] *Quare interrogat Adamum qui omnia scit: „Ubi es?“ et quare non etiam mulierem?* (ib. v. 9.)

45. Non interrogatio videtur illud dictum, sed minae et coargutio: Ubi es nunc, de quot bonis demutatus fuisti, o homo? Derelicta immortalitate vitaque felicissima ad mortem transmutatus es et miseriam, in quibus sepultus fuisti. Mulierem vero interrogare minime dignatus est, tamquam princi-

pium mali et ducem ei turpis vitae factam. Caeterum habet etiam locum allegoria prompta: quia pars principalis in homine, ut dux (h. e. mens), masculi habens rationem, quum aurem praebeat alicui, introducit vitium femineae quoque partis, puta sensus.

Quare vir dicit: „Mulier dedit mihi de ligno, et edi“ (3, 12); mulier autem: „Serpens“ non dedit, sed „seduxit me et manducavi“ (v. 13)?

46. Littera huiusmodi praebet sententiam acceptabilem, quod mulier solet potius decipi, quam maiora quaedam cogitare; vir autem e contra. Quod vero ad mentem, singulos sensus imperfecti cuiusque sensibile ei accommodatum decipit et seducit; sensus autem iam ab obiecto vitiatus praebet vitium principi ac duci (menti). Mens ergo accipit a sensu dante illud, quod passus est. Sensus enim per obiectum sensibile decipitur et fallitur; at sensus [*] sapientis infallibiles sunt, sicut et cogitationes mentis.

Cur primum maledicit serpenti, secundum mulieri, tertium viro? (Gen. 3, 14 ss.)

47. Iniuriarum ordinem consecuta est et series maledictionis. Primum decepit serpens; secundo peccavit per eum mulier permittens (se) seductioni; tertio vir locum dans mulieris voluntati potius quam divino mandato. Verum optime habet et rationem allegoriae hic ordo: quoniam serpens symbolum est cupiditatis ut probatur, et mulier sensus, vir autem intellectus. Fit ergo peccati auctor pessimus cupiditas, et ista primum decipit sensum, sensus autem mentem captivat.

Cur serpenti maledictio huiusmodi (datur): super pectus et ventrem ambulare, et terram edere, et inimicitiam habere cum muliere? (ib.)

48. Littera manifesta est, quum pro testimonio habeamus quod vidimus. Ad sententiam vero talem continet allegoriam. Siquidem symbolum cupiditatis est serpens, figurans voluptarium: is enim super pectus repit et ventrem, cibo et potu repletus, aethyiarum (mergorum) more alitur insatiabili cupiditate, incontinens in esu carnium, ita ut quidquid ad cibum pertinet, terrestre [*] quoddam sit omne; quare terram comedere dicitur. Inimicitiam vero habet cupiditas ex natura cum sensu, quem symbolice mulierem appellavit: verum ubi tutores vel defensores causae videntur esse cupiditates pro sensibus, sunt tamen certo certius adulatores machinantes more inimicorum. Et certatorum utique mos est, ut per ea, quae concedunt, maiora perpetrent damna. Oculos nempe convertunt in ruinam visus, aures ad gravem auditum, et caeteros sensus ad insensibilitatem; efficiunt etiam integritati corporis dissolutionem ac paralysin, omnem auferentes sanitatem, et plurimas easque pessimas inaniter construentes aegritudines.

Quare maledictio mulieris est multiplicatio tristitiae et gemituum, in tristitia parere, et conversio ad virum suum, et ab ipso dominari? (3, 16.)

49. Haec omnia patitur quaecumque mulier, quae vitae consors est viri, non sicut maledictionem, sed sicut necessaria. Symbolice vero sensus humanus saevo subiicitur labori dolorique, domesticis pertur-

bationibus ictus ac sauciatus. Famulatus autem sensus sunt isti: oculorum visus, aurium auditus. narium olfactus, oris gustus, tactuum appulsus. Quoniam mali improbique vita dolorosa est et egens necesse est, ut et omnia secundum sensum perpetrata timore ac dolore commixta sint. Ad mentem: conversio fit sensus ad virum, non ut ad coadiutorem. [*] nam (tamquam mulier) subiecta est ut prava, sed tamquam ad dominum, eo quod praeelegerit vim (potius) quam iustitiam.

Cur, ut serpentem et mulierem maledictione affecit relative ad ipsos, non tamen sic virum, sed terram assumit, dicens: „Maledicta terra propter te; in tristitia comedes illam: spinas et tribulos germinabit tibi, et edes foenum agri; in sudore vultus tui edes panem tuum"? (Gen. 3, 17 ss.)

50. Quoniam intellectus spiratio est divina, haud aequum duxit maledicere ei condigne, sed convertit maledictionem in terram et culturam eius (viri). Terra autem connaturalis homini corpus est, cuius agricola intellectus. Quum virtute studioque sit praeditus ruricola, producit et corpus fructus suos, sanitatem, optimam sensationem, robur, pulchritudinem. Sin autem saevus est, contra accidunt: nam maledictionem subit corpus, operarium sumens intellectum incastigatum et insanum. Fructus autem eius nihil est ex utilibus, nisi spinae et tribuli, tristitia et timor, caeteraque vitia, dum percutiunt et quasi telis confodiunt intellectum cogitationes. Cibus autem herba est per symbolum, quoniam sese mutavit in brutum ex rationali, neglectis cibis divi-

is, qui sunt per verba et leges datas regendae voluntati*) a philosophia condonati.

*] *Quid est „Donec revertaris in terram, de qua sumptus es“* (Gen. 3, 19)? *non enim de terra sola creatus fuit homo, verum etiam ex divino spiritu.***)

51. Primum terrigenam terra caeloque compactum fuisse constat. Verum quia non constitit incorruptus, sed mandatum dei despexit, ex optima parte effugiens, caelo, totum se mancipium terrae dedit, crassiori ac graviori elemento. Deinde si quis virtutis desiderio arsit, quae immortalem facit animam, omnino adeptus est sortem caelestem. Quia vero voluptatis aemulus fuit, qua mors acquiritur spiritualis, terrae se rursum tradidit; quamobrem dictum: *Terra es et in terram reverteris.* Mali ergo et pravi tum principium, quum finis terra est; virtute vero praediti caelum.

Quare Terrigena mulierem suam vocat Vitam, et asserit, quod „Mater es omnium viventium“? (3, 20.)

52. Primum, familiare id nomen protoplastae mulieri posuit Vitae, quoniam fons futurus erat venturae post ipsos universae generationis. Secundo, fortassis quia non de terra sumpsit exsistentiam substantiae suae, sed ex vivente, ex una nempe viri parte sive costa formata in mulierem, ideo *vita* est nominata: quia ex vivente primum facta est, et primi [*] ratione praediti ex ipsa generandi erant. Fieri tamen potest, ut metaphorice audiatur: nam

*) s. *leges voluntarias sive ex voluntate provenientes.*

**) Conf. Philonis Fragm. supra p. 235.

sensus, qui symbolice mulier est, nonne iure vita appellatur? quia vivens a non vivente per sensum potissime distinguitur, quo et imaginationes impetusque aguntur, nam utriusque causa sensus est. Et revera sensus est mater viventium omnium: sicut enim sine matre nulla fuit generatio, sic et sine sensu vivens (animal).

Cur deus tunicas pelliceas facit Adae et mulieri eius, et vestit eos? (Gen. 3, 21.)

53. Fortasse aliquis litteram derideat, intuens vilitatem apparatus tunicarum, ac si minime dignae sint operatione talis et tanti creatoris. Vir tamen degustans de sapientia et virtute iure meritoque deo decens existimabit hoc opus, ut inániter laborantes doceat sapientiam, qui parum curantes procurare utilia, miseri honoris furore capti, sese dederunt commoditati, odio habentes studium sapientiae virtutisque et amantes vitam splendidam et humanae (s. manufactae) artis sapientiam a bono abhorrentem (s. bono invisam). Et nesciverunt miseri, quod nullatenus indigens frugalitas fit quasi cognata atque vicina, lautus autem nitor ceu inimicus procul inde amandatus degit. Pellicea ergo tunica, si vere iudicetur, nobilior possessio aestimanda est quam floridis coloribus contexta purpura. At litteram itaque sic habet. Ad mentem vero tunica pellicea symbolice est pellis naturalis, id est corpus nostrum. Deus enim [*] intellectum condens primum, vocavit illum *Adam;* deinde sensum, cui *Vitae* nomen dedit; tertio ex necessitate corpus quoque facit, *tunicam pelliceam* illud per symbolum dicens: oportebat enim ut intellectus et sensus velut tunica cutis induerent cor-

as, ut factura quoque ipsa divina virtute digna pri-s appareret. Siquidem humani corporis apparatus quanam potentia melius decentiusque construi po-st, nisi a deo? Quapropter paravit simulque in-uit, ubi humanum indumentum alii parant et alii nduunt. Connaturalem vero istam tunicam, cor-us scilicet, eiusdem erat opus tam parare quam pa-atam induere.

uibusnam dicit: „Ecce Adam factus est tamquam unus ex nobis, ad cognoscendum bonum et malum“? (3, 22.)

54. Unus ex nobis pluralitatem ostendit; ne forte oquatur cum suis [*] virtutibus, quibus tamquam nstrumentis usus fecit universitatem rerum. Illud utem *tamquam* ad instar aenigmatis similitudinis-ue et comparationis, non vero dissimilitudinis (*al.* imilitudinis) est daclarativum: aliter enim noscitur pud deos bonum intelligibile et sensibile, quemad-nodum etiam contrarium, et aliter apud homines. uoniam quo distinguuntur naturae inquirentium et omprehendentium, atque rerum, quae percipiun-ur comprehendunturque certo, (eo) et ipsa virtus omprehensiva. Haec autem omnia in hominibus imilitudines sunt, et formae imaginesque; verum pud deos prototypa, indicia, et lucidiora exempla-ia subobscurorum. Ingenitus autem atque increa-us ille pater se adiungit nemini, nisi intendens di-atare honorem virtutum suarum.

uid est „Ne forte porrecta manu sumat de ligno vitae, edat et vivat in aeternum“ (Gen. 3, 22)? *Non enim dubitatio neque invidia est in deo.*

55. Verum est, nec dubitare*) neque invidere divi-

*) Conf. Phil. Fragm. supra p. 261 et Tom. II, p. 81.

nitatem; utitur tamen plerumque rebus nominibusque dubiis, annuens fere caput illud: *ut homo*. Duplex enim est, ut dixi, superius caput: aliquando, *non ut homo deus;* et aliquando: *sicut homo instru filium, sic dominus deus moneat te*. Primum itaque [*] principatus est, secundum vero disciplinae ac primae introductionis in instructionem, ut etiam voluntarium insinuetur. Quoniam illud *Ne forte* non est haesitatio dei, sed relatio ad hominem natura sua haesitantem, atque denunciatio affectionis in eo exsistentis. Quum enim occurrit alicui apparentia quaedam alicuius rei, illico statim supervenit impetus ad apparens, ab ipso apparente causatus. Unde et secunda dubitatio haesitabunda, huc illuc animum trahens, utrum possidenda (s. acceptanda) res sit, necne; et ad istud secundum fortassis respectant praesentia. Enim vero divinitas incapax est cuiusque malitiae: nullo modo potest fieri ut invideat aut immortalitatem aut aliud quippiam bonum alterius. Argumentum est firmissimum: nam a nullo rogatus mundum condidit, indomitam et inordinatam patibilemque essentiam benefactor propitius dulcem ac mitem efficiens, magna bonorum harmonia atque ordine tamquam chori; et plantavit lignum vitae verus ipse ens proprio ingenio luminoso. Praeterea nullo intercessore atque hortatore usus est in communicanda (homini) incorruptione. Verum dum intellectus purissimus exstitit, nullam apparentiam prae se ferens nec operis neque sermonis mali, securus erat decorum habere ducem qui se adduceret ad pietatem, quae est indubia verissimaque immortalitas. Ex quo autem coepit converti ad pravitatem, mortalem cupiens vitam, aberravit ab immor-

talitate: namque malitiam immortalem reddi dedecet, inutile etiam accidit subiecto; quoniam quanto longaevior sit malus atque improbus, [*] eo magis miser est, et tum sibi, cum aliis damnum grave.

Cur nunc appellavit paradisum voluptatem), quando hominem emittit de illo ad operandam terram, ex qua sumptus est?* (Gen. 3, 23.)

56. Agriculturae distinctio patet, quum in paradisi statu exercens culturam sapientiae tamquam in arboribus colendis, atque immortalibus perquam utilissimis fructibus vescens, immortalitate et ipse donabatur. Deinde eiectus de loco sapientiae contraria experiretur imperitiae opera, quibus corpus coinquinatur et obcaecatur intellectus, atque penuriam passus proprii cibi tabescit usque ad mortem diram. Quare nunc in contemptum insipientis nuncupavit paradisum *voluptatem*, ut opponeret dolorosae ac saevissimae vitae. Enim vero quae in sapientia agitur vita, libera (s. liberae) laetitiae voluptas est, et fruitio animae rationali familiarissima; altera vero (vita) sapientiae expers et dura et dira comperitur: etsi nimium decipiatur a cupiditatibus, quas et antecedit et sequitur dolor.

[*] *Cur „contra paradisum collocat Cherubim et igneum gladium, qui vertebatur, ad custodiendam viam ligni vitae"?* (3, 24.)

57. Cherubim designant duas priores, quae apud divinitatem sunt, virtutes: creativam scilicet et regiam, quarum una nomen gerit *dei*, et altera, sive

---

*) Melius fortasse *voluptatis*. Auch.

regia, *domini*. Forma creativae pacata lenisque et benefica est virtus, regiae autem legislatrix et castigatrix. Porro igneum gladium symbolice nominat caelum: aether enim flammei coloris est et versat se circumlatus circa aevum (s. universum). Haec ergo omnia istam custodiam sumpsere paradisi, puta quod praesides sunt sapientiae ad instar speculi: quoniam, ut exemplo utar, speculum quoddam sapientia mundi fuit divinarum virtutum, iuxta quas perfecta fuit, et regitur dispensaturque universitas istiusmodi rerum. Ad sapientiam vero via vocatur philosophia (amor vel studium sapientiae); quandoquidem philosophia praedita est virtus creativa, philosophica et regia, philosophus etiam mundus. Sunt tamen aliqui, qui igneum gladium solem esse arbitrentur, eo quod secundum conversionem et circumactionem denotat tempora annua, ut custos vitae, et*) cuiusque rei, quae servit vitae omnium.

[*] *An recte dictum fuerit de Cain: „Acquisivi hominem per deum"?* (Gen. 4, 1.)

58. Distinguitur esse ab aliquo et ex aliquo et per aliquid: ex aliquo, sicut ex materia; ab aliquo, ut a causa; et per aliquid, sicut per instrumentum. Atqui pater et creator universorum non est instrumentum, sed causa; ergo deflectit de sano consilio, qui dicit non a deo, sed per deum factum esse quod factum est.

*) *et* addidi e Ms. C. Alias altera in genere nascitur sententia huiusmodi: *Custos nimirum est vitae, quidquid servit vitae omnium.* Auch.

Quare iunioris Abel prius artem describit, dicens: „Fuit pastor ovium, Cain autem operabatur terram"? (4, 2.)

59. Quoniam etsi tempore iunior erat improbo probus, verum probitate senior erat: quapropter nunc, quum conferenda sint inter se ipsorum facta, anterior constitutus est. Quare unus ex eis artem exercet et curat animantia, quamvis ratione carentia, pastorale nimirum lubenter sibi concilians opus, quod est principatus regnique praelusio; alter vero terrenis et inanimatis (rebus) operam dat.

[*] *Cur Cain „post dies" primitias fructuum*) offert, Abel autem de primogenitis et de adipibus**) non „post dies"?* (Gen. 4, 3 s.)

60. Inter sui ipsius amatorem atque dei amantissimum discrimen affert. Alter enim sumpsit sibi primitias fructuum et deum impie secundariis (inferioribus) dignum fecit; nam illud *post dies*, non statim, et *de fructibus*, non de primis fructibus, talem prodit iniquitatem. Alter vero primogenitos maioresque natu offerebat sine mora in omnibus, quin hoc pater (s. a patre) aspernaretur.

Cur primum a Cain initio ducto, secundo loco meminit eius, quum dicit: „Respexit deus ad Abel et ad munera eius; ad Cain vero et ad sacrificia illius non advertit"? (Gen. 4, 4 s.)

61. Primum, quia (bonus) qui natura primus est, non primus sensibilis est cuiquam, nisi suo

*) s. ita: *post dies primitiarum primitias offert.*

**) s. *crassis.*

tempore et ex moribus sanis*). Secundo, quia duo sunt (distincti), bonus et malus, bonum admittit, videns eum boni amatorem et virtutis studiosum: quem praevidens in eam partem pronum**) in ordine naturae, recusat et aversatur malum. Optime itaque non oblata, sed oblatores [*] munerum ante munera vidisse ait deum: nam homines in copiam respiciunt munerum probantque, deus autem in animae veritatem, declinans (s. declinantis) ab ambitione et illusione.

Quam distinctionem habet munus a sacrificio? (ib.)

62. Ille, qui mactat sacrificium divisione facta. sanguinem circa aram fundit et carnem ducit domum. Qui vero instar muneris offert, totum, ut visum est, offert acceptanti. Sui itaque ipsius amator distributor est, sicut Cain; amator vero dei munerator est, sicut Abel.

Unde scivit Cain non placuisse ei oblationem suam? (4, 5.)

63. Forsitan resolvit dubium caussa superaddita: „*Tristitia enim invasit eum et concidit vultus eius.*" Ergo pro indicio sumpsit moerorem, non placita mactans, quum laetitia et gaudium deceret mactantem illibate.

---

*) Hunc locum obscurum alio modo interpretatur Glossarius: „*Primum illud* non ita oportet accipere, quod primus sit, qui (primum) nominatur, ut Cain; sed qui tempore opportuno et ex sanis moribus obtulit munus, ille est natura primus." Auch.

**) Gloss. paulo aliter intelligit: „Deus bonum dilexit, et in eum versus inclinatus est aspectu." Auch.

Quid est „Non quod non recte offeras, sed quod (s. nisi) recte non dividas"? (4, 7.)

64. Ante omnia, recta divisio nec ne, nihil est aliud, nisi ordo. Per [*] ordinem autem universus mundus et huius partes factae sunt. Quoniam et mundi conditor quum indomitam inordinatamque et patibilem essentiam ordinare coepit, sectione usus est et divisione. Nam gravia et deorsum prona ex natura, (sc.) terram et aquam, in medio universi posuit, aëra vero et ignem sursum ob levitatem sublevatos. Puram autem naturam, caelum, segregans et separans circa omnia (s. universum) circumvexit, ut invisibilis (s. potius: visibilis) cunctis esset, inter se continens universim universum. Illud autem ex seminibus humidis aridisque fieri animalia et plantas quid aliud est, nisi sectio separatioque distinctionis? Hunc ergo ordinem necesse est imitari universorum in rebus omnibus, maxime in gratia vel agenda vel habenda, qua vocamur ut vices quodammodo retribuantur impense maiora nobis tribuenti. Praeterea gratias referre deo*) in se ipso seorsim rectum est; non autem primum (auctorem)**), neque ex primitiis novella munera recipere eum (nostra negligentia) improbandum. Quoniam non oportet priora, quae dantur in creatis, sibi, secunda vero sapientissimo (creatori) offerre: quae est divisio vituperanda et improbanda, praeposterum referens ordinem.

[*] *Quid est „Peccasti, quiesce"?* (ib.)

65. Oraculum profert quam utile. Quoniam ni-

---

*) Conf. Philonis Fragm. supra p. 258.

**) Verti poterat etiam: *primo momento.*

hil omnino peccare maximum est bonum; qui vero peccat et erubescens pudore afficitur, cognatus est eius, iunior, ut ita dixerim, maioris. Sunt enim, qui de peccatis tamquam de rectitudine exsultantes, difficili sanatu, imo insanabili morbo laborant *).

Cur bonum in manum tradere mali videtur, dicens: „Ad te conversio eius"? (ib.)

66. Non in manum tradit, sed est variata auditio: quoniam loquitur non de pio, sed actione peracta, dicens ad eum: Huius impietatis conversio ac respectus apud te est. Noli ergo necessitatem causari, sed morem tuum, ut et istic voluntarium repraesentet. Illud vero *„tu princeps eris illius"* iterum annuit ad operationem: primum utique inique agere incepisti et ecce magnam iniuriosamque iniquitatem sequitur alia quoque iniustitia. Itaque praecipuum omnis iniuriae voluntariae id esse existimat arguitque.

[*] *Cur in campo fratrem occidit?* (Gen. 4, 8.)

67. Ut quum (*al.* Ne) iterum seminando vel plantando infecunditas vel infructuositas omnino superveniat, nefandae occisionis memor reprehendatur. Quoniam non erat eadem humus futura, postquam coacta est bibere de humano sanguine praeter naturam, ut cibum germinaret ei, qui imbuit illam sanguine coinquinationis.

Cur qui scit omnia, sciscitatur fratricidam: „Ubi est Abel frater tuus"? (4, 9.)

68. Vult, ut homo de se ipso fateatur sua

*) Conf. Philonis Fragm. supra p. 239.

sponte, ne omnia de necessitate fieri comminiscatur. Qui enim ex necessitate occidisset, ut invitus operatus, invitus confessus fuisset*). Quandoquidem quod non in nobis est, accusationem non meretur. Voluntarie vero peccans negat: nam poenitentiae obnoxii sunt peccantes. Cunctis ergo partibus legislationis illud contexit, quod mali non est causa divinitas ipsa.

Quare velut homini respondens dicit: „Nescio; numquid custos fratris mei ego sum?“ (ib.)

69. Athei sententia est non putare divinum oculum per omnia penetrare et cuncta simul intueri, non solum visibilia, verum etiam quicquid in adytis, [*] profundis abyssisque. Quomodo nescis, dixerit ei aliquis, ubi (s. quum) frater tuus sit? et utquid id ignorasti, quum quartus adhuc homo esset ille (s. sis tu) in mundo una cum ambobus parentibus unicoque fratre. Adhaec illud dictum, *non sum custos fratris mei*, o quam pulchra apologia! Et cuinam alteri potius oportebat te quam fratri custodem ac tutorem esse? Quod si violentiae, iniuriae, fraudi et homicidio, quae sunt nimis foeda abominandaque opera, diligentiam adhibuisti, quomodo fratris salutem tamquam negotium superfluum posthabuisti?

Quid est „Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra“? (Gen. 4, 10.)

70. Exemplarissimum est. Nam divinitas auscultat dignis, quamquam defuncti fuerint, vivere eos sciens incorpoream vitam: a precibus autem

*) s. *invitus se occidisse faterettur.*

malorum avertit faciem, etsi virentem vitam agant, arbitrando illos a vita vera emortuos esse, corpus sepulcri more in se gerentes, miseram animam in illo sepelientes.

[*] *Cur „maledictus" asseritur „super terram"?* (4, 11.)

71. Extrema mundi pars terra est; ista ergo maledicente (s. maledicta) aestimandum est, quod competentes maledictiones caetera quoque elementa ei obiiciant, fontes, fluvios, mare, aër, ventus, ignis, lux, sol, luna, stellae et communiter totum caelum. Namque si inanimata terrenaque natura iuga detrectans militat adversus iniuriam, cur non potiore iure mundiores naturae? Cum quo vero mundi partes bellum gerunt, quam deinceps habebit spem salutis, ego ignoro.

Quid est „Gemens et tremens eris super terram"? (4, 12.)

72. Ratio est et haec generalis: in cunctis enim malis aliqua sunt, quae statim utique percipiuntur, aliqua vero sunt futura. Enim vero futura timores adducunt, et quae illico (adsunt), tristitiam ferunt.

Quid est „Maior est causa (mea), (quam) ut dimittas me"? (4, 13.)

73. Profecto nulla est aerumna maior, quam quum derelinquat et despiciat deus; nam saeva et nimis dura [*] est insipientium anarchia: despici vero a magno rege et decidere ut abiectus ex regimine principatus, inenarrabilis miseria est.

Quid est „Omnis qui invenerit me, occidet me“ (4, 14), *quum vix esset alius homo praeter parentes eius?*

74. Primum poterat a mundi partibus damnum perpeti, quae quidem ad utilitatem et in bonorum participationem factae sunt, nihilominus haud exiguam vindictam capiebant a malis. Secundo, quia bestiarum et reptilium damna metuebat; haec enim natura peperit ad vindictam iniquorum. Tertio, fortasse de parentibus etiam quis opinetur, quibus novum luctum primumque eventum malum induxit, nescientibus quid sit mors.

Cur „omnis, qui occiderit Cain, septem vindictas exsolvet“? (4, 15.)

75. Quum octo partibus anima nostra constet, ex rationali individua et irrationali in septem partes distingui solita, in quinque nempe sensus et in vocis instrumentum et geniturae, malitiae mali septem istae partes in causis exsistunt, unde etiam sub iudicio cadunt: mors autem principis praesidis [*] (mentis sc.) proprie est illa quae in eo sedet malitia. Quicumque ergo mentem occidit, intermiscens insensatum (insipientiam) pro sensu, hic dissolutionem faciet septem quoque irrationalium partium. Quoniam ut habuerit ex virtute (partem) principalis dux, sic componuntur et partes ei subiectae.

Cur „signum“ ponitur fratricidae, „ne eum occidat omnis, qui invenerit eum“ (ib.), *quum oporteret contra facere, in manum nempe tradere ad interitum?*

76. Primum, vivendi commutatio naturae mors una est: at expertes gaudio continuae tristitiae et

pavores meri, bona spe vacui, plura et gravia et multiplicia inferunt mortes sensibiles. Secundo, statim sub principio vult ipsam de animae incorruptibilitate enarrare legem, et illos qui felicem reputant istam solam in corpore vitam, confutare ut fallaces. Ecce enim unus (fratrum) amborum, ingentium (s. iam dictorum) malorum reus est, impietatis et fratricidii; et adhuc vivit, proles gignit, urbes condit. Alter vero in pietate laudatus fraude perimitur, non tantum evidenter dominica voce clamante, quod nec sensibilis ista vita bona est, neque [*] mors mala, verum etiam quod nec illa (vita), quae in carne est, vita est: sed alia datur senio carens et magis immortalis, quam incorporeae animae sortitae sunt. Illud enim de Scylla poetae dictum*): *Id tibi non mortale, sed immortale malum est,* de male vivente longamque vitam per multos annos agente familiarius assertum sit. Tertio, quoniam ante omnia enorme Cain perpetravit fratricidium, immemorem fere iniuriae se illi praebet, pacatissimam legem pro primo delicto imponens cunctis iudicibus; non quod malos non deperdant, sed ut quiescentes modicum longanimitate, misericordiam supra atrocitatem colant. Ipse vero (deus) sapientissime familiaritatis et intelligentiae praescripsit canonem de primo peccatore, non interficiens homicidam, verum alio modo deperdens illum. Quoniam vix permisit una cum generatione patria ipsum annumerari, sed proscriptum non solum a parentibus, sed ab universo hominum genere demonstrat, separatam illi seiunctam-

*) Hom. Odyss. 12, 118: *Ἡ δέ τοι οὐ θνητή, ἀλλ' ἀθάνατον κακόν ἐστιν.*

que e rationali specie gentem designans, tamquam expulso profugoque et converso in bestiarum naturam.

[*] *Cur Lamech post quintam generationem se reprehendit de maioris sui Cain fratricidio, „dicens", ut scriptura ait, „uxoribus suis Addae et Sellae: Virum occidi in vulnus mihi et adolescentulum mihi in plagam. Quoniam si septies vindictae capiuntur ex Cain, ex Lamech utique septuagies septem"?* (Gen. 4, 23 s.)

77. In numeris unum prius decimo est tum ordine, tum virtute: primum enim principium est et elementum et mensura, decimus vero numerus posterior et mensuratus, tum ordine, tum virtute secundus; ergo et septenus septuagenario anterior est in origine et vetustior, septuagenarius vero septeno iunior est et generationis calculum habet. Hisce positis, primus qui peccavit, aeque ac si constanter nesciret (malum), primi ancipitis numeri ad instar, puta unius, simplicius castigatur. Secundus vero, eo quod pro exemplo habuit primum, quin excusari possit, reus est voluntarii peccati; et quia non accepit honestam sapientiam ex simpliciore illo supplicio, consequens erit, ut et illud patiatur et insuper recipiat secundum istud, quod in denario (numero) est. Sicut enim in hippodromis idem ipse est equiso, qui primum secundumque praemium accepit*), sic aliqui malorum proni in iniustitias, victoriae as-

*) s. cum Gloss. „In Olympicis ludis quantam pendunt equitanti mercedem victoriae, duplam equisoni, qui equum instruxerit." Auch.

sequuntur miserum triumphum, ac deinde supplicii [*] duplici castigantur, tum primo quod in uno, tum secundo quod in denario. Propterea et Cain*) auctor exsistens homicidii, quum ignoravit gravitatem inquinamenti, eo quod antea nunquam occurrerat mors, poenam luit simpliciorem, septuplum in unitatis ordine. Imitator autem eius quum haud posset ad eandem apologiam ignorantiae confugere, duplicem debet sustinere poenam, quum parem similemque illi, tum alteram inter decades septuplam. Etenim secundum legem septuplum agitur iudicium. Primum de oculis**), quia illicita viderunt. Secundo de auribus, quia indebita audierunt. Tertio de olfactu, fumo et vapore seducto. Quarto de gustu, qui servit voluptati ventris. Quinto de tactu, qui praeter priorum sensuum opus commune in praevalentia supra spiritum superadduntur et caetera separatim, ut capturae urbium, captivationes hominum subversionesque arcium civitatis, in qua consilia habitant. Sexto de lingua et vocis instrumentis, tacendo dicenda dicendoque tacenda. Septimo de ventre humiliori, qui immoderata libidine cupiditates accendens extollit. Hoc est illud dictum, quod septuplum ultionum sumptum fuit ex Cain; ex Lamech vero septuagesies septem praedictis de causis: eo quod secundus iste peccans, nec doctus poena primi delinquentis et eiusdem omnino percipit supplicium, quod simplicius est, ut in numeris unum, [*] et multiplicem poenam aequalem denario inter numeros.

---

*) Conf. Philonis Fragm. supra p. 243.

**) Ad verbum: *per oculos* vel *oculis;* sic etiam in seqq.

|uare Adam generans Seth, superinducit dicens: „Suscitavit mihi deus semen aliud pro Abel, quem occidit Cain"? (Gen. 4, 25.)

78. Vere est Seth semen aliud et principium al-erius nativitatis Abel secundum naturalem quan-.am rationem. Nam Abel similis est desuper deorum venienti, quapropter iniuriose obiit; Seth vero ;radienti deorsum sursum, quare etiam crescit. Et .d fidem huius rei *Abel* explicatur *relatus oblatusque ursum ad deum:* at omnia sursum evehi non decet, ed tantum bona, deus enim malorum nullo modo ;ausa est. Ideo quod indistinctum est atque incer-um, commixtum conturbatumque, mixtam habet ›tiam condigne laudem ac vituperationem: laudem, ןuia causam honorat; et vituperationem, quoniam ıt fortuito res accidit, ita se habet, non consilio .nito neque gratiis actis. Proinde et natura gemel-os ab illo separavit: bonum immortalitate dignum ›ffecit, resolvens in vocem intercedentem apud de-ım; pravum vero corruptioni tradidit. *Seth* [*] au-em exponitur *irrigatus,* iuxta variationem planta-um, quae per rigationem crescunt, pullulant et ructificant. Haec autem symbola sunt animae, ita ıt non cunctis rebus aeque causam asserere liceat livinitatem, sicut bonis, ita etiam malis, sed solum onis, quae sola expedit viva plantari.

Cur filius Seth Enos „speravit) invocare nomen domini dei"?* (4, 26.)

79. Enos explicatur homo; accipitur autem ıunc non totum mixtum, sed animae pars rationalis,

---

*) ἤλπισεν LXX.

intellectus, cui convenit proprie sperare, nam irrationalia animalia expertia sunt spei. Spes autem praesagium quoddam gaudii est; ante vero gaudium exspectatio bonorum est.

Quare post spei mentionem dicit: „Hic est liber generationis hominum"? (Gen. 5, 1.)

80. Praedicta hinc fide digna facit. Quid est homo? Homo est spei prae caeteris animalium generibus copiosam miramque partem sortitus. Id autem, quasi in ipsa natura inscriptum, est celebratum. namque suapte natura sperat intellectus humanus.

Cur in genealogia Adam non amplius memorat Cain, sed Seth? Quem ait „secundum speciem ac formam suam" esse. Unde generationes ab illo productas incipit retinere in genealogiam. (5, 3 ss.)

81. Nefandum brutumque homicidam nec in rationis neque in numeri [*] ordinem referre liceat. nam fimi instar reiiciendus est, ut quidam dixit, talem eum fuisse ratus. Quare neque terrigenae patris successorem eum indicat, neque caput posteriorum generationum; sed utrumque illibato distribuens praestat Seth, qui est potor aquae, ut a patre irrigatus et in suo incremento provectuque spem gignens. Quapropter haud inconsulto ac frustra istum secundum speciem formamque patris dicit, ad reprehensionem maioris, qui ob foeditatem homicidii nihil patrium in se praefert secundum corpus aut animam. Quare illum seiunxit a cognatione, huic autem partem distribuens dedit nobilitatem maioritatis.

Quid illud sit: „Placuit Enoch deo postquam genuit Mathusala, annis ducentis"? (Gen. 5, 22.)

82. Fontes omnium bonorum sub principio ipso generationis*) per legem constituit. Quod autem dico, huiusmodi est. Misericordiam ac veniam destinavit paulo anterius; nunc iterum poenitentiam decernit, non irridens neque obiurgans ullo modo eos, qui peccasse creduntur, simul praestans ascensum**) animae de malitia ad virtutem, sicut conversio tendentium in laqueum. Ecce enim vir factus et pater una cum genitura ipsa initium fecit probitatis. Placere autem deo dicitur; quamvis enim non simul ac (natus fuit) perseveret in pietate, non tamen minus ei tempus illud (residuum) reputatum est ad laudabilem vitae rationem, quia placuit [*] per tot annos. Haec autem dicuntur, non quod fortassis fuerit, sed forte potuit alias apparere†). Sed rerum ordinem probat; nam indulgentia in Cain commonstrata, post non diutinam temporis intercapedinem inducit illud, quod Enoch poenitentiam exercuit, monens, indulgentiam poenitentiam producere solere.

Cur poenitentiam colens Enoch ante poenitentiam dicitur vixisse annos centum et sexaginta quinque, post vero poenitentiam ducentos? (5, 21 ss.)

83. Illud *centum et sexaginta quinque* coalescit ex singulari additione decem numerorum ab unitate

*) s. *libri Geneseos.* **) Ad verbum: *descensum*, ut a superbia in humilitatem. Auch.

†) Obscurissimum dictum sic explanat Gloss.: „Fortasse poenitentiam Enoch non propter se potius quam propter aliorum utilitatem memorat". Auch.

ad denarium usque, ut I. II. III. IV. V. VI. VII VIII. IX. X., quorum summa est LV. necnon ab ea additione decem numerorum, qui seclusa unitate binario crescant, ut II. IV. VI. VIII. X. XII. XIV XVI. XVIII. XX., qui faciunt centum et decem. quorum compositio (cum praemissis) parit centum et sexaginta quinque. In his autem numeri pares duplum superant impares: nam foemina est violentior quam mas, juxta morem praeposterum, quo improbus dominatur probo, sensus menti, corpus sensui. materia causae. Bis centum autem, in quibus poenitentia exercita fuit, ex duplici centenario coagmentatur, quorum prior centenarius (numerus) purgationem innuit ab [*] iniustitia, alter vero plenitudinem virtutis consummatae. Etenim ab aegrotanti corpore ante omnia abscindenda est pars morbosa. eique deinde inferenda curatio: haec enim prima est, illa vero secunda fit. Praeterea bis centum numerus ex quaternis constat; gignitur enim velut a seminè, ex quatuor trigonis, ex quatuor tetragonis, ex quatuor pentagonis, et ex hexagonis quatuor. quatuorque heptagonis, figitque, exempli gratia, in septenario gradum. Trianguli vero quatuor sunt isti: I. III. VI. X., qui conficiunt XX. Tetragoni autem quatuor, I. IV. IX. XVI. faciunt XXX. Et pentagonis quatuor, I. V. XII. XXII. colligitur XL. Hexagoni porro quatuor, I. VI. XV. XXVIII. dant L. Et heptagoni quatuor, I. VII. XVIII. XXXIV. faciunt LX. Haec omnia composita exhibent bis centum.

Cur poenitentiam agens annis trecentis sexaginta quinque vixisse dicitur? (5, 23.)

84. Primum, annus dies habet trecentos sexaginta quinque: illius ergo poenitentis vitam sym-

bolo signavit solaris orbitae. Deinde, quemadmodum sol est causa diei et noctis, diei gyrum agens supra hemisphaerium terrae et noctis sub terram, sic etiam vita poenitentis ex tenebris et luce constat: ex tenebris, puta ex casibus perturbationum et iniuriarum, et ex luce, quum lux oritur virtutis et nitidus splendor ejus. Tertio, numerum plenum ipsi dispertitus est, prout caelestium siderum princeps sol adornatus est, sub numero ducto etiam tempore poenitentiam praecedenti, pro oblivione ante factorum [*] peccatorum. Siquidem ut bonus est deus, abundanter largitur gratias maximas et simul studentium virtutibus delet vetera delicta castiganda.

Quare decedente Enoch superinducit illud: „Placuit deo"? (5, 24.)

85. Primum quod immortales esse animas declarat, quippe et corpore exutae iterum placent. Secundo laude prosequitur poenitentem, eo quod perseveravit in eadem mutatione morum, neque recessit usque ad consummationem vitae; ecce enim nonnulli citius expleri videntur gustata probitate, atque spe data sanitatis denuo in eundem recidunt morbum.

Quid est „Non inveniebatur, quia transtulit eum deus"? (ib.)

86. Primum finis proborum ac sanctorum non est mors, sed translatio accessioque ad alterum locum. Secundo mirificum aliquid factum est; putabatur enim rapi, ita ut invisibilis esset: tunc enim non inveniebatur. Pro indicio est quaeri ipsum ut invisibilem, non solum ab oculis eorum raptum,

quandoquidem translatio in alium locum nihil aliud est quam in alium locum positio; suggeritur tamen (transpositum esse) ex sensibili visibilique loco ad incorpoream et intelligibilem ideam. Hoc donum et [*] protopropheta assequutus est, nam illius quoque sepulcrum nemo scivit. Alter etiam praeterea Elias ex terrenis his rebus in caelum secundum divinam faciem tunc sibi apparentem*) superiora est secutus, vel ut proprie dicam, superascendit.

Quomodo illico in ipsa nativitate Noë pater eius dicit, quod „Iste quiescere nos faciet ab operibus et a tristitiis, deque terra, cui maledixit dominus deus"? (5, 29.)

87. Nonnisi gravi de causa sanctorum patres prophetarunt: nam etsi non semper neque de omni re, verum saltem semel et ob unum, quod noverint, quicumque digni facti sunt laude prophetica. Neque inane et hoc symbolum exemplorum est, quoniam Justitiae cognomen quoddam est Noë, de qua particeps factus intellectus requiescere nos facit de malitia operum, liberat a tristitiis timoribusque, securos et laetos reddens. Facit ut requiescamus etiam a terrena ista natura maledicta, quam dolore affectum hoc corpus attigit, maxime in iis qui causam praebent atque conterunt vitam suam voluptatibus. Attamen attento rerum eventu ad litteram, fallitur prophetia iam prolata, quia iuxta istum virum, non quasi sedatio fit malorum, sed vehementior obstinatio et ingentes aerumnae et inauditus eventus dilu-

*) Tam obscurum videtur dictum, ut possit etiam verti: *secundum modum, quo tunc poterat apparere deo.* Auch.

vii. Tu autem diligenter [*] attende, quod decimus est Noë a Terrigena.

Qui sunt tres Noë filii, Sem, Cham et Iapheth? (5, 32.)

88. Symbola sunt haec nomina trium in natura rerum: boni et mali et indifferentis. Sem exemplum boni, Cham mali, et Iapheth indifferentis.

Cur ex quo appropinquavit diluvium, in multitudinem crescere dicitur genus humanum? (Gen. 6, 1.)

89. Semper divinae gratiae praecedunt iudicium, quoniam opus dei prius est benefacere, deperdere vero postmodum sequitur. Ipse tamen amat et solet, quando mala sunt futura gravia, ut producatur antea maiorum multorumque bonorum copia. Hoc pacto etiam Aegyptus, quum septem annorum futura esset infoecunditas, ut ipse dicit propheta (Gen. 41, 28 ss.), totidem annis continuo foecundissima facta est per beneficam et [*] salutarem vim (creatoris) universorum. Eo autem (modo) quo benefacit, edocet abscedere et abstinere se ipsos a peccatis, ne bona in contraria demutentur. Propterea et nunc in generosam virtutem creverunt civitates de libertate morum: ut, si qua postea corruptio superveniat, proprias improbaturae sint nequitias extraordinarias atque irremediabiles, minime pro causa habentes divinitatem, quae immunis est malitia et malis; sola enim bona prius largiri est opus eius.

Quid est „Non permanebit spiritus meus in hominibus in aeternum, quia carnes sunt ipsi"? (6, 3.)

90. Oraculum est velut lex prolatum: divinus enim spiritus non est aëris motus, sed intellectio et

sapientia; sicut et super illum, qui dominicum tabernaculum artificiose construit, is est Beseliel, influit, quum dixit (Exod. 31, 3): *Replevit eum divino spiritu sapientiae et intellectionis.* Iste ergo spiritus in homines venit, sed non permanet neque perseverat. Rationem autem ipse adiicit, dicens: *quia carnes sunt;* carnis enim indoles aliena est a sapientia, quatenus familiaritatem init cum cupiditate. Unde patet, quod incorporeis levibusque animis nihil grave sub pede occurrat aut obstaculo sit ad cernendam intelligendamque conditionem naturae, quia [*] purum ingenium una cum constantia acquiritur.

Quare dies hominum erunt anni centum viginti? (ib.)

91. Humanam vitam praescribere videtur hoc numero, multiplicem indicans praerogativam honoris. Primo enim est ab unitatibus secundum compositionem ex quindecimali: quindecimi autem ratio est lucidioris speciei, quoniam luna in decima quinta luce plena efficitur, mutuans de sole lumen vespere, et mane illi tradens, ita ut ea nocte tenebrae vix appareant, sed totum lumen sit. Secundo centum et viginti triangulus est numerus et ex triangulis est decimus quintus. Tertio quia coalescit ex pari et impari, comprehensus vi facultatis pariter concurrentium sexaginta quatuor cum quinquaginta sex. Nam sexaginta quatuor paritas est composita ex unitatibus imparium istorum octo, I. III. V. VII. IX. XI. XIII. XV, quorum per partes reductio in quadrangulos parit summam sexaginta quatuor: istud autem cubus est, et simul quadratum natum. Ex unitatibus autem duplicibus septem (oritur) imparitas quinquaginta sex, composita ex septem ge-

minis paribus, generantibus alias productiones istorum, II. IV. VI. VIII. X. XII. XIV, quorum summa est quinquaginta sex. Quarto coaluit ex quatuor: ex uno triangulo, nimirum quindecim; et ex altero quadrato, nempe viginti quinque; et ex tertio quinquangulo, ex triginta quinque; et ex quarto sexangulo, ex quadraginta quinque, juxta eandem analogiam. Semper enim quintus accipitur secundum [*] singulas species: nam ex triangulorum unitate quintus fit quindecim; itidem quadrangulorum quintus ex unitate, viginti quinque; et quinquangulorum ex unitate quintus, triginta quinque; et ex sexangulorum unitate quintus, quadraginta quinque. Unusquisque autem ex his numerus dominicus est et sacer: quindecimus, ut probatum fuit; viginti autem quinque Leviticae est tribûs*); et triginta quinque ex duplici diagrammate est arithmeticae, geometriae et harmoniae. Verum XVI. XVIII. XIX. XXI, quorum compositio parit septuaginta quatuor, quo creantur septemmensuales (nati): et quadraginta quinque ex triplici diagrammate est. Huius autem sexdecim, novemdecim, viginti duo, viginti octo, quorum compositio parit octoginta quinque, in quo procreantur novemmensuales. Quinto partes habet quindecim et compositionem duplicem sibi propriam, quippe bis sexaginta mensura (est aetatis) omnium, ter quadraginta idea prophetiae, quater triginta gens, quinquies viginti quatuor diei noctisque mensura, sexies viginti principium, octies quindecim splendore plenus, decies duodecim vivifer (zodiacus), duodecies decem sanctus, quindecies

*) Cf. Num. 8, 24.

octo cubus primus, vigesies sex creatio (genesis), vigesies quater quinque sensûs species, trigesies quatuor stereometriae initium, quadragesies tria plenitudo, principium et medium et finis, sexagesies duo femina, centum et viginti unum mas. Unusquisque autem istorum numerorum magis naturalis est, ut in singulis probatur. At compositio [*] duplex est, fit enim ducenti quadraginta, quod est signum duplici dignum esse vita; nam sicut numerus annorum duplicatus est, sic et vitam duplicem aestimare licet: unam cum corpore, alteram sine corpore donum accipere prophetiae unumquemque sanctum et perfectissimum. Sexto quia quintus et sextus exsurgit, tribus numeris multiplicatis, ter quâtuor quinquies, quoniam ter quatuor quinquies perficiunt sexaginta; similiter centum et viginti pariunt sequentia, quater quinque sexies, quater enim quinque sexies conficitur centum et viginti. Septimo, accepto numero viginti, in quo hominis initium est redimendi, viginti inquam, bisque terque in se ductis, ut viginti, quadraginta, sexaginta, fit centum et viginti (additis). Sed forsan non est generalis terminus vitae humanae numerus annorum centum et viginti, verum tantum tunc temporis exsistentium hominum, qui perituri erant diluvio post tot annorum intervallum, quod prolongavit benignus benefactor, data peccatis poenitentia, quum post dictum terminum ampliorem vitam vixere sequentibus saeculis.

[*] *Qua ratione ex angelis et mulieribus gigantes?* **(6, 4.)**

92. Poetae gigantes terrigenas referunt, ut terrae filios. Is (Moses) autem improprie et frequenter

usurpat id nomen, volens ostendere amplitudinem corporis procerum, ac Haicum*) (ut primum Herculem) imitantium. Commixtam autem refert istorum procreationem ex duobus, ex angelis nimirum et mortalibus mulieribus. Enim vero spiritalis est angelorum substantia, passim tamen occurrit, ut hominum imitantes speciem pro rebus usurpandis sese commutent formenturque, sicut in mulieribus cognoscendis pro generatione Haicorum (gigantium). Quod si maternae nequitiae pueri aemulatores exsistant, ex paterna virtute recedentes abeant iuxta placitum voluntatis gentis pravae et ob contemptum supremi Entis superbum sicut voluntariae iniuriae rei condemnentur. Caeterum aliquando angelos vocat dei filios, quoniam non ab ullo facti sunt mortali incorporei, quum sint spiritus corpore carentes. Potius autem exhortator iste (s. praeceptor Moses) optimos praeditosque virtute viros filios dei nominat, pessimos vero et pravos corpora (s. carnes).

[*] *Quid est „Curavit cogitabundus, quia fecit hominem in terra, et in mente revolvit"?* (Gen. 6, 6.)

93. Quidam putant**) poenitere divinitatem videri his verbis; verum haud recte putant, quoniam immutabilis est divinitas, nec (illud) curare cogitando neque agitare in mente indicia poenitentiae sunt, sed lucidi certique consilii, quo curam prae se fert agitans in mente causam, propter quam fecit hominem super terram. Quoniam autem terra locus

*) Armenii primum patriarcham nationalem, nomine *Haik*, generosum gigantem afferunt pro exemplo cuiusque hominis fortitudine ac statura praevalentis, ut Graecis Hercules erat. Auch.

**) Conf. Philonis Fragm. supra p. 260 s.

est miseriae, etiam caelestis ille homo, mixtura conflata ex anima et corpore, ab ipsa nativitate usque ad finem nihil aliud est nisi cadaveriger. Haec ergo curare ac perpendere patrem, nullum apparet paradoxum: siquidem et malitiam ante virtutem plures sibi acquirunt, impetu duplici ducti superius dicto*), corporis natura corruptibilis, et horrido (s. algido) terrae situ cunctorum infimo.

Cur minatus hominem delere, iumenta quoque cum illo corrumpere ait, „ab homine (inquiens) usque ad pecus, et a reptilibus usque ad volatilia"? quid enim peccare poterant irrationalia? (Gen. 6, 7.)

94. Littera sic se habet: certiores nos facit, quod non necessarie ac [*] primarie propter se ipsa facta sunt animalia, sed propter homines et pro servitio illorum, quibus corruptis iure meritoque et illa cum istis corrumpuntur, quum non amplius sint illi, in quorum gratiam facta fuere. Ad mentem vero, quoniam symbolice homo est in nobis intellectus et animal sensus, primo principe depravato corruptoque a malitia, perit cum illo et omnis sensus, eo quod nullas habebat virtutis reliquias, quae est salutis causa.

Cur dicit: „Indignatus sum, quoniam feci eos"? (ib.)

95. Primum rursus tamquam de homine narrat celebre quoddam; *verumtamen proprie deus non irascitur, sed immunis est et superior omnibus perturbationibus. Vult ergo illud demonstrare, excessu usurpato, quod adeo creverint hominum ini-

*) s. *superiore, violentiore.*

quitates, ut vel ipsum ex natura ira carentem invitarent ac provocarent ad iram. Secundo monet sub figura, quod insipienter acta sunt etiam poenae obnoxia, quae vero ex consilio sapientiae procedunt definitive, laudabilia.

Cur nunc dicitur „Noë gratiam invenisse coram deo"? (6, 8.)

96. Primum tempus postulat comparationem. Quoniam alii omnes ob ingratitudinem reiecti sunt, iustum vice eorum ponit, gratiam invenisse asserens: [*] non quod ipse solus dignus fuerit gratia, quum universim totum genus humanum beneficio cumulatum fuerat, sed quia solus gratiae memor apparuit. Secundo corruptioni tradita generatione, excepta una familia, necesse erat istam residuam, velut semen et scintillam vitae futuram novi generis humani, divina gratia dignam fuisse asserere: et quae gratia maior illa est, ut idem finis ac principium fieret hominum?

Quare generationibus annumerat Noachum non ex maioribus (eius), sed ex virtutibus (propriis)? (6, 9.)

97. Primum, quia sui temporis homines mali erant. Secundo legem ponit voluntati, quia virtutis studioso pro vera generatione est virtus, siquidem hominibus generationes sunt homines, animis vero virtutes. Propterea dicit: *Justus erat, perfectus et (deo) placens.* Iustitia autem et perfectio et gratia apud deum virtutum maximae sunt.

Quid, quod „Corrupta est terra coram deo, et impleta est terra iniustitia"? (6, 11.)

98. Rationem ipse reddidit, eo quod ob terrae corruptionem asseruit [*] iniquitatem: liberatio enim ab ista (*al.* in his) potius iustitia est, tum hominibus, quum mundi partibus, caelo et terrae.

*Quid est „Corrupit omnis caro viam eius (s. ipsius)**) *super terram?* (6, 12.)

99. Ante omnia hominem amori sui deditum *carnem* dixit. Ideo ubi antea dixerat: *caro* (erat), induxit non eandem carnem, sed *eiusdem*, puta hominis (s. de ipso homine); qui enim vitam ducit incultam perplexamque intemperantia, caro est. Secundo causam spiritualis corruptionis supponit, ut verum est, carnem, quia sedes cupiditatis est, unde tamquam ex fonte scaturiunt concupiscentiarum caeterarumque passionum proprietates. Tertio magis naturaliter *eius* casus est partialis declinatus (ab *is*), vel de recto pronominis *(ipse) ipsius*. Cui enim honorem referimus, talem vix audemus proprio vocare nomine, sed per *ipse*. Hinc et Pythagoraeorum sumptum principium: *Ipse dixit*, gloriose praedicando praeceptorem, veriti nominatim eum appellare. Idem mos obtinuit et in civitatibus domibusque; nam servi de domino adveniente dicunt: *Ipse intrat*, et singularum urbium princeps dum venerit, eandem appellationem *Ipse* proferunt de illo. Sed quorsum ista prolixe a me [*] repetita? Volui nimi-

---

*) Philo accipit praecipue pronomen *αὐτοῦ* ut *ipsius* s. *ejus*, sc. *dei*. Anch.

rum ostendere, quod universorum pater est hic memoratus, siquidem laude celebratissima virtutum (sunt) *ipsius* bona omnia et mira profecto nomina; itaque ob reverentiam id usurpavit cautius, eo quod corruptionem (diluvii) inducturus erat. Casus autem pronominis *(ipse, ipsius)* pro honore sumptus est in illis dictis: Corrupit omnis caro viam *ipsius*, quoniam revera patris viam corrupisse convincitur secundum carnis cupiditates ac voluptates; nam istae sunt oppugnatrices adversariae legibus continentiae, parsimoniae, castitatis, fortitudinis et iustitiae, quibus illa quae ad deum conducit via, reperitur et amplificatur, ita ut totum plane sit via trita.

Quid est „Tempus omnis hominis venit contra me, quia terra impleta est iniquitate"? (6, 13.)

100. Qui fatum oppugnant*), his et multis aliis argumentis procedunt: maxime accidentali morte strages faciente brevi tempore, ut in eversione domuum, in incendiis, naufragiis, tumultibus, bellis equestribus, pedestribus, navalibus, pestilentiis. Haec asserentibus eadem repetimus, quae nunc a propheta dicta sunt, ratione ab ipso accepta. Siquidem illud *Tempus omnis hominis venit contra me* huiuscemodi est: Omnium hominum tempus vivendi determinatum, ecce in [*] unum tempus restrictum conclusumque est (per diluvium). Quo facto non amplius vivent secundum rationem fati conculcatam, ita ut uniuscuiusque ratio in unum redacta fuerit et simul finem sortita, nescio qua astrorum

*) Ad verbum: *auferunt;* sensus erit juxta Gloss. *confutant.* Vereor tamen, ne forte de fatalistis accipiendum legendumque sit: *defendunt.* Auch.

concordia atque periodo, quibus genus mortale constanter servatur vel dissolvitur. Haec itaque, utcumque velint, accipiant, qui his student et qui illis contradicunt. Nobis tamen illud primum est dicendum, quod contrarium vel oppositum repugnansque mirificae virtuti (divinae) nihil ita comperitur, sicut iniquitas. Ideo postquam dixisset: *Tempus omnis hominis venit contra me*, adiecit rationem contrarii, *repletam esse terram iniquitate*. Secundo *tempus* (ut Cronus s. Chronus) ab hominum pessimis putatur deus, volentibus Ens essentiale abscondere, quapropter dixit: *Tempus cuiuscumque hominis venit contra me*, quod nimirum humanum tempus deum creant (ethnici), et opponunt vero (deo). Attamen iam intimatum est caeteris quoque locis (scripturae s.), ita se habentibus: *Longe abscessit ab illis tempus, dominus autem in nobis est* (Num. 14, 9. coll. Jes. c. 8. Jerem. 46, 21—28. Psalm. 80 [81], 16. Ac si diceret: Pravis hominibus tempus putatur causa rerum mundi, sapientibus vero et optimis non tempus, sed deus, a quo tempora et tempestates. Causa sane non omnium, sed bonorum tantum eorumque qui secundum virtutem sunt; sicut enim expers est malitiae, ita etiam nec causa. Tertio proposito illo sermone excessum [*] quendam indicat impietatis, dicens totius hominis tempus advenisse, omnes scilicet ubique convenisse una voluntate in impietatem. Altera vero assertio, repletam esse terram iniquitate, talis est, quasi nulla eius pars remanserit vacua, quae queat recipere ac portare iustitiam. Illud autem *contra me* fidem confirmat dictorum, quoniam divinae electionis iudicium solum est firmissimum.

QUAESTIONES ET SOLUTIONES

IN GENESIN.

SERMO II.

[II, 74. 75.]

[*] *Quid est Noachi apparatus**)? (Gen. 6, 14 ss.)

1. Arcam istam si quis velit magis naturaliter sub inquisitionem mittere, inveniet humani corporis apparatum, ut singillatim videbimus.

[*] *Quare de lignis quadratis arcam facit?* (ib.)

2. Primum quidem quadrati figura ubique collocata constanter se habet, angulis constans rectis; et humani corporis natura confirmata est illibatior. Secundo quod quamvis instrumentum sit corpus nostrum et unaquaeque pars eius sit orbicularis, nihilominus membra ex illis partibus composita, quodammodo per vim reducunt ad quadranguli figuram ipsum orbem circularem. Pro exemplo sit pectus, quod quadratum potius est, quam orbiculare. Similiter et venter, priusquam turgidus fiat cibis, aut ex naturali quodam excessu; sunt enim nonnulli ventrosi, quos excipi oportet ex praesenti sermone. Quod si tamen brachia et manus quis dispiciet, tergumque et crura (superiora) et pedes, reperiet qua-

*) s. *arcae constructio.*

drangula omnia simul membra omnino figura contexta una cum orbiculari. Tertio lignum quadrangulum impares fere omnes prae se fert distinctiones in sua extensione, quum longitudo latitudine maior sit, et latitudo profunditate. Talis est et nostri corporis apparatus, compositus extensione magna, media et exigua: magna secundum longitudinem, media secundum latitudinem, et exigua secundum profunditatem.

[*] *Quare dicit: „Nidos nidos facies arcam"?* (ib.)

3. Valde naturaliter; nam humanum corpus foraminibus est formatum nidorum instar, quorum unumquodque pullorum more nutritur, spirativa vi ab ipsa origine in ea penetrante: ut foramina quaedam ac nidi sunt oculi, in quibus sedem habet visus. Alii nidi aures, in quibus insidet auditus. Tertii nidi nares, in quibus latet odoratus. Quartus nidus anterioribus maior os, in quo residet gustus: magnus autem factus est, quoniam et aliud maius instrumentum vocis articulatae latitat in eo, lingua videlicet. quae, ut Socrates aiebat, huc illuc varie pulsando tangendoque vocabulum componit ac format, rationale profecto instrumentum exsistens*). Alius vero (nidus) sub cranio: quodque membrana cerebri nuncupatur, nidus aliquis ingenii est. Sicut et pectus pulmonis et cordis, et ambo ista intestinorum caeterorum sunt receptacula: respirationis pulmones, et sanguinis atque respirationis cor. Duos enim habet ventres [*] tamquam nidos quosdam in pectore veluti receptacula: sanguinem, ex quo ve-

---

*) s. *rationalem profecto efficiens.* Auch.

nae sicut percipientes irrigantur, et spiramen, quod rursum velut in perceptivos extenditur irrigans canales respirationis. Atque tam duriores, quam molliores partes tamquam nidi parati sicut pullos nutriunt ossa, quorum duriora medullae nidi sunt et carnes molliores voluptatis ac doloris. Et cetera si quis disquirat, inveniet eandem habere naturam apparatus (cum arca).

Quare iubet intus et foris bitumine arcam lini? (ib.)

4. Bitumen dictum fuit ob viscosam tenacitatem, eo quod conglutinet quidquid prius disiunctum, tamquam indissolubilis atque indivisibilis compages. Nam omne quod visco comprehenditur, illico tenetur ad naturalem unionem. Corpus autem nostrum ex multis compositum, extrinsecus et intrinsecus unitum est, atque propria habitudine constat; superior autem habitudo connexionis istorum anima est, quae in medio consistens ubique permeat usque ad superficiem, deque superficie in medium vertitur, ut unica natura spiritualis duplici convolvatur ligamine, in firmiorem soliditatem unionemque coaptata. Haec ergo arca bitumine linitur ob dictam causam [*] intrinsecus et extrinsecus. Quae vero in sanctis (sanctorum) auro linitur, intelligibilis mundi similitudo est, sicut in sermone de illa declaratur: siquidem tamquam in speciebus incorporeis incarnatus intelligibilis mundus est, simul exsistens, ex cunctis speciebus harmonia quadam coalescens. Quoniam quanto aurum bitumine nobilius est, eo et arca, quae in sanctis, hac melior est. Propterea huius mensuram quadratam iussit, utilitatem respiciens, illius autem imputribilitatem; natu-

ra enim incorporeorum ac intelligibilium imputribilis est, incorrupta et permanens. Ista huc illuc agitatur, illa vero in sanctis habet stationem suam constanter. Stabilis autem cognata est divinae naturae, sicut illa, quae nunc ita, nunc aliter variatur demutaturque creatae (naturae). Adhaec ista arca diluvii, corruptionis quoddam exemplum, elevatur; illa vero in sanctis incorruptum imitatur statum.

[*] *Cur arcae mensuras tradidit huiuscemodi: „Longitudo trecentorum cubitorum, et latitudo eius quinquaginta, et altitudo triginta; et in cubito desuper acuminata, paulatim collecta obelisci instar"?* (6, 15 ss.)

5. Ad litteram necesse erat opus magnum construi, ut animalia tot ac tanta reciperentur, prout singulorum genera introducebantur una cum cibariis. Symbolice vero rectius perpensum pro notitia facturae corporis nostri usurpanda erit non quantitas cubitorum, sed quae in his continetur rationis certitudo. Rationes autem in illis comprehensae sunt sextupla, decupla, et alterae partes adiectae; nam tercentum sextuplum est quinquagenarii numeri et decuplum tricenarii, quinquaginta autem tricenarii est superbipartiens tertias. Tales ergo sunt et corporis rationes; nam si quis velit perspicere diligenter considerando, inveniet hominem commensuratione praeditum, non nimis longum neque nimis exiguum, atque demissa chorda a capite usque ad pedes reperiet chordam sextuplam secundum latitudinem pectoris, et decuplam secundum costarum profunditatem et latitudinem, ut secundam partem profunditatis adiectam. Talis est certa ratio, iuxta naturam accepta, corporis humani ex commensuratio-

ne facti proprie optimorum, qui nec excessu neque defectu laborant. In cubito autem consummari summitatem optime determinavit: nam [*] superior pars corporis imitatur unitatem, caput nimirum tamquam arx regis, habitatorem habens principem intellectum. Quae vero sub cervice sunt, dividuntur in singulas partes, ut in manus et maxime in inferiores, quoniam crura et tibiae pedesque disiunguntur. Praedictam itaque analogiam cubitorum quisquis velit discere, ut indicavi, facile noverit. Caeterum oportet minime ignorare, quod etiam cubitorum numerus unusquisque singillatim habet aliquam rationem necessariam, incipiendo tamen imprimis a longitudine. Tercentum ergo componitur ex unitatibus continuo appositis, secundum unitatis augmentum, ab his viginti quatuor: I. II. III. IV. V. VI. VII. VIII. IX. X. XI. XII. XIII. XIV. XV. XVI. XVII. XVIII. XIX. XX. XXI. XXII. XXIII. XXIV. Vigesimus autem quartus numerus apprime naturalis in diei noctisque horas distributus est atque in litteralis vocis characteres: compositus autem ex tribus cubis, totus, plenus ac confertus est in aequalitate. Nam ternio primam constanter prae se fert aequitatem, initium habens et medietatem finemque, quae omnia aequalia sunt. Et octo primus cubus, quia cum caeteris aequitatem rursus primam declaravit. Verum alias quoque virtutes habet viginti quatuor valde plurimas, quum sit substantia numeri trecentorum, ut indicatum est: haec ergo prima est (virtus). Et altera, quoniam componitur ex duodecim quadrangulis adiunctis unitate continua: adhaec ex duplicibus longis, geminis duodecim, compositis nempe ex duobus singillatim

auctis per duo. Numeri itaque angulares, qui componunt duodecim [*] quadrangulos, sunt isti: I. III. V. VII. IX. XI. XIII. XV. XVII. XIX. XXI. XXIII. Quadrangulus autem componit sequentia: I. IV. IX. XVI. XXV. XXXVI. XLIX. LXIV. LXXXI. C. CXXI. CXLIV. Qui vero caeteros longos componunt, numeri angulares sunt isti: I. IV. VI. VIII. X. XII. XIV. XVI. XVIII. XX. XXII. XXIV, simul duodecim. Atque ab istis compositi: II. VI. XII. XX. XXX. XLII. LVI. LXXII. XC. CX. CXXXII. CLVI, itidem duodecim. Quod si componas duodecim quadrangulos centum quadraginta quatuor et duodecim caeteros longos centum et quinquaginta sex, invenies tercentum natum atque concordiam plenae naturae perfectae, transcendentisque ad parem et infinitam; plena enim et perfecta natura paritatis est factrix iuxta trianguli naturam. par autem et infinitum inaequalitatis iuxta alterius longi compositionem. Ex aequalitate vero et imparitate totum constitit, unde conditor ipse mundi etiam in corruptione terrenorum certum quasi exemplum praebuit in arca. Haec ergo satis dicta sint de trecentis. Dicendum tamen et de quinquaginta hoc tenore: nam primum compositum est ex rectangulo quadrangulorum; rectangulus enim componitur ex tribus, quatuor, quinque; ex his autem quadrangulus, novem, sexdecim, viginti quinque, quorum summa est quinquaginta. Secundo perfectum componitur quinquaginta ex unitatis triangulis istis quatuor I. III. VI. X, et ex aequalibus unitatis iterum quatuor his (quadrangulis) I. IV. IX. XVI. Trianguli ergo collecti perficiunt viginti et quadranguli triginta, quibus constat [*] quinquaginta. Si autem

triangulum et quadrangulum conveniant, pariunt septangulum, ita ut virtualiter contineatur in quinquagesimo dominico et sancto, in quod respiciens propheta festum iubilaeum declaravit: iubilaeus autem annus totus est liber et liberator. Tertium theorema: tres ex unitate consequenter trianguli et tres ex unitate continuo cubi pariunt quinquaginta. Primi exempla sint I. IV. IX, quae fiunt XIV, et secundi haec I. VIII. XXVII, quae conficiunt XXXVI. Summa autem ambórum est quinquaginta. Tandem triginta apprime naturale est; sicut enim in unitatis serie trinus est numerus, ita in denariis triginta: idque lunae cyclus, collectio singulorum mensium plena delineatione. Secundo componitur ex quatuor, continuatione unitatis horum quadrangulorum: I. IV. IX. XVI, triginta constituentibus. Unde non gratis ac frustra Heraclitus generationem id vocavit, dicens: Ex homine in tricennio potest avus haberi, quoniam pubertatem attingit quarto decimo aetatis anno, quo seminare potest; semen autem eius inter annum confectum, iterum post annos quindecim generat similem sibi. Ex his autem nominibus avorum, patrum, filiorum natorum, sicut et matrum, filiarum (*al.* filiorum) filiarumque prolibus completa perficitur generatio.

[*] *Quid est ostium a latere? dicit enim: „Ostium facies a latere.“* (6, 16.)

6. Non obscure ostendit humanum aedificium porta illa ex latere, quam decenter annotavit lateralem vocans, per quam excrementa stercoris foras expelluntur. Etenim optime, ut Socrates aiebat, sive a Mose edoctus sive ex rebus ipsis motus, decentiam

perpendens nostri corporis creator a sensibus retrovertit exitum meatumque rivorum, ne in purgandis bilis foetoribus tetram videntes faciem excrementorum taederet nos. Ideo et per dorsum atque posteriora, collium instar eminentia, circumclusit illum meatum, sicut et ad usum aliarum rerum factae sunt nates molles.

[*] *Cur dixit inferiora habitacula distega et tristega fieri?* (ib.)

7. Optime designavit cibi receptacula, inferiora domus nominans: quoniam corruptibilis est cibus, corruptibile vero interioris est partis, quia deorsum fertur. Siquidem exigua quaedam ex cibo et potu sursum exhibentur, quibus vescimur, maior autem pars secreta foras eiicitur in stercus. Distega vero et tristega intestina facta sunt per providentiam vivificatoris ad sustentationem confulciendam factorum. Nam si directa fecisset receptacula cibi a visceribus usque ad nates, importunitates quaedem accidissent. Primum frequens defectio, indigentia et esuries, ex intempestivis eventibus supervenientes et subitanea evacuatio. Secundo ingens quaedam aviditas; nam evacuatis receptaculis necesse erat illico famem et sitim subire, more dominarum gravitate laborantium, et appetitum ciborum iucundum in aviditatem perverti et in statum non-philosophicum: nihil enim adeo inharmonicum est, [*] quam ventri vacare. Et tertio mors ad ostium exspectans, quoniam praeveniri a morte oportet eos, qui simulatque edunt, illico esuriunt et bibentes statim sitiunt, atque antequam repleantur, evacuantur et fame affligun-

tur. Verum longis orbium anfractibus intestinorum liberamur ab omni esurie, aviditate et praeventione mortis: namque quanto tempore cibus sumptus manet interius, non ut transitus exigit, sed ut necessarium erat, variatio efficitur. Quoniam expurgatur expressione vis cibi inprimis in ventre; deinde in iecore calefactus educitur; postea quidquid gustu praevalebat, sursum emittitur ad singulas partes, pueris in accrementum, perfectis autem in vigorem; reliqua vero segregans in stercus et excrementum foras eiicit. Itaque pro tot et tantarum rerum dispositione multum temporis absumitur, facili negotio id peragente natura ad perseverantiam. Porro mihi videtur arca ipsa ad humanum corpus apte referri: quum enim viventium studiosissima (s. feracissima) est natura, eam ob rationem diluvio corruptis deperditisque viventibus oppositum simile terrae apparavit. Quidquid enim super terram vivens fovebatur, arca magis generaliter in se portavit: ideo voluit (deus) illam, quae super undas ferebatur, esse sicut terra matrix nutrixque, atque educatores ipsos tamquam gravidas intus ostendere, una cum sole ac luna*), [*] caeteraque astrorum multitudine et universo toto caelo. Quia videntes per id quod arte factum est, rationem atque analogiam humani corporis evidentius edocerentur: haec enim causa fuit variarum disputationum apud homines. Quandoquidem nihil ita servum effecit hominem, aeque ac corporis humores essentiales, quaeque per illos eveniunt vitia, maxime pessimae voluptates cupiditatesque.

---

*) s. *per solem et lunam etc.* Auch.

Quare dicit diluvium futurum esse ad corrumpendam omnem carnem, in qua spiritus vitalis est sub caelo? (6, 7.)

8. Fere quod antea sub aenigmate dixerat, nunc enudavit: namque corruptionis hominum nulla alia erat causa, nisi quia voluptati cupiditatique servi effecti ita omnia faciebant et laborabant; proinde summae miseriae vitam attigere. Caeterum valde naturaliter adiecit, vitalis spiritus locum dicens sub caelo, quod nimirum etiam in caelo sunt viventia: non enim felix est corpus ex [*] caelesti factum substantia, quasi vero statum peculiarem mirum acceperit meliorem (caeteris) creaturis viventibus; sed caelum imprimis apparuit dignum esse factum hac gratia admirandorum divinorumque viventium, qui omnes omnino sunt spiritus intelligibiles (intellectuales): ita ut partem participationis praestent etiam in terra exsistentibus de vitali virtute et animent ea quae possunt animari.

Quare „Omnia, quae fuerint super terram, consumentur" inquit? quid enim peccant iumenta? (ib.)

9. Primum, sicut in bello rege occiso cum illo caeditur et virtus militaris, ita et nunc aequum duxit, ut tamquam rege deperdito, genere humano, una cum illo deperderet (s. deperderentur) et animantium genera. Quamobrem et in pestilentiis prius moriuntur animalia, maxime connutrita cohabitantiaque cum hominibus, puta canes [*] et similia, postmodum homines. Secundo, quemadmodum capite abscisso nemo incusat naturam, si tot ac tantae reliquae quoque partes corporis cum illo consumentur, sic et nunc nemo accusabit: quoniam caput quod-

dam principale est homo, quo exstincto nil mirum, si caetera quoque animantia cum eo deperduntur. Tertio animalia facta sunt*) non propter se, ut a sapientibus dictum est, sed propter hominum servitium opusque decusque: iure itaque sublatis iis, propter quos fuere, illa quoque contigit vita privari. Littera talis est. — Ad mentem vero dicamus liceat, quod, quando anima diluvium patiatur ex illuvie vitiorum atque quodammodo suffocatur, ea quoque quae in terra sunt, terrena inquam corporis, cum illa mori necesse est. Namque mors est in malitia acta vita: obeunt oculi videntes, quum inique vident; obeunt et aures audientes, quum inique audiunt; demoritur et universus sensus, quum inique sentiat.

Quid est „Statuam foedus meum tecum"? (6, 18.)

10. Primum monet heredem divinae substantiae neminem fore, nisi virtute praeditum hominem. Siquidem [*] hominum hereditas possidetur, quum ipsi non amplius sunt, sed mortui sunt; deus autem quum sit sempiternus, participationem hereditatis suae concedit sapientibus, gaudens de eorum possessione: qui enim omnia possedit, nullius rei eget; qui vero omnium penuria laborant, nihil de veritate possederunt. Quare benignum se monstrans probis benefacit, concedendo eis illa, quibus indiguerint. Secundo ampliorem quandam largitur sapienti hereditatem; non enim dixit: Ponam foedus meum tibi, sed *te***), id est: Tu es iustum verumque foedus,

*) Conf. Philonis Fragm. supra p. 268.

**) Gen. 6, 18 constanter habetur μετὰ σοῦ, *tecum*, etsi nonnulli legant πρός σε, *ad te*. Auch.

quod statuam generi rationali pro possessione ac decore, quibus opus est virtutis.

Cur dicit: „Intra tu et omnis domus tua in arcam; quia te vidi iustum coram me in generatione ista"? (Gen. 7, 1.)

11. Primum, certa fides comprobatur, quod propter unum hominem iustum ac dignum multi homines salvantur per [*] affinitatem: veluti etiam nautae et exercitus, primi quum bonum navarchum habeant, et secundi optimum ac belli peritissimum ducem. Secundo laude celebrat iustum virum, non sibi soli virtutes acquirentem, verum etiam universae familiae, quae proinde salutem meretur. Optime vero illud adiectum est, quod nimirum *te vidi iustum coram me;* aliter enim homines probant conversationem alicuius, aliter autem deus: nam illi ex visibilibus, iste vero ex animae consiliis invisibilibus (experimentum capiunt). Mirificum est et quod interea additur, illud nempe quod dicit: *in generatione hac te vidi iustum,* ne anteriores condemnare videretur, neque posteriorem futurorum spem concideret. Litera talis est. — Ad mentem vero, quando deus salvabit principem intellectum animae, qui est paterfamilias, tunc et totam familiam cum illo salvat; partes inquam omnes, omnesque qui sunt secundum partes, et verbum prolatum, et res corporis. Sicut enim in anima intellectus, sic in corpore anima: per consilia bene se habent omnes animae partes, et omnis domus sua secum beneficium assequitur. Quando autem bene se habuerit tota anima, etiam domus sua iterum secum beneficio affecta comperitur, corpus videlicet integritate

morum et sobrietate, aviditatibus, quae morborum causae sunt, iam praecisis.

[*] *Quare iubet in arcam induci ex mundis pecoribus septena, masculum et feminam, ex immundis vero bina, masculum et feminam, ad nutriendum semen super omnem terram?* (7, 2 s.)

12. Divinitus mundum asseruit septenum, binum vero immundum: quandoquidem ex natura mundus est septenus numerus, quippe qui virgo est, incommixta et matre carens; nec generat neque generatur, sicut singuli eorum qui sub denario sunt, ob entis similitudinem, quod increatum est atque ingenitum et nihil ab illo generatur, licet ipse sit creationis generationisque causa, quia movet virtutes omnium, quae bene dispositae sint ad generationem factorum. Numerus autem binus non mundus: primum quia vacuus est, non densus; quod autem non est plenum, neque [*] mundum est. Praeterea quod est etiam initium infinitae immensitatis propter materiam. Necnon inaequalitate laborat ob caeteros longos (numeros). Nam qui a duobus in duplicem augentur, omnes alii longi sunt. Atqui inaequale non est mundum, sicut neque materiale, sed quod ab illo est, fallibile est et incomptum, indigens rationis puritatem, quae illud in desinentiam (vel perfectionem) conducat, conducit autem suapte (vi) canticis harmoniae et aequalitatis. Haec physice. Restat ut moralia dicantur. Irrationales intellectuque carentes animae nostrae partes in septem dividuntur: in quinque nimirum sensus et in vocale instrumentum atque in seminale. Hae in homine virtute praedito omnes sunt mundae, et natura sunt femi-

nae, quoniam irrationalis speciei sunt: bene tamen possidenti, masculi; nam viri virtute praediti consilii etiam virtutem ipsis procreant, optima parte non permittente eos venire ad externos sensus temere ac effraene, sed reprimente atque retorquente ad rectam rationem. At in improbo malitia gemella exsistit, quoniam anceps et dubius est iniquus ut haesitabundus, immixta commiscens inficiensque, confundendo ea quae facile disiungi possunt. Tales sunt, qui colorem indunt animae, velut variegatus ac leprosus in corpore, infecto et inquinato sano consilio a mortifero exitiosoque. Caeterum naturaliter adiecta est ratio animalium introitus atque custodiae: propter enim alendum semen ait. Ad litteram, utpote, licet particularia corrumpantur, saltem genus servatur in semen aliorum: ut quippe dei propositio concepta in condendo mundo inexstinguibilis perpetuo maneret, salvatis generibus. Ad mentem vero, oportet et in irrationalibus (partibus) animi mundos motus esse, ut seminalia quaedam [*] principia, etsi non sint munda (animalia). Quandoquidem hominis natura capax est contrariorum, virtutis puta atque malitiae, quarum utramque delineavit in mundi creatione per arborem nomen gerentem scientiae boni et mali. Etenim intellectus noster, in quo est scientia et intellectio, utrumque comprehendit, bonum et malum; verumtamen bonum affine est septenario, malum autem frater est dualitatis. Porro abundans in pulchritudine lex sapientiae studiosa dicit alendum semen non in uno loco, sed in universa terra: tam apprime naturaliter, quam proprie moraliter. Quia illud, quod in cunctis terrae partibus sectionibusque sit iterum semen animantium, valde naturale

et conveniens est deo loca evacuata rursum replere similibus per iteratam generationem. Nimis autem morale, corpus nostrum, quum sit substantia terrena, non omnino derelinquere, ut ab animalibus desertum ac vacuum. Quoniam si vini potu, ciborum exquisitione, feminarum ardenti desiderio et omnino molli lubricaque vita utamur, cadaveris gestatores sumus in corpore. Si vero miseratus deus avertat vitiorum illuviem et aridam reddat animam, incipiet vivificare atque animare corpus mundiori anima, cuius sapientia est moderatrix.

[*] *Cur post ingressum in arcam septem dies transiere, post quos (superverit) diluvium?* (7, 10.)

13. Spatium dat benignus servator poenitentiae peccatorum, ut videntes arcam contra positum exemplar pro tempore factum atque animantium genera in ea recondita, quae in se ferebat terra iuxta partes ad speciem perspectantes, crederent praedicationi de diluvio factae: ut nempe corruptionem metuentes ante omnia ocissime converterentur, destruentes ac corrumpentes iniquitatem malitiamque omnem. Secundo summam copiam benignae suavitatis servatoris benefici evidenter repraesentat hic sermo, multorum annorum nequitiam hominum a natali fere usque in senium extensam dissolvendo in eis, qui paucis diebus poenitentiam agant: nam divinitas immemor est mali et amatrix virtutis; quando ergo viderit fidam virtutem in anima, honorem illi mirum in modum largitur, ut deleat omnia de primis delicti imminentia damna. Tertio septem dierum numerus, prout prohibuit oraculum post ingressum in arcam diluvium, memoria est creationis mundi, cuius na-

talitia aguntur die septima, manifeste demonstrando patris auctoritatem, [*] ac si diceret: Ego sum conditor mundi, non-entia ducens in exsistentiam, et idem qui nunc magno diluvio corrupturus sum terram. Verum causa erat geneseos mundi bonitas, quae mihi inest, ac benignitas; corruptionis vero futurae ingratitudo atque impietas eorum, qui beneficiis a me cumulati fuerant. Intercipit ergo dies septem, ut recordentur increduli ac a fide deficientes geneseos mundi et suppliciter recurrentes ad universorum creatorem, reposcant operum suorum perpetuitatem: reposcant autem non ore ac lingua, sed potius animo correctionis sive resipiscendi.

Cur pluvia diluvii fit per quadraginta dies totidemque noctes? (7, 4.)

14. Primum dupliciter dies dicitur: alter tempus quod a mane usque ad vesperum est, ab ortu solis ex oriente usque ad occasum. Ita qui definiunt, dicunt: Dies est, quousque fulget super terra sol. Alias dies dicitur etiam una cum nocte, numeratus. Ita dicimus mensem triginta diebus constare, coadunantes simulque supputantes tempus noctis. Hisce prius definitis non frustra usurpatum dico praesens verbum, quod prae se fert dies quadraginta et quadraginta noctes, sed ut duplicem numerum suggereret determinatum ad generationem hominum, quadraginta [*] nempe et octoginta: quemadmodum suggerunt multi medici nec non physici viri; praesertim vero in sacra lege describitur, (ea quae fuit et ipsis principium physiologiae. Quoniam ergo corruptio erat invasura ubique universos viros ac mulieres, ob unionem in excessu iniquita-

tum inter dissidia aequum duxit iudex aequale decernere tempus perditionis eis, quos distinxit in creatione naturae et primae vivificationis. Principium enim procreationis est in partibus seminis perseveratio. Necesse autem erat masculum honorare lumine puro, umbram nesciente; femina vero mixturam habebat massae cum nocte atque tenebris. Ideo in universorum constructione masculi excessus (s. numerus impar) ex unitate compositus quadrangulos parit, femina vero, numerus par, ex dualitate alios longos. Porro quadrangulum splendor est et lumen ex aequalitate laterum coalescens; caetera vero longa noctem et tenebras prae se ferunt ob inaequalitatem, quoniam quod excedit, umbram ponit ei, qui subiacet excessui. Secundo numerus quadraginta plurimarum productor est virtutum, ut alias suggestum est. Saepe saepius etiam pro legislationis indicio usurpatus est, tum super illos, qui recte aliquid perfecerunt laudis et honoris, tum super illos, qui ob delictum subeunt vituperia suppliciaque: ita ut testimonia adducere manifesta nimium esset.

[*] *Quid est „Delebo omnem suscitationem (naturae) vigentem, quam feci, a facie terrae“?* (ib.)

15. Nonne ergo demirati resilitis, haec audientes, ob pulchritudinem sententiae? Non enim dixit: *de terra* delere, sed *„de facie terrae“*, videlicet ex superficie: quod nempe in profunditate vitalis virtus seminum omnium incolumis servetur et immunis ab omni malo quod potest damnum ferre. Quoniam propositionis suae non est oblitus creator; sed illos, qui obiter et secundum solam superficiem moventur, corrumpit; radices tamen in profunditate relinquit

ad generationem aliarum causarum. Verum divinitus sane et illud *Delebo* scriptum est; evenit enim ut delendis deletis litteris pinax litterarum permaneat idem. Quo probat, quod inconstantem generationem propter impietatem delebit litterarum instar; conversationem autem et essentiam humani generis perpetuo servabit pro futurorum semine. Huic concordat et sequens, quoniam illi *Delebo* adest [*] istud *suscitationem* (s. *surrectionem*) *naturalem*. Suscitatio autem est dissolutio oppositorum: dissolutum autem qualitatem quidem deserit, corpus tamen materiamque retinet. Littera haec est. Ad mentem vero diluvium symbolice spiritualis dissolutio est. Quum ergo per gratiam patris abiicere atque abluere velimus sensibilia omnia ac corporalia, quibus intellectus infectus erat sicut ulceribus tumidis, quasi ab illuvie expurgatur stagnum limosum, accedentibus dulcibus fluentis fontibusque potandis.

Quare dicit: „Fecit Noë omnia, quae praecepit (s. mandavit) ei dominus deus“? (7, 5.)

16. Grande iusto elogium: primum quod non partem, sed omnia mandata perfecit ingenioso animo et dei amantissimo consilio. Secundo vero, quod non vult iubere ei potius, quam mandare; iubent enim domini servis, mandant autem dilecti (amici) amicis, praesertim maiores minoribus. Mirificum ergo donum est, etiam in servorum ordine reperiri atque in serie ministrorum dei; excessus autem beneficii est dilectum quoque amicum esse laudatissimo enti increato. Diligenter sane et utraque nomina

(dominum deum) usurpavit [*] nunc, declarativa superiorum virtutum deperdendi ac benefaciendi, praemittens dominum et postponens beneficum, deum. Quandoquidem iudicii tempus erat, praecedat inquit deperditor (vindex). Sed tamen quum sit suavis benignusque rex, pro reliquiis relinquit seminalia elementa, quibus repleantur loca vacua; quapropter in principio creaturarum illud *fiat* non exterminatrix erat virtus, sed benefica. In creatione itaque demutavit vocationem nominum. Quum enim appellatio dei benefica sit, istam frequentius usurpavit in constructione universorum: cunctis autem perfectis nuncupavit etiam dominum in ipsa creatione; hoc enim regium est nomen et exterminativum. Quoniam ubi actio generationis est, deus praemittitur in ordine; ubi vero supplicium, dominus praeponitur quam deus.

Cur in sexcentesimo (anno) vitae Noë fit diluvium, mense septimo), vigesimo septimo die mensis? (7, 11.)*

17. Contigit fortasse Iustum natum fuisse initio mensis, mense primo, inchoante principio ipsius anni, quem solent vocare annum sacrum honoris ergo; alias non ita accurate designaret mensem et diem diluvii facti, mensem septimum, diem autem vigesimum septimum. Sed fortassis his manifesto ostendere volet tempus verni aequinoctii; id enim semper occurrit septimi mensis vigesimo septimo (die). At quare in aequinoctium vernum cadit diluvium? Quia circa tempus illud omnium sunt [*] in-

*) Sic etiam Arm. text. Gen. 7, 11, ubi tamen communis lectio Gr fert: δευτέρου μηνός. Auch.

crementa et generationes tam viventium, quam plantarum. Poena itaque supplicii eo magis horrendas praebet minas virente aetate ubertatis manipulorum, et in ipsa fertilitate supervenit malum in reprehensionem impietatis eorum qui poenae subiiciuntur. Ecce enim, inquit, universa natura continet in se sua vel plenissime, triticum, hordeum, cunctaque seminabilia, ad perfectam generationem perducta, quemadmodum et arborum fructus generare coepit. Vos tamen sicut mortales beneficia eius corrumpitis, corrumpentes divina simul dona consilia (s. mysteria). Quod si autumnali aequinoctio factum fuisset diluvium, quum nihil esset in terra, sed omnia collecta in congeriem propriam, nullatenus veluti supplicium crederetur, sed potius beneficium, aqua purgante campos et montes. Quum tamen et primus terrigena eadem tempestate creatus fuerit, quem oracula divina Adam vocant — quia nimirum omnimode decebat, ut etiam humani generis proavus vel protoparens sive pater, aut quoquo modo oporteat nominare maiorem illum, crearetur tempore verni aequinoctii, quum cuncta terrena fructibus plena essent ... Vernum autum aequinoctium fit mense septimo, qui et primus dicitur sub vario conceptu. Quoniam itaque et a Noë post corruptionem a diluvio factam primum generationis exordium fit, iterum seminatis hominibus, similis (ideo) noscitur primo terrigenae, quantum fieri [*] potest. Annus autem sexcentesimus fontem habet sextum numerum; mundus vero creatus est sub numero sexto: per hunc ergo rursum et sceleratos reprehendit, pudore afficiens illos, quod nullo modo is, qui totum generavit per sextum, terrestres exstinxisset sub forma sexti.

nisi ob nimium excessum iniquitatum. Namque forma sexti tertia et minor est numerus sexcentesimus; medium autem amborum sexaginta; siquidem denaria evidentius accipiunt similitudinem unitatis, minus vero centenaria.

Quid est „Rupti sunt omnes fontes abyssi et cataractae caeli apertae sunt"? (7, 11.)

48. Littera patet, nam suggerit orbis extrema, terram et caelum, concurrisse in mortalium damnandorum [*] perditionem, aquis undique sibi invicem obviantibus; pars enim de terra sursum scaturivit, parsque de caelo deorsum defluxit. Et sane manifestius dictum illud est: *Rupti sunt fontes;* nam ruptura facta sine obstaculo impetus fit. Ad mentem vero illud expedit dicere: Caelum est symbolice humanus intellectus, terra autem sensus et corpus: magna ergo aerumna calamitatum obtinet, quum neutrum permanserit, sed utrumque moliatur insidias. Quid est autem, quod dico? Saepe accidit intellectum vafritiem malitiamque prae se ferre et acerbius se in omnibus gerere, ubi corporis libidines coerceantur ac detineantur. Saepe autem contrarium praevalet: libidines nimirum opportunitate gaudent, et serpunt vigentes mollitie ac copia rerum. Portus ergo istarum sensus est cum corpore; sed quum intellectus neglectis rebus constet in se, illi inefficaces iacent ut derelicti. Quando vero ambo uniuntur, consilium cunctis malitiis usum, et corpus cunctis sensibus irrigatum atque vitiis omnibus usque ad satietatem ingurgitatum, tunc illuviem patimur. Et hoc est ingens utique diluvium, dum intellectus fluenta aperiuntur iniquitate, insipientia,

avidà cupiditate, iniuria, arrogantia, impietate, et corporis fontes aperiuntur libidine, cupidine, ebrietate, ingluvie, liguritione, stupro cognatarum sororumque, et morbis irremediabilibus.

[*] *Quid est „Clausit deus de foris eius arcam"?* (7, 16.)

19. Quandoquidem corporis diximus humani apparatum designari symbolice per arcam, animadvertendum est, quod de foris circumcluditur corpus nostrum dura ac densa pelle, in tegumentum cunctarum partium. Hanc enim natura tamquam tunicam fecit, ne frigus neve calor compotes sint damni ferendi. Littera autem manifesta est: nam diligenter clauditur arca de foris divina virtute custodiae causa, ne per aliquam partem aqua intret, quum anno integro fluctibus agitanda esset.

Quid significat „Multiplicata est aqua et levavit arcam, quae ferebatur super aquam"? (7, 17.)

20. Littera liquet; verum allegorice refertur ad corpus nostrum, quod oportet tamquam per mare transferri, et fluctuando cum necessitatibus superare famem et sitim, frigus et aestum, quibus agitatur, turbatur moveturque.

Quare quindecim cubitis supra omnes excelsos montes redundabat aqua? (7, 19.)

21. Notandum ad litteram, quod non super omnes montes altos excessus [*] fuit quindecim cubitorum, sed super valde longiores altioresque; idcirco multo magis superavit humiliores. Verum oportet allegorice rem construere: montes enim altiores in

corpore nostro obumbrant sensus, eo quod in altitudine capitis nostri concessum eis fuerit habere sedem firmitatis. Sunt autem quinque, trini singuli considerati, ita ut omnes sint quindecim, ut: visus, visibile, videre; auditus, audibile, audire; odoratus, odorabile, odorari; gustus, gustabile, gustare; et tactus, tangibile, tangere. Haec sunt quindecim cubiti superexcedentes: nam et isti illuvie obruuntur, per importunum eventum infinitorum vitiorum malorumque corrupti.

Quid est „Mortua est omnis caro mobilis"? (7, 21.)

22. Optime atque naturaliter carnem mobilem dixit corruptioni deditam; movet enim caro voluptates, et movetur a voluptatibus. Tales autem motus causae sunt animarum corruptionis, sicut sobrietas et patientia salutis.

[*] *Quid est „Omne quod erat in arida, mortuum est"?* (7, 22.)

23. Littera nota est, quia in magno illo diluvio omnia, quaecumque erant super terra, corrupta periere. Ad mentem vero, quemadmodum materia lignorum quum arida sit et sicca, statim ab igne consumitur: sic et anima quando non immiscetur cum sapientia, iustitia et pietate caeterisque virtutibus constantibus, quae solae possunt laetificare cogitationes, siccata atque arefacta sicut planta carens pullulatione ac satu, aut sicut truncus senescens, emoritur, tradita diluvio corporis.

Quid est „Delevit omnem suscitationem, quae erat super faciem terrae"? (7, 23.)

24. Littera manifestam praefert historiam. Ve-

rum in allegoriam verti placet hoc modo: Non inconsulto dixit *suscitationem;* id enim nomen est ambitionis ac superbiae, qua contemnunt homines tum divina*) cum humana iura. Ambitio autem et arrogantia super faciem terrenae ac corporeae naturae nostrae potius apparent, vultu elato et superciliis contractis. Quoniam sunt [*] aliqui, qui pedibus propius accedunt, pectore tamen et cervice ac capite renituntur retroque feruntur, ac staterae ritu resistunt: ita ut dimidio corporis per pedes anterius accedant, pectore autem superiori retrorsum se retrahentes, similes iis, quorum musculi ac nervi (cervicis) dolorem patiuntur, unde impediuntur se naturaliter incurvare. Verum huiusmodi homines supprimi placuit ex dominicis monumentis et divina historia scripturarum.

Quid est „Remansit solus Noë et qui cum eo erant in arca?“ (ib.)

25. Littera manifesta est. Ad mentem vero huiusmodi licet prodere sententiam, quod sapientiae et iustitiae studiosus intellectus tamquam arbor, nocivas omnes germinationes apud se pullulantes exsugentesque humores nutritionis a se amputat, affectuum inquam immoderationem ac malitiam, eorumque effectus. Solus itaque sic cum suis relictus dicitur: sua vero uniuscuiusque proprie sunt illa omnia consilia, quae secundum virtutem ordinantur. Quapropter additum est, quod *remansit solus (ipse) et qui cum eo erant,* ad revelationem verioris laetitiae. Remansit autem [*] in arca, puta in corpore, quod erat purgatum ab omni vitio morboque spirituali, non-

*) Ad verbum: *divinitatem.*

dum compos factus, ut omnino incorporeus esset. Verum gratiae reddendae etiam propter hoc beneficium patri salutari, eo quod coniugem ac collegam recepit non amplius ut praepotentem, sed sub potestate: quare neque in diluvio submergitur, sed superans diluvium corpus minime corrumpitur gurgitibus cataractarum, quas effluens sursum sustollit crapulosa, libidinosa et vanitatem amans voluntas.

Quare dicit: „Memor fuit deus Noë et bestiarum et iumentorum", vix tamen mulieris et puerorum meminit? (8, 1.)

26. Quum concordet aequeturque cum uxore vir, et pater cum filiis, non est opus pluribus nominibus, sed unius primi. Ergo *Noe* dicendo virtualiter omnes dixit, qui domi erant. Nam quum discordia laborent vir et mulier, et pueri, et cognati, nec ultra patitur domus (una dici), sed loco unius plures fiunt: quando vero concordia est, una domus exhibetur ab uno maiori et omnes ab illo pendere comperiuntur, sicut arboris rami ab illa expullulantes aut a palmite fructus non decadentes. Dixit alicubi et propheta: *Respicite in* [*] *Abraham patrem vestrum et in Sarram, quae parturivit vos:* quod nempe una erat stirps, ad mulierem versus concordiam patefacit.

Quare prius bestiarum, postea iumentorum memoriam fecit, dicens, quod „Recordatus est Noe et bestiarum et iumentorum"? (ib.)

27. Primum poeticum illud haud frustra dictum est, quod *malos in medium deduxit.* Bestias itaque

in medio domesticorum constituit, hominum et iumentorum, utpote cicuratus mansuefactusque sit accepta ex ambobus familiaritate. Secundo vix aequum arbitratus est bestiis providum beneficium simul facere; quia statim additurus erat principium diminutionis diluvii. Littera talis est. Ad mentem vero iustus ille intellectus habitans in corpore velut in arca, habet etiam bestias et animantia; non tamen privata illa, quae mordeant ac laedant, sed, ut ita dixerit quispiam, generalia (s. generativa), seminis atque originis rationem habentia; quoniam sine his nequit anima in corpore apparere. Porro insipientis anima usurpat omnia venenosa ac mortifera, sapientis vero illa, quae commutarunt ferarum naturam in domesticam.

[*] *Quid est „Adduxit spiritum super terram, et cessavit aqua"?* (ib.)

28. Nonnulli dicerent spiritum dictum esse ventum, quo cessaverit diluvium: ego tamen non novi aquam per ventum imminutam esse, sed turbatam agitatamque undis; alias iam ab antiquo tempore vastae latitudines maris consumptae essent. Nunc itaque visum est spiritum dixisse divinitatis, qua universum securitatem assequitur, una cum calamitatibus mundi iisque quae in aëre sunt quaeque in cunctis mixturis plantarum et animalium. Siquidem illius temporis diluvium non exigua aerumna erat aquae, sed immensa et infinita, pene diffluens extra columnas Herculis magnumque mare, quoniam universa terra et montana spatia inundata erant; quae vix convenit vento evacuari, sed, ut dixi, invisibili virtute divina.

Quid est „Cooperti sunt fontes abyssi et cataractae caeli"? (8, 2.)

29. Primum constat, quod in prioribus quadraginta diebus continuarunt fluenta poenosa, de imis terrae fontibus diruptis et desuper a caelo cataractis apertis, donec inundata sunt omnia loca campestria montanaque. Atque per alios dies centum et quinquaginta [*] integros non cessaverunt nec fluenta ab effusione, neque fontes a scatebra; mitius tamen, non ad incrementum, sed ad durationem extensionis aquae, cui et ab alto adiuvamen exstitit. Id significat interea dictum, post centum et quinquaginta dies claudi fontes et cataractas: ergo dum adhuc non erant impediti, constat quod in actu erant. Secundo necesse erat, ut quod exhibuit diluvio inundationem, duplex nimirum aquae receptaculum, alterum ex terrae fontibus, alterum e caeli scaturiginibus, clauderetur: quo magis enim deficiunt praebitiones materiae, ista consumitur a se, maxime quum divina virtus iussum dederit. Littera haec est. Ad mentem vero, quoniam animae illuvies a duobus oritur — nam a consilio velut de caelo, alias autem ex corpore et sensu velut de terra, malitiis per affectus et affectibus per malitias simul introductis —, necesse erat, ut intrans divini medici verbum pro visitatione salutari, ad sanandum morbum, utramque impediret influxionem. Namque medicae artis principium est arcere infirmitatis causam, neque ultra relinquere materiam morbositatis. Id edocuit etiam in leproso; quando enim persistat nec amplius extendatur, stationem eius et mansionem eodem in loco pro lege

statuit, quod munda esset; quod enim movetur praeter naturam, immundum est.

[*] *Quid est, quod „Descendebat aqua deminuta post centum quinquaginta dies"?* (8, 3.)

30. Quaerendum est, an distincti sint isti centum quinquaginta dies minuendae aquae per quinque menses, vel respiciant ad anteriores, in quibus indesinens erat diluvium, sicut adhuc crescens?

Cur dicit: „Sedit arca mense septimo, vigesimo septimo die mensis"? (8, 4.)

31. Aequum est considerare, quomodo initium diluvii inchoet mense septimo, vigesimo septimo die; et diminutio, quando requievit arca in cacumine montium, iterum fit mense septimo, vigesimo septimo die mensis. Dicendum itaque, quod homonymia est mensium dierumque. Nam principium diluvii factum est mense septimo, inchoans a natalitio die Iusti prope vernum aequinoctium, diminutio autem mense septimo, incipiens a diluvio in autumnali aequinoctio; quoniam seiuncta sunt a se invicem aequinoctia septem mensibus, intervallum habentes mensium quinque. Namque septimus aequinoctii mensis per virtutem est etiam primus, eo quod creatio mundi sub illo fuerit propter plenitudinem omnium rerum ea [*] tempestate. Similiter et aequinoctii autumnalis mensis septimus secundum tempus primus est dignitate, septimi ex aëre habens principium. Fit itaque diluvium mense septimo, non secundum tempus, sed secundum naturam, principium habens vernum tempus.

Quare dicit: „Decimo mense, prima (die mensis) apparuerunt capita montium"? (8, 5.)

32. Sicut in numeris denarius unitatum extremitas est, definitivus atque perfectivus numerus, idem cyclus et finis unitatum et principium atque cyclus decadum infinitatisque numerorum: sic dignatus est creator cessante diluvio, ut apparerent cacumina montium in numero decadis perfecto et definitivo.

Quare post quadraginta dies aperit Iustus fenestram arcae? (8, 6.)

33. Nota accurate, quod eundem numerum usurpat Theologus tum in fluxu diluvii, tum in cessatione plenaque sanatione mali: quippe septimi mensis (die) vigesima septima, anno Noë sexcentesimo, puta ex nativitate eius, incipit diluvium verna tempestate: septimi vero mensis (die) vigesima septima requievit arca super cacumine montium in autumnali aequinoctio. Ex tribus (rebus) autem constat, quod invisibile redditur diluvium anno (Noë) sexcentesimo primo, itidem septimo mense, (die) vigesima septima, ut post annum iterum sedet confirmetque terram ita, ut in momento corruptionis erat, verno tempore repullulantem ac virescentem plenamque cunctis fructibus. Verumtamen simili modo per dies [*] quadraginta fit illuvies diluvii, apertis cataractis de caelo et ruptis fontibus ex inferis de terra; atque rursum spes restaurationis per dies quadraginta post sufficientem cessationem, quum et fenestram aperit. Et iterum duratio permanentis diluvii fit per dies centum et quinquaginta, sicut et diminutio per dies centum et

quinquaginta, ita ut mirari liceat aequalitatem: pari namque numero crevit malum ac cessavit, ad instar lunae, quae aequo numero incrementum etiam a collectione sua agit usque ad plenitudinem luminis perfectam atque decrementum, reversa in collectionem, postquam prius plena sit. Similiter et in divinis castigationibus ordinem creator servat, irregularitatem expellens de finibus divinis.

Quid est arcae fenestra, quam aperit Iustus? (ib.)

34. Littera vix patitur difficultatem dubii, veluti patens. Ad mentem itaque haec dicenda restant. Corporis fenestras imitatae sunt singulae partes sensuum, quoniam per istos tamquam per fenestras intrat in intellectum comprehensio sensibilium, et rursus intellectus quasi porrectus attendit per istos. Pars [*] autem fenestrarum, sensuum inquam, (nobilior) est visus: quippe qui et animae maxime affinis est, et pulcherrimae entium lucis familiaris atque minister sacrorum, quique viam ad philosophiam primus paravit. Videns enim solis motum, ac lunae caeterorumque planetarum vagationes, et infallibilem circumlationem totius caeli, atque superiorem omni ratione ordinem harmoniamque, sicut et unicum mundi verum opificem, retulit solus uni principi consiliorum, quidquid vidit. Ille vero (intellectus) acuto oculo cernens cum ista, tum per ista superiores ideas demonstrativas universorumque causam, illico statim intellexit deum, una cum conceptu generationis ac providentiae; quod nempe visibilis haec natura non per se facta est. Nam fieri nequibat, ut talis harmonia, ordo, ratio, analogia constantissima, et talis ac tanta concordia, atque

vera prosperitas felicissima suapte (vi) exsisteret, sed necesse est aliquem esse creatorem ac patrem sicut gubernatorem atque aurigam, qui haec generavit et generata ipsa salva et sana servat.

[*] *Cur corvum primum emittit?* (8, 7.)

35. Ad litteram corvus dicitur esse animal legationi atque functioni addictum: namque hactenus volatum atque garritum suum multi exspectant, diiudicantes aliquid significare de incognitis rebus. Ad mentem vero corvus cum sit nigrescens et arrogans et velox animal, signum malitiae est, quae noctem ac tenebras inducit animae; atque velocior est pariter ad occurrendum cunctis mundi rebus pervolans. Adde audaciorem esse in exitium aucupantium, quoniam superbia parit et temerariam impudentiam: cui opponitur virtus luminis specie et constans, et natura pudica, verecundia decorata. Iure itaque, si quid reliquum erat in intellectu tenebrarum, quae secundum insipientiam fiunt, id extra finem expellens eiicit.

Quare corvus egressus non amplius redit, quum nondum siccata esset pars aliqua terrae? (ib.)

36. Allegoriam patitur locus, quoniam adversaria lumini iustitiae iniustitia est: ita ut prae actis hominis virtute praediti praeclaris, (magis) optandum existimet congaudere propinquo suo [*] diluvio; nam confusionis atque corruptionis amatrix est iniustitia.

Quare opposite dixit: „donec siccaretur aqua a terra", quum non aqua de terra, sed terra de aqua (siccetur)? (ib.)

37. Allegorice haec profert, designans per casum aquarum immensitatem vitiorum, quibus saturatis ac saginatis corrumpitur anima: servatur autem illis siccatis et arefactis; tunc enim nihil damni inferre possunt, ut imbecillia reddita atque emortua.

Cur secundo emittit columbam, illamque a se, atque ut videret, si cessavit aqua; quorum nihil dixit de corvo? (8, 8.)

38. Columba imprimis est animal mundum, deindeque cicur mansuefactum et vivens cum hominibus, quare etiam ipsi tributus est honor ut offerretur super ara in sacrificiis. Propterea sanciens atque asseverans dixit: *emisit a se*, cohabitantem sibi declaraturus. Per illud autem *ut videret, an sedata esset aqua*, communem *) (patefacit curam). Symbola sunt autem isti, corvus et columba, malitiae et virtutis: unus enim (s. una, s. malitia ut corvus) domo caret et habitatione et civitate, insolens, insociabilis. Virtus autem [*] humanitatem colit et bonum publicum, quam virtute praeditus legatum mittit pro rebus sanis ac salutaribus, volens per ipsam edoceri condignum: et illa legati more veram refert gratiam, ut caveantur noxia, et studiose ac diligenter utilia admittantur.

Quare „non inveniens columba requiem pedibus (suis) revertitur ad Noe"? (8, 9.)

39. Nonne ergo evidens est probatio, quod sym-

*) s. *aequalem ac concordem.*

bolice per corvum et columbam declarantur malitia et virtus? Ecce enim columba postmodum emissa non invenit quietem; at quomodo corvus antea egressus, dum adhuc aerumna diluvii obtinebat, potuit invenire locum ac demorari? nam neque cygnus vel ibis aut ex genere aquatilium erat corvus. Sed per aenigma demonstrat, quod malitia egressa foras ad tumidos gurgites vitiorum et cupiditatum, quae inundant corrumpuntque animam ac vitam, laeto animo haec admittit, et cum illis commoratur atque cohabitat velut [*] cum familiaribus ac propinquis. Virtus autem vel primum aspectum (eorum) aversata subito resilit nec revertitur, quietem vix reperiens pedibus, stationem videlicet nullam, nullum locum se dignum inveniens: quid enim aliud hoc maius sit malum, ut nec ullum neque exiguum inveniat virtus in anima locum pro quiete ac commoratione?

Quid est „Extendens manum accepit eam et induxit ad se“? (ib.)

40. Littera manifesta est. Ad mentem autem diligenter eliciendum verum. Sapiens virtute utitur ut ephoro legatoque rerum, qui cum eas viderit naturas esse se condignas, permanet habitans in eis, corrigendo ac meliores reddendo; quoniam valde communis aequalisque et utilis est sapientia. Quando vero videbit in oppositis eas redundare praepostere et omnino deficere, redit ad proprium locum: et admittit illam virtute praeditus, verbo extendens manum, et opere intellectum omnem aperiens atque explicans per numerum perfectum, parem et plenum, omni cum promptitudine. Neque tunc, quando emit-

tebat eam a se ad lustrandas aliorum naturas, seiunxerat a se, sed aeque ac [*] sol radios in terram mittit ad illustranda omnia; quia immensae eius lucis est minime disiungi.

Quare „detentus adhuc septem alios dies rursus emisit columbam"? (8, 10.)

41. Optimum vitae exemplum: quoniam etsi sub principio pertinaces videbit naturas, vix decidit spes earum mutandarum in meliora; et tamquam medicus prudens non statim adhibet morbo perfectam sanitatis curam, sed postquam permiserit naturae, ut prius aperiat viam salutis, tunc usurpat salutarem medelam; puta, ut medicus medicinam, sic virtute praeditus verbum, quod est iuxta legem sapientiae. Septenarius autem numerus sacer est ac dominicus. quemadmodum et pater universorum quando mundum fecit, dicitur vidisse opus suum. Visio autem mundi et rerum in eo contentarum nihil aliud est. quam philosophia, egregia selectaque pars, quam comprehendit sapientia, continens in se etiam opus magis necessarium ad videndum.

[*] *Quid est „Rediit iterum ad eum columba ad vesperam. habens folium olivae ramum gracilem in ore suo"?* (8, 11.)

42. Cuncta haec signa selecta sunt probataque: *redire*, et *ad vesperam*, *habere folium olivae*, et *ramus eius gracilis*, et oleum, et *in ore suo*; singula tamen signorum certo certius scrutanda sunt. Nam *reditus* distinctus est ab anteriore: ille enim nuntiationem praeferebat naturae penitus corruptae ac rebellantis

atque a diluvio deperditae (puta) a multa imperitia ac insolentia, iste autem incipientis se poenitere. Verum invenire poenitentiam non facile est, sed nimis difficile negotium atque laboriosum. Propterea *ad vesperam* venit, totam diem transigens in visitatione a mane usque ad vesperam, verbo lustrans loca, opere autem partes ipsius naturae attendens per visitationem, atque manifeste ab initio usque ad finem videns: nam finis indicium est vespera. Tertium vero signum *portare folium;* folium autem exigua pars est arboris, non tamen sine arbore fit: cui aequiparatur incipere poenitentiam agere. Quoniam, initium correctionis exiguum habet indicium, quasi vero folium dixeris, quo custodiam videtur accipere, potest tamen discuti; quominus magna sit spes omnino perveniendi ad comparandam correctionem. Quartum vero signum non alterius arboris folium, sed solius *olivae* esse; oleum autem luminis est [*] materia. Namque malitia, ut dixi, tenebrae sunt profundae, virtus vero splendor luminosus est, et poenitentia principium est luminis: initium autem poenitentiae nondum existimes in pullulantibus ac virescentibus, sed dum adhuc arida sunt et sicca, seminali ratione habita. Quapropter quintum signum declaratur, advenientem portasse *ramum gracilem.* Et sextum signum, ramum gracilem *in ore* eius fuisse: primus enim numerus perfectus est sextus; quoniam virtus in ore, in sermone videlicet, suo fert semina sapientiae et iustitiae, uno verbo, probitatis animae; et non solum fert, verum etiam partem participationis praestat idiotis, hauriendo aquam animis et irrigando poenitentiae peccatorum desiderium.

Cur dicitur: „Scivit Noe, quia cessavit aqua e terra"? (ib.)

43. Littera constat, quoniam, si ex aqua sumptum fuisset folium, humidum utique ac madidum esset; nunc tamen aridum atque gracile dicit esse illud, ac si arefactum super terra siccata. Ad mentem vero symbolum poenitentiae sumit sapiens, et aerumnas nimiae indocilitatis impedire vult adducendo folium, quanquam nondum erat virens, sed gracile ob rationem praedictam. [*] Simul autem mirari licet de patre propter nimiam benignitatem: quamvis enim corruptio obtinuerat terrestres excessu iniquitatum, attamen remanserunt reliquiae vetustatis, illiusque quod ab initio erat, atque virtutum maiorum semen exile. Quo signatur nihilominus non omnino corrumpi memoriam bonorum ab initio factorum: quare cognatus amicusque Mosis propheta quidam statuit huiusmodi oraculum: *Nisi dominus omnipotens reliquisset nobis semen, facti fuissemus sicut caeci et steriles*. (Jes. 1, 9), nec scire bonum, neque generare valentes. Caecitatem vero et sterilitatem Chaldaei patria eorum lingua appellant *Sodomam* et *Gomorrham*.

Quare tertio post septem dies alios emisit columbam et (quae) non amplius rediit ad eum? (8, 12.)

44. Nulla deinceps ad eum reditio verbo columbae est, opere autem virtutis: quod tamen non est alienationis indicium, quoniam, ut dixi, non seiuncta est eo tempore, sed radii more missa est ad visendas caeterorum naturas. Verum tunc non inveniens auditores correctionis revertitur, et rectius ad

eum tendit solum. Nunc vero non amplius uni soli fit possessio, sed commune bonum cunctis illis, qui tamquam de terra accipere sapientia emanationes voluere; ii nimirum, qui iam ab [*] initio siti magna summae sapientiae laboravere.

Quare sexcentesimo primo anno vitae Noe, primo (die) mensis primi, defuit aqua a terra? (8, 13.)

45. Illud *primum* *) iuxta tempus defectus dictum est vel de mense vel de homine: rationem autem habet utrumque. Nam si tenendum sit primo mense deficere aquam, nihilominus aestimandum est septimum velle dicere, illum scilicet, qui est secundum aequinoctium: quoniam idem mensis et primus est et septimus, puta primus natura et virtute, septimus tempore. Alio itaque loco dicit: *Hic mensis vobis principium est mensium, primus est in mensibus anni* (Exod. 12, 2); primum vocans eum qui natura et virtute est primus, quique iuxta numerum temporum septimus; quoniam aequinoctium primum habet ordinem in serie, et meliorem anni rationem inter tempora. Si vero de homine audias illud *primum*, verius atque proprie dictum erit: vere enim atque proprie primus fuit iustus, tamquam navarchus in navi primus et princeps in civitate. Ille vero non tantum virtute primus est, sed etiam ordine, (quippe) secundi humani generis seminis in ipsa regeneratione ipse fuit principium et primus. Porro optime habe-

*) Anceps enim fuit lectio in textu, ad verbum: *In uno et sexcentesimo anno vitae Noe, primo, in uno mense.* Dictio autem *in unò*, aliena a constructione tam Armena quam Latina, passim occurrit in sequentibus, ubi nos reposuimus *unitas*, sc. numerus primus. Auch.

tur hoc loco, quod in vita iusti fuerit diluvium, et iterum [*] quiescendo redierit in primam constantiam: quoniam et facto diluvio ipsi soli vivendum erat cum tota domo, et sublato malo solus super terra inveniebatur ante regenerationem in postrema sua vita. Verum tum de anteriori, cum de recenti haud frustra testatum est. Namque verae vitae, quae secundum virtutem est, iste solus desiderio arsit, reliquis ad mortem properantibus ob mortiferas malitias. Ex necessitate itaque sexcentesimo et primo anno cessat malum; etenim in sexti numeri ratione corruptio et in unitate salus facta est: quoniam unitas magis generatrix est animae, ac potior ad vivificandum; quare et novilunio fit defectus aquae, ut unitas praeferatur dignitate in mensibus et annis, quum deus salvat ea quae sunt super terra. Siquidem probos fere mores (vel probum moribus) Hebraei patria lingua *Noe* vocant, Graecis vero *iustus* esset dictus. Caeterum non est exemptus a corporeis legibus. Quamvis enim non est sub potestate, sed princeps est, attamen quia non minus morti addictus fuit (ceu mortuus est), ratio illius sexti numeri copulatur cum unitate: quoniam non in uno (anno) seorsim sumpto cessat diluvium, sed una cum sexto (sexcenteno) familiari secundum corpus et imparitatem, quandoquidem alter longus (numerus) est primum sextus (sexcentenus); quare dicitur: *in uno et sexcentesimo.* Iustus autem in generatione, non in illa quae generalis est, neque quae secundum corruptionem iustus est, sed iuxta quamdam; huius enim generatio comparationem praefert. Verum laudabilis est iste quoque, quem deus selegit prae cunctis generationibus [*] dignum vitae ratum, terminum ipsi po-

nens, ut futuro utriusque generationis ac saeculi fini et principio: finis (est) corruptibilis, principium sequentis. Imo magis convenit laudare eum, qui toto corpore sursum tendens suspexit ob familiaritatem cum deo.

Quid est „Aperuit Noe tectum arcae“? (8, 13.)

46. Textus nulla eget enarratione. Ad sententiam vero, quia symbolice arca est corpus nostrum, tectum corporis putandum est, quod illud operit et diu conservat vires eius. Talis est concupiscentia, qua illud servatur ac durat, moderate nimirum et iuxta legem naturae; sicut dolore dissolvitur. Quando ergo caelesti desiderio intellectus capitur, vult sursum salire, ideoque dirumpit omnem speciem concupiscentiae, utpote sublato e medio illo, quod obvelans umbrae instar obscurabat, nudis incorporeisque naturis sensum adhibere possit.

Quare in septimo mense *), *septima et vigesima* (*die*) *siccata est terra?* (8, 14.)

47. Viden' quod paulo antea primum dixerat mensem, nunc septimum [*] profert? Idem est enim septimus quoad tempus, ut dixi, natura tamen primus est, ut initium aequinoctii. Verum optime et eventus diluvii agitur septimo mense, septima et

*) Gr. *ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ μηνί, in secundo mensi.* Ita etiam nonnulla exemplaria Arm. legunt ibi. Meliores tamen nostri codices ferunt, sicut hic habet Philo. Aucher.

vigesima (die), et terminus cessantis diluvii post annum iterum eodem mense septimo eademque die. Nam sub aequinoctio diluvium et redintegratio vitae, cuius rationem iam pridem indicavimus. Huiusmodi autem mensibus diebusque synonymus comperitur mensis septimus, et iterum dies occurrit vigesimus septimus, quum arca sedit supra montes. Hic mensis est, qui natura septimus est, tempore vero primus, qui nimirum aequinoctii est. Itaque in aequinoctiis electio datur per septimos menses et dies vigesimos septimos. Nam diluvium factum est mense septimo, quo aequinoctium occurrit vernale: ita ut tempore septimus sit, sed natura primus. Eiusdem mensurae fuit et cessatio sive indulgentia, quando arca super cacumina montium quievit, rursum sane mense septimo, non eodem tamen, sed illo quo autumnale occurrit aequinoctium: id est natura septimus, tempore vero primus. Verum perfectissima curatio mali plane arefacti itidem agitur septimo mense, vigesima septima (die) vernalis tempestatis: ut cum principium, cum finis diluvii iam inde determinationem sortiatur eiusdem temporis; medietas autem vitae reparatae, medii temporis. Certius interea notandum illud dictum. annum integrum diebus computatis adaequasse diluvium una cum resanatione: coepit enim anno sexcentesimo, septimo mense, die vigesima septima, ita ut spatium temporis intermedii [*] annum perfectum confecerit, initio ducto a vernali aequinoctio et desinens pariter in idem tempus vernalis aequinoctii. Atque hoc pacto, postquam corruptionem subiere, ut dixi, terrena ista fructibus plena. deperditis illis, qui his utebantur, exempta ab omni

malo rursum inventa est terra plena seminibus et arboribus fructiferis iuxta productionem veris: aequum enim duxit, ut sicut erat terra, quando diluvium passa est, simili modo quum arefacta esset, sese iterum monstraret et retribueret (debitum naturale). Neque mirari debes, quod una die sibi relicta terra, per divinam virtutem omnia produxerit, tum semina, tum arbores, omnino completa subito plenis optimisque herbis, aristis, plantis atque fructibus: quoniam in creatione quoque mundi una die ex illis sex complevit ac perfecit plantarum generationem. Praesentia vero iam in se perfecta erant et produxerunt tot fructuum sibi convenientium decenter vernali tempore; nam omnia apud deum fieri possunt, vix tempore indigentem ad agendum.

[*] *Cur terra arefacta non egreditur Noe de arca, antequam (novum) audisset oraculum? Dixit enim deus ad Noe: „Exi tu et uxor tua et filii tui et uxores filiorum tuorum, una cum residuis viventibus“.* (8, 16 s.)

48. Timore praedita est iustitia, sicut ex adverso temeraria sibique arrogans iniustitia. Probatio autem timoris (dei) est, non propriae magis concedere ac consentire rationi, quam deo. Maxime illi, qui vidit immensum pelagus repente factam fuisse universam terram, conveniens erat suspicari, quod fieri potuerit, ut iterum reverteretur ipsum malum. Adhaec congruentem consequentiam quoque cogitavit, quod nempe, sicut iubente deo ingressus erat in arcam, eiusdem iussu itidem egrederetur: namque nihil perfecte agere se posse quis credat, nisi deus ipse conducat antecedenti suo praecepto.

Utquid, quum ingressi sunt arcam, ordo talis erat: ipsius et filiorum, postea vero uxorum eius et filiorum suorum; in egressu vero res variat, ait enim: „Egressus est Noe et uxor eius", deinde „filii et uxores filiorum eius" *)? (8, 18.)

49. Ad litteram subindicat per ingressum privationem quoque seminis, per egressum vero generationem continuandam. Siquidem dum ingressi sunt, [*] filii una cum patre describuntur et nurus una cum socru; dum autem egrediuntur, pares uxores, pater cum sua uxore et singuli filii cum propriis uxoribus: quoniam vult potius opere quam sermone edocere, quidquid decet amicos suos operari. Porro oretenus nihil significans dixerat ingressuris, continere intus sese ab coitu mulierum: egressuris vero proles creandas esse secundum naturam, per ordinem impositum praedixit. Nec solo verbo usus est, ut proclamaret (de statu arcae): Post talem ac tantam corruptionem omnium terrestrium nolite gaudere voluptatibus; non enim id convenit. Satis honoris est vobis vitam recepisse, in thalamum vero ascendere (in ipsa arca) cum uxoribus libidini deditorum est. Quibus sane aequum fuit, ut tamquam consanguinei**) miseratione moverentur deperditi humani generis, maxime quod adhuc incertitudine rerum laborabant, ne forte ipsis quoque superveniat malum uspiam. Adhaec absurdum erat, dum viventes perirent, [*] istos procurasse, ut alii non exsistentes nascerentur, hora inopportuna insanientes et ardentes cupidine. Postquam vero ira cessa-

---

*) *ἐξῆλθε Νῶε καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ κτλ.* LXX.
**) *s. consanguineis s. consanguineorum.*

vit, exemptos a malo iterum per ordinem (egressus de arca) docet iam ad procreationem generationis venire, describendo non viros cum viris, neque mulieres cum mulieribus, sed feminas cum maritis.

Ad sensum vero illud dicendum, quod quando animus lavaturus ac expurgaturus sit peccata sua, oportet masculum cum masculo vivere, intellectum (inquam) principem velut patrem adunari privatis cogitationibus sicut filiis, nihil admiscendo de genere femineo, quod secundum sensum est: quoniam tempus est pugnae, in qua ordinem cohortis oportet distinguere ac custodire, ne confusione permixti victoriae loco reportandae (ab hostibus) vincantur. Quando vero integra fiat purgatio et arefactio ab omni imperitia atque exemptio a cunctis noxiis, tunc decet eum in unum colligere divisos: non ut mascula consilia mollitie effeminentur, sed ut femineum genus, sensus videlicet, masculi vi se induat, mascula consilia consequens et ab illis semen concipiens ad generationem, ita ut deinceps sapienter, honeste, iuste ac fortiter, et uno verbo per virtutem omnia sentiat. Verumtamen praeterea illud quoque notare aequum erit, quod, quando confusio pervaserit intellectum ad similitudinem diluvii atque negotiis huius mundi tamquam aggeribus contra erectis altercari inter se coeperint, fieri non potest, ut aliquid boni quis queat aut [*] seminare aut concipere et generare: quando vero coërceantur infensiones perturbationum continuaeque incursiones consiliorum enormium, tunc tamquam arefacta pars terrae fertilissima producet virtutes optimaque opera.

Quare aedificavit aram non iussus? (8, 20.)

50. Quae debentur deo gratiarum actiones, sine iussu et mora cunctationis fieri oportet, liberum demonstrando a vitiis animum; nam decet eum, qui bonis a deo praeditus fuerit, gratias ipsi referre grato atque volente animo. Qui vero cunctatur exspectans ordinem, ingratus est, veluti ex necessitate beneficum honorare coactus.

Quare „deo“ altare, non autem domino), dicitur aedificasse?* (ib.)

51. In locis beneficentiae atque regenerationis, sicut in mundi creatione, beneficam tantum virtutem usurpat, qua totum quoddam facit; facit autem, nomine regio dissimulato tamquam summam auctoritatem praeferente. Nunc etiam itaque, quoniam generationis [*] iteratae principium est, beneficam mutuatur virtutem, quae nomen gerit *dei:* namque regia ac principatum declarante, qua *dominus* appellatur, usus est, quum illam per aquas punitionem inducebat.

Quid est „Sumpsit de pecoribus et volatilibus mundis et obtulit holocarpomata“? (ib.)

52. Totum ad sensum dicitur: tum quod a deo sumpserit omnia velut gratias ac munera, tum quod ex genere mundorum, ut illibata de mansuefactis ac munda plane concremasset ceu integros fructus.

---

*) Non adhaeret reflexio Philonis lectioni Lat. Vulg., quae habet hic *Domino*; non aliter habetur et in Gr. communi. Verum adstipulatur Philoni lectio Arm. hic cum una edit. Gr. [cod. Alex.] et St. Ambrosio legente *Deo*. Aucher.

Bonorum enim hostiae et integrae sunt, integritate plenae, et fructus habent rationem: fructus autem finis est, propter quem et planta est. Littera ita se habet. Ad mentem vero pecora munda et volucres mundi sunt sapientis sensus et intellectus cum cogitationibus in mente agitatis: quae omnia par est totaliter ut fructum integrum factum afferre pro gratiarum actione erga patrem et ipsi offerre tamquam illibatam ac mundam oblationem hostiae.

Quare immolat beneficae virtuti dei, acceptio vero fit per utramque virtutem domini et dei? ait enim: „Odoratus est dominus deus in odore (s. *odorem*) *suavitatis.“* (8, 21.)

53. Quoniam nos, quum ex improviso, ubi spes desit, servamur a malis supervenientibus, beneficentiam unice intuentes, benefico potius ob laetitiam [*] referimus acceptionem, quam domino. Benefactor autem ipse utraque conspicit virtute honorabiliter acceptans gratos animos, ne claudicare videatur in retributione, sed utrique virtuti Entis gratissimum esse declarabit*).

Quid est „Ait dominus deus recogitans: Non adiiciam adhuc maledicere terram propter opera hominum; iacet enim cogitatio mentis humanae diligenter iugiterque in malis a iuventute. Non adiiciam ergo adhuc percutere omnem carnem viventem, sicut feci alias“? (ib.)

54. Rationes allatae indicare videntur poenitentiam, quae non est affectio familiaris divinae virtuti. Nam hominum ingenia fragilia sunt atque inconstantia, ita ut (s. sicut et) res apud illos incertae omnino

*) s. *per utramque virtutem agere Enti valde placet.* Auch.

sint; deo vero nihil incertum, nihil imperceptibile, validissimi enim consilii est ac constantissimi. Quomodo ergo quum eaedem rationes adsint, quod nimirum ab initio conscius erat mentem humanam iacere diligenter in malis a iuventute, praevenerit corrumpere genus humanum per diluvium, posthac autem dicit non ultra corrumpere velle, dum tamen restant in animo eadem mala? Verum dicendum est, quod cuncta huiusmodi verborum genera comprehenduntur in Lege, ad doctrinam utilitatemque disciplinae potius quam ad naturam veritatis. Siquidem quasi duo sunt capita, quae occurrunt in toto cursu Legis, primo, ut dicitur: *non sicut homo,* et altero: *sicut homo,* Ens ipsum instruere filium creditur *). Primum illud ad veritatem pertinet; [*] re enim vera non sicut homo est deus, neque etiam sicut sol, neque sicut caelum, neque ut mundus sensibilis, sed sicut deus, si liceat id quoque proferre; quoniam similitudinem aut comparationem aut aenigma non patitur beatissimus ille ac felicissimus, imo superat vel ipsam beatitudinem ac felicitatem et quidquid his melius potiusque cogitari possit. Alterum vero pertinet ad doctrinam et directionem, exposite dictum**) *sicut homo,* ut notetur corrigere velle nos terrigenas, ne forte iram poenamque iugiter luamus implacabili hostilitate sine pace. Satis enim est semel commoveri, exacerbari et vindictas accipere de peccantibus; at saepius ob eandem rem (ulcisci) silvestris ac ferini animi est. Quoniam quum retribuam condignum, ut fieri potest, unicuique, propositi faciam decentem memoriam.

Ecce itaque *observasse deum in mente* optime

*) Cf. supra serm. I. §. 55. **) s. *ad enarrationem.* Auch.

dixit; mens enim et ingenium constantia maiore gaudent. Voluntas autem nostra inconstans comperitur et [*] vacillans, quamobrem haud proprie in mente observando cogitamus; quoniam per cogitationes transitus datur mentis *). Extendi tamen per omnia impotens est mens humana, nequiens perfectius ac commodius permeare cuncta.

Verum illud *non ultra addam maledicere terrae* optime dictum est; non enim oportet superaddere factis novas maledictiones, eo quod iam plena sint mala. Quia etsi imperfecta sunt, in quantum benignus est et suavis humanissimusque pater, allevat potius malum, quam adiiciat ad miserias. Sed quasi par est, secundum proverbium tritum *Laterem lavare*, vel *Rete aquam haurire*, ac malitiam expellere ab hominis animo cum suis signis signatis. Nam si inest primum, non exsistit obiter, sed intus insculptum et adhaerens ei. Quoniam autem mens potentialis principalisque pars est animae, inducit illud *diligenter;* quod autem cum diligentia et cura perpensum est, cogitatio est exquisita certo certius. Diligentia vero non ad unum tendit malum, sed ut patet, *ad mala, eaque omnia.* Neque exsistit perfunctorie, sed *a iuventute:* non solummodo, verum etiam ab ipsis cunis; quasi vero aliquatenus unitum simulque nutritum atque adultum una cum peccatis.

Attamen *omnem carnem viventem non ultra percutiam* dicit, monens, quod universim quidem totam partem hominum non ultra corrupturus est,

*) Si duo Armenia verba tamquam unam vocem compositam legas, sensus erit: *meditatio est lustratio cursus mentis;* forte melius. Auch.

plures tamen particularium, qui indicibiles perpetrant iniquitates. Non enim impunitam relinquit malitiam neque libertatem sive impunitatem ei concedit, sed indulgens [*] curae generis (humani), ob suum propositum, deperditionem super peccatores ex necessitate determinat.

Quid est „Semen et messis, frigus et aestus, aestas et ver, die ac nocte non cessent"? (8, 22.)

55. Ad litteram significat continuationem durationis annualium temporum; non ultra corrumpendam esse terrenam temperationem animalium et plantarum, quandoquidem tempestates corruptae corrumpunt ista quoque, et salvae conservatae salva conservant; secundum enim singulas salva et sana servata absque infirmitate, nasci quodammodo consueverunt seorsim mirabiliter et simul crescere. Natura vero tamquam harmonia composita est ex contrariis vocibus gravi et acuta: sic enim et mundus ex contrariis coalescit. Nam quando apprime mortales commixturae frigoris et caloris, humiditatis et siccitatis ordinem naturalem conservant inconfusum, in causa sunt quin corruptio cadat super terrena universa.

[*] Ad mentem vero semen principium est, et mensis finis; principium autem et finis, ambo concurrentes, salutis sunt causae: unum enim solum imperfectum est, quia principium finem exigit et finis versus principium acclivior est. Frigus autem et aestus hiemem et autumnum peragunt: nam flammeus est autumnus, ita ut post anniversarium succedens igneum (aestum) frigefaciat. Symbolice vero circa animum frigus timorem indicat, terrorem

[. . .]c tremorem causans; aestus autem iram, quia ira[c]undia flammae ignisque figuram praefert. Oportet [e]nim ista quoque fieri et permanere semper cum fa[c]tis corruptisque; quoniam aestas et ver pro fructi[b]us destinata sunt: ver ad seminum perfectionem, [a]estas autem fructuum et papillarum arborum. Haec [s]ane super mentem symbolice discernuntur, dupli[c]em proferentes fructum, necessarium vernali tem[p]ore, et superfluum computatum aestate. Cibus ita[q]ue necessarius fere est pro corpore quidquid pro[d]ucitur in vere ex seminibus, sicut pro anima virtu[t]es. Quotquot autem per excessum veniunt ex arbo[r]ibus fructus aestate, praeter corpus animo quoque [f]erunt bona corporalia ut externa; haec enim ex[t]erna serviunt corpori, corpus autem animo, animus [d]eo. Dies vero et nox mensurae sunt temporum ac [n]umerorum; tempus autem et numerus continuo [c]onstant. Dies indicat lucidum consilium, et nox [t]enebrosam insipientiam.

[*] *Cur „benedicens (deus) Noe et filiis eius dixit: Crescite et multiplicamini, et replete terram, et dominamini eius„ et terror vester ac tremor sit super bestias et volatilia et reptilia et pisces, quos dedi sub manu vestra"?* (Gen. 9, 1 s.)

56. Hoc votum et in principio creationis die sexta elargitus est homini ad imaginem suam facto. Dicit enim (scriptura): *Et fecit deus hominem, ad formam dei fecit eum; masculum et feminam fecit eos. Benedixitque illis deus, dicens: Crescite et multiplicamini, et replete terram et subiicite eam, et dominamini piscibus et volatilibus et reptantibus super terram.* Atqui nonne per haec evidenter indicavit, quod secun-

dae quasi facturae hominum principium compertum Noe aequalem in honore ratum habet cum illo, qui secundum formam suam primum factus est? Principium itaque terrestrium esse pariter distribuens concessit illi et isti. Tu autem diligenter [*] attende. quod hunc, qui sub diluvio iustus rex terrestrium exstitit, aequalem in honore demonstravit esse non ipsi creato et terreno, sed illi qui secundum similitudinem et formam veri entis incorporei erat: cui etiam potestatem praebet, regem constituens non ipsum creatum (s. fictum de limo), sed illum qui secundum formam ac similitudinem est, id est incorporeum. Quapropter et creatio eius, qui secundum formam incorporeus est, per diem sextum notata fuit iuxta perfectum numerum sex: illius autem creati post mundi perfectionem postque generationem universorum die septimo; quia post demum fingitur terrena statua virilis. Post itaque dies generationis septimo (die) mundi dicit: *Non enim pluerat deus super terram, et homo non erat, qui operaretur terram.* Deinde: *Formavit autem deus hominem limum de terra et inspiravit in faciem eius spiraculum vitae, et factus est homo in animam viventem.* Quomodo ergo eidem regno dignus efficitur secundum imaginem formati hominis istud principium secundae facturae hominum, indicatum fuit iuxta litteram referentem.

Ad mentem vero explicatio reddenda restat hoc tenore. Vult, ut animae sapientium crescant magnitudine et multitudine speciei virtutum repleantque mentem velut terram iis speciebus, nullam vacuam atque inanem relinquentes partem pro insipientia. atque dominentur et subiiciant terrenum corpus et sensus eius, et terrorem ac tremorem inferant be-

tiis: id est praevalere voluntatem supra malitias, quoniam indomestica ac ferina malitia est; itidem dominari) volatilium, quae ob levitatem extollunur [*] animo et inani superbia iam armata, damna ferunt maxima, vix impedita terrore; nec non reptilium, quae sunt symbola vitiorum exitialium: repunt enim per totam animam concupiscentia, desiderium, tristitia et timor, ferientes ac pungentes; sicut etiam piscibus signantur illi, qui humidam ac mollem vitam avide colunt, minime vero sobriam, sanam et durantem.

Cur „omne reptile, quod vivit, vobis erit" inquit „in cibum"? (9, 3.)

57. Duplicis naturae sunt reptilia: unum venenosum, alterum domesticum. Venenosi sunt serpentes, qui pedis loco ventre et pectore utuntur, reptantes per terram; domestici vero illi, qui habent crura (s. hamos) supra pedes. Littera talis est. Ad mentem vero reptilia imitantur foeda, vitia, munda autem gaudium: apud enim affectum concupiscentiae erunt gaudium et laetitia, apud desiderium voluntas et consilium, apud tristitiam punctio et compunctio, et apud aviditatem timor. Affectuum perturbationes itaque tales mortem ac necem minantur animis; gaudia vero vivunt utique, quemadmodum et ipse monuit per allegoriam, et vitam afferunt possidentibus se.

[*] *Quid est „Sicut olera pabuli dedi vobis omnia"?* (ib.)

58. Nonnulli dicunt per illud *quasi olera pabuli dedi vobis omnia* esum carnis permissum fuisse. Ego tamen, etiamsi id quoque dimiserit, ante omnia sic-

ut necessarium oleris (s. graminis) usum lege constituere velle puto; alia vero additamenta superflua sub specie graminis concludit sine legislatione. Nunc autem usu venit*) non uni soli nationi inter gentes selectas cupidasque sapientiae, apud quas continentia religiosa honoratur, sed universis hominibus: quos fieri nequit universim cohibere ab esu carnis. Verumtamen fortassis neque de cibo est praesens sermo, sed de potestate habenda: etenim non omne vescibile est, quod gramen est, neque omnium viventium constantium constans est cibus et infallibilis; quoniam videbat et venenosa mortiferaque, quae etiam sunt de numero omnium. Forte igitur, inquam, haec vult dicere, data fuisse omnia animalia bruta sub hominis obedientia, sicut gramina seminamus curamusque per agriculturam.

[*] *Quid est „Carnem in sanguine animae non comedetis"?***) (9, 4.)

59. Visum est per hoc monere, quod spiritus (s. animae) substantia sanguis est; spiritus tamen sensibilis et vitalis, non eius, qui secundum excellentiam dicitur, is est rationalis et intellectualis. Tres enim partes sunt spiritus (s. animae humanae): una nutritiva, altera sensibilis, tertia rationalis. Rationalis ergo divini spiritus substantia est secundum Theologum (Mosen), nam in ipsa mundi creatione dicit, quod *insufflavit in faciem eius spiraculum vitae*, sicut constitutivum eius. Sensibilis autem et vitalis (spiritus) sanguis est essentia, dicit enim

*) s. *mandati vis accommodatur.*

**) Conf. Philonis Fragm. supra p. 258 s.

alibi, quod *omni spiritui* [*] *carnis sanguis est.* Proprie profecto carnis spiritui (s. spiritum) dixit sanguinem, eo quod in carne sunt sensus et affectiones, non intellectus, non cogitationes. Verum et per spiritum sanguinis notificat, quod aliud est spiritus, et sanguis aliud, ita ut animae essentia veraciter ac indubie spiritus sit. Is autem spiritus non per se seorsum sine sanguine locum tenet (in corpore), sed contextus est ac commixtus sanguine. Sicut etiam venae spiramen referentes, ut vasa spirationis, non aëra solum ac purum praeferunt, verum etiam sanguinem, quamvis forsan minus. Duo enim vasa sunt: venae, et canales spiraminis; vena plus habet sanguinis quam spirationis, canales autem spiraminis spirationem magis quam sanguinem. Temperatio itaque in utroque vase ut plus et minus distincta est. Littera haec prodit. Ad mentem vero sanguinem animae vocat ferventem istius ac ignitam virtutem fortitudinem: qui autem hac sapientia plenus est, contemnit omnem cibum et omnem voluptatem ventris aut eorum quae sub ventre. Quod si dissolutus quis fuerit, et volubilis ut ventus, atque rigescens ob segnitiem vitamque humidam, nihil aliud agit, nisi cadens super ventrem tamquam reptile super terram ac terrena avide elinguit, sine gustatione de cibo caelesti vitam concludens, quem sortiuntur animi sapientiae studiosi.

[*] *Quid est „Sanguinem animarum vestrarum exquiram ab omni bestia et de manu hominis fratris (sanguinem sive animam)"?* (9, 5.)

60. Duplex agmen fraudantium est: unum bestiarum; alterum hominum. Paulo minus tamen

laedunt bestiae, quia nullam habent cum eis, quos defraudare cupiunt, familiaritatem, maxime quod non sub principatu cadunt, sed principes demoliuntur. Fratres autem vocavit homines occisores, tria haec indicans: primum, quia omnes nos homines cognati sumus fratresque secundum supremae cognationis relationem sibi invicem adhaerentes; unius enim et eiusdem matris naturae rationalis sortem assecuti sumus. Secundum, quia plurima fere atque magna accidunt dissidia insidiaeque inter consanguineos, potius autem fratres, sive ob partitionem hereditatis, sive ob dignitatem in familia (praeeminentem): quoniam gentilis pugna peior utique aliena est, eo quod cum multa peritia rerum internarum feruntur ad congressum praelii, fratres vere ex natura genuini, satis conscii quo impetu utendum sit in praesenti marte. Tertium autem, ut mihi videtur, nomen nunc usurpat fratrum ad monendam implacabilem ac severam poenam homicidis [*] servatam, ut sine misericordia id quod fecerunt, patiantur; non enim alienos, sed germanos fratres necaverunt. Optime sane praesidem ac inspectorem a viro occisorum dixit deum; nam etsi homines despiciant ultionem, ne isti negligenter se gerant, quasi vero evaserint periculum impuri homines ferini, tamen sciant, quod in maiori tribunali iustitiae iam pridem prehensi sunt, in divino videlicet iudicio surgente in vindictam malignorum pro defensione eorum, qui iniuriosa atque indigna sustinuerunt. Littera sic se habet. Ad mentem vero meritum puritatis animae, cui convenit evitare incessabilem atque importabilem corruptionem, propitius ille ac beneficus, humanissimus solusque salvator,

non despicit, ait, sed omnes qui circumstant inimici eius, expellens disperdit, bestias et homines fratres appellatos. Bestiae namque sunt symbolice furiosi mortem malam minitantes, homines autem et fratres tam singulae cogitationes, tam quae ore et lingua prolata verba, quia cognata sunt et consequenter ingentia afferunt mala exitiosa, nullum relinquentes nec verbum nec opus sine laesione.

[*] *Quid est „Qui effuderit sanguinem hominis, pro sanguine eius effundetur (ipse)"?* (9, 6.)

64. Non est excessus in expositione, sed potius indicium maioris declarationis, eo quod dicit: *Ipse fundetur sicut sanguis, qui effundit sanguinem;* nam quod funditur, fluit et dissipatur, ita ut non teneat vim substantiae. Quo adumbrat, quod animae indigna perpetrantium mortale imitantur corpus per corruptionem, quatenus singulis soleat corruptio supervenire. Corpus enim dissolvitur in ea, ex quibus compactum erat, reversum in propria elementa; anima vero dira, malis laborans, huc illuc fertur illuvie vitae lascivae. Una cum illa et ipsa mala connutrita idem pati solita sunt ad modum partium membrorum.

Quare tamquam de alio quodam deo dicit, ad imaginem dei fecisse hominem, non autem ad suam? (ib.)

62. Optime et sine mendacio hoc oraculum a deo datum est: mortale [*] enim nihil formari*) ad similitudinem supremi patris universorum poterat,

*) Cf. Philonis fragm. supra p. 197.

sed ad normam secundi dei, qui est eiusdem verbum. Siquidem oportet rationalem hominum animam typum verbi divini prae se ferre: quoniam primo verbo deus superior est rationalissima natura; ille vero qui superior verbo est, in meliori ac singulari specie locum tenet. Et quomodo poterat creatura similitudinem eius in se praeferre? Verumtamen illud quoque monere voluit, quod iure meritoque vindictas deus quaerit, pro defensione constantium proborumque (hominum), eo quod isti gerant in se familiaritatem cum suo verbo, cuius utique humana mens similitudo est et forma.

Quid est „Non ultrà erit diluvium, ut corrumpat omnem terram“? (9, 11.)

63. Per ultimum dictum satis declarat, quod fiant quidem diluvia varia, [*] non tamen tale sit, ut possit universam terram in stagnum maris convertere. Littera haec dicit. Ad mentem vero divina assignatur gratia, qua etsi non omnes animae partes cunctis virtutibus profecerint, quaedam tamen saltem aliquatenus adornantur: ut si quis nequeat toto corpore vigere, saltem id quod facere poterit, ut vigeat, omni diligentia procurare satagat; non vero, si quis imbecillior est aut impos ut omnem omnino vitam propriam corrigat, desperet de iis, quae potest ac consequi valet. Quoniam prout unicuique vis inest, non operans secundum illam, tam ignavus comprobatur, quam ingratus: ignavus per moram, et ingratus, quoniam acceptis optimis mediis adversatur essentiae rerum.

Cur pro signo non ultra faciendi per universam terram diluvii dicit, se ponere arcum suum in nubibus? (9, 13.)

64. Quidam autumant arcum dicere illud, quod a nonnullis Zona Iovis appellatur, ex figura constantem referentes similitudinem ob iridem. Ego tamen non video id integre assertum fuisse. Primum, quia arcus memoratus propriam sibi naturam essentialem habere debuit, eo quod dei (arcus) nominatur; [*] ait enim: *Arcum meum ponam;* atqui et dei esse et positum fuisse indicat, quod non sit absque essentia sive substantia. Zona vero Iovis proprie non habet per se naturam separatam, sed est solarium radiorum apparitio in humida nube, cuius omnia phaenomena inexsistentia sunt ac immaterialia: fidem praebet illud quoque, quod nunquam Zona Iovis nocte cernitur, quum tamen nubes adest. Secundo vero illud dicendum, quod etiam die, nubibus obscuratis, minime apparet illico Zona Iovis. Caeterum residua adhuc sine mendacio asserenda sunt, quibus legislator utitur*), dicens: *Arcum meum ponam in nubibus;* ecce enim dum nubes adsunt, nulla cernitur apparitio Zonae Iovis. Ille vero dixit: In congregatione nubium fiat arcus in nubibus; at saepe congregatis nubibus et obscurato ac densato aëre nullibi apparitio occurrit iridis. Ne forte itaque aliud quoddam indicet per arcum theologus noster, in ipsa videlicet tum indulgentia, tum acerbitate erga terrestres, nec ultimam dissolutionem futuram esse ad modum (arcus) nimis mollis et inepti, neque

*) s. *legitime res exponitur.*

violentiam usque ad exitium (s. fractionem) accedentem, sed mediocrem determinationem, mensurata utraque virtute. Diluvium enim magnum cum fractione ac diruptione factum est, sicut et ipse fatetur, dicens: *dirupti sunt fontes abyssi* (Gen. 7, 11): non tamen vehementia sine mensura. Praeterea arcus non arma est, sed instrumentum armorum, sagittae nimirum ferientis: atqui sagitta emissa per arcum longinquam partem attingit, illaesa proxima; quod pro indicio datur, nunquam dehinc universam terram diluvium pati, quemadmodum et nulla sagitta omnia attingit [*] loca, sed tantum longinqua. Itaque virtus divina invisibilis symbolice est arcus in nube, solutus sane iuxta figuram serenitatis et condensatus secundum nubem, ita ut non permittat nubes omnes omnino in aquam resolvi, ne stagnetur terra (ut) sub diluvio, quod diligenter vetat atque disponit, ac quasi fraeno coërcet condensationem aëris, qui tunc magis solitus est rebellem se prodere ob nimiam saturitatem; secundum enim nubes et ipse sese ostendit repletum, rorantem, saturum.

Quare memoratis filiis Iusti, Sem, Cham, Iapheth, medii generationem tantum refert, dicens: „Cham erat pater Chanaan"; et postmodum infert: „Tres hi (sunt) filii Noe"? (9, 18 s.)

65. Quatuor praesignans viros, Noe cum filiis, tres ait esse morigeratos*): quia nepos (Chanaan) similis erat more patri suo genitori, pro uno ambos tenuit in dinumeratione, ita ut quatuor sint numero, virtute tres. Medii vero generationem solius interim

*) s. *pro admonendis morigeratis;* s. *eos, qui morum indicio fuere.* Auch.

refert in scriptura, ob postea dicendam rem iustam (s. a iusto Noë), [*] quippe quod etsi pater exstitit eius (h. e. Cham Chanaan), patrem non corripuit, sed cuicui aequum duxit participem esse filium, de illo non dedit participationem genitori. Secundo fortassis illud etiam praemonet iis, qui acumine oculorum mentis possunt longinquam e longe videre, terram scilicet Chananaeorum multis post saeculis tollere velle, et dare genti electae deique amantissimae. Vult itaque regionis illius principem Chanaan atque incolam demonstrare, tum singulares propriasque usurpasse malitias, tum paternas, ut ex utraque parte ipsius mancipatio ac proscriptio ignobilis convinceretur. Littera sic se habet. Ad mentem vero, non dixit, quod Cham filium habuit Chanaan, sed illi soli coaptat productionem, dicens: *Cham erat pater Chanaan;* quoniam talis semper indoles talis consilii pater est. Id patefaciunt et nominum declarationes; translatione enim facta in alteram *) linguam *Cham* est *calor* vel *calidus*, *Chanaan* autem *mercatores* (s. emptores) vel *causae* (s. accipientes). Nunc ergo non manifeste de generatione agit, neque quod homo hominis pater sit aut filius, sed consilii cum consilio cognationem evidenter probat, ob alienationem a familiaritate virtutis.

[*] *(De agricultura.) Quid est „Coepit Noe homo agricola esse terrae"?* (9, 20.)

66. Comparat Noë primo illi creato homini terreno; eo enim modo loquitur et de isto, quum egressus est de arca. Siquidem principium agriculturae

---

*) *in Armeniam* dixit interpres Armenius, ubi Philo indubie posuerat *in Graecam*. Auch.

fuit tunc et nunc, utrumque post diluvium; nam sub etiam prima mundi creatione quasi diluvio stagnata terra erat. Non enim dixisset: *Congregentur aquae in congregationem unam et appareat arida*, nisi aquis inundata fuisset in abysso quadam terrae. Nec tamen frustra illud dictum est: *Coepit esse agricola;* nam in secunda generatione hominum ipse fuit tam seminis quam agriculturae aliorumque vitae*) principium. Littera huiusmodi est. Ad mentem vero distinguitur agricolam esse et operatorem terrae; sicut etiam fratricida inducitur *operari terram*, non colere. Symbolice enim terra dicitur corpus nostrum, natura terrenum, quod improbus ac pravus operatur velut mercenarius iners; virtute autem praeditus colit ut peritus plantarum curator et praepositus bonorum agricultor. Quia operarius corporis mens (ut) carnalis carnales voluptates procurat; agricola vero studiosus est, ut fructus utiles assequatur, producendos [*] videlicet per studium continentiae, modestiae sanaeque mentis: superfluos autem circumcirca mores tamquam extensos arborum ramos exiles succidit.

Cur Iustus primum vineam plantat? (ib.)

67. Par erit in anxietatem venire dubii, undenam plantam adinvenerit post diluvium, cunctis super terra decorruptis. Verum itaque visum est, quod paulo ante fuit dictum, vernali nimirum tempore arefactam esse terram: vere itaque germina producente potuerunt inveniri radices ac stipites vitis

*) Tam hominum, quam rerum vitae humanae servientium. Auch.

vivaces atque sic colligi ab Iusto. Cur vero imprimis vineam plantaverit, non ita triticum ac hordeum, advertendum nobis est. Siquidem fructuum aliqua necessaria sunt, sine quibus non vivitur, alia vero superfluae voluptatis materiae sunt. Ea ergo ad vitam necessaria, utili consilio usus, consecravit reposuitque deo, ita ut non haberent cooperationem in productionem, superflua autem hominibus; nam supervacaneus est vini usus, non necessarius. Quemadmodum itaque fontes aquae bibendae sine cooperatione hominum scaturire iussit et concessit per se deus, simili modo etiam triticum et hordeum, utpote utramque cibi speciem [*] esui ac potui servientem ipse solus per se donasset; voluptati autem servientes non detraxit neque invidit, quin homines assequerentur per industriam propriam.

Quid est „Bibit de vino et inebriatus est“? (9, 21.)

68. Primum non vinum bibit Iustus, sed vini portionem, non totum; ubi incontinens et crapulosus non discedit a crapulis, nisi prius totum merum intus deposuerit: religioso vero sobrio temperata sunt omnia ad victum necessaria. Illud autem *inebriatus est* accipe pro: vino usus est. Duplex enim modus est inebriandi: unum temulentiae abutentis vino, quod delictum est proprium improbo ac pravo; alterum usus vini cadentis in sapientes quoque. Secunda igitur significatione dicitur constans ille et sapiens inebriatus, non abusus, sed usus vino.

Quid est „Nudatus est in domo sua“? (ib.)

69. Laus sapientis tam ad litteram, quam ad mentem ea est, quod nuditas eius non foris, sed do-

mi fuit, operta tegumentis tecti. Nam corporis nuditas [*] tegitur per domum ex lapidibus lignisque constructam, animae vero tegmen ac amictus est disciplina sapientiae. Duplex itaque nuditas est: una ex accidente, quae fit per delictum involuntarium, quia, ut ita dicam, probitate*) usus ut veste indutus labat non sponte, sicut inebriati aut vacillantes huc illuc, somno capti vel dementia laborantes: nam in his delicta non sunt procurata praevise; opus est tamen officiosum se vestire, velut amictu, disciplina et studio probitatis. Altera est nuditas animae per summam virtutem, totum carnale pondus oneris a se expellens, sicut fugiens sepulcrum, in quo multum temporis ut in sepulcro attumulatus fuerat; sicut etiam evitans voluptates, aliorum etiam affectuum miserias quam plurimas atque anxietates malorum singulosque ipsorum effectus pessimos. Qui ergo praeclare valuit tot et tanta discrimina vulneraque transmeare et spoliare se a cunctis, felicitatis sortem assecutus est sine labe et dedecore; hoc enim decus [*] ac ornamentum pulchritudinis dixerim eis, qui digni sunt effecti, ut incorporeo modo vitam ducerent.

Cur haud simpliciter dixit: Vidit Cham nuditatem, sed: „Vidit Cham pater Chanaan nuditatem patris sui"? (9, 22.)

70. Tam in patre filium, quam in filio patrem reprehendit, ut communiter patrantes opus insipientiae, iniquitatis et impietatis caeterorumque malorum. Littera talis est. Ad mentem vero, sicut iam actum est de his rebus.

---

*) Ad verbum *rectitudine*, sicut Graece ὀρθώσει. Auch.

Quid est „Narravit duobus fratribus suis extra"? (ib.)

71. Gravitatem accusationis magis ac magis cumulat. Primum, quod non uni soli fratri denuntiavit involuntarium patris delictum, sed ambobus; quod si plures etiam fuissent, apud omnes relaturus erat, quod fecit apud quos potuit tantum: idque cum irrisione in ipsis verbis, quod non risum ac irrisionem merebatur, sed pudorem ac timorem cum reverentia. Secundo, eo quod dixit, non intus, sed *foras nuntiavit*, evidenter demonstrat eum non solis fratribus patrem suum tradidisse, verum etiam illis, qui circumstabant eos, viri et [*] mulieres. Littera haec sonat. Ad mentem vero, mos pravus ac malignus irrisor est et contemptor; malum est autem (s. et male accusat) aliorum miserias vel apud se solum iudicare, ut iudex corrigens (s. sicut correctio). Nunc vero peius accidit, laeto animo irridere involuntarium casum studiosi sapientiae, atque decantare ac divulgare miseriam ad modum infensi accusatoris: cui sane rei venia potius danda erat, quam accusatio vel vituperatio superaddenda. Porro quia tria haec sunt, ut ante aiebam, quasi fratres inter se, bonum, malum et indifferens, unius cogitationis proles, iuxta haec singula praesides inventi sunt, quidam virtutes laude celebrantes, aliqui malignitates, nonnulli autem divitias, honores caeteraque circa et extra corpus bona. Praesides malitiam aemulantes gaudent de sapientis lapsu, irrident et detrahunt, quasi vero ille per partes, quas praefert ac prosequitur sicut meliores pro animo vel corpore aut externis suis, nihil profecerit nec internis neque externis virtutibus, quominus et bonis

circa et extra corpus: nisi propositi compos utique fuerit is solus, qui iniquitati studuit, cum ea sola soleat utilitatem ferre vitae humanae. Haec et similia [*] praedicantes, qui improbitatis praesides sunt, irrident studiosos virtutis earumque rerum, quibus virtus efficitur ac coalescit; sicut quidam existimant res illas, quae circa et extra corpus habent rationem instrumenti servientis*).

Quid est „Sumentes Sem et Iapheth vestimentum imposuerunt super duos humeros suos et perrexerunt retrorsum, et cooperuerunt nuditatem patris sui, et non viderunt (eam)"? (9, 23.)

72. Littera evidens est. Ad mentem vero dicendum, quod levis homo et nimis festinans tantum id quod coram est ac in conspectu oculorum videt, sapiens vero quae a tergo quoque sunt, futura scilicet. Quoniam sicut posteriora postponuntur anterioribus, sic praesentibus futura, quorum visio propria est constanti viro sapientique, qui profecto est alter Lynceus iuxta fabulas undique oculis praeditus. Omnis ergo sapiens, qui non ita homo est, quantum intellectus, retrorsum incedit, id est posteriora cernit velut in corradiante luce; et omnia undique certo prospiciens et circa se conspiciens, armatus comperitur ac conclusus munitusque, ne [*] ulla animae pars nuda aut indecora reperiatur ob eventus male accidentes.

---

*) Ulteriora huius capitis verba satis obscura, utcumque potui, exposui; substantia rerum certa est, sed aliqua accidentia fortassis alio quoque modo accipienda sunt. Auch.

Quid est „Sobrius factus est Noe a vino“? (9, 24.)

73. Littera nimis nota. Quae ergo ad mentem respiciunt, reddenda sunt. Quum corroboretur intellectus, tum anteriora, tum posteriora, praesentia inquam et futura videre certo potest sobrietate sua: Qui vero nec praesens neque futurum certo cernere potest, caecitate laborat. Qui autem praesentia vidit, at futura non praevidens minime cavet, vinolentia atque ebrietate detentus est. Qui demum sufficiens comperitur ad circumspiciendum, cernendum ac comprehendendum alias naturas rerum praesentium et futurarum, vigilantia sobrietatis est in illo.

Quare, quum Cham in medietate prolium sive medium inter fratres dinumerarit, nihilominus iuniorem illum denominat, dicens: „Quae fecit ei filius suus minor“? (ib.)

74. Manifesta allegoria est, quod minorem non eum qui aetate et tempore sit, accipit, sed iuniorem animo: quoniam malitia nequit percipere doctrinam [*] seniori propriam. Seniores autem sunt cogitationes voluntatis veraciter canescentis, non corpore itidem, sed mente.

Quare orans pro Sem sic dixit: „Benedictus est dominus deus, deus Sem; et erit Chanaan famulus eius“? (9, 26.)

75. Dominus et deus simul appositus propter principales virtutes est, beneficam et regiam, per quas mundus factus est. Rex enim fecit secundum beneficentiam, verum post perfectionem sub regia (virtute) ordinatus est (mundus). Sapientem itaque

tum communi honore dignum effecit, quem sortitus est universus mundus, iunctis itidem partibus quoque mundi cum virtutibus domini et dei; tum privata praerogativa munifice praestans gratiam et donum (virtutis) beneficae. Quare bis nominatur benefica virtus dei: semel, ut dictum est, secundum appositionem iuxta regiam; et iterum sine copulatione visa, ut nempe tam communi quam peculiari dignus efficiatur dono sapiens, amabilis factus et mundo et deo, mundo propter gratiam communem, deo vero ob peculiarem.

Cur pro Iapheth orans dicit: „Dilatet deus Iapheth et habitare faciat in domo Sem; sitque Chanaan famulus eorum“)?* (9, 27.)

76. Sine littera, quia patet illa, sensus ad mentem accedendo videndus [*] est: in quo secunda tertiaque bona extensionem habent latam et largam, ut sanitas et sensuum validitas, pulchritudo, robur et opulentia, nobilitas, amici, principatus et caetera plurima. Quapropter dixit: *Dilatet* etc. Quia seorsum per se tot et tantarum rerum copiosa possessio multis detrimentum tulit, qui vix habitarunt apud iustitiam, sapientiam aliasque virtutes: quarum plena possessio ea, quae circa et extra corpus sunt, optime dispensat, alienatio vero sive absentia sine dispensatione usuque relinquit. Desolatus autem a bonis curatoribus pro utilitate, quam exhibere poterat, damnum fert. Ideo orat pro habente ea quae circa et extra corpus sunt, *ut habitet in domo sapien-*

*) Genes. Gr. *αὐτοῦ*, sed Arm. legit *αὐτῶν*. Auch.

tis: ut ad normam omnium bonorum attendens videat regatque cursum proprium.

Quare Cham delinquente eius filium Chanaan servum declarat Sem et Iapheth? (9, 27.)

77. Primum, quia eandem malitiam usurparunt pater et filius, mixti [*] et indisiuncti tamquam uno corpore unoque animo utentes ambo. Secundo vero, quia filii maledictione et pater vehementer contristaturus erat, satis conscius, quod ille non adeo propter se quantum propter patrem castigatur. Sic poenam luit dux et magister malorum consiliorum, verborum et operum. Littera his continetur. Ad mentem vero virtualiter duo sunt non homines potius quam mores: id prodit et appellatio nominum, manifeste denotans et rerum naturam; interpretatur enim *Cham* calor sive calidus, *Chanaan* autem mercatores vel causae.

Cur post diluvium Noe vixit annos trecentos et quinquaginta? (9, 28.)

78. Bis septenis annis declaratur iam ex principio condita atque renovata (sub Noe) forma mundi: sapiens autem vivit (bis septem) vigesimis quintis: quatuordecies vero vigesimum quintum est septies quinquagesimus annus, sive quinquaginta septies. Anni demum septimi ratio, et quinquagesimi, ordinem privatum habet in Levitico expositum decretumque*).

*) Sensus hic est: *Bis septem, id est* 14, *ductum in* 25 *dat factum* 350 *(iuxta annos Iusti post diluvium). Itidem* 7 *ductum in* 50 *dat idem factum* 350. *Mysterium vero numerorum* 7 *et* 50 *comprehenditur in Leviticis constitutionibus Sabbati vel Hebdomadis et Iubilaei.* Auch.

[*] *Cur inter tres Noe filios Cham semper medium tenere videtur, extremitates vero variant? Quando enim nati sunt, Sem primo loco ita collocatur: Sem, Cham, Iapheth* (Gen. 10, 1). *Quando autem gignunt, praeponitur Iapheth, et ab ipso Iapheth initium ducitur dinumerationis gentis* (Gen. 10, 2).

79. Qui litteralem divinarum litterarum naturam inquirunt, sic ratum habent de ordine, eum qui imprimis nominatus est, Sem, iuniorem putantes, et ultimum maiorem, Iapheth scilicet. Utcumque ipsis placet, sentiant isti, opinionis suae ratione ducti. Nobis tamen, qui mentalem in his sensum quaerimus, dicendum est, quod inter haec tria bona, mala et indifferentia, quae secundaria appellantur bona, malum semper in medio numerat, ut interclusum utraque parte debelletur ab uno ex una parte et ab altero ex altera, ita ut comprehensum coarctetur subigaturque. Bonum autem et indifferens sive secundarium bonum commutant ordinem inter se: nam quando malum adsit virtualiter tantum, non vero perfective, bonum primo gaudet loco dispensatoris ac principis habens ordinem. Quando vero voluntatis quoque coniurationis effectus sit atque iniustitia non in solo intellectu permanserit, verum etiam in finem perducatur iniustis operibus, (tunc) mutatur ex suo ordine in alterum locum primum illud bonum, una cum bonis moribus ex eo pendentibus, recusans doctrinam ac dispensationem velut impos propositi consequendi; quemadmodum medicus (facit), quum insanabilem viderit morbum. Verumtamen illam, quae circa et extra corpus est, virtutem, administrat maius [*] natu bonum: extremitates ergo cautius observando atque bestiam intercludendo cassibus satis demonstratur, quod illa

non ultra audeat mordere aut laedere. Dum vero sentiat non ita actum fuisse (s. damnum non fecisse), in securiorem constantioremque transfertur situm: superiore nimirum loco fortiori concesso, inferiorem tenet locum servatu facilem; faciliter enim observare semper accidit ei fortiori custodis vi*), quoniam nihil virtute fortius exsistit.

Cur ex Iapheth Cetii, Rhodii et insulae gentium? (10, 4 s.)

80. Quoniam latitudinis nomen gerit (Iapheth), auctu et profectu dilatatus, non ultra ipsum illa pars rerum a natura concessarum in usum hominum sustinet, ea est terra: itaque transmeat alteram partem, mare videlicet et insulas eius. Littera haec. Ad mentem vero ex natura externa bona, ut divitiae, honores et principatus, effunduntur atque extenduntur ubique, tam ad eos**), quorum in manus venit, tam longinquum ad alios, qui non habent illa in manibus: ita ut plus vel non minus circumdent concludantque iuxta aviditatem amatorum opulentiae et [*] gloriae, quum studiosi sint principatus, quibus nihil satis est ob insatiabilem cupiditatem.

Quare Cham maior filius (sit) Chus? (10, 6.)

81. Naturalissimum protulit verbum Theologus, mali natum maiorem dicens Chus, dissolutam ac dispersam terrae naturam: nam terra densa, fertilis, aquosa, herbis, cristis arboribusque referta, distributa est in fructuum germinationes; dissoluta vero et in pulverem redacta arida est et infructuosa steri-

*) Obscurus est textus. Auch.

**) s. *tam illa* etc. (tunc tamen tota constructio mutatur). Auch.

lisque, adhaec in altum fertur a vento elevata, pulvere conficiens aëra vitalem. Huiusmodi sunt mali germina prima, expertia generationis bonorum studiorum et causae sterilitatis animae partiumque eius omnium.

Quare „Chus genuit Nemrod, qui coepit esse gigas venator contra dominum; quare dixerint: Sicut Nemrod gigas venator contra deum"? (10; 8 s.)

82. Revera habens dissolutam naturam, quam ligamen spirituale minime [*] constringit nec animae nec naturae neque morum constantiae pater, gigantis more terrena praeponens caelestibus, verificare videtur illam de Gigantibus et Titanis fabulam. Nam profecto, qui aemulator est terrestrium et corruptibilium, semper pugnam committit cum caelestibus mirisque naturis, aggerem construens terram contra caelum: atqui quae deorsum sunt, adversantur iis quae sursum. Quamobrem non frustra se habet illud: *Erat gigas contra deum*, declarans adversitatem in divinitatem. Impius enim nihil aliud est nisi inimicus certans circa deum. Unde in proverbium cedit, quod omnis qui graviter peccat, debet ad istum referri sicut ad auctorem ac principem, *dictus quasi alter Nemrod*. Nomen ipsum itaque est manifestatio rerum, nam interpretatur *Aethiops*, et ars eius *venatoria*, quorum utrumque detestandum: Aethiops, quia mera malitia non habet participationem lucis, sed noctem tenebrasque imitatur; venatoria vero ars quam maxime alienatur a rationali natura: qui enim cum feris degit, optat vitam ducere bestialem, ut coaequari brutis cum vitiis malitiae.